İBN CERÎR ET-TABERÎ

İslam Klasikleri 15/7

Târihu't-Taberî

Taberî Tarihi

-7-

ANKARA OKULU

İBN CERÎR ET-TABERÎ

224/839 Taberistan'ın merkezi Âmül'de doğdu; hiç evlenmedi. Çiftçilikle uğraşan babası, onun gelirini sağladı. İlk öğrenimini Âmül'de yaptıktan sonra ilim tahsili için beş yıl kadar sürecek ilk seyahatini on iki yaşındayken Rey'e yaptı. Orada İbn İshâk'ın *Sîretü İbn İshâk*'ının icazetini elde etti ve sonrasında Bağdat'a gitti. Daha sonra sırasıyla Basra, Vâsıt, ve Kûfe'ye gitti. Sonra da Dımaşk yanında Suriye sahil şehirlerine uğrayıp Mısır'a geçti. Bütün bu şehirlerdeki ilim adamlarından istifade ettikten sonra Bağdat'a döndü.

Hayatının elli yıldan fazlasını geçirdiği Bağdat'ta babasının bıraktığı araziden gelen parayla geçindi. Abbasilerin teklif ettiği kadılık ve Dîvân-ı Mezâlim reisliği dâhil hiçbir görevi kabul etmedi. Ömrünün sonuna kadar ilimle meşgul olan Taberî birçok talebe yetiştirdi. Eserleriyle kıraat, tefsir, meânî, hadis, fıkıh ve tarih alanlarında büyük bir otorite hâline geldi.

"İmâmü'l-Müfessirîn" diye anılan Taberî, sünnet ve hadis ilimleri sahasında Tirmizî ve Nesâî tabakasında bir muhaddis; fıkıh, ilm-i hilâf ve mukayeseli fıkıhta mezhep kurucusu bir müctehid; tarih alanında ise "şeyhü'l-müverrihîn" kabul edildi. Ayrıca Arap dili ve edebiyatı, aruz ve beyan ilimlerine vâkıf, aynı zamanda bir şair, ahlak ve terbiye sahalarında kitap yazmış; felsefe, mantık, cedel, tıp, cebir ve riyâziyyât alanında zengin bir kültüre sahip büyük bir şahsiyettir.

Hanbelîler ve Zâhirîler kendisine düşmanlıkları yüzünden büyük sıkıntı çekti. Mutaassıp Hanbelîler evini taşladılar. Vefatında Şiîlikle itham edilmesi yüzünden geceleyin çok az bir cemaatin iştirakiyle cenazesi gizlice kıldırılıp defnedildi (310/923).

Cemalettin SAYLIK

Mardin Midyat Deyrizbin'de 1953'te doğmuştur. 1973'te Mardin İmam Hatip Lisesinden, 1977'de ise İstanbul Yüksek İslam Enstitüsünden mezun oldu. Resmî eğitim süreci yanında aralarında Halil Gönenç ve Abdulvahhap Aydın hocaefendilerin bulunduğu üstatlardan Arap dili ve edebiyatı alanında özel dersler aldı. 1994'te Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde yüksek lisansını tamamladı. 1987'de Türkiye'nin Bağdat Büyükelçiliğine ataşe olarak; 2006'da Türkiye'nin Kahire Büyükelçiliğine eğitim müşaviri olarak atandı. Muhtelif yıllarda bakan danışmanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığında Dış İlişkilerle İlgili Bakanlık müşaviri olarak görev yapmış ve emekli olmuştur.

Ankara Okulu Yayınları: 272/7

İslam Klasikleri: 15/7

© Ankara Okulu Bas. Yay. San. Tic. Ltd. Şti.

Editör: Mehmet Azimli
Son okuma: Kasım Gezen
Dizgi, kapak: Ankara Dizgi Evi
Baskı, cilt, kapak baskısı: SALMAT
Sertifika No: 47771
Birinci baskı: Nisan 2023

Tk.No: 978-605-7596-08-6
ISBN : 978-625-7387-73-6

Ankara Okulu Yayınları
Şehit Mehmet Baydar Sokak 2/A Maltepe/ANKARA
Tel: (0312) 341 06 90 GSM: 0542 382 74 12
web: www.ankaraokulu.com.tr
e-mail: ankaraokulu@ankaraokulu.com.tr
ankaraokuluyayinlari@gmail.com

Târihu't-Taberî
Taberî Tarihi
-7-

Peygamberler ve Hükümdarlar Tarihi

İBN CERÎR ET-TABERÎ
(ö. 310/923)

Çeviren
Cemalettin SAYLIK

Ankara Okulu Yayınları
Ankara 2023

İÇİNDEKİLER

EDİTÖRDEN 11

HİCRETİN 104. YILI 13
Hareşi'nin Soğd Seferi 13
Abdurrahman b. Dahhâk'ın Azli 19
Hareşî'nin Azli 21

HİCRETİN 105. YILI 28
Yezîd b. Abdülmelik'in Ölümü 29
Yezîd'in Sireti ve Bazı Meziyetleri 29
Hişâm b. Abdülmelik'in Hilafeti 31
Hâlid el-Kasrî'nin Irak Valisi Olması 32

HİCRETİN 106. YILI 35
Mudar-Rebîa Savaşı 36
Türk Diyarına Sefer 39
Hişâm b. Abdülmelik Hacda 42
Esed b. Abdullah Horasan Valisi 44

HİCRETİN 107. YILI 46
Gor Gazası 47

HİCRETİN 108. YILI 49
Huttel Gazası 49

HİCRETİN 109. YILI 51
Gorin Gazası 52
Benî Abbâs Davetçileri 55
Eşres b. Abdullah Horasan Valisi 58

HİCRETİN 110. YILI 60
Kürderlilerin Riddeti 72

HİCRETİN 111. YILI 73

HİCRETİN 112. YILI 76
Cerrâh el-Hakemî'nin Öldürülmesi 76
Cüneyd'in Türklerle Vakası 77
Sevre b. Hür'ün Öldürülmesi 82

HİCRETİN 113. YILI 95
Abdülvehhâb b. Buht'un Öldürülmesi 95

HİCRETİN 114. YILI 96

HİCRETİN 115. YILI 97

HİCRETİN 116. YILI 98
Hâris b. Süreyc'in Haledilmesi 99

HİCRETİN 117. YILI 104
Esed b. Abdullah ve Benî Abbâs Davetçileri 113

HİCRETİN 118. YILI 114
Hâris b. Süreyc ve Adamları 115

HİCRETİN 119. YILI 118
Türk Diyarına Gaza 118
Bühlûl b. Bişr'in Öldürülmesi 138
Huttel Gazası 143
Sahârâ b. Şebîb el-Hâricî'nin İsyanı 146

HİCRETİN 120. YILI 147
Benî Abbâs'ın Taraftarları Horasan'da 150
Nasr b. Seyyâr Horasan Valisi 165

HİCRETİN 121. YILI 170
Zeyd b. Ali'nin Ortaya Çıkışı 170
Nasr b. Seyyâr'ın Mâverâünnehir Gazası 184

HİCRETİN 122. YILI 191
Zeyd b. Ali'nin Öldürülmesi 191

HİCRETİN 123. YILI 204
Nasr b. Seyyâr ile Soğdların Sulhu 204

HİCRETİN 124. YILI 210
Ebû Müslim Hareketinin Başlangıcı 210

HİCRETİN 125. YILI 211
Hişâm b. Abdülmelik'in Vefatı 211
Hişâm'ın Sireti 213
Velîd b. Yezîd b. Abdülmelik b. Mervân 220
Yûsuf es-Sekafî Hicaz Valisi 239
Kıbrıs Gazası 239
Yahyâ b. Zeyd b. Ali'nin Öldürülmesi 240

HİCRETİN 126. YILI 243
Hâlid b. Abdullah el-Kasrî'nin Öldürülmesi 268
Yezîd b. Velîd en-Nâkıs'a Biat 276
Benî Mervân'ın Durumunun Sarsılması 277
Humus Halkının Muhalefeti 277
Ürdün ve Filistin Halkının Muhalefeti 281
Mervân b. Muhammed'in Muhalefeti 298
Mansûr b. Cumhûr'un Irak Valiliğinden Azli 301
Horasan'da Nezârî-Yemanî Mücadelesi 302
Hâris b. Süreyc ve Yezîd 312
İbrâhim b. Velîd'e Biat Edilmesi 314
Mervân b. Muhammed'in Yezîd'e Muhalefeti 314
Yezîd b. Velîd'in Ölümü 317
Ebû İshak İbrâhim b. Velîd'in Hilafeti 319

HİCRETİN 127. YILI 319
Mervân'ın Şam'a Yürümesi 319
Abdullah b. Muâviye İsyanı 322
Hâris b. Süreyc'in Merv'e Dönüşü 329
Mervân b. Muhammed'in Halife Olması 331
Humus Halkının Mervân'a Başkaldırması 333
Süleyman b. Hişâm İsyanı 345

HİCRETİN 128. YILI 352
Horasan'da Hâris b. Süreyc'in Öldürülmesi 352
Dahhâk el-Hâricî'nin Öldürülmesi 369
Hayberî'nin Öldürülmesi ve Şeybân'ın Valiliği 371
Ebû Hamza el-Hâricî ve Abdullah b. Yahyâ 373

HİCRETİN 129. YILI 373
Şeybân b. Abdülazîz el-Harûrî'nin Ölümü 373
Abbasi Davetinin Horasan'da İlanı 378
Kirmânî'nin Öldürülmesi 394
Abdullah b. Muâviye Fars Bölgesinde 398
Ebû Hamza el-Hâricî Hacda 402

HİCRETİN 130. YILI 404
Şeybân el-Hâricî'nin Öldürülmesi 412
Ali ve Osman b. Cüdey''in Öldürülmesi 414
Kahtabe b. Şebîb'in Ebû Müslim'e Gitmesi 416
Nübâte b. Hanzale'nin Öldürülmesi 418
Kudeyd'de Ebû Hamza el-Hâricî Vakası 420
Ebû Hamza'nın Medine'ye Girmesi 422

HİCRETİN 131. YILI 430
Nasr b. Seyyâr'ın Ölümü 430
Kahtabe Nihavend'te 434
Şehrizor Vakası ve Fethi 437
Kahtabe-İbn Hübeyre Savaşı 438

HİCRETİN 132. YILI 439
Kahtabe b. Şebîb'in Ölümü 439
Muhammed b. Hâlid İsyanı 445
Ebü'l-Abbâs'ın Halife Olması 450

HİCRETİN 132. YILININ DİĞER OLAYLARI 459
Mervân b. Muhammed'in Zap'ta Yenilgisi 462
İmam İbrâhim'in Öldürülmesi 466
Mervân b. Muhammed'in Öldürülmesi 468
Habîb b. Mürre'nin İsyanı 478
Cezîrelilerin İsyanı 478
Ebû Ca'fer'in Horasan'a Gitmesi 480

HİCRETİN 133. YILI 493

HİCRETİN 134. YILI 495
Bessâm b. İbrâhim'in Başkaldırması 495
Kis Gazası 498
Mansûr b. Cumhûr ile Savaş 498

HİCRETİN 135. YILI 499
Ziyâd b. Sâlih'in Başkaldırması 499

HİCRETİN 136. YILI 502
Ebû Müslim'in Ebü'l-Abbâs'a Gitmesi 502
Ebû Ca'fer ve Ebû Müslim Hacda 503
Ebü'l-Abbâs es-Seffâh'ın Ölümü 505
Ebû Ca'fer el-Mansûr'un Halifeliği 505

HİCRETİN 137. YILI 508
Abdullah b. Ali'nin Başkaldırması ve Hezimeti 508
Ebû Müslim el-Horasânî'nin Öldürülmesi 514
Sünbaz İsyanı 532
Mülebbed eş-Şeybânî'nin Başkaldırması 532

HİCRETİN 138. YILI 534
Cehver b. Merrâr'ın Mansûr'u Haletmesi 534

HİCRETİN 139. YILI 536
Abdullah b. Ali'nin Hapse Atılması 538

HİCRETİN 140. YILI 539

HİCRETİN 141. YILI 540
Râvendiye'nin Başkaldırması 540

HİCRETİN 142. YILI 548
Sind'de Uyeyne b. Mûsâ b. Ka'b'ın Haledilmesi 548
Taberistan İsbehbezi'nin Ahdi Bozması 549

HİCRETİN 143. YILI 551
Deylem Gazası 551

HİCRETİN 144. YILI 552
Hasanoğulları Irak'ta 576

HİCRETİN 144. YILININ DİĞER OLAYLARI 587

HİCRETİN 145. YILI 590
Siyahların Medine'de Ayaklanmalarının Sebepleri 652
Bağdat'ın Kuruluşu 657
İbrâhim b. Muhammed'in Başkaldırması ve Öldürülmesi 665

HİCRETİN 146. YILI 695
Ebû Ca'fer'in Bağdat'ı Nasıl Kurduğu 695
Selm b. Kuteybe'nin Basra'dan Azli 701

DİZİN 703

Editörden

Ankara Okulu Yayınları "İslam Klasikleri" projesi üst başlığı kapsamında yayımlanan serinin on beşinci (15.) kitabı olarak Osmanlı'dan bu yana Türkçeye kazandırılmaya çalışılan ancak tam çevirisi bir türlü yapılamayan yazarının "İslam Tarihinin Heredot'u" olarak nitelendirildiği *Taberî Tarihi*'nin ilk tam Türkçe neşrine devam ediyoruz.

Bu eseri çevirmek gerçekten cesaret ister ve bu sebeple yıllardır yapılan teşebbüsler akim kalmıştır. Türkiye'de bu eserin Osmanlı döneminde Farsçadan çevrilmiş eksik (muhtasar) bir çevirinin Latinize edilmiş hâli bulunuyor. Yine kütüphanelerde 1940'lı yıllarda Hz. Ömer dönemine kadar yapılabilmiş bir çeviri bulunuyor. Bu sebeple bu çevirimiz; Taberî'nin ilk kez tam olarak neşri olmakla ayrıca önem arz etmektedir.

Taberî'nin insanlığın başlangıcından başlayıp kendi vefatına yakın döneme kadar yazdığı ve sonraki tarihçilere öncülük ettiği bu ihtişamlı eserin; Emeviler döneminin sonu ile Abbasilerin kuruluş sürecini anlatan 7. cildiyle karşınızdayız. Eserin kalan ciltlerini (8-11 cilt) kısa aralıklarla projemizin on beşinci kitabı olarak yayımlamaya devam edeceğiz.

İlk dönem algısını güzellikleriyle, olumsuzluklarıyla olduğu gibi önünüze sermeye devam ediyoruz. O dönemi panoramik olarak gözlemlemek üzere sizi *Taberî Tarihi*'nin 7. cildiyle baş başa bırakıyoruz... Hayırlara vesile olması dileğiyle...

Mehmet Azimli*

Çorum-2023

* Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

Bismillahirrahmânirrahîm.

Hicretin 104. Yılı [7]

Bu Yılda Vuku Bulan Olaylar

***

Hareşi'nin Soğd Seferi

Hareşî ve Soğdlular Arasında Vuku Bulan Vaka

Bu yılda Hareşî, Soğdlulara karşı harekete geçti ve dihkânlarını öldürdü.

Bu vakaya dair rivayetler:

Ali şöyle nakletti: Hareşî 104 yılında gazaya çıktı. Nehri geçtikten sonra askerini denetledikten sonra sefere çıktı. İlk olarak Debûsiye'den iki fersah mesafedeki Kasru'r-Rih'te konakladı. Ancak askerleri toplanmadı.

Bunun üzerine yola çıkmayı emretti. Ancak Hilâl b. Uleym el-Hanzalî ona: "Ey adam! Emîr olacağına vezir olsan daha iyidir. Bu topraklar savaş bölgesidir. Ancak hâlen baskın ve saldırılara açık bir vaziyettedir. Askerlerin henüz toplanmadı. Bir de yola çıkmayı emrettin," dedi. Hareşî: "Ne yapmam gerekir?" dedi. Hanzalî: "Konaklamalarını emredebilirsin," dedi. Bunun üzerine maiyetindekilerle konakladı.

Diğer yandan Fergana emîrinin amcasının oğlu Nîlân, Muğân'da konaklayan Hareşî'ye giderek ona: "Soğdlular Hucende'de bulunuyor," dedi ve onlar hakkında ona bilgi verdi. Ona: "Henüz onlar dağdaki dar geçide intikal etmeden onların üzerine gitmekte acele et. Henüz onlarla muahede durumumuz yoktur," dedi. Bunun üzerine Hareşî, Abdurrahman el-Kuşeyrî ile Ziyâd b. Abdurrahman el-Kuşeyrî'yi bir grubun başında Nîlân ile birlikte gönderdi. Sonra yaptığından pişmanlık duyarak: "Bana bir köylü geldi. Söyledikleri doğru mu, yoksa yalan mı bilmiyorum. Bu yüzden Müslüman askerleri bir maceraya sürüklemiş olmayayım!" dedikten sonra onların izinden yola çıktı. Derken Eşrûsene'de konakladı ve az bir mal karşılığında onlarla sulh yaptı. Akşam yemeğini yerken ona:

"Atâ ed-Debûsî geldi," dediler. Nitekim bu zatı Abdurrahman el-Kuşeyrî'nin maiyetinde gönderdiği grubun içindeydi. Ha-
[8] reşî korktu ve ellindeki lokmayı düşürdü. Akabinde Atâ'nın gelmesini istedi. Atâ huzuruna çıktı. Hareşî: "Kimseyle savaştınız mı?" dedi. Atâ: "Hayır," dedi. Hareşî: "Allah'a şükür," dedi ve yemeğini yedi. Atâ ona geliş sebebini anlattı. Bunun üzerine iyi beslenmiş bir ata bindi ve üç gün içinde Kuşeyrî'nin yanına vardı ve Hucende'ye gitti. Fazl b. Bessâm'a: "Ne düşünüyorsun?" dedi. Fazl b. Bessâm: "Acele et," dedi. Hareşî: "Ben öyle düşünmüyorum. Bir adam yaralansa nereye gidecek? Bir adam öldürülse nereye taşınacak? Ben konaklamayı, teenniyle hareket etmeyi ve savaşa hazırlanmayı düşünüyorum," dedi. Konakladı ve meskenleri kurup savaş hazırlıklarına başladı. Ancak düşmanlardan hiç kimse ortaya çıkmadı. Bunun üzerine insanlar Hareşî'yi korkaklıkla itham ettiler: "Bu adam Irak'ta savaşçılığı ve isabetli görüşleriyle tanınırdı. Horasan'a gelince aklını yitirdi," dediler. Ravi dedi: "Bir Arap hamle yaparak Hucende Kapısı'na bir direkle vurdu. Bunun üzerine kapı açıldı. Onlar dış kapının arkasında hayvan ağılında bir hendek kazmışlar, üstünü kamışla örtüp toprak yığarak kamufle etmişlerdi. Bununla hezimete uğramaları hâlinde Müslümanları tuzağa düşürmek istediler. Zira Müslümanlar yolu bilmedikleri için hendeğe düşeceklerini sandılar.

Ravi dedi: Çıkıp da savaşmaya başlayınca hezimete uğradılar. Ancak yolu şaşırdılar ve hendeğe düştüler. Hendekten kırk adam çıkarıldı; her birinin üstünde iki zırh vardı. Hareşî onları kuşattı ve onlara karşı mancınıklar kurdu. Bunun üzerine adama: "Fergana emîrine haber göndererek bize ihanet ettin bize yardım et," dediler. Adam onlara: "İhanet etmedim, size de yardım etmem. Başınızın çaresine bakın. Zira onlar sulh süreci başlamadan üzerinize geldiler. Siz benim himayemde değilsiniz," dedi. Onun yardımından ümitlerini kesince Hareşî'den sulh ve aman dileyerek kendilerini Soğd'a göndermesini istediler. Hareşî onlara ellerinde esir bulunan Arap kadın ve çocuklarını geri göndermelerini, ödemedikleri haraç borçlarını ödemelerini, kimsenin canına kıymamalarını ve onlardan hiç kimsenin Hucende'de kalmamasını şart koş-

tu. Eğer bir hadisenin olmasına meydan verirlerse kanlarının heder olacağını da ihtar etti.

Ravi dedi: Aralarındaki elçi, Bessâm ailesinin azatlısı Mûsâ b. Meşkân idi. Karzenc, Hareşî'nin yanına gitti ve ona: "Senden [9] bir dileğim vardır. Onu yerine getirmeni istiyorum," dedi. Hareşî: "Nedir o?" diye sordu. Karzenc: "Sulhtan sonra onlardan biri bir suç işlese beni ondan sorumlu tutmayacaksın," dedi. Hareşî: "Benim de bir isteğim var," dedi. Karzenc: "Nedir, o?" dedi. Hareşî: "Emniyet güçlerimin hoşlanmadığım davranışları bana mal edilmesin," dedi. Ravi dedi: Hareşî reisleri ve tüccarları şehrin doğu tarafından tahliye etti. Hucende'nin asıl yerlilerini ise kendi hâllerinde bıraktı. Karzenc, Hareşî'ye: "Ne yapıyorsun?" dedi. Hareşî: "Askerin hışmına uğramanızdan endişe ediyorum," dedi. Onların ileri gelenleri askerin üstlerinin himayesinde kaldılar. Karzenc, Eyyûb b. Ebû Hassân'ın misafiri oldu. Hareşî onların ellerinde esir bulunan bir kadını öldürdüklerini haber aldı. Bunun üzerine onlara: "Duyduğuma göre Sâbit el-Eşteyhânî bir kadını katledip duvarın altına defnetmiş," dedi. Onlar inkâr ettiler. Bunun üzerine Hareşî, Hucende kādısına durumu haber verdi. Kādı durumu araştırdı ve kadının öldürüldüğünü tespit etti. Ravi dedi: "Hareşî, Sâbit'in ihzar edilmesini istedi. Karzenc de kendisine haber getirmesi için hizmetçisini büyük çadırın kapısına kadar gönderdi. Hareşî, Sâbit'e ve başkalarına kadının durumunu sordu. Ancak Sâbit inkâr etti. Hareşî, kadını öldürdüğüne kanaat getirdiğinden onu öldürdü. Karzenc'in hizmetçisi döndüğünde Sâbit'in öldürüldüğünü Karzenc'e bildirdi. Karzenc sakalını alıp dişleriyle onu kemirmeye başladı, Hareşî'nin hışmına uğramaktan korktu. Bu sebeple Eyyûb b. Ebû Hassân'a: "Senin misafirinim ve senin dostunum. Dostunun eski bir elbise içinde öldürülmesi senin için şık olmaz," dedi. Eyyûb: "Benim elbisemi alabilirsin," dedi. Karzenc, senin elbisenin içinde öldürülmem de şık değil, sana yakışmaz. Hizmetçini kardeşimin oğlu Celenc'e gönder de bana yeni elbise getirsin," dedi. –Nitekim yeğenine, sana haber gönderip de elbise istersem öldürüleceğimi bil diye söylemişti.– Elbise için adam gönderince yeşil bir kumaş parçası çıkardı ve onu mendillere bölerek

adamlarının başına bağladı, onlarla birlikte harekete geçerek insanlara saldırdı ve bazılarını öldürdü. Bu kapsamda Yahyâ b. Hudayn'a da saldırarak ayağına kılıçla vurdu. Bu darbenin etkisiyle ayağı sakatlandı. Asker dağıldı ve insanlar zarara uğradı. Akabinde dar bir yolda Sâbit b. Osman b. Mes'ûd ile karşı karşıya geldi ve Sâbit b. Osman tarafından öldürüldü. Öte yandan Soğdların elinde Müslüman esirler vardı ve bu esirlerden yüz elli kişi, bir rivayete göre de kırk kişi öldürdüler. Onların
[10] elinden kurtulan bir çocuk –bir rivayete göre bir adam– Hareşî'ye durumu haber verdi. Hareşî onlara durumu sorduğunda onlar inkâr ettiler. Bunun üzerine durumu öğrenmek için bazı adamları gönderdi. Haberin doğru olduğunu tespit edince onların öldürülmesini emretti. Tüccarları ise –onlar dört yüz kişiydi ve ellerinde Çin'den getirdikleri çok miktarda mal vardı– onlardan ayırdı. Ravi dedi: Soğdlar karşı koydular. Ancak ellerinde silahları yoktu, ağaçlarla savaştılar ve imha edildiler. Ertesi gün çiftçileri çağırdı. Bunlar hemşehrilerinin başına gelenlerden habersizdiler. Bunların boyunları mühürlendi. Adamlar bahçeden bahçeye geçerken öldürüldüler. Bunlar üç bin –bir rivayete göre de yedi bin– kişiydiler. Hareşî, Cerîr b. Himyân, Hasan b. Ebü'l-Amarrata ve Yezîd b. Ebû Zeyneb'i göndererek tüccarların mallarının tespit edilmesini istedi. Nitekim tüccarlar, hemşehrilerinden ayrılmışlar ve savaşmaktan imtina etmişlerdi. Hareşî, Soğdların mallarından ve zürriyetlerinden dilediklerini seçip aldı. Ardından Müslim b. Büdeyl el-Adevî er-Ribâbî'yi çağırdı ve ona: "Seni taksimat işiyle görevlendirdim," dedi. Adam bir gün çalıştıktan sonra: "Bu görevi başkasına ver," dedi. Bunun üzerine bu görevi Ubeydullah b. Züheyr b. Hayyân el-Adevî'ye verdi. Adam humusu ayırdı ve geri kalanı taksim etti. Sonra Hareşî, Yezîd b. Abdülmelik'e durumu yazdı. Ancak Ömer b. Hübeyre'ye yazmadı. Bu nedenle Ömer b. Hübeyre ona içerledi. Sâbit Kutne, Soğdların büyüklerinin başlarına getirdiklerini şöyle anlatır:

Karezenc'in öldürülmesi ve Keşşeyn ve Bayâr'ın başına gelenler gözler aydın etti.

Hucende Kalesi'nde Deyvaşne Celenc'in başına gelenler de sadra şifa oldu. Onlar helak oldular.

Bir rivayete göre "Karezenc ile Keşkîş'in öldürülmesi gözü aydınlattı," şeklinde ifade edilmiştir. Rivayete göre Dîvâşnî – asıl adı Dîvâşenc olup Araplar ona Dîvâşnî olarak telaffuz etmişlerdir– Semerkant dihkânıydı.

Rivayete göre Hucende'nin teslim alınan mallarından İlbâ b. Ahmer el-Yeşkürî sorumluydu. Bir adam ondan deriyle kaplı bir sepeti iki dirheme satın aldı. Ancak içinde altın külçeler olduğunu görünce geri döndü ve elini gözüne koyup gözü iltihaplanmış gibi davranarak sepeti geri verdi ve iki dirhemi aldı. Adamın peşine düşüldü ancak bulunamadı.

Ravi dedi: Hareşî, Benî Uvâfe azatlısı Süleyman b. Ebü's- [11]
Serî'yi Soğd Vadisi'nin tek bir yönden açıldığı bir kale üzerine gönderdi. Onun maiyetinde Şûker b. Hamîk, Avram, Harezmşah, Ahron ve Şûmân da vardı. Süleyman yola çıkınca öncü olarak Müseyyeb b. Bişr er-Riyâhî'yi gönderdi. Düşman onu bir fersah uzaktaki Kum köyünde karşıladılar. Müseyyeb onları hezimete uğratarak kaleye kadar geri püskürttü. Sonra kaleyi kuşattı. Kalenin dihkânı Dîvâşnî adında bir adamdı.

Ravi dedi: Hareşî, Süleyman'a yazarak ona yardımda bulunmayı teklif etti. Ancak Süleyman: "Bizim bulunduğumuz mevki dardır. Kis'e git. İnşallah Allah'ın inayeti bize kâfidir," dedi. Dîvâşnî, Hareşî'nin hükmüne razı olacağını ve kendisiyle birlikte Müseyyeb b. Bişr'i Hareşî'ye göndermesini istedi. Süleyman onun talebini kabul etti ve onu Saîd el-Hareşî'ye gönderdi. Hareşî bir taktik olarak ona nazik davranıp ona ikramda bulundu. Ancak liderleri ayrıldıktan sonra kale ahalisi kendilerinden yüz önemli aileye ve kadınlarına dokunmaması şartıyla sulh teklifinde bulundular ve kaleyi teslim edeceklerini bildirdiler. Süleyman, Hareşî'ye yazarak kaleyi teslim almaları için yedieminleri göndermesini talep etti.

Bunun üzerine Muhammed b. Azîz el-Kindî ve İlbâ b. Ahmer el-Yeşkürî'yi gönderdi. İkili kaledeki şeyleri müzayedeyle sattılar. Humus alındıktan sonra geri kalan askerlere taksim edildi. Ardından Hareşî Kis'e yöneldi. Kisliler on bin baş üzerine onunla sulh yaptılar. Bir rivayete göre de altı bin baş üzerine Kis dihkânı –Veyk– ile anlaştı ve kırk gün içinde borcunu teslim etmesini şart koştu. Aksi takdirde harekâta giri-

şecekti. Kis'in işini yoluna koyunca Rebincan üzerine yürüdü ve Dîvâşnî'yi öldürdükten sonra bir darağacına astı. Rebincan halkına bir mektup yazarak yerinden alınması durumunda onun yerine yüz kişinin alınacağını bildirdi. Nasr b. Seyyâr'ı da Kis sulhunun öngördüğü malı teslim almakla görevlendirdi. Ardından Sevre b. Hür'ü azletti ve Kis ve Nesef'in savaş ve haraç işlerinden sorumlu olarak Nasr b. Seyyâr'ı atadı. Dîvâşnî'nin kellesini Irak'a, sol elini de Tohâristan'da bulunan Süleyman b. Ebü's-Serî'ye gönderdi.

Ravi dedi: Huzâr muhkem ve korunaklıydı. Müceşşir b. Müzâhim, Saîd b. Amr el-Hareşî'ye: "Sana orayı savaşmadan fethedecek kişiyi söyleyeyim mi?" dedi. Hareşî: "Evet, söyle," dedi. Müceşşir: "Müserbel b. Hirrit b. Râşid en-Nâcî," dedi. Bunun üzerine Hareşî onu Huzâr'a gönderdi. Müserbel oranın büyüğünün dostuydu. Adamın adı Sebakrâ idi. Müserbel'i se-
[12] viyordu. Müserbel, Hareşî'nin Hucende'ye yaptıklarını anlattı ve ona gözdağı verdi. Adam: "Sen ne düşünüyorsun?" diye sordu. Müserbel: "Görüşüme göre sana aman verilmesi karşılığında sulh yapacaksın," dedi. Adam: "Bana bağlı olan avam insanları ne yapacağım?" dedi. Müserbel: "Onları da sana verilecek amana dâhil edeceğiz," dedi. Adam bu durum karşısında sulha razı oldu. Onlar da ona ve memleketine aman verdiler.

Ravi dedi: Ardından Hareşî maiyetinde Sebakrâ olduğu hâlde Merv'e döndü. Esnân'da konakladığında Muhâcir b. Yezîd el-Hareşî gelince ona Birzûn b. Kuşânişah'ı getirmesini istedi. Sonra Sebakrâ'yı öldürdü, yanında amanı olduğu hâlde onu darağacına astı. Bir rivayete göre de bu adam Dihkân b. Mâcir idi. İbn Hübeyre'nin yanına geldi ve Soğdlular için ondan aman aldı. Ancak Hareşî onu Merv Kalesi'nde hapsetti. Merv'e dönünce yanına getirilmesini istedi. Akabinde de onu meydanda öldürdü ve darağacına astı. Bunun üzerine şair şu beyitleri dile getirdi:

Saîd, Ahmas'ın başında olduğu hâlde ve nefesi kesen bir toz fırtınası içinde harekete geçse,

Acı şerbetle dolu kadeh Türklerin üzerinde döner ve Türkler de sırtında çul bulunan atlara binerlerse,

Sırtlarını dönüp kaçtılar ve kıyas iptal edildi.

***

Bu yılın Rebîülevvel ayının ortasında Yezîd b. Abdülmelik, Abdurrahman b. Dahhâk b. Kays el-Fihrî'yi Medine ve Mekke valiliğinden azletti. Abdurrahman üç yıl bu görevi icra etti.

Yezîd b. Abdülmelik bu yılda Medine valiliğine Abdülvâhid en-Nadrî'yi tayin etti.

Abdurrahman b. Dahhâk'ın Azli

Yezîd B. Abdülmelik'in Abdurrahman b. Dahhâk'ı Medine Valiliğinden Azletmesinin Sebebi

Bunun sebebi şöyledir: Muhammed b. Ömer Abdullah b. Muhammed b. Ebû Yahyâ'dan naklen şöyle dediğini anlattı: "Abdurrahman b. Dahhâk b. Kays el-Fihrî, Fâtıma bint Hüseyin'i istedi. Ancak Fâtıma: "Vallahi evlenmek istemiyorum. Zira oğullarıma bakmaya karar verdim," dedi. Fâtıma ondan uzak durdu ve ona husumet beslemekten imtina etti. Zira on- [13]
dan korkuyordu. Ancak Fihrî ısrar etti ve ona: "Yapmazsan en büyük oğlunu –Abdullah b. Hasan– şarap içmekten kırbaç cezasına çarptıracağım," dedi. Medine Divanı'nın başında Şamlı İbn Hürmüz adında bir adam vardı. Yezîd ona yazarak mahsubunu yapmasını ve divanda tahakkuk eden parayı ödemesini istedi. Adam veda etmek için Fâtıma bint Hüseyin'e uğradığında kendisine bir isteğinin olup olmadığını sordu. Fâtıma ona: "Müminlerin Emîrine benim İbn Dahhâk'tan çektiklerimi haber ver," dedi. Ravi dedi: Fâtıma ayrıca bir elçi gönderdi ve ona mektup yazarak Yezîd ile akrabalık bağını hatırlattı ve İbn Dahhâk'ın ona yaptığı baskıyı ve tehditlerini anlattı.

Ravi dedi: İbn Hürmüz ve elçi birlikte ulaştılar. İbn Hürmüz, Yezîd'in huzuruna çıktı. Yezîd ona Medine'nin ahvalini ve herhangi bir sorun olup olmadığını sordu. Ancak İbn Hürmüz, Fâtıma bint Hüseyin'in konusuna değinmedi. Hâcib: "Allah, Emîri korusun. Fâtıma bint Hüseyin'in elçisi kapıda beklemektedir," dedi. Bunun üzerine İbn Hürmüz, Yezîd'e: "Allah, Emîri korusun. Medine'den ayrıldığım gün sana teslim etmem için bana bir mektup verdi," dedi ve ona durumu anlattı.

Ravi dedi: Bunun üzerine Yezîd oturduğu yerden indi ve İbn Hürmüz'e: "Be adam sana sıra dışı bir durum olup ol-

madığını sormadım mı? Sende bu haber varken neden bana bildirmedin?" diye çıkıştı. İbn Hürmüz unuttuğunu söyledi ve özür diledi. Yezîd elçiye girmesi için izin verdi ve mektubu alıp okudu. Mektubu okuyunca elindeki bambu çubuğunu sallayarak: "Bu ne cüret! Kim bana yatağım üzerinde otururken onun işkenceden yükselen sesini duyuracak?" diye sordu. Ona: "Abdülvâhid b. Abdullah b. Bişr en-Nadrî," dediler. Bunun üzerine Yezîd bir kâğıt getirilmesini istedi ve eliyle Tâif'te bulunan Abdülvâhid'e şöyle yazdı:

Medine valiliği görevini uhdene verdim. Mektubum eline ulaşınca hemen Medine'ye git ve İbn Dahhâk'ı azlet. Ona kırk bin dinar para cezası ver ve işkence yap. Öyle ki yatağım üzerinde otururken işkenceden onun feryadını duyayım.

Ravi dedi: Posta mektubu aldı ve Medine'ye gitti. İbn Dah-
[14] hâk'a uğramadı. Bu sebeple İbn Dahhâk içinde bir şeyler hissetti. Bunun üzerine postacıya gelmesi için haber gönderdi. Postacı gelince kilimin kenarını kaldırarak altındaki bin dinarı göstererek ona: "Bu bin dinar senindir. Sana söz veriyorum eğer bana geliş sebebini haber verirsen bu parayı sana vereceğim," dedi. Postacı ona durumu haber verdi. Bunun üzerine yola koyuluncaya kadar postacının üç gün beklemesini istedi. Postacı bekledi. Ardından İbn Dahhâk yola çıktı ve süratle yol alarak Mesleme b. Abdülmelik'e gitti. Ona: "Sana sığınıyorum," dedi. Bunun üzerine Mesleme ertesi sabah Yezîd'e giderek nazikçe ve letafetle yaklaştı. Sonra bir isteğinin olduğunu söyledi. Yezîd: "İbn Dahhâk meselesi hariç ne isteğin varsa senin elindedir," dedi. Mesleme: "Vallahi konu İbn Dahhâk'tır," dedi. Yezîd: "Vallahi onu asla affetmeyeceğim. Zira onun yaptığı kabul edilemez," dedi. Ravi dedi: Yezîd onu Medine'ye Nadrî'ye geri gönderdi.

Abdullah b. Muhammed dedi: Onu Medine'de gördüm, üzerinde yünden bir cübbe vardı ve insanlara el avuç açardı. Kendisine işkence yapılmış ve kötü muamele görmüştü. Nadrî, Medine'ye 104 yılının Şevvâl ayının ortasında cumartesi günü geldi.

Muhammed b. Ömer dedi: İbrâhim b. Abdullah b. Ebû Ferve bana Zührî'den naklen şöyle dediğini anlattı:

Abdurrahman b. Dahhâk'a: "Kavminin yanına geliyorsun, onlar kendilerince aykırı olan işleri hoş görmüyorlar. Onların üzerinde ittifak ettikleri şeylere bağlı kal. Kāsım b. Muhammed ile Sâlim b. Abdullah'a danış. Zira onlar sana doğrusunu söylemekten geri durmazlar," dedim. Zührî dedi: Ancak bunlardan hiçbirini dinlemedi ve Ensara husumet beslemeyi alışkanlık hâline getirdi. Ebû Bekir b. Hazm'ı zulmen ve haksızlıkla darbetti. Onların şairlerinden onu hicvetmeyen kimse kalmadığı gibi ayıplamayan ve kötülemeyen salih bir kimse de kalmadı. Hişâm işbaşına gelince onu zelil olarak gördüm.

Abdülvâhid b. Abdullah b. Bişr, Medine'ye vali oldu. Medine'ye onun kadar sevilen bir vali gelmemişti. Hep hayırlı işlerle meşgul oldu. Karar vermeden önce de muhakkak Kāsım ve Sâlim'e danışırdı.

***

Bu yılda Erminye ve Azerbaycan Emîri Cerrâh b. Abdullah el-Hakemî, Türk illerinde gazaya çıktı ve Belencer'i fethederek Türkleri hezimete uğrattı. Onları ve zürriyetlerini nehre [15] döktü. Diledikleri kadar da esir aldılar. Ayrıca Belencer'in ötesindeki kaleleri fethetti ve sakinlerini sürdü.

Yine –rivayete göre– Ebü'l-Abbâs Abdullah b. Muhammed b. Ali bu yılın rebîülâhir ayında doğdu.

Bu yılda Ebû Muhammed es-Sâdık ve Horasan'dan bir grup arkadaşı, Ebü'l-Abbâs'ın doğumundan on beş gün sonra Muhammed b. Ali'nin huzuruna girdiler. Onu bir beze sarılmış vaziyette onların yanına götürdü ve onlara: "Allah'a yemin ederim ki bu işi tamamlayacak ve öcünüzü düşmanınızdan alacaksınız," dedi.

***

Hareşî'nin Azli

Ömer b. Hübeyre'nin Saîd b. Amr el-Hareşî'yi Horasan Emîrliğinden Azletmesinin Sebebi

Rivayete göre bunun sebebi Ömer'in Dîvâşnî hususunda takındığı tavır sebebiyle Hareşî'ye içerlemesiydi. Şöyle ki: Ömer b. Hübeyre, Hareşî'ye yazarak onu tahliye edip öldürmesini

istemişti. Ayrıca Hareşî, İbn Hübeyre'nin emirlerini hafife alıyordu. Irak'tan gelen posta ve elçilere: "Ebû Müsennâ nasıldır?" diye sorar ve kendi kâtibine Ebû Müsennâ'ya yaz der ve emîr unvanını zikretmezdi. Her zaman "Ebû Müsennâ dedi, Ebû Müsennâ yaptı," şeklinde ondan bahsederdi. İbn Hübeyre bunları duyunca Cümeyl b. İmrân'ı çağırdı ve ona şöyle dedi: "Hareşî hakkında bana bilgi topla. Bunun için Horasan'a git ve "divan" işlerini teftiş etmek için gittiğin intibaını ver. Ancak onun hakkında bana bilgi topla." Cümeyl, Horasan'a vardı. Hareşî ona: "Ebû Müsennâ nasıldır?" diye sordu. Cümeyl divan işlerini incelemeye koyuldu. Hareşî'ye: "Cümeyl, divan işlerini incelemek için değil senin hakkında bilgi toplamak için geldi," denildi. Bunun üzerine Hareşî bir kavunu zehirleyerek onu Cümeyl'e gönderdi. Cümeyl kavunu yediğinde hastalandı, saçı
[16] dökülmeye başladı ve İbn Hübeyre'nin yanına döndü. Cümeyl tedavi edildi ve iyileşti. İbn Hübeyre'ye: "Durum duyduğundan daha vahimdir. Saîd âdeta seni amillerinden biri gibi görmektedir," dedi. Bunun üzerine İbn Hübeyre ona öfkelendi ve onu azletti ve ona işkence yaptı. Bu arada vücudunda çıbanlar çıktı. Onu azlettiği zaman: "Ömer benden bir dirhem istese onun gözüne sokmam," diye söylerdi. İşkenceye maruz kalınca ödemeye başladı. Bir adam ona: "Hani ona bir dirhemcik bile vermeyecektin," deyince Hareşî: "Beni kızdırma, demir beni incitince acı duydum," dedi. Bunun üzerine Üzeyne b. Küleyb ya da Küleyb b. Üzeyne şu beyti dillendirdi:

Ey Ebû Yahyâ sabırlı olmaya çalış. Zira sen sabırlıydın ve ağır yükümlülüklerin altından kalkardın.

Ali b. Muhammed dedi: İbn Hübeyre'nin ona öfkelenmesinin sebebi şöyledir: "İbn Hübeyre, Ma'kıl b. Urve'yi Herat'a ya amil olarak ya da bir iş için gönderdi. Ma'kıl, Hareşî'ye uğramadan Herat'a gitti. Ancak yapmakla görevlendirildiği iş aksayınca Hareşî'ye yazdı. Bunun üzerine Hareşî oradaki amiline: "Ma'kıl'ı bana gönder," diye yazdı. Amil onu gönderdi. Hareşî ona: "Herat'a gitmeden önce neden bana gelmedin?" dedi. Ma'kıl: "Ben İbn Hübeyre'nin amiliyim. O seni görevlendirdiği gibi beni de görevlendirdi," dedi. Bunun üzerine ona iki yüz kırbaç vurdu ve saçını kazıdı. Bunun üzerine İbn Hübeyre

onu azletti ve Horasan'a Müslim b. Saîd b. Eslem b. Zür'a'yı atadı. Hareşî'ye yazarak ona kötü sözler söyledi. Saîd: "Asıl o kötüdür," dedi. Bunun üzerine Müslim'e: "Hareşî'yi Ma'kıl b. Urve'yle birlikte bana gönder," diye yazdı. Müslim onu Ma'kıl'a teslim etti. Ma'kıl ona kötü muamele yaptı ve baskı altında tuttu. Sonra İbn Hübeyre ona emir vererek Hareşî'ye işkence yapmasını ve onu öldürmesini istedi. Akşam olunca İbn Hübeyre gece sohbetinde: "Kays'ın lideri kimdir?" diye sordu. "Lider emîrdir," dediler. O: "Geçin bunu. Kays'ın lideri Kevser b. Züfer'dir. Bir gece vakti seslense yirmi bin kişi ona icabet eder ve ona bizi neden çağırdın demezler. Bu hapisteki eşeğe gelince o, onların silahşorudur ve öldürülmesini emrettim. Umarım ki Kays için hayırlı olanı yapacağım ve elimden gelen her iyiliği onlar için gerçekleştireceğim," dedi. Bunun üzerine Benî Fezâre'den bir bedevi ona: "Dediğin gibi değilsin. Onların iyiliğini isteseydin silahşorlarını öldürmeyi emretmezdin," dedi. İbn Hübeyre bu durum karşısında Ma'kıl'a haber göndererek: "Sana verdiğim emri yerine getirmekten sakın," dedi.

Ali dedi: Müslim b. Mugîre şöyle anlattı: [17]

İbn Hübeyre kaçınca vali Hâlid onu yakalamak için Saîd b. Amr el-Hareşî'yi gönderdi. Fırat Nehri kıyısında bir tekneyle karşı tarafa geçmek üzereyken Hareşî ona yetişti. Teknenin başında İbn Hübeyre'nin Kubeyd adındaki hizmetçisi duruyordu. Hareşî onu tanıdı. Ona: "Kubeyd misin?" dedi. Adam: "Evet," dedi. Hareşî: "Ebû Müsennâ teknede mi?" diye sordu. Kubeyd: "Evet," derken İbn Hübeyre tekneden çıktı. Hareşî ona: "Benden nasıl davranacağımı beklersin?" dedi. İbn Hübeyre: "Sanırım kavminden bir kişiyi bir Kureyşliye teslim etmek istemezsin," dedi. Hareşî: "Doğrudur," dedi. İbn Hübeyre: "O zaman kurtuluş diyorum," dedi.

Ali dedi: Ebû İshak b. Rebîa şöyle anlattı:

İbn Hübeyre, Hareşî'yi hapse attığı zaman Ma'kıl b. Urve el-Kuşeyrî huzuruna çıktı ve şöyle dedi: "Allah, Emîri ıslah etsin. Kays'ın silahşorunu bağladın ve onu rezil ettin. Aslında ben de ondan razı değilim. Ancak üzerine bu kadar gitmeni hoş görmedim." İbn Hübeyre: "Sen onunla aramda hükmünü

ver. Irak'a geldiğimde onu Basra valisi yaptım. Ardından onu Horasan valisi yapınca bana ayakları illetli bir at gönderdi. Benim emirlerimi hafife aldı. İhanet edince de onu azlettim. Ona: 'Ey İbn Nesa'!' dedim. O bana: 'Ey İbn Busre!' dedi." Bunun üzerine Ma'kıl: "Zaniyenin oğlu yapacağını yaptı," dedi ve hapse giderek ona: "Ey İbn Nesa'! Annen dışarıdan gelip kavme intisap etti ve seksen uyuz keçiyle satın alındı. Çobanlarla birlikteydi. Erkekler onu takip ederlerdi. Gelen ve gidenin bineğiydi. Anneni Hâris b. Amr b. Harece'nin kızıyla denk mi tutuyorsun?" diyerek ona iftiralarda bulundu. İbn Hübeyre azledilip Hâlid Irak valisi olunca Hareşî'nin Ma'kıl b. Urve aleyhindeki şikâyetini kabul etti ve ona karşı kazf suçu işlediğini ispat etti. Bunun üzerine Vali Hâlid, Hareşî'ye: "Onu kırbaçla," dedi. Hareşî onun cezasını infaz etti ve: "İbn Hübeyre benim elimi zayıflatmasaydı kalbini sökerdim," dedi. Benî Kilâb'dan bir adam Ma'kıl'a: "Amcazadene kötülük yaptın ve ona karşı kazf suçu işledin. Allah da onu sana musallat etti ve artık Müslümanlar nezdinde şahitliği makbul olmayan bir adam oldun," dedi. Ma'kıl'a had cezası uygulanınca Hareşî'ye yine iftira etti. Hâlid cezanın tekraren uygulanmasını isteyince kādı: "Haddin tekrarı olmaz," dedi. Ravi dedi: Ömer b. Hübeyre'nin annesi Büsre bint Hassân olup Adî er-Ribâb'dandır.

[18] **Müslim b. Saîd'in Horasan Valiliği**

Bu yılda Ömer b. Hübeyre, Saîd b. Amr el-Hareşî'yi azlettikten sonra Müslim b. Saîd b. Eslem b. Zür'a b. Amr b. Huveylid es-Saik'ı Horasan valiliğine atadı.

Ömer B. Hübeyre'nin Bu Atamayı Yapmasının Sebebi

Ali b. Muhammed, Ebü'z-Zeyyâl ve Ali b. Mücâhid ve başkalarından naklen şöyle dediklerini nakletti:

Saîd b. Eslem öldürülünce Haccâc onun oğlu Müslim b. Saîd'i kendi himayesine aldı. Müslim iyi bir terbiyeyle büyüdü ve güzel bir şahsiyete sahip oldu. Adî b. Ertât işbaşına gelince onu görevlendirmek için kendi kâtibine danıştı. Kâtip ona: "Ona önce hafif bir görev ver. Sonra onu terakki ettirirsin," dedi. Adî ona bir görev verince Müslim görevini iyi icra etti. Yezîd b. Mühelleb'in isyanı vuku bulunca biriken mal ve parayı Şam'a nakletti. Ömer b. Hübeyre gelince ona valilik görevi

vermeyi kararlaştırdı. Bu sebeple onu çağırdı. Artık Müslim taze bir genç sayılmazdı. Ona bakarken sakalında bir beyaz kıl görünce tekbir getirdi.

Ravi dedi: Sonra Müslim'i bir gece sohbetine aldı. Sohbetinde bulunanlar ayrılıncaya kadar yanından ayrılmadı. Bu sırada Ömer'in elinde bir ayva vardı. Ayvayı elinden bıraktıktan sonra: "Seni Horasan valiliğine atamamı ister misin?" dedi. Müslim: "Evet," dedi. Ömer b. Hübeyre: "İnşallah yarın sabah," dedi. Sabah olunca Ömer makamına geçti ve insanlar huzuruna çıkınca Müslim'i Horasan valiliğine atadı ve buna dair kararını yazdı. Akabinde de yola çıkmasını emretti. Haraç amilliğine yazarak onların artık Müslim ile yazışmalarını söyledi. Ardından Bâhile'nin azatlısı Cebele b. Abdurrahman'ı çağırdı ve onu Kirman valiliğine tayin etti. Bunun üzerine Cebele: "Mevaliden olmak bana neye mal oldu? Müslim kendisini bir beldeye atamam için büyük bir vilayete atanmamı bekliyordu. Ancak o Horasan'a atandı ben de Kirman'a atandım," diye hayıflandı. Ravi dedi: Müslim yola çıktı ve 104 –ya da 103– yılının sonunda, gün ortasında Horasan'a vardı. Emaret Konağı'nın kapısının kapalı olduğunu gördü. Binek hayvanlarının kapısına gitti, oranın da kapısının kapalı olduğunu gördü. Sonra mescide geçti ancak Maksûrenin kapısını da kapalı buldu. Müslim namaz kıldıktan sonra bir hizmetçi Maksûrenin kapısından çıktı. Ona gelenin emîr olduğunu söylediler. Hizmetçi onun önünden yürüyerek onu Vilayet Konağı'ndaki valinin makamına götürdü. Hareşî'ye de bilgi verilerek Müslim b. Saîd b. Eslem'in geldiği haberi iletildi. Hareşî, Müslim'e adam göndererek ona: "Emîr mi, vezir mi, yoksa ziyaretçi mi geldin?" diye sordu. Müslim ona: "Benim gibi bir adam Horasan'a ne vezir ne de ziyaretçi olarak gelmez," diye haber gönderdi. Bunun üzerine Hareşî geldi. Müslim onu görünce ona sövdü ve hapse atılmasını emretti. Ona: "Eğer onu gündüz çıkarırsan öldürülür," dediler. Bunun üzerine akşama kadar alıkonulmasını emretti. Akşam olunca da onu hapse attı ve onu bağladı. Ardından hapishane sorumlusuna emir vererek bağ- [19]
ların artırılmasını söyledi. Hapishane sorumlusu hüzünlü olarak ona gitti. Hareşî ona: "Neyin var?" diye sordu. Adam:

"Senin bağlarını artırmam bana emredildi," dedi. Bunun üzerine onun kâtibine: "Senin hapishanenin sorumlusu ona bağlarımı artırmasını emrettiğini söyledi. Senin üstlerinin bir emriyse baş üstüne. Senin görüşün ise bu gidiş hızlı ve yorucu bir gidiştir, diye yaz." Sonra şu beyitleri dillendirdi:

Beni nerede bulurlarsa öldürürler. Ben de nerede bulursam onlar için kalım yoktur.

Şöyle de rivayet edilmiştir:

Beni nerede bulursanız öldürün. Ben de kimi bulursam onlar için kalım yoktur.

Onlar görür ve kayıplara karışsalar da düşmandırlar. Onlar kin ve haset ehlidir ve içleri kapkaradır.

Benim peşime düşecekseniz düşün. Zira ben ve atım Hazfe şah damarın altında sıkışan nefes gibiyiz.

Bir rivayette de: "*Beni isteyecekseniz isteyin*" şeklinde rivayet edilmiştir.

Ravi dedi: Müslim beldelerine savaş sorumlusu bir amil gönderdi.

Ravi dedi: İbn Hübeyre hırslı bir adamdı. Yezîd b. Mühelleb ile çalışmış bir yediemini alıkoydu. Adam Horasan'ı ve ileri gelenlerini iyi bilirdi. Onların eşrafından itham etmediği hiçbir kimseyi bırakmadı. Bunun üzerine Ebû Ubeyde el-Anberî ile Hâlid adında bir adamı Hareşî'ye göndererek adamın itham ettiği şahısların zimmetindeki malları kendilerinden tahsil etmek için onları göndermesini istedi. Ancak Hareşî bunu yapmadı ve İbn Hübeyre'nin elçisini geri çevirdi. İbn Hübeyre, Müslim b. Saîd'i valilik makamına getirince söz konusu malları tahsil etmesini ona emretti. Müslim, Horasan'a gelince itham edilen insanları söz konusu mallardan sorumlu tutmak istedi. Bunun üzerine ona şöyle denildi: Bunu yapmaya kalksan Horasan'da karar kılamazsın. Bu hususta bir çaba göstermez ve onları bundan muaf tutmazsan Horasan senin için de onlar için de fesada maruz kalacaktır. Zira sorumlu tutmak istediğin bu insanlar memleketin eşrafı olup haksızlıkla iftiraya maruz kaldılar. Şu kadar var ki Mihzem b. Câbir'in üç yüz bin dirhem borcu vardı. Ona yüz bin ilave edilince dört yüz bin oldu. Sana ismi zikredilenler de onunla aynı durumdadır.

Müslim bu durumu İbn Hübeyre'ye yazdı ve aralarında Mih- [20]
zem b. Câbir'in de olduğu bir heyeti ona gönderdi. Mihzem b. Câbir ona: "Ey emîr! Sana anlatılanlar doğru değildir ve zulümdür. Doğruyu söylemek gerekirse bu iddia edilen rakamların çok az bir kısmı gerçeği yansıtmaktadır. Ondan sorumlu tutulsak onu ödeyebiliriz." İbn Hübeyre: "*Allah emanetleri ehline iade etmenizi emreder*," dedi. Mihzem: "Ondan sonraki ayeti de oku dedi: "*İnsanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmedin.*"[1] İbn Hübeyre: "Bu malın mutlaka tahsil edilmesi gerekir," dedi. Mihzem b. Câbir: "Vallahi onu tahsil edecek olursan onu düşmanlarına karşı güçlü ve dişli bir gruptan tahsil etmiş olacaksın. Bu durum Horasanlıların savaş araç ve gereçlerinde, at ve bineklerinde ve zırhlarında onlara zarar verecektir. Biz öyle bir serhatteyiz ki düşmana karşı çetin bir mücadele vermekteyiz. Onlarla savaşımız bitmek bilmiyor. Bizden her birimiz demire bürünüyor ve demirin pası derisine nüfuz ediyor. Öyle ki efendisine hizmet eden cariye, vücuduna sinen demir kokusundan yüzünü efendisinden ve kendisine hizmet ettiği adamdan çevirmektedir. Sizler ise rikak[2] ve safrandan yararlanmaktasınız. Bu malı zimmetlerine geçirmekle itham edilenler, Horasanlıların ileri gelenleriyle illerin önde gelenleri ve gazalarda külfetlere katlananlarıdır. Yanımızda en ücra memleketlerden gelenler vardır. Merkepler üzerinde geldiler ve vilayetlerin başına geçtiler ve malları aldılar. Malların bir kısmına kondular. Onların eli altında bol miktarda mal vardır.

İbn Hübeyre heyetin anlattıklarından hareketle Müslim'e mektup yazarak: "Bu malları heyetin zikrettiği kişilerden tahsil et," dedi. İbn Hübeyre'nin mektubu Müslim'in eline ulaşınca bu malları zimmetinde bulunduran kişileri bu mallardan sorumlu tuttu ve Hâcib b. Amr el-Hârisî'ye emir vererek onları işkenceye tâbi tutmasını istedi. Adam onlara işkence yaptı ve onlara taksim ettiklerini geri aldı.

***

Bu yılda hac işlerini Abdülvâhid b. Abdullah en-Nadrî sevk ve idare etti. Ahmed b. Sâbit bu rivayeti bana bir raviden nak-

1 Nisâ, 4/58.
2 Dikenli ve yaprakları beyaz bir bitki.

len İshak b. Îsâ ve Ebû Ma'şer'den rivayet etti. Vâkıdî de aynı görüştedir.

Bu yılda Mekke, Medine ve Tâif Valisi Abdülvâhid b. Abdullah en-Nadrî iken Irak ve Doğu İllerinin Genel Valisi Ömer b. Hübeyre idi. Aynı yılda Kûfe Kādısı Hüseyin b. Hasan el-Kindî, Basra Kādısı Abdülmelik b. Ya'lâ idi.

[21] **Hicretin 105. Yılı**

Bu Yılda Vuku Bulan Olaylar

Bu olaylardan biri Cerrâh b. Abdullah el-Hakemî'nin el-Lân gazasıdır. Bu gazada Cerrâh ilerleyerek Belencer'in arkasında kalan şehir ve kaler üzerine yürüdü ve bir kısmını fethetti. Bu yerlerin ahalisinin bir kısmı orayı terk ettiler. Cerrâh çok miktarda ganimetler elde etti.

Bu yılda Saîd b. Abdülmelik Rum diyarında gazaya çıktı. Rivayete göre bin kişilik bir seriyye gönderdi. Ancak bütün fertleri bertaraf edildi.

Yine bu yılda Müslim b. Saîd Türklere karşı gazaya çıktı. Ancak herhangi bir fetih gerçekleştiremeden geri döndü. Ardından da aynı yılda Soğd şehirlerinden Efşîne gazasına çıktı. Ancak buranın büyüğü ve ahalisiyle sulh yaptı.

Bu vakaya dair rivayetler:

Ali b. Muhammed arkadaşlarından naklen şöyle anlattı:

"Müslim b. Saîd, Behrâmsis'i buranın merzübanı yaptı. Yine Saîd 105 yılında yaz mevsiminin sonunda gazaya çıktı. Ancak herhangi bir fetihte bulunamadı ve geri döndü. Bu kez de Türkler onu takip ettiler ve ona yetiştiler. Bu sırada insanlar Belh Nehri'ni geçiyorlardı. Temîm artçılar üzerindeydi. Ubeydullah b. Züheyr b. Hayyân, Temîm'in süvarilerinin başındaydı. Bunlar nehri geçen insanları korudular. Yezîd b. Abdülmelik öldü. Onun yerine Hişâm geçti. Müslim, Afşin üzerine gitti ve liderleriyle altı bin baş mukabilinde sulh yaptı. Kaleyi de ona teslim etti. Müslim 105 yılının sonunda geri döndü.

***

Yezîd b. Abdülmelik'in Ölümü

Bu yılın şâban ayının bitimine beş gün kala Halife Yezîd b. Abdülmelik b. Mervân öldü. Bu rivayeti bana Ahmed b. Sâbit bir raviden naklen İshak b. Îsâ ve Ebû Ma'şer'den nakletti. Vâkıdî de aynı şeyi söyledi.

Vâkıdî dedi: Yezîd, Dımaşk'ın Belkā bölgesinde öldü. Öldü- [22]
ğünde otuz sekiz yaşındaydı.

Bazılarına göre de kırk yaşındaydı.

Bazılarına göre de otuz altı yaşındaydı. Ebû Ma'şer, Hişâm b. Muhammed ve Ali b. Muhammed'e göre halifeliği dört yıl bir ay, Vâkıdî'ye göre ise dört yıl sürdü.

Yezîd b. Abdülmelik Ebû Hâlid künyesiyle anılırdı. Ebû Ma'şer, Hişâm b. Muhammed, Vâkıdî ve başkaları bu görüştedirler.

Ali b. Muhammed ise şöyle dedi: Yezîd b. Abdülmelik otuz beş –ya da otuz dört– yaşında 105 yılının Şâban ayının bitimine beş gün kala cuma günü vefat etti.

Ona göre Belkā'nın Erbed bölgesinde vefat etti. Bu sırada Hişâm Humus'taydı. Bu rivayeti bana Ali'den naklen Ömer b. Şebbe anlattı.

Hişâm b. Muhammed dedi: Yezîd b. Abdülmelik vefat ettiğinde otuz üç yaşındaydı.

Ali dedi: Yahudilerden Ebû Muâviye veya başkası Yezîd b. Abdülmelik'e: "Kırk sene hüküm süreceksin," dedi. Bunun üzerine başka bir Yahudi: "Ona lanet olsun! Yalan söyledi. O kişi kırk ay olarak gördü ve ayları sene olarak nakletti," dedi.

***

Yezîd'in Sireti ve Bazı Meziyetleri

Ömer b. Şebbe bana Ali'den naklen şöyle anlattı: Yezîd b. Âtike onların delikanlılarındandı. Bir gün Habâbe ve Sellâme (adındaki cariyeleri) yanındayken cûşa gelerek: "Bırakın uçayım," dedi. Habâbe: "Ümmeti kime bırakacaksın?" dedi. Ölünce Sellâme el-Kassi şöyle dedi:

[23] *Tevazu ve meskenete kapılsak bizi kınama ne olur!*
Gecemi acıtan hastalığa müptela olan biri gibi geçirdim.
Allah'ım, yalnız başıma ve yanımda yatan kimse olmadan geceledim.
Bugün başımıza gelen ne kahredici ne feci bir durumdur!
Her tarafa bakıp da her yeri boş görünce gözyaşlarım sel olup akıyor.
O efendimiz artık aramızda yoktur. O bizi yalnız bırakmazdı.

Sonra: "Ah! O, benim Müminlerin Emîri!" diye seslendi. Şiir Ensardan bir adama aittir.

Ali dedi: Yezîd b. Abdülmelik, Süleyman b. Abdülmelik'in hilafeti döneminde hacca gitti; asıl adı Âliye olan Habâbe'yi Osman b. Sehl b. Huneyf'ten dört bin dinara satın aldı. Süleyman: Yezîd'e hacir koymayı (malında tasarrufta bulunma yetkisini almak) düşününce Habâbe'yi geri verdi ve onu bir Mısırlı satın aldı. Bir gün eşi Sa'de, Yezîd'e: "Ey Müminlerin Emîri! Dünyada olmasını temenni ettiğin bir şey kaldı mı?" diye sordu. Yezîd: "Evet, Habâbe," dedi. Bunun üzerine Sa'de bir adam gönderdi ve onu Mısırlıdan dört bin dinara satın aldı. Sa'de Habâbe'yi temizledi ve süsledi ve yolculuk eseri ve yorgunluğu kalmayınca Yezîd'e götürdü ve onu bir perdenin arkasında oturttu. Sonra Yezîd'e: "Ey Müminlerin Emîri! Dünyada olmasını temenni ettiğin bir şey kaldı mı?" dedi. Yezîd: "Daha önce aynı soruyu bana sorup da sana cevap vermedim mi?" dedi. Bunun üzerine Sa'de perdeyi kaldırarak: "İşte Habâbe!" dedi. Akabinde onları baş başa bırakıp yanlarından ayrıldı. Sa'de'nin Yezîd nezdinde kıymeti arttı ve ona ikramda bulundu ve ayrıcalıklı oldu. Sa'de, Yezîd'in eşi olup Osman b. Affân'ın ailesindendir.

Ali, Yûnus b. Habîb'den naklen şöyle anlattı:

Yezîd b. Abdülmelik'in cariyesi Habâbe bir gün şöyle terennüm etti:

Köprücük kemiğiyle küçük dil arasında öyle bir ateş vardır ki dinmez ve soğumaz.

[24] Bunun üzerine Yezîd uçmaya yeltendi. Habâbe: "Ey Müminlerin Emîri! Sana ihtiyacımız var," dedi. Habâbe hastalandı ve durumu ağırlaştı. Yezîd ona: "Ey Habâbe, nasıl oldun?" diye

sordu. Ancak Habâbe cevap veremedi. Bunun üzerine Yezîd ağladı ve şu beyti mırıldandı:

Ruh senin hakkında teselli bulacak veya aşkı unutacaksa aşkın soğumaya terk edilmesiyle değil ümitsizlikle teselli bulabilir.

Bir cariyesinin şu beyti terennüm ettiğini duydu:

Kendini kaybeden âşık için sevdiklerinin evlerini boş ve ıssız olarak görmesi hüzün olarak yeter.

Nitekim Yezîd bu beyti terennüm ederdi.

Ömer, Ali'den naklen şöyle dedi: Yezîd, Habâbe'nin ölümünden sonra yedi gün insanların huzuruna çıkmadı. Mesleme insanların huzurunda ileri geri konuşarak onu hafife almalarından endişe ettiğinden ona dışarı çıkmamayı tavsiye etti.

Hişâm b. Abdülmelik'in Hilafeti [25]

Bu yılın şâban ayının son günlerinde Hişâm b. Abdülmelik halife oldu. Bu göreve getirildiğinde Hişâm otuz dört yaşından birkaç ay büyüktü.

Ömer b. Şebbe bana Ali'den naklen şöyle dediğini anlattı: Ebû Muhammed el-Kureşî, Ebû Muhammed ez-Ziyâdî, Minhâl b. Abdülmelik ve Sühaym b. Hafs el-Ucyefî bize şöyle anlattılar:

Hişâm b. Abdülmelik, Mus'ab b. Zübeyr'in öldürüldüğü sene olan yetmiş iki senesinde doğdu. Annesi Âişe bint Hişâm b. İsmâil b. Hişâm b. Velîd b. Mugīre b. Abdullah b. Ömer b. Mahzûm'dur. Ahmak bir kadındı. Ailesi ona doğuruncaya kadar Hişâm ile konuşmamasını tavsiye ettiler. Yastıkları üst üste koyup onlara biner ve binek hayvanı gibi onlara kızarak sürer gibi yapardı. Bazen damla sakızını alır, çiğnedikten sonra ona çeşitli şekiller verirdi. Bazen de yastıklar üzerine çeşitli heykelcikler koyar ve her birine bir cariyenin adını vererek onlara bu isimlerle seslenirdi. Ahmaklığından dolayı Abdülmelik onu boşadı. O sırada Abdülmelik, Mus'ab üzerine gitti ve onu öldürdü. Bunun akabinde de Hişâm'ın doğduğu haberini aldı. Bunun üzerine zaferi çağrıştırdığı için ona Mansûr adını verdi. Ancak annesi ona babası Hişâm'ın adını verdi. Abdülmelik de bu isme karşı çıkmadı. Hişâm, Ebû Velîd künyesiyle anılırdı.

Muhammed b. Ömer'in anlattığına göre Hişâm, Zeytûne'de evindeyken halife olduğuna dair haberi aldı. Bunun üzerine Rusâfe'den yola çıktı ve Dımaşk'a geldi.

***

Bu yılda Bükeyr b. Mâhân, Sind'den geldi. Kendisi orada Cüneyd b. Abdurrahman'ın tercümanıydı. Cüneyd azledilince Kûfe'ye geldi ve yanında gümüşten dört kerpiç ve altından bir kerpiç vardı. Derken Ebû İkrime es-Sâdık, Meysere, Muham-
[26] med b. Huneys, Sâlim el-A'yen ve Benî Seleme'nin azatlısı Ebû Yahyâ ile karşılaştı. Bu zevat ona Benî Hâşim'in davetini anlattılar. Bükeyr daveti kabul etti, ondan hoşnut olup elindekini bu yolda infak etti. Kendisi Muhammed b. Ali'nin yanına gitti. Meysere ölünce Muhammed b. Ali, Bükeyr b. Mâhân'ı onun yerine Irak'a gönderdi ve onun görevini üstlendi.

***

Bu yılda hac işlerini İbrâhim b. Hişâm b. İsmâil icra etti. Nadrî de Medine valisiydi.

Vâkıdî dedi: İbrâhim b. Muhammed b. Şürahbîl bana babasından naklen şöyle dediğini anlattı:

İbrâhim b. Hişâm b. İsmâil hac işlerini icra ediyordu. Atâ b. Ebû Rebâh'a haber göndererek: "Mekke'de ne zaman hutbeyi okuyacağım," dedi. Atâ: "Öğleden sonra ve terviye gününden bir gün önce," dedi. Ancak İbrâhim b. Hişâm hutbeyi öğleden önce okudu ve ardından: "Atâ'ya gönderdiğim elçi bana bunu söyledi," dedi. Atâ: "Ben ona hutbeyi öğleden sonra okumasını söyledim," dedi. İbrâhim b. Hişâm mahcup oldu, insanlar bunu cahilliğine verdiler.

***

Hâlid el-Kasrî'nin Irak Valisi Olması

Hişâm b. Abdülmelik bu yılda Ömer b. Hübeyre'yi Irak ve doğu diyarları valiliğinden azlederek bu görevi şevvâl ayında Hâlid b. Abdullah el-Kasrî'ye tevdi etti.

Muhammed b. Selâm el-Cümahî, Abdülkāhir b. Serî'den naklen Ömer b. Yezîd b. Umeyr el-Esîdî'nin şöyle dediğini rivayet etti:

Hişâm b. Abdülmelik'in huzuruna çıktım. Hâlid b. Abdullah el-Kasrî yanında oturuyordu. Adam Yemenlilerin itaatinden

bahsediyordu. Bunun üzerine iki elimi birbirine sert bir şekilde çırparak âdeta havayı patlattım ve dedim ki: "Allah'a yemin ederim bunun gibi hatalı ve aptalca bir söz görmedim. Vallahi İslam'da ne kadar fitne ortaya çıktıysa onun sebebi Yemenlilerdir. Müminlerin Emîri Osman'ı onlar öldürdüler. Müminlerin Emîri Abdülmelik'i onlar halettiler. Mühelleb ailesinin kılıçlarından kanlarımız damlamaktadır." Makamdan ayrılınca Mervân ailesinden orada hazır bulunan bir adam peşimden geldi. "Ey Benî Temîmli! Senin sözlerini dinledim. Seninle çakmağım çaktı. Ancak Müminlerin Emîri Hâlid'i Irak valiliğine atadı. Artık orası senin için iyi bir diyar değildir," dedi.

Abdürrezzâk Hammâd b. Saîd es-San'ânî'den naklen şöyle dediğini anlattı: [27] Ziyâd b. Ubeydullah bana şöyle nakletti:

Şam'a gittim ve orada borçlandım. Bir gün Hişâm'ın kapısının önündeydim; bir adam Hişâm'ın yanından çıktı. Adam bana: "Ey genç! Kimlerdensin?" dedi. "Yemenliyim," dedim. Adam: "Kimsin?" diye sordu. "Ziyâd b. Ubeydullah b. Abdülmedân'ım," dedim. Adam gülümsedi ve bana: "Askerlerin yanına git ve adamlarıma: 'Yola çıkın. Müminlerin Emîri beni tensip etti ve yola çıkmamı emretti ve beni yola çıkaracak olanlara tevdi etti,' diye haber ver," dedi. Ziyâd: "Ona, Allah seni korusun kimsin?" dedim. Adam: "Hâlid b. Abdullah el-Kasrî'yim," dedi. Ayrıca bana: "Ey genç, onlara söyle elbisemin mendilini ve sarı atımı versinler," dedi. Birkaç adım atmıştım ki bana seslendi: "Ey genç! Bir gün Irak valiliğine atandığımı duyarsan bana gel," dedi. Bunun üzerine gittim ve onlara: "Emîr beni size gönderdi. Müminlerin Emîri onu tensip etmiş ve yola çıkmasını emretmiş," dedim. Adamlar etrafımı sardılar ve kimisi beni kucakladı, kimisi de başımı öptü. Bu vaziyeti görünce onlara: "Ayrıca elbisesinin mendilini ve sarı atını bana vermenizi istedi," dedim. Onlar: "Baş üstüne," dediler. Akabinde de elbisesinin mendilini ve sarı atını verdiler. O akşam askerlerin arasında elbisesi benim elbiseden ve bineği benim binekten daha güzel hiç kimse yoktu. Çok geçmeden Hâlid'in Irak valiliğine atandığı haber verildi. Bu durum biraz canımı sıktı. Bunun üzerine onbaşı bana: "Canın sıkılmış gibi duruyorsun. Neden?" dedi. "Doğrudur, Hâlid Irak valiliğine getirildi. Burada da rızkımı kazanmıştım. Onunla geçinip

gidiyordum. Korkarım ki ona gitsem benim durumum aleyhime döner, böylelikle her iki imkândan da mahrum kalırım. Ne yapacağımı bilemiyorum," dedim. Adam bana: "Sana bir teklifim var," dedi. "Nedir?" dedim. Erzakını bana teslim eder ve gidersin. Umduğuna kavuşursan erzakın benim olsun. Aksi takdirde dönersin ben de erzakını sana iade ederim," dedi. "Olur," dedim.

Akabinde yola çıktım. Kûfe'ye varınca güzel elbisemi giydim. Huzura çıkmaları için insanlara izin verilince biraz bekledim. Herkes yerini aldıktan sonra içeri girdim ve kapının yanında durdum. Selam verdim, iyi dileklerimi, övgülerimi sundum. Vali başını kaldırarak: "Bana gelmekle iyi ettin," dedi. Evime dönene kadar nakdî ve aynî olarak altı yüz dinar kazancım oldu.

Emîre gider gelirdim. Bir gün bana: "Ey Ziyâd! Sen yazabi-
[28] liyor musun?" dedi. "Allah, emîri korusun, okuyorum ancak yazamıyorum," dedim. O elini alnına vurup: "*İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râci'ûn*. Senden istediğim görevin onda dokuzunu kaybettin. Elinde onda biri kaldı. Ancak onunla geçimini sağlayabilirsin," dedi. Ona: "Ey Emîr! O öşürle bir ücretli tutabilir miyim?" dedim. Emîr: "Onu ne yapacaksın?" dedi. "Okuryazar bir adam tutarsın ve onu bana gönderirsin. Bana öğretsin," dedim. Emîr: "Heyhat! Yaşın müsait değil," dedi. "Hayır," dedim. Bunun üzerine altmış dinara yazı ve hesap işlerini bilen bir ücretli tuttu ve onu bana gönderdi. Ben de kendimi kitaba verdim ve hep gece vaktinde ona gittim. On beş gün geçince istediğimi okumaya ve istediğimi yazmaya başladım. Derken bir akşam onun yanında bulunuyordum. Bana: "Bilmiyorum, acaba o işi becerebildin mi?" dedi. Ona: "Evet, dilediğimi okuyor ve dilediğimi yazıyorum," dedim. Emîr: "Sanırım bir şeyler öğrendin de onu çözdüğünü sanıyorsun," dedi. Hayır," dedim. Bunun üzerine ridasını kaldırdı ve altındaki bir tomar kâğıdı çıkarıp bana: "Şu tomarı oku," dedi. İki kapağın arasındaki yazıyı okudum. Okuduğum kısım Rey amilinin yazdıklarıydı. Emîr bana: "Çık seni onun yerine atadım," dedi. Ben de çıkıp Rey'e gittim. Sonra haraç amilliyle temasa geçtim. Bana: "Bu adam deli bir bedevi olsa gerek. Emîr hiçbir zaman bir

Arabı haraç emîri olarak göndermedi. O yardım amili olsa gerektir," diye haber gönderdi. Adama: "Ona söyle beni yerimde bıraksın ona üç yüz bin dirhem vereceğim," dedi. Derken kararnameme baktım yardım amili olduğumu görünce: "Vallahi kırılmayacağım," dedim ve Hâlid'e şöyle yazdım: "Beni Rey'e gönderdiğinde Rey'in genel işlerinden sorumlu olacağımı sandım. Haraç amili bana kendisini işinde bırakmam karşılığında bana üç yüz bin dirhem vermeyi teklif etti. Bunun üzerine bana: 'Sana verdiğini kabul et ve zararda olduğunu bil,' diye yazdı." Bir müddet orada kaldıktan sonra Emîr'e: "Seni özledim. Beni yanına al!" diye yazdım. Emîr beni yanına aldı ve emniyetin başına getirdi.

***

Bu yılda Mekke, Medine ve Tâif Valisi Abdülvâhid b. Abdullah en-Nadrî, Kûfe Kādısı Hüseyin b. Hasan el-Kindî, Basra Kādısı Mûsâ b. Enes idi. Bir rivayete göre Hişâm 106 yılında Hâlid b. Abdullah el-Kasrî'yi Irak ve Horasan valiliğine getirdi. 105 yılındaki Irak ve Horasan Valisi Ömer b. Hübeyre idi.

Hicretin 106. Yılı [29]

Bu Yılda Vuku Bulan Olaylar

Bu yılda Hişâm b. Abdülmelik, Abdülvâhid b. Abdullah en-Nadrî'yi Mekke, Medine ve Tâif valiliğinden azletti, bu göreve dayısı İbrâhim b. Hişâm b. İsmâil el-Mahzûmî'yi getirdi. İbrâhim b. Hişâm 17 Cemâziyelâhir 106 Cuma günü Medine'ye geldi. Onun Medine'deki görevi bir yıl sekiz ay sürdü.

Bu yılın yaz mevsiminde Saîd b. Abdülmelik gazaya çıktı.

Yine bu yılda Haccâc b. Abdülmelik el-Lân gazasına çıktı ve haraç ödemeleri karşılığında oranın insanlarıyla sulh yaptı. Bu yılın receb ayında Abdüssamed b. Ali doğdu.

Bu yılda Bahîr b. Reysân el-Himyerî'nin azatlısı İmam Tâvûs ve Sâlim b. Abdullah b. Ömer öldüler. Onların namazını Hişâm kıldırdı. Tâvûs Mekke'de, Sâlim ise Medine'de vefat ettiler.

Hâris bana İbn Sa'd, Muhammed b. Ömer ve Abdülhakîm b. Abdullah b. Ebû Ferve'den naklen şöyle dediğini anlattı:

"Sâlim b. Abdullah 105 yılında Zilhicce ayının akabinde vefat etti. Onun namazını Hişâm b. Abdülmelik, Bakī"de kıldırdı. Bu sırada Kāsım b. Muhammed b. Ebû Bekir'in kabrin yanında oturmakta olduğunu gördüm. Hişâm yanına vardı, üzerinde yalnızca zırhı vardı. Kāsım'ın yanında durdu ve ona selam verdi. Kāsım ayağa kalktı. Hişâm ona: "Ey Ebû Muhammed! Nasılsın? Durumun nasıl?" diye sordu. Kāsım: "İyidir," dedi. Hişâm: "Vallahi iyi olmanızı arzu ediyorum," dedi. Hişâm insanların çoğaldığını görünce onlardan dört bin kişiyi askere aldı. Bu sebeple bu yıl, Dört Bin Yılı olarak anıldı.

Bu yılda İbrâhim b. Hişâm, Muhammed b. Safvân el-Cumahî'yi kādı olarak atadı ve es-Salt el-Kindî'yi azletti.

***

[30] **Mudar-Rebîa Savaşı**

Yemenlilerle Mudar ve Rebîa Arasında Belh'in Berûkān Bölgesinde Vuku Bulan Savaş

Bu yılda Mudar ile Yemenliler ve Rebîa arasında Belh'in Berûkān bölgesinde savaş vuku buldu.

Bu Vakanın Sebebi

Rivayete göre bu savaşın sebebi şöyledir: Müslim b. Saîd gazaya çıktı. Nehri geçmesine rağmen insanlar ona katılmakta geciktiler. Gecikenler arasında Bahterî b. Dirhem de vardı. Müslim nehrin yanına gelince Nasr b. Seyyâr, Süleym b. Süleyman b. Abdullah b. Hâzim, Bel'â b. Mücâhid b. Bel'â el-Anberî, Ebû Hafs b. Vâil el-Hanzalî, Ukbe b. Şihâb el-Mâzinî ve Sâlim b. Züâbe'yi Nasr b. Seyyâr'ın emri altında Belh'e göndererek insanları sefere çıkarmalarını emretti. Nasr, Bahterî'nin ve Ziyâd b. Tarîf el-Bâhilî'nin kapılarını yaktı. Bunun üzerine Belh emîri onların Belh'e girmelerine izin vermedi. Müslim b. Saîd ise nehri geçti. Bunun üzerine Nasr da Berûkān'da konakladı. Sağānîyânlar ona iltihak ettiler. Benî Temîm'den Mesleme el-Ukfânî ve Hassân b. Hâlid el-Esedî beş yüzer savaşçıyla ona katıldılar. Sinân el-A'rabî, Zür'a b. Alkame, Seleme b. Evs ve akrabalarıyla birlikte Haccâc b. Hârûn en-Nümeyrî de onun yanında yerlerini aldılar. Bekr ve Ezd de Berûkān'da toplan-

dılar. Onların başında Bahterî vardı ve Berûkān'da diğerlerinden yarım fersah uzakta konuşlandılar. Nasr, Belhlilere haber göndererek onlara: "Atiyyelerinizi aldınız, artık emîrinize iltihak edin. Zira o nehri geçti," diye söyledi. Bunun üzerine Mudar Nasr'ın yanına, Ezd ve Rebîa ise Amr b. Müslim'in yanına gittiler. Rebîa'dan bazı adamlar: "Müslim b. Saîd, haletmek istiyor bu nedenle de bizi sefere çıkmaya zorluyor," dediler. Öte yandan Tağlib de Amr b. Müslim'e haber gönderdiler ve sen bizdensin diyerek ona Bâhile'yi Tağlib'e nispet eden bir adamın şiiriyle seslendiler. –Nitekim Benî Kuteybe de Bâhile'den idiler.– Bâhile: "Biz Tağlibliyiz," dediler. Ancak Bekr, Tağlib'e intisap etmek dolayısıyla Tağlib'in çoğalmasını istemiyorlardı. Bu nedenle Bekr'den bir adam şu beyti söyledi:

Kuteybe, Vâil'den olduklarını iddia ettiler. Bu uzak bir ihtimaldir. Ey Kuteybe bundan vazgeç.

Rivayete göre Ezd'in Benî Ma'n kolu Bâhile olarak anılırlar. Şerîk b. Ebû Kayle el-Maanî'den şöyle nakledildi: Amr b. Müs- [31]
lim, Benî Ma'n meclislerinin yanında durup *Biz sizden değilsek Arap değiliz,* diyordu. Tağlibli onu Benî Tağlib'e nispet edince de, *Akrabalığı bilmem ama savunmaya gelince sizi muhakkak savunacağım*, dedi. Dahhâk b. Müzâhim ve Yezîd b. Mufaddal el-Huddânî ara buluculuk yapmak üzere Nasr ile görüştüler, ondan ricada bulundular. Bunun üzerine ayrıldı. Ancak Amr b. Müslim'in adamlarıyla Bahterî, Nasr'a saldırdılar ve "Ey Bekr ailesi!" diye seslendiler. Sonra geriledi. Nasr ise onlara saldırdı. İlk öldürülen Bâhile'dendi. Amr b. Müslim'in yanında Bahterî ve Ziyâd b. Tarîf el-Bâhilî de vardı. Muharebede Amr b. Müslim'in adamlarından on sekiz kişi öldürüldü. Ayrıca Furâfisa'dan Kürdân ile Mes'ade ve Bekir b. Vâil'den İshak adında bir adam öldürüldü. Bunun dışında sokaklarda da öldürülenler oldu. Sonra Amr b. Müslim, konağa kaçtı ve Nasr'a haber gönderdi: "Bel'â b. Mücâhid'i bana gönder," dedi. Bel'â, Amr'a gitti. Amr ona: "Bana Nasr'dan aman al," dedi. Nasr ona aman verdi ve "Bekir b. Vâil'i sevindirmemek için seni öldürmeyeceğim," dedi.

Bir rivayete göre Amr b. Müslim'i bir değirmende yakaladılar ve boynunda bir iple onu Nasr'a götürdüler. Ancak Nasr

ona aman verdi ve ona, Ziyâd b. Tarîf ve Bahterî b. Dirhem'e: "Emîrinize yetişin," dedi.

Başka bir rivayete göre de Nasr ve Amr, Berûkān'da karşılaştılar. Bu muharebede Bekir b. Vâil'den ve Yemenlilerden otuz kişi öldürüldü. Bunun üzerine Bekir: "Neden kardeşlerimizle emîrimize karşı savaşıyoruz? Hem de bu adama yakın durduğumuz hâlde akrabalığımızı inkâr etti," diyerek ayrıldılar. Ancak Ezd savaştı ve hezimete uğrayınca bir kaleye sığındılar. Nasr onları muhasara etti. Ardından da Benî Abbâd'dan bir adam ile Ziyâd b. Tarîf el-Bâhilî, Amr b. Müslim ve Bahterî'yi yakaladılar. Nasr onlara yüzer kırbaç vurdu, saçlarını kazıtarak birer tulum giydirdi. Başka bir rivayette de Bahterî'yi bir su yatağında yakaladı. Nasr, Berûkān Savaşı hakkında şu beyitleri dile getirdi:

Görüyorum ki göz ısrarla gözyaşlarını akıtmakta ve gözyaşlarıyla ona karşılık verecek bir durum yoktur.

Savaş paçalarını sıvasa ben bir zafiyet içinde olmam. Savaşın ateşi iki büyük ordu arasında tutuşmaktadır.

Ancak Hindif'i bu savaşa davet ederim. Zira ancak Hindif bu ağır yükü sırtlanabilir.

[32] *Bekir o savaşta ittifakına sadık kalmadı; hem kendine hem de Kays'a ayıp etti.*

Bekir Irak'ta Nizâr'a mensup olduğunu iddia etse de Merv'de bundan meyleder ve hayırsızdır.

Berûkān Savaşı başlarken ve helaki yaklaştığı zaman Hindif için bir imtihan oldu.

Becîle'de Kays için bir vaka karşıma çıktı. Nitekim daha önce de bu vaka uzun bir müddet beklendi.

Yani Yûsuf b. Ömer, Hâlid ve ailesini aldığı zaman.

Ali b. Muhammed, Velîd b. Müslim'in şöyle dediğini anlattı: Amr b. Müslim, Nasr b. Seyyâr ile savaştı ve onu hezimete uğrattı. Maiyetinde bulunan bir Benî Temîmliye: "Ey Benî Temîmli kardeşim! Kavminin kıçını nasıl gördün?" derken Benî Temîm saldırıya geçti ve Amr'ın askerlerini hezimete uğrattı. Toz duman kaybolunca Bel'â b. Mücâhid'in bir grup Benî Temîmliyle onları kovalamakta olduğu görüldü. Bu kez de Temîmli Amr'a: "Kavmimin kıçı işte böyledir," dedi. Ardından

Amr da hezimete uğradı. Bel'â adamlarına: "Esirleri öldürmeyin. Ancak onları silahlarından tecrit edin ve tumanlarını arkadan kesin," dedi. Bunun üzerine Beyân el-Anberî, Berûkān Savaşı'nı şöyle anlattı:

Medine'de ikamet ederken Benî Temîm'in bir vakasının haberini aldım. Onlar hasımlarını titrettiler.

Berûkān'da öldürülenler zikredilince Bekir b. Vâil'den ciltleri benekli olanların gözü gözyaşı döker.

Onlar Amr b. Müslim'i ölüme terk ettiler ve arkalarını dönüp kaçarken mızrakların ucundan kan damlıyordu.

Delikanlıların savaşta bir âdetleri vardı ki mızraklar kırılınca sabır ve sebat edemediler.

***

Türk Diyarına Sefer

Müslim b. Saîd'in Türk Diyarındaki Gazası

Bu yılda Müslim b. Saîd, Türk diyarında gazaya çıktı. Bu sırada nehri geçtikten sonra Hâlid b. Abdullah tarafından azledildiği, yerine Esed b. Abdullah'ın atandığı haberini aldı.

Bu gazaya dair rivayetler:

Ali b. Muhammed üstatlarından naklen şöyle anlattı:

Müslim bu yılda gazaya çıktı. Yezîd Meydanı'nda insanlara şöyle hitap etti: "Arkamda bırakacağım en kötü şey, gazadan geri kalan ve boyunları tıraşlı kimselerin duvardan duvara atlayarak mücahitlerin karılarına göz dikenlerin hareketleri- [33]
dir. Allah'ım! Onların cezasını ver! Nitekim Nasr'a emir vererek bu şekilde geride kalanların öldürmesini istedim. Allah'ın azabına maruz kalmalarından dolayı onlara –Amr b. Müslim ve adamları kastedilmiştir– acımadım." Buhara'dan geçince Hâlid b. Abdullah el-Kasrî'den aldığı mektupta Irak valiliğine atandığı bildiriliyordu. Ona: "Gazanı tamamla," diye yazdı. Bunun üzerine Müslim, Fergana üzerine yürüdü. Ebû Dahhâk er-Revâhî –Benî Abs'tan Benî Revâha'ya mensuptu ancak Ezd'den sayılırdı. Hesap işlerine bakardı. "Bu yıl geride kalanlar günahkâr sayılmazlar," dedi. Nitekim dört bin kişi geride kaldı ve gazaya çıkmadılar. Müslim b. Saîd, Fergana'ya varınca Hakān'ın üzerine gelmekte olduğu haberi ulaştı. Bu sırada Şümeyl –bir

rivayete göre de Şübeyl– b. Abdurrahman el-Mâzinî onun yanına gelerek: "Falanca yerde Hakān'ın ordusunu gözetledim," dedi. Bunun üzerine Müslim, Benî Süleym'in azatlısı Abdullah b. Ebû Abdullah el-Kirmânî'ye haber göndererek sefere hazırlık yapmasını emretti. Sabah olunca askerle birlikte yola çıktı. Bir günde üç merhale katetti. Ertesi sabah yoluna devam ederek Sebûh Vadisi'ni geçti. Ardından da Hakān onların üzerine geldi ve ona süvariler geldi. Bunun üzerine Abdullah b. Ebû Abdullah erbaş ve mevaliden teşekkül eden bir grubu konuşlandırdı. Ancak Türkler onlara baskın yaptılar ve onları bertaraf ettiler. Ayrıca Müslim'in bazı binek hayvanlarını ele geçirdiler ve Müseyyeb b. Bişr er-Riyâhî ve –Mühelleb'in silahşorlarından– Berâ' öldürüldüler. Gavzek'in kardeşi de öldürüldü. Ardından Müslümanlar onlara karşı harekete geçerek onları ordugâhtan püskürttüler. Akabinde Müslim sancağını Âmir b. Mâlik el-Himmânî'ye teslim etti ve askerle birlikte yola çıkarak sekiz gün yol katetti. Karşı taraftakiler onları takip etmekteydiler. Dokuzuncu gece konaklamak istediğinde bu konu hakkında adamlarına danıştı. Onlar da konaklamasını tavsiye ettiler: "Sabahladığımızda suya gideceğiz. Nitekim su bizden uzak değil. Oysa bahçe ve bostanların bulunduğu yerlerde konaklarsak asker meyve toplamak için dağılacak ve ordugâhın talan edilecek," dediler. Bunun üzerine Sevre b. Hür'e: "Ey Ebü'l-Alâ'! Sen ne dersin?" diye sordu. Sevre: "İnsanlarla aynı görüşteyim," dedi. Ardından konakladılar. Ravi dedi: Ordugâhta çadır kurulmadı, insanlar ağırlık teşkil eden eşya ve emtiayı yaktılar. Yakılanlar bir milyon değerindeydi. Sabah olunca yol almaya devam ettiler ve suya yetiştiler. Fergana ve Şaş halkını nehrin yanında buldular. Bunun üzerine Müslim b. Saîd şöyle dedi: "Herkese kılıcını kınından çıkarmasını emrediyorum," dedi. Herkes kılıcını kınından çıkarınca âdeta her taraf kılıçla doldu. Akabinde de suyu bırakıp karşıya geçtiler. Sonra bir
[34] günlüğüne konakladılar, ertesi gün yola koyuldular. Hakān'ın oğlu da onları takip ediyordu. Artçıların başında bulunan Humeyd b. Abdullah –yaralı olduğu hâlde– Müslim'e: "Arkamızda iki yüz kadar Türk var. Bir süre için dur ki onlarla savaşayım," diye haber gönderdi. İnsanlar durunca Humeyd b. Abdullah, Türklere yöneldi; Soğdları ve onların komutanlarını ve Türk-

lerin komutanını maiyetindeki yedi kişiyle esir aldı. Geri kalanlar da çekilip gittiler. Humeyd de yoluna devam etti. Ancak dizine bir ok atıldı ve hayatını kaybetti.

İnsanlar susadılar. Abdurrahman b. Nuaym el-Âmirî yirmi kadar su kırbasını develerine yüklemişti. İnsanların zora girdiğini görünce kırbaları çıkardı ve insanlar yudum yudum içtiler. Müslim de su istedi. Ona bir kap su getirdiler. Ancak onu ağzına götüreceği sırada Süleyman b. Kesîr'in kardeşi Câbir –ya da Hârise– b. Kesîr aldı. Bunun üzerine Müslim: "Onu bırakın. İçeceğim suyu elimden alması, içinin yandığını gösteriyor," dedi. Ardından Hucende'ye vardılar. Çok acıkmışlar, çok yorulmuşlardı. İnsanlar dağıldılar. Derken iki süvari geldi ve Abdurrahman b. Nuaym'a sordular. İkili ona Esed b. Abdullah tarafından Horasan valiliğine atandığını bildiren ahitnameyle gelmişlerdi. Abdurrahman kararnameyi Müslim'e okuttu. Müslim: "Baş üstüne," dedi. Abdurrahman, Âmül Çölü'nde çadır kurduran ilk kişiydi.

Ravi dedi: Susuzluk gününde en avantajlı olan İshak b. Muhammed el-Gudânî idi. Hâcibü'l-Fîl, Sâbit Kutne'ye –Sâbit b. Ka'b– şöyle dedi:

İşleri yoluna koyarken Bekir ortalıkta gözükmez. Onun kayığın kürekleriyle insanlar arasında meşgalesi vardır.

İnsanlar onu pamuğuyla tanır. Nitekim ecdadı pek bilinmiyor.

Abdurrahman b. Nuaym'ın Nuaym, Şedîd, Abdüsselâm, İbrâhim ve Mikdâd adındaki oğulları vardı. Nuaym ve Şedîd onların en güçlüleriydiler. Müslim b. Saîd azledilince Hazrec et-Tağlibî şöyle dedi: Türklerle savaştık. Ancak onlar Müslümanları kuşattılar ve helak olacaklarını sandılar. Onlara baktım yüzleri sararmıştı. Bunun üzerine Havsere b. Yezîd b. Hür b. Huneyf b. Nasr b. Yezîd b. Ca'vene dört bin askerle Türklere saldırdı. Onlarla bir müddet savaştıktan sonra geri döndü. Ancak Nasr b. Seyyâr otuz süvariyle onlarla savaştı ve onları püskürttü. Akabinde de insanlar onlara karşı harekete geçtiler ve hezimete uğrattılar.

Ravi dedi: Havsere, Rakabe b. Hür'ün kardeşinin oğludur. Ömer b. Hübeyre, Müslim b. Saîd'i Horasan valiliğine atayınca [35]

ona: "Senin hâcibin (yakın koruman) mevalilerinin en iyisi olsun. Zira o senin sözcün ve senin adına konuşandır. Emniyet sorumluna emanet ehli olmasını sıkı bir şekilde tembih et. Amillerin de 'mazur' kişilerden olsun. Müslim: "Mazur amil nedir?" diye sordu. Ömer b. Hübeyre: "Her memleket amillerini kendileri seçsin. Onların seçtiklerini görevlendir. Hayırlı bir kişi olursa senin için de iyidir. Kötü olursa sen değil onlar sorumlu olacak ve bu sebeple sen 'mazur' olacaksın," dedi.

Ravi dedi: Müslim b. Saîd, İbn Hübeyre'ye yazarak Benî Anber'in azatlısı Tevbe b. Ebû Üseyd'i yanına göndermesini talep etmişti. Bunun üzerine İbn Hübeyre, Basra'daki amiline: "Bana Tevbe b. Ebû Üseyd'i gönder," diye yazdı. Tevbe, İbn Hübeyre'ye gitti. Adam yakışıklı, aydın yüzlü, ses tonu ve siması güzel bir kişiydi. İbn Hübeyre'nin huzuruna çıkınca İbn Hübeyre: "Böyle bir kişiye görev verilir," dedi ve onu Müslim'e gönderdi. Müslim ona: "İşte mührüm. Uygun gördüğün şekilde çalışabilirsin," dedi. Esed b. Abdullah gelinceye kadar Tevbe, Müslim'in maiyetinde çalıştı. Tevbe, Müslim ile birlikte ayrılmak isteyince Esed ona: "Benim yanımda kal. Ben sana Müslim'den daha çok muhtacım," dedi. Bunun üzerine yanında kaldı ve insanlara iyi muamelede bulunarak tevazu gösterdi ve askerlere güzel davranarak atiyye ve erzak işlerini iyi idare etti. Esed ona: "Talakla onlara yemin ettir ki gazalardan geri kalmasınlar, yerlerine bedelli göndermesinler," dedi. Ancak Tevbe kimseye talakla yemin ettirmedi.

Ravi dedi: Tevbe'den sonra gelenler o yemin ile askere yemin ettirirlerdi. Âsım b. Abdullah gelince insanlara talakla yemin ettirmeye kalktı. Ancak hiç kimse yemin etmedi ve "Biz Tevbe'nin öngördüğü yeminle yemin ederiz," dediler. O yemin şekli onlarca bilinen bir yemin şekliydi ve ona Tevbe'nin yemini diyorlardı.

***

Hişâm b. Abdülmelik Hacda

Bu yılda hac işleri Hişâm b. Abdülmelik'in himayesinde icra edildi. Bu rivayeti bana Ahmed b. Sâbit bir raviden naklen İshak b. Îsâ ve Ebû Ma'şer'den rivayet etti.

Vâkıdî ve diğerleri de aynı görüştedirler. Bu konuda bir ihtilaf yoktur.

Vâkıdî dedi: İbn Ebi'z-Zinâd babasından naklen bana şöyle dediğini anlattı:

Hişâm b. Abdülmelik, Medine'ye girmeden önce bana: [36] "Haccın sünnetlerini bana yaz," diye bir yazı gönderdi. Ben de onları yazdım. Ebü'z-Zinâd onu karşıladı. Ebü'z-Zinâd dedi ki: O gün karşılama alayında Hişâm'ın arkasında bulunuyordum. Saîd b. Abdullah b. Velîd b. Osman b. Affân onu karşıladı. Saîd indi ve ona selam vererek yanında yürümeye başladı. Hişâm: "Ebü'z-Zinâd!" diye seslendi. Bunun üzerine öne geçerek Hişâm'ın diğer tarafında durdum. Saîd'in ona şöyle dediğini duydum: "Ey Müminlerin Emîri! Allah, Müminlerin Emîri'nin yakınlarına inayetini esirgememekte ve mazlum halifeye yardımını devam ettirmektedir. Onlar bu salih beldelerde Ebû Turâb'a[3] lanet okumaktadırlar. Müminlerin Emîri de bu salih beldelerde ona lanet okumalıdır." Ravi dedi: Hişâm bu sözleri hoş karşılamadığından: "Buraya birilerine sövmek veya lanet okumak için gelmedik, Hac vecibesi için geldik," dedi. Sonra sözünü kesti ve bana dönerek dedi ki: "Ey Abdullah b. Zekvân! Sana yazdığım hususları yerine getirdin mi?" "Evet," dedim. Ebü'z-Zinâd dedi: Hişâm'a söylediği hususları duymam Saîd'in zoruna gitti. Her gördüğümde onu kırılmış olarak gördüm.

Bu yılda İbrâhim b. Muhammed b. Talha, Hicr-i İsmâil'de namaz kıldıktan sonra Hişâm b. Abdülmelik ile konuştu ve ona şöyle dedi: "Allah için ve bu Beyt'in hürmeti için ve hakkını tazim için çıkıp geldiğin Beytullah hakkı için hakkımı bana geri ver!" Hişâm: "Ne hakkı?" dedi. İbrâhim b. Muhammed: "Benim evim," dedi. Hişâm: "Müminlerin Emîri Abdülmelik'e neden konuyu iletmedin?" dedi. İbrâhim: "Vallahi bana zulmetti," dedi. Hişâm: "Velîd b. Abdülmelik neden hakkını vermedi?" dedi. İbrâhim: "Vallahi o da bana zulmetti," dedi. Hişâm: "Ya Süleyman?" diye sordu. İbrâhim: "O da bana zulmetti," dedi. Hişâm: "Ya Ömer b. Abdülazîz?" diye sordu. İbrâhim: "Allah ona rahmet etsin. Vallahi evimi bana geri verdi," dedi. Hişâm: "Yezîd b. Abdülmelik ne yaptı?" dedi. İbrâhim:

3 Ebû Turâb künyesinden Hz. Ali kastedilmektedir (çev.).

"Vallahi bana zulmetti. Evimi aldıktan sonra benden geri aldı. Hâlen senin tasarrufundadır," dedi. Hişâm ona: "Vallahi dövülecek durumda olsaydın seni dövecektim," dedi. İbrâhim: "Vallahi kılıçla ve kırbaçla vurulabilecek durumdayım," dedi. Hişâm arkasında Ebraş olduğu hâlde çekip gitti. Şöyle dedi: "Ey Ebû Mücâşi'! Bu sözleri nasıl buldun?" dedi. Ebû Mücâşi': "Ne güzel sözler! Kureyş bu ve sözleri böyle! Onlardan hâlâ böyleleri vardır," dedi.

[37] Bu yılda Hâlid b. Abdullah el-Kasrî Irak'a vali olarak geldi.

***

Esed b. Abdullah Horasan Valisi

Bu yılda Hâlid kardeşi Esed'i Horasan'a vali olarak atadı. Esed, Horasan'a varınca Müslim b. Saîd, Fergana gazasında bulunuyordu. Rivayete göre Esed, nehri geçmek isteyince Benî Gālibli Eşheb b. Ubeyd et-Temîmî ona engel oldu. Nitekim Eşheb, Âmül'de gemilerden sorumluydu. Esed ona: "Beni geçir," dedi. Eşheb ona: "Bu mümkün değil. Zira bu bana yasaklandı," dedi. Ona nezaketle söylediler ve mükâfatlandırmayı vadettilerse de kabul etmedi. Esed: "Ben valiyim," deyince Eşheb onları geçirdi. Esed: "Bu adamı tanıyın. Emin olmayı gerektiren işlerimizde ona görev verelim," dedi. Esed nehri geçti ve Soğd'a giderek oranın yaylasında konakladı. Semerkant'ın haracında Hâni' b. Hâni' vardı. Kendisi insanlarla birlikte Esed'i karşılamak için çıkıp çayırlığa kadar gittiler. Esed, bir taşın üzerinde oturuyordu. İnsanlar bu durumu onun katılığına yorarak: "Esed taş üzerinde! Bu adamda hayır yoktur," dediler. Hâni' ona: "Emîr olarak geldiysen sana emîrlere davrandığımız gibi davranalım," dedi. Esed: "Evet, emîr olarak geldim," dedi. Sonra yemek getirilmesini istedi ve sabah yemeğini yedi. Arkasından "Kim yola çıkmakta atik davranacak? Ona on dört dirhem –bir rivayete göre on üç dirhem– vereceğim. İşte cebimdedir," dedi. Rivayete göre Esed ağlayarak: "Ben de sizden biriyim," diyordu. Sonra yola çıktı ve Semerkant'a girdi. Ardından iki adam gönderdi ve onlara Abdurrahman b. Nuaym'ı komutanlığa getirdiğine dair bir kararname verdi.

İkili Abdurrahman b. Nuaym'a gittiler. Kendisi artçıların başında bulunuyordu ve Afşin'deydi. Ona tayin kararını ve geri dönmesi talimatını bildirdiler. Abdurrahman yazıyı okudu ve Müslim'e giderek yazıyı götürdü. Müslim: "Baş üstüne," dedi. Bunun üzerine Amr b. Hilâl es-Sedûsî –bir rivayete göre de Temîmî– kalktı ve Berûkān'da Bekir b. Vâil'e yaptıklarından dolayı Müslim'e iki kırbaç vurdu. Hüseyin b. Osman b. Bişr b. el-Muhtefiz de ona sövdü. Abdurrahman b. Nuaym onlara [38] öfkelendi, galiz muamelede bulundu, defedilmelerini emretti, askerle birlikte geri döndü, Müslim de ona refakat etti.

Ali b. Muhammed arkadaşlarından naklen şöyle anlattı:

Semerkant'tayken Esed'e gittiler. Esed, Merv'e gitmek üzere yola çıktı ve Hâni'yi azletti. Semerkant'a da Hasan b. Amerrata el-Kindî'yi amil olarak atadı. Bu zat Âkilü'l-Mürâr'ın zürriyetindendir. Ravi dedi: Hasan'ın karısı Cenûb bint Ka'kā' b. A'lem –kendisi Ezd'in reisidir Ya'kūb b. Ka'kā' da Horasan kādısıydı– yanına gelince onu karşılamaya çıktı. Türkler de onların üzerine yürüdüler. Ona: "Onlar Türkler senin üzerine geliyor –sayıları yedi bindi–," dediler. Hasan b. Amerrata: "Onlar bizim üzerimize gelmediler. Biz onların üzerine gittik, memleketlerinde onları mağlup ettik ve onları köleleştirdik. Allah'a yemin ederim ki buna ilaveten sizi onlara yaklaştıracak ve atlarınızın alınlarını onların atlarının alınlarına bitiştireceğim," dedi.

Ravi dedi: Amil harekete geçmekte geç kaldı ve onlar baskın yapıp gittiler. Bunun üzerine insanlar: "Karısını karşılamak için süratle çıkan adam düşmana karşı çıkmakta geç davrandı," dediler. Bu sözleri duyunca onlara hitap ederek şöyle dedi: "Dedikodu yapıyor ve ayıp şeyler söylüyorsunuz. Allah'ım böylelerinin kökünü kazı ve ecellerini hızlandır ve onların üzerine sıkıntıyı indir ve sevinci kaldır!" Bunun üzerine insanlar kendi içlerinden ona küfrettiler.

Türklerle karşılamak için çıktığında Sâbit Kutne'yi yerinde vekil olarak bıraktı. İnsanlara hitap edince ifade zorluğu çekti: "Allah'a ve Resulü'ne itaat eden dalalete saptı," dedi. Sonra nutku tutuldu ve konuşamadı. Minberden inince şöyle dedi:

Hatip değilim ama savaş ciddi olarak başlayınca iyi bir hatibim.

Ona: "Minberde bu beyti okusaydın hatip olurdun," denildi. Bunun üzerine Hâcibü'l-Fîl el-Yeşkürî, nutkunun kesilmesi sebebiyle onu ayıplayarak şu beyitleri dile getirdi:

Ey Ebû Alâ'! Cuma günü sıkıntıya girdin ve ıstırap içinde kalarak tıkandın.

Konuşmak istedin ancak dilin dönmedi. Âdeta zirveden aşağıya yuvarlandın.

[39] *İnsanların bakışları açıkça sana yöneldiği zaman yutkunmaya çalıştın ancak tıkanıp kaldın.*

Bir bineğe bağlanan binek muhkem hâllerdekilere hediye edilmeyeceği gibi muvaffakıyet durumunda olanlara da hediye edilmez.

Bu yılda Abdüssamed b. Ali, receb ayında doğdu.

***

Bu yılda Medine, Mekke ve Tâif Valisi İbrâhim b. Hişâm el-Mahzûmî iken, Irak ve Horasan Valisi Hâlid b. Abdullah el-Kasrî idi. Hâlid'in Basra Amili Ukbe b. Abdüla'lâ idi. Basra emniyetinin başında Mâlik b. Münzir b. Cârûd iken Basra yargısının başında Semâme b. Abdullah b. Enes bulunuyordu. Horasan Amili Esed b. Abdullah idi.

[40] **Hicretin 107. Yılı**

Bu Yılda Vuku Bulan Olaylar

Bu yılda Abbâd er-Ruaynî, Yemen'de Hâricîlik davasıyla ortaya çıktı. Ancak Yûsuf b. Ömer onu katletti. Onunla birlikte sayıları üç yüz olan arkadaşları da katledildiler.

Yine bu yılda Muâviye b. Hişâm yaz mevsiminde gazaya çıktı. Şam ordusunun başında Meymûn b. Mihrân vardı. Bu gazada denizi aşarak Kıbrıs'a çıkarma yaptı. Onlarla birlikte 106 yılındaki hac yolculuğunda oluşturulmasını emrettiği askerî birlik de onlara refakat etti. 107 yılında mali mükâfatla geri geldiler. Onların yarısı gazaya çıkarken diğer yarısı da ikamet etti. Mesleme b. Abdülmelik de karada gazaya çıktı.

Bu yılda Şam'da büyük bir veba salgını vuku buldu.

Bu yılda Bükeyr b. Mâhân Ebû İkrime, Ebû Muhammed es-Sâdık, Muhammed b. Huneys ve Ammâr el-İbâdî'yi arala-

rında Velîd el-Ezrak'ın dayısı Ziyâd'ın da bulunduğu bir grup taraftarlarıyla Horasan'a davetçi olarak gönderdi. Ancak Kinde'den bir adam Esed b. Abdullah'a gitti ve onları ihbar etti. Bunun üzerine Ebû İkrime, Muhammed b. Huneys ve arkadaşları yakalanıp götürüldüler. Ammâr ise kurtuldu. Esed ele geçirdiklerinin el ve ayaklarını kesti ve onları darağacına astı. Ammâr, Bükeyr b. Mâhân'ın yanına vardı ve durumu ona bildirdi. Bükeyr durumu Muhammed b. Ali'ye yazdı. Bunun üzerine onun cevabı şöyle oldu: "Davetinizi ve söyleminizi kabul eden Allah'a hamdolsun. Daha sizden öldürülenler olacaktır.

Bu yılda Müslim b. Saîd, Hâlid b. Abdullah'a gönderildi. Esed b. Abdullah, Horasan'da ona ikramda bulundu. Ona dokunmadı ve onu hapse atmadı. Müslim gelince İbn Hübeyre kaçmaya karar vermişti. Müslim onu bundan sakındırdı ve ona: "Onlar bizim hakkımızda sizin onlar hakkında düşündüğünüzden daha iyi düşünüyorlar," dedi.

Bu yılda Esed, Garşistan kralının Nemrûn dağlarında gazaya çıktı. Nemrûn dağları Tâlikān dağlarının ötesindeydi. Ancak Nemrûn onun huzurunda Müslüman oldu ve onunla sulh yaptı. Bugün onlar Yemen'i yönetiyorlar.

***

Gor Gazası

Esed bu yılda Gor gazasını gerçekleştirdi.

Bu gazaya dair rivayetler: [41]

Ali b. Muhammed üstatlarından naklen şöyle anlattı:

Esed, Gor gazasına çıktı. Bunun üzerine oranın ahalisi kıymetli eşyalarını toplayıp yolu olmayan bir mağaraya bıraktılar. Ancak Esed sandıklar yaptırdı ve adamlarını o sandıklara koyarak zincirlerle mağaraya indirdi. Mağaradan çıkarabildikleri kadar çıkardılar. Bununla ilgili olarak Sâbit Kutne şu beyitleri dile getirdi:

Esed, kralların dehşete kapıldıkları müthiş işler başardığını görmekteyim.

Atlarla Merv'in etrafında yüceldi; onların hızını artırmak için "hela" ve "hap" sesleriyle sürersin.

Gürîn bölgesi üzerine yürüyerek münbit araziyi ele geçirip kılıç ve harbelerle vuruşmuştur.

Allah bize yol gösterdi; ölüleri geçitlerin ağzında asılmış olarak görürsün.

Bu destanlar Kelb'in eşrafına ve Benî Kilâb'e karşılıklı atışmasına imkân bırakmadı.

Onu talana götürdü ve döndü, en önemli talanla geri döndü.

Esed bir kavmin diyarına ayak basarsa oranın sakinlerine azabın en şiddetlisini reva görür.

O çıplak ve yüksek dağları tırmanmadı mı? Ki o dağların tepesinin altında oluşan bulutları görürsün.

Mul', Hût dağlarında olup burada mulî kemerleri imal edilmektedir.

***

Bu yılda Esed, Berûkān'da bulunan askerleri Belh'e nakletti ve Berûkān'da evi bulunanlara evleri kadar ev verdi. Evi olmayanlara da ev verdi. Onları *ahmâs*a göre yerleştirmek istedi. Ancak ona: "Bu durum onları kabile taassubuna sevk ediyor," denildi. Bunun üzerine onları karıştırarak iskân etti. Belh şehrinin imarı için çalışan işçileri yerleşim merkezlerine taksim etmişti. Her yerleşim merkezi haracı nispetinde sorumluluk üstlenmişti. Belh şehrinin imarı için Hâlid b. Bermek'in babası Bermek'i görevlendirdi. Berûkān ümerânın ikamet yeriydi. Berûkān ile Belh arasında iki fersah mesafe vardı. Şehir ile Nûbehâr arasında iki ok atış mesafesi vardı. Ebü'l-Berîd, Esed'in Belh şehrini inşa etmesi hakkında şöyle dedi:

Kalbini yaktı. Nitekim muhabbet senin aklını çeler. Bir ceylan yavrusu olup mahfede bir çocuğa sevgiyle meyletmektedir.

[42] *Misvak ağacının sarkan dallarını otlamaktadır. Terütazedir ve ülfet sahibi olan ona meyletmez.*

Yukarıdan aşağıya akan su kaynaklarına salınarak yönelen sığırların arkaları onları güzelleştirmektedir.

Koruma altına aldığın o mübarek kadınla zelil korundu ve korkan kişi huzura kavuştu.

Onda hayırlı şeyler ve açılımlar gördün ve göğün kapılarından rahmet yağdı.

Her şeyi gören Allah'ın rızasına vesile olan isimle anıldın ve lütuf sahibi Allah niyetlerinden hoşnut oldu.

Doğru bir yeminle diyorum ki sen halkını yöneten en hayırlı hükümdarsın.

Allah senin yaptıklarınla fesatçıların korkuttukları o halkı emniyete kavuşturdu.

***

Bu yılda hac işlerini İbrâhim b. Hişâm icra etti. Bu rivayeti Ahmed b. Sâbit bir raviden naklen İshak b. Îsâ ve Ebû Ma'şer'den bana rivayet etti. Vâkıdî, Hişâm ve başkaları da aynı görüştedirler.

106 yılında görev yapan ve isimlerini zikrettiğimiz valiler bu yılda da görevlerini sürdürdüler.

Hicretin 108. Yılı [43]

Bu Yılda Vuku Bulan Olaylar

Bu yılda Mesleme b. Abdülmelik gazaya çıktı ve Kayseriye'ye kadar gitti. Burası Cezîre'nin ötesinde bir Rum şehridir.

Bu yılda İbrâhim b. Hişâm gazaya çıktı ve bir Rum kalesini fethetti.

Yine bu yılda Bükeyr b. Mâhân aralarında Ammâr el-İbâdî'nin de bulunduğu bir grubu gönderdi. Bir muhbir onları Esed'e ihbar etti. Bunun üzerine Ammâr'ı yakaladı ve onun ellerini ve ayaklarını kesti. Ancak adamları kurtuldu ve Bükeyr b. Mâhân'a gidip durumu bildirdiler. O da durumu Muhammed b. Ali'ye yazdı. Muhammed b. Ali ona cevaben şöyle yazdı: Sizin davetinizi kabul eden taraftarlarınızı kurtaran Allah'a hamdolsun.

Bu yılda Dâbık yangını vuku buldu. Muhammed b. Ömer, Abdullah b. Nâfi' ve babası Nâfi''den naklen şöyle dediğini anlattı: Meranın yanında hayvanlar ve insanlar da yandı.

***

Huttel Gazası

Bu yılda Esed b. Abdullah, Huttel gazasını gerçekleştirdi. Ali b. Muhammed'den nakledildiğine göre Hakān, Esed'e geldi ve Kavâdeyân'a giderek nehri geçti. Ancak aralarında bir muhare-

be olmadı. Ebû Ubeyde'den rivayet edildiğine göre şöyle dedi: Esed'i yendiler ve onu rezil ettiler. Çocuklar onun hakkında:

Ez Huttelân âmedî bırû tebâh âmedî.

"Huttelân'dan geldi, rezil ve rüsva oldu," anlamına gelen Farsça bir beyit terennüm ettiler.

Ravi dedi: Sebl onunla savaş hâlindeydi. Bu nedenle Hakān'ı getirtti. Esed, Surh Dereh'te kışı geçireceği intibaını vermişti. Askerlere yola çıkma emrini verdi. Sancaktarlarını yönlendirdi ve karanlık bir gecede Serh Dereh'e gitti. Askerler tekbir getirdiler. Esed: "Neden tekbir getiriyorlar," dedi. "Geri
[44] döndükleri zaman tekbir getirirler," dediler. Bunun üzerine tellal Urve'ye: "Emîr Gorin üzerine gidecek diye seslen," dedi. Ardından yola çıktı. Hakān da Gorin'e doğru hareket etti ve nehri geçti. Ancak iki taraf karşılaşmadılar ve Belh'e döndü. Şair bu konuda Esed'i methederek şöyle dedi:

Her humustan (kabile) iki bin asker seçip sefere çıkardım. Her biri övünerek yürüyen, göğüsleri geniş kimselerdir.

Ravi dedi: Müslümanlar Goriyân üzerine yürüdüler. Bir gün boyunca onlarla savaştılar. Derken müşriklerden bir adam çıktı ve mızrağını muharebe vaziyetinde tuttu. Yeşil bir nişan takmıştı. –Bu arada Selm b. Ahvez, Nasr b. Seyyâr ile birlikte duruyordu.– Selm, Nasr'a: "Esed'in görüşünü bilirim. Ben bu kaba saba adama saldıracağım. Umarım ki onu öldürürüm de Esed hoşnut olur." Nasr: "Sen bilirsin," dedi. Selm ona saldırdı, adam mızrağına davranamadan Selm ona musallat oldu, onu vurdu ve atının önüne savruldu. Sonra ayağıyla kontrol etti ve geri döndü, durdu. O Nasr'a: "Bir hamle daha yapacağım," dedi ve saldırıda bulundu. Ona yaklaşınca düşmanlardan bir adam önüne çıktı. İkili karşılıklı birbirlerine vurdular. Selm onu öldürdü ve yaralı olarak döndü. Bu sefer de Nasr, Selm'e: "Sen dur ben onlara saldırayım," dedi. Nasr saldırdı ve onların arasına daldı. Onlardan iki kişiyi bertaraf ettikten sonra yaralı olarak döndü. Nasr, Selm'e: "Ne dersin, yaptıklarımız adamı memnun etti mi? Allah onu memnun etmesin!" dedi. Selm: "Hayır, vallahi memnun olduğunu sanmıyorum," dedi. Bu arada Esed'in elçisi onlara geldi ve şöyle dedi: "Emîr der ki bugün sizin edanızı gördüm. Müslümanlar adına edanız za-

yıftı. Size lanet olsun! İkili: "Bir daha böyle davranırsak bize lanet olsun," dediler. O gün iki taraf da geri çekildiler, ertesi sabah tekrar savaşmaya başladılar. Çok geçmeden müşrikler hezimete uğradılar. Müslümanlar ordugâhlarını ele geçirdiler, diyarlarına hâkim oldular, esir ve ganimetler ele geçirdiler. Bazı raviler Esed 108 yılında Huttel gazasından hezimete uğramış olarak döndü, dedi. Bunun üzerine Horasanlılar Farsça şu beyti dile getirdiler:

Ez Huttelân âmedî bırû tebâh âmedî. Bîdal fezâr âmedî.

Huttelân'dan geldi. Rezil rüsva olarak ve gönlü kırık vaziyette döndü.

Ravi dedi: Bir keresinde Huttel gazasında askerler çok acıkmışlardı. Bunun üzerine Esed bir hizmetçisiyle iki koç [45] gönderdi ve: "Onları beş yüz dirhemden aşağı satma," dedi. Hizmetçi gidince Esed: "Bu koçları İbn Şihhîr'den başkası satın almaz," dedi. İbn Şihhîr hudut boyundaydı. Akşam olunca İbn Şihhîr iki koçu pazarda gördü. İkisini beş yüze satın aldı. Birisini kesti, diğerini bir arkadaşına gönderdi. Hizmetçi Esed'e geri dönünce durumu ona anlattı. Bunun üzerine Esed, İbn Şihhîr'e bin dirhem gönderdi.

Ravi dedi: İbn Şihhîr, o Osman b. Abdullah b. Şihhîr'dir, kardeşi Mutarraf b. Abdullah b. Şihhîr el-Hareşî'dir.

***

Bu yılda hac işleri Mekke, Medine ve Tâif Valisi İbrâhim b. Hişâm tarafından icra edildi. Ahmed b. Sâbit bu rivayeti bir raviden naklen İshak b. Îsâ ve Ebû Ma'şer'den nakletti. Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî de aynı görüştedir.

Bir önceki yılın namaz, savaş ve yargı işlerini icra eden ümerâ bu yılda da aynı görevi icra ettiler. Onların isimlerini daha önce zikretmiştik.

Hicretin 109. Yılı [46]

Bu Yılda Vuku Bulan Olaylar

Bu yılda Abdullah b. Ukbe b. Nâfi' el-Fihrî bir deniz gazasına çıkarken Muâviye b. Hişâm da Rum topraklarında bir gaza

gerçekleştirdi. Muâviye, Taybe adında bir kaleyi fethetti, maiyetinde bulunan Antakyalı bazı askerleri öldürüldüler.

***

Ömer b. Yezîd el-Üseyyidî'nin Öldürülmesi

Bu yılda Ömer b. Yezîd el-Üseyyidî öldürüldü. Onu Mâlik b. Münzir el-Cârûd öldürdü.

Bu konuda nakledilen rivayet:

Rivayet edildiğine göre bu olayın sebebi şöyledir: Hâlid b. Abdullah; Yezîd b. Mühelleb savaşının günlerinde Ömer b. Yezîd'i görmüş, Yezîd b. Abdülmelik'in onu beğendiğine, "Irak'ın adamı bu adamdır," dediğine şahit olmuştu. Hâlid bu olay karşısında öfkelendi ve Basra emniyetinin başında bulunan Mâlik b. Münzir'e emir vererek Ömer b. Yezîd'e saygılı davranmasını, onun hiçbir isteğine karşı çıkmamasını istedi. Böylece onu insanlara tanıtmış olacaktı. Ardından da onu öldürmek için gerekçeler bulacaktı. Bir gün Mâlik, Abdüla'lâ b. Abdullah b. Âmir'den bahsetti ve ona iftira etti. Ömer b. Yezîd ona: "Abdüla'lâ gibi bir adama mı iftira ediyorsun?" dedi. Bunun üzerine Mâlik ona kaba bir şekilde davrandı ve onu kırbaçlayarak öldürdü.

***

Gorin Gazası

Bu yılda Esed b. Abdullah, Gorin gazasını gerçekleştirdi. Sâbit Kutne şu beyitleri dile getirdi:

Savaş vuku bulunca Esed'in hasımlarına karşı vuruşmakta üstün çıktığını ve gereğini yaptığını gördüm.

Sebl'in topraklarına girdi, karşısına Hakān dikildi. Ancak önüne çıkan engelleri yakıp yıktı.

Türklerin heyetleri senden kaçamayınca Kâbil ve Gorin arasında sana gelip boyun eğdiler.

Bir orman aslanı gibi düşmanlara musallat oldu. Ona sataşınca onların peşine düştü.

[47] *Kıllıdır, âdeta kolları Yemen safranıyla boyanmış gibidir; siması sevimsiz ve yaşı ilerlemiş olup tecrübe sahibidir.*

Korkaklar dehşete kapılıp korkuya kapılınca mübarek kalede askerlerin için bir sığınak yok muydu?

Abdullah senin için, vâris olduğun kadîm bir kale bina etti. Tabii ki kadîm olan hesaba katılsa ve netice verse.

***

Bu yılda Hişâm b. Abdülmelik, Hâlid b. Abdullah'ı Horasan valiliğinden azletti ve kardeşi Esed'i de oradan çekti.

Hişâm'ın Hâlid ve Esed'i Horasan'dan Azletmesine Dair Rivayet

Bunun sebebi şöyledir: Hâlid'in kardeşi Esed taassuba meyletti ve bu konuda insanları bozdu. Ali b. Muhammed'in anlattığına göre Ebü'l-Berîd bir Ezdî'ye: "Beni amcanın oğlu Abdurrahman b. Subh'a götür, benim için ona tavsiyede bulun, hakkımda ona bilgi ver," dedi. Ezdli adam Esed'in Belh amili olan Abdurrahman b. Subh'a götürdü. Ona: "Allah, Emîri korusun. Bu zat kardeşimiz ve destekçimiz Ebü'l-Berîd el-Bekrî'dir. Aynı zamanda şarkın şairidir. Şu beyitler ona aittir:

Ezd bir ittifakı bozsa ve o ittifakı daha önce Abbâd ve Mes'ûd teyit etmişlerdir.

Mâlik ve Süveyd de birlikte onu teyit ettiler ve henüz terk etmediler.

Birbirlerine: Allah'ın inayeti apaçık sana tecelli etsin, diye çağrıda bulundular ve kılıçların darbeleriyle derilerde izler kaldı.

Bunun üzerine Ebü'l-Berîd elini çekerek: "Allah sana lanet etsin! Ne yalancı bir şefaatçisin. Allah seni ıslah etsin. Ben şöyle diyorum:

Ezd kardeşlerimiz ve müttefiklerimizdir. Aramızda ne ahdi bozmak ne de değiştirmek yoktur.

Emîr, gülerek: "Doğru söyledin," dedi. Ebü'l-Berîd, Benî İlbâ' b. Şeybân b. Züheyl b. Sa'lebe'dendir.

Ravi dedi: Esed, Nasr b. Seyyâr'a ve onunla birlikte olan Mudar'dan bir gruba karşı taassup gösterdi. Hatta onları kırbaçladı. Bir cuma hutbesinde şöyle dedi: Allah bu yüzleri kötü etsin. Ayrılık ve nifakın yüzleridir. Allah'ım beni onlardan uzak tut, muhacirlerimin yanına ve vatanıma kavuştur. Müminlerin Emîri dayım, Hâlid b. Abdullah kardeşim olduğu hâlde benim elimdekini almaya yeltenecek kimse yoktur. Ayrıca benimle beraber on iki bin Yemenî kılıç vardır.

[48] Akabinde minberden indi. Sonra namaz kıldı. İnsanlar meclisine gidip de yerlerini alınca minderinin altından bir mektup çıkardı ve onu insanlara okudu. Mektupta Nasr b. Seyyâr, Abdurrahman b. Nuaym el-Gāmidî, Sevre b. Hür el-Ebânî –Eban b. Dârem– ve Benî Hâris b. Abbâd'dan Bahterî b. Ebû Dirhem'in isimlerini zikredip onları tevbih etti. Onlar sustular ve bir şey söylemediler. Ancak Sevre konuştu; kendi durumunu, itaatini ve sadakatini anlatarak hasımların haksız itham ve iddialarını kabul etmesinin mümkün olmadığını ifade ederek Esed'in onlarla kendisini haksızlıkla itham edenleri bir araya getirmesini istedi. Ancak Esed onun sözlerini kale almadı. Onların soyulmasını emretti. Önce Abdurrahim b. Nuaym'ı darbetti. Adamın karnı büyük, kalça ve bacakları zayıftı. Ona vurulunca eğildi ve tumanı aşağıya sarktı. Bunun üzerine ailesinden bir adam kalktı, Herat malı abasını alıp ona uzattı, Esed'e bakarak adamı örtmek için kendisine izin vermesini bekledi. Esed ona işaretle: "Yap," dedi. Adam Abdurrahman'a yaklaştı ve üstünü örttü. –Bir rivayete göre de Ebû Nümeyle onu örttü.– Ona: "Ey Ebû Züheyr! Örtün Emîr tedip eder," dedi. Bir rivayete göre de onları meclisinin çevresinde darbetti.

Esed, Abdurrahman'ı darbettikten sonra: "Benî Himmân'ın tekesi nerede?" diye sordu. –Zira onu darbetmek istiyordu. Daha önce de onu darbetmişti.– Bunun üzerine adam: "Benî Himmân'ın tekesi bu; yakın bir zamanda emîrin cezasına maruz kalmıştı," dedi. Adı Âmir b. Mâlik b. Mesleme b. Yezîd b. Hucr b. Haysek b. Himmân b. Ka'b b. Sa'd'dır. Rivayete göre onları darbettikten sonra saçlarını kazıttı ve onları Benî Süleym'in azatlısı Abdurabbih b. Ebû Sâlih –kendisi muhafızlardandır– ve Îsâ b. Ebû Büreyk'a teslim ederek onları Hâlid'e gönderdi. Ona, kendisine karşı ayaklanmak istediklerini yazdı. İbn Ebû Büreyk saçları biraz çıkınca kazıtıyordu. Bahterî b. Ebû Dirhem: "Keşke beni ve bu adamı –yani Nasr b. Seyyâr, Berûkān'da ikisi arasında husumet çıkmıştı– bir ay boyunca dövseydi," diyordu. Benî Temîm, Nasr'a haber göndererek: "İsterseniz sizi onlardan alırız," dediler. Ancak Nasr onları bundan menetti. Onları Hâlid'e götürünce Esed'i eleştirdi ve ona kızarak: "Neden başlarını bana göndermedin," dedi. Bunun üzerine Arfece et-Temîmî şu beyitleri dillendirdi:

Bu nasıl bir şeydir? Halifenin destekçileri esir ve zelil, onun düşmanları serbest dolaşıyor.

Ağladım ve gözyaşlarımı tutamadım. Bu benim hakkımdır. Zira [49] *savaşın alevi Nasr zincirlere bağlıdır.*

Nasr da şöyle dedi:

Ümmü Temîm'i suçlayan bir mektup gönderdin. Ancak onun bir suçu ve bir günahı yoktur.

Kendisi elleri bağlı vaziyette onların elinde hüzün, sıkıntı ve esaret içindeyse

Hem de âciz bir rehine gibiyse kötülerin elinde asil insanların esir bulunması gibi bir musibet yoktur.

İkrah ve icbar ile haksız iddialarda bulunan ve mızrağı çatlak olan müfterilere tebliğ et,

İhanet ve gaddarlıktan vazgeçtiniz mi, yoksa zulmünüze devam mı ediyorsunuz?

Ferazdak ise şöyle dedi:

Ey Hâlid! Allah'ın takdiri olmasa hiç kimse sana itaat etmez ve Benî Mervân olmasaydı Nasr'ı kelepçeleyemezdin.

Eğer bağları sıkı sıkıya bağlamasaydınız cengâverlerin geri çekilmediğini, sıkıntı içinde olmadıklarını görecektiniz.

Esed b. Abdullah, Belh minberinde konuştu ve şöyle dedi: Ey Belh halkı! Bana karakarga anlamında "ez-Zâğ" lakabını taktınız Vallahi kalplerinizi koparacağım!

Esed taassuba meylettikçe ve bu davranışlarıyla insanları bozunca Hişâm, Hâlid b. Abdullah'a: "Kardeşini azlet!" diye yazdı. Hâlid onu azletti ve hacca gitmek için ondan izin istedi. Esed yanında Horasan dihkânları olduğu hâlde 109 yılının Ramazan ayında Irak'a döndü ve Horasan'ın başında Hakem b. Avâne el-Kelbî'yi bıraktı. Hakem yaz boyunca gazaya çıkmadan ikamet etti.

***

Benî Abbâs Davetçileri

Ali b. Muhammed şöyle anlattı: Benî Abbâs davetçilerinden Horasan'a ilk gelen, Hemdan azatlısı Ziyâd Ebû Muhammed'dir ve Esed b. Abdullah'ın ilk valiliği döneminde Horasan'a geldi. Onu Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs gönderdi. Ona: "İnsanları bize davet et! Yemen ve Mudar'ın Irak'a

mücavir topraklarına uğra," dedi. Ayrıca ondan Ebreşehr'de mukim Gâlib adındaki adamdan uzak durmasını istedi. Çünkü adam Benî Fâtıma'yı sevmekte haddi aşıyordu.

[50] Bazı rivayete göre Horasanlılara Muhammed b. Ali'nin mektubunu götüren ilk kişi Belhlilerden Benî Kays b. Sa'lebe'nin azatlısı Harb b. Osman'dır.

Ali b. Muhammed dedi: Ziyâd Ebû Muhammed gelip de insanları Benî Abbâs'a davet edince Benî Mervân'ın siretini ve zulmünü anlatıyor, insanlara yemek yediriyordu. Derken Ebreşehr'den Gâlib adında bir adam yanına geldi. Ancak ikili arasında ihtilaf çıktı. Gâlib, Ebû Tâlib ailesini tercih ederken Ziyâd, Benî Abbâs'ı tercih ediyordu. Bu sebeple Gâlib ondan ayrıldı. Ziyâd ise kış boyunca Merv'de kaldı. Buradayken Mervli Yahyâ b. Akîl el-Huzâî ve İbrâhim b. Hattâb el-Adevî ona gidip geliyorlardı.

Ali b. Muhammed dedi: Berzen b. Süveyd el-Kâtib, Âl-i Rukkād muhitinde ikamet ediyordu. Merv'in haraç işleri amili Hasan b. Şeyh idi. Hasan b. Şeyh, Ziyâd'ın faaliyetlerinden haberdar oldu. Bunun üzerine durumunu Esed'e bildirdi. Esed onu getirmelerini istedi. Onun maiyetinde Ebû Mûsâ adında biri vardı. Esed onu görünce ona: "Seni tanıyor muyum?" dedi. Adam: "Evet," dedi. Esed: "Seni Dımaşk'ta bir dükkânda gördüm," dedi. Sonra Ziyâd'a: "Senin hakkında duyduklarıma ne dersin?" dedi. Ziyâd: "Sana söylenenler doğru değildir. Horasan'a ticaret için geldim. Malımı müşterilere dağıttım, alacaklarımı aldığımda gideceğim," dedi. Esed ona: "Benim diyarımdan çık, git," dedi. Ziyâd çıktı ve işine devam etti. Bunun üzerine Hasan tekrar Esed'e durumu bildirdi ve meseleyi abarttı. Esed, Ziyâd'a haber göndererek gelmesini istedi. Ziyâd gidince ona bakarak: "Seni Horasan'da kalmaktan menetmedim mi?" dedi. Ziyâd: "Ey emîr! Benim sana bir zararım yoktur," diyerek onu öfkelendirdi. Esed onların öldürülmesini emretti. Ebû Mûsâ ona: "Yapacağını yap," dedi. Bunun üzerine daha da öfkelendi ve ona: "Beni Firavun'un derecesine indirdin," dedi. Adam: "Ben değil, Allah seni o mertebeye düşürdü," dedi. Bunun üzerine öldürüldüler. On kişiydiler ve Kûfeli idiler. Onlarda iki çocuk kurtuldu. Onları küçük gördüğü için kurtuldular. Bunların dışında kalanlar Keşanşah'ta öldürüldüler.

Bazı raviler de şöyle dediler: Esed, Ziyâd'ın ortadan bölünmesini emretti. Bunun üzerine iki kişi arasında yatırıldı ve kılıçla vuruldu. Ancak kılıç nüfuz etmedi ve çarşı halkı tekbir getirdiler. Esed: "Ne oluyor?" dedi. "Ona kılıç nüfuz etmedi," dediler. Ziyâd, Ebû Ya'kūb'a bir kılıç verdi. Adam tumanla dışarı çıktı. İnsanlar toplanmışlardı. Ona bir darbe indirdi ancak yine kılıç nüfuz etmedi. Bunun üzerine ona ikinci bir darbe indirdi ve ikiye böldü.

Bazı raviler de şöyle dediler: Onlara beraat teklif edildi. [51] Onlardan kim suçlandıkları davadan teberri ettiğini ifade ederse serbest bırakılacaktı. Onlardan sekiz kişi beraattan imtina ederken iki kişi teberri ettiğini açıkladı.

Ertesi gün iki kişiden biri geldi. Esed şehirde eski çarşıya nazır meclisinde oturuyordu. Adamı görünce: "Bu dünkü esirimiz değil mi?" diye sordu. Adam yanına geldi ve ona: "Senden rica ediyorum beni arkadaşlarıma ilhak et," dedi. Onu çarşı istikametine götürürlerken, "Allah'ı Rab, İslam'ı din ve Muhammed'i (sav.) peygamber olarak kabul ettik," diyordu. Esed, Buhara Hudah kılıcını istedi ve kendi eliyle Kurban Bayramı'ndan dört gün önce onun boynunu vurdu. Daha sonra yine onlardan Kesîr adında bir Kûfeli adam geldi ve Ebü'n-Necm'in misafiri oldu. Ziyâd'ın sohbetine devam edenler bu kez de bu adama uğramaya başladılar. Kendisi onlara sohbetlerde bulunuyor ve davetini tebliğ ediyordu. Bir veya iki sene bu minval üzere devam etti. Aslında Kesîr bir ümmiydi. Bir gün Mur'im adındaki köydeyken Haddâş adında bir adam ona uğradı ve Kesîr'i ilzam etti. Rivayet edilir ki onun adı Ammâr iken (yaralayan tırmalayan anlamında) Haddâş lakabıyla anıldı. Zira o dini yaraladı.

Öte yandan Esed ilk görevi döneminde Îsâ b. Şeddâd el-Bürcümî'yi Sâbit Kutne'nin bulunduğu bir nahiyeye amil olarak göndermişti. Sâbit Kutne öfkelendi ve Esed'i şöyle hicvetti:

Bakıyorum ki herkes babasını tanır. Ancak Becîle'nin atası onların arasında tereddüt içindedir.

Atam ile senin atan aynıdır. Öyleyse bana karşı düşmanla birlikte komplo kurmaya yeltenme.

Sana okunu atana okumla mukabele ederim. Senin düşmanının hasmı yalanlanmamıştır.

Esed b. Abdullah'ın affı suçluları kaplamışken suçu olmayanlara neler yapmaz.

Benî Bürcümî'nin heybesi mi yaptın? Oysa Bürcümî kötü ve günahkârdır.

Asil insanlar yarışınca o köle olarak ve sükûnet içinde kafilede taşıyıcı olarak bulunur.

Temîm'den bir kula tâbi olmaktan Kürz'un kabrine sığınırım.

***

Eşres b. Abdullah Horasan Valisi

Bu yılda Hişâm b. Abdülmelik Horasan valiliğine Eşres b.
[52] Abdullah es-Sülemî'yi atadı. Ali b. Muhammed, Ebü'z-Zeyyâl el-Adevî ve Muhammed b. Hamza'dan naklen Tarhân ve Muhammed b. Salt es-Sekafî'den şöyle rivayet etti: Hişâm b. Abdülmelik, Esed b. Abdullah'ı Horasan valiliğinden azletti ve bu göreve Eşres b. Abdullah es-Sülemî'yi atadı. Ona Hâlid b. Abdullah el-Kasrî ile yazışmasını emretti. Eşres faziletli ve hayırlı bir kimseydi. Onların nezdinde fazilet sahibi olarak kabul edildiği için ona el-Kâmil adını takmışlardı. Horasan'a gitti. Oraya varınca gelişine sevindiler. Eşres emniyetin başına Umeyre Ebû Ümeyye el-Yeşkürî'yi getirdi. Daha sonra onu azletti ve yerine Semt'ı getirdi. Ebû Mübârek el-Kindî'yi Merv kādısı olarak tayin etti. Ancak kādılık yapacak ilmi olmadığı anlaşılınca Mukātil b. Hayyân'a danıştı. Mukātil ona Muhammed b. Zeyd'i tavsiye etti. Eşres onu tayin etti ve kendisi azledilinceye kadar Muhammed b. Zeyd kādılık görevini sürdürdü.

Eşres, Horasan'da Râbıta'yı ilk kuran kişiydi ve bunun başına Abdülmelik b. Disâr el-Bâhilî'yi getirdi. Eşres vilayetinde küçük ve büyük işleri bizzat icra etti.

Ravi dedi: Eşres, Horasan'a gelince insanlar sevinçten tekbir getirdiler. Bunun üzerine bir adam şu beyitleri dile getirdi:

Süleym'den olan valisi geldiği gün Rahman olan Allah bu ümmetin tekbirini duydu.

O hidayet imamıdır ve Allah onunla onları güçlendirdi. Nitekim onlar daha önce zafiyet içindeydi ve kemikleri sağlam değildi.

Horasan'a geldiğinde bir merkebe binmişti. Bunun üzerine Hayyân en-Nabatî ona: "Ey emîr! Horasan valisi olmak istersen ata bin ve atının eyerini iyi bağla, kırbacı böğrüne vurmayı eksik etme ki ateşin üzerine gidesin. Aksi takdirde geri dön," dedi. Eşres: "Ey Hayyân! Ateşe gireceğime dönerim," dedi. Sonra yerleşti ve ata bindi.

Ali dedi: Yahyâ b. Hudayn şöyle dedi: Eşres gelmeden önce rüyada bir adamın şöyle dediğini gördüm: "Size sadrı engebeli, hareketi zayıf, uğursuz ve kavmine ihanet eden geldi." Korku içinde uyandım. Sonra ikinci gece şöyle dediğini gördüm: "Sadrı engebeli, hareketi zayıf, uğursuz ve kavmine ihanet eden *cağr* size geldi." Sonra şöyle dedi:

Komutanı Cağr olan bir ordu kayboldu. Kabileler ayakları altında ezmeden durumu telafi etmek mümkün değil mi?

Eğer onunla bertaraf edilirse bu mümkün olur. Yoksa hikâyeleri [53] *dilden dile dolaşır.*

Eşres, Horasan'da *Cağr* lakabıyla anılırdı.

***

Bu yılda hac işlerini İbrâhim b. Hişâm icra etti. Ahmed b. Sâbit bir raviden naklen bu rivayeti bana İshak b. Îsâ ve Ebû Ma'şer'den rivayet etti. Nitekim Vâkıdî ve diğerleri de aynı görüştedirler.

Vâkıdî dedi: Bu yılda İbrâhim b. Hişâm, Kurban Bayramı'nın ikinci gününde öğleden sonra Mina'da hacılara hitap etti ve onlara: "Bana sorun. Ben kardeşi olmayan babanın oğluyum. Benden daha bilgilisi yoktur," dedi. Bunun üzerine bir Iraklı kalktı ve ona kurban kesmenin vacip mi, sünnet mi olduğunu sordu. Ancak İbrâhim adamın ne sorduğunu bilmedi ve minberden indi.

Bu yılda Medine, Mekke ve Tâif Valisi İbrâhim b. Hişâm iken Basra ve Kûfe Valisi Hâlid b. Abdullah idi. Basra'da namaz emîri Ebân b. Dubâre el-Yeznî, emniyetin başı ise Bilâl b. Ebû Bürde idi. Basra Kādısı Hâlid b. Abdullah tarafından atanan Semâme b. Abdullah el-Ensârî idi. Horasan Valisi Eşres b. Abdullah idi.

[54] **Hicretin 110. Yılı**

Bu Yılda Vuku Bulan Olaylar

Bu yılda Mesleme b. Abdülmelik, Türklere karşı gazaya çıktı. Bâbü'l-Lân üzerine yürüdü ve burada Hakān ve ordusuyla karşılaştı. Muharebe bir aya yakın sürdü. Sonra şiddetli bir yağmur yağdı. Böylece Allah, Hakān'ı hezimete uğrattı. Bunun üzerine çekilip gitti. Mesleme de Zülkarneyn Mescidi istikametinde geri döndü.

Yine bu yılda –rivayet edildiğine göre– Muâviye b. Hişâm Rum diyarında gazaya çıktı ve Samâle'yi fethetti.

Abdullah b. Ukbe el-Fihrî bu yılın yaz mevsiminde gazaya çıktı. Vâkıdî'nin anlattığına göre gerçekleştirilen deniz seferinin komutanı Abdurrahman b. Muâviye b. Hudeyc idi.

Yine bu yılda Eşres, Semerkant ve Mâverâünnehir'de bulunan zimmet ehlini İslam'a davet etti ve bunun karşılığında onları cizyeden muaf tutacağını vadetti. Onlar bu davete icabet ettiler. Ancak Müslüman olduktan sonra tekrar onları cizyeden sorumlu tuttu. Bunun üzerine ona savaş açtılar.

***

Eşres ile Semerkantlılar ve Onlara Tâbi Olanlar Arasında Olup Bitenler

Rivayet edildiğine göre Eşres Horasan'ın başındayken onlara: "Bana takva ve fazilet sahibi bir adamı tavsiye edin onu Mâverâünnehir'e göndereyim de onları İslam'a davet etsin," dedi. Ona Ebü's-Saydâ' Sâlih b. Tarîf'i tavsiye ettiler. Kendisi Benî Dabbe'nin azatlısıdır. Adam: "Farsçayı iyi bilmiyorum," dedi. Bunun üzerine Rebî' b. İmrân et-Temîmî'yi onunla görevlendirdiler. Ebü's-Saydâ': "Ancak İslam'a girecek olanlardan cizye almamak şartıyla gideceğim. Zira Horasan'ın haracı erkeklere konulmuştur," dedi. Eşres: "Tamam," dedi. Ebü's-Saydâ' adamlarına: "Ben çıkacağım. Amiller kâfi gelmezse bana yardımcı olacaksınız," dedi. Adamları: "Tamam," dediler.

[55] Ebü's-Saydâ' Semerkant'a gitti. Hasan b. Amerrata el-Kindî oranın savaş ve haraç işlerini yönetiyordu. Ebü's-Saydâ', Semerkant ve etrafındaki yerlerin insanlarını İslam'a davet etti,

karşılığında onların cizye mükellefiyetini kaldıracaktı. İnsanlar vakit kaybetmeden bu davete icabet ettiler. Bunun üzerine Guzek, Eşres'e yazarak haraç işlerinin aksadığını bildirdi. Eşres, İbn Ebü'l-Amerreta'ya yazarak: "Haraç Müslümanlar için bir güçtür. Duyduğumuza göre Soğdlular ve benzerleri İslam'a rağbet ettikleri için değil, cizyeden kurtulmak için Müslüman oldular. Bu nedenle bak kim sünnet olduysa, farzları yerine getirip güzel bir İslami hayat sürerse, Kur'an'dan bir sure okuyabilirse haracını kaldır," dedi. Ardından da Eşres, İbn Ebü'l-Amerreta'yı haraç amilliğinden azletti ve onu Hâni' b. Hâni'ye tevdi etti. Eşhîz'i de ona ilhak etti. Bunun üzerine İbn Ebü'l-Amerreta, Ebü's-Saydâ'ya: "Benim haraçla bir ilişkim kalmadı. Hâni' ve Eşhîz ne yapacaksan yap," dedi. Ebü's-Saydâ' onların İslam'a girenlerden cizye almalarına engel oldu. Hâni' ise "İnsanlar Müslüman oldular ve mescitleri bina ettiler," diye yazdı. Öte yandan Buhara dihkânları Eşres'e gittiler ve ona: "Kimden haraç alıyorsun? İnsanların tamamı Arap oldular," dediler. Bunun üzerine Eşres, Hâni' ve amillere yazarak: "Kimden haraç alıyor idiyseniz onlardan almaya devam edin," dedi. Onlar da İslam'ı kabul edenlere tekrar cizye koydu. Ancak ödemekten imtina ettiler Soğdlardan yedi bin kişi uzlete çekildi ve Semerkant'tan yedi fersah uzakta yerleştiler. Onlara yardım etmek için Èbü's-Saydâ', Rebî' b. İmrân et-Temîmî, Kāsım eş-Şeybânî, Ebû Fâtıma el-Ezdî, Bişr b. Cermûz ed-Dabbî, Hâlid b. Abdullah en-Nahvî, Bişr b. Zenbûr el-Ezdî, Âmir b. Kuşeyr –ya da Beşîr– el-Hucendî, Beyân el-Anberî ve İsmâil b. Ukbe onlara katıldılar.

Ravi dedi: Eşres, İbn Ebü'l-Amerreta'yı savaş işlerinden azletti ve yerine Müceşşer b. Müzâhim es-Sülemî'yi atadı. Ona Umeyre b. Sa'd eş-Şeybânî'yi de onunla görevlendirdi.

Ravi dedi: Müceşşer gelince Ebü's-Saydâ'ya yazarak adamlarıyla yanına gitmelerini istedi. Ebü's-Saydâ' ve Sâbit Kutne ona gidince onları hapse attı. Ebü's-Saydâ': "Hainlik ettiniz ve taahhüdünüzden caydınız," dedi. Hâni' ona: "Kanın akmasına mani olmak hainlik değildir," dedi. Akabinde de Ebü's-Saydâ'yı [56] Eşres'e gönderdi. Sâbit Kutne'yi ise kendi hapishanesinde hapsetti. Ebü's-Saydâ' nakledilince adamları toplandılar ve Hâni' ile savaşmak üzere başlarına Ebû Fâtıma'yı getirdiler. Hâni'

onlara: "Durun, Eşres'e yazacağım. O bize görüşünü bildirsin, ona göre hareket edelim," dedi. Eşres şöyle yazdı: "Onları haraca tâbi tutun." Ebü's-Saydâ'nın adamları döndüler ve onların durumu zaafa uğradı. Reis durumunda olanları izlendi ve alıkonuldular, Merv'e nakledildiler. Sâbit Kutne ise hapiste kaldı. Eşres, Benî Avafe'nin azatlısı Süleyman b. Ebü's-Serî'yi Hâni' ile haraca ortak etti. Hâni' ve amiller haracın acilen toplanmasını istediler, Acemlerin büyüklerini hafife aldılar ve Müceşşer Umeyre b. Sa'd'ı dihkânlara musallat etti. Ayakta bekletildiler ve elbiseleri yırtılarak kuşakları boyunlarına bağlandı. Müslüman olan zayıf insanları cizyeye tâbi tuttular. Bunun üzerine Soğdlar ve Buharalılar küfre döndüler ve Türkleri tahrik etmeye yeltendiler. Nasr b. Seyyâr, Müceşşir'in üstü olarak gelinceye kadar Sâbit Kutne hapiste kaldı. Nasr, Sâbit'i İbrâhim b. Abdullah el-Leysî ile Eşres'e gönderdi. Eşres onu hapse attı. Nasr ise ona nezaket gösterdi ve ihsanda bulundu. Sâbit Kutne, Eşres'in hapishanesinde yatarken Nasr'ı şöyle methetti:

Senin şevkini artıran, çadırların etrafında kazılan su mecrası, taşlar ve yıkıntıları yağmurlar ortadan kaldırmıştır.

O meskenden ve bahçesinin iz ve alametlerinden sadece hayvanların bağlama yerleri ve ateş yakılan yer kaldı.

Onlardan sonra mahallelerine uğrayan o yıkıntılar arasında bir gözetleyici gibi görünür.

Leylâ'nın diyarı artık ıssızdır ve içinde zayıf bitkiler dışında kimsecikler yoktur. Evimde ikamet nerede?

Oradan nakledildim ve burayı ziyaret etmek uzakta kaldı. Orası artık bir korku vadisidir ve oradan gidip gelen yoktur.

Kurak ve engebeli bir arazideki Semâve Vadisi ile yakınımızdaki yüksek arazide şiddetli dalgalar hâlinde akan vadiler arasında,

Türklerle savaşıyoruz ve bizden ve onlardan kaybedilen yiğit yakışıklılar için ağıt yakan kadınlar eksik olmaz.

Nasr hakkındaki zannım daima doğru çıktı. Yaptığım ve yapmaktan imtina ettiğim işlerde onun desteğini gördüm.

Askerleri sevk ve idare ederken onlarla büyük ganimetler elde ederek ve azgın kişilerin mülkünü ele geçirir.

[57] *Atlar bazen bağlarında tökezlese de ganimetleri öç almak isteyenlere toplarlar.*

Onu otlayan davar sürüsünün arkasından görürler. Onun sancağı yırtıcı kuşların gölgesi gibi dalgalanmaktadır.

Sınır boylarını ancak hamiyet sahibi muhafızlar korur. Onlar kerem sahibi büyükler ve intikam almakta öne geçenlerdir.

Ben kökünden parlak kişilerin neşet ettiği bir kişi isem de, bileğimin gücü delip yakıcı da olsa,

Ey Nasr b. Seyyâr! Senden öncekileri geride bıraktığın meziyetlerini hep hatırlayacağım.

Aşiretim hakkımda taksiratı olduğu ve destekçilerim bana destek olmakta geç kaldıkları hâlde beni asil bir insan olarak savundun.

Sen böyle davranırken ümit beslediğim dostlar bana musallat oldular ve beni himaye etmesi umulanlarla bağım çürüdü.

Oysa beni suçladıkları işlere tevessül etmedim ve elbiselerimi hiçbir zaman kirletmedim.

İtaat etmem gereken imamıma da isyan etmedim, çirkin hiçbir eylemim olmadı.

Ali dedi: Eşres gazaya çıktı ve Âmül'de konakladı. Burada üç ay ikamet etti. Katan b. Kuteybe'yi gönderdi. Katan on bin kişilik bir kuvvetle nehri geçti. Bunun üzerine Soğdlar, Buharalılar, onlarla birlikte Hakān ve Türkler olduğu hâlde harekete geçtiler; Katan b. Kuteybe'yi hendeğinde muhasara ettiler. Hakān her gün bir silahşor seçiyor ve onu bir grup Türk ile gönderiyordu. Bunlar nehri geçiyorlardı. Bazı raviler de: "Onlar çıplak binekleriyle suyu geçtiler ve Müslümanların meradaki hayvanlarına baskın yaptılar," dediler. Eşres ise Bistâm b. Mes'ûd b. Amr'ın kefaletiyle Sâbit Kutne'yi hapisten çıkardı ve Bistâm'ın süvarileriyle gönderdi. Bunlar Türklerin peşine düştüler, Âmül'de karşılaştılar ve talanda ele geçirdiklerini ellerinden aldılar. Ancak Türkler tekrar döndüler ve nehri geçtiler. Eşres, Benî Hayyân'dan Mes'ûd adında bir adamı bir seriyyenin başında onların üzerine gönderdi. Düşman onları karşıladı. Bazı Müslümanlar öldürüldüler ve Mes'ûd hezimete uğradı ve Eşres'in yanına döndü. Bir şairleri şu beyitleri terennüm etti:

Mes'ûd'un seriyyesi hayal kırıklığına uğradı, bazı saldırılar dışında bir şey elde edemedi.

İçinde kimsecikler bulunmayan ıssız bir yere gittiler, arı beyi gibi bir yamaçta seyrediyorlardı.

Düşman yaklaştı. Bunun üzerine Müslümanlar onları karşı- [58]
ladılar. Ancak geriye çekildiler. Ardından saldırıya geçtiler ve sebat ederek savaştılar. Müşrikler ise hezimete uğradılar. Eşres Müslümanların başında olduğu hâlde Beykent'te konakla-

dığında, düşman suya ulaşmalarını engelledi. O gün Eşres ve Müslümanlar bir gün bir gece ordugâhlarında bekleyerek vakit geçirdiler. Sabahladıklarında suları kalmamıştı. Bu sebeple yeri kazdılar ancak su çıkmadı. Bunun üzerine suyunu kestikleri şehre intikal ettiler. Başlarında Katan b. Kuteybe vardı. Ancak düşman onların karşısına çıktı. İki taraf savaşmaya başladılar. Müslümanlar çok susamışlardı. Onlardan yedi yüz kişi öldü. Artık savaşmaktan âciz hâle geldiler. Ribâb'ın safında sadece yedi kişi kalmıştı. Bitkinlikten Dırâr b. Husayn az kalsın esir düşecekti. Bunun üzerine Hâris b. Süreyc insanları teşvik etti ve "Kılıçla ölmek susuzluktan Allah indinde daha sevap ve dünyada daha onurludur," dedi. Hâris b. Süreyc, Katan b. Kuteybe ve Vekî'in kardeşinin oğlu İshak b. Muhammed ileriye atıldılar. Onların maiyetinde Benî Temîm ve Kays'tan süvariler vardı. Türkleri suyun yanından uzaklaştırıncaya kadar savaştılar. Bunun üzerine insanlar suya yöneldiler ve kana kana içtiler.

Ravi dedi: Bu sırada Sâbit Kutne, Abdülmelik b. Disâr el-Bâhilî'ye uğradı ve ona: "Cihada var mısın?" dedi. Abdülmelik: "Yıkanıp hanut sürünceye kadar beni bekle," dedi. Sâbit Kutne onu bekledi, çıkınca da birlikte gittiler. Sâbit adamlarına: "Bunlarla savaşma işini sizden iyi bilirim," dedi ve onları teşvik etti. Ardından düşmana karşı saldırıya geçtiler. Muharebe şiddetli geçti; Sâbit ve bazı Müslümanlar öldürüldüler. Bunların içinde Sahr b. Müslim b. Nu'mân el-Abdî, Abdülmelik b. Disâr el-Bâhilî, Vecih el-Horasânî ve Akkâr b. Ukbe el-Ûdî de vardı. Bunun üzerine Katan b. Kuteybe ve İshak b. Muhammed b. Hassân, Benî Temîm ve Kays'tan bazı süvarileri yanlarına alarak ölmek üzere birbirlerine söz verdiler. Ardından da düşmana karşı saldırıya geçtiler. Onlarla kıyasıya savaştılar ve onları hezimete uğratarak peşlerine düştüler. Gece vaktine kadar vuruştular, karanlık basınca muharebe durdu ve düşman dağıldı. Ardından Eşres, Buhara üzerine yürüdü ve halkını muhasara altına aldı.

Ali b. Muhammed, Abdullah b. Mübârek'ten naklen şöyle anlattı: Hâşim b.
[59] Umâre b. Ka'kâ' ed-Dabbî, Fudayl b. Gazvân'dan naklen şöyle dediğini anlattı:

Vecih el-Benânî bizler Kâbe'yi tavaf ederken bana şöyle dedi: "Türklerle karşılaştık. Bizden öldürdükleri oldu. Ben de

vuruldum ve yere yıkıldım. O vaziyetteyken onları görüyordum. Bazen oturuyor ve su içiyorlardı. Sonra yanıma kadar geldiler. Onlardan bir adam onlara: "Onu bırakın. Onun varacağı bir yer ve ulaşacağı bir eceli vardır," dedi. Zaten varacağım yere varmıştım ve şehadeti umuyordum. Nitekim Horasan'a dönmüş ve Sâbit ile birlikte şehit olmuştu.

Vâzi' b. Mâik şöyle dedi: Vecih, Bağlîn'de Eşres'in gününde bana uğradı. Ona: "Ey Ebû Esmâ! Nasıl oldun?" diye sordum. O: "Şaşkın ve kazanan olmak üzere iki taraf arasında kaldım. Allah'ım iki safı birbirine karıştır," dedi. Sonra ikisi onlara karıştılar; kendisi yayını ve kılıcını kuşanmış hâldeydi. Başında da bir taylasan vardı ve o vaziyette şehit oldu. Heysem b. Minhal el-Abdî de şehit oldu.

Ali, Abdullah b. Mübârek'ten naklen şöyle dediğini anlattı: Eşres, Türklerle karşılaşınca Sâbit Kutne: "Allah'ım dün İbn Bistâm'ın misafiriydim. Bu gece de beni senin misafirin olmayı bana nasip et. Vallahi Benî Ümeyye demir bağlar içindeyken bana bakmazlar," dedi. Ardından da adamlarıyla birlikte saldırdılar. Arkadaşları sebat edemedilerse de o sebat etti. Onun atına ok atılınca sıçradı. Sâbit ona vurunca ileriye doğru atıldı. Ancak Sâbit vuruldu ve ağır yaralı olarak yere yıkılınca şöyle dedi: "Allah'ım sabahladığımda İbn Bistâm'ın misafiriydim. Akşamlayınca senin misafirin oldum. Allah'ım misafirini cennetle mükâfatlandırarak ihsanda bulun."

Ali dedi: Bir rivayete göre de Eşres, nehri geçtikten sonra Beykent'te konakladı. Ancak suya ulaşamayınca sabah yola çıktı. Buhara, Hudah'ın konağına yaklaşınca –ona bir mil mesafedeyken– bin süvari onları karşılayıp kuşattılar. Ancak ortalığı toz duman kapladı ve insanlar birbirlerini göremez oldular. Bu nedenle içlerinde Katan b. Kuteybe'nin bulunduğu altı bin kişi ayrı düştüler. Aralarında dihkânlardan Guzek de vardı. Bunlar Buhara'nın konaklarından birinin yanına kadar gittiler. Onlar Eşres'in öldürüldüğünü sanıyorlardı. Oysa Eşres, Buhara konaklarında bulunuyordu ancak iki gün sonra buluştular. Bu vakada Guzek Türklere katıldı. Oysa Katan ile birlikte konağa girmişlerdi. Katan ona bir adam gönderdi. Ancak Katan'ın elçisine seslendiler. Adam Türklere katıldı.

[60] Ravi dedi: Bir rivayete göre de Guzek süvarilerin arasında kaldı ve onlara katılmak zorunda kaldı. Bazılarına göre de Eşres, Guzek'e haber göndererek ondan bir tas istemişti. Guzek onun elçisine: "Yanımda başka tas kalmadı," diyerek ondan sarfınazar etti. Ancak Eşres ona: "Bana tası gönder; sen kabakta iç," diye haber gönderdi. Bunun üzerine adam ondan ayrıldı.

Ravi dedi: Semerkant'ın başında Nasr b. Seyyâr bulunuyordu. Haraç amili ise Umeyre b. Sa'd eş-Şeybânî idi. Onlar muhasara altındaydılar. Umeyre, Eşres ile birlikte gelmişti. Öte yandan Kureyş b. Ebû Kehmes atıyla geldi ve Katan'a: "Emîr insanlarla birlikte konakladı. Askerde bir sen yoksun," dedi. Bunun üzerine Katan insanlarla birlikte ordugâha gitti. İki taraf arasındaki mesafe bir mildi.

Ravi dedi: Bir rivayete göre de Eşres, Buhara şehrinden bir fersah uzakta konakladı. O menzile Mescid denir. Sonra oradan ayrılarak Bevâdire adlı bir çayırlık mekâna intikal etti. Derken Kays b. Abdullah el-Bâhilî'nin azatlısı Sebâbe –veya Şebâbe, bunlar Kemerce'de konaklamışlardı ve Kemerce, Eşres'in valiliği döneminde Horasan'ın en şerefli ve en büyük günlerini yaşıyordu.– geldi ve onlara dedi ki: "Hakān yarın sizin buradan geçecek. Ben derim ki hazırlıklı olduğunuzu gösterin. O sizde azim ve ciddiyet görürse sizden ümidini kesecek." Onlardan bir adam dedi ki: "Bu adamı araştırın. O sizin azminizi kırmak için gelmiş gibidir." Onlar: "Hayır buna gerek yok. Bu adam mevalilerimizdendir ve onu sadakatiyle tanırız," dediler ve adamlarını dinlemediler. Kendi mevalilerinden olan şahsın tavsiyesini yerine getirdiler. Sonra sabah vakti Hakān oradan geçti. Onların karşısından geçerken Buhara yoluna saptı, oraya gidecekmiş gibi yaptı. Ancak askerleriyle arkadaki bir tepenin arkasında konakladı, gizlice hazırlandılar. Müslümanlar vaziyetten bihaber idiler. Bu hazırlığı yaptıktan sonra aniden tepenin üzerine çıktılar. Âdeta demirden bir dağ manzarası karşısında kaldılar. Fergana, Tarebend, Afşine, Nesef ve Buhara'dan bazı topluluklar karşıda konuşlanmışlardı. Müslümanlar pişmanlık duydular. Bunun üzerine Küleyb b. Fennân ez-Zühelî onlara: "Düşman size saldırmak istiyor. Zırhlı bineklerinizi nehrin kenarından sızdırın ve onlara su

vermek istediğinizi ima edin. Sonra onları süvari birliği hâli- [61]
ne getirince kapının yolunu tutun ve sırayla sızma hareketini icra edin," dedi. Türkler sızdıklarını görünce dar geçitlerden onlara saldırdılar. Ancak Müslümanlar yolu Türklerden daha iyi bildikleri için onlardan önce kapıya vardılar. Burada Mühelleb adındaki Arap muhafızlarını öldürdüler. İki taraf hendeğin girişi önünde savaştılar ve Müslümanlar düşmanlarını mağlup ettiler. Akabinde de kapıdan girdiler. Burada da vuruştular. Bu esnada bir Arap bir demet kamış getirdi ve onu ateşe verip yüzlerine savurdu. Bunun üzerine bir tarafa meylederek ellerindeki bazı ölü ve yaralıları bırakıp çekildiler. Akşam olunca Türkler çekilip gittiler. Araplar da köprüyü yaktılar. Derken Hüsrev b. Yezdicerd otuz adamla geldi ve onlara: "Ey Araplar! Neden kendinizi öldürüyorsunuz? Ben Hakān'ı getirdim ki memleketimi bana geri versin. Ben sizin için aman alayım," dedi. Ancak onlar ona sövdüler. Bunun üzerine çekip gitti.

Sonra Bâzgarî iki yüz kişiyle nehrin ötesinden onlara geldi. Kendisi bir dahi idi. Hakān ona muhalefet etmezdi. Maiyetinde Hakān'ın akrabalarından iki adam vardı. Eşres'in rabıtasından bazı silahşorlar da vardı. Adam: "Bize aman verin ki size gelelim ve Hakān'ın size gönderdiği mesajı size arz edeyim," dedi. Müslümanlar ona aman verdiler. Bunun üzerine şehre yaklaştı. Müslümanlar ona baktılar. Yanında esir Araplar vardı. Bâzgarî dedi ki: "Ey Araplar! Bana bir adam gönderin onunla Hakān'ın mesajı üzerinde konuşalım," dedi. Bunun üzerine Derkin halkından ve Mehre'nin azatlısı Habîb'i ona gönderdiler. Onunla konuştular ancak anlamadı. Bâzgarî: "Beni anlayacak bir adam gönderin," dedi. Bunun üzerine Yezîd b. Saîd el-Bâhilî'yi gönderdiler. Kendisi Türkçe biliyordu. Adam: "Rabıtanın atları ve ileri gelen Araplar onun elinde esir olarak bulunuyorlar. Hakān beni size gönderdi. O der ki: 'Sizden kim ki maaşı altı yüz dirhem ise ona bin dirhem vereyim. Kimin atiyyesi üç yüz ise ona altı yüz vereyim.' Bundan sonra da size ihsanda bulunacak," dedi. Yezîd ona: "Bu iş olmaz. Kurt olan Araplarla kuzu olan Türkler anlaşamazlar. Aramızda sulh olmaz," dedi. Bâzgarî ona sinirlendi. Maiyetinde bulunan iki Türk ona: "İstersen onun boynunu vuralım,"

dediler. Bâzgarî: "Hayır ona aman verdik ve öyle geldi," dedi. Yezîd ikilinin Bâzgarî'ye söylediklerini anladı ve korktu. Bu
[62] sebeple şöyle dedi: "Ey Bâzgarî! Bizi iki gruba ayıracaksanız ve bir kısmımız ağırlıklarımızın başında bir kısmımız da onunla gidecekler. Eğer Hakân muzaffer olursa onunla hareket edeceğiz aksi takdirde biz de Soğdluların diğer şehirleri gibi oluruz," dedi. Bâzgarî ve iki Türk bu teklife razı oldular ve "Yezîd'e mutabık kaldığımız hususları Müslümanlara arz et," dediler. Bunun üzerine gitti ve ipin ucundan tuttu. Onu şehir surunun üstüne çektiler. Yezîd surun üstünden: "Ey Kemerce halkı, toplanın. Bir kavim sizi imandan sonra küfre davet ediyor. Buna ne dersiniz?" diye sordu. Halk: "Razı olmayız ve bu davete icabet etmeyiz," dediler. Onlara: "Sizi müşriklerle birlikte Müslümanlara karşı savaşmaya davet ediyorlar," dedi. Onlar: "Ölürüz de buna razı olmayız," dediler. Yezîd onlara: "O zaman onlara bunu duyurun," dedi.

Ravi dedi: Bunun üzerine surların üstünden onlara şöyle seslendiler: "Ey Bâzgarî! Elinizdeki esirleri satmaz mısın? Size fidye verelim de onları alalım. Sizin davetinize gelince ona icabet etmeyiz." Bâzgarî: "Kendiniz için bize fidye vermez misiniz? Siz nezdimizde elimizdeki esirlerden farksızsınız," dedi. Onların elinde Haccâc b. Humeyd en-Nadrî de vardı. Ona: "Ey Haccâc! Neden konuşmuyorsun?" dediler. Haccâc: "Üzerimde gözetleyiciler var," dedi. Öte yandan Hakân ağaçların kesilmesini emretti. Sonra kesilen yaş ağaçlar hendeğe yığıldı. Kemerceliler de kuru odunları üstüne yığıyorlardı. Böylece hendek bir tarafından doldurularak geçmeye müsait hâle getirildi. Odunlar ateşe verilince Allah'ın takdiriyle şiddetli bir rüzgâr esmeye başladı ve altı günde yığılan ağaç ve odunlar bir saatte yandı. Sonra onları ok yağmuruna tuttuk ve onların canını acıttık, yaralılarıyla meşgul ettik. Bâzgarî'nin göbeğine bir ok isabet etti, bunun etkisiyle tıkanarak idrarını yapamaz hâle geldi ve aynı gecede öldü. Onun adamları kulaklarını keserek kötü bir duruma düştüler, başlarını öne eğerek ağladılar. Büyük bir musibete maruz kalmışlardı. Güneş gökyüzünde yükselince sayıları yüzü bulan esirleri getirdiler. Onların içinde Ebü'l-Avca el-Atekî ve adamları da vardı.

Onları öldürdüler. Müslümanlara Haccâc b. Humeyd en-Nadrî'nin kellesini attılar. Müslümanların elinde rehine olarak müşriklerin çocuklarından iki yüz kişi vardı. Onları öldürdüler ve ölürcesine savaştılar. Muharebe şiddetlendi. Hendeğin kapısında dikildiler. Surların üstünde beş ünlü kişi vardı. Küleyb: "Kim bunların hakkından gelecek?" diye sordu. Zâhir b. Mukātil et-Tufâvî: "Ben varım," dedi ve harekete geçerek bazı gençlere: "Arkamdan gelin," dedi. Kendisi yaralıydı. Ünlü beş kişiden ikisini öldürdü ve üç kişi kaçıp kurtuldular. Ravi dedi: Bir reis Muhammed b. Vessâc'e: "Hayret edilecek bir şey var- [63]
dır ki Mâverâünnehir'de benden başka Kemerce de savaşan bir reis kalmadı. Denklerimle savaşmamak ve yerimin boş kalması bana güç geliyor," dedi. Arap askerleri gelinceye kadar Kemerceliler aynı vaziyette kaldılar. Arap askerleri Fergana'da konakladılar. Hakān; Soğd, Fergana ve Şaş halkıyla dihkānları ayıpladı ve onlara: "Burada elli eşek bulunduğunu ve beş günde burayı fethedeceğimizi iddia ettiniz. Beş gün iki ay oldu," dedi ve onlara söverek yola çıkmalarını emretti. Bunun üzerine dediler ki: "Bütün gayretimizi ortaya koyacağız. Yarın bizi hazır et ve gör," dediler. Ertesi gün Hakān geldi ve yerini aldı. Tarebend emîri kalktı; savaşmak ve onların bulunduğu yere girmek üzere ondan izin istedi. Hakān ona: "Bu yerde savaşmanı uygun görmüyorum," dedi. –Hakān ona çok kıymet veriyordu.– Ancak adam: "Bana iki Arap cariyesi ver onların üzerine gideyim," dedi. Hakān izin verdi. Adam savaştı ve onlardan sekiz kişi öldürdü. Sonra gitti ve bir yarığın yanında durdu. Gediğin yanında bir ev vardı, evde gediğe açılan bir yarık bulunuyordu. Evde de Benî Temîm'den hasta bir adam kalıyordu. Hastaya bir mahmuz fırlattı, zırhında asılı kaldı. Sonra çocuklara ve kadınlara seslendi. Bunun üzerine onu çektiler. Adam yüzüstü düştü. Bir adam ona bir taş attı ve kulağının köküne isabet ettirdi. Bunun etkisiyle yere yığıldı. Başka bir adam da ona vurdu ve öldürdü. Türklerden bıyığı sakalı çıkmamış bir genç geldi ve onu öldürüp kılıcını ve özel eşyasını aldı. Onun cesedi üzerinde onları mağlup ettik. Bir rivayete göre de bu işi Şaşlı bir süvari üstlendi. Hendeğin duvarına tahtalar yapıştırılmıştı. Onların karşısında kapılar bırakmışlar ve bunların arkasına okçuları yerleştirmişler-

di. Bunların içinde Gālib b. Mühâcir et-Tâî de vardı. Kendisi Ebü'l-Abbâs et-Tûsî'nin amcasıydı. Biri Şeybân'dan biri de Nâcîlerden iki adam daha vardı. Adam geldi ve hendeği yukarıdan izledi. Nâcî ona bir ok attı ve burun kemiğine isabet kaydetti. Üzerinde Tebet malı bir rida vardı. Atılan oklar ona zarar vermedi. Şeybânî de sadece gözleri görünen adama ok attı. Bunun üzerine Gālib b. Mühâcir ona bir ok attı ve göğsüne isabet ederek baş aşağı düştü. Hakān buna çok içerledi.

Rivayete göre o gün esir olan Haccâc'ı ve adamlarını o gün çok kızdığı için öldürdü. Müslümanlara haber göndererek: "Üzerine gittiğimiz bir şehri ele geçirmeden veya halkını oradan sürmeden çekilip gitmek bizim anlayışımıza sığmaz," dedi. Kuleyb b. Kanân ona: "Kendi ellerimizle teslim olup öl-
[64] dürülmek de bizim dinimize sığmaz. Elinizden geleni ardınıza koymayın," dedi. Bunun üzerine Türkler muhasarayı sürdürmenin zararlı olduğunu anladılar. Bu sebeple aileleri ve mallarıyla şehirden ayrılmaları, Semerkant veya Debûsiye'ye gitmeleri kaydıyla onlara aman verdiler. Onlara: "Bu şehirden ayrılırken gideceğiniz yeri seçin," dedi.

Ravi dedi: Kemerce sakinleri maruz kaldıkları muhasara ve baskıyı düşünerek "Semerkantlılarla istişare edeceğiz," dediler. Bunun için Gālib b. Mühâcir et-Tâî'yi gönderdiler. Gālib vadiden inerek Ferzavne adıyla bilinen bir konağa kadar gitti. O muhitin dihkānı onun dostuydu. Ona: "Semerkant'a gönderildim. Bana bir binek ver," dedi. Dihkān: "Bineğimiz yoktur. Ancak Hakān'ın çayırlıkta elli kadar binek hayvanı var," dedi ve birlikte çıkıp çayırlığa gittiler. Orada bulunan binek hayvanlarından bir at alıp ona bindi ve aynı gecede Semerkant'a vardı. Onlara durumu anlattı. Onlar ona Debûsiye'ye gitmesini tavsiye ederek: "Orası size daha yakındır," dediler. Bunun üzerine adamlarına döndü. Onlar istenmeyen herhangi bir duruma maruz kalmamak için Türklerden rehineler aldılar. Ayrıca kendi adamları yanında onlara güç verecek bir Türkün kendilerine refakat etmesini istediler. Türkler onlara: "İstediğiniz kişiyi seçin," dediler. Onlar Korsol'u seçtiler. O gidecekleri yere kadar onlara refakat etti. Bir rivayete göre de Hakān Kemerce'dekilere ulaşamayacağını anlayınca adamlarına küfretti ve

yola çıkmalarını istedi. Ancak Muhtâr b. Guzek ve Soğdların büyükleri onunla konuşarak: "Onlara aman ver ki Kemerce'den ayrılsınlar. Bunu yapsan Araplara itaat eden Guzek için yaptığını, Guzek'in oğlu Muhtâr babası için endişe ettiğinden ricada bulunduğunu düşünecekler," dediler. Hakān onların bu taleplerini kabul etti ve onları maruz kalabilecekleri herhangi bir baskından koruması için Korsol'u da onlara terfik etti.

Türk rehineler onların elindeydi. Hakān ise Semerkant'a gitmek istediği intibaını verdi. Rehineler ileri gelenlerindendi. Hakān yola çıkınca Korsol Araplara: "Yola çıkın," dedi. Araplar: "Türkler çekip gitmeden gitmek istemeyiz. Bazı kadınlara saldırmayacaklarından emin değiliz. O zaman Araplar hamiyet saikiyle hareket edecek ve tekrar savaş hâline döneceğiz," dediler.

Bunun üzerine Korsol talebinden vazgeçti. Hakān ve Türkler çekip gittiler. Müslümanlar öğle namazını kılınca Korsol [65] yola çıkmalarını istedi. Onlara: "Şiddet ölüm ve korku iki fersah mesafe gidinceye kadar söz konusudur. Ondan sonra birbirine bitişik köyler vardır," dedi. Müslümanlar yola çıkınca aralarında Şuayb el-Bekrî veya en-Nasrî, Sibâ' b. Nu'mân ve Saîd b. Atiyye'nin bulunduğu bir grup Arap, Türklerin elinde rehine olarak bulunuyorlardı. Türklerden de beş rehine Arapların elinde bulunuyordu. Her birinin arkasına hançerli bir Arap bindirilmişti. Türkün üzerinde bir elbiseden başka bir şey yoktu. Rehineleri bu şekilde yanlarına alıp götürdüler.

Sonra Acemler Korsol'a, Debûsiye'de on bin savaşçı vardır. Bize saldırmayacaklarından emin değiliz. Araplar onlara: "Size saldırırlarsa biz de sizinle birlikte onlara karşı savaşırız," dediler. Bunun üzerine yollarına devam ettiler. Debûsiye'ye bir fersah veya daha az bir mesafe kalınca Debûsiyeli süvariler, piyadeler ve bir topluluk gördüler; Kemerce'nin fethedildiğini ve Hakān'ın onlara yöneldiğini sandılar. Ravi dedi: "Onlara yaklaştığımızda savaşa hazırlandıklarını gördük. Bunun üzerine Küleyb b. Kanân, Benî Nâciye'den Dahhâk adında bir adamı gönderdi. Dahhâk atını koşturarak gitti. Debûsiye'nin başında Akîl b. Verrâd es-Seğdî vardı. Dahhâk yanlarına varınca süvari ve piyadeler olarak saf düzenine geçtiklerini

gördü. Onlara durumu haber verdi. Bunun üzerine Debûsiye sakinleri koşarak gelenleri karşıladılar ve yürümekte zorluk çekenlerle yaralıları taşıyarak naklettiler.

Daha sonra Küleyb, Muhammed b. Kurrâz ve Muhammed b. Dirhem'i göndererek Sibâ' b. Nu'mân ve Saîd b. Atiyye'ye emin bir şekilde ve emin menzillerine vardıklarını bildirdiler. Sonra rehineleri serbest bıraktılar. Araplar esirleri birer birer bıraktılar. Türkler de ellerindeki esir Arapları aynı şekilde serbest bırakıyorlardı. Ellerinde en son Sibâ' b. Nu'mân kaldı. Bir Türk de Arapların elinde kalmıştı. İki taraf da kendi adamlarına ihanet edilmesinden endişe ediyorlardı. Bunun üzerine Sibâ': "Türklerin rehinesini serbest bırakın," dedi. Araplar ellerindeki son rehineyi serbest bırakırken son Arap rehine henüz Türklerin elindeydi. Korsol ona: "Neden böyle yaptın?" diye sordu. Sibâ': "Benim hakkımdaki hüsnüniyetine güvendim ve kendi kendime böyle bir durumda hainlik etmeyecek kadar üstün bir şahsiyete sahipsin," dedim. Bunun üzerine Korsol ona ikramda bulundu, ona silah vererek bir ata bindirdi, adamlarına geri gönderdi.

Ravi dedi: Kemerce kuşatması elli sekiz gün sürdü. Rivayete göre muhasara altında kalanlar otuz beş gün süreyle develerine su veremediler.

[66] Ravi dedi: Hakān davarları adamlarına taksim etmişti. Onlara: "Etlerini yiyin, derilerini toprakla doldurduktan sonra hendeğinizi de bunlarla doldurun," dedi. Adamlar Hakān'ın bu emrini yerini getirdiler. Fakat Allah'ın takdiriyle gökyüzünde bir bulut belirdi, buluttan yağmur yağdı. Yağan yağmur yığılan toprağı sürükleyip büyük nehre sürükledi.

Kemerce'de Hâricîlerden bir topluluk vardı. Bunlardan biri de Benî Nâciye'nin azatlısı İbn Şünc idi.

***

Kürderlilerin Riddeti

Bu yılda Kürderliler dinden çıktılar. Bunun üzerine Müslümanlar onlarla savaştılar ve onlara karşı muzaffer oldular. Türkler Kürderlilere destek olmuşlardı. Bu sebeple Eşres,

Kürder'in yakınında bulunan Müslümanlara destek olmak üzere bin adam gönderdi. Onların yanına vardıklarında Müslümanlar Türkleri hezimete uğratmışlar ve Kürderlilere galip gelmişlerdi. Arfece ed-Dâremî şöyle dedi:

Bizler Mervlileri ve başkalarını destekledik, Türkleri Kerderlilerden uzak tuttuk.

Ganimet olarak ele geçirdiğimizi başkasına peşkeş çekseniz kerem sahibi olan bazen zulme uğrar bazen sabreder.

***

Bu senede Hâlid b. Abdullah, Basra'da namazı emniyet göreviyle birleştirmiş; olaylar ve yargı işlerini Bilâl b. Ebû Bürde'nin uhdesine vermiş ve Sümâme b. Abdullah b. Enes'i yargı görevinden azletmiştir.

***

Bu yılda hac işlerini İbrâhim b. Hişâm b. İsmâil icra etti. Nitekim Ebû Ma'şer ve Vâkıdî ve başkaları bu görüştedir. Ahmed b. Sâbit bu rivayeti bana bir raviden naklen İshak b. Îsâ ve Ebû Ma'şer'den rivayet etti.

Bu yılda Medine, Mekke ve Tâif şehirlerinin valisi İbrâhim b. Hişâm iken Kûfe, Basra ve Genel Irak Valisi Hâlid b. Abdullah, Horasan Valisi Eşres b. Abdullah idi.

Hicretin 111. Yılı [67]

Bu Yılda Vuku Bulan Olaylar

Bu yılda Muâviye b. Hişâm yaz mevsiminde Anadolu sahillerinde gazaya çıkarken Saîd b. Hişâm Anadolu'nun iç kısımlarında gazaya çıktı ve Kayseriye'ye kadar gitti.

Vâkıdî dedi: 111 yılında Abdullah b. Ebû Meryem bahriyelilerin başında gazaya çıktı. Hişâm, Mısır ve Şam halkından oluşan insanların başına komutan olarak Hakem b. Kays b. Mahreme b. Muttalib b. Abdümenâf'ı getirdi.

Yine bu yılda Türkler, Azerbaycan üzerine gittiler. Bunun üzerine Hâris b. Amr onlarla savaştı ve onları hezimete uğrattı.

Bu yılda Hişâm, Cerrâh b. Abdullah el-Hakemî'yi Erminiye'ye vali olarak gönderdi.

Bu yılda Hişâm, Eşres b. Abdullah es-Sülemî'yi Horasan valiliğinden azletti, yerine Cüneyd b. Abdurrahman el-Mürrî'yi tayin etti.

***

Hişâm'ın Eşres'i Azletmesi ve Cüneyd'i Tayin Etmesinin Sebebi

Ali b. Muhammed, Ebü'z-Zeyyâl'den naklen şöyle dediğini anlattı:

Eşres'in azledilmesinin sebebi şöyledir: Şeddâd b. Hâlid el-Bâhilî, Hişâm'a gitti ve Eşres'i şikâyet etti. Bu sebeple 111 yılında Hişâm onu azletti, Cüneyd b. Abdurrahman'ı Horasan valiliğine tayin etti.

Ravi dedi: Onu vali olarak atamasının sebebi, onun Hişâm'ın karısı Ümmü Hakîm bint Yahyâ b. Hakem'e mücevheratla bezenmiş bir kolye hediye etmesidir. Hişâm kolyeyi beğenince Hişâm'a da bir kolye hediye etti. Hişâm da onu Horasan'a tayin etti ve sekiz posta bineğiyle gönderdi. Adam daha fazla binek istediyse de Hişâm vermedi. Horasan'a beş yüz kişiyle
[68] gitti. Bu sırada Eşres Buhara gazasındaydı ve Buharalılarla Soğdlara karşı savaşıyordu. Cüneyd b. Abdurrahman onunla birlikte Mâverâünnehir'e[4] gidecek bir adam tavsiye etmelerini istedi. Ona Eşres'in vekili Hattâb b. Muhriz es-Sülemî'yi tavsiye ettiler. Âmül'e vardıklarında Muhriz ona, konaklamasını, Zem ve çevresinde bulunanlara yazarak yanına gelmelerini emretmesini söyledi. Ancak o imtina etti ve nehri geçerek Eşres'e: "Bana atlar gönder," diye haber gönderdi. Onun yanına varmadan maldan mülkten özel bir pay almasından endişe etti. Bunun üzerine Eşres, Âmir b. Mâlik el-Himmânî'yi ona gönderdi. Âmir yoldayken ve Cüneyd'in yanına henüz varmadan Türkler ve Soğdlar yolunu kesmek istediler. Bunun üzerine korunaklı bir bahçeye girdi ve duvardaki bir gedikten onlara karşı koydu. Yanında Verd b. Ziyâd b. Edhem b. Külsûm vardı. Düşman tarafından atılan bir ok, burnuna isabet etti-

4 Sözlükte nehrin arkasındaki yer anlamına gelmektedir. Terim olarak Orta Asya'da Ceyhun ve Seyhun nehirleri arasında kalan tarihî bölgedir (çev.).

ği için iki burun deliğinden geçti. Âmir b. Mâlik ona: "Ey Ebû Zâhiriyye! Kuluçkaya yatan tavuk gibi ses çıkarıyorsun," dedi. Bu gediğin yanında Türklerin ileri gelenlerinden biri öldürüldü. Hakān arkası ormanlık olan bir tepe üzerindeydi. Âsım b. Umeyr es-Semerkandî ile Vâsıl b. Amr el-Kaysî bir *şâkiriyye*[5] grubu içinde çıktılar, dolanarak suyun arkasına geçtiler. Sonra birtakım ağaç ve kamışları birbirine bağlayarak suyu geçmek için kullandılar. Hakān Tekbir seslerini duyunca olanları fark etti. Vâsıl ve Şâkiriyye grubu düşmana saldırdılar. Vâsıl'ın altındaki at öldürüldü. Hakān ve adamları hezimete uğradılar.

Âmir b. Mâlik bahçeden çıktı ve yedi bin askerle Cüneyd'i karşıladı ve onunla birlikte yola çıktı. Cüneyd'in öncü birliğinin başında Umâre b. Hureym vardı. Beykent'e iki fersah kala Türk süvarileri önlerini kestiler ve iki taraf muharebeye tutuştu. Cüneyd ve yanındakiler az kalsın helak olacaklardı. Ancak daha sonra üstünlük onlara geçti ve yoluna devam ederek ordugâha vardı. Cüneyd bir zafer kazanmış ve Türkleri bertaraf etmişti. Akabinde Hakān ona saldırdı. İki taraf Semerkant diyarının Zerman bölgesinin arkasında karşılaştılar. Askerin artçı birliğinin başında Katan b. Kuteybe vardı. Vâsıl ise Buharalıların başındaydı. Vâsıl, Buhara'ya uğrardı. Bu vakada Şaş Emîri esir alındı. Cüneyd de Hakān'ın kardeşinin oğlunu esir aldı ve onu Halife'ye gönderdi. Cüneyd bu gazalarda Müceşşir b. Müzâhim'i Merv'de vekil olarak bırakmıştı. Benî Ebân'dan [69] Sevre b. Hür'ü de Belh Dârem'in başına getirdi. Bu bölgedeki başarılarından sonra Umâre b. Muâviye el-Adevî, Muhammed b. Cerrâh el-Abdî ve Abdurabbih b. Ebû Sâlih es-Sülemî'yi Hişâm b. Abdülmelik'e gönderdikten sonra yola çıktılar, Tirmiz'de durarak burada iki ay ikamet ettiler.

Ardından Cüneyd, Merv'e muzaffer olarak döndü. Hakān: "Bu müreffeh bir gençtir. Bu yıl beni hezimete uğrattıysa da gelecek yılda onu bertaraf edeceğim," dedi. Sonra Cüneyd amillerini tayin etti. Sadece Mudarlıları bu göreve getirdi. Katan b. Kuteybe'yi Buhara'ya, Velîd b. Ka'kā' el-Absî'yi Herat'a, Habîb b. Mürre el-Absî'yi emniyet kuvvetinin başına ve Müslim b. Abdurrahman el-Bâhilî'yi Belh'e tayin etti. Nasr b. Sey-

5 Abbasilerde muhafız alayını oluşturan birliklerden biri (çev.).

yâr, Belh valisiydi. Ancak Berûkān vakasından beri Bâhilîlerle arası iyi değildi. Katan b. Kuteybe, Müslim'i Nasr'a gönderdi. Uykudaydı. Onu tumansız bir elbise içinde, elbisesinden çekiştirilerek getirdiler. Nasr elbisesini çekiştirerek üstünü örtmeye çalışıyordu. Müslim bu vaziyet karşısında mahcup oldu ve Mudar'dan yaşlı bir zatı bu hâlde mi getiriyorsunuz!" dedi. Cüneyd bilahare Müslim'i Belh amilliğinden azletti ve Yahyâ b. Dubey'a'yı bu göreve getirdi. Semerkant haraç amilliğine de Şeddâd b. Hâlid el-Bâhilî'yi getirdi. Cüneyd'in maiyetinde Semherî b. Ka'neb görev yapıyordu.

***

Bu yılda hac işlerini İbrâhim b. Hişâm el-Mahzûmî icra etti. O bu yılda da bir önceki yılda icra ettiği görevleri icra ediyordu. Daha önce bu konuya değinmiştim.

Bu yılda Irak Valisi Hâlid b. Abdullah, Horasan Valisi Cüneyd b. Abdurrahman idi.

[70] **Hicretin 112. Yılı**

Bu Yılda Vuku Bulan Olaylar

Bu yılda Muâviye b. Hişâm yaz mevsiminde gazaya çıkarak Hareşne'yi fethetti ve Malatya tarafındaki Ferendiye'yi yaktı.

***

Cerrâh el-Hakemî'nin Öldürülmesi

Bu yılda Türkler el-Lân'dan yola çıktılar. Cerrâh b. Abdullah el-Hakemî maiyetindeki Şamlı ve Azerbaycanlılarla karşı karşıya geldiler. Ancak ordusu henüz ona yetişmediği için maiyetindekilerle Erdebil topraklarında şehit düştüler. Türkler Erdebil'i ele geçirdiler. Cerrâh b. Abdullah kardeşi Haccâc b. Abdullah'ı Erminye'de amil olarak bırakmıştı.

Muhammed b. Ömer şöyle anlattı: Türkler, Cerrâh b. Abdullah'ı Belencer'de öldürdüler. Hişâm bu olayı haber alınca Saîd b. Amr el-Hareşî'yi davet etti ve ona: "Duyduğuma göre Cerrâh müşriklerden kaçtı," dedi. Saîd b. Amr: "Ey Müminlerin Emîri! Hayır, Cerrâh düşmandan kaçmayacak kadar Allah'ı

bilmektedir. Fakat o öldürüldü." Hişâm: "O zaman ne yapmalı?" dedi. Saîd b. Amr: "Beni kırk posta bineğiyle gönder. Sonra her gün bana kırk posta bineğinin sırtında kırk adam gönder. Sonra da ordu komutanlarına yazarak bana gelmelerini söyle." Hişâm bu talepleri kabul etti.

Anlatıldığına göre Saîd b. Amr, Müslümanlarla zimmîlerden aldıkları esirleri Hakān'a götüren üç Türk birliğini vurarak ellerindeki esirleri kurtardı, onların çoğunu bertaraf etti.

Ali b. Muhammed şöyle anlattı: Cüneyd b. Abdurrahman bir gece dar bir dağ geçidinde Türklerle yaptığı savaşta: "Bu gece Cerrâh'ın öldürüldüğü gece gibidir," dedi. Ona: "Allah seni koru- [71]
sun. Cerrâh'ın üzerine gidildi; adamlarından uyanık ve hamiyet ehli öldürüldükten, gece karanlık çöktükten sonra insanlar sessizce çekildiler ve Azerbaycan'daki beldelerine gittiler. Cerrâh az sayıdaki askeriyle ortada kalınca öldürüldü," denildi.

***

Bu yılda Hişâm kardeşi Mesleme b. Abdülmelik'i Türklerin izinden gönderdi. Bunun üzerine Mesleme çok soğuk bir kışta, yağmurlu ve karlı bir havada onların peşine düştü ve Bâb'ı geçti. Hâris b. Amr et-Tâî'yi de Bâb'da vekil olarak bıraktı.

***

Cüneyd'in Türklerle Vakası

Bu yılda Cüneyd, Türklerle ve reisleri Hakān'la dar bir dağ geçidinde karşılaştı. Bu vakada Sevre b. Hür öldürüldü. Başka bir rivayete göreyse bu vaka 113 yılında gerçekleşti.

Bu Vakanın Sebepleri ve Nasıl Cereyan Ettiği

Ali b. Muhammed üstatlarından naklen şöyle anlattı: Cüneyd b. Abdurrahman 112 yılında gazaya çıktı. Tohâristan üzerine gitmek istiyordu. Bu sebeple Belh Nehri yanında konakladı ve Umâre b. Hureym'i on sekiz bin askerle Tohâristan üzerine yolladı. İbrâhim b. Bessâm el-Leysî'yi de on bin askerle başka bir istikamete yönlendirdi. Bunun üzerine Türkler harekete geçerek Semerkant üzerine yürüdüler. Semerkant'ta amil olarak Benî Ebân b. Dârem'den Sevre b. Hür bulunuyordu. Sevre, Cüneyd'e: "Hakān Türklerle harekete geçti. Onlara

karşı çıktım ancak Semerkant surlarını savunamadım. İmdat!" diye yazdı.

Bunun üzerine Cüneyd askere nehri geçin emrini verdi. Ancak Müceşşir b. Müzâhim es-Sülemî, İbn Bistâm el-Ezdî ve İbn Subh el-Harakī şöyle dediler: "Türkler başkaları gibi değildir. Sana karşı saf hâlinde veya saldırarak seninle karşılaşmazlar. Askerlerini de dağıtmış bulunuyorsun. Müslim b. Abdurrahman Neyruz'da, Bahterî Herat'ta, Tâlikānlılar da hazır değil, Umâre b. Hureym de mevcut değildir. Müceşşir ona:
[72] "Horasan hâkimi nehri elli binden az askerle geçmemeli. Bu nedenle Umâre'ye yazarak gelmesini emret. Sabırlı ol ve acele etme," dedi. Cüneyd: "Sevre ve yanındaki Müslümanların hâli ne olacak? Benî Mürre veya benimle hareket eden Şamlılarla yalnız olsam yine nehri geçerim. En doğru olan insanın savaşa katılması ve büyük insanların art arda öldürülmesi değil mi?" dedi ve şu beyti dillendirdi:

İlletim ne, gerekçem ve derdim ne? Onlarla savaşmasam benim saçımı yolun.

Ravi dedi: Cüneyd nehri geçti ve Kis'te konakladı. Akabinde Eşheb b. Ubeyd el-Hanzalî'yi göndererek düşman hakkında bilgi getirmesini istedi. Adam geri döndü ve ona: "Üzerine geliyorlar, harekete geçmek için hazır ol," dedi.

Türkler Müslümanların harekete geçtiklerini haber alınca Kis'e giden yollardaki kuyuları toprakla doldurdular. Cüneyd: "Semerkant'a gitmek için en uygun yol hangisidir?" dedi. "Muhterika'nın yolu," dediler. Müceşşir b. Müzâhim es-Sülemî: "Kılıçla ölmek ateşle ölmekten iyidir. Muhterika yolu yıllardır ekilmeyen araziden geçmektedir; ağaç ve otları boldur ve üst üste yığılmıştır. O yolda Hakān'la karşılaşsan orayı yakacak ve bizi de ateşle ve dumanla öldürecek. Bu sebeple Akabe yolunu tut. Bu yol bizim için de onlar için de müsavidir."

Bunun üzerine Cüneyd, Akabe yolunu tuttu ve yokuşta çıkmaya başladı. Müceşşir onun atının yularını tuttu ve ona: "Kays'tan müreffeh bir adamın komutasındaki Horasanlı askerleri helak olacaklar, deniliyordu. Korkarız ki o sensin," dedi. Cüneyd: "Ödün kopsun," dedi. Müceşşir: "Senin gibi biri aramızda

olursa korkmayız," dedi. Sonra Akabe'nin aşağısında geceledi. Sonra sabah vakti yola çıktı. O bazen ikamet eder bazen yolculuk yapardı. Bir kere bir süvariyle karşılaştı. Ona: "Adın nedir?" dedi. Adam: "Harb," dedi. "Kimin oğlusun?" dedi. "Mahrebe'nin oğluyum," dedi. Cüneyd: "Kimlerden oluyorsun?" dedi. Adam: "Benî Hanzale'dan," dedi. Cüneyd: "Allah sana savaşı, helakı ve kudurmayı musallat etsin," dedi. Cüneyd ilerledi ve dar bir geçide vardı. Semerkant ile arasında henüz dört fersah mesafe vardı. Derken sabah vakti Hakān kalabalık bir orduyla görüldü. Soğdlar, Şaş, Fergana askerleriyle bir grup Türk saldırıya geçtiler. Hakān da öncü birliğine saldırdı. Birliğin başında Osman [73]
b. Abdullah eş-Şihhîr vardı. Birlik ordugâha döndü. Türkler de onları takip ediyorlardı. Her taraftan saldırdılar. Nitekim İhrîd, Cüneyd'e: "Askeri ordugâha döndür. Zira üzerine kalabalık bir orduyla geliyorlar," demişti. Düşmanın öncüleri göründüğünde Müslümanlar sabah yemeğini yiyorlardı. Abdullah b. Züheyr b. Hayyân onları görmesine rağmen yemeklerini yiyinceye haber vermek istemedi. Ancak Ebü'z-Zeyyâl dönüp de düşmanı görünce "Düşman geldi!" dedi ve atlarına binip Cüneyd'e gittiler. Cüneyd, Temîm ile Ezd'i sağ kanatta konuşlandırdı. Rebîa'yı da dağ tarafında sol kanada aldı. Benî Temîm'in zırhlı atlı süvarilerinin başına Ubeydullah b. Züheyr b. Hayyân'ı getirdi. Normal süvari birliğine de Ömer –ya da Amr– b. Cerfâs b. Abdurrahman b. Şakrân el-Minkârî'yi görevlendirdi. Benî Temîm'in başına Âmir b. Mâlik el-Himmânî'yi, Ezd'in başına Abdullah b. Bistâm b. Mes'ûd b. Amr el-Maanî'yi getirirken onların zırhlı ve zırhsız atlı süvarilerinin başına Fudayl b. Hennâd ve Abdullah b. Havzân'ı tayin etti. Bir rivayete göre de bu zat Bişr b. Havzân el-Cehdamî idi. Rebîa ile dağ tarafında, dar bir mekânda karşılaştılar. Ancak onların üzerine kimse gelmedi. Düşman sağ kanada yöneldi. Burada Ezd ve Temîm konuşlanmıştı ve süvariler için geniş bir hareket alanı vardı. Hayyân b. Ubeydullah b. Züheyr babasının önünde atından indi, atını kardeşi Abdülmelik'e verdi. Babası ona: "Ey Hayyân! Kardeşine git. O henüz taze bir gençtir. Onun için endişeliyim," dedi. Ancak Hayyân imtina etti. Babası ona: "Ey oğlum bu hâlde öldürülürsen asi olarak ölürsün," dedi. Bunun üzerine kardeşini ve atını bıraktığı yere dönünce kardeşinin ordugâha döndüğünü ve atı orada

bağladığını gördü. Hayyân atın yularını çözdü ve atına binerek düşmanın bulunduğu tarafa doğru ilerledi. Düşman, babasını ve arkadaşlarını bıraktığı yeri kuşattı. Cüneyd onlara destek olmak üzere Nasr b. Seyyâr ve yedi savaşçıyı gönderdi. Aralarında Cemîl b. Gazvân el-Adevî de vardı. Ubeydullah b. Züheyr de onlara katılarak düşman üzerine saldırdılar. Düşmanı püskürttülerse de düşman karşı saldırıya geçti, hepsi öldürüldüler. O mekânda bulunanlardan kurtulan olmadı. Ubeydullah b. Züheyr, İbn Havzân, İbn Cirfâs ve Fudayl b. Hennâd da öldüler.

Sağ kanat geri çekildi Cüneyd ise merkezde duruyordu.
[74] Bunun üzerine sağ kanada yöneldi ve Ezd'in sancağı altında durdu. Oysa onları kırmıştı. Bu sebeple Ezd'in sancaktarı ona: "Bizi kayırmak veya bize ikramda bulunmak için gelmedin. Sen bizden tek bir adam kalıncaya kadar sana ulaşamayacaklarını bildiğin için geldin. Muzaffer olursak bu senin zaferin olacak. Helak olursak bize ağlamazsın. Ömrüm hakkı için muzaffer olur ve ben kalırsam seninle tek bir kelime bile konuşmayacağım," dedi. Ancak adam ileriye atıldı ve öldürüldü. Akabinde İbn Mücâa sancağı aldı, o da öldürüldü. Sonra sırayla on sekiz kişi sancağı devraldılar ve hepsi de öldürüldüler ve yalnızca Ezd'den öldürülenler seksen kişiydi.

Ravi dedi: Buna rağmen insanlar sabır ve sebat ettiler, usanıncaya kadar savaştılar. Artık kılıçlar kesmez oldu. Bunun üzerine köleleri ağaçları keserek onlarla savaşmaya yeltendiler. İki taraf da usanmış ve bezmişlerdi. Boğaz boğaza birbirlerine girdiler. Sonra da birbirlerinden ayrıldılar. Ezd'den Hamza b. Müccâa el-Atekî, Muhammed b. Abdullah b. Havzân el-Cehdamî, Abdullah b. Bistâm el-Maanî ile onun kardeşi Züneym, Hasan b. Şeyh, Fudayl el-Hârisî –süvarilerin komutanı– ve Yezîd b. Mufaddal el-Huddânî öldürülenler arasındaydı. Bu zat kısa bir süre önce hacca gitmiş ve hac esnasında yüz seksen bin dirhem infakta bulunmuştu. Bu esnada annesi Vahşiyye'ye: "Allah'a dua et bana şehadeti nasip etsin," diye söyledi. Annesi ona dua etti ve kendinden geçti. Hacdan döndükten on gün sonra şehit oldu. İki kölesi de onunla birlikte savaştılar; onlara gitmelerini emrettiyse de ikisi savaştılar ve şehit oldular.

Ravi dedi: Yezîd b. Mufaddal Yevmü'ş-Şi'b (Boğaz vakası) gününde savaşan Müslümanlar için yüz deve yükü kavut taşımıştı. İnsanların durumunu sormaya başladı, kimi sorsa öldürüldüğünü söylediler. Bunun üzerine ileriye atıldı; *lâ ilâhe illallah* diyerek savaşmaya başladı ve öldürüldü.

O gün Muhammed b. Abdullah b. Havzân sarı zırhlı, sarı bir at üzerinde olduğu hâlde savaştı. Düşmana karşı yedi hamle yaptı ve her hamlede bir savaşçı öldürdükten sonra yerine döndü. Onun yakınında olanlar onun mehabetinden etkilendiler. Bunun üzerine düşmanın tercümanı ona: "Gitme, bize gel, taptığımız sanemimizden vazgeçip sana tapınacağız," diye seslendi. Muhammed b. Abdullah onlara: "Putlara tapmaktan vazgeçmeniz ve yalnızca Allah'a ibadet etmeniz için sizinle savaşıyorum," diye karşılık verdi. Adam savaşmaya devam etti ve öldürüldü.

Bu savaşta Benî Hâris'ten Cüşem b. Kart el-Hilâlî ve Nadr b. Râşid el-Abdî de öldürüldüler. Savaş devam ederken karısının yanına giderek ona: "Ebû Damre bir keçenin içinde kana boyanmış vaziyette sana getirilse ne yapacaksın?" dedi. Kadın elbisesinin yakasını yırtarak vay hâlime diye feryat etmeye başladı. Nadr ona: "Yeter, hangi kadın bana ağlarsa hurilere [75] olan özlemimden dolayı onu dinlemem," dedi. Akabinde döndü ve şehit oluncaya kadar savaştı. (Allah rahmet etsin) Ravi dedi: İnsanlar böyleyken bir toz duman görüldü ve arkasından süvariler görüldü. Bunun üzerine Cüneyd'in tellalı: "Yere inin, yere inin!" diye seslendi. Bunun üzerine Cüneyd ve insanlar yere indiler. Akabinde tellal: "Her komutan kendi tarafına siper kazdırsın!" diye seslendi. İnsanlar siper kazdılar. Bu sırada Cüneyd: "Bu akan hortum da ne oluyor?" dedi. Ona: "Bu İbn Mekkiye'dir," dediler. Cüneyd: "İneğin dili gibi! Allah onu korusun, ne adamdır!" dedi. Ardından iki taraf çekildiler. Bu muharebede Ezd yüz doksan kayıp verdi.

Müslümanlar cuma günü Hakān'la karşılaştılar. Cüneyd, Abdullah b. Ma'mer b. Sümeyr el-Yeşkürî'ye haber göndererek onun Kis tarafında durmasını, yanından geçenleri alıkoyarken ağırlıkları ve piyadeleri kontrol etmesini istedi. Bu arada mevaliler yaya olarak geldiler, içlerinde yalnızca bir sü-

vari vardı. Düşman onları takip ediyordu. Abdullah b. Ma'mer düşmana karşı sebat etti ancak Benî Bekr'den bazı adamlarla şehit oldu. Cumartesi günü sabahladılar. Hakān gün ortasında geldi ve muharebe için Bekir b. Vâil'in mekânından daha müsait bir yer bulamadı. Onların başında Ziyâd b. Hâris bulunuyordu. Hakān onların üzerine gidince Ziyâd'a: "Düşman kalabalık bir şekilde üzerimize geliyor. Onlar bize saldırmadan biz onlara saldıralım," dediler. Ziyâd onlara: "Bu işleri yetmiş senedir yapıyorum. Uzak mesafeden onlara saldırırsanız yenilirsiniz. Bırakın yaklaşsınlar," dedi. Bunun üzerine düşman yaklaşınca onlara karşı saldırıya geçtiler ve onları yardılar. Cüneyd secdeye kapandı. Hakān adamlarına: "Araplar zora girince ölürcesine savaşırlar. Bırakın çıksınlar. Onlara karşı durmayın. Zira önlerinde duramazsınız," dedi.

Savaş sırasında Cüneyd'in bazı cariyeleri çıkıp vay hâlimize diye feryat ettiler. Bunun üzerine bazı Şamlılar ortaya atılarak: "Allah! Allah! Ey Horasanlılar! Ne oluyor?" dediler. Cüneyd: "Cerrâh'ın gecesi gibi bir gece ve onun günü gibi bir gün," dedi.

***

Sevre b. Hür'ün Öldürülmesi

Bu yılda Sevre b. Hür et-Temîmî öldürüldü.

[76] Öldürülmesine dair rivayetler:

Ali üstatlarından naklen şöyle anlattı: Ubeydullah b. Habîb, Cüneyd'e: "Senin helakin ile Sevre'nin helaki arasında bir seçim yap," dedi. Cüneyd: "Sevre'nin helaki bana daha hafif gelir," dedi. Ubeydullah: "O zaman ona yaz Semerkantlılarla sana gelsin. Türkler onun geldiğini haber alırlarsa onun üzerine gidecek ve onunla savaşacaklar," dedi. Bunun üzerine Cüneyd ona yazarak gelmesini istedi. Bir rivayete göre de ona: "Bana yardım et!" diye yazdı. Ubâde b. Süleyl el-Muhâribî, Ebü'l-Hakem b. Ubâde, Sevre'ye: "Bak Semerkant'ta en soğuk ev hangisiyse orada yat. Zira oradan çıktığın zaman Emîr sana kızdı mı yoksa senden hoşnut mu oldu diye umurunda olmayacak," dedi. Huleys b. Gālib eş-Şeybânî de ona: "Çıkarsan Türkler sana saldırıp seni kapacaklar," dedi.

Bunun üzerine Sevre, Cüneyd'e: "Çıkamayacağım," diye yazdı. Cüneyd ona: "Ey sünnetsizin oğlu! Ya çıkarsın ya da Şeddâd b. Hâlid el-Bâhilî'yi üzerine gönderirim –nitekim onun düşmanıydı–. Gel ve falan kişiyi beş yüz okçunun başında Ferhaşaz'da konuşlandır, nehrin kenarını izleyerek ondan ayrılma," diye yazdı.

Sevre yola çıkmaya karar verdi. Vecef b. Hâlid el-Abdî ona: "Çıkarsan kendini, Arapları ve maiyetindekileri helak edersin," dedi. Sevre: "Ulaşmadıkça görevimi yerine getirmiş olmam," dedi. Ubâde ve Huleys ona: "Mutlaka çıkacaksan o zaman nehrin kenarını takip et," dediler. Sevre: "Nehrin kenarını takip edersem iki günde varamam oysa normal yoldan bir gecede varırım, sabah vakti ses ve hareket kesilince hareket eder ve karşı tarafa geçerim," dedi.

Bu kez de Türklerin casusları gelip durumu öğrendiler ve onlara vaziyeti haber verdiler. Sevre yola çıkma emrini verdi ve Semerkant'ta vekil olarak Benî Rebîa b. Hanzale'den Mûsâ b. Esved'i bıraktı. On iki bin kişiyle yola çıktı. Bir dağ başında sabahladı. Ona yol gösteren Kartakbed adında bir gayrimüslimdi. Hakān sabahlayınca onu karşıladı. Üç fersah yol almış ve Cüneyd ile arasında bir fersah mesafe kalmıştı. Ebü'z-Zey- [77]
yâl ona: "Onlarla alçak bir arazide savaş," dedi. Sevre sıcaklar bastırıncaya kadar bekledi ve onlar da beklediler.

Bazı raviler de şöyle dediler: Guzek, Hakān'a: "Gün sıcak geçecek. Sıcaklar bastırmadan onlarla savaşma. Güneş her tarafı ısıtınca sırtlarındaki zırhlar ağırlıklarını hissettirince savaş," dedi. Hakān onun görüşünü kabul etti ve savaşı başlatmadı. Önce otları ateşe verdi, ardından karşılarında vaziyet alarak suya ulaşmalarına engel oldu. Sevre, Ubâde'ye: "Ey Ebû Süleyl! Ne dersin?" dedi. Ubâde: "Vallahi görüşüm odur ki Türklerde herkes ganimet peşindedir. Bu nedenle şu hayvanları öldür, şu eşyayı ateşe ver, sonra da kılıcı çek. O zaman onlar bize yolu açacaklar. Ebü'z-Zeyyâl dedi: Sevre, Ubâde'ye: "Görüşün nedir?" dedi. Ubâde: "Görüşümden vazgeçtim," dedi. Sevre: "Şimdi ne düşünüyorsun?" diye sordu. Ubâde: "Diyorum ki inelim ve mızraklarımızı doğrultup saldıralım, ordugâha ulaşmak için bir fersah mesafe var." Sevre: "Buna gücüm

yetmez. Falan ve filanların da gücü yetmez diyerek bazı isimler saydı. Ancak atları ve savaşacak kimseleri toplamayı ve onları sevk etmeyi düşünüyorum. Sağ kalsam da helak olsam da görüşüm budur." Sevre insanları topladı ve saldırıya geçtiler. Türkler geriye çekildi, ortalığı toz duman kapladı. Göz gözü görmez oldu. Türklerin arkasında uçurum vardı, onlar da Müslümanlar da uçuruma düştüler. Sevre de düştü ve bacağı kırıldı. İnsanlar dağıldı. Toz dağılınca insanların dağınıklığı görüldü. Türkler onların toplanmasına mani oldular, onları bertaraf ettiler, onlardan ancak iki bin –bir rivayete göre de bin– kişi kurtulabildi. Kurtulanlar arasında Âsım b. Umeyr es-Semerkandî de vardı. Türklerden bir tanıdığı onu himaye etti. Huleys b. Gālib eş-Şeybânî de öldürülenler arasındaydı. Bunun üzerine Araplardan bir adam: "Allah'a hamdolsun. Huleys şehit oldu. Nitekim onu Haccâc zamanında Kâbe'yi mancınıkla taşlarken: 'Ey Ukāb! Sütünü bol bol ver,' dediğini gördüm. Orada duran bir kadın: 'Rabbim! Beytine değil bana gelsin,' diyordu. İşte şehadete nail oldu."

Bu arada Mühelleb b. Ziyâd el-İclî maiyetinde Kureyş b. Abdullah el-Abdî olduğu hâlde yedi yüz kişiyle Mirgāb adlı beldeye yöneldi. Muhitteki bir konağın sakinleriyle vuruştular ve Mühelleb b. Ziyâd yaralandı. Bunun üzerine Müslümanlar onun yerine Vecef b. Hâlid'i başa getirdiler. Ardından Nesef Emîri yanında Guzek olduğu hâlde bir süvari birliğinin ba-
[78] şında geldi. Guzek: "Ey Vecef! Sizin için aman vardır." Kureyş: "Onlara güvenmeyin. Gece karanlığı basınca çıkıp Semerkant'a gideceğiz. Sabaha kadar onlarla kalırsak bizi öldürürler," dedi.

Ravi dedi: Ancak Kureyş'in sözlerini dinlemediler ve ikamet ettiler. Eşkend ve Guzek onları Hakān'a götürdüler. Hakān: "Guzek'in amanını onaylamam," dedi. Guzek, Vecef'e: "Ben Hakān'ın kuluyum ve hizmetindeyim," dedi. Müslümanlar: "O zaman bizi neden alıkoydun?" dediler. Bunun üzerine Vecef ve adamları onlarla savaştılar, on yedi kişi hariç öldürüldüler. Bu kişiler bir bahçeye girdiler ve geceyi burada geçirdiler. Müşrikler bir ağaç keserek duvarın yarığına attılar. Kureyş b. Abdullah el-Abdî ağacı oradan aldı ve üç arkadaşıy-

la oradan ayrılarak geceyi bir mezarlıkta geçirdiler. Diğerleriyse cesaret edip çıkamadılar, sabah olunca da öldürüldüler. Sevre öldürülünce Cüneyd dar geçitten çıkarak bir an önce Semerkant'a gitmek istedi. Hâlid b. Ubeydullah b. Habîb ona: "Devam et," derken Müceşşir b. Müzâhim ona: "Allah için ikamet et," dedi. Ancak Cüneyd yürüyordu. Bunun üzerine Müceşşir indi ve Cüneyd'in atının yularını tutarak: "Vallahi gitmeyeceksin, ister gönüllü ister kerhen olsun ineceksin. Bizi bu Hecerî'nin sözüyle helak etmene izin vermeyeceğiz," dedi. Bunun üzerine Cüneyd ve insanlar indiler. Onlar henüz inerken Türkler göründüler. Müceşşir: "Biz hareket hâlindeyken bizimle karşılaşsalardı bizim işimizi kökten bitirmezler miydi?" dedi. Sabah olunca birbirlerine saldırdılar. Bir grup geri püskürtüldü. Karşı taraf geriledi. Ancak Cüneyd: "Ey insanlar karşıda ateş var," dedi. Bunun üzerine geri çekildiler. Cüneyd bir adama emir vererek: "Hangi köle savaşırsa azat edilecek," diye seslenmesini emretti. Bunun üzerine köleler insanları hayrete düşürecek kadar çetin bir şekilde savaştılar. Bazıları boyunlarına keçe sararak onunla korunuyorlardı. İnsanlar kölelerin sabır ve sebatına imrendiler ve düşmanın saldırısına karşı sebat ettiler. Neticede düşman hezimete uğradı ve çekip gittiler. Bunun üzerine Mûsâ b. Na'r insanlara: "Herhâlde kölelerde gördüğünüz celadete sevindiniz! Vallahi sizler için zorlu bir gün geçirdiler," dedi. Cüneyd yola çıktı. Düşman Abdülkays'tan bir adamı yakalayarak ellerini bağladılar; Bel'â el-Anberî b. Mücâhid'in kellesini onun boynuna astılar. Müslümanlar ona rast geldiler. Benî Temîm başı alıp defnettiler. Cüneyd, Semerkant'a intikal etti. Sevre'nin adamlarının ailelerini Merv'e gönderdi. Soğd'da dört ay ikamet etti. [79] Horasan'da savaş işlerinde sahibi olanlar Müceşşir b. Müzâhim es-Sülemî, Abdurrahman b. Subh el-Harakī ve Ubeydullah b. Habîb el-Hecerî idi. Müceşşir insanları sancakları altında konuşlandırır ve askerî üsleri kurardı. Bu konularda onun gibisi yoktu. Abdurrahman b. Subh ise savaşta bir badireyle karşılaşılsa onun görüşüne başvurulurdu. Ubeydullah b. Habîb de seferberlik işlerini ve savaşa hazırlıktan sorumluydu. Mevalilerden de bunlar gibi görüşlerine başvurulan, danışılan ve savaş işlerine vakıf olan şahsiyetler vardı. Benî Leys'in azatlısı

Fazl b. Bessâm, Benî Süleym'in azatlısı Abdullah b. Ebû Abdullah ve Benî Şeybân'ın azatlısı Bahterî b. Mücâhid bunlardandı.

Ravi dedi: Türkler memleketlerine geri dönünce Cüneyd Seyf b. Vassâf el-İclî'yi Semerkant'tan Hişâm'a gönderdi. Ancak adam yolculuktan korktu ve gitmekten çekinerek affını istedi. Cüneyd onu bu görevden affetti ve onun yerine Benî Teymüllat'tan Nehâr b. Tevsia ve Gatafân'dan Zümeyl b. Süveyd el-Mürrî'yi gönderdi. Hişâm'a şöyle yazdı: "Sevre bana itaat etmedi. Ona nehrin kenarını takip etmesini söyledim. Ancak beni dinlemedi ve askerleri dağıldılar. Bir grup Kis'e, bir grup Nesef'e, bir grup Semerkant'a gitti. Sevre ise maiyetinde kalan askerlerle bertaraf oldular.

Ravi dedi: Hişâm, Nehâr b. Tevsia'yı çağırdı ve ona olup bitenleri sordu. Nehâr gördüklerini anlattı. Sonra şu beyitleri dile getirdi:

Ömrün hakkı için beni kayırmak için değil beni tehlikeye atmak için gönderdin.

Bazılarına bu görevi verdin. Ancak onlar bu görevi üstlenmekten korktular. Ben ise korkunun üzerine giden biriyim.

İnandım ki Allah'ın inayeti olmazsa yırtıcı hayvanların ve kuşların yemi olacağım.

İrâk da yol arkadaşımız olup helake atılması senin için daha kolaydır. Ayrıca ona sahifeler yükledin.

Onun akrabalığını tercih ettiysen de ben halifelerin tercih ve ikramı hususunda daha şanslıyım.

Bizler Osman döneminde de ondan önce de bu görevlendirmelere layık görüldük. Biz eskiden beri bu şerefe ve güzel görevlere nail olduk.

Ravi dedi: Heyette Cüneyd'in amcasının oğlu İrâk de vardı. Hişâm, Cüneyd'e şöyle yazdı: Sana Basra'dan on bin, Kûfe'den
[80] de on bin olmak üzere yirmi bin takviye gönderdim. Basralıların başında Amr b. Müslim, Kûfelilerin başında da Abdurrahman b. Nuaym vardır. Ayrıca sana otuz bin mızrak bir o kadar da kalkan yolladım. Senin için bir sınır olmamakla birlikte divana on beş bin yeni asker yaz.

Ravi dedi: Bazı rivayetlere göre de Cüneyd, Hâlid b. Abdullah'a heyet gönderdi. Hâlid de Hişâm'a heyet göndererek: "Sevre b. Hür arkadaşlarıyla ava çıkmış, Türklerin saldırısına ma-

ruz kaldılar ve bertaraf edildiler," diye yazdı. Hişâm, Sevre'nin öldürüldüğünü haber alınca, "*İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râci'ûn*," dedi. Sevre b. Hür Horasan'da, Cerrâh Bâb'da öldürüldüler. Nasr b. Seyyâr o gün güzel bir imtihan verdi. Onun kılıcı kırıldı, üzengisinin kayışı koptu. Sonra o kayışları alıp bir düşmanın yüzüne fırlattı ve ağır yaraladı. Sevre ile birlikte Abdülkerîm b. Abdurrahman el-Hanefî ve on bir arkadaşı uçuruma yuvarlandı. Sevre'nin adamlarından bin adam kurtulmuştu. Abdullah b. Hâtem b. Nu'mân şöyle dedi: "Rüyada gökle yer arasında kurulmuş çadırlar gördüm. Bunlar kime aittir?" diye sordum. "Abdullah b. Bistâm ve arkadaşlarına aittir," dediler. Nitekim ertesi gün öldürüldü. Bir adam: "Bir müddet sonra öldürüldüğü mekândan geçtiğimde o muhiti bir misk kokusunun kapladığını hissettim." Ravi dedi: Cüneyd gösterdiği güzel edadan dolayı Nasr'a teşekkür etmedi. Nasr şu beyitleri terennüm etti:

Gösterdiğim güzel edadan dolayı beni çekemiyorsunuz. Benim başarım bu insanların bana haset etmelerine sebep olmaktadır.

Oysa Allah kudretiyle beni size üstün kıldı ve kol ve bileğimi sizinkinden güçlü kıldı.

Dağıldığınız gün Şi'b Geçidi'nden dağın yamacının yukarısına kadar Türkleri vurup sizden uzaklaştırdım.

Ravi dedi: Cüneyd, Şi'b vakasında geçitte konuşlanarak kimsenin bu yere saldıramayacağını sanmıştı. İbn Şihhîr'i de öncü birliğinin başında göndermişti. Artçı birlik edinmiş ancak sağ ve sol kanatlara gerek duymamıştı.

Hakān saldırıp öncü birliğini hezimete uğrattı; birliğin bir kısmını öldürdü. Hakān sol taraftan, Cibgaveyh ise sağ taraftan saldırmışlardı. Burada Ezd ve Temîm'den bazı kişiler yaralandılar. Onlar da onun çadırlarına zarar vermişlerdi. Cüneyd gece olunca yakınlarından bir adama emretti ve ona şöyle dedi: "Saflar arasında ve *derrâce*nin[6] etrafında dolaş, insanların ne konuştuğuna ve hâllerinin nasıl olduğuna bak." Adam bu görevi yapıp geri döndüğünde: "Onları rahat ve hoş- [81]
nut gördüm. Kur'an okuyorlardı," dedi. Cüneyd bu duruma sevindi ve Allah'a hamdetti.

6 *Derrâce*: Zırhlı ve iptidai bir araç olup kuşatmalarda askerin kalenin dibine kadar sokulabilmesi için kullanılırdı (çev.).

Ravi dedi: Anlatıldığına göre köleler Şi'b gününde askerin yanından harekete geçerek gelmekte olan Soğdlarla Türkleri karşıladılar; sırıklarla onlara saldırıp onlardan dokuz kişiyi öldürdüler. Cüneyd öldürülenlerin silah ve eşyalarını onlara verdi.

Şi'b vakası hakkında İbnü's-Sicf, Hişâm'ın dikkatini çekmek için şöyle dedi:

Türk diyarında bulunan ve yolunu kaybeden o öksüz, zayıf ve zavallı insanları hatırla.

Onlara merhamet et. Aksi takdirde helak olan bir topluluk olup onda ne can kaldı ne de mal.

Onlardan sonra kalıcı olacağını sanma. Ancak insan yaşadıkça emeli oldukça uzun sürer.

Hakān'ın birlikleriyle karşılaştılar. Düz araziyle dağ onlara dar gelmişti.

Onların az olduklarını ve seslerinin çıkmadığını görünce ellerini Allah'a açarak yakardılar.

Mûsâ'nın Rabbine doğru bir biatte bulundular. Onların kalbinde şüphe ve garaz yoktur.

Ravi dedi: Asker o yıl Semerkant'ta kaldı. Hakān ise Buhara üzerine yürüdü. Buhara'da emîr olarak Katan b. Kuteybe bulunuyordu. Müslümanlar Katan için endişe etmeye başladılar. Cüneyd istişarelerde bulundu. Bazıları ona: "Semerkant'ta kal ve Müminlerin Emîri'ne yazarak sana asker desteğinde bulunsun," derken bazıları da "Harekete geç ve Rebincan'a git. Oradan da Kis'e git. Oradan da Nesef'e ve Nesef'ten Zem bölgesine geçtikten sonra nehri geç ve Âmül'de konaklayarak yolunu kes," dediler.

Bunun üzerine Cüneyd, Abdullah b. Ebû Abdullah'a yazarak: "İnsanlar benim hakkımda ihtilafa düştüler –ve söylediklerini ona haber verdi–. O hâlde ne yapmak lazım?" dedi. Bunun üzerine Abdullah yolculuk, konaklama ve savaş hususunda vereceği talimata muhalefet etmemeyi şart koştu. Cüneyd uyacağını söyledi. Abdullah ona: "Bazı hususları yerine getireceksin," dedi. Cüneyd: "Nedir bunlar?" dedi. Abdullah: "Nereye gidersen git hendek aç. Nehrin kenarında da olsan yanına su alacaksın ve konuşlanmak ve harekete geçmekte bana itaat edeceksin," dedi. Cüneyd bu tavsiyeleri kabul etti.

Abdullah dedi ki: Semerkant'ta kalmak ve gelecek yardımı beklemek zaman alır. Normal yoldan başka bir istikametten gitmeye kalksan askeri yorarsın ve düşmana karşı moralleri bozulur. Bu durumda da Hakān sana saldırmaya cüret eder. [82] Hâlen Buhara'ya girmek için uğraşmaktadır. Ancak Buhara'nın kapıları ona açılmamıştır. Normal yolu takip etmezsen insanlar dağılıp evlerine giderler. Buharalılar bu durumu öğrenirse düşmana teslim olurlar. Normal yolu takip etsen düşman senden çekinecektir. Ayrıca uygun görürsen Sevre'nin askerlerinden Şi'b vakasına katılanların ailelerini aşiretlerine dağıtacaksın ve onları taşıyacaksın. Umarım ki Allah düşmanına karşı sana yardım eder. Semerkant'ta bırakacağın her adama bin dirhem ve bir at verirsin.

Ravi dedi: Cüneyd, Abdullah'ın görüşüne uydu. Semerkant'ta Osman b. Abdullah eş-Şihhîr'i dört yüz süvari, dört yüz piyade olmak üzere sekiz yüz askerle Semerkant'ta bıraktı; onları gerekli silah ve teçhizatla donattı. İnsanlar Abdullah'a söverek: "Bizi tekrar Hakān ve Türklerle karşı karşıya getirerek helak etmek istiyor," dediler.

Bunun üzerine Ubeydullah b. Habîb, Harb b. Subh'a: "Artçı birliğiniz bugün kaç kişi?" diye sordu. "Bin altı yüz kişi," dedi. Ubeydullah: "Helake maruz bırakıldık," dedi. Ravi dedi: Cüneyd, Semerkant'taki şehit ailelerinin taşınmasını emretti.

Cüneyd insanlarla birlikte yola çıktı. Öncülerin başında Velîd b. Ka'kā' el-Absî ve Ziyâd b. Hayrân et-Tâî vardı. Cüneyd, Eşheb b. Ubeyd el-Hanzalî'yi öncülerden müteşekkil on kişilik bir grupla ileriyi gözetlemekle görevlendirdi. Ona: "Her merhaleyi katettiğinde bana bilgi vermek üzere bir adam gönder," dedi.

Cüneyd yürüyüşünü sürdürdü. Kasru'r-Rîh mevkiine varınca Atâ ed-Debûsî, Cüneyd'in atının yularını tuttu ve başını eğdi. Bunun üzerine Benî Hâzim'in azatlısı Hârûn e-Şaşî mızrağın ucuyla Debûsî'nin kafasına vurdu ve mızrağın ucunu kırdı. Cüneyd, Hârûn'a: "Debûsî'yi rahat bırak," dedi. Sonra "Ey Debûsî! Ne istiyorsun?" dedi. Debûsî: "Bak askerlerin arasında en zayıf ve yaşlı askerini bile silah ve tam teçhizatla donat; ona

kılıç, sadak, kalkan ve mızrak ver; yürüyüşünü onun adımlarına göre ayarla. Biz piyadeyiz, süratli yürüyüş durumunda sa-
[83] vaşmaya takatimiz kalmaz," dedi. Cüneyd onun dediğine göre hareket etti. İnsanlar tehlikeli bölgeleri geçtiler ve herhangi bir nahoş durumla karşılaşmadılar. Ancak Tavâvîs'e yaklaşınca öncüler, Hakān'ın gelmekte olduğu haberini getirdiler. Kerminye'de Ramazan'ın birinci gününde önüne çıktılar. Cüneyd, Kerminye'den yola çıkınca gecenin son demlerinde Muhammed b. er-Rundî'yi bir grup süvarinin başında öncü olarak yola çıkardı. Kerminye düzlüğünün kenarına vardığında düşmanın zafiyetine şahit oldu. Bunun üzerine dönüp durumu Cüneyd'e bildirdi. Cüneyd'in tellalı: "Asker düşmana karşı harekete geçsin!" diye seslendi. Asker çıktı ve savaş başladı. Derken bir adam: "Ey insanlar! Harûrîler gibi ölesiye savaşın," diye seslendi. Bu esnada Abdullah b. Ebû Abdullah, Cüneyd'e gülerek geldi. Cüneyd: "Bugün gülme günü değil," dedi. Ona denildi ki: O hayret içinde kaldığından güldü. Allah'a hamdolsun, düşman susuz dağlık bir bölgede bineklerinin sırtında ve yorgun bir vaziyetteyken sen günün sonunda hendeklerin arkasında ve erzakın yanındadır. Kısa bir süreliğine vuruştular ve geri döndüler. Abdullah b. Ebû Abdullah savaşırlarken Cüneyd'e: "Yola çık," demişti. Cüneyd: "Bunun için bir çare var mı?" dedi. Abdullah: "Evet sancağınla üç ok atım mesafesi kadar git. Zira Hakān yerinde kalmanı ister ki istediği zaman senin üzerine gelsin." Bunun üzerine Cüneyd yola çıkmayı emretti. Abdullah artçıların başındaydı. Cüneyd'e: "İn!" diye haber gönderdi. Cüneyd: "Su olmayan yerde nasıl inerim?" dedi. Abdullah ona: "İnmezsen Horasan elinden çıkar," diye haber gönderdi. Bunun üzerine indi ve insanlara su ihtiyaçlarını karşılamalarını emretti. Piyade ve okçular iki saf hâlinde gidip su ihtiyaçlarını karşıladılar. Asker geceyi orada geçirdi. Sabah olunca yola çıktılar. Abdullah b. Ebû Abdullah şöyle dedi: "Ey Araplar! Siz dört grupsunuz. Birbirinizi ayıplamazsınız. Her grup mekânını terk edemez. Öncü grup. Onlar aynı zamanda merkezdir. Sağ ve sol kanatlar ve artçılar. Hakān süvarilerini ve piyadelerini toplayıp sizin bir grubunuza saldırırsa –bu grup artçılardır– bu sizin helak olmanız demektir. Büyük ihtimalle bu taraftan saldıracak. Ben bugün bunu bekliyorum. Bu nedenle artçıları süvari-

lerle takviye edin." Bunun üzerine Cüneyd, Benî Temîm süvarilerini ve zırhlı atları o tarafa sevk etti. Nitekim Türkler gelince artçılara yöneldiler. Müslümanlar Tavâvîs'e yaklaşmışlardı. İki taraf muharebeye tutuştular. Muharebe gittikçe şiddetlendi. Bu esnada Selm b. Ahvez, Türklerin büyüklerinden birine saldırdı ve onu öldürdü. Bunun üzerine Türkler bunu uğursuzluk olarak görüp ve Tavâvîs'ten çekilip ayrıldılar. Müslümanlar da yürüyüşlerini sürdürerek Mihrican gününde Buhara'ya ulaştılar. Ravi dedi: "Bizi Buhariye adlı sikkeleriyle karşıladılar. Emîr onlara onar para verdi. Bunun üzerine Abdülmü'min b. Hâlid şöyle dedi: "Abdullah b. Ebû Abdullah vefat ettikten sonra onu [84] rüyada gördüm. Şöyle diyordu: İnsanlar Şi'b vakasındaki görüşümü dile getirdiler.

Ravi dedi: Cüneyd, Hâlid b. Abdullah'tan söz ediyor ve şöyle diyordu: "O hayrı olmayan kokuşmuş, kardeşi olmayan, sırtlanın teki, bikes oğlu bikestir. Ravi dedi: "Daha sonra takviye birlikler geldi. Basra askerlerinin başında Amr b. Müslim el-Bâhilî, Kûfeli askerlerinin başında da Abdurrahman b. Nuaym el-Gāmidî vardı. Kendisi Saġānîyânlıydı. Onlarla yanına aldığı tüccarlarla birlikte Havsere b. Yezîd el-Anberî'yi de gönderdi. Onlara Semerkant'taki Müslüman aileleri nakletmelerini ve savaşçıları orada bırakmalarını emretti. Onlar bunları yaptılar.

Ebû Ca'fer dedi: Bir rivayete göre de Cüneyd ile Hakān arasında vuku bulan Şi'b vakası 113 yılında vuku buldu.

Nasr b. Seyyâr aşağıdaki beyitlerde Şi'b vakasını ve kölelerin nasıl savaştıklarını anlatmaktadır:

Çocukluk çağını geçtiğimden beri bana haset edenler eksik olmadı. Ey yüce derecelerin yaratıcısı onların sayısını eksik etme.

Eğer icraatımdan dolayı bana haset ediyorsanız, bilesiniz ki güzel icraatım beni hasede maruz bıraktı.

Kudretiyle beni sizden üstün kılan, daha üstün kabiliyet veren Allah bu yaptığınızı kabul etmez.

Düşmanı yaralı atlarla vuruyorum. Öyle ki onlara haset edenlere karşı güç kazandılar.

Sizden kim Şi'b vakasında düşman geldiğinde ağırlıkların kümesini dayanak edinmedi.

Allah'ın emirlerini muhafaza etmediğiniz gibi sabredenler için vadettiği sevaba da talip olmadınız.

Sizi suçlayarak harekete geçmekten de alıkoymadı. Ancak köleler ağaçları kıran darbelerle yapacaklarını yaptılar.

Cüneyd'inizi mızraklara ve tutuşan savaş ateşine karşı savunduğum için teşekkür bile etmediniz.

[85] İbn Urs el-Abdî, Şi'b vakasındaki performansından dolayı Nasr'ı övmekte ve Cüneyd'i yermektedir. Şair şöyle dedi:

Ey Nasr! Sen bütün Nizâr'ın yiğidisin. Başarılar ve güzel işler senin eserindir.

Şi'b'de bütün kabilelerin sıkıntısını giderdin. Nitekim onlar dağılmış ve boyun eğmişlerdi.

Cüneyd'in gününde mızraklar vurur, göğüsler kanar ve bayraklar parlardı.

Sürekli onları hür bir iradeyle vurup durdun. Böylelikle onların topluluğu dağıldı ve parçalandılar.

İnsanlar ondan sonra tümüyle sizin azat ettiğiniz kimselerdir. Faziletler ve yüce değerlerin tümü size aittir.

Şer'abî et-Tâî ise şöyle dedi:

Hind'i yabancı ellerde hatırladım. Bu ne şevk! Senin dağınık durumun toparlanacak mı?

Onu hatırladım. Ancak Şaşlar onunla aramızda engel olarak bulunuyorlardı. Îsâm'ın geçidinde ölüm olayları meydana geldi.

O diyarda Hakān var ve saldırıları bitmek bilmiyor. Neylân ise maskeli yetmiş bin kişiyle oradadır.

Hakān askerleriyle üzerimize yürüyüp saldırdığında ölüm akın akın bize gelir.

Ey Hind! Biz onların yarısı bile değiliz, onlara karşı aç gözlü de değiliz.

Nice güzel ve bacakları dolgun güzel gördüm. Soğd'dan asık suratlı bir zalim onu götürüyordu.

Arkadaşı çekip gittiği zaman onu savunmaya çalışırım. Zira sesini Müslümanlara duyurmak için sesleniyordu.

En yüksek sesiyle kavminin safına doğru: "Sizden namus ehli olup bana dönen yok mu?" diye sesleniyordu.

Ona cevap vermediler. Ancak onun başörtüsü gencin elinde ve o tali yollarda bulunması daha çirkindir.

Onun başına gelen musibeti ve kalbini dolduran korkusunu Allah'a şikâyet ediyorum.

Bizler henüz dağılmadan kim benim mektubumu Hâlid'e ulaştıracak?

Bizden artakalanlarımız, onu hesaba kattığımız takdirde emîrimiz zillet içinde ve musibete maruz kalmıştır.

Hakān'ı ve askerlerini bize karşı açgözlü hâle getiren onlardır. [86]
Keşke etrafa savrulan çer çöp olsaydık da bu hâle düşmeseydik.

İbn Urs –Benî Ganem b. Vedîa b. Lekîz b. Efsâ'dan Hâlid b. Meârik– da aynı hususları bir şiirinde dile getirmiştir. Ali b. Muhammed, Abdülkays'tan yaşlı bir zattan naklen şöyle anlattı: "İbn Urs'un annesi bir cariyeydi. Kardeşi Temîm b. Meârik, Hâlid'i Benî Âmir b. Hâris'ten Amr b. Lakīt'e sattı. Ölüm döşeğindeyken Amr onu azat etti. Ona: "Ey Ebû Ya'kūb! Sende ne kadar malım vardır?" diye sordu. Amr: "Seksen bin. Sen hürsün ve elinde ne varsa sana aittir," dedi. Ravi dedi: Amr, Merverrûz'a giderdi. Abdülkays, İbn Urs için kavga etti. Bu nedenle onu kavmine iade ettiler. İbn Urs, Cüneyd hakkında şöyle demiştir:

Savaşın hamileri nerede? Onlar öfkeli gaganın güzelliği olan bir topluluktular.

Onlar ecelleri geldiğinden geldiler ve helak oldular. Mühlet verilen tek gözlü helak olan gibidir.

Göz gözyaşlarını akıtır. Nitekim gözyaşlarını himaye edecek kimse yoktur.

Bak ölü için dönüş ve zaman içinde kalıcı kimse var mıdır?

Eskiden bizim gücümüzden sakınılırdı, giden gelenle savardık.

İzzet, zafer ve kuvvetten sonra bize uğursuzluk getiren bir hâlle karşı karşıya kaldık.

Deveyi boğazlayan gibi defedilmez, şiddetli bir öfkeyle başlayıp gayret gösterendir.

Kalabalık bir orduyla düşmanı öyle bir dağıttın ki açtığın çatlağı kapatmak mümkün değildir.

Savaş şiddetlenince ağlar durursun. Organları ve boğazı kesilesi komutan!

Kasabın parçalanmış eti taksim ettiği gibi bizi parçalanmış vaziyette ortada bıraktın.

Kılıçlar çekilmiş, pazıyla bilek arasını bölmekten ve ayırmaktan geri durmuyor.

Parlayan ve gürleyen iki kanat arasında kılıçların inen darbeleriyle başlar yere düşüyor.

Sen küçük kız çocuğu gibisin. Bir gün olsun tuzak kuranların tuzağını fark edemedin.

Aslında biz öyle insanlarız ki savaşımız bir kasırga gibi oturanı da ayakta olanı vuruyor.

Ama ne yazık ki Semerkant ve taraftarlarının hikâyesi gelen ve gidenlerin dilinden düşmedi.

[87] *Nice azimli yiğit Şi'b'de toprağa düştü. Nice celadet, kuvvet ve izzet sahibi insan yitirildi.*

Onlar belanın üzerine giden ve savaşı kuşatan kişiler olup korku, zafiyet ve kabalık nedir bilmezlerdi.

Keşke Şi'b gününde sert kerpiçlerle üstü kapatılmış bir çukurda defnedilseydin.

Savaş ve savaşın erleri âdeta şahinlerin böğürtlen kuşuyla oynadıkları gibi oynadılar.

O şahinler karşısında korkudan kalbin uçup gitti ve bir daha geri dönmedi.

Savaşı gün ortasında soğuk şarabı içtiğin gibi basit bir şey sanma.

Gözünü süslemene kızdım ve bozuk bir bedende o surete de kızdım.

Ey Cüneyd! Senin aslının membaının seviyesi yüksek değil, ceddin de yükseklere çıkamadı.

Elli bin kişi öldürüldü ve kaybedildiler. Onları o noktaya sen davet ettin.

İleride yine savaş denemelerine kalkışma. Zira o vadide övgüye layık olamadın.

Onun boynuna öten beyaz güvercinin boynundaki halka gibi bir gerdanlık taktım.

Bu kasideyi bir şair yazdı. Postacılar onu Hâlid'in eline ulaştırmak için gayret ediyor.

***

Bu yılda hac işlerini İbrâhim b. Hişâm el-Mahzûmî icra etti. Bu rivayet bana Ahmed b. Sâbit bir raviden naklen İshak b. Îsâ ve Ebû Ma'şer'den rivayet etti.

Bir rivayete göre de bu yılda hac işlerinden Süleyman b. Hişâm sorumluydu.

Bu yılda vilayetlerin valileri 111 yılında görev yapan ve daha önce isimlerini zikrettiğimiz valilerdir.

Hicretin 113. Yılı [88]

Bu Yılda Vuku Bulan Olaylar

***

Abdülvehhâb b. Buht'un Öldürülmesi

Bu yılda Abdülvehhâb b. Buht öldürüldü. Bu sırada Battâl Abdullah ile birlikte Rum diyarında bulunuyordu. Muhammed b. Ömer'in Abdülazîz b. Ömer'den naklen şöyle anlattı: Abdülvehhâb b. Buht 113 yılında Battâl ile birlikte gazaya çıktı. Gaza esnasında insanlar Battâl'ı bırakıp kaçtılar. Bunun üzerine Abdülvehhâb atıyla ileriye atılarak hücum etti ve: "Ondan daha korkak bir kısrak görmedim, senin kanını dökmezsem Allah benim kanımı akıtsın!" diyordu. Sonra miğferini attı: "Ben Abdülvehhâb b. Buht'um. Cennetten mi kaçıyorsunuz," diye sesleniyor ve düşmanın arasına dalıyordu. Derken susuz kaldım, diye feryat eden bir adama rast geldi. Ona: "İlerle su ileride," dedi. Sonra düşmanların arasına sokuldu ve atıyla birlikte öldürüldü.

***

Bu yılın olaylarından biri de Mesleme b. Abdülmelik'in ordularının Hakān'ın memleketinde sefere çıkarması ve bazı şehir ve kaleleri fethetmesidir. Mesleme onlardan kimilerini öldürdü, kimilerini de esir aldı. Bu muharebelerde birçok Türk kendilerini yaktı. Bu gazalar neticesinde Belencer dağlarının arkasında kalan bölgede insanlar Mesleme'ye boyun eğdiler ve Hakān'ın oğlu da bu muharebelerde öldürüldü.

Bu yılda Muâviye b. Hişâm, Rum diyarında gazaya çıktı ve Maraş bölgesinde konuşlandı. Bir müddet sonra da geri döndü.

Yine bu yılda Benî Abbâs davetçilerinden bir grup Horasan'a gittiler. Cüneyd onlardan bir adamı ele geçirdi ve onu öldürdü. Cüneyd: "Onlardan ele geçirilenin kanı hederdir," dedi.

***

Bu yılda hac işlerini İbrâhim b. Hişâm el-Mahzûmî icra etti. [89] 111 ve 112 yıllarında görev yapan valiler bu yılda da görevlerini sürdürdüler. Bunların adlarını daha önce zikretmiştik.

[90] **Hicretin 114. Yılı**

Bu Yılda Vuku Bulan Olaylar

Bu yılda Muâviye b. Hişâm, Rum diyarının sahillerinde, Süleyman b. Hişâm da bu diyarın içlerine doğru gazaya çıktılar. Rivayet edildiğine göre Akran surlarını fethetti ve Abdullah el-Battâl, maiyetinde bir grup olduğu hâlde Kostantin ile karşılaştı ve onları hezimete uğratarak Kostantin'i esir aldı. Süleyman b. Hişâm da Kayseriye'ye kadar gitti.

***

Bu yılda Hişâm b. Abdülmelik, Medine Valisi İbrâhim b. Hişâm'ı azletti ve yerine Hâlid b. Abdülmelik b. Hâris b. Hakem'i getirdi. Vâkıdî dedi: Hâlid b. Abdülmelik rebîülevvel ayının ortasında Medine'ye gitti. İbrâhim b. Hişâm'ın Medine valiliği görevi sekiz sene sürdü.

Vâkıdî dedi: Bu yılda Muhammed b. Hişâm el-Mahzûmî Mekke valisi oldu.

Bazı ravilere göre de Muhammed b. Hişâm 113 yılında vali oldu. İbrâhim azledilince Muhammed b. Hişâm, Mekke valiliğine getirildi.

Yine bu yılda –rivayete göre– Vâsıt'ta veba vuku buldu.

Bu yılda Mesleme b. Abdülmelik, Hakān'ı hezimete uğrattı, Bâb'ı kurup tahkim ettikten sonra Bâb'dan döndü.

Bu yılda Hişâm, Mervân b. Muhammed'i Erminye ve Azerbaycan'a vali olarak atadı.

***

Bu yılda kimin hac emîrliği görevini icra ettiği hususunda ihtilaf edilmiştir.

Ahmed b. Sâbit bana bir raviden naklen İshak b. Îsâ'nın Ebû Ma'şer'in şöyle dediğini rivayet etti:

114 yılında hac işlerini Medine Valisi Hâlid b. Abdülmelik b. Hâris b. Hakem icra etti.

[91] Bazı raviler de şöyle dediler: Bu yılda Mekke Valisi Muhammed b. Hişâm b. Hişâm bu görevi ifa etti ve Hâlid b. Abdülmelik bu yılda hacca gitmedi.

Vâkıdî dedi: Bu rivayeti bana Sâlih b. Keysân'dan naklen Abdullah b. Ca'fer rivayet etti.

Vâkıdî dedi: Ebû Ma'şer bana şöyle anlattı: 114 yılında Muhammed b. Hişâm, Mekke valisi olduğu hâlde Hâlid b. Abdülmelik hac işlerini sevk ve idare etti. Bu rivayet bize göre sahih olan rivayettir.

***

Bir önceki yılda valilik görevini icra eden valiler bu yılda da aynı görevi sürdürdüler. Buna göre bu yılda Medine Valisi Hâlid b. Abdülmelik, Mekke ve Tâif Valisi Muhammed b. Hişâm, Erminye ve Azerbaycan valisi de Mervân b. Muhammed idi.

Hicretin 115. Yılı [92]

Bu Yılda Vuku Bulan Olaylar

Bu yılda Muâviye b. Hişâm, Rum diyarında gazaya çıktı ve Şam'da veba vuku buldu.

Bu yılda hac işlerini Mekke ve Tâif Valisi Muhammed b. Hişâm b. İsmâil icra etti. Ahmed b. Sâbit bu rivayeti bana bir raviden naklen İshak b. Îsâ ve Ebû Ma'şer'den rivayet etti.

114 yılında işbaşında bulunan valiler bu yılda da görevlerini sürdürdüler. Ancak bu yılda Horasan valisinin kim olduğu hakkında ihtilaf edilmiştir. Medâinî bu yılda Horasan Valisi Cüneyd b. Abdurrahman'dı derken bazıları da Umâre b. Hureym el-Mürrî'ydi demişlerdir. Bu görüşte olanlar Cüneyd'in bu yılda vefat ettiğini ve yerine Umâre b. Hureym'in atandığını söylemişlerdir. Medâinî, Cüneyd'in 116 yılında vefat ettiğini söyledi.

***

Bu yılda Horasan'da şiddetli bir kıtlık ve açlık vuku buldu. Cüneyd diğer beldelere: "Merv şehri emniyet ve huzur içindeydi, rızkı ona her yerden bol bol geldiği hâlde Allah'ın nimetlerine karşı nankörlük etti. Onlara erzak yardımında bulunun," diye yazdı.

Ali b. Muhammed dedi: Cüneyd bu yılda bir adama bir dirhem verdi. Adam onunla bir ekmek aldı. Cüneyd onlara: "Bir

ekmek bir dirheme satıldığı hâlde açlıktan şikâyet ediyorsunuz. Ben Hindistan'da hububatın bir tanesinin birkaç dirheme satıldığına şahit oldum. Merv'in hâli Allah'ın, *'Allah (ibret için) bir ülkeyi örnek verdi. Bu ülke emniyet ve huzur içindeydi...'*[7] ayetinde geçen ülkenin hâli gibidir," dedi.

[93] **Hicretin 116. Yılı**

Bu Yılda Vuku Bulan Olaylar

Bu yılda Muâviye b. Hişâm yaz mevsiminde Rum diyarında gazaya çıktı.

Yine bu yılda Irak ve Şam diyarında veba vuku buldu. Rivayete göre en şiddetli hâli Vâsıt'ta görüldü.

***

Cüneyd b. Abdurrahman'ın Ölümü ve Âsım b. Abdullah'ın Horasan Valisi Olması

Bu yılda Cüneyd b. Abdurrahman öldü ve Horasan valiliğine Âsım b. Abdullah b. Yezîd el-Hilâlî getirildi.

Bu konuda nakledilen rivayetler:

Ali b. Muhammed üstatlarından naklen şöyle anlattı:

Cüneyd b. Abdurrahman, Fâdıla bint Mühelleb ile evlendi. Bu yüzden Hişâm, Cüneyd'e kızdı ve Âsım b. Abdullah'ı Horasan valiliğine getirdi. Öte yandan Cüneyd'in karnı su toplamıştı. Hişâm, Âsım'a: "O ruhunu teslim etmeden ona yetişirsen onun canını al," demişti. Ancak Âsım, Horasan'a vardığında Cüneyd vefat etmişti.

Ali b. Muhammed dedi:

Rivayete göre Cebele b. Ebû Ravvâd, Cüneyd'e geçmiş olsun ziyaretinde bulundu. Cüneyd ona: "Ey Cebele! İnsanlar ne diyor?" diye sordu. Bunun üzerine ona: "İnsanlar senin için üzülüyorlar," dedim. Cüneyd bana: "Sana onu sormadım," dedi ve eliyle Şam'ı işaret ederek: "Onlar ne diyorlar?" dedi. "Horasan'a Yezîd b. Şecere er-Rehâvî gelecek," dedim. Cüneyd: "O Şamlıların efendilerindendir. Başka kim gelecek?" dedi.

7 Nahl, 16/112.

"İsmet veya Îsâm diyerek Âsım'ı ima ettim," dedim. Cüneyd: "Âsım gelirse sıkı bir hasımdır. Hoş gelmesin!" dedi.

Ravi dedi: Cüneyd söz konusu hastalığından 116 yılının Muharrem ayında öldü. Akabinde Âsım b. Abdullah geldi ve Umâre b. Hureym ile Cüneyd'in amillerini işkenceye maruz bıraktı. Cüneyd, Merv'de vefat etmişti. Bunun üzerine Ebû Cüveyriye Îsâ b. İsmet onu şu beyitlerle andı:

Cömertlik ve Cüneyd birlikte öldüler. Cüneyd'e ve cömertliğe selam olsun. [94]

İkisi de Merv'in toprağında gömüldü. Güvercinler ağaç dallarında ötmeye devam ettikçe onlar orada uyumaya devam edecekler.

İkiniz mert insanların gönül ferahlığı idiniz. Ancak siz ölünce bolluk ve cömertlik de öldü.

Sonra Ebû Cüveyriye, Hâlid b. Abdullah el-Kasrî'ye gelerek onu methetti. Bunun üzerine Hâlid ona:

Cömertlik ve Cüneyd beraber öldüler,

Diyen sen değil misin? Senin benim yanımda ne işin var?" dedi. Bunun üzerine çıktı ve şöyle dedi:

Aydınlık ufuklar ve hörgüçlü binekler bizi Umâre'ye taşımaya devam ediyor.

Ebû Cüveyriye bu kasideyle –Cüneyd'in amcasının oğlu– Umâre b. Hureym'i methetti. Umâre, Ebü'l-Heyzâm'ın dedesidir ve Şam'da vuku bulan asabiyet fitnesinde Kays'ın reisidir.

Ravi dedi: Ardından Âsım b. Abdullah, Horasan'a vali olarak geldi ve Umâre b. Hureym ile Cüneyd'in amillerini hapse attı, onları işkenceye tâbi tuttu.

***

Hâris b. Süreyc'in Haledilmesi

Bu yılda Hâris b. Süreyc haledildi. Onunla Âsım b. Abdullah arasında savaş vuku buldu.

Bu konuda nakledilen rivayetler:

Ali üstatlarından naklen şöyle anlattı:

Âsım vali olarak Horasan'a gelince Hâris b. Süreyc, Nahuz'dan Faryab'a geldi. Bişr b. Cürmûz'u da öncü olarak gönderdi. Bunun üzerine Âsım, Hattâb b. Muhriz es-Sülemî,

Mansûr b. Ömer b. Ebü'l-Harfâ es-Sülemî, Hilâl b. Uleym et-Temîmî, Eşheb el-Hanzalî, Cerîr b. Himyân es-Sedûsî ve Maskala'nın azatlısı Mukātil b. Hayyân en-Nebatî'yi Hâris'e gönderdi. Hattâb ve Mukātil b. Hayyân onlara: "Mutlaka Hâris'ten aman alarak onunla görüşeceksiniz," demişlerdi. Ancak grup bu tavsiyeyi kabul etmeyerek Faryab'da yanına vardılar. Bunun üzerine onları bağladı ve hapse attı. Bir adamı da onların başına dikti. Ancak adamı bağladılar ve hapisten çıkarak binek hayvanlarına bindiler ve posta binek hayvanlarını önle-
[95] rine katıp götürdüler. Tâlikān'a uğrayınca Tâlikān Reisi Sehreb onları alıkoymak istedi. Ancak bundan vazgeçti. Ardından Merv'e vardılar. Bunun üzerine Âsım onlara emir vererek konuşma yaptılar ve Hâris'i eleştirerek onun davranışının kötülüğünden ve hainliğinden bahsettiler. Ardından Hâris, Belh'e gitti. Belh'in başında Nasr b. Seyyâr vardı. Onunla savaştılar. Belh halkı hezimete uğradı. Nasr da Merv'e gitti.

Bazı raviler de şöyle dediler: Hâris, Belh'e gelince şehrin başında Tüceybî b. Dubey'a el-Mürrî ve Nasr b. Seyyâr vardı. Onları Cüneyd görevlendirmişti. Hâris, Belh Nehri üzerinde bulunan ve şehirden iki fersah mesafede olan Atâ Köprüsü'ne kadar geldi. Nasr on bin askerle onu karşıladı. Hâris b. Süreyc'in askerleriyse dört bindi. Hâris onları Kitap, Sünnet ve İmam Rızâ'ya biat etmeye davet etti. Katan b. Abdurrahman b. Cüzey el-Bâhilî ona: "Sen mi Allah'ın kitabına ve Sünnet'e davet ediyorsun? Vallahi Cebrâil sağında ve Mikail solunda olsalar dahi sana icabet etmem," dedi ve onlarla savaştı. Ancak gözüne bir ok isabet etti ve ilk maktul o oldu. Akabinde Belh halkı şehre kaçtılar. Hâris onları takip ederek Belh'e girdi. Bunun üzerine Nasr başka bir kapıdan şehri terk etti. Hâris adamlarına onların üzerine gitmekten vazgeçmelerini emretti. Hâris'in adamlarından biri anlattı: Belh sokaklarından birinde yürüyordum. Bir grup kadınla karşılaştım. Onlardan bir tanesi: "Ah babam! Keşke seni kimin öldürdüğünü bilsem," diyordu. Yanımdan geçmekte olan bir bedevi: "Ağlayan bu kadın kim?" diye sordu. Ona: "Katan b. Abdurrahman b. Cüzey'in kızıdır," denildi. Adam: "Babanı ben öldürdüm," dedi. Ona: "Gerçekten sen mi öldürdün," dedim. Adam: "Evet," dedi.

Ravi dedi: Anlatıldığına göre Nasr, Belh'e geldi. Şehrin başında Tüceybî vardı. Nasr onu hapse attı. Hâris, Nasr'ı yenilgiye uğratıncaya kadar Tüceybî hapiste kaldı. Cüneyd'in emîrliği döneminde Tüceybî, Hâris'e kırk kırbaç vurmuştu. Bu sebeple Hâris onu hapisten çıkararak Zem'deki Bâzker Kalesi'ne gönderdi. Benî Hanîfe'den bir adam geldi, Herat'ın başındayken Tüceybî'nin kardeşini öldürdüğünü iddia etti. Tüceybî ona: "Sana yüz bin dirhem fidye vereyim," dedi. Adam kabul etmeyince onu öldürdü. Bazılarına göre de Tüceybî, Hâris gelmeden önce Nasr'ın valiliği döneminde öldürüldü.

Ravi dedi: Hâris, Belh'i ele geçirince Abdullah b. Hâzim'in oğullarından birini şehrin başına getirdi ve ayrıldı. Cüzcan'a varınca Vâbisa b. Zürâre el-Abdî, Dücâce el-İclî, Vahş el-İclî, Bişr b. Cürmûz ve Ebû Fâtıma'yı çağırdı ve onlara: "Ne dersiniz?" diye [96] sordu. Ebû Fâtıma: "Merv, Horasan'ın miğferi gibidir. Onların süvari ve silahşorları çoktur. Sadece köleleriyle senin üzerine gelseler senden intikam alacaklar. Bu sebeple yerinde kal. Senin üzerine gelirlerse onlarla savaş. Senin üzerine gelmezlerse imdat yollarını kes," dedi. Hâris: "Hayır, görüşüm bu değil. Onların üzerine gideceğim," dedi. Ardından Hâris, Merv üzerine gitti. Nitekim Belh, Cüzcan, Faryab, Tâlikān ve Merverrûz'u ele geçirmişti. Merv halkından dindar insanlar: "Üzerimize gelmeyip Ebreşehr'e gitse topluluğumuzu dağıtmış olacak, üzerimize gelse musibete maruz kalacak," dediler.

Ravi dedi: Âsım, Merv halkının Hâris ile yazıştıklarını duyunca sefere çıkmaya karar verdi ve şöyle dedi: "Ey Horasanlılar! Hâris b. Süreyc'e biat ettiniz. Hangi şehir üzerine gitse orayı ona bırakıyorsunuz. Kavmimin bulunduğu Ebreşehr'e gideceğim ve oradan Müminlerin Emîri'ne yazarak bana Şamlılardan on bin asker göndermesini isteyeceğim." Müceşşir b. Müzâhim ona: "Eğer sana talak ve azatlık üzere biat verirlerse orada kal, eğer reddederlerse Ebreşehr'e git, Müminlerin Emîri'ne yaz, sana Şamlılardan takviye göndersin," dedi. Benî Sa'lebe b. Yerbû''dan Hâlid b. Hüreym ve Ebû Muhârib Hilâl b. Uleym dediler ki: "Vallahi gitmene izin vermeyiz. Aksi takdirde Müminlerin Emîri nezdinde suçlu duruma düşeriz. Biz ölünceye kadar seninleyiz. Ancak malı harcamaktan kaçınma." Âsım: "Yapacağım," dedi. Yezîd b. Karrân er-Riyâhî:

"Savaştığın müddetçe seninle savaşmazsam Ebred b. Kurre er-Riyâhî'nin kızı üç talakla benden boş olsun," dedi. Âsım: "Bu şartla sizinle anlaşırız," dedi. Onlar: "Tamam," dediler. Nitekim Âsım'ın korumalarının başı Seleme b. Ebû Abdullah, talakla onlara yemin ettiriyordu.

Ravi dedi: Hâris b. Süreyc büyük bir orduyla –rivayete göre altmış bin askerle– Merv üzerine yürüdü. Ezd ve Temîm'in silahşorları da onunlaydı. Bunların arasında Muhammed b. Müsennâ, Hammâd b. Âmir b. Mâlik el-Himmânî, Dâvûd el-A'ser, Bişr b. Enyef er-Riyâhî ve Atâ ed-Debûsî vardı. Dihkânlardan Cüzcan Dihkânı, Faryab Dihkânı Tersil, Tâlikân Reisi Sehreb, Merv Dihkânı Karyâkıs ve benzerleri vardı.

Ravi dedi: Âsım, Merv halkı ve başkalarıyla yola çıktı ve
[97] Ceyâsir'de konakladı. Askerlere birer dinar dağıttı. Ancak insanlar azalınca onlara üçer dinar verdi. Asker olmayanlara da verdi. İki taraf birbirlerine yaklaşınca Âsım, köprülerin kırılmasını emretti. Bunun üzerine Hâris'in adamları geldiler ve "Bizi çölde mahsur durumda bırakıyorsunuz. Bırakın sizin tarafa geçelim de sizinle çıkış gayemiz hakkında münazarada bulunalım," dediler. Ancak Âsım'ın adamları bu isteklerini kabul etmediler. Bunun üzerine köprüleri tamir etmeye başladılar. Ancak Merv halkı onlarla vuruşarak engellemeye çalıştılar. Bunun üzerine Muhammed b. Müsennâ el-Ferâhîzî sancağıyla ve iki bin kişilik grubuyla Âsım'a meylederek Ezd'e geldi. Hammâd b. Âmir b. Mâlik el-Himmânî de Âsım tarafına geçti, Temîm'e katıldı.

Seleme el-Ezdî dedi: Hâris, Âsım'a –aralarında Muhammed b. Müslim el-Anberî'nin de bulunduğu– elçiler gönderdi. Âsım'a, Allah'ın kitabıyla ve Peygamber'inin (sav.) sünnetiyle amel etmesini söylediler. O sırada Hâris kırsala hâkim vaziyetteydi. Muhammed b. Müsennâ saf değiştirince Hâris'in askerleri saldırıya geçtiler. İki taraf karşılaştı. İlk maktul Cârûd halkından Gıyâs b. Külsûm idi. Bunun üzerine Hâris'in adamları hezimete uğradılar ve Hâris'in çok sayıda askeri Merv nehirlerinde ve büyük (Ceyhun) nehrinde boğuldular. Dihkânlar da beldelerine döndüler. O gün Hâlid b. İlbâ' b. Cârûd yüzünden vuruldu. Âsım b. Abdullah Mümin b. Hâlid el-Hanefî, İlbâ b. Ahmer

el-Yeşkürî, Yahyâ b. Akîl el-Huzâî ve Mukātil b. Hayyân en-Nabatî'yi Hâris'e göndererek ne istediğini sordu. Bunun üzerine Hâris, Muhammed b. Müslim el-Anberî'yi yalnız başına onlara gönderdi. Onlara: "Hâris ve kardeşleriniz size selam ederler ve derler ki susadık ve hayvanlarımız da susadı. Bırakın bu gece inelim ve karşılıklı olarak birbirimize elçiler gönderelim ve müzakerelerde bulunalım. Size uyarsak mesele yoktur. Aksi takdirde yapacağınızı yaparsınız," diye söyledi. Ancak Âsım ve adamları kabul etmediler ve ona galiz ifadeler kullandılar. Bunun üzerine Mukātil b. Hayyân en-Nebatî: "Ey Horasanlılar! Biz bir ve beraberdik. Düşmana karşı el birliği içindeydik. Adamınızın yaptığını reddettik. Emîrimiz ona fakih ve kurradan bir heyet göndermesine karşılık o emîrimize tek bir adam gönderdi," dedi. Muhammed: "Ben size tebliğde bulunmak için geldim. Bizim talebimiz Allah'ın kitabı ve Peygamber'in sünnetidir. Yarın inşallah sizin talebiniz size ulaştırılacaktır," dedi.

Ardından Muhammed b. Müslim, Hâris'e gitti. Gece yarısı [98] olunca Hâris yürüyüşe geçti ve Âsım'ın yakınına kadar gitti. Sabah olunca iki taraf karşılaştılar. Hâris'in sağında Râbid b. Abdullah b. Zürâre et-Tağlibî vardı. İki taraf şiddetli bir muharebeye tutuştular. Yahyâ b. Hudayn –Bekir b. Vâil'in reisidir; Bekir b. Vâil'in başında Ziyâd b. Hâris b. Süreyc bulunuyordu– saldırdı ancak Hâris'in askerleri feci bir şekilde bertaraf edildiler. Bunun üzerine Hâris, Merv Vadisi'ni geçti, rahiplerin meskenlerinin yanında çadırlar kurarak konakladı. Âsım üzerine gitmekten vazgeçti. Ölüler yüz kişiydi. Öldürülenler arasında Saîd b. Sa'd b. Cez' el-Ezdî de vardı. Hâzim b. Mûsâ b. Abdullah b. Hâzim –Hâris'in tarafındaydı– boğulanlar arasındaydı. Hâris'in etrafında üç bin kişi toplandı. Kāsım b. Müslim dedi: Hâris hezimete uğrayınca Âsım elini ondan çekti. Aslında üzerine gitseydi onu bertaraf ederdi. Âsım, Hâris'e haber göndererek: "Çekip gitmen şartıyla sana ve adamlarına vadettiğimi iade edeceğim," dedi. Bunun üzerine Hâris çekip gitti.

Ravi dedi: Hâlid b. Ubeydullah b. Habîb, hezimete uğradığı gece Hâris'e gitti. Onun adamları Hâris'ten ayrılmaya karar vermişlerdi. "Sana sancağını iade etmeyeceğini söylemedin mi?" diye söylediler. Ancak onlara gitti ve onları teskin etti.

Atâ ed-Debûsî silahşorlardandı. Zerk gününde hizmetçisine: "Atımın eyerini sırtına bağla belki bu eşekle oynarım," dedi. Debûsî atına bindi ve mübarezeye çıktı. Tâlikān'dan bir adam karşısına çıktı. Onun diliyle ona: "*Ey kiri har!*" dedi.

***

Ebû Ca'fer et-Taberî (ra.) dedi: Bu yılda hac işlerini veliaht Velîd b. Yezîd b. Abdülmelik icra etti. Ahmed b. Sâbit bir raviden naklen İshak b. Îsâ ve Ebû Ma'şer'den rivayetle bana anlattı. Vâkıdî ve başkaları da aynı görüştedirler. Horasan hariç geçen yılda vilayetlerde görev yapan valiler bu yılda da görevlerini sürdürdüler. Bu yılda Horasan Valisi Âsım b. Abdullah el-Hilâlî idi.

[99] **Hicretin 117. Yılı**

Bu Yılda Vuku Bulan Olaylar

Bu yılda Muâviye b. Hişâm yaz mevsiminde Anadolu sahillerinde gazaya çıktı. Süleyman b. Hişâm b. Abdülmelik de Cezîre tarafından içeriye doğru Rum diyarında gazaya çıktı ve buradan Anadolu'nun içlerine doğru seriyyelerini gönderdi.

Yine bu yılda Mervân b. Muhammed –Erminye Valisi– iki orduyu sefere çıkardı. Bunlardan biri el-Lân bölgesinde üç kale fethederken diğeri de Tomanşah'ta konuşlanarak buranın halkıyla sulh yaptı.

Bu yılda Hişâm b. Abdülmelik, Âsım b. Abdullah'ı Horasan valiliğinden azletti ve burayı Hâlid b. Abdullah'a bağladı. Hâlid de kardeşi Esed b. Abdullah'ı oraya tayin etti.

Medâinî ise şöyle dedi: Hişâm 116 yılında Âsım'ı Horasan valiliğinden azletti ve burasını Hâlid b. Abdullah'a bağladı.

***

Hişâm'ın Âsım'ı Azletmesi ve Yerine Hâlid'i Tayin Etmesinin Sebebi

Ali'nin üstatlarından naklettiğine göre bunun sebebi şöyledir: Âsım b. Abdullah, Hişâm b. Abdülmelik'e şöyle yazdı: Ey Müminlerin Emîri! Rehber akrabalarına yalan söylemez. Müminlerin Emîri'ne doğruyu söylemek görevimdir. Gerçek

şu ki Horasan, Irak valisine bağlı olmalıdır. Böylece maddi imkânlar, faydalar, olaylar ve musibetler karşısında yardım edilmesi ve desteklenmesi daha mümkün olacaktır. Nitekim Müminlerin Emîri mesafe olarak uzakta olduğundan yardım ve destekleri geç ulaşıyordu.

Mektubu gönderdikten sonra arkadaşları Yahyâ b. Hudayn, Müceşşir b. Müzâhim ve arkadaşlarına gidip durumu anlattı. Mektup gittikten sonra Müceşşir ona: "Esed b. Abdullah sana gelmek üzeredir gibi geliyor bana," dedi. Nitekim Esed b. Abdullah, Âsım'ın mektubundan bir ay sonra geldi. Bunun üzerine Kümeyt b. Zeyd el-Esedî, Mervlilere şu şiiri gönderdi:

Merv'in insanlarına aradaki uzak mesafeye rağmen tebliğ et, [100]
Nasihat eden bir adamın mesaj ve selamımı ilet ve ceddime karşı işledikleri suç hakkında emirlerini ulaştır.
Hâris'e de özür dilediğimizi bildir, yanımdakinin zahmet ve sıkıntı verdiğini haber ver.
Bu zorluk olmasaydı iki şehirden süvariler seni ziyaret edecek ve hasımlarının işini bitirecekti.
Gevşemeyin, yere batmaya razı olmayın; Esed sizi ahit ve sözüyle kandırmasın.
Kandırıldığınız zaman başkaldıranlar olun ve deni insanların zulmünü onaylamayın.
Mutlaka siyah sancakları dalalet ve zulüm ehline karşı kaldırın.
Nasıl olur da yetmiş bin kişi olduğunuz hâlde Hâlid maymun benzeri biriyle vurdu.
O öyle bir kişidir ki Rezîn'e ve taraftarlarına aman verdiği hâlde ahdine vefa göstermedi.
Ebû Selâmân b. Sa'd'ı öldürmek suretiyle Kudâa'ya zillet elbisesini giydirdi.
Ey Kudâa! Yavaş ol ve Necid'de aslı olmayanlara sakın tâbi olma.
Benî Nizâr'ı davet ettiğin zaman Sebt ve Ca'd'ın baskınına maruz kalırsın
Kudâa'da bütün burunlar kesildi ve tek bir gün olsun onurlu bir netice elde edemedi.

Ravi dedi: Rezîn, Kûfe'de Hâlid b. Abdullah'a başkaldırmıştı. Hâlid ona aman vermiş ancak sözünde durmamıştı.

Hâris, Merv üzerine yürüyüp de siyah sancaklarını kaldırınca –Hâris, Mürcienin görüşüne bağlıydı– Nasr b. Seyyâr şöyle dedi:

Onları terk etmek zorunda kalacağın dünya ve ehlinden vazgeç. Zira baki olmayan dünya ve ehlinde hayır yoktur.

Dünya hayatı belli bir müddete kadar devam eden birkaç gündür. Öyleyse Allah'tan ölmeyen akrabalar dile.

Gizliden takvada gayret göster. Zira takvanın hayırlısı gizli olanıdır.

Bil ameline karşılık rehinsin. Bu sebeple salih amel uğrunda mahzun ve endişeli ol.

Sahibini yıkan gaflet ve ziyan bugünlerde gaflete düşmek ve aldanmaktır.

[101] *İnsanın türlü hâlleri vardır. Bu hâller kimi zaman ona cesaret verirken kimi zaman da zafiyete sevk ediyor.*

Kişi hayatın nimetleri içindeyken zaman onun hâlini değiştirir, sıkıntı ve darlığa mahkûm eder.

Dünya hayatı bazen ona çok tatlı gelir, onunla mesrur olurken bazen de tadı acı olur.

Geçmişte kalan şeyleri tekrar gelecek diye bir beklentide misin? Hâlen yaşamakta olduğunuz hâller de geçmişte kalacaktır.

Öyleyse ahiretten ümidini kesenlere karşı mücadele et ve namaz kılmayanların hasmı ol.

Bizden olup da onların peşinden giden ve onlara destek verenlerle savaş.

Onlar kimi zaman tekfir edeceğin duruma, kimi zaman da lanetleyeceğin duruma düşerler.

Onlar dinimiz sebebiyle bizi ayıplarlar. Onlarla konuşursan din olarak insanların kötüsü olduklarını görürsün.

Onlar bizim gayemiz Allah yoludur derler. Ancak fiilleri söylediklerinden çok uzaktır.

Allah için öfkeyle ve O'ndan yardım dileyerek onları bertaraf et. Şüphe içinde olan ve fitnede debeleneni kendi hâlinde bırak.

Sizin Mürcie inancınız sizi şirke bağladı. Siz şirk ehli olan Mürcie ehlisiniz.

Allah kabirlerinizde rahmetinden uzak tutsun. Zira sizin inancınız şirke bağlıdır.

Ondan dolayı Allah kalbinize korku verdi. Bize de en güzelini nasip etsin, bizi üstün kılsın.

Böylelikle korku uyandıran bir badire karşısında İslam'ın ve dinin tâbileriyiz.

Sizler dine iftira ederek ve haddi aşıp zulmederek bizi ayıplıyorsunuz. Sahip olduğumuz meziyetler bana yeter.

Öncekinizi nifak ile imtihan eden, bizi de diniyle imtihan eden Allah sizin yaptıklarınızı kabul buyurmaz.

Ravi dedi: Daha sonra Hâris tekrar Âsım'la savaşmak için geri döndü. Ancak Âsım, Esed b. Abdullah'ın vali olarak Horasan'a gelmekte olduğunu ve Muhammed b. Mâlik el-Hemdânî'yi öncü olarak gönderdiğini haber alınca Hâris ile sulh yaptı, onunla aralarında bir ahitname yazdı. Buna göre Hâris istediği Horasan şehrinde konaklayabilecek ve ikili Hişâm'a yazarak Allah'ın kitabına ve Peygamber'inin sünnetine davet edecekler. Hişâm imtina ederse ikili ona karşı harekete geçeceklerdi. Mektubu bazı reisler imzalarken Yahyâ b. Hu- [102]
dayn imzalamaktan imtina etti ve şöyle dedi: "Bu, Müminlerin Emîri'nin haledilmesi anlamına gelir." Bunun üzerine Halef b. Halîfe, Yahyâ'ya şöyle dedi:

Kalbin birlikte olmayı arzu ederken sükûnet içinde düşününce imtina edersin.

Söz dinlemeksizin ve benimle karşılaşmaksızın eğlendireni dinlemeye çalışırım.

Benî Ümeyye'yi mülkünde koruduk. Ürkütülmesin diye onu savunmak için gerekirse kendimizi tehlikeye atarız.

Kendini savunamayacağını gördüğümüz zaman onları ve mülklerini savunuruz.

Eskiden beri Benî Ümeyye ile aramızdaki çatlak var olmaya devam edecektir.

İbnü'z-Zübeyr'in kellesini almadık mı? Mülkü ondan zorla almadık mı?

İnsanlar üzerinde kavga ederken hilafeti ehline verdik.

Hükümranlık ellerinden alınınca Benî Ümeyye'yi Meşrifî kılıçlarımızla destekledik.

Iraklıları zapturapt altına alan biziz. Nitekim Yahyâ sınır boyunu şaşırırsa kaybolur.

İbn Süreyc'in sebep olduğu işleri bozduk. Oysa o işleri muhkem hâle getirmişti.

Hikmet sahibidir ve sözleri hikmettendir. Kavmi dağıtılırsa o hikmet onları birleştirir.

Vuruşma gecesinde o ahdi bozanları bastırdık. Zira bize karşı harekete geçmeye azmetmişlerdi.

Vâil'in yiğidi olmasa muharebede hiçbir reis paçaları haşlayamazdı.

Ümeyye'ye söyle, bize verilmemiş nimete karşılık güç ve kudretimiz muhafaza edilsin.

Bizi büyüklerimizi öldürmekten alıkoymak mı istiyorsun. Biz de hakkın olan itaatten imtina mı edeceğiz?

Müşterilerden senden satın almayan ve pazar bulup da satan kişi gibi midir?

İbn Hudayn senin yaptıklarını onaylamadı ve uyup sorumluluk almaktan imtina etti.

Hâris, Vâillilere güvenseydi korktuğu kimseler gibi senden de korkacaktı.

Kibirden yüzünü çevirmişti o şirret adam ve dalaleti yaydıkça yaydı.

Benî Ümeyye'yi muhafaza ederek etrafına set çektik. Âsım kime itaat etmişse etsin.

[103] *Sancaklarımızın merkezleri olmasa asker kaybolmak korkusu içinde kalacaktı.*

Ümeyye için kadîmi yeniye bağladık. Ümeyye kesintiye uğramayı reddeder.

Zahire ve erzaktan bizim dışımızdakiler faydalanırlar. Biz onlardan faydalanmak nedir bilmeyiz.

Onu takdim etseydi ve perde kalksaydı karnını alabildiğine doyuracaktın.

Vefa ehline vefa nerede? Teşekkür etmek ihmal edilmeyecek kadar güzeldir.

Eğer erzak hak sahiplerine verilseydi Benî Vâil'in birikim ve artırımı nerede?

Bizim kılıçlarımızın illetlinin ilacı olduğunu ve baş ağrısını iyileştirdiğini bilmez misin?

İbn Hudayn sancakla ilerlese kalelerdeki insanlar kaleleri teslim ederler.

İbn Hudayn sancakla harekete geçse onunla kartalları ve sırtlanları hedef gösterir.

İbn Hudayn sancakla ileriye atılsa boğazlamaya başlar ve Maad'ın burunları kesilir.

Ravi dedi: Âsım b. Süleyman b. Abdullah b. Şerâhîl rey ehlindendi. Yahyâ'ya söz konusu sahifeyi reddetmesini tavsiye etti ve ona: "Bunlar geçici sıkıntılardır. Bir müddet sonra son bulacak yani karanlık işlerdir. Bunlardan sarfınazar et," dedi.

Âsım b. Abdullah, Merv'in yukarısında Kinde'ye ait bir köydeydi. Hâris de Benî Anbere ait bir köyde konakladı. Süvari ve piyadeleriyle karşılaştılar. Âsım'ın maiyetinde Şamlılardan beş yüz kişinin başında Benî Abs'tan bir adam vardı. İbrâhim b. Âsım el-Ukaylî'nin de emrinde beş yüz kişi vardı. Âsım'ın bir adamı: "Kim bir baş getirirse ona üç yüz dirhem verilecek-

tir," diye seslendi. Bunun üzerine amillerinden biri burnunu ısırdığı bir baş getirdi. Ardından Benî Leys'ten Leys b. Abdullah adında bir adam bir baş getirdi. Sonra bir başkası bir baş getirdi. Bunun üzerine Âsım'a: "Para hırsıyla insanlar başını getirmedikleri bir gemi kaptanı ve bir köylü bırakmayacaklar," dediler. Âsım'ın adamı: "Hiç kimse bize baş getirmesin. Kim getirse ona bir şey verilmeyecek," diye seslendi. Hâris'in adamları yenildiler ve onlardan esirler alındı. Merverrûzluların reisi Abdullah b. Amr el-Mâzinî de esirler arasındaydı. Toplam seksen esir vardı ve çoğu Benî Temîm'den idiler. Âsım b. Abdullah onları Dandanakān Nehri yakınında öldürdü. Öte yandan Yemenliler Şam'dan âdeta bin kişiye bedel olan ve Ebû Dâvûd künyesiyle bilinen, Asabiyet günlerinde ün kazanan bir adamı beş yüz kişiyle göndermişlerdi. Adam Hora- [104]
san'da bir köyden geçerken "Beni, Hâris b. Süreyc'in kellesiyle dönerken göreceksiniz," diyordu. İki taraf karşılaşınca karşı tarafı mübarezeye davet etti. Karşısına Hâris b. Süreyc çıktı ve sol omzuna bir darbe indirerek onu yıktı. Bunun üzerine arkadaşları etrafında toplandılar ve onu taşıdılar. Adam âdeta sayıklamaya başladı: "Ey Ebreşehr Hâris b. Süreyc! Ey dünyalılar!" deyip duruyordu. Derken Hâris b. Süreyc'in atı göğsünden vuruldu. Hâris oku çekti, ona acısını hissettirmemek için ona vurmaya başladı. Vurmanın şiddetinden onu terletti.

Ravi dedi: Şam halkından bir adam Hâris'e saldırdı. Hâris mızrağın kendisine isabet edeceğini düşünerek atından uzaklaştı ve Şamlıyı kovaladı. Şamlı ona: "İslam'ın hürmeti için kanımı bağışla," diye ricada bulundu. Hâris ona: "Atından in," dedi. Adam attan indi ve Hâris ona bindi. Şamlı: "Eyeri al, vallahi eyer attan daha kıymetlidir," dedi. Bunun üzerine Abdülkays'tan bir adam şöyle dedi:

Kureyş yaşamın tadını çıkarırken bizi Horasan'ın tozlu yollarında kalkan olarak kullandılar.

Keşke bir gece Kureyş denizinin engin ve mavi sularında yüzüp dursa.

Ravi dedi: Şamlı Âsım'ın yazdığı mektup konusunda yaptıklarından dolayı Yahyâ b. Hudayn'ı takdir ettiler. Sonra bir mektup yazarak onu Muhammed b. Müslim el-Anberî ve Şam halkından bir adamla gönderdiler. Ancak Rey'de –bir rivayete

göre Beyhak'ta– Esed b. Abdullah ile karşılaştılar. Esed onlara: "Dönün ben bu işi hallederim," dedi. Muhammed b. Müslim ona: "Evim yıkıldı," dedi. Esed: "Evini inşa ederim ve size yapılan haksızlığı telafi ederim," dedi.

Esed, Hâlid'e yazarak Hâris'in hezimete uğramasını kendine mal ederek Yahyâ'nın yaptıklarını anlattı. Bunun üzerine Hâlid, Yahyâ'yı on bin dirhem ve yüz elbiseyle mükâfatlandırdı. Âsım'ın valiliği bir yıldan az –bir rivayete göre yedi ay– sürdü. Esed b. Abdullah geldiğinde Hâris çekip gitmişti. Esed, Âsım'ı hapse attı ve harcadığı malların hesabını sordu. Onu yüz bin dirhem borçlu çıkardı. Ona: "Gazaya çıkmadın, Merv'den ayrılmadın," dedi. Esed, Umâre b. Hureym ile Cüneyd'in amillerini hapiste buldu. Onlara: "Hakkınızdaki hükmüm bizim teamülümüz gibi mi yoksa kavminizin teamülü gibi mi olsun?" dedi. Onlar: "Senin takdirinle olsun," dediler. Bunun üzerine onları serbest bıraktı.

[105] Ali üstatlarından naklen şöyle dedi: Hişâm b. Abdülmelik, Hâris b. Süreyc'in meselesini haber alınca Hâlid b. Abdullah'a: "Kardeşini gönder ki adamın bozduklarını düzeltsin. Bir umut ve beklenti varsa onunla olsun," diye yazdı. Bunun üzerine Hâlid kardeşi Esed'i Horasan'a gönderdi. Esed, Horasan'a vardığında Âsım, Horasan'dan sadece Merv ve Ebreşehr nahiyesine hüküm sürüyordu. Hâris b. Süreyc ise Merverrûz'da, Hâlid b. Abdullah el-Hecerî Âmül'de hüküm sürüyorlardı. Esed Merverrûz'da bulunan Hâris üzerine giderse Hâlid b. Abdullah'ın Âmül tarafından Merv'e girmesinden, Hâlid üzerine gitse Hâris'in Merv üzerine yürümesinden endişe ediyordu. Bu sebeple Abdurrahman b. Nuaym el-Gāmidî'yi Kûfe ve Şam askerleriyle Hâris'in üzerine Merverrûz bölgesine göndermeye karar verdi. Kendisi de komutasındaki askerlerle Âmül üzerine yürüdü. Benî Temîm'in başına Havsere b. Yezîd el-Anberî'yi getirdi ve başlarında Hayyân en-Nabatî'nin bulunduğu Âmül'den bir grup süvariyle Osman'ın kuyuları yanında karşılaştılar. Havsere onları hezimete uğratarak şehrin kapısına kadar kovaladı. Ardından saldırıya geçerek Esed b. Abdullah'ın kölesi ve sancaktarı Cebele'yi öldürdüler, onların elinde bulunan üç şehirde konuşlandılar.

Ali b. Muhammed dedi: Esed onların üzerine gitti ve onları muhasara altına aldı. Onlara karşı mancınıklar kurdu. Onların başında Hâris'in adamlarından Hâlid b. Ubeydullah el-Hecerî bulunuyordu. Aman dilediler. Bunun üzerine Rüveyd b. Târık el-Kat'î ve azatlılarından bir adam çıkıp onlarla görüşerek onların taleplerini sordular. Onlar: "Allah'ın kitabı ve Peygamberinin (sav.) sünneti talebimizdir," dediler. Rüveyd: "Bu talebiniz kabulümüzdür," dedi. Onlar: "Ancak işlediğimiz fiillerden bu şehirlerin ahalisini sorumlu tutmayacaksın," dediler. Esed bu talebi de kabul etti ve onların başına amil olarak Benî Sa'lebe b. Şeybân'dan Maskala b. Hübeyre'nin yeğeni Yahyâ b. Nuaym eş-Şeybânî'yi getirdi. Ardından Esed, Zem yolundan Belh'e gitmek üzere hareket etti. Yolda Müslim b. Abdurrahman'ın azatlılarından bir adam onu karşıladı, Belh halkının Süleyman b. Abdullah b. Hâzim'e biat ettiklerini ona bildirdi. Esed, Belh'e gitti; tekneler yaparak onlarla nehirden geçip Tirmiz'e gitti. Burada Hâris'in Sinân el-Arabî es-Sülemî'yi muhasara etmekte olduğunu gördü. Onun maiyetinde Benî Haccâc b. Hârûn en-Nümeyrî, Benî Zür'a ve Tirmiz halkıyla Âl-i Atiyye el-A'ver en-Nadrî vardı. Hâris'in maiyetinde ise Sebl halkı bulunuyordu. Esed, nehrin arkasında konuşlandı. Karşı tarafa geçemedi ve onlara yardım da gönderemedi. Tirmiz halkı şehirden çıktılar, Hâris ile şiddetli bir muharebede bulundular. Hâris kaçar gibi yaptı, onları kendilerine doğru harekete geçirdikten sonra onlara saldırdı. Onlar geri kaçtılar ve Yezîd b. Heysem el-Münhil ve Âsım b. Mu- [106]
avvil en-Neclî ve Şam halkından ve başkalarından maiyetindeki yüz elli kişiyle öldürüldüler. Diğer yandan Bişr b. Cürmûz, Ebû Fâtıma el-İyâdî ve köylerden gelen Hâris'in taraftarları Tirmiz'in kapılarının önüne gelip ağlayarak Benî Mervân'dan yakınıyor, onların zulmünden şikâyet ediyor, Tirmiz halkından Benî Mervân'a karşı savaşlarında kendilerine yardımcı olmalarını istiyorlardı. Bunun üzerine Hâris ile birlikte hareket eden Sibl: "Ey Hâris! Tirmiz davul ve zurnayla inşa edildi. Ağlamakla değil kılıçla fethedilebilir. Sende o güç varsa savaş," dedi ve ondan ayrılıp memleketine gitti.

Ali b. Muhammed dedi: Esed, Zem bölgesinden geçerken Zem'de Bâzkir Kalesi'nde bulunan Kāsım eş-Şeybânî ile temas kurduktan sonra yoluna devam ederek Tirmiz'e gitti, nehrin

önünde konaklayarak tahtını nehrin kenarında kurdu ve insanların geçişini izledi. Hâris gemisi şehrin gemilerine yaklaşanlarla savaşıyordu. İki taraf, içlerinde Asgar b. Aynâ' el-Himyerî'nin de bulunduğu Esed'in adamlarının gemisiyle Dâvûd el-A'ser'in bulunduğu Hâris'in adamlarının gemisi karşılaştı. Asgar bir ok attı ve gemiye isabet ettirerek: "Ben Himyerli yiğidim," dedi. Dâvûd el-A'ser: "Bir iş için aidiyetini beyan ettin? Senin için karada yer yoktur," dedi ve gemisini Asgar'ın gemisine yanaştırarak vuruşmaya başladılar. Diğer yandan Eşkend geldi. –Hâris ayrılmak üzereydi.– Hâris'e: "Sana yardım etmek için geldim," dedi. Eşkend bir manastırın arkasında pusu kurdu. Hâris de adamlarıyla geldi. Tirmiz halkı ona saldırmak için çıktı. Hâris geri çekilerek onların kovalamalarını sağladı, onlar da takip ettiler. Bu sırada Nasr oturuyor ve izliyordu. Vaziyetten hoşnut olmadığını belli etti. Zira Hâris'in onlara oyun oynamakta olduğunu anlamıştı. Esed ise Nasr'ın kaçan Hâris'e acıdığını sandı. Bu sebeple Nasr'ı eleştirmek istedi. Eşkend ise pusudan çıktı ve Tirmiz halkına saldırarak onları hezimete uğrattı. Muharebede Ezd'den Yezîd b. Heysem b. Münahhil el-Cürmûzî ve Şam halkının silahşorlarından Âsım b. Muavvil öldürüldüler. Ardından Esed, Belh'e gitti. Tirmiz halkı de Hâris üzerine yürüdüler ve onu yenilgiye uğratarak Ebû Fâtıma ve İkrime'yi ve şecaat ve cesaret ehli bazı kişileri öldürdüler. Ardından Esed, Zem yoluyla Semerkant'a gitti. Zem'e varınca –Bâzkir'de bulunan ve Hâris'in adamlarından olan– Heysem eş-Şeybânî'ye haber göndererek ona: "Sizler siretlerinin kötü olması sebebiyle kavminize karşı çıktınız. Ancak bu hareketinizde kadınlara el uzatmadınız, namuslarını mubah edinmediniz ve müşriklerin Semerkant'a musallat olmalarına vesile ol-
[107] madınız. Ben Semerkant üzerine gidiyorum. Sana Allah adına ahdim vardır. Sana benden kötülük gelmeyecek, sana ve maiyetindekilere iyilik, nezaket, ikram ve aman vardır. Ancak bana nankörlük etsen, davetimi küçümsesen Allah'a, Müminlerin Emîri'ne ve Emîr Hâlid'e ahdimdir ki bize karşı tek bir ok atsan ondan sonra senin için aman yoktur. Daha önce sana bin kere aman vermiş olsam dahi sana vefa göstermeyeceğim," dedi. Bunun üzerine Heysem eş-Şeybânî ona verdiği aman üzerine çıktı, ondan aman alarak onunla birlikte Semerkant'a gitti. Esed

de onlara iki atiyye verdi, onları yanındaki binek hayvanlarına bindirdi. Buhara'dan yanına erzak aldı Kürtlerden temin ettiği çok sayıda koyunu maiyetindekilere taksim etti. Sonra yukarıya doğru seyrederek Verağser ve Semerkant suyuna gitti, vadide bir bent kurarak suyun mecrasını Semerkant'tan başka tarafa çevirdi. Bizzat kendisi de taş taşıyarak bendin inşasında çalıştı. Ardından Semerkant'tan geri dönerek Belh'e geçti.

Bazı ravilere göre Esed ve Hâris'in adamları hakkında bu anlattığımız 118 yılında vuku bulmuştur.

***

Bu yılda hac işlerini Hâlid b. Abdülmelik yönetti. Kendisi aynı zamanda Medine valisiydi. Mekke ve Tâif Valisi Muhammed b. Hişâm b. İsmâil, Irak ve Şark Valisi Hâlid b. Abdullah, Erminye ve Azerbaycan Valisi Mervân b. Muhammed idi.

Yine bu yılda Fâtıma bint Ali ve Sükeyne bint el-Hüseyin vefat ettiler.

***

Esed b. Abdullah ve Benî Abbâs Davetçileri

Bu yılda Esed b. Abdullah, Horasan'da Benî Abbâs davetçilerinden bir grubu alıkoydu; bazılarını öldürürken bazılarına müsle yaptı ve bir kısmını da hapse attı. Alıkoydukları arasında Süleyman b. Kesîr, Mâlik b. Heysem, Mûsâ b. Ka'b, Lâhiz b. Kureyz, Hâlid b. İbrâhim ve Talha b. Ruzeyk de vardı. Bunlar Esed'e götürülünce onlara: "Ey fâsıklar! Allah: *'Allah geçmişi affetmiştir. Kim ki tekrar bu suçu işlerse Allah onu cezalandırır. Allah kudret sahibidir ve kötülüğün karşılığı olan cezayı verir,"*[8] [108] diye buyurmadı mı?" dedi. Rivayete göre Süleyman b. Kesîr: "Konuşayım mı susayım mı?" dedi. Esed: "Konuş," dedi. Süleyman: "Vallahi biz şairin:

Sudan başkasıyla boğazım tıkanırsa suyu azar azar içen gibi davranmam gerekir.

dediği gibiyiz. Bizim hikâyemizi bilir misin? Ey emîr, vallahi akrepler ellerinle avlandı. Biz senin kavmindeniz. Mudarlıların bu şikâyeti sana yapmalarının sebebi Kuteybe b.

8 Mâide, 5/95.

Müslim'e karşı sert tavır takındığımız içindir. Onlar bizden öç almak istiyorlar," dedi. Bunun üzerine İbn Şerîk b. Sâmit el-Bâhilî şöyle dedi: "Bu adamlar defalarca yakalandılar. Mâlik b. Heysem: 'Allah, emîri korusun. Bu adamın sözünü dikkate almaman gerekir,' dedi. Adamlar: "Ey Bâhile'nin kardeşi! Kuteybe'nin öcünü bizden almak istiyorsun. Vallahi biz ona karşı en güçlü şekilde duranlardık," dediler. Bunun üzerine Esed onları hapse gönderdi. Ardından Abdurrahman b. Nuaym'ı çağırarak: "Buna ne dersin?" dedi. Abdurrahman: "Kanaatimce aşiretlerine iyilik yaparak onları affet," dedi. Esed: "Ya iki Temîmli arkadaşlarına ne yapalım?" dedi. Abdurrahman: "Onları da serbest bırak," dedi. Esed: "O hâlde Abdullah b. Yezîd'den uzağım," dedi. Abdurrahman: "Rib'î'yi ne yapacaksın?" dedi. Esed: "Onu serbest bırakacağım," dedi. Sonra Mûsâ b. Ka'b'ın ağzına bir eşek gemi bağlanmasını ve çekilmesini emretti. Adamın dişleri ağzında dökülünceye kadar çekildi. Sonra, "Yüzünü kırıp dökün," dedi. Bunun üzerine burnu kırıldı, yüzü yumruklanarak bir dişi yüzünden çıktı. Sonra Lâhiz b. Kureyz'in getirilmesini istedi. Lâhiz ona: "Vallahi bu bir haksızlıktır. Bize bunları reva görürken Yemenlileri ve Rib'îleri serbest bırakıyorsun," dedi. Esed ona üç yüz kırbaç vurdu ve akabinde "Onu asın," dedi. Bunun üzerine Hasan el-Ezdî: "O benim komşumdur, ona yapılan iftiradan beridir," dedi. Esed: "Ya diğerlerine ne dersin?" dedi. Ezdî: "Onları masum olarak biliyorum," dedi. Bunun üzerine onları serbest bıraktı.

[109] **Hicretin 118. Yılı**

Bu Yılda Vuku Bulan Olaylar

Bu yılda Hişâm b. Abdülmelik'in iki oğlu Muâviye ve Süleyman, Anadolu'da gazalar gerçekleştirdiler.

***

Horasan'da Benî Abbâs Taraftarlarının Başına Ammâr b. Yezîd'in Geçmesi

Bu yılda Bükeyr b. Mâhân, Ammâr b. Yezîd'i Horasan'a göndererek onu Benî Abbâs taraftarlarının başına getirdi. Rivaye-

te göre Merv'de konakladı ve ismini Hidâş olarak değiştirdi ve Muhammed b. Ali için davette bulundu. İnsanlar süratle ona yönelip onun davetini kabul ettiler. Onu dinleyip ona itaat ettiler. Ardından davetini değiştirdi, saptırmalarda bulunarak Hurremiye[9] davetine sarıldı ve adamlarına birbirlerinin zevceleriyle ilişki kurmalarına cevaz verdi ve bunun Muhammed b. Ali'nin emri olduğunu söyledi. Esed b. Abdullah onun yaptıklarından haberdar olunca casuslarıyla onu takip etti. Nihayet onu ele geçirdiler ve Belh gazasına çıkmak üzere olan Esed'e götürdüler. Esed onu sorguladı. Ancak Hidâş ona kırıcı sözler söyledi. Bunun üzerine Esed'in emriyle eli kesildi ve dili koparılıp gözlerine mil çekildi.

***

Hâris b. Süreyc ve Adamları

Ali b. Muhammed üstatlarından naklen şöyle anlattı:

Esed, Âmül'e ilk geldiğinde Hâşimîlik davasını güden Hidâş'ı ona götürdüler. Esed, Kur'a et-Tabîb'e emir vererek onun dilini kesti ve gözüne mil çekti. Ona: "Allah'a hamdolsun ki Ebû Bekir ve Ömer için senden intikam aldı," dedi. Ardından da onu Âmül Amili Yahyâ b. Nuaym eş-Şeybânî'ye teslim etti. Esed, Semerkant'tan dönünce Yahyâ'ya yazarak onu öldürmesini emretti. Bunun üzerine Yahyâ onu Âmül'de öldürdü ve astı. Muhâcir b. Dâre ed-Dabbî'nin azatlısı Hazevver, Esed'e götürüldü. Esed nehrin kenarında onun boynunu vurdu. Esed, Semerkant'tan Belh'e geçti. Akabinde de Cüdey' el-Kirmânî'yi Hâris'in ve adamlarının ağırlıklarının bulunduğu kale üzerine gönderdi. –Yukarı Tohâristan'da bulunan ve Tebuşkân adıyla bilinen kalede Hâris'in ve adamlarının ağırlıkları bulunuyordu. Hâris'in hısımları olan Benî Berzâ et-Tağlibîler ikamet ediyorlardı.– Kirmânî onları kuşattı ve kaleyi fethetti. Kaledeki savaşçıları ve Benî Berzâlıları bertaraf etti; Arapları [110]
ve mevalilerini ve onların kadın ve çocuklarını esir aldı, onları Belh pazarında mezatla sattı. Ali b. Ya'lâ dedi: "–Olayın şahidiydi– Adamlarından dört yüz elli kişi Hâris'e başkaldır-

9 Hurremiye: Kökü Mazdek dinine dayanan bir akidedir. İlk komünist hareketlerden kabul edilir. Mal ve kadınların ortak mal olmasını savunurlar (çev.).

dı. Onların elebaşı Cerîr b. Meymûn el-Kādî idi. Aralarında Bişr b. Enîf el-Hanzalî ve Dâvûd el-A'ser el-Harezmî de vardı. Hâris onlara: "Benden kesin olarak ayrılıp karşı taraftan aman dileyecekseniz, benim huzurumda dileyin. Zira benim huzurumda aman vermeleri ihtimali daha fazladır. Ben gittikten sonra aman isterseniz aman vermeyecekler," dedi. Onlar: "Sen git ve bizi bırak," dediler. Sonra aman dilemek üzere Bişr b. Enîf ile bir adamı gönderdiler. İkili aman dilediler. Esed onlara aman verdi ve iyilikte bulundu. Ancak kale ahalisine ihanet ettiler. İkili Esed'e insanların yiyecek ve suya muhtaç olduklarını haber verdiler. Esed, Kirmânî'yi altı bin askerle gönderdi. Bunlardan Sâlim b. Mansûr el-Becelî iki bin kişiye komuta ediyordu. Ezher b. Cürmûz en-Nümeyrî de adamlarının başında bulunuyordu. Belh'in askerleri Şam halkından idiler. Bunlar iki bin beş yüz kişiydiler. Onların başında Sâlih b. Ka'kā' el-Ezdî bulunuyordu. Kirmânî, Mansûr b. Sâlim'i adamları başında gönderdi. Adam Dargām Nehri'ni kesti ve geceyi orada geçirdi. Sabahlayınca güneş yükselinceye kadar bekledi, akabinde yola çıktı ve yaklaşık on yedi fersah mesafe katetti. Atları yorgun düştü. Sonra Cibgaveyh bölgesinde Keştüm'e gitti. Burada ekini gelişmiş bir bahçeye uğradı. Asker binek hayvanlarını içine saldılar. Kaleyle aralarında dört fersah vardı. Ardından yola çıktı. Vadiye ulaşınca öncüler ona gelip karşı tarafın Muhâcir b. Meymûn komutasında gelmekte olduklarını bildirdiler. Kirmânî ile karşı karşıya gelince onları zora soktu. Bunun üzerine çekip gittiler. Kirmânî de ilerleyerek kalenin yakınında konuşlandı. İlk olarak beş yüz kişilik bir grup Hâris'in inşa ettiği bir mescitte konakladılar. Sabah olunca süvarilerin intikali tamamlandı; Ezher ile Belh'ten intikal devam etti.

İctima tamamlanınca Kirmânî onlara hitap etti. Allah'a hamdüsenada bulunduktan sonra şöyle dedi: "Ey Belh halkı! Siz zaniye gibisiniz. Kim ona gelirse onunla birlikte kocasına karşı onunla işbirliği yapar. Hâris Acemlerden bin adamla üzerinize gelince şehrinize karşı ona imkân verdiniz. O da eşrafınızı öldürdü, emîrinizi kovdu. Sonra onunla Merv'e gittiniz. Ancak ona ihanet ettiniz. Sonra kaçtı ve size geldi. Siz de

onu şehre aldınız. Allah'a yemin ederim ki sizden bir adam [111]
bir ok üzerinde onlara bir şey yazdığını duyarsam onun elini ve ayağını kestikten sonra asacağım. Buna karşılık Merv halkından kim yanımda yer alırsa o benim has adamımdır ve onların ihanet edebileceklerine dair bir endişem yoktur." Sonra muharebe olmadan kaleye girdi ve bir gün ve bir gece orada ikamet etti. Ertesi sabah bir adam: "Sizinle olan ahdimizi reddediyoruz," diye seslendi. Bunun üzerine onlara saldırdılar. Ancak aç ve susuz kalınca kadın ve çocuklarına dokunulmaması kaydıyla teslim olacaklarını bildirdiler. Nitekim Esed'in hükmü üzerine teslim oldular. Esed birkaç gün şehirde kaldı. Sonra Mühelleb b. Abdülazîz el-Atekî, Esed'in mektubunu getirdi. Mektupta aralarında Muhâcir b. Meymûn ve onun gibi ileri gelenlerden elli kişinin getirilmesi emrediliyordu. Nitekim elli kişi ona götürüldü; Esed onları öldürdü. Esed, Kirmânî'ye yazarak yanında kalanları üç gruba ayırmasını, bir grubu asarken bir grubun el ve ayaklarını kesmesini, kalan diğer grubun da yalnızca ellerini kesmesini istedi. Kirmânî bu emri yerine getirdi ve onların ağırlıklarını çıkarıp mezatla sattı. Onun öldürdüğü ve astığı kişilerin sayısı dört yüzdü. Esed, Belh şehrini 118 yılında başkent edindi ve divanı oraya naklederek şehirde konaklar inşa etti. Ardından Tohâristan gazasına çıktı. Ondan sonra da Cibgaveyh yurdu üzerine yürüdü ve fetihlerde bulunup esirler aldı.

***

Bu yılda Hişâm, Hâlid b. Abdülmelik b. Hâris b. Hakem'i Medine valiliğinden azletti, yerine Muhammed b. Hişâm b. İsmâil'i atadı. Vâkıdî'nin anlattığına göre Hâlid azledildiği gün Ebû Bekir b. Amr b. Hazm Medine'ye vali olarak atandığına dair bir mektup aldı. Bunun üzerine minbere çıkıp insanlara hitap etti ve altı gün boyunca namazı kıldırdı. Ardından da Muhammed b. Hişâm, Mekke'den Medine'ye amil olarak geldi.

***

Bu yılda Ali b. Abdullah b. Abbâs öldü. Künyesi Ebû Muhammed idi. Şam diyarında Humeyme'de vefat etti. Vefat ettiğinde yetmiş yedi –veya yetmiş sekiz– yaşındaydı.

Rivayete göre Ali b. Abdullah Ali b. Ebû Tâlib'in vurulduğu gece, 17 Ramazan 40 tarihinde doğdu ve babası ona Ali adını verdi. Babası ona: "Yanımda insanların en sevimlisi olan Ali'nin adını verdim," dedi ve onu Ebü'l-Hasan künyesiyle çağırırdı. Abdülmelik'in yanına gidince ona künyesini sordu.
[112] Künyesini söyleyince Abdülmelik: "Benim askerlerim içinde aynı isim ve künyede hiç kimse yoktur," dedi. Abdülmelik ona çocuklarının olup olmadığını sordu. Nitekim Muhammed adında bir oğlu vardı. Bunun üzerine Abdülmelik ona Ebû Muhammed künyesiyle çağırdı.

***

Bu yılda hac işlerini Mekke, Medine ve Tâif'in Valisi Muhammed b. Hişâm icra etti.

Bir rivayete göre de bu yılda Medine Valisi Hâlid b. Abdülmelik, Mekke ve Tâif Valisi Muhammed b. Hişâm idi. Birinci görüş Vâkıdî'nin görüşüdür.

Irak Valisi Hâlid b. Abdullah idi ve bütün şark diyarı da ona bağlıydı. Hâlid'in kardeşi Horasan Amili Esed b. Abdullah iken Basra Amili, Kādısı ve Namaz Sorumlusu Bilâl b. Ebû Bürde, Erminye ve Azerbaycan Amili Mervân b. Muhammed b. Mervân idi.

[113] **Hicretin 119. Yılı**

Bu Yılda Vuku Bulan Olaylar

Bu yılda Velîd b. Ka'kā' el-Absî Rum diyarında gazaya çıktı.

Bu yılda Esed b. Abdullah el-Huttel gazaya çıktı, Zagharzak Kalesi'ni fethetti, oradan Hidâş üzerine yürüdü, çok miktarda esir ve koyun elde etti. Oranın ordusu Çin'e kaçmıştı.

***

Türk Diyarına Gaza

Türk Diyarında Gerçekleştirilen Gazalar ve Hakān'ın Öldürülmesi

Bu yılda Esed, Hakān ile karşılaştı ve onu öldürdü. Ayrıca çok sayıda adamını da öldürdü. Esed ve Müslümanlar ise

herhangi bir zayiat vermeden çok miktarda ganimet ve çok sayıda esirle döndüler.

Bu gazaya dair rivayetler:

Ali b. Muhammed üstatlarından naklen şöyle dediklerini anlattı:

İbn Sâicî, Hakān Ebû Müzâhim'e –Ebû Müzâhim künyesiyle tanınması Araplarla olan rekabetinden dolayıdır– yazarak Esed'in Huttel'e girdiğini, askerlerinin dağınık bir vaziyette bölgede yayıldıklarını, bir zafiyet içinde olduklarını bildirdi. İbn Sâicî'nin onunla bir ahdi vardı. Mektup eline ulaşınca adamlarına hazırlanmalarını istedi. Hakān'ın bir merası ve bir dağlık bölgesi vardı. Bunlar *himâ*[10] olarak tutuluyordu; buraya hiç kimse yaklaştırılmıyor, hiç kimse burada avlanmıyordu. Bir harp sahası gibiydi. Mera da Dağlık Bölge'deki koruluk da ancak üç günde kat edilebilecek geniş bir mesahaydı. Türkler bu alanda hazırlık yaptılar, eğlendiler ve avlanan hayvanların derisini tabaklayarak ondan torbalar yaptılar. Yaylar ve oklar imal ettiler. Hakān eyerli ve gemli bir at hazırlanmasını, bir koyun kesilip askılara asılmasını emretti. Sonra biraz tuz alıp bir keseciğe koydu, onu kuşağına bağladı. Bütün askerlere de aynı şeyi yapmalarını istedi. Onlara: "Huttel'de Araplarla karşılaşıncaya kadar azığınız budur," dedi.

Hakān, Huşûrağ yolunu izledi. İbn Sâicî, Hakān'ın gelmekte olduğunu öğrenince Esed'e: "Huttel'den çık, zira Hakān'ın gelmesi ân meselesidir," haberini gönderdi. Esed, elçiye küfrederek söylediklerine inanmadı. Bunun üzerine Huttel'in lideri tekrar haber gönderdi: "Ben yalan söylemedim. Senin gelişini, askerlerinin dağınıklığını, bunun onun için bir fırsat olduğu- [114]
nu ona haber verdim ve ondan destek istedim. Oysa sen bu diyarı talan ettin ve ganimetler elde ettin. Sen bu hâldeyken seninle karşılaşsa sana karşı muzaffer olacak, ben yaşadıkça Araplar bana husumet duyacaktır. Hakān da bana karşı talepkâr davranacak, onu beslemek bana külfetli olacak, Arapları memleketinden çıkardım ve mülkünü sana iade ettim diye bana minnet edecektir," dedi. Bunun üzerine Esed, adamın doğru söylediğine inandı. Bu nedenle ağırlıkların önden yola

10 *Himâ*: Kamuya ait olan ve özel mülkiyet konusu olmayan mera ve koruluk anlamındadır (çev.).

çıkarılmasını istedi ve bu işin başına İbrâhim b. Âsım el-Akīlî el-Cezerî'yi getirdi. –Bu zat daha sonra Sicistan valisi oldu.– Yaşları ileri olanları da onunla gönderdi. Aralarında Kesîr b. Ümeyye, Ebû Süleyman b. Kesîr el-Huzâî, Fudayl b. Hayyân el-Mihrî ve Sinân b. Dâvûd el-Kat'î vardı. Âliye'nin başında Sinân el-A'râbî es-Sülemî, Akbâd'ın başında Merv kādısının dedesi Osman b. Şebâb el-Hemdânî vardı. Ağırlıklar yol alıyordu. Esed daha önce yola çıkardığı Dâvûd b. Şuayb ve Asbağ b. Züâle el-Kelbî'ye: "Hakān üzerimize geldi. Siz de başında İbrâhim b. Âsım'ın bulunduğu ağırlıklar kafilesine katılın," diye yazdı.

Ravi dedi: Debûsiye'den bir adam Dâvûd ve Asbağ'a yetişip Hakān'ın Müslümanları hezimete uğrattığı Esed'i öldürdüğü şayiasını yaydı.

Asbağ: "Eğer Esed ve maiyetindekiler helak oldularsa kendisine gideceğimiz Hişâmımız var," dedi. Dâvûd b. Şuayb: "Horasan halkı helak olduysa Allah bu hayatı kahretsin," dedi. Asbağ: "Horasan halkı helak olmuşlarsa bile hayat devam edecek. Daha önce Cerrâh ve maiyetindekiler öldürüldü ancak bu durum hayatın akışına fazla bir zarar vermedi. Bu sebeple Esed ve Horasan halkı helak olurlarsa bile Allah dinini sahipsiz bırakmaz. Allah haydır ve kayyumdur. Müminlerin Emîri sağdır ve Müslümanların askerleri çoktur," dedi. Dâvûd: "Biz dönüp baksak acaba Esed ne yaptı? Böylece gerçeği öğrenmiş oluruz," dedi. Bunun üzerine ikili yola çıktılar ve İbrâhim'in askerini görebilecekleri noktaya kadar gittiler. Derken yakılan ateşleri gördüler. Dâvûd: "Bu ateşler Müslümanlara ait olsa gerektir. Nitekim bunlar birbirlerine yakındır. Türklerin ateşleri dağınıktır," dedi. Asbağ: "Herhâlde dar geçitteler," dedi. Sonra biraz daha yaklaşınca eşeklerin anırmasını duydular. Dâvûd: "Türklerin eşekleri olmadığını bilmez misin?" dedi. Asbağ: "Muhtemelen onları dün ele geçirdiler ve onları bir iki günde tüketemediler." Dâvûd: "İki süvari gönderelim de tekbir
[115] getirsinler," dedi. Bunun üzerine iki süvari gönderdiler. Askere yaklaşınca tekbir getirdiler. Asker tekbirle karşılık verince ağırlıkların bulunduğu gruba yöneldiler. İbrâhim ile birlikte Saġānîyânlar ve Sağān Huzah da vardı. İbrâhim aceleyle kalktı.

Ravi dedi: Esed, Huttel'den Tuz Dağı'na doğru harekete geçti. Buradan Belh Nehri'ni aşmak istiyordu. İbrâhim esir ve ganimetlerle nehri daha önce geçmişti. Esed nehre yaklaşınca Hakān'ın Sevyâb'dan hareketle on yedi günlük mesafeyi katettiği bilgisini aldı. Bunun üzerine Ebû Temâm b. Zahr el-Ezdî ve Abdurrahman b. Hanfer el-Ezdî ona: "Allah, emîri korusun! Allah bu gazada seni muvaffak kıldı. Ganimetler elde ettin ve selamete erdin. Bu suyu geç ve onu arkanda bırak," dediler. Esed onların boyunlarının vurulmasını emretti ve topluluktan çıkarıldılar. Esed gününü orada geçirdi. Ertesi sabah yola çıktı. Nehirde yirmi üç geçiş yeri vardı. Bir geçiş yeri de vardı ki orada su seviyesi eyere ulaşıyordu. İnsanlar oradan geçtiler. Esed her birinin bir koyun taşıyarak geçmesini emretti. Kendisi de bir koyun taşıdı. Osman b. Abdullah b. Mutarrif b. Şihhîr ona: "Koyunu taşıman korktuğundan daha tehlikeli bir şey değildir. İnsanları dağınık bir vaziyete sevk ettin, onları meşgul ettin. Oysa düşmanın sana musallat olması ân meselesidir. Bu lanet koyunu bırak ve insanlara hazırlanmalarını emret," dedi. Esed: "Vallahi koyun taşımadan geçip de bunların telef olmasına sebep olanların boyunlarını vuracağım," dedi. Bunun üzerine süvariler koyunları önlerine alarak piyadeler de boyunlarında taşıyarak suyu geçtiler. Rivayete göre atların tırnakları nehrin geçiş zeminini aşındırınca bazı yerlerde çukurlar açıldı. Bu sebeple bazı süvariler atlarından düştü. Bunun üzerine Esed koyunların atılmasını emretti. Sonra insanlar geçmeye devam ettiler. Ancak geçiş işi tamamlanmadan Türkler aniden baskın yaptılar ve henüz geçmeyenleri öldürdüler. Bunun üzerine insanlar suyu geçmek için kendilerini suya attılar. Rivayete göre gözetleme görevi Ezd ve Temîm'in uhdesindeydi. İnsanların zayıf olanları geride kalmıştı. Esed de nehri geçti, develerin geçirilmesini emretti. Nitekim ağırlıklar develere yüklenecekti. Derken Huttel tarafından bir toz duman tabakasının gelmekte olduğu görüldü. Gelen Hakān'dı. Askerlerinin öncüleri onunla birleşince Ezd ile Temîm'e saldırdı ve onları püskürttü. Esed de koşarak karargâhına gitti. Önden gönderdiği ağırlıklardan sorumlu olanlara haber göndererek bulundukları vadinin ortasında konuşlanmalarını, etraflarına siperler kazmalarını emretti. Hakān ise gelmişti. [116]

Ancak Müslümanlar aradaki nehri geçmeyeceğini sanmışlardı. Hakān nehre bakınca Nesef İsbehbezi Eşkend'e emir vererek safı sonuna kadar denetlemesini, silahşorlarla savaş ve su konusunda basiret ve tecrübe sahibi olanlara suyu geçmenin ve Esed'e saldırmanın imkân dâhilinde olup olmadığını sormasını istedi. Adam sordu ve hepsi bunun mümkün olmadığını söylediler. Ancak Eştîhan'ın yanına varınca ona da sordu. Adam: "Bu mümkündür. Zira elli bin atlı savaşçıyız. Hep birlikte ve bir hamleyle suya atılırsak suyun etrafa dağılıp akmasını sağlayarak birbirimizi korumuş olacağız," dedi. Bunun üzerine davullarını çalmaya başladılar. Esed ve yanındakiler bunun bir tehdit olduğunu sandılar. Akabinde Türkler hayvanlarını suya sürdüler. Hayvanlar şiddetli bir şekilde horuldamaya başladılar. Müslümanlar Türklerin suya atıldıklarını görünce ordugâhlarına çekildiler. Türkler nehri geçtiler. Ancak öyle bir toz duman ortalığı kapladı ki insanlar hayvanlarını göremez, birbirlerini teşhis edemez oldular. Müslümanlar ordugâhlarına kapandılar ve dışında olan eşyalarını kampın içine aldılar. Köleler palas ve çubuklarla çıkarak Türklerin yüzlerine vurdular. Bunun üzerine çekildiler. Esed de orada geceledi. Sabahlayınca –Hakān'ın ani saldırmasından ve sabah vakti baskın yapmasından endişe ettiğinden askerlerini seferber etmişti.– bir şey görmedi. Bunun üzerine adamlarını çağırdı ve onlara danıştı. Adamları ona: "Afiyet ve selameti tercih et!" dediler. Esed: "Bu afiyet değil bir musibettir. Hakān dün bizimle karşılaştı ve bize galip gelerek bazı askerlerimizi öldürüp bir miktar silah ele geçirdi. Bugün bizden sarfınazar ettiyse eline düşen bazı esirlerin ona ağırlıklarımızın önden gittiğini ve onların yerini haber vermiş olmalarıdır. O ağırlıklara göz dikerek bizden sarfınazar etti," dedi. Esed yola çıktı ve önden öncüler gönderdi. Bir müddet sonra öncülerden biri döndü ve Türklerin başlıklarını, Eşkend'in sancaklarını ve az sayıdaki adamlarını gördüklerini haber verdiler. Esed yola devam etti. Binekler yüklüydü. Ona: "Ey emîr! Konakla ve afiyetle ye!" denildi. "Afiyet nerede ki onu tercih edeyim? Bu bir musibettir; mal ve can kaybıdır," dedi. Akşam olunca insanlara danışarak: "Konaklayalım mı yoksa yola devam mı edelim?" dedi. İnsanlar: "Afiyeti kabul et. Belki malın gitme-

si bizim ve Horasan halkının selamet ve afiyetine vesile olur," dediler. Nasr b. Seyyâr da dinliyordu. Esed ona: "Neyin var, neden konuşmuyorsun?" dedi. Nasr: "Allah, emîri korusun! İki ihtimal var. Her ikisi de senin lehinedir. Yola devam edersen ağırlıklar kafilesine yetişip onlara yardım edersin, onları kurtarırsın. Onlara yetiştiğinde helak olduklarını görürsen belli bir mesafeyi katetmiş olursun," dedi. Esed, Nasr'ın görüşünü kabul etti ve gün boyunca durmayarak yol katetti.

Ravi dedi: Esed, Saîd es-Sağîr'i –Bâhile'nin silahşoru ve [117] Huttel diyarını iyi bilirdi– çağırdı. Ardından İbrâhim'e yazarak Hakān'ın ona doğru ilerlemekte olduğunu, bu sebeple hazırlık yapmasını emretti. Esed, Saîd es-Sağîr'a: "Mektubu akşama kadar nerede olursa olsun İbrâhim'e yetiştir. Bunu başaramazsan Esed seni öldürmezse İslam'dan berî olsun. Hâris'e katılırsan, aynı yeminle yemin ederim ki, tellal senin karını ve bütün aile fertlerini Belh pazarında tellal marifetiyle satacağım." Saîd: "Bana kumral ve kuyruğu sık kıllı atını ver," dedi. Esed: "Ömrüm hakkı için sen kanını vermekten kaçınmazken atımı sana vermekte cimrilik etsem kötü bir kişi olurum," dedi ve atını ona verdi. Saîd asil atlarından birine binerken hizmetçisi de ona ait bir ata bindi, Esed'in atını da yanında yürüttü. Saîd ağırlıklara doğru seyrederken Türklerle aynı hizaya geldi. Bunun üzerine onların öncüleri peşine düştüler. Saîd atını değiştirdi ve Esed'in atına bindi. Bu sebeple ona yetişemediler ve mektubu İbrâhim'e yetiştirdi. Bir grup öncü –rivayete göre yirmi kişi– onu takip edince İbrâhim'in kafilesini gördüler. Bunun üzerine dönüp Hakān'a durumu haber verdiler. Hakān ağırlıkların üzerine gitti. Ancak İbrâhim kampın etrafında siper kazmıştı. Hakān varınca onları siperin kenarında bekledi. Soğdlara saldırmaları için emir verdi. Müslümanların askerî noktalarına yaklaşınca Müslümanlar onlara karşı harekete geçtiler ve onları püskürterek bir askerlerini öldürdüler. Hakān: "Binin gidelim," dedi ve bir tepeye çıkıp etrafı gözetleyecek bir açık alan tespit etmeye koyuldu, savaşı bulunduğu yerden yönetmeye çalıştı. Nitekim böyle yapardı, yanına yalnızca iki veya üç adam alarak etrafı kontrol ederdi. Cephede açık bir alan bulunca askerlerine oradan saldırma-

ları için emir verirdi. Tepeye çıkınca ordugâhın arkasında bir adacık gördü, oraya bir geçiş yolu vardı. Bunun üzerine bazı komutanları çağırdı ve ordugâhın yukarısındaki bir mevkiden adacığa, oradan da Müslümanların kampına arkadan girmelerini söyledi. Onlara Acemlerle Sağânîyânlardan başlamalarını, Araplara bulaşmamalarını tembih etti. Onların çadırlarını ve bayraklarını da onlara tanıttı. Komutanlar söylenenleri yerine getirdiler ve Acemler tarafından girerek Sağān Huzah ve bütün adamlarını bertaraf ettiler, mallarına el koydular. Sonra da İbrâhim'in kampına girdiler ve içindekileri ele geçirdiler. Bunun üzerine Müslümanlar harekete geçmekten vazgeçerek bir yerde toplandılar, helak olmaktan korkmaya başladılar.
[118] Derken kara bir toz, duman tabakasının ufukta yükselmekte olduğunu gördüler. Esed ordusuyla geliyordu. Türkler vaziyeti görünce Hakān'ın bulunduğu noktaya doğru çekilmeye başladılar. İbrâhim onların çekilmesine şaşırdı. Zira bir kazanım elde etmiş ve öldürdüklerini öldürüp istediklerini ele geçirmişlerdi. Esed'den de bir beklentisi yoktu.

Ravi dedi: Esed hızlı bir şekilde yol aldı. Gelince Hakān'ın konuşlandığı tepenin üzerinde konuşlandı. Bunun üzerine Hakān dağa doğru çekildi. Ağırlıklarla birlikte olup sağ kalanlar Esed'in yanına intikal ettiler. Nitekim onlardan çok sayıda insan öldürülmüştü. Öldürülenler arasında Bereke b. Havlî er-Râsibî ve Kesîr b. Ümeyye ile Huzâa'dan yaşlı bazı zevat da vardı. Sağān Huzah'ın karısı da Esed'e giderek kocasına ağladı. Esed de yüksek sesle ağlamaya başladı. Hakān ise elleri bağlı hâldeki asker esirleri, cariyeleri ve ağır yüklü develeri götürdü.

Ravi dedi: Mus'ab b. Amr el-Huzâî ile Horasan halkından bir grup onlara karşı durmaya azmetmişlerdi. Ancak Esed onlara mani oldu, bunlar havayı hoş buldular ve kudurdular. Onlara: "Sataşmayın," dedi. Hakān'ın yanında Hâris b. Süreyc'in adamlarından bir şahıs vardı. Hakān ona seslenmesini emretti. Adam: "Ey Esed! Mâverâünnehir'de gazaya çıkacak başka bir yer kalmamış mıydı? Ne kadar da hırslısın! Huttel'den başka yerler de var. Zira burası atalarımın toprağıdır. Olanlar oldu. Umarım ki Allah senden intikam alır." Türklerin

büyüklerinden Kor Maganon: "Ağırlıkları ele geçirdiğimiz gün gibisini görmedim," dedi. Ona: "Nasıl yani?" denildi. Adam: "Büyük ganimet elde ettim. Arap esirlerinden daha kötüsünü görmedim. Yerlerinde duramayıp koşarlar."

Bazıları da şöyle dediler: Hakān ağırlıklar üzerine yürüdü. Esed de yola çıktı. Tepeye yaklaşınca Türkler Müslümanların savaşmaktan imtina ettiklerini görünce –nitekim daha önce de Müslümanlarla savaşmışlar ve onlar savaşmaktan imtina etmişlerdi– Müslümanlarla hareket eden Acemler üzerine giderek onlarla savaştılar ve çocuklarını esir aldılar.

Ravi dedi: Onlardan her biri arkasına bir erkek veya bir kadın hizmetçi bindirdi ve güneş batarken Esed'in kampına geldiler. Esed ise insanlarla birlikte yola çıktı ve ağırlıklarla konakladı. Ertesi sabah Esed'e gittiler. Ramazan Bayramı'nın birinci günüydü. Az kalsın onları namaz kılmaktan alıkoyacaklardı. Sonra çekip gittiler. Esed de Belh'e geçti. Esed kış girinceye kadar Belh'in merasında konakladı. Ardından insan- [119]
lar evlerine dağıldılar. Esed de şehre girdi. Bu gazada Farsça şu iki beyitle ona hitap edildi:

Ez Huttelân âmediyeh berûtebâh âmediyeh.
Âbâr bâz âmediyeh huşk nizâr âmediyeh.[11]

Ravi dedi: Hâris b. Süreyc, Tohâristan bölgesindeydi ve Hakān'a katıldı. Kurban Bayramı gecesinde Esed'e: "Hakān, Cezze'de konakladı. Bunun üzerine şehrin yüksek yerlerinde ateşler yakıldı. İnsanlar beldelerden Belh'e geldiler. Esed sabah olunca namazı kıldırdı ve insanlara hitap etti. Şöyle dedi: "Allah düşmanı Hâris b. Süreyc, Allah'ın nurunu söndürmek ve dinini değiştirmek için zorbasını getirdi. İnşallah Allah onu zillete mahkûm edecek. Kudurmuş düşmanınız kardeşlerinizden bazılarını öldürmüştür. Allah dilerse sizin azlığınız ve onların çokluğu size zarar vermeyecektir. Allah'tan yardım dileyin. Bana anlatıldığına göre kulun Allah'a en yakın olduğu ân alnını secdeye koyduğu ândır. Şimdi ben de alnımı yere koyacağım. Sizde Rabbinize secde edin ve ihlasla O'na dua edin." İnsanlar secdeye kapandılar ve dua ettiler. Sonra başla-

11 Huttelân'dan gelmiştir, Yıkılmış ve rezil gelmiştir
Yine avare gelmiştir, Güçsüz, şaşkın gelmiştir.

rını secdeden kaldırdılar. Zaferden şüphe etmiyorlardı. Esed de minberden indi ve kurbanını kesti. Sonra Hakān üzerine gitmek için insanlarla istişarede bulundu. Bazı insanlar ona: "Sen gençsin. Bir koyun bir hayvan elde etmek için yapılacak bir baskından korkacak değilsin. Ancak sefere çıkmakla bir tehlikeye atılmayasın," dediler. Esed: "Vallahi çıkacağım. Ya zafer ya da şehadet olacaktır."

Anlatıldığına göre Hakān, Mâverâünnehir ve Tohâristan halkından, Cibgaveyh ve Tuhârî reislerinden ve adamlarından aldığı destekle otuz bin kişilik bir kuvvetle geldi ve Hulm'de konuşlandı. Burada bir askerî üs vardı ve başında Ebû Avcâ' b. Saîd el-Abdî vardı. Ebû Avcâ' onlarla savaştı. Ancak ondan bir şey elde edemediler. Bunun üzerine Tohâristan'ın Feyrûz Bahşîn yolunda yürüyüşlerini sürdürdüler. Ebû Avcâ' onların harekâtı hakkında yazdı. Bunun üzerine Esed insanları topladı; Ebû Avcâ'ın mektubunu ve Hakān'ın Cezze'den geçerken Cezze Askerî Garnizonu komutanı Furâfisa'nın yazdığı mektubu okudu ve onlarla istişarede bulundu. Bazıları "Belh şehrinin kapılarını sağlama alacaksın, Hâlid ile Halife'ye yazarak destek isteyeceksin," derken bazıları da "Zem yolunu izleyerek Hakān'dan önce Merv'e ulaşacaksın," dediler.

Bazıları da "Onların üzerine gidecek ve Allah'tan yardım dileyeceksin," dediler. Nitekim Esed de aynı görüşteydi
[120] ve düşmanla karşılaşmaya azmetmişti. Anlatıldığına göre Hakān, Esed ile karşılaşmasından sonra yukarıya doğru hareket ederek Tohâristan'a geçti ve Cibgaveyh'in yanına gitti. Kışın ortasında yola çıkarak Cezze'ye uğradı, oradan da Cüzcan'a geçti. Buradan da baskınlar düzenledi. Nitekim Hâris b. Süreyc ona Esed'in hareket edecek durumda olmadığını, hatırı sayılır miktarda askerinin kalmadığını söylemişti. Benî Şeybân'ın azatlısı Bahterî b. Mücâhid şöyle dedi: Süvarileri Cüzcan üzerine gönderdi. Süvarileri gönderince Bahterî ona: "Benim görüşümü nasıl da benimsedin," dedi. "Allah'ın takdirini nasıl gördün! Senin görüşünün kabul edilmesini takdir eden O'dur," dedi. Bunun üzerine Esed, Cebele b. Ebû Revvâd'dan yüz yirmi bin dirhem aldı ve herkese yirmişer dirhem verdi. Esed'in ordusunda Horasan ve Şam halkından yedi bin as-

ker vardı. Belh'te vekil olarak Kirmânî b. Ali'yi bıraktı. Ona: "Türkler şehrin kapılarına dayansalar bile kimsenin şehirden çıkmasına izin verme!" diye tembih etti. Bunun üzerine Nasr b. Seyyâr el-Leysî, Ezd'den Kāsım b. Buhayt el-Merağī, Süleym b. Süleyman es-Sülemî, Amr b. Müslim b. Amr, Muhammed b. Azîz el-Atekî, Îsâ el-A'rec el-Hanzalî, Bahterî b. Ebû Dirhem el-Bekrî, Saîd el-Ahmer ve Bâhile'nin azatlısı Saîd es-Sağīr: "Allah, emîri ıslah etsin! Bize izin ver çıkalım, itaatimizi kusurlu hâle getirme." Bunun üzerine onlara izin verdi ve şehirden çıkarak Belh'in kapılarından birinin önünde indi; ona birbirine bitişik iki çadır kuruldu. Sonra iki uzun rekât hâlinde namazı kıldırdı. Ardından kıbleye döndü ve insanlara: "Dua edin!" diye seslendi. Duayı da uzattı ve zafer için niyazda bulundu. Sonra "Kâbe'nin Rabbine yemin olsun ki muzaffer oldunuz." Duasını bitirince üç kere "Kâbe'nin Rabbine yemin olsun ki muzaffer oldunuz inşallah," dedi. Ardından onun tellalı: "Askerden yanında kadın getiren kişiden Allah'ın zimmeti berîdir," diye seslendi. İnsanlar: "Esed kaçarak ayrıldı. Bu sebeple de ümmüveledi olan Ümmü Bekir'i ve oğlunu bırakarak çıktı," dediler. Derken deveye binmiş bir kadın gördü. Bunun üzerine Esed: "Sorun bu cariye kimin?" dedi. Savaşçılardan biri gidip sordu ve geri dönerek: "Ziyâd b. Hâris el-Bekrî'nin cariyesidir," dedi. Ziyâd da orada oturuyordu. Esed kaşlarını çattı ve yüzünü asarak: "Vazgeçmiyorsunuz. Benim nezdimde kıymetli de olsa sizden kimilerine musallat olacak, arkasına ve karnına vuracağım. Ziyâd: "Bu cariye benim ise hür olsun. Ha- [121]
yır, vallahi yanımda kadın getirmedim. Bu adam, haset eden bir hasımdır," dedi.

Esed yoluna devam etti. Atâ Köprüsü'nün yanına varınca Kirmânî'nin Ezd'deki halefi olan Mes'ûd b. Amr el-Kirmânî'ye: "Bana elli süvari bul onları bu köprünün başında konuşlandırayım ki geçenlerden hiç kimsenin geri dönmesine izin vermesinler," dedi. Mes'ûd: "Elli adamı nereden bulacağım?" dedi. Bunun üzerine Esed emir verdi ve onu atından düşürdüler, daha sonra da boynunun vurulmasını emretti. Ancak bazı adamlar onunla konuşunca bundan vazgeçti. Köprüyü geçtikten bir müddet sonra konakladı ve sabaha kadar orada kaldı.

O gün de orada kalmak isteyince Uzâfir b. Yezîd ona: "Emîr emir versin bugün burada kalalım ki geride kalanlar yetişsin," dedi. Ancak Esed yola çıkmak için emir verdi ve "Geri kalanlara ihtiyacımız yoktur," dedi. Akabinde de yola çıktı. Öncülerin başında Sâlim b. Mansûr el-Becelî vardı. Öncü birliği üç yüz kişiden oluşuyordu. Bunlar Hakān'ın üç yüz kişilik öncü birliğiyle karşılaştılar. Sâlim onların komutanını ve maiyetindeki yedi adamını esir alınca geri kalanlar kaçtılar. Adam Esed'e götürüldü. Adam ağlayınca Esed ona: "Neden ağlıyorsun?" dedi. Adam: "Kendim için değil Hakān için ağlıyorum. Korkarım ki helak olacak!" dedi. Esed: "Nasıl yani?" dedi. Adam: "Çünkü askerlerini Merv'e kadar geniş bir sahada dağınık bir vaziyette yaydı," dedi.

Ravi dedi: Akabinde Esed yoluna devam etti ve Sidre'de –Belh'te bir köydür– konakladı. Âliye grubunun süvarilerinin başında Benî Abdullah b. Ka'b'dan Reyhân b. Ziyâd el-Âmirî el-Abdelî vardı. Esed onu azletti ve yerine Mansûr b. Sâlim'i getirdi. Sonra Esed, Sidre'den ayrıldı. Bir müddet sonra Hâristan'da konakladı. Bu sırada bir atın kişnediğini duydu. Bunun üzerine: "Bu kimin atıdır?" dedi. "Akkār b. Züayr'ın atıdır," dediler. Esed adamın ve babasının isimlerinden karamsarlığa kapılarak: "Onu geri gönderin," dedi. Adam: "Türklere karşı olan cesaretim yüzünden öldürüleceğim," dedi. Esed: "Allah seni öldürsün!" dedi. Ardından yoluna devam ederek Aynü'l-Harre'ye yaklaşınca Bişr b. Rezîn –ya da Rezîn b. Bişr– onu karşıladı. Esed: "Müjde ve aklı çağrıştıran bir isim. Ey Rezîn! Sende ne haberler var?" dedi. Adam: "Bize destek vermezsen şehrimizde mağlup olacağız," dedi. Esed: "Mikdâm b. Abdurrahman'a söyle benim mızrağımı uzatsın," dedi. Esed ilerleyişini sürdürdü, Cüzcan'a iki fersah kala konakladı. Sabahladığımızda süvariler görüldü. Hakān, Hâris'e: "Bu kim?" diye sordu. Hâris: "Muhammed b. Müsennâ ve sancağıdır," dedi. Bir rivayete göre de Hakān'ın bazı öncüleri gidip ona Belh tarafından
[122] yükselen bir toz tabakasının yükseldiğini söylediler. Bunun üzerine Hakān, Hâris'i çağırıp ona: "Sen Esed'in hareket edecek bir durumu yoktur, demedin mi? Oysa Belh tarafından bir toz tabakasının bize doğru geliyor," dedi. Hâris: "Bu görünen

sana bahsettiğim harami arkadaşımdır," dedi. Ancak Hakān öncüler göndererek onlara: "Bir bakın gelen develer üzerinde taht ve kürsü var mı?" dedi. Öncüler döndüler ve ona söylediği şeyleri gördüklerini bildirdiler. Hakān: "Haramiler taht ve kürsü taşımazlar. Esed senin üzerine geliyor," dedi. Esed bir ok atış mesafesi kadar gitmişti ki Sâlim b. Cenâh ona mülaki oldu. Sâlim: "Müjdeler olsun ey Emîr! Onların sayısını tahmin ettim. Dört binden azdırlar. Dilerim ki Hakān Allah tarafından bertaraf olsun," dedi. Onun yanında yürüyen Müceşşir b. Müzâhim: "Ey emîr! Adamlarına inmelerini emret," dedi. Esed bineğinin yüzüne vurarak: "Senin sözünü dinleseydik buraya gelmezdik," dedi. Sonra az bir mesafe katettikten sonra: "Ey sabahçılar, inin!" dedi. Bunun üzerine indiler ve binek hayvanlarını yakınlarında tuttular. Ellerine ok ve yaylarını aldılar. Hakān ise geceyi bir merada geçirdi.

Ravi dedi: Amr b. Ebû Mûsâ şöyle anlattı:

Esed sabah namazını kıldıktan sonra yoluna devam etti ve Cüzcan'a uğradı. Hakān şehri basmış ve süvarileri Şuburkān'a kadar gitmişlerdi. Cüzcan'ın konakları âdeta zillete duçar olmuştu. Mikdâm b. Abdurrahman b. Nuaym el-Gāmidî –nitekim şehrin amiliydi– savaşçılarıyla birlikte ona geldi. Ona emrinde amade olduklarını bildirdiler. Esed onlara: "Şehrinizde kalın," dedi. Cüzcan b. Cüzcan'a: "Benimle gel," dedi. Ordunun seferberliğinden Kāsım b. Buhayt el-Merağī sorumluydu. Esed, Ezd, Benî Temîm, Cüzcan b. Cüzcan ve adamlarını sağına aldı, Filistinlileri de onlara kattı. Başlarında Mus'ab b. Amr el-Huzâî vardı. Kinnesrînlilerin başındaysa Sağra b. Ahmer vardı. Rebîa'yı da soluna aldı, onların başında Yahyâ b. Hudayn bulunuyordu. Onlara Humus halkını kattı. Onların başında Ca'fer b. Hanzale el-Behrânî vardı. Ezdlilerin başında da Himyer'den Süleyman b. Amr el-Mukrî bulunuyordu. Öncü birliğinin başındaysa Mansûr b. Müslim el-Becelî bulunmaktaydı. Bunlara Dımaşk savaşçılarını kattı. Bunların da başında Hamle b. Nuaym el-Kelbî vardı. Ayrıca bu gruba muhafızları, emniyet kuvvetini ve Esed'in kölelerini bağladı.

Ravi dedi: Hakān ise ordusunu savaşa hazırlayarak Hâris b. Süreyc'i, Soğd emîrini, Şaş liderini, Kâvus'un dedesi

[123] ve Hânâ Harre'nin babası Harâ Buğra'yı, Huttel hükümdarını, Cibgaveyh'i ve Türkleri sağ kanatta seferber etti. İki taraf karşılaşınca Hâris ve onunla birlikte hareket eden Soğdlar ve Bâbiyye halkıyla diğer gruplar Esed'in sol kanadına saldırdılar. Esed'in sol kanadında Rebîa ve Şamlı askerler vardı. Hâris onları püskürttü, Esed'in revaklarına kadar sürdü. Bunun üzerine Esed'in sağ kanadını oluşturan Ezd, Benî Temîm ve Cüzcanlılar Hâris ve onunla birlikte hareket edenlere saldırdılar. Onların yanına varır varmaz Hâris ve Türkler hezimete uğradılar. Bu kez de bütün askerler saldırıya geçtiler. Esed: "Allah'ım bana itaat etmediler ama onları muzaffer eyle," dedi. Türkler arkalarına bakmadan sağa sola kaçışarak dağıldılar. Müslümanlar üç fersah boyunca onları takip ettiler, ele geçirdiklerini öldürdüler. Sonra onların küçükbaş hayvanlarına ulaştılar, yüz elli beş binden fazla koyun ve birçok binek hayvanına el koydular. Ardından Hakān ana yoldan başka tali bir yoldan dağa çıktı. Hâris de onu himaye ediyordu. Ancak öğle vakti Esed onlara yetişti. Bir rivayete göre de Hâristan gününde Esed, Hakān ile karşı karşıya geldiklerinde aralarında derin bir nehir vardı. Esed revakının kurulmasını emretti. Bunun üzerine Benî Kays b. Sa'lebe'den bir adam: "Ey Şamlılar! Sizin görüşünüz bu mu? Düşman hazır olunca evler mi kurarsınız?" dedi. Esed kurulan revakın kaldırılmasını emretti. Akabinde hızlı esen savaş rüzgârı esti ve Allah onları hezimete uğrattı. Müslümanlar kıbleye yönelip dua ettiler ve tekbir getirdiler. Hakān ise kırmızı kıyafet içindeki dört yüz kadar süvariyle meydana çıktı ve Sûrâ adında bir adama: "Araplara ihanet edersen Cüzcan'ın emîri sen olacaksın. Cüzcanlılardan kim yüz çevirirse onu öldür," dedi. Cüzcan da Osman b. Abdullah eş-Şihhîr'e: "Memleketimi ve yollarını ben daha iyi bilirim. Yaşadığın sürece senin şanını yüceltecek ve Hakān'ın helakine sebep olacak bir yol göstereyim mi?" dedi. Osman: "Nedir o?" dedi. Cüzcan: "Beni takip et," dedi. Osman: "Tamam," dedi. Cüzcan, Verâdek diye adlandırılan bir yola girdi. Sonra Hakān'ın konuşlandığı etrafı yüksekçe düz yere yaklaştılar. Onları gafil avlamışlardı. Hakān harekete geçmek için davulların çalınmasını emretti. Davul çekilmek için çalındı. Ancak savaş başladığı için Türkler geri çekilemediler.

Arkasından ikinci kez çalındı ancak yine çekilemediler. Üçüncü kez çalınınca yine çekilemediler. Zira hazırlıklı değillerdi. İbn Şihhîr ve Cüzcan saldırdılar. Hakān arkasını dönüp kaçtı. Müslümanlar onların kamplarını ele geçirdiler. Onlar kaynayan kazanlarını bırakıp kaçtılar. Kampta bazı Arap ve mevali kadınlarıyla Türk kadınları vardı. Hakān kaçarken atı çamura saplandı. Ancak Hâris b. Süreyc onu korudu. Müslümanlar Hakān olduğunu bilmiyorlardı. Türklerin ordugâhında her [124]
şey vardı. Gümüş tabaklar, çalgı aletleri vesaire eşyalar vardı. Hadım görevli Hakān'ın karısını kaçırmak istediyse de ona yetişip fırsat vermediler. Bunun üzerine ona bir hançer sapladı. Ancak onu hareket ederken buldular. Onun keçeden yapılmış işlemeli pabucunu aldılar.

Ravi dedi Esed, Türk cariyelerini Horasan dihkānlarına gönderdi. Türklerin elinde esir olarak bulunan Müslümanları da kurtardı.

Esed beş gün ikamet ettikten sonra dağıttığı süvarilerin atları geri dönünce onlara el koydu ve zaferin ganimetlerini elde ettikten sonra sefere çıkışının dokuzuncu gününde tekrar Belh'e döndü. Bunun üzerine İbn Sicf şu beyitleri dillendirdi:

Enine boyuna yeryüzünde seyretsen, uzunluğuna ve genişliğine gezip dolaşsan,

Güç ve kudret olarak, tuttuğunu koparan bir kişi olarak Esed'den daha hayırlı ve daha kararlı kimse bulamazsın.

Hayır kapıları bize açıldıkça açıldı. Esed birliğimizi sağladı ve dağınıklığı reddetti.

Hakān onun karşısında kaçarak kurtuldu. Onun ordusu dağıtıldıkça çözüldü.

Ey İbn Süreyc, ağzın tadını kaçıran acıyla karşılaştın. Ancak bu durum baş ağrısını iyileştiren bir durum oldu.

Ardından Esed yola çıktı. Ertesi gün Cüzcan'ın Cezze bölgesinde konakladı. Hakān da Cezze'deydi. Bunun üzerine Esed'den kaçtı. Esed insanları sefere çıkmak üzere görevlendirdi. Şam ve Irak halkından çok sayıda savaşçı sefere çıkma çağrısına icabet etti. Esed bu ordusunun başına Ca'fer b. Hanzale el-Behrânî'yi getirdi. Ordu yola çıktı ve Cezze bölgesindeki Verd adındaki şehirde konakladılar. Burada geceyi geçirdi-

ler. Ancak yağışlı ve fırtınalı bir havaya –bir rivayete göre de kar fırtınasına– maruz kaldılar. Bunun üzerine geri döndüler. Hakān ise bölgeden ayrılarak Tahâra emîri Cibgaveyh'in yanında konakladı. Komutan Behrânî ise Esed'in yanına geri döndü. Esed de Belh'e döndü. Yolda Merverrûz'da bulunan ve Belh'e baskın yapmak üzere yola çıkan Türk süvarileriyle karşılaştılar. Müslümanlar ele geçirdiklerini öldürdüler. Nitekim Türkler Merverrûz kilisesinin yanına kadar varmışlardı. Esed o gün dört bin zırh ele geçirdi. Belh'e varınca insanlara Allah'ın kendilerini muzaffer kıldığı için oruç tutmalarını emretti.

Ravi dedi: Esed, Kirmânî'yi seriyyelerin başında sefere gönderiliyordu. Seriyyeler bir, iki, üç ve daha fazla kişiyi bertaraf ediyorlardı. Sonra Hakān, Yukarı Tohâristan'a gitti ve
[125] gücünden güç almak için Cibgaveyh el-Hazlahî'nin yanında ikamet etti. Buradayken davullar yaptırdı. Derileri kuruyup çalmaya Hâris ve askerleri beş bin hazır hâle gelince memleketine geri döndü. Şerusene'ye varınca onu Afşîn'in babası Kâvus'un dedesi, Hânâ Harre'nin babası Harâ Buğra oyuncularla karşıladı ve ona hediyeler verdi. Ayrıca ona ve askerlerine binek hayvanları takdim etti. Aralarındaki mesafe uzak olmakla birlikte Hakān yenilmiş olarak geri dönünce ona iyilik yapmak istedi. Bu sebeple elinden geldiğince ona ikramda bulundu. Ardından Hakān memleketine döndü, savaşmak ve Semerkant'ı muhasara altına almak için hazırlanmaya başladı. Hâris b. Süreyc ve adamları beş bin at üzerinde taşındılar. Türk komutanlarına da atlar dağıtıldı. Bir gün Hakān, Korsol ile bir keklik üzerine bahse girerek zar oynadılar. Hakān rakibine galip gelince kekliği vermesini istedi. "'Dişi olsun," dedi. Öbürü "Hayır erkek olsun," derken çekiştiler ve adam Hakān'ın elini kırdı. Hakān, Korsol'un elini kıracağına dair yemin etti. Bunun üzerine Korsol oradan uzaklaştı ve adamlarını toplayarak gece vakti Hakān'a suikast düzenleyerek onu öldürdü. Türkler sabah olunca onu bırakıp dağıldılar. Bunun üzerine Züreyk b. Tufeyl el-Küşânî ve –Türklerin ileri gelen ailelerinden– Hamukîler ailesi mensuplarıyla birlikte onu defnettiler; onun gibilere yapılması gereken tören ve muameleyi yaptılar. Bundan sonra Türkler birbirlerine karşı bas-

kınlar yaparak dağıldılar. Bazıları da Şaşların tarafına geçtiler. Bunun neticesinde Soğd halkı oraya geri dönmek istedi. Ravi dedi: Baskınlarla dağılan Türk süvarilerinden yalnızca Zurr b. Kusî kurtuldu ve Tohâristan'a döndü. Diğer yandan Esed, Belh şehrinden Vassâf el-İclî'yi süvari olarak göndermişti. Vassâf yol alarak Şuburkān'a kadar gitti. Burada başında İbrâhim b. Hişâm'ın bulunduğu askerî bir merkez vardı. Elçiyi posta marifetiyle taşıyarak Hâlid b. Abdullah'a gönderdi. Sonra Hişâm'a giderek onu âdeta dehşete sevk eden bilgiler verdi. Hişâm söylediklerine inanmayarak koruması Rebî''e: "Bu ihtiyarın söylediği doğruysa kıyamet haberiyle bize geldi. Ancak doğru söylemediğini sanıyorum. Ona git ve onu konuşturacak sorular sor ve bana bilgi ver," dedi. Rebî' ona gitti ve Hişâm'ın söylediğini yaptı. Adam ona da Hişâm'a anlattığının aynısını anlattı. Hişâm büyük bir sıkıntıya maruz kaldı ve adamı tekrar çağırdı. Ona: "Kāsım b. Buhayt sizde ne yapar?" dedi. "O askerden sorumludur," dedi. Hişâm: "O geldi," dedi. Adam: "Eğer geldiyse Allah Müminlerin Emîri'ni muzaffer kılmıştır demektir," dedi. Nitekim Allah ona fethi müyesser kıldığında [126] Esed onu Hişâm'a göndermişti. Geldiğinde kapıda tekbir getirmiş ve girerken de tekbir getirmişti. Hişâm da tekbir getirerek karşılık vermişti. Yanına varınca: "Ey Müminlerin Emîri! Fetih gerçekleşti," dedi ve olup bitenleri ona haber verdi. Bunun üzerine Hişâm tahtından indi ve şükür secdesine kapandı. –Onlar tek secdeyle yetinirlerdi.– Bu vaziyet karşısında Kaysîler Hâlid'i ve Esed'i kıskandılar ve haberi teyit etmek için Hişâm'a telkinde bulunarak Hâlid b. Abdullah'a mektup yazmasını ve ondan kardeşine emir vererek Mukātil b. Hayyân'ı göndermesini istediler. Hişâm, Hâlid'e mektup yazı. Esed, Mukātil b. Hayyân'ı insanların huzuruna çağırdı ve ona: "Müminlerin Emîri'ne git ve gözünle gördüklerini anlat, gerçeği söyle. İnşallah doğruyu söylersin. İhtiyacın olan parayı beytülmâlden al," dedi. Hazır bulunanlar: "O almaz," dediler. Hişâm yetkili kişiye: "Ona şu kadar para, şu kadar kıyafet ver ve yola çıkması için onu teçhiz et," dedi.

Mukātil yola çıktı ve Hişâm b. Abdülmelik'in huzuruna vardı. Hişâm'ın yanında Ebreş oturuyordu. Hişâm, Mukātil'e

durumu sordu. Mukātil şöyle dedi: Huttel gazasına çıktık. Önemli bir iş çıkardık. Esed, Türkler hakkında uyardı ancak oralı olmadık. Nitekim bize yetiştiler ve ele geçirdiğimiz ganimetlerin bir kısmını bizden alarak kısmen ordugâhımızı bastılar ve bizi Hulm'e kadar gerilettiler. İnsanlar kışlık ikamet yerlerine vardılar. Hakān'ın Cüzcan üzerine yürüdüğü haberini aldık. Düşmana yakın bulunuyorduk. Esed bizi sevk etti; onlarla Cüzcan ile aramızdaki bir bölgede karşılaştık. Onlarla savaştık. Daha önce Müslümanlardan bazı kadın ve çocukları esir almışlardı. Önce sol kanadımıza saldırdılar ve onları püskürttüler. Sonra sağ kanadımız onlara saldırdı ve Allah bize zafer ihsan etti. Onlara fersah fersah kovaladık, Hakān'ın ordugâhını bastık ve onları sürdük. Hakān'ın ordugâhını bastık deyince yaslanmış vaziyette oturan Hişâm doğruldu ve üç kere "Siz Hakān'ın ordugâhını ele geçirdiniz öyle mi?" dedi. Mukātil: "Evet," dedi. Hişâm: "Sonra ne oldu?" dedi. "Huttel'e geçtiler ve çekip gittiler," dedi. Hişâm: "Esed galiba zafiyet gösterdi," dedi. Mukātil: "Hayır, ey Müminlerin Emîri! Esed bir zafiyet göstermedi, yaptıkları gücünün fevkindeydi," dedi. Hişâm ona: "İhtiyacını söyle," dedi. Mukātil: "Yezîd b. Mühelleb babam Hayyân'dan haksız yere yüz bin dirhem almıştı," dedi. Hişâm ona: "Senden şahit istemiyorum. Yemin edebilirim ki
[127] sen doğru söylüyorsun," dedi ve bu parayı Horasan beytülmâlinden ona geri verdi. Bunun için Esed'e yazması için Hâlid'e yazdı. Hâlid, Esed'e yazdı. Esed de Mukātil'e yüz bin dirhem verdi. Hayyân da parayı Hayyân'ın vârislerine Allah'ın kitabı ve feraiz hükümlerine göre taksim etti. Bir rivayete göre de Esed'e bu konuyu araştırmasını, iddianın doğru olması durumunda Mukātil'e yüz bin dirhem vermesini emretti.

Horasan'ın fetih haberini Merv'e ulaştıran kişi Abdüsselâm b. Eşheb b. Utbe el-Hanzalî idi. Ravi dedi: Esed, Sân günündeki hezimetini bildirmek üzere Hâlid'e bir heyet gönderdi. Heyet aynı zamanda Hakān'ın kolyeleri ve onlardan öldürülenlerin başları da vardı. Hâlid onları Hişâm'a gönderdi. Hişâm doğru söylediklerine dair onlara yemin ettirdi. Onlar yemin edince Hişâm onları mükâfatlandırdı. Ebû el-Hindî el-Esedî, Esed'e şu beyitlerle seslendi:

Ey Ebû Münzir! İşlere ram oldun ve onları ölçüp biçtin ve hırslı bir pazarlıkçı gibi soruşturdun.

Akıl sahiplerinin görüşlerini kendi görüşünle karşılaştırdın. Ama hayvan gibi olanların görüşüne itibar etmedin.

Ey Ebû Münzir! Sen harekete geçmeseydin Irak olmazdı, Acemlerin büyükleri boyun eğmezdi.

Allah'ın evini de hac için kimse ziyaret edemez ve mevsimi geldiğinde geniş araziyi kimse ekip biçmezdi.

Sân ile Cezze arasında nice maktuller yere düştü. Bunlar güçlü ve cömert liderlerdi.

Onları Cüzcan topraklarında bıraktın. Şimdi onların cesetlerini vahşi hayvanlarla yırtıcı kuşlar ziyaret ediyor ve gırtlaklarını kesiyor.

Orada avamdan olan ve kılıç darbelerine maruz kalıp da ruhunu teslim etmesine ramak alanlar da vardır, onların üzerinde yırtıcı kuşlar uçuyor.

Bizden kaçan ve bizden alacaklı nice insanlar vardır. Nice esirler vardır ki başlarına neler geleceğini bilmemenin sıkıntısını çekiyorlar.

Temîm'den, Âmir'den ve Mudar el-Hamrâ'dan nice ruhlar sıkıntı zamanında senin için kendilerini feda ettiler.

Onlar Hakān'ın bize karşı hırsını artırdılar ve onun develeri ganimetleri taşımak için bekliyor.

Sebl ölmeden önce İbn Sâicî'yi halef tayin etti ve ona şu üç vasiyeti yaptı: "Benim onlara hükmettiğim gibi sakın Huttel'e karşı cüretkâr ve zalim olma. Zira ben kral idim. Sen ise değilsin. Sen onlardan bir fertsin. Krallara gösterdikleri tahammülü sana göstermezler. Ceyş'i memleketinize geri getirmek için gayretini eksik etme. Zira benden sonra kral odur ve kral nizam demektir. İnsanların nizamı yoksa başıboş kalabalıktırlar. Araplarla savaşmayın. Elinizden geldiği kadar onlara plan kurarak kendinizi onlara karşı korumaya çalışın. İbn Sâicî ona: "Huttel'e karşı cüretkâr ve zalim davranmamam konusunda söylediğini anladım. Ceyş'i geri getirmek hususunda da doğru söyledin. Ancak Araplarla savaşmamak hususunda söylediğini anlayamadım. Zira krallar arasında en çok sen onlarla savaştın," dedi. Sebl: "Bilmediğini sormakla iyi ettin. Sizin gücünüzü kendi gücümle mukayese ettim. Ancak benim yerimi tutamayacağınızı anladım. Araplarla savaştığımda ancak yutkunamayacak durumda kurtulabiliyordum. Siz onlarla savaşırsanız ilk muharebenizde helak olacaksınız." [128]

Ravi dedi: Ceyş, Çin'e kaçmıştı. İbn Sâicî ise Esed b. Abdullah'a, Hakān'ın üzerine gideceğini haber veren kişi olup Esed ile savaşmak istememişti.

***

Mugīre b. Saîd ve Maiyetindekilerin Öldürülmesi

Bu yılda Mugīre b. Saîd ve Beyân bir grupla birlikte çıktılar. Hâlid onları yakaladı ve öldürdü.

Bu konuda varit olan rivayetler:

Mugīre b. Saîd –rivayete göre– sihirbazdı.

İbn Humeyd bize Cerîr'den naklen A'meş'in şöyle dediğini anlattı: Mugīre b. Saîd'in şöyle dediğini işittim:

İstesem Âd veya Semûd ve onların arasında yaşamış birçok nesli diriltmek istesem diriltebilirim. A'meş dedi: Mugīre mezarlığa gider ve konuşurdu. Bunun üzerine mezarların üstünde çekirgeler gibi yaratıklar görülürdü. Buna benzer sözler naklederdi.

Ebû Nuaym, Nadr b. Muhammed'den naklen Muhammed b. Abdurrahman b. Ebû Leylâ'nın şöyle dediğini anlattı:

Basra halkından bir adam ilim tahsil etmek için bize geldi ve bizde kaldı. Derken bir gün cariyeme iki dirheme balık al-
[129] masını söyledim. Ardından da Basralı adamla Mugīre b. Saîd'e gittik. Mugīre bana: "Ey Muhammed! Aileni sana Muhammed adını niçin verdiklerini haber vereyim mi?" dedi. "Hayır," dedim. Adam: "İki kaşının arasının neden açık olduğunu haber vereyim mi?" dedi. "Hayır," dedim. Adam: "Sen hizmetçini sana iki dirheme balık alması için göndermedin mi?" dedi. Bunun üzerine yanında ayrıldık. Ebû Nuaym dedi: Mugīre sihir yapmıştı. Bunun üzerine Hâlid el-Kasrî onu yakaladı ve öldürüp astı.

Ebû Zeyd, Ebû Bekir b. Hafs ez-Zührî'nin şöyle dediğini anlattı: Muhammed b. Akīl bana Amr b. Hureys'in azatlısı Saîd b. Murâdabend'den naklen şöyle dediğini anlattı:

Maiyetlerinde altı veya yedi kişi olduğu hâlde Mugīre ve Beyân getirildiklerinde Hâlid'i gördüm. Tahtının Mescidü'l-Câmi"e götürülmesini emretti. Hâlid kamış demetleriyle neft yağı getirilmesini emretti. Sonra Mugīre'ye bir demet

kamış almasını emretti. Ancak ondan uzak durdu. Bunun üzerine kırbaçlar tepesine inmeye başladı. Böylece bir demet kamışı kucağına aldı. Kamışa ve ona neft yağı döküldükten sonra ateşe verildi. Böylece Mugîre yakılmış oldu. Ardından gruba aynı emir verildi ve infaz edildiler. En son Beyân çağrıldı. Adam acele ederek kamış demetini kucağına aldı. Hâlid: "Yazıklar olsun size! Her konuda ahmaklığınızı gösteriyorsunuz. Şu Mugîre'yi görmediniz mi?" dedi ve adamı yaktı.

Ebû Zeyd dedi: Hâlid, Mugîre ve Beyân'ı öldürünce Mâlik b. A'yen el-Cühenî'ye haber göndererek yanına çağırdı. Gelince ona sordu. Adam kendi hakkında doğru konuştu. O da kendi adına ona inandı. Bunun üzerine onu serbest bıraktı. Mâlik güvendikleriyle baş başa kalınca –bunların içinde Ebû Müslim el-Horasânî de vardı– şu beyitleri dillendirdi:

İki yol arasında seyrederek onu etkiledim ve güneşi çamurla sıvadım.
Bana sorunca da hatta "sin" ve "şin" harflerinin benzerliği gibi bir şüphe içinde bıraktım.

Ebû Müslim muvaffak olunca: "Onu bulursam öldüreceğim. Zira kendi aleyhine itirafta bulundu, dedi.

Ahmed b. Züheyr, Ali b. Muhammed'den naklen şöyle dediğini anlattı:

Mugîre b. Saîd yedi kişiyle isyan etti. Onlara *el-vusafâ'* deniyordu. Bu grup Kûfe'nin yukarısında isyan etmişlerdi. Hâlid el-Kasrî minberdeyken bunların başkaldırdıkları kendisine haber verildi. Adam, bana su verin demekle yetindi. Bunun üzerine İbn Nevfel bu tutumu sebebiyle onu ayıpladı ve şöyle dedi:

Ey Hâlid Allah sana hayırla muamele etmesin. Bir emîrin uzvu senin dokunulmazına dokunsun.

Kays ve Kasr ile büyüklenmeyi dilersin. Sanki Benî Cerîr'in büyük- [130]
lerindensin.

Annen kaba, baban düşük ve ahmaktır. Nitekim kuyruk durumunda olanlar önde gelenlere denk değildir.

Oysa Cerîr asil bir Yemenlidir, hatırı sayılır bir kişi olup büyük meziyetlere sahiptir.

Sen Yezîd'den olduğunu iddia ettin. Oysa sizler itilerek geçirildiniz.

Mugîre nezdinde kötü bir kul gibiydin ve kükremeler karşısında korku içinde idrarını kaçırırdın.

Kapıldığın korku sebebiyle Bana su içirin, dedin ve yatakta idrarını kaçırdın.

Sekiz kaba adamla yaşı ilerlemiş ihtiyar bir zattan korkuya kapıldın ve bu duruma düştün.

***

Bühlûl b. Bişr'in Öldürülmesi

Bu yılda Kesâre lakabıyla tanınan Bühlûl b. Bişr, Hâricîliğini ilan ederek isyan etti ve öldürüldü.

İsyanı ve öldürülmesine dair rivayetler:

Ebû Ubeyde, Ma'mer b. Müsennâ şöyle anlattı:

Bühlûl çok ibadet ederdi. Kıt bir azıkla yetinirdi. Hişâm b. Abdülmelik nezdinde savaşçılığıyla bilinirdi. Hacca gitmek üzere yola çıktı. Hizmetçisine, bir dirheme sirke almasını istedi. Ancak hizmetçisi ona şarap getirdi. Bühlûl şarabın iade edilerek paranın geri alınmasını söyledi. Ancak iade edilmedi. Bunun üzerine Sevâd bölgesinde bulunan köyün amiline gitti ve onunla konuştu. Amil ona: "Şarap senden ve senin kavminden daha iyidir," dedi. Bühlûl hac yoluna devam etti, hac görevini ifa ettikten sonra devlete karşı başkaldırmaya karar verdi. Mekke'de görüşünü paylaşanlarla görüştü ve Musul'un bir köyünde buluşmak üzere sözleştiler. Bir müddet sonra söz konusu köyde kırk adam bir araya geldiler ve Bühlûl'ü başlarına getirdiler; kimle karşılaşırlarsa ona "Hişâm'ın yanından geldiklerini, onun tarafından görevlendirildiklerini ve göreve başlatılmak üzere onları Hâlid'e gönderdiğini" söyleyeceklerini kararlaştırdılar. Nitekim hangi amilin muhitinden geçtilerse ona bu hususu ifade ettiler, posta binek hayvanlarından yararlanarak yollarına devam ettiler. Hizmetçinin sirke satın almak istediği hâlde ona şarap satılan köye ulaşınca Bühlûl: "Şarap konusunda söylediklerini söyleyen amilden başlayalım," dedi. Adamları ona: "Biz Hâlid'i öldürmek istiyoruz. Bu
[131] adamdan başlarsak deşifre oluruz. Hâlid ve başkaları bize karşı tedbir alırlar. Allah için bunu öldürme! Zira mescitleri yıkan, kiliseleri inşa edip Mecûsîleri Müslümanların başına getiren, Müslüman kadınları zimmet ehliyle nikâhlayan Hâlid'i elimizden kaçırmış olacağız. Belki biz onu öldürürüz ve

böylece Allah, Müslümanları ondan kurtarır," dediler. Bühlûl: "Vallahi bana vacip olanı sonraya bırakmak istemiyorum. Umarım bu söylediklerini bana söyleyen bu adamı öldürürüm, ondan sonra da Hâlid'i de öldürmeye muvaffak olurum. Bunu bırakıp Hâlid'in üzerine gidersek deşifre oluruz ve bu adam kurtulmuş olur. Nitekim Allah şöyle buyurmuştur: "*Yakınızda bulunan kâfirlerle savaşın ve onlar sizde bir celadet bulsunlar.*"[12] Adamları: "Sen bilirsin," dediler. Bunun üzerine söz konusu amilin üzerine gidip onu öldürdü. İnsanlar Hâricî olduklarını anladılar ve onlara karşı harekete geçtiler. Grup kaçarak yola koyuldular. Postacılar da Hâlid'e gidip: "Bir grup Hâricî isyan ettiler," dediler. Ancak reislerinin kim olduğunu bilmiyorlardı.

Bunun üzerine Hâlid, Vâsıt'tan çıktı ve Hîre'ye geldi. O sırada Şam'dan bir ordu gönderilmişti. Ordu Hâlid'in Hindistan amiline destek olmak üzere gönderilmiş olup başında Benî Kayn'dan bir komutan vardı ve Hîre'de konaklamışlardı. Hâlid bu sebeple buraya geldi. Hâlid, askerlerin başındaki komutanı çağırıp ona: "Bu asilerle savaş. Kim onlardan bir kişi öldürürse Şam'dan aldığı ücretten başka ilave bir ücret vereceğim, onu Hindistan'a gitmekten muaf tutacağım," dedi. –Nitekim onlar için Hindistan'a gitmek meşakkatliydi.– Bu sebeple bu görevi süratle üstlenerek bu grubu bertaraf edecek ve memleketimize döneceğiz dediler. Kaynî altı yüz kişiyle onların üzerine yürüdü. Hâlid, Kûfe halkından iki yüz emniyet kuvveti de onlara kattı. İki taraf Fırat Nehri kenarında karşılaştılar. Kaynî askerlerini seferber etti. Ancak Kûfe emniyet kuvvetlerini ayırarak: "Bize katılmayın," dedi. Gayesi zaferin yalnızca kendisi ve askerlerine mal olması ve Hâlid'in vadettiği mükâfata nail olmalarıydı. Bühlûl onların üzerine gitti ve komutanlarını sordu. Onun yerini öğrenince elinde siyah bir sancak olduğu hâlde, kimliğini gizleyerek ona saldırdı ve zırhının açık yerinden mızrağını isabet ettirdi ve onu vurdu. Kaynî: "Beni öldürdün, Allah seni öldürsün," dedi. Bühlûl: "Cehenneme git," dedi.

Bunun üzerine Şam askerleriyle Kûfeli emniyet kuvvetleri Kûfe'ye kadar kaçtılar. Bühlûl ve adamları onları kovalıyor

12 Tevbe, 9/123.

ve öldürüyorlardı. Şamlılar asil atlar üzerinde olduklarından Bühlûl'den kurtuldular. Kûfeli emniyet kuvvetleriyse kurtulamadılar. Bühlûl onlara musallat olunca: "Bizim hakkımızda Allah'tan sakın. Biz kerhen ve zorla getirildik," dedilerse de
[132] Bühlûl mızrakla onların kafasına vuruyor ve onlara: "Yetişin! İmdat, imdat!" diyordu. Bühlûl, Kaynî'nin üzerinde bir para kesesi buldu ve onu aldı.

Kûfe'de Bühlûl ile aynı görüşte olan altı kişi vardı. Ona katılmak için çıktılar. Ancak öldürüldüler. Bunun üzerine Bühlûl onlara yöneldi ve para kesesini elinde tutarak: "Bu adamları kim öldürdü? Kim öldürdüyse onlara bu parayı vereceğim," dedi. Herkes ben öldürdüm demeye başladı. Böylece Bühlûl onların katillerini tanıdı. Onlar Bühlûl'ü Hâlid'in adamı sanıp adamları öldürdükleri için onları ödüllendirmek gayesiyle geldiğini düşündüler. Bu kez Bühlûl köylülere: "Bunlar doğru mu söylüyor? Onlar mı bu insanları öldürdü," diye sordu. Çünkü onların para alma arzusuyla bu iddiada bulunduklarından endişe etmişti. Bühlûl köylülere: "Siz gidebilirsiniz," dedi. Akabinde de o kişilerin öldürülmesini emretti. Adamları onu eleştirince onlara delillerini anlattı. Bunun üzerine haklı olduğunu kabul ettiler.

Askerlerinin hezimete uğradıklarını ve Sarîfîn halkından öldürülenlerin haberini alınca Hâlid, Benî Şeybân'dan Benî Havşeb b. Yezîd b. Rüveym'den bir komutanı onların üzerine gönderdi. Adam Kûfe ve Musul arasında onlarla karşılaştı. Bühlûl onlara saldırınca adam ona: "Akrabalık hukuku için sana sesleniyorum. Ben suçluyum ve sığınacak bir yer arıyorum," dedi. Bunun üzerine Bühlûl ondan vazgeçti. Adamlarıysa kaçtılar ve Hîre'de haber bekleyen Hâlid'e gittiler. Hâlid kaçkınların gelip yanı başında durduklarını gördü. Bühlûl ise aynı günde Musul'a gitmek üzere yoluna devam etti. Musul amili ondan korktu ve Hişâm'a yazarak: "Bir topluluk isyan ederek fitne ve fesat çıkarmaktadır. Bölgemin emniyeti tehlikededir," dedi ve onlarla savaşmak için ondan asker istedi. Hişâm ona: "Küsâre b. Bişr'i onların üzerine gönder," diye yazdı. Zira Hişâm, Bühlûl'u yalnızca lakabıyla biliyordu. Amil ona, isyan eden Küsâre'dir diye cevap yazdı.

Ravi dedi: Sonra Bühlûl adamlarına: "Vallahi Hristiyan ananın oğluna –yani Hâlid– bir şey yapamadık. Neden Hâlid'i ve Hâlid'in akrabalarını insanlara musallat eden başın üzerine gitmiyoruz?" dedi. Şam'da bulunan Hişâm'ın üzerine gitmek için yola çıktı. Bunun üzerine Hişâm'ın amilleri bölgelerinden geçip Şam'a gitmesi durumunda sorumlu duruma düşüneceklerinden korktular. Bu sebeple Hâlid onun için Irak halkından asker topladı. Cezîre amili de Cezîre halkından adam topladı. Hişâm da onun üzerine Şam halkından asker gönderdi. Bu birlikler Cezîre ile Musul arasındaki bir manastırın yanında birleştiler. Bühlûl de onların üzerine yürüdü. –Bir rivayete [133] göre de Musul'un yakınında Kuhayl'de karşılaştılar.– Bühlûl geldi ve manastırın kapısı önüne indi. Ona: "Kapının önünden ayrıl ki çıkalım ve seninle karşılaşalım," dedi. Bühlûl onların çokluğunu görünce –kendileri yetmiş kişiydiler– adamlarını sağına ve soluna konuşlandırdı. Akabinde de onlara saldırdı: "Hepiniz bizi bertaraf edip memleketinize, ailelerinize salimen dönmeyi mi düşünüyorsunuz?" dedi. Onlar: "Evet inşallah umuyoruz öyle olsun," dediler. Bunun üzerine Bühlûl saldırdı, önüne çıkan bir savaşçıyı öldürerek: "İşte bu adam ebediyen ailesine kavuşamayacak," dedi. Bühlûl bu minval üzere saldırılarını sürdürerek altı kişiyi öldürdü. Bunun neticesinde hezimete uğrayarak manastıra sığındılar. Bühlûl manastırı muhasara etti. Ancak takviye birlikler onlara yetiştiler, sayıları yirmi bine ulaştı. Bunun üzerine adamları ona: "Binek hayvanlarımızı öldürüp hep birlikte onlara saldırsak," dediler. Bühlûl: "Hayır yapmayın, Allah'a karşı görevimizi ifa edip mümkün olduğunca atlarımızın sırtında tutunmaya gayret gösterelim," dedi. Nitekim o gün ikindiye kadar savaşarak hasımlarının safında birçok savaşçıyı öldürdüler ve yaraladılar.

Sonra Bühlûl ve adamları binek hayvanlarını öldürüp yaya olarak kılıç sallamaya başlayarak karşı tarafa zayiat verdirdiler. Ancak adamlarının çoğu öldürüldüler. Buna rağmen savaşmaya ve arkadaşlarını savunmaya devam ettiler. Kays'ın Cedîle'sinden Ebü'l-Mevt künyesiyle bilinen bir adam ona saldırdı ve onu vurarak yere yıktı. Geri kalan adamları yanına varıp ona: "Senden sonra bizi sevk ve idare edecek kişiyi

tayin et," dediler. Bühlûl: "Ölürsem müminlerin emîri Diâme eş-Şeybânî olsun, o da ölürse Amr el-Yeşkurî olsun," dedi. Aslında Ebü'l-Mevt, Bühlûl'ü sinsice öldürmüştü. Bühlûl aynı gece öldü. Sabah olunca Diâme onları bırakıp kaçtı. Bunun üzerine bir şairleri şöyle dedi:

Diâme ne kötü bir müminlerin emîridir. Savaşta Diâme dayanakların en çürüğüdür.

Dahhâk b. Kays, Bühlûl'ü ve adamlarını anarak şöyle dedi:

Ebû Bişr ve adamlarından sonra öyle bir kavimle müptela oldum ki bana karşı ahzaba destek veren bir kavim.

Sanki dün böyle arkadaşlarımız yoktu ve bizim samimi dostlarımız değillerdi.

Ey göz, gözyaşı dökmeye devam et ve bizden ayrılıp giden kardeşlerimize ağla.

Onlar bize dünyanın zahirini de batınını da bırakıp gittiler ve ebedî cennette komşu oldular.

[134] Ebû Ubeyde dedi: Bühlûl öldürülünce Amr el-Yeşkurî meydana çıktı. Ancak çok geçmeden öldürüldü. Ardından *sâhibü'l-eşheb* olarak bilinen Anzî altmış kişiyle Hâlid b. Abdullah'a başkaldırdı. Hâlid b. Abdullah onun üzerine Semt b. Müslim el-Becelî'yi dört bin askerle gönderdi. İki taraf Fırat Nehri kenarında karşılaştılar. Anzî, Semt'e saldırdı, kılıcıyla el parmaklarına vurdu ve elini sıyırdı. Adam kılıcını yere attı. Hâlid onlara saldırdı, neticede Hâricîler hezimete uğradılar. Bunun üzerine Kûfelilerin köleleri onları taşlayarak öldürdüler.

Ebû Ubeyde dedi: Daha sonra Vezîr es-Suhteyânî bir grup ile birlikte Hâlid'e başkaldırdı. Hîre'de başkaldırmıştı. Vezîr hangi köyden geçtiyse onu yaktı, kimle karşılaştıysa onu öldürdü. Bölgeyi ve beytülmâli ele geçirdi. Bunun üzerine Hâlid komutanlarından birini Kûfe'nin muhafızlarından bir grubun başında, Vezîr'in üzerine gönderdi. Bunlar onunla savaştılar. Seferber ettiği adamlarıyla birlikte karşı koydu ve adamlarının çoğu öldürüldüler. Kendisi de ağır yaralandı, o vaziyette Hâlid'e götürüldü. Vezîr, Hâlid'e vazetti ve Kur'an'dan ayetler okudu. Hâlid dinlediklerinden etkilendi ve onu öldürmeyerek hapse attı. Geceleri de onu getirtiyor, onunla sohbet ederek ona sorular soruyordu. Bu durum Hişâm'a haber verildi ve şikâyette bulu-

nuldu. Ona: "Hâlid öldüren, yakıp yıkan ve insanların mallarını mubah kılan bir Harûrîyi yaşatıyor ve onunla gece sohbetleri yapıyor," denildi. Hişâm, Hâlid'e yazarak ona sövüp saydı ve: "Öldüren, yakan ve malları mubah kılan fâsığı yaşatma," dedi. Hâlid derdi ki: Ona ölmeyecek kadar nefes aldırıyorum. Zira onun beliğ konuşması ve fesahatinin etkisinde kalmıştı. Bu sebeple Hişâm'a yazarak onun suçunu hafifletmeye çalışmış, onu savunmak istemişti. –Bir rivayete göre de yazmamıştı ancak onun cezasını erteleyip sürüncemede bırakıyordu.– Hişâm ona yazarak onu kınadı ve Vezîr'i öldürmesini ve yakmasını emretti. Artık savması mümkün olmayan kesin bir emir alınca Vezîr'i ve onunla birlikte alıkonan arkadaşlarını derdest etti. Sonra mescide alındılar, kamış demetleri vücutlarına bağlanarak üzerlerine neft yağı döküldü, meydana çıkarılıp ateşe verildiler. Hepsi ateşin etkisiyle çırpınıp durdularsa da Vezîr kıpırdamadı, ruhunu teslim edinceye kadar Kur'an okudu.

***

Bu yılda Esed, Huttel gazasına çıktı ve Huttel Kralı Bedr Tarhân'ı öldürdü.

Huttel Gazası

Esed'in Huttel Gazası ve Bedr Tarhân'ı Öldürmesinin Sebebi [135]

Ali b. Muhammed, daha önce isimlerini zikrettiğimiz üstatlarından naklen şöyle dediklerini anlattı:

Esed b. Abdullah, Huttel gazasına çıktı. Bu gazada Bedr Tarhân üzerine gidildi. Esed, Mus'ab b. Amr el-Huzâî'yi sefere gönderdi. Mus'ab yolculuğunun sonunda Bedr Tarhân yakınında konakladı. Bedr Tarhân, Esed'e gitmek için aman istedi. Mus'ab ona icabet etti. Bunun üzerine Esed'e gitti. Esed ondan bazı isteklerde bulundu. Ancak bu istekleri kabul etmedi, ona bir milyon dirhem vermeyi teklif etti. Esed ona: "Sen buranın yabancısısın ve Bamyan halkındansın. Huttel'e nasıl girdiysen öyle çık," dedi. Bedr Tarhân ona: "Sen de Horasan'a on binek hayvanı üzerinde girdin. Bugün çıkarsan beş yüz deve sana kâfi gelmez. Kaldı ki ben Huttel'e bir şeyle girmiştim. Onu bana geri ver ki girdiğim gibi çıkayım," dedi. Esed: "Nedir

o?" dedi. Bedr Tarhân: "Huttel'e genç olarak girdim. Kılıcımla mal kazandım. Allah, mal ve evlat verdi. Bana gençliğimi ver ki geri çıkayım. Ailemi ve oğullarımı bırakıp çıkacağımı mı sanıyorsun? Ailem ve oğullarım olmasa benim varlığım ne ifade eder?" dedi. Bunun üzerine Esed kızdı.

Ali b. Muhammed dedi: Bedr Tarhân ona verilen amana güveniyordu. Esed ona: "Senin boynuna mühür basayım. Zira askerin hışmına uğramandan endişe ediyorum," dedi. Bedr Tarhân: "İstemiyorum. Beni bir adam maiyetinde Mus'ab'a göndermen benim için yeterlidir," dedi. Ancak Esed boynunu mühürlemekte ısrar etti. Nitekim boynunu mühürledi ve azatlısı Ebü'l-Esed'e teslim etti. Ebü'l-Esed onu götürdü ve akşam üzeri Mus'ab'ın ordugâhına yetişti. Bu sırada mevaliden Seleme b. Ebû Abdullah, Mus'ab'ın yanındaydı. Seleme *derrace*yi[13] yerine yerleştirirken Ebü'l-Esed yanına vardı. Seleme ona: "Emîr, Bedr Tarhân konusunda ne yaptı?" diye sordu. Ebü'l-Esed ona, Bedr Tarhân'ın Esed'e yaptığı teklifi, Esed'in bu teklifi reddettiğini, Bedr Tarhân'ı kendisiyle göndererek Mus'ab'ın onu kaleye göndermesini söylediğini anlattı. Seleme: "Emîrin
[136] yaptığı isabetli değildir. Yaptığını düşününce pişman olacaktır. Bedr Tarhân'ın teklif ettiği parayı ya kabul edecekti ya da onu hapse atıp kalesine gitmesine izin vermeyecekti. Biz ancak köprüler kurarak ve daracık geçiş yerlerini ıslah ederek geçebildik. Tarhân sulh ümidiyle bize saldırmadı. Sulhtan ümidini kesse hiçbir cehtten kaçınmayacaktır. Bu gece onu Mus'ab'a götürmeyerek çadırımda bırak. Zira Mus'ab onu görür görmez kalesine gönderecektir," dedi.

Ravi dedi: Ebü'l-Esed ve Bedr Tarhân, Seleme'nin çadırında kaldılar. Esed ise yola çıkarak dar bir yola girdi. Bu sebeple asker birbirlerinden ayrıldılar. Esed de yürüyüşünü sürdürerek bir nehrin kenarına vardılar. Esed susamıştı. Su istedi ancak hizmetçileri yanında değildi. Soğdî b. Abdurrahman Ebû Tu'me el-Cürmî'nin bir hizmetçisi vardı. Onun Tibet malı bir kabı vardı. Ona kavut koydu ve nehirden su alıp kavutla

13 *Derrâce*: Modern Arapçada bisiklet ve motosiklet anlamına gelse de eskiden kale muhasaralarında düşmandan korunmak için kullanılan korunaklı bir çeşit iptidai zırhlı araç manasına gelir (çev.).

karıştırdı; Esed'e ve komutanlara içirdi. Esed bir ağacın gölgesinde istirahate çekilerek muhafızlardan birini çağırdı ve başını onun dizine koydu. Müceşşir b. Müzâhim es-Sülemî de atını çekerek geldi ve Esed'in karşısında oturup onu gözetledi. Esed ona: "Ey Ebû Adebbes! Nasılsın?" dedi. Müceşşir: "Dün bugünden daha iyiydim," dedi. Esed: "Nasıl yani?" Müceşşir: "Çünkü Bedr Tarhân elimizdeydi ve bize teklifler sundu. Emîr onun teklifini kabul etmediği gibi onu elinin altında tutmadı. Aksine aman aldığını ileri sürerek onu serbest bıraktı, kalesine gönderilmesini emretti," dedi. Bunun üzerine Esed pişman oldu ve Huttel'den bir rehberle kuvvetli, kararlı ve mümtaz atlı bir Şamlının kendisine gelmesini istedi. Ona bu vasıflarda iki adam getirdiler. Esed Şamlıya: "Bedr Tarhân kaleye girmeden ona yetişsen sana bin dirhem vereceğim," dedi. İkili yola çıktılar ve Mus'ab'ın ordugâhına ulaştılar. Şamlı: "Kâfir ne yaptı?" diye seslendi. "Seleme'nin yanında," diye cevap verdiler. Rehber de Esed'e haber götürdü. Şamlı, Bedr Tarhân ile birlikte Seleme'nin çadırında kaldı. Esed, Bedr Tarhân'ın yanına götürülmesini emretti. Esed ona sövüp saydı. Bedr Tarhân ahdi bozduğunu fark edince eline bir çakıl taşını alıp yukarıya attı ve bu Allah'ın ahdi olsun," dedi. Sonra bir çakıl taşı daha aldı ve onu semaya doğru atarak bu da Muhammed'in (sav.) ahdi olsun," dedi. Ardından Müminlerin Emîri'nin ve Müslümanların ahdi adına taşlar attı. Ancak Esed onun elinin kesilmesini emretti. Sonra "Burada Ebû Füdeyk'in (Bedr Tarhân'ın öldürdüğü Ezdli bir adam) yakınlarından kimse var mı?" dedi. Ezd'den [137]
bir adam kalktı: "Ben onun yakınıyım," dedi. Esed: "Onun boynunu vur," dedi. Bunun üzerine adam Bedr Tarhân'ın boynunu vurdu. Ardından Esed büyük kaleyi ele geçirdi. Kalenin yukarısında küçük bir kale daha vardı. Burada Bedr Tarhân'ın malları ve evlatları kalıyorlardı. Onlara ulaşılamadı. Ardından Esed süvarilerini Huttel'in muhtelif vadilerinde yaydı.

Ravi dedi: Daha sonra Esed, Merv'e geçti. Şehrin başında Eyyûb b. Ebû Hassân et-Temîmî vardı. Esed onu azletti ve yerine amcasının oğlu Hâlid b. Şedîd'i atadı. Esed, Belh'e gitmek üzere yola çıkınca Umâre b. Hureym'in Fâdıla bint Yezîd el-Mühelleb ile evlendiğini haber aldı. Bunun üzerine Hâlid

b. Şedîd'e: "Umâre'yi Yezîd'in kızını boşamaya zorla. Eğer imtina ederse ona yüz kırbaç vur," diye yazdı. Hâlid b. Şedîd, Umâre'ye haber göndererek yanına çağırdı. Umâre geldiğinde Hâlid'in yanında Azâfir b. Zeyd et-Temîmî oturuyordu. Umâre direndikten sonra karısını boşadı. Bunun üzerine Azâfir şöyle dedi: "Vallahi Umâre, Kays'ın yiğidi ve efendisidir, onda gösteriş yoktur. Sonra Hâlid b. Şedîd öldü ve onun yerine Eş'as b. Ca'fer el-Becelî getirildi.

***

Sahârâ b. Şebîb el-Hâricî'nin İsyanı

Bu yılda Sahârâ b. Şebîb, Şerât mezhebine intisap etti ve Cebbül'de başkaldırdı.

Bu konuda varit olan rivayetler:

Ebû Ubeyde Ma'mer b. Müsennâ'dan anlatıldığına göre Sahârâ b. Şebîb, Hâlid'e giderek kendisine atiyye vermesini istedi. Hâlid ona: "İbn Şebîb atiyyeyi ne yapacak?" dedi. Bunun üzerine İbn Şebîb ona veda ederek çıktı. Ancak Hâlid pişman oldu ve Sahârâ'nın bir fitneye sebep olmasından endişe ederek ona haber gönderdi ve onu çağırdı. İbn Şebîb: "Ben az önce onun yanındaydım," dedi ve gitmekten imtina etti. Ancak ondan vazgeçmeyince kılıcını çekti ve onlara saldırınca ondan vazgeçtiler. Bunun üzerine atına binip yola çıktı. Vâsıt'ı geçince atını öldürüp yerini gizli tutmak için bir tekneye bindi; Cebbül'de ikamet eden Benî Teymüllât b. Sa'lebe'ye mensup bir topluluğun yanına gitti. Kılıcını kuşanmış vaziyette onların yanına vardı. Onlara Hâlid ile aralarında geçenleri anlattı. Ona: "Atiyyeyi ne yapacaktın Hristiyan ananın oğluna gidip kılıcınla onu vursaydın daha iyiydi," dediler. İbn Şebîb: "Vallahi maksadım atiyye
[138] değildi. Bu yolla adama ulaşmak ve benden şüphelenmemesini ve böylelikle Hristiyan ananın oğlunu falancayı öldürdüğü için –Nitekim Hâlid daha önce Ka'de es-Sufriye'den bir adamı esir olduğu hâlde öldürmüştü.– öldürmeyi düşünmüştüm," dedi ve onları kendisiyle birlikte başkaldırmaya davet etti. Ancak bazıları ona icabet ederken bazıları davetini kabul etmeyerek: "Biz afiyette kalmayı tercih ederiz," dediler. Sahârâ bu durum karşısında şu beyitleri dillendirdi:

Ondan atiyye istemek maksadım değildi. Gayem onu öldürmeyi başarmaktı.

Böylelikle yeryüzünü ondan kurtarıp fesat çıkaran ve haktan meyledenleri ortadan kaldırmak istedim.

Bütün zorba ve muannit olan, hakkı terk eden, dalalet yolunu seçen herkesle mücadele etmek gaye olmalıdır.

Ben Rabbimin rızası için Şerât mezhebine intisap ettim ve kāl ü kıyli onlara bıraktım.

Ehlimi ve malımı verdim, ebedî cennette ehl ü mal umarak yola çıktım.

Ravi dedi: Yaklaşık otuz kişi ona biat etti ve Cebbül'de Şerât davasını gütmeye başladı. Ardından harekete geçti ve Mübârek'in yanına gitti. Hâlid durumu haber alınca: "Onun böyle bir harekete meyledeceğinden korkmuştum," dedi ve üzerine asker gönderdi. Menâzir tarafında onunla karşılaştılar. Sahârâ onlara karşı şiddetli bir muharebeye girişti. Ancak onu kuşattılar; onu ve bütün adamlarını bertaraf ettiler.

***

Ebû Ca'fer dedi: Bu yılda hac işlerini Ebû Şâkir Mesleme b. Hişâm b. Abdülmelik icra etti. İbn Şihâb ez-Zührî de onunla birlikte hac vecibesini yerine getirdi.

Bu yılda Medine, Mekke ve Tâif Valisi Muhammed b. Hişâm idi. Irak ve Şark Bölgesi Valisi Abdullah el-Kasrî, Horasan valisi de kardeşi Esed b. Abdullah idi.

Bir rivayete göre Esed b. Abdullah bu yılda öldü. Onun yerine Ca'fer b. Hanzale el-Behrânî atandı.

Başka bir rivayete göreyse Hâlid b. Abdullah'ın kardeşi Esed 120 yılında öldü.

Erminye ve Azerbaycan Valisi Mervân b. Muhammed idi.

Hicretin 120. Yılı [139]

Bu Yılda Vuku Bulan Olaylar

Bu yılın olaylarından biri de Süleyman b. Hişâm b. Abdülmelik'in yaz mevsiminde gerçekleştirdiği gaza olup –rivayete göre– bu gazada Sendre'yi fethetti. Yine bu yılda İshak b. Müs-

lim el-Kaylî gazaya çıktı ve Tumanşah'a ait kaleleri fethetti ve yerini tahrip etti. Bundan başka Mervân b. Muhammed de Türk yurdunda sefere çıktı.

***

Medâinî'nin rivayetine göre Esed b. Abdullah bu yılda ölmüştür.

Esed'in ölümüne dair rivayetler:

Ölümünün sebebi olarak –rivayete göre– karnında çıkan bir çıbandı. Belh'te Mihrican'ı idrak etti. Emîrler ve dihkânlar bu münasebetle onu ziyaret ettiler. Ziyaretçileri arasında onun Herat ve Horasan Amili İbrâhim b. Abdurrahman el-Hanefî ve Herat dihkânı da vardı. İkili bir milyon dirhem değerinde hediyelerle gelmişlerdi. Getirdikleri hediyeler arasında biri altından, biri de gümüşten iki köşk maketiyle altın ve gümüş ibrikler, altın ve gümüş levhalar ve başka hediyeler vardı. İkili geldiklerinde Esed taht üzerinde oturuyordu. Horasan eşrafıysa kürsüler üzerinde oturuyorlardı. Sonra iki köşkün timsallerini yerleştirdiler ve ibrikleri, levhaları, Merv, Kuhistan ve Herat malı ipekleri arkalarında sıraladılar. Hediyeler somatı doldurdu. Dihkânın Esed'e getirdiği hediyeler arasında altın bir top vardı. Sonra dihkân kalktı ve bir konuşma yaptı. Şöyle dedi: "Allah, emîri korusun. Biz Acemler dört yüz sene dünyayı yedik. Hilm, akıl ve vakarla dünyayı yedik. Bizde konuşan bir kitap yoktu. Peygamber de bize gönderilmedi. Bizim erkeklerimiz üç gruba ayrılırdı: Meymûn en-Nakîbe: Nereye yönelse Allah ona fethi müyesser kılardı. Ondan sonra gelenin ise evinde mürüvveti tamdı. Bu vasıflara sahip olan ona ricada bulunulur, tazim edilir, komutanlık mevkiine getirilir ve önde tutulurdu. İkinci insan ise geniş havsalalı kişiydi.
[140] Eli açıktı. Bu sebeple ona rica edilir ve komutan yapılarak öne geçirilirdi. Onların vasıtasıyla dört yüz yıl boyunca dünyanın nimetlerinden yararlandığımız bu üç grup insanın meziyetlerini Allah sana vermiştir. Hikmet ve bilgelik bakımından senden daha mükemmelini bilmeyiz. Sen hane halkını, has adamlarını ve mevalilerini zapturapt altına aldın. Onlardın hiç kimse büyük-küçük, zengin-fakir hiç kimseye haksızlık

etmeye yeltenmemektedir. Bilgelikte mükemmel olmak budur. Sonra bozkırlarda konaklar kurdun. Doğudan ve batıdan gelip gidenler bu binalarda bir kusur bulamaz ve 'Maşallah ne güzel binalar!' demekten kendilerini alamazlar. Senin mübarek seciyen sebebiyledir ki yüz bin kişilik bir ordunun başında olduğu ve maiyetinde Hâris b. Süreyc bulunduğu hâlde Hakān ile karşılaştın ve onu hezimete uğratarak kovaladın, askerlerini bertaraf ettin, ordugâhını talan ettin. Senin hilmin ve cömertliğine gelince, acaba malın hangisi senin için daha çok göz aydınlığıdır? Elde ettiğin mal mı yoksa elinle verdiğin mal mı? Evet, elinle verdiğin mal senin için daha çok göz aydınlığıdır." Esed bu konuşma karşısında gülümsedi ve ona: "Sen Horasan dihkānların en iyisisin ve hediyeleri en güzel olanısın," dedi ve ona bir elma verdi. Herat dihkānı onun huzurunda eğildi. Sonra Esed hediyeleri hayranlıkla seyrettikten sonra sağına baktı ve "Ey Uzâfir b. Yezîd! Birilerine emir ver de bu altın köşk maketini taşısın." Sonra Kays kabilesinin lideri –veya Kinnesrîn reisi– Ma'n b. Ahmer'e: "Söyle de bu köşkü taşısınlar," dedi. Sonra "Ey falanca adam şu ibriği al, sen de şu ibriği al," dedi. Sonra levhaları da vererek sadece iki levha kaldı. Bunun üzerine Esed: "Ey İbn Saydâ'! Şu levhayı al," dedi. Adam bir tanesini aldı ve onu tarttı ve yerine koydu. Sonra öbürünü aldı, onu da tarttı. Esed ona: "Ne yapıyorsun?" dedi. Adam: "Onları tartıyorum," dedi. Esed: "İkisini de al," dedi. Ayrıca erbaşlara ve iyi savaşanlara hediyeler verdi. Bunun üzerine Ebû Ya'fûr –gazalarda Horasan emîrinin önünden giderdi– kalktı: "Herkes yola çıksın," diye seslendi. Esed ona: "İyi ettin de kendini hatırlattın. İki ipek elbise al," dedi. Akabinde Meymûn el-Azzâb kalktı: "Sola dönün, ana yola doğru," dedi. Esed ona: "Sen de iyi ettin ve kendini gösterdin. Sen de bir ipek elbise al," dedi ve bohçada bulunan bütün hediyeleri dağıttı. Bunun üzerine Nehr b. Tevsia şöyle dedi:

Çağırıcı korkulu bir iş için çağrıda bulunduğunda az toplanırsınız.
Ancak Mihrican gününde oldukça fazlasınız.

Ardından Esed hastalandı. Sonra bir gün kendine geldi ve [141]
evden çıktı. Kendisine armut getirildi. Yanında bulunan insanlara birer birer armut ikram etti. Sonra bir armut aldı ve

onu Herat dihkânı Horasan'a attı ve karnındaki çıban patladı ve öldü. Yerine Ca'fer el-Behrânî'yi bıraktı. Asıl adı Ca'fer b. Hanzale'dir. 120 yılında işbaşına gelen Ca'fer el-Behrânî yalnızca dört ay görev yaptı. Ardından 121 yılının Receb ayında Nasr b. Seyyâr işbaşına getirildi. Bunun üzerine İbn İrs el-Abdî şu beyitleri dillendirdi:

Bir haberci Esed b. Abdullah'ın ölüm haberini ilam etti. İtaat edilen vali için kalpler korkuyla doldu.

Belh'te kader cereyan etti. Nitekim Rabbinin hükmünü defedecek güç yoktur.

Ey göz, gözyaşlarını sağanak hâlinde dök. Toplanmış insanların dağılması seni üzmedi mi?

Ölüm onu Sığ'da yakaladı. Sığ'da ne cesur kahramanlar vardır!

O birlikler çağırana icabet edebilirler. Hem de nişaneleri olan yarış atlarının sırtında intikal ederek.

Yağmurdan içtin ve insanlar sana yönelince âdeta bereketli bir yağmur gibi onlara ikramda bulundun.

Esad'ın dostlarından Benî Teym b. Mürre'nin azatlısı Süleyman b. Katte de şöyle dedi:

Allah, Belh ovasına ve dağlarına bereketli bir yağmur yağdırdı. Horasan'ın Merv'ine de toplanan bulutlardan bereket yağdırdı.

Ondan içirilecek değilsin. Ancak kazılan bir mekânda defnedilen kerem sahibi ve büyük bir insanın cesedi vardır.

Nice kavimleri recmetmiş, nice büyükleri bertaraf etmiş, nice intikam peşinde koşan cesur ve kudretli kişilerin hakkından gelmiştir.

Korkulu hâllerde kılıcın hakkını verir ve kıymeti takdir edilmiş mızrağı düşmanın kanıyla sulamıştır.

***

Benî Abbâs'ın Taraftarları Horasan'da

Ebû Ca'fer dedi: Bu yılda Benî Abbâs Horasan'daki şaşı kendi durumunu anlatmak üzere Muhammed b. Ali b. Abbâs'a Süleyman b. Kesîr'i gönderdi.

Süleyman'ı Muhammed'e göndermelerinin sebebi ve buna dair rivayetler:

Bunun sebebi Muhammed b. Ali'nin Horasan'da bulunan taraftarlarına karşı tavır takınmasıydı. Nitekim daha önce zikrettiğimiz gibi Benî Abbâs'ın taraftarları Hidâş'a itaat etmiş-

ler ve Muhammed b. Ali'den naklettiği asılsız rivayetleri kabul etmişlerdi. Bu sebeple Muhammed b. Ali onlarla yazışmaktan vazgeçmişti. Onun mektubu gecikince kendi aralarında top- [142]
landılar ve onunla görüşmesi ve durumlarını haber vererek cevabını alıp kendilerine getirmesi için Süleyman b. Kesîr'i ona göndermeyi kararlaştırdılar. Anlatıldığına göre Süleyman b. Kesîr, Horasan'daki taraftarlarından hoşnut olmayan Muhammed b. Ali'ye gitti ve ona Horasan'dakilerin durumunu anlattı. Muhammed, Hidâş'a uydukları ve onun davetini kabul ettikleri için onları sert bir şekilde eleştirerek: "Allah, Hidâş'a ve onun dinine uyanlara lanet etsin!" dedi. O Süleyman'ı Horasan'a gönderdi ve oradaki taraftarlarına götürmesi için ona bir mektup verdi. Süleyman onlara gitti ve elindeki mühürlü mektubun mührünü çözdüler. Mektubu açınca sadece *bismillahirrahmânirrahîm* ibaresinin yazılı olduğunu gördüler. Bu onlara ağır geldi ve Hidâş'ın onlara tebliğ ettiği şeylerin doğru olmadığını anladılar.

Bu yılda Muhammed b. Ali, Süleyman b. Kesîr'in Horasan'a dönmesinden sonra Bükeyr'i taraftarlarına gönderdi ve onlara bir mektup yazdı. Mektupta Hidâş'ın taraftarlarını kendi yolundan saptırdığını yazmıştı. Bükeyr mektubu onlara verdiyse de ona inanmadılar ve onu hafife aldılar. Bunun üzerine Bükeyr geri döndü. Muhammed b. Ali bu kez de Bükeyr'e asalar verdi. Asaların bir kısmı demir, bir kısmı da bronzla kaplanmıştı. Bükeyr onlara gitti ve onları ve reislerini toplayarak her birine bir asa verdi. Böylece onun siretine aykırı hareket ettiklerini anladılar ve tövbe ettiler.

***

Bu yılda Hişâm, Hâlid b. Abdullah'ı bütün görevlerinden azletti.

Hişâm'ın Hâlid'i Azletmesinin Sebebi

Bu konuda muhtelif rivayetler vardır. Bunlardan ilk akla geleni zikredeceğiz. Rivayet edildiğine göre Ferrûh Ebû Müsennâ, Rustâk er-Rummân veya Nehru'r-Rumân'da –bu sebeple ona Ferrûh er-Rummânî deniliyordu– Hişâm b. Abdülmelik'e ait köylerden bazılarının taahhüdünü üstlenmişti.

Hâlid bu durumu hazmedemedi. Bu sebeple Hassân en-Nebatî'ye: "Müminlerin Emîri'ne git ve Ferrûh'un üstlendiğin-
[143] den daha fazlasını ver," dedi. Hassân çıktı ve Ferrûh'tan bir milyon dirhem daha fazla teklif etti. Hişâm, Şam halkından iki salih adamı gönderdi. Bunlar köylerin mukavelesini onayladılar. Ancak bu kez de Hâlid, Hassân'ı hazmetmemeye, ona zarar vermeye yeltendi. Hassân ona: "Bana zarar verme, sen beni bu işe yönlendirdin," dediyse de Hâlid ona zarar vermekten vazgeçmedi. Sonra yanına gidince nehrin suyunu köylerin üzerine akıttı. Bu durum karşısında Hassân, Hişâm'a giderek ona: "Hâlid nehrin suyunu köylerinin üzerine akıttı," dedi. Bunun üzerine Hişâm bir adam gönderdi. Adam köylerin durumuna baktı ve Hişâm'a dönerek ona durumu anlattı. Bu arada Hassân, Hişâm'ın hizmetçilerinden birine: "Sana söyleyeceğim hususları Hişâm'ın duyacağı bir yerde ifade edersen sana bin dinar vereceğim," dedi. Hizmetçi: "Bana bu meblağı peşinen ver, istediğini söyleyeceğim," dedi. Bunun üzerine parayı peşinen verdi ve ona: "Hişâm'ın küçük çocuklarından birini ağlat ve ağlayınca ona: Sus! Vallahi sanki geliri on üç milyon dirhem olan Hâlid el-Kasrî'nin oğlusun, de," dedi. Hişâm bu sözleri duydu. Ancak duymazdan geldi. Akabinde Hassân yanına girdi. Hişâm ona: "Yakınıma gel," dedi. Hassân ona yaklaştı. Hişâm ona: "Hâlid'in geliri ne kadar?" dedi. Hassân: "On üç milyon," dedi. Hişâm: "Bunu neden bana haber vermedin?" dedi. Hassân: "Bana sormadın," dedi. Bu durum Hişâm'ın içine oturdu ve Hâlid'i azletmeye karar verdi.

Rivayete göre Hâlid, oğlu Yezîd'e: Sen Mesleme b. Yezîd'den aşağı değilsin. Sen insanlara karşı üç şeyle iftihar edebilirsin: Dicle'nin önüne set çektim ve hiç kimse bundan dolayı bir külfetin altına girmedi. Mekke'de benim sulama işim var ve Irak vilayeti benimdir.

Rivayet edilir ki şu olaydan dolayı Hişâm, Hâlid'e öfkelendi: Kureyş'ten bir adam Hâlid'in huzuruna çıktı. Hâlid onu küçümsedi ve diliyle onu incitti. Bunun üzerine adam Hişâm'a yazarak onu şikâyet etti. Hişâm da Hâlid'e şöyle yazdı:

Müminlerin Emîri senin kifayetini umduğu ve güzel bir şekilde idare edeceğine güvendiği için her ne kadar idaresini

sana bıraktığı ve koruyuculuğunu sana tevdi ettiği insanları yönetmekte elini rahatlattıysa da hâlâ halkının önde gelenlerinin onurunu ayaklar altına almana ve onlara sert bakışlarla bakmana izin ve yetki vermiş değildir. O hâlde nasıl olur da Irak'ta onların ileri gelenini tevbih edip dilinle onu yaralıyor, böylelikle onun kıymetini küçümsüyor ve ona hakaret ediyorsun. Ona adil davranacağını iddia ettin. Ancak avam [144] meclisinde ona karşı galiz ifadeler kullandın, geldiğini gördüğünde kıpırdamadın. Oysa o Allah'ın ona nasip ettiği ve senin de mensup olduğun asıldan gelmektedir. Senin kavminde hasebiyle senden üstün olan ve geçmişiyle sana üstün gelendir. Âl-i Amr'ın seni yüceltmeleri sayesinde makamına nail oldun. Müminlerin Emîri nezdinde kabile liderlerini seninle eşit kıldıklarından yüksek bir makama ulaştın ve bu makamdan insanlara yukarıdan ve iftihar ederek bakmaya başladın. Ancak senin şükrünün azlığı seni aşağılara yuvarlayıp yıkmış ve yerlerde süründürmüştür. Ey saçını tarayan ananın oğlu! Keşke onların adamı senin meclisine girdiğinde ona saygı gösterip yer gösterseydin, üzerinde oturduğun kerevetin başköşesini ona bıraksaydın, Müminlerin Emîri'nin hatırı için ona güler yüz gösterseydin. Sonra rahat bir nefes alınca gönül rahatlığı içinde onunla münakaşa etseydin. Yakınlığından dolayı ona kıymet verip hakkını teslim etseydin. Zira o her iki ailenin yaşlısı ve dişlisi ve Âl-i Ebü'l-Âs ile Harb'in şeyhinin oğlu ve onların başıdır. Müminlerin Emîri Allah'a yemin eder ki geçmişte sana verdiği kıymet olmasaydı, düşmanlarının başına geleceklerden dolayı sevinmeselerdi seni yükselttiği makamdan al aşağı edecek, Irak'ında hacet ehlini kaybedecek, kapında toplanan yığınları kaybedecek bir duruma düşürecekti. Az kalsın seni sana tâbi olanlara tâbi kılacaktım. Müminlerin Emîri'nin elçisi ve mektubu sana gelir gelmez, gece olsun gündüz olsun hizmetçilerinle birlikte yürüyerek gidecek, küçülmüş olarak İbn Amr'ın kapısında duracak, ondan izin isteyerek hatandan dolayı af dileyeceksin. Seni kabul etsin veya etmesin. Eğer merhamet duyguları onu etkilerse sana tahammül edecek, hamiyet duygusu onu etkiler de seni içeri almazsa kapısında bekle ve bir yere meyletme. Zira sen onun emrinde olacaksın. İsterse seni azleder, isterse de seni göre-

vinde bırakır. İsterse seni affeder isterse de cezalandırır. Sen ne güven duyulmayacak bir kimsesin. Ne kadar da yanlışların çoktur. Onurlu insanlara yönelik sözlerin ne kadar haşindir.
[145] Başında bulunduğun iki Irak şehrinin valiliğine senden daha layık, daha kıdemli ve daha dürüst olanlar hakkında yaptığın bu yanlışlar sürekli olarak Müminlerin Emîri'ne ulaşmaktadır. Müminlerin Emîri amcası oğluna yazdığı mektupta sana yönelttiği eleştiri ve tevbihler hakkında bilgi vermiştir. Böylelikle seni affetmek veya sana gazap etmek onun yetkisindedir. Bu durum tamamen onun tasarrufundadır ve onun elindedir. O sana nasıl muamele ederse müminlerin Emîri tarafından makbuldür.

İbn Amr'a da şöyle yazdı:

Senin mektubun Müminlerin Emîri'ne ulaştı. Mektupta Hâlid'in umumun meclisinde sana nasıl dil uzattığını, kadrine hakaret ettiğini, Müminlerin Emîri'ne yakınlığını ve onunla olan akrabalık bağını küçümsediğini yazmışsın. Buna karşılık Müminlerin Emîri'ne olan saygından dolayı, ona itaat ahdine bağlı kalarak, içini inciten çirkin sözleri ve kötü mantığına rağmen ona karşılık vermekten kaçındığını, ondan sarfınazar ettiğinde de senin üzerine geldiğini, Müminlerin Emîri'nin ona verdiği geniş yetkilerden ve makamını yükseltmesinden istifadeyle bunları yapmıştır. Nitekim siz Saîd oğulları bu gibi hâllerde alçakların hezeyanı, onların gaflet ve ahmaklığı karşısında susar ve âdeta dağlardan daha ağır bir ağırbaşlılıkla cevap vermekten imtina edersiniz. Müminlerin Emîri kendisine duyduğun saygıdan ve onun otoritesine vakar ile bağlılığından dolayı teşekkür eder. Hâlid'i azledersen senin kararını uygulayacağım. Zira Müminlerin Emîri Hâlid'in durumunu sana havale etmiştir. Onu görevinde bırakırsan da bu ona iyiliğindir ve Müminlerin Emîri'nin bunda bir payı yoktur. Müminlerin Emîri ona uykusunu kaçıracak bir mektup yazdı. Ona emir vererek mektup eline ulaşır ulaşmaz hangi hâlde olursa olsun, elçi onunla karşılaştığında gece veya gündüz ne zaman olursa olsun senin kapına gelmesi, istersen ona izin verirsin istersen de izin vermezsin, istersen onu azledersin istersen de onu yerinde bırakırsın diye yazdım. Ayrıca Mü-

minlerin Emîri elçisine de talimat vererek senin huzurunda Hâlid'in başına yirmi kırbaç vurmasını söyledim. Ancak buna sebep olmak istemezsen sen bilirsin. Bu konuda iki şıktan hangisinin icra edilmesini istersen bu Müminlerin Emîri'nin [146] sana olan iyiliğinin büyük saygısının, sılayırahim ve akrabalığının hukukuna muvafıktır ve kendisi için makbul olacak ve Ebü'l-Âs ve Saîd ailesinin hukukunu gözetecektir. Müminlerin Emîri'ne istediğini yaz. Sen yazmaya başla. Konuşmak için veya bir talepte bulunmak için yazabilirsin. Senin ve Müminlerin Emîri'nin yakınlarından ihtiyaçlarını sana arz edenlerin taleplerini bir utangaçlık ve mahcubiyet duymaksızın, tekrar talep etmekten imtina etmeden Müminlerin Emîri'ne arz edebilirsin. Onların yakınlığı, dinî bağlılıkları ve nesepleri mucibince taleplerini, yardım isteklerini ve atiyyelerinin artırılmasına ilişkin isteklerini iletebilirsin. Göreceksin ki Müminlerin Emîri süratle onlara iyilik yapacak ve sılayırahim hukukunu gözetecek ve ihtiyaçlarını karşılayacaktır. Müminlerin Emîri bu niyetini hayata geçirmekte Allah'ın yardımını dilerken akrabalarının hukukunu gözetmekte O'nun yardımını niyaz etmektedir. Hişâm Allah'a tevekkül eder ve O'na güvenir. Allah onun mevlası ve velisidir. Selamla.

***

Rivayete göre Hâlid çoğu zaman Hişâm'dan bahsederken İbn Hamkā' diye söz ederdi. Nitekim annesinin ahmakça söz ve eylemleri vardı. Daha önce bu konuya değinmiştik.

Rivayet edildiğine göre Hâlid, Hişâm'a bir mektup yazdı ve onu kızdırdı. Bunun üzerine Hişâm ona şöyle yazdı: Ey İbn Ümmü Hâlid! Duyduğuma göre sen, Irak vilayeti benim için bir onur vesilesi değildir demişsin. Ey İbnü'l-Lahnâ'! Sen küçük ve zelil Beclle'den olduğun hâlde Irak valiliği senin için nasıl bir şeref vesilesi değildir. Vallahi sana ilk gelen küçük bir Kureyşlidir ve senin ellerini boynuna bağlayacaktır.

Yine anlatıldığına göre Hişâm ona şöyle yazdı: Duyduğuma göre sen: "Ben Hâlid b. Abdullah b. Yezîd b. Esed b. Kürz'üm ve Ben Beşin en şereflisi değilim," demişsin. Vallahi seni katırının yanına iade edecek ve Feyrûzî taylasanını giyeceksin.

Rivayet edildiğine göre Şam halkından bir adam Hişâm'a giderek şöyle dedi: Duyduğuma göre Hâlid, Müminlerin Emîri'ni ağza alınmayacak kem sözlerle anmış. Hişâm: "Yamuk adam mı demiş?" Adam: "Daha galiz tabirler kullanmış," dedi. Hişâm: "Ne söyledi?" Adam: "Asla söyleyemem," dedi. Hatta
[147] adam onun aleyhinde o kadar nahoş şeyler söyledi ki Hişâm'ın yüzünün rengi attı.

Rivayete göre bir dihkân Hâlid'in yanına gitti. Ona: "Ey emîr! Senin oğlunun geliri on milyonu geçti. Endişe ederim ki insanlar bu hususu Halife'ye haber verirler de bunu çok görür. İnsanlar seni madden severler. Ben ise seni madden ve manen severim," dedi. Hâlid: "Aynı hususları Esed b. Abdullah da söyledi. Yoksa o mu sana bunları telkin etti?" dedi. Dihkân: "Evet," dedi. Hâlid: "Oğlumu bırak. Muhtemelen ondan bir dirhem istense onu bile bulamayacak," dedi.

Hâlid aleyhine Hişâm'a gelen ve onun hoşlanmadığı şikâyetler artınca onu azletmeye karar verdi. Ancak bu kararını gizi tuttu.

***

Hişâm'in, Hâlid'i Azletmeye Karar Verdikten Sonra Yaptıkları

Ömer, Ubeyd b. Cennâd'dan naklen şöyle anlattı:

Cennâd babasından ve bazı kâtiplerden naklettiğine göre Hişâm, Hâlid'in azlini gizledi ve kendi el yazısıyla –Yemen valisi– Yûsuf'a yazarak adamlarından otuz kişiyle gelmesini istedi. Yûsuf yola çıktı ve Kûfe'ye ulaştı. Yûsuf, Kûfe'nin yakınında konakladı. Bu sırada Hâlid'in haraç amili oğlunu sünnet etmişti. Hâlid ona mal ve elbiselerden başka bin azatlı, bin erkek ve bin kadın hizmetçi hediye etti. Gece bekçileri Yûsuf ve adamlarının yanından geçtiler. Yûsuf namaz kılıyordu ve elbisesinden güzel koku etrafa yayılıyordu. Bekçiler onlara: "Kimsiniz?" dediler. Onlar: "Yolcuyuz," dediler. Bekçiler: "Nereye gideceksiniz?" dedi. Onlar: "Bazı yerlere," diye cevap verdiler. Bunun üzerine Târık'a ve adamlarına gittiler, onlara: "Bir grup adam gördük, onlardan şüphelendik. Onları öldürmeyi düşünüyoruz. Hâricî iseler onlardan

kurtulmuş oluruz," dediler. Ancak Târık ve adamları onları menettiler. Gece bekçileri bir tur attı. Seher vakti girince Yûsuf ve adamları Sakīflilerin evlerinin bulunduğu mahalleye intikal etmişlerdi. Gece bekçileri yine yanlarından geçtiler ve onlara: "Kimsiniz?" diye sordular. Onlar: "Yolcuyuz," dediler. "Nereye gideceksiniz?" dediler. Onlar: "Bazı yerlere," dediler. Bunun üzerine Târık ve adamlarına giderek onlara: "Aynı grup Sakīf'in muhitine intikal etmişlerdir. Onları öldürmeyi düşünüyoruz," dediler. Yûsuf bir Sakīfliye emir vererek: "Bu muhitteki Mudarlıları bana topla," dedi. Adam onları topladı. [148] Yûsuf şafak vakti mescide girdi ve müezzine kamet getirmesini söyledi. Müezzin: "İmam gelince," dedi. Yûsuf onu azarladı. Bunun üzerine kamet getirdi. Yûsuf öne geçti ve namazda Vâkıa ve Meâric surelerini okudu. Namazdan sonra da adamlarını göndererek Hâlid, Târık ve adamlarını derdest etti. Bu sırada kazanlar kaynıyordu.

Ömer, Ali b. Muhammed'den naklen Benî Harîş'in azatlısı Rebî' b. Sâbûr'un şöyle dediğini anlattı:

–Hişâm kendisine mührü ve korumalarının sorumluluğunu tevdi etmişti.– Hâlid'in mektubu Hişâm'ın eline ulaştı. Hişâm mektuba öfkelendi. Aynı günde Yûsuf b. Ömer'in azatlısı Cündüb de Yûsuf'un mektubunu getirdi. Hişâm mektubu okuyunca Anbese b. Abdülmelik'in azatlısı Sâlim'e: "Kendin ona cevap yaz," dedi ve kendisi de el yazısıyla küçük bir mektup yazdı. Bana: "Sâlim'in yazdığı mektubu bana getir," dedi. –Nitekim Sâlim divanın başındaydı.– Mektubu getirdim. Hişâm küçük mektubu içine soktu ve bana: "Onu mühürle," dedi. Onu mühürledim. Hişâm akabinde Yûsuf'un elçisini çağırdı ve ona: "Adamın haddini aştı ve cürmünden büyük işlere tevessül ediyor," dedi. Bana: "Elbiselerini yırt," dedi. Sonra emir vererek kırbaçlanmasını istedi. Akabinde de: "Onu çıkar ve mektubu ona ver," dedi. Mektubu eline verdim ve ona: "Sakın gecikme ve acilen varmalısın," dedim. Kendisi Ürdün ahalisinden olup Sâlim'in de yardımcısı olan Beşîr b. Ebû Selce tereddüde düştü ve şöyle dedi: "Bu bir hiledir. Zira Yûsuf'u Irak valiliğine atamıştır." Beşîr, Sâlim'in ağaçlık arazisinde İyâz adındaki amiline: "Senin akrabaların sana Yemânî bir elbise gönderdiler. Sana ulaşınca onu giy, Allah'a hamdet ve

bunu Târık'a haber ver," dedi. Bunun üzerine İyâz mektubu Târık b. Ebû Ziyâd'a gönderdi. Ancak Beşîr yazdığına pişman oldu ve İyâz'a: "Senin akrabaların elbisenin gönderilmesinden vazgeçtiler. Bu nedenle mektubu nazarı itibara alma," diye yazdı. İyâz son mektubu alınca onu Târık'a götürdü. Târık: "Doğru haber birinci mektuptadır. Ancak senin adamın korktu ve haber verdiği için pişman oldu. Bu nedenle de diğer mektubu yazdı," dedi. Bunun üzerine Târık, Hâlid'e gitmek üzere Kûfe'den yola çıktı ve Vâsıt'a yöneldi. Bir gün ve bir gecelik yolculuktan sonra sabah vakti Vâsıt'a vardı. Dâvûd el-Berberî –Hâlid'in korumalarının başındaydı ve mektuplar divanından sorumluydu.– onu görünce durumu Hâlid'e haber verdi. Hâlid kızdı ve şöyle dedi: "İzinsiz geldi." Ona izin verdi. İçeri girince ona: "Niçin geldin?" dedi. Târık: "Bir hata yaptım onu telafi etmek için geldim," dedi. Hâlid: "O ne?" dedi. Târık: "Esed, Allah'ın rahmetine kavuşunca mektup yazarak Emîr'e taziyelerimi sunmuştum. Oysa yürüyerek gelmem gerekirdi,"
[149] dedi. Hâlid duygulandı ve gözyaşlarını tutamadı. Sonra "Görevinin başına dön," dedi. Târık: "Emîr'e iletmek istediğim gizli bir konu var," dedi. Hâlid: "Dâvûd'dan saklanacak bir sır yoktur," dedi. Târık: "Benim özel bir meselemdir," dedi. Dâvûd kızdı ve çıktı. Sonra Târık, Hâlid'e durumu anlattı. Hâlid: "Peki görüşün nedir?" dedi. Târık: "Müminlerin Emîri'ne gidecek ve senin hakkında ona bir şeyler söylendiyse ondan dolayı özür dileyeceksin," dedi. Hâlid: "Onun izni olmadan ona gidersem ne kötü bir adam olurum," dedi. Târık: "Başka bir şey söyleyeyim," dedi. Hâlid: "Söyle," dedi. Târık: "Sen vilayetinin içinde yol alacaksın, ben de önden gidip senin için izin alacağım böylece henüz vilayetinin hududunu geçmeden iznin sana ulaştırılacaktır," dedi. Hâlid: "Bu da olmaz," dedi. Târık: "Ben de gidip Müminlerin Emîri'ne geçen yıllardan kalma açıklarını garanti edeceğim, gelecekte senin amillik ahdini sana getireceğim," dedi. Hâlid: "Bu rakam ne kadardır?" dedi. Târık: "Yüz milyon," dedi. Hâlid: "Bunu nereden temin edeceğim? Vallahi on bin dirhem bulamam," dedi. Târık: "Ben ve Saîd b. Râşid kırk milyon üstleneceğiz. Zeynebî ve Ebân b. Velîd yirmi milyon üstlenirler. Geri kalanları da diğer amillere taksim edeceksin," dedi. Hâlid: "O zaman düşük bir insan durumu-

na düşerim. Yani birilerine bir şey verdikten sonra onlardan geri almak olmaz," dedi. Târık: "Seni ve kendimizi koruyacak ve dünya işine tekrar başlayacağız. Senin ve bizim üzerimizde nimetin devam etmesi, birisinin gelip bizden hesap sormasından hayırlıdır. Zira mallar Kûfe tüccarlarındadır. Parayı ödemekte ayak sürüyüp bizi oyalayabilirler. Böyle olunca da bu hayatımıza mal olabilir. O zaman da onlar o mallara konabilirler," dedi. Ancak Hâlid bu öneriyi kabul etmedi. Bunun üzerine Târık ona veda etti ve ağlayarak: "Bu dünyadaki son karşılaşmamızdır," dedi ve ayrıldı.

Ardından Dâvûd girdi. Hâlid ona Târık'ın söylediklerini aktardı. Dâvûd: "Adam izinsiz çıkmayacağını biliyordu. Seni kandırıp Şam'a gitmek istedi ve orada kardeşinin oğlu Saîd b. Râşid ile birlikte kabul görüp Irak'a hâkim olmak istedi," dedi. Târık Kûfe'ye dönerken Hâlid, Hamme'ye gitti.

Yûsuf'un elçisi de yanına vardı. Yûsuf ona: "Sende ne haberler var?" dedi. Elçi: "Şer var, Müminlerin Emîri öfkelendi. Bana vurdu ve mektubuna cevap yazmadı. Bu mektup divan reisi Sâlim'in mektubudur," dedi. Hâlid mektubu açtı ve okudu. Sonra Hişâm'ın kendi eliyle yazdığı mektubu okudu. Mektupta: "Irak'a git, seni vali olarak oraya tayin ettim. Sakın kimse bilmesin. Hristiyan kadının oğlunu ve amillerini tutukla ve beni ondan kurtar," yazılıydı. Yûsuf: "Bana yolu iyi bilen bir rehber bulun," dedi. Ona birkaç rehber getirildi. Onlardan bi- [150]
rini seçti ve aynı gün yola çıktı. Yemen'de oğlu Salt'ı halef olarak bıraktı. Oğlu onu yolcu etti. Yola çıkmak istediğinde oğlu ona: "Nereye gideceksin?" diye sordu. Bunun üzerine Yûsuf ona yüz kırbaç vurarak: "Ey İbnü'l-Lahnâ'! Gideceğim yerde konakladıktan sonra yerim sana gizli mi kalacak?" dedi. Yûsuf yola devam etti. İki yol ağzına vardığında hangi yolu takip edeceğini sorardı. Irak yolu budur denilince Irak yolunu takip edecek ve Kûfe'ye gideceğim derdi.

Ömer dedi: Ali, Bişr b. Îsâ ve babası Îsâ'dan naklen şöyle dediğini anlattı:

Hassân en-Nebatî şöyle dedi: "Hişâm için güzel bir koku hazırladım. Onu incelerken önünde oturuyordum. Bana: "Ey Hassân! Bir yolcu Irak'tan Yemen'e kaç günde ulaşır?" diye sordu. Bilmiyorum dedim. Bunun üzerine şu beyti dile getirdi:

Sana kesin bir emir verdim. Ancak bana isyan ettin. Bunun neticesinde emîrlikten mahrum kaldın ve pişman oldun.

Ravi dedi: Çok geçmeden Yûsuf'tan mektup geldi. 120 yılının Cemâziyelâhir ayında Irak'a ulaştığını bildirdi.

Ömer, Ali'den naklen şöyle anlattı: Sâlim, Zenbîl şöyle dedi: Necef'e gittiğimizde Yûsuf bana: "Git bana Târık'ı getir," dedi. Ona yok diyemedim ve kendi kendime: "Otoritesini icra eden Târık'a nasıl güç yetireceğim?" dedim. Sonra Kûfe'ye gittim. Târık'ın adamlarına: "Târık'la görüşmem için bana izin alın," dedim. Ancak adamlar beni darbettiler. Bunun üzerine: "Ey Târık! Ben Yûsuf'un elçisiyim. Yûsuf Irak'a geldi," diye bağırdım. Bunun üzerine çıktı ve adamlarına seslenerek: "Ben ona geleceğim," dedi.

Ravi dedi: Başka bir rivayete göre Yûsuf, Keysân'a: "Git bana Târık'ı getir. Gelirse onu sırtında palan olan bir binek hayvanı üzerinde getir. Gelmekten imtina ederse onu yerde süründürerek getir," dedi. Keysân dedi: Ona gitmek üzere Hîre'ye, Hîre'nin lideri Abdülmesîh'in evine gittim. Ona: "Yûsuf, Irak'a geldi. Sana emri vardır. Târık'ı bağlayıp ona götüreceksin," dedim. Bunun üzerine oğulları ve adamlarıyla çıkıp Târık'ın evine gittiler. Târık'ın maiyetinde, silahlı ve teçhizatlı adamları olan çok cesur bir adamı vardı. Târık'a: "Bana izin verirsen maiyetimdekilerle çıkıp bunları öldüreyim. Sonra dilediğin istikamette dilediğin yere gidersin," dedi. Ancak Keysân'a izin verdi. Ona: "Bana emîrden bahset, para mı istiyor?" dedi. Keysân: "Evet," dedi. Târık: "İstediğini ona veririm," dedi. Sonra Yûsuf'a gittiler. Ancak Hîre'de karşılaştılar. Yûsuf onu
[151] görünce onu ağır bir şekilde darbetti. –Beş yüz kırbaçtan bahsedilir.– Sonra Kûfe'ye girdi ve Atâ b. Mukaddem'i Hamme'de bulunan Hâlid'e gönderdi.

Atâ dedi: Korumasına gittim ve ona: "Bana Ebü'l-Heysem'den izin iste, onunla görüşeceğim," dedim. Koruma yüzünün rengi atmış vaziyette girince Hâlid ona: "Neyin var?" dedi. Koruma: "Hayırlı bir şey," dedi. Hâlid: "Sendeki hayır gibi değil," dedi. Koruma: "Atâ b. Mukaddem bana 'Ebü'l-Heysem'den izin iste,' dedi." Hâlid: "Ona izin ver," dedi. Atâ içeri girdim. Hâlid: "Anasının vay hâline! Bu ne öfkedir!" dedi. Ben daha yeni

oturmuştum ki Hakem b. Salt içeri girdi ve Hâlid'in yanına oturdu. Hâlid ona: "Benim nezdimde sizden daha sevimli bir adamın bana hâkim olacağını hiç tahmin etmezdim," dedi.

Yûsuf, Kûfe'de bir konuşma yaptı. Şöyle dedi: "Müminlerin Emîri bana emir vererek İbnü'n-Nasrâniyye'nin amillerini görevden almamı, böylece gönlünü huzura kavuşturmamı istedi. Ey Irak halkı! Bunu fazlasıyla yapacağım ve münafıklarınızı kılıçla bertaraf edeceğim, canilerinizi ve fâsıklarınızı işkenceyle öldüreceğim." Sonra minberden indi ve Vâsıt'a gitti. Vâsıt'ta bulunan Hâlid, Yûsuf'a götürüldü.

Ömer, Hakem b. Nadr'dan naklen Ebû Ubeyde'nin şöyle dediğini anlattı:

Yûsuf, Hâlid'i hapse atınca Ebân b. Velîd ve adamları onun adına Yûsuf ile dokuz milyon dirhem mukabilinde sulh yaptılar. Sonra Yûsuf pişman oldu. Ona: "Bu antlaşmayı yapmasaydın ondan yüz milyon alabilecektin," denildi. Yûsuf: "Söz ağzımdan çıktı dönmeyeceğim. Sözümden geri dönmem, ben bir şey için dilimi rehin almıştım," dedi. Hâlid'in adamları Hâlid'e durumu bildirince Hâlid: "İlk anda on milyon vermekle kötü ettiniz. Korkarım bu meblağı aldıktan sonra tekrar sizden isteyecektir. Bu anlaşmadan cayın," dedi. Bunun üzerine Yûsuf'a gittiler ve "Hâlid'e haber verdik. Ancak kefil olduğumuz meblağa razı olmadı. Buna imkânlarının el vermediğini söyledi," dediler. Yûsuf: "Siz ve adamlarınız bilirsiniz. Ben sözümden caymam. Siz cayarsanız ben size engel olmam," dedi. Onlar: "Evet caydık," dediler. Yûsuf: "Caydınız mı?" dedi. "Evet caydık," dediler. Yûsuf: "Antlaşmayı siz bozmuş oldunuz. Bilesiniz ki artık dokuz milyona, iki misline ve misline razı olmam," dedi. Nitekim daha fazla aldı. Hatta rivayete göre yüz milyon aldı.

Heysem b. Adî, İbn Ayyâş'tan naklen şöyle anlatı:

Hişâm, Hâlid'i azletmeye karar verdi. Bunun sebebi şudur: Hâlid Irak'ta mallar topladı ve kanallar açtı. Onun geliri yirmi [152] milyonu buldu. Bunlardan Hâlid Kanalı'nın geliri beş milyon dirhemdi. Ayrıca Bâcevvâ, Bârummân, Mübârek, Câmi', Sâbûr beldesi ve Sılh gibi gayrimenkulleri vardı. Çoğu zaman da şöyle diyordu: Vallahi ben mazlumum. Bastığım her yer benimdir. Yani Ömer, Becîle'ye Sevâd'ın dörtte birini verdi.

Heysem b. Adî dedi: Hasan b. Umâre, Uryân b. Heysem'den naklen şöyle dediğini anlattı:

Çoğu zaman arkadaşlarıma: "Sanırım bu adam onu gözden çıkardı. Kureyş bunun gibi adamlara tahammül etmez. Onlar kıskançtırlar. Oysa bu adam sahip olduklarıyla gösteriş yapmaktadır. Hatta bir gün ona: "Ey emîr! İnsanların nazarı senin üzerindedir. Ortada Kureyş vardır. Seninle onlar arasındaki fark onlar seni feda edebilirler. Ancak sen onları feda edemezsin. Allah adına senden rica ediyorum Hişâm'a yaz ve ona mal beyanında bulun, bazılarını ona vermeyi teklif et. Sen bunu başkalarıyla telafi edebilirsin. O sana kötülük etmez. Hişâm bu konuda hırslı olursa bilesin ki malın bir kısmının gitmesi hepsinin gitmesinden hayırlıdır. Elindekinin hepsini almayı hoş karşılamaz. Bir azgın veya bir kıskancın ona gidip senin aleyhinde bulunmayacağından ve onun bu iddiaları kabul etmeyeceğinden emin değilim. Bu sebeple ona gönüllü olarak vermen, kerhen vermenden daha hayırlıdır." Hâlid: "Senden şüphe etmiyorum ancak bu asla olmayacak," dedi. Uryân b. Heysem dedi: Ona: "Beni dinle ve elçi olarak gönder. Vallahi bir düğümü çözerse ben onu bağlayacağım, onu bağlarsa ben onu çözeceğim," dedim. Hâlid: "Vallahi zilleti kabul ederek bir şey vermeyiz," dedi. Ona: "Bu mezraları onun iktidarında elde etmedin mi? Kaldı ki bu mal ve mülkü senden almaya kalksa imtina edebilir misin?" Hâlid: "Hayır," dedi. "O zaman sen adım at ve ona git. O sana teşekkür edecek ve emlakını onaylayacaktır. O sana hiç iyilik yapmadıysa bile sana tevecc üh göstermesi onun hukukunu gözetmeni gerektirir," dedim. Hâlid: "Hayır, vallahi bu olmayacak," dedi. "O zaman seni azleder ve köylerini elinden alırsa ne yapacaksan onu yap. Nitekim kardeşleri, evlatları ve hane halkı senin hakkında ona çok şey söylemişlerdir. Hâlbuki senin onlara iyiliğin vardır. Sonra Hişâm'a yapacağın iyiliği yapacaksın," dedim. Hâlid: "Senin söylediklerini gördüm. Ancak buna imkân yoktur." Uryân şöy-
[153] le diyordu. Azledilmesi, mallarına el konulması, suçlama ve ithamlara maruz kalması ân meselesidir. Sonra hiçbir şeyden faydalanamayacak. Ravi dedi: Nitekim de öyle oldu.

Heysem dedi: İbn Ayyâş bana şöyle anlattı:

Bilâl b. Ebû Bürde –Hâlid'in Basra amilidir– Hişâm'ın onu eleştirmeye başladığını duyunca Hâlid'e şöyle yazdı: "Meydana gelen durum hakkında seninle mutlaka konuşmamız gerekiyor. Uygun görürsen bana izin ver. Bir gün bir gecede sana geleceğim, bir gün sende kalacağım ve bir gece bir günde de döneceğim." Hâlid ona: "İstersen gel," diye yazdı. Bunun üzerine azatlılarından ikisiyle süratli develere binerek yola çıktılar. Bir gün ve bir gece yol aldılar. Akşam namazını Kûfe'de kıldı. Katettiği mesafe seksen fersahtı. Bunun üzerine Hâlid'e onun nerede olduğu haber verildi, o da gergin bir hâlde yanına geldi ve şöyle dedi: "Ey Ebû Amr! Kendini yordun," dedi. Bilâl: "Doğrudur," dedi. Hâlid: "Ne zaman Basra'dan çıktın?" dedi. Bilâl: "Dün," dedi. Hâlid: "Gerçekten mi?" dedi. Bilâl: "Evet, vallahi doğruyu söyledim," dedi. Hâlid: "Seni zahmete sokan şey nedir?" dedi. Bilâl: "Müminlerin Emîri'nin senin hakkındaki eleştirilerini, söylediklerini ve evlatlarıyla hane halkının senin aleyhindeki suçlamalarını haber aldım. Uygun görürsen durumu ona arz edeyim, mallarımızın bir kısmını ona arz edeyim ve istediğini gönül rızasıyla ona bırakalım. Sonra senin malını ona arz edeyim. İstediğini alsın sonra onu telafi ederiz," dedi. Hâlid: "Senin iyi niyetini göz ardı etmiyorum. Bir düşüneyim," dedi. Bilâl: "Korkarım ki acilen sana karşı harekete geçilir," dedi. Hâlid: "Hayır," dedi. Bilâl: "Kureyş'i bilirsin. Özellikle sana karşı ellerini çabuk tutarlar," dedi. Hâlid: "Vallahi kimseye kerhen hiçbir şey vermem," dedi. Bilâl: "Ey Emîr! Konuşayım mı?" dedi. Hâlid: "Konuş," dedi. Bilâl: "Hişâm sana karşı daha güçlü bir konumdadır. Sana: 'Seni vali yaptığımda bir şeyin yoktu. Elde ettiklerinin bazılarını dahi bana arz etmedin,' diyecek. Hem de korkarım ki Hassân en-Nebatî ona idrak edemeyeceğin şeyleri süsleyerek arz edecektir. Bu nedenle bu kısa süreyi iyi değerlendir," dedi. Hâlid: "Sen gidebilirsin. Ben bu meseleyi düşüneceğim," dedi. Bilâl ayrılırken şöyle diyordu: "Sanki bu adam yabancı, sığıntı, şiddete meyli olan kindar, dinen zayıf, hayâsız bir adamın tasallutuna maruz kalmış; onun tarafından kıskançlıkla ve dosta kastetmeye mahkûm edilmiştir." Nitekim de dediği gibi oldu.

İbn Ayyâş dedi: Bilâl, Kûfe'de bir ev edinmişti. Aslında Hâlid'den izin alması evini görmek içindi. Bilâl söz konusu evine

ancak eli bağlı vaziyette girebildi. Sonra da hapishane hâline getirildi ve bugüne kadar da bu amaçla kullanılmaktadır.

[154] İbn Ayyâş dedi: Hâlid konuşmalarında: "Fiyatları artırdığımı söylüyorsunuz. Fiyatları artırana Allah lanet etsin," diyordu. Hişâm, Hâlid'e: "Müminlerin Emîri'ne ait mahsuller satılmadan mahsul satmayın," diye yazmıştı. Nitekim bir *kîlce* ölçeğin fiyatı, bir dirhemi buldu.

Heysem, İbn Ayyâş'tan naklen şöyle dedi:

Hâlid 105 yılının Şevvâl ayında göreve başladı ve 120 yılının Cemâziyelevvel ayında azledildi.

***

Bu yılda Yûsuf b. Ömer Irak'a vali olarak geldi. Daha önce nasıl atandığını zikretmiştim.

Yûsuf b. Ömer bu yılda Horasan valiliğine Cüdey' b. Ali el-Kirmânî'yi atadı ve Ca'fer b. Hanzale'yi azletti.[14]

Başka bir rivayete göreyse Yûsuf b. Ömer, Irak'a atanınca Horasan'a Selm b. Kuteybe'yi atamak istedi. Bu maksatla Hişâm'a yazarak iznini istedi. Ancak Hişâm ona şöyle yazdı: Selm b. Kuteybe'nin Horasan'da bir aşireti yoktur. Orada aşireti olsaydı babası orada öldürülmezdi.

Rivayete göre Yûsuf, Merv'de bulunan Kirmânî'nin görev kararını yazdı ve Benî Süleym'den bir elçiyle gönderdi. Kirmânî atanınca insanlara hitap etti. Allah'a hamdüsenada bulunduktan sonra Esed'i andı ve Horasan'a gelişini, içinde bulundukları zorlukları ve fitneyi ve onun kendilerine nasıl muamele ettiğini dile getirdi. Ardından da kardeşi Hâlid'i iyilikle andı ve övdü. Sonra Yûsuf'un Irak'a gelişinden söz etti; insanları itaate ve birliğe çağırdıktan sonra: "Allah ölenin – Esed– günahlarını bağışlasın, azledilene afiyet versin ve gelenin görevini hayırlı kılsın," diyerek sonra minberden indi.

***

14 Irak valileri bölge valisi veya genel vali statüsünde olup Irak ve Mâverâünnehir'e kadar olan bölgeye hükmediyorlardı ve bu yerlere vali atama yetkisine sahip bulunuyorlardı. Nadiren bölgede yer alan illere Halife vali ataması yapardı (çev.).

Bu yılda Kirmânî, Horasan valiliğinden azledildi. Bu göreve Nasr b. Seyyâr b. Leys b. Râfi' b. Rebîa b. Cürey b. Avf b. Âmir b. Cünda' b. Leys b. Bekir b. Abdümenât b. Kinâne getirildi. Onun annesi Zeyneb bint Hassân olup Benî Tağlib'dendir.

***

Nasr b. Seyyâr Horasan Valisi

Ali b. Muhammed üstatlarından naklen şöyle anlattı:

Esed b. Abdullah'ın ölüm haberi Hişâm'a ulaşınca Horasan valiliğine kimi ataması gerektiği hakkında adamlarıyla istişare etti. Ona bazı adamları tavsiye edip isimlerini yazdılar. Bunlar arasında Osman b. Abdullah b. eş-Şihhîr, Yahyâ b. Hudayn b. Münzir er-Rakkâşî, Nasr b. Seyyâr el-Leysî, Katan b. Kuteybe b. Müslim ve Benî Haram'dan Müceşşir b. Müzâhim es-Sülemî vardı. Bunlardan Osman b. Abdullah eş-Şihhîr için: "O, şarap ehlidir," denildi. Müceşşir yaşlıdır; İbn Hudayn kibirli ve şaşkın, gezginliği ve büyüklüğü olan bir adamdır, denildi. Katan b. Kuteybe ise babası öldürülmüş ve onun öcünü henüz alamamıştır, denildi. Bunun üzerine Hişâm, Nasr b. Seyyâr'ı tercih etti. Ona: "Horasan'da aşireti yoktur," denildi. Hişâm: "Ben onun aşiretiyim," dedi. Hişâm onu atadı ve ahdini Abdülkerîm b. Selît b. Ukbe el-Hifânî –Hifân b. Adî b. Hanîfe– ile gönderdi. Abdülkerîm, Nasr b. Seyyâr'ın ahdini getirdi. Yanında kâtibi ve Benî Hanîfe'nin azatlısı Ebû Mühenned de vardı. Serahs'a varınca hiç kimse ondan haberdar olmamıştı. O sırada Serahs'ın başında Temîm b. Ömer'in kardeşi Hafs b. Ömer b. Abbâd et-Teymî vardı. Ebû Mühenned ona durumu bildirince Hafs bir elçiyi görevlendirerek onu Nasr'a taşıdı. İbn Selît de Merv'e geçti. Ebû Mühenned el-Kirmânî'ye durumu haber verince Kirmânî, Nasr b. Habîb b. Bahr b. Mâsik b. Ömer el-Kirmânî'yi Nasr b. Seyyâr'a gönderdi. Kirmânî'nin elçisi Hafs'ın elçisinden önce Nasr b. Seyyâr'a vardı ve emîrlik unvanıyla ona ilk selam veren kişi oldu. Nasr ona: "Olsa olsa sen kurnaz bir şairsin," dedi. Bunun üzerine ona mektubu verdi. Öte yandan Ca'fer b. Hanzale, Amr b. Müslim'i Merv'in başına, Kirmânî'yi de azlederek Mansûr b. Amr'ı Ebreşehr amilliğine, Nasr b. Seyyâr'ı da Buhara amilliğine atadı. Ca'fer b. Hanzale dedi ki: Horasan ahdini almadan birkaç gün önce [155]

Nasr'ı davet ettim ve onu Buhara amilliğine tayin etmeyi teklif ettim. Ancak o Bahterî b. Mücâhid'e danıştı. Bahterî –Benî Şeybân'ın azatlısı– ona: "Kabul etme," dedi. Nasr: "Neden?" dedi. Bahterî: "Zira sen Horasan'da Mudar'ın şeyhisin. Büyük ihtimalle Horasan valiliği görevine getirileceksin," dedi. Nasr ahdini alınca Bahterî'ye haber gönderdi. Bahterî de kendi adamlarına: "Nasr Horasan valisi oldu," diye haber verdi. Bahterî yanına gidince emîrlik unvanıyla Nasr'a selam verdi. Nasr ona: "Nereden bildin?" dedi. "Beni çağırdın oysa daha önce sen bana gelirdin. Bu sebeple vali olduğunu anladım," dedi.

Ravi dedi: Rivayete göre Esed b. Abdullah'ın ölüm haberini alınca Hişâm, Abdülkerîm'e: "Sence kimi Horasan'a vali yapalım? Duyduğuma göre orayı ve oranın halkını iyi biliyorsun,"
[156] dedi. Abdülkerîm dedi: Ona: "Ey Müminlerin Emîri! Horasan'ın kararlı ve yiğit adamı Kirmânî'dir," dedim. Hişâm yüzünü çevirdi ve "Adı nedir?" dedi. "Cüdey' b. Ali," dedim. Hişâm: "Bana lazım değil," dedi ve ismini uğursuzluğa yordu. "Bana başka bir isim söyle," dedi. "Ebü'l-Mîlâ' el-Lesin Mücerreb Yahyâ b. Nuaym b. Hübeyre eş-Şeybânî," dedim. Hişâm: "Rebîa ile gedikler kapatılmaz (yani sorun çözülmez," dedi. –Abdülkerîm dedi: Bunun üzerine içimden Rebîa ve Yemen'den hazzetmedi. Ona Mudar'dan isimler söyleyeyim dedim.– Akîl b. Ma'kıl el-Leysî, ancak bir kusurunu hoş görsen dedim. Hişâm: "O kusur nedir?" dedi. "İffet sahibi değildir," dedim. Hişâm: "Onu istemem," dedi. "Mansûr b. Harkā es-Sülemî, yalnız o kötümserdir," dedim. Hişâm: "Başkasını söyle," dedi. "Müceşşir b. Müzâhim es-Sülemî, akıllı ve cesur bir adam olup iyi görüşleri vardır. Ancak bazen yalan söyler," dedim. Hişâm: "Yalanda hayır yoktur," dedi. "Yahyâ b. Hudayn," dedim. Hişâm: "Sana Rebîa ile gedikler kapatılmaz demedim mi?" dedi. Nitekim ona Yemen ve Rebîa'dan bir isim söylediğim zaman yüz çevirirdi. Abdülkerîm dedi: Nasr'ı sona bıraktım. Oysa Nasr insanların en yiğidi, en kararlısı ve siyaseti en iyi bilenidir. Ona: "Onun bir kusuru olmakla beraber Nasr b. Seyyâr el-Leysî. O akıllı, tecrübeli ve iffet sahibidir," dedim. Hişâm: "Kusuru nedir?" dedi. "Aşireti Horasan'da azdır," dedim. Hişâm: "Yazık sana! Benden daha büyük aşiret mi var? Ben onun aşiretiyim," dedi.

Başka raviler de şöyle dediler: Yûsuf b. Ömer, Irak'a geldiği zaman: "Horasan'a tayin edeceğim bir adam söyleyin," dedi. Ona Mesleme b. Süleyman b. Abdullah b. Hâzim, Kudeyd b. Menî' el-Minkarî, Nasr b. Seyyâr, Amr b. Müslim, Müslim b. Abdurrahman b. Müslim, Mansûr b. Ebü'l-Harkā, Selm b. Kuteybe, Yûnus b. Abdurabbih ve Ziyâd b. Abdurrahman el-Kuşeyrî'nin isimlerini verdiler. Yûsuf da bu isimleri Hişâm'a gönderdi. Kaysîleri övdü ve Nasr b. Seyyâr el-Kinânî'nin ismini sonda zikretti. Hişâm: "Neden Kinânî sonda zikredildi?" Yûsuf, Hişâm'a: "Ey Müminlerin Emîri! Nasr'ın aşireti Horasan'da azdır," diye not düşmüştü. Bunun üzerine Hişâm ona şöyle yazdı: "Mektubunu okudum ve Kaysîleri övmeni anladım. Nasr'ın ve aşiretinin azlığına ilişkin notun dikkatimi çekti. Aşireti ben olan bir kişinin aşireti nasıl az olur? Bana Kayslı gibi davrandın ben de Hindifli gibi davranıyorum. Nasr'ın ahdini gönder. Aşireti Müminlerin Emîri olan kişinin aşireti az olmaz. Bunlar bir yana Temîm aşireti Horasan'da en kalabalık [157] aşirettir. Sonra Nasr'a yazarak Yûsuf b. Ömer ile yazışmasını istedi. Yûsuf, Selm'i Hişâm'a gönderdi ve onu övdü. Ancak Hişâm ona valilik görevi vermedi. Ardından onu Horasan'a tayin etmesi için Şerîk b. Abdurabbih en-Nümeyrî'yi gönderdi ve onu methetti ancak Hişâm talebini reddetti.

Ravi dedi: Nasr, Hakem b. Yezîd b. Umeyr el-Esedî'yi Horasan'dan Hişâm'a gönderdi ve onu methetti. Ancak Yûsuf onu darbetti ve Horasan'a dönmesine engel oldu. Ancak Yezîd b. Ömer b. Hübeyre gelince Hakem b. Yezîd'i Kirman'a atadı. Ayrıca Nasr'ın ahdini de Abdülkerîm el-Hanefî ile gönderdi. Yanında kâtibi Benî Hanîfe'nin azatlısı Ebû Mühenned de vardı. Serahs'a varınca kar yağdı. Bu sebeple ikamet etti ve Hafs b. Ömer b. Abbâd et-Teymî'nin misafiri oldu. Ona: "Nasr'ın Horasan emîrliği ahdini getirdim," dedi. Hafs o sırada Serahs amiliydi. Hafs hizmetçisini çağırdı, onu ata bindirerek ona para verdi. Ona: "Uçarak gideceksin. At gitmemekte direnirse başka bir at al ve Nasr'a git!" dedi. Hizmetçi yola çıktı ve Belh'e vardı, çarşıda yürürken Nasr'a rast geldiğinde mektubu ona teslim etti. Nasr ona: "Mektupta ne var biliyor musun?" dedi. Adam: "Hayır," dedi. Mektubu eline aldı ve evine gitti. İnsanlar:

"Nasr Horasan ahdini aldı," dediler. Bunun üzerine has adamlarından bazıları ona geldiler ve ona durumu sordular. Nasr: "Bana bir şey gelmedi," dedi. Nasr o günü böyle geçirdi. Ertesi gün Benî Hanzale'den Ebû Hafs b. Ali ona geldi. Ebû Hafs'ın kızı, Nasr'ın karısıydı. Cesur ve atılgan bir kimseydi. Ona: "İnsanlar senin valiliğin hakkında çok konuşuyorlar. Sana bir şey geldi mi?" diye sordu. Nasr: "Hayır, bana bir şey gelmedi," dedi. Adam çıkmak için davranınca Nasr ona: "Yerinde bekle," dedi ve mektubu ona okuttu. Ebû Hafs ona: "Hafs sana doğru olmayan bir şey yazacak değildir," dedi. Onlar böyle konuşurken Abdülkerîm yanına girmek için izin istedi. Abdülkerîm içeri girdi ve Nasr'a ahdini teslim etti. Bunun üzerine Nasr ona on bin dirhem verdi. Ardından Nasr, Belh'e Müslim b. Abdurrahman b. Müslim'i, Merverrûz'a Vişah b. Bükeyr b. Vişah'ı, Herat'a Hâris b. Abdullah b. Haşrec'i, Ziyâd b. Abdurrahman el-Kuşeyrî'yi Ebreşehr'e, hısmı Ebû Hafs b. Ali'yi Harezm'e ve Katan b. Kuteybe'yi Soğd'a atadı. Bunun üzerine bir Yemenli: "Böyle bir asabiyet görmedim," dedi. Nasr: "Önceki
[158] dönemin asabiyeti hariç," dedi. Nitekim dört sene boyunca Mudarlılardan başka bir amil atamadı. Bu dönemde Horasan her zamankinden daha çok imar edildi. Haracı ıslah etti. Vergi toplama ve yönetim işini iyileştirdi. Bunun üzerine Sevvâr b. Eş'ar şöyle dedi:

Horasan korkudan sonra emniyete kavuştu; zalim ve zorba hâkimlerden kurtuldu.

Horasan'ın haberleri Yûsuf'a ulaşınca onun için Nasr'ı, Nasr b. Seyyâr'ı seçti.

Nasr b. Seyyâr, valiliğinden hoşnut olmayanlara şöyle dedi:

Aşırı bağlılık ve sevda karşısında sabırlı olursan kınanmazsın, gam ve sıkıntıya maruz kalmazsın.

Yakınlıktan sonra büyük olan öfkelenirse ona aşırı bir sevgiyle bağlanır ve dert ve sıkıntıya kapılırsın.

Bir söz verdiği zaman ona ümit bağlanır. Ancak verdiği sözlere rağmen kerim insanlara verdiği sözler yalan çıktı.

Görmez misin ki güzelliğiyle meftun olanların yaptıkları meşakkatlidir konuşulmaya değmez.

Husumet kızışınca itaatim ve icraatım ile başarım boyun eğmeme mani olmaktadır.

Zimmet ve ahit kaybolduğu zaman biz hayırlı olanın ve hasebin hakkını zayi etmeyiz.

Hiçbir ihanete göz yummayız ve vefadan ayrılmayız. Bu nedenle de kınanmayız.

Halifemiz kendi çabası ve gayretiyle övgüye mazhar oldu. O büyük hükümdardır.

Onun hükmüyle onları yönetiriz ve onların üzerindeyiz. İfade edecek olsak onun güzellikleri büyüktür.

Ataları Ebü'l-Âs, Abdüşems, Harb ve kerem sahibi büyüklerdir.

Halifelerin babası Mervân'ın makamı yüksektir, şerefin merkezinde olup onlar için bir nizamdır.

Rahman'ın Halifesinin hanesi bizdedir ve Mescid-i Aksâ ile Mescid-i Harâm da bizdedir.

Unutulsak da kerem sahibi olanlar biziz. Âlemin büyükleri ve eşrafıyız.

Her kavim ve kabileden büyükleri ve onların yularları bizim elimizdedir.

Elimiz ve gücümüzle toplar ve ikramda bulunuruz. Ellerimiz vardır onlarla süratle yardım ederiz.

Kötü zamanda ve düşmanla karşılaştığımızda vurucu gücümüz var ve mızrak onun uyarıcısıdır.

Nasr'ın valilik ahdi 120 yılının Receb ayında eline ulaştı. [159] Bahterî ona: "Ahdini oku ve insanlara hitap et," dedi. Nasr hitap etti ve konuşmasında: "Adamlarımıza ciddiyetle ve samimiyetle tutunun. Biz sizin hayrınızı ve şerrinizi biliriz," dedi.

***

Bu yılda hac işlerini Muhammed b. Hişâm b. İsmâil sevk ve idare etti. Ahmed b. Sâbit bir raviden naklen İshak b. Îsâ ve Ebû Ma'şer'den rivayet etti.

Başka bir rivayete göre de bu yılda hac emîrliği görevini Yezîd b. Hişâm icra etti.

Bu yılda Medine, Mekke ve Tâif Valisi Muhammed b. Hişâm, Irak ve Şark Bölgesi Valisi Yûsuf b. Ömer idi. Horasan'da Nasr b. Seyyâr –bir rivayete göre de Ca'fer b. Hanzale–, Basra'da Kesîr b. Abdullah es-Sülemî –Yûsuf b. Ömer'e bağlıydı– valilik görevini icra ettiler. Basra Kâdısı Âmir b. Ubeyde el-Bâhilî idi. Erminye ve Azerbaycan Valisi Mervân b. Muhammed idi. Kûfe Kâdısı İbn Şübrüme idi.

[160] **Hicretin 121. Yılı**

Bu Yılda Vuku Bulan Olaylar

Bu yılda Mesleme b. Hişâm b. Abdülmelik Rum diyarında gazaya çıktı ve Metâmîr'i fethetti. Yine bu yılda Mervân b. Muhammed, Altın Taht Sahibi'nin diyarında gazaya çıktı ve onun kalelerini ele geçirip etrafı tahrip etti; düşmanı cizye ödemeye boyun eğdirdi. Buna göre her yıl bin baş ödemekle mükellef tuttu, buna karşı ondan rehineler aldı. Mervân Altın Taht Sahibi'ni kendi memleketinde işbaşında bıraktı.

Bu yılda Abbâs b. Muhammed doğdu.

***

Zeyd b. Ali'nin Ortaya Çıkışı

Vâkıdî'nin görüşüne göre Zeyd b. Ali b. Hüseyin b. Ali b. Ebû Tâlib bu yılın safer ayında öldürüldü. Hişâm b. Muhammed ise onun 122 yılının Safer ayında öldürüldüğünü söylemiştir.

Zeyd'in Meselesi, Başkaldırmasının Sebepleri ve Öldürülmesi

Başkaldırmasının sebepleri hakkında farklı görüşler vardır. Heysem b. Adî –Abdullah b. Ayyâş'ın rivayetine göre– şöyle dedi: "Zeyd b. Ali, Muhammed b. Ömer b. Ali b. Ebû Tâlib ve Dâvûd b. Ali b. Abdullah b. Abbâs, Irak Valisi Hâlid b. Abdullah'a gittiler. Hâlid onları ödüllendirdi. Akabinde de Medine'ye döndüler. Yûsuf b. Ömer vali olunca Hişâm'a yazarak onların isimlerini verdi ve onlara verdiği ödülü bildirdi. Yûsuf ayrıca Hişâm'a Hâlid'in Medine'de Zeyd b. Ali'den on bin dinara bir arazi satın aldığını ve araziyi geri verdiğini yazdı. Hişâm, Medine valisine yazarak adı geçenleri kendisine göndermesini istedi. Vali onları gönderdi. Hişâm ödülü onlara sordu. Onu kabul ettiler. Ancak bunun dışındaki iddiaları inkâr ettiler. Hişâm araziyi sordu. Ancak onu inkâr ettiler ve buna dair yemin ettiler. Hişâm onların söylediklerini kabul etti.

Hişâm b. Muhammed el-Kelbî ise Ebû Mihnef'ten naklen şöyle anlattı:

Zeyd b. Ali'nin meselesinin evveliyatı şöyledir: Yezîd b. Hâlid el-Kasrî, Zeyd b. Ali, Muhammed b. Ömer b. Ali b. Ebû Tâlib, Dâvûd b. Ali b. Abdullah b. Abbâs b. Abdülmuttalib, İbrâhim b.

Sa'd b. Abdurrahman b. Avf ez-Zührî ve Eyyûb b. Seleme b. [161] Abdullah b. Velîd b. Mugîre el-Mazûmî'den alacağı olduğunu iddia etti. Yûsuf b. Ömer konuyu bir yazıyla Hişâm b. Abdülmelik'e bildirdi. Bu sırada Zeyd b. Ali Rusâfe'deydi ve Resulullah'ın (sav.) sadakası konusunda Hasan b. Ali'nin oğullarıyla bir husumeti söz konusuydu. Muhammed b. Ömer b. Ali de yanındaydı. Yûsuf b. Ömer'in mektupları Hişâm'ın eline geçince isimleri geçen zevatı çağırdı ve onlara Yûsuf b. Ömer'in yazdığı, Yezîd b. Hâlid'in dile getirdiği iddiaları sordu. Ancak onlar bu iddiaları reddettiler. Hişâm onlara: "Biz sizi ona göndereceğiz. Kendisi sizi bir araya getirecektir," dedi. Zeyd b. Ali ona: "Allah adına ve akrabalık namına senden diliyorum, beni Yûsuf b. Ömer'e gönderme," dedi. Hişâm: "Neden Yûsuf b. Ömer'den çekiniyorsun?" dedi. Zeyd: "Bana haksızlık yapmasından endişe ediyorum," dedi. Hişâm: "Buna hakkı yok," dedi. Sonra Hişâm kâtibini çağırdı ve Yûsuf b. Ömer'e şöyle yazdı:

Falan ve filan kişiler sana gelince onları Yezîd b. Hâlid el-Kasrî ile bir araya getir. Onun iddialarını kabul ederlerse onları bana gönder. İnkâr ederlerse ondan delil iste. Onun elinde delil yoksa ikindiden sonra Yezîd b. Hâlid el-Kasrî'nin onlara bir emanet bırakmadığına kendilerinde bir alacağının olmadığına dair O'ndan başka ilah bulunmayan Allah'a yemin ettir. Sonra da onları serbest bırak.

Adı geçen şahıslar Hişâm'a: "Korkarız ki mektubun sınırlarını zorlar ve bize haksızlık yapmaya yeltenir," dediler. Hişâm: "Hayır. Sizinle muhafızlardan bir adam göndereyim de onu takip etsin ve bir an önce işi yoluna koysun," dedi. Onlar: "Allah mükâfatını versin. Akrabalık hakkındır. Adaletin hakkını verdin," dediler. Hişâm onları Yûsuf'a gönderdi ve Eyyûb b. Seleme'yi alıkoydu. Zira Hişâm b. Abdülmelik'in annesi Hişâm b. İsmâil b. Hişâm b. Velîd b. Mugîre el-Mahzûmî'nin kızıdır. Yani Hişâm'ın dayılarındadır. Bu sebeple de bu töhmetten sorumlu tutulmadı. Yûsuf'un yanına vardıklarında huzuruna çıkarıldılar. Hişâm, Zeyd b. Ali'yi kendisine yakın bir yerde oturttu, ona nezaketle sorular sordu. Arkasında da onlara parayla ilgili sorular sordu. Ancak hepsi iddiayı reddederek: "Bize para emanet etmedi, bizde parası yok," dediler. Bunun

üzerine Yûsuf, Yezîd b. Hâlid'i onlara karşı çıkardı. Bunun üze-
[162] rine ona: "İşte Zeyd b. Ali! İşte Muhammed b. Ömer b. Ali! Bu da filan kimsedir. Sen onları şikâyet etmiştin," dedi. Yezîd: "Az veya çok onlarda bir alacağım yoktur," dedi. Yûsuf ona: "Sen benimle mi, yoksa Müminlerin Emîri'yle mi alay ediyorsun?" dedi ve onu ölümcül bir işkenceye tâbi tuttu. Sonra ikindi namazını müteakip onları mescide çıkardı, onlara yemin ettirdi. Onlar yemin ettiler. Yûsuf emir vererek grubu baskı altına aldı. Ancak Zeyd b. Ali'ye dokunmadı. Buna rağmen gruptan bir netice elde edemedi. Bunun üzerine Hişâm'a durumu bildirdi. Hişâm ona: "Onlara yemin ettir ve onları serbest bırak," diye yazdı. Yûsuf onları serbest bıraktı. Onlar yola çıktılar ve Medine'ye gittiler. Zeyd b. Ali ise Kûfe'de kaldı.

***

Ubeyd b. Cennâd, Atâ b. Müslim el-Haffâf'tan naklen şöyle anlattı:

Zeyd b. Ali rüyada Irak'ı ateşe verdiğini, akabinde de ateşi söndürdüğünü ve öldüğünü gördü. Bu rüya onu ürküttü ve oğlu Yahyâ'ya: "Ey oğlum! Beni ürküten bir rüya gördüm," dedikten sonra rüyayı ona anlattı. Ardından Hişâm b. Abdülmelik'in mektubu eline ulaştı. Mektupta Hişâm onu yanına çağırıyordu. Zeyd ona gitti. Hişâm ona: "Emîrin Yûsuf'a git," dedi. Zeyd ona: "Ey Müminlerin Emîri! Allah hakkı için sana yalvarıyorum. Beni ona gönderirsen bir daha seninle bir araya gelebileceğimden emin değilim," dedi. Hişâm: "Emrimi dinle ve Yûsuf'a git," dedi. Bunun üzerine Zeyd, Yûsuf'a gitti.

Nakledildiğine göre Hişâm b. Abdülmelik, Yûsuf'un yazdığı mektup üzerine Zeyd'i Medine'den getirtti. Bunun sebebiyse –Ebû Ubeyde'nin iddiasına göre– şöyledir: "Yûsuf b. Ömer, Hâlid b. Abdullah'a işkence yaptı. Hâlid de Zeyd b. Ali ve Dâvûd b. Ali b. Abdullah b. Abbâs biri Mahzûmî diğeri de Cümahî olan Kureyş'ten iki adama yüklü miktarda mal emanet ettiğini iddia etti. Yûsuf bu konuyu Hişâm'a yazdı. Hişâm da dayısı ve Medine Valisi İbrâhim b. Hişâm'a yazarak adı geçen şahısları kendisine göndermesini emretti. İbrâhim, Zeyd ve Dâvûd'u çağırıp onlara Hâlid'in iddialarını sordu. İkili yemin ederek Hâlid'in kendilerine bir emanet tevdi etmediğini söylediler. İbrâhim onlara: "Benim indimde ikiniz doğru söylediniz. Ne

var ki Müminlerin Emîri'nin mektubunun muhtevasını biliyorsunuz. Mektubun gereğini yapmaktan başka yapabileceğimiz bir şey yok," dedi. Nitekim onları Şam'a gönderdi. Orada da Allah'a yemin ederek Hâlid'in kendilerine bir emanet bırakmadığını söylediler. Dâvûd: "Irak'ta onu ziyaret etmiştim. O bana yüz bin dirhem verilmesini emretti," dedi. Hişâm: "Siz [163] ikiniz bana İbnü'n-Nasrâniyye'den daha doğru sözlüsünüz. Ancak Yûsuf'a gidin de ikinizi onunla karşı karşıya getirsin de siz de onu yüzüne karşı yalanlayasınız," dedi.

Başka bir rivayete göreyse Zeyd, Hişâm'a amcasının oğlu Abdullah b. Hasan b. Hasan b. Ali ile ihtilafları sebebiyle geldi. Buna dair rivayet Cüveyriye b. Esmâ'dan nakledilmiştir. Cüveyriye şöyle dedi: Zeyd b. Ali ile Ca'fer b. Hasan b. Hasan'ın Ali'nin vakıflarının idaresi konusunda çekişmelerine şahit oldum. Zeyd, Benî Hüseyin adına, Ca'fer de Hasan'ın oğulları adına tartışıyordu. Ca'fer ve Zeyd, valinin huzurunda tartışma ve münazaralarında mübalağa ediyor, âdeta sınırı aşıyorlardı. Ardından kalkıp gidiyorlardı, aralarındaki ihtilafın çözümünde bir adım atamıyorlardı. Ca'fer ölünce Abdullah: "Zeyd'e karşı bizi kim savunacak," dedi. Hasan b. Hasan b. Hasan: "Ben savunacağım," dedi. Abdullah: "Hayır, biz senin elinden ve dilinden korkuyoruz. Ben bu işi yapacağım," dedi. Hasan b. Hasan: "O zaman amacına ulaşamaz ve hüccetini ortaya koyamazsın," dedi. Abdullah: "Hüccetimi ortaya koyacağım," dedi ve Zeyd ile valinin huzurunda tartıştılar. – O sırada Medine'de vali İbrâhim b. Hişâm idi.– Abdullah, Zeyd'e: "Sen bir Sindli cariyenin oğlu olduğun hâlde ona nail olacağını mı sanıyorsun?" dedi. Zeyd: "İsmâil de bir cariyenin oğluydu ve daha büyüğüne nail oldu," dedi. Abdullah bu yanıt karşısında sustu. O gün ikili münazarada sınırları zorladılar. Ertesi gün vali yine onları bir araya getirdi. Kureyş'i ve Ensarı da hazır bulundurdu. İkili münazaraya tutuştular. Derken Ensardan bir adam da tartışmaya müdahil oldu. Zeyd ona: "Sen bir Kahtanlı olarak kim oluyorsun da aramıza girmeye kalkıyorsun?" dedi. Adam: "Ben senden, babam babandan, annem annenden daha üstündür," dedi. Zeyd sustu. Ancak Kureyş'ten bir adam ortaya atıldı ve ona: "Yalan söyledin. Vallahi o senden, babası

babandan, annesi de annenden, öncesi ve sonrasıyla da senden daha hayırlıdır. O toprağın üstünde de olsa toprağın altında da olsa senden üstündür," dedi. Vali: "Sen ne karışıyorsun?" dedi. Bunun üzerine Kureyşli avucunu çakıl taşlarıyla doldurdu ve yere çarparak: "Vallahi buna sabırlı davranmak mümkün değil," dedi. Abdullah ve Zeyd valinin onların hâline sevindiğini fark ettiler. Abdullah konuşmak isteyince Zeyd ona susmasını istedi. Abdullah sustu. Zeyd valiye: "Vallahi bizi öyle bir şey için bir araya getirdin ki Ebû Bekir ve Ömer bizi böyle bir şey için bir araya getirmezlerdi. Allah şahit olsun ki, yaşadığım sürece senin huzurunda haklı da olsam haksız da olsam onunla tartışmayacağım," dedi. Ardından Abdullah'a: "Ey amcam oğlu! Kalk," dedi. İkili ayrılınca insanlar da dağıldılar.

Bazılarına göre de Zeyd, Ca'fer b. Hasan ve Ca'fer'den son-
[164] ra Abdullah ile olan çekişmesini sürdürdü. Bu çekişme Hişâm b. Abdülmelik, Hâlid b. Abdülmelik b. Hâris b. Hakem'i Medine valiliğine atamasına kadar sürdü. İkili arasında geçen bir tartışmada Abdullah ileri giderek: "Ey Hintli cariyenin oğlu!" diye hitap etti. Bunun üzerine Zeyd gülümseyerek: "Ey Ebû Muhammed! Yapacağını yaptın," dedi ve annesini bir şekilde andı.

Medâinî de şöyle anlattı: Abdullah, Zeyd'e karşı o sözü sarf edince Zeyd şöyle karşılık verdi: "Evet, vallahi efendisinin vefatından sonra sabretti. Ancak sen kapısını açmadın. Ki başkası böyle sabretmez." Ravi dedi: Ancak Zeyd bu sözleri sarf ettiği için halasından utandı ve bir müddet onun ziyaretine gitmedi. Bunun üzerine ona: "Ey kardeşimin oğlu, biliyorum ki Abdullah için annesi ne kadar kıymetliyse senin için de annen o kadar kıymetlidir," diye haber gönderdi.

Bir rivayete göre de Fâtıma, Zeyd'e: "Abdullah annene kötü söz söylerse sen de onun annesine kötü söyle," diye haber gönderdi. Ayrıca Abdullah'a: "Zeyd'in annesi hakkında şöyle şöyle sözler sarf ettin mi?" diye sordu. Abdullah: "Evet," dedi. Bunun üzerine ona: "Sen ne kötü söylemişsin. Vallahi o ne güzel bir yabancıydı!" dedi.

Rivayet edildiğine göre vali Hâlid b. Abdülmelik ikiliye: "Yarın sabah bize gelin. Eğer aranızdaki meseleyi halletmezsem Abdülmelik'in oğlu olmayayım," dedi. O gece Medine kazan gibi kaynıyor, her kafadan bir ses çıkıyordu. Kimisi "Zeyd şöyle dedi," kimisi de "Abdullah böyle dedi," diyordu. Ertesi gün Hâlid mescitte oturdu. İnsanlar da toplandılar. Kimisi üzgün kimisi de neşeliydi. Hâlid ikiliyi çağırdı. İkilinin birbirlerine kötü sözler söylemelerini arzu ediyordu. Abdullah konuşmak üzereydi ki Zeyd ona: "Ey Ebû Muhammed! Sakin ol. Eğer Hâlid'in huzurunda seninle tartışırsam Zeyd'in sahip olduğu köleler azat olsun," dedikten sonra Hâlid'e dönerek: "Ey Hâlid! Resulullah'ın (sav.) zürriyetini öyle bir şey için bir araya getirdin ki Ebû Bekir ve Ömer bunun için bizi bir araya getirmezlerdi," dedi. Hâlid: "Bu sefihe haddini bildirecek kimse yok mu?" dedi. Bunun üzerine Ensardan Amr b. Hazm'dan bir adam şöyle dedi: "Ey İbn Ebû Turâb ve sefih Hüseyin'in oğlu! Valiye saygı ve itaat nedir bilmez misin?" Zeyd: "Ey Kahtânî! Sen sus. Senin gibisine cevap vermeyiz," dedi. Adam: "Beni muhatap almıyorsan bil ki ben senden, babam babandan, annem annenden hayırlıdır," dedi. Zeyd gülümsedi ve: "Ey Kureyşli! Din gitti şimdi de hasep ve mertlik de mi gitti. Vallahi din gitse bari mertlik gitmese," dedi. Bunun üzerine Abdullah [165] b. Vâkıd b. Abdullah b. Ömer b. Hattâb konuştu ve şöyle dedi: "Ey Kahtanî! Vallahi yalan söyledin. Vallahi o senden, babası babandan, annesi annenden, aslı senin aslından hayırlıdır," dedi ve alabildiğine eleştirdi. Kahtânî: "Hadi sen de ey İbn Vâkıd," dedi. Bunun üzerine İbn Vâkıd bir avuç çakıl taşı alıp yere çaldı ve ona: "Vallahi böylesine tahammül edilmez," dedi ve kalkıp gitti.

Sonra Zeyd, Hişâm b. Abdülmelik'e gitti. Ancak Hişâm ona meramını ifade etme fırsatı vermiyordu. Bu nedenle hikâyesini ona yazılı olarak iletiyordu. Ancak Hişâm hikâyenin altına: "Emîrine git!" diye not düşüyordu. Zeyd: "Vallahi Hâlid'e gitmem. Ben mal peşinde değilim. Ben birileriyle husumet içindeyim," diyordu. Uzun süren bir alıkoymadan sonra Hişâm ona izin verdi.

Ömer b. Şebbe, Eyyûb b. Ömer b. Ebû Amr'dan naklen Muhammed b. Abdülazîz ez-Zührî'nin şöyle dediğini nakletti:

Zeyd b. Ali, Hişâm'ın yanına geldiğinde koruması ona yerini bildirdi. Hişâm yüksekteki bir mekâna çıktı, Zeyd'e izin verdi. Bir hizmetçisine: "Onu takip et ancak seni görmesin. Bak ne diyecek," diye tembih etti. Hizmetçi dedi: Onu takip ettim. Merdivenden çıkarken iri yarı olduğu için merdivende durdu. "Vallahi dünyayı seven mutlaka zillete duçar olur," dedi. Sonra Hişâm'ın yanına vardı; Hişâm ihtiyacını karşıladı. Ardından da Kûfe'ye doğru yola çıktı. Hişâm hizmetçiye ne söylediğini sormayı unutmuştu ki birkaç gün sonra hizmetçiye ne dediğini sordu. Hizmetçi ona söylediklerini haber verince Ebraş'a: "Kısa bir süre sonra haletmeye yelteneceğini duyacaksın," dedi. Nitekim öyle oldu.

Zeyd'den nakledildiğine göre bir konuda Hişâm'a yemin etti. Hişâm ona: "Sana inanmıyorum," dedi. Zeyd ona: "Ey Müminlerin Emîri! Allah kimsenin kaderini Allah'a razı olsun diye yükseltmedi ve kimsenin kaderini de Kendisinden razı olmamak için indirmedi," dedi. Hişâm ona: "Ey Zeyd! Duyduğuma göre hilafetten söz ediyor ve onu temenni ediyormuşsun. Sen ona layık değilsin, bir cariyenin oğlusun!" dedi. Zeyd: "Ey Müminlerin Emîri! Sana cevap verebilirim," dedi. Hişâm: "Konuş," dedi. Zeyd: "Hiç kimse Allah katında bir peygamberden daha kıymetli ve daha üstün değildir. Nitekim İsmâil hayırlı bir peygamberdi ve bir cariyenin oğluydu. Onun kardeşi hür bir kadının oğluydu. Ancak Allah, İsmâil'i seçti ve insanların en hayırlısını onun soyundan çıkardı. Hele dedesi Resulullah (sav.) olan bir kişinin annesinin cariye olması onun için bir nakısa değildir," dedi. Hişâm ona: "Çık," dedi. Zeyd: "Çıkacağım ve beni ancak arzu etmediğin yerde göreceksin," dedi. Sâlim ona: "Ey Ebü'l-Hüseyin! Bu adam senden intikam almasın," dedi.

***

Şimdi söz sırası Hişâm b. Muhammed el-Kelbî'nin Ebû Mihnef'ten naklettiği rivayete geldi. Ebû Mihnef dedi: Şia Zeyd b. Ali'ye gidip gelmeye başladı ve ona başkaldırması için telkinde bulunarak: "Umarız sen muzaffer olursun ve bu, Benî Ümeyye'nin helak olacağı devir olur," dediler. Zeyd, Kûfe'de ikamet etmeye başladı. Yûsuf b. Ömer onu sorduğunda "O, burada,"

deniliyordu. Bunun üzerine ona çıkması için haber gönderiyordu. Zeyd tamam gideceğim diyor rahatsızlığını ileri sürerek işi yokuşa sürüyordu. Bir müddet böyle ikamet etti. Sonra tekrar onu sordu ve ona şöyle denildi: "O Kûfe'den çıkmadığı için burada ikamet ediyor." Yûsuf ona haber gönderdi ve bir an önce gitmesini söyledi. Zeyd bu kez de satın alacağı bazı şeyleri sebep gösterdi ve çıkmak için hazırlık yaptığını bildirdi. Yûsuf'un ciddiyetini görünce çıkmak için hazırlık yapmaya başladı. Sonra yola çıktı ve Kâdisiye'ye ulaştı. Bazı ravilere göre Yûsuf onunla bir görevli gönderdi ve onu Uzeyb'e kadar geçirdi. Ancak Şiîler ona yetiştiler ve: "Bizi bırakıp nereye gideceksin? Kûfe halkından yüz bin kişi seninledir. Yarın senin uğrunda kılıçlarıyla savaşacaklar, karşılarında Şam halkından küçük bir grup vardır. Bizden Mezhic, Hemdan, Temîm veya Bekir kabilelerinden biri onlara karşı koysa onların hakkından gelecektir. Allah adına senden rica ediyoruz geri dön," dediler. Israr ederek onu Kûfe'ye geri döndürdüler.

***

Ebû Mihnef'in dışında kalan ravilere gelince Ubeyd b. Cennâd, Atâ b. Müslim'den naklen şöyle dediğini rivayet etti:

Zeyd b. Ali, Yûsuf'un yanına gelince Yûsuf ona: "Hâlid sana emaneten mal ve para bıraktığını söyledi," dedi. Zeyd: "Minberinde baba ve dedelerime küfrettiği hâlde bana nasıl emanet bırakır?" Bunun üzerine Yûsuf, Hâlid'e adam göndererek onu bir kepenek içinde getirtti. Ona: "İşte Zeyd, ona mal tevdi ettiğini iddia ettin, o inkâr ediyor," dedi. Hâlid ikisinin yüzüne bakarak şöyle dedi: "Günahınla birlikte bu adamın günahını [167] da mı bana yüklemek istiyorsun? Ona ve babasına minberde küfrettiğim hâlde ona nasıl mal tevdi ederim?" dedi. Bunun üzerine Yûsuf ona sövdü ve geri gönderdi.

Ebû Ubeyde'ye gelince ondan nakledildiğine göre şöyle dedi:

Hişâm, Zeyd'i ve Yûsuf'un itham ettiği insanları tasdik etti, onları Yûsuf'a göndererek şöyle dedi: Bana yemin ettiler. Onların yeminlerini kabul ettim ve zimmetini söz konusu maldan ibra ettim. Onları sana göndermemin sebebi onlarla Hâlid'i karşı karşıya getirmen ve onu yüzünde yalanlamalarıdır. Ravi dedi: Hişâm onlara ihsanda bulundu. Yûsuf'un yanına

varınca Yûsuf onları misafir etti ve onlara ikramda bulundu. Yûsuf'a da adam göndererek onu getirtti. Ona: "Bu insanlar yemin etmişler ve onların beratına dair Müminlerin Emîri'nin mektubu elimde. Senin bu konuda bir delilin var mı?" diye sordu. Ancak Hâlid'in delili yoktu. Adı geçen şahıslar Hâlid'e: "Bu iddiayı ortaya atmanın sebebi neydi?" dediler. Hâlid: "Bana ağır işkenceler yapılınca o iddiayı ortaya attım. Ümit ettim ki siz gelinceye kadar Allah bir çıkış yolu ihsan eder." Sonra Yûsuf onları serbest bıraktı. Kureyşli olan Cümahî ve Mahzûmî Medine'ye dönerken iki Hâşimî olan Zeyd b. Ali ile Dâvûd b. Ali, Kûfe'de kaldılar.

Rivayet edildiğine göre Zeyd, Kûfe'de dört veya beş ay ikamet etti; bu süre zarfında Yûsuf çıkmasını istiyor ve kendisi Hîre'deyken Kûfe'deki amiline yazarak Zeyd'i çıkarmasını emrediyordu. Zeyd ise Talha b. Ubeydullah ailesiyle Medine'deki bir mal üzerinde ihtilafları olduğunu ileri sürüyordu. Amil de bu konuda Yûsuf'a yazarak izin talebinde bulundu. Yûsuf da birkaç günlüğüne ona mühlet verdi. Ardından amil, Yûsuf'a yazarak Şîîlerin ona gidip geldiklerini bildirdi. Yûsuf da ona yazarak onu gecikmeye meydan vermeden çıkarmasını istedi. Birileriyle bir ihtilafı olduğunu söylüyorsa birilerini vekil tayin etsin ve o kişi onun adına bu meselenin halli için çalışsın diyordu. Bu süre zarfında aralarında Seleme b. Küheyl, Nasr b. Huzeyme el-Absî, Muâviye b. İshak b. Zeyd b. Hârise el-Ensârî, Huceyye b. Eclah el-Kindî ve Kûfe halkının ileri gelenlerinden bazılarının da bulunduğu bir topluluk ona biat ettiler. Dâvûd b. Ali bu vaziyeti görünce ona: "Ey amcam oğlu! Bu insanlar seni kandırmasın. Ehl-i beytinde senin için ibret vardır. Bunlar onlara ihanet etmişlerdi," dedi. Zeyd: "Ey Dâvûd! Benî Ümeyye azdı ve kalpleri katılaştı," dedi. Ancak Dâvûd ısrarla onu uyarmaya devam edince Zeyd yola çıkmaya karar verdi. İkili yola çıktılar ve Kâdisiye'ye vasıl oldular.

Ebû Ubeyde'den nakledildiğine göre Kûfeliler onun pe-
[168] şinden gittiler ve ona şöyle dediler: "Kırk bin kişiyiz. Kûfe'ye dönersen hiç kimse senden geri kalmayacak." Bu konuda ona yemin ettiler ve söz verdiler. Zeyd onlara: "Korkarım babama ve dedeme yaptığınız gibi beni de ortada bırakacak ve hasım-

lara teslim edeceksiniz," dedi. Onlar ona yemin ederek bağlılık sözü veriyorlardı. Dâvûd b. Ali: "Ey amcam oğlu! Bunlar seni kandırıyorlar. Bunlar senden daha fazla aziz bildikleri insanları kandırmadılar mı? Deden Ali b. Ebû Tâlib, ondan sonra biat ettikleri Hasan'a saldırdılar, cübbesini sırtından alıp çadırını yağmaladılar, onu yaraladılar. Ceddin Hüseyin'i harekete geçirmediler mi? Ona en büyük yeminler ettikten sonra onu ortada bıraktılar ve düşmanlarına teslim ettiler. Bununla da yetinmediler, onu öldürdüler. Sen yapma, onlarla geri dönme," dedi. Onlar Zeyd'e: "Bu adam senin galip gelmeni istemiyor. O hane halkının bu işe sizden daha layık olduğunu iddia ediyor," dediler. Zeyd, Dâvûd'a: "Muâviye dehası ve Şam halkıyla Ali'ye karşı savaştı. Yezîd b. Muâviye de Hüseyin ile savaştı. Bu durum kendileri için söz konusudur," dedi. Dâvûd ona: "Korkarım ki onlarla geri dönersen onlar herkesten çok sana karşı olacaklar. Yine de sen bilirsin," dedi ve Medine'ye döndü. Zeyd ise Kûfe'ye geri döndü.

Ubeyd b. Cennâd ise Atâ b. Müslim el-Haffâf'tan naklen şöyle dediğini anlattı:

Hişâm, Yûsuf'a: "Zeyd'i memleketine geri gönder. Zira o hangi memlekette ikamet eder ve oranın halkını davet ederse ona icabet ederler," diye yazdı. Bunun üzerine onu Kûfe'den çıkardı. Sa'lebiye veya Kâdisiye'deyken uğursuzlar –Kûfeliler– ona yetiştiler, onu geri döndürerek ona biat ettiler. Bunun üzerine Seleme b. Küheyl ona geldi ve görüşmek için izin istedi. Zeyd izin verdi. Seleme onun Resulullah'a olan yakınlığını ve hakkını dile getirdi ve güzel sözler söyledikten sonra "Bana aman ver," dedi. Zeyd: "Süphanallah! Senin gibi biri benim gibi birinden nasıl aman ister?" dedi. Aslında Seleme adamlarının dikkatini çekmek istedi. Zeyd: "Senin için aman vardır," dedi. Seleme: "Allah adına sana soruyorum, kaç kişi biat etti?" Zeyd: "Kırk bin kişi," dedi. Seleme: "Ceddine biat edenler kaç kişiydi?" Zeyd: "Seksen bin kişiydi," dedi. Seleme: "Kaç kişi yanında kaldı?" Zeyd: "Üç yüz kişi," dedi. Seleme: "Allah hakkı için söyle, sen mi hayırlısın ceddin mi?" Zeyd: "Ceddim benden hayırlıdır," dedi. Seleme: "Senin onlarla başkaldırdığın kuşak mı hayırlıdır, yoksa ceddinin onlarla isyan ettiği kuşak mı?" Zeyd: "Ceddimin onlarla isyan ettiği kuşak daha hayırlıdır," dedi. Se-

leme: "Onlar ceddine ihanet ettikleri hâlde bunların sana vefa göstereceklerini umuyor musun?" Zeyd: "Bana biat ettiler; bu
[169] biat bana ve onlara bir mükellefiyet yükledi," dedi. Seleme: "Bu beldeden çıkmak için bana izin verir misin?" dedi. Zeyd: "Neden çıkacaksın?" diye sordu. Seleme: "Senin başına bir şey gelmesinden ve bu durum karşısında kendime hâkim olamayacağımdan korkuyorum," dedi. Zeyd: "Sana izin verdim," dedi. Bunun üzerine Seleme, Yemâme'ye gitti. Akabinde Zeyd başkaldırdı ve öldürülüp darağacına asıldı. Hişâm, Yûsuf'a yazarak Seleme'nin çıkmasına izin verdiği için onu eleştirdi ve şöyle dedi: "Onun Kûfe'de kalması bazı süvarilerin seninle birlikte olmasından daha iyiydi."

Ömer, Ebû İshak'tan naklen Asbahan halkından yaşlı bir zatın kendisine şöyle anlattığını nakletti:

Abdullah b. Hasan, Zeyd b. Ali'ye şöyle yazdı: Ey amcam oğlu! Kûfe halkı görünüşleriyle dolgun ancak içleri boş, rahatlıkta atılgan, karşılaşmada çekingen insanlardır. Dilleri önden giderken kalpleri onlara refakat etmez. Olaylar karşısında hazırlık yapmazlar, umulan bir hareket gerçekleştiremezler. Âdeta tevatür derecesinde bana davet mektupları geldi. Onlara ses vermekten imtina ettim ve onları anmamak için kalbime bir giysi giydirdim. Çünkü onlardan ümidimi kestim ve onları bir kenara koymak istedim. Onları en güzel tasvir eden Ali b. Ebû Tâlib'dir: "İhmal edildiğinizde dalarsınız. Sizinle savaşılınca gücünüzü yitirirsiniz. İnsanlar bir imam üzerinde ittifak edince eleştirirsiniz. Zorlu bir iş için icabet ederseniz cayarsınız."

Hişâm b. Abdülmelik'ten naklettiğine göre o Zeyd b. Ali hakkında Yûsuf b. Ömer'e şöyle yazdı:

Kûfe halkının bu Ehl-i beyte olan sevgilerinden ve onları olmaları gerekenden farklı bir yere konumlandırdıklarından haberdarım. Zira onlara itaat etmeyi kendileri için bir gereklilik olduğunu kabul etmişler, dinlerinin hükümlerini ona göre düzenlemişler ve buna göre gidişatlarını tanzim etmişlerdir. Onları cemaati dağıtmaya ve bunun için başkaldırmaya sevk etmişlerdir. Zeyd b. Ali Müminlerin Emîri'ne geldi; Ömer b. Velîd ile husumeti meselesinde Müminlerin Emîri onların

arasını buldu. Onu celadet sahibi, ağzı laf yapan, sözlere şekil verme ve ifade becerisine sahip, tatlı diliyle insanları kazanmasını bilen, delillerini ortaya koymanın türlü türlü üsluplara tevessül edebilen, tartışmalarda hasmına karşı galebe çalmak için güçlü ve keskin bir mantık sahibi olarak gördüm. Bir an önce onu Hicaz'a gönder. Senin muhitinde ikamet etmesine fırsat verme. Zira insanlar ona kulak verirlerse yumuşak söz- [170]
leri ve tatlı mantığıyla onları dolduruşa getirecektir. Resulullah'a (sav.) yakınlığını dile getirmesi de onları kendisine meylettirecek, sakin bir kafayla ve teenniyle düşünmelerine fırsat vermeyecek, dinlerini korumalarına imkân vermeyecektir. Ona adil davranmayarak eziyet etmek yerine onu uzaklaştırmak, ona dokunmamak herkesin selameti için kan akmasını önlemek, tefrikadan uzak kalmak benim indimde onların kanını akıtmak, birliği bozmak, nesillerinin kökünü kazımaktan daha iyidir. Cemaat Allah'ın sağlam ipi, doğru dini ve sağlam kulpudur. Bu sebeple Kûfe halkının eşrafını topla ve onlara canlarını acıtacak cezalara maruz kalacakları, mallarının değerlisinin alınacağı tehdidinde bulun. Böylece ayaktakımı olanlarla Sevâd halkı ve muhtaçlarla fitne düşkünü olanlar –onlar İblis'in köleleştirdikleri kimselerdir– dışında ahdi ve akdi olanlar onunla hareket etmekten kaçınacaktır. O hâlde açıkça onları tehdit et, kırbacınla onlara dokun ve kılıcını göster. Vasat insanlardan önce eşrafı, sefillerden önce vasat insanları korkut. Bilesin ki ülfet ve uyum kapısında durmalısın. İtaate davet etmelisin, cemaate teşvik etmeli ve Allah'ın dinini savunmak için hazır olmalısın. Onların çokluğu seni yıldırmasın. Senin sığınağın ve yöneleceğin yer Rabbine güvenmendir. Dinin için öfkelen ve cemaati savun; Allah'ın açtığı kapıyı kapatmak isteyenlere karşı dur ve bu kapıyı savunmakta hırslı davran. Müminlerin Emîri ona karşı görevini ifa etmiş ve hukukunu gözetmiştir. Hak iddia etmesi veya zulme maruz kalması, payının verilmemesi, fey hakkının ve akrabalık bağının gözetilmemesi söz konusu değildir. Müminlerin Emîri'ni endişelendiren husus sefil insanların dalalete ve bedbahtlığa meydan vermeleridir. Bu onlar için acı olacak. Müminlerin Emîri dini, sühuletle, izzetle korumaya ve savunmaya muktedirdir. O ümmetinde düzensiz bir duruma maruz kalmala-

rını ve muazzep olmalarını arzu etmiyor. O ümmeti sürekli
[171] olarak gözetecek, reşit yönetimini devam ettirerek insanları korkudan koruyacak, iyiliklere yönelterek tehlikelerden uzak tutacaktır. Onlara müşfik bir babanın evladına davrandığı gibi davranacak ve raiyesini gözetecektir.

Bilesin ki onlarla mücadelende Allah'ın yardımını temin edecek şartlardan biri de onların ihtiyaçlarını karşılaman, aile fertlerinin atiyyelerini temin etmen, askerlerin onların mahrem yerlerine, evlerine girmelerini yasaklamandır. O hâlde çıktığın yolda Allah'ın rızasını gaye edin. Zira zulüm kadar hiçbir günah Allah'ın azabının süratle gerçekleşmesini sağlayamaz. Şeytan onlara tuzak kurmuş ve ona düşürmüştür. Zulmü terk edene sığınmak evladır. Müminlerin Emîri onlara ve tebaasından olan diğer suçlulara karşı Allah'a sığınmaktadır; onlardan bozuk olanları ıslah etmesini, onları kurtuluşa erdirmesini Allah'tan niyaz ederim. O işiten ve kuluna yakın olandır.

***

Şimdi söz Hişâm'ın rivayetine döndü. Sonra Zeyd, Kûfe'ye döndü ve âdeta kendini gizledi. Zeyd, Kûfe'ye dönmek isteyince Muhammed b. Ömer b. Ali b. Ebû Tâlib ona: "Allah hakkı için sana hatırlatıyorum. Ailenin yanına dön, seni davet eden bu insanların davetini kabul etme. Zira onlar sana vefa göstermeyecekler," dedi. Ancak Zeyd onun ricasını kabul etmedi ve Kûfe'ye döndü.

Hişâm dedi: Ebû Mihnef şöyle anlattı:

Zeyd, Kûfe'ye dönünce Şiîler ona gidip gelmeye başladılar ve ona biat ettiler. Onun divanı biat edenlerin sayısını on beş bin olarak tespit etti. Zeyd, Kûfe'de on küsur ay kaldı. Bu sürenin yaklaşık iki aylık kısmını Basra'da geçirdi. Ardından da Kûfe'ye gitti ve orada ikamet ederek Sevâd halkına ve Musul halkına adamlarını göndererek onları kendisine katılmaya davet etti.

Hişâm dedi: Kûfe'ye vardığında Benî Farkâd'dan Ya'kūb b. Abdullah es-Sülemî'nin kızı ve Abdullah b. Ebü'l-Anbes el-Ezdî'nin kızıyla evlendi. Ravi dedi: Zeyd'in onunla evlenmesinin

sebebi, onun annesi Ümmü Amr b. es-Salt'ın Şiîlerin görüşünü paylaşıyor olmasıydı. Zeyd'in ikamet ettiği yeri öğrenince ona gidip selam vermek istedi. –Kendisi iri yarı, güzel ve etine dolgun bir kadın olup yaşı ilerlemiş olmasına rağmen yaşını göstermiyordu.– Huzuruna girince ona selam verdi. Zeyd [172] genç olduğunu sandı. Onunla konuşunca çok fasih bir üsluba sahip olduğu ve güzel bir kadın olduğunu gördü. Zeyd ona: "Allah seni korusun. Benimle evlenir misin?" dedi. Kadın: "Allah seni esirgesin. Keşke evlenecek durumda olsaydım," dedi. Zeyd: "Senin için bir engel mi var?" dedi. Kadın: "Benim için engel yaşlanmış olmamdır," dedi. Zeyd: "Hayır, ben razıyım. Kaldı ki sen henüz yaşlılıktan uzaksın," dedi. Kadın: "Allah seni esirgesin. Ben kendimin kaç yaşında olduğumu daha iyi bilirim. Ancak benim bir kızım var, babası amcamın oğludur. Kızım benden güzeldir. Dilersen onu sana vereyim," dedi. Zeyd: "Senin gibi olursa razıyım," dedi. Kadın: "Onun yaratıcısı ve onu tasvir eden benim gibi olmasını istemedi. Onu daha beyaz daha güzel ve daha iri ve daha cilveli yarattı," dedi. Zeyd gülerek: "Fesahat ve mantığın güzeldir. O senin gibi olabilir mi?" Kadın: "Onu bilemem. Zira ben Hicaz'da büyüdüm, o ise Kûfe'de büyüdü. Belki de kızım ailesinin üslubunu aldı," dedi. Zeyd: "Ona bir itirazım yoktur," dedi. Bunun üzerine ona bir randevu verdi; o günde gidip kızıyla evlendi ve ondan bir kız çocuğu dünyaya getirdi. Ancak daha sonra öldü. Zeyd ona hayrandı.

Zeyd b. Ali, Kûfe'de muhtelif yerlerde ikamet ediyordu. Bazen karısının Ezd'deki evinde Sülemî hısımlarında, bazen Sülemî aşiretinde, bazen Benî Abs'ta Nasr b. Huzeyme'de kimi zaman da Guber'de kalıyordu. Ardından Benî Guber'den Sâlim es-Selûlî'nin muhitinin uzak noktasında Muâviye b. İshak b. Zeyd b. Hârise el-Ensârî'nin evine intikal etti. Sonra Benî Nehd ve Benî Hilâl b. Âmir'in mescidinin civarında Benî Tağlib'e geçti. İnsanların biatlerini kabul ediyordu. Biatin metni şöyleydi: «Sizi Allah'ın kitabı ve Peygamberinin (sav.) sünnetine davet ediyor ve zalimlere karşı cihada, müstazafları savunmaya, mahrumların hakkını vermeye, feyi hak sahiplerine eşit bir şekilde taksim etmeye, zalimleri reddetmeye,

sınır boylarında uzun sürelerde silah altında tutulan askerleri ailelerine geri döndürmeye, biz Ehl-i beytin hakkını bilmeyip onlara düşmanlık yapanlara karşı kendilerine yardımcı olma-
[173] ya davet ediyoruz.» "Bu şartlarla bize biat ediyor musunuz?" derdi. Biat eden kişi evet derse Zeyd elini onun elinin üzerine koyarak: "Seni Allah'ın ahdi, misakı, zimmeti ve resulünün zimmetine bağlı kılıyorum. Biatime vefa gösterecek, düşmanımla savaşacak, açık ve gizli bir şekilde sadakat gösterecek misin?" diyordu. Biat eden evet derse Zeyd elini onun elini mesh ederken: "Allah'ım şahit ol!" derdi. Zeyd on küsur ay bu minval üzere kaldı. Başkaldırma vakti gelince adamlarına hazırlanmalarını emretti. Onunla çıkmak isteyenler hazırlık yapmaya başlayınca Zeyd'in durumu deşifre oldu.

***

Nasr b. Seyyâr'ın Mâverâünnehir Gazası

Bu yılda Nasr b. Seyyâr iki kere Mâverâünnehir'de gazaya çıktı. Üçüncü gazasında da Korsol'u öldürdü.

Bu gazalara dair nakledilen rivayetler:

Ali üstatlarından naklen şöyle anlattı:

Nasr, Mâverâünnehir'de Belh tarafından Bâbü'l-Hadîd'den yola çıkarak gazalarına başladı. Gazalardan dönünce Merv'e geçti. İnsanlara hitap etti ve şöyle dedi: "Bilesiniz ki Behrâmsis Mecûsîlerin bağışçısıdır. Onlara veriyor ve onları müdafaa ediyordu. Müslümanlara karşı onların yükünü taşıyordu. Eşbedâd b. Cerîcor Hristiyanların bağışçısıdır. Yahudi Ukaybe de Yahudilerin bağışçısıydı, onlara bağışlardı. Ben de Müslümanların bağışçısıyım. Onlara bağışlıyorum, onları savunuyorum, müşriklere karşı onların yükünü taşıyorum. Bilesiniz ki haraç yazıldığı şekilde ve tam olarak toplanmasıyla mükellefim. Bu konuda Mansûr b. Ömer b. Ebü'l-Harkā'yı amiliniz olarak tayin ettim ve aranızda adaletle hükmetmesini istedim. Siz Müslümanlardan kim ki kelle vergisine tâbi ya da haracı ağırlaştırıldıysa, buna karşılık müşriklerin bu tür vergileri hafifletildiyse bu konuyu Mansûr b. Ömer'e taşısın. O bu tür vergiyi Müslümandan müşrike nakletsin." Ravi dedi: Henüz ikinci cuma gelmeden cizye ödeyen otuz bin Müslüman ona geldiler. Ciz-

yesi kaldırılmış seksen bin müşrik de ona başvurdu. Mansûr b. Harkā bu tür vergilere tâbi olan Müslüman mükellefleri bu yükümlülükten muaf tutup bu vergileri müşriklere yükledi.[15] Ardından da haracı tasnif ederek gerçek yerine koydu. Sonra sulh antlaşmasının hükümlerine göre mükellefiyetleri tanzim etti. Buna göre Benî Ümeyye zamanında Merv şehrinden ha- [174]
raç dışında yüz bin dirhem yıllık vergi alınıyordu. Ardından ikinci gazada Verağser ve Semerkant'a kadar gittikten sonra geri döndü. Ondan sonra üçüncü gazasına çıktı. Merv'den hareket ederek Şaş üzerine gitti. Ancak Korsol on beş bin askerle Nasr'ın nehri (Şaş Nehri) geçmesine engel oldu. Korsol askerlerden her birine aylık bir ipek kumaş parçası ücret veriyordu. Bir kumaş parçası yirmi beş dirhem değerindeydi. Taraflar arasında karşılıklı ok atışları oldu ve Nasr'ın Şaş tarafına geçmesine engel oldu. O sırada Hâris b. Süreyc Türk diyarındaydı ve onlarla birlikte hareket etti. Hâris, Nasr'ın karşısında vaziyet aldı ve ona küçük bir ok attı. Ancak ok, abdest almakta olan Nasr'ın eline su döken hizmetçisinin şakağına isabet etti. Nasr da tahtından indi. Sonra bir Şamlının atına bir ok attı ve onu öldürdü. Sonra Korsol kırk kişiyle nehri geçti ve askere tuzak kurdu. Bu arada artçılar arasında yer alan Buharalılara ait koyun sürüsünü vurdu ve gece karanlığında ordugâhın etrafında tur attı. Nasr'ın ordusunda Buharalılar, Semerkant, Kis ve Eşrusne halkından oluşan yirmi bin asker vardı. Nasr orduyu oluşturan *ahmas*a[16] şöyle seslendi: "Hiç kimse mevkiinden çıkmasın. Herkes mevkiinde kalsın." Semerkant askerlerinin başında bulunan Âsım b. Umeyr çıktı. Bu arada Korsol'un süvarileri geçtiler. Türkler bir nara attılar. Kamptakiler bütün Türklerin nehri geçtiklerini sandılar. Ancak Korsol'un süvarileri geçince onların arka tarafına saldırdı

15 Cizye ve haraç vergileri gayrimüslimler için söz konusudur. Müslümanlar genellikle zekâtla mükelleftir. Burada söz konusu edilen yanlış bir uygulamadır. Yani Müslümanlar gayrimüslimlerin tâbi olduğu mükellefiyetlere tâbi tutulmuşlardır. Vali Nasr'ın işaret ettiği husus Müslümanların tâbi tutulduğu bu verginin kaldırılmasıdır. Aslında daha önceki konularda zikredildiği gibi bazı Emevi vali ve amiller İslam'a girdikleri hâlde insanları bazen haraç vergisine tâbi tutmuşlar veya o tür vergiden muaf tutulmamışlardır. Vali Nasr bu yanlışın düzeltilmesini istemiştir (çev.).

16 *Ahmas*: Kabilelerden oluşan beş ana grup anlamında kullanılmıştır.

ve onlardan bir adamı esir aldı. Adam reislerindendi ve dört bin çadıra komuta ediyordu. Onu Nasr'a götürdüler. Adam yaşlıydı ve zırhını bir karış yukarıya kaldırıyordu. Üzerinde halkalı iki ipek örtü ve kenarları ipek pileli kırmızı gül motifli bir kaftan vardı. Nasr ona: "Kimsin?" dedi. Adam: "Korsol," dedi. Nasr: "Ey Allah düşmanı! Seni yakalatan Allah'a hamdolsun," dedi. Adam: "Yaşlı bir adamı öldürmekten ne umuyorsun? Sana bin Türk devesi ve bin at vereyim. Bunlarla askerini takviye et ve beni serbest bırak," dedi. Nasr etrafındaki Şamlı ve Horasanlı insanlara: "Ne dersiniz?" diye sordu. Onlar: "Onu serbest bırak," dediler. Sonra ona yaşını sordu. Adam: "Bilmiyorum," dedi. Ona: "Kaç kere savaştın?" diye sordu. Adam: "Yetmiş iki kere," dedi. Ona: "Susuzluk vakasına katıldın mı?" dedi. Adam: "Evet," dedi. Nasr: "Bu kadar savaşa katılmışsan bütün dünyaları versen elimden kurtulamazsın," dedi. Sonra Âsım b. Umeyr es-Soğdî'ye: "Kalk, onun silah ve eşyasını al,"
[175] dedi. Korsol öldürüleceğini anlayınca: "Beni kim esir aldı?" dedi. Nasr gülerek: "Yezîd b. Kurrân el-Hanzalî," dedi ve eliyle onu işaret etti. Korsol: "Bu makatını yıkayamaz –veya idrarını yapamaz– beni nasıl esir alabilir? Bana gerçeği söyle beni kim esir aldı? Zira ben yedi kere öldürülmeyi hak eden biriyim," dedi. Ona: "Seni Âsım b. Umeyr esir aldı," dediler. "Beni bir Arap silahşoru esir aldıysa ölümün acısını hissetmeyeceğim," dedi. Nasr onu öldürdü ve nehrin kıyısında astı. Ravi dedi: Âsım b. Umeyr, *hezârmert*[17] olarak bilinir ve Kahtabe günlerinde Nihavend'de öldürüldü.

Ravi dedi: Korsol öldürülünce Türkler gevşediler. Sonra onun çadırlarını yaktılar, kulaklarını kestiler, yüzlerini tırmalayıp soydular ve onun için ağlamaya başladılar. Nasr akşam olup da yola çıkmaya karar verince onun cesedini nakletmemeleri için bir şişe neft gönderdi, onu Korsol'un cesedine döktükten sonra onu ateşe verdi. Bu durum Türkler için öldürülmesinden daha ağır geldi.

Ardından Nasr, Fergana'ya geçti ve otuz bin kişiyi esir aldı. Anber b. Bür'ume el-Ezdî şöyle dedi: Yûsuf b. Ömer, Nasr'a

17 *Hezârmerd*, Farsça bir tabir olup "bin adama denk olan" manasına gelmektedir (çev.).

şöyle yazdı: Kuyruğunu Şaş'a saplayan bu kişinin –Hâris b. Süreyc– üzerine git. Allah seni ona ve Şaş'a karşı muzaffer kılarsa onların memleketini tahrip et, insanlarını esir al. Ancak sakın Müslümanları bir çıkmaza maruz bırakma.

Ravi dedi: Bunun üzerine Nasr insanları topladı ve onlara Kur'an'dan ayetler okudu. Onlara: "Görüşünüz nedir?" diye sordu. Yahyâ b. Hudayn: "Müminlerin Emîri'nin ve emîrin emirleri doğrultusunda harekete geçin," dedi. Nasr: "Ey Yahyâ! Âsım zamanında bir söz söyledin, sözün halifeye ulaştırıldı. Bunun üzerine bahtın açıldı, atiyyen artırıldı, hane halkına ödenekler tahsis edildi, yüksek bir mertebeye ulaştın. Yine böyle bir söz söyleyeyim dedin. Ey Yahyâ! Öyleyse yürü. Seni öncü olarak tayin ettim," dedi. İnsanlar Yahyâ'ya yönelerek onu eleştirdiler. Nasr o gün dedi ki: "Bundan daha büyük bir çıkmaz olabilir mi? Sen yolda olacaksın onlar ise yerlerinde hazır bekliyorlar."

Ravi dedi: Sonra Şaş'a gitti. Hâris b. Süreyc onun karşısında konuşlandı, Benî Temîm iki mancınık kurdu. Hâris'e: "Bunlar Benî Temîm'dir," denildi. Bunun üzerine onları çekti ve Ezd'e karşı –bir görüşe göre de Bekir b. Vâile karşı– kurdu. Türklerin silahşoru olan Ahrem Müslümanlara karşı bir hamle yaptı. Ancak onu öldürdüler, adamlarından yedi kişiyi esir aldılar. Nasr b. Seyyâr, Ahrem'in kellesinin kavmine gönderilmesini emretti. Bunun üzerine mancınıkla onların kampına atıldı. Kelleyi görünce büyük bir gürültü kopardılar. Ardından çekip gittiler Nasr da geri döndü. Nehirden geçmek istediyse de ona [176] engel oldular. Bu konuyla ilgili Ebû Nümeyle Sâlih b. Ebbâr şu beyitleri dile getirdi:

Bizlerle Nasr'ın sefere çıktıktan sonra dönüşü yağmurun gelişini gözetleyenin yağmurun şiddetine maruz kıldığı gibidir.

Ahrem'in işini o dolu yüklü ve düşmanların ölümüyle titreyen bulutla bitirdi.

Nasr, Hâris b. Süreyc ile karşı karşıya geldiği yılda Semerkant üzerine gitti ve orada konakladı. Buhara Huzah ayrılırken ona geldi. Gözetleme mevkii onların uhdesindeydi. Onlarla birlikte Buhara'nın dihkânlarından ikisi de onlarla birlikteydi. Bu iki dihkân Nasr'ın huzurunda Müslüman olmuşlardı.

Ancak ikili Buhara Amili Vâsıl b. Amr el-Kaysî'yi ve Buhara Huzah'ı öldürmeye karar vermişlerdi. İkili Buhara Huzah'ın zulmünden yakınıyorlardı –onun adı Tavk Şeyâde idi.– Buhara Huzah, Nasr'a: "Allah, emîri korusun. Bunlar senin huzurunda Müslüman oldular. Artık neden hançer taşıyorlar?" dedi. Nasr onlara: "İkinize ne oluyor? İkiniz Müslüman olduğunuz hâlde neden hançer taşıyorsunuz?" dedi. İkili: "Buhara Huzah ile aramızda bir husumet vardır ve ondan yana emin değiliz," dediler. Bunun üzerine Nasr, Benî Süleym'in azatlısı ve Râbıta'nın başında bulunan Hârûn b. Siyavuş'a emir vererek silahları almasını istedi. Hârûn ikilinin hançerlerini aldı. Buhara Huzah, Nasr'a yönelerek memnuniyetini ifade etti. Ancak ikili: "Onurlu ölmek istiyoruz," dediler. Onlardan biri Vâsıl b. Amr'a saldırdı ve elindeki bıçağı karnına sapladı. Vâsıl da kılıcıyla kafasına vurdu ve kafatasının kapağını uçurdu. Diğer kişi ise Buhara Huzah'ın üzerine gitti. –Namaz kılındı. Buhara Huzah ise bir kürsüde oturuyordu.– Bunun üzerine Nasr yerinden sıçradı ve çadırlara gitti, Buhara Huzah'ı da götürdü. Ancak kapıda tökezledi. Adam onu vurdu. Cüzcan b. Cüzcan ona saldırıp elindeki demir çubukla ona vurdu ve onu öldürdü. Buhara Huzah vurulduğu yerden alındı ve Nasr'ın büyük çadırına götürüldü. Nasr ona bir yastık getirilmesini istedi. Buhara Huzah ona yaslandı. Tabip Kur'a geldi ve onu tedavi etmeye başladı. Vasiyetini Nasr'a iletti. Sonra öldü. Vâsıl çadırlar arasında defnedildi. Onun namazını Nasr kıldırdı. Tavk Şeyâde'nin etini sıyırdılar ve iskeletini Buhara'ya naklettiler.

Ravi dedi: Sonra Nasr, Şaş üzerine yürüdü. Eşrûsene'ye varınca oranın dihkânı Ebârâ Hurre'yi Nasr'a arz etti. Ardından da Şaş'a intikal etti, Fergana'ya Muhammed b. Hâlid el-Ezdî'yi
[177] amil tayin ederek onu oraya on kişiyle gönderdi. Fergana'dan Ahâcîş'i ve maiyetinde bulunan Huttel ve diğer beldelerin dihkânlarını geri döndürdü. Buradan ayrılınca yanına çok sayıda heykel alarak onları Eşrûsene'de dikti.

Bazıları da şöyle dediler: Nasr, Şaş'a gelince reisi Kadr onu sulh, hediye ve rehinelerle karşıladı. Nasr ona Hâris b. Süreyc'i memleketinden çıkarmasını şart koştu. Adam onu Fârâb'a uzaklaştırdı. Nasr, Amr b. Âs'ın azatlısı Nîzek b. Sâlih'i

amil olarak Şaş'a tayin etti ve yola çıkarak Fergana bölgesinin Kubâ nahiyesine giderek burada konakladı. Kubâ halkı Nasr'ın geleceğini anlamıştı. Bu sebeple otları yaktılar, zahire ve erzakı sakladılar. Nasr 121 yılının son demlerinde Fergana reisinin veliahdı üzerine asker gönderdi. Fergana'nın kalelerinden birinde onu muhasara altına aldılar. Bu esnada Müslümanları gafil avladılar, onların binek hayvanlarını alıp götürdüler ve bazı Müslümanları esir aldılar. Bunun üzerine Nasr, Benî Temîm'den içlerinde –iyi bir silahşor olan– Muhammed b. Müsennâ'nın da olduğu bir grup savaşçıyı onların üzerine gönderdi. Bunlar onlara tuzak kurdular. Binek hayvanlarını ortada bırakıp pusu kurdular. Bunun üzerine Ferganalılar çıktılar ve hayvanların bir kısmını alıp götürmeleri üzerine Müslümanlar saklandıkları yerden çıktılar ve onlara saldırdılar. Onları hezimete uğratıp bazılarını esir aldılar ve dihkânı öldürdüler. Öldürülen dihkânın oğlu, İbnü'l-Müsennâ'ya saldırdı. Ancak İbnü'l-Müsennâ bir manevrayla onu esir aldı ve Nasr'a götürdü. Henüz toy bir gençti. Nasr boynunu vurdu.

Nasr, Süleyman b. Sol'u Fergana liderine sulh mektubuyla göndermişti. Süleyman dedi: Yanına vardığımda bana: "Sen kimsin?" dedi. "Emîrin kâtibinin yardımcısıyım," dedim. Adam: "Onu hazinelerimize götürün ki bizim hazırladıklarımızı görsün," dedi. Bana: "Kalk," dediler. "Yürüyecek gücüm yok," dedim. Adam: "Ona bir binek hayvanı getirin," dedi. Sonra hazinelerine girdim. Kendi kendime: 'Ey Süleyman! İsrâil ve Bişr b. Ubeyd benim başıma gelene sevinecekler. Bu sulhu istemediklerini göstermektedir. Herhâlde elim boş olarak döneceğim,' dedim. Sonra adamın yanına döndüm. Bana: "Sizinle aramızdaki yolu nasıl gördün?" dedi. "Kolay bir yol; mera ve suyu da bol," dedim. Adam söylediklerimden hoşlanmadı. Adam: "Nereden biliyorsun?" dedi. Garşistan, Gor, Huttel ve Taberistan gazalarına katıldım. Nasıl bilmem!" dedim. Adam: "Hazırlıklarımızı nasıl buldun?" dedi. "Güzel hazırlık yapmışsınız. Ancak muhasara altında olanın bazı zorlukları var," dedim. Adam: "Onlar nelerdir?" dedi. "Kuşatma altındaki kişi, en yakınlarına, en çok sevdiklerine ve en çok güvendiklerine bile güvenemez. Zira bu kişiler bile ona dönüp makamını isteyebilir, bunu bir yakınlaşma

vesilesi olarak kullanabilir. Ya da topladıklarını yok edebilir de tamamen yok edebilir. Böylece topyekûn kurtulmuş olur. Ya da
[178] bir hastalığa maruz kalır da hayatını kaybeder," dedim. Bunun üzerine adam suratını astı ve hoşnutsuz bir şekilde: "İkamet yerine git," dedi. Gittim ve iki gün bekledim. Sulh yapmayacağından âdeta emindim. Sonra beni çağırdı. Sulh mektubunu hizmetçime verdim ve ona: "Göndereceğim şahıs sana gelip mektubu isterse eve git ve mektubu gösterme, bana da mektubu evde bırakmışım de," diye tembih ettim. Akabinde adama gittim. Bana mektubu sordu. "Onu evde unuttum," dedim. Adam: "Birini gönder onu getirsin," dedi. Nitekim adam sulha razı oldu ve bana güzel bir ödül verdi. Annesini de benimle gönderdi. Annesi onun işlerinde söz sahibiydi.

Süleyman dedi: Nasr'a gittim. Beni görünce:

Akıllı adamı gönder, ona tavsiyede bulunmana gerek yok.

sözünü söyledi.

Ona bilgi verdim. Bunun üzerine bana: "Muvaffak oldun," dedi. Fergana liderinin annesinin görüşme talebini kabul etti. Söylediklerini tercüman ona aktarıyordu. O sırada Temîm b. Nasr içeriye girdi. Nasr tercümana: "Ona: 'Bu geleni tanıyor musun?' diye söyle." Kadın: "Hayır," dedi. "Bu Temîm b. Nasr'dır," dedi. Kadın: "Bu adamda küçüğün tatlı hâli olmadığı gibi büyüğün vakarı da yok," dedi.

Ebû İshak b. Rebîa dedi: Kadın Nasr'a: "Bir kral altı vasfa sahip değilse gerçek kral değildir. İçinden geçenleri kendisine açıklayabileceği, ona danışacağı ve nasihatine güveneceği bir veziri olmalıdır. İştahı kesildiğinde ona iştahla yiyebileceği yemekler yapabilen bir aşçısı olmalıdır. Yanına sıkıntılı ve hüzünlü bir şekilde girdiğinde yüzüne bakınca sıkıntıdan kurtulduğu bir zevcesi olmalıdır. Korktuğunda ve zahmete girdiğinde sığınacağı bir kalesi –yani atı– olmalıdır. Hasımlarıyla vuruştuğunda kendisini zorda bırakmayacak bir kılıcı olmalıdır. Taşıdığında nereye giderse gitsin yaşamına yetecek bir zahiresi olmalıdır." Sonra Nasr b. Temîm topluluğa dâhil oldu. Kadın: "Bu kim?" diye sordu. "Horasan'ın yiğididir," dediler. Kadın: "Adam ne büyüklerin vakarına ne de küçüklerin tatlı hâline sahiptir," dedi.

Sonra Haccâc b. Kuteybe girdi. Kadın: "Bu kim?" dedi. "Haccâc b. Kuteybe," dediler. Kadın ona: "Merhaba," dedi ve hâl hatırını sorduktan sonra: "Ey Araplar! Sizde vefa yoktur. Birbirinize iyi davranmıyorsunuz. Gördüğüm kadarıyla Kuteybe bu diyarı sizin için yurt yaptı. Onun oğlunu aşağında oturtuyorsun. Onu kendi yerinde oturtmalı, kendin de onun yerine oturmalısın," dedi.

Bu yılda hac işlerini Muhammed b. Hişâm b. İsmâil el-Mah- [179]
zûmî sevk ve idare etti. Bu rivayeti Ahmed b. Sâbit bana bir raviden naklen İshak b. Îsâ ve Ebû Ma'şer'den rivayet etmiştir. Vâkıdî ve diğerleri de aynı görüştedirler.

Bu yılda Hişâm b. Abdülmelik'in Medine, Mekke ve Tâif Valisi Muhammed b. Hişâm iken Irak Valisi Yûsuf b. Ömer, Azerbaycan ve Erminye Valisi Mervân b. Muhammed ve Horasan Valisi de Nasr b. Seyyâr idi. Basra Kādısı Âmir b. Ubeyde, Kûfe Kādısı İbn Şübrüme idi.

Hicretin 122. Yılı [180]

Bu Yılda Vuku Bulan Olaylar

***

Zeyd b. Ali'nin Öldürülmesi

Bu konuda nakledilen rivayetler:

Hişâm, Ebû Mihnef'ten naklen şöyle anlattı:

Zeyd b. Ali adamlarına başkaldırmak için hazırlanmalarını emredince biatine sadık kalmak ve ona vefa göstermek isteyenleri emirlerinden sorumlu tuttu. Bunun üzerine Süleyman b. Sürâka el-Bârikī vali Yûsuf b. Ömer'e gitti; ona Zeyd'in kendilerinden Âmir adında bir adamla Benî Temîm'den Bârik'ın kız kardeşinin oğlu Tu'me adında bir adama gidip geldiğini, onlarda misafir olarak kaldığını haber verdi. Yûsuf adamlarını göndererek Zeyd b. Ali'yi söz konusu iki adamın evinde yakalanmasını istedi. Ancak Zeyd orada bulunamadı; iki adam yakalanarak Yûsuf'a götürüldüler. Yûsuf onlarla konuşunca Zeyd ile adamlarının durumunu anladı. Zeyd b. Ali de derdest edilmekten endişe ettiği için işi aceleye getirmeye ve Kûfe

halkıyla kıyam için üzerinde anlaştığı tarihten önce hareke-
te geçmeye karar verdi. Ebû Mihnef dedi: "O sırada Kûfe'nin
başında Hakem b. Salt, emniyet kuvvetlerinin başında Amr
b. Abdurrahman (Karre'den bir adam) bulunuyordu; Sakîf
onun dayılarıdır. Bunların içinde Abdullah b. Abbâs el-Kin-
dî ve maiyetinde bir grup Şamlı da vardı. Bu sırada Yûsuf b.
Ömer, Hîre'de bulunuyordu. Zeyd b. Ali'ye biat edenler Yû-
suf b. Ömer'in Zeyd'den haberdar olduğunu ve onun peşine
adamlarını taktığını, durumunu araştırdığını öğrenince onla-
rın ileri gelenlerinden bir grup onunla görüştüler. Ona: "Allah
seni bağışlasın Ebû Bekir ve Ömer hakkında ne dersin?" diye
sordular. Zeyd: "Allah ikisine rahmet etsin, günahlarını ba-
ğışlasın. Ehl-i beytimden, onlardan teberri eden ve hayırdan
başka bir şey söyleyeni görmedim," dedi. Onlar: "O zaman ne-
den Ehl-i beytin kanının davacısı olduğunu söylüyorsun? Her
[181] ikisi hükmünüze karşı geldikleri ve onu sizin elinizden aldık-
ları için değil mi?" Zeyd onlara: "Zikrettiğiniz hususta benim
en fazla söyleyebileceğim şey şudur: Resulullah'ın idare erki-
ne sahip çıkmakta diğer insanlardan daha çok hak sahibiydik.
Buna rağmen bizi dışlayarak o erke sahip çıktılar. Bize göre bu
hareket onları küfre götürmedi. İşbaşına geçtiler ve insanlar
arasında adaletle hükmettiler; Kitap ve Sünnet ile amel ettiler," dedi. Onlar: Onlar sana zulmetmedilerse neden sana zulmetmeyen bir kavimle savaşmaya davet ediyorsun?" dediler. Zeyd: "Bunlar onlar gibi değil. Bunlar bana da, size de, kendi nefislerine de zulmediyorlar. Bu nedenle sizi Allah'ın kitabına ve Peygamber'inin (sav.) sünnetine davet ediyoruz. Sünnetlerin ihyası ve bid'atlerin bertaraf edilmesini istiyoruz. Bize icabet ederseniz saadete nail olursunuz. Davetimize icabet etmezseniz ben sizin vekiliniz değilim," dedi. Bunun üzerine ondan ayrıldılar ve biatlerini bozdular. –Aslında onlar Zeyd b. Ali'nin kardeşi Ebû Ca'fer Muhammed b. Ali'nin imam olduğunu söylüyorlardı. Hâlbuki o ölmüştü.– Bu kez de hayatta olan oğlu için: "Bugün bizim imamımız Ca'fer'dir. Babasından sonra hak onundur. Biz Zeyd b. Ali'ye tâbi olmayız. Zira o imam değildir, dediler. Bunun üzerine Zeyd onlara Râfıza adını taktı. Oysa onlar bu ismi onlara Mugîre'nin taktığını söylüyorlar. Zira ondan ayrılmışlardı. Oysa Zeyd b. Ali isyan etmeden

önce onlardan bir grup Ca'fer b. Muhammed b. Ali'ye giderek: "Zeyd b. Ali bizden biat alıyor. Ona biat etmemizi uygun görüyor musun?" dediler. Ca'fer: "Evet ona biat edin. Vallahi o en üstünümüz, en faziletlimiz ve büyüğümüzdür," dedi. Ancak onlar döndüler ve Ca'fer'in emrini gizlediler.

Ebû Mihnef dedi: Artık Zeyd b. Ali'nin isyan hareketi gerçekleşmek üzereydi. Bunun için adamlarıyla 1 Safer 122 tarihinde harekete geçmek üzere sözleştiler.

Yûsuf b. Ömer, Zeyd'in başkaldırmaya karar verdiği haberini aldı. Bunun üzerine Hakem b. Salt'a haber göndererek Kûfe halkını en büyük mescitte toplamasını ve onları orada alıkoymasını istedi. Hakem erbaş ve emniyet güçlerine ve savaşçılara emir vererek mescide gitmelerini istedi. Onları mescitte topladıktan sonra tellalı şöyle seslendi: "Kim seferdeyse zimmetimiz ondan berîdir. Herkes en büyük mescide girsin!" İnsanlar Zeyd'in isyanından bir gün önce salı günü mescitte toplandılar. Zeyd'i yakalamak için Muâviye b. İshak b. Zeyd b. Hârise el-Ensârî'nin evine gittiler. Ancak Zeyd gece vakti yani çarşamba gecesi çok soğuk bir havada harekete geçti. Hareket [182] noktası Muâviye b. İshak'ın eviydi. Meşaleleri kaldırdılar: "*Yâ Mansûr emet! Emet yâ Mansûr!*"[18] sloganını haykırarak harekete geçtiler. Meşale bitince diğer meşaleyi kaldırıyorlardı. Bu durum tan yeri ağarıncaya kadar sürdü. Sabah olunca Zeyd b. Ali, Kâsım et-Tin'î el-Hadrâmî ile adamlarından bir kişiyi göndererek sloganlarını haykırmalarını istedi. İkili Abdülkays Çölü'ndeyken Ca'fer b. Abbâs el-Kindî onları karşıladı. Ona ve adamlarına saldırdılar. Kâsım'ın yanındaki adamı öldürülürken Kâsım ağır yaralandı ve Hakem'e götürüldü. Hakem onunla konuştuysa da Kâsım bir şey söylemedi. Hakem emir verdi ve konağın kapısı önünde Kâsım'ın boynu vuruldu. Böylece Zeyd b. Ali'nin adamlarından ilk öldürülen Kâsım ve arkadaşı oldu. Sonra Hakem çarşının kapılarının kapatılmasını emretti. Mescidin kapısı da Kûfelilerin üzerine kilitlendi. Kûfe'nin erbaının başında[19] şu zatlar vardı: Medine rubuunun başında İbrâhim b. Abdullah b. Cerîr el-Becelî, Mezhic ve Esed'in

18 Ey muzaffer öl! Öl ey muzaffer!

19 *Erba'*: Kûfe'deki kabilelerden oluşan dört ana grup (çev.).

başında Amr b. Ebû Bezl el-Abdî, Kinde ve Rebîa'nın başında Münzir b. Muhammed b. Eş'as b. Kays el-Kindî, Temîm ve Hemdan'ın başında da Muhammed b. Mâlik el-Hemdânî el-Hayvânî bulunuyordu.

Ravi dedi: Hakem b. Salt, Yûsuf b. Ömer'e haber göndererek durumu bildirdi. Yûsuf tellalına emir vererek Şamlılara seslenmesini istedi. Tellal: "Kim Kûfe'ye gidip bu topluluğun durumunu yakından görüp bize haber getirmek ister?" diye seslendi. Ca'fer b. Abbâs el-Kindî: "Ben gideceğim," dedi. Ca'fer elli süvariyle birlikte yola çıktı ve Kûfe'ye giderek Sâlim es-Selûlî Meydanı'na kadar ulaştı. Oradaki insanlara durumu sordu, sonra dönüp Yûsuf b. Ömer'e durumu haber verdi. Yûsuf b. Ömer sabah olunca Hîre'nin yakınındaki bir tepeye çıktı. Yanında Kureyş ile insanların ileri gelenleri de vardı. O gün emniyet kuvvetinin başında Abbâs b. Saîd el-Müzenî vardı. Yûsuf, Reyyân b. Seleme el-İrâşî'yi iki bin kişiyle gönderdi. Maiyetinde ayrıca Kîkâniye'den üç yüz okçu piyade vardı.

Zeyd b. Ali sabahladığında gece boyunca yanına gelenlerin sayısı yalnızca iki yüz on sekiz kişiydi. Zeyd: "Süphanallah, insanlar nerede?" diye sordu. Ona: "İnsanlar en büyük mescitte mahsur kaldılar," denildi. Zeyd: "Hayır, bu bize biat edenler için bir mazeret olamaz," dedi. Nasr b. Huzeyme çağrıyı duyunca çıktı. Ancak Hakem b. Salt'ın emniyet kuvvetinin başı Ömer b. Abdurrahman'ı süvarileriyle birlikte Zübeyr b. Ebû
[183] Hikme'nin evinin yanında Benî Adî Mescidi'ne çıkan yolda ilerlemekte olduğunu gördü. Nasr b. Huzeyme: "*Yâ Mansûr emet!*" diye seslendi. Ömer b. Abdurrahman cevap vermedi. Bunun üzerine Nasr ve adamları ona saldırdılar ve onu öldürdüler. Adamları kaçtılar. Zeyd b. Ali, Sâlim Mezarlığı tarafından ilerleyerek Sâidiyyin Meydanı'na kadar geldi. Bu sahada beş yüz kadar Şamlı vardı. Zeyd b. Ali maiyetindekilerle onlara saldırdı ve onları hezimete uğrattı. Zeyd'in altında koyu kahverengi bir at vardı. Onu Benî Nehd b. Kehmes b. Mervân en-Neccârî'den bir adam yirmi beş dinara satın almıştı. Zeyd öldürülünce Hakem b. Salt onu aldı.

Ravi dedi: Sonra Zeyd b. Ali, Ezd'den Enes b. Amr adında bir adamın evinin kapısına gitti. Adam Zeyd'e biat edenler-

dendi. Ona seslenildi. Adam evdeydi ve cevap vermeye başladı. Zeyd ona: "Ey Enes! Bana gel. Allah sana merhamet etsin çünkü hak geldi bâtıl yok oldu. Bâtıl yok olmaya mahkûmdur," dedi. Ancak adam çıkmadı. Bunun üzerine: "Ne kadar da döneksiniz! Yapacağınızı yaptınız! Bu dönekliğin hesabını Allah sizden sorsun," dedi.

Zeyd ilerleyerek Künâse'ye kadar gitti. Burada bulunan bir grup Şamlıya saldırdı ve onları püskürttü. Ardından yürüyüşünü sürdürdü ve meydana kadar gitti. Yûsuf b. Ömer ise tepenin üzerinde bulunuyor ve adamlarıyla birlikte Zeyd'in yaptıklarını izliyordu. Zeyd'in önünde Hizâm b. Mürre el-Müzenî ve Zemzem b. Süleym es-Sa'lebî vardı. Bunlar zırhlı atlı süvarilerin başında bulunuyorlardı. Ayrıca yanında iki yüz adam daha vardı. Yûsuf b. Ömer'in üzerine gitseydi onu öldürebilirdi. Reyyân b. Seleme Şamlılarla birlikte Kûfe'de Zeyd'in izini takip ediyordu.

Sonra Zeyd sağa dönerek Hâlid b. Abdullah'ın namazgâhı istikametinde ilerleyerek Kûfe'ye girdi. Zeyd'in adamlarından bir grup, Künâse'ye doğru yönlendirilince Mihnef b. Süleym Meydanı'na doğru ayrıldılar. Sonra bunlar birbirlerine: "Kinde Meydanı'na doğru hareket edelim mi?" dediler. Ravi dedi: Adam bu sözü söyler söylemez Şamlılar çıkageldi, onları görünce sokağa girdiler ve orada ilerlediler, içlerinden bir adam geride kaldı, mescide girerek iki rekât namaz kıldı, çıkınca onlarla bir müddet savaştıktan sonra onu yıktılar, kılıçlarıyla ona vurmaya başladılar. İçlerinden demir maskeli bir adam seslendi: "Miğferini kaldırın ve kafasına demir çubukla vurun!" Adamlar öyle yaptılar ve adamı öldürdüler. Öldürülen adamın arkadaşları onlara saldırdılar ve onları püskürttüler. Ancak adamın öldürüldüğünü gördüler. Şamlılar ayrıldılar ve bir adamı grubundan ayrı düşürdüler. Geri kalanlar ise kur- [184]
tuldular. Grubundan ayrı düşen adam Abdullah b. Avf'ın evine girinceye kadar gitti. Ancak Şamlılar üzerine gittiler ve onu esir aldılar. Adam Yûsuf b. Ömer'e götürüldü, Yûsuf onu öldürdü.

Ravi dedi: Zeyd b. Ali insanların ona olan ihanetini görünce: "Ey Nasr b. Huzeyme! Korkarım ki Hüseyin'e yaptıkları-

nı yaptılar," dedi. Nasr b. Huzeyme: "Canım sana feda olsun! Bana gelince vallahi ölünceye kadar kılıcımla seninle birlikte savaşacağım," dedi. Nitekim o gün Kûfe'de savaştı. Sonra Nasr b. Huzeyme Zeyd b. Ali'ye: "Canım sana feda olsun! İnsanlar en büyük mescitte mahsur kaldılar. Onlara doğru gidelim," dedi. Zeyd onları mescide doğru yönlendirdi. Giderken Hâlid b. Arfata'nın evinin yanından geçti. Ubeydullah b. Abbâs el-Kindî onun mescide doğru hareket ettiğini haber alınca Şamlılarla birlikte harekete geçti. İki taraf Ömer b. Sa'd b. Ebû Vakkâs'ın evinin yanında karşılaştılar. Ubeydullah'ın sancaktarı– kölesi Süleyman– ürkek davrandı. Ubeydullah saldırmaya yeltenip de sancaktarın ürkek davrandığını görünce: "Ey habis ananın oğlu, saldırsana!" dedi. Adam saldırdı ancak çok geçmeden sancağı kana boyandı.

Sonra Ubeydullah meydana çıkınca karşısına Vâsıl el-Hannât çıktı. İkili kılıçlarıyla vuruştular. Vâsıl, Ahvel'e: "Al sana! Ben Hannat çocuğuyum," dedi. Ubeydullah: "Bir daha *kafîz* ölçekle zahire ölçersen Allah ellerimi kessin," dedi ve ona bir darbe indirdi. Ancak isabet kaydedemedi. Sonra Ubeydullah ve adamları kaçtılar, Amr b. Hureys'in evine kadar çekildiler. Zeyd ve adamları ise ilerleyerek Fil Kapısı'na kadar gittiler. Zeyd ve adamları sancaklarını kapıların üstünden geçirmeye başladılar ve: "Ey mescittekiler çıkın!" diye sesleniyorlardı. Nasr b. Huzeyme onlara: "Ey Kûfe halkı! Zilletten izzete geçin. Din ve dünya için çıkın. Zira sizin için din ve dünya yoktur." Şamlılar mescidin damından onlara taş atmaya başladılar. –Kûfe'nin muhtelif yerlerinde toplanmış insanlar vardı. Bir rivayete göreyse Sâlim Meydanı'nda toplanmışlardı.– Akşama doğru Reyyân b. Seleme, Hîre'ye hareket etti. Zeyd b. Ali de maiyetindekilerle hareket etti ve Dârü'r-Rızk muhitinde konakladı. Reyyân b. Seleme onların üzerine gitti ve Dârü'r-Rızk muhitinde şiddetli bir muharebeye tutuştular. Bu karşılaşma-
[185] da Şamlılardan birçok ölü ve yaralı vardı. Zeyd'in adamları Dârü'r-Rızk mevkiinden hareketle onların peşine düştüler ve bu takip mescide kadar sürdü. Şamlılar çarşamba akşamı çok kötümser bir vaziyette döndüler. Ertesi gün Yûsuf b. Ömer, Reyyân b. Seleme'yi çağırdı ancak o sırada hazır değildi.

Bazı raviler şöyle dedi: Reyyân b. Seleme, Yûsuf b. Ömer'in yanına geldi ancak üzerinde silahı yoktu. Bu sebeple ona: "Of sana! Nasıl bir süvari başısın? Otur," dedi. Sonra emniyet kuvvetlerinin başı olan Abbâs b. Saîd el-Müzenî'yi çağırdı ve onu Şamlıların başında gönderdi. Abbâs b. Saîd, Dârü'r-Rızk muhitinde bulunan Zeyd b. Ali'nin üzerine gitti. Orada tüccarlara ait çok miktarda ahşap malzeme vardı. Bu yüzden yol dardı. Zeyd arkadaşlarıyla birlikte dışarı çıktı, iki yanında Nasr b. Huzeyme el-Absî ve Muâviye b. İshak el-Ensârî vardı. Abbâs onları görünce yanında piyadeleri olmadığı için "Ey Şamlılar! Yere inin, yere!" diye seslendi. Bunun üzerine çok sayıda süvari onunla beraber yere indi. Aralarında şiddetli bir muharebe oldu. Nâil b. Ferve adında Benî Abs'tan Şamlı bir adam Yûsuf b. Ömer'e: "Vallahi Nasr b. Huzeyme'ye gözüm ilişirse onu öldüreceğim ya da o beni öldürecek," dedi. Yûsuf ona şöyle dedi: Şu kılıcı al. Ona neye isabet ederse onu kesebilecek bir kılıç verdi. Abbâs b. Saîd'in askerleriyle Zeyd b. Ali'nin askerleri karşılaşınca Nâil b. Ferve, Nasr b. Huzeyme'yi gördü ve ona yöneldi. Nasr'a bir kılıç darbesi indirerek bacağını kesti. Nasr da ona bir darbe indirerek onu öldürdü. Ancak Nasr da çok geçmeden hayatını kaybetti. Muharebe bütün şiddetiyle sürdü.

Muharebenin neticesinde Zeyd b. Ali onları hezimete uğrattı ve Şamlılardan yaklaşık yetmiş adam öldürdü. Şamlılar kötü bir durumda savaş sahasından ayrıldılar. Abbâs b. Saîd adamlarına: "Binin zira atlar dar mekânlarda adamları taşımakta zorlanır," diye seslendi. Akşam olunca Yûsuf b. Ömer onları seferber ederek gönderdi. Zeyd'in adamlarıyla karşı karşıya gelince Zeyd adamlarıyla birlikte onlara saldırdı ve onları püskürttü. Sonra onların peşine düşerek onları Sebeha'ya kadar kovaladı. Sonra Sebeha'da onlara saldırdı ve onları Benî Süleym'e kadar kovaladı. Burada da süvari ve piyadeleriyle onları su bendine kadar sürdü.

Sonra Zeyd, Bârık ve Ruâs arasında karşılarına çıktı ve onlarla şiddetli bir muharebeye tutuştu. Bu muharebede [186]
sancaktarı Abbâs b. Abdülmuttalib'in müttefiki Benî Sa'd b. Zeyd'den Abdüssamed b. Ebû Mâlik b. Mesrûh idi. Mesrûh

es-Sa'dî, Safiyye bint Abbâs b. Abdülmuttalib ile evlenmişti. Onların süvarileri, Zeyd'in süvarileri ve piyadeleri karşısında sebat edemiyorlardı. Abbâs, Yûsuf b. Ömer'e yazarak bu durumu bildirdi ve ona: "Bana okçuları gönder," dedi. Yûsuf, Süleyman b. Keysân el-Kelbî'yi Kîkâniye ve Buhâriye okçularıyla onlara gönderdi. Bunlar Zeyd ve adamlarına ok atmaya başladılar. Zeyd onları Sebeha'ya sürmeyi düşünüyordu. Ancak mukavemet gösterdiler. Muâviye b. İshak el-Ensârî, Zeyd'in önünde çok çetin bir şekilde vuruştu ve Zeyd'in yanı başında öldürüldü. Zeyd b. Ali ve adamları da sebat ettiler. Akşama doğru alnının sol tarafına bir ok isabet etti ve beynine kadar saplandı. Bunun üzerine adamlarıyla birlikte savaş sahasından ayrıldılar. Şamlılar akşam vakti girdiği için ayrıldıklarını sandılar.

Ravi dedi: Seleme b. Sâbit el-Leysî –Zeyd b. Ali'nin ordusundaydı ve Muâviye b. İshak'ın kölesiyle en son meydandan ayrılmışlardı– bana şöyle anlattı:

Arkadaşımla birlikte Zeyd b. Ali'nin durumunu öğrenmek için izini sürdük. Zeyd'in (Erhab ve Şâkir'in Posta Sokağı'ndaki evlerinin yanında bazı Arapların azatlısı) Harran b. Kerîme'nin evinde misafir edildiğini gördük. Yanına vardım ve ona: "Ey Ebü'l-Hüseyin! Allah canımı sana kurban kılsın," dedim. Bu arada adamları gittiler ve Şukayr (Benî Ruâs'ın azatlısıydı) adında bir hekimi getirdiler. Adam gözümüzün önünde oku alnından çekip çıkardı. Oku çekince Zeyd haykırdı ve çok geçmeden ruhunu teslim etti. Adamları: "Onu nereye defnedelim ve ışıkları nerede?" dediler. Bazıları ona zırh giydirelim ve suya atalım derken bazıları başını gövdesinden ayırıp alalım ve cesedini diğer cesetler arasında bırakalım, dediler. Oğlu Yahyâ: "Hayır, babamın etini köpekler yemesin," dedi. Bazıları da onu Abâsiye'ye götürüp orada defnedelim, dediler.

Seleme dedi: Onlara: "Onu çamur alınan çukura götürüp orada defnedelim," dedim. Görüşümü kabul ettiler ve onu götürdük. İki çukur arasında bir çukur kazdık. Su çoktu. Su çekilince onu kazdığımız yere gömdük ve tekrar suyu üzerinden akıttık.[20] Yanımızda Sindli bir kölesi vardı. Sonra oradan

20 187. sayfanın son paragrafında bu defin konusu daha ayrıntılı anlatılmıştır (çev.).

ayrıldık ve Sebî' Meydanı'na geçtik. Yanımızda oğlu da vardı. [187] Orada bekledik. İnsanlar yavaş yavaş dağıldılar. Yanında on kişiyi geçmeyen küçük bir grup kalmıştık. Ona: "Sabah aydınlığı çökmek üzere. Nereye gitmek istiyorsunuz?" diye sordum. Yanında Ebû Sabbâr el-Abdî de vardı. Yahyâ: "Nehreyn'e gitmeyi düşünüyorum," dedi. Sandım ki Fırat'ın kıyısında onlarla savaşmak istiyor. Ona: "Yerinden ayrılma ve ölünceye kadar veya Allah hükmünü verinceye kadar onlarla vuruş," dedim. Yahyâ bana: "Kerbelâ'nın iki nehrini kastediyorum," dedi. Ona: "O zaman sabah olmadan çıkmak lazım," dedim. Bunun üzerine Kûfe'den çıktı. Yanında ben, Ebû Sabbâr ve küçük bir grup vardı. Kûfe'den ayrıldığımızda müezzinler sabah ezanını okuyorlardı. Sabah namazını Nuhayle'de kıldık ve süratle Ninevâ tarafına yöneldik. Yahyâ bana: "Öncelikle Bişr b. Abdülmelik b. Bişr'in azatlısı Sâbık'a ulaşmak istiyorum," dedi. Süratle yol alıyorduk. Birileriyle karşılaştığımızda onlardan yiyecek istiyordum. Bana ekmek verilince ona veriyordum, biz de onunla yiyorduk. Sonra Ninevâ'ya vardık. Hava kararmıştı. Sâbık'ın evine gittik. Kapıdan seslendim. Sâbık çıktı. Ona: "Ben Feyyûm'a gidiyorum. Orada olacağım. Bana haber göndermek istesen gönderebilirsin," dedim. Sonra onu Sâbık'ın yanında bırakıp ayrıldım. Son görüşmemiz oydu.

Ravi dedi: Ardından Yûsuf b. Ömer, Şamlıları görevlendirerek Kûfelilerin evlerinde yaralıları aramalarını istedi. Evlere girip kadınları evin bahçesine çıkarıyor, evlerde yaralıları arıyorlardı.

Ravi dedi Sonra Zeyd'in Sindli kölesi cuma günü Zeyd'in defnedildiği yeri gösterdi. Bunun üzerine Hakem b. Salt, Abbâs b. Saîd el-Müzenî ile İbn Hakem b. Salt'ı gönderdi. İkili Yezîd'in cesedini çıkardılar. Abbâs, İbn Hakem b. Salt'ın insiyatifinde kalmasını istemediği için Zeyd b. Ali'nin başını Beşîr'e teslim ederek onu cuma sabahında Haccâc b. Kāsım b. Muhammed b. Hakem b. Ebû Akīl ile birlikte Yûsuf b. Ömer'e gönderdi. Bunun üzerine Cüheyne'nin azatlısı Ebü'l-Cüveyriye şöyle dedi:

Mahremleri çiğneyen ve Sâlim'in sahrasında mumları kaldıranlara söyle.

Kerim insanların vakasını nasıl buldunuz? Söyle, ey Yûsuf b. Hakem b. Kāsım söyle.

Ravi dedi: Beşîr, Yûsuf b. Ömer'e gidince Yûsuf, Zeyd'in,
[188] Nasr b. Huzeyme'nin, Muâviye b. İshak b. Zeyd b. Hârise el-Ensârî'nin ve Ziyâd en-Nehdî'nin cesetlerinin Künâse'de asılmasını emretti. Daha önce Yûsuf b. Ömer kim bir baş getirirse ona beş yüz dirhem ikramiye verilecek diye ilan etmişti. Muhammed b. Abbâd, Nasr b. Huzeyme'nin başını getirince Yûsuf ona bin dirhem verilmesini emretti. Eş'arîlerin azatlısı Ahvel de Muâviye b. İshak'ın kellisini getirdi. Yûsuf ona: "Onu sen mi öldürdün?" dedi. Ahvel: "Allah, emîri ıslah etsin. Onu ben öldürmedim fakat onu gördüm ve tanıdım," dedi. Yûsuf: "Ona da yedi yüz dirhem verin," dedi. Ben öldürmedim dediği için ona tam bin dirhem vermedi.

Rivayet edildiğine göre Yûsuf b. Ömer, yola çıktıktan sonra Zeyd'in yoldan Kûfe'ye döndüğünü bilmiyordu. Ona bunu Hişâm b. Abdülmelik haber verdi. Nitekim rivayete göre Benî Ümeyye'den bir adam Hişâm'a yazarak Zeyd hakkında bilgi vermiş. Bunun üzerine Hişâm, Yûsuf b. Ömer'e yazarak ona sövdü ve cahillikle suçlayarak: "Sen gaflet içindeyken Yezîd kuyruğunu Kûfe'ye saplamış ve insanlar ona biat etmiştir. Hemen onu takip et ve ona aman ver. Kabul etmezse onunla savaş." Bunun üzerine Yûsuf b. Ömer, Kûfe'deki amili Hakem b. Salt'a –kendisi Ebû Akîl ailesindendir– yazarak peşine düşmesini istedi. Hakem takip etti ancak yerini tespit edemedi. Bunun üzerine Arapçayı kırık konuşan Horasanlı bir köleyi görevlendirdi ve ona beş bin dirhem verdi. Ona emir vererek Şiîlere nezaketle yaklaşmasını, Ehl-i beyt muhipi olarak Horasan'dan geldiğini ve onlara mali yardımda bulunmak istediğini söylemesini istedi. Köle, Şiîlerle görüşüp bu talebini dile getirdi. Sonra köleyi Zeyd ile görüştürdüler. Köle çıkınca vali, Yûsuf b. Ömer'e Zeyd'in yerini haber verdi. Yûsuf, süvarileri haber verilen yere gönderdi. Zeyd'in adamları sloganlarını haykırdılar. Ancak yalnızca üç yüz veya daha az kişi toplandı. Zeyd şöyle demeye başladı: "Dâvûd b. Ali sizi daha iyi biliyordu. O beni yalnız bırakacağınızı söyledi ancak ben onu dinlemedim."

Bir rivayete göre de Zeyd'in defnedildiği yeri ihbar eden kişi –Nitekim Zeyd, Ya'kūb Nehri'nde gömüldü. Zeyd'in adamları nehrin önüne bir bent kurdular. Sonra kabir kazıldı, gömüldükten sonra tekrar nehri mecrasında akıttılar– kasarcı bir köleydi. Karşılığında bir mükâfat alma beklentisiyle yerini alelacele ihbar etmişti. Bu ihbar üzerine cesedini çıkardılar, başını gövdesinden ayırarak cesedini astılar, darağacından indirilmemesi için bekçiler görevlendirildi, uzun süre orada tutuldu. Anlatıl- [189]
dığına göre onu bekleyenler arasında Züheyr b. Muâviye Ebû Hayseme de vardı. Sonra Zeyd'in kellesi Hişâm'a gönderildi. Hişâm, Zeyd'in kellesinin Dımaşk Kapısı'nın üzerine asılmasını emretti. Sonra Medine'ye gönderildi. Zeyd'in kellesi Hişâm hayatta kaldığı sürece darağacında kaldı. Sonra işbaşına geçen Velîd, başın indirilmesini ve yakılmasını emretti. Yine rivayet edildiğine göre Hakîm b. Şerîk, Zeyd'i Yûsuf'a ihbar eden kişidir.

Ebû Ubeyde Ma'mer b. Müsennâ ise Yahyâ b. Zeyd hakkında şöyle dedi: Zeyd öldürülünce Benî Esed'den bir adam Yahyâ b. Zeyd'e: "Baban öldürüldü. Horasan halkı sizin taraftarınızdır. En iyisi Horasan'a gitmendir," dedi. Yahyâ: "Nasıl gideceğim?" dedi. "Bir müddet için izini kaybettireceksin. Sonra takibat durunca çıkıp gideceksin," dedi. Onu bir gece evinde sakladı. Sonra korktu ve Abdülmelik b. Bişr b. Mervân'a giderek şöyle dedi: "Zeyd senin yakın akrabandır. Hakkını gözetmen sana vaciptir." Abdülmelik ona: "Doğrudur. Onu affetmek takvaya daha yakındır," dedi. Esedli adam: "O öldürüldü, oğlu Yahyâ gencecik bir kişidir ve masumdur. Yûsuf b. Ömer onun yerini tespit ederse onu öldürecektir. Onu himayene alıp yanında saklasan," dedi. Abdülmelik: "Baş üstüne," dedi. Bunun üzerine adam onu getirip Abdülmelik'e teslim etti. Abdülmelik onu yanında sakladı. Yûsuf bu durumu haber alınca Abdülmelik'e haber göndererek: "Duyduğuma göre bu çocuk sendedir. Allah'a ahdimdir, eğer onu bana getirip teslim etmezsen seni Müminlerin Emîri'ne yazarak seni şikâyet edeceğim," dedi. Abdülmelik ona: "Sana gelen bilgi bâtıl ve yalandır. Ben benimle hakkım olan emîrlik konusunda husumet içinde olan birini nasıl himaye ederim. Senden bunu beklemezdim. Benim aleyhimde böyle konuşanı dinlememeni beklerdim," dedi. Yûsuf: "Vallahi İbn Bişr doğru söylüyor," dedi. Böyle bir

kişiyi saklayacak değildir," dedi. Takibat durunca Yahyâ bir grup Zeydî ile yola çıkarak Horasan'a gitti.

Zeyd'in öldürülmesinden sonra Yûsuf, Kûfe'de insanlara hitap ederek şöyle dedi:

Ey Kûfe halkı! Yahyâ b. Zeyd sizin yatak odalarınızda bir yerden bir yere intikal etmektedir. Nitekim babası da öyle yapıyordu. Vallahi izine rast gelirsem babasına yaptığım gibi onun da taşaklarını alacağım.

Ensardan bir adamdan şöyle nakledildi: Zeyd'in kellesi Medine'ye götürülüp de asılınca Ensarın bir şairi karşısında durdu ve şu beyitleri dile getirdi:

[190] *Ey ahdini bozan! Müjdeler olsun! Temizleyici işini bitirdi.*
Kadîm olan ahdi ve misakı sen bozdun sen.
İblis ahdini bozdu ve seni de kandırarak ahdini bozdurdu.

Ravi dedi: Ona: "Yazıklar olsun sana! Zeyd gibi birine bunu nasıl söylersin?" dediler. Adam: "Vali kızgındır onu hoşnut etmek istedim," dedi. Bunun üzerine bir şair ona şöyle cevap verdi:

Ey kötülük şairi, sen büyük günah işledin.
Valini hoşnut etmek için Resulullah'ın oğluna mı söveceksin.
Allah sabah ve akşam daima seni rezil rüsva etsin.
Haşir günü hiç şüphesiz senin yerin cehennemdir.

Rivayet edildiğine göre Yûsuf b. Ömer'in emniyet şefi Hirâş b. Havşeb b. Yezîd eş-Şeybânî, Zeyd'i kabrinden çıkarıp darağacına asan kişidir. Bunun üzerine Seyyid şu beyitleri dillendirdi:

Geceyi uykusuz, gözlerim açık ve hasta olarak geçirdim.
Bir söz söyledim ve uzunca bir süre şuursuz bir hâlde kaldım.
Allah Havşeb'e, Hirâş'a ve Mezyed'e lanet etsin.
Allah Yezîd'e de lanet etsin. Zira o daha azgın ve daha inat bir kişiydi.
Bin kere bin, bin kere bin defa ve devamlı onlara lanet olsun!
Onlar Allah'la savaştılar ve Muhammed'e eziyet ettiler.
İnatla temiz ruhlu Zeyd'in kanını akıtmakta ortak oldular.
Sonra onu çıplak bir vaziyette, cansız bir hâlde bir darağacına astılar.

Ey Hirâş b. Havşeb! Sen yarın insanların en bedbahtı olarak anılacaksın.

Ebû Mihnef dedi: Yûsuf, Zeyd b. Ali'yi öldürünce Kûfe'ye [191] gitti ve minbere çıkarak şöyle konuştu:

Ey kerpiç evlerden oluşan kötü beldenin ahalisi! Benim için zorlu diye bir şey yoktur. Kırbanın sesiyle ve günahla korkutulamam. Heyhat! Güçlü kol ve bilek gücüyle ayrıcalıklı kılındım. Ey Kûfe halkı! Zillet ve zafiyete maruz kalmakla sizi uyarıyorum. Artık size atiyye ve azık yoktur. Evlerinizi yıkmayı ve beldenizi tahrip etmeyi aklımdan geçirdim, sizi mallarınızdan mahrum bırakmayı düşündüm. Vallahi bu minbere her çıktığımda hoşunuza gitmeyecek şeyler söyleyeceğim. Zira siz isyan ve ayrılık ehlisiniz. Hakîm b. Şerîk el-Muhâribî dışında hepiniz Allah'a ve Resulü'ne karşı savaştınız. Size karşı harekete geçmek için Müminlerin Emîri'nden izin istedim. Bana izin verirse savaşçılarınızı öldürecek, kadın ve çocuklarınızı esir alacağım.

***

Bu yılda Külsûm b. İyâz el-Kuşeyrî öldürüldü. Nitekim Hişâm b. Abdülmelik onu Şamlı süvarilerin başında Kuzey Afrika'daki Berberî isyanını bastırmak için göndermişti.

Yine bu yılda Abdullah el-Battâl bir grup Müslümanla birlikte Rum diyarında öldürüldü. Bu yılda Fazl b. Sâlih ve Muhammed b. İbrâhim b. Muhammed b. Ali doğdular.

Bu yılda Yûsuf b. Ömer, İbn Şübrüme'yi Sicistan'a gönderdi ve İbn Ebû Leylâ'yı kādı tayin etti.

***

Ahmed b. Sâbit'in bir raviden naklen İshak b. Îsâ ve Ebû Ma'şer'den bana anlattığına göre bu yılda hac işlerini Muhammed b. Hişâm el-Mahzûmî sevk ve idare etti. Nitekim Vâkıdî ve diğerleri de aynı görüştedirler.

Bir önceki yılda görev icra eden valiler bu yılda da görevlerini sürdürdüler. Daha önce onların adlarını zikretmiştik. Ancak bu yılda Kûfe Kādısı Muhammed b. Abdurrahman b. Ebû Leylâ idi.

[192] **Hicretin 123. Yılı**

Bu Yılda Vuku Bulan Olaylar

***

Nasr b. Seyyâr ile Soğdların Sulhu

Bu konuda nakledilen rivayetler:

Ali b. Muhammed üstatlarından naklen şöyle anlattı:

Hakān, Esed'in valiliği döneminde öldürülünce Türkler birbirlerine baskınlar yapmak suretiyle dağıldılar. Bunun üzerine Soğdlar yurtlarına dönmeyi arzu ettiler. Onlardan bir kısmı da Şaş'a meylettiler. Nasr b. Seyyâr vali olunca onlara haber göndererek yurtlarına dönmelerini istedi ve bu konudaki bütün taleplerini karşıladı.

Ravi dedi: Onlar bazı şartlar ileri sürdüler. Ancak Horasan beyleri bu şartları kabul etmediler. Bu şartlar şöyledir: Müslüman olup da dinden çıkanların takibata maruz kalmaması, borç meselesi yüzünden kimseye haksızlık yapılmaması, beytülmâle ait bir mükellefiyet konusunda kimseye götürü usulü borç yüklenmemesi, bir hâkimin kararı ve adil bir şahidin şehadeti olmadan Soğdların elindeki Müslüman esirlerin zorla onların elinden alınmaması bu şartlar arasındaydı. Müslümanlar Nasr'ı bu konudaki tavrı sebebiyle ayıpladılar ve onunla konuştular. Nasr dedi ki: "Vallahi Müslümanlara verdikleri zararı benim gördüğüm gibi görebilseydiniz beni ayıplamazdınız." Nasr bu konuyu bir elçi marifetiyle Hişâm'a arz etti. Elçi Hişâm'a gidince Hişâm, Nasr'a istediği yetkiyi vermedi. Elçi: "Ey Müminlerin Emîri! Savaşımızı ve sulhumuzu tecrübe ettin. Sen ikisinden birini seç," dedi. Hişâm kızdı. Bunun üzerine Ebraş el-Kelbî şöyle dedi: "Ey Müminlerin Emîri! Bu insanların kalbini kazan ve onlara tahammül et. Bunların Müslümanlara verdikleri zararı biliyorsun." Hişâm adamın talebini kabul etti.

***

Yûsuf b. Ömer bu yılda Hakem b. Salt'ı Hişâm b. Abdülmelik'e gönderdi. Yûsuf, Hişâm'dan Nasr b. Seyyâr'ı azletmesini ve Horasan'ı kendisine bağlamasını istedi.

Bu Talebin Sebebi ve Bu Konuda Olup Bitenler [193]

Ali üstatlarından naklen şöyle anlattı: Nasr b. Seyyâr'ın valiliği uzun sürüp de Horasan ona boyun eğince Yûsuf b. Ömer onu kıskandı ve Hişâm'a şöyle yazdı: "Horasan illetli bir bölgedir. Müminlerin Emîri uygun görürse orayı Irak'a bağlayayım ve oraya Hakem b. Salt'ı göndereyim. O Cüneyd ile birlikte görev yapmış, Horasan'ın önemli işlerini kendisi üstlenmiş ve Müminlerin Emîri'nin beldelerini imar etmişti. Ben Hakem b. Salt'ı size gönderiyorum. O güzel ahlak ve akıllı bir insan olup bizim gibi Müminlerin Emîri'ne ve hane halkına sadakat ve sevgiyle bağlıdır.

Yûsuf b. Ömer'in mektubu Hişâm'ın eline ulaşınca konuk evine bir görevli gönderdi. Konuk evinde bulunan Mukātil b. Ali es-Soğdî'yi Hişâm'a götürdüler. Hişâm ona: "Horasanlı mısın?" dedi. Adam: "Evet. Aynı zamanda Türklerin lideriyim," dedi. Nitekim adam yüz elli Türk ile Hişâm'ın huzuruna çıkmıştı. Hişâm: "Hakem b. Salt'ı tanıyor musun?" dedi. Adam: "Evet," dedi. Hişâm: "Horasan'daki görevi neydi?" diye sordu. Adam: "Faryab adında bir beldenin başında bulunuyordu. Beldenin haracı yetmiş bin dirhemdi. Hâris b. Süreyc onu esir almıştı," dedi. Hişâm: "Hâris'ten nasıl kurtuldu?" dedi. Adam: "Kulağını çekti, kafasına bir tokat atarak onu serbest bıraktı," dedi. Ravi dedi: "Sonra Hakem Irak haracını getirerek Hişâm'ın huzuruna çıktı. Hişâm, Hakem'i yakışıklı ve ağzı laf yapabilen bir kişi olarak gördü. Bunun üzerine Yûsuf'a şöyle yazdı: "Hakem geldi. Anlattığın vasıflardadır. Ona vilayetinde görev verebilirsin. Kinâneliyi görevinde bırak."

***

Bu yılda Nasr ikinci Fergana gazasına çıktı ve Mağrâ b. Ahmer'i Irak'a gönderdi. Mağrâ, Nasr'ı Hişâm'ın huzurunda eleştirdi.

Bu Konuda Varit Olan Rivayet ve Yûsuf ile Hişâm Arasındaki Yazışmalar

Anlatıldığına göre Nasr ikinci Fergana gazasından sonra Mağrâ b. Ahmer'i Irak'a görevli olarak gönderdi. Yûsuf b. Ömer ona: "Ey İbn Ahmer! İbnü'l-Akta' siz Kays oğullarını ik-

tidarınızda sizin önünüzü kesiyor," dedi. Mağrâ: "Allah, emîri korusun, öyle oldu," dedi. Yûsuf: "Müminlerin Emîri'ne gittiğinde onun içini deş," dedi. Mağrâ, Hişâm'a gidince Horasan'ın
[194] durumunu sordu. Mağrâ konuştu. Allah'a hamdüsenada bulunduktan sonra Yûsuf b. Ömer'i hayırla yâd etti. Hişâm: "Yazıklar olsun sana! Bana Horasan'dan bahset," dedi. Mağrâ: "Ey Müminlerin Emîri! Onlar gibi askerlerin yoktur. Âdeta gökyüzündeki şahinler ve fil gibi savaşçılardır. Silah ve teçhizatları tam sayıları yeterlidir. Ancak onların komutanı yoktur," dedi. Hişâm: "Yazıklar olsun sana! Kinâneli adam ne yapıyor?" dedi. Mağrâ: "İhtiyarlıktan artık oğlunu bile tanımıyor," dedi. Hişâm sözünü kesti ve Konuk evinde bulunan Şübeyl b. Abdurrahman el-Mâzinî'nin getirilmesini istedi. Hişâm, Şübeyl'e: "Bana Nasr'ı anlat," dedi. Şübeyl: "O bunamış bir ihtiyar olmadığı gibi, sefihliğinden endişe edilen bir genç değildir. O tecrübeli olduğu kadar tecrübe edilen bir insandır. O vali olmadan önce Horasan'ın bütün sınır boylarında savaşmış ve harplere komuta etmiştir," dedi. Bunun üzerine Hişâm, bunları Yûsuf'a yazdı. Yûsuf gözetleyicileri gönderdi. Onlar Musul'a vardıklarında posta yolunu bırakıp Beyhak'a geçtiler. Şübeyl'in sözleri Nasr'a yazıldı. İbrâhim b. Bessâm da heyetteydi. Ancak Yûsuf onu kandırdı, ona Nasr'ın öldüğünü söyledi, ayrıca Hakem b. Salt'ı Horasan'a atadığını bildirdi. Bunun üzerine Horasan valiliği görevini ona verdi. Nasr'ın elçisi İbrâhim b. Ziyâd gelince Yûsuf'un kendisini kandırdığını anladı ve şöyle dedi: "Yûsuf beni mahvetti."

Anlatıldığına göre Nasr, Mağrâ'yı gönderdi ve maiyetine Hamele b. Nuaym el-Kelbî'yi verdi. Yûsuf'un yanına varınca Yûsuf, Mağrâ'yı tamahlandırarak: "Eğer Hişâm'ın yanında Nasr'ı küçük düşürürsen seni Sind ülkesinin başına getireceğim," dedi. Hişâm'ın yanına vardıklarında Mağrâ, Nasr'ın savaşçılığını, yiğitliğini ve isabetli görüşlerini anlattı ve fazlasını söyledi. Sonra şöyle dedi: "Keşke Allah iyi bir halefiyle bize ihsanda bulunsa!" Bunun üzerine Hişâm dimdik oturdu, sonra: "Ne halefi?" dedi. Mağrâ: Bir adam ancak suçuyla tanınır ve ona yaklaşmadıkça anlaşılmaz. Onun sözleri de zafiyetinden ve yaşının ilerlemiş olmasından neredeyse duyul-

mamaktadır," dedi. Bunun üzerine Hamele el-Kelbî kalktı: "Ey Müminlerin Emîri! Vallahi yalan söyledi. Nasr onun anlattığı gibi değildir," dedi. Hişâm da: "Evet, Nasr onun anlattığı gibi değildir. Bu Yûsuf b. Ömer'in emriyle söylenmiş ve Nasr'a olan hasedinin neticesidir," dedi. Nitekim Yûsuf daha önce Hişâm'a yazarak Nasr'ın yaşını ve zafiyetinden dem vurarak Selm b. Kuteybe'nin adını zikretmişti. Hişâm ona: "Kinâneli adamdan vazgeç," dedi. Mağrâ, Yûsuf'un yanına gelince: "Benim indimde Nasr'ın hizmetlerini bilirsin. Ona yaptıklarımı da bilirsin. [195] Ancak onun arkadaşlığında benim için hayır yoktur; Horasan'da benim yerim yoktur," dedi. Bu yüzden ona kalmasını emretti ve Nasr'a şöyle yazdı: "Onun yerini değiştirdim. Onun yakınlarından birini bana gönder," dedi.

Anlatıldığına göre Yûsuf, Mağrâ'ya Nasr'ı eleştirmesini emredince Mağrâ: "O güzel işler yaptı, benim için de kavmim için de güzel eserleri olan bir kişi olduğu hâlde onu nasıl ayıplayayım?" dedi. Ancak Yûsuf ısrarcı oldu. Bunun üzerine: "Onu nasıl eleştireyim? Onun tecrübesini, itaatini, hayırlı akıl ve seciyesini, siyasetini mi kusurlu göstereyim?" dedi. Yûsuf: "Onu ihtiyarlığıyla kusurlu göster," dedi. Mağrâ, Hişâm'ın huzuruna çıktığında Nasr'ı en güzel ifadelerle andı. Ancak konuşmasının sonunda: "Keşke..." dedi. Bunun üzerine Hişâm doğruldu ve "Keşke ne?" dedi. Mağrâ: "Keşke yıllar onu zafiyete maruz bırakmasaydı," dedi. Hişâm: "Nasıl yani?" dedi. Yanına yaklaşmayıncaya kadar insanları tanımaz, sesini duymadan kimseyi teşhis edemez. Gazalara çıkmakta ve binip sefere çıkmakta âciz kaldı," dedi. Bu sözler Hişâm'ın zoruna gitti. Ardından Hamele b. Nuaym konuştu. Mağrâ'nın söyledikleri Nasr'ın kulağına gidince Hârûn b. Siyavuş'u Hakem b. Nümeyle'nin üzerine gönderdi. O Serrâcîn'de askeri denetliyordu. Hârûn onu ayağından tutarak altındaki kilimi üzerinden çekti, sancağını kafasına vurarak kırdı: "Allah hainlere böyle yapar," dedi.

Ali b. Muhammed, Hâris b. Eflah b. Mâlik b. Esmâ b. Hârice'den naklen şöyle nakletti:

Nasr, Horasan valisi olunca Mağrâ b. Ahmer b. Mâlik b. Sâriye en-Nümeyrî'yi ve Hakem b. Nümeyle b. Mâlik ve Haccâc b. Hârûn'u kendine yakın tuttu. Mağrâ Kinnesrîn halkının re-

isiydi. Nasr onu tercih etti ve derecesini yükseltti, ihtiyaçlarını karşıladı. Onun amcası oğlu Hakem b. Nümeyle'yi Cüzcan amili yaptı. Ardından Hakem'i Âliye halkının başına getirdi. Nitekim babası da Basra'da onların reisiydi. Ondan sonra da Ukâbe b. Nümeyle onların başına geçti. Sonra Nasr, Şamlılar ve Horasanlılardan oluşturduğu heyetin başına Mağrâ'yı getirdi ve onları gönderdi. Heyetin içinde Hamele b. Nuaym da vardı. Osman b. Sadaka b. Vessâb Tohâristan Amili Müslim b. Abdurrahman b. Müslim'e şöyle dedi:

Müslim beni gemileri arasında muhayyer kıldı. Ancak ben Müslim yerine Hakem bana yeter dedim.

[196] *Bu Âmir'in yiğididir ve büyüğüdür. Âmir'e lider olan kerem sahibi olarak yeter.*

Hakem b. Nümeyle'yi kastetmiştir.

Ravi dedi: Nasr'ın Kays'a karşı tavrı değişti ve Mağrâ'nın yaptıklarından cefa duydu. Ebû Nümeyle Sâlih el-Ebbâr, Benî Abs'ın azatlısı olup Yahyâ b. Zeyd b. Ali b. Hüseyin ile birlikte başkaldırdı ve Cûzecan'da öldürülünceye kadar ondan ayrılmadı. Nasr bundan dolayı onun aleyhindeydi. Ebû Nümeyle, Nasr'ın adamı Ubeydullah b. Bessâm'a geldi ve şöyle dedi:

Sıkıntı içindeydim ve şaşkındım. Ancak Ubeydullah sıkıntımı giderdi.

Ona seslendim. Sevinç ve izzetle karanlığı aydınlatan bir dolunay gibi yüceldi.

Bir hamiyet gününde biriyle yücelmek istiyorsa Ebû Leys'in görüşüyle ve atılganlığıyla yücel.

Yiğitliği kanıtlanmış ve Rabbi ona ikramda bulunmuş o insana iki elin ulaşmış olacak.

Azimlerini yerine getirendir, vuruşları aslanın vuruşları gibidir. Korku gününde kötülüğe karşı atılgandır.

Seslenenin sahasına lüzumsuz ve seviyesiz sözlerle, öfkeyle karşılık vermez ve delille ilzam etmeye yeltenmez.

Hilimden iki elbisesi var ve meclislerde akıl sahipleri tezyif edilirken onun meclisi hilim meclisidir.

Ravi dedi: Ubeydullah, Ebû Nümeyle'yi Nasr'a götürdü. Ebû Nümeyle: "Allah seni korusun. Ben zayıf bir kişiyim. Dilersen benim hikâyemi anlatmama izin ver." Nasr ona izin verdi. Bunun üzerine Ebû Nümeyle şöyle dedi:

Kelbî'nin eleştirisi başarılı olunca Mağrâ'nın çabasında düşük insanın damarları tıkandı.

Ey Nümeyr! Açıkça beyan et ve tekrar beyan et. Kandıran bir kul mu, yoksa aslan gibi bir kişi mi?

İhanet ve küfür sizde kerim insanın meziyetlerinden mi kabul edilir?

Onun aslı bir köleyse onun ihanetinden dolayı size kötü söz yoktur.

Keşke aslan gibi olsa. Beyaz ellerle büyük işler yapabilse.

Onu semiz kıldım. Gıpta edilen ve taksim edilen atâdan nasibiyle akşamladı.

Issız bir yerde anıran çizgili bir vahşi eşekten daha alçak bir şekil- [197]
de büyüklerine oyun oynadı.

Başkaları için köpeği örnek verirken onu kötüledik. Kötülemek kötü için vardır.

Aslanı da övdük. Nitekim kerem sahibi ve akıllı kişiler faziletle anılırlar.

Ey güçlü aslan yavruları, Safâ ve Hatîm ehli bilesiniz ki

İyilerimize teşekkür etmek, yorgun ve korkuyla ayıplı insanların sözlerini çürütür.

Allah yaptıklarını görmektedir. Köpeklerin havlaması yıldızların parlayışlarını eksiltemez.

Sözlerine son verince Nasr: "Doğru söyledin," dedi. Sonra Kayslılar konuştu ve özür dilediler. Ravi dedi: Mağrâ, Nasr'ı Hişâm'ın huzurunda eleştirince Nasr, Kays'ı aşağıladı ve onları kendinden uzak tuttu. Bir şair bu konuda şöyle dedi:

Allah Kays'ı Nasr'a buğz ettirdiği kerim insanları da size buğz ettirdi.

Ebû Leys'in onların büyüklerini aşağıladığını, tecrübesi olmayan ve ahdi zayıf olanları yakın tuttuğunu gördüm.

***

Bu yılda hac işlerini Yezîd b. Hişâm b. Abdülmelik sevk ve idare etti. Ahmed b. Sâbit bu rivayeti bir raviden naklen İshak b. Îsâ ve Ebû Ma'şer'den bana nakletti. Vâkıdî de aynı görüştedir.

Bir önceki yılda görev yapan valiler bu yılda da görevlerini icra ettiler. Nitekim daha önce onları zikretmiştim.

[198] **Hicretin 124. Yılı**

Bu Yılda Vuku Bulan Olaylar

***

Ebû Müslim Hareketinin Başlangıcı

Bu yılın olaylarından biri Benî Abbâs taraftarlarından bir grubun Mekke'ye gitmek üzere Kûfe'ye gelmeleri ve Bükeyr b. Mâhân'ın –bazı siyercilere göre– Benî Abbâs davetinin başı Ebû Müslim'i Îsâ b. Ma'kıl el-İclî'den satın almasıdır.

Bu konuda varit olan rivayetler:

Bu konuda ihtilaf vardır. Ali b. Muhammed, Hamza b. Talha es-Sülemî'den naklen babası Talha es-Sülemî'nin şöyle dediğini anlattı: Bükeyr b. Mâhân, Sind amillerinden birinin kâtibiydi. Kûfe'ye geldi. Kûfe'de bir evde kaldılar. Ancak birileri tarafından şikâyet edilerek ihbar edildiler. Bu grup derdest edildiler. Ancak Bükeyr hapse atılırken diğerleri serbest bırakıldı. Hapiste Yûnus Ebû Âsım ve Îsâ b. Ma'kıl el-İclî ile hizmetçisi Ebû Müslim de vardı. Bükeyr onlara davetini iletti. Onlar davetine icabet ettiler. Bükeyr, Îsâ b. Ma'kıl'a: "Bu kim?" dedi. Îsâ: "Köledir," dedi. Bükeyr: "Onu satıyor musun?" dedi. Îsâ: "Senin olsun," dedi. Bükeyr: "Kıymeti neyse onu vermek isterim," dedi. "Ne verirsen ver," dedi. Bükeyr onu dört yüz dirheme satın aldı. Sonra serbest bırakıldılar. Bükeyr onu İbrâhim'e gönderdi. İbrâhim de onu Ebû Mûsâ es-Serrâc'a verdi. Ebû Müslim onu dinledi ve hıfzetti. Sonra Horasan'a gidip gelmeye başladı.

Diğer raviler ise şöyle dediler: Süleyman b. Kesîr, Mâlik b. Heysem, Lâhiz b. Kureyz ve Kahtabe b. Şebîb 124 yılında Mekke'ye gitmek üzere yola çıktılar. Kûfe'ye varınca Âsım b. Yûnus el-İclî'ye gittiler. Ancak adam hapisteydi. Zira Benî Abbâs'a davet etmek suçlamasıyla tutuklanmıştı. Onunla birlikte Îsâ b. Ma'kıl ile İdrîs b. Ma'kıl da vardı. Yûsuf b. Ömer, Hâlid b. Abdullah'ın amillerini hapse atmış, bunları da onlarla hapse atılmıştı. İkilinin yanında Ebû Müslim de vardı ve onlara hizmet ediyordu. Onlar Ebû Müslim'in bazı meziyetlerine şahit
[199] olmuşlardı. "Bu kim?" diye sordular. İkili: "Saraçlardan olup bize hizmet etmektedir," dediler. Ebû Müslim, Îsâ ve İdrîs'in

bu konuda konuştuklarını dinliyor ve ağlıyordu. Onun bu hassasiyetini görünce onu davalarına çağırdılar. Ebû Müslim davetlerine icabet etti.

***

Bu yılda Süleyman b. Hişâm yaz gazasına çıktı. Rum Kralı Elyon ile karşılaştı. Ganimet elde ederek salimen döndü.

Vâkıdî'nin görüşüne göre bu yılda Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs vefat etti.

Bu yılda hac işlerini Muhammed b. Hişâm b. İsmâil deruhte etti. Ahmed b. Sâbit bir raviden naklen İshak b. Îsâ ve Ebû Ma'şer'den bu rivayeti bana anlattı. Vâkıdî de aynı görüştedir.

Bu yılda Abdülazîz b. Haccâc b. Abdülmelik eşi Ümmü Seleme bint Hişâm b. Abdülmelik ile birlikte hacca gitti.

Muhammed b. Ömer, Ebü'z-Zinâd'ın azatlısı Yezîd'den naklen şöyle dediğini anlattı:

Muhammed b. Hişâm'ı kapısının önünde durduğunu, ona selam ve hediyeler gönderdiğini ancak kadının kabul etmediğini, hediyelerinin kabul edilmesinden ümidini kestikten sonra onları kabul ettiğini gördüm.

***

122 ve 123 yıllarında görev yapan valiler bu yılda da görevlerini sürdürdüler. Daha önce bunları zikretmiştik.

Hicretin 125. Yılı [200]

Bu Yılda Vuku Bulan Olaylar

Bu olaylardan biri de Nu'mân b. Yezîd b. Abdülmelik'in yaz mevsiminde gazaya çıkmasıdır.

***

Hişâm b. Abdülmelik'in Vefatı

Bu yılın olaylarından bir de Hişâm b. Abdülmelik b. Mervân'ın ölümüdür. Ebû Ma'şer'e göre Hişâm 6 Rebîülâhir 124 tarihinde vefat etti. Bu rivayeti bana Ahmed b. Sâbit bir raviden rivayetle İshak b. Îsâ ve Ebû Ma'şer'den nakletti.

Vâkıdî, Medâinî ve diğerleri de aynı görüştedirler. Ancak bunlar Hişâm'ın vefatı 6 Rebîülâhir Çarşamba günü gerçekleşti demişlerdir. Medâinî ve İbnü'l-Kelbî'ye göre Hişâm'ın halifeliği on dokuz yıl, yedi ay, yirmi bir gün sürmüştür. Ebû Ma'şer'in görüşüne göreyse on dokuz yıl, sekiz buçuk ay, Vâkıdî'ye göreyse on dokuz yıl, yedi ay, on gece sürmüştür.

Hişâm'ın yaşı konusunda da ihtilaf vardır. Hişâm b. Muhammed el-Kelbî dedi: Hişâm elli beş yaşındayken vefat etti. Bazı ravilere göre de elli iki yaşındayken vefat etti.

Muhammed b. Ömer dedi: Hişâm vefat ettiğinde elli dört yaşındaydı. Rusâfe'de vefat etti ve orada defnedildi. Künyesi Ebû Velîd idi.

***

Vefatına Sebep Olan Hastalığı

Ahmed b. Züheyr bana Ali b. Muhammed, Şeybe b. Osman, Amr b. Kuley' ve Sâlim Ebü'l-Alâ'dan naklen şöyle dediğini anlattı:

"Bir gün Hişâm b. Abdülmelik hüzünlü bir şekilde karşımıza çıktı. Bu üzerinde belirgin şekilde görülüyordu. Hatta elbi-
[201] sesi üzerinde gevşek ve sarkık duruyordu ve atının dizginini salmıştı. Bir süreliğine bu şekilde gittikten sonra kendine geldi, elbisesini toplayıp atının dizginlerini tuttu. Sonra Rebî"a: "Ebraş'ı çağır," dedi. Ebraş çağrıldı. Hişâm, Ebraş ile benim aramda seyretmeye başladı. Ebraş ona: "Ey Müminlerin Emîri! Sende gördüğüm durum beni hüzünlendirdi," dedi. Hişâm: "Nedir o?" dedi. Ebraş: "Bu vaziyette çıkman beni üzdü," dedi. Hişâm: "Yazıklar olsun Ebraş! İlim insanları bana otuz üç gün içinde öleceksin diye iddia ettikleri hâlde nasıl üzülmem!" Sâlim dedi: Sonra evime döndüm ve bir kâğıda şöyle yazdım: "Müminlerin Emîri falan günde iddia etti ki otuz üç gün içinde ölecek. Otuz üç gün tamamlandığı gece bir hizmetçi kapıyı çaldı ve Müminlerin Emîri seni istiyor. Yanına göğüs sancısı ilacını da al," dedi. Nitekim Hişâm daha önce söz konusu ilacı kullanmış ve kendine gelmişti. Çıktım, ilacı da yanıma aldım. Hişâm ilacı aldı ve gargara yaptı. Ancak ağrısı şiddetlendi. Sonra sancısı durdu ve bana: "Gidebilirsin, ağrılarım geçti. İlacı bırak," dedi. Bunun üzerine gittim. Bir saat son-

ra Hişâm için çığlıklar atılmaya başladı: "Müminlerin Emîri öldü," Hişâm ölünce haznedar kapıları kapattı. Sonra suyunu ısıtmak için kumkuma istediler. Ancak bulunamayınca komşulardan bir kumkuma aldılar. Hazır olan bazı kimseler bunda ibretlik bir durum vardır, dediler. Hişâm'ın ölümü göğüs sancısı neticesinde gerçekleşti. Onun namazını oğlu Mesleme b. Hişâm kıldırdı.

***

Hişâm'ın Sireti

Ahmed b. Züheyr bana Ali b. Muhammed, Vesnân el-A'recî, İbn Ebû Nuhayle ve Akkāl b. Şebbe'den naklen şöyle dediğini anlattı:

Hişâm'ın yanına gittim. Üzerinde yeşil bir karsak kürkü vardı. Beni Horasan'a gönderdi. Bana tavsiyelerini yaparken ben onun kaftanına bakıyordum. Farkına varınca bana: "Ne oluyor?" dedi. Ona: "Halife olmadan önce senin üzerinde yeşil bir karsak kürkü vardı. Bu kürk aynısı mı yoksa başkası mı?" dedim. Hişâm: "O'ndan başka ilah bulunmayan Allah'a yemin ederim aynısıdır ve bundan başka kürküm yoktur. Bu malı toplamakta olduğumu görüyorsunuz. Bu sizin içindir," dedi. Akkāl, Hişâm'ın maiyetindeydi.Şebbe Ebû Akkāl ise Abdülme- [202]
lik b. Mervân'ın maiyetindeydi. Akkāl şöyle diyordu: Hişâm'ın maiyetinde bulundum. O âdeta akılla doldurulmuş bir adamdı.

Ahmed b. Züheyr bana Ali'den naklen Mervân b. Hakem'in azatlısı Mervân b. Şuca'ın şöyle dediğini anlattı:

Muhammed b. Hişâm b. Abdülmelik'in maiyetindeydim. Bir gün beni çağırdı. Yanına girdiğimde öfkelendiğini ve ah vah ettiğini gördüm. "Sana ne oluyor," dedim. Muhammed b. Hişâm: "Hristiyan bir adam benim hizmetçimi yaraladı," dedi ve ona saydırdı. Ona: "Sakin olun," dedim. Bana: "Ne yapayım?" dedi. "Onu kādıya taşıyacaksın," dedim. Muhammed: "Başka bir şey yapsak," dedi. "Hayır," dedim. Onun bir hadımı ona: "Ben onun hakkından gelirim," dedi. Hadım gitti ve onu darbetti. Konu Hişâm'a kadar intikal edince hadımın ihzar edilmesini istedi. Hadım, Muhammed'e sığınınca Muhammed ona: "Ben sana emretmedim," dedi. Hadım: "Hayır, vallahi bana emrettin," deyince Hişâm hadımı darbetti ve oğlu Muhammed'i sövüp azarladı.

Ahmed bana Ali'den naklen şöyle dediğini anlattı:

Hişâm zamanında Mesleme b. Abdülmelik dışında hiç kimse için protokol uygulanmıyordu. Bir gün Hişâm Sâlim'in kortej eşliğinde seyrettiğini görünce onu azarlayıp: "Bir daha senin böyle seyrettiğini görmeyeyim," dedi. Yabancı bir kişi geldiğinde onunla yürürdü. Sâlim de durur ve ona talebini sorardı. Onunla seyretmesine izin vermezdi. Sâlim bazen Hişâm'ın amiri gibi bir görüntü veriyordu.

Ravi dedi: Benî Mervân içinde maaş alanlar gazaya çıkmakla mükelleftiler. Buna göre ya bizzat kendileri çıkarlar ya da bedel çıkarırlardı.

Ravi dedi: Hişâm'ın Ya'kūb adında bir kölesi vardı. Hişâm'ın atiyyesini alıyordu. İki yüz bir dinardı. Ya'kūb onu alır ve gazaya çıkardı. Bazen de divan hizmetinde yardımcı olarak çalışırlardı. Bazen de hizmete ihtiyaç duyulan yerlerde görev yaparlardı. Bu durumda gaza mükellefiyetinden muaf tutulurlardı. Ali b. Abdullah b. Abbâs'ın iki oğlu Dâvûd ve Îsâ –ana baba bir kardeştiler– Irak'ta Hâlid b. Abdullah'ın maiyetinde çarşı işlerinde görev yaparlardı. Hâlid'in emrinde çalışıyorlardı. Hâlid onlara gerekli yardımı yapıyordu. Bu görev vesilesi olmasaydı Hâlid onları yanında alıkoyamazdı. Böylece onları maiyetine almıştı ve onun sohbet meclislerinde sohbet ederlerdi.

[203] Ravi dedi: Hişâm azatlılarından birine mezrasını işleme işini tevdi etti. Adam onu işledi ve büyük bir mahsul elde etti. Sonra tekrar işledi ve mahsulü katladı. Mahsulü oğluyla birlikte Hişâm'a gönderdi. Adam Hişâm'a mezrasının durumunu anlattı. Hişâm onu mükâfatlandırdı. Onun memnuniyetini görünce: "Ey Müminlerin Emîri! Bir talebim var," dedi. Hişâm: "Nedir?" dedi. Adam: "Atiyyenin on dinar artırılması," dedi. Hişâm: "Atâyı on dinar artırmak size bir ceviz kadar gelmektedir. Ömrüm hakkı için bunu yapmayacağım," dedi.

Ahmed bana Ali, Ca'fer b. Süleyman ve Abdullah b. Ali'den naklen şöyle anlattı:

Benî Mervân'ın divanının kayıtlarını topladım. Devlete ve ammeye ait divanlar arasında Hişâm'ın divanı en düzgün ve en sağlıklısıydı.

Ahmed bize Ali'den naklen Gassân b. Abdülhamîd'in şöyle dediğini anlattı:

Benî Mervân içinde sahabilerin divan kayıtlarını gözetmekte ve onların durumlarını inceleyip tetkik etmekte Hişâm'dan daha hassas davranan yoktu.

Ahmed bana şöyle dedi: Ali bize Hammâd el-Ebah'tan naklen şöyle dediğini anlattı:

Hişâm, Gaylân'a: "Ey Gaylân! İnsanlar senin aleyhinde konuştular. Durumunu bizimle tartış. Eğer haklıysan sana tâbi olacağız, haksız isen haksızlıktan imtina edeceksin," dedi. Gaylân: "Tamam," dedi. Sonra onunla konuşması için Meymûn b. Mihrân'ı çağırdı. Meymûn ona: "Sor. Zira sorduğunuz zaman en güçlü olduğunuz zamandır," dedi. Gaylân: "Allah kendisine isyan edilsin ister mi?" dedi. Meymûn: "Allah istemediği hâlde mi kendisine isyan edilir," dedi. Gaylân sustu. Hişâm: "Ona cevap ver," dedi. Ancak cevap vermedi. Bunun üzerine Hişâm ona: "Onu bağışlarsam Allah beni bağışlamasın," dedi ve onun el ve ayaklarının kesilmesini emretti.

Ahmed bana Ali'den naklen şöyle anlattı: Ali bize Ganî'den bir adamdan naklen Hişâm'ın azatlısı Bişr'in şöyle dediğini anlattı:

Hişâm'ın yanına muganniyeleri, şarabı ve uduyla bir adam getirildi. Hişâm: "Tamburu kafasına vurarak kırın," dedi ve onu darbetti. Bunun üzerine yaşlı adam ağladı. Bişr dedi: "Adamı teselli ederek sabırlı olmasını söyledim." Adam: "Dar- [204]
bedildiğim için ağladığımı sanıyorsun? Uda tambur deyip onu küçümsediği için ağladım," dedi.

Ravi dedi: Bir adam Hişâm'a kaba davrandı ve galiz ifadeler kullandı. Hişâm ona: "İmamına karşı böyle haşin davranmaya hakkın yok," demekle yetindi.

Hişâm bir evladını sual edip durumunu yerinde görmek için ona gitti. Cumaya gitmediğini görünce: "Cumaya gitmene engel bir hâl mi vardı?" diye sordu. Evladı: "Binek hayvanım telef oldu," dedi. Hişâm: "Yürümekten âciz miydin?" dedi ve ona bir yıl binek hayvanına binmesini yasakladı.

Ravi dedi: Süleyman b. Hişâm babasına şöyle yazdı: "Katırım beni taşıyamayacak hâle geldi. Müminlerin Emîri uygun görürse bana bir binek hayvanı tahsis etsin," dedi. Hişâm ona

şöyle yazdı: Müminlerin Emîri mektubunu okudu. Binek hayvanın zayıfladığını yazmışsın. Müminlerin Emîri hayvanına yeterince bakmadığın, yem vermediğin için zayıfladığını düşünüyor. Sen bizzat hayvanınla ilgilenip ona bakacaksın. Ben de seni taşıyacak bir binek hayvanını sana tahsis etmeyi değerlendireyim.

Bir amili ona şöyle yazdı: "Müminlerin Emîrine bir sepet şeftali gönderdim. Eline geçtiğinde Müminlerin Emîri bana yazsın. Hişâm ona: "Gönderdiğin şeftaliler ulaştı. Müminlerin Emîri onları beğendi. Devamını gönder. Ancak sepetin sağlam olmasına dikkat et," diye yazdı.

Bişr dedi: Bir amiline de şöyle yazdı: "Gönderdiğin mantarlar ulaştı. Toplam kırk tanedir. Ancak bir kısmının rengi değişmiş. Bu kaba doldurulma şeklinden dolayıdır. Bir daha gönderirsen onu güzel doldur ve etrafını kumla doldur ki birbirini ezmesin.

Ahmed bana Ali'den naklen Hâris b. Yezîd'in şöyle dediğini anlattı:

Hişâm'ın bir kölesi bana şöyle anlattı: "Bir mezrasını işleyen azatlılarından biri benimle sevimli iki kuş gönderdi. Hişâm'ın huzuruna çıktım. Evin bahçesinde bir taht üzerinde oturuyordu. Kuşları eve bırakmamı söyledi. Onları bıraktım. Onlara baktı. Ben ona: "Bahşişimi istiyorum," dedim. Hişâm: "Vay hâline! İki kuşun bahşişi mi olur?" dedi. Ben: "Ne verirsen," dedim. Hişâm: "Onlardan birini al," dedi. Evin içinde
[205] onların peşinden koşmaya başladım. Bana: "Ne yapıyorsun?" dedi. Ben: "İyisini seçeceğim," dedim. "Be adam, iyisini alıp kötüsünü bana mı bırakacaksın. Onları bırak biz sana kırk elli dirhem veririz," dedi.

Ravi dedi: Hişâm'a Dûrîn diye bir arazi iktâ edildi. Araziyi kabzetmek için birilerini gönderdi. Ancak arazinin harap hâlde olduğunu gördü. Bunun üzerine Şam'da kâtiplik yapan Züveyd'e: "Bu konuda çare nedir?" dedi. Züveyd: "Bana ne vereceksin?" dedi. Hişâm: "Dört yüz dinar," dedi. Bunun üzerine "Dûrîn ve köyleri" kaydıyla divan kayıtlarına geçirdi ve ondan çok kazandı. Hişâm işbaşına geçince Züveyd onun huzuruna çıktı. Hişâm ona: "Dûrîn ve köyleri öyle mi? Hayır, vallahi be-

nim adıma hiçbir iş üstlenmeyeceksin," dedi ve onu Şam'dan çıkardı.

Ahmed bana şöyle anlattı: Ali bize Umeyr b. Yezîd, Ebû Hâlid ve Velîd b. Huleyd'den naklen şöyle dediğini anlattı:

Hişâm b. Abdülmelik beni bir Tuhârî atı üzerinde seyrederken gördü. Bana: "Ey Velîd b. Huleyd! Bu at nereden?" dedi. Cüneyd onu bana verdi dedim. Hişâm âdeta bana haset ederek şöyle dedi: Vallahi Tuhârî atları ortalıkta çok görülmeye başladı. Abdülmelik öldüğünde binek hayvanları arasında bir tane Tuhârî atı vardı. Abdülmelik'in oğulları onu almak için âdeta rekabete girerek ona sahip olamayan Abdülmelik'in mirasından bir şey almamış gibi oldular.

Mervânoğullarından bazıları Hişâm'a: "Sen cimri ve korkak biri olduğun hâlde hilafete talip misin?" dediler. Hişâm: "Ben hilim ve iffet sahibi olduğum hâlde neden o makamı istemeyeyim," dedi.

Ravi dedi: Bir gün Hişâm, Ebraş'a: "Keçilerin doğurdu mu?" diye sordu. Ebraş: "Evet," dedi. Hişâm: "Benim keçilerin doğumu gecikti. Seninle birlikte gidelim de senin keçilerinin sütünü içelim," dedi. "Oraya insanları göndereyim mi?" dedim. "Hayır," dedi. "Çadır göndereyim mi?" dedim. Hişâm: "Gönder," dedi. Ebraş iki adamla bir çadır gönderdi. Çadır kurulduktan sonra Hişâm ve Ebraş ile insanlar oraya intikal ettiler. Hişâm ve Ebraş kürsüleri üzerinde oturdular. Sonra her birine bir koyun getirildi. Hişâm kendi elleriyle koyunu sağdı ve Ebraş'a: "Sağmasını benden öğren. Ben sağarken yavaş yavaş sağmam," dedi. Sonra un getirilmesini istedi. Un yoğuruldu ve ateşi kendi elleriyle yaktı. Sonra yufkayı ateşin üzerine serdi ve ateşi maşayla karıştırmaya başladı. Ebraş'a: "Benim merhametimi nasıl görüyorsun?" dedi ve ekmek pişince onu [206] çıkardı. Ebraş ateşi maşayla karıştırırken "*Cibinek cibinek,*"[21] diyordu. Ebraş: "*Lebbeyk lebbeyk*" diye karşılık veriyordu. – Bu sözler ekmek pişirilirken küçük çocuklar tarafından söylenir.– Hişâm böylece sabah kahvaltısı yaptı, insanlar da yaptılar ve geri döndüler.

21 *Cebin*, alın demektir. *Cebinek* alnın demekse de çocuklar tarafından bir tekerleme olarak söylenir (çev.).

Albâ b. Manzûr el-Leysî, Hişâm'ın huzuruna çıktı ve şu beyitleri dile getirdi:

Uzak bir yolculuğa çıkmaya azmedince Uleyye dedi ki:

Küçüğünden büyüğüne bütün aile fertlerinin yükü senin omuzlarındayken nereye gidiyorsun?

Küçükleri bağırtlak kuşunun yavruları gibidir. Ne bol miktarda malları ne de destek verecek yakınları vardır.

Ben Şam kralına gidiciyim. Nitekim hatırı sayılır her kul ona gitmek için yola çıkar.

Hayatta kalırsam parlak işlerin sahibi halifenin cömertliğiyle seni zengin kılacağım.

Bizim divanımızda hayat yoktur. Ancak halifenin yağmuru onu sularsa hayata yeniden kavuşur.

Hişâm ona: "Yapmak istediğin şey buydu. Dilenmeyi de güzel yaptın," dedi ve ona beş yüz dirhem verilmesini emretti. Ayrıca atiyyesini artırdı.

Muhammed b. Zeyd b. Abdullah b. Ömer b. Hattâb, Hişâm'a geldi. Ona: "Senin bende bir şeyin yoktur," dedi. Sonra ona: "Sakın kimse seni kandırıp da Müminlerin Emîri seni tanımadı demesin. Ben seni tanıdım. Sen Muhammed b. Zeyd b. Abdullah b. Ömer b. Hattâb'sın. İkamet edip de paranı harcamayasın. Senin bende bir sılan yoktur. Sen ailene git," dedi.

Hişâm bir gün bir zeytin bahçesinin yakınında durmuştu. Osman da yanındaydı, başını Müminlerin Emîri'nin başına değecek kadar yakınında durup onunla konuşuyordu. Derken ağaçların dallarının silkelendiğini duydu. Bunun üzerine bir adama: "Onlara git ve söyle: Tane tane toplayın. Sakın silkelemeyin. Zira gözleri çıkar ve dalları kırılır."

Ravi dedi: Hişâm hac farizasını ifa etti. Ebraş, kadın yaradılışlı ve ellerinde ud bulunan adamları alıkoydu. Hişâm: "Onları hapse atın ve eşyalarını –ve hatırlayamadığı bazı şeyleri– satın. Parayı da beytülmâle yatırın. Islah olurlarsa paralarını onlara geri verin," dedi.

Hişâm b. Abdülmelik, Rusâfe'ye giderdi. –Rivayete göre–
[207] Rusâfe, Kinnesrîn bölgesindeydi. Hişâm'ın Rusâfe'ye gitmesinin sebebi Ahmed b. Züheyr b. Harb bana Ali b. Muhammed'den naklen şöyle dediğini anlattı: Halifeler ve halifelerin

çocukları badiyeye gider ve vebadan kaçarak insanlardan uzak dururlardı. Hişâm, Rusâfe'de ikamet etmek isteyince ona: "Çıkma zira halifeler vebaya yakalanmaz. Halifelerin vebaya yakalandıklarına şahit olmadık," dediler. Hişâm: "Siz benimle bu işi denemek mi istiyorsunuz?" dedi ve Rusâfe'ye gitti. Burası kırsal bir yerdir. Hişâm burada iki konak inşa etti. Aslında Rusâfe, Rumlar tarafından inşa edilen bir beldedir.

Hişâm şaşıydı. Ahmed bana Ali'den naklen şöyle anlattı: Hâlid b. Abdullah, Hişâm b. Abdülmelik'e bir şair gönderdi. Adam Hişâm'ın huzurunda Ebü'n-Necm'in şiirini söyledi:

Güneş ufukta şaşının gözü gibi meyletti ancak davranamadı.

deyince Hişâm kızdı ve onu kovdu.

Ahmed b. Züheyr bana Ali b. Muhammed'den naklen Ebû Âsım ed-Dabbî'nin şöyle dediğini rivayet etti:

Muâviye b. Hişâm yanımızdan geçti. Ebû Şerîk'in –Acemlerdendir ve mezra ona aitti– mezrasında ona bakıyordum. Ekmek pişirmişti. Muâviye yanımda durdu. Ona: "Kahvaltı," dedim. Bunun üzerine indi. Ekmeği getirdim ve süte karıştırarak ona ikram ettim. Yedikten sonra insanlar toplandı. Onlara: "Bu adam kim?" dedim. "Muâviye b. Hişâm," dediler. Adam bana bir hediye verdi ve atına binip yola koyuldu. Derken bir tilki önüne çıktı. Muâviye peşine düştü. Bir ok atım mesafesi kadar koştuktan sonra atı tökezledi ve Muâviye düştü. Onun cansız bedenini taşıdılar. Hişâm: "Vallahi onu halifelik için aday göstermeye karar verdim. Ancak o tilkinin peşine düştü," dedi.

Ravi dedi: Muâviye b. Hişâm'ın yanında İsmâil b. Cerîr'in kızı ve başka bir kadın vardı. Bu yüzden Hişâm her birine kırk bin olan fiyatın yarısını verdi.

Ahmed b. Züheyr bana Ali'den naklen Yûsuf'un kâtibi Kahzem'in şöyle dediğini anlattı:

Yûsuf beni iki tarafı avucumdan sarkan kırmızı bir yakut ve büyük bir inciyle Hişâm'a gönderdi. Gittim ve huzuruna çıktım. Ona yaklaştım ancak yatak uzun ve mefruşat çok olduğu için yüzünü iyi göremedim. Hişâm yakut taşını ve inci tanesini aldı ve bana: "Ağırlıklarını yanına kaydet," dedi. Ona:

[208] "Ey Müminlerin Emîri! Bunlar ağırlıklarıyla kıymetleri tespit edilecek şeyler değildir. Bunların benzerleri yoktur," dedim. Hişâm: "Doğru söylüyorsun," dedi. Söz konusu yakut Hâlid b. Abdullah'ın cariyesi Râika'ya aitti ve onu yetmiş üç bin dinara satın almıştı.

Ahmed b. Züheyr bana İbrâhim b. Münzir el-Hizâmî, Hüseyin b. Yezîd ve Şihâb b. Abdurabbih'ten naklen Amr b. Ali'nin şöyle dediğini anlattı:

Muhammed b. Ali'yle birlikte evine gitmek için hamamın yanında yürüyorduk. Ona: "Hişâm'ın saltanatı uzun sürdü. Yirmi yıla yaklaştı. İnsanlar derler ki Süleyman Rabbinden kendisinden sonra kimseye kısmet olmayacak bir mülk dilemiştir. İnsanlar bu sürenin yirmi yıl olduğunu söylerler," dedim. Muhammed b. Ali: «İnsanların söylentilerini bilmem. Ancak babam bana babasından naklen Ali'nin Peygamber'den (sav.) şöyle rivayet ettiğini haber verdi: "Allah daha önceki peygamberlerin ümmetlerinde hiçbir hükümdara Peygamberinin yaşından daha uzun bir saltanat kısmet etmemiştir."»

***

Bu yılda Hişâm'ın ölümünden sonra Velîd b. Yezîd b. Abdülmelik halife oldu. Hişâm b. Muhammed el-Kelbî'nin anlattığına göre Velîd, 1 Rebîülâhir 125 Cumartesi günü görevine başlamıştır.

Muhammed b. Ömer'in görüşüne göreyse Velîd b. Yezîd b. Abdülmelik 6 Rebîülâhir 125 Çarşamba günü işbaşına geçmiştir.

Ali b. Muhammed de Muhammed b. Ömer ile aynı görüştedir.

[209] **Velîd b. Yezîd b. Abdülmelik b. Mervân**

***

Velîd'in Halife Olmasına Dair Varit Olan Rivayetler

Daha önce babası Yezîd b. Abdülmelik'in Hişâm'dan sonra halife olması için ona taahhütte bulunduğunu anlatmıştık. Babası bu taahhütte bulunduğunda Velîd on bir yaşındaydı. Velîd on beş yaşındayken babası Yezîd öldü. Yezîd kardeşi Hişâm'ı birinci veliaht yaptığı için pişman olmuştu. Hatta oğlu

Velîd'e baktığı zaman, Hişâm'ı seninle arama sokan için Allah büyüktür, diye hayıflanırdı. Yezîd vefat edince oğlu Velîd on beş yaşındaydı. Hişâm işbaşına geçince Velîd'e ikramda bulundu, onu takdir edip kendine yakın tuttu. İkili arasındaki alaka Velîd b. Yezîd eğlenceye ve sarhoşluğa meyledinceye kadar devam etti.

Ahmed b. Züheyr bana Ali b. Muhammed, Cüveyriye b. Esmâ, İshak b. Eyyûb, Âmir b. Esved ve başkalarından naklen şöyle anlattı:

Velîd'i bu işe sevk eden onun eğitmeni Abdullah b. A'lâ'nın kardeşi Abdüssamed b. Abdüla'lâ eş-Şeybânî idi. Velîd nedimler edindi. Hişâm onları ondan ayırmak istediğinden 119 yılında ona hac emîrliği görevini verdi. Ancak giderken sandıklara köpekler doldurarak götürdü. Ali b. Muhammed'in daha önce adını zikrettiğimiz üstatlarından naklen anlattığına göre bu sandıklardan biri devenin sırtından düştü. Bunun üzerine devenin sahibini kırbaçlayarak canını acıttılar. Velîd bir de Kâbe'nin damına kurmak üzere Kâbe'nin büyüklüğünde bir çadır yaptırdı. Ayrıca yanına şarap da aldı. Çadırını Kâbe'nin damına kurmak istedi. Ancak adamları onu korkutarak dediler ki: "Senin ve bizim can güvenliğimiz tehlikededir." Bunun üzerine düşüncesinden vazgeçti. Adam açıkça dini hafife alıyordu. Hişâm bunları haber alınca onu azletmek ve yerine oğlu Mesleme b. Hişâm'a biat almak istedi. Hişâm ona görevden çekilmesini ve Mesleme'ye biat etmesini istedi. Ancak Velîd bundan imtina etti. Hişâm ona: "Mesleme'yi veliaht olarak kabul et," dedi. Velîd onu da kabul etmedi. Bunun üzerine Hişâm onu görmezden geliyor ve ona zarar veriyordu. Gizliden de kendi oğluna biat alıyordu. Onun kavmi ona icabet ettiler. İcabet edenler arasında iki dayısı ve Hişâm b. İsmâil [210] el-Mahzûmî'nin iki oğlu Muhammed ve İbrâhim ile has adamlarından olan Benî Ka'kā' b. Huleyd el-Absî vardı.

Ravi dedi: Velîd şarap içmeye ve nefsin arzularını gerçekleştirmeye devam etti ve bu konuda haddi aştı. Hişâm ona: "Ey Velîd! Vallahi bilemiyorum. Acaba Müslüman mısın yoksa değil misin? Münker namına ne varsa onu yerine getiriyor ve bu konuda hiç sakınmıyor ve gizleme ihtiyacı duymuyorsun," dedi. Velîd ona şöyle yazdı:

Ey dinimizi soran kişi, biz Ebû Şâkir'in dinindeyiz.

Şarabı katıksız da içeriz karıştırarak da içeriz. Bazen sıcak bazen de ılık içeriz.

Bunun üzerine Hişâm oğlu Mesleme'ye kızdı. Nitekim künyesi Ebû Şâkir idi. Ona: "Velîd senden dolayı beni ayıplamaktadır. Hâlbuki ben seni halifeliğe hazırlıyorum. O zaman terbiyeni takın ve cemaate dâhil ol," dedi.

Hişâm 119 yılında oğlu Mesleme'yi hac emîri yaptı. Mesleme menasiki yerine getirdi ve vakar içinde hareket ederek insanlara yumuşak davrandı. Ayrıca Mekke ve Medine'de mal taksiminde bulundu. Bunun üzerine Medine halkının azatlılarından biri şöyle dedi:

Ey dinimizi soran, biz Ebû Şâkir'in dinindeyiz.

Mahrumlara bağışta bulunan, zındık ve kâfir olmayan bir kimsedir.

Velîd'e dolaylı hicivdir.

Mesleme b. Hişâm'ın annesi Ümmü Hakîm bint Yahyâ b. Hakem b. Ebü'l-Âs'tır. Kümeyt şöyle demiştir:

Velîd'den sonra hilafetin aslı İbn Ümmü Hakîm'e dayanır.

Hâlid b. Abdullah el-Kasrî şöyle dedi: Künyesi Ebû Şâkir olan bir halifeden berîyim. Mesleme b. Hişâm, Hâlid'e öfkelendi. Hâlid b. Abdullah'ın kardeşi Esed b. Abdullah ölünce Ebû Şâkir, Yahyâ b. Nevfel'in Hâlid ve Esed'i hicveden şu beyitlerini Hâlid b. Abdullah'a gönderdi:

Kulları Esed'den kurtaran Allah Hâlid'den de kurtarsın ve onu helak etsin.

Onun babası nesebi belirsizdi ve düşük bir kişi olup el ve ayakları çirkin kişilerin kuluydu.

[211] Mesleme b. Hişâm, Hâlid'e postayla bir tomar kâğıt gönder. Hâlid, Mesleme'nin ona taziye için postayı gönderdiğini sandı. Ancak mührü çözünce bir tomar kâğıtta hicivden başka bir şey görmedi. Bu sebeple adam: "Ben böyle bir taziye görmedim," dedi.

Hişâm, Velîd'i ayıplar ve onu küçümserdi. Hişâm'ın Velîd ve adamlarına olan hakareti ve taksiratı çoğalınca maiyeti ve has adamlarıyla birlikte çıktı ve Belkāyn ile Fezâre arasında Eğdef diye bilinen bir su üzerinde konakladı. Kâtibi ve Abdülmelik

b. Mervân'ın azatlısı İyâz b. Müslim'i Rusâfe'de bırakarak ona: "Olup bitenleri bana yazacaksın," dedi. Velîd çıkınca Abdüssamed b. Abdüla'lâ'yı da götürdü. Bir gün içtiler. Ancak içkiyi fazla kaçırınca sarhoş oldular. Velîd, Abdüssamed'e: "Ey Ebû Vehb! Bize şiir söyle," dedi. Abdüssamed şöyle dedi:

Yıldız veda edince geri dönmek üzere burcunda harekete geçer.

Akış istikametini takip etmekte şaşırdı. Ancak derinlere daldıktan sonra çıkış yolu aradı.

Onun durumuna sevindim ve bana doğuşuyla ümit verince dedim ki:

Umarım ki Velîd'in mülkü yaklaştı ve akşam vakti toplandı.

Nitekim onun mülküne ümit besliyorduk. Kuraklıktaki bir kişinin rahmet ve bereketi umduğu gibi.

İşlerin sevk ve idaresi için ona gönüllü idare mevkileri kurduk. O da ona layık oldu.

Şiir anlatıldı ve Hişâm'a ulaştı. Bunun üzerine ona yapılan ödemeleri kesti ve ona şöyle yazdı: "Duyduğuma göre Abdüssamed'i nedim, söz ustası ve dost edindin. Senin hakkında duyduklarım yanımda sabittir. Seni masum görmüyorum. Abdüssamed'i yerilmiş ve hüsrana uğramış vaziyette onu uzaklaştır." Velîd onu uzaklaştırdı ve hakkında şöyle dedi:

Ebû Vehb'e büyük bir iftirada bulundular. Hatta büyükten de büyük bir iftira.

Ona iftira ettiklerine şahidim. Hem de onları iyi bilen bir şahit olarak.

Sonra Hişâm'a yazarak onu yanından uzaklaştırdığını bil- [212]
dirdi ve onu nedim edindiği için özür diledi. Ayrıca yanına gitmesi için İbn Süheyl'e izin vermesini istedi. İbn Süheyl, Yemenli olup defalarca Dımaşk valiliği görevinde bulundu; Velîd'in de has adamlarındandı. Bunun üzerine Hişâm, İbn Süheyl'i darbetti ve onu kovdu. Velîd'in kâtibi İyâz b. Müslim'i de alıkoydu. Olup bitenleri Velîd'e yazıp bildirdiği haberini alınca onu ağır bir şekilde darbetti ve ona tulum giydirerek gezdirdi. Velîd bu durumu haber alınca: "İnsanlara kim güvenecek ve iyiliği kim yapacak? Bu şaşı ve uğursuz adam ne istiyor? Babam onu önüme geçirip veliahdı yaptı. Şimdi de bana böyle yapıyor. Kime bir meylim olduğunu bilse onun onuruyla oynuyor. Bana yazarak Abdüssamed'i kovmamı istedi. Onu

kovdum. Ben de ona yazarak İbn Süheyl'in bana gelmesine izin vermesini rica ettim. Onu da darbetti ve sürdü. Onun hakkındaki görüşümü bildiği hâlde ona böyle yaptı. İyâz b. Müslim'in bana teslimiyetini, benim himayeme olan meylini ve benim kâtibim olduğunu bildiği hâlde onu dövdürüp hapse attı. Bu hareketleriyle bana zarar veriyor. Allah'ım! Beni ondan koru," dedi ve şu beyitleri dile getirdi:

Nimeti hakir ve cimrilere ihsan edeni uyarırım. Tabii ki sığıntılara ihbarda bulunmazsa.

Onlara ikramda bulunsan şımardıklarını, onları tahkir etsen zillete duçar olduklarını görürsün.

Burnunuz havada. Ancak nimetinizin aslı bizdendir. Sıra bize geldiğinde hâlinizi göreceksiniz.

İyi düşün ona uygun bir örnek bulamazsan köpeği ona örnek ver.

Sahibi av için onu besler. Ancak zayıflıktan sonra semizleyip güçlenince

Sahibine saldırır. Ancak ona zarar veremez. Eğer gücü yetse onu yemekten imtina etmez.

Sonra Hişâm'a şöyle yazdı:

Müminlerin Emîri'nin benim haklarımı kıstığını, nasibimi kestiğini, yakınlarımı benden uzak tuttuğunu öğrendim. Allah'ın Müminlerin Emîri'ni bu durumlarla imtihan edeceğinden endişe etmemiştim. Bunlar hiç aklıma gelmezdi. Eğer İbn Süheyl'in bir günahı varsa kurdun kısmeti yabani eşeğin cürmü kadar olmalıdır. İbn Süheyl'e yaptıklarım, onu ıslah etmek ve onun hakkında Müminlerin Emîri'ne yazdığım mektup Müminlerin Emîri'nin bana kızmasını gerektirecek bir mahiyette değildir. Bu Müminlerin Emîri'nin bana duyduğu bir kız-
[213] gınlıktan ise Allah bana bir sebep halk etmiş, bir ömür takdir etmiş ve bana bir rızık kısmet etmiştir. Bu rızkı Allah'ın iradesi dışında hiç kimse kesemez ve bulunduğu yerden edemez. İnsanlar istesin veya istemesin Allah'ın takdiri hükmünü icra eder. Hiç kimse onu öne alamaz veya erteleyemez. İnsanlar bu çerçeve içinde günah işler ve ondan dolayı cezayı hak ederler. Bu durumu Müminlerin Emîri herkesten daha iyi görmekte, bu hukuku daha iyi muhafaza etmektedir. Allah Müminlerin Emîri'ne işlerinde güzel muvaffakıyetler takdir etsin.

Hişâm, Ebü'z-Zübeyr'e: "Ey Nestâs! Başıma bir şey gelirse insanlar Velîd'in halife olmasına razı olurlar mı?" dedi. Ebü'z-Zübeyr: "Allah sana uzun ömürler versin," dedi. Hişâm: "Yazıklar olsun sana! Ölüm kaçınılmaz. Sen söyle insanlar Velîd'i halife olarak kabul ederler mi?" dedi. Ebü'z-Zübeyr: "Ey Müminlerin Emîri! Onun insanların boynunda biat mükellefiyetleri vardır," dedi. Hişâm: "İnsanlar Velîd'in halife olmasına razı olurlarsa insanların rivayet ettiği 'Üç gün hilafet görevi yapan cehenneme girmez,' hadisi bâtıl bir hadistir," dedi.

Hişâm, Velîd'e şöyle yazdı:

Müminlerin Emîri'nin senin tahsisatını kesmesi ve diğer konulara dair yazdıklarını okudum. Müminlerin Emîri günaha girmekten endişe duymaksızın sana yaptığı harcamalardan Allah'tan af dilemektedir. O söz konusu parayı nereye koyacağını ve yerinde harcamayacağını biliyordu. Bu sebeple tahsisatını kesti ve arkadaşlarını ezdi. Diğer husus da arkadaşlarına da tahsisat bağladı, erzaklarını onlara ulaştırdı. Her yıl askerî seferler durdurulunca Müslümanların maruz kaldıkları sıkıntılara senin adamların maruz kalmadılar. Onlar senin yanında olup sefihliğinle onları yanında gezdiriyordun. Müminlerin Emîri'nin senin tahsisatını kesmesi ve kısıntıya gitmesi sana haksızlık değil bilakis onun görevidir. Nitekim Allah Müminlerin Emîri'ni senin tahsisatını kesmekte muvaffak kılmıştır. Geçmişte yaptığı harcamalardan dolayı günahlarını affetmesini dilemektedir. İbn Süheyl'e gelince her ne kadar senin nezdinde bir kıymeti varsa da, ondan dolayı seviniyor ve başına gelenden dolayı üzülüyorsan da Allah ona önemli bir meziyet vermemiştir. İbn Süheyl bir muganni ve bir rakkastan başka bir şey değildir. O sefihlikte gayesine ulaşmıştır. Kaldı ki İbn Süheyl diğer arkadaşlarından daha kötü değildir. Sen o insanları ağzıma almaktan imtina ettiğim işlerde arkadaşlıklarına tevessül ediyorsun. Bundan dolayı da tevbihi hak ediyorsun. Müminlerin Emîri senin sandığın gibi senin hakkında kötü düşünüyorsa bu vaziyetten yüz çevirmek gibi bir meylin yoktur.

Zikrettiğin ve Allah'ın senin için halk ettiği sebeplere gelince, Allah Müminlerin Emîri'ni bu işlerle imtihan etmiş ve onu

hilafet işi için seçmiştir. Allah hükmünü yerine getirmeye kadirdir. Müminlerin Emîri kesin olarak inanmaktadır ki Allah'ın ona ikramda bulunduğu hususlarda kendi kendine yarar veya zarar vermeye muktedir değildir. Üzerindeki nimetlerin velisi Allah'tır. Bunlar mutlaka geçicidir. Allah kullarına acır ve onlara merhametlidir. O onlardan razı olmak ister. Müminlerin Emîri Rabbine karşı hüsnüzannıyla diler ki Allah'ın ve insanların rızasına uygun olanda karar kılsın. Allah'ın yardımı olmaksızın O'nu zikretmek, O'na şükretmekte görevini ifa etmesi mümkün değildir. Eğer Müminlerin Emîri'nin vefatı yakın gelecekte vuku bulması takdir edilmişse kendisine görev tevdi edeceği kimsenin Allah'ın ikram ve ihsanına nail olması arzu edilir. Ömrüme yemin olsun Müminlerin Emîri'ne yazdığın mektupta kullandığın ifadeler senin sefihliğin ve ahmaklığınla mütenasip ifadelerdir. Nefsinin aşırılıklarına karşı teenniyle düşün ve kendine acı. Zira Allah'ın satvetleri vardır, olup bitenleri görür. Dilediğine satvetiyle muamele eder, dilediğine mühlet verir. Müminlerin Emîri Allah'tan rızasına uygun ve O'na sevimli olan işlerde muvaffakıyet ve masuniyet diler.

Hişâm bir şiirle şöyle karşılık verdi:

[215] *Benimle ilişkini kesmek için seni bir çaba içinde görüyorum. Eğer sende akıl ve izan olsa bu yaptıklarını yıkardın.*

Senden sonra kalanlara bir husumet ve garaz bırakıyorsun. Öldükten sonra geride kalanlara bırakacağın kötülükten dolayı onların vay hâline!

Onları görür gibiyim. Keşke sözü onların en güzel sözleri olacak, keşke şöyle yapsaydık diye hayıflanacaklar. Ancak keşke sözü bir anlam ifade etmeyecek.

Sana iyilik yapan eli inkâr ettin. Oysa o ele teşekkür etseydin nimet ve ihsan sahibi Allah seni mükâfatlandıracaktı.

Ravi dedi: Hişâm ölünceye kadar Velîd o çölde ikamet etti. Hilafet kendisine geçeceği sabah Ebü'z-Zübeyr, Münzir b. Ebû Amr'a haber göndererek gelmesini istedi. Velîd ona: "Ey Ebü'z-Zübeyr! Kendimi bildim bileli bu gece gibi uzun bir gece geçirdiğimi hatırlamıyorum. Sıkıntılarım gözümün önüne geldi. Kendi kendime bu adamın –Hişâm– başıma getirdiklerini düşündüm. Seninle binelim de çıkıp bir nefes alalım," dedi. İkili bindiler ve iki mil kadar gittikten sonra bir kum yı-

ğının yanında durdular. Velîd, Hişâm'dan şikâyet edip durdu. Derken yerden yükselen bir toz tabakasına gözü ilişti. Bunun üzerine şöyle dedi: "Bunlar olsa olsa Hişâm'ın elçileridir. İnşallah bir hayırla geldiler." Sonra posta binekleriyle gelen iki adam göründü. Biri Ebû Muhammed es-Süfyânî'nin azatlısıydı diğeri de Cerdebe idi.

Yaklaştıklarında Velîd'e yöneldiler ve atlarından inerek ona doğru koştular. Yanına vardıklarında hilafet unvanıyla onu selamladılar. Velîd sustu. Cerdebe ise hilafet selamıyla onu defalarca selamladı. Bunun üzerine Velîd: "Yoksa Hişâm öldü mü?" dedi. Cerdebe: "Evet," dedi. Velîd: "Mektup kimden geldi?" dedi Cerdebe: "Yazı işleri kalemi reisi senin azatlın Sâlim b. Abdurrahman'dan," dedi. Mektubu okudu ve ikili ayrıldılar. Sonra Velîd, Ebû Muhammed es-Süfyânî'nin azatlısını çağırdı. Ona kâtibi İyâz b. Müslim'i sordu. Adam: "Hişâm hakkında Allah'ın hükmü vaki oluncaya kadar hapisteydi. Artık yaşayamayacağı bir duruma düşünce İyâz hazinedarlara haber göndererek elleri altında bulunan malları muhafaza etmelerini ve kimsenin eline bir şey geçmesine izin vermemelerini istedi. Sonra Hişâm kendine geldi ve bir talebi oldu. Ancak talebini yerine getirmediler. Hişâm: 'Görüyorum ki Velîd'in hazinedarlarıydık,' dedi ve aynı anda öldü. Akabinde de İyâz hapisten çıktı ve hazinelerin kapılarını mühürledi. Sonra Hişâm'ın ölüm döşeğinden indirilmesini emretti. Ancak yıkanması için su ısıtmak için güğüm bulamadılar. Sonra emaneten bir güğüm buldular. Hazinelerde bir kefen de bulunamayınca Hişâm'ın azatlısı Gâlib onu kefenledi. Velîd, Abbâs [216]
b. Velîd b. Abdülmelik b. Mervân'a yazarak Rusâfe'ye gelmesini, orada bulunan Hişâm'a ve oğullarına ait malların sayım ve dökümünü yapmasını, Mesleme b. Hişâm hariç Hişâm'ın amil ve maiyetini derdest etmesini istedi. Ancak Mesleme'ye dokunmamasını, evine girmemesini söyledi. Zira Mesleme çoğu zaman babasıyla konuşarak Velîd'e merhametle davranmasını istiyor ve onu Velîd'e kötü davranmaktan alıkoymaya çalışıyordu. Bunun üzerine Abbâs, Rusâfe'ye giderek Velîd'in kendisine yazdığı talimatı yerine getirdi. Sonra Velîd'e yazarak Benî Hişâm'ı ve maiyetini derdest ettiğini, Hişâm'ın mal-

larının sayım ve dökümünü yaptığını bildirdi. Bunun üzerine Velîd şöyle dedi:

Keşke Hişâm hayatta olsa da dolu ölçeğinin bereketlendiğini görseydi.

Şöyle de rivayet edilir:

Keşke Hişâm yaşasa da büyük ölçeğine şekil verilmiştir.

Onun ölçtüğü ölçekle ölçtük ve bir parmak kadar da olsa ona haksızlık etmedik.

Bunları bir bid'at olarak yapmadık. Yaptığımızı Furkân benim için tamamen onaylamıştır.

Velîd amillerini tayin etti ve vilayetlerden biatler geldi. Amillerden mesajlar aldı, gelen heyetleri kabul etti. Mervân b. Muhammed ona şöyle yazdı:

Allah, Müminlerin Emîri'ne mübarek kılsın. Allah ona kullarının velayetini ve beldelerinin hâkimiyetini tevdi etmiştir. Velayet sarhoşluğuna kapılan kimi kimseler Hişâm'ı etkileyerek Allah'ın tazim ettiği Müminlerin Emîri'nin hukukunu küçümsemeye çalışmış ve bu ağır göreve talip olmuşlardır. Kimi aklı çelinmiş olanlar da görüşlerine ve gidişatlarına tâbi olmuşlardır. Ancak onlar emellerine ulaşmanın zor olduğunu gördüler ve mukadderat en güçlü omuzlarıyla onlara karşı koymuştur. Bu mücadelede Müminlerin Emîri Allah tarafından desteklenmiş ve hilafetin en asil vasıflarına nail kılınmıştır. O, Allah'ın kendisini ehil kıldığı görevi üstlenmiş ve ona yüklenen makamın altından kalkmıştır. Bunlar mukadder olan ve kadîm sicillerde yazılmıştır. Allah onu bu makamla diğer kullarına üstün kılmıştır. Allah diğerlerinin hâllerine vâkıftır. Bu nedenle Allah bu makamın liyakat ve ehliyetini ona tevdi etmiş; hilafet dizginlerini ve işlerin sevk ve idaresini ona vermiştir.

Müminlerin Emîri'ni hilafet için seçen, dininin halkalarının
[217] güçlendirilmesi işini ona tevdi eden, zalimlerin ona kurduğu tuzaklara karşı onu koruyan, yücelten ve hasımlarını alçaltan Allah'a hamdolsun. Kim o düşük iş ve durumlara tevessül ederse kendini helak etmiş, Rabbini de kızdırmış olur. Kim de bâtıldan hakka yönelir ve tövbe ederse Allah'ı bağışlayıcı ve merhamet edici olarak bulur.

Müminlerin Emîri'ne haber vermeliyim ki onun hilafet makamını üstlendiğini haber alır almaz minbere çıktım. İki kılıç taşıyordum. Bu iki kılıçla ihanet ehline karşı hazırlıklıydım. Etrafımdakilere Müminlerin Emîri'nin velayetiyle Allah'ın onlara olan lütfunu haber verdim. Onlar bunu bir müjde olarak karşılayarak: "Hiçbir zaman hiçbir halifenin halifeliğine duyduğumuz sevinç ve beslediğimiz ümit bu kadar büyük olmadı," dediler. Senin adına biat almak için elimi açtım. Böylece biati yeniledim, tekraren teyit ettim, kuvvetli yemin ve taahhütlere bağladım. Hepsi de güzel bir şekilde icabet edip itaat ettiler. Ey Müminlerin Emîri! İtaatleri dolayısıyla Allah'ın sana ihsan ettiği maldan onları mükâfatlandır. Zira sen onların en cömerdisin, eli en açık olanısın. Onlar seni beklediler, merhamet ve ikramını ummaktadırlar. Onlara olan ikramını artır ki bereketlensinler; senin onlara ve raiyetine olan ihsan ve cömertliğinin eseri görülsün. Hudut boyu açılabilecek gediklere karşı tedbir almak durumunda olmasaydım, birini yerimde bırakıp Müminlerin Emîri'ni görmeyi arzu ederdim. Zira hiçbiri bunun yerini tutmaz. Yine de Müminlerin Emîri uygun görür de bana izin verirse yazarak bildirmeyi uygun görmediğim bazı konuları şifahen iletmek üzere sizin ziyaretine gelmeyi arzu ederim.

Velîd işbaşına geçince Şam halkının müzmin hastalarına, yaşlılarına ve görme engellilere maaş bağladı, onları giydirdi ve her birine bir hizmetçi verdi. İnsanların aile fertlerine giyim ve güzel koku dağıttı, Hişâm'ın verdiği tahsisatı artırdı. Verdiği ödenekleri onar dirhem artırdı. Şamlıların atiyyeleriniyse onlara mahsus olarak on artı on artırdı. Ev halkından ona gelenlerin mükâfatlarını katlayarak artırdı. Nitekim Velîd veliaht iken yaz gazasından dönen gazilere ikramlarda bulunuyordu. Hacdan dönenlere Zîzâ mevkiinde üç gün boyunca yemek, hayvanlarına yem veriyordu. Velîd talepte bulunan hiç kimseye hayır demiyordu. Ona: "Bakayım, dediğin zaman [218]
bile söz vermiş oluyorsun. Talepte bulunan bu söze bile ümit bağlar," dediler. Velîd: "Âdetim olmayan bir şeye dilimi alıştıramam," dedi ve şu beyitleri dillendirdi:

Önüme engeller çıkmazsa size zarar veren sema üzerinizden çekilecek.

Size fazlasıyla atiyyeler ihsan etmem ve bağışta bulunmam yakındır.

Divanınız ve atiyyeleriniz muharrem ayınızda kâtipler tarafından yazılıp kayıt altına alınacaktır.

***

Bu yılda Velîd b. Yezîd iki oğlu Hakem ve Osman'a biat alarak ikisini veliaht yaptı. Buna göre Hakem birinci, Osman da ikinci veliaht oldular. Velîd bu durumu vilayetlere yazdı. Yazı yazılan valilerden biri Yûsuf b. Ömer'dir. Kendisi Velîd'in Irak valisidir. Yûsuf da durumu Horasan Valisi Nasr b. Seyyâr'a bildirdi. Onu Velîd'in mektubunun bir nüshasını göndererek bilgilendirdi:

Bismillahirrahmânirrahîm. Yûsuf b. Ömer'den Nasr b. Seyyâr'a. Müminlerin Emîri'nin bana gönderdiği mektubun bir nüshasını sana göndermiş bulunuyorum. Mektupta Müminlerin Emîri kendinden sonra işbaşına geçmek üzere iki oğlu Hakem ve Osman'ı veliaht olarak seçtiğini bildirmiş; mektubu Akkāl b. Şebbe et-Temîmî ve Abdülmelik el-Kaynî ile göndermiş bulunuyorum. Onlara bu konuda konuşmalarını emrettim. İkili sana gelince mektubu okumak üzere insanları topla. Büyük bir kalabalık oluşturmalarını söyle. Sonra Müminlerin Emîri'nin mektubunun muhtevası bağlamında insanlara hitap et. Konuşmanı bitirince mektubu oku. Konuşmak isteyene de izin ver. Sonra Allah'ın adı ve bereketiyle ikili için biat al ve onlardan söz alarak onlara yemin ettir. Onlardan söz ve taahhüt al. Alacağın söz ve taahhüdün metni mektubun sonunda yer almakta olup Müminlerin Emîri'nin mektubundan aldım. Onu anla ve ona göre biat al. Allah Müminlerin Emîri'nin ve raiyetinin işlerini bereketli kılsın, Hakem ile Osman'ı ıslah etsin, onların veliaht olmalarını bizim için berekete vesile olsun. Selam sana.

Aşağıdaki mektup Nadr tarafından 125 yılının Şâban ayının ortasında yazılmıştır:

[219] "Bismillahirrahmânirrahîm. Müminlerin Emîri Allah'ın kulu Velîd'e, ondan sonrası için oğlu Hakem'e ve Hakem'den sonrası için oğlu Osman'a biat edeceksin. İkisinden birine bir

şey olursa Müminlerin Emîri oğulları ve raiyesi hakkında hüküm vermekte herkesten daha çok hak sahibidir. İstediğini öne alır, istediğini de sonraya bırakır. Allah'ın ahdi ve misakı bu konuda ahdim ve misakım olsun." Şair bu konuda şu beyitleri dile getirmiştir:

Velîd'den sonrası için veliaht olarak biat eder ve Yezîd ailesinden hayır umarız.

Nitekim daha önce Yezîd mülkünde veliaht olarak Velîd'i seçmiştir.

Pabucun bağı koptuysa da tekrar yerini bulması bizim dileğimizdir.

Tekrar dönerse yakın olanın yeri söz konusudur ve uzak olan için ümitsizlik vardır.

Ahmed daha önce zikrettiğim üstatlarından naklen şöyle dedi:

Akkāl b. Şebbe ve Abdülmelik b. Nuaym, Nasr'a gittiler ve mektubu sundular. Mektup şöyledir:

İsimleri yüce olan Allah'a hamdüsena olsun, zikri yücelsin. Kendisine din olarak İslam'ı seçti, onu mahlukatına kullarına ihsan ettiği bir din yaptı, sonra meleklerden ve insanlardan elçiler seçti, insanlar arasından seçtiklerine bu dini gönderdi ve onlara onu emretti. Bu din gelmiş geçmiş ümmetlerle elçiler arasında bir hidayet kaynağı olmuş, peş peşe gelen nesillerin yolunu aydınlatmış, en güzel olana davet etmişler ve doğru yolu göstermişlerdir. Allah'ın peygamberlik risalesi Muhammed'e (sav.) intikal etmiştir. İlmin unutulmaya yüz tuttuğu, insanların kör bir cehalete meylettiği, heva ve heveslerin insanları dağınık bir hâle soktuğu ve farklı yollara yöneltip hakkın alametlerinin ortadan kaldırıldığı bir zaman diliminde Allah onunla hidayet yolunu gösterdi, körlüğü giderdi; insanları dalalet ve kötülükten kurtardı, dinin aydınlığını gösterdi, onu âlemlere rahmet olarak kıldı. Onunla vahyini sonlandırdı ve peygamberlere olan ihsan ve ikramını onda topladı; onu onların izinde gönderdi. Onların getirdiklerini tasdik etti, onu ihata ederek ona davet etti, onu emretti. Ümmetinden ona icabet edenler oldu, Allah'ın onunla onları onurlandırdığı dinine girdiler ve kavimleri tarafından yalanlanmış geçmiş peygamberleri tasdik ettiler. Samimiyetle onların yasakladıklarına karşı oldular, çiğnenen dokunulmazlarını savundular, küçümsenen kıymetlerini yücelttiler. Muhammed'in (sav.) ümmeti [220]

içinde Allah'ın diğer peygamberlere gönderdiği kitap ve vahyi yalanlayan kimse olmadı, hiçbir Müslüman onları eleştirmedi; onları sefihlikle itham etmedi, reddetmedi ve onlara indirileni inkâr etmedi. Bu konuda küfürde ısrar edenler bertaraf edildiler ve aradaki bağlar kesildi. Bunlar babaları, oğulları ve aşiretleri de olsa reddedildiler. Sonra Allah, Peygamber'ini yanına alınca onun halifeleri peygamberlik yolunu izlediler. Allah böylece vahyini tamamladı, hükmünü verdi. Peygamberinin sünneti vücut buldu, dinin hududu çizildi, hak ve hukuku esas alındı. Bunlarla Allah'ın dini güç buldu. Dinin halkaları birleştirildi. Dinin ipi sağlamlaştırıldı, dokunulmazları savunuldu, insanlar arasında adaletle hükmedildi, beldeler ıslah edildi. Allah buyuruyor: "*Allah iyi insanlarla kötü insanları defetmeseydi yeryüzü altüst olurdu. Şüphesiz Allah bütün insanlara karşı lütuf ve kerem sahibidir.*"[22] Halifeler peygamberlerin dininin vârisleri olarak peş peşe birbirlerini izlediler. Onların hakkına karşı gelen Allah tarafından yere serilmiştir. Onların cemaatinden ayrılan mutlaka Allah tarafından helak edilmiştir. Onların velayetini hafife alanlar ve Allah'ın onlar hakkındaki takdirini şüpheyle karşılayanlara Allah halifeleri musallat etmiş ve onu cezalandırıp başkası için ibret alınacak duruma düşürmüştür. Allah'ın emrettiği ve gerekliliğine hükmettiği cemaatten ayrılanları da aynı akıbete maruz bırakmıştır. Nitekim gökler ve yer, itaatle kaimdir. Allah şöyle buyurdu: "*Sonra duman hâlinde olan göğe yöneldi. Ona ve yerküreye isteyerek veya istemeyerek gelin, dedi. İkisi isteyerek geldik dediler.*"[23] Başka bir ayet de şöyledir: "*Hatırla ki Rabbin meleklere: 'Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım,' dedi. Onlar: 'Bizler hamdinle Seni teşbih ve takdis ederken yeryüzünde fesat çıkaracak orada kan dökecek insanı mı halife kılıyorsun?' dediler. Allah da onlara: 'Sizin bilemeyeceğinizi Ben bilirim,' dedi.*"[24]

Allah hilafetle yeryüzünde insanları kalıcı kıldı ve ona yöneltti. Hilafetin başına gelenlere itaat ve onlara destek veren-
[221] ler mesut oldular. Allah'ın ilminde itaat Allah'ın hukukunu ko-

22 Bakara, 2/251.
23 Fussilet, 41/11.
24 Bakara, 2/30.

ruyan itaat olmadan hiçbir şey ayakta duramaz ve düzelmez. Allah bu itaat ile emrini yerine getirir ve yasaklarından sakındırır, dokunulmazları koruyarak onlara yönelik tecavüzleri durdurur. Kim itaatten nasibini alırsa Allah'ın dostu olur, O'na itaat etmiş ve iyiliğe yönelmiş olur, hâlihazırda ve gelecekte hayra nail olur. İtaati terk eder ve O'ndan sarfınazar eder ve Allah'a karşı gelirse nasibini kaybetmiş, Rabbine isyan etmiş, dünyada ve ahirette hüsrana uğramış, bedbahtlığa meyletmiş, sapkın işlere teslim olmuş olur. Bu durum ise ehlini en çirkin yollara sevk eder, en kötü yıkılışlara götürür. Allah dünyada onları zillete ve cezaya duçar eder, ahirette azaba ve nedamete mahkûm edecektir.

İtaat Allah'ın onunla kullarını imtihan ettiği ihlas kelimesinden sonra bu davanın başı, zirvesi, gücü, dizgini, ismeti ve kıvamıdır. İtaatle kurtuluşa erenler Allah'tan rütbe ve derecelerini ve hak ettikleri sevaplarını aldılar. Buna karşılık isyan ile insanlar, Allah'ın gazap ve azabına duçar olurlar. Allah itaati terk eden, kaybeden, onun hududunu aşan, ondan yüz çeviren ve isyana meyledenleri, dalalete sapıp azanları, hakkı görmeyip haddi aşanları, hayır ve takva yolunu şaşıranları helak etmiştir.

Öyleyse karşı karşıya kaldığınız ve başınıza gelenler karşısında Allah'a itaat edin ve bu hususta samimi olun, O'na güvenerek süratle ve ihlasla itaate sarılın ve onunla Allah'a yakın olmayı dileyin. Zira Allah'ın itaat ehlini nasıl yücelttiğini ve hüccetlerini nasıl galip kıldığını; onlara karşı gelen, husumet duyan, eziyet eden ve taşıdıkları Allah'ın nurunu söndürmek isteyenlerin bâtıl tezini nasıl çürüttüğünü gördünüz. Buna mukabil isyan ehlinin tevbihe maruz kaldıkları, küçümsendikleri, akıbetlerinin helak, küçülme ve zillet olduğunu haber aldınız. Şüphesiz bunda akıl sahipleri için yararlanılacak bir ibret ve bağlanılacak bir kıymet vardır. Onlar Allah'ın ibret ehli için takdir ettiği hayırlı akıbeti bilir.

Allah –hamd, minnet ve ihsan O'na aittir– ümmeti hidayete erdirerek, akıbetini hayırlı kılarak kanını korumuş, kalplerini ülfetle birleştirmiş, aralarında söz birliğini gerçekleştirmiş, direklerinin düzgün olmasını sağlamış, cemaatini ıslah [222]

etmiş, dünyada onları nimetine nail kılmıştır. Nitekim hilafeti onlar için bir nizam ve durumları için bir temel kıldı. Allah halifelere bu ahdi güçlendirmelerini ilham etti. Bu ahitle Müslümanların önemli meseleleri gözetilir ve bu, onlar için gerektiğinde güvenilir bir sığınak ve korunak olur. Bununla dağınıklık giderilir, aralar düzeltilir; İslam'ın beldelerinin korunup kollanmasını temin edecek, Allah'ın dostlarının emeli olan şeytanın saptırmalarına son verecektir. Bu ahde dönüş bu dinin bertaraf olmasına ve Müslümanların yolunun yarılmasına, ittifaklarının ihtilafa dönüşmesine mani olacaktır. İhtilafa düşerlerse Allah onlara bunun kötü akıbetini gösterecek, ümit ve hayallerini boşa çıkaracaktır. Ahde bağlı kalırlarsa Allah dostlarına olan ahdini yerine getirecek, onların işlerini kolaylaştıracak, ona ihanet etmek isteyenleri bertaraf edecektir. Allah'ın sıkı tuttuğu ahdi gevşetmek isteyen ve O'na olan itimadı zayıflatanları saf dışı bıraktı. Böylece Allah halifeleri ve itaatini tevdi ettiği hizbinin mensupları için en güzel ve hayırlı olanı tamamlamıştır. Onları izzet, ikram, yüceltme ve imkân verme sebepleriyle güçlendirmiştir. Öyleyse bu ahit İslam'ın mütemmim bir cüzüdür. Onunla Allah İslam'ın mensuplarını büyük ihsanlarına mazhar kılmıştır. Allah bu ahdi onun vasıtasıyla icra ettiği ve onun diliyle beyan ettiği bu görevi kendisine tevdi ettiği kimseleri muvaffak kılmış, Kendi katında onlara en güzel mükâfatı vermiştir. Müslümanlar nezdinde de onlar güzel ve yararlı eserler bırakmışlar, O'nun nimetine mazhar olmuşlar, izzetine dayanmışlardır. Bu ağır mesuliyeti yüklenerek Allah'ın korumasına sığınırlar. Allah bu mükellefiyetle onları her türlü tehlikeden korur ve tefrikadan kurtarıp birliğe dâhil eder. Nifak ehlini de bununla bertaraf eder, Müslümanları her türlü ihtilaf ve ayrılıktan korur. Öyleyse size merhamet eden, işlerinizde bu ahde göre size yol gösteren, onu sizin için bir huzur ve sükûn vesilesi kılan Allah'a hamdedin. Onunla mutmain oldunuz ve dalları altında gölgelendiğiniz. Din ve dünya işlerinizde yüz yüze geldiğinizde simalarınızda ve boynunuzun kıvrımlarında, istikametinizin nişanesini gösterecektir. Bu çok büyük ve kritik bir nimettir, Allah'ın afiyetle güzel bir imtihanıdır. Bu imtihanı akıl ve izan sahibi olan ve amelleriyle işlerin akıbetini göre-

bilen, iyilik yolunun ışıklarını tanıyanlar bilirler. Sizler hakiki manada Allah'a şükredenlersiniz. Zira O dininizi korumuş ve cemaatinizi ve birlik davanızı muhafaza etmiştir. Sizler O'nun hakkının künhünü bilmeye layıksınız. Sizi azimli kıldığı için [223] O'na hamdetmek size vacip oldu. Bu durum karşısında sizin dereceniz ve faziletiniz Allah'ın sizi imtihan etmekteki güzel edanız kadardır. İnşallah muvaffak olursunuz. Kuvvet ancak Allah'ın izniyledir.

Müminlerin Emîri Allah ona görev tevdi ettiği andan itibaren bu ahde verdiği önem kadar başka hiçbir şeye önem vermemiştir. Zira bunun, Müslümanlar için çok önemli olduğunu bilmektedir. Allah onlara bu ahitte imrenilecek neticeler gösterdi ve onlar için dilediği ikramlara nail kıldı. Allah halife için ve Müslümanlar için hükmünü beyan etti. Nitekim hüküm sahibi O'dur ve gaybın ilmi O'na aittir ve her şeye kadirdir. Müminlerin Emîri kendisini ve Müslümanları en doğru ve en hayırlı olan akıbete ulaştırması için Allah'ın yardım ve inayetini dilemektedir.

Müminlerin Emîri sizi birtakım ahitlerle muhatap tutmayı düşünmüştür. Bu ahitlerle selefleriniz gibi ümit ve emeliniz gelişecek, nefsiniz mutmain olacak, aranız düzelecek, sizin için bir kurtuluş, maslahat ve hayati önemi haiz bir velayete vesile olacaktır. Buna mukabil bu dinin bertaraf olmasını, mensuplarının bozulmasını arzu eden münafık ve fâsıkların zillete mahkûm olmalarını, sahneden çekilip hüsrana uğramalarını sağlayacaktır. Bu sebeple Müminlerin Emîri oğlu Hakem'i ve oğlu Osman'ı kendinden sonrası için veliaht olarak görevlendirmiştir. Müminlerin Emîri ümit eder ki Allah her ikisini bu görev için yaratmış ve bu vasıflarla bezemiştir. Onları velayet için mükemmel meziyetlere sahip kılmıştır. Bu cümleden olmak üzere ikili aklen mükemmel ve dinen sahih bir itikada sahip olup insani meziyetleri mükemmel ve işlerin hayırlısını bilen şahsiyetlerdir. Müminlerin Emîri bu konuda sizin için hayırlı olanı isabet etmekte gayret ve himmetini esirgememiştir.

Bu maksatla Allah'ın adıyla ve O'nun bereketiyle Müminlerin Emîri'nin oğlu Hakem'e ve ondan sonrası için kardeşi Osman'a biat edin ve bu konuda geçmişte olduğu gibi dileyin

ki Allah size hayırlısını nasip etsin, sizi güzel imtihan etsin, hayra alıştırsın ve büyük kolaylığı, kapsayıcı hayrı ve büyük ihsanı nasip etsin. Bu ümit içinde ve bu emniyette, bu nimette ve bu selamet ve ismette olacaksınız. Bu hâlin gerçekleşmesini ve bir an önce tahakkuk etmesini arzu ediyordunuz ve onu gerçekleştirdiği ve size nasip ettiği için Allah'a şükrettiniz. Kendinizi şanslı kabul ettiniz. Bundan dolayı da Allah'ın üzerinizdeki hakkını gözetmek için gayret gösterdiniz. Nitekim daha önce de Allah nimetleriyle size ikramda bulunmuş ve nasibinizi güzellikle size ihsan etmiştir. Bu sebeple O'nu arzu
[224] ediyor ve O'na meylediyorsunuz. Buna da Allah'ın sizi imtihan ettiği nispette, size kısmet ettiği kadar nail olacaksınız.

Bununla beraber Müminlerin Emîri iki veliahttan birinin başına bir şey gelirse onun yerine ve boşalan makamına ümmetinden veya evlatlarından dilediğini getirmek hakkına sahiptir. İkisinden dilediğini öne geçirmek veya geriye almak yetkisi de vardır. Bunu iyi bilin ve iyi anlayın.

O'ndan başka ilah olmayan ve görüleni ve görülmeyeni bilen ve Rahmân ve Rahîm Allah'tan dileğimiz odur ki Müminlerin Emîri'nin diliyle ifade ettiği bu hükmün ona ve size hayırlı olmasıdır. Akıbetini de afiyet, sevinç ve gıpta olsun. Zira bu ancak O'nun elindedir ve yalnızca O'ndan niyaz edilir. Allah'ın selam ve rahmeti üzerinizde olsun.

Semâl tarafından 125 yılının Receb ayının bitimine sekiz gün kala salı günü yazılmıştır.

***

Velîd'in Nasr b. Seyyâr'ı Horasan'a Tayin Etmesi ve Onu Yûsuf b. Ömer'in Görev Alanına Dâhil Etmesi

Bu yılda Velîd, Nasr b. Seyyâr'ı bütün Horasan'a vali yaptı ve bütün yetkiyi ona verdi.

Yine bu yılda Yûsuf b. Ömer, Velîd'e gitti; Nasr'ı ve amillerini ondan satın aldı. Velîd, Horasan vilayetini Yûsuf'a geri verdi.

Bu yılda Yûsuf b. Ömer, Nasr b. Seyyâr'a yazarak kendisine gitmesini ve yanına alabileceği kadar mal ve hediyelerle gelmesini emretti.

Bu Konuda Nasr ve Yûsuf Arasında Olup Bitenler

Ali üstatlarından naklen şöyle anlattı:

Yûsuf bu konuyu Nasr'a yazdı, bütün aile fertlerini yanına alıp dönmesini emretti. Mektup Nasr'ın eline geçince hediyeleri Horasanlılara ve amillerine taksim etti; Horasan'da bulunan cariye, köle ve rahvan atları hazırladı; bin kadar köleyi satın alarak silahlandırdı ve onları atlara bindirdi.

Bazıları da şöyle dediler: Beş yüz kadar cariyeyi hazırladı; altın ve gümüş ibrikler, ceylan heykelleri, aslan ve vahşi tekelerin timsallerinin imal edilmesini emretti. Bütün bu hediyeler hazırlandıktan sonra Velîd ona yazarak acele etmesini söyledi. Bunun üzerine hediyeleri gönderdi. Kafilenin başı Beyhak'a vardı. Akabinde Velîd tekrar ona yazdı; ud ve tambur [225] göndermesini emretti. Bunun üzerine bir şairleri şöyle dedi:

Ey Allah'ın emîni! Müjdeler olsun sana müjdeler gelecek.
Ambar gibi mal yüklü develer sana gelecek.
Şarap taşıyan, heybelerinde tamburlar bulunan katırlar gelecek.
Berberî bayanların vakarı sazın ince tellerinin sesiyle gelecek.
Bazen defler çalınır bazen de zurnalara üfürülür.
Dünyada bunlar senin içindir. Cennetteyse bezemek ve ferahlamak vardır.

Hişâm'ın halifeliği döneminde Ezrak b. Kurre el-Mismaî, Tirmiz'den Nasr'ın yanına gitti ve ona şöyle dedi: "Velîd b. Yezîd'i rüyada gördüm. Veliaht olmasına rağmen Hişâm'dan kaçar gibiydi. Bir taht üzerinde oturuyordu. Bal şerbeti içiyordu, bana da içirdi." Bunun üzerine Nasr ona dört bin dinar ve elbiseler vererek onu Velîd'e gönderdi. Ayrıca ona mektup da yazdı. Ezrak, Velîd'e gitti; ona parayla elbiseleri teslim etti. Velîd buna sevindi ve Ezrak'ı mükâfatlandırdı, Nasr'a teşekkür etti. Sonra Ezrak geri döndü. Ancak Nasr'ın yanına varmadan Hişâm'ın ölüm haberini aldı. Nasr, Ezrak'ın ne yaptığını bilmiyordu. Sonra Ezrak, Nasr'ın yanına vardı ve ona bilgi verdi. Velîd işbaşına geçince Ezrak'a ve Nasr'a mektuplar yazdı, elçisine önce Ezrak'a gitmesini ve mektubunu ona teslim etmesini söyledi. Elçi bir gece vakti Ezrak'ın yanına vardı ve ona, Nasr'ın mektubuyla birlikte mektupları teslim etti. Ezrak, kendi mektubunu okumadan Nasr'a gitti ve her iki mektubu

ona teslim etti. Velîd'in Nasr'a gönderdiği mektupta ona ud ve tamburla altın ve gümüş ibrikler hazırlamasını, toplayabildiği kadar davul, şahin ve güzel at toplamasını, bizzat kendisinin ve Horasan halkının ileri gelenlerinin iştirakiyle gelmelerini emretti. Bâhile'den bir adam şöyle dedi: "Bazı müneccimler Nasr'a bir fitnenin vuku bulacağını haber veriyorlardı. Bunun üzerine Nasr, Belh'te bulunan müneccim Sadaka b. Vessâb'a haber gönderdi. Diğer yandan Yûsuf ona acilen gitmesini is-
[226] tedi. Ancak Nasr ipe un serdi. Bunun üzerine Yûsuf ona elçi göndererek kendisini sıkıştırmasını veya gelmeyecekse çıkıp insanlara emîri halettiğini açıklamasını istedi. Elçi gelince onu mükâfatlandırıp hoşnut etti ve hâlen Emaret Konağı olan sarayına taşındı. Çok geçmeden de fitne vuku buldu. Bunun üzerine Nasr, Mâcan'daki konağına geçti. Akabinde de İsmet b. Abdullah el-Esedî'yi Horasan'da vekil olarak bıraktı. Mühelleb b. İyâs el-Adî'ı haraç amilliğine getirirken Mûsâ b. Verkâ en-Nâcî'yi Şaş'a, Sagânîyân halkından Hassân el-Esedî'yi Semerkant'a ve Mukâtil b. Ali es-Soğdî'yi Âmül'e atadı. Onlara: "Merv'den yola çıktığımı haber alır almaz Türkleri celbedin ve Mâverâünnehir'e baskın yapın," dedi. Bundan maksadı yola çıktıktan sonra bu gerekçeyle tekrar dönmek istemesiydi. Irak yoluna çıktıktan bir gün sonra Benî Leys'in azatlılarından biri gece vakti ona geldi. Sabahlayınca insanlara huzuruna çıkmalarına izin verdi. Velîd'in elçilerine haber göndererek yanına gelmelerini istedi. Allah'a hamdüsenada bulunduktan sonra şöyle dedi: "Benim seyahatim hakkında malumatınız vardır. Hediyeler kafilesini önden gönderdim. Ancak falanca kişi gece vakti bana geldi ve Velîd'in öldürüldüğünü, Şam'da bir fitnenin vuku bulduğunu, Mansûr b. Cumhûr'un Irak'a intikal ettiğini ve Yûsuf b. Ömer'in de kaçtığını haber verdi. Bizim diyarımızın durumu ve düşmanlarımızın çokluğu malumunuzdur." Sonra gelen adamı çağırdı ve söylediklerinin doğru olduğuna dair yemin ettirdi. Adam yemin etti. Bunun üzerine Selm b. Ahvez şöyle dedi: "Allah, emîri ıslah etsin. Yemin etsem doğru yemin etmiş olurum. Bu haber Kureyş'in bazı tuzaklarından başka bir şey değildir. Senin itaatini kusurlu hâle getirmek istiyorlar. Sen yoluna devam et ve bizi kusurlu hâle getirme." Nasr: "Ey Selm! Sen savaş hakkında bilgi ve tecrübe sahibisin. Aynı za-

manda Benî Ümeyye'ye itaat eden bir kişisin. Ancak bu konuda görüşün kesici dişleri kırılmış bir kadın gibisin," dedi.

Sonra Nasr şöyle dedi: İbn Hâzim'in olayından sonra şahit olduğum dehşetli olaylar karşısında benim görüşüm hep kurtarıcı olmuştur. İnsanlar: "Bunu biliriz. Doğru görüş senin görüşündür," dediler.

***

Yûsuf es-Sekafî Hicaz Valisi

Velîd b. Yezîd'in Dayısı Yûsuf es-Sekafî'yi Medine ve Mekke'ye Vali Tayin Etmesi

Bu yılda Velîd b. Yezîd dayısı Yûsuf b. Muhammed b. Yûsuf es-Sekafî'yi Medine, Mekke ve Tâif'e vali olarak gönderdi [227] ve Hişâm b. İsmâil'in iki oğlu İbrâhim ve Muhammed'i iki aba içinde bağlanmış vaziyette ona teslim etti. Yûsuf b. Muhammed es-Sakafî 125 yılının Şâban ayının bitimine on iki gün kala cumartesi günü Medine'ye gitti, onları da götürdü. Onları insanların huzurunda ayakta bekletti. Sonra Velîd ona yazarak ikiliyi Irak Valisi Yûsuf b. Ömer'e göndermesini emretti. İkili Yûsuf b. Ömer'e gidince onları işkenceye tâbi tuttu ve öldürdü. İkili Velîd'e şikâyet edilerek zimmetlerine çok miktarda mal geçirdikleri iddia edildi.

***

Bu yılda Yûsuf b. Muhammed, Sa'd b. İbrâhim'i Medine kādılığından azletti ve Yahyâ b. Saîd el-Ensârî'yi bu göreve getirdi.

***

Kıbrıs Gazası

Bu yılda Velîd b. Yezîd kardeşi Gamr b. Yezîd b. Abdülmelik'i gazaya gönderdi; deniz kuvvetlerinin başına Esved b. Bilâl el-Muhâribî'yi getirdi; ona emir vererek Kıbrıs üzerine gitmesini, Kıbrıs halkını Şam'a gitmekle Rum diyarına gitmek arasında muhayyer kılmasını istedi. Kıbrıslıların bir kısmı Müslümanların civarında ikamet etmeyi tercih ederken bir kısmı da Rum diyarına gitmeyi tercih ettiler ve oraya intikal ettiler.

***

Bazı siyercilere göre bu yılda Süleyman b. Kesîr, Mâlik b. Heysem, Lâhiz b. Kureyz ve Kahtabe b. Şebîb Mekke'ye giderek bazı siyercilere göre Muhammed b. Ali ile buluştular ve ona Ebû Müslim'in hikâyesini ve onun bazı hâllerini ona anlattılar. Muhammed b. Ali onlara: "Hür mü yoksa köle mi?" diye sordu. Onlar: "Îsâ onun köle olduğunu söylerken kendisi hür olduğunu iddia ediyor," dediler. Ravi dedi: Onu satın alıp azat ettiler. Ayrıca Muhammed b. Ali'ye iki yüz bin dirhem ve otuz bin dirhem değerinde elbiseler verdiler. Muhammed b. Ali onlara: "Bu yıldan sonra benimle buluşabileceğinizi sanmıyorum. Başıma bir şey gelirse adamınız İbrâhim b. Muhammed'dir. Ona güveniyorum ve ona iyi davranmanızı tavsiye ederim. Sizin hakkınızda ona tavsiyede bulundum," dedi. Akabinde de ayrıldılar.

Muhammed b. Ali zilkade ayının başında altmış üç yaşında vefat etti. Babasının vefatıyla onun vefatı arasında yedi yıl geçti.

[228] Bu yılda hac işlerini Muhammed b. Yûsuf es-Sekafî sevk ve idare etti. Buna dair rivayeti bana Ahmed b. Sâbit bir raviden naklen İshak b. Îsâ ve Ebû Ma'şer'den rivayet etti.

***

Yahyâ b. Zeyd b. Ali'nin Öldürülmesi

Bu yılda Yahyâ b. Zeyd b. Ali, Horasan'da öldürüldü.

Bu konuda varit olan rivayetler:

Daha önce Yahyâ b. Zeyd b. Ali'nin Horasan'a gitmesine değinmiştik. Şimdi bu yılda nasıl öldürüldüğünü ele alacağız.

Hişâm b. Muhammed el-Kelbî, Ebû Mihnef'ten naklen şöyle anlattı:

Yahyâ b. Zeyd b. Ali, Belh'te Harîş b. Amr b. Dâvûd'un yanında ikamet etti. Bu durum Hişâm b. Abdülmelik ölünceye ve Velîd b. Yezîd b. Abdülmelik işbaşına gelinceye kadar devam etti. Derken Yûsuf b. Ömer, Nasr b. Seyyâr'a yazarak Yahyâ b. Zeyd'in Horasan'a gittiğini ve ikamet ettiği evi, hatta Harîş'in yanında bulunduğunu bildirdi. Ona: "Onu en sert şekilde yakala," diye emretti. Bunun üzerine Nasr, Akîl b. Ma'kıl el-İclî'ye

haber göndererek ona Harîş'i tutuklamasını, Yahyâ b. Zeyd'i teslim edinceye veya ölünceye kadar onu alıkoymasını emretti. Akîl'i üzerine gönderdi. Akîl ona Yahyâ'yı sordu. Harîş: "Onun hakkında malumatım yok," dedi. Akîl ona altı yüz kırbaç vurdu. Ancak Harîş ona: "Vallahi adam ayaklarımın altında dahi olsa ayaklarımı kaldırıp da onu sana teslim etmem," dedi. Kureyş b. Harîş vaziyeti görünce Akîl'e giderek ona: "Babamı öldürme ben sana onun yerini göstereceğim," dedi. Akîl onunla adamlarını gönderdi ve Kureyş onun yerini gösterdi. Yahyâ evin içinde bulunan bir barınaktaydı. Onu alıkoydu. Yanında Yezîd b. Amr ve Abdülkays'ın azatlısı Fazl da vardı. Bu zat Kûfe'den onunla birlikte gelmişti. Akîl onu Nasr b. Seyyâr'a teslim etti. Nasr onu hapse attı ve durumu vali Yûsuf b. Ömer'e yazdı. Yûsuf da durumu Velîd'e yazdı. Velîd, Nasr b. Seyyâr'a yazarak ona aman vermesini, onu ve arkadaşlarını serbest bırakmasını emretti. Bunun üzerine Nasr b. Seyyâr onu yanına çağırdı ve ona Allah'tan korkmasını söyleyerek fitneden sakınmasını tavsiye etti. Ona Velîd b. Yezîd'e gitmesini söyleyerek ona iki bin dirhem ve iki katır verilmesini emretti. Yahyâ adamlarıyla birlikte yola çıktı ve Serahs'a giderek burada konakladı. Serahs'ın başında Abdullah b. Kays b. Ubâd vardı. Nasr b. Seyyâr ona yazarak Yahyâ'yı Serahs'tan çıkar- [229]
masını emretti. Hasan b. Zeyd et-Temîmî'ye –Benî Temîm'in reisiydi ve Tûs'un başındaydı– de yazarak: "Yahyâ b. Zeyd sizin oradan geçerse Tûs'ta ikamet etmesine izin verme ve yoluna devam etmesini sağla!" Her iki şehrin amillerine emir vererek Zeyd'e refakat etmelerini ve onu Ebreşehr Amili Amr b. Zürâre'ye teslim etmelerini istedi. Nitekim Abdullah b. Kays onu Serahs'tan çıkardı. Hasan b. Zeyd'in bölgesinden geçince ona yoluna devam etmesini söyledi ve bir garnizonun başında bulunan Serhân b. Ferrûh b. Mücâhid b. Bel'â el-Amberî Ebû Fazl'ı ona terfik etti.

Serhân b. Ferrûh dedi: Zeyd'in yanına gittim. Nasr b. Seyyâr'dan bahsetti ve kendisine para verdiğini söyledi. Sanki verdiğini azımsamış gibiydi. Sonra Müminlerin Emîri Velîd b. Yezîd'i andı ve onu övdü. Sonra arkadaşlarını yanına almasından söz ederek zehirlenmekten veya sıkıntıya sokulmaktan

endişe ettiği için onları yanıma aldım. Vali Yûsuf'tan da bahsetti ve ondan korktuğunu dile getirdi. Onu eleştirmek istemişti ancak vazgeçti. Ona: "Allah seni esirgesin. İstediğin gibi konuş. Ben tecessüste bulunacak değilim. Kaldı ki başına gelenler sana bu hakkı vermektedir," dedim. Sonra dedi ki: "Şaşırtıcıdır. Bu korucuların her tarafta dikilmeleri neyin nesidir? –Konuşurken sözlerinin fasih olmasına dikkat ediyordu.– İsteseydim bunları yapanın üzerine adam göndererek onu bağlı hâlde getirebilirim." Ona: "Hayır, vallahi bunlar sana karşı yapılmadı. Bu tedbirler her zaman söz konusudur. Zira burada beytülmâl vardır," dedim. Ona refakat ettiğim için de ondan özür diledim. Onunla aramızda bir fersah mesafe olduğu hâlde takip ederdim. Amr b. Zürâre'nin yanına varıncaya kadar ona refakat ettim. Amr ona bin dirhem verdi ve onu yolcu etti. Yûsuf b. Ömer'in ona suikast düzenlemesinden endişe ediyordu. Yahyâ, Beyhak'a kadar gitti. Burası Horasan bölgesinin sonudur ve Kūmis'e en yakın nahiyesidir. Amr b. Zürâre'ye giderken yanında yetmiş adam vardı. Bazı tüccarlarla karşılaştı ve onların binek hayvanlarını alarak: "Kıymetleri borcumuzdur," dedi. Amr b. Zürâre durumu Nasr b. Seyyâr'a yazdı. Nasr, Abdullah b. Kays ile Hasan b. Zeyd'e yazarak Amr b. Zürâre'ye gitmelerini, onun komutası altında harekete geçerek Yahyâ b. Zeyd'in üzerine giderek onunla savaşmalarını emretti. Hepsi toplandılar. Sayıları on bin kadardı. Yahyâ b. Zeyd ise yalnızca yetmiş kişiyle gelmişti. Muharebede Yahyâ onları yendi ve Amr b. Zürâre'yi öldürdü ve çok sayıda binek hayvanını ele geçirdi. Yahyâ b. Zeyd yoluna devam ederek Herat'a vardı. Herat'ın başında Mugallis b. Ziyâd el-Âmirî vardı. İki taraf da birbirlerine
[230] karşı bir harekette bulunmadılar. Yahyâ b. Zeyd burayı geçti. Nasr b. Seyyâr bu kez de Selm b. Ahvez'i Yahyâ'nın üzerine gönderdi. Selm, Herat'a varınca Yahyâ b. Zeyd ayrılmıştı. Ancak Selm onu takip etti ve Cüzcan'ın bir köyünde ona yetişti. Cüzcan'ın başında Hammâd b. Amr es-Soğdî vardı.

Ravi dedi: Benî Hanîfe'den Ebü'l-Aclân adında bir adam Yahyâ b. Zeyd'e iltihak etti ve onunla birlikte öldürüldü. Hashâs el-Ezdî de ona katılmıştı. Nasr bilahare onun elini ve ayağını kesti.

Ravi dedi: Selm b. Ahvez, Sevre b. Muhammed b. Azîz el-Kindî'yi askerin sağ kanadının başına Hammâd b. Amr es-Soğdî'yi de sol kanadının başına getirdi. Onunla şiddetli bir muharebeye tutuştu. Rivayete göre Aneze'den Îsâ b. Süleyman el-Anezî'nin azatlısı Îsâ adında bir savaşçı Yahyâ'ya bir ok attı ve alnına isabet etti.

Ravi dedi: Muhammed o muharebeye katılmıştı. Selm ona emir vererek askeri seferber etmesini söyledi. İki taraf muharebeye tutuştular. Zeyd ve adamları tamamen bertaraf edildiler. Sevre, Yahyâ'nın cesedinin yanından geçerken başını kesip aldı. Anezî de özel eşyasını ve elbisesini aldı. Sevre, Yahyâ'nın kellesini zorla Aneze'den aldı.

Yahyâ b. Zeyd öldürülünce –Hişâm'ın Mûsâ b. Muhammed'den anlattığına göre– Velîd b. Yezîd, Yûsuf b. Ömer'e şöyle yazdı: "Mektubum eline ulaşınca Irak'ın buzağısını al ve onu yakarak küllerini denize savur!" Bunun üzerine Yûsuf, Hirâş b. Havşeb'e emir vererek asılı bulunduğu ağaçtan indirtti, onu yakarak ufalttı ve kamıştan bir sepete koyarak aldı ve bir gemiye binerek Fırat sularına savurdu.

Bu yılda görev yapan valiler bir önceki yılda görev yapan valilerdir. Onların isimlerini daha önce zikretmiştik.

Hicretin 126. Yılı [231]

Bu Yılda Vuku Bulan Olaylar

***

Velîd b. Yezîd b. Abdülmelik'in Diğer Haberleri

Bu olaylardan biri Yezîd b. Velîd'in –Nâkıs Velîd b. Yezîd– öldürülmesidir.

Velîd'in Yezîd'i Katletmesinin Sebebi ve Nasıl Öldürüldüğü

Daha önce Velîd'in fısk ve fücuruna değinmiş, dini hafife almasına ilişkin rivayetleri nakletmiştik. Halife olunca zevk-ü sefa, lezzet, avlanma, şarap içme ve fâsıklarla sohbet hususunda daha da ileri gitti. –Konuyu uzatmamak için bu konuda

varit olan rivayetleri zikretmekten imtina ettim.– Velîd'in bu yaşam tarzı askerlerine ve raiyetine ağır geldi. Bu yüzden de onu sevmediler.

Kendi aleyhine yaptığı ve onu helake götüren kötülüklerden biri de iki amcası Hişâm ile Velîd'in oğullarına ve Şam ordusunun ekseriyetini oluşturan Yemenlilere yaptığı kötülüktür.

İki amcası Hişâm ve Velîd'in oğullarına yaptığı kötülük hakkında varit olan rivayetler:

Ahmed b. Züheyr bana Ali'den naklen Minhâl b. Abdülmelik'in şöyle dediğini anlattı:

Velîd zevküsefa, lezzet ve avlanma ehliydi. İşbaşına geçtiğinden öldürülünceye kadar insanların bulundukları yerlerden hazzetmemeye başladı. O sürekli geziyor ve avlanıyordu. Nihayetinde insanlara ve orduya ağır gelmeye başladı. Özellikle Hişâm'ın oğullarına karşı kasvetli ve haşin davranmaya yeltendi. Süleyman b. Hişâm'a yüz kırbaç vurdu; saçını ve sakalını keserek onu Umman'a sürdü ve orada hapsetti. Süleyman, Velîd öldürülünceye kadar hapiste kaldı. Ravi dedi: Velîd, amcası Velîd ailesinin bir cariyesini aldı. Ömer b. Velîd bu cariye hakkında onunla konuştu. Ancak Velîd: "Onu geri vermem," dedi. Ömer ona: "O zaman ordugâhının etrafında kişneyen atları çoğaltıyorsun," dedi. Ravi dedi: Velîd, Efkam Yezîd b. Hişâm'ı hapse attı. Velîd iki oğlu Hakem ve Osman'a biat almak istedi. Bunun için Saîd b. Beyhes b. Suheyb'e danıştı. Saîd ona: "Yapma zira henüz reşit olmayan iki çocukturlar. Biat alacaksan Atîk b. Abdülazîz b. Velîd b. Abdülmelik'e al," dedi. Velîd ona kızdı ve onu hapse attı. Adam ölünceye kadar hapiste kaldı. Hâlid b. Abdullah'ın iki oğluna biat etmesini istedi. Ancak adam biat etmeyi reddetti. Bunun üzerine yakınlarından bazıları ona: "Müminlerin Emîri iki oğlu için senden biat almak istedi. Ancak imtina ettin," dediler. Adam: "Arkasında namaz kılamayacağım ve şahitliğini kabul edemeyeceğim kimseye nasıl biat edeceğim," dedi. Onlar: "Fısk ve fücuruna rağmen Velîd'in şehadeti kabul edilmektedir," dediler. Adam: "Velîd'in durumunu kesin olarak bilmem. İnsanlar öyle diyorlar," dedi. Velîd, Hâlid'e de kızdı.

[232]

Ravi dedi: Amr b. Saîd es-Sakafî şöyle anlattı:

Yûsuf b. Ömer beni Velîd'e gönderdi. Geri dönünce Yûsuf bana: "Fâsığı –yani Velîd'i– nasıl buldun?" dedi. Sonra: "Sakın kimse duymasın," dedi. "Hayatta kaldığım müddetçe kulaklarım bunu işitirse Habîbe bint Abdurrahman b. Cübeyr boş olsun," dedim. Yûsuf güldü. Amr b. Saîd es-Sakafî dedi: Velîd insanlara ağır gelmeye başladı. Hişâm'ın ve amcası Velîd'in oğulları onu küfürle, babasının ümmüveledleriyle ilişkiye girmekle itham ettiler. Onlar dediler ki: Elleri boyna bağlayan yüz kelepçe hazırlattı. Her bir kelepçenin üzerinde Benî Ümeyye'den bir adamın adını yazdı. Onları bu bağlarla bağlayıp öldürecekti. Onu zındıklıkla suçladılar. Onu en sert sözlerle eleştiren Yezîd b. Velîd b. Abdülmelik idi. İnsanlar onun sözlerine daha çok itibar ediyorlardı. Zira mütevazı bir adamdı ve ibadetlerine bağlı görünüyordu. O: "Velîd'den hoşnut olmamız mümkün değildir," diyordu ve insanları onu ortadan kaldırmaya sevk etti.

***

Ahmed b. Züheyr bana Ali, Yezîd b. Masâd el-Kelbî'den naklen Amr b. Şerâhîl'in şöyle dediğini anlattı:

Hişâm b. Abdülmelik bizi Dehlik'e sürdü. Hişâm ölünceye kadar orada kaldık. Velîd halife olunca bizim için onunla konuşuldu. Ancak bizi affetmekten imtina etti ve şöyle dedi: "Vallahi bana göre Hişâm kendisini affettirmek için Kaderiyeyi bertaraf etmesi ve onları sürgüne göndermesi kadar ümit verici bir iş yapmamıştır." Başımızda Haccâc b. Bişr b. Feyrûz ed-Deylemî vardı. O şöyle diyordu: "Velîd on sekiz aydan fazla yaşamaz ve öldürülecek. Onun öldürülmesi hane halkının [233]
helak olmasına sebep olacak." Ahmed b. Züheyr dedi: Dımaşk halkından Kudâa ve Yemenlilerden bir grup Velîd'i katletmeye karar verdiler. Hureys, Şebîb b. Ebû Mâlik el-Gassânî, Mansûr b. Cumhûr, Ya'kūb b. Abdurrahman, Hibâl b. Amr, Mansûr'un amcası oğlu, Humeyd b. Nasr el-Lahmî, Asbuğ b. Züâle, Tufeyl b. Hârise ve Serî b. Ziyâd b. İlâka, Hâlid b. Abdullah'a giderek onu kendileriyle birlikte hareket etmeye davet ettiler. Ancak Hâlid onların davetine icabet etmedi. Onlar ona: "Kendilerini deşifre etmemesini rica ettiler. Hâlid: "İsimlerinizi zikretme-

yeceğim," dedi. Velîd hacca gitmek istedi. Hâlid söz konusu grubun hac yolunda Velîd'i ortadan kaldırmasından endişe ederek ona gitti ve: "Ey Müminlerin Emîri! Bu yıl haccı ertele," dedi. Velîd: "Neden?" dedi. Yûsuf ona söylemedi. Bunun üzerine hapse atılmasını ve zimmetinde bulunan Irak mallarının ondan tahsil edilmesini emretti.

Ali, Hakem b. Nu'mân'dan naklen şöyle dediğini anlattı:

Velîd, Yûsuf'u azletmeyi ve Abdülmelik b. Muhammed b. Haccâc'ı valilik görevine getirmeyi kararlaştırdı. Bu sebeple Yûsuf'a şöyle yazdı: "Müminlerin Emîri'ne yazdığın mektupta İbnü'n-Nasrâniyye'nin memleketi tahrip ettiğini ifade ediyorsun. Buna rağmen Hişâm'a devamlı mal taşıyordun. Muhtemeldir ki memleketi imar etmiş ve eski hâline irca etmişsindir. Öyleyse çık gel ve Müminlerin Emîri'nin senin hakkında hüsnüzanda bulunmasını ve memleketi imar ettiğini kanıtlamak için bir şeyler getir ki Müminlerin Emîri senin diğerlerine olan üstünlüğünü görsün. Nitekim Allah seninle Müminlerin Emîri arasında bir akrabalık bağı kurmuştur. Zira sen onun dayısısın, onu madden bolluğa kavuşturmakta diğer insanlardan daha çok sorumlusun. Kaldı ki Müminlerin Emîri'nin Şam halkının ve başkalarının atiyyelerini artırdığı ve hane halkına ihsanda bulunduğunu biliyorsun. Zira Hişâm uzun süre onlara cefa çektirmişti. Bu durum beytülmâllere zarar vermiştir." Ravi dedi: "Bunun üzerine Yûsuf yola çıktı ve amcasının oğlu Yûsuf b. Muhammed'i vekil olarak bıraktı. Yanına mal, emtia ve mutfak eşyasından daha evvel benzeri görülmemiş miktarda eşya alıp götürdü. Şam'a varınca Hâlid b. Abdullah henüz hapisteydi. Gece vakti Hassân en-Nebatî ile karşılaştı. Hassân ona Velîd'in Abdülmelik b. Muhammed b. Haccâc'ı vali tayin etmeye karar verdiğini haber vererek vezirlerin durumunu iyileştirmesi gerektiğini söyledi. Yûsuf: "Bende fazladan bir dirhem dahi yok," dedi. Hassân: "Yanım-
[234] da beş yüz bin dirhem var. Dilersen senin olsun, dilersen de imkânın el verdiğinde bana ödersin," dedi. Yûsuf: "Sen o insanları ve Halife nezdindeki yerlerini benden iyi bilirsin. Sen bildiğin gibi parayı onlara dağıt," dedi. Hassân parayı onlara dağıttı. Yûsuf geldi. İnsanlar onu takdir ve hürmetle karşıla-

dılar. Hassân ona: "Velîd'e sabah değil akşama doğru git, vekil bıraktığın kişinin adına kendine hitaben bir mektup yaz, mektupta: 'Mektubu sana yazarken yalnızca konağa hükmediyordum,' diye kayıt düş. Sonra hüzünlü bir edayla mektup elinde olduğu hâlde Velîd'in huzuruna çık ve mektubu ona okut. Ayrıca Ebân b. Abdurrahman en-Nümeyrî'ye emir vererek Hâlid'i Velîd'den kırk milyon dirheme satın almasını söyle," dedi. Yûsuf bu tavsiyeyi yerine getirince Velîd ona: "İşine git," dedi. Ebân ona: "Hâlid'i bana teslim et sana kırk milyon vereceğim," dedi. Velîd ona: "Sana kim kefil olacak?" dedi. Ebân: "Yûsuf," dedi. Velîd ona: "Ona kefil oluyor musun?" dedi. Yûsuf: "Onu bana teslim et sana elli milyon vereceğim," dedi. Bunun üzerine Hâlid'i Yûsuf'a teslim etti. Yûsuf onu mindersiz bir tahtırevanda taşıdı.

Muhammed b. Muhammed b. Kāsım dedi:

Ona acıdım. Bu sebeple de yanımızda bulunan az miktardaki kurumuş hurma helvasını bir mendile koydum. Güçlü bir devenin sırtındaydım. Yûsuf'tan saklanarak hızla seyrettim, Hâlid'e yanaşarak mendili tahtırevanına attım. Hâlid bana: "Bu, Umman işidir. –Demek istiyor ki kardeşi Fayz, Umman amiliydi ve ona külliyetli miktarda mal göndermişti.– Kendi kendime, bu adam bu hâlde bile bu mal işini zikretmekten imtina etmiyor," dedim. Yûsuf hareketimi fark etti ve bana: "İbnü'n-Nasrâniyye'ye ne dedin?" dedi. "Ona ihtiyacını sordum," dedim. Yûsuf: "İyi ettin. O bir esirdir," dedi. Muhammed b. Muhammed: "Aslında ona verdiğim şeyi fark etseydi bana zarar verebilirdi," dedi.

Yûsuf, Kûfe'ye varınca işkenceyle onu öldürdü. Velîd b. Yezîd –Heysem b. Adî'nin dediğine göre– bir şiir söyleyerek Hâlid b. Abdullah'a yardım etmedikleri için Yemenlileri tevbih etti.

Ahmed b. Züheyr ise Ali b. Muhammed ve Muhammed b. Saîd el-Âmirî'den naklen, (Kelb Âmirî) bu şiiri Yemenli bir şair tarafından Yemenlileri Velîd'e karşı tahrik etmek için söylendi:

Üzülüp de sıla bağını düşünmedin mi? O akrabalık bağı ki kopup ondan bir eser kalmadı.

O bağ çürüdü de gözyaşların bulutlardan akan sağanak yağış gibi gözyaşların akmaktadır.

[235] *Âl-i Su'dâ'yı sürekli hatırlamaktan vazgeç. Zira bizler sayıca ve malca daha fazlayız.*

Bizler insanlara gücümüzle hükmederiz, sizi zillete ve azaba duçar ederiz.

Eş'arîleri Kays'ın izzetiyle ezdik. Bu öyle bir ezmedir ki ondan kurtulamazlar.

İşte Hâlid esir olarak elimizdedir. Adam iseler onu kurtarsalar ya.

Eskiden beri onların büyüğü ve liderleridir. Biz onu zillete ve utanç verici bir hayata mahkûm ettik.

Onu kabileleri onurlu olsaydı onun yaptıkları boşa gitmez ve heba olmazdı.

Evet, onurları olsaydı onu esaret içinde ve hakları alınmış ve esaret zincirlerimizle gece sohbeti etmezdi.

–Medâinî: "Zincirlerimizle uğraşıp durmazdı," diye zikretti.–

Kinde ve Sekûn kabileleri tökezlemekten kurtulmaya yeltenmediler ve atları ikamet yerlerinden ayrılmadılar.

İzzetimizle ovayı ezip geçtik düzlüğü yıktık, dağları devirdik.

Olaylar onları mahvetti ve onları parçalayarak mefluç hâle getirdi.

Onlar bizim ebedî kölelerimiz oldular, onları zillete ve sefalete mahkûm ettik.

Sabahladığımda başımda tacım vardı, insanlara hükmetmek bizim hakkımız olup başkalarına intikal etmez.

İmrân b. Helbâ el-Kelbî ona şöyle karşılık verdi:

Ey helalim, bineğin başında dur ve alakayı kesenin ipini kes.

Yemenlilerin efendilerini sürenlerin yüceltildiğini görmek seni üzmedi mi?

Merc gününde Nizâr kabilelerinin gününü uzun günlere dönüştürdük.

Kureyş bizim gücümüzle hâkimiyetini kurdu, helak edenin dedesini helak etti.

Sekûn ve Kelb, Abs ile karşılaşınca mülkünün yok olmasından korkar.

Aynı şekilde kişi adaletle karşılaşmasa mantığı onun için bir vebal olur.

[236] *Ey Himyerliler, cenge davet edildiğinizde keskin kılıçları ve su verilmiş mızrakları hazırlayın.*

Bacakları uzun ve iri yapılı atlarla âdeta dağ gibi cüsseli develeri hazır bulundurun.

Her bir mübarezede bir maktul bırakırlar, kuşlar onun cesedi üzerine konuyor.

Yaptıklarımızdan dolayı bizi ayıpladıysanız ve söylediklerinizi söylediniz.

Eşâis'in kardeşleri onları bertaraf ettiler. Ezilmediler ve ibretlik duruma düşmediler.

Mühelleb'in oğulları olarak onların vakalarında saldıranlardık. Sizler ise bir türlü saldıramadınız.

Cüzam da onların kardeşlerine karşıydı. Lahm da onları bertaraf ederek parçaladılar.

Onlara karşı size yardım etmek için kaçtık. Size yardım edenler hata ettiler ve isabet etmediler.

Tekrar üzerimize gelirseniz bilin ki keskin kılıçlarımız vardır ve sürekli onları bileriz.

Keskin kılıçlarla Hâlid'e ağlayacağız. Onun yaptıkları boşa gitmeyecek.

Hâlid, huzuruna çıktıklarında yetimlerin destekçisi değil miydi? Sen ise onları zaafa uğrattın.

Hâlid, Nizâr'ın ölülerini kefenliyordu, onların aşiretini mal ve servete nail kılıyordu.

Ona zulmedenler kavminin sahasında olsalardı ibretlik bir duruma düşeceklerdi.

Eğer kalırsan alametli bayanlarla karşılaşacaksın yüzleri asık ve mahfelerinden ayrılmazlar.

Ahmed b. Züheyr bana Ali b. Muhammed'den naklen şöyle dediğini anlattı:

Bu şiiri söyledikten sonra insanların Velîd'e karşı olan öfkeleri daha da arttı. İbn Bîd şöyle dedi:

İncili göğün bizden alınacağını iddia ettikten sonra incili göğe ulaştın.

Keşke Hişâm hayatta olsaydı da bizi yönetseydi. Biz de ümitlerimiz ve arzularımızla yaşaydık.

Hişâm, Velîd b. Ka'kā'ı Kinnesrîn'e, Abdülmelik b. Ka'kā'ı da [237] Humus'a amil olarak tayin etmişti. Velîd b. Ka'kā', İbn Hübeyre'ye yüz kırbaç vurmuştu. Velîd, halife olunca Ka'kā'ın oğulları ondan kaçarak Yezîd b. Abdülmelik'in kabrine sığındılar. Velîd onların üzerine adamlarını gönderdi ve onları Yezîd b. Ömer b. Hübeyre'ye teslim etti. Yezîd, Kinnesrîn amiliydi. Adam onları işkenceye tâbi tuttu. Velîd b. Ka'kā', Abdülmelik b. Ka'kā' ve onlarla birlikte Ka'kā' ailesinden iki adam işkence neticesinde

öldüler. Böylece Velîd'in oğullarıyla Hişâm'ın oğulları, Ka'kā'ın oğulları ve Hâlid b. Abdullah'a yaptıklarından dolayı Yemenliler Velîd'e kin beslemeye başladılar. Bunun üzerine Yemenliler, Yezîd b. Velîd'e giderek ona biat etmek istediler. Yezîd, Amr b. Yezîd el-Hakemî'ye danıştı. Amr ona: "İnsanlar sana biat etmezler. Sen kardeşin Abbâs b. Velîd'e danış. Zira o Benî Mervân'ın büyüğüdür. O sana biat ederse hiç kimse sana muhalefet etmez, imtina ederse insanlar ona itaat ederler. Eğer bu konuda ısrar edersen Abbâs'ın sana biat ettiği imasında bulun," dedi. O sırada Şam'da veba vardı. Bu sebeple insanlar kırsala gitmişlerdi. Yezîd b. Velîd de kırsaldaydı. Abbâs da Kastal'daydı ve aralarında birkaç mil mesafe vardı.

Ahmed b. Züheyr bana Ali'den naklen şöyle dediğini anlattı:

Yezîd kardeşi Abbâs'ın yanına geldi ve ona durumu haber vererek kendisine danıştı ve Velîd'i eleştirdi. Abbâs ona: "Ey Yezîd! Sakin ol. Allah'a verilen sözü bozmakta din ve dünyanın fesadı vardır," dedi. Bunun üzerine Yezîd evine döndü. Bu kez de gizlice insanlara gitti. İnsanlar ona gizlice biat ettiler. Ayrıca Ahnef el-Kelbî, Yezîd b. Anbese es-Seksekî ve güvendiği bazı ileri gelenlerle eşraftan bazı kişileri gizlice insanlara göndererek insanları davet ettiler. Ardından yanında azatlısı Katan olduğu hâlde tekrar kardeşi Abbâs'a gitti ve bu konuda ona danışarak bazı insanların kendisine biat etmek için geldiklerini söyledi. Abbâs onu azarlayarak: "Tekrar bu işe tevessül edersen ellerini bağlayarak seni Müminlerin Emîri'ne teslim edeceğim," dedi. Bunun üzerine Yezîd ve Katan çıktılar. Abbâs, Katan'a haber göndererek ona: "Ey Katan! Yezîd bu konuda ciddi mi?" diye sordu. Katan: "Sana kurban olayım, sanmıyorum. Ancak Velîd'in Benî Hişâm ve Benî Velîd'e yaptıklarından ve dini hafife aldığına dair duyduklarından dolayı ona öfkelendi," dedi. Abbâs: "Vallahi onu Benî Mervân'dan en uğursuz oğlak olarak görüyorum. Vallahi Velîd'in acelecili̇ğinden ve bize zalimce muamele etmesinden korkmasaydım Yezîd'i kelepçeleyip Velîd'e teslim edecektim. O seni dinliyor. Onu uyar ve bu işten vazgeçir," dedi. Yezîd, Katan'a: "Abbâs seni görünce sana ne dedi?" diye sordu. Katan ona söylediklerini anlattı. Yezîd: "Vallahi vazgeçmeyeceğim," dedi.

Muâviye b. Amr b. Utbe insanların dedikodularını duyunca [238] Velîd'e gitti ve şöyle dedi: "Ey Müminlerin Emîri! Sana duyduğum yakınlık sebebiyle dilim sana açılmak istiyor. Ancak sana duyduğum mehabet sebebiyle dilimi tutuyorum fakat senin duymadığın bazı şeyleri duyuyorum. Kendini emniyet içinde hissediyorsun. Ancak ben senin için endişeliyim. Sana nasihat olarak bazı şeyleri söyleyeyim mi? Yoksa susan bir muti mi olayım?" Velîd: "Nasıl davranırsan kabulümüzdür. Allah bizim akıbetimizi bilmektedir. Benî Mervân kızgın taşlar üzerinde yaktıkları ateşle karınlarını dolduracaklarını bilseler buna tevessül etmeyeceklerdi. Biz yine de senden dinleyelim," dedi.

Erminye Valisi Mervân b. Muhammed, Yezîd'in insanları tahrik ettiğini, onları Velîd'i haletmeye davet ettiğini duyunca Saîd b. Abdülmelik b. Mervân'a yazarak ona insanları sakındırmasını ve onları vazgeçirmesini söyleyerek –Saîd ibadetlerine düşkündü– şöyle dedi: "Allah her aileye ona itimat edecekleri ve korkulardan sakınacakları rükünler (güçlü şahsiyetler) ihsan eder. Allah'a şükür ki sen ailenin bir rüknüsün. Duyduğuma göre hane halkından bazı akılsızlar bir yol tutturmuşlar. Buna göre düşündükleri tahakkuk ederse biatlerini bozacaklar ve öyle bir kapı açacaklar ki o kapının kapatılması için onlardan çok kişinin kanı akıtılacak. Ben Müslümanların serhatlerinin en çok tehdit altında olduğu bir kısmında bulunuyorum ve onunla meşgulüm. Eğer onlarla bir arada olsam onların bozulan durumlarını elimle, dilimle düzeltmeye çalışacak ve bunu yapmasam Allah'tan korkacaktım. Zira tefrikanın akıbetinin din ve dünya işlerinin bozulmasına yol açtığını bilirim. Bir kavmin hükümranlığının başkalarına intikali, söz birliğinin bozulmasından kaynaklanır. Onların söz birliği bozulursa düşmanları onları bertaraf etmeye heveslenir. Sen onlara benden yakınsın. Bu meseleyi etraflıca bil ve onları izle. Meseleye vâkıf olursan sırlarını deşifre etmekle onları tehdit et. Onları dilinle uyar ve akıbetle korkut. Umulur ki Allah zayi ettikleri dinî ve akli hassasiyetlerini onlara iade eder. Onların çabaladıkları şey nimetin değişmesine ve devletin kaybedilmesine vesile olur. Henüz ülfet ipi kopmadan, insanlar sükûnet içindeyken ve serhatler güvendeyken mese-

lenin üzerine gitmekte acele et. Zira tefrikayla cemaat dağılır fakirlikle bolluk kaybolur. Sayıyı da azaltır. Gecelerin hâlleri de dünya ehli için farklı olup artıp azalarak dalgalanır. Bizim ailemiz peş peşe gelen nimetlere mazhar oldu. Bütün milletler, nimet düşmanları ve haset ehli bunu eleştiri konusu yapabilirler. Nitekim İblis'in hasedi yüzünden Âdem cennetten kovuldu. Bu insanlar fitneye göz diktiler. Ancak emellerine ulaşmadan helak olabilirler. Her aile içinde uğursuz kimseler
[239] vardır. Allah onlar yüzünden nimetini alır. Allah seni bundan korusun. Beni onların durumundan haberdar et. Allah senin için dinini muhafaza etsin, seni soktuğu sıkıntıdan çıkarsın, nefsini aklına galip kılan hâlden kurtarsın.

Saîd bu konuyu çok önemsedi ve mektubu Abbâs'a gönderdi. Bunun üzerine Abbâs, Yezîd'i çağırdı ve onu azarlayarak tehdit etti. Yezîd onu uyararak: "Ey kardeşim! Korkarım ki bu nimetimizi çekemeyen düşmanlarımızdan birileri aramızı bozmak istediler," diyerek böyle bir işe tevessül etmediğine dair yemin etti. Abbâs onu tasdik etti.

Ahmed bana Ali'den naklen İbn Bişr b. Velîd b. Abdülmelik'in şöyle dediğini anlattı:

Babam Bişr b. Velîd amcam Abbâs'a gitti; Velîd'in haledilmesi ve Yezîd'e biat edilmesi konusunu konuştu. Abbâs onu sakındırıyor ve babam onun söylediklerini reddediyordu. Ben seviniyor ve kendi kendime, babam cüret edip de amcamla konuşuyor, söylediklerine karşı çıkıyor. Babamın söylediklerinin doğru olduğunu düşünüyordum. Oysa amcam doğru söylüyordu. Abbâs: "Ey Benî Mervân! Sanırım Allah sizi helak etmeye izin vermiştir," dedi ve şu beyitleri okudu:

Allah sizi dağ gibi yükselen, sonra da fışkıran fitnelerden korusun.

Âlem sizin siyasetinizden usanmıştır. Öyleyse dinin direğine sarılın ve gidişatınızdan vazgeçin.

Kendi etinizi kurt olan insanlara yedirmeyin. Zira kurtlara et verilse doyasıya yer.

Kendi ellerinizle karınlarınızı deşmeyin. Ondan sonra hasret ve nedamet fayda etmez.

Yezîd kırsalda olduğu hâlde işleri yolunda gitti. Bunun üzerine Dımaşk'a gitti. Dımaşk'a olan uzaklığı dört geceydi.

Tebdili kıyafetle ve yedi kişiyle merkeplerle yolculuk yaptılar. Dımaşk'tan bir merhale uzaktaki Cerûd'da konakladılar. Yezîd uzanıp yattı. Adamlar Abbâd b. Ziyâd'ın kölesine: "Yanında satın alacağımız yiyecek yok mu?" dediler. Adam: "Satılık yok ama size yetecek kadar ikramda bulunabilirim," dedi. Adam onlara tavuk, piliç, bal, yağ ve baharatlar ikram etti. Adamlar karınlarını doyurdular. Akabinde yoluna devam ederek gece vakti Dımaşk'a girdiler. Dımaşk halkının çoğu gizlice Yezîd'e [240] biat ettiler. Muâviye b. Masâd el-Kelbî –kendisi Mizze halkının reisidir– hariç Mizze halkı da biat ettiler. Bunun üzerine aynı gece Velîd bir grup arkadaşıyla yürüyerek Muâviye b. Masâd'ın evine gittiler. –Dımaşk ile Mizze arasındaki mesafe yaklaşık bir mildir.– Şiddetli bir yağmura yakalandılar. Muâviye b. Masâd'ın evine varınca kapıyı çaldılar. Muâviye kapıyı açtı. İçeri girdiler. Muâviye, Yezîd'e: "Allah seni ıslah etsin. Yatağın üzerinde otur," dedi. Yezîd: "Ayaklarım çamurlu yaygılarını kirletmek istemem," dedi. Muâviye: "Bizden istediğin şey daha kötüdür," dedi. Yezîd onunla konuşunca Muâviye –bir rivayete göre de Hişâm b. Masâd– ona biat etti. Akabinde Yezîd, Dımaşk'a döndü ve Kanât yolunu izledi. Siyah bir merkebin sırtındaydı. Sâbit b. Süleyman b. Sa'd el Huşnî'nin evinde ikamet etti. Velîd b. Ravh çıktı ve Dımaşk'a zırhlı gireceğine dair yemin etti. Nitekim zırhını giydi ve üzerini elbiseyle örterek Neyreb yolunu izledi. Alaca bir ata binmişti. Sonra Yezîd ile buluştu. Dımaşk Valisi Abdülmelik b. Muhammed b. Haccâc b. Yûsuf idi. Kendisi vebadan korkup çıkmış ve Katan'da konaklamıştı. Dımaşk'ta yerine oğlunu bırakmıştı. Emniyet kuvvetinin başında Ebü'l-Âc Kesîr b. Abdullah es-Sülemî vardı. Yezîd ortaya çıkmaya karar verdi. Valiye: "Yezîd isyan edecek," dediler. Ancak adam inanmadı. Sonra Yezîd 126 yılında bir cuma gecesinde akşam ile yatsı arasında adamlarına haber göndererek Bâbü'l-Ferâdîs'te konuşlanmalarını istedi. Sonra yatsı ezanını okudular, mescide girip namaz kıldılar. Mescitte bekçiler vardı. Bunlar gece vakti insanları mescitten çıkarmakla görevlendirilmişlerdi. İnsanlar namazlarını kıldıktan sonra bekçiler insanlara seslenerek mescidi tahliye etmelerini istediler. Yezîd'in adamları ağırdan aldılar ve Maksûrenin kapısından çıkıp başka bir kapıdan tekrar giriyorlardı. Mescitte

bekçiler ve Yezîd'in adamlarından başka kimse kalmamıştı. Bunun üzerine bekçileri derdest ettiler. Yezîd b. Anbese, Yezîd b. Velîd'e gitti; ona durumu haber vererek elini tuttu ve: "Ey Müminlerin Emîri! Kalk ve Allah'ın yardımıyla zaferi ilan et," dedi. Yezîd kalktı ve: "Allah'ım bu işte rızan varsa bana yardım et, beni muvaffak eyle. Eğer rızan yoksa benim canımı alarak bu işten uzak et," dedi.

Yezîd maiyetinde on iki adam olduğu hâlde çıktı. Sûku'l-Humur'un yanında onlara taraftarlarından kırk kişi daha katıldı. Buğday Pazarı'nın yanında da adamlarından iki yüz kişi daha
[241] katıldı. Birlikte mescide gittiler. Maksûre Kapısı'nı çaldılar ve: "Velîd'in elçileriyiz!" dediler. Bir hizmetçi kapıyı açtı. Onu da yanlarına alarak içeri girdiler. Emniyetin başı Ebü'l-Âc'ı alıkoydular. Adam sarhoştu. Beytülmâl hazinedarını ve posta müdürünü de alıkoydular. Karşı koymasından korktukları herkesi derdest ettiler. Yezîd aynı gece Muhammed b. Ubeyde'ye –Saîd b. Âs'ın azatlısı olup Ba'lebek'in amiliydi– adamlarını gönderdi ve onu derdest etti. Yine aynı gecede Abdülmelik b. Muhammed b. Haccâc b. Yûsuf'a da adamlarını göndererek onu derdest etti. Yezîd, Seniyye'de bulunan adamlarına haber göndererek gelmelerini söyledi. Kapıcılara: "Sabah kapıları ancak sloganımızı söyleyenlere açacaksınız," diye tembih etti. Kapıcılar kapıların zincirlerini bağlı bıraktılar. Mescitte Süleyman b. Hişâm'ın Cezîre'den getirdiği çok miktarda silah vardı. Hazinedar onu henüz tesellüm etmemişti. Bu sebeple Yezîd'in adamları o silahlara el koydular. Sabah olunca Mizze halkı ve İbn Asâm geldiler. Gün ortası olmadan insanlar biat ettiler. Yezîd, Nâbiga'nın şu beytini terennüm ediyordu:

Vuruşmak için bineklerinden indirilince buğur deve gibi ölümün üzerine süratle gittiler.

Yezîd'in adamları onun bu hâline şaşırdılar ve ona: "Bakın, sabah Allah'ı anıyordu, şimdi şiir söylüyor," dediler.

Ahmed b. Züheyr bana Ali ve Amr b. Mervân el-Kelbî'den naklen Rezîn b. Mâcid'in şöyle dediğini anlattı:

Abdurrahman b. Masâd ile birlikte sabahladık. Yaklaşık bin beş yüz kişiydik. Câbiye Kapısı'na varınca kapalı olduğunu gördük. Kapıda Velîd'in adamı vardı. Adam: "Bu hâl ve bu do-

nanım da neyin nesi? Vallahi Müminlerin Emîri'ne bu durumu bildireceğim," dedi. Mizzeli bir adam onu öldürdü ve kapıdan içeri girdik. Kelbîler Sokağı'ndan geçtik. Ancak sokak bize dar geldi. Bunun üzerine bazılarımız Buğday Pazarı'ndan yollarına devam ettiler. Sonra mescidin kapısı önünde toplandık. Sonra Yezîd'in huzuruna çıktık. En son kişi onu selamladıktan hemen sonra Sekâsik (halkı) üç yüz kişilik bir grup hâlinde geldiler. Doğu Kapısı'ndan girdiler ve mescide de Derec Kapısı'ndan girdiler. Sonra Ya'kūb b. Umeyr b. Hâni' el-Absî, Dâriye halkıyla Küçük Dımaşk Kapısı'ndan girdiler. Îsâ b. Şebîb et-Tağlibî de Dûme ve Hareste halkıyla Toma Kapısı'ndan girdiler. Humeyd b. Habîb el-Lahmî, Debrü'l-Mürrân, Erze ve [242] Satrâ halklarıyla geldiler ve Ferâdîs Kapısı'ndan giriş yaptılar. Nadr b. Ceraşî, Ceraş halkı, Hadîse halkı ve Deyr Zekkâ halkıyla geldiler ve Doğu Kapısı'ndan girdiler. Rib'î b. Hâşim el-Hârisî, Benî Uzre ve Selâmân'dan bir grupla Toma Kapısı'ndan girdiler. Cüheyne ve onlara tâbi olanlar Talha b. Saîd ile geldiler. Bunun üzerine bir şairleri şu beyitleri dile getirdi:

Sabahladıklarında Sekâsik kabilesinden yiğit ve cesur ailelerin mensupları onların yardımına koştular.

Kelb kabilesi de süvarileri, teçhizatları, kılıçları, vücutları ve kollarıyla geldiler.

Ne alicenap aşiretlerdir ki sünnetin yardımcılarıdırlar ve inkârcılara karşı sünnetin dokunulmazlarını savundular.

Şâban ve Ezd de akın akın geldiler. Abs ve Lahm kabileleri de onları savunmak ve korumak için geldiler.

Gassân, Kays ve Tağlib de geldiler. Ancak zayıf iradeli ve lakayt olanlar geri durdular.

Sabahladıklarında mülk onların eline geçti ve her türlü asi ve zalimden emin kaldılar.

Ahmed b. Züheyr bana Ali b. Muhammed ve Amr b. Mervân el-Kelbî'den naklen Kuseym b. Ya'kūb ve Rezîn b. Mâcid ve başkalarının şöyle dediklerini anlattı:

Yezîd b. Velîd, Abdülmelik b. Muhammed b. Haccâc b. Yûsuf'u derdest etmek üzere Abdurrahman b. Masâd'ı iki yüz süvariyle Katan'a gönderdi. Abdülmelik konağına kapanmıştı. Abdurrahman ona aman verdi. Abdülmelik çıkıp teslim olunca konağa girdik. Her birinde otuz bin dinar bulunan iki heybe ele geçirdik. Sonra Mizze'ye geçtik. Burada Abdurrahman

b. Masâd'a: "Bu iki heybeyi veya bir tanesini evine götür. Zira Yezîd bundan sonra sana böyle bir mal vermeyecek," dedim. Abdurrahman: "Daha işin başında ihanet etmiş olurum. Hayır, vallahi Araplar bu konuda ilk ihanet eden kişi diye benden bahsetmeyeceklerdir," dedi ve onu Yezîd b. Velîd'e götürdü. Sonra Yezîd b. Velîd, Abdülazîz b. Haccâc b. Abdülmelik'e haber göndererek Câbiye Kapısı'nda durmasını emretti ve şöyle dedi: "Kimin atiyye alacağı varsa atiyyesini almaya gelsin, kimin alacağı yoksa da ona bin dirhem yardım vereceğiz. Velîd b. Abdülmelik'in oğullarına –onlardan maiyetinde on üç kişi vardı– insanlar arasında dağılın ki sizi görsünler ve onları teşvik edin." Velîd b. Ravh'a da: "Rahibi indir," dedi. Velîd emrini yerine getirdi.

[243] Ahmed bana Ali'den naklen Amr b. Mervân el-Kelbî'nin şöyle dediğini anlattı: Dükeyn b. Şemmâh el-Kelbî ve Ebû İlâka b. Sâlih es-Selâmânî bana şöyle anlattılar:

Bir tellal Yezîd b. Velîd adına şöyle seslendi: "Kim fâsığın üzerine gitmek için görev alırsa bin dirhem alacaktır." Bu çağrıya yaklaşık bin kişi icabet ederek toplandılar. Bunun üzerine bir adama emir vererek şöyle seslenmesini istedi: "Kim fâsığın üzerine giderse bin beş yüz dirhem alacaktır." Bu çağrıya bin beş yüz kişi icabet etti. Yezîd, Mansûr b. Cumhûr'u bir grubun başına getirdi. Ya'kūb b. Abdurrahman b. Süleym el-Kelbî'yi de diğer grubun başına getirdi. Herim b. Abdullah b. Dıhye'yi üçüncü bir grubun başına getirdi. Dördüncü bir grubun başına da Humeyd b. Habîb el-Lahmî'yi getirdi. Hepsinin de başına Abdülazîz b. Haccâc b. Abdülmelik'i getirdi. Bunun üzerine Abdülazîz harekete geçti ve Hîre'de kamp kurdu.

Ahmed b. Züheyr bana Ali'den naklen Amr b. Mervân el-Kelbî'nin şöyle dediğini anlattı: Ya'kūb b. İbrâhim b. Velîd bana şöyle anlattı:

Yezîd b. Velîd isyan edince Velîd'in bir kölesi atına bindi ve aynı günde Velîd'in yanına vardı. Ancak vardıktan sonra atı telef oldu. Köle, Velîd'e durumu haber verdi. Velîd ona yüz kırbaç vurdu ve onu hapse attı. Ardından da Ebû Muhammed b. Abdullah b. Yezîd b. Muâviye'yi çağırdı ve ona ikramiye vererek Dımaşk'a gönderdi. Ebû Muhammed yola çıktı. Zenebe'ye varınca burada ikamet etti. Yezîd b. Velîd, Abdurrahman b. Masâd'ı üzerine gönderdi. Ebû Muhammed onunla anlaştı

ve Yezîd b. Velîd'e biat etti. Velîd durumu haber alınca Ağdef –Umman'ın bir nahiyesi– de bulunuyordu. Beyhes b. Zümeyl el-Kilâbî –bir rivayete göre de Yezîd b. Hâlid b. Yezîd b. Muâviye– şöyle dedi: "Ey Müminlerin Emîri! Humus'a git. Orası korunaklıdır. Askerleri Yezîd'in üzerine gönder. Onu ölü veya esir olarak ele geçirsinler. Abdullah b. Anbese b. Saîd b. Âs ise şöyle dedi: "Savaşmadan ve karşı tarafı uyarmadan ordugâhını ve kadınlarını bırakması doğru değildir. Allah Müminlerin Emîri'ni muzaffer ve müeyyet kılacaktır." Yezîd b. Hâlid: "Haremi için neden endişe etsin!" Onların amcasının oğlu Abdülazîz b. Haccâc b. Abdülmelik ise İbn Anbese'nin görüşünü destekledi. Ebreş Saîd b. Velîde el-Kelbî, Velîd'e: "Ey Müminlerin Emîri! Tedmür korunaklıdır. Kavmim de oradadır, seni savunacaklar," dedi. Velîd: "Tedmür'e gitmeyi uygun görmüyorum. Zira orada bana başkaldıran Benî Âmir vardır. Bana korunaklı bir ev söyle," dedi. Ebreş Saîd b. Velîd: "Ben derim [244] ki bir köye gidip orada ikamet et," dedi. Velîd: "Hoşuma gitmiyor," dedi. Saîd b. Velîd: "Hezim'de ikamet et," dedi. Velîd: "Adından hoşlanmıyorum," dedi. Nu'mân b. Beşîr'in konağı Bahrâ'ya git," dedi. Velîd: "Sularınızın ne çirkin isimleri var!" dedi. Velîd kırsalı bırakıp Semâve yolunu izledi. Maiyetinde iki yüz kişi vardı. Şu beyitleri dillendirdi:

Kötülük karşısında iyilik yoksa nasihat eden kimse bulamazsın. Korku zamanında ihtiyacını karşılayan kimse de bulamazsın.

Onlar bir kötülük düşünürlerse başımı açarım ve onu örtüp kendimi gizleyemem.

Velîd, Dahhâk b. Kays el-Fihrî'nin ağından geçti. İçinde oğullarından ve oğullarının oğullarından kırk adam vardı. Onunla birlikte yürüdüler. Ona: "Silahsızız, emir versen de bize silah verilsin," dediler. Ancak onlara kılıç ve mızrak vermedi. Beyhes b. Zümeyl ona: "Eğer Humus veya Tedmür'e gitmek istemiyorsan işte Bahrâ konağı korunaklıdır. Acemler inşa ettiler. Burada konakla," dedi. Velîd: "Vebadan korkuyorum," dedi. Beyhes: "Sana yapılmak istenen vebadan daha tehlikelidir," dedi. Bunun üzerine Bahrâ'da konakladı.

Ravi dedi: Yezîd b. Velîd insanları Abdülazîz komutasında Velîd üzerine gönderdi. Velîd'in tellalı: "Kim onunla giderse

ona iki bin verilecek," diye seslendi. Bunun üzerine iki bin adam sefere katıldılar. Yezîd onlara ikişer bin verdi. Onlara: "Zenebe'de buluşalım," dedi. Ancak Zenebe'de bin iki yüz kişi toplandı. Abdülazîz onlara: "Çölde Benî Abdülazîz b. Velîd'in sarnıcında buluşalım," dedi. Nitekim burada da sekiz yüz kişi daha katıldı. Velîd'in eşyasını taşıyan kafileyle karşılaştılar. Onlara el koydular, Velîd'e yakın bir yerde konakladılar. Abbâs b. Velîd'in elçisi Velîd'e geldi ve ona Abbâs'ın gelmekte olduğunu haber verdi. Velîd: "Bir taht getirin," dedi. Onlar bir taht getirip kurdular. Velîd üzerine oturduğunda: "Aslana saldırdığım ve yılanları elimle tuttuğum hâlde adamlar bana mı saldırtılıyor?" dedi. Onlar Abbâs'ı beklerken Abdülazîz onlara saldırdı. Sağ cenahın başında Amr b. Huvey es-Seksekî bulunurken öncü birliğin başında Mansûr b. Cumhûr, piyadelerin başında Umâre b. Ebû Külsûm el-Ezdî vardı. Abdülazîz koyu siyah katırını istedi ve ona bindi. Sonra Ziyâd b. Husayn el-Kelbî'yi onlara göndererek onları Allah'ın kitabına ve Peygamberinin sünnetine davet etti. Ancak Velîd'in kölesi Katarî onu öldürdü. Böylece Yezîd'in adamları hezimete uğradılar.
[245] Bunun üzerine Abdülazîz yere indi, adamları saldırıya geçtiler. Adamlarından öldürülenler vardı. Onların başları Velîd'e götürüldü. Velîd, Bahrâ konağının kapısında duruyordu ve Mervân b. Hakem'in Câbiye'de bağladığı sancağını kaldırmıştı. Velîd'in adamlarından Osman el-Haşebî de öldürülmüştü. Onu Cenâh b. Nuaym el-Kelbî öldürdü. Kendisi Muhtâr ile birlikte hareket eden Haşebiyye'nin oğullarındandır.

Abdülazîz, Abbâs b. Velîd'in gelişini haber alınca Mansûr b. Cumhûr'u bir süvari birliğinin başında gönderdi ve onlara: "Abbâs ile dar geçitte karşılaşacaksınız. Oğulları da onunla birliktedir. Onları alıkoyacaksınız," dedi. Dar geçitte seyrederken otuz oğluyla birlikte Abbâs ile karşılaştılar. Ona: "Yönünü Abdülazîz'e doğru değiştir," dediler. Abbâs onlara sövüp saydı. Mansûr ona: "Vallahi bir adım ileri atarsan senin zırhını delik deşik edeceğim," dedi. –Nûh b. Amr b. Huvey es-Seksekî dedi: "Abbâs b. Velîd'i karşılayan kişi Ya'kūb b. Abdurrahman b. Süleym el-Kelbî'dir.– Onu Abdülazîz'e götürmek istedi. Ancak Abbâs gitmekten imtina etti. Ya'kūb b. Abdurrahman ona:

"Ey Kostantin'in oğlu! Eğer imtina edersen kafanı gövdenden ayıracağım," dedi. Abbâs, Herim b. Abdullah b. Dıhye'ye bakarak: "Bu kim?" diye sordu. Herim: "Ya'kūb b. Abdurrahman b. Süleym'dir," dedi. Abbâs: "Vallahi babası olsaydı oğlunun bu tutumuna çok kızardı," dedi. Ya'kūb onu Abdülazîz'in ordugâhına alıp götürdü. Abbâs'ın arkadaşları onunla birlikte değildi. O oğullarıyla onlardan önce yola çıkmıştı. Adam: "*İnnâ lillah...*" dedi. Abdülazîz'in yanına varınca ona: "Kardeşin Yezîd b. Velîd'e biat et," dedi. Abbâs biat etti. Orada sancak diktiler ve: "Bu, Abbâs'ın sancağıdır. Kendisi Müminlerin Emîri Yezîd b. Velîd'e biat etti," dediler. Abbâs: "*İnnâ lillah...*" Bu şeytanın hilelerinden biridir. Benî Mervân helak oldular. İnsanlar Velîd'in etrafından dağıldılar ve Abbâs ile Abdülazîz'in yanına geçtiler. Velîd iki zırhla ortaya çıktı; ona es-Sindî ve ez-Zâid adlı iki atını getirdiler. Çok sert bir şekilde karşı koydu. Bir adam Yezîd'in adamlarına: "Allah'ın düşmanını Lût kavmi gibi taşlayarak öldürün!" diye seslendi.

Velîd bu sözü duyunca konağa girdi ve kapıyı kapattı. Ab- [246]
dülazîz ve adamları konağı kuşattılar. Velîd kapıya yaklaştı ve "İçinizde şerefli, hasep ve hayâ sahibi kimse yok mu?" dedi. Yezîd b. Anbese es-Seksekî ona: "Benimle konuş," dedi. Velîd: "Kimsin?" diye sordu. Yezîd b. Anbese'yim," dedi. Velîd: "Ey Sekâsik'in kardeşi! Atiyyelerinizi artırmadım mı? Erzak mükellefiyetini üzerinizden kaldırmadım mı? Fakirlerinize yardım etmedim mi? Müzmin hastalarınıza hizmetçiler vermedim mi?" dedi. Yezîd b. Anbese: "Biz kendimiz için sana kızmış değiliz. Allah'ın emir ve yasaklarını çiğnediğin, şarap içtiğin, babanın evlatlarının anneleri olan cariyelerini nikâhladığın, Allah'ın emrini hafife aldığın için sana kızıyoruz," dedi. Velîd: "Ey Sekâsik'in kardeşi! Yeter. Ömrüm hakkı için çok günah işledim ve haddi aştım. Oysa benim için helal olanlar kâfiydi," dedi ve eve girip oturdu, mushafı alarak: "Osman'ın günü gibi bir gündür," diyerek Kur'an'ı açtı ve okumaya başladı. Bunun üzerine duvarın üstünden girdiler. İlk giren Yezîd b. Anbese es-Seksekî idi. Üzerine gitti. Velîd'in kılıcı yanındaydı. Yezîd ona: "Kılıcını indir," dedi. Velîd: "Kılıcı kullanmak isteseydim seninle durumumuz böyle olmayacaktı," dedi. Yezîd elinden

tuttu; onu hapse atmak istiyordu. Aynı zamanda onunla ilgili istişarede bulunmak arzusundaydı. Ancak duvarın üzerinden on adam atlayarak girdiler. Bunlar Mansûr b. Cumhûr, Hibâl b. Amr el-Kelbî, Yezîd b. Abdülmelik'in azatlısı Abdurrahman b. Aclân, Humeyd b. Nasr el-Lahmî, Serî b. Ziyâd b. Ebû Kebşe ve Abdüsselâm el-Lahmî idi. Abdüsselâm başına vurdu. Serî yüzüne vurdu. Sonra beş kişi onu aralarına alıp sürükleyerek çıkarmak istediler. Konakta onunla birlikte olan bir kadın çığlık atınca vazgeçtiler. Ancak Ebû Ulâka el-Kuzâî başını gövde-
[247] sinden ayırdı ve sinirden bir ip alıp yüzündeki yırtığı dikti. Sonra başı Yezîd'e Ravh b. Mukbil götürdü ve şöyle dedi: "Ey Müminlerin Emîri! Müjdeler olsun, fâsık Velîd öldürüldü, yanındakiler ile Abbâs esir alındılar." Yezîd kahvaltı yapıyordu. Bunun üzerine yanındakilerle birlikte secdeye vardılar. Yezîd b. Anbese es-Seksekî kalktı ve Yezîd'in elinden tutarak: "Ey Müminlerin Emîri! Kalk ve Allah'ın zaferini müjdele!" dedi. Yezîd elini avucunun içinden çekti ve şöyle dedi: "Allah'ım, buna razı isen beni muvaffak et." Sonra Yezîd b. Anbese'ye: "Velîd sizinle konuştu mu?" diye sordu. Yezîd b. Anbese şöyle dedi: "Evet, kapının arkasından benimle konuştu: 'İçinizde hasep sahibi kimse yok mu? Onunla konuşayım,' dedi. Onunla konuştum ve onu tevbih ettim. Bana: 'Yeter. Ömrüm hakkı için haddi aştım ve çok günah işledim. Vallahi çatlağınız kapanmayacak, dağınıklığınız toplanmayacak, söz birliğiniz gerçekleşmeyecek,' dedi."

Ahmed bana Ali'den naklen Amr b. Mervân el-Kelbî'nin şöyle dediğini anlattı: Nûh b. Amr b. Huvey es-Seksekî dedi:

Ay ışığı olmayan gecelerde Velîd ile savaşmaya çıktık. Ancak çakıl taşlarının beyazını siyahından ayırabiliyordum. Velîd b. Yezîd'in sol kanadının başında Benî Âmir'den Ebraş el-Kelbî'nin kardeşinin oğlu Velîd b. Hâlid bulunuyordu. Benî Âmir aynı zamanda Abdülazîz'in askerlerinin sağ kanadını oluşturuyorlardı. Bu sebeple Velîd'in sol kanadı Abdülazîz'in sağ kanadıyla savaşmaktan imtina ettiler ve Abdülazîz'in tarafına geçtiler. Nûh b. Amr dedi: Velîd'in öldürüldüğü gün onu hizmetçileri ve maiyetinin adamları elinden tutup Velîd'in yanına götürdüklerini gördüm.

Ahmed bana Ali ve Amr b. Mervân el-Kelbî'den naklen Müsennâ b. Muâviye'nin şöyle dediğini anlattı:

Velîd harekete geçti ve Lü'lüe'de konakladı. Oğlu Hakem ve Abbâs'ın oğlu Müemmel'e emir vererek onlarla birlikte hareket edenlere altmışar dinar vermelerini istedi. Ben ve amcamın oğlu Süleyman b. Muhammed b. Abdullah, Velîd'in ordugâhına yöneldik. Müemmel bana yakınlık gösterdi ve "Seni Müminlerin Emîri'nin huzuruna çıkarayım, onunla konuşarak senin atiyyeni yüz dinara çıkarmasını söyleyeyim," dedi.

Müsennâ dedi: Velîd, Lü'lüe'den çıktı ve Müleyke'ye geçti. Derken Amr b. Kays'ın elçisi Humus'tan geldi ve Amr'ın ona başlarında Abdurrahman b. Ebü'l-Cenûb el-Behrânî'nin bulunduğu beş yüz süvari gönderdiğini bildirdi. Bunun üzerine Velîd, Benî Avf b. Kelb'den Dahhâk b. Eymen'i çağırdı, ona [248] emir vererek Guveyr'de bulunan İbn Ebü'l-Cenûb'a gitmesini, ona Müleyke'de bulunan Velîd'e acilen gelmesini söylemesini istedi. Velîd sabahlayınca yola çıkmak üzere emir verdi. Kendisi gövdesi kızıl, ayakları ve yelesi kara bir ata bindi. Kıyafet olarak da üzerinde halis ipekten bir kaftan, yine aynı ipekten başında bir sarık vardı. Belinde de katlanmış ince bir kuşak vardı. İki omzuna ve kılıcın üzerine bir kefiye salmıştı. Yolda Benî Süleym b. Keysân'dan on altı süvari ona katıldılar. Biraz gittikten sonra Benî Nu'mân b. Beşîr'den bir grup süvari yetiştiler. Ardından Kelb'in Benî Âmir kolundan Ebraş'ın kardeşinin oğlu Velîd yetişti. Velîd ona binek verdi ve onu giydirdi. Velîd yoluna devam etti. Sonra Müşebbihe diye bilinen bir tepeye meylederek ilerledi, İbn Ebü'l-Cenûb komutasındaki Humuslularla buluştu, Bahrâ'ya intikal etti. Derken insanlar hareketlenerek: "Binek hayvanlarımıza verecek yemimiz yoktur," dediler. Velîd bir kişiye emir vererek: "Müminlerin Emîri köyün ekinini satın aldı," diye seslendi. İnsanlar: "Yeşil ekini ne yapacağız hayvanlarımız zayıflayacak," dediler. Aslında onlar para istiyorlardı.

Müsennâ dedi: Velîd'e gittim ve çadırın arka tarafından girdim. Kahvaltının getirilmesini istedi. Kahvaltı önüne konulunca Ümmü Külsûm bint Abdullah b. Yezîd b. Abdülmelik'in elçisi Amr b. Mürre geldi ve ona Abdülazîz b. Haccâc'ın

Lü'lüe'de konakladığını haber verdi. Ancak Yezîd ona dönüp bakmadı. Sonra emniyet kuvvetlerinin başında bulunan Hâlid b. Osman el-Mahrâş, Benî Hârise b. Cenâb'dan bir adamı ona getirdi. Adam ona: "Dımaşk'ta Abdülazîz ile birlikteydim. Sana haber getirdim. İşte bana verilen bin beş yüz dirhem." Sonra kuşağındaki para kesesini açıp gösterdi ve şöyle dedi: "Abdülazîz, Lü'lüe'de konakladı. Oradan da sana gelecek." Yezîd ona da dönüp bakmadı. Sonra yanında oturan adama döndü, ona duymadığım bazı şeyler söyledi. Onunla aramda bulunan bir kişiye ne söylediğini sordum. Adam: "Ona Ürdün'de kazdığı kanalı ve hâlâ faal olup olmadığını sordu," dedi. Öte yandan Abdülazîz, Lü'lüe'den ayrılıp Müleyke'ye geçti ve burayı kontrol altına aldı. Mansûr b. Cumhûr'u gönderdi. Cumhûr, Şarku'l-Kurâ –burası yumuşak bir arazide ve Bahrâ'ya giden yolda bulunan bir tepedir– istikametinde yoluna devam etti. Abbâs b. Velîd de azatlıları ve evlatlarından oluşan yüz elli kişilik bir grupla hazırlanmıştı. Abbâs, Benî Nâciye'den Hubeyş adında bir adamı Velîd'e göndererek onun kendisine katılmak veya Yezîd b. Velîd'e gitmek arasında muhayyer olduğunu bil-
[249] dirdi. Ancak Velîd ondan şüphelendi ve haber göndererek Abbâs'ın kendisine gitmesini ve onunla birlikte olmasını istedi. Mansûr b. Cumhûr yolda elçiyle karşılaştı, durumu ona sordu. Adam ona durumu haber verdi. Mansûr elçiye: "Ona söyle tan yeri ağarmadan yerinden ayrılırsa onu ve maiyetindekileri öldüreceğim. Sabah olunca dilediği yere gitsin." Abbâs orada ikamet etti ve hazırlandı. Seher vakti Abdülazîz'in adamlarının tekbir seslerini duyduk. Bahrâ'ya gelmişlerdi. Hâlid b. Osman el-Mahrâş çıkıp insanları seferber etti. Güneş doğuncaya kadar iki taraf arasında bir çatışma olmadı. Yezîd b. Velîd'in adamlarının elinde mızrağa asılmış bir yazı vardı. Yazıda: "Sizi Allah'ın kitabına ve Peygamber'in (sav.) sünnetine davet ediyoruz. Hilafet de şûrâ marifetiyle olsun," diye yazıyordu. Akabinde iki taraf savaşmaya başladılar. Osman el-Haşebî öldürüldü. Velîd'in adamlarından yaklaşık altmış kişi öldürüldü. Mansûr b. Cumhûr, Nihya yolundan ilerledi ve Velîd'in ordugâhına arkadan girdi. Çadırında bulunan Velîd'e yöneldi. İkili arasında başka bir kimse yoktu. Onu görünce ben ve Mahrâş'ın yardımcısı Âsım b. Hübeyre el-Maâfirî çıktık. Ab-

dülazîz'in adamları hezimete uğradı; Mansûr'un askerleri de geriye çekildiler. Sümey b. Mugîre öldürüldü. Mansûr, Abdülazîz'e meyletti. Ebraş, Edim adlı atına binmişti. Başında da çenesinin altından bağladığı bir başlık vardı. Kardeşinin oğluna: "Ey sünnetsizin oğlu! Sancağını ileriye al!" diye seslenmeye başladı. Kardeşinin oğlu: "İlerlemeye imkân bulamıyoruz. Zira karşımızda Benî Âmir var," dedi. Abbâs b. Velîd geldi. Ancak Abdülazîz'in adamları ona engel oldular. Süleyman b. Abdullah b. Dıhye'nin azatlısı Türkî, Hâris b. Abbâs b. Velîd'e saldırdı ve ona bir darbe indirerek atından savurdu. Abbâs ise Abdülazîz'e yöneldi. Bu durum Velîd'in adamlarında pişmanlığa sebep oldu ve kırıldılar. Bunun üzerine Velîd b. Yezîd, Velîd b. Hâlid'i Abdülazîz'e göndererek ona çekilip gitmesi kaydıyla elli bin dinar vermeyi, ömür boyu Humus vilayetinin başında kalmayı ve ona her türlü şartlarda aman vermeyi vadetti. Ancak Abdülazîz bu teklifi reddetti, ona cevap bile vermedi. Velîd, Velîd b. Hâlid'e: "Ona bir daha git ve teklifini yap," dedi. Velîd ona gittiyse de Abdülazîz ona bir cevap vermedi. Velîd döndü. Ancak çok gitmeden atını geri döndürdü ve Abdülazîz'e giderek: "Beş bin dinar bana ve bir o kadar da Ebraş'a verirsen samimiyetle kavmimin bir ferdi olarak hareket edeceğim, sana geleceğim ve seninle hareket edeceğim," dedi. Abdülazîz ona: "Şu anda Velîd'in adamlarına saldırman [250] şartıyla," dedi. Velîd b. Hâlid onlara saldırdı. Velîd'in sağ kanadının başında Hâlid b. Yezîd b. Muâviye b. Ebû Süfyân bulunuyordu. Abdülazîz'e: "Bana yirmi bin dinar ile Ürdün valiliği ve yönetim işinde ortak olma görevini verirsen size katılacağım," dedi. Abdülazîz: "Şu andan itibaren Velîd'in adamlarına saldırman şartıyla," dedi. Hâlid onlara saldırdı. Velîd'in adamları yenilgiye uğradılar. Bunun üzerine Velîd, Bahrâ Konağı'na kapandı. Abdülazîz üzerine gitti ve kapıya dayandı. Kapı demir zincirlerle tahkim edilmişti. Adamlar birbirleri ardınca zincirlerin altından sokularak girdiler. Bu sırada Abdüsselâm b. Bükeyr b. Şemmâh el-Lahmî, Abdülazîz'e giderek: "Velîd senin hükmüne rıza göstererek teslim olmak ister," dedi. Abdülazîz: "Teslim olsun," dedi. Ayrılınca ona: "Onun teslim olmasını ne yapacaksın. Bırak insanlar işini bitirsinler," dediler. Bunun üzerine Abdüsselâm'ı çağırdı ve ona: "Onun talebi beni

ilgilendirmez," dedi. Bu sırada atı üzerinde seyreden uzun boylu bir gence gözüm ilişti. Adam konağın bahçe duvarının üstünden atladı ve konağa girdi. Ravi dedi: Konağa girdim, Velîd işlemeli bir gömlek, pantolon ve bir şalla ayakta duruyor, kınında bir kılıcı vardı. Etrafındakilerse ona sövüp sayıyorlardı. Kinâne b. Umeyr'in azatlısı Bişr b. Şeybân –duvardan atlayan ve içeri giren şahıs– ona yöneldi. Velîd ise –sanırım Abdülazîz'e gitmek için– kapıya doğru ilerledi. Abdüsselâm sağ tarafında, Amr b. Kays'ın elçisi de solunda duruyorlardı. Bişr başına bir darbe indirdi. Sonra diğer insanlar kılıçlarıyla başına üşüştüler ve onu öldürdüler. Bunun üzerine Abdüsselâm üzerine çullandı ve kafasını gövdesinden koparmak istedi. Zira Yezîd b. Velîd başına yüz bin dirhem ödül koymuştu. Hâlid b. Abdullah el-Kasrî'nin azatlısı Ebü'l-Esed de Velîd'in derisinden avuç kadar bir parça kesti ve onu Velîd'in kampında habsedilen Yezîd b. Hâlid b. Abdullah'a götürdü. Ardından insanlar Velîd'in kampını ve hazinesini talan ettiler. Yezîd el-Uleymî Ebü'l-Batrik b. Yezîd bana geldi –onun kızı Hakîm b. Velîd'in eşiydi–: "Kızımın eşyasını benim için kurtar," dedi. Ancak hiç kimse eşyalarına ulaşamadı.

Ahmed, Ali'den naklen Amr b. Mervân'ın şöyle dediğini anlattı:

Velîd öldürülünce sol eli kesilip Yezîd b. Velîd'e gönderildi. El, baştan önce Yezîd'e ulaştırıldı. Cuma gecesi el ulaşırken cuma sabahı kellesi ulaştı. Yezîd onu cuma namazından sonra bir ağaca asarak teşhir etti. Dımaşk halkı Abdülazîz hakkında dedikodu yapmışlardı. Ancak Velîd'in kellesi getirilince sustular. Ravi dedi: Yezîd kellesinin asılmasını istedi. Bunun üzerine Benî Mervân'ın azatlısı Yezîd b. Ferve ona dedi ki: "Hâricîlerin başları dikilir. Bu adam amcanın oğlu ve halifedir. Onu diksen insanlar ona acıyacak ve aile fertleri onun için öfkelenecekler." Yezîd: "Vallahi onu dikeceğim," dedi. Nitekim onu bir mızrağın ucuna taktı ve yere dikti. Ardından ona: "Onu Dımaşk şehrinin sokaklarında teşhir et, sonra onu babasının evine götür," dedi. Adam kelleyi gezdirmeye başlayınca insanlar ve hane halkı bağırmaya ve çığlıklar atmaya başladılar. Bunun üzerine onu Yezîd'e götürdü. Yezîd bu kez de ona: "Onu evine götür," dedi. Nitekim Süleyman da onun aleyhinde çalıştı. Adam bir

aya yakın evinde tuttuktan sonra Yezîd: "Onu kardeşi Süleyman'a teslim et," dedi. Yezîd b. Ferve onu yıkadı ve bir sepete koyarak Süleyman'a götürdü. Süleyman onu görünce: "Uzak olsun. Şahidim o şarapçıydı, fücur ehli ve fâsıktı. Fâsık benim nefsimden murat almak istedi," dedi. İbn Ferve evden çıkınca Velîd'in bir cariyesiyle karşılaştı. Ona: "Süleyman onu ne kötü itham etti. Onun nefsinden murat almak istediğini iddia etti," dedi. Cariye: "Habis yalan söylüyor. O böyle bir şey yapmadı. Eğer böyle bir şey yapmak istediyse o zaman yapmıştır. Zira ona karşı kendini savunamazdı," dedi.

Ahmed bana Ali ve Amr b. Mervân el-Kelbî'den naklen şöyle dediğini anlattı: Yezîd b. Masâd, Abdurrahman b. Masâd'dan naklen bana şöyle dediğini anlattı:

Yezîd b. Velîd beni Ebû Muhammed es-Süfyânî'ye göndermişti. –Velîd, Yezîd'in başkaldırdığını duyunca onu Dımaşk'a vali olarak göndermişti.– Ona gittim. Adam sulhu tercih ettiğinden Yezîd'e biat etti. Ravi dedi: Henüz yerimizden ayrılmamıştık ki bize çöl tarafından bir adamın geldiği haberi verildi. Getirilmesini istedim. Onu bana getirdiler. Guzeyyil Ebû Kâmil el-Muganni idi. Meryem adıyla bilinen Velîd'in katırı üzerinde gelmişti. Bize Velîd'in öldürüldüğünü haber verdi. Bunun üzerine Yezîd'e gittim. Ancak haberin kendisine daha önce geldiğini gördüm.

Ahmed bana Ali, Amr b. Mervân el-Kelbî ve Dükeyn b. Şemmâh el-Kelbî el-Âmirî'nin şöyle dediğini anlattı:

Velîd'in öldürüldüğü gün Bişr b. Helbâ el-Âmirî'nin Bahrâ Kapısı'nı kılıçla vurduğunu ve şu beyti dillendirdiğini gördüm:

Hâlid'e keskin kılıçlarla ağlayacağız. Onun yaptıkları boşa gitmeyecek ve heder olmayacak.

Ahmed bana Ali'den naklen Ebû Âsım ez-Zeyyâdî'nin şöyle dediğini anlattı:

On kişi Velîd'i öldürdüklerini iddia ettiler. Velîd'in kafasının derisini Vech el-Fels'in elinde gördüm. Adam: "Onu ben [252] öldürdüm ve bu deri parçası elimde kaldı. Sonra başka bir adam geldi ve başını gövdesinden ayırdı," dedi. Vech el-Fels'in adı Abdurrahman idi. Ravi dedi: Velîd b. Abdülmelik'in azatlısı Hakem b. Nu'mân şöyle dedi: "Mansûr b. Cumhûr, Velîd'in kellesini Yezîd'e götürdü. İçlerinde Ravh b. Mukbil'in de bu-

lunduğu on kişi de Mansûr ile birlikteydi. Ravh şöyle dedi: "Ey Müminlerin Emîri! Müjdeler olsun! Fâsık katledildi ve Abbâs esir alındı." Kelleyi getirenler arasında Abdurrahman Vech el-Fels ve Kinâne'nin azatlısı Bişr el-Kelbî de vardı. Yezîd her birine on bin verdi. Ravi dedi: Velîd öldürüldüğü gün savaşırken: "Kim bir baş getirirse ona beş yüz dirhem verilecek," dedi. Bazı savaşçılar kelle getirdiler. Velîd: "Onların adını yazın," dedi. Azatlılarından biri: "Ey Müminlerin Emîri! Gün *nesie* (veresiye) ile amel edilecek bir gün değildir," dedi.

Ravi dedi: Mâlik b. Ebû Semh el-Muganni ve Amr el-Vâdî de Velîd'in maiyetindeydiler. Velîd'in adamları etrafından dağılınca ve kuşatılınca Mâlik, Amr'a: "Haydi gidelim," dedi. Amr: "Bu vefasızlık olur. Kaldı ki biz savaşmadığımız için bize karışılmayacak," dedi. Mâlik: "Vallahi muzaffer olurlarsa benden ve senden önce hiç kimse öldürülmeyecek. Onun başı ikimizin başı arasına konulacak ve insanlara: 'Bakın bu hâlde kimler onun yanındadır,' denilecek, onu en çok bununla ayıplayacaklar," dedi. Bunun üzerine ikili kaçtı.

***

Velîd b. Yezîd 126 yılının Cemâziyelâhir ayının bitimine iki gün kala perşembe günü öldürüldü. Ahmed b. Sâbit bana bir raviden naklen İshak b. Îsâ ve Ebû Ma'şer'den bu rivayeti nakletti. Hişâm b. Muhammed, Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî ve Ali b. Muhammed el-Medâinî de aynı görüştedir.

Hilafet müddeti konusundaysa ihtilaf etmişlerdir. Ebû Ma'şer dedi: "Onun hilafet müddeti bir yıl, üç aydı." Ahmed b. Sâbit bana bir raviden naklen İshak b. Îsâ ve Ebû Ma'şer'den bu rivayeti nakletti.

Hişâm b. Muhammed'e göreyse onun hilafet müddeti bir yıl, iki ay, yirmi iki gün sürdü.

[253] Yaşı konusunda da ihtilaf vardır. Hişâm b. Muhammed el-Kelbî otuz sekiz yaşındayken öldürüldü derken Muhammed b. Ömer otuz altı yaşındaydı demiştir. Öldürüldüğünde bazıları kırk iki yaşında, bazıları kırk bir yaşında, bazıları kırk iki yaşında, bazıları kırk beş yaşında bazılarıysa kırk altı yaşında olduğunu söylemişlerdir.

Velîd, Ebü'l-Abbâs künyesiyle anılırdı. Annesi Ümmü Haccâc bint Muhammed b. Yûsuf es-Sekafî idi. Şiddet ve satvetle hüküm sürüyordu. Ayak parmakları uzundu. Yere çakılan bir demir kazığa kalın bir ip bağlanır ve ayağına bağlandıktan sonra eliyle ata dokunmadan atın sırtına sıçrayarak biner ve bu sıçramayla demir kazık yerden sökülürdü.

Velîd şairdi ve çok şarap içerdi.

Ahmed bana Ali'den naklen şöyle anlattı: İbn Ebü'z-Zinâd babasından naklen bize şöyle anlattı:

Hişâm'ın yanındaydım. Zührî de onun yanındaydı. İkisi Velîd'den söz ettiler, kusurlarını zikrederek çok ayıpladılar. Ben konuya hiç müdahil olmadım. O sırada Velîd girmek için izin istedi. Hişâm ona izin verdi. Ancak yüzünden öfkesi okunuyordu. Velîd kısa bir süre oturduktan sonra kalkıp gitti. Hişâm ölünce benim hakkımda yazdı, ona götürüldüm. Bana hoş geldin dedikten sonra: "Ey İbn Zekvân! Hâlin nasıldır?" dedi. Hâl hatır sorduktan sonra bana: "Şaşı adam ve yanında fâsık Zührî'nin beni ayıpladıkları günü hatırlıyor musun?" dedi. "Evet hatırlıyorum. Ancak ben bir şey söylemedim," dedim. Velîd: "Doğru söylüyorsun. Ya Hişâm'ın yanı başında duran hizmetçiyi hatırlıyor musun?" dedi. "Evet," dedim. "O bana konuştuklarını aktardı. Yemin ederim o fâsık –Zührî– sağ olsaydı onu öldürecektim," dedi. Ona: "Girdiğinde yüzündeki öfkeyi gördüm," dedim. Velîd: "Ey İbn Zekvân! O şaşı adam ömrümü harap etti," dedi. "Ey Müminlerin Emîri! Allah ömrünü uzun etsin, ümmeti seninle mesut etsin," dedim. Sonra akşam yemeğinin getirilmesini istedi. Yemeği yedik. Akşam olunca akşam namazını kıldıktan sonra sohbet ettik. Yatsı olunca yatsıyı kıldık ve oturduk. Bunun üzerine: "Bana içir," dedi. Üstü örtülmüş bir kap getirdiler. Sonra üç cariye geldi ve önünde dizildiler. Sonra o içti; gittik ve konuştuk ve su istedi, böylece ilk yaptıklarının aynısını yaptılar. Ravi dedi: Velîd tan [254] yeri ağarıncaya kadar konuşuyor, içiyor ve cariyeler de aynı şeyi yapıyorlardı. Saymıştım, yetmiş kadeh içmişti.

***

Hâlid b. Abdullah el-Kasrî'nin Öldürülmesi

Bu yılda Hâlid b. Abdullah el-Kasrî öldürüldü.

Öldürülmesinin sebebi ve buna dair rivayetler:

Daha önce Hişâm'ın Hâlid'i Irak ve Horasan valiliğinden azlettiğini, Yûsuf b. Ömer'i Irak valiliğine getirdiğini zikretmiştik. Anlatıldığına göre Hâlid b. Abdullah birkaç ay eksiğiyle on beş yıl bu görevde kalmıştır. Nitekim rivayete göre 105 yılında Hişâm'ın Irak valisi oldu ve 120 yılının Cemâziyelevvel ayında azledildi. Hişâm onu azledince, Yûsuf b. Ömer, Vâsıt'a gidince onu yakaladı ve hapse attı. Akabinde Yûsuf Hîre'ye gitti. Hâlid de kardeşi İsmâil b. Abdullah, oğlu Yezîd b. Hâlid ve kardeşinin oğlu Münzir b. Esed b. Abdullah ile birlikte Hîre'de tam on sekiz ay hapiste kaldılar. Yûsuf ona işkence yapmak için Hişâm'dan izin ve yetki istedi. Hişâm izin vermediyse de Yûsuf çok ısrar etti, gerekçe olarak haracın azalmasını ve malların kaybolmasını ileri sürdü. Hişâm bir kereliğine ona izin verdi ve bir muhafızı da göndererek bu işe tanıklık etmesini istedi; Allah'a yemin ederek: "Eğer Hâlid onun elinde ölürse valiyi öldüreceğim," dedi. Yûsuf Halid'i çağırdı ve Hîre'de bir dükkânın üstünde oturdu. İnsanlar da hazır bulundular. Yûsuf ona eza verdi. Ancak tek bir kelime etmedi. Yûsuf ona sövüp de: "Ey İbn Kâhin –Şik b. Sa'b el-Kâhin–!" diye hitap edince Hâlid ona: "Sen ahmaksın. Şerefime dokunuyorsun. Sen şarap satan babanın oğlusun," dedi. Yûsuf onu tekrar hapse attı. Daha sonra Hişâm 121 yılının Şevvâl ayında Yûsuf'a yazarak Hâlid'i serbest bırakmasını emretti. Bunun üzerine Hâlid, Kûfe Köprüsü'nün arkasında Dûrân'da İsmâil b. Abdullah'ın evinde ikamet etti. Yezîd b. Hâlid ise yalnız başına yola çıkarak Tay yurdu üzerinden Şam'a gitti. Hâlid beraberinde İsmâil ve Velîd olduğu hâlde yola çıktılar. Abdurrahman b. Anbese b. Saîd b. Âs onların yol hazırlığını yaptı. Ağırlıklarını da Benî Mukātil Konağı'na gönderdi. Yûsuf da süvariler göndererek
[255] erzakı, ağırlıkları, develeri ve onlara refakat eden Hâlid'in mevalilerini alıkoydu ve aldıklarını sattı ve mevalileri tekrar köleleştirdi. Yûsuf, Benî Mukātil Konağı'na gelince her şeyin talan edildiğini gördü. Bunun üzerine Hît'e geçti ve Rusâfe Kapısı'nın karşısında yer alan köye intikal etti. Hâlid şevvâl

ayının kalan günleriyle zilkade, zilhicce, muharrem ve safer aylarını burada geçirdi. Hişâm ona gitmelerine izin vermiyordu. Ebraş, Hâlid'le yazışıyordu. Bu arada Zeyd b. Ali başkaldırdı ve öldürüldü.

Anlatıldığına göre Heysem b. Adî şöyle dedi:

Yûsuf, Hişâm'a şöyle yazdı: "Benî Hâşim'den bu evin halkı açlıktan helak olmuşlardı. Onlar aile fertlerinin geçimini sağlamak için didiniyorlardı. Hâlid Irak valisi olunca onlara mali yardımda bulundu da güçlendiler ve hilafet arzuları depreşti. Bunun delili Hâlid'in Irak yolunda bir köyde konaklaması ve haberleri öğrenmeye çalışmasıdır.

Hişâm mektubu okuyuncaya kadar sükût etti. Sonra Hakem b. Hazn el-Kaynî'ye –kendisi heyetin başıydı ve Yûsuf ona yazdıklarını tasdik etmesini emretmişti. Nitekim de öyle yaptı–: "Yalan söylüyorsun, seni gönderen de yalan söylüyor. Hâlid'i ne kadar suçlarsak da itaati hususunda onu suçlayamayız." Hişâm onun boğazının sıkılmasını emretti. Haber Hâlid'e ulaşınca Hâlid, Dımaşk'a gitti ve yaza kadar orada ikamet etti. Yaz gelince maiyetinde iki oğlu Yezîd ve Hişâm olduğu hâlde gazaya çıktı. O sırada Dımaşk Valisi Külsûm b. İyâz el-Kasrî idi ve Hâlid'e adil davranmıyordu. Onlar Rum diyarına gazaya çıkınca Dımaşk'ta yangın çıktı. Yangın her gece Iraklı Ebû Amerras ve adamları tarafından çıkartılıyordu. Yangın başlayınca onlar baskınlar yaparak hırsızlık yapıyorlardı. İsmâil b. Abdullah, Münzir b. Esed b. Abdullah ve Saîd b. Hâlid ile Muhammed b. Hâlid Rumların sebep oldukları bir vukuat sebebiyle sahilde bulunuyorlardı. Külsûm, Hişâm'a yazarak yangın hakkında bilgi verdi. "Daha önce böyle bir hadise vuku bulmamıştı," diye haber verdi. Yangının Hâlid'in mevalilerinin işi olduğunu ifade etti. Asıl amaçlarının beytülmâle musallat olmak olduğunu söyledi. Bunun üzerine Hişâm ona yazarak Hâlid'in yakınlarının hapse atılmasını emretti. Küçükleri büyükleri, mevalileri ve kadınları hapse atıldı. İsmâil, Münzir, Muhammed ve Saîd sahilden alındılar ve mevalileriyle birlikte boyunlarına kelepçeler takılarak getirildiler. Hâlid'in kızı Ümmü Cerîrî, Râika ve bütün kadın ve çocuklar da hapse attı. Sonra Ebû Amerras'ı ele geçirdi; onu ve onunla birlikte olanları tutukladı. Bunun üzerine Dımaşk'ın Haraç [256]

Amili Velîd b. Abdurrahman, Hişâm'a yazarak Ebû Amerras'ın ve adamlarının tutuklandıklarını haber verdi; isimlerini, kabile aidiyetlerini ve şehirlerini tek tek zikretti. Ancak Hâlid'in mevalilerinin hiçbirinden bahsetmedi. Bunun üzerine Hişâm, Külsûm'e yazarak ona sövüp saydı ve onlardan hapse atılanları tahliye etmesini emretti. Bu kez de hepsini tahliye ederken mevalileri hapiste bıraktı. Rum diyarındaki gazasından döndüğünde Hâlid'in onlar için ricada bulunmasını umarak onları tahliye etmedi. İnsanlar geri dönüp Rum diyarından ayrılınca Hâlid yakınlarının hapse atıldıklarını haber aldı ancak serbest bırakıldıkları ona bildirilmedi. Yezîd b. Hâlid insanların kalabalığına karışarak onlarla birlikte Humus'a dönerken Hâlid, Dımaşk'a döndü ve evine gitti. Sabah olunca insanlar ona gittiler. Hâlid kızları Zeyneb ve Âtike'ye haber göndererek: "Yaşım ilerledi. Hizmetimi yapmanızı istiyorum," dedi. Kızları sevindiler. Kardeşi İsmâil ile iki oğlu Yezîd ve Saîd de yanına geldiler. Hâlid gelenlerin girişine izin verilmesini istedi. İki kızı bir kenara çekilmeye yeltendiler. Hâlid: "Neden bir kenara çekilmek istiyorlar? Oysa Hişâm her gün onları hapse sevk ediyor!" İnsanlar girmeye başladılar. Bunun üzerine İsmâil ile Hâlid'in iki oğlu kızların önüne geçerek onlar için bir sütre gibi oldular. Hâlid şöyle dedi: "Dinleyen ve itaat eden bir kişi olarak Allah yolunda gazaya çıktım. Aile fertlerimi geride bıraktım. Haremim ve yakınlarımın haremi tutuklandılar ve canilerle birlikte hapse atıldılar. Âdeta onlara müşrikler gibi davrandılar. Sizden bir grup kalkıp da: 'Dinleyen ve itaat eden bu adamın akrabaları niçin hapse atıldı?' demedi. Hepiniz öldürülmekten mi korktunuz? Allah sizi korkutsun!" Sonra şöyle dedi: "Hişâm benden ne istiyor? O benden vazgeçin. Aksi takdirde havası Irak'ta, evi Şam'da olan Hicaz asıllıya –yani Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs'a– davet edeceğim! Bunları Hişâm'a tebliğ etmenize izin veriyorum." Bu sözler kendisine tebliğ edilince Hişâm: "Ebü'l-Heysem bunamıştır," dedi.

Ebû Zeyd, Ahmed b. Muâviye'den naklen Ebü'l-Hattâb'ın şöyle dediğini anlattı:

Hâlid dedi ki: Vallahi Rusâfe'nin sahibi –Hişâm– kötülük yapsa Şamlı, Hicazlı ve Iraklı adamı başımıza getireceğiz. Eğer bir dağılma başlarsa her taraftan arkası gelecektir.

Hişâm bunları haber alınca ona şöyle yazdı: "Saçmalıyorsun ve bâtıl sözler sarf ediyorsun. Küçük ve zelil Becîle ile [257]
mi beni tehdit ediyorsun? Vallahi eliyle ve diliyle Abs'tan bir adam hariç hiç kimse ona arka çıkmadı. Abslı adam şu beyitleri dile getirdi:

Bilesiniz ki cömertliğin deryası hareketsiz vaziyette ve zincirlere vurulmuş olarak Sakīf'in elinde esir kaldı.

Kasrî'yi hapse atsanız da onun ismini hapsedemez, kabilelere olan iyiliklerini hapse kapatamazsınız.

Hâlid, Yezîd ve yakın akrabaları Dımaşk'ta ikamet etmeye devam ettiler. Yûsuf ısrarla Hişâm'dan Yezîd'i kendisine göndermesini istedi. Bunun üzerine Hişâm, Dımaşk Valisi Külsûm b. İyâz'a yazarak Yezîd'i yakalayıp onu Yûsuf'a göndermesini emretti. Bunun üzerine Külsûm evinde bulunan Yezîd'in üzerine süvariler gönderdi. Yezîd onlara saldırdı. Onlar çekilince Yezîd atını sürüp uzaklaştı. Süvariler döndüler ve durumu Külsûm'e haber verdiler. Ertesi sabah Külsüm, Hâlid'in üzerine süvarileri gönderdi. Hâlid elbisesini istedi ve giyindi. Kadınlar bağırıp çağırınca bir adam: "Bu kadınlara söylesen de sussalar," dedi. Hâlid: "Neden? Vallahi itaat olmasaydı Benî Kasr'ın kölesi bunu bana yapamayacaktı. Ona bu sözümü iletin. Eğer Arap olduğunu iddia ederse dedesini bana sorsun," dedi. Hâlid onlarla gitti ve Dımaşk Hapishanesi'ne atıldı. İsmâil ise aynı gün Rusâfe'ye gitti ve Hişâm'ın koruması Ebü'z-Zübeyr ile görüşerek Hâlid'in hapse atıldığını haber verdi. Ebü'z-Zübeyr durumu Hişâm'a bildirdi. Bunun üzerine Hişâm, Külsüm'e yazarak onu sert sözlerle azarladı: "Hapse atılmasını istediğim kişileri bırakıp hapsedilmesini istemediğim kişileri hapsediyorsun," diyerek Hâlid'i serbest bırakmasını emretti. Bunun üzerine Külsûm onu tahliye etti.

Hişâm bir şey yapmak istediğinde Ebraş'a emir vererek konuyu Hâlid'e yazmasını emrederdi. Ebraş şöyle yazdı: Müminlerin Emîri'ne ulaşan habere göre Abdurrahman b. Süveyb ed-Dınnî –Uzre b. Sa'd'ın kardeşleri olan Sa'd Dına'sı– senin huzurunda kalkmış ve sana: "Ey Hâlid! Seni on şey için severim. Allah kerimdir, sen de kerimsin. Allah cömerttir, sen de cömertsin. Allah rahîmdir, sen de rahîmsin. Allah halîm-

dir, sen de halîmsin... On şey saydı. Müminlerin Emîri yemin eder ki eğer bu doğru çıkarsa senin kanını akıtacaktır. Bana işin gerçeğini yaz ki Müminlerin Emîri'ne arz edeyim." Hâlid şöyle yazdı: «Söz konusu meclis asi ve fücur ehlinin hakikati tahrif etmelerine imkân vermeyecek kadar nezih bir meclisti. Abdurrahman b. Süveyb kalktı ve bana: "Ey Hâlid seni on me-
[258] ziyetin için seviyorum: Allah kerîmdir ve kerem sahibi olanları sever. Allah seni seviyor ve ben de seni seviyorum, dedi ve on hasleti saydı. Ancak bundan daha tehlikeli olan İbn Şakī el-Himyerî'nin kalkıp Müminlerin Emîri'ne: "Ey Müminlerin Emîri! Ailende senin halefin mi senin nezdinde daha kıymetlidir yoksa senin elçin mi?" dedi. Müminlerin Emîri: "Ailemdeki halifem," dedi. İbn Şakī: "Sen Allah'ın halifesi Muhammed de onun elçisidir," dedi. Ömrüm hakkı için Becîle'den bir adamın dalalete saplanması, havas ve avam nezdinde Müminlerin Emîri'nin dalalete saplanmasından daha hafiftir.» Ebraş, Hâlid'in mektubunu Hişâm'a okutunca Hişâm: "Ebü'l-Heysem bunamış," dedi.

Hâlid, Hişâm ölünceye kadar Dımaşk'ta ikamet etti. Hişâm ölüp de Velîd işbaşına gelince ordu komutanları onu ziyaret ettiler. Aralarında Hâlid de vardı. Ancak Velîd hiçbirini kabul etmedi. Hâlid şikâyette bulunmak maksadıyla görüşme talebinde bulundu. Velîd talebini kabul etti. Sonra Dımaşk'a geri döndü. Burada bir ay ikamet etti. Akabinde Velîd ona şöyle yazdı: Müminlerin Emîri malum elli milyonun akıbeti hakkında bilgi edinmiştir. Elçimle birlikte bana gel. Elçiye hazırlığın hususunda seni sıkboğaz etmemesini emrettim.

Bunun üzerine Hâlid aralarında Umâre b. Ebû Külsûm el-Ezdî'nin de bulunduğu bazı adamlara mektubu gönderdi ve onlara: "Mektubu okuyun ve bana tavsiyede bulunun," dedi. Şöyle dediler: "Senin hakkında Velîd'e güvenilmez. Doğru olan Dımaşk'a girmendir. Sonra beytülmâli alacaksın ve istediğine davet edeceksin. İnsanların çoğu senin kabilendendir. Senin hakkında iki adam ihtilaf etmeyecek." Hâlid: "Sonra ne olacak?" dedi. Onlar: "Beytülmâli ele geçireceksin ve kendini emniyette hissedinceye kadar ikamet edeceksin," dediler. Hâlid: "Başka ne yapılabilir?" dedi. Onlar: "Ya da ortalıkta

gözükmeyeceksin," dediler. Hâlid: "İstediğine davet edeceksin diyorsunuz. Ancak ben ihtilaf ve tefrikanın elimle gerçekleşmesini istemiyorum. Kendini emniyette hissedinceye kadar ikamet edeceksin diyorsunuz ve benim günahım olmadığı hâlde benim hakkımda Velîd'e güvenmiyorsunuz. Beytülmâli zimmetime geçirsem Velîd'den nasıl emin olacağım. Ortalıkta gözükmeyeceksin diyorsunuz. Vallahi başkalarından korktuğum için henüz hiç kimseye başımı örtmedim. Bu yaşa geldiğim hâlde mi saklanacağım. Gideceğim ve Allah'ın yardımını dileyeceğim," dedi.

Hâlid çıktı ve Velîd'e gitti. Ancak Velîd onu çağırmadı. Evinde mevalileri ve hizmetçileriyle birlikteydi. Yahyâ b. Zeyd'in kellesi Horasan'dan getirilince insanları bir revakta topladı. Velîd oturdu, onun koruması geldi. Hâlid ona: "Hâlimi görüyorsun. Yürüyecek durumda değilim. Kürsüde taşınıyorum," dedi. Koruma: "Hiç kimse taşınarak huzuruna götürülmez," [259] dedi ve üç kişiye izin verdi. Ardından: "Ey Hâlid kalk!" dedi. Hâlid: "Durumumu sana anlattım," dedi. Koruma yine bir veya iki kişiye daha izin verdi. Ondan sonra: "Ey Hâlid kalk!" dedi. Hâlid yine "Durumumu sana anlattım," dedi. Adam on kişiye izin verdikten sonra: "Ey Hâlid kalk!" dedi. Herkese izin verdi ve Hâlid'in kürsüsü içinde taşınmasını söyledi. Hâlid içeriye alındı. Velîd makamında oturuyordu. Sofralar yerdeydi. İnsanlar iki saf hâlinde huzurunda oturuyorlardı. Şebbe b. Akkāl –ya da Akkāl b. Şebbe– konuşuyordu. Yahyâ b. Zeyd'in kellesi orada dikilmişti. Hâlid de iki saftan birine alındı. Hatip konuşmasını bitirince Velîd kalktı, insanlar da dağıldı. Hâlid de evine götürüldü. Elbisesini çıkarınca Velîd'in elçisi geldi ve onu geri götürdü. Çadırların giriş kısmına varınca orada durdu. Velîd'in elçisi çıktı ve ona: "Müminlerin Emîri, Yezîd b. Hâlid nerede diye soruyor," dedi. Hâlid: "Hişâm'dan onun lehine bir tavır hasıl olmuştu. Ancak tekrar yakalanmasını istedi. Bunun üzerine kaçtı. Biz onu Müminlerin Emîri'nin (veliaht Velîd) yanında zannediyorduk. Halife olunca Yezîd ortaya çıkmadı. O zaman da onun kavminin yurdunun kalbinde olduğunu düşündük. Çok uzaklarda olmasa gerek," dedi. Sonra elçi tekrar döndü ve Hâlid'e: "Sen onu fitne için bıraktın," dedi. Hâlid el-

çiye: "Müminlerin Emîri bilir ki ben, babam ve dedem itaat ehliyiz." –Hâlid, elçinin çabuk döndüğünü görünce Velîd'in sözlerimi duyacak kadar yakın olduğunu anladım.– Sonra elçi tekrar geldi ve dedi ki: "Müminlerin Emîri ya onu getirirsin ya da canını alacağım," demektedir. Hâlid sesini yükselterek şöyle dedi: "Ona söyle. Bu onun arzusudur ve bunu istemiştir. Vallahi Yezîd ayağımın altında bile olsa ayağımı üstünden kaldırmayacağım. Elinden geleni ardına koyma." Bunun üzerine Velîd koruma şefi Gaylân'a emir vererek ona işkence yapmasını istedi ve ona: "Onun sesini bana duyur," dedi. Gaylân onu kendi makamına götürdü ve zincirlerle işkenceye tâbi tuttu. Ancak tek bir kelime etmedi. Gaylân, Velîd'e döndü ve ona: "Vallahi sanki işkence ettiğim insan değildir. Ne konuşuyor ne de ah diyor," dedi. Velîd: "Ondan vazgeç ve hapse at!" dedi. Hâlid hapse atıldı. Derken Yûsuf b. Ömer, Irak'tan geldi ve mal getirdi. Kendi aralarında bir plan kurdular. Velîd halkın huzurunda oturdu. Yûsuf da yanındaydı. Ebân b. Abdurrahman en-Nümeyrî, Hâlid hakkında konuştu. Yûsuf: "Ben onu elli milyona satın alırım," dedi. Velîd, Hâlid'e haber göndererek: "Yûsuf seni elli milyona satın almak istiyor. Sen bu meb-
[260] lağı ver, aksi takdirde seni ona teslim edeceğim," dedi. Hâlid: "Arapların satıldığına şahit olmadım. Vallahi benden bunu garanti etmemi isteseydi –yerden bir çöp kaldırdı– garanti vermezdim. Ne yaparsan yap," dedi.

Velîd onu Yûsuf'a teslim etti. Yûsuf onu soydu ve ona bir aba giydirdi. İkinci bir abayı da dış elbise yerine ona giydirdi. Onu mindersiz bir tahtırevana oturttu. Arkadaşı Ebû Kuhâfe el-Mürrî –Hişâm'ın Musul amiliydi– onu götürdü ve Mihdese'de konakladı. Burası Velîd'in kampından bir merhale uzaktaydı. Sonra onu çağırdı ve annesine kötü söz söyledi. Hâlid: "Annelerden neden söz ediyorsun Allah sana lanet etsin! Vallahi tek bir kelime de olsa seninle konuşmam," dedi. Bunun üzerine ona şiddetli işkence yaptı. Hâlid konuşmadı, tek bir söz söylemedi. Ardından onu yola çıkardı. Yoldayken Yezîd b. Temîm el-Kaynî ona Sâlim en-Neffât adında azatlılarından biriyle nar taneli kavut çorbası gönderdi. Yûsuf bunu haber alınca Zeyd'e beş yüz Sâlim'e de bin kırbaç vurdu. Ardından

Yûsuf, Hîre'ye vardı ve Hâlid ile Hişâm'ın iki oğlu İbrâhim ve Muhammed'in getirilmelerini istedi. Hâlid'e işkence yaptı ancak konuşmadı. İbrâhim b. Hişâm da sabretti. Muhammed b. Hişâm ise gevşedi. Hâlid bir gün işkence gördü. Sonra göğsüne ağır bir taş koydu ve gece vakti onu öldürdü. Heysem b. Adî'nin görüşüne göre 126 yılının Muharrem ayında Hîre yakınında giydiği abasıyla defnedildi. Âmir b. Sehl el-Eş'arî geldi ve kabrinin başında atını boğazladı. Bunun üzerine Yûsuf ona yedi yüz kırbaç vurdu.

Ebû Zeyd dedi: Ebû Nuaym bana bir raviden naklen şöyle dediğini anlattı:

Yûsuf'a getirildiğinde Hâlid'i gördüm. Yûsuf bir odun getirilmesini istedi. Sonra bu odun Hâlid'in iki ayağı üzerine konuldu, birkaç adam bu odunun üzerine çıkıp adamın ayaklarını kırdılar. Vallahi Hâlid konuşmadı, suratını asmadı. Ardından aynı odun bacakları üzerine konuldu, üzerine çıkıp bacaklarını kırdılar. Sonra iki uyluğu üzerine, ondan sonra belinin üzerine, ardından göğsünün üzerine koyarak ölünceye kadar ona işkence ettiler. Buna rağmen adam konuşmadı ve yüzünü asmadı. Halef b. Halîfe, Velîd öldürülünce şöyle dedi:

Kelb ve Mezhic'in öncüleri gece yükselen ve hiç susmayan bir sedayı susturdular.

Hâlid'e karşılık Halife'yi yüzüstü ve secdeye kapanmış gibi yere yıktılar.

Eğer bizden bir gerdan keserseniz bizler sizden birçok gerdanı keseriz.

Bizi kerem ve cömertliğimizden mahrum bırakırsanız Velîd'i oğul- [261]
larına ikramda bulunmaktan alıkoyarız.

Eğer Kasrî bir sefere çıkıp da helak olursa Ebü'l-Abbâs buna tanık değildir.

Hassân b. Ca'de el-Ca'ferî ise Halef b. Halîfe'nin bu sözlerini yalanlayarak şöyle dedi:

Bir adam Velîd'i amcalarının iradesi dışında katledildiğini iddia ediyorsa onun içi yalan doludur.

Velîd eceli gelmiş bir insandı ve Benî Mervân Araplarla birlikte onun üzerine gittiler.

Hâlid'in azatlısı Ebû Mihcen ise şöyle dedi:

Velîd'e sor, askerlerine sor; bir sabah vakti şiddetli ve soğuk yağmurumuz ona nasıl musallat oldu!

Süvariler ölüm toz dumanı altında onu kovalarken Mudar'dan onu korumak için kimse geldi mi?

Şiirle ve cehaletle bizi hicvedeni biz beyaz kılıçlarla hicveder ve onları yakarız.

Nasr b. Saîd el-Ensârî de şöyle dedi:

Benî Kürz'ün Yezîd'ine şu mesajı ulaştır: Sadrım şahit olmadığım kısasla şifa buldu.

O kaba adamın organlarını öfkeyle ve ata yadigârı keskin kılıçla kestin.

O kaba oğlu kabanın yıkılmasından ötürü haremleri âdeta burun ve kulakları kesilmiş gibidir.

Dımaşk'ın köpekleri onun cesedini dişleyip durdu. Âdeta uzuvları domuzun uzuvlarıydı.

Yıkıldığı zaman cesedinin bazı organları ondan ayrıldı, parçalanmış organlar iple çekilmiş gibiydi.

Onların hükmüne razı olmayınca kılıcının hükmünü ortaya koydun. Kılıcın hükmünde kusur yoktur.

Hâlid'in intikamını alacaksan mülkün başında olan büyükten başkasını kabul etme.

Nizâr'ın mülkünü yaktın ve onları yüksek tepelerde seyreden süvarilerle korkuttun.

Kannûr ailesinde, gökyüzünde ışığını saçan o dolunayın dengi ve böyle bir kişi yoktur.

***

Yezîd b. Velîd en-Nâkıs'a Biat

Bu yılda Yezîd b. Velîd b. Abdülmelik'e biat edildi. O Yezîd en-Nâkıs olarak da bilinmektedir. Ona Nâkıs denmesinin sebe-
[262] bi Velîd b. Yezîd'in atiyyelere yaptığı artışı eksiltmesidir. Bu da ona tekabül ediyordu. Velîd öldürülünce yapılan artışı iptal etti ve atiyyeler Hişâm b. Abdülmelik zamanındaki hâline irca etti.

Rivayete göre onu bu isimle ilk adlandıran Mervân b. Muhammed'dir.

Ahmed b. Züheyr bana Ali b. Muhammed'den naklen şöyle dediğini anlattı:

Mervân b. Muhammed, Yezîd b. Velîd'e sövdü ve "Nâkıs b. Velîd," dedi. Bunun üzerine insanlar onu, "Nâkıs" adıyla andılar.

***

Benî Mervân'ın Durumunun Sarsılması

Bu yılda Benî Mervân'ın ipi zayıfladı ve fitne koptu.

Bu yılda ortaya çıkan fitneye dair rivayetler:

Bu yılda Süleyman b. Hişâm b. Abdülmelik, Velîd b. Yezîd'in öldürülmesinden sonra Umman'da ayaklandı.

Ahmed b. Züheyr bana Ali b. Muhammed'den naklen şöyle dediğini anlattı:

Velîd öldürülünce Süleyman b. Hişâm hapisten çıktı. Nitekim o Umman'da hapisteydi. Umman'da bulunan malları aldı ve Dımaşk'a yöneldi. Velîd'e lanet okuyor ve onu tekfir ediyordu.

***

Humus Halkının Muhalefeti

Bu yılda Humus halkı Abbâs b. Velîd'e karşı harekete geçti ve onun evini yıkarak Velîd b. Yezîd'in öldürülmesi talebinde bulundular.

Bu konuda varit olan rivayetler:

Ahmed bana Ali'den naklen şöyle dediğini anlattı:

Mervân b. Abdullah b. Abdülmelik, Velîd'in Humus amiliydi. Asalet, kerem, akıl ve güzellik olarak Benî Mervân'ın önde gelenlerindendi. Velîd öldürülünce haber Humuslulara ulaştı. Bunun üzerine şehrin kapılarını kapattılar ve ağıt yakan, ağlayıp feryat ve figan eden kadınlar ağıt yaktılar. Humus halkı Velîd'in nasıl katledildiğini sorup duruyordu. Gelen bazı haberciler: "Katillerden intikam almaktaydık, onları bertaraf ediyorduk. Sonra Abbâs b. Velîd geldi ve Abdülazîz b. Haccâc'a meyletti," dediler. Bunun üzerine Humus halkı harekete geçerek Abbâs'ın evini yıkıp talan ettiler, dokunulmazlarını yağmaladılar, oğullarını tutuklayıp hapse attılar, onu yakalamaya çalıştılar. Bunun üzerine Yezîd b. Velîd'e gittiler. Askerlere yazarak Velîd'in kanını akıtanların cezalandırılmalarını istediler. Onlar da kendilerine cevap verdiler. Kendi aralarında bir [263]
taahhütname yazarak Yezîd'e itaat etmemeye karar verdiler. Eğer Velîd'in iki veliahdı sağ iseler onlara biat edeceklerdi. Aksi takdirde hayırlı olduğunu bildiklerine biat edeceklerdi. Biat edecekleri kimse de muharrem ayında onlara atiyyele-

rini verecek, kadın ve çocuklarına da tahsisatlarını verecekti. Humuslular Muâviye b. Yezîd b. Husayn'ı amir olarak başlarına getirdiler. Muâviye Humus'ta Emaret Konağı'nda bulunan Mervân b. Abdullah b. Abdülmelik'e mektup yazdılar. Mervân mektubu okuyunca: "Bu mektup Allah'ın inayetine mazhar olmuştur," dedi ve onların taleplerine uydu.

Yezîd b. Velîd onların yaptıklarını haber alınca onlara elçiler gönderdi. Bunlardan biri de Ya'kūb b. Hâni' idi. Yezîd onlara: "Ben kendim için bir şey istemedim. Ben bu işin şûrâ marifetiyle olmasını istiyorum," diye yazdı. Bunun üzerine Amr b. Kays es-Sekûnî şöyle dedi: "Veliahdımıza –yani Velîd'in oğluna– razı olduk." Ya'kūb b. Umeyr onun sakalından tutarak: "Ey pîrifâni! Hatalı düşünüyorsun. Senin aklın gitmiş. Kastettiğin kişi senin himayendeki bir öksüz olsa onun malını ona teslim etmen caiz değildir. Öyleyse ümmetin idaresini ona nasıl teslim edeceksin?" dedi. Humus halkı Yezîd'in elçilerine karşı harekete geçtiler ve onları kovdular.

Esasında Humus'un idaresi Muâviye b. Yezîd b. Husayn'ın uhdesine verilmiş olup Mervân b. Abdullah'ın idareyle bir alakası kalmamıştı. Simt b. Sâbit de onlarla birlikteydi. Ancak onunla Muâviye ile arası mesafeliydi. Ebû Muhammed es-Süfyânî de onlarla beraberdi. Onlara: "Dımaşk'a gitsem ve ahalisi beni görseler bana muhalefet etmezler," dedi. Yezîd b. Velîd bu kez de Mesrûr b. Velîd ve Velîd b. Ravh'ı kalabalık bir heyetle gönderdi. Heyet Huvvârîn'de konakladı. Çoğunluk Kelb'in Benî Âmir kolundandılar. Sonra Süleyman b. Hişâm, Yezîd'e gitti. Yezîd ona ikramda bulundu ve kız kardeşi Ümmü Hişâm bint Hişâm b. Abdülmelik'le evlendi. Yezîd, Velîd'in el koyduğu mallarını onlara iade etti. Ayrıca onu Mesrûr b. Velîd ve Velîd b. Ravh'a göndererek ona itaat etmelerini emretti. Humus halkı Hâlid b. Yezîd b. Muâviye'ye ait bir köye giderek orada konakladılar.

Ahmed bana Ali'den naklen Amr b. Mervân el-Kelbî'nin şöyle dediğini anlattı: Amr b. Muhammed ve Yahyâ b. Abdurrahman el-Behrânî bana şöyle anlattılar:

Mervân b. Abdullah kalktı ve şöyle dedi: "Sizler düşmanı-
[264] nıza karşı cihat etme ve Halifenizin kanının davasını gütmek üzere çıktınız. Umarım Allah bu isyanınız sebebiyle ecrinizi

fazlasıyla verir ve sevabınızı güzel bir şekilde ihsan eder. Onların size karşı boynuzları çıktı ve onlardan bir boyun size doğru uzandı. Onu keserseniz arkası onu izleyecektir. Siz ona daha öncelikli olursunuz. Onlar da size karşı daha zayıf bir duruma düşerler. Bu askeri arkada bırakıp Dımaşk üzerine gitmeyi uygun görmüyorum." Bunun üzerine Simt şöyle dedi: "Vallahi bu, evi yakın olan düşmandır. Sizin topluluğunuzu bozmak istiyor. Aynı zamanda Kaderiyeye meyillidir." Bunun üzerine insanlar Mervân b. Abdullah ile oğlunun üzerine giderek ikisini öldürdüler. İkilinin başını kaldırarak insanlara gösterdiler. Aslında Simt bu sözüyle Muâviye b. Yezîd'e muhalefet etmek istemiştir. Mervân b. Abdullah öldürülünce Ebû Muhammed es-Süfyânî'yi başlarına getirdiler. Süleyman b. Hişâm'a: "Yerinde bekle senin üzerine geliyoruz," diye haber gönderdiler. Süleyman yerinde bekledi. Ancak onlar onu bırakıp sol tarafından Dımaşk'a doğru yol aldılar. Süleyman onların geçişini haber alınca süratle yola çıktı ve Süleymaniye'de onlara yetişti. Burası Süleyman b. Abdülmelik'e ait bir mezraydı ve Dımaşk'ın Azrâ bölgesinin arkasında Dımaşk'tan on dört mil mesafedeydi.

Ali dedi: Amr b. Mervân b. Beşşâr ve Velîd b. Ali bana şöyle anlattılar:

Yezîd, Humus halkının durumunu haber alınca Abdülazîz b. Haccâc'ı çağırdı ve onu üç bin askerle göndererek Seniyyetü'l-Ukāb'da konuşlanmasını emretti. Hişâm b. Masâd'ı da davet etti ve onu bin beş yüz askerle göndererek Akabetü's-Selâme'de konuşlanmasını istedi. Ayrıca onlara birbirlerine yardımcı olmalarını emretti.

Amr b. Mervân, Yezîd b. Masâd'dan naklen şöyle dediğini anlattı:

Süleyman'ın ordusundaydım. Humuslulara yetiştiğimizde Süleymaniye'de konaklamışlardı. Zeytin ağaçlarını sağlarına, dağı da sol taraflarına, kuyuları da güney taraflarına almışlardı. Yalnızca bir tarafları açıktı. Gecenin ilk demlerinde konaklamışlardı. Bu sebeple hayvanlarını dinlendirdiler. Biz ise gece boyunca yürüdükten sonra onlara yetiştik. Güneş gökyüzünde yükselip de havalar ısınınmış ve hayvanlarımız da yorgun düşmüşlerdi. Demir teçhizat da bize ağır gelmişti. Mesrûr b. Velîd'e yaklaştım, Süleyman'ın duyabileceği şekil-

de ona: "Ey Ebû Sa'd! Allah hakkı için emîr askerini savaşmak üzere hemen ileriye sürsün," dedim. Süleyman dönüp şöyle dedi: "Ey delikanlı! Sabırlı ol. Vallahi Allah onlarla aramızda
[265] hükmünü verinceye kadar geri durmayacağım," dedi. Süleyman sağ kanadının başında Tufeyl b. Hârise el-Kelbî, sol kanadının başında Tufeyl b. Zürâre el-Habeşî olduğu hâlde ileriye atıldı. Karşı taraf bize saldırdı. Bunun üzerine iki ok atımı mesafesi kadar geri çekildiler. Ancak Süleyman merkezdeki yerini terk etmedi. Ardından Süleyman'ın askerleri onlara saldırdılar ve onları asıl yerlerine kadar püskürttüler. Onlar bize biz de onlara saldırıyorduk. Onlardan içlerinde Harb b. Abdullah b. Yezîd b. Muâviye'nin de bulunduğu iki yüze yakın kişi öldürülürken Süleyman'ın adamlarından elli kadar kişi öldürüldü. Ebü'l-Helbâ el-Behrânî –Humus halkının silahşoruydu– ortaya çıktı ve karşı tarafı mübarezeye davet etti. Karşısına Hayye b. Selâme el-Kelbî çıktı ve bir mızrak hamlesiyle onu atından düşürdü. Ebû Ca'de de (Dımaşk halkından ve Kureyş azatlılarındandır) ona saldırdı ve onu öldürdü. Sübeyt b. Yezîd el-Behrânî de çıktı ve hasımlarını mübarezeye davet etti. Îrâk es-Soğdî onun karşısına çıktı. (Soğd'un büyüklerinin oğullarından olup Süleyman b. Hişâm'ın maiyetinde bulunuyordu.) Sübeyt kısa boylu olmasına karşılık Îrâk iri yarıydı. Sübeyt kendisine doğru geldiğini görünce çekilir gibi yaptı, ondan sonra saldırdı. Îrâk durdu ve ona bir ok attı, bacağının kasına isabet etti. Ravi dedi: Durum böyleyken Abdülazîz, Seniyyetü'l-Ukāb'dan gelerek onlara saldırdı, ordugâhlarına girdi. Bir kısmını öldürdü ve bize kadar ulaştı.

Ahmed, Ali'den naklen Amr b. Mervân'ın şöyle dediğini anlattı: Süleyman b. Ziyâd el-Gassânî bana şöyle dedi:

Abdülazîz b. Haccâc ile birlikteydim. Humus halkının askerlerini görünce adamlarına: "Hedefiniz onların ordugâhının ortasındaki tepedir. Vallahi sizden kim geri kalırsa boynunu vuracağım," dedi. Sonra sancaktarına ilerle dedi ve saldırıya geçti. Biz de onun arkasından saldırdık. Kim karşımıza çıktıysa öldürüldü. Ardından da hedef olan tepeye ulaştık. Onların askerinde çatlaklar meydana gelince hezimet de peşi sıra geldi. Yezîd b. Hâlid b. Abdülmelik el-Kasrî şöyle seslendi: "Kavmin hakkında Allah'tan kork!" Bunun üzerine insanları

durdurdu, Abdülazîz ile Süleyman'ın yaptıklarını hoş karşılamadı. Az kalsın Zekvâniye ve Süleyman ile Kelb'den Benî Âmir arasında kötülük meydana gelecekti. Ancak Yezîd b. Abdülmelik'e biat etmeleri şartıyla onlardan vazgeçtiler. Süleyman b. Hişâm, Ebû Muhammed es-Süfyânî ve Yezîd b. Hâlid b. Yezîd b. Muâviye'ye adamlar gönderdi. İkili alıkonuldular ve Tufeyl b. Hârise'nin yanına götürüldüler. İkili: "Ey dayı! Allah adına ve akrabalık namına senden rica ediyoruz," diye seslendiler. Tufeyl onlarla birlikte Süleyman'a gitti. Süleyman onları hap- [266]
setti. Benî Âmir onları öldüreceğinden korktular. Bu sebeple onlardan bir grup geldi ve çadırda onlarla birlikte kaldılar. Daha sonra Süleyman onları Yezîd b. Velîd'e gönderdi. Yezîd onları Hadrâ'da hapse attı. Onlarla birlikte Velîd'in iki oğlunu, Osman b. Velîd'in dayısı Yezîd b. Osman b. Muhammed b. Ebû Süfyân'ı hapse attı. Daha sonra Süleyman b. Hişâm ve Abdülazîz Dımaşk'a girdiler ve Azrâ'da konuşlandılar. Dımaşk halkının durumu yoluna girdi ve Yezîd'e biat ettiler, Dımaşk'a ve Humus'a gittiler. Yezîd onlara atiyyelerini gönderdi. Eşrafı da mükâfatlandırdı. Onların içinde Muâviye b. Yezîd b. Husayn, Simt b. Sâbit, Amr b. Kays, İbn Huvey ve Sakr b. Safvân da vardı. Humus halkından Muâviye b. Yezîd b. Husayn'ı amil olarak görevlendirdi. Geri kalanlar da Dımaşk'ta ikamet ettiler. Ardından Ürdün ve Filistin'e gittiler. Humus halkından üç yüz kişi öldürülmüştü.

***

Ürdün ve Filistin Halkının Muhalefeti

Bu yılda Filistin ve Ürdün halkı amillerine karşı harekete geçerek onu öldürdüler.

Filistin ve Ürdün Halkıyla Yezîd b. Velîd Arasındaki İlişkiler

Ahmed bana Ali b. Muhammed'den naklen Amr b. Mervân el-Kelbî'nin şöyle dediğini nakletti: Recâ b. Ravh b. Selâme b. Ravh b. Zenbâ' bana şöyle anlattı:

Saîd b. Abdülmelik, Velîd'in Filistin amiliydi ve sireti iyi olan bir kişiydi. Yezîd b. Süleyman babasının oğullarının büyüğüydü. Nitekim Süleyman b. Abdülmelik'in oğulları Filistin'de ikamet ediyorlardı. Filistin halkı da komşuları olarak

onları severdi. Velîd'in öldürülmesi haberi Filistin'e ulaşınca –o sırada Filistin'in başında Ravh b. Zenbâ' vardı– Süleyman'a: "Halife katledildi. Bize gel, seni başımıza getirelim," diye yazdı. Saîd onun için kavmini topladı ve Saîd b. Abdülmelik'e –o sırada Seb'i'de mukimdi.– şöyle yazdı: "Sen yurdumuzu terk et. Zira durum karıştı. Başımıza uygun gördüğümüz birini getirdik." Bunun üzerine Yezîd b. Velîd'e gitti. Yezîd b. Süleyman ise Filistin halkını Yezîd b. Velîd'e karşı savaşmaya davet etti. Onların bu durumundan Ürdün halkı haberdar olunca başlarına Muhammed b. Abdülmelik'i getirdiler. –Filistin halkının idaresi Saîd b. Ravh ve Dıb'ân b. Ravh'ın uhdesinde kaldı.– Bu durum Yezîd'e haber verildi. Yezîd, Süleyman b. Hişâm komutasında Süfyânî'nin emrinde hareket eden Dımaşk ve Humus halkını gönderdi.

[267] Ali, Amr b. Mervân'dan naklen şöyle dedi: Muhammed b. Râşid el-Huzâî bana şöyle nakletti:

Dımaşklılar seksen dört bin idiler. Süleyman b. Hişâm onlara yürüdü. Muhammed b. Râşid dedi: Süleyman b. Hişâm beni Dıb'ân b. Ravh ve Saîd b. Ravh ile Belkīn'den Hakem b. Cirv ve Râşid b. Cirv'e gönderiyordu. Yezîd'e itaat etmeleri için onlara birtakım vaatlerde bulunuyor ve ümitlendiriyordum. Nitekim icabet ettiler.

Ali, Osman b. Dâvûd el-Havlânî'den naklen şöyle dediğini anlattı:

Yezîd b. Velîd beni Muhammed b. Abdülmelik ve Yezîd b. Süleyman'a göndererek onları kendisine itaat etmeye davet etti ve onlara birtakım vaatlerde bulundu ve onları ümitlendirdi. Yanımda Huzeyfe b. Saîd de vardı. Önce Muhammed, Ürdünlülere ve Muhammed b. Abdülmelik'e gittik. Onlardan bir grup onunla bir araya geldiler. Onunla konuştum. Bazıları: "Allah, emîri ıslah etsin. Bu habis Kaderiye mensubunu öldür," dediler. Ancak Hakem b. Cirv el-Kaynî onları benden vazgeçirdi. Sonra namaz için kamet getirildi. Onunla yalnız görüştüm. Ona: "Yezîd beni sana elçi olarak gönderdi. Vallahi bağlanan sancakların hepsi senin kavminden olan insanlara teslim edilmekte, beytülmâlden bir dirhem verilse senin kavmine verilmektedir. Ayrıca o sana şunları şunları vadetmektedir," dedim. Muhammed b. Abdülmelik: "Sen buna kefil misin?"

dedi. "Evet," dedim. Sonra Dıb'ân b. Ravh'a gittim, ona da aynı şeyleri söyledim. Ayrıca ona: "Yezîd ömrü boyunca seni Filistin'in başında bırakacak," dedim. O bana icabet etti. Bunun üzerine ayrıldım. Sabahlamadan Filistin halkıyla yola çıktı.

Ahmed bana Ali'den naklen Amr b. Mervân el-Kelbî'nin şöyle dediğini nakletti: Muhammed b. Saîd b. Hassân el-Ürdünî'nin şöyle dediğini duydum:

Yezîd b. Velîd'in Ürdün'deki casusuydum. İşleri yoluna koyduktan sonra beni Ürdün haracından sorumlu tuttu. Ürdünlüler Yezîd b. Velîd'e muhalefet edince Süleyman b. Hişâm'a giderek benimle süvariler göndermesini istedim. Onlarla Taberiye'ye baskın yapacaktım. Ancak Süleyman imtina etti. Bunun üzerine Yezîd b. Velîd'e giderek durumu ona anlattım. Yezîd kendi el yazısıyla Süleyman'a bir mektup yazarak istediğim süvarileri benimle göndermesini emretti. Mektubu Süleyman'a götürdüm. Bunun üzerine Süleyman, Müslim b. Zekvân'ın komutasında beş bin askeri benimle gönderdi. Gece yola çıktık, onları Butayha'ya kadar götürdüm. Köylere dağıldılar. Ben de onlardan bir grupla birlikte Taberiye'ye gittik. Durumu karargâhlarına yazdılar. Taberiye ahalisi: "Askerler evlerimizi basarken, yakınlarımıza hükmederken neden burada ikamet ediyoruz?" dediler ve Yezîd b. Süleyman ile Muhammed b. Abdülmelik'in ikametgâhlarını basarak orayı talan ettiler, binek hayvanlarıyla silahlarını aldılar, köylerine [268] döndüler. Filistin ve Ürdün halkı dağılınca Süleyman çıktı ve Sinnebra'ya gitti. Ürdün halkı ona gidip Yezîd b. Velîd'e biat ettiler. Cuma günü Süleyman adamlarını Taberiye'ye yönlendirdi ve kendisi de Taberiye Gölü'nde bir sandala binerek gölde seyretti ve Taberiye'ye gitti. Cuma namazını kıldırdıktan sonra insanların biatini alıp ordugâhına döndü.

Ahmed bana Ali'den naklen Amr b. Mervân el-Kelbî'nin şöyle dediğini anlattı: Osman b. Dâvûd bana şöyle dedi:

Süleyman, Sinnebra'ya geçtiğinde beni Yezîd b. Velîd'e gönderdi ve bana şöyle dedi: "Ona: 'Filistin halkının bize ters davrandıklarını gördün. Allah bizi onların yükünden kurtardı. Şimdi İbn Sürâka'yı Filistin'in başına, Esved b. Bilâl el-Muhâribî'yi de Ürdün'ün başına getirmek istiyorum,' diye söyle." Bunun üzerine Yezîd'e gittim ve Süleyman'ın söylediklerini ona

aktardım. Yezîd bana: "Dıb'ân b. Ravh'a ne söylediğini bana söyle?" diye sordu. Ona anlattım. Yezîd: "Adam ne yaptı?" diye sordu. Sabahlamadan Filistin halkıyla, İbn Cirv de Ürdün halkıyla yola çıktılar," dedim. Yezîd: "Onlar bizden daha çok vefa ehli olmamalılar. Geri dön ve Süleyman'a söyle, ayrılmadan Remle'ye uğrasın, oranın ahalisinin biatini alsın. Ben İbrâhim b. Velîd'i Ürdün'e, Dıb'ân b. Ravh'ı Filistin'e, Mesrûr b. Velîd'i Kinnesrîn'e ve İbn Husayn'ı Humus'a tayin ettim.

***

Öte yandan Yezîd b. Velîd, Velîd'in öldürülmesinden sonra insanlara hitap etti. Allah'a hamdüsenada bulunduktan, Hz. Peygamber'e (sav.) salatüselam getirdikten sonra şöyle dedi:

Ey insanlar! Ben bir gurur ve şımarma saikiyle veya dünyevi bir hırsla, iktidar arzusuyla isyan etmedim. Kendimi methetmek gibi olmasın, Rabbim beni esirgemezse kendime zulmetmiş olurum. Ben Allah için, Peygamber'i için ve dini için öfkelenerek ve Allah'ın kitabına ve Peygamber'in (sav.) sünnetine davet ederek yola çıktım. Nitekim hidayetin abideleri yıkılmış, takva ehlinin nuru söndürülmüş, hürmetleri çiğneyen ve bid'atlere uyan, zorba ve muannit zuhur etmişti. Vallahi o, Kitap'ı tasdik etmez ve ahirete inanmazdı. Soy sop olarak amcam oğluydu. Nesep olarak benim küfümdü. Ancak bu gerçekleri görünce onun hakkında Allah'tan hayırlısını di-
[269] ledim, beni bana bırakmamasını diledim. Sonra ona karşı harekete geçmek için yakınlarımdan bana icabet edenleri davet ettim, ona karşı hareket ettim. Nihayetinde Allah memleketi ve insanları ondan kurtardı. Bu benim kuvvetimle değil, Allah'ın kuvveti ve kudretiyle oldu.

Ey insanlar! Bir beldenin ihtiyaçlarını karşılamadan ve ehlinin fakirliğini gidermeden, onlara yardım etmeden taş üstüne taş, kerpiç üstüne kerpiç koymamak; bir kanal açmamam, eşe evlada vermemem, başka bir beldeye taşımamam sizin üzerimdeki hakkınızdır. Eğer bundan artan olursa artanı ona ihtiyaç duyan yakınındaki başka bir beldeye taşıyabilirim. Aynı şekilde sizi sınır boylarında uzun süre silahaltında bulundurarak ailelerinizi fitneye maruz bırakmayacağım. Kapımı yüzünüze

kapatmayacağım. Güçlünüz zayıfınızın hakkını yiyemeyecek. Cizye mükelleflerine onları memleketlerinden ayrılmaya sevk edecek, nesillerinin kökünü kazıyacak şekilde yük yüklemeyeceğim. Atiyyelerinizi her yıl, erzakınızı her ay vereceğim. Müslümanların maişeti tam olarak sağlanıncaya, en uzak olan en yakın olan gibi hakkını elde edinceye kadar bu icraat devam edecektir. Eğer taahhütlerimi ifa edersem sizler itaat edecek bana destek vereceksiniz. Vaadimi yerine getiremezsem beni haletme hakkına sahipsiniz. Ancak ondan önce tövbe etmemi isteyeceksiniz. Tövbe edersem tövbemi kabul edeceksiniz. Salah ehli olup da benim vadettiklerimi size vadeden olursa ona biat etmek isterseniz en başta ben ona biat edip itaat edeceğim.

Ey insanlar! Yaratana isyanı emreden kula itaat edilmez. Ahdini bozana da vefa gösterilmez. İtaatin esası Allah'a itaattir. Allah'a itaat ettiği sürece emir sahibine itaat edin. Allah'a isyan eder; isyana davet ederse ona isyan etmek ve onu öldürmek haktır. Sözlerime son verirken kendime ve size Allah'tan mağfiret dilerim.

Yezîd sonra insanları biatlerini yenilemeye davet etti. Ona ilk biat eden Efkam Yezîd b. Hişâm oldu. Sonra Kays b. Hâni el-Absî biat etti ve şöyle dedi: "Ey Müminlerin Emîri! Allah'tan sakın ve bu hâlini devam ettir. Hane halkından hiç kimse senin makamına ulaşamadı. Ömer b. Abdülazîz derlerse bilsinler ki sen bu makama salih bir iple gelirken Ömer kötü bir iple bu makamı elde etti." Mervân b. Muhammed bu sözleri haber alınca: "Ona ne oluyor? Allah onu kahretsin! Hepimizi ve Ömer'i kötülemektedir." Mervân halife olunca bir adam gönderdi ve şöyle dedi: "Dımaşk Mescidi'ne uğrarsan Kays b. Hâni'yi ara. Zira o orada çok namaz kıldı. Onu öldür." Adam yola çıktı ve Dımaşk Mescidi'ne girerek Kays'ı namaz kılarken gördü ve onu öldürdü.

***

Bu yılda Yezîd, Yûsuf b. Ömer'i Irak valiliğinden azletti ve Mansûr b. Cumhûr'u bu göreve getirdi.

Yûsuf b. Ömer'i azletmesi ve Mansûr b. Cumhûr'un vali olmasına dair rivayetler:

Şam halkı Yezîd b. Velîd'e kesin olarak itaat edince Irak valiliğine –rivayete göre– Abdülazîz b. Hârûn b. Abdullah b. Dıhye b. Halîfe el-Kelbî'yi getirdi. Ancak Abdülazîz ona: "Maiyetime ordu verilse makbul olurdu," dedi. Bunun üzerine Yezîd onu bıraktı ve Mansûr b. Cumhûr'u bu göreve getirdi.

Ebû Mihnef ise –Hişâm b. Muhammed'in rivayetine göre– şöyle dedi: Velîd b. Yezîd b. Abdülmelik 126 yılının Cemâziyelâhir ayının bitimine iki gün kala çarşamba günü katledildi. Bunun üzerine insanlar Yezîd b. Velîd b. Abdülmelik'e Dımaşk'ta biat ettiler. Mansûr b. Cumhûr da Velîd b. Yezîd'in öldürüldüğü gün Bahrâ'dan Irak'a hareket eden yedi kişiden biriydi. Yûsuf b. Ömer durumu haber alınca kaçtı. Mansûr b. Cumhûr receb ayının başlangıcında Hîre'ye gitti. Önce beytülmâlleri kontrol altına aldı; atâ ehline bağışlarını ve erzaklarını dağıttı. Hureys b. Cehm'i Vâsıt'a amil olarak atadı. Ondan önce bu görev Muhammed b. Nübâte'nin uhdesindeydi. Bir gece vakti onun üzerine gitti ve onu hapse attı, bağladı. Cerîr b. Yezîd b. Cerîr'i de Basra amilliğine tayin etti. Mansûr ikamet ettikten sonra amilleri tayin etti, Yezîd b. Velîd için Irak'ın muhtelif şehirlerinde biat aldı. Receb ayının kalan kısmında, şâban ve ramazan aylarında ikamet ettikten sonra ramazanın son günlerinde ayrıldı.

Ebû Mihnef'ın dışındaki raviler ise şöyle demişlerdir:

Mansûr b. Cumhûr bir bedevi olup kaba ve hileciydi. Mütedeyyin bir kimse değildi. Yezîd'in tarafında yer alması Gaylâniyyeye ilişkin görüşünden ve Hâlid'in öldürülmesinden dolayıdır. Bu hamiyetle Velîd'in öldürülmesine şahit oldu. Yezîd onu atayınca ona şöyle dedi: "Seni Irak'a tayin ettim. Oraya git
[271] ve Allah'tan sakın. Bilesin ki fâsık olduğu ve açıkça zulmettiği için Velîd'i öldürdüm. Onun yaptığını sakın yapmayasın." Derken Yezîd b. Hucre el-Gassânî –Nitekim kendisi mütedeyyin ve faziletli olup Şam halkınca takdir edilen bir şahsiyetti.– Yezîd b. Velîd'in huzuruna çıktı ve ona: "Ey Müminlerin Emîri! Irak valiliğine Mansûr'u mu tayin ettin?" dedi. Yezîd: "Evet, iyi bir eda gösterdi ve bize destek verdiği için," dedi. Yezîd: "Ey Müminlerin Emîri! O bedeviliği ve dine soğuk duruşu sebebiyle bu göreve layık değildir," dedi. Yezîd: "Güzel yardımı

sebebiyle onu tayin etmezsem kimi tayin edeceğim," dedi. Din ve doğruluk ehlinden, şüphelerden sakınan ve dinî hüküm ve hududu bilen birini tayin etmelisin. Neden Kays'tan hiç kimse senin etrafında yok ve onlardan hiç kimse kapında durmuyor?" dedi. Velîd: "Eğer kan akıtmak benim âdetimden olmuş olsaydı Kays'ın üzerine bir an önce giderdim. Vallahi onlar aziz olursa İslam zelil olur," dedi.

Yûsuf b. Ömer, Velîd'in katledildiğini duyunca etrafındaki Yemenlilere yönelip onları topladı ve hapse attı. Ardından da Mudarlılarla tek tek görüşüp onlara: "Bir ip kopmaya yüz tutar veya bir çatlak meydana gelirse ne düşünürsün?" diye soruyordu. Adam: "Ben Şam halkındanım. Onlar kime biat ederse ben de ona biat ederim, onlar ne yaparsa ben de öyle yaparım," diye karşılık veriyordu. Yûsuf arzu ettiği cevabı alamayınca hapisteki Yemenlileri serbest bırakmaya başladı ve Haccâc b. Abdullah el-Basrî ile Mansûr b. Nusayr'a –ikili Şam halkıyla Yûsuf arasında haberci rolündeydiler– haber göndererek Şam tarafında olup bitenleri kendisine bildirmelerini istedi. Şam yolunda da gözlemciler bıraktı. Korkusundan Hîre'de ikamet etti. Mansûr yola çıkmıştı. Ardından Süleyman b. Süleym b. Keysân'a bir mektup yazdı:

Bir toplum kendi hâlini değiştirmedikçe Allah onların hâlini değiştirmez. Allah bir topluma kötülük diledi mi, onu hiç kimse geri çeviremez. Velîd b. Yezîd Allah'ın nimetine nankörlük etti. O kan akıtınca Allah onun kanını akıttı ve onu cehenneme gönderdi. Onun yerine daha hayırlısını, hidayeti daha iyi bilen Yezîd b. Velîd'i getirdi. Nitekim insanlar ona biat ettiler. Irak'a da Hâris b. Abbâs b. Velîd'i vali olarak tayin etti. Abbâs, Yûsuf'u ve amillerini yakalamak üzere gönderdi. Ebyad iki merhale arkamda konakladı. Yûsuf ve amillerini derdest et. Sakın onlardan hiç kimseyi kaçırma ve onları hapse at. Sakın emirlere muhalefet etme. Aksi takdirde sen ve hane halkın kaldıramayacağınız bir cezaya maruz kalacaksınız. Artık kendin için doğru olanı seç veya bırak.

Bir rivayete göre de Mansûr, Aynüttemr'e vardığında Hî- [272]
re'de bulunan Şamlı komutanlara yazarak onlara Velîd'in öldürüldüğünü haber verdi; onlara emir vererek Yûsuf ve

amillerini derdest etmelerini istedi. Mektupların tümünü Süleyman b. Süleym b. Keysân'a gönderdi ve komutanlara dağıtımının yapılmasını istedi. Ancak Süleyman mektupları alıkoydu; Yûsuf'a giderek Mansûr'un kendisine gönderdiği mektubu ona okuttu. Yûsuf şaşakaldı.

Hureys b. Ebü'l-Cehm dedi: Vâsıt'a kalıyordum. Aniden Mansûr b. Cumhûr'un mektubu bana geldi. Mektupta Yûsuf'un amillerini derdest etmem isteniyordu. Vâsıt'ta onun işlerini deruhte ediyordum. Bunun üzerine mevalilerimi ve adamlarımı topladım, otuz civarında zırhlı ve silahlı olarak çıktık ve şehre geldik. Kapıcılar bana: "Kimsin?" dediler. "Hureys b. Ebü'l-Cehm," dedim. Onlar: "Allah'a yemin ederiz ki Hureys ancak çok mühim bir iş için gelmiştir," dediler ve kapıyı açtılar. İçeri girdik ve amili derdest ettik. Adam teslim oldu. Sabah olunca Yezîd b. Velîd için insanlardan biat aldık.

Ravi dedi: Ömer b. Şecere şöyle anlattı:

Amr b. Muhammed b. Kāsım, Sind'in başındaydı; Muhammed b. Gazzân –ya da İzzân– el-Kelbî'yi derdest edip darbettikten sonra onu Yûsuf'a gönderdi. Yûsuf onu darbetti, çok miktarda mali mükellefiyete tâbi tuttu. Her cuma günü bir taksit ödeyecekti. Ödemediği takdirde ona yirmi beş kırbaç vurulacaktı. Ancak onun eli ve bazı parmakları kurudu. Mansûr b. Cumhûr Irak valisi olunca onu Sind ve Sicistan amili yaptı. Muhammed b. Gazzân Sicistan'a gitti ve Yezîd için biat aldı. Ardından Sind'e gidip Amr b. Muhammed'i derdest etti, onu kelepçeleyerek bekçilerin gözetimi altına aldı. Namaz kılmak için kalkınca Amr bekçinin elindeki kılıcı kaptı, ona yaslanarak karnına saplandı. İnsanlar bağrıştılar. Bunun üzerine İbn Gazzân çıktı ve şöyle dedi: "Neden böyle yaptın?" diye sordu. Adam: "İşkenceden korktum," dedi. "Ben sana bu kadarını yapmayacaktım. Sen kendine daha beterini yaptın," dedi. Nitekim üç gün kaldıktan sonra öldü. İbn Gazzân, Yezîd için biat aldı. Yûsuf b. Ömer kendisine Mansûr b. Cumhûr'un mektubunu okutunca Süleyman b. Süleym b. Keysân el-Kelbî'ye: "Ne düşünüyorsun?" dedi. Ona: "Onunla birlikte savaşacağın bir imamın yok. Şam halkı da seninle birlikte Hâris b. Abbâs'a karşı savaşmazlar. Mansûr b. Cumhûr senin üzerine gelirse

sana bir kötülük yapmamasından emin değilim. Bana kalırsa Şam'a gitmekten başka çaren yok," dedi. Yûsuf b. Ömer: "Bu bir fikirdir. Çare nedir?" diye sordu. Süleyman b. Süleym: [273] "Yezîd'e itaat etmekte olduğunu göstereceksin, hutbede ona dua edeceksin. Mansûr yaklaşınca güvendiğim adamları seninle göndereceğim," dedi. Mansûr sabah vakti varacak kadar yaklaşınca Yûsuf, Süleyman b. Süleym'in evine geçti ve üç gün burada kaldıktan sonra Süleyman onu Semâve yolu üzerinden Belkā'ya götürecek bir adamı onunla gönderdi.

Rivayete göre Süleyman ona: "Saklanacaksın, Mansûr'u işiyle baş başa bırakacaksın," dedi. Yûsuf: "Nerede saklanacağım?" dedi. Süleyman: "Benim yanımda, sonra seni güvenli bir yere göndereceğim," dedi. Sonra Süleyman, Amr b. Muhammed b. Saîd b. Âs'a gitti ve ona durumu anlatarak Yûsuf'u barındırmasını istedi. Ona: "Sen Kureyşlisin ve Bekir b. Vâil dayılarındır," dedi. Bunun üzerine Amr onu barındırdı. Amr dedi: "Onun gibi inatçı bir kimse görmedim. Ancak korkaktı. Ona nefis bir cariye götürdüm. Onun içini ısıtacağını ve moralini düzelteceğini düşündüm. Vallahi ona yaklaşmadı ve bakmadı. Sonra bir gün haber göndererek kendisine gitmemi istedi. Ona gidince bana: "Bana güzel davrandın. Benim bir isteğim kaldı," dedi. "İsteğini söyle," dedim. Yûsuf: "Beni Kûfe'den çıkarıp Şam'a göndereceksin," dedi. "Olur," dedim. Mansûr b. Cumhûr sabah vakti karşımıza çıktı. Velîd'i andı ve onu kötüledi, Yezîd'i övdü. Yûsuf'un zulüm ve cevrini anlattı. Sonra hatipler ayağa kalktılar ve Velîd ile Yûsuf'un kötülüklerinden bahsettiler. Dönünce Yûsuf'a onların konuşmalarından söz ettim. Onu kötüleyen isimleri zikrederken Allah'a yemin ederek kimine yüz, kimine iki yüz, kimine üç yüz kırbaç vuracağını söyledi. Hayret ettim. Adamın gözü hâlâ valilik makamındaydı ve insanları tehdit ediyordu. Süleyman b. Süleym onu terk etti ve akabinde Şam'a gönderdi. Yûsuf önce Şam'da izini kaybettirdi sonra da Belkā'ya geçti.

Ali b. Muhammed şöyle anlattı:

Yûsuf b. Ömer, Benî Kilâb'dan bir adamı beş yüz kişiyle gönderdi ve onlara: "Yezîd b. Velîd yanınızdan geçecek olursa geçmesine izin vermeyin," dedi. Mansûr b. Cumhûr otuz adamla

onların üzerine gitti. Ancak onunla savaşmaktan imtina ettiler. Bunun üzerine Mansûr onların silahlarını alarak onları Kûfe'ye soktu. Ali b. Muhammed dedi: Yûsuf ile birlikte Kûfe'den yalnızca Süfyân b. Selame b. Süleym b. Keysân ile Gassân b. Kiâs el-Uzrî'nin erkek ve kadın çocuklarından otuz kişi çıktılar. Mansûr, Kûfe'ye receb ayının başında girdi. Önce beytülmâlden işe başladı, atiyyeleri ve erzakı hak sahiplerine dağıtarak Yûsuf'un hapse attığı amil ve haraç ehlini serbest bıraktı.

[274] Ravi dedi: Yûsuf, Belkā'ya geçince Yezîd b. Velîd'in haberini aldı. Ahmed b. Züheyr bana Abdülvehhâb b. İbrâhim, Hâlid b. Yezîd b. Hüreym'den naklen Osman b. Affân'ın azatlısı Ebû Hâşim Muhalled b. Muhammed b. Sâlih'in şöyle dediğini anlattı: Muhammed b. Saîd el-Kelbî'nin –Yezîd b. Velîd'in komutanlarındandı– şöyle dediğini işittim:

Yezîd kendisini Yûsuf b. Ömer'i yakalamak için gönderdi. Zira Yezîd onun Belkā'da akrabalarında olduğunu haber almıştı. Ravi dedi: Bunun üzerine eli veya daha fazla süvariyle yola çıktım. Sonra Belkā'daki evini kuşattım. Evi teftiş ettik ancak bir şey bulamadık. Zira Yûsuf, kadın kıyafeti giymiş bir vaziyette eşleriyle kızları arasında oturmuştu. Kadınları teftiş edince Yûsuf'u bulduk. Muhammed b. Saîd onu kelepçeli bir vaziyette derdest etti ve onu Velîd'in iki oğluyla aynı yerde hapse attı. Yûsuf, Yezîd'in valiliği müddetince İbrâhim'in halifeliği döneminde iki ay, on gün hapiste kaldı. Mervân, Şam'a gelip de Şam'a yaklaşınca Yezîd b. Hâlid'e onları öldürme emri verildi. Bunun üzerine Yezîd, Hâlid'in azatlısı Ebü'l-Esed'i birkaç adamıyla göndererek iki genci sırıklarla yaralamalarını istedi. Yûsuf b. Ömer'i de hapisten çıkarıp boynunu vurdu.

Bir rivayete göre de Yezîd b. Velîd, Yûsuf'un Belkā'ya gittiğini haber alınca onun üzerine elli süvari gönderdi. Benî Nümeyr'den bir adam karşısına çıkıp şöyle dedi: "Ey amca oğlu! Vallahi öldürüleceksin. Benim sözümü dinle ve teslim olma. Bana izin ver, seni bunların elinden kurtarayım," dedi. Yûsuf: "Hayır," dedi. Adam: "Bırak ben seni öldüreyim de bu Yemenliler seni öldürmesinler ki bundan dolayı kahrolmayalım," dedi. Yûsuf: "Bu tekliflerinden hiçbirini tercih etmiyorum," dedi. Adam: "Sen bilirsin," dedi.

Sonra onu Yezîd'e götürdüler. Yezîd ona: "Sen neden geldin?" dedi. Yûsuf: "Mansûr b. Cumhûr vali olarak gelince onu

işiyle baş başa bıraktım," dedi. Yezîd: "Hayır, sen bana itaat etmek istemedin," dedi. Bu yüzden onun hapse atılmasını emretti. Bir rivayete göre de Yezîd, Müslim b. Zekvân'ı ve Muhammed b. Saîd b. Mutarrif el-Kelbî'yi çağırdı ve onlara: "Duyduğuma göre fâsık Yûsuf b. Ömer Belkā'ya gitmiş. İkiniz gidin ve onu alıp bana getirin," dedi. İkili gittiler ancak onu bulamadılar. Bunun üzerine bir oğlunu tehdit ettiler. Adam: "Ben size yardımcı olayım. O otuz mil uzaktaki bir mezrasına gitti," dedi. İkili Belkā askerlerinden elli kişiyi yanlarına alıp gittiler. Onu buldular. Yûsuf oturuyordu. Onları görünce ayakkabısını bırakıp kaçtı. İkili onu aradı ve kadınlar arasında buldular. Kadınlar üzerine bir ipek kumaş parçası atmışlar, açık bir kıyafet içinde, kumaş parçasının kenarlarına oturmuşlardı. Bunun üzerine ayağından tutup onu çektiler. Adam Muhammed b. Saîd'e yalvarmaya başladı, onun adına Kelb kabilesini razı [275] etmesini ve bunun karşılığında on bin dinar vermeyi, Külsûm b. Umeyr ile Hâni' b. Bişr'in diyetini ödemeyi teklif etti. Ancak ikili onu alıp Yezîd'e götürdüler. Nöbetçi muhafızların başında buluna Süleyman'ın amili onu görünce sakalından tutup çekerek sakalını yoldu. –Yûsuf sakalı uzun, boyu kısa bir adamdı.– Onu Yezîd'in huzuruna çıkardılar. Adam kendi sakalından –sakalı göbeğini aşıyordu– tutarak: "Ey Müminlerin Emîri! Adam sakalımı yoldu, ondan tek bir kıl bırakmadı," deyip duruyordu. Yezîd, Hadrâ'da hapsedilmesini emretti. Muhammed b. Râşid yanına girdi ve ona: "Sende öcü olanların senin burada olduğunu bilip de üzerine büyük bir taş atmalarından korkmuyor musun?" dedi. Yûsuf: "Hayır, vallahi bu aklıma gelmedi. Allah hakkı için senden rica ediyorum Müminlerin Emîri'ne söyle daha dar bir yer de olsa benim yerimi değiştirsin," dedi. Muhammed b. Râşid dedi: Bunun üzerine Yezîd'e söyledim. Yezîd: "Senin bilmediğin ahmaklıkları daha beterdir. Onu Irak'a göndermek için hapsettim ki böylece insanların huzuruna çıkarılsın, hak sahipleri malından ve kanından haklarını alabilsinler.

Yezîd b. Velîd, Velîd b. Yezîd'i öldürüp de Mansûr b. Cumhûr'u Irak'a vali olarak gönderince Yezîd b. Velîd Iraklılara bir mektup yazarak Velîd'in kötülüklerini zikretti. Velîd'in mek-

tubu şöyledir: Ahmed b. Züheyr bana Ali b. Muhammed'den naklen şöyle anlattı: "Allah, İslam'ı din olarak seçti ve onu tertemiz kıldı. Onda bazı hükümler vazetti ve onları farz kıldı. Bazı haramlar koydu ve bunlardan sakınılmasını istedi. Bunlar itaat ve isyan konusunda bir imtihandır. Hayır ve fazilet mefhumlarını onda tamamladı ve onu himayesine aldı. Onun koruyucusu, hüküm ve hududunu ikame edenlerin dostu oldu. Onları kollamış ve İslam'ın faziletlerini onlara öğretmiştir. Allah kime hilafeti ihsan ettiyse, o da Allah'ın emir ve yasaklarına riayet ettiyse, birileri ahitlerini bozarak Allah'ın ona ihsan ettiği o makamdan onu mahrum etmeye yeltendiyse ya da bu konuda ahdi ihlal ettiyse muhakkak onun planı zayıflayıp çökmüş ve tuzağı boşa çıkmıştır. Böylece Allah ona olan ihsanını tamamlamış, ecrini ve sevabını hazırlamış, düşmanını hüsrana uğratarak dalalete mahkûm etmiştir. Allah'ın halifeleri dinin yardımcıları olarak peş peşe gelmişler, dininin hükümlerini uygulamışlar, Allah'ın kitabına uymuşlardır. Allah'ın dinini himaye etmeleri ve ona yardım etmeleri neticesinde nimetlerin tamamına nail olmuşlar, Allah onları hilafete uygun görmüştür. Hişâm vefat edinceye kadar bu hâl devam etmiştir.

[276] Sonra hilafet hiçbir Müslümanın benzerlerine tevessül edemeyeceği, hürmetleri çiğneyen hatta hiçbir kâfirin işlemeyeceği, benzerlerine düşmekten sakındığı fiillere tevessül eden Allah'ın düşmanı Velîd'e geçti. Bu fiilleri fütursuzca ve aleni biçimde yapınca, bu musibet büyüyüp kanlar akıtılınca, haksız yere malları gasbedince, haddi aşan fiiller irtikap edince –ki Allah bu fiilleri yapanlara nadiren mühlet verir– yaptıklarını gözden geçirebilir diye fiillerini ve işlediği günahları inkâr ettiysem de Allah'tan sakınarak ve Müslümanlara hürmeten bekledim. Sonra dikkatle ve teenniyle niyetimi icra etmeyi Allah'tan diledim, dinin umdelerini esas aldım ve Müslümanlar hakkında O'nun rızasını gözettim. Ardından Allah düşmanına karşı içleri öfke dolan savaşçılarla buluştum. Onlar onun işlediği fiillerine şahit olmuşlardı. Allah düşmanı, İslam'ın hükümlerini değiştirmek istiyor, Allah'ın indirmediği hükümlerle amel ediyordu. Bu fiilleri yaygın ve kapsayıcı bir

şekilde ve alenen yapıyordu. Bu işleri gizlice yapmıyordu, hiç kimsenin bu konuda şüphesi yoktu. İnsanlara öfkemi anlattım, din ve dünyanın fesada uğrayacağına dair korkumu ifade ettim. Onlara dinlerini savunmalarını ve kayıplarını telafi etmelerini söyledim. Bu konuda tereddütleri vardı ve yaptıkları sebebiyle endişe ediyorlardı. Ancak onları bu durumu değiştirmeye davet edince süratle icabet ettiler.

Bunun üzerine Allah irade buyurdu ve onlardan din ve rıza ehli bir orduyu harekete geçirdi. Onların başına Abdülazîz b. Haccâc b. Abdülmelik'i getirdim. Allah'ın düşmanıyla Bahrâ köyü civarında karşılaştılar ve ona hilafetin bir şûrâ heyetine tevdi edilmesi teklifinde bulundular. Müslümanlar üzerinde ittifak edecekleri bir kişiye idarelerini teslim etmeyi önerdiler. Ancak Allah'ın düşmanı buna icabet etmedi, dalaletinde ısrar etti. Allah'ı bilmeyerek onlara karşı hamle yaptı. Ancak karşısında hikmet ve izzetiyle Allah'ı buldu. Allah onu gücü ve kudretiyle yakaladı. Allah kötü ameli sebebiyle onu ve ona eşlik eden ve sayıları on kişiye varmayan habis çetesini bertaraf etti. Bu grubun dışında kalan diğer taraftarları ise davet edildikleri hakka yöneldiler. Böylece Allah onun ateşini söndürdü ve insanları ondan kurtardı. Allah onu ve yolundan gidenleri uzak etsin.

İstedim ki bu gerçekleri size bildireyim ve süratle intikal ettireyim ki Allah'a hamdedesiniz, şükredesiniz. Sizler bugün en güzel hâliniz üzerindesiniz. Zira başınızda bulunanlar sizin hayırlılarınızdır. Adalet ayağınıza getirilmiştir. Adalete aykırı bir icra yoktur. Bundan dolayı Rabbinize çok şükredin. Mansûr b. Cumhûr'a uyun. Ben onu sizin için seçtim. Bu konuda Allah'ın ahit ve misakına bağlısınız. Bu ahit kullarına yüklediği en büyük misaktır. Bana itaat edin ve sözümü dinleyin. [277] Benden sonra halef olarak bırakacağım ve ümmetin üzerinde ittifak edeceği kimseye de itaat edin. Aynı şekilde sizin de benim üzerimde haklarınız vardır. Yani Allah'ın emri ve Peygamber'in (sav.) sünnetiyle amel edeceğim ve hayırlı seleflerinizin yolundan gideceğim. Rabbimizden niyazımız hakkımızda güzel bir muvaffakıyet ve hayırlı bir akıbet nasip etmesidir.

***

Nasr b. Seyyâr'ın Mansûr b. Cumhûr'a İtaat Etmekten İmtina Etmesi

Bu yılda Nasr b. Seyyâr Horasan'da Mansûr b. Cumhûr'un amiline görevi devretmekten imtina etti. Nitekim Yezîd b. Velîd Irak ile birlikte Horasan'ı da Mansûr'un uhdesine vermişti.

Ebû Ca'fer dedi: Daha önce Nasr'dan bahsetmiş; Yûsuf b. Ömer'in ona yazarak Velîd b. Yezîd için hediyeler hazırlamasını ve Yûsuf'a gitmesini istediğini, Nasr'ın Irak'a gitmek üzere yola çıktığını ancak yolda ağırdan alarak gitmekte geciktiğini ve yoldayken Velîd'in öldürülmesi haberini aldığını zikretmiştim.

Ali b. Muhammed'in anlattığına göre Muhammed el-Bâhilî kendisine şöyle anlattı:

Sâlim el-Leysî'nin azatlısı Bişr b. Nâfi' –Irak postalarının başındaydı– Nasr'ın yanına geldi ve şöyle dedi: "Mansûr b. Cumhûr Irak'a vali olarak geldi. Yûsuf b. Ömer de kaçtı. Mansûr, kardeşi Manzûr b. Cumhûr'u Rey'e amil olarak gönderdi. Ben de onunla birlikte Rey'e geldim. Ona: "Nasr'a gidip durumu haber vereyim," dedim. Ancak Nîsâbûr'dayken Nasr'ın azatlısı Humeyd beni hapse attı. Bana: "Ya bana getirdiğin haberi anlatırsın ya da benim bölgeyi geçmeyeceksin," dedi. Bunun üzerine durumu ona haber verdim. Ondan Nasr'ın yanına varıncaya kadar kimseye bu sırrı vermemesinin sözünü Allah adına aldım. Adam söz verdi. Bunun üzerine toplu hâlde Nasr'a gittik. Nasr, Mâcan'daki konağındaydı. Onunla görüşmek için izin istedik. Ancak onun hadımı: "O uyuyor," dedi. Israr ettik. Bunun üzerine ona gitti ve ona haber verdi. Bunun üzerine Nasr çıktı, iki elimden tutup beni içeri aldı. Benimle konuşmadı. Sonra evde bana sordu ben de ona cevap verdim. Nasr azatlısı Humeyd'e: "Onu götür ve ona bir ikramiye getir," dedi. Sonra Yûnus b. Abdurabbih ve Ubeydullah b. Bessâm bana geldiler. Onlara da durumu anlattım. Selm b. Ahvez bana geldi, ona da bilgi verdim. Yûsuf ile ilgili haber Nasr'daydı. Haber onlara ulaşınca ona gittiler. Nasr beni çağırdı. Onlara durumu anlatınca bana inanmadılar. Ona: "Şu şahıslardan haberi teyit et," dedim. Üç gün geçince beni

seksen muhafız beklemeye başladı. Zira tahmin ettiğim süre uzamıştı. Dokuzuncu gece –Nevruz gecesiydi– anlattığım gibi kendilerine haber geldi. Bunun üzerine bana o hediyelerin [278] tümünü, dizgini ve eyeriyle bir at ayrıca bir Çin eyeri verdi. Bana: "Bekle sana tam yüz bin dirhem vereyim," dedi. Ravi dedi: Nasr, Velîd'in öldürülmesinden emin olunca hediyeleri geri verdi, köleleri azat etti, güzel cariyeleri oğulları ve has adamları arasında taksim etti. Tabak çanakları da diğer insanlara dağıttı. Amilleri görev yerlerine gönderdi ve işlerini güzel şekilde yapmalarını tavsiye etti.

Ravi dedi: Ezd, Horasan'da Manzûr b. Cumhûr'un Horasan'a vali olarak geleceği şayiasını yaydılar. Nasr hitap etti ve şöyle dedi: Maznun bir emîr gelirse ellerini ve ayaklarını keseriz. Sonra adını açıkça telaffuz ederek şöyle derdi: Yüzüstü bırakılmış akılsız Abdullah.

Ravi dedi: Nasr b. Seyyâr'ı Rebîa ve Yemen halkının başına getirirken Ya'kūb b. Yahyâ b. Hudayn'ı yukarı Tohâristan, Mes'ade b. Abdullah el-Yeşkürî'yi Harezm'in başına getirdi. Halef Mes'ade hakkında şöyle dedi:

Kerder hariç arkadaşlarımın hepsine derim ki Mes'ade el-Bekrî dullar için yağmur gibidir.

Ardından Ebân b. Hakem ez-Zahrânî'yi amil yaptı. Mugīre b. Şu'be el-Cehdamî'yi Kuhistan'a tayin etti ve onlara iyi davranmalarını tavsiye etti. Sonra insanları biat etmeye çağırdı. Onlar icabetle biat ettiler. Bunun üzerine şu manzumeyi dile getirdi:

Bekir'in çoğunluğu ve müttefikleriyle Nasr'a biat ettim ve dedim ki:

Irak'ın Bekir aşireti olarak senin emrindeyim. Efendisi ve vasıflarını bilenin oğluyla emrindeyiz.

Müslümanlar için güvence aldım. Beldelerin ahalisi ve dostlarıyla.

Yahyâ istediğin yöne meylederse süratle seyredenler sana gelirler.

Memleket fitnelerle çalkalandığı zaman Horasan'ı Müslümanlar için ikamete elverişli hâle getirdin.

Müslümanların ülfeti ve kaynaşması gerçekleşirse vuruşmayı ehline bırakırsın.

Memleketin ahalisini ve etrafında ikamet edenleri korudu ve barış içinde yaşattı.

İki doğuda kendini askere vakfettin. Onlar için çok cömert ve ikram sahibi oldun.

[279] *Biz bu durumdayız. Ta ki kâhinleri için yol istikametleri açık olarak tebeyyün etsin.*

Ta ki Kureyş içinde gizlediği niyetlerini açık ve seçik olarak ortaya koysun.

Yemin ettim ki mümbit geçitler ve etrafları onların yünlüleri için daha vefalıdır.

Kureyşü'l-bitâh'ın eşrafından sonra halefleri nasıl bir neticeye ulaşacak?

Eğer güçlü zayıfı ezerse atların yelesinden tutar ve harekete geçeriz.

Nerede korunursa korunsun onların yemlerinin korunduğu yeri bulduk.

Ona ortak olursa böğürleri içe doğru çekilir ve belleri incelir.

Bizler ahdimize sadık kalmaya devam ederiz ve Kureyş ile olan ittifakımıza razıyız.

Koruyucu bir örtü olarak senin gölgene de razıyız. Nitekim senin gölgen onun için bir koruyucudur.

Umulur ki Kureyş mücadele ederse bazı hedeflerini kayıtlara geçirir.

Irak'ta bazıları örtüleri örtmekte ve kovayı kancasıyla indiriyor.

Bizden aslan gibi olanlarla iş görüyor. Aslanların omuzları üzerinde yeleleri vardır.

Savaşta telef olmaktan sakınırsa bilsin ki zaman telef etmekte daha yakındır.

Dik yamaçlar göçse seninle ayaklarımız yere sağlam basmıştır.

Seni âdeta bir anne gibi kendimiz için hayırhah ve merhametli olarak gördük.

Bizim biatimiz saklı ve gizli bir şey değildi ki onu çabucak ihlal edelim.

Âdeta bu biat henüz ellerine ve ayaklarına kına yakmadan eşine kavuşmak isteyenin nikâhı gibidir.

Eşi mehirden önce güzelliğini keşfetti ve kendisi de onu üst elbisesiyle karşıladı.

Ravi dedi: Nasr, Abdülmelik b. Abdullah es-Sülemî'yi Harezm'e amil tayin etmişti. Abdülmelik onlara hitap eder ve ben kaba bir bedevi değilim. İcatçı bir Fezâreli de değilim. İşler benim değerimi artırdı, ben de işlerin hakkını verdim.
[280] Bilesiniz ki kılıcın da hakkını vereceğim. Kırbacın da hakkını vereceğim. Hapishaneye de hak edenleri atacağım. Beni cesur

ve atılgan olarak bulacaksınız. Ağaçları kuşatırım. İstikamet üzere olacaksınız. Benim için istikamet üzere olacaksınız. Aksi takdirde şahinin gece vakti suya yaklaşan bağırtlak kuşunu çarptığı gibi sırayla sizi çarpacağım.

Ravi dedi: Horasan'daki Belkīn aşiretinden bir adam geldi. Mansûr b. Cumhûr onu göndermişti. Nîsâbûr postası sorumlusu ve Nasr'ın azatlısı Humeyd onu darbetti ve burnunu kırdı. Adam onu Nasr'a şikâyet etti. Nasr ona yirmi bin dirhem verilmesini emretti ve onu giydirdi. Ona: "Senin burnunu kıran şahıs mevalilerimdendir. O senin dengin olmadığı için ona kısas uygulayamam. Bu sebeple hoş gör ve hayır söyle," dedi. Adam: "Senin ikramını kabul edemeyeceğim. Ancak hayır söyleyeceğim," dedi.

İsmet b. Abdullah el-Esedî dedi: Ey Belkīn'in kardeşi! Gideceğin kimselere haber ver. Bizler Kays'ı Rebîa için, Temîm'i de Ezd için hazırladık. Kinâne ise öyle kaldı. Zira onun dengi yoktur. Nasr: "Ne kadar düzeltirsem sizler bozuyorsunuz," dedi.

Ebû Zeyd, Amr b. Şebbe dedi: Ahmed b. Muâviye, Ebü'l-Hattâb'dan naklen bana şöyle anlattı:

Kudâme b. Mus'ab el-Abdî ve Kinde'den bir adam Mansûr b. Cumhûr tarafından Nasr'a gönderildiler. Nasr onlara: "Müminlerin Emîri öldü mü?" diye sordu. Onlar: "Evet," dediler. Nasr: "Mansûr b. Cumhûr vali oldu da Yûsuf b. Ömer Irak tahtını bırakıp kaçtı mı?" dedi. Onlar: "Evet," dediler. Nasr: "Ben cumhurunuzu reddedenlerdenim," dedi ve ikiliyi hapsetti, onlara iyi baktı. Irak'a bir adam gönderdi. Adam, Mansûr'un Kûfe'de hutbe okuduğunu gördü. Bunun üzerine Nasr adamları hapisten çıkardı ve Kudâme'ye: "Kelb'den bir adam başınıza geçti öyle mi?" dedi. Kudâme: "Evet, Kays ile Yemenliler arasında kaldık," dedi. Nasr: "Neden sizden bir adam başınıza getirilmiyor?" dedi. Kudâme: Bizler şairin dediği gibiyiz:

Bir gün bir emîrin zulmünden şikâyetçi olsak Ebû Gassân'ı çağırırız. O da gelir ve karargâhını kurar.

Nasr güldü ve onu kucakladı.

Mansûr b. Cumhûr Irak'a gelince Ubeydullah b. Abbâs'ı Kûfe'ye amil olarak tayin etti. –Ya da oranın valisiyken göre-

vini sürdürmesini istedi.– Emniyetin başına da Semâme b. Havşeb'i getirdi. Ancak onu azletti ve yerine Haccâc b. Ertât en-Nehaî'yi getirdi.

***

[281] **Mervân b. Muhammed'in Muhalefeti**

Bu yıl Mervân b. Muhammed, kardeşim Velîd b. Yezîd, Gamr b. Yezîd'e yazarak kardeşi Velîd'in kanını dökmesini emretti.

Yazdığı o kitabın nüshasından bahsetti:

Ahmed, Ali'den naklen bana şöyle dediğini anlattı: Velîd öldürüldükten sonra Mervân b. Muhammed, Gamr b. Yezîd'e şöyle yazdı:

Hilafet peygamberlerin nübüvvet yolunun devamıdır. Aynı zamanda Allah'ın dininin hükümlerini ikame etmenin esasıdır. Allah halifeleri bu makamla onurlandırmıştır. Allah onları aziz kılmış ve onları aziz kılanları da onurlandırmıştır. Onlara husumet besleyenler ve yollarından başka yol izleyenler için helak vardır. Halifeler Allah'ın kendilerine tevdi ettiği emanete riayet ederek birbirleri ardınca gelen bu insanlar bu görevin hakkını vermekte ve bu yükün altından kalkmaktadırlar. Bu görevi Müslümanların desteğiyle ifa etmektedirler. Şam halkı bu konuda en Allah'ın kulları arasında itaatte en güzel insanlar olup dokunulmazlarını en iyi savunan ve ahitlerine en çok vefa gösterenlerdir. Asileri, muhalifleri, ahdini bozanlar ve haktan sapanları tenkil etmekte en sert davrananlardır. Allah'ın nimeti onların üzerine çokça yağdı. İslam onlarla mamur oldu. Şirk ve müşrikler onlarla bastırıldı. Ancak onlar Allah'ın emrine muhalefet ettiler, ahitleri bozmaya yeltendiler. Bu ateşi tutuşturanlar bu kimselerdir. Kalpler bunlardan nefret etmektedir. Halifenin kanından sorumlu olanlar Benî Ümeyye'den bazı emîrlerdir. Onun kanı zayi olmayacak. Fitne dinse, işler toparlansa bu Allah'ın geri çevrilmez bir takdiridir. Kendi tespitlerinle onların kararlaştırdıklarını ve gözlemlerini yaz. Ben sessizce beklemekteyim. Birtakım gayretlere şahit olursam intikam için harekete geçeceğim. Hükümleri bir kenara itilmiş, hafife alınarak terk edilmiş Allah'ın dini için intikam alacağım. Yanımda bir kavim vardır ki Allah onların kalbine bana itaati yerleştirmiştir. Onlar kendilerini sevk

ettiğim hedefe doğru atılgan insanlardır. Onların denkleri de vardır. Onların göğüsleri dolu doludur. Bir çıkış yolu bulsalar geri durmazlar. Öfke ve hiddet de Allah'tandır. Müeccel bir vakti vardır. Mervân ve Muhammed'e benzemiyorum. –Ancak gayretlere şahit oldum.– Elbisemin eteğini Kaderiyeye karşı [282] sıvamasam, kılıcımla vurmasam, yaralamasam Allah'ın takdiri beni bulup yakalayacak ya da dilediği zaman cezalandıracaktır. Şimdilik duruyorum. Zira senden gelecek haberi beklemekteyim. Kardeşinin öcünü almak hususunda gevşeklik gösterme. Zira Allah seni koruyacak ve sana kâfidir. Dileyen ve yardım eden olarak Allah kâfidir.

Ahmed bana Ali ve Amr b. Mervân el-Kelbî'den naklen Müslim b. Zekvân'ın şöyle dediğini anlattı:

Yezîd b. Velîd, Tufeyl b. Hârise el-Kelbî hakkında Abbâs b. Velîd ile konuştu. Dedi ki: Tufeyl bir kefaletin altına girdi. Uygun görürsen Mervân b. Muhammed'e yaz ve tavsiyede bulun. Ona izin versin ki aşiretinden yardım talebinde bulunsun. – Nitekim Mervân atâ vaktinde insanların insanlardan yardım istemelerine mani oluyordu.– Abbâs onun isteğine icabet etti ve onu posta bineğiyle gönderdi. Nitekim Abbâs'ın mektupları İslam memleketlerinde kale alınıyordu. Yezîd, Mervân'a yazarak Ebû Ubeyde b. Velîd'den on sekiz bin dinara bir köy satın aldığını ve dört bin dinara ihtiyaç duyduğunu ifade etmişti. Müslim b. Zekvân dedi: "Yezîd beni çağırdı ve dedi ki: "Tufeyl ile birlikte git ve bu mektubu götür. Bu konuda Mervân ile konuş." Müslim dedi: "Yola çıktık ancak Abbâs benim çıktığımı bilmiyordu. Hilat'a vardığımızda Amr b. Hârise el-Kelbî ile karşılaştık. Hâlimizi sordu. Ona durumumuzu haber verdik. O yalan söylüyorsunuz," dedi. "Sizin Mervân'la bir meseleniz var," dedi. Biz o da nedir?" dedik. Sonra çıkmak istediğimde beni bir kenara çekerek: "Mizze halkı bin kişi var mı?" diye sordu. "Daha fazla," dedim. "Dımaşk ile arasındaki mesafe ne kadardır?" diye sordu. "Tellalın sesini duyarlar," dedim. "Benî Âmir (Kelb'den Benî Âmir'i) ne kadardır?" dedi. "Yirmi bin adam," dedim. Amr: "Parmağını salladı ve yüzünü çevirdi," dedi. Müslim dedi: Bu sözleri duyunca Mervân'a tamah ettim. Bunun üzerine Yezîd adına ona şöyle yazdım: Sana mevalilerimden İbn Zekvân'ı gönderdim. Sana talebini ve mesajımı

iletecek. Gönlünden kopanı ona ver. Zira o bana yakın olan iyi bir kişi ve güvendiğim mevalilerimdendir. O iffetli ve emin bir insandır. Sonra Mervân'ın yanına vardık. Tufeyl, Abbâs'ın mektubunu korumasına teslim etti. Ayrıca Yezîd'in mektubunu da getirdiğini haber verdi. Mektubu okudu. Koruma çıktı ve "Bundan başka bir mektup getirdin mi, sana bir tavsiyede bulundu mu?" diye sordu. Tufeyl: "Hayır. Ancak beraberimde
[283] Müslim b. Zekvân vardır," dedi. Korumu tekrar girerek Mervân'a bilgi verdi. Sonra koruma çıktı ve Tufeyl'e: "Mevlasına söyle gitsin," dedi.

Müslim dedi: "Ayrıldım. Akşam vakti emîrin mahfiline gittim. Mervân namazı kıldırdıktan sonra tekrar namaz kılmak istedim. Zira onun arkasında namaz kılmanın sıhhatine kani değildim. Namaza durmuştum ki bana bir hadım geldi. Bunun üzerine namazı acele kıldım ve peşinden gittim. Beni evinin haremlik kısmında bulunan Mervân'ın yanına götürdü. Selam verdim ve oturdum. Bana: "Kimsin?" dedi. "Yezîd'in azatlısı Müslim b. Zekvân," dedim. "Azatlısı mısın, yoksa onun maiyetinden misin?" dedi. "Azatlısıyım," dedim. "Bu daha iyi. Ancak her iki hâlde de bir yakınlık vardır. İstediğini söyle," dedi. "Emîr söyleyeceklerimi tasvip etse de, tasvip etmese de hoş görürse söylemek istediğimi söyleyeyim," dedim. Mervân: "Olur," dedi. Allah'a hamdettim, Peygamber'ine salat ve selam getirdikten sonra Allah'ın Mervânoğullarına hilafet makamını ihsan etmesini ve halkın onlara olan teveccühünü dile getirdim; Velîd'in dinin halkalarını nasıl bozduğunu, insanların diline nasıl düştüğünü ve onun bütün ahvalini anlattım. Konuşmamı bitirince konuştu. Ancak Allah'a hamdetmedi, şehadet kelimesini dile getirmedi. Şöyle dedi: "Seni dinledim. Güzel ve isabetli konuştun. Zeyd'in görüşü ne güzeldir! Allah şahit olsun ona biat ettim. Bu uğurda canımı ve malımı feda etmeye hazırım ve karşılığında yalnızca Allah'ın rızasını dilerim. Vallahi Velîd hakkında daha fazla bir şey söylemek istemiyorum. Ancak şu kadarını söyleyeyim ki o sılayı gözetti, insanlara verdi ve mülkünde şirk koştu. Yine şahitlik ederim ki ahirete inanmıyordu." Sonra bana Yezîd hakkında sordu. Ben de durumu büyüttüm ve abarttım. Mervân bana durumunu açığa

vurma. Senin arkadaşının ihtiyacını karşıladım ve kefaletinin karşılığını verdim. Ayrıca ona bin dirhem verilmesini emrettim. Birkaç gün daha kaldım. Bir gün, gün ortasında beni çağırdı. Sonra dedi ki: "Adamına git ve ona söyle: Allah onu muvaffak etsin. Allah'ın emirlerine bağlı kalsın. O Allah'ın gözetimi altındadır." Yazdığım mektubun cevabını yazdı. Bana: "Gücün yettiği kadar süratle git. Zira Cezîre'de altı yedi gün içinde bir isyan çıkacak. Korkarım olay uzun sürer de yoluna devam edemeyeceksin," dedi. Ona: "Emîr nasıl haberdar oldu?" dedim. Mervân güldü ve: "Heva ehline hoşnut olacakları kadar veririm ki içlerinden geçeni bana anlatsınlar," dedi. Kendi kendime ben de onlardan biriyim dedim. Ona: "Bunları yaptıysan Allah seni ıslah etsin. Nitekim Hâlid b. Yezîd b. Muâviye'ye: 'Bu malumatı nasıl elde ettin?' diye sormuşlar. O şöyle demiş: 'İnsanların havasına uydum, görüşlerini paylaştığımı söyledim. Onlar da sırlarını bana açtılar ve içlerinden geçenleri bana söylediler'." Bunun üzerine ona veda ettim ve yola çıktım. Âmid'e vardığımda Velîd'in öldürüldüğünü haber veren ve peş peşe gelen postacılarla karşılaştım. Bu sırada Abdülmelik b. Mervân b. Muhammed de Cezîre'deki Velîd'in valisine başkaldırmış ve onu oradan çıkarmıştı. Yola gözetleyiciler dikmişti. Bunun üzerine postacıları bırakarak bir binek hayvanı kiralayıp bir rehber tuttum ve Yezîd b. Velîd'e gittim.

***

Mansûr b. Cumhûr'un Irak Valiliğinden Azli

Bu yılda Yezîd b. Velîd, Mansûr b. Cumhûr'u Irak valiliğinden azletti ve yerine Abdullah b. Ömer b. Abdülazîz b. Mervân'ı atadı.

Bu konuda varit olan rivayetler:

Yezîd b. Velîd'den nakledildiğine göre o, Abdullah b. Ömer b. Abdülazîz'e: "Irak halkının babana karşı meyilleri vardır. Seni oraya vali tayin ettim. Oraya git," dedi. Ebû Ubeyde'den şöyle rivayet edildi: Abdullah b. Ömer kendini ibadete vermiş hassas bir insandı. Irak'a giderken önden Irak'ta bulunan Şamlı komutanlara elçiler ve mektuplar gönderdi. Zira Mansûr b. Cumhûr'un görevi kendisine teslim etmeyece-

ğinden endişe ediyordu. Ancak hepsi ona itaat etti, Mansûr b. Cumhûr da görevini ona devretti ve Şam'a döndü. Ömer amillerini görev yerlerine gönderdi, insanlara erzak ve atiyyelerini dağıttı. Bunun üzerine Şamlı komutanlar ona itiraz ederek: "Feyimizi bunlara dağıtıyorsun. Oysa bunlar düşmanlarımızdır," dediler. Abdullah Iraklılara: "Ben feyinizi size geri vermek istedim. Zira bu daha çok sizin hakkınızdır. Ancak onlar bana karşı çıktılar ve yaptıklarımı kabul etmiyorlar," dedi.

Bunun üzerine Kûfe halkı şehrin meydanına çıktılar ve orada toplandılar. Şamlı komutanlar onlara haber göndererek özür dilediler ve yaptıklarını inkâr ederek böyle bir şeye tevessül etmediklerine dair yemin ettiler. Ancak her iki taraftan sıradan insanlar harekete geçtiler ve birbirlerine saldırarak bazıları yaralandı. Abdullah Hîre'deydi. Kûfe'nin başındaysa Ubeydullah b. Abbâs el-Kindî vardı. Nitekim Mansûr b. Cumhûr tarafında Kûfe'ye amil olarak atanmıştı. Kûfeliler onu Emaret Konağı'ndan çıkarmak isteyince Ömer b. Gadbân b. el-Kabaserî'ye haber göndererek onu çağırdı. Ömer icabet etti ve insanları konaktan uzaklaştırdı, onları teskin ederek sefihlerini azarladı. Böylelikle iki tarafı ayırdı, insanlar birbirlerine aman verdiler. Abdullah b. Ömer durumdan haberdar olunca İbn Gadbân'ı ödüllendirdi ve onu giydirip kendisine binek
[285] hayvanı hediye etti. Ayrıca onu emniyetin başına getirerek Sevâd'ın haraç ve muhasebe işlerini tevdi etti. Ona kavmine tahsisatta bulunmasını istedi. Bunun üzerine altmış ve yetmiş dirhem tahsis etti.

***

Horasan'da Nezârî-Yemanî Mücadelesi

Horasan'da Nezârîlerle Yemenliler Arasında Vuku Bulan İhtilaf

Bu yılda Horasan'da Nezârîlerle Yemenliler arasında ihtilaf vuku buldu. Kirmânî bu yılda Nasr b. Seyyâr'a muhalefet etti. Her biriyle bir grup hareket etti ve ona destek verdi.

İki taraf arasında ihtilaf ve bunun sebeplerine dair nakledilen rivayetler:

Ali b. Muhammed üstatlarından naklen şöyle anlattı:

Abdullah b. Ömer, Yezîd b. Velîd tarafından vali olarak tayin edilip de Irak'a gidince Nasr'a yazarak onu yerinde bıraktığına dair ahdini bildirdi. Ravi dedi: "Bir rivayete göre de Abdullah'ın mektubu Kirmânî'nin Nasr'ın hapishanesinden çıktıktan sonra Nasr'a ulaştı. Müneccimler Nasr'a: "Horasan'da bir fitne zuhur edecek," dediler. Bunun üzerine Nasr, beytülmâl hasılasının yükseltilmesini emretti; Velîd b. Yezîd için hazırladığı altın ve gümüş tabak çanaklardan insanlara atiyyeler dağıttı. İlk konuşan Kinde'den ağzı laf yapan uzun boylu bir adamdı. Şöyle dedi: "Atiyye, atiyye!" Bir sonraki cumada Nasr bazı muhafızlara emir vererek silahlarını kuşanıp konuşanlar olabilir endişesiyle mescitte vaziyet almalarını istedi. Kindî tekrar kalkarak: "Atiyye, atiyye!" dedi. Bunun üzerine Ezd'in azatlılarından biri –Ebü'ş-Şeyâtîn lakabıyla tanınırdı– kalktı ve konuştu. Hammâd es-Sâiğ ve Ebü's-Selîl el-Bekrî de kalktılar ve "Atiyye, atiyye!" dediler. Nasr: "Asilikten sakının. İtaat ve cemaate sarılın. Allah'tan korkun ve size yapılan nasihatleri dinleyin," dedi.

Bunun üzerine Selm b. Ahvez minberde bulunan Nasr'ın yanına çıktı ve onunla konuştu ve şöyle dedi: "Senin bu sözlerinin bize bir faydası yoktur." Çarşı ehli kalkıp çarşıya gittiler. Bu hareket karşısında Nasr kızdı: "Bugünden sonra sizin bende bir atânız yoktur," dedi. Ayrıca şöyle dedi: Biriniz kendisine hediye edilen bir deve veya bir giysi sebebiyle kardeşi ve amcasının oğlu tarafından yüzüne vurulduğunu, ah benim mevlam ve sütanam dediğini görür gibiyim. Evet, onların ayaklarının altından dayanılamaz bir şer zuhur ettiğini, çarşılarda boğazlanmış kurbanlıklar gibi atıldığını görür gibiyim. Nitekim bir valinin valiliği uzun sürerse ondan usanırlar. Ey Horasanlılar! Düşmanla göğüs göğse bir cephedesiniz. Sakın içinizde iki kılıç karşı karşıya gelmesin. [286]

Ali dedi: Abdullah b. Mübârek şöyle anlattı:

Nasr hutbesinde dedi ki: Ben affediciyim. Ancak mazlumun hakkını zalimden alırım. Umarım ki bu benim için hayırlıdır. Sizler bir işe yönelirsiniz ve onunla fitneye tevessül edersiniz. Allah sizi korumasın! Vallahi sizi yaydım ve katladım. Katladım ve yaydım. Sizden on kişi bile maiyetimde yoktur. Sizinle

benim durumum sizden öncekilerin şu beyitte ifade ettikleri gibidir:

Arkadaşlarımıza tutunun, sizi harekete geçiririz. Bizler hayrınızı da şerrinizi de tanıdık.

Allah'tan sakının. Vallahi sizin hakkınızda ihtilaf edilse kişi malından ve evladından koparıldığını dileyecek ve gözünün onu görmesini istemeyecektir. Ey Horasanlılar! Sizler cemaati inkâr ettiniz ve tefrikaya dayandınız. Meçhulün gücünü mü istiyor ve bekliyorsunuz. Ey Arap topluluğu! Bunda helakiniz vardır. Sonra Nâbiga ez-Zübyânî'nin beytini dillendirdi:

Bedbahtlığınız size galip gelirse bilesiniz ki ben sizin iyiliğiniz için çabaladım.

Hâris b. Abdullah b. Haşrec b. Mugîre b. el-Verd el-Ca'dî de şöyle dedi:

Yıldızları incelikle izleyerek geceliyorum. Onlar seyrederken ilk çıkanları göçüp gidiyor.

Bir fitne ki haddi aştı ve bütün salah ehlini kuşatmıştır.

Onun meşgalesi Horasan, Irak ve Şam diyarında olan herkesi yaralıyor.

İnsanlar ondan dolayı kapkaranlık ve âdeta bir zulmet dalgaları arasında bulunuyor.

Aklı noksan olan, cehaletle suçlanan ve aklı başında olan bu fitnede eşit bir şekilde sorumludur.

İnsanlar öyle bir sıkıntıdalar ki az kalsın hamileler bebeklerini düşürecekler.

Künhü bilinmeyen, kör fitnenin gailelerinin gölgesinde debeleniyorlar.

İnsanlar bu fitnenin akıbetini düşünmezler ve söyleyeni meçhuldür.

Âdeta ağzından köpük dökülen bir deve veya ebeleri etrafında olan ve doğum çığlıkları atan bir hamile gibidir.

Bize geldi ve yönelişiyle bizi suçladı. Bu fitnede sarsıntıları çetin olan musibetler vardır.

[287] Ravi dedi: Abdullah b. Ömer'in Nasr'a yazdığı valilik ahdi onun eline varınca Kirmânî adamlarına: "İnsanlar arasında fitne vardır. Kendinize bir emîr bulun," dedi. –Kirmânî adıyla tanınmasının sebebi Kirman'da doğduğundan dolayıdır. Asıl adı, Cüdey' b. Ali b. Şebîb b. Berârî b. Suneym el-Maanî'dir.– Adamları ona: "Sen bizim emîrimizsin," dediler. Bunun üze-

rine Mudarlılar Nasr'a: "Kirmânî sana karşı fitne çıkarıyor. Onun üzerine adam göndererek onu öldür ya da onu hapse at!" dediler. Nasr: "Hayır, benim kız ve erkek çocuklarım vardır. Oğullarımı onun kızlarıyla, kızlarımı da onun oğullarıyla evlendireyim," dedi. Onlar: "Hayır," dediler. Nasr: "Ona yüz bin dirhem göndereyim. O cimri bir adamdır, adamlarına bir şey vermeyecek. Adamları durumu öğrenince etrafından dağılacaklar," dedi. Onlar: "Hayır, bu onun için bir kuvvettir," dediler. Nasr: "O zaman onu kendi hâlinde bırakın. O bizden, biz de ondan sakınalım," dedi. Onlar: "Hayır, onun üzerine adamlar gönder ve onu hapse at!" dediler.

Ravi dedi: Nasr, Kirmânî'nin şöyle dediğini haber aldı:

Benî Mervân'a itaat etmekteki gayem, oğullarımın kılıçlarla silahlandırılmalarını sağlamak, böylece Benî Mühelleb'in öcünü almaktır. Ayrıca Nasr'ın bize olan cefası ve Esed'in ona olan iyilik ve yararlıklarına rağmen bizi mükâfatlandırmamasıdır. İsmet b. Abdullah el-Esedî, Nasr'a: "Bu bir fitneyi başlatmaktır. Onu bir cinayet ile suçla ve asi olduğunu açıklayarak boynunu vur. Sibâ' b. Nu'mân el-Ezdî ve Ferâfisa b. Zahîr el-Bekrî'nin de boyunlarını vur. Zira o Mudar'ı Rebîa'ya üstün kıldığı için âdeta Allah'a karşı bir hoşnutsuzluk hâli içindedir.

O Horasan'daydı. Cemîl b. Nu'mân ise şöyle dedi: "Sen onu onurlandırdın. Onu öldürmek istemiyorsan bana teslim et, ben öldüreyim," dedi. Bir rivayete göre de ona öfkelenmesinin sebebi Cürcan Amili Bekr b. Firâs el-Behrânî'yle mektuplaşmasında ona Mansûr b. Cumhûr'un Esed b. Abdullah'ın azatlısı Ebü'z-Za'ferân ile görevlendirme ahdini göndermesidir. Nasr onu yakalamak istedi ancak onu ele geçiremedi. Kirmânî'ye Velîd'in öldürüldüğü ve Mansûr b. Cumhûr'un Irak'a vali olarak tayin edildiğini yazarak haber veren Sâlih el-Esrem el-Harâr'dır. Başka bir rivayette de şöyle anlatılmıştır: Bir grup Nasr'a giderek şöyle dediler: "Kirman fitneye davet etmektedir. Asrem b. Kabîsa, Nasr'a: "Cüdey' emîrliği Hristiyanlık ve Yahudilikle elde edeceğini bilse Hristiyan ve Yahudi olur," dedi. Aslında Nasr ve Kirmânî iki samimi dosttular. Hatta Esed b. Abdullah'ın valiliği döneminde Nasr'a iyiliği dokunmuştu. Ancak Nasr vali olunca Kirmânî'yi reislikten azlet-

miş, yerine Harb b. Âmir b. Eysem el-Vâşicî'yi getirmişti. Harb
[288] ölünce Kirmânî'yi tekrar bu göreve getirdi. Ancak kısa bir müddet sonra tekrar onu azletti ve yerine Cemîl b. Nu'mân'ı getirdi. Bunun üzerine Nasr ile Kirmânî birbirlerinden uzak durdular. Sonra Nasr, Kirmânî'yi kalede hapsetti. Kalenin sorumlusu Mukātil b. Ali el-Mur'î –veya Murî– idi.

Ravi dedi: Nasr, Kirmânî'yi hapse atmak isteyince muhafızlarının başı Ubeydullah b. Bessâm'e emir vererek onu ihzar etmesini emretti. Ubeydullah onu getirince Nasr ona: "Ey Kirmânî! Yûsuf b. Ömer bana mektup göndererek seni öldürmemi emretmedi mi? Ben ona dönüp o Horasan'ın bir büyüğü ve bir silahşorudur, diyerek seni kurtarmadım mı?" dedi. Kirmânî: "Evet," dedi. Nasr: "Senin borcunu kapatıp insanların ödeneklerinden karşılamadım mı?" Kirmânî: "Evet," dedi. Nasr: "Kavminin istememesine rağmen oğlun Ali'nin yaralamadan mütevellit mali tazminat borcunu onlara ödetmedim mi?" Kirmânî: "Evet," dedi. Nasr: "Sen bütün bunlara rağmen fitneye tevessül ettin," dedi. Kirmânî: "Emîr ne dediyse ondan fazlasını yaptı, ondan dolayı müteşekkirim. Eğer emîr beni öldürmekten kurtardıysa ben de Esed b. Abdullah döneminde ona yaptıklarımı bilmektedir. Emîr teenniyle hareket etsin ve tahkik ve tespit etsin. Ben fitneyi sevmiyorum," dedi. İsmet b. Abdullah el-Esedî: "Yalan söylüyorsun, sen kargaşa çıkarmak istiyorsun ve seni aşan işlere kalkışıyorsun," dedi. Selm b. Ahvez de: "Ey emîr! Onun boynunu vur," dedi. Bunun üzerine Abdurrahman b. Nuaym el-Gāmidî'nin oğulları Mikdâm ve Kudâme: "Firavun'un *'Onu ve kardeşini beklet!'*[25] diyen adamları sizden iyidir. Ey İbn Ahvez! Senin sözlerin yüzünden Kirmânî öldürülecek," dediler ve sesler yükselmeye başladı. Nasr, Selm'e emir vererek Kirmânî'yi hapse atmasını emretti. Bunun üzerine ramazanın bitimine üç gün kala 126 yılında hapse atıldı. Ezd onun hakkında Nasr ile konuştular. Nasr: "Onu hapse atacağım diye hapsettim. Ancak ona bir zarar vermeyeceğim. Onun için endişe ediyorsanız ona istediğiniz adamı ona terfik edin," dedi. Bunun üzerine Yezîd en-Nahvî'yi uygun gördüler. Yezîd kalede ona refakat etti. Onun korumaları Benî Nâciye'den Osman'ın adamları ve Cehm

25 A'râf, 7/111.

b. Mes'ûd oldular. Ravi dedi: Ezd, Nasr, Mugîre b. Şu'be el-Cehdamî ve Hâlid b. Şuayb b. Ebû Sâlih el-Huddânî'ye haber göndererek onlarla Kirmânî'nin serbest bırakılmasını görüştüler. Bunun üzerine yirmi dokuz gün hapis yattıktan sonra Kirmânî serbest bırakıldı. Benî Rebîa b. Hanzale'den Ali b. Vâil şöyle dedi: Nasr'ın yanına gittim. Kirmânî bir kenarda oturuyor ve [289] şöyle diyordu: "Ebü'z-Za'ferân geldiyse benim ne günahım var! Vallahi onu saklamadım ve yerini de bilmiyorum."

Ezd, Kirmânî hapsedilince onu Rusl'den almak istemişlerdi. Ancak Kirmânî onlardan rica ederek: "Allah hakkı için yapmayın," dedi. Rusl ile birlikte Selm b. Ahvez de ona refakat etti. Götürülürken gülüyordu. Kirmânî hapsedilince Abdülmelik b. Harmele el-Yahmedî, Mugîre b. Şu'be, Abdülcebbâr b. Şuayb b. Abbâd ve Ezd'den bir grup Nevş'e gittiler. Onlar: "Bir cinayet veya bir suç işlemediği hâlde Kirmânî'nin hapse atılmasına razı olamayız," dediler. Yahmed'den yaşını başını almış bazı adamlar onlara: "Yapmayın, emîrinizin durumunun ne olacağını bekleyin," dediler. Onlar: "Hayır, bu duruma rıza gösteremeyiz. Nasr ya elini bizden çekecek ya da biz de sizden başlayacağız," dediler. Abdülazîz b. Abbâd b. Câbir b. Hümâm b. Hanzale el-Yahmedî yüz kişiyle geldiler. Muhammed b. Müsennâ ve Dâvûd b. Şuayb da geldiler; Abdülmelik b. Harmele ve maiyetindekilerle birlikte geceyi Nevş'te geçirdiler. Sabah olunca Havzân'a gittiler, Nasr'ın evladının annesi olan Azze'nin evini ateşe verdiler. Burada üç gün kaldılar. "Bu duruma razı olamayız," dediler. Bunun üzerine Kirmânî'ye emin kişiler terfik ettiler. Bunların içinde Yezîd en-Nahvî ve başkaları da vardı. Derken Neseflilerden bir adam geldi ve Kirmânî'nin hizmetçisine: "Onu çıkarırsam bana ne vereceksiniz?" dedi. Ona: "İstediğini veririz," dediler. Adam kalenin su arkına gitti ve onu genişletti. Sonra Kirmânî'nin oğullarına giderek onlara: "Babanıza yazın bu gece çıkmaya hazır olsun," dedi. Ona mektup yazdılar ve mektubu yemekle birlikte Kirmânî'ye gönderdiler. Kirmânî refakatçileri Yezîd en-Nahvî ile Husayn b. Hakem'i yemeğe davet ederek birlikte yemek yediler. Kirmânî su arkına girdi. Onun kollarından tutup çektiler. Böyleyken bir yılan karnına dolandı ancak ona zarar vermedi.

Bazı Ezdliler: "Yılan da Ezd'dendi ve ona zarar vermedi," diye espri yaptılar. Onu çekerken menfez dar olduğu için omzu ve böğrü yüzüldü. Menfezden çıkınca Devvâme adındaki katırı veya Beşîr adındaki atına bindi. Kelepçe ayaklarında duruyordu. Onu Galatân adındaki köye götürdüler. Abdülmelik b. Harmele de oradaydı ve kelepçesini açtı.

Ali dedi: Ebû Velîd Züheyr b. Hüneyd el-Adevî şöyle dedi:

Kirmânî'nin maiyetinde hizmetçisi Bessâm da vardı. Kalede bir menfez gördü ve onu çıkabilecek kadar genişletti ve Kirmânî oradan çıktı. Kirmânî, Muhammed b. Müsennâ
[290] ve Abdülmelik b. Harmele'ye: "Bu gece çıkacağım," diye haber gönderdi. Bunun üzerine toplandılar. Kirmânî çıktı. Onun Ferkad adındaki azatlısı onlara gitti ve Kirmânî'nin çıktığını haber verdi. Bunun üzerine onu Harb b. Âmir'in köyünde karşıladılar. Üzerinde çarşaf türü bir giysi vardı ve kılıcını kuşanmıştı. Maiyetinde iki oğlu Osman ve Ali, Abdülcebbâr b. Şuayb ve azatlısı Ca'fer vardı. Kirmânî, Amr b. Bekir'e emir vererek Galatân, Endeğ ve Eştürc'e gitmesini ve onlarla Nevşec merasındaki –burası aynı zamanda bayram namazının kılındığı yerdi.– Reyyân b. Sinân el-Yahmedî Kapısı'nda buluşmak istediğini bildirmesini söyledi. Amr b. Bekir gitti ve onlara emri iletti. İnsanlar silahlı olarak köylerinden çıktılar. Kirmânî onlara sabah namazını kıldırdı. Sayıları bin civarındaydı. Güneş bir boy kadar yükseldiğinde sayıları üç bini buldu. Sekâdim halkı da geldi. Nîrân Çayırlığı istikametinde Havzân'a geçti. Bunun üzerine Halef b. Halîfe şu beyitleri dillendirdi:

Mera ve çayırlığa gidin. Bu, gözleri daha iyi açar. Nitekim menfezin adamları da meraya açıldılar.

Ezd'in çayırlığı geniştir; ayaklarla dizler orada aynı hizada sıralanır.

Bir rivayete göre, Kirmânî hapisten çıktığı gece Ezd, Allah'ın kitabı üzerine Abdülmelik b. Harmele'ye biat ettiler. Nevş Çayırlığı'nda toplanınca namaza durdular. Ancak Abdülmelik ve Kirmânî bir müddet ihtilaf ettiler. Neticede Abdülmelik, Kirmânî'yi öne geçirdi ve emîrliği ona bıraktı. Bunun üzerine namazı Kirmânî kıldırdı. Kirmânî firar edince Nasr, Merverrûz Kapısı'nda İbrdâne nahiyesinde kamp kurdu ve orada kırk gün kaldı.

Rivayete göre Kirmânî kaçınca Nasr, İsmet b. Abdullah el-Esedî'yi yerinde bırakarak Merverrûz Kapısı muhitindeki Beş Köprü mevkiine geçti ve burada insanlara hitap etti. Konuşmasında Kirmânî'yi eleştirdi ve şöyle dedi: "Kirman'da doğdu ve Kirmanlı oldu. Sonra Herat'a geçti ve Heratlı oldu. İki yatak arasında kalanın sabit bir aslı ve mümbit bir nesli yoktur." Sonra Ezd hakkında şöyle dedi: "Onlara güvenilirse zillet ehli oldukları görülecektir. Eğer imtina ederlerse tıpkı şair Ahtal'ın dediği gibidirler:

Gece karanlığında karşılıklı bağrışan kurbağalar misali bağrışmalarıyla deniz yılanına buradayız diye seslenirler.

Sonra söylediklerinin aşırıya kaçtığını hissedince pişmanlık duydu ve şöyle dedi: Allah'ı anın. Allah'ı anmak şifadır. Zikirde hayır vardır; şerri defeder, günahı siler. Allah'ı zikretmek nifaktan berattır.

Ardında Nasr'ın etrafında çok sayıda insan toplandı. Kirmânî, Selm b. Ahvez'i çok sayıda atı zırhlı süvarilerin başında [291]
Kirman'ın üzerine gönderdi. Bunun üzerine insanlar Nasr ile Kirmânî arasında ara buluculuk yaparak Nasr'ın ona aman vermesini ve onu hapsetmemesini istediler. Kavmi de muhalefet etmeyeceğine dair ona kefil olmalarını istediler. Bunun üzerine elini Nasr'ın eline verdi. Nasr ona evinde oturmasını emretti. Sonra Nasr'dan bir şeyler duyunca kendisine ait bir köye gitti. Ardından Nasr çıktı ve Köprüler mevkiinde konuşlandı. Kāsım b. Necîb, Nasr'a gitti ve onunla konuşarak Nasr'ın Kirmânî'ye aman vermesini sağladı. Ona: "İstersen Horasan'dan ayrılsın istersen de evinde kalsın," dedi. Aslında Nasr'ın görüşü Horasan'dan çıkması yönündeydi. Ancak Selm ona: "Onu çıkarırsan onun adını ve hatırasını yüceltmiş olursun. İnsanlar da onu çıkardı zira ondan korktu diyecekler," dedi. Nasr: "Benim korkum çıkmadığı takdirde sebep olacağı tehlike, çıktığında sebep olacağı tehlikeden daha büyük olmasıdır. Kaldı ki kişi memleketinden sürülürse küçülür," dedi. Ancak insanlar onun görüşünü kabul etmediler. Bunun üzerine Nasr ondan vazgeçti. Maiyetindekilere onar dirhem verdi. Kirmânî de Nasr'a giderek çadırına girdi. Nasr ona aman verdi. Abdülazîz b. Abdurabbih, Hâris b. Süreyc'e iltihak etti.

Daha sonra Nasr, 126 yılının Şevvâl ayında Mansûr b. Cumhûr'un azledilmesi ve yerine Abdullah b. Ömer b. Abdülazîz'in valilik görevine getirilmesi haberini aldı. Bunun üzerine Nasr insanlara hitap etti ve İbn Cumhûr'dan söz ederek şöyle dedi: "Irak'a valilik yapacak bir adam olmadığını biliyordum. Allah onu azletti ve makamını güzel adamın oğlu güzel adama nasip etti." Bunun üzerine Kirmânî, İbn Cumhûr için öfkelendi, tekrar adam toplamaya ve silah edinmeye başladı. Cuma namazına yaklaşık bin beş yüz kişiyle iştirak ediyor ve Maksûrenin dışında namazı kılıyordu. Sonra Nasr'ın yanına uğruyor, selam veriyor, oturmadan ayrılıyordu. Akabinde Nasr'a uğramaktan vazgeçti ve muhalefetini açığa vurdu. Bunun üzerine Nasr, Selm b. Ahvez'i ona göndererek şöyle dedi: "Vallahi seni hapsettiğimde sana bir kötülük düşünmedim. İnsanları bozacağından endişe etmiştim. Bana uğra." Kirmânî adama: "Evimde olmasaydın seni öldürecektim. Ahmaklığını bilmesem sana daha güzel davranacaktım. İbnü'l-Akta''a git, iyi veya kötü dilediğin şeyleri ona söyle," dedi. Selm döndü ve Nasr'a durumu bildirdi. Nasr: "Tekrar ona git," dedi. Selm: "Hayır, vallahi gitmeyeceğim. Ondan korkmuyorum. Ancak senin hakkında kötü sözlerini duymak istemiyorum." Bunun üzerine Nasr ona İsmet b. Abdullah el-Esedî'yi gönderdi. Ona: "Ey Ebû Ali! Din ve dünyan hakkında kalkıştığın bu hareket sebebiyle akıbetinden endişe ediyorum. Sana bazı tekliflerimiz olacak. Emîrine git, sana bu teklifleri yapacak. Bununla
[292] yalnızca seni uyarmak istiyoruz," dedi. Kirmânî şöyle dedi: "Biliyorum ki Nasr sana bunları söylemedi. İstedin ki o senin bu işi yaptığını duysun da onun nezdinde bir kıymetin olsun. Vallahi bu cümlem bittikten sonra sana bir kelime daha söylemeyeceğim. Evine dön. Senden başka kimi isterse göndersin," dedi. İsmet döndü ve şöyle dedi: "Yahyâ b. Husayn dışında Kirmânî kadar husumeti şedit, hayret verici ve kaba bir adam görmedim. Allah onlara lanet etsin. Vallahi onlar onu adamlarından daha çok tazim ediyorlar." Selm b. Ahvez dedi: "Bu hudut bölgesinin ve insanlarının bozulmasından korkuyorum. Kudeyd'i ona gönder." Nasr, Kudeyd'i ona gönderdi. Kudeyd ona gitti ve şöyle dedi: 'Ey Ebû Ali! Sen inat ettin. Korkarım ki durum kontrol edilemez bir hâl alacak, hepimizin helak

olacağımızdan korkuyorum. Acemler bizim hâlimize sevinecekler'." Kirmânî şöyle dedi: "Ey Kudeyd! Ben senden şüphe etmiyorum. Ancak Nasr ile gelenlerden dolayı ona güvenmiyorum. Nitekim Allah Resulü (sav.): "Bekri senin kardeşindir ancak ona güvenmeyeceksin!" buyurdu. Kudeyd: "İçinde bir şüphe varsa ona rehine ver," dedi. Kirmânî: "Kimi vereyim?" dedi. Kudeyd: "Ona Ali ve Osman'ı rehine olarak ver," dedi. Kirmânî: "O bana kimi verecek? Onda hayır yoktur," dedi. Kudeyd: "Ey Ebû Ali! Korkarım ki bu beldenin harap olmasına sebep olacaksın," dedi ve Nasr'a döndü; Akîl b. Ma'kıl el-Leysî'ye: "Bu hudut bölgesinde bir musibetin vuku bulmasından korkuyorum. Sen amcan oğluyla konuş," dedi. Akîl, Nasr'a: "Ey Emîr! Allah için aşiretini uğursuz bir akıbete maruz bırakma. Şam'da Hâricîler Mervân'a karşı savaşıyor. İnsanlar bir fitne içindedirler. Ezd sefih insanlardır ve senin komşularındır," dedi. Nasr: "Ne yapayım? İnsanları ıslah edecek bir şey düşünüyorsan haydi yap. O bana güvenmediğini söylüyor," dedi. Bunun üzerine Akîl, Kirmânî'ye gitti ve ona: "Ey Ebû Ali! Senden sonra emîrlerden talep edilecek bir âdet ihdas ettin. Korkarım ki akılların âciz kalacağı bir durumla karşı karşıya kalacağız," dedi. Kirmânî: "Nasr ona gitmemi istiyor. Ancak ona güvenmiyorum. İstiyoruz ki o da çekilsin biz de çekilelim; Bekir b. Vâil'den hepimizin uygun göreceği bir kişi seçelim. Halife'den bir emir gelinceye kadar bu adam bizi yönetsin diyorum ancak Nasr kabul etmiyor." Akîl: "Ey Ebû Ali! Bu serhaddin insanlarının helak olmasından korkuyorum. Emîrine gel ve istediğini söyle, sana icabet edilecek. Kavminin sefihlerini yöneldikleri bu yolda teşvik etme," dedi. Kirmânî: "Senin nasihatinden ve makul tutumundan şüphe etmiyorum ancak Nasr'a güvenmiyorum. Horasan'ın malından dilediği kadarını alsın ve gitsin," dedi. Akîl: "Sizi birleştirecek bir çözüme ne dersin? Sen onların eniştesi ol, o da sizin enişteniz olsun," dedi. Kirmânî: "Ona hiçbir durumda güvenmiyorum," dedi. Akîl: "Bundan başka hayırlı bir çözüm yok. Korkarım ki yarın [293]
helak olur ve kaybolursun," dedi. Kirmânî: "Kuvvet ve kudret ancak Allah'ındır," dedi. Akîl ona: "Sana bir daha geleyim mi?" dedi. Kirmânî: "Hayır. Ancak ona söyle, birileri onu istemediği işlere mecbur eder de bize karşı akıbeti helak olan bir hare-

kete girişirsin. Dilersen ben çıkayım. Senden korktuğum için değil belki bu beldenin ehlini uğursuz bir duruma sürüklemek ve kan akıtmamak için çıkacağım," dedi. Nitekim Cürcan'a gitmek üzere hazırlanmaya başladı.

***

Hâris b. Süreyc ve Yezîd

Bu yılda Yezîd b. Velîd, Hâris b. Süreyc'e aman verdi ve bu konuda ona yazılı amanname verdi. Nitekim Abdullah b. Ömer'e yazarak Hâris'ten alınan mal ve evlatlarının ona geri vermesini emretti.

Bu konuda varit olan rivayetler:

Rivayet edildiğine göre Nasr ve Kirmânî arasında Horasan'da fitne çıkınca Nasr, Hâris b. Süreyc'in Türklerle birlikte üzerlerine gelmelerinden endişe etti. Bu durum Kirmânî'nin ve başkasının durumundan daha çetindir. Bu sebeple Nasr onunla bir uzlaşmaya varmak istedi ve ona Mukātil b. Hayyân en-Nebatî, Sa'lebe b. Safvân el-Benânî, Enes b. Becâle el-Arecî, Hedbe eş-Şa'râvî ve Rebîa el-Kureşî'yi ona göndererek onu Türk diyarından geri getirmek istedi.

Ali b. Muhammed üstatlarından naklen şöyle anlattı:

Tirmiz halkından Hâlid b. Ziyâd el-Beddî ve Benî Âmir'in azatlısı Hâlid b. Amr, Yezîd b. Velîd'e giderek Hâris b. Süreyc için aman dilediler. İkili Kûfe'ye uğradılar. Burada Saîd Hudeyne ile karşılaştılar. Saîd, Hâlid b. Ziyâd'a: "Bana neden Hudeyne ismini taktıklarını biliyor musun?" Hâlid: "Hayır," dedi. Saîd: "Yemen halkını öldürmemi istediler. Ancak imtina ettim," dedi. İkili Ebû Hanîfe'den Eclah'a –Yezîd b. Velîd'in has adamlarındandı– bir mektup yazmasını rica ettiler. Ebû Hanîfe onlar için Eclah'a mektup yazdı. Eclah ikiliyi Yezîd ile görüştürdü. Hâlid b. Ziyâd, Yezîd'e: "Ey Müminlerin Emîri! Allah'ın kitabını hâkim kılmak için amcanın oğlunu öldürdün. Ancak senin valilerin zulmediyorlar," dedi. Yezîd: "Onlardan başka bana yardımcı olacak kimse bulamıyorum. Onlardan nefret ediyorum," dedi. Hâlid: "Ey Müminlerin Emîri! Ünlü ailelerden olan kişileri tayin ederek onlara hayır ehli ve fıkıh bilen kişileri terfik et. Böylece bu zevat onları senin ahdinden sorumlu tutsunlar," dedi. Yezîd:

"Yapacağım," dedi. Ayrıca ikili Hâris b. Süreyc için ondan aman talep ettiler. Bunun üzerine ona şöyle yazdı:

Allah'ın hududu çiğnenince, kullarına kötü muamele edilince, haksız yere kan akıtılınca, mallar alınınca Allah için [294] öfkelendik. İstedik ki bu ümmette Allah'ın kitabı ve Peygamberinin (sav.) sünnetiyle amel edelim. Zira kuvvet ve kudret ancak Allah'ındır. Sana kendimiz hakkında açıklamada bulunduk. Maiyetindekilerle birlikte emniyet içinde geri dön. Zira sizler kardeşlerimiz ve yardımcılarımızsınız. Ayrıca Abdullah b. Ömer b. Abdülazîz'e yazarak aldıkları mal ve zürriyetinizi size geri vermesini istedim.

İkili dönüş yolunda Kûfe'ye uğradılar ve İbn Ömer ile görüştüler. Hâlid b. Ziyâd ona: "Allah, emîri ıslah etsin. Amillerine babanın siretine uymalarını telkin etmiyor musun?" dediler. Abdullah: "Ömer'in sireti açık ve bilinen bir siret değil midir?" dedi. Hâlid: "Onunla amel edilmezse ne faydası vardır," dedi. Daha sonra ikili Merv'e geçtiler ve Yezîd'in mektubunu Nasr'a teslim ettiler. Bunun üzerine Nasr onlardan ele geçirdiği şeyleri onlara iade etti. Sonra Hâris'e giderken Nasr'ın Hâris'e gönderdiği Mukātil b. Hayyân ve adamlarıyla karşılaştılar. İbn Ömer, Nasr'a şöyle yazmıştı: "Benim ve Halife'nin izni olmadan Hâris'e aman verdin." Nasr pişman oldu ve Yezîd b. Ahmer'i göndererek aynı gemiye bindiği takdirde Hâris'i ortadan kaldırmasını emretti. İkili Âmül'de Mukātil ile karşılaşınca Mukātil bizzat ona gitti. Bu nedenle Yezîd ondan vazgeçti. Ravi dedi: Hâris, Merv'e gitmek üzere geldi. On iki sene müşriklerin diyarında kalmıştı. Onunla birlikte Kāsım eş-Şeybânî, onun kādısı Mudarris b. İmrân ve Abdullah b. Sinân da gelmişlerdi. Hâris, Semerkant'a geldi. Semerkant'ın başında bulunan Mansûr b. Ömer onu karşılamadı ve: "Çok mu iyi bir sınav verdi?" dedi. Sonra Nasr'a mektup yazarak Hâris'e karşı harekete geçmek için izin istedi. "Hangisi hasmını öldürürse cennete veya cehenneme gidecek," dedi. Nasr ona: "Emevilere mülklerinde zarar veren defalarca kan akıtarak vebal altına giren onların mülkünde en misafirperverleri, en savaşçıları ve Türklere karşı en müessir baskınları yapan kişiyken dünyadan yüz çeviren Hâris, emîrin yanına gelirse Benî Temîm'i

dağıtarak sana zarar verecek," diye yazdı. Serder Hudah da Mansûr b. Ömer'in emri altında hapisteydi. Zira Beyâsân'ı öldürmüştü. Bunun üzerine oğlu Cünde, Mansûr'dan yardım istedi. Mansûr onu hapse attı. Hâris onun hakkında Mansûr ile konuştu. Mansûr onu serbest bıraktı. Bunun üzerine Serder Hudah, Hâris'e bağlandı ve ona vefa gösterdi.

***

İbrâhim el-İmâm'ın Benî Abbâs Taraftarlarına Mektubu

Bu yılda –bazı ravilere göre– İbrâhim b. Muhammed el-İmâm, Ebû Hâşim Bükeyr b. Mâhân'ı Horasan'a gönderdi. Onunla birlikte siret ve vasiyeti de gönderdi. Ebû Hâşim
[295] Merv'e gitti; nakipleri ve davetçileri topladı, Muhammed b. Ali'nin vefat haberini verdi. Onları İbrâhim'e davet ederek onun mektubunu onlara sundu. Onlar daveti kabul ettiler, topladıkları paraları ona takdim ettiler. Bükeyr de onu İbrâhim b. Muhammed'e götürdü.

İbrâhim b. Velîd'e Biat Edilmesi

Bu yılda Yezîd b. Velîd kardeşi İbrâhim b. Velîd'e biat alarak onu kendi veliahdı yaptı. İbrâhim'den sonrası için Abdülazîz b. Haccâc b. Abdülmelik için de biat aldı. Bu tasarrufun sebebini Ahmed b. Züheyr bana Ali b. Muhammed'den naklen şöyle anlattı: Yezîd b. Velîd 126 yılının Zilhicce ayında hastalandı. Bunun üzerine ona: "Kardeşin İbrâhim için ve İbrâhim'den sonrası için Abdülazîz b. Haccâc'a biat al," denildi. Kaderiyeciler onu devamlı bu biate teşvik ederek ona: "Ümmetin idaresi işini ihmal etmen senin için helal olmaz. Kardeşin için biat al," diyorlardı. Bunun üzerine Yezîd, İbrâhim ve ondan sonrası için Abdülazîz b. Haccâc'a biat aldı.

Bu yılda Yezîd b. Velîd, Yûsuf b. Muhammed b. Yûsuf'u Medine valiliğinden aldı, bu göreve Abdülazîz b. Abdullah b. Amr b. Osman'ı getirdi. Abdülazîz zilkadenin bitimine iki gün kala Medine'ye geldi.

Mervân b. Muhammed'in Yezîd'e Muhalefeti

Bu yılda Mervân b. Muhammed, Yezîd b. Muhammed'e muhalefetini ilan ederek Velîd'in intikamını almak için Erminye'den Cezîre'ye geçti. Ancak Harran'a varınca Yezîd'e biat etti.

Mervân'ın muhalefeti ve biat etmesinin sebeplerine dair nakledilen rivayetler:

Ahmed b. Züheyr bana Abdülvehhâb b. İbrâhim b. Hâlid b. Yezîd b. Hüreym'den naklen şöyle dediğini anlattı:

Osman b. Affân'ın azatlısı Ebû Hâşim Muhalled b. Muhammed b. Sâlih bize anlattı. –Ona bu konuda gördüklerini sordum. "Mervân b. Muhammed'in askerleri arasındaydım," dedi.– Şöyle dedi: "Abdülmelik b. Mervân b. Muhammed b. [296] Mervân, Gamr b. Yezîd ile birlikte yaz gazası dönüşü Harran'dayken Velîd'in öldürüldüğü haberini aldı. Bu sırada Cezîre'de Velîd'in amili Abde b. Rebâh el-Gassânî idi, Velîd'in ölüm haberini alınca Şam'a gitmek üzere yola çıktı. Bunun üzerine Abdülmelik b. Mervân b. Muhammed harekete geçerek Harran ve Cezîre'nin şehirlerini ele geçirdi ve başlarına Süleyman b. Abdullah b. Ulâse'yi getirdi. Erminye'de bulunan babasına yazarak durumu bildirdi ve acilen bölgeye intikal etmesini söyledi. Mervân harekete geçmek için hazırlık yaptı; Velîd'in kanının davacısı olacağını açıkladı. İşleri yoluna koyuncaya kadar hudut bölgesini boşta bırakmak istemedi. Bu maksatla Bâblılara İshak b. Müslim el-Akīlî –kendisi Kays kabilesinin reisidir– ve Sâbit b. Nuaym el-Cüzâmî'yi –Filistin halkından olup Yemenlilerin reisidir– gönderdi. Sâbit'in Mervân ile arkadaşlığı, Mervân'ın onu Hişâm'ın Rusâfe'deki hapishanesinden kurtarmasına dayanır. Mervân iki yılda bir Hişâm'a gider; bölgesinin durumunu, orada konuşlanan askerin ahvalini ve düşmana karşı izlenecek hareket hattını arz ediyordu. Hişâm'ın Sâbit'i hapsetmesinin sebebiyse daha önce zikrettiğimiz üzere Hanzale b. Safvân'a karşı tavrından, Berberîler ve Afrikalılarla savaşmak üzere Hişâm'ın Sâbit'e gönderdiği askerleri bozmasındandır. Nitekim askerler, Hişâm'ın başlarına getirdiği komutan olan Külsûm b. İyâz el-Kasrî'yi öldürdüler. Bunun üzerine Hanzale, Hişâm'a mektup yazarak onu şikâyet etti. Hişâm, Hanzale'ye emir vererek Sâbit'i kelepçeleyerek kendisine göndermesini istedi. Hanzale onu Hişâm'a gönderdi. Hişâm onu hapse attı. Sâbit'in hapis hayatı Mervân'ın Hişâm'ı ziyaret etmesine kadar sürdü. –Nitekim Külsûm b. İyâz'ın durumunu ve Afrika meselesini bu kitabın daha önceki konularında zikretmiştik.– Mervân, Hişâm'a gelince Hişâm'ın

maiyetinde olan Yemenli ileri gelenler ona giderek Sâbit hakkında Hişâm ile konuşmasını rica ettiler. Bu grubun içinde Hişâm'ın muhafızlarının başı Ka'b b. Hâmid el-Absî, Abdurrahman b. Dahm ve Süleyman b. Habîb Kādiye de vardı. Bunun üzerine Mervân, Hişâm'dan Sâbit'i kendisine bağışlamasını istedi. Hişâm onu kendisine bağışladı. Sâbit, Erminye'ye gitti. Mervân ona görev verdi, özel bir alaka gösterdi. Mervân, Sâbit'i İshak ile birlikte Bâb'a gönderince Bâblılara vermesi için ikisine bir mektup tevdi etti. Mektupta Bâblılara bölgelerinin durumunu, görevlerini ifa etmelerinin karşılığında sevaba nail olacaklarını ve sebatlarının Müslümanların kadın ve çocuklarına dokunabilecek zararları defedeceğini işaret etti.

Ravi dedi: Ayrıca Bâblılara atiyyelerini de gönderdi, Filis-
[297] tin halkından Humeyd b. Abdullah el-Lahmî adında bir zatı – daha önce de onların başında bulunmuş olup hoşnut oldukları bir kişiydi– onların başına getirdi. Nitekim onun idaresinden memnun kaldılar. Sâbit ve İshak, Bâblılara karşı Mervân'ın kendilerine tevdi ettiği görevi ifa ettiler, mesajını tebliğ ettiler, mektubunu onlara okudular. Bâblılar da hudut hattında sebat etmeye ve merkezlerinde kalmaya devam edeceklerine dair davete icabet ettiler. Sonra Sâbit'in komutanlara, hudut bölgesindeki üslerinden ayrılıp Şam diyarındaki vilayetlerine dönmelerini telkin ettiğinden haberdar oldu. İkili ona gidince sefer için hazırlandı ve askeri denetlemek istedi. Sâbit b. Nuaym maiyetindeki Şamlılara gizli telkinlerde bulunarak Mervân'dan ayrılarak kendisine katılmalarını ve böylelikle onları kendi vilayetlerine götüreceğini, onların sevk ve idaresini üstleneceğini bildirdi. Bunun üzerine firar edenlerle birlikte gece vakti kendi birliklerinden ayrıldılar ve ayrı bir yerde konuşlandılar. Mervân durumu haber aldı, geceyi maiyetindekilerle silahaltında ve nöbetleşerek geceyi geçirdiler. Sabah olunca maiyetindekilerle çıkarak onlara yöneldi. Sâbit'in tarafına geçenler Mervân'ın tarafında olanların iki katıydılar. Onlara karşı saf düzenine geçerek savaş vaziyeti aldılar. Bunun üzerine Mervân tellallara emir vererek merkez, sağ ve sol kanatlarda iki saf arasında karşı tarafa şöyle seslenmelerini istedi. "Ey Şamlılar! Neden ayrıldınız? Bana niçin kızdınız? İstediğiniz gibi size dav-

ranmadım mı? Size güzel muamelede bulunmadım mı? Sizi güzel yönetmedim mi? Birbirinizin kanını akıtmaya sevk eden nedir?" Onlar ona şöyle cevap verdiler: "Biz sana Halifemize itaatin bir gereği olarak itaat ediyorduk. Şimdi Halifemiz öldürüldü ve Şam halkı Yezîd b. Velîd'e biat ettiler. Biz de Sâbit'in emîrliğine razı olduk ve başımıza getirdik. Bizi sancaklarımızla şehirlerimize götürecek. Mervân tellallarına emir vererek: "Yalan söylüyorsunuz. Söylediklerinizi yapmak için ayrılmadınız. Başıboş hareket etmek ve giderken zimmet ehlinin mallarını, erzaklarını ve yemlerini gasbetmek istiyorsunuz. Siz bana itaat edinceye kadar sizinle aramda kılıç vardır. Sizi Fırat'a kadar götüreceğim. Ardından komutanları askerleriyle baş başa bırakacağım ve şehirlerinize gideceksiniz." Onun ciddi olduğunu görünce ona meylettiler ve emrine girerek Sâbit b. Nuaym'ı ve dört oğlu Rufâa, Nuaym, Bekir ve İmrân'ı derdest etmesine yardımcı oldular. Mervân emir vererek atlarından indirildiler ve silahları ellerinden alınarak ayaklarına zincir vuruldu. Başlarına da birkaç muhafız dikti. Ayrıca Şam ve Cezîre halkından bir grup asker seçti, onları askerlerine katarak yürüyüşünde askeri zapturapt altına aldı. Askerden hiç kimse kötü bir şey yapmadı, hiçbir köylüye zulmetmediler ve ne aldılarsa ücretini verdiler. Nihayet Harran'a vardılar. Sonra askerlere şehirlerindeki üslerine iltihak etmelerini emretti. Sâbit'i de yanında hapsetti. [298] Cezîrelilere atiyye vermek için onları davet etti, onlardan yirmi bin küsur celadet ehline atiyye verdi. Sonra Yezîd'e gitmek için hazırlık yaptı. Yezîd de onunla yazışarak kendisinden biat almak istediğini, Abdülmelik b. Mervân'ın babası Muhammed'e Cezîre, Erminye, Musul ve Azerbaycan idaresini verdiği gibi bu bölgelerin idaresini ona tevdi etmeyi vadetti. Bunun üzerine Yezîd'e biat etti; Muhammed b. Abdullah b. Ulâse ile Cezîre'nin ileri gelenlerinden bir grubu ona gönderdi.

***

Yezîd b. Velîd'in Ölümü

Bu yılda Yezîd b. Velîd öldü. Onun ölümü 126 yılının Zilhicce ayının sonunda vuku buldu.

Ahmed b. Sâbit bir raviden naklen bana şöyle anlattı: İshak b. Îsâ, Ebû Ma'şer'den naklen şöyle anlattı:

Yezîd b. Velîd 126 yılında Kurban Bayramı'ndan sonra vefat etti. Zikrettiğimiz bütün ravilere göre Yezîd'in halifeliği altı ay sürdü. Bir rivayete göre de beş ay, iki gün sürdü.

Hişâm b. Muhammed dedi: Yezîd altı ay, birkaç gün hüküm sürdü. Ali b. Muhammed ise şöyle dedi: Yezîd'in halifeliği beş ay, on iki gün sürdü.

Ali b. Muhammed dedi: Yezîd b. Velîd 126 yılının Zilhicce ayının bitimine on gün kala vefat etti. Öldüğünde kırk altı yaşındaydı.

Ona göre hilafet müddeti altı ay, iki gün olup Dımaşk'ta vefat etti.

Kaç yaşındayken vefat ettiği hususunda ihtilaf vardır. Hişâm dedi: Yezîd otuz yaşında vefat etti. Bazılarına göreyse öldüğünde otuz yedi yaşındaydı. Künyesi Ebû Hâlid idi. Annesi cariye olup Şah Afrid bint Feyrûz b. Yezdicerd b. Şehriyar b. Kisrâ idi. Kendisi bu konuda şu beyti dile getirdi:

Ben Kisrâ ve Mervân'ın oğullarıyım. Kayser benim ve Hakān'ın dedesidir.

Rivayete göre Yezîd, Kaderiye inancına bağlıydı. Ahmed'in Ali b. Muhammed'den naklen bana anlattığına göre Yezîd b. Velîd uzun boylu, esmer tenli, yüzü benli, yakışıklıydı. Ağzı biraz genişti.

[299] Ona Yezîd en-Nâkıs adı verildi. Zira Velîd'in insanların atiyyelerine yaptığı on dirhemlik artışı iptal etmiştir. Vâkıdî bu görüştedir. Ali b. Muhammed'e göreyse Mervân b. Muhammed onu kötülemek için *nâkıs* diye nitelemiş ve insanlar da bu ismi kullanmışlardır.

***

Vâkıdî'ye göre bu yılda hac işleri Abdullah b. Ömer b. Abdülazîz tarafından icra edildi. Bazılarına göre de Ömer b. Abdullah b. Abdülmelik hac işlerini yönetmiştir. Yezîd b. Velîd onu göndermiş ve Medine, Mekke ve Tâif Valisi Abdülazîz ona refakat etmiştir.

Bu yılda Irak Valisi Abdullah b. Ömer b. Abdülazîz iken Kûfe Kādısı İbn Ebû Leylâ, Basra Amili Misver b. Ömer b. Ab-

bâd, Basra Kādısı Âmir b. Ubeyde idi. Horasan Valisi Nasr b. Seyyâr el-Kinânî idi.

***

Ebû İshak İbrâhim b. Velîd'in Hilafeti

Yezîd'den sonra İbrâhim b. Velîd b. Abdülmelik b. Mervân işbaşına geldi. Ancak işleri rast gitmedi. Ahmed b. Züheyr bana Ali b. Muhammed'den naklen şöyle dediğini anlattı. İbrâhim'in işleri yoluna girmedi. Bir cumada hilafet unvanıyla selam verilirken bir cumada emîrlik unvanıyla, bir cumada da ne hilafet ne de emîrlikle selam veriyorlardı. Durum bir müddet böyle devam etti. Ancak bir müddet sonra Mervân b. Muhammed geldi ve onu halederek Abdülazîz b. Haccâc b. Abdülmelik'i öldürdü.

Hişâm b. Muhammed dedi: Yezîd b. Velîd, Ebû İshak İbrâhim b. Velîd'i halife olarak bıraktı. Ancak dört ay bu makamda kaldıktan sonra 126 yılının Rebîülâhir ayında görevden alındı. İbrâhim 132 yılında vuruluncaya kadar yaşadı. Annesi bir cariyeydi.

Ahmed b. Züheyr bana Abdülvehhâb b. İbrâhim'den naklen Ebû Hâşim Muhalled b. Muhammed'in şöyle dediğini anlattı:

İbrâhim'in hilafeti yetmiş gün sürdü.

Hicretin 127. Yılı [300]

Bu Yılda Vuku Bulan Olaylar

***

Mervân'ın Şam'a Yürümesi

Mervân'ın Şam Üzerine Yürümesi ve İbrâhim b. Velîd'in Görevden Alınması

Bu vakanın sebepleri ve buna dair rivayetler:

Ebû Ca'fer dedi: Bu olayın sebebini kısmen zikrettim. Şöyle ki: Velîd'in öldürülmesinden sonra Mervân, Erminye'den yola çıkarak Cezîre'ye gitmiş ve bölgeyi kontrol altına almıştı. O hareketinin sebebi olarak Velîd'in öldürülmesini göstermiş ve bu olayı kınamıştır. Ardından Yezîd b. Velîd'e görünüşte biat

etmiştir. Nitekim Yezîd, Mervân'ın babasının idaresine tevdi edilen bölgeleri Mervân'a tevdi etti. Mervân da biat ettiğini ilan etti ve Harran'dayken Muhammed b. Abdullah b. Ulâse ve Cezîre'nin ileri gelen şahsiyetlerinden bir grubu Yezîd'e göndermiştir.

Ahmed bana şöyle anlattı: Abdülvehhâb b. İbrâhim bize Ebû Hâşim Muhalled b. Muhammed'den naklen şöyle dediğini anlattı:

Yezîd'in ölüm haberini alınca İbn Ulâse ve heyetine haber göndererek onları Membic'den geri çağırdı ve İbrâhim b. Velîd'e gitmek üzere yola çıktı. Mervân, Cezîre askerleriyle yürüyüşe geçti. Oğlu Abdülmelik'i kırk bin rabıta askeriyle Rakka'da bıraktı. Kinnesrîn'e varınca –Yezîd b. Velîd'in kardeşi Bişr burada amil olarak bulunuyordu.– Bişr, Mervân'a karşı saf vaziyetini aldı. Mervân insanlara çağrıda bulundu ve kendisine biat etmelerini istedi. Bunun üzerine Yezîd b. Ömer b. Hübeyre, Kays kabilesi mensuplarıyla onun tarafına meylettiler; Bişr ve kardeşi Mesrûr b. Velîd'i –ana baba bir kardeştirler– Mervân'a teslim ettiler. Mervân onları derdest ederek hapse attı. Akabinde Cezîre ve Kinnesrîn halkıyla Humus'a gitmek üzere yola çıktı. Yezîd b. Velîd ölünce Humus halkı İbrâhim'e ve Abdülazîz b. Haccâc'a biat etmekten imtina ettiler. Bunun üzerine İbrâhim, Abdülazîz b. Haccâc'ı ve Dımaşk askerlerini onların üzerine gönderdi ve onları şehirlerinde kuşattı. Mervân ise süratle Humus üzerine gitti. Humus'a yaklaşınca Abdülazîz çekildi. Bunun üzerine Humus halkı çıktılar ve Mervân'a biat ederek topyekûn onunla hareket ettiler.
[301] İbrâhim b. Velîd orduyu Süleyman b. Hişâm'ın komutasında onların üzerine gönderdi. Süleyman yürüyüşe geçti ve Aynü'l-Har'da konuşlandı. Mervân da üzerine gitti. Süleyman'ın ordusu yüz yirmi bin, Mervân'ın ordusuysa seksen bin kadardı. İki taraf karşılaştılar. Velîd onları savaşmaktan vazgeçmeye davet ederek Dımaşk Hapishanesi'nde bulunan Velîd'in iki oğlu Hakem ve Osman'ın serbest bırakılmalarını istedi. Ayrıca babalarının öldürülmesinden dolayı kimseyi sorumlu tutmayacaklarını tekeffül etti. Ancak talebini kabul etmediler ve savaşmakta kararlı oldukları görüldü. İki taraf kuşluk vaktinden ikindi vaktine kadar savaştılar ve can kaybı arttı. Mervân tecrübeliydi ve savaş taktiklerini iyi biliyordu. Komutanlarından

üçünü davet etti. Bunlardan biri İshak b. Müslim'in kardeşi İsâ idi. Onlara üç bin kişi olan süvarilerin başına geçerek safın arkasından harekete geçmelerini istedi. Onların arkasında da ellerinde baltaları olduğu hâlde bir grup ameleyi yönlendirdi. Mervân'ın ve Süleyman b. Hâşim'in askerlerinden oluşan iki saf, çayırlığı çevreleyen iki dağın arasını doldurmuştu. İki tarafın arasında büyük bir nehir vardı. Onlara emir vererek dağın yanına vardıklarında ağaçları kesip onlarla köprüler yapmalarını ve Süleyman'ın ordusuna baskın yapmalarını istedi.

Ravi dedi: Süleyman'ın süvarileri vuruşmayla meşgulken aniden arkadan saldıran süvarilerin parlayan kılıçları ve yükselen tekbir sesleriyle karşı karşıya kaldılar. Bu vaziyet karşısında maneviyatları kırıldı ve hezimete uğradılar. Humus halkı onlara duydukları öfke sebebiyle kılıçla onlara yüklendiler. Onlardan yaklaşık on yedi bin kişi öldürdüler. Cezîre ve Kinnesrîn halkı ise onların üzerine gitmekten vazgeçtiler, onlardan hiç kimseyi öldürmediler. Öldürülenler kadar hatta daha fazla esirler alarak Mervân'a götürdüler. Onların ordugâhı basıldı. Mervân, Velîd'in iki oğlu Hakem ve Osman için onlardan biat aldı. Sonra onların moralini düzeltip birer dinar verdikten sonra onları serbest bıraktı, onları ailelerine gönderdi. Onlardan yalnızca iki kişiyi öldürdü. Bunlar Yezîd b. Akkâr el-Kelbî ve Velîd b. Masâd el-Kelbî idi. Bu ikisi Velîd'in üzerine giderek öldürülmesi fiilini üstlenmişlerdi. Yezîd b. Hâlid b. Abdullah el-Kasrî de onlarla beraberdi. Nitekim o da Süleyman b. Hişâm ile birlikte Dımaşk'a kaçtı. İki şahıstan –yani iki Kelbliden– biri Yezîd'in muhafızlarının başındayken öbürü emniyet kuvvetlerinin başındaydı. Önce onları kırbaçladı. Sonra hapsedilmelerini emretti ve onlar, onun hapishanesinde öldüler.

Ravi dedi: Süleyman ve maiyetindeki kaçkınlar, yollarına devam ederek sabah vakti Dımaşk'a vardılar. Sonra mai- [302]
yetlerinde bulunanların reisleri olan Yezîd b. Hâlid el-Kasrî, Ebû Alâka es-Seksekî ve Asbuğ b. Züâle el-Kelbî ve benzerleri Süleyman, İbrâhim ve Abdülazîz b. Haccâc'ın etrafında toplandılar. Birbirlerine şöyle dediler: "Mervân gelinceye kadar Velîd'in iki oğlu hapiste kalsa onları hapisten çıkaracak, emîr onların eline geçse babalarının katlinde dahli olanlardan hiç

kimseyi sağ bırakmayacak. En iyisi onları öldürelim." Bunun üzerine bu görevi Yezîd b. Hâlid'e verdiler. İkiliyle birlikte hapishanede Ebû Muhammed es-Süfyânî ve Yûsuf b. Ömer de vardı. Yezîd azatlısı Ebü'l-Esed'i birkaç arkadaşıyla gönderdi. Ebü'l-Esed hapishaneye girdi ve Velîd'in iki oğlunu sopalarla parçaladı. Yûsuf b. Ömer de öldürülmek üzere çıkarıldı ve boynu vuruldu. Ebû Muhammed es-Süfyânî'yi öldürmek istediler ancak hapishanenin bir odasına girip kapıyı kilitleyerek arkasına yastık ve yatakları yığdı, kendisi de kapıya dayandı. Kapıyı açamayınca kapıyı yakmak için ateş istediler. Ancak ateş getirilmedi. Derken Mervân'ın süvarilerinin şehre girdikleri söylendi. Bunun üzerine İbrâhim b. Velîd kaçtı ve kayıplara karıştı. Süleyman da beytülmâli talan etti ve maiyetindeki askerlere dağıtarak şehirden ayrıldı.

***

Abdullah b. Muâviye İsyanı

Abdullah b. Muâviye b. Abdullah b. Ca'fer'in İsyanı

Ebû Ca'fer dedi: Bu yılda Abdullah b. Muâviye b. Abdullah b. Ca'fer b. Ebû Tâlib Kûfe'de isyan ederek insanları kendisine biat etmeye davet etti. Abdullah b. Ömer b. Abdülazîz b. Mervân ile savaştı. Ancak Abdullah b. Ömer onu hezimete uğrattı. Bunun üzerine dağlara çıktı ve orada tutundu.

Abdullah'ın İsyanı ve İnsanları Kendisine Biat Etmesinin Sebebi

Hişâm'ın Ebû Mihnef'ten rivayet ettiğine göre Abdullah b. Muâviye 127 yılının Muharrem ayında Abdullah b. Ömer'e muhalefet etti ve ona savaş açtı. Abdullah'ın isyanının sebebi hakkında Ahmed bana Ali b. Muhammed'den naklen Âsım b. Hafs et-Temîmî ve ilim ehli bazı zevat şöyle anlattılar: Abdullah b. Muâviye b. Abdullah b. Ca'fer ziyaretçi olarak Abdullah b. Ömer b. Abdülazîz'e geldi. İsyan niyetiyle değil yardımını umarak gelmişti. Abdullah, Hâtim b. eş-Şarkī b. Abdülmü'min
[303] b. Şebes b. Rib'î'nin kızıyla evlendi. Asabiyet söz konusu olunca Kûfe halkı ona: "İnsanları sana biat etmeye çağır. Zira Benî Hâşim, Benî Mervân'dan daha çok layıktırlar," dediler. Bunun üzerine Kûfe'de gizlice insanları kendisine biat etmeye da-

vet etti. İbn Ömer de Hîre'deydi. İbn Damre el-Huzâî ona biat etti. İbn Ömer gizlice ona haber göndererek onu ikna etti. O da ona: "Savaşmaya başladığımızda kaçacağım. İnsanlar peşimden kaçacaklar," dedi. Abdullah b. Muâviye bu durumdan haberdar oldu. İki taraf karşı karşıya gelince Abdullah: "İbn Damre ihanet içindedir; İbn Ömer'e söz vererek insanlarla birlikte hezimete uğrama numarası yapacağını vadetti. Onun kaçışı sizi şaşırtmasın. Zira o ihanet maksadıyla böyle davranacaktır," dedi. İki taraf savaşmaya başlayınca İbn Damre kaçtı. İnsanlar da arkasından kaçtılar ve İbn Muâviye ortada kaldı. Bunun üzerine şöyle dedi:

Ceylanlar tırmalanmak neticesinde dağılınca tırmalayan neyi avlayacağını şaşırdı.

Bunun üzerine İbn Muâviye, Kûfe'ye döndü. İki taraf Kûfe ile Hîre arasında karşılaşmışlardı. İbn Muâviye sonra Medain'e geçti. Burada insanlar ona biat ettiler. Kûfe'den de bazı insanlar ona katıldılar. Bunun üzerine başkaldırdı ve Hilvan ve dağları ele geçirdi.

Ravi dedi: Bir rivayete göre de Abdullah, Kûfe'ye geldi ve etrafına bir topluluk topladı. İbn Muâviye şehrin meydanında savaşmak üzere isyan edinceye kadar Abdullah b. Ömer durumdan haberdar olmadı. İki taraf karşılaştı. Yemenlilerin başında Hâlid b. Katan el-Hârisî vardı. Asbuğ b. Züâle el-Kelbî, Şamlılarla birlikte saldırıya geçti. Bunun üzerine Hâlid ve Kûfe halkı hezimete uğradılar. Nizâr, Nizâr'a el kaldırmadı ve geri döndüler. Derken Zeydiyeden elli kişi İbn Mihrez el-Kureşî'nin evine yönelerek savaşmak istediler. Ancak bertaraf edildiler. Nitekim bunlardan başka Kûfelilerden öldürülen olmadı.

Ravi dedi: İbn Muâviye, Abdullah b. Abbâs et-Temîmî ile birlikte Kûfe'den ayrılarak Medain'e gitti. Sonra Medain'den çıktı; Mâhîn, Hemedan, Kümis, Asbahan ve Rey'i ele geçirdi. Kûfe halkının köleleri de ona iltihak ettiler. Şöyle dedi:

Benzerini yaptığından dolayı kardeşini ayıpladığın işi sakın yapmaya yeltenme.

Bir adamın sözleri ve fiilleri çelişirse sakın o adamın sözlerini be- [304]
nimseme.

Ebû Ubeyde, Ma'mer b. Müsennâ ise Abdullah'ın isyanının sebebini şöyle ifade etmiştir:

Abdullah, Hasan ve Yezîd b. Muâviye b. Abdullah b. Ca'fer ve Abdullah b. Ömer'in yanına gittiler. Neha''da bir Velîd b. Saîd adında bir azatlılarının evinde misafir oldular. İbn Ömer onlara ikramda bulundu ve onları mükâfatlandırdı. Her gün onlara üç yüz dirhem verdi. Bu durum Yezîd b. Velîd ölünce ye ve insanlar kardeşi İbrâhim'e ve ondan sonrası için Abdülazîz b. Haccâc b. Abdülmelik'e biat edinceye kadar devam etti. Bu ikiliye biat edilmesi talimatı Kûfe'de bulunan Abdullah b. Ömer b. Abdülazîz'e ulaştı. İnsanlar onlara biat ettiler. Bu vesileyle insanların atiyyelerini yüzer dirhem artırdı. Onlara biat edilmesi için de diğer vilayetlere yazdı. Biat edildiğine dair cevap ona ulaştı. Derken Mervân b. Muhammed'in biatten imtina ettiği ve Cezîre halkıyla İbrâhim b. Velîd'in üzerine gittiği haberi ulaştı. Bunun üzerine Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Muâviye'yi yanında tuttu ve ona verdiği atiyyeyi artırdı. Mervân b. Muhammed, İbrâhim b. Velîd'e galip gelirse İbn Ömer, Abdullah b. Muâviye'ye biat etmek ve onunla Mervân'a karşı savaşmak istiyordu. İnsanlar bir kargaşa içinde kaldılar; Mervân, Şam'a yaklaştı. İbrâhim onun üzerine gitti. Mervân ona karşı koydu ve onu hezimete uğratarak ordugâhını bastı. İbrâhim kaçtı. Abdülazîz b. Haccâc ise sebat etti ve öldürülünceye kadar savaştı. Hâlid b. Abdullah el-Kasrî'nin kardeşi İsmâil b. Abdullah kaçarak Kûfe'ye geldi. Nitekim kendisi de İbrâhim'in ordusundaydı. İbrâhim adına sahte bir mektup yazarak Kûfe valisi olduğunu ileri sürdü. Yemenlilere gizlice haber göndererek İbrâhim b. Velîd'in kendisini Irak valiliğine atadığını bildirdi. Yemenliler bu iddiasını kabul ettiler. Abdullah b. Ömer durumdan haberdar olunca sabah namazından sonra üzerine gitti ve gecikmeksizin ona savaş açtı. Maiyetinde Ömer b. Gadbân da vardı. İsmâil vaziyeti görünce –hem de adamın elinde bir ahit yoktu ve adına mektup yazılan şahıs da kaçmış ve yenilmişti– gerçeğin ortaya çıkmasından, rezil olmaktan ve öldürülmekten korktu. Bunun üzerine adamlarına: "Kan akıtmak istemiyorum. Vaziyetin bu noktaya geleceğini bilmiyordum. Bu işten vazgeçin diye söyledi. Bunun üzerine etrafındakiler dağıldılar. Kendi yakınlarına, İbrâhim kaçtı ve

Mervân Dımaşk'a girdi," dedi. Haber adamın ev halkından sızdırılınca yayıldı, fitne baş gösterdi ve insanlar arasında asa- [305]
biyet ortaya çıktı. Bunun sebebi Abdullah b. Ömer'in Mudar ve Rebîa'ya büyük atiyyeler vermesiydi. Oysa Ca'fer b. Nâfi' b. Ka'kā' b. Şevr ez-Zühelî ve Teymüllât b. Sa'lebe'den Osman b. Hayberî'ye bir şey vermemişti, onları denklerine eşit muamelede bulunmamıştı. Bunun üzerine ikili İbn Ömer'in huzuruna çıktılar ve ona kaba ifadelerle hitap ettiler. İbn Ömer kızdı ve onların çıkarılmalarını istedi. Abdülmelik et-Tâî –İbn Ömer'in muhafızlarının başıydı, onun yanı başında görev yapıyordu– kalktı ve onları itti. Onlar da onu ittiler ve öfke içinde çıktılar. Semâme b. Havşeb b. Rüveym eş-Şeybânî de hazırdı. O da iki adamı için öfkeli olarak çıktı. Sonra birlikte çıkıp Kûfe'ye gittiler. Bu sırada İbn Ömer, Hîre'deydi. Kûfe'ye girerken: "Ey Âl-i Rebîa!" diye seslendiler. Rebîa harekete geçtiler ve onların etrafında toplanarak bağırıp çağırdılar. Haber İbn Ömer'e ulaşınca kardeşi Âsım'ı onlara gönderdi. Onlara gittiğinde onlar Deyr Hind'de idiler. Orada toplanmışlar ve güçlerini yığmışlardı. Âsım onların arasına girdi: "İşte elim, benim hakkımda dilediğiniz hükmü verebilirsiniz," dedi. Bunun üzerine mahcup oldular ve Âsım'a saygılarını ifade ederek teşekkür ettiler. Onların iki adamına yöneldi. Ancak onlar da seslerini çıkarmadılar ve durakaldılar. Akşam olunca İbn Ömer akşam olunca Ömer b. Gadbân'a yüz bin gönderdi. Adam bu parayı kavmi olan Benî Humâm b. Murre b. Züheyl b. Şeybân'a taksim etti. Sümâme b. Havşeb b. Rüveym'e de yüz bin gönderdi. O da parayı kavminin insanlarına taksim etti. Ca'fer b. Nâfi' b. Ka'kā''a on bin ve Osman b. Hayberî'ye de on bin gönderdi.

Ebû Ca'fer dedi: Şia onun zafiyetini görünce onu ayıpladılar ve ona göz kestirerek ona karşı cüretkâr davrandılar. Sonra da insanları Abdullah b. Muâviye b. Abdullah b. Ca'fer'e biat etmeye davet ettiler. Bu hareketin elebaşı Benî İcl'in azatlısı Hilâl b. Ebû Verd idi. İnsanların ayaktakımıyla harekete geçerek mescide geldiler ve Hilâl'in emri altında toplandılar. Şiadan bazı insanlar Abdullah b. Muâviye adına ona biat ettiler. Akabinde de hemen Abdullah'a gittiler ve onu Velîd b. Saîd'in evinden çıkararak Emaret Konağı'na götürdüler. Âsım'ın ko-

nağa girmesine engel oldular. Bunun üzerine Hîre'de bulunan kardeşi Abdullah'a gitti. Kûfeliler İbn Muâviye'ye giderek ona biat ettiler. Onların içinde Ömer b. Gadbân b. el-Kabaserî, Mansûr b. Cumhûr ve İsmâil b. Abdullah el-Kasrî ve Şam halkından Kûfe'de yakın akrabalarından olan kimseler vardı. Abdullah b. Muâviye birkaç gün Kûfe'de ikamet ederek insanlar ona biat ettiler. Medain'den ve Nil bölgesinden de ona biat
[306] edildi. Artık insanlar etrafında toplanmıştı. Bunun üzerine Hîre'de bulunan Abdullah b. Ömer'in üzerine gitti. Abdullah b. Ömer maiyetinde bulunan Şam halkıyla onu karşıladı. Bu sırada Şam halkından bir adam çıktı; onu mübarezeye davet etti. Karşısına Kāsım b. Abdülgaffâr çıktı. Şamlı ona: "Mübarezeye çağırdım ancak karşıma Bekir b. Vâil'den birinin karşıma çıkacağını sanmamıştım. Vallahi seninle savaşmak istemiyorum. Ancak bize gelen haberleri sana bildirmek isterim. Sana haber vermeliyim ki sizinle ne kadar Yemenli varsa İsmâil, Mansûr ve başkaları dâhil hepsi Abdullah b. Ömer ile yazıştılar. Mudar'ın mektupları da ona ulaştı. Ancak siz Rebîa'nın ne bir mektubu ne de bir elçisi gelmedi. Bugün sizinle savaşmayacaklar. Yarın sabah sizinle savaşacaklar. Başınıza kötü bir şey gelmesini istemiyorsanız bir şeyler yapın. Ben Kayslı bir adamım. Yarın sizin karşınızda olacağız. Adamımıza yazacaksanız ben ona ulaştıracağım. Eğer kendisiyle birlikte çıktığınız adama vefa göstereceksenız size insanların vaziyetini anlattım." Bunun üzerine Kāsım kavminden bazı adamları çağırdı ve onlara adamın anlattıklarını onlara iletti. Ayrıca İbn Ömer'in sağ kanadının Rebîa'dan oluşacağını ve içinde Rebîa'nın da olacağı Mudar onun sol kanadında vaziyet alacağını söyledi. Abdullah b. Muâviye dedi ki: "Bu bizim için bir göstergedir ve yarın sabah belli olacaktır. Ömer b. Gadbân isterse bu gece benimle görüşsün. Eğer bir işi varsa da mazur görülecektir. Ona söyle, bence Kayslı adam yalan söyledi." Elçi bu mesajı Ömer b. Gadbân'a götürdü. Ömer elçiye bir mektup vererek onu geri gönderdi. Mektupta "Benim elçim benim indimde benim gibidir," dedi ve Mansûr ve İsmâil'in durumundan emin olmasını istedi. O bununla ikiliyi haberdar etmek istiyordu. Ancak İbn Muâviye bunu yapmadı. Sabah insanlar savaşa yöneldiler. Yemenlileri sağ kanada, Mudar ve Rebîa'yı

da sol kanada almıştı. Bir tellal şöyle seslendi: Kim bir baş getirirse onun için şu kadar para var, kim de bir esir getirirse ona da şu kadar mükâfat var. Para da Ömer b. Gadbân'dadır.

İki taraf karşı karşıya geldiler ve savaşmaya başladılar. Ömer b. Gadbân, İbn Ömer'in sağ kanadına saldırdı ve onları püskürttü. İsmâil ve Mansûr ise hemen Hîre'ye geçtiler. Sıradan insanlar da Kûfe halkından olan Yemenlileri taşladılar, onlardan otuzdan fazla kişiyi öldürdüler. Hâşimî olan Abbâs b. Abdullah, İbnetü'l-Mülât'ın kocası da öldürüldü.

Ömer, Muhammed b. Yahyâ ve babası Yahyâ'dan naklen şöyle anlattı:

Âtike bint el-Mülât birkaç kere evlendi. Bunlardan biri de [307]
Abbâs b. Abdullah b. Abdullah b. Hâris b. Nevfel olup Irak'ta asabiyet fitnesinde Abdullah b. Ömer b. Abdülazîz ordusunda savaşırken öldürüldü. Karşı taraftan da Mübekkir b. Havârî b. Ziyâd da karşı taraftan öldürüldü. Akabinde Abdullah b. Muâviye'nin de içinde bulunduğu grup hezimete uğradı. Nasr Kûfe'ye girdi. Sol kanadı oluşturan Mudar ve Rebîa ve onların karşısında olan Şam halkı meydanda kaldılar. Şamlıların merkezi Zeydiye grubuna saldırdı. Onlar da hezimete uğradılar ve Kûfe'ye çekildiler. Sol kanat meydanda kaldı. Sayıları beş yüz kadardı. Âmir b. Dubâre, Nübâte b. Hanzale b. Kabîsa, Utbe b. Abdurrahman es-Sa'lebî ve Nadr b. Saîd b. Amr el-Hareşî geldiler ve Rebîa'nın yanında durdular ve Ömer b. Gadbân'a: "İnsanların Yemenlilere yaptıklarından emniyette kalmanızdan emin değildik ve aynısı başınıza gelir diye korkuyorduk," dediler. Sonra ayrıldılar. Ömer: "Ölene kadar sahayı terk etmeyeceğim," dedi. Onlar: "Bu seni ve adamlarını kurtaramazdı," dediler ve onun atının yularından tutup onu Kûfe'ye geçirdiler.

Ömer dedi: Ali b. Muhammed bana Süleyman b. Abdullah en-Nevfelî'den naklen şöyle dediğini anlattı: Babam bana Benî Leys'in azatlısı Hirâş b. Mugîre b. Atiyye'den naklen babasının şöyle dediğini anlattı:

Abdullah b. Ömer b. Abdülazîz'in kâtibiydim. Bir gün Hîre'de yanında otururken bir adam makamına geldi ve dedi ki: "Abdullah b. Muâviye halk ile birlikte gelmektedir. İbn Ömer başını öne eğdi ve düşünmeye başladı. Tam o sırada baş aşçısı geldi ve önünde durdu. Yemeğinin hazır olduğunu haber ver-

mek istiyordu. Abdullah ona işaret ederek yemeği getirmesini istedi. Adam yemeği getirdi. Biz ise âdeta ödümüz kopmuş vaziyette İbn Muâviye'nin her an bize saldırabileceğini düşünüyorduk. Ben acaba yerken, içerken, konuşurken onun hâlinde bir değişiklik var mı diye onu izlemeye başladım. Vallahi hâl ve hareketinde az veya çok herhangi bir değişiklik görmedim. Yemeği getirilince her iki kişinin arasına bir lengeri yemek konulurdu. Benimle falancanın arasında bir lengeri, falan ve filanlar arasında bir lengeri konuldu ve oturanlar sayılarak tabaklar getirilip sofrasına konuldu. Sabah yemeğini yiyip abdestini alınca malın çıkarılmasını söyledi. Altın ve gümüş tabaklarla elbiseler çıkarıldı. Bunların çoğunu komutanlarına taksim etti. Sonra azatlılarından veya ismini uğurlu kabul
[308] ettiği adamı çağırdı –adı, fetih, mübarek ve uğur kelimelerini çağrıştıran bir ismi vardı– ona: "Sancağını al ve filan tepeye git, oraya sancağı dik. Sonra arkadaşlarını çağır, ben gelinceye kadar orada bekle," dedi. Adam talimatı yerine getirdi. Akabinde Abdullah çıktı; biz de onunla beraber çıktık. Tepeye vardığımızda İbn Muâviye'nin adamlarıyla yer bembeyaz bir hâl almıştı. Abdullah bir tellala emir vererek: "Kim bir baş getirirse beş yüz dirhem alacaktır," diye seslenmesini istedi. Çok süratli bir şekilde bir baş getirilip Abdullah'ın önüne konuldu. Abdullah getirene beş yüz dirhem verilmesini emretti. Baş getirenin arkadaşları Abdullah b. Ömer'in sözünü tuttuğunu görünce hasımlarına karşı harekete geçtiler ve çok geçmeden beş yüz kadar baş Abdullah'ın önüne konuldu. Bunun üzerine İbn Muâviye ve maiyetindekiler hezimete uğradılar. Adamlarından Kûfe'ye ilk giren Benî Abs'ın azatlısı Ebü'l-Bilâd ve oğlu Süleyman idi. Ebü'l-Bilâd Şiadan idi. Bu sebeple Kûfeliler her gün onlara takılarak hezimete uğradıkları için onları ayıplıyorlardı. Bu sebeple Süleyman hep oğluna seslenerek: "Git, develeri ölüme terk et!" diyordu. Ravi dedi: Abdullah b. Muâviye, Kûfe'ye uğramadan direkt gitti ve Dağlık Bölge'de konakladı.

Ebû Ubeyde ise şöyle anlattı: Abdullah b. Muâviye ve kardeşleri konağa girdiler. Akşam olunca Ömer b. Gadbân ve adamlarına şöyle dediler: "Ey Rebîa topluluğu! İnsanların bize

nasıl davrandıklarını gördünüz. Kanlarımızı boynunuza astık. Eğer bizimle birlikte savaşacaksanız biz de sizinle beraber savaşacağız. Eğer insanlar bize ve size ihanet edip bizi kendi hâlimizde bırakacaklarsa bizim için ve kendiniz için aman alın. Kendiniz için alacağınıza biz de razıyız. Ömer b. Gadbân onlara: "Sizi iki şeyden birinden mahrum bırakmayacağız. Ya sizinle birlikte savaşacağız ya da kendimiz için aman alırsak sizin için de alacağız. İçiniz mutmain olsun," dedi. Bunun üzerine Emaret Konağı'nda ikamet ettiler. Zeydiye ise sokak başlarında Şamlıların sabah akşam baskınlarına maruz kalarak günlerce onlarla savaştılar. Ardından Rebîa kendileri, Zeydiye ve Abdullah b. Muâviye için aman aldılar. Onlar nereye giderlerse gidebilecek ve takibata uğramayacaklardı. Abdullah b. Ömer, Ömer Gadbân'a haber göndererek konağa gitmesini ve Abdullah b. Muâviye'yi oradan çıkarmasını emretti. Bunun üzerine İbn Gadbân onu ve maiyetindeki taraftarlarını yola çıkardı. Medain, Sevâd ve Kûfe halkından ona tâbi olanlar da [309] onunla çıktılar. Ömer b. Gadbân'ın adamları onlarla yürüdüler ve onları köprüden geçirdiler. Akabinde Ömer konaktan indi

***

Hâris b. Süreyc'in Merv'e Dönüşü

Bu yılda Hâris b. Süreyc, Merv'e döndü. Yezîd b. Velîd'in ona yazdığı aman mektubu üzerine Türk diyarından ayrılarak Merv'e Nasr b. Seyyâr'a döndü. Ancak bir müddet sonra tekrar ona muhalefet etti ve muhalefetini ilan etti. Bunun üzerine büyük bir topluluk ona biat etti.

Hâris ve Nasr b. Seyyâr arasında vuku bulan ihtilafa dair rivayetler:

Ali b. Muhammed üstatlarından naklen şöyle anlattı:

Hâris, Türk diyarından çıkınca Merv'e geldi. Hâris 127 yılının Cemâziyelâhir ayının bitimine üç gün kala pazar günü Merv'e döndü. Selm b. Ahvez ve insanlar onu Keşmâhin'de karşıladılar. Muhammed b. Fazl b. Atiyye el-Absî şöyle dedi: "Gelişinle gözümüzü aydın kılan Allah'a hamdolsun. Allah seni İslam'a ve İslam cemaatine geri döndürdü." Hâris: "Evladım, bilmez misin ki kalabalık da olsalar isyan içinde olan

insanlar az, itaat edenlerse az da olsalar çok sayılır. Çıktığım günden beri göz aydınlığına eremedim. Göz aydınlığı ancak Allah'a itaat etmektedir," dedi. Hâris, Merv'e girince: "Allah'ım onlara karşı niyetim vefa göstermektir. İhanet ederlerse onlara karşı bana yardım et," dedi. Nasr da onunla görüştü ve onu Buhara Huzah Konağı'na aldı ve ona günlük elli dirhem ikamet harçlığı verdi. Nitekim Hâris bir çeşit yemekle yetiniyordu. Ayrıca Nasr, Hâris'in yakınlarından hapiste olanları serbest bıraktı. Bunların içinde Muhammed b. Hâris ve Elûf bint Hâris ile Ümmü Bekir de vardı. Oğlu Muhammed yanına gelince: "Allah'ım onu hayırlı ve takva ehlinden kıl!" diye dua etti.

Ali b. Muhammed dedi: Vaddâh b. Habîb b. Büdeyl, Abdullah b. Ömer'in yanından Nasr'a geldi. Şiddetli bir soğuğa maruz kalmıştı. Nasr onu giydirdi ve ona ikramda bulunulmasını ve iki cariye verilmesini emretti. Vaddâh, Hâris'e uğradı. Hâris'in yanında bir grup vardı ve yanı başında ayakta bekliyorlardı. Vaddâh ona: "Irak'ta aramızda senin sopan büyüklüğü ve ağırlığıyla meşhurdur. Onu görmek istiyorum," dedi. Hâris buradakilerinkinden farklı değildir. Ancak ben onunla vurduğumda benim vuruşum meşhur oluyor. Ravi dedi: "Hâris'in sopası on sekiz Şam rıtılı[26] ağırlığındaydı."

[310] Ravi dedi: Hâris b. Süreyc, Nasr'ın yanına gitti. Üzerinde Hakān'ın ona hediye ettiği cevşen diye bilinen zırhı vardı. Nitekim Hakān ona yüz bin Denbekânî dinar ile cevşen arasında muhayyer bırakmış ancak Hâris cevşeni tercih etmiştir. Nasr b. Seyyâr'ın eşi Merzübâne bint Kudeyd bir cariyesiyle ona bir samur kürkü gönderdi ve ona: "Amcam oğluna selam söyle ve ona: Hava soğuktur bu kürkle ısınsın. Onu salimen geri getirdiği için Allah'a hamdolsun dediğimi söyle," dedi. Hâris cariyeye: "Ona selam söyle bu kürk emanet mi yoksa hediye mi?" dedi. Cariye: "Hediyedir," dedi. Hâris kürkü dört bin dinara sattı ve onu arkadaşları arasında taksim etti. Nasr da ona birçok yaygı ve bir at hediye etti. Ancak onları da sattı, eşit bir şekilde adamlarına taksim etti. O semerin altına konulan bir sırtlık üzerinde oturur ve haşin bir yastığa yaslanırdı. Ayrı-

26 Yaklaşık olarak bir Şam rıtılı iki kilo beş yüz gramdır (çev.).

ca Nasr, Hâris'e amillik görevi ve yüz bin dinar vermeyi teklif etti. Ancak Hâris kabul etmedi ve Nasr'a şu mesajı gönderdi: "Ben bu dünyanın ve bu lezzetlerin insanı değilim. Arap kızlarıyla evlenmeyle de bir işim yoktur. Benim yegâne talebim Allah'ın kitabı ve Sünnet ile amel etmek, hayırlı ve fazilet sahibi insanları işbaşına getirmektir. Bunları yapsan düşmanlarına karşı sana yardımcı olacağım."

Hâris ayrıca Kirmânî'ye şu mesajı gönderdi: Nasr bana, Allah'ın kitabıyla amel edeceğine ve ondan istediğim gibi hayırlı ve faziletli insanları amil yapacağına dair söz verirse ona destek verecek, Allah'ın emirlerini ikame etmek için gayret göstereceğim. Bunları yapmazsa ona karşı Allah'tan yardım isteyeceğim. Sen adalet ve Sünnet'i ayakta tutmak için bana taahhütte bulunsan sana yardımcı olacağım.

Benî Temîm ona her uğradıklarında Hâris onları kendisine tâbi olmaya davet ederdi. Bunun üzerine ona şu zevat biat ettiler: Muhammed b. Humrân el-Minkârî, Muhammed b. Harb b. Cirfâs el-Minkârî, Halîl b. Gazvân el-Adevî, Abdullah b. Muccâa es-Sa'dî, Hübeyre b. Şerâhîl es-Sa'dî, Abdülazîz b. Abdurabbih el-Leysî, Bişr b. Cermûz ed-Dabbî, Nehâr b. Abdullah b. Hutât el-Mücâşi'î ve Abdullah en-Nebâtî.

Hâris, Nasr'a: "On üç sene önce zulme karşı çıktığım için bu şehirden çıktım. Ama sen benden zalim olmamı istiyorsun," dedi. Bunun üzerine üç bin insan ona iltihak etti.

***

Mervân b. Muhammed'in Halife Olması [311]

Bu yılda Dımaşk'ta Mervân b. Muhammed'e biat edildi.

Ona biat edilmesi hakkında varit olan rivayetler:

Ahmed bana Abdülvehhâb b. İbrâhim'den naklen Osman b. Affân azatlısı Ebû Hâşim Muhalled b. Muhammed'in şöyle dediğini anlattı: Mervân'ın süvarileri Dımaşk'a girdiler denildiği zaman İbrâhim b. Velîd kaçtı ve izini kaybettirdi. Süleyman ise beytülmâldeki malları talan etti ve onları askerlerine taksim ettikten sonra şehirden ayrıldı. Şehirde bulunan Velîd b. Yezîd'in mevalileri harekete geçerek Abdülazîz b. Haccâc'ın

evini bastılar ve Abdülazîz'i öldürdüler. Yezîd b. Velîd'in kabrini açarak cesedini Câbiye Kapısı'nda astılar. Mervân, Dımaşk'a girdi ve Âliye'de konakladı. Velîd'in iki oğlunun cesedini getirdiler. Yûsuf b. Ömer'in de cesedini getirdiler. Mervân cesetlerin defnedilmesini emretti. Sonra Ebû Muhammed es-Süfyânî bağları içinde getirildi. Mervân'a hilafet unvanıyla selam verdi. Oysa henüz ona emîrlik unvanıyla selam veriliyordu. Mervân ona: "Dur," dedi. Ebû Muhammed: "İkili hilafeti sana bıraktılar," dedikten sonra Hakem'in hapishanede söylediği şiiri ona okudu:

Kim Mervân'a mesajımı tebliğ edecek? Suyun akışı hasretle uzun zamandır hasretle devam etmektedir.

Ben zulme uğradım ve kavmim Velîd'in ölümü üzerinde birbirleriyle ittifak ettiler.

Onların Kelbî kanımı akıtıp malımı talan mı edecek? Böylece ne zayıf ne de semiz olanı elde etmedim.

Mervân, Benî Nizâr'ın diyarındadır. O ormandaki aslan gibidir ve inine avcı edasıyla girmektedir.

O Kureyşli delikanlının öldürülmesi ve Müslümanların güç ve vahdetini yarılması seni üzmedi mi?

Kureyş'e ve bütün Cezîre'deki Kayslılara selam söyle.

Kıymeti Nâkıs olan başımıza geçti ve savaşı babamızın evlatları arasında yaydı.

[312] *Süleym'in silahşorları ve Ka'b'ın savaşçıları muharebeye şahit olsalardı hasımlara rehine olmazdım.*

Benî Temîm'in aslanları şahit olsalardı baba ve atalarımızın mirasını satmayacaktık.

Annem için biatim bozulmuş mu olacak? Sizler benden önce siz bir meleze biat ettiniz.

Keşke dayılarım Kelb'den olmasalardı, başka ana babaların evlatları olsa da.

Ben ve veliahdım helak olursak Mervân Müminlerin Emîri Mervân olsun.

Sonra Mervân'a: "Elini ver sana biat edeyim," dedi. Mervân'ın maiyetinde bulunan Şam halkı onu duydular. Onlardan biat için ilk davranan Muâviye b. Yezîd b. Husayn b. Nümeyr ve Humus halkının reisleri oldu. İnsanlar biat edince Mervân onlara emir vererek şehirlerinin valilerini seçmelerini istedi. Dımaşk halkı Zâmil b. Amr el-Cibrânî'yi, Humus halkı

Abdullah b. Şecere el-Kindî'yi, Ürdünlüler Velîd b. Muâviye b. Mervân'ı ve Filistinliler Sâbit b. Nuaym el-Cüzâmî'yi –Mervân onu Hişâm'ın hapishanesinden çıkarmış ancak Erminye'de Mervân'a ihanet etmişti– Mervân bu kişilerden sağlam ahitler aldı ve onlara yemin ettirdi. Sonra da Harran'daki evine gitti.

Ebû Ca'fer dedi: Mervân b. Muhammed, Şam'daki işleri yoluna koyunca ve Harran'daki evine gidince İbrâhim b. Velîd ve Süleyman b. Hişâm ondan aman istediler. Mervân onlara aman verdi. Bunun üzerine Süleyman, Mervân'a gitti. –Süleyman Tedmür'deydi ve maiyetinde kardeşleri, ailesi ve Zekvâniye'den mevalileri vardı.– Bunlar Mervân b. Muhammed'e biat ettiler

***

Humus Halkının Mervân'a Başkaldırması

Bu yılda Humus ve Şam halkı Mervân'a başkaldırdılar. Bunun üzerine Mervân onlara savaş açtı.

Bu konuda varit olan rivayetler:

Ahmed bana Abdülvehhâb b. İbrâhim'den naklen Ebû Hâşim Muhalled b. Muhammed b. Sâlih'in şöyle dediğini anlattı:

Mervân b. Muhammed, Şam'daki işleri yoluna koyup Harran'daki evine döndükten sonra henüz üç ay geçmeden Şam halkı ona muhalefet ederek başkaldırdılar. Onları buna davet eden Sâbit b. Nuaym idi. Bu maksatla onlarla yazıştı. Mervân [313] onların durumundan haberdar olunca bizzat kendisi onların üzerine gitti. Humus halkını de Tedmür'de bulunan Kelb üzerine gönderdi. Bunun üzerine Asbuğ b. Züâle el-Kelbî maiyetinde üç oğlu Hamza, Züâle ve Furâfisa olduğu hâlde onlara karşı çıktı. Yanında ayrıca Muâviye es-Seksekî –Şam halkının silahşoruydu–, İsmet b. Mukşair, Hişâm b. Masâd, Tufeyl b. Hârise ve bin kadar süvarileri de vardı. Ramazan Bayramı gecesi 127 yılında Humus'a girdiler. Bu sırada Mervân Humus'taydı ve Humus ile arasında yalnızca on iki mil mesafe vardı. Haber ona ulaşınca bayram sabahıydı. Bunun üzerine süratle yola çıktı. Yanında hilafetten azledilmiş İbrâhim b. Velîd ile Süleyman b. Hişâm da vardı. Nitekim ikili daha önce onunla yazışmış ve ondan aman istemişlerdi. Akabinde onunla hareket

ettiler ve ordugâhında bulundular. Kendisi de onlara ikramda bulundu, onları kendisine yakın tutarak sabah ve akşam yemeğinde onunla birlikte sofraya oturuyorlardı. Hareket hâlindeyken de onun konvoyunda bulunuyorlardı. Mervân bayramdan iki gün sonra Humus'a vardı. Kelbliler şehirdeydiler. Şehrin kapılarını kapatmışlardı. Mervân hazırlıklıydı ve maiyetinde rabıta askerleri vardı. Onun süvarileri şehri kuşattılar. Kendisi şehrin kapılarından birinin önünde durdu ve çağırıcısı duvarın üzerindeki muhafızlara: "Neden ahdinizi bozdunuz?" diye seslendi. Onlar: "Ahdimizi bozmadık ve sana bağlıyız," dediler. Onlara: "Öyleyse kapıları açın," dedi. Kapıyı açtılar. Bunun üzerine adamlarından Amr b. Vaddâh sayıları üç bin olan Vaddâhilerle saldırıya geçti ve şehrin içinde onlarla savaştı. Mervân'ın süvarileri kalabalık bir şekilde saldırınca şehrin kapılarından biri olan Tedmür Kapısı'na doğru çekildiler. Kapıdan çıkınca da rabıta askerleriyle karşılaştılar. Askerler onların çoğunu bertaraf ettiler. Asbuğ b. Züâle ve Seksekî kaçtılar. Asbuğ'un iki oğlu Züâle ve Ferâfisa otuz kadar adamlarıyla esir alındılar. Mervân'a götürüldüler. Mervân ayakta dururken onları öldürttü. Akabinde de öldürülenlerin cesetleri toplandı. Bunlar beş yüz veya altı yüz kişiydiler ve şehrin etrafında asıldılar. Şehrin duvarından bir ok atım mesafesi kadar bir gedik açıldı. Diğer yandan Gota halkı Dımaşk üzerine yürüdüler ve vali Zâmil b. Amr'ı kuşattılar; başlarına Yezîd b. Hâlid el-Kasrî'yi getirdiler. Ancak şehir ahalisi Zâmil ile birlikte sebat ettiler. Onların dört yüz kadar savaşçıları vardı, komutanları Ebû Hebbâr el-Kureşî idi. Mervân, Humus'tan Ebû Verd b. Kevser b. Züfer b. Hâris –adı Meczee'dir– ve Amr b. Vaddâh'ı on bin savaşçıyla onlara yönlendirdi. Şehre yaklaşınca onlara saldırdılar. Ebû Hebbâr da süvarileriyle şehirden çıkarak saldırdı, onları hezimete uğrattılar, onların ordugâhını bastılar. Yemenlilerin beldelerinden olan Mezze'yi yaktılar. Yezîd b. Hâlid ve Ebû İlâka ise Mezze halkından Lahm'dan bir adama sığındılar. Ancak Zâmil'e onların yeri haber verilince onların üzerine adamlarını gönderdi. İkili ona götürülmeden katledildiler. Zâmil ikisinin başını Humus'ta bulunan Mer-
[314] vân'a gönderdi. Öte yandan Filistin'de Sâbit b. Nuaym isyan ederek Taberiye üzerine gitti ve şehri muhasara etti. Taberi-

ye Amili Abdülmelik b. Mervân'ın kardeşinin oğlu Muâviye b. Mervân idi. Birkaç gün savaştıktan sonra Mervân, Ebû Verd'e yazarak kendilerine destek vermek üzere harekete geçmesini emretti. Birkaç gün sonra Dımaşk'tan yola çıktı. Yaklaştığını haber alınca şehirden çıkarak Sâbit'e ve maiyetindekilere karşı savaşmaya başladılar, ordugâhlarını bastılar. Sâbit, Filistin'e kaçtı. Orada kavmini ve askerlerini topladı. Ancak Ebû Verd yine onun üzerine gitti ve ikinci kez onu hezimete uğrattı, maiyetindekiler dağıldılar, oğullarından Nuaym, Bekir ve İmrân adlarındaki üç oğlu esir alındı. Ebû Verd onları Mervân'a gönderdi. Mervân Deyr Eyyûb'dayken yaralı hâlde onları ona götürdüler. Mervân tedavi edilmelerini istedi. Sâbit b. Nuaym ise izini kaybettirdi. Filistin'in başına Rumâhis b. Abdülazîz el-Kinânî getirildi. Sâbit ile birlikte oğullarından Rufâa b. Sâbit de kaçarak kurtuldu –oğullarının en kötüsüydü– ve Mansûr b. Cumhûr'a sığındı. Mansûr ikramda bulunup ona görev verdi, onu kardeşi Mansûr b. Cumhûr ile birlikte vekil olarak yerinde bıraktı. Mansûr b. Cumhûr, Rufâa'ya saldırarak onu öldürdü. Mansûr, Multan'a giderken olayı haber aldı. Kardeşiyse Mansûre'deydi. Mansûr dönüp onu derdest etti, ona bir kulübe inşa ederek onu içine aldı, ona çiviledi ve üstünü kapattı.

Ravi dedi: Mervân, Rumâhis'e yazarak Sâbit'in peşine düşülmesini, ona suhuletle muamele edilmesini istedi. Kavminden bir adam onun yerini ihbar etti. Bunun üzerine maiyetinde bir grup olduğu hâlde derdest edildi. İki ay sonra eli kolu bağlı şekilde Mervân'a götürüldü. Mervân'ın emri üzerine onun ve yanında bulunan oğullarının el ve ayakları kesildi, o vaziyette Dımaşk'a taşındılar. Onları organları kesilmiş vaziyette gördüm. Dımaşk Mescidi'nin kapısında teşhir edildiler. Zira Mervân'a, onların (halkın) Sâbit hakkında dedikodu yaptıklarını, onun Mısır'a gidip orayı ele geçirdiğini, Mervân'ın Mısır valisini öldürdüğünü dile getirdikleri ulaşmıştı. Öte yandan Mervân, Deyr Eyyûb'den geldi ve iki oğlu Ubeydullah ve Abdullah için biat aldı ve onları Hişâm b. Abdülmelik'in Ümmü Hişâm ve Âişe adındaki kızlarıyla evlendirdi. Bütün yakınlarını topladı. Bunların içinde Abdülmelik'in oğulları olan Muhammed,

Saîd, Bekkâr, Velîd, Süleyman, Yezîd ve Hişâmoğullarıyla Kureyşliler ve Arap ileri gelenleri vardı. Mervân, Şam halkından bir ordu oluşturdu ve onları takviye etti. Her grubun başına bir komutan getirdi, onlara Yezîd b. Ömer b. Hübeyre'ye iltihak etmelerini emretti. Mervân, Şam'a gitmeden Kinnesrîn halkından yirmi bin kişiden oluşan orduyu yola çıkarmış ve Dûrîn'de konuşlanıp kendisini beklemelerini emretmişti. Onu
[315] kendisinin öncüsü olarak yola çıkarmıştı. Akabinde Dımaşk'a gitmek üzere Deyr Eyyûb'den ayrıldı. Tedmür dışında bütün Suriye ona boyun eğmişti. Sonra verdiği emirle Sâbit b. Nuaym, oğulları ve el ve ayakları kesilen grup öldürüldü ve Dımaşk kapılarında asıldılar. Öldürülüp asıldıklarını bizzat gördüm. Onlardan Amr b. Hâris el-Kelbî'yi öldürmedi. Zira adam Sâbit'in bazı insanlara emanet ettiği mallar hakkında malumat sahibiydi. Mervân akabinde Humus'un Kastal bölgesinin Tedmür tarafına giderek burada konakladı. Tedmür ile arasında üç günlük bir mesafe vardı. Mervân muhaliflerin aradaki kuyuları kayalarla doldurarak kapattıkları haberini aldı. Sonra azığı, su kırbalarını, yemi ve develeri hazırladı. Kendisi ve maiyetindekiler için bunlar taşındı. Bu arada Ebraş b. Velîd, Süleyman b. Hişâm ve başkaları ona ricada bulunarak muhalifleri uyarmasını istediler. Mervân bu ricalarını kabul etti. Bunun üzerine Ebraş onlara kardeşi Amr b. Velîd'i gönderdi. Ayrıca onlara yazarak: "Korkarım ki bu benim ve kavmimin helakine sebep olacak," diye uyardı. Ancak onlar Amr'ı kovdular ve ona icabet etmediler. Bunun üzerine Mervân'dan izin isteyerek onlara bizzat kendisi gitmek istedi. Ondan birkaç gün mühlet vermesini rica etti. Mervân kabul etti. Bunun üzerine Ebraş onlara gitti, onlarla konuştu, onları uyararak ahmak olduklarını, Mervân'a ve maiyetindekilere güç yetiremeyeceklerini söyledi. Onların çoğunluğu ona icabet ettiler. Ona güvenmeyenler ise Kelb aşiretinin badiyesine kaçtılar. Bunların içinde Seksekî, İsmet b. Mukşair, Tufeyl b. Hârise ve Ebraş'ın damadı Muâviye b. Ebû Süfyân b. Yezîd b. Muâviye de vardı. Ebraş, Mervân'a yazarak durumu bildirdi. Mervân ona şöyle yazdı: "Onların şehrinin duvarını yık ve sana biat edenlerle birlikte bana gel."

Ebraş maiyetinde reisleri olduğu hâlde Mervân'a gitti. Onların içinde Asbuğ b. Züâle oğlu Hamza ve bir grup ileri gelenleri de vardı. Mervân onlarla birlikte Suriye'nin çöl yolunu takip etti ve Deyrü'l-Lesek'ten Rusâfe'ye geçti. Maiyetinde Süleyman b. Hişâm, amcası Saîd b. Abdülmelik, bütün kardeşleri, azledilen İbrâhim ve Süleyman, Yezîd ve Süleyman'ın oğullarından bir grup vardı. Bir gün Rusâfe'de ikamet ettikten sonra Rakka'ya geçti. Süleyman ondan izin isteyerek birkaç gün ikamet edip maiyetindeki mevalilerini ve binek hayvanını dinlendirmek ve ardından tekrar ona tâbi olmak istediğini söyledi. Mervân ona izin verdi ve yoluna devam etti. Ardın- [316]
dan Vâsıt yanında Fırat kıyısında daha önce ikamet ettiği bir kampta konakladı ve burada üç gün kaldı. Sonra Karkīsya'ya geçti. Buranın amili İbn Hübeyre idi. Mervân onu Irak'a öncü olarak gönderip Dahhâk b. Kays eş-Şeybânî el-Harûrî ile savaşmak istiyordu. Bunu için İbn Hübeyre, Deyr Eyyûb'de Irak seferine çıkmak için hazırladığı ordudan oluşan on bin savaşçı ve komutanlarıyla Rusâfe'ya geçti. Burada Süleyman'ı Mervân'ı haletmeye ve onunla savaşmaya davet ettiler.

***

Bu yılda Dahhâk b. Kays eş-Şeybânî Kûfe'ye girdi.

Dahhâk'ın muhakkim olarak isyan etmesi ve Kûfe'ye girmesine dair nakledilen rivayetler:

Bu konuda ihtilaf vardır. Ahmed bana Abdülvehhâb b. İbrâhim'den naklen Ebû Hişâm Muhalled b. Muhammed'in şöyle dediğini anlattı: Dahhâk'ın isyanının evveliyatı şöyledir: Velîd öldürülünce Cezîre bölgesinde Saîd b. Behdel eş-Şeybânî adında bir Harûrî Cezîrelilerden iki yüz kişiyle başkaldırdı. Bunların içinde Dahhâk da vardı. Velîd'in öldürülmesi ve Mervân'ın Şam diyarında meşgul olmasını fırsat bilerek Kefertûsâ bölgesinde başkaldırdı. Onun görüşünden farklı bir görüşe sahip olan Bistâm el-Beyhesî de Rebîa'dan aynı sayıdaki savaşçıyla isyan etti. Bunlar birbirlerinin üzerine gittiler. İki grup birbirlerine yaklaşınca Saîd b. Behdel Hayberî'yi –komutanlarından biridir ve Mervân'ı hezimete uğrattı– yüz elli süvariyle Bistâm'nin üzerine gönderdi. Amacı ansızın ona

baskın yapmaktı. Kamplarına vardığında onları gafil avladı. Birbirlerini tanımak için adamlarına başlarını beyaz bir örtüyle bağlamalarını istedi. Sonra kamplarını bastılar ve onları gafil yakaladılar. Bunun üzerine Hayberî şu beyti dile getirdi:

O Bistâm ise ben de Hayberî'yim. Kılıcımla vurur ve askerimi korurum.

Baskında on dört kişi hariç Bistâm'ı ve bütün adamlarını bertaraf ettiler. Kurtulanlar Mervân'a sığındılar. Mervân onları rabıtasına aldı. Başlarına da onlardan Mukātil adında ve künyesi Ebû Nasel olan bir adamı getirdi. Saîd b. Behdel Irak'taki parçalanmayı ve oradaki Şamlıların ihtilafını Abdullah b. Ömer b. Abdülazîz ve Nadr b. Saîd el-Hareşî ile sa-
[317] vaşmalarını ve birbirlerini öldürmelerini haber alınca Irak'a doğru hareket etti. Şam ahalisinden olan Yemenliler Hîre'de bulunan Abdullah b. Ömer b. Abdülazîz'in tarafını tutarken Mudar Kûfe'de İbnü'l-Hareşî tarafını tutuyorlardı. İki taraf sabah akşam birbirleriyle savaşıyorlardı.

Ravi dedi: Saîd b. Behdel söz konusu seferinde vebaya yakalanarak hayatını kaybetti. Yerine Dahhâk b. Kays'ı bıraktı. Saîd b. Behdel'in Havmâ adında bir karısı vardı. Hayberî bir beytinde şöyle dedi:

Ey Havmâ! Allah İbn Behdel'in kabrini sulasın. Yürüyenler yola çıkarlarsa o yola çıkmayacaktır.

Ravi dedi: Dahhâk'ın etrafında takriben bin kişi toplandı. Akabinde Kûfe'ye gitti. Musul bölgesinden geçerken Musul ve Cezîre bölgesinden yaklaşık olarak üç bin kişi katıldı. O sırada Kûfe'de Nadr b. Saîd el-Hareşî bulunuyordu. Mudarlılar da onunla birlikte hareket ediyorlardı. Hîre'deyse Abdullah b. Ömer vardı, Yemenliler onunla hareket ediyorlardı. Bunlar mutaassıp insanlar olup Kûfe ve Hîre arasında birbirleriyle savaşıyorlardı. Dahhâk maiyetindekilerle Kûfe'den gelip Hîre'ye yaklaşınca İbn Ömer ve Hareşî sulh yaparak birleştiler ve Dahhâk'a karşı savaşmak üzere el ele verdiler. Kûfe'nin etrafında hendek kazdılar. Onlarla birlikte yaklaşık olarak otuz bin Şamlı da vardı. Güçlerini birleştirdiler. Başlarında Kinnesrîn'den maiyetinde bin süvari bulunan Abbâd b. Guzeyl adında bir komutan vardı. Mervân onu takviye olarak

İbnü'l-Hareşî'ye göndermişti. İki taraf muharebeye tutuştular. Muharebede Âsım b. Ömer b. Abdülazîz ve Ca'fer b. Abbâs el-Kindî öldürüldüler. İbn Ömer tarafı çok kötü bir hezimete uğradı. Abdullah b. Ömer b. Abdülazîz kendi grubuyla Vâsıt'a çekilirken İbnü'l-Hareşî –Nadr– Mudarlılar ve İsmâil b. Abdullah el-Kasrî ile birlikte Mervân'a gittiler. Dahhâk ve Cezîreliler, Kûfe'ye ve ona bağlı topraklara hâkim oldular, Sevâd bölgesinin haracını topladılar. Akabinde Dahhâk, Milhân adında bir adamını iki yüz süvariyle Kûfe'de bırakarak askerlerinin büyük kısmıyla Vâsıt'ta bulunan Abdullah b. Ömer'in üzerine gitti ve onu kuşattı. Onun maiyetinde Kinnesrîn'den Atiyye es-Sa'lebî adında –güçlü– bir komutan vardı. Dahhâk'ın kuşatmasından korkunca kavminden yaklaşık yetmiş ila seksen kişiyle Mervân'a gitmek üzere Vâsıt'tan çıktı ve Kâdisiye üzerinden yola koyuldu. Milhân durumu haber alınca süratle üzerlerine gitti, Seylehayn Köprüsü'nde onlara yetişti. Milhân otuz kadar süvariyle işi aceleye getirmişti. İki taraf vuruştular. Ancak Atiyye onu ve bazı adamlarını öldürdü. Geri kalanlar [318] ise Kûfe'ye kaçtılar. Atiyye de maiyetindekilerle Mervân'a iltihak etti.

Ebû Ubeyde Ma'mer b. Müsennâ ise şöyle dedi: Ebû Saîd bana şöyle anlattı:

Saîd b. Behdel el-Mürrî ölüp de Şurât (Hâricîler) Dahhâk'a biat edince Şehrizor'da ikamet etti; Sufriye fırkası (Hâricî bir fırka) her taraftan ona yöneldiler. Etrafında toplananlar dört bini buldu. Daha önce hiçbir Hâricî için bu kadar taraftar toplanmamıştı. Yezîd b. Velîd ve Irak Valisi Abdullah b. Ömer b. Abdülazîz öldüler. Bunun üzerine Mervân, Erminye'den ayrılarak Cezîre bölgesine intikal etti. Nadr b. Saîd, Kûfe'nin başına getirildi. –Kendisi İbn Ömer'in komutanlarındandı.– Nadr b. Saîd, Kûfe'ye geçince Abdullah b. Ömer Hîre'ye intikal etti. Mudarlılar Nadr'ın etrafında toplanırken Yemenliler İbn Ömer'in etrafında toplandılar. İbn Ömer dört ay boyunca onunla savaştı. Sonra Mervân, İbnü'l-Guzeyyil'i Nadr'a takviye olarak gönderdi. Ardından Dahhâk 127 yılında Kûfe üzerine yürüdü. Bunun üzerine İbn Ömer, Nadr'a: "Bu adamın gayesi beni ve seni bertaraf etmektir. Gel birleşelim," diye haber gönderdi. Nitekim ikili ona karşı ittifak kurdular. Bunun üzerine

İbn Ömer harekete geçerek Tel el-Feth'te konuşlandı. Dahhâk da Fırat'ı geçmek için ilerledi. Abdullah b. Ömer, Fırat'ı geçmesini engellemek için Hamza b. Asbuğ b. Züâle el-Kelbî'yi üzerine gönderdi. Ubeydullah b. Abbâs el-Kindî: "Onu bırak geçsin de bize gelsin. Bu bizim için onun üzerine gitmekten daha kolaydır," dedi. Ancak İbn Ömer, Hamza'ya haber göndererek onu bundan vazgeçirmek istedi. Bu arada İbn Ömer, Kûfe'ye geçti. Abdullah adamlarıyla birlikte Emîrlik Mescidi'nde namazlarını kılıyorlardı. Nadr b. Saîd de Kûfe civarında kendi adamlarıyla birlikte namaz kılıyor; İbn Ömer'le bir araya gelmediği gibi onunla birlikte namaz da kılmıyordu. Ancak ikili Dahhâk'a karşı savaşmakta ittifak etmişlerdi. Hamza dönünce Dahhâk Fırat'ı geçti ve 127 yılının Receb ayında Nuhayle'de konuşlandı. Ancak henüz konaklamadan İbn Ömer ve Nadr süratle onlara saldırarak onlardan on dört erkek ve on üç kadını vurdular. Arkasından Dahhâk konuşlandı ve askerlerini yerleştirdikten sonra seferber etti. Sonra dinlendiler ve perşembe sabahı karşılaşarak şiddeti bir muharebeye tutuştular. İbn Ömer ve askerlerini hezimete uğratarak kardeşi Âsım'ı öldürdüler. Birzevn b. Merzûk eş-Şeybânî onu öldürdü. Benü'l-Eş'as onu evlerinde gömdüler. Ubeydullah'ın kardeşi Ca'fer b. Abbâs el-Kindî'yi de öldürdüler. Kendisi Abdullah b.
[319] Ömer'in emniyetinin başında bulunuyordu. Onu öldüren Abdülmelik b. Alkame b. Abdülkays'tı. Abdülmelik, Ca'fer'i sıkıştırınca Ca'fer Şaşile adındaki amcasının oğluna seslendi. Bunun üzerine Şaşile ona saldırdı. Ancak Sufriye'den bir adam ona vurarak yüzünü yardı.

Ebû Saîd dedi: Ondan sonra onu gördüm. Âdeta çift yüzlüydü. Abdülmelik, Ca'fer'in üzerine eğildi ve onu boğazladı. Bunun üzerine Ümmü Birzevn es-Sufriyye şöyle dedi:

Biz Âsım'ı, Ca'fer'i ve sahraya girdiği zaman Fâris ed-Dabbî'yi öldürdük.

Biz derin hendeği bastık.

İbn Ömer'in adamları hezimete uğradılar. Hâricîler ilerleyerek hendeğimize dayandılar ve gece vaktine kadar bekledikten sonra çekip gittiler. Bunun üzerine hendeklerimize girdik. Cumartesi sabahı uyandığımızda insanların savuşup

ayrıldıklarını ve Vâsıt'a kaçmakta olduklarını gördük. Muharebede çetin ve benzersiz insanlarla karşılaşmışlardı. Âdeta yavrularının yanında olan aslanlar gibiydiler. İbn Ömer gidip adamlarını denetlemek istedi. Ne var ki çoğunun gece vaktinde kaçtıklarını gördü. Çoğu Vâsıt'a ulaşmıştı. Vâsıt'a kaçanlar arasında Nadr b. Saîd, İsmâil b. Abdullah, Mansûr b. Cumhûr, Asbuğ b. Züâle, iki oğlu Hamza ve Züâle, Velîd b. Hassân el-Gassânî ve bütün ileri gelenler vardı. Ancak İbn Ömer ve adamları bir yere gitmeyerek kaldılar ve bir yere gitmediler.

Rivayete göre Abdullah b. Ömer b. Abdülazîz Irak valisi olunca Ubeydullah b. Abbâs el-Kindî'yi Kûfe amilliğine atadı. Emniyetin başına da Ömer b. Gadbân b. el-Kabaserî'yi getirdi. İkili Yezîd b. Velîd ölünceye kadar görevlerinde kaldılar. İbrâhim b. Velîd halife olunca İbn Ömer'i Irak valiliğinde bıraktı. İbn Ömer kardeşi Âsım'ı Kûfe valiliğine getirdi, İbn Gadbân'ı da görevinde bıraktı. Abdullah b. Muâviye başkaldırıncaya kadar bunlar görevlerini icra ettiler. Ancak bu sırada Ömer b. Gadbân suçlandı. Abdullah'ın meselesi çözülünce Abdullah b. Ömer, Ömer b. Abdülhamîd b. Abdurrahman b. Zeyd b. Hattâb'ı Kûfe valiliğine getirirken emniyetin başına Şam halkından Hakem b. Uteybe el-Esedî'yi getirdi. Sonra Ömer b. Abdülhamîd'i Kûfe valiliğinden azletti. Arkasından da Ömer b. Gadbân'ı emniyetteki görevinden azletti. Önce Velîd b. Hassân el-Gassânî'yi ve daha sonra da İsmâil b. Abdullah el-Kasrî'yi Kûfe valiliğine getirirken emniyetin başına da Ebân b. Velîd'i getirdi. Sonra İsmâil'i azlederek yerine Abdüssamed b. Ebân b. Nu'mân b. Beşîr el-Ensârî'yi getirdi. Akabinde onu da azletti ve yerine Âsım b. Ömer'i atadı. Bu kez de Dahhâk b. Kays eş-Şeybânî üzerine yürüdü. [320]

Bir rivayete göre de Dahhâk geldiğinde İsmâil b. Abdullah, el-Kasrî Emaret Konağı'ndaydı. Abdullah b. Ömer de Hîre'de İbnü'l-Hareşî ise Deyr Hind'de bulunuyordu. Dahhâk Kûfe'yi ele geçirdi ve oraya Milhân b. Ma'rûf eş-Şeybânî'yi tayin etti. Onun emniyetinin başına Benî Hanzale'den Sufr –Harûrî– getirildi. Bunun üzerine İbnü'l-Hareşî, Şam'a gitmek üzere yola çıktı. Milhân ona engel olunca İbnü'l-Hareşî onu öldürdü. Dahhâk bu kez de Kûfe'nin başına Hassân'ı getirdi. Hassân da emniyetin başına oğlu Hâris'i atadı.

Abdullah b. Ömer, Hâricîler tarafından öldürülen kardeşi Âsım'ın ardından üzüntüsünü şu mersiyeyle dile getirdi:

Zamanın şüphesi arzularıma bir ok attı da o gün yay için avuçta atacak uzak menzilli bir ok bırakmadı.

Uzak hedefime attı ve Âsım'ı buldu. O benim kardeşim, korunağım, barınağım ve sığınağımdı.

Bunlar hüzünler ve gözyaşları olup insanın içinden akan taze bir kan gibiyse

Âsım'ın musibetinde onları âdeta içtim. O, musibetin büyüğünü (ölüm şerbetini) içti.

Keşke ölüm Âsım'ı hayatta bıraksaydı da onunla beraber yaşasaydık ya da bizi beraber alsaydı.

Rivayete göre Abdullah b. Ömer şöyle diyordu: "Ayn b. Ayn b. Ayn b. Ayn'ın Mîm b. Mîm b. Mîm b. Mîm'i öldüreceği bana bildirildi. O kendisi öldüreceğini ümit ediyordu. Ancak onu Abdullah b. Ali b. Abdullah b. Abbâs b. Abdülmuttalib öldürdü.[27] Anlatıldığına göre İbn Ömer'in adamları hezimete uğrayıp da Vâsıt'a kaçınca ona: "Taraftarların kaçtı neden hâlâ ikamet ediyorsun?" diye sorduklarında İbn Ömer: "Bekliyorum, bakacağım," dedi. Nitekim bir veya iki gün ikamet etti ancak herkesin kaçtığını ve kalplerinin Hâricîlerin korkusuyla dolduğunu görünce Vâsıt'a hareket etmeyi emretti. Hâlid b. Guzeyyil de adamlarını toplayarak Cezîre'de bulunan Mervân'a katıldı. Ubeydullah b. Abbâs el-Kindî insanların başına gelenleri görünce kendini güvende hissetmediğinden Dahhâk'a meylederek ona biat etti ve onunla hareket etti. Bunun üzerine Ebû Atâ es-Sindî kardeşini katleden Dahhâk'a katıldığı için onu ayıpladı:

Ubeydullah'a söyle, yaşayan Ca'fer olsaydı, maktul Ubeydullah olsaydı Dahhâk'a katılmazdı.

[321] *Elinde keskin kılıç olduğu ve onlardan henüz öç almadan dinden sapan o insanlara uymayacaktı.*

Kardeşini öldürüp babanı tekfir eden bir topluluğa uymak. Bundan sonra ne diyeceksin?

Ubeydullah b. Abbâs, Ebû Atâ'ya ait bu beyitleri duyunca şöyle dedi: "Ona, ananın bızırını ısırasın!" derim.

Akrabalarından ve öç alma peşinde olandan sılayırahim sana yetişmesin. Zelil olan zelil olsun.

27 Mîm ile kastedilen Mervân'dır (çev.).

Şeybân'ın kardeşinin onun silahını almasına kayıtsız kaldın, seni süratle koşan o at kurtardı.

Ravi dedi: Anlatıldığına göre İbn Ömer Vâsıt'ta Yemâniye (mahallesinde) Haccâc b. Yûsuf'un evinde ikamet etti. Saîd'in iki oğlu Nadr ve kardeşi Süleyman ile Hanzale b. Nübâte ve iki oğlu Muhammed ve Nübâte, Mudariye (mahallesinde) konakladılar. Kûfe ve Hîre'yi Dahhâk'a ve Şurât'a bıraktılar. Artık Kûfe ve Hîre onların kontrolü altındaydı. Ancak savaş, Dahhâk bölgeye gelmeden önce olduğu gibi İbn Ömer ile Nadr b. Saîd el-Hareşî arasında yeniden başladı. Nadr, Mervân'ın mektubuyla İbn Ömer'den Irak'ı kendisine teslim etmesini talep etti. Yine Yemenliler Abdullah b. Ömer ile birlikte hareket ederken Nizârlılar Nadr ile birlikteydiler. Nitekim Yemenli askerler Yezîd en-Nâkıs'ın tarafında hareket ediyorlardı. Zira Hâlid b. Abdullah el-Kasrî'yi Yûsuf b. Ömer'e teslim etmiş; Yûsuf onu katlettiği için Yemenliler asabiyet saikiyle Velîd'e karşı vaziyet almışlardı. Kays, Mervân'ın safındaydı. Zira Mervân, Velîd'in kanını dava edinmişti. Kays ve Sakîf, Velîd'in dayılarıydılar. Velîd'in annesi Zeyneb bint Muhammed b. Yûsuf olup Haccâc'ın kardeşinin kızıdır. Savaş İbn Ömer ile Nadr arasında tekrar başladı. Dahhâk ise Kûfe'ye girdi ve orada ikamet etti; 127 yılının Şâban'ında Kûfe'nin başına Milhân eş-Şeybânî'yi getirdi. Akabinde Şurât ile birlikte İbn Ömer ile Nadr'ın peşine düşerek Vâsıt üzerine yürüdü, Midmâr Kapısı'nda konuşlandı. İbn Ömer ve Nadr vaziyeti görünce birbirleriyle savaşmaktan vazgeçerek Kûfe'de yaptıkları gibi Dahhâk'a karşı beraber hareket ettiler. Nadr ve komutanları köprüyü geçerek İbn Ömer ile birlikte Dahhâk'a karşı savaşıyor, sonra kendi mevkilerine dönerek İbn Ömer ile birlikte ikamet etmiyorlardı. Şâban, ramazan ve şevvâl ayları boyunca bu minval üzere [322] hareket ettiler. Bir gün muharebe çok şiddetlendi ve Mansûr b. Cumhûr, Dahhâk'ın komutanlarından birine saldırdı. İkrime b. Şeybân adındaki bu komutanın Şurât nezdinde büyük bir değeri vardı. Mansûr, Kûrec Kapısı'nda ona bir darbe indirerek öldürdü. Dahhâk, Benî Şeybân'dan Şevvâl adındaki komutanını Zap Kapısı üzerine gönderdi ve ona: "Kuşatma uzun sürdü. Kapıyı ateşe ver," dedi. Bunun üzerine Şevvâl yanında Benî Şeybân'dan Hayberî olduğu hâlde harekete geçti. Hay-

berî süvarilerin başındaydı. Yolda Abdülmelik b. Alkame ile karşılaştılar. Abdülmelik onlara: "Nereye gidiyorsunuz?" diye sordu. Şevvâl: "Zap Kapısı üzerine gideceğiz. Müminlerin Emîri bana şunları şunları emretti," dedi. Abdülmelik ona: "Ben de seninle birlikte geleceğim," dedi ve zırhsız olduğu hâlde onlarla döndü. Kendisi de Dahhâk'ın komutanlarındandı ve çok güçlüyü. Kapıya kadar gidip kapıyı ateşe verdiler. Bunun üzerine Abdullah b. Ömer, Mansûr b. Cumhûr'u Kelb'den altı yüz kişiyle meydana çıkardı. Onlarla şiddetli bir muharebeye giriştiler. Zırhsız olduğu hâlde Abdülmelik b. Alkame onlara saldırdı ve onlardan birkaç kişiyi öldürdü. Mansûr b. Cumhûr bu durumu görünce öfkelendi ve şahdamarına bir darbe indirerek kılıcı kalça kemiğine kadar nüfuz etti ve cansız bir vaziyette yere yıkıldı. Derken Hâricîlerden bir kadın saldırdı ve Mansûr b. Cumhûr'un atının dizginini tutarak: "Ey fâsık! Müminlerin Emîri'nin davetine icabet etsene!" dedi. Mansûr kadının eline vurdu –bir rivayete göre de elindeki dizgine vurdu ve onu keserek– kurtuldu. Akabinde Hayberî şehre girerek Mansûr'un peşine düştü. Ancak Kelb'den bir amcazadesi karşısına çıktı. Hayberî ona vurdu ve onu öldürdü. Bunun üzerine Benî Hilâl'in azatlısı Habîb b. Hadre –Fars krallarının soyundan geldiğini iddia ediyordu– Abdülmelik b. Alkame'nin ardından şu mersiyeyi dile getirdi:

Bir öğle vaktinde gözyaşları akıp durmaktadır. İbn Alkame'nin ruhuna selam olsun.

Hareket hâlindeyken mi ecelin geldi? Her yiğidin bir eceli vardır.

Ellerin titremesi yok, mütareke yok, karşılaşmada teslimiyet ve ağırdan almak yok.

Güzel bir hâldeyken öldürülmek ayıp ve kusur sayılmaz. Aksine onurlu ölmek güzel bir meziyettir.

İnsanların düşüklerinin yolu çıkmazdır. Ey İbn Alkame, insanların düşükleri beni üzüntüye boğdular.

Sonra Mansûr, İbn Ömer'e şöyle dedi: "İnsanlar içinde bunlar (Şurât kastedilmektedir) gibisini görmedim. O hâlde neden onlarla savaşıyor ve Mervân üzerine gitmelerine imkân vermiyorsun? Onlardan hoşnut olduğunu onlara ifade et ve Mervân'a karşı onlardan istifade et. Onlardan hoşnut olduğunu

ihsas ettirsen bizi bırakıp Mervân üzerine gidecekler, böylece [323]
onların gücü ve şiddeti onlara karşı kullanılmış olacak sen de ikamet yerinde rahat edeceksin. Onlar galip gelirse muradına ermiş olacaksın, onların yanında emniyet içinde olacaksın. Mervân galip gelirse sen de ona karşı muhalefetini sürdürmek ve savaşmak istersen dinlenmiş olarak onunla savaşırsın. Kaldı ki onların mücadelesi uzun sürecek, ona karşı mücadelelerini genişletecekler." İbn Ömer: "Acele etme, bekleyip görelim," dedi. Mansûr: "Neyi bekleyeceğiz? Onlarla birlikte çıkamayacağın gibi istikrar içinde de ikamet edemezsin. Çıkacak olsak da onlarla ikamet edemeyiz. Öyleyse Mervân rahatlık içindeyken onları beklememizin anlamı nedir? Kaldı ki biz onlarla uğraşmak suretiyle onu onların şiddetinden uzak tuttuk. Bana gelince ben onlara katılacağım," dedi. Mansûr çıktı ve onların safının önünde durarak onlara seslendi: "Ben meylettim. Ben Müslüman olmak ve Allah'ın kelamını dinlemek istiyorum," dedi. –Nitekim bu onlar için sıkıntılı bir durumdur.– Mansûr onlara katılıp biat ederek: "Müslüman oldum," dedi. Onlar ona sabah yemeği verdiler. Yemeğini yedikten sonra onlara: "Zap gününde –yani İbn Alkame gününde– benim atımın dizginini tutan süvari kimdi?" diye sordu. Bunun üzerine: "Ey Ümmü Anber!" diye seslendiler. Kadın çıktı. Meğer çok güzel bir kadın imiş. Kadın ona: "Sen Mansûr musun?" dedi. Mansûr: "Evet," dedi. Kadın: "Allah kılıcını kahretsin! Vallahi bir iş başaramadığı gibi vazgeçmedi. –Demek istiyor ki atın dizginini tuttuğu hâlde onu öldürmediği için cenneti hak etmedi.– Mansûr onun bir kadın olduğunu bilmiyordu. Mansûr: "Ey Müminlerin Emîri! Onu benimle evlendir," dedi. Adam: "Kadın evlidir," dedi. –Nitekim Ubeyde b. Sevvâr et-Tağlibî'nin karısıydı.– İbn Ömer de şevvâlin sonunda çıktı ve onlara biat etti.

***

Süleyman b. Hişâm İsyanı

Süleyman b. Hişâm'ın Mervân b. Muhammed'e Karşı Çıkması

Bu yılda –127 yılı– Süleyman b. Hişâm b. Abdülmelik b. Mervân, Mervân b. Muhammed'i haletti ve ona savaş açtı.

Süleyman'ın Başkaldırmasının Sebebi

Ahmed b. Züheyr bana Abdülvehhâb b. İbrâhim'den naklen Ebû Hâşim Muhalled b. Muhammed b. Sâlih'in şöyle dediğini anlattı:

Mervân, Dahhâk b. Kays eş-Şeybânî'ye karşı savaşması için İbn Hübeyre'yi Irak'a göndermek üzere Rusâfe'den Rakka'ya hareket etti. Bu sırada Süleyman b. Hişâm birkaç gün ikamet etmek ve binek hayvanlarını dinlendirip işlerini yoluna
[324] koymak için Mervân'dan izin istedi. Mervân ona izin verdi ve yola çıktı. Derken Mervân'ın Deyr Eyyûb'de Irak seferi için görevlendirdiği asker ve komutanlardan on bin kişilik bir grup yola çıkıp Rusâfe'ye geldiler; Süleyman'a çağrıda bulunarak Mervân'ı haletmesini ve ona savaş ilan etmesini istediler. Ona: "Şamlılar nezdinde sen ondan daha çok makbulsün ve hilafete daha layıksın," dediler. Süleyman şeytana uydu ve onlara icabet ederek kardeşleri, evlatları ve mevalileriyle onlara katıldı. Onların başına geçti ve onlarla birlikte Kinnesrîn'e gitti; Şamlılara yazarak kendisine katılmalarını istedi. Şamlılar her taraftan ve her şehirden ona yöneldiler. Bunun üzerine Mervân harekete geçti ve Karkīsya'ya yaklaştıktan sonra ona yöneldi. Ayrıca İbn Hübeyre'ye yazarak Dûrîn'de bulunduğu yerde kalmasını istedi. Sonra Vâsıt'ta ordugâhında konakladı. Süleyman'ın mevalileri ve Hişâm'ın oğullarından Henî'de bulunanlar kadın ve çocuklarıyla toplandılar ve Kâmil Kalesi'ne girdiler ve kapıları kapattılar. Mervân onlara haber göndererek: "Ne yaptınız? Bana isyan ettiniz ve biatimi bozdunuz. Oysa bana söz vermiştiniz, bağlılığınızı vadetmiştiniz," dedi. Onun elçilerine: "Biz Süleyman ile birlikteyiz, ona muhalefet edenlere karşı onun yanındayız," diye cevap verdiler. Mervân onlara: "Sizi uyarıyorum! Sakın benim askerlerime karşı gelmeyin, onlara zarar vermeyin. Aksi takdirde başınıza iş açarsınız. Benden size aman yoktur," diye haber gönderdi. Ona: "Sakınacağız," diye haber gönderdiler. Bunun üzerine Mervân gitti. Ancak onlar kalelerinden çıkarak Mervân'ın geride kalan askerlerine baskınlar yaparak onların atlarını ve silahlarını gasbediyorlardı. Mervân bu durumdan haberdar olunca onlara öfkelendi. Bu arada Süleyman'ın etrafında Şam halkından, Zekvâniye fırkasından ve başkalarından toplananların sayısı yetmiş bini buldu. Süleyman, Kinnesrîn bölgesinde

Benî Züfer'e ait Husâf köyünde kamp kurdu. Mervân yaklaşınca Süleyman, Seksekî'yi yedi bin askerle öncü olarak harekete geçirdi. Mervân da Îsâ b. Müslim'i yaklaşık bu sayıda bir askerle yola çıkardı. İki grup iki ordu arasında karşılaştılar ve aralarında şiddetli bir muharebeye tutuştular. Seksekî ile Îsâ mübarezeye çıktılar. İkisi de cengâverdiler. İkisi mızraklarının uçları kırılıncaya kadar mızraklarla savaştılar. Ardından kılıçlara sarıldılar. Seksekî hasmının atının ön tarafına vurdu. Atın gemi göğüsüne düştüğü için at dönüp durdu. Bunun üzerine Seksekî ona yöneldi ve demir çubukla ona vurarak yere yıktı. Atından inerek onu esir aldı. Seksekî Antakya silahşorlarından Sakâlibe'nin başı Selsâk ile de mübarezeye çıktı. Onu da esir aldı. Mervân'ın öncü birliği bozguna uğradı ve yoldayken haber ona ulaştı; bu yüzden muharebe vaziyetinde yürüyüşüne devam etti ve Süleyman'ın ordugâhına kadar ilerledi. [325] Süleyman da ordusunu savaş vaziyetine sokarak savaşmaya hazırlandı. Mervân ona mühlet vermeden saldırıya geçti. Süleyman ve ordusu hezimete uğradılar. Mervân'ın askerleri onların peşine düştüler; kimilerini öldürüp kimilerini de esir aldılar. Akabinde de ordugâhlarını basarak talan ettiler. Ardından Mervân bir noktada dururken iki oğluna da iki ayrı noktada, emniyet kuvvetleri sorumlusu Kevser'in de ayrı bir noktada durmalarını, köleler hariç ellerindeki esirleri bertaraf etmelerini emretti. Öldürülenlerin sayısı otuz bini geçti.

Ravi dedi: Süleyman'ın en büyük oğlu İbrâhim öldürüldü. Hişâm b. Abdülmelik'in dayısı Hâlid b. Hişâm el-Mahzûmî – iri yarı ve şişmandı– Mervân'ın yanına getirildi. Adam nefes nefese kalmıştı ve soluyordu. Mervân ona: "Ey fâsık! Medine'nin şarabı ve cariyeleri seni bu altına edenlere katılıp bana karşı savaşmaktan alıkoymaya yetmedi mi?" dedi. Adam: "Ey Müminlerin Emîri! Beni mecbur etti. Sana Allah adına, sılayırahim için sana yalvarıyorum," dedi. Mervân: "Bir de yalan söylüyorsun. Seni nasıl mecbur etti? Oysa cariyeler, kırbalar ve ud aletleriyle çıktın ve ordusuna katıldın," dedi ve onu öldürdü. Öte yandan birçok esir, köle olduklarını iddia ettiler. Mervân onları öldürmekten kaçındı, ordugâhta ele geçirilen eşyayla birlikte artıranlara satılmalarını emretti.

Ravi dedi: Süleyman kaçtı ve Humus'a gitti. Askerlerinden kaçıp kurtulanlar da ona katıldı. Bunun üzerine Humus'ta karargâh kurdu ve Mervân'ın yıktırdığı şehrin duvarlarını inşa etti. Mervân, Süleyman'ı hezimete uğrattığı gün bazı komutanların komutası altında bir süvari birliğiyle rabıta askerlerini sefere çıkardı; onlara habercilerden daha süratle intikal edip Kâmil'e varmalarını, kendisi onlara yetişene kadar Kâmil'i kuşatmalarını emretti. Nitekim gittiler ve onlara karşı konuşlandılar. Mervân onların üzerine gitti ve Vâsıt'taki kampına yerleşti. Onlara: "Bana teslim olun!" diye haber gönderdi. Onlar: "Hepimize aman vermezsen teslim olmayız," dediler. Bunun üzerine onların üzerine yürüdü ve onlara karşı mancınıkları kurdu. Taşlar üzerlerine yağmaya başlayınca teslim olmayı kabul ettiler. Mervân onların bazı organlarını kesmek suretiyle onları cezalandırdı. Ancak Rakka ahalisi onları alıp tedavi ettiler; bir kısmı öldü ama çoğu iyileşti. Yaklaşık üç yüz kişiydiler. Ardından Süleyman ve etrafında toplananlar Humus'a gitti. Onlara yaklaşınca toplandılar ve birbirlerine: "Daha ne zamana kadar Mervân'dan kaçacağız? Gelin, ölmek üzere sözleşelim. Onunla karşı karşıya geldikten sonra dağılmayalım. Ölünceye
[326] kadar savaşalım," dediler. Savaşçılarından kendini ölüme hazırlayan dokuz yüz kişi sözlerine bağlı kaldılar. Süleyman onların yarısının başına Muâviye es-Seksekî'yi, diğer yarısının başına Sübeyt el-Behrânî'yi getirdi. Her iki grup Mervân'ın üzerine gitti. Amaçları onu gafil avlamaktı. Bunu haber alınca onlardan sakındı. Onlara hendeklerin arkasından ve muhafızların korumasında ve seferberlik içinde saldırıyordu. Ona pusu kurmak istediler ancak başaramadılar. Sonra hazırlandılar ve Summâk Dağı'nda Tel Mennes köyünde yol üzerindeki zeytin ağaçlarının arasında pusu kurdular. O askerlerini muharebe vaziyetine sokarken ona saldırdılar ve maiyetindekilerle vuruştular. Mervân bir kenara çekildi ve süvarilerine seslendi. Bunun üzerine önden sağdan, soldan ve arkadan etrafında toplandılar. İki taraf kuşluk vaktinden ikindiye kadar savaştılar. Bu arada Seksekî ile Benî Süleym'in silahşorlarından biriyle karşılaştılar ve vuruştular. Derken Sülemî onu atından düşürdü ve yere inerek Benî Temîm'den bir adamla birlikte onu esir alıp Mervân'a götürdüler. Mervân ayakta duruyordu. Onu görünce: "Seni yakalamayı

müyesser kılan Allah'a hamdolsun. Bizi çok taciz ettin," dedi. Seksekî: "Beni bırak. Ben bir Arap silahşoruyum," dedi. Mervân: "Yalan söyledin. Seni getiren senden daha yiğittir," dedi ve emir vererek bağlanmasını emretti; onunla birlikte esir alınan altı bin kişiyle birlikte öldürüldü.

Ravi dedi: Sübeyt ve onunla birlikte kaçanlar kurtuldular. Mervân, Süleyman üzerine gidince Mervân'a güç yetiremeyeceğini anladı ve yerine kardeşi Saîd b. Hişâm'ı bırakarak Tedmür'e gitti ve burada ikamet etti. Mervân da Humus üzerine giderek on ay boyunca şehri kuşattı. Sonra şehrin etrafında seksen küsur mancınık kurdu. Gece gündüz onlara taş yağdırdı. Onlar da her gün şehirden çıkarak onunla savaşıyorlardı. Hatta bazen gece vakti Mervân'ın ordugâhının etrafında açık buldukları yerlere baskınlar yapıyorlardı. Sıkıntı ve zorlukları artıp zillete duçar olunca Mervân'dan kendilerine aman vermesi karşılığında Saîd b. Hişâm'ı, iki oğlu Osman ve Mervân'ı, onların ordugâhına baskınlar yapan Seksekî adında bir şahsı, ona söven ve iftiralarda bulunan bir Habeşliyi ele geçirmesinde kendisine yardımcı olacaklarını vadettiler. Mervân onların talebini kabul etti. Habeşlinin hikâyesine gelince, adam şehrin duvarının üstünden onlara sesleniyor ve kendi uzvuna bir eşek uzvu bağlayıp: "Ey Benî Süleym! İşte bu sizin sancağınızdır," di- [327]
yor ve Mervân'a sövüyordu. Mervân onu ele geçirince onu Benî Süleym'e teslim etti; onlar da onun uzvunu ve burnunu kestiler. Seksekî olarak bilinen kişinin öldürülmesini emretti. Saîd ve iki oğlunun sağlam bir şekilde gözetim altında tutulmalarını söyledi. Ardından da Dahhâk üzerine yürüdü.

Ebû Hâşim Muhalled b. Muhammed dışında bazı raviler Süleyman b. Hişâm'ın Husâf hezimetinden sonraki durumu hakkında farklı rivayetlerde bulundular. Şöyle ki Süleyman b. Hişâm b. Abdülmelik Husâf gününde Mervân tarafından hezimete uğrayınca kaçtı ve Abdullah b. Ömer b. Abdülazîz'e gitti, daha sonra onunla birlikte Dahhâk'a giderek biat etti. Ayrıca Mervân'ı fâsık ve zalim olarak tanıtıp insanları ona karşı çıkmaya teşvik etti: "Ben, mevalilerim ve bana uyanlarla sizinle birlikte üzerine gidelim," dedi. Nitekim Dahhâk, Mervân üzerine yürüyünce Süleyman da onunla birlikte hareket etti.

Bunun üzerine Şübeyl b. Azre ed-Dubaî onların Dahhâk'a biatleri hakkında şöyle dedi:

Görmez misin ki Allah dinini galip kıldı ve Kureyş namazda Bekir b. Vâil'e uydu.

Böylece İbn Ömer ve adamları Nadr b. Saîd'e karşı söz birliği ettiler. Bunun üzerine onlara güç yetiremeyeceğini anlayınca gecikmeksizin Mervân'a gitmek için Şam'a hareket etti.

Öte yandan Ebû Ubeyde, Beyhes'in kendisine şöyle dediğini anlattı: 127 yılının Zilkade ayı girince Mervân, Şam'da işleri yoluna koydu ve kendisine muhalefet edenleri bölgeden sürdü ve Yezîd b. Ömer b. Hübeyre'yi çağırarak onu Irak'a vali olarak gönderdi. Cezîre şehirlerini de ona bağladı. Ömer b. Hübeyre bölgeye intikal etti. İbn Ömer, Dahhâk'a haber göndererek durumu bildirdi. Dahhâk: "Meysân'ı bize verdi ve şimdilik bu size yeter. Bakalım durum iyice belli olsun," dedi ve İbn Ömer buraya azatlısı Hakem b. Nu'mân'ı tayin etti.

Ebû Mihnef'e gelince Hişâm ondan şöyle rivayet etti:

Abdullah b. Ömer, Dahhâk ile anlaşarak ele geçirdiği Kûfe ve bağlı yerler ona bırakıldı. İbn Ömer'in elinde bulunan Kesker, Mîsân, Destmîsân, Dicle beldeleri, Ahvaz ve Fars diyarı onun elinde kalacaktı. Ardından Dahhâk harekete geçti Cezîre bölgesinin Kefertûsâ beldesinde Mervân ile karşılaştı.

Ebû Ubeyde şöyle dedi: Dahhâk, Mervân üzerine gitmek
[328] için hazırlandı. Nadr ise Şam'a gitmek üzere yola çıktı. Yolda Kādisiye'de konakladı. Durum Dahhâk'ın Kûfe Amili Milhân eş-Şeybânî'ye bildirildi. Bunun üzerine Milhân az sayıdaki Şurât ile üzerine gitti; onunla savaştı. Milhân sebat ettiyse de Nadr onu öldürdü. İbn Hudre onu ve Abdülmelik b. Alkame'yi anarak şöyle dedi:

Milhân, Şurât'tan güvenilir bir adamdı. Şehit olan İbn Alkame de öyleydi.

O sadık bir kardeşti. Halisane niyet ve temennilerimi ona bahşederdim. O evimi en yüksek değere sattı.

Sadık kardeşlerdi. Onlar emelimdi. Ancak onları kendi kaderlerine terk ettim ve vefa göstermediğimi Allah'a arz ederim.

Dahhâk, Milhân'ın öldürüldüğünü haber aldı. Bunun üzerine Benî Âide'den Müsennâ b. İmrân'ı Kûfe'ye amil olarak ata-

dı ve zilkade ayında yola çıkarak Musul üzerinden devam etti. İbn Hübeyre de Saîd Nehri tarafından ilerleyerek Aynüttemr yönünden Gazze'ye gitti. Dahhâk'ın Kûfe Amili Benî Âide'den Müsennâ b. İmrân el-Âizî durumu haber alınca maiyetindeki Şurât ve yanında Mansûr b. Cumhûr olduğu hâlde yola çıkarak ona yetişti. Nitekim Mansûr b. Cumhûr, Mervân'a olan muhalefeti sebebiyle Dahhâk'a giderek biat etmişti. Hepsi Gazze'de toplandılar. Taraflar arasında günlerce süren şiddetli bir muharebe cereyan etti. Muharebede Müsennâ, Uzeyr ve Amr –Dahhâk'ın komutanlarından– Mansûr kaçtı ve Hâricîler hezimete uğradılar. Yezîd'in hâcibi Müslim şöyle dedi:

Müsennâ'ya Gazze gününde ölümünü gösterdi ve Uzeyr'i de o yerde yatanların arasına savurdu.

Mansûr tuzaklı sahanın etrafında döndükten sonra ölüm Amr'ı da ziyaret etti.

Gaylân b. Hureys de şöyle dedi:

Ayn gününde düşmanla karşılaştığın zaman Dâvûd'un Câlût'a galip geldiği gibi galip geldin.

Ayn muharebesinde kimileri öldürülürken Mansûr b. Cumhûr kaçtı ve Kûfe'ye girinceye kadar da arkasına dönüp bakmadı. Akabinde Yemenlilerden, Sufriyeden ve Milhân'ın öldürüldüğü gün dağılanlarla Dahhâk'ın seferinden geride kalanlardan bir topluluk oluşturdu. Mansûr hepsini harekete geçirerek yola çıktı ve Ravhâ'da konakladı. İbn Hübeyre de askerleriyle onlarla karşılaştı, günlerce savaştıktan sonra onları hezimete uğrattı. Birzevn b. Merzûk eş-Şeybânî öldürüldü. Mansûr da kaçtı. Gaylân b. Hureys şöyle dedi: [329]

Ravhâ, Uzeyb gününde İbn Merzûk'u öldürücü zehirle bertaraf ettiler.

Ravi dedi: İbn Hübeyre, Kûfe'ye geldi ve Hâricîleri Kûfe'den sürdü. Dahhâk adamlarının başına gelenleri haber alıca Ubeyde b. Sevvâr et-Tağlibî'yi çağırdı ve onu onların üzerine gönderdi. İbn Hübeyre aşağıya doğru seyrederek Vâsıt'a gitti. Abdullah b. Ömer de bu şehirdeydi. Kûfe'ye Abdurrahman b. Beşîr el-İclî'yi amil olarak bıraktı. Ubeyde b. Sevvâr süvari arkadaşlarıyla birlikte süratle geldi ve Surât'ta konakladı. Mansûr b. Cumhûr da ona katıldı. İbn Hübeyre durumu haber alınca bunların üzerine yürüdü. İki taraf Surât'ta 127 yılında karşılaştılar.

***

Rivayete göre bu yılda Süleyman b. Kesîr, Lâhiz b. Kureyza ve Kahtan b. Şebîb Mekke'ye yöneldiler. Bu zevat Mekke'de İbrâhim b. Muhammed el-İmâm ile buluştular. Ona üzerlerinde yirmi bin dinar, iki yüz bin dirhem ve misk ve çok miktarda eşya olduğunu bildirdiler. Onlara bu malları Muhammed b. Ali'nin azatlısı İbn Urve'ye tevdi etmelerini emretti. Gelirken Ebû Müslim'i de beraberlerinde getirmişlerdi. İbn Kesîr, İbrâhim b. Muhammed'e: "Bu senin azatlı kölendir," dedi.

Bu yılda Bükeyr b. Mâhân, İbrâhim b. Muhammed'e yazarak ahiret hayatının ilk gününde ve dünya hayatının son gününde olduğunu, Hafs b. Süleyman'ı halef bıraktığını, onun bu işe ehil olduğunu bildirdi. İbrâhim, Ebû Seleme'ye yazarak adamlarının işlerini uhdesine almasını emretti. Horasanlılara da yazarak işlerini Ebû Seleme'ye tevdi ettiğini haber verdi. Nitekim Ebû Seleme Horasan'a gitti ve Horasanlılar onun emîrliğini kabul ettiler. Ayrıca ona Şianın topladığı bağışlarla mallarının humusunu teslim ettiler.

Bu yılda hac işlerini Abdülazîz b. Abdullah b. Abdülazîz sevk ve idare etti. Ahmed b. Sâbit er-Râzî bir raviden naklen İshak b. Îsâ ve Ebû Ma'şer'den bana nakletti. Vâkıdî ve başkaları da bu görüştedirler.

Bu yılda Irak Valisi Nadr b. el-Hareşî olup onun, Abdullah b. Ömer'in ve Dahhâk el-Harûrî'nin durumlarına değinmiştim. Horasan Valisi Nasr b. Seyyâr olup ona Kirmânî ve Hâris b. Süreyc gibi muhalefet edenler vardı.

[330]

Hicretin 128. Yılı

Horasan'da Hâris b. Süreyc'in Öldürülmesi

Hâris'in Öldürülmesinin Sebepleri

Daha önce Yezîd b. Velîd'in Hâris'e gönderdiği aman mektubuna değinildi. Ayrıca Hâris'in Türk diyarından ayrılıp Horasan'a dönüşünü, Nasr b. Seyyâr'a gidişini, Nasr'ın ona karşı tavrını, bir kısım insanların Hâris'in etrafında toplanışını ve ona icabet etmelerini dile getirmiştik. Ali b. Muhammed üs-

tatlarından naklen şöyle anlattı: İbn Hübeyre Irak'a vali olunca Nasr'a yazarak onun Horasan valiliğini onayladı. Nasr da Mervân'a biat etti. Bunun üzerine Hâris: "Yezîd b. Velîd bana aman verdi. Mervân, Yezîd'in verdiği amanı onaylamaz. Bu sebeple ona güvenemem," dedi ve insanları kendisine biat etmeye çağırdı. Ebû Süleyl, Mervân'a sövüp saydı. Hâris insanları kendisine biat etmeye davet edince Selm b. Ahvez, Hâlid b. Hüreym, Katan b. Muhammed, Abbâd b. Ebred ve Hammâd b. Âmir ona gelerek onunla konuştular ve şöyle dediler: "Nasr iktidarını ve velayetini neden senin kavmine tevdi etsin? Seni Türk yurdundan ve Hakān'ın tahakkümünden kurtarmadı mı? Seni oradan getirtti ki düşmanların sana cüret etmesinler. Ancak sen ona muhalefet ettin, aşiretinin birlik ve beraberliğinden ayrı düşerek düşmanlarının onlara kötülük etmelerine heveslenmelerine fırsat verdin. Allah hakkı için bizim birliğimizi dağıtma!" Hâris: "Kirmânî'nin elinde bir velayet göremiyorum. Hüküm Nasr'ın elindedir," dedi ve onların tavsiyelerine icabet etmedi. Ardından da Buhara Huzah Konağı'nın karşısında yer alan ve Hamza b. Ebû Sâlih es-Sülemî'ye ait bir bahçeye giderek orada kamp kurdu. Nasr'a haber göndererek emîrliği şûrâya bırakmasını istedi. Ancak Nasr kabul etmedi. Bunun üzerine Nasr çıktı ve Ya'kūb b. Dâvûd muhitine giderek Benî Râsib'in azatlısı Cehm b. Safvân'a emir vererek mektubunu insanlara okumasını emretti. Cehm mektubu okudu, Hâris'i insanların başına getirdi. Bunun üzerine insanlar çıkıp tekbir getirdiler. Hâris, Nasr'a: "Selm b. Ahvez'i emniyet amirliğinden azlet ve Bişr b. Bistâm el-Bercemî'yi bu göreve getir," diye haber gönderdi. Bunun üzerine Muğallis ile arasında tartışma çıktı. Bunun neticesinde Kays ve Temîm dağıldılar. Nasr da onu azletti ve yerine İbrâhim b. Abdurrah- [331]
man'ı getirdi ve Allah'ın kitabıyla amel eden kişileri seçecek adamlar belirlediler. Nasr, Mukātil b. Süleyman ve Mukātil b. Hayyân'ı seçerken Hâris, Mugīre b. Şu'be el-Cehdamî ve Muâz b. Cebele'yi seçti. Nasr kâtibine emir vererek seçilen adamların istedikleri uygulamaları ve amilleri yazmasını istedi. Nasr belirlenecek kişileri iki hudut bölgesi olan Semerkant ve Tohâristan'a tayin edecekti. Ayrıca iki şehrin başındakilere de yazarak uygulayacakları yöntem ve usulleri bildirmelerini is-

tedi. Selm b. Ahvez, Nasr'dan Hâris'i ortadan kaldırmak için izin istedi. Ancak talebini kabul etmedi, onun yerine İbrâhim es-Sâiğ'i işbaşına getirdi. Oğlu İshak'ı firuzeyle Merv'e gönderirdi. Hâris, Siyah Sancakların sahibi olduğunu iddia ediyordu. Bunun üzerine Nasr ona haber göndererek: "Eğer iddia ettiğin gibiysen, Dımaşk'ın surlarını yıkacak ve Emevi hâkimiyetine son vereceksen benden beş yüz baş, iki yüz deve ve istediğin kadar mal ve harp aleti al ve git. Eğer söylediklerini gerçekleştirebilirsen ben senin emrinde olacağım. İddia ettiğini gerçekleştiremezsen aşiretini helak etmiş olursun," dedi. Hâris: "Bu doğrudur. Ancak benimle hareket edenler bu konu için bana biat etmezler," dedi. Nasr şöyle dedi: "O zaman anlaşılıyor ki onlar senin gibi düşünmüyor, meselelere senin gibi bakmıyor, onlar fâsık ve sıradan insanlardır. Allah için senden rica ediyorum aranızda kalan yirmi bin Rebîa ve Yemenli helak olmasın." Sonra Nasr, Hâris'e Mâverâünnehir bölgesini ve üç yüz bin dirhem vermeyi vadetti. Ancak Hâris bu teklifi reddetti. Nasr ona: "İstersen işe Kirmânî'den başla, onu bertaraf edersen ben sana itaat edeceğim. İstersen de beni onunla baş başa bırak. Ona galip gelirsem kendi tercihini yaparsın. Dilersen de adamlarınla git; Rey'i geçersen yine senin emrinde olacağım," dedi.

Ravi dedi: Sonra Hâris ve Nasr tartıştılar ve Mukātil b. Hayyân ve Cehm b. Safvân'ın hakemliğine razı oldular. İkili Nasr'ın görevi bırakmasına ve konunun şûrâya bırakılmasına hükmettiler. Ancak Nasr kabul etmedi. Cehm evinde Hâris'in askerlerine kıssa anlatırdı. Hâris, Nasr'a muhalefet etti. Nasr, Benî Seleme'den ve başkalarından olan kendi kavmine tahsisat bağlamıştı. Selm'i de şehirde İbn Sevvâr'ın evinde yerleştirdi. Ona rabıtayı bağladı. Hedbe b. Âmir eş-Şa'râvî'ye de bir at verdi ve şehre yerleştirdi. Şehrin başına da Abdüsselâm b. Yezîd b. Hayyân es-Sülemî'yi getirdi. Silah ve divanları da
[332] Kuhunduz'a nakletti. Adamlarından bazılarını Hâris ile yazışmakla suçladı. Soluna kendi nezdinde hiçbir başarısı ve yararlığı olmayıp suçladığı kişileri oturturken sağ tarafına da görev verdiği ve yetiştirdiği kişileri oturttu. Sonra konuştu ve Benî Mervân'dan, onlara karşı çıkanlardan ve Allah'ın onları ha-

sımlarına nasıl galip kıldığından söz etti. Allah'a hamdolsun ve solumdakileri yeriyorum. Horasan'a vali olduğumda sen ey Yûnus b. Abdurabbih! Merv'in erzak külfetinden kaçmak isteyenlerden oldun. Sen ve yakınların Esed b. Abdullah'ın boyunlarını mühürlemek istediği, piyadeler sınıfına katmak istediği kişilerdiniz. Ben size görev verdim, sizi yetiştirdim, size emir vererek Velîd'e gitmek istediğimde ele geçirdiklerinizi almanızı istedim. Kiminiz bir milyon veya o civarda para aldınız. Sonra Hâris'i bana karşı doldurdunuz. Bana bağlı kalan ve karşılıksız destek veren –sağında oturanları işaret ederek– bu asil insanları görseydiniz." Bunun üzerine özür dilediler. Kendisi de onların özrünü kabul etti.

Nasr'a karşı fitne ortaya çıktığını duyunca Horasan beldelerinden bir grup ona geldiler. Grubun içinde Âsım b. Umeyr es-Sureymî, Ebü'z-Zeyyâl en-Nâcî, Amr el-Fâdûsbân es-Soğdî el-Buhârî, maiyetinde süvariler olduğu hâlde Tohâristan'dan Hassân b. Hâlid el-Esedî, Akīl b. Ma'kıl el-Leysî, Müslim b. Abdurrahman b. Müslim ve bir grup süvariyle Sa'd es-Sağīr vardı.

Hâris b. Süreyc siretini yazdı, Merv yollarında ve mescitlerde okunuyordu. Hâris'e çok sayıda insan icabet etti. Bir gün bir adam bu yazılanları Mâcan'da Nasr'ın kapısı önünde okudu. Bu sebeple Nasr'ın korumaları onu dövdüler. Bunun üzerine Hâris onunla olan ahdini bozdu ve bu kararını tebliğ etmek üzere Hübeyre b. Şerâhîl ve Yezîd Ebû Hâlid, Nasr'a geldiler. Nasr Kureyş'in azatlısı Hasan b. Sa'd'ı çağırdı ve ona şöyle seslenmesini emretti: "Hâris b. Süreyc, Allah'ın düşmanıdır, ahdini bozmuş ve savaşma kararı almıştır. Sizler Allah'ın yardımını dileğin. Kuvvet ve kudret ancak Allah'tandır." Nasr aynı gece Âsım b. Umeyr'i Hâris'e gönderdi. Hâlid b. Abdurrahman'a: "Yarın parolamız ne olmalı?" diye sordu. Mukātil b. Süleyman şöyle dedi: "Allah bir peygamber gönderdi ve düşmanıyla savaştı. Onun parolası: "*Ha-mîm lâ yunsarûn*!" idi. Nişanları da mızrakların ucuna takılan yündü.

Selm b. Ahvez, Âsım b. Umeyr, Katan, Akīl b. Ma'kıl, Müslim b. Abdurrahman, Saîd es-Sağīr, Âmir b. Mâlik ve grup Tuhâri- [333]
ye tarafında; Yahyâ b. Hudayn ve Rebîa Buharalılarla birlikteydiler. Merv şehrinden bir adam Hâris'e duvardaki bir deli-

ğin yerini haber verdi. Hâris gitti ve deliği genişleterek Bâlîn Kapısı tarafından şehre girdiler. Elli kişiydiler. Mansûr'un "*Ya Mansûr*" şiarıyla seslendiler. Akabinde Nîk Kapısı'na geldiler. Cehm b. Mes'ûd en-Nâcî onlarla savaştı. Derken bir adam Cehm'e saldırdı ve onu ağzından mızrakla vurarak öldürdü ve akabinde Nîk Kapısı'ndan çıktılar ve Selm b. Ahvez'in çadırının yanına geldiler. Burada İsmet b. Abdullah el-Esedî, Hadir b. Hâlid ve Ebred b. Kurre'nin akrabalarından Ebred b. Dâvûd onlarla savaştılar. Bâlîn Kapısı üzerinde Hâzim b. Hâtim vardı. Onu koruyanların tümünü öldürdüler; İbn Ahvez'in ve Kudeyd b. Menî"in evlerini talan ettiler. Hâris binek hayvanları ve silah hariç onları İbn Ahvez, Kudeyd b. Menî' ve Abdullah es-Sülemî'nin iki oğlu İbrâhim ve Îsâ'nın evlerini yağmalamaktan menetti. Bu, 128 yılı Cemâziyelâhir'in bitimine iki gün kala pazartesi gecesiydi.

Ravi dedi: Selm'in elçisi Nasr'a geldi ve ona Hâris'in yaklaşmakta olduğunu haber verdi. Bunun üzerine: "Onu sabaha kadar oyalayacak bir kuvvet gönder," dedi. Muhammed b. Katan b. İmrân el-Esedî haber göndererek Hâris'in adamlarının çoğunun ona isyan ettiklerini bildirdi. Nasr ona: "Sakın savaşı sen başlatma!" diye haber gönderdi.

Savaşın başlamasının sebebi Nadr b. Muhammed el-Fakīh'in Atiyye adında bir kölesi, Selm'in adamlarının tarafına geçmişti. Hâris'in adamları: "Onu geri gönderin," dediler. Ancak onlar bu talebi reddettiler. Bunun üzerine savaştılar. Âsım'ın kölesinin gözüne bir ok isabet etti ve öldü. Âsım maiyetinde Akīl b. Ma'kıl olduğu hâlde onlarla savaştı ve onları hezimete uğrattı ve Hâris'e kadar ilerlediler. Hâris, Benî Temîm'in azatlısı Ebû Bekre Mescidi'nde sabah namazını kılıyordu. Namazı bitirince onlara yaklaştı. Onlar geriye dönerek Tuhâriye'nin yanına kadar gittiler. Onlardan iki adam Hâris'e yaklaştı. Âsım onlara: "Atının ayaklarını kesin!" diye seslendi. Ancak Hâris onlardan birine sopayla vurarak onu öldürdü. Akabinde de Soğd Sokağı'na döndü. Burada Hayyân'ın azatlısı A'yen'i gördü. Onu savaşmaktan sakındırdı. Ancak adam savaşmaya devam etti ve öldürüldü. Sonra Benî İsmet Sokağı'na geçti. Bu kez de Hammâd b. Âmir el-Hammânî ve Muhammed

b. Zur'a üzerine gittiler. Ancak Hâris ikisinin mızrağını kırdı ve Selm'in azatlısı Merzûk'un üzerine yürüdü. Ona yaklaşınca atından düştü. Bunun üzerine bir dükkâna girdi, atının arkasına bir darbe indirerek onu öldürdü. Ravi dedi: Selm sabahlayınca Nîk Kapısı'na gitti ve bir hendek kazmalarını emretti. [334] Hendek kazdılar. Sonra şöyle seslendi: "Kim bir kelle getirirse onun için üç yüz dirhem vardır." Güneş doğmadan Hâris hezimete uğradı. Gece boyunca onlarla savaştı. Sabahladığımızda Nasr'ın adamları Ruzeyk yönünden gittiler. Abdullah b. Meccâa'ya yetişince onu öldürdüler. Selm ise Hâris'in ordugâhına yetişti. Akabinde Nasr'a gitti. Nasr onu uyararak: "Bu şehre girinceye, bu solucanı bertaraf edinceye kadar vazgeçmeyeceğim," dedi ve yanında Muhammed b. Katan ve Ubeydullah b. Bessâm olduğu hâlde Dersenkân –kale– kapısına gitti. Ancak kapının arkasına toprak yığıldığını gördü. Bunun üzerine Abdullah b. Mezyed el-Esedî yanında üç kişi olduğu hâlde sura tırmandı ve kapıyı açtılar. İbn Ahvez de girdi ve kapıya Ebû Mutahhir Harb b. Süleyman'ı bıraktı. Selm o gün Hâris b. Süreyc'in kâtibini öldürdü, adı Yezîd b. Dâvûd idi. Akabinde Abdurabbih b. Sîsen'in üzerine giderek onu öldürdü. Sonra Nîk Kapısı'na gitti ve onu açtı. Cezzârîn'den bir adam öldürdü. Adam Hâris'e kale duvarındaki deliğin yerini göstermişti. Bunun üzerine Yahyâ b. Hudayn'ın amcasının oğlu Münzir er-Rakkāşî, Kāsım eş-Şeybânî'nin sabır ve sebatını anarak şöyle dedi:

Adamımız dışında kavminizden hiç kimse savaşmamışken kendisi bir grupla birlikte sabır ve sebat içinde korkusuzca savaştı.

Onlar kalenin kapısı yanında savaştılar ve bir zaaf göstermediler. Nihayet Allah'ın yardımı onlara yetişti ve zafere kavuştular.

Allah'ın takdirinden sonra Kāsım zafere nail oldu. Sen ise ondan uzakta ve âciz bir hâlde bulunuyordun.

Rivayete göre Kirmânî ile Hâris'in meselesi zora girince Nasr, Kirmânî'ye haber gönderdi. Kirmânî bir teminat üzerine Nasr'a geldi. İkilinin yanında Muhammed b. Sâbit el-Kādî, Abdurrahman b. Nuaym el-Gāmidî'nin kardeşi Mikdâm b. Nuaym el-Gāmidî ve Selm b. Ahvez de bulundular. Nasr birliğe davet etti ve Kirmânî'ye: "Bununla insanların en mutlusu sen olacaksın," dedi. Ancak Selm b. Ahvez ile Mikdâm arasında tar-

tışma oldu. Selm ona ağır konuştu. Ona karşı kardeşi yardımcı oldu. Soğdî b. Abdurrahman el-Hazmî ikisi için kızdı. Selm ona: "Kılıçla burnunu vurmak içimden geçti," dedi. Soğdî: "Kılıçla dokunmaya yeltenirsen elin sana geri dönmeyecek," dedi. Kirmânî, Nasr'ın ona karşı bir komplo kurduğundan endişe ederek kalktı. Onu oturtmaya uğraştılarsa da oturmadı ve Maksûre Kapısı'na döndü.

Ravi dedi: Onu atıyla karşıladılar. Mescitte atına bindi.[28] Nasr: "Bana hainlik düşündü," dedi. Hâris de Nasr'a haber
[335] göndererek: "Seni imam olarak kabul etmiyoruz," dedi. Nasr da ona: "Senin aklın mı var? Ömrünü müşriklerin yurdunda geçirdin ve müşriklerle birlikte Müslümanlarla savaştın. Sana daha çok yalvaracağımı mı sanıyorsun?" Ravi dedi: O gün Cehmiyenin reisi Cehm b. Safvân esir alındı. Selm'e: "Oğlun Hâris ile zayıf bir ahdimiz vardır," dedi. Selm: "Böyle yapmamalıydı. Yapmaya yeltenseydi sana aman vermez, bu çarşafı yıldızlarla donatsaydın ve Îsâ b. Meryem seni temize çıkarsaydı bile kurtulamazdın. Eğer karnımda olsaydın yine seni çıkarır ve öldürürdüm. Vallahi Yemenlilerle birlikte senden daha fazla aleyhimizde bulunan olmadı," dedi ve Abdurabbih b. Sîsen'e emir vererek öldürülmesini istedi. İnsanlar: "Ebû Mihrez öldürüldü," dediler. –Cehm'in künyesi Ebû Mihrez idi.– O gün Hübeyre b. Şerâhîl ve Abdullah b. Meccâa esir alındılar. Selm: "Temîm'den iseniz de izi sağ bırakanı Allah sağ bırakmasın!" dedi. Bir rivayete göre de Hübeyre Kudeyd b. Menî"in evinin yanında yetişen süvariler tarafından öldürüldü. Ravi dedi: Nasr, Hâris'i hezimete uğratınca Hâris oğlu Hâtim'i Kirmânî'ye gönderdi. Muhammed b. Müsennâ, Kirmânî'ye: "İkisi de düşmanlarındır. Bırak birbirleriyle uğraşsınlar," dedi. Kirmânî, Soğdî b. Abdurrahman el-Hazmî'yi onunla gönderdi. Soğdî şehre Mîhan Kapısı'ndan girdi. Hâris yanına geldi. Bu arada Kirmânî maiyetinde Dâvûd b. Şuayb el-Ciddânî ve Muhammed b. Müsennâ olduğu hâlde gölgelikten girdi. Namaz için kamet getirildi. Kirmânî namazı kıldırdı. Ardından Hâris

28 Mescitte atına binmesi ya mescidin kapısı önünde manasında kullanılmıştır ya da etrafı duvarlarla çevrilmiş ve üstü açık bir hazire şeklinde olan ve zemini kilim ve benzeri şeyler döşenmemiş mekân kastedilmiştir (çev.).

bineğine bindi, Cemâa b. Muhammed b. Azîz, Ebû Halef onunla birlikte gitti. Ertesi gün Kirmânî, Yezîd Meydanı'nın kapısına gitti ve Nasr'ın adamlarıyla savaştı. Muharebede Sa'd b. Selm el-Merâgī öldürüldü, Osman b. el-Kirmânî'nin sancağı alındı. Hâris'in hezimete uğradığını ilk haber veren Nadr b. Gallâk es-Soğdî ve Abdülvâhid b. Munahhal oldu. Bu sırada Kirmânî şehirden bir fersah uzaktaki Mâsercesân Kapısı'nda bulunuyordu. Ardından Sevâde b. Süreyc (Hâtim b. Hâris ve Halîl b. Gazvân el-Uzrî), Hâris b. Süreyc'in biatiyle Kirmânî'ye geldiler.

Kirmânî'ye ilk biat eden Yahyâ b. Nuaym eş-Şeybânî idi. Akabinde Kirmânî, Hâris b. Süreyc'e Sevre b. Muhammed el-Kindî, Soğdî b. Abdurrahman Ebû Tu'me, Sa'b veya Suayb ve Sabbâh'ı gönderdi. Şehre Mîhan Kapısı'ndan girdiler ve Rekek Kapısı'na kadar gittiler. Kirmânî de Harb b. Âmir Kapısı'na geldi ve adamlarını çarşamba günü Nasr üzerine gön- [336]
derdi. Önce oklarla atıştılar, akabinde de çekildiler. Perşembe günü aralarında muharebe olmadı. Ravi dedi: Cuma günü karşılaştılar. Ezd hezimete uğradı ve Kirmânî'ye kadar kaçtılar. Bunun üzerine Kirmânî bizzat sancağı aldı ve sancak elinde olduğu hâlde savaştı. Hadr b. Temîm üzerinde deriden bir zırh olduğu hâlde hamle yaptı. Ancak ona oklarla saldırdılar. Nasr'ın azatlısı Habîş ona saldırdı ve boynuna vurdu. Bunun üzerine Hadr sol eliyle mızrağını arkasından aldı. Bu sırada atı şaha kalktı ve saldırarak Habîş'e bir darbe indirdi ve onu atının sırtından düşürdü. Kirmânî'nin piyadeleri değneklerle onun işini bitirdiler.

Ravi dedi: Nasr'ın adamları hezimete uğradılar. Onların seksen atını ele geçirdiler. Temîm b. Nasr öldürüldü ve onun iki atını aldılar. Birini Soğdî b. Abdurrahman alırken diğerini de Hadr aldı. Hadr, Selm b. Ahvez üzerine yürüdü. Kardeşinin oğlundan bir sopa aldı ve ona vurarak onu yıktı. Bunun üzerine Benî Temîm'den iki adam üzerine gidince kaçtı. Selm miğferinde on küsur darbe izi olduğu hâlde kendini köprünün altına attı ve yere yığıldı. Bunun üzerine Muhammed b. Haddâd onu Nasr'ın ordugâhına taşıdı ve çekip gittiler. Nasr bir gece vakti Merv'den çıktı. İsmet b. Abdullah el-Esedî öl-

dürüldü. Kendisi Nasr'ın adamlarını himaye ediyordu. Sâlih b. Ka'kā' el-Ezdî ona yetişti. İsmet ona: "Ey hızlı adam ilerle," dedi. Sâlih ona: "Ey çakıl taşı! –Nitekim İsmet kısırdı.– Yerinde dur," dedi. Atını döndürünce at şaha kalktı ve attan düştü. Sâlih mızrakla ona vurdu ve onu öldürdü.

İbnü'd-Deylîmrî şiir okuyarak savaşıyordu. O da İsmet'in yanında öldürüldü. Ubeydullah b. Havteme es-Sülemî de öldürüldü. Kendisi Mervân el-Behrânî'ye bir demir çubuk fırlatması üzerine öldürüldü. Kellesi Kirmânî'ye götürüldü. Kirmânî: "*İnnâ lillah...*" dedi. Nitekim onun dostuydu. Yemenli bir adam, Müslim b. Abdurrahman b. Müslim'in atının dizginini tuttu. Ancak onu tanıyınca ondan vazgeçti. Üç gün savaştılar. Son günde Mudar Yemenlileri hezimete uğrattı. Bunun üzerine Halîl b. Gazvân şöyle seslendi: "Ey Rebîa ve Yemen topluluğu! Hâris çarşıya girdi. İbnü'l-Akta' öldürüldü." Bu, Mudar'ın gücünü zaafa uğrattı. İlk kaçan İbrâhim b. Bessâm el-Leysî idi. Temîm b. Nasr atından inince Abdurrahman b. Câmi' el-Kindî onun atını aldı. Heyyâc el-Kelbî ve Lakīt b. Ahdar'ı öldürdüler. Onu Hâni' el-Bezzâr'ın kölesi öldürdü.

[337] Ravi dedi: Anlatıldığına göre cuma günü savaşmak için hazırlandılar ve alan genişlesin diye duvarları yıktılar. Bunun üzerine Nasr, Muhammed b. Katan'ı Kirmânî'ye gönderdi ve ona: "Sen bu solucan gibi değilsin. Öyleyse Allah'tan sakın ve fitneye müdahil olma," dedi. Ravi dedi: Temîm b. Nasr grubunu gönderdi. Bunlar Cenûb bint Ka'kā''ın evinde oldukları hâlde Kirmânî'nin adamları damların üstünden onlara ok ve taş atışında bulundular ve onlarla savaşmak için hazırlandılar. Bunun üzerine Akīl b. Ma'kıl, Muhammed b. Müsennâ'ya: "Nasr ve Kirmânî için neden kendimizi öldürüyoruz? Haydi Tohâristan'daki memleketimize dönelim," dedi. Muhammed: "Nasr bize vefa göstermedi. O nedenle onunla savaşmaktan vazgeçmeyeceğiz," dedi. Hâris ve Kirmânî'nin adamları, Nasr ve adamlarına mancınıkla atışlarda bulunuyorlardı. Onun çadırları isabet aldı. Nasr içinde olduğu hâlde yerini değiştirmedi, Selm b. Ahvez'i onların üzerine gönderdi. Selm onlarla savaştı. Böylece ilk zafer Nasr'ın oldu. Kirmânî vaziyeti görünce sancağını Muhammed b. Muhammed b. Umeyre'den aldı ve

kırıncaya kadar onunla savaştı. Muhammed b. Müsennâ, Zâğ ve Hittân, Kârâbkel güzergâhından Ruzeyk'a geçtiler. Temîm b. Nasr ise nehrin köprüsü üzerinde bulunuyordu. Yanına vardığında Muhammed b. Müsennâ, Temîm'e: "Ey çocuk çekil," dedi. Muhammed ve elinde sarı bir sancak bulunan Zâğ saldırıya geçerek Nasr'ın azatlısı A'yen'i vurdular ve öldürdüler. Kendisi Nasr'ın mürekkepliğinden sorumluydu. Ayrıca Nasr'ın bazı hizmetçilerini de bertaraf ettiler. Hadr b. Temîm de Selm b. Ahvez'e saldırarak ona vurdu. Ancak mızrak saptı. Bu kez de demir bir çubukla göğsüne ve omzuna iki darbe indirdi. Sonra başına vurunca yere düştü. Nasr adamlarını sekiz kişiyle himaye etti ve çarşıya girmelerine mani oldu.

Ravi dedi: Yemenliler Mudar'ı hezimete uğratınca Hâris, Nasr'a: "Yemenliler hezimetinizle beni ayıplıyorlar. Ben artık vazgeçtim. Sen adamlarını Kirmânî'den korumaya çalış," diye haber gönderdi. Bunun üzerine Nasr ondan emin olmak ve verdiği söze vefa göstermesini teyit etmek için Yezîd en-Nahvî'yi veya Hâlid'i ona gönderdi. Bir rivayete göre de Hâris'in Nasr'a karşı savaşmaktan vazgeçmesinin sebebi şöyledir: İmrân b. Fazl el-Ezdî, yakın akrabaları, Abdülcebbâr el-Adevî, Hâlid b. Ubeydullah b. Habîb el-Adevî ve bütün adamları, Tebûşkânlılara yaptıklarından dolayı Kirmânî'den nefret etmişlerdi. Şöyle ki Esed onu onların üzerine gönderdi. Onlar Esed'in hükmüne razı olarak teslim oldular. Bunun üzerine onlardan elli kişinin karnını deşti ve onları Belh Nehri'ne attı; üç yüz kişinin de el ve ayaklarını kesti; üç kişiyi astı; eşyalarını açık artırmayla sattı. Onlar da Kirmânî'ye yardım ettiği [338] ve Nasr'a karşı savaştığı için Hâris'ten nefret ettiler. Bunun üzerine Hâris ile arası bozulunca Nasr adamlarına: "Hâris, Kirmânî ile birlikte olduğu sürece Mudar etrafımda toplanmayacak. Bu sebeple onları baş başa bırakmak gerekir. Onlar birbirlerine düşecekler," dedi. Akabinde de Cülfer'e çıktı ve Abdülcebbâr el-Ahvel el-Adevî ve Ömer b. Ebü'l-Heysem es-Soğdî ile karşılaştı. Onlara: "Kirmânî'yle hareket etmeyi içinize sindiriyor musunuz?" dedi. Abdülcebbâr: "Sana destek ve teselli verenler eksik olmasın. Seni bu duruma düşüren nedir?" diye karşılık verdi.

Nasr, Merv'e dönünce ona dört yüz kırbaç vurulmasını emretti. Sonra Harak'a geçti ve burada dört gün ikamet etti. Maiyetinde Müslim b. Abdurrahman b. Müslim, Selm b. Ahvez ve Sinân el-A'rabî de vardı. Nasr kadınlarına: "Hâris benden sonra sizden sorumlu olacak ve sizi himaye edecek," dedi. Nîsâbûr'a yaklaşınca ona: "Niye geldin? Allah asabiyet ateşini söndürmüşken sen tekrar meydana çıkardın, dediler. Nasr'ın Nîsâbûr Amili Dırâr b. Îsâ el-Âmirî idi. Nasr ona Sinân el-A'rabî, Müslim b. Abdurrahman ve Selm b. Ahvez'i gönderdi. Onlarla konuştular. Bunun üzerine çıktılar ve Nasr'ı törenler, cariyeler ve hediyelerle karşıladılar. Selm ona: "Allah beni sana feda etsin!" Bu topluluk Kays'tandır. Oysa Kays sitem ediyordu. Nasr şöyle dedi:

Ben Hindef'in evladıyım. Hindef'in kabileleri ben salih işlere nispet ederler. Kays Aylân da benim amcamdır.

Merv'den çıkınca Nasr'ın maiyetinde Yûnus b. Abdurabbih, Muhammed b. Katan, Hâlid b. Abdurrahman ve benzerleri de vardı.

Ravi dedi: Nasr, Ebreşehr'deyken yanına Abbâd b. Amr el-Ezdî, Abdülhakîm b. Saîd el-Avzî ve Ebû Ca'fer Îsâ b. Cürz Mekke'den geldiler. Nasr, Abdülhakîm'e: "Kavminin ahmaklarının yaptıklarını görmez misin?" dedi. Abdülhakîm: "Bilakis senin kavminin ahmaklarının yaptıklarına bakmak lazım. Senin valiliğin uzun sürdü. Valiliğini kavmine peşkeş çektin. Rebîa ve Yemenlileri uzak tuttun. Bu yüzden kavmin şımardı. Rebîa ve Yemenliler arasında hilm sahibi insanlar bulunduğu gibi ahmak insanlar da vardır. Ahmaklar akıllılara galip geldiler." Abbâd ona: "Emîre böyle mi hitap edilir?" dedi. Nasr: "Bırak, doğru söyledi," dedi. Ebû Ca'fer Îsâ b. Cürz –Merv Nehri kıyısındaki bir köydendir– ise şöyle dedi: "Artık valilikle bu işleri bırak. Zira büyük bir hadisenin ayak sesleri gelmektedir.
[339] Nesebi meçhul bir adam Siyahları kaldıracak ve mukadder olan bir devlete davet edecek, sizler bakarken, çırpınırken o galip gelecektir." Nasr: "Bu söylediklerin vefasızlık, insanların gönlünü kırmak insanların arasının bozulmasındandır gibi geliyor bana. Türk yurdunda bulunan Hâris'e haber göndermiştim. Ona emîrlik teklif ettim, mal vadettim ancak reddetti ve

kargaşa çıkardı. Bana karşı hasmıma destek verdi," dedi. Ebû Ca'fer Îsâ: "Hâris öldürülmüş ve asılmış olacak, Kirmânî'nin akıbeti de onunkinden farklı olmayacak," dedi. Bunun üzerine Nasr ona ihsanda bulundu. Ravi dedi: Selm b. Ahvez şöyle derdi: Kays kadar güzel icabet eden ve canlarını feda eden bir kavim görmedim.

Ravi dedi: Nasr, Merv'den çıkınca Kirmânî şehri ele geçirdi. Hâris'e: "Ben ancak Allah'ın kitabını istiyorum," dedi. Kahtabe ise şöyle dedi: "Doğru söyleseydi ona bin süvariyle destek verirdim." Mukātil b. Hayyân şöyle dedi: "Allah'ın kitabında evleri yıkmak ve malları talan etmek var mı?" Bunun üzerine Kirmânî onu ordugâhtaki bir çadırda hapsetti. Ancak Ma'mer b. Mukātil b. Hayyân –ya da Ma'mer b. Hayyân– onunla konuştu. Bunun üzerine onu serbest bıraktı. Akabinde Kirmânî mescide geldi. Hâris ayakta durdu. Kirmânî insanlara hitap etti; Muhammed b. Zübeyr ve başka bir adam dışında herkese aman verdi. Ancak Dâvûd b. Ebû Dâvûd b. Ya'kūb İbnü'z-Zübeyr için aman aldı. Kâtip de mescide girdi. Kirmânî ona da aman verdi. Hâris ise Dûrân ve Serahs kapıları üzerine gitti. Kirmânî de Esed'in namazgâhında konuşlandı. Akabinde Hâris'e haber göndererek gelmesini istedi. Hâris geldi, evlerin yıkılmasını ve malların talan edilmesini reddetti. Kirmânî onun işini bitirmeyi düşündüyse de sonra ondan vazgeçti. Birkaç gün ikamet etti. Bu kez de Bişr b. Cürmûz ed-Dabbî, Harkān'da isyan ederek Kitap ve Sünnet'e davet etti. Hâris'e: "Senin safında ancak adalet için savaştım. Kirmânî ile birlikte hareket edince anladım ki sen, insanlar Hâris galip geldi desinler diye savaşıyorsun. Sonra bunlar asabiyet için savaşıyorlar. Bu sebeple seninle birlikte savaşmayacağım," dedi ve beş bin beş yüz –bir rivayete göre de dört bin beş yüz– kişiyle Hâris'ten ayrıldı. Bunun üzerine: "Adil fırka biziz. Hakka davet ederiz ve ancak bize savaş açanlarla savaşırız," dedi. Sonra Hâris, İyâz Mescidi'ne giderek Kirmânî'yi çağırdı ve emîrlik meselesinin şûrâya bırakılmasını istedi. Ancak Kirmânî kabul etmedi. Bunun üzerine Hâris oğlu Muhammed'i göndererek ağırlıklarını Temîm b. Nasr'ın evinden taşıdı. Bunun üzerine Nasr aşiretine ve Mudar'a yazarak: "Hâris'e nasihat edin," dedi. 340

Hâris'e gidince onlara: "Sizler Arapların aslı ve fürûlarısınız. Kısa bir süre önce de hezimete uğradınız. Ağırlıklarla bana çıkın," dedi. Onlar: "Biz Nasr ile görüşmeden bir harekette bulunmak istemeyiz," dediler. Kirmânî'nin askerlerinin sevk ve idaresinin sorumlularından biri de Mukātil b. Süleyman idi. Buharalılardan bir adam ona gelerek: "Mancınığı kurma ücretimi ver," dedi. Mukātil ona: "Mancınığı kurduğuna dair delil göster," dedi. Bunun üzerine Şeybe b. Şeyh el-Ezdî ona şahitlik yaptı. Mukātil ücretinin beytülmâlden ödenmesini emretti. Ravi dedi: Hâris'in adamları Kirmânî'ye yazarak: "Size Allah'tan sakınmanızı, O'na itaat etmenizi, hidayet imamlarına uymanızı, Allah'ın dökülmesini haram kıldığı kanları dökmekten imtina etmenizi tavsiye ederiz. Nitekim Hâris'in etrafında toplanmamız Allah'ın rızasını kazanmaya ve kullarına hizmet etmeye matuftur. Bu sebeple kendimiz savaşa maruz bırakarak kanımız ve mallarımızla mücadele ettik. Allah'ın sevabı karşısında bu şeyleri hafife aldık. Sizlerle dinde kardeşiz ve düşmana karşı birbirimize destek vermekle mükellefiz. Allah'tan sakının ve hakka dönün. Bizler haksız yere kan akıtılmasını istemeyiz," dediler.

Birkaç gün ikamet ettikten sonra Hâris b. Süreyc duvarın yanına geldi ve Nevbân tarafında Hişâm b. Ebû Heysem'in evinin yakınında duvarda bir gedik açtı. Bu sırada Hâris'in etrafında olup da basiret sahibi olanlar ona: "İhanet ettin," diyerek etrafından dağıldılar. Kāsım eş-Şeybânî ve Rebî' et-Teymî bir grupla birlikte ikamet ederken Kirmânî Serahs Kapısı'ndan girdi ve Hâris'in karşısında vaziyet aldılar. Munahhil b. Amr el-Ezdî geçerken Benî Adeviyye'den Semeydi' onu öldürdü ve şöyle seslendi: "Lakīt için intikam!" İki taraf muharebeye tutuştular. Kirmânî sağ tarafına Dâvûd b. Şuayb ve kardeşleri Hâlid, Mezyed ve Mühelleb'i alırken sol tarafına Kinde ve Rebîa'nın başında Sevre b. Muhammed b. Azîz el-Kindî'yi aldı. İki taraf arasında mücadele kızıştı. Hâris'in askerleri hezimete uğradılar; gedik ile Hâris'in ordugâhı arasında bertaraf edildiler. Hâris bir katır üzerindeydi. Ancak katırın sırtından indi ve bir ata binerek onu kamçıladı. At koştu ancak adamları hezimete uğradılar. Hâris maiyetindeki adamlarıyla birlikte yalnız

kaldı ve bir ağacın altında öldürüldü. Kardeşi Sevâde ve Bişr b. Cürmûz ve Katan b. Mugīre b. Acred de öldürüldü. Hâris'in adamlarından yaklaşık yüz kadar savaşçı öldürülürken Kirmânî'nin adamlarından yüz adam öldürüldü. Hâris'in başsız gövdesi Merv şehrinin yakınında asıldı. Hâris'in öldürülmesi Nasr'ın Merv'den çıkışından otuz gün sonra gerçekleşti. Receb ayının bitimine altı gün kala pazar günü öldürüldü. Daha önce Hâris'in bir zeytin ağacının veya bir hünnap ağacının altında öldürüleceği söylentileri vardı. Nitekim öyle de oldu ve 128 yılında öldürüldü. Kirmânî, Hâris'e ait altın levhalar ele geçirdi ve ümmüveledini hapse attı. Ancak bir müddet sonra [341] onu serbest bıraktı. Kendisi Hâcib b. Amr b. Seleme b. Seken b. Cevn b. Dübeyb'in yanındaydı. Ravi dedi: Nasr ile birlikte hareket edenlerin de mallarını aldı, Âsım b. Umeyr'in eşyasını kendine ayırdı. Bunun üzerine İbrâhim: "Onun malını almayı nasıl caiz görürsün?" dedi. Vaddâh ailesinden Sâlih: "Onun kanını bana içir," dedi. Ancak buna Mukātil b. Süleyman engel oldu ve onu evine götürdü.

Ali dedi: Züheyr b. Hüneyd şöyle anlattı:

Kirmânî, Bişr b. Cürmûz üzerine gitmek için yola çıktı ve Merv şehrinin dışında konakladı. Bişr'in komutası altında dört bin kişi vardı. Hâris, Kirmânî ile birlikte kamp kurdu. Kirmânî birkaç gün ikamet etti. Bişr'in askerleriyle aralarında iki fersah mesafe vardı. Sonra ilerleyerek Bişr'in askerine yaklaştı. Savaşı başlatmak isteyince Hâris'e: "İlerle," dedi. Hâris, Kirmânî'ye uyduğuna pişman oldu ve şöyle dedi: "Savaşmak için acele etme, ben onları senin tarafına çekerim." Hâris on süvariyle ordugâhtan çıktı. Dirzîcan köyünde bulunan Bişr'in ordugâhına gitti. Onlarla birlikte ikamet etti ve şöyle dedi: "Size karşı Yemenlilerin safında savaşmak istemezdim." Mudarlılar Kirmânî'nin ordusundan gizlice ayrılıp Hâris'in tarafına geçmeye başladılar. Kirmânî'nin tarafında Mudarlı olarak yalnızca Seleme b. Ebû Abdullah ile –Kendisi şöyle dedi: "Vallahi Hâris'e asla uymayacağım. Zira onu bir gaddar olarak görüyorum."– Mühelleb b. İyâs kalmışlardı. Mühelleb: "Ben Hâris'e uymayacağı. Zira o sürekli seyreden atlarla hareket hâlindedir," dedi. Kirmânî tekrar ve tekrar onlarla vuruş-

tu. Vuruşuyor ve hendeklerinin arkasına dönüyorlardı. Bazen bunlar bazen de onlar baskın çıkıyorlardı. Bir gün yine karşılaştılar. Mersed b. Abdullah el-Mücâşi'î içki içerek Hâris'e ait bir at üzerinde sarhoş vaziyette meydana çıktı. Karşılaşmada vuruldu ve yere yıkıldı. Benî Temîm'den bazı süvariler onu korudular. Ancak atı telef etti. Döndüğünde Hâris onu eleştirdi ve şöyle dedi: "Az kalsın kendini öldürecektin!" Mersed, Hâris'e: "Sen bu sözleri at için sarf ediyorsun. Eğer onların ordugâhından sana daha iyi bir at getirmesem karım benden boş olsun," dedi. Ertesi gün karşılaştıklarında Mersed: "Onların ordusunda hangi at daha iyidir?" diye sordu. Ona: "Abdullah b. Deysem el-Anezî'nin atı," dediler ve bulunduğu yeri işaret ettiler. Mersed ata ulaştı. Ona musallat olunca İbn Deysem atın sırtından yere atladı. Bunun üzerine Mersed atın yularını mızrağına bağladı ve onu Hâris'e götürerek: "Bu senin atının karşılığı," dedi. Derken Muhalled b. Hasan, Mersed ile karşılaşınca şakayla ona: "İbn Deysem'in atı senin altında ne iyi duruyor?" dedi. Mersed atın sırtından indi ve Muhalled'e: "Al senin olsun," dedi. Muhalled: "Beni rezil etmek mi istiyorsun. Onu savaşta bizden almışken ben onu barışta senden mi ala-
[342] cağım!" dedi. Bu vaziyette birkaç gün kaldıktan sonra bir gece vakti Hâris yola çıktı. Merv'in duvarına kadar gitti ve duvarda bir gedik açarak içeri girdi. Kirmânî de girdi ve bir müddet sonra ayrıldı. Bunun üzerine Mudarlılar Hâris'e: "Hendeklerden vazgeçtik. Bugün bizim günümüzdür. Defalarca kaçtın. Şimdi yere in," dediler. Hâris: "Sizin için süvari olarak bulunmam yaya olarak bulunmamdan daha iyidir," dedi. Onlar: "Hayır, yere inmezsen razı olmayız," dediler. Bunun üzerine Hâris şehrin duvarlarıyla şehir merkezi arasında yere indi. Ancak Hâris, kardeşi, Bişr b. Cürmûz ve Benî Temîm'den bazı süvariler öldürüldüler. Geri kalanlar da hezimete uğradılar. Hâris asıldı ve Merv tamamen Yemenlilerin eline geçti ve Mudarlıların evlerini yıktılar. Hâris öldürülünce Nasr b. Seyyâr şu beyitleri dillendirdi:

Ey kavmini zillete duçar eden helak oldun. Uzak olasın!

Uğursuzluğun bütün Mudar'ı düşürüp kavminin kıymetini yok etti.

Daha önce Ezd ve benzerleri Amr ve Mâlik'e göz dikemezlerdi.

Güçlü ve hızlı atlarına gemlerini taktıklarında Benî Sa'd'a da tamah edemezlerdi.

Bir rivayete göre de bu beyitleri Nasr, Osman b. Sadaka el-Mâzinî'ye söylemişti.

Ümmü Kesîr ed-Dabbiyye de şu beyitleri dile getirdi:

Allah o dişiyi bereketli kılmasın, onu azaba duçar etsin. Ömrünün sonunda bir Mudarlı ile evlendi.

Temîm'in adamlarına elem içinde kıvranan bir kadının sözlerini nakledin. Kendisini zillet ve fakirliğe mahkûm ettiniz.

Geri çekildikten sonra tekrar ileriye geçmez ve Ezd'in adamlarını atlarının sırtında geri getirmezseniz, beni zillet içinde bırakırsınız.

Bu Mezûniye itaat etmenizden ve cebren sizi haraca bağlamasından dolayı utanıyorum.

Abbâd b. Hâris de şöyle dedi:

Ey Nasr! Gizlilik ortaya çıktı. Temenni ve ümitde uzadıkça uzadı.

Mezûnlar Merv'in topraklarına ayak bastılar ve diledikleri gibi hüküm sürmekteler.

Onun hükmü her konuda ve Mudar'ın aleyhinde ve zalimce de olsa uygulanmaktadır.

Himyer de onların meclislerinde oturmakta ve Mudarlıların kanları boyunlarından akmaktadır. [343]

Eğer Mudar bu hâle razı olur ve zilleti kabul ederse daha uzun zaman zillet bedbahtlığa mahkûm kalacaktır.

O ya zilleti bırakacak ya da askerleri zamanın aşımına maruz kalacaktır.

Yine şöyle demiştir:

Ey coşkunun aklını çeldiği adam!

Uyan, arzu ettiğin ve arzu ettiğimizin peşini bırak.

Zira aramızda hayret verici bir durum peyda oldu.

Ezd, Merv'de aziz olurken Araplar zillete duçar oldu.

Bakır geçerli akçe olurken altın kıymetten düştü.

Ebû Bekir b. İbrâhim el-Kirmânî'nin iki oğlu Ali ve Osman'a şöyle dedi:

Ben yola çıkacağım. Methimle iki kardeşi methetmek isterim. Onların bulunduğu zirve herkesin zirvesinin üstündedir.

Cömertleri geçtiler. Onlar başvurulan kerem ehlidirler. Yabancı misafir onların ikramından daima nasibini alır.

Yükseklere doğru yükselir ve yücelere koşarlar. Onların kabileleri onların himayesinde yaşarlar.

Ali'yi ve veziri Osman'ı kastediyorum. Onlara dost olan zillete mahkûm olmaz.

Babalarına yetişmek için âdeta asil atlar gibi koştular ve çok uzaklara gittiler.

Babalarına yetişirlerse o makamda yükselecek ve babalarının makamını idrak edeceklerdir.

Onlara iyilik yapsa onlar sürekli koştular. O ise onları ve başkalarını geçmiştir.

Onları görebildiğim kadarıyla methedeceğim. Ancak yine de bütün cömertliklerini sayamam.

İkisi parmakla gösterilen iki takva sahibi ve sorumluluk taşıyan kâmil insanlardır.

Onlar Nasr'ı mülkünden mahrum ettiler ve onlara düşmanca davranınca zillete mahkûm oldu.

Onu himaye edenleri öldürdükten sonra İbnü'l-Akta"ı nefyettiler. Onun eşyasını iki zatın süvarileri bölüştüler.

[344] *Hâris b. Süreyc'in üzerine gittiklerinde âdeta kafasını birbirlerine tedavül ederek bertaraf ettiler.*

Babalarının kıymetine ve affetme meziyetine nail oldular. Nitekim onların kavmi ve onlara dost olanlar izzete kavuştular.

***

Bu yılda İbrâhim b. Muhammed, Ebû Müslim'i Horasan'a gönderdi ve kendi adamlarına: "Ona talimatımı verdim. Onu dinleyin ve söyleyeceklerini kabul edin. Ben onu Horasan'a ve daha sonra hâkim olacağı yerlere tayin ettim," diye yazdı. Ancak Ebû Müslim, Horasan'a gidince onu dinlemediler. Bir sonraki yılda Mekke'ye giderek İbrâhim'in yanında bir araya geldiler. Ebû Müslim, İbrâhim'e sözlerini dinlemediklerini ve emrini yerine getirmediklerini bildirdi. İbrâhim dedi ki: "Bu görevi birden fazla kişiye arz ettim. Ancak kabul etmediler." Nitekim İbrâhim, Ebû Müslim'i göndermeden önce bu görevi Süleyman b. Kesîr'e teklif ettiğinde o: "İki kişinin bile başına geçmek istemem," dedi. Sonra İbrâhim b. Seleme'ye teklif etti. Ancak o da imtina etti. Bu sebeple İbrâhim onlara, Ebû Müslim üzerinde karar kıldığını bildirdi ve ona itaat etmelerini söyledikten sonra şöyle dedi: "Ey Abdurrahman! Sen bizim aileden bir fertsin. Tavsiyemi göz önünde bulundur. Bu Yemenli aşire-

tî gözet ve onlara ikramda bulunarak onlarla birlikte hareket et. Zira Allah bu işi ancak onlarla tamamlayacaktır. Rebîa kabilesini gözetle ve işlerini şüpheyle karşıla. Mudar kabilesini de takip et. Zira onlar yakın olan düşmandırlar. Kimden şüphelenirsen onu bertaraf et. Eğer gücün yeterse Horasan'da Arap dilini bırakma. Boyu beş karışı bulup da şüpheli olduğuna kanaat getirsen onu öldür. Sakın bu yaşlıya –Süleyman b. Kesîr– muhalefet etme, ona karşı gelme. Bir konu karşısında tereddüde düşersen benim yerime ona başvur."

***

Dahhâk el-Hâricî'nin Öldürülmesi

Hişâm b. Muhammed'in Ebû Mihnef'ten rivayet ettiğine göre bu yılda Dahhâk b. Kays el-Hâricî öldürüldü.

ÖLdürülmesinin Sebebi ve Nasıl Öldürüldüğü [345]

Rivayet edildiğine göre Dahhâk, Vâsıt'ta Abdullah b. Ömer'i muhasara edip de Mansûr b. Cumhûr kendisine biat edince, Abdullah b. Ömer ona güç yetiremeyeceğini anlayınca ona: "Beni muhasara etmenizin bir anlamı yok. İşte Mervân. Onun üzerine git. Onunla savaşırsan ben de seninleyim," dedi ve onunla zikrettiğim ihtilaflarla sulh yaptı.

Hişâm, Ebû Mihnef'ten naklen şöyle anlattı: Dahhâk İbn Ömer'in yanından ayrılarak Cezîre bölgesinde yer alan Kafertûse köyünde Mervân ile karşılaştı ve bu karşılaşmada Dahhâk öldürüldü.

Ebû Hişâm Muhalled b. Muhammed b. Sâlih ise şöyle dedi: Ahmed b. Züheyr bana Abdülvehhâb b. İbrâhim'den naklen Ebû Hişâm'ın şöyle dediğini anlattı:

Dahhâk, Atiyye es-Sa'lebî'yi öldürünce Milhân, Seylehîn Köprüsü'nde ona iltihak etti ve onun Kûfe amilliğini yaptı. Dahhâk, Abdullah b. Ömer'i Vâsıt'ta muhasara ederken Milhân'ın öldürüldüğü haberini aldı. Bunun üzerine onun yerine adamlarından Mutâin adında bir kişiyi onun yerine gönderdi. Sonra da kendisine itaat etmesi kaydıyla Abdullah b. Ömer'le sulh yaptılar. Nitekim onun itaatine girdi ve arkasında namaz kıldı. Akabinde Kûfe'ye gitti, Abdullah b. Ömer de Vâsıt'ta kaldı. Dahhâk, Kûfe'ye girdi. Musul halkı da onunla yazışarak Musul'a gelmesi hâlinde şehre hâkim olması hususunda ona

yardımcı olacaklarını bildirdiler. Dahhâk yirmi ay sonra ordusuyla Musul'a gitti. Musul'un başında Mervân'ın amili bulunuyordu. Amil, Cezîre halkından Benî Şeybân'dan Katirân b. Ekmeh adında bir zattı. Musul halkı şehrin kapılarını Dahhâk için açtılar. Ancak yine de Katirân, ailesinden ve kavminden az sayıda bir grupla Dahhâk'a karşı savaştı ve öldürüldüler. Dahhâk, Musul'a ve beldelerine hâkim oldu. Mervân, Humus'u muhasara ederken ve halkıyla savaşırken Dahhâk'ın Musul'u ele geçirdiğini haber aldı. Bunun üzerine Cezîre'de vekil olarak bıraktığı oğlu Abdullah'a yazarak maiyetindekiler ve rabıta askerleriyle Nusaybin'e gitmesini ve Dahhâk'ın Cezîre'nin merkezine yerleşmesine mani olmasını emretti. Abdullah yedi veya sekiz bin rabıta askerlerinden oluşan bir orduyla yola çıktı, Harran'da yaklaşık bin kişilik askerî birliğin başında bir komutanı vekil olarak bıraktı. Dahhâk, Musul'dan hareketle Nusaybin'de konuşlanan Abdullah'ın üzerine gitti. Dahhâk ile savaştıysa da bir varlık gösteremedi. Zira
[346] Dahhâk'ın askerleri çoktu. Rivayete göre yüz yirmi bin askeri vardı ve süvariye aylık olarak yüz yirmi, piyadeye ve katırlara yüz seksen dinar veriyordu. Dahhâk, Nusaybin'i muhasara etti; Abdülmelik b. Bişr et-Tağlibî ve Süleyman b. Hişâm'ın azatlısı Bedr ez-Zekvânî adındaki iki komutanını dört veya beş bin askerle Rakka üzerine gönderdi. Şehrin içinde bulunan ve beş yüz kadar olan Mervân'ın süvarileri onlarla savaştılar. Mervân onların Rakka'ya konuşlandıklarını haber alınca rabıtasından süvariler gönderdi. Şehre yaklaştıklarında Dahhâk'ın adamları dağılarak ayrıldılar. Ancak Mervân'ın süvarileri onların peşine düştüler ve artçılarından otuz kadar kişiyi ele geçirdiler. Mervân, Rakka'ya gelince onları kesti. Mervân sebat içinde Dahhâk ve askerleri üzerine yürüyüşünü sürdürdü. İki taraf Kefertûsâ'ya bağlı Gaz mevkiinde karşılaştılar. O gün savaştılar. Akşam olunca Dahhâk ve maiyetinde bulunan sebat ehlinden altı bin kadar savaşçı atlarından inerek piyade olarak savaşmaya başladılar. Askerlerinin çoğu Dahhâk'ın bu hareketinden haberdar değildiler. Mervân'ın süvarileri onları kuşattılar. Onları sıkıştırdılar ve karanlık bastıktan sonra onları bertaraf ettiler. Dahhâk'ın geri kalan adamları ordugâhlarına döndüler. Mervân ve Dahhâk'ın adamları Dahhâk'ın

öldürüldüğünü bilmiyorlardı. Gece yarısı onu kaybedince atından indiğini görenler onun durumunu ve öldürülüşünü haber verdiler. Bunun üzerine ona ağladılar ve ona ağıt yaktılar. Bu arada Dahhâk tarafından askerlerin başında Rakka'ya gönderilen komutan Abdülmelik b. Bişr et-Tağlibî, Mervân'ın ordugâhına girdi ve Mervân'a Dahhâk'ın öldürüldüğünü haber verdi. Bunun üzerine Mervân korumalarından bazılarını mumlar ve şulelerle muharebe meydanına gönderdi. Cesetleri incelediler, Dahhâk'ın cesedini teşhis ederek onu taşıdılar ve Mervân'a götürdüler. Yüzünde yirmiden fazla kılıç ve mızrak yarası vardı. Bunun üzerine Mervân'ın askerleri tekbir getirdiler. Dahhâk'ın askerleri tekbir seslerini duyunca Mervân ve askerlerinin durumu haber aldıklarını anladılar. Mervân aynı gece içinde Dahhâk'ın kellesini Cezîre şehirlerine göndererek oralarda teşhir edilmesini sağladı.

Bir rivayete göre de Dahhâk ve Hayberî 129 yılında öldürüldüler.

***

Hayberî'nin Öldürülmesi ve Şeybân'ın Valiliği

Bu yılda –Ebû Mihnef'e göre– Hâricî Hayberî öldürüldü. Bu rivayeti Ebû Mihnef'ten Hişâm nakletti.

Hayberî'nin öldürülmesine dair rivayetler: [347]

Ahmed b. Züheyr bana Abdülvehhâb b. İbrâhim'den naklen Ebû Hâşim Muhalled b. Muhammed b. Sâlih'in şöyle dediğini anlattı:

Dahhâk öldürülünce askerleri Hayberî'ye biat ettiler. Ertesi gün sabah erkenden üzerine gittiler. Saf düzenine girdiler. O da onlara karşı saf düzenine girdi. O gün Süleyman b. Hişâm ailesi ve mevalileriyle Hayberî'nin safında bulunuyorlardı. Nitekim Süleyman, Nusaybin'deyken Dahhâk'a iltihak etmişti. Yakınları ve mevalileriyle üç binden fazlaydılar. Onlardan Hayberî'nin öldürülmesi üzerine kendisine biat ettikleri Şeybân el-Harûrî'nin kız kardeşiyle evlendi. Hayberî, Şurât'tan yaklaşık dört yüz süvariyle Mervân üzerine gitti ve merkezde bulunan Mervân'ı hezimete uğrattı. Mervân meydandan kaçarken Hayberî maiyetindekilerle ordugâhlarına girdi ve "yâ Hayberî!" şiarıyla seslenmeye başladılar. Önlerine

çıkanları bertaraf ederek Mervân'ın çadırına vardılar, çadırın iplerini kestiler. Hayberî, Mervân'ın yatağı üzerinde oturdu. Oysa Mervân'ın sağ kanadı başlarında oğlu Abdullah olduğu hâlde yerinde duruyordu. Sol kanadı da başında İshak b. Müslim el-Akīlî olduğu hâlde yerinde duruyordu. Mervân'ın askerleri Hayberî'nin maiyetindekilerin az olduklarını görünce askerlerden Ubeyd, çadırların direkleriyle onlara saldırdı; Hayberî'yi ve bütün adamlarını, Mervân'ın çadırı ve etrafında bertaraf ettiler. Mervân ordugâhtan beş veya altı mil uzaktayken durumdan haberdar oldu. Bunun üzerine geri döndü ve süvarilerini tekrar döndürdü ve geceyi ordugâhında geçirdi. Hayberî'nin askerleri Şeybân'ı başlarına getirerek ona biat ettiler. Mervân büyük süvari alaylarıyla onlara karşı savaştı ve o günden itibaren saf düzenini iptal etti. Öte yandan Mervân, Hayberî'ye elçi olarak kâtiplerinden ve güvendiği kişilerden olan Muhammed b. Saîd'i Hayberî'ye göndermişti. Ancak onun onlara meylettiğini haber aldı. Bir müddet sonra esir alınarak Mervân'a getirildi. Bunun üzerine Mervân bir elini, bir ayağını ve dilini kesti.

***

Bu yılda Mervân, Yezîd b. Ömer b. Hübeyre'yi Hâricîlerle savaşmak üzere Irak'a gönderdi.

Bu yılda hac işlerini Abdülazîz b. Ömer b. Abdülazîz icra etti. Ahmed b. Sâbit bir raviden naklen İshak b. Îsâ ve Ebû Ma'şer'den bu rivayeti bana nakletti. Vâkıdî ve diğerleri de bu görüştedirler.

[348] Vâkıdî dedi: Mervân, Humus'u fethetti ve surlarını yıktı. Nuaym b. Sâbit el-Cüzâmî'yi 128 yılının Şevvâl ayında derdest ederek öldürdü. Bu konuda Vâkıdî'ye muhalefet edenlerin görüşünü nakletmiştik.

Rivayete göre bu yılda Medine, Mekke ve Tâif Valisi Abdülazîz b. Ömer b. Abdülazîz iken Irak'ta Dahhâk'ın amilleri ve Abdullah b. Ömer b. Abdülazîz görev yapmaktaydılar. Basra Kādısı Sümâme b. Abdullah idi. Horasan Valisi Nasr b. Seyyâr idi. Ancak orada durum karışıktı ve fitne yaygındı.

***

Ebû Hamza el-Hâricî ve Abdullah b. Yahyâ

Bu yılda Ebû Hamza el-Hâricî, Abdullah b. Yahyâ Tâlibü'l-Hak ile karşılaştı ve onu mezhebine davet etti.

Bu konuda varit olan rivayetler:

Abbâs b. Îsâ el-Ukaylî bana Hârûn b. Mûsâ el-Feravî'den naklen Sâidîlerin azatlısı Mûsâ b. Kesîr'in şöyle dediğini anlattı:

Ebû Hamza –Muhtâr b. Avf el-Ezdî es-Selîmî olup Basralıdır.– ilk başta her sene Mekke'ye gider ve insanları Mervân b. Muhammed'e ve Mervân hanedanına muhalefet etmeye davet ederdi. Her yıl bu görevi ifa eden Ebû Hamza 128 yılının sonunda Abdullah b. Yahyâ ile karşılaştı. Ona: "Ey adam! Senden güzel sözler duyuyorum, hakka davet ettiğini görüyorum. Benimle hareket et. Zira ben kavmimde itaat edilen bir kişiyim," dedi. Yola çıktı ve Hadramut'a gitti. Ebû Hamza onu halife olarak kabul etti; ona biat ederek Mervân'a ve Mervân hanedanına muhalefet etmeye davet etti.

Muhammed b. Hasan bana şöyle anlattı:

Ebû Hamza, Ma'den b. Süleym'e uğradı. Bu sırada Ma'den Amili Kesîr b. Abdullah idi. Onun bazı sözlerini duyunca ona yetmiş kırbaç vurulmasını emretti. Ardından Mekke'ye gitti. Ebû Hamza, Medine'ye varıp da orayı fethedince Kesîr ortalıkta görünmedi. Sonra olanlar oldu.

Hicretin 129. Yılı [349]

Bu Yılda Vuku Bulan Olaylar

***

Şeybân b. Abdülazîz el-Harûrî'nin Ölümü

Mervân b. Muhammed'e isyan eden Hâricîler reisleri Dahhâk b. Kays eş-Şeybânî ve ondan sonra başlarına geçen Hayberî öldürüldükten sonra başlarına Şeybân'ı geçirdiler ve ona biat ettiler. Ancak Mervân onlarla savaşmaya devam etti. Hişâm b. Muhammed ve Heysem b. Adî'nin anlattıklarına göre Hayberî öldürülünce Süleyman b. Hişâm b. Abdülmelik Hâricîlere: "–Nitekim Hâricîlerle birlikte hareket ediyordu.– Yaptıklarınız doğru değil. Benim görüşüme uymazsanız sizden

ayrılacağım," dedi. Onlar: "Görüşün nedir?" dediler. Süleyman: "Biriniz zafer kazanıyor. Sonra savaşmaya devam ediyor ve öldürülüyor. Benim görüşüm buradan gücümüzle ayrılıp Musul'a gidelim ve hendeklerle kendimizi savunalım," dedi. Bunun üzerine yola çıktılar. Mervân da onları takip etti. Hâricîler Dicle'nin doğusunda konuşlanırken Mervân da onların karşısında konuşlandı. Dokuz ay boyunca savaştılar. Yezîd b. Ömer b. Hübeyre de Karkīsya'da Şam ve Cezîre halkından kalabalık bir ordunun başında bulunuyordu. Mervân ona emir vererek Kûfe üzerine gitmesini istedi. Bu sırada Kûfe'nin başında Kureyş'in Âize kolundan ve Hâricî olan Müsennâ b. İmrân vardı.

Ahmed b. Züheyr bana Abdülvehhâb b. İbrâhim'den naklen Ebû Hâşim Muhalled b. Muhammed'in şöyle dediğini anlattı:

Mervân b. Muhammed saf düzeni hâlinde Hâricîlerle savaşırken Hayberî öldürülüp de Şeybân'a biat edilince Mervân süvari alaylarıyla onlarla savaştı ve saf düzeni içinde savaşma taktiğinden vazgeçti. Öbür taraf da Mervân gibi süvari alaylarıyla ve onlara denk birliklerle savaşmaya başladılar. Tamahkâr olan çok sayıda savaşçı onları bırakıp dağıldılar. Kırk bin civarında kaldılar. Bunun üzerine Süleyman b. Hişâm onlara Musul'a gitmelerini ve şehri bir dayanak, sığınak ve erzak
[350] kaynağı edinmelerini tavsiye etti. Hâricîler onun görüşünü kabul ederek bir gece vakti yola çıktılar. Mervân sabah olunca onların peşine düştü ve Musul'a varıncaya kadar adım adım onları takip etti. Hâricîler Dicle kenarında konuşlandılar ve etraflarına hendek kazdılar. Şehirle aralarına da köprüler kurdular. Erzak ve ihtiyaçlarını şehirden temin ediyorlardı. Mervân da onların karşısında konuşlandı ve hendek kazdırdı. Altı ay boyunca sabah ve akşam onlarla savaştı.

Ravi dedi: Ümeyye b. Muâviye b. Hişâm adında Süleyman b. Hişâm'ın kardeşinin oğlu Mervân'a götürüldü. Kendisi de amcası Süleyman'ın maiyetinde Musul'da Şeybân'ın ordusunda bulunuyordu. Mervân'ın süvarilerinden biriyle mübarezeye çıkmıştı. Hasmı onu esir aldı ve Mervân'a götürdü. Mervân'a: "Ey amca! Allah adına ve akrabalık namına sana yalvarıyorum," dedi. Mervân: "Bugün aramızda bir akrabalık yoktur,"

dedi ve amcası Süleyman ile kardeşlerinin gözü önünde iki eli kesildikten sonra boynu vuruldu.

Ravi dedi: Mervân, Yezîd b. Ömer b. Hübeyre'ye yazarak maiyetindeki bütün askerlerle Karkīsya'dan hareketle Dahhâk'ın Irak Valisi Ubeyde b. Sevvâr üzerine gitmesini emretti. Yezîd onun süvarileriyle Aynüttemr'de karşılaştı ve onları hezimete uğrattı. Onların başında Kureyş'in Âize kolundan Müsennâ b. İmrân ve Hasan b. Yezîd bulunuyordu. Ardından Kûfe'de Nuhayle'de toplandılar. Ancak Yezîd tekrar onları hezimete uğrattı. Sonra Sarât'ta toplandılar. Ubeyde de onlarla birlikteydi. Yezîd onlarla savaştı ve muharebede Ubeyde öldürüldü ve askerleri hezimete uğradı. İbn Hübeyre onların ordugâhını bastı. Irak'ta onların bir kalıntısı kalmadı. İbn Hübeyre Irak'ı ele geçirdi. Mervân b. Muhammed ona bulunduğu hendeklerden yazarak Âmir b. Dubâre el-Mürrî'yi kendisine göndermesini emretti. Bunun üzerine İbn Hübeyre, İbn Dubâre'yi altı veya sekiz bin askerle Mervân'a gönderdi. Şeybân ve emri altındaki Harûriyye mensupları durumu haber aldılar. Bunun üzerine İbn Gavs ve Cevn adında iki komutanın komutasında dört bin askeri İbn Dubâre'nin üzerine gönderdi. İkili İbn Dubâre ile Musul'un dışında Sin'de karşılaştılar. Onunla şiddetli bir muharebeye tutuştular. Ancak İbn Dubâre onları hezimete uğrattı. Kaçkınları dönünce Süleyman b. Hişâm onlara Musul'dan ayrılmalarını tavsiye etti. Onlara İbn Dubâre önden Mervân da arkadan saldıracak olurlarsa karşı koyamayacakları ihtarında bulundu. Bunun üzerine Hulvan üzerinden Ahvaz ve Fars bölgesine yöneldiler. Mervân, İbn Dubâre'ye Mus'ab b. Sahsah el-Esedî, Şekīk es-Süleymanî ve Utayf es-Süleymanî adındaki üç komutanının komutasında rabıta askerlerinden otuz bin asker gönderdi. Şekīk hakkında Hâricîler şöyle demişlerdir:

Ey Şekīk! İki kız kardeşin bilir ki sarhoşluğundan bir türlü uyanamıyorsun.

Mervân, İbn Dubâre'ye yazarak onları takip etmesini ve onların kökünü kazıyıncaya kadar onların peşini bırakmamasını emretti. İbn Dubâre Fars diyarına kadar onların peşini [351]
bırakmadı. Oradan çıktılar. İbn Dubâre onlardan geride kalan askerlerini bertaraf ediyordu. Neticede dağıldılar ve Şeybân,

Bahreyn tarafına yöneldi ve orada öldürüldü. Süleyman ise yakınları ve mevalileriyle gemilere binip Sind'e gittiler. Mervân ise Harran'a döndü ve orada bir müddet ikamet ettikten sonra Zap'a doğru hareket etti.

Hişâm b. Muhammed'in anlattığına göre Ebû Mihnef şöyle dedi:

Mervân, Karkīsya'da çok sayıda Şamlı ve Cezîreli askerin başında bulunan Yezîd b. Ömer b. Hübeyre'ye emir vererek Kûfe üzerine yürümesini emretti. O sırada Kûfe'nin başında Kureyş'in Âize kolundan Hâricî olan Müsennâ b. İmrân el-Âizî bulunuyordu. İbn Hübeyre, Fırat'ın kıyısından ilerleyerek Aynüttemr'e gitti. Buradan da ilerleyerek Ravha'da Müsennâ ile karşılaştı; 129 yılının Ramazan ayında Kûfe'ye ulaştı. Burada Hâricîleri hezimete uğratarak Kûfe'ye girdi. Sonra Sarât'a gitti. Şeybân ise Ubeyde b. Sevvâr'ı çok sayıda süvariyle gönderdi. Ubeyde, Sarât'ın doğusunda konuşlandı. İbn Hübeyre ise Sarât'ın batısında konuşlanmıştı. İki taraf karşılaştılar. Ubeyde ve bazı adamları öldürüldüler. Mansûr b. Cumhûr da Sarât Köprüsü civarındaydı. Kendisi gitti ve Mâheyn'e ve dağın tümüne hâkim oldu. İbn Hübeyre de Vâsıt'a giderek burada İbn Ömer'i derdest etti ve onu hapse attı. Nübâte b. Hanzale'yi de Ahvaz'ın başında bulunan Süleyman b. Habîb'in üzerine gönderdi. Süleyman da Dâvûd b. Hâtim'i üzerine gönderdi. İki taraf Düceyl'in kıyısında bulunan Meryân'da karşılaştılar. Dâvûd b. Hâtim'in ordusu hezimete uğradı ve kendisi de öldürüldü. Halef b. Halîfe bu konuda şu beyitleri dile getirdi:

Canım Dâvûd'a feda olsun. Askerleri Ebû Hâtim'i düşmana teslim ettiler.

Mühellebî'dir ve aydın yüzlüdür. O yaptığı iyilikten dolayı pişmanlık duymaz.

Onu bilenlere sordum. Zira bilenler bilmeyenler gibi değildir.

Onlar: Onu yüksekçe bir mevkide gördük. Yılmayan bir aslan gibi saldırıyordu.

Sonra yere yıkıldı, o yumuşak bedeni üzerinde kanı akıtılıyordu.

Sonra Kıptîler başının ucunda toplanıp kılıcı ve yüzüğü için husumete girdiler.

Süleyman yürüyerek Fars bölgesinde bulunan İbn Muâvi-
[352] ye el-Ca'ferî'ye iltihak etti. İbn Hübeyre bir ay ikamet ettikten sonra Âmir b. Dubâre'yi Şamlıların başında Musul'a gönder-

di. İbn Dubâre yürüyüşüne devam ederek Sin'e vardı. Burada Cevn b. Kilâb el-Hâricî ile karşılaştılar. Cevn b. Kilâb, İbn Dubâre'yi mağlup etti. Bunun üzerine Sin'e girerek burada korundu. Mervân ona asker takviyesi yapmaya başladı. Takviyeler kara yoluyla yapılıyordu ve Dicle'ye kadar ulaştılar. Sonra Dicle'yi aşarak İbn Dubâre'yle irtibat kurdular ve çoğaldılar. Mansûr b. Cumhûr ise Dağlık Bölge'nin beldelerinden Şeybân'a mali destek sağlıyordu. İbn Dubâre'nin askerleri çoğalınca Cevn b. Kilâb üzerine yürüdü ve Cevn öldürüldü. İbn Dubâre yürüyüşünü sürdürerek Musul'a gitti. Cevn'in öldürüldüğü ve Âmir b. Dubâre'nin kendisi üzerine gelmekte olduğu haberi Şeybân'a ulaşınca iki ordu arasında kalmak istemedi ve maiyetindekilerle Yemenli Şam süvarileriyle birlikte yola çıktı. Âmir b. Dubâre ise maiyetindeki askerlerle Musul'da bulunan Mervân'a gitti. Mervân askerlerinden çok sayıda savaşçıyı İbn Dubâre'ye vererek Şeybân üzerine gitmesini, ikamet ederse onun karşısında ikamet etmesini, yola çıkarsa onu takip etmesini emretti; savaşa kendisinin başlamamasını, ancak saldırıya maruz kalırsa savaşmasını tembih etti. Şeybân, Dağlık Bölge'ye varıncaya kadar yürüyüşünü sürdürdü. Sonra İstahr Çölü'ne geçti. İstahr'da çok sayıda askerleriyle Abdullah b. Muâviye bulunuyordu. İbn Muâviye ile karşılaşmaları mümkün olmadı ve yürüyüşünü sürdürerek Kirman'ın Cîruft beldesine vardı. Diğer yandan Âmir b. Dubâre yol alarak İbn Muâviye'nin karşısında konuşlandı ve birkaç gün burada kaldı. Sonra İbn Muâviye'ye saldırdı. İbn Muâviye hezimete uğradı ve Herat'a kaçtı. İbn Dubâre de maiyetindekilerle yol alarak Kirman'ın Cîruft beldesinde Şeybân ile karşılaştı ve şiddetli bir muharebeye tutuştular. Ancak Hâricîler hezimete uğradılar ve ordugâhları basılarak talan edildi. Bunun üzerine Şeybân, Sicistan'a kaçtı ve 130 yılında orada öldürüldü.

Ebû Ubeyde ise şöyle dedi: Hayberî öldürülünce Şeybân b. Abdülazîz el-Yeşkerî, Hâricîlerin başına geçti ve Mervân ile savaştı. İkisi arasında savaş uzun sürdü. İbn Hübeyre de Vâsıt'ta Ubeyde b. Sevvâr'ı öldürdü ve Hâricîleri sürdü. Maiyetinde Şam ve Cezîre'nin ünlü komutanları bulunuyordu. Âmir b. Dubâre'yi dört bin askerle Mervân'a destek olarak gönderdi.

Medain üzerinden yoluna devam etti. Şeybân yürüyüşünden haberdar olunca Mervân'ın geleceğinden korktuğu için Cevn b. Kilâb eş-Şeybânî'yi onu oyalaması için gönderdi. İki taraf Sin'de karşılaştılar. Cevn birkaç gün Âmir'i sıkıştırdı.

Ebû Ubeyde dedi: Ebû Saîd şöyle anlattı:

[353] Vallahi onları sıkıntı içinde bırakarak bizimle savaşmaya mecbur bıraktık. Hatta bizden korkmuş ve kaçmak istemişlerdi. Ancak onlara fırsat vermedik. Âmir onlara: "Kesin olarak öleceksiniz. Bu nedenle onurlu olarak ölün," dedi. Bunun üzerine karşı konulamaz bir hamleyle bize vurdular ve komutanımız Cevn b. Kilâb'ı öldürdüler. Ardından kaçtık ve Şeybân'a gittik. İbn Dubâre bizi takip ediyordu. Bize yakın bir mevkide konuşlandı. İki yönden savaşıyorduk. İbn Dubâre arkamızda Irak tarafında konuşlandı. Mervân ise önümüzde Şam tarafında konaklayarak erzaka ulaşmamıza engel oldu. Bu sebeple fiyatlar yükselerek bir ekmek bir dirhem oldu. Bir müddet sonra da ne ucuz ne pahalı hiçbir şey kalmadı, ekmek bulunmaz oldu. Bunun üzerine Habîb b. Hadre, Şeybân'a: "Ey Müminlerin Emîri! Geçim sıkıntısı içindesin. Başka bir yere intikal etsen," dedi. Şeybân oradan ayrıldı ve Musul bölgesindeki Şehrizor'a gitti. Ancak onun adamları bu hareketinden dolayı onu ayıpladılar ve aralarında ihtilaf ortaya çıktı.

Bazı raviler ise şöyle dediler: Şeybân, Hâricîlerin başına geçince adamlarıyla Musul'a döndü. Ancak Mervân onu takip ederek nerede konaklarsa o da onun yakınında konaklardı. Onunla bir ay savaştıktan sonra Şeybân kaçtı ve Fars bölgesine geçti. Bunun üzerine Mervân, Âmir b. Dubâre'yi peşinden gönderdi ve İbn Kâvân Adası'na geçti. Şeybân ise maiyetindekilerle Umman'a gitti ve Celendâ b. Mes'ûd b. Ca'fer Celendâ el-Ezdî onu öldürdü.

***

Abbasi Davetinin Horasan'da İlanı

Bu yılda İbrâhim b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs, Horasan'dan çıkıp kendisine giden ve Kümis'e varan Ebû Müslim'e emir vererek Horasan'daki taraftarlarına gitmesini ve siyahları şiar olarak kullanmalarını istedi.

Bu konuya dair intikal eden rivayetler:

Ali b. Muhammed üstatlarından naklen şöyle anlattı: Ebû Müslim, Horasan'a gidip gelmeye devam ederek bölgede asabiyetin ortaya çıkmasına neden oldu. Aralarında ihtilaf ortaya çıkınca Süleyman b. Kesîr, Ebû Seleme el-Hallâl'e yazarak ondan İbrâhim b. Muhammed'e yazarak akrabalarından birini göndermesini talep etmesini istedi. Bunun üzerine Ebû Seleme, İbrâhim'e yazdı. İbrâhim, Ebû Müslim'i gönderdi. 129 yılı girince İbrâhim, Ebû Müslim'e yazarak insanların durumunu öğrenmek için kendisini çağırdı. Bunun üzerine Ebû Mülim cemâziyelâhir ayının ortasında yetmiş nakiple (reis, temsilci) [354] yola çıktı. Horasan'ın Dandanakān bölgesindeyken Kâmil –ya da Ebû Kâmil– önünü keserek: "Nereye gidiyorsunuz?" dedi. Hacca gideceğiz dediler. Sonra Ebû Müslim onunla baş başa görüştü ve onu davet etti. Adam davete icabet ederek onlara dokunmadı. Ebû Müslim yoluna devam ederek Biverd'e kadar gitti ve burada birkaç gün kaldıktan sonra Nesâ'ya geçti. Nesâ'da Nasr b. Seyyâr tarafından amil olarak tayin edilen Âsım b. Kays es-Sülemî bulunuyordu. Ebû Müslim, Nesâ'ya yaklaşınca Fazl b. Süleyman et-Tûsî'yi Esîd b. Abdullah el-Huzâî'ye göndererek gelişini bildirmesini istedi. Fazl yola çıktı ve Nesâ'nın bir köyüne uğradı ve tanıdığı Şiadan bir adama Esîd'i sordu. Adam onu azarladı. Bunun üzerine Fazl ona: "Ey adam! Bir adamın evini sordum diye neden garipsedin?" dedi. Adam: "Bu köyde bir kötülük oldu. Amilin yanına gelen iki adam ihbar edildi. Onların iki davetçi oldukları söylendi. Bunun üzerine ikiliyle birlikte Ahcem b. Abdullah, Gaylân b. Fudâle, Gālib b. Saîd ve Muhâcir b. Osman'ı da yakaladı. Fazl, Ebû Müslim'e döndü ve durumu haber verdi. Bunun üzerine yol istikametini değiştirdi ve köylerin aşağı tarafından seyretmeye başladı. Bu kez de Tarhân el-Cemmâl'i Esîd'e göndererek: "Esîd'i ve ulaşabildiğin Şiîleri çağır, bana gelsinler. Ancak tanımadığın kimseyle sakın konuşma," dedi. Tarhân, Esîd'e gitti ve onu çağırıp Ebû Müslim'in yerini haber verdi. Esîd, Ebû Müslim'e gitti. Ebû Müslim ona durumları sordu. Esîd: "Evet, Ezher b. Şuayb ve Abdülmelik b. Sa'd, İmam'dan sana mektuplar getirdiler. Mektupları bana bırakıp çıktılar ancak yakalan-

dılar. Kimler tarafından ihbar edildiklerini bilmiyorum. Amil onları Âsım b. Kays'a gönderdi. Adam Muhâcir b. Osman ile bazı Şiîleri darbetti," dedi. Ebû Müslim: "Mektuplar nerede?" dedi. Esîd: "Yanımda," dedi. Ebû Müslim: "Mektuplara bana ver," dedi. Esîd mektupları ona verdi, mektupları okudu.

Ravi dedi: Sonra yoluna devam ederek Kūmis'e vardı. Kūmis'in başında amil olarak Beyhes b. Büdeyl el-İclî bulunuyordu. Beyhes yanlarına geldi ve onlara: "Nereye gideceksiniz?" diye sordu. "Hacca gideceğiz," dediler. Onlara: "Sizin satılık fazla bir atınız var mı?" diye sordu. Ebû Müslim: "Satılık yok. Ama hangi binek hayvanımızı istersen alabilirsin," dediler. Beyhes: "Onları bana gösterin," dedi. Hayvanlarını gösterdiler. Beyhes onlardan bir at beğendi. Ebû Müslim ona: "Senin olsun," dedi. Beyhes: "Onu ancak parasıyla alırım," dedi. Ebû Müslim: "Ne vereceksin?" dedi. Beyhes: "Yedi yüz dirhem," dedi. Ebû Müslim: "Olur, alabilirsin," dedi. Kūmis'teyken ona ve Süleyman b. Kesîr'e İmam'dan mektup geldi. Ebû Müslim'in mektubunda: "Sana zafer sancağını gönderdim. Mektu-
[355] bum eline ulaştığı yerden dön. Bana Kahtabe'yi senin maiyetinde olan şeyleri onunla gönder. Onları hac mevsiminde bana teslim etsin," diye yazılıydı. Bunun üzerine Ebû Müslim Horasan'a geri döndü. Nesâ'ya ulaştıklarında Nesâ'nın bir köyünde askerî bir merkezin başında bulunan kişi onların önüne çıkarak: "Kimsiniz?" diye sordu. "Hacca gitmek istedik. Ancak yolun emniyetli olmadığını duyduk," dediler. Bunun üzerine onları Âsım b. Kays es-Sülemî'ye götürdü. Âsım onlara sordu. Ona durumu haber verdiler. Onlara: "Yola çıkın," dedi ve Mufaddal b. eş-Şerkī es-Sülemî'ye –emniyetin başındaki kişiydi– emir vererek: "Onları taciz et," dedi. Ebû Müslim onunla baş başa görüştü ve durumlarını anlattı. Mufaddal onun talebini kabul etti. "Sakin bir şekilde yola çıkın ve acele etmeyin," dedi. Onlar yola çıkıncaya kadar onları bekledi.

Ebû Müslim 1 Ramazan 129 tarihinde Merv'e geldi ve İmam'ın mektubunu Süleyman b. Kesîr'e teslim etti. Mektupta: "Davetini açıkça yap ve bekleme. Zira vakit geldi," diye yazılıydı. Ebû Müslim'i başa getirdiler ve "Ehl-i beytten bir adamdır," dediler ve Benî Abbâs'a itaat edilmesi çağrısında bulundular.

Yakın olsun veya uzak olsun onların davetine icabet edenlere haber göndererek Benî Abbâs'a açıkça davette bulunmalarını ve onlara dua etmelerini emrettiler. Ebû Müslim, Huzâa'nın bir köyü olan Sefîzenc'te konakladı. Şeybân ve Kirmânî ise Nasr b. Seyyâr ile savaşıyorlardı. Ebû Müslim davetçilerini insanlar arasında yaydı. Daveti artık zuhur etmişti. İnsanlar: "Benî Hâşim'den bir adam kıyam etti," diyorlardı. Artık her taraftan insanlar ona yöneldiler. Ramazan Bayramında Hâlid b. İbrâhim'in köyünde bulundu. Bayram namazını Kāsım b. Mücâşi' el-Merâî kıldırdı. Ebû Müslim bir müddet sonra oradan ayrılarak Bâlîn'de –Huzâa'nın Lîn köyü de denir– konakladı. Bir günde altmış köyün insanları ona yöneldiler. Burada kırk iki gün ikamet etti. Ebû Müslim için ilk fetih Biverd'de Mûsâ b. Ka'b tarafından gerçekleştirildi ve Âsım b. Kays'ın öldürülmesi işiyle meşgul oldu. Ardından Merverûz tarafında bir fetih gerçekleşti.

Ebû Ca'fer dedi: Ebü'l-Hattâb ise şöyle dedi:

Ebû Müslim, Kūmis'ten Merv'e geldi. Kūmis'teyken Kahtabe b. Şebîb'i yanındaki mal ve eşyayı İmam İbrâhim b. Muhammed'e gönderdi. Kendisi ise Merv'e hareket etti. Merv'e 9 Şâban 129 tarihinde vardı. Burada Fenîn köyünde nakip (temsilci, reis) Ebü'l-Hakem Îsâ b. A'yen'in misafiri oldu. Aslında bu köy, nakip Ebû Dâvûd'un köyüdür. Ebû Müslim buradan Ebû Dâvûd ve Amr b. A'yen'i davet göreviyle ramazan ayında Tohâristan ve Belhin civar bölgesine gönderdi. Nadr b. [356] Sabîh et-Temîmî ve Şerîk b. Gadî et-Temîmî'yi ramazanda davette bulunmak üzere Merverûz'e gönderdi. Ebû Âsım Abdurrahman b. Süleym'i Tâlikān'a, Ebü'l-Cehm b. Atiyye'yi yine ramazan ayının bitimine beş gün kala daveti açığa vurmak için Harezm'de Alâ b. Hureys'e gönderdi. Düşmanları vaktinden önce onlara saldırıp eziyet ederse kendilerini müdafaa etmeleri onlar için meşrudur. Bu durumda kılıçlarını kınlarından çıkarmaları, Allah düşmanlarına ve onları yollarından alıkoyanlara karşı cihat etmeleri onlar için caizdir. Düşmanları onları vaktinde harekete geçmekten alıkoyarsa vaktinden sonra harekete geçmelerinde bir beis yoktur.

Sonra Ebû Müslim, Ebü'l-Hakem Îsâ b. A'yen'in evinden ayrılarak 2 Ramazan 129 tarihinde Harkān bölgesindeki Sefî-

zenc köyünden Süleyman b. Kesîr el-Huzâî'nin misafiri oldu. Ramazanın bitimine beş gün kala perşembe gecesi İmam'ın gönderdiği ve Zıl olarak adlandırılan sancağı on dört arşın uzunluğunda bir mızrağa bağladılar. İmam'ın gönderdiği ve Sehâb diye adlandırılan sancağı da on üç arşın uzunluğunda bir mızrağa astılar. Sancakları göndere çekerken: "*Kendileriyle savaşılanlara, zulme uğramaları sebebiyle savaşma izni verildi. Allah onlara yardıma kadirdir,*"[29] ayetini okuyordu. Ebû Müslim, Süleyman b. Kesîr, Süleyman'ın kardeşleri, mevalileri ve Sefîzenc halkından davete icabet edenler siyahları giydiler. Bunların içinde Gaylân b. Abdullah el-Huzâî –kendisi Süleyman'ın kız kardeşi Ümmü Amr bint Kesîr'in eşiydi–, Humeyd b. Rezîn ve kardeşi Osman b. Rezîn de vardı. Gece vakti Rubu' Harkān bölgesindeki bütün Şiîler için ateş yaktılar. Ateş yakmak Şiîlerin şiarıydı. Sabahladıklarında da süratle Ebû Müslim'in etrafında toplandılar. *Zıl* (gölge) ve *sehâb* (bulut) kelimelerinin anlamı: "*Sehâb* (bulut) yeryüzünü gölgelemektedir. *Zıl* (gölge) ise yeryüzünün her tarafında gölgenin var olmasıdır, yani her zaman Abbasi halifesi hüküm sürecektir.

Merv halkından olan davetçiler davete icabet edenlerle Ebû Müslim'e geldiler. Ona ilk gelenler Sekādim halkı olup
[357] Ebü'l-Vaddâh el-Hürmüzferrî Îsâ b. Şübeyl öncülüğünde dokuz yüz adam ve dört süvari olarak geldiler. Hürmüzferre'den de Süleyman b. Hassân, kardeşi Yezdân b. Hassân, Heysem b. Yezîd b. Keysân, Nasr b. Muâviye'nin azatlısı Büvey', Ebû Hâlid el-Hasan, Cerdî ve Muhammed b. Alvân da geldiler. Sakādim halkı de Ebû Kāsım Muhriz b. İbrâhim el-Cübânî öncülüğünde bin üç yüz piyade ve on altı süvari olarak geldiler. Bunların içinde davetçilerden Ebü'l-Abbâs el-Mervezî, Huzam b. Ammâr ve Hamza b. Züneym de vardı. Sakādim bir yandan tekbir getirirken Muhriz b. İbrâhim'in maiyetinde olanlar da tekbirle onlara karşılık veriyorlardı. Bu minval üzere Ebû Müslim'in zuhurundan iki gün sonra cumartesi günü Sefîzenc'de Ebû Müslim'in kampına girdiler. Ebû Müslim emir vererek Sefîzenc Kalesi'nin onarılmasını ve muhkem hâle getirilmesini istedi. Ramazan Bayramı Sefîzenc'de girince Ebû Müslim,

29 Hac, 22/39.

Süleyman b. Kesîr'e kendisine ve Şiaya namazı kıldırmasını emretti. Ona, önce namazı kıldırmasını, namazdan sonra hutbeyi okumasını emretti. Oysa Emeviler önce ezan ve hutbeyi okurlar ve hutbeden sonra da kametle namazı kılarlardı. Hutbeyi de cuma ve bayramlarda minberde otururak okurlardı. Yine Ebû Müslim, Süleyman'a, birinci rekâtta altı tekbir getirdikten sonra Fâtiha'yı okumasını ve tekbir getirerek rükûa gitmesini, ikinci rekâtta da beş tekbir getirdikten sonra okumasını, kıraatten sonra da tekbir getirerek rükûa varmasını emretti. Hutbeye de tekbirle başlamasını ve Kur'an ile sonlandırmasını söyledi. Emeviler ise bayram namazında birinci rekâtta dört tekbir, üçüncü rekâtta da üç tekbir getirirlerdi. Süleyman b. Kesîr bayram namazını kıldırıp hutbeyi okuduktan sonra Ebû Müslim ve taraftarları, Ebû Müslim'in hazırladığı ziyafete katıldılar. Ümitvar olarak yemeklerini yediler. Ebû Müslim hendeklerin içindeyken Nasr b. Seyyâr'a yazdığında "Emîr Nasr'a!" diye mektubuna başlardı. Taraftarları etrafında toplanıp da güçlenince önce kendi adını zikretmeye başladı. Nasr'a şöyle yazdı: «İsimleri yüce olan Allah Kur'an'da bazı kavimleri eleştirerek şöyle buyurdu: "*Kendilerine bir uyarıcı gelirse herhangi bir milletten daha çok doğru yolda olacaklarına dair bütün güçleriyle Allah'a yemin etmişlerdi. Fakat onlara uyarıcı gelince bu onların haktan uzaklaşmalarından başka bir şeyi artırmadı. Çünkü onlar yeryüzünde büyüklük taslıyor ve kötü tuzaklar kuruyorlardı. Hâlbuki kişi kazdığı kuyuya kendi düşer. Onlar öncekilerin kanunundan başkasını mı bekliyorlar. Allah'ın kanununda asla bir değişme bulamazsın ve Allah'ın* [358] *kanununda asla bir sapma bulamazsın.*"»[30]

Mektubun Ebû Müslim'in kendi ismiyle başlaması Nasr'a ağır geldi ve uzunca düşündükten sonra: "Bu mektubun bir cevabı olmalı," dedi. Ebû Müslim, Mâhuvân'daki merkezinde işlerini yoluna koyunca Muhriz b. İbrâhim'e emir vererek Cîrenc'de bir hendek kazmasını, adamlarının ve taraftarlarından ona meyledenlerin onun etrafında toplanmasını, Merverrûz, Belh ve Tohâristan'daki beldelerden Nasr b. Seyyâr'a giden erzak ve ihtiyaç maddelerinin ulaşmasını engellemesini istedi.

30 Fâtır, 35/42-43.

Muhriz b. İbrâhim bunları yaptı ve hendeğin içinde bin kadar adam toplandı. Bunun üzerine Ebû Müslim, Ebû Sâlih Kâmil b. Muzaffer'e emir vererek Muhriz b. İbrâhim'in hendeğine bir adam göndermesini, bu adamın oradaki insanların sayımını yapmasını, isimlerini, babalarının isimlerini, hangi köy ve beldelerden olduklarını bir deftere kaydetmesini istedi. Ebû Sâlih Humeyd el-Ezrak'ı bu görevle gönderdi. Nitekim kendisi kâtipti. Mihrez'in hendeğinde sekiz yüz adam ile kuvvet ve nimet ehli olan dört adam saydı. İçlerinde Harkān bölgesindeki Esbivâdak köyünden Ziyâd b. Seyyâr el-Ezdî, Sakādim bölgesindeki Evâyık köyünden Hizâm b. Ammâr el-Kindî, Sakādim bölgesindeki Şenc köyünden Hanîfe b. Kays ve Herat halkından Abdüveyh el-Cerdâmiz b. Abdülkerîm, kendisi Merv'e küçükbaş hayvanlarını getirirdi, Harkān bölgesindeki Mîlâzcürd köyünden Hamza b. Züneym el-Bâhilî, Sakādim bölgesindeki Cûbân köyünden Ebû Hâşim Halîfe b. Mihrân, Ebû Hadîce Ceylân b. Soğdî ve Ebû Nuaym Mûsâ b. Sabîh gibi komutanlar ve şahsiyetler vardı. Muhriz b. İbrâhim, Ebû Müslim Merv surlarından içeri girinceye kadar hendeğinin içinde ikamet etmeye devam etti. Ebû Müslim, Mâhuvân'daki hendeği boşaltıp Nîsâbûr'u ele geçirmek üzere Marserces'te konuşlanınca Mihrez b. İbrâhim ve adamlarını maiyetine aldı. Mihrez gençti. Ebû Müslim, Sefîzenc'deyken zuhurundan on sekiz ay sonra Nasr b. Seyyâr, Ebû Müslim ile savaşmak üzere azatlılarından Yezîd'i kalabalık bir süvari ordusuyla gönderdi. Ebû Müslim de onun üzerine İbn Heysem el-Huzâî ile Mus'ab b. Kays'ı gönderdi. İki taraf Âlîn köyünde karşılaştılar. Mâlik hasımlarını Resulullah'ın (sav.) akrabalarına razı olmaya davet etti. Ancak onlar böbürlenerek bundan imtina ettiler. Bunun üzerine Mâlik iki yüz kişiyle sabahtan ikindiye kadar onlarla vuruştu.

[359] Bu arada Sâlih b. Süleyman ed-Dabbî, İbrâhim b. Yezîd ve Ziyâd b. Îsâ, Ebû Müslim'e iltihak ettiler. Ebû Müslim onları Mâlik b. Heysem'e gönderdi. İkindi vakti yanına vardılar. Ebû Nasr onlarla güçlenmiş oldu. Nasr b. Seyyâr'ın azatlısı Yezîd adamlarına: "Bunları bu gece bıraksak onlara takviyeler gelecek. Onlara saldıralım," dedi ve saldırdılar. Ebû Nasr atından indi ve askerlerini teşvik ederek: "Ümit ederim ki Allah

kâfirlerden bir kısmının kökünü kessin. Bu sebeple sadık bir şekilde savaşın," dedi. İki taraf da sabır ve sebat ettiler. Benî Mervân taraftarlarından otuz dört kişi öldürüldü, sekiz kişi esir alındı. Abdullah et-Tâî, Nasr'ın adamı ve onların komutanı Yezîd'e saldırdı ve onu esir aldı. Bunun üzerine adamları hezimete uğradılar. Ebû Nasr, Abdullah et-Tâî'yi bir grup taraftarın başında ve esiriyle birlikte Ebû Müslim'e gönderdi. Yanlarında esir ve kelleler de vardı. Ebû Nasr, Sefîzenc'deki kampında ikamet etmeye devam etti. Giden grubun içinde Ebû Hammâd el-Mervezî ve Ebû Amr el-A'cemî de vardı. Ebû Müslim kellelerin ordugâhın duvarına asılmasını emretti. Yezîd el-Eslemî'yi de Ebû İshak Hâlid b. Osman'a teslim ederek yaralarının tedavisini yapmasını, ona iyi bakmasını söyledi. Ebû Nasr'a da yazarak gelmesini istedi. Nasr'ın azatlısı Yezîd iyileşince Ebû Müslim onu huzuruna çağırdı. Ona: "Dilersen bizde kal ve davetimize katıl. Allah sana doğru yolu göstermiştir. Dilersen de efendine afiyet içinde dön. Ancak bizimle savaşmayacağına, hakkımızda yalan söylemeyeceğine dair bize söz verecek ve bizde gördüklerini anlatacaksın," dedi. Adam efendisine dönmeye karar verdi. Ebû Müslim onu serbest bıraktı. Ebû Müslim şöyle dedi: "Takva ve salah ehlini aleyhinizde bulunmaktan alıkoyacak. Zira biz onlara göre âdeta Müslüman değiliz."

Ardından Yezîd, Nasr b. Seyyâr'a gitti. Nasr ona: "Hoş gelmedin! Vallahi onlar ancak seni aleyhimizde bir hüccet olarak kullanmak için sağ bıraktılar," dedi. Yezîd: "Vallahi senin düşüncen doğrudur. Nitekim onlar hakkında yalan söylememem için bana yemin ettirdiler. Bu nedenle diyorum ki onlar namazları vakitlerinde, ezan ve kametle kılıyor, Allah'ın kitabını okuyor, Allah'ı çokça zikrediyor ve Resulullah'ın (sav.) akrabalarına davette bulunuyorlar. Durumlarının yükseleceğini düşünüyorum. Benim efendim olarak beni azat etmeseydin sana dönmeyecek ve onlarla kalacaktım," dedi. Bu savaş, Şia ile Benî Mervân taraftarları arasında yapılan ilk savaştır.

Bu yılda Hâzim b. Huzeyme, Merverrûz'u ele geçirdi ve [360]
Nasr b. Seyyâr'ın buradaki amilini öldürdü; zafer haberini Ebû Müslim'e Huzeyme b. Hâzim ile ulaştırdı.

Bu konuda varit olan rivayetler:

Ali b. Muhammed, Ebü'l-Hasan el-Cüşemî, Züheyr b. Hüneyd ve Hasan b. Reşîd'den naklen şöyle anlattı:

Hâzim b. Huzeyme, Merverrûz'da isyan etmek istediğinde Temîm'den bazı adamlar ona engel olmak istediler. Onlara: "Ben sizden biriyim. Merv'e galip olmak ümidindeyim. Muzaffer olursam şehir sizin olacak, öldürülsem benim külfetimden kurtulmuş olacaksınız," dedi. Bunun üzerine ona dokunmadılar. Hâzim isyan etti ve Kencerustah denilen bir köyde konuşlandı. Ebû Müslim takviye olarak ona Nadr b. Subeyh ve Bessâm b. İbrâhim'i gönderdi. Hâzim bir gece vakti Merverrûz'a ani baskın yaptı. Baskında Nasr b. Seyyâr'ın amili Bişr b. Ca'fer es-Sa'dî'yi zilkade ayının başında öldürdü. Zafer haberini Huzeyme b. Hâzim, Abdullah b. Saîd ve Şebîb b. Vâc ile gönderdi.

***

Ebû Ca'fer dedi: Ebû Müslim'in durumu ve davetini açığa vurması, Horasan'a gidişi, oradan çıkması ve tekrar oraya dönmesi hakkında görüşlerini naklettiğimiz ravilerden başkaları farklı rivayetlerde bulunmuşlardır. Buna göre İmam İbrâhim Horasan'a gitmeden Ebû Müslim'i Ebü'n-Necm'in kızıyla evlendirdi. Onun mehrini onun yerine kendisi ödedi. Durumu da nakiplere bildirerek Ebû Müslim'e itaat etmelerini emretti. Rivayete göre Ebû Müslim Kûfe kırsalında Hutarniye halkındandır ve İdrîs b. Ma'kıl el-İclî'nin emîniydi. Ancak aidiyeti Muhammed b. Ali'ye, ondan sonra da İbrâhim b. Muhammed'e, ondan sonra da Muhammed b. Ali'nin imam olan evlatlarına döndü. Henüz gençken Horasan'a intikal etti. Ancak Süleyman b. Kesîr onu kabul etmedi ve işlerinin hakkından gelmeyeceğinden endişe etti. Aynı zamanda kendisinin ve adamlarının akıbetinden endişe etti. Bu sebeple onu geri döndürdüler. Ebû Dâvûd Hâlid b. İbrâhim de Belh Nehri'nin arkasında saklanmıştı. Ebû Dâvûd
[361] ayrılıp Merv'e geçince İmam İbrâhim'in mektubunu okuttu ve İmam'ın gönderdiği adamı sordu. Ona Süleyman b. Kesîr'in onu geri gönderdiğini söylediler. Bunun üzerine bütün nakiplere haber göndererek onları toplantıya çağırdı. İmrân b. İsmâil'in evinde toplandılar. Ebû Dâvûd onlara: "İmam'ın gönderdiği

adam hakkındaki mektubu size geldi. Ben hazır değildim. Ancak siz adamı geri göndermişsiniz. Onu geri gönderme gerekçeniz nedir?" diye sordu. Süleyman b. Kesîr: "Genç olduğu, bu işin altından kalkamayacağından korktuk; bu yüzden çağırdığımız kişiler, kendimiz ve davetimize icabet edenler için endişe ettiğimizden onu geri gönderdik," dedi. Ebû Dâvûd: "İçinizde Allah'ın Muhammed'i seçtiğini ve risaletiyle bütün kullarına peygamber olarak gönderdiğini inkâr eden var mı?" dedi. "Hayır," dediler. Ebû Dâvûd: "Allah'ın ona kitabını indirdiğine, o kitabı Cebrâil'in ona getirdiğine, o Kitap'ta helal ve haramı beyan ettiğine, kanunların ortaya koyduğuna, öncesi ve sonrasında ve kıyamete kadar olup bitenleri bu Kitap'ta haber verdiğine itirazı olan var mı?" dedi. "Hayır," dediler. Ebû Dâvûd: "Allah'ın onu yanına alırken onun Rabbinin risaletini tebliğ etmekte görevini ifa etmediğini iddia edeniniz var mı?" dedi. "Hayır," dediler. Ebû Dâvûd: "Sizce Allah'ın ona indirdiği ilim onunla birlikte alındı mı, yoksa miras olarak bırakıldı mı?" dedi. "Onu miras olarak bıraktı," dediler. Ebû Dâvûd: "Bu ilmi yakınları ve Ehl-i beytinden başkasına bıraktığını sananınız var mı?" "Hayır," dediler. Ebû Dâvûd: "Bu dava ortaya çıkınca, insanlar ona icabet edince içinizde onu kendine mal etmeye yeltenme hakkına sahip olduğunu iddia eden var mı?" dedi. "Asla, bu nasıl olur?" dediler. Ebû Dâvûd: "Ben size yaptınız demiyorum ancak şeytan olmuş veya olmamış konularda insana dürtüde bulunabilir," dedi. Ebû Dâvûd: "İçinizde bu işi Ehl-i beytten ve Peygamber'in (sav.) yakınlarından başkasına vermek isteyen var mı?" diye sordu. "Hayır," dediler. Ebû Dâvûd: "Ehl-i beytin ve Resulullah'ın (sav.) akrabalarının ilmin kaynağı ve Resulullah'ın (sav.) mirasçıları olduklarından şüphe edeniniz var mı?" dedi. "Hayır," dediler. Ebû Dâvûd: "Oysa görüyorum ki sizin bu konuda şüpheniz var. Onların ilmini kabul etmeyerek onlara geri gönderdiniz. Hâlbuki onlar bu adamın bu işi yapabilecek kişi olduğunu bilmeselerdi onu size göndermezlerdi. Kaldı ki o onlara olan sadakati, onlara yardım etmekte ve hukuklarını gözetmekte şüphe duyulmayan bir kişidir," dedi.

Bunun üzerine Ebû Müslim'e haber göndererek onu Kümis'ten geri getirtip başlarına getirerek ona itaat ettiler. An-

[362] cak Ebû Müslim, Süleyman b. Kesîr'e karşı bir ukdesi ve Ebû Dâvûd'a karşı bir takdir hissi içinde olmuştur. Şia nakip olan ve nakip olmayanlarıyla Ebû Müslim'i dinlediler; ona itaat ederek davetini kabul ettiler. Ebû Müslim davetçileri Horasan bölgesine yaydı. İnsanlar gruplar hâlinde davetine katıldılar ve çoğaldılar. Davetçiler bölgenin her tarafına yayıldılar. İmam İbrâhim ona yazarak davetini açığa vurması emir ve talimatını bildirmek üzere yanına Kahtabe b. Şebîb'i de alarak ve topladığı mallarla birlikte 129 yılının hac mevsiminde ona gitmesini istedi. Toplanan meblağ üç yüz altmış bin dirheme ulaşmıştı. Bu paranın bir kısmıyla ticari emtiayla Kūhî, Mervî kumaşı ve ipek elbiselerle kılıçlar aldı. Geri kalanla da külçe hâlinde altın ve gümüş alarak astarlı kaftanlara yerleştirdi. Ayrıca katırlar aldı ve cemâziyelâhir ayının ikinci yarısında yola çıktı. Yanında nakiplerden Kahtabe b. Şebîb, Kāsım b. Mücâşi' ve Talha b. Ruzeyk ile Şiadan kırk bir adam vardı. Huzâa köylerinden yüklerini aldı. Yüklerini yirmi bir katıra yükledi. Her katırın sırtında Şiadan silahlı bir adam taşıdı. Çöl güzergâhını izleyerek Ebîverd'e varıncaya kadar Nasr b. Seyyâr'ın askerî noktalarından uzak durmayı tercih etti.

Ebû Müslim, Osman b. Nehîk'e ve adamlarına yazarak kendisine gitmelerini istedi. Bunun üzerine onlardan elli adam ona geldi. Akabinde Ebîverd'den yola çıktılar ve Nesâ köylerinden Kāfes köyüne kadar gittiler. Ebû Müslim, Fazl b. Süleyman'ı Endûmân'a –Esîd köyüne– gönderdi. Fazl, Şiadan bir adamla karşılaştı, ona Esîd'i sordu. Adam: "Esîd'i ne yapacaksın? Bugün kötü bir gündü. Amil onu ve onunla birlikte Ahcem b. Abdullah, Gaylân b. Fudâle, Gālib b. Saîd ve Muhâcir b. Osman'ı alıp amil Âsım b. Kays b. el-Harûrî'ye götürdü. Amil onları hapse attı," dedi. Sonra Ebû Müslim ve adamları yola çıkarak Endûmân'a geçtiler. Ebû Mâlik ve Nesâ halkında olan Şiîler ona geldiler. Ebû Mâlik, İmam'ın elçisiyle gönderdiği mektubun yanında olduğunu söyledi. Ebû Müslim mektubu getirmesini istedi. Adam mektubu, bir sancak ve bir bayrak getirip verdi. Mektupta İmam ona mektubu alır almaz geri dönmesini ve daveti açığa vurmasını emrediyordu. Bunun üzerine İmam'dan gelen bayrağı bir mızrağın ucuna bağladı

ve sancağı da bağladı. Akabinde Nesâ halkı olan Şiîlerle davetçiler ve başkanlar, Ebû Müslim'in maiyetinde gelen Ebîverd halkıyla toplandı.

Durum Âsım b. Kays el-Harûrî'ye haber verildi. Adam Ebû Müslim'e elçi göndererek hâlini sordu. Ebû Müslim Allah'ın evine gitmek isteyen hacılar olduklarını ve yanında bazı tüc- [363]
car arkadaşları olduğunu söyledi ve adamlarından hapse attıklarını serbest bırakmasını istedi. Ondan sonra da amilin bölgesinden ayrılacağını ifade etti. Onlar İmam'ın yanından ve başka yerlerden gelen adamlarını serbest bırakmaları karşılığında maiyetindeki köleleri, hayvan ve silahları dağıtacağına dair yazılı taahhütte bulunmasını istediler. Ebû Müslim onların bu talebini kabul edince adamlarını serbest bıraktı. Bunun üzerine Ebû Müslim maiyetindeki Şiî arkadaşlarının ayrılmalarını söyledi. Onlara İmam'ın mektubunu okudu ve daveti açığa vurmalarını emretti. Onların bir kısmı ayrılırken Ebû Mâlik Esîd b. Abdullah el-Huzâî, Züreyk b. Şevzeb ve Ebyeverd'den gelen adamları ona refakat ettiler. Ayrılanlara da hazırlık yapmalarını emretti. Akabinde maiyetindeki adamlarıyla hareket etti. Kahtabe b. Şebîb de onun yanındaydı. Sonra Cürcan civarında konakladı. Hâlid b. Bermek ve Ebû Avn'a haber göndererek maiyetlerindeki Şiîlerle birlikte yanına gelmelerini emretti. İkili yanına geldiler ve kafileler toplanıncaya kadar birkaç gün ikamet ettiler. Bu arada Kahtabe b. Şebîb'i yola çıkmaya hazırladı. Yanındaki malları ve yükleri ona teslim etti ve onu İbrâhim b. Muhammed'e gönderdi. Sonra Ebû Müslim maiyetindekilerle birlikte Nesâ'ya geçti. Oradan da Ebîverd'e gitti. Akabinde tebdili kıyafetle Merv'e muvasalat etti ve ramazanın yedisinde Huzâa'ya ait Fenîn köyünde konakladı. Daha önce adamlarıyla bayram gününde Merv'de buluşmak üzere sözleşmişti. Ebû Müslim, Ebû Dâvûd ve Amr b. A'yen'i Tohâristan'a, Nadr b. Sabîh'i de Şerîk b. Îsâ ile birlikte Âmül ve Buhara'ya, Mûsâ b. Ka'b'ı Ebîverd ve Nesâ'ya ve Hâzim b. Huzeyme'yi Merverrûz'a gönderdi. Ardından adamları ona geldiler. Bayram namazını onlara Kāsım b. Mücâşi', Ebû Dâvûd Hâlid b. İbrâhim'in Kanber ailesine ait namazgâhta kıldırdı.

***

Horasan Halkının Ebû Müslim'le Savaşmak Üzere Sözleşmeleri

Bu yılda Horasan'da bulunan Arap kabileleri tümüyle taraftarları çoğalıp da güçlenince Ebû Müslim'le savaşmak üzere anlaştılar.

Yine bu yılda Ebû Müslim, İsfîzenc'deki ikametgâhından ayrılarak Mâhuvân'a geçti.

Bu konuya dair varit olan rivayetler:

Ali dedi: Cebrâil'in azatlısı Sabbâh bize Mesleme b. Yahyâ'dan naklen şöyle de-
[364] diğini anlattı:

Ebû Müslim zuhur edince insanlar süratle ona yöneldiler. Merv halkı da ona gidiyorlar ve Nasr onlara engel olmuyordu. Nitekim Kirmânî ve Şeybân da Ebû Müslim'in durumundan rahatsızlık duymuyorlardı. Zira Mervân b. Muhammed'in haledilmesini istiyordu. Kendisi Bâlîn adlı bir köyde koruması ve hâcibi olmayan bir çadırda ikamet ediyordu. İnsanlar nezdinde kıymet sahibi oldu. İnsanlar onun hakkında, Benî Hâşim'den bir adam zuhur etti. Hilm ve vakar sahibi, ağır başlı diye bahsettiler. Bunun üzerine Merv'den fıkıh öğrenmek isteyen ve ibadetlerine düşkün bazı gençler Ebû Müslim'in ikametgâhına geldiler ve ona nesebini sordular. Ebû Müslim onlara: "Sizin için benim davam nesebimden daha önemlidir," dedi. Sonra ona bazı fıkhi konular hakkında sordular. Onlara: "İyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmak sizin için bundan hayırlıdır. Bizim işimiz var. Sizin sorularınızdan çok yardımınıza ihtiyacımız var. Bizi mazur görün," dedi. Onlar: "Vallahi senin nesebini bilmiyoruz. Çok geçmeden öldürülecek gibisin. Senin öldürülmen bu iki şahsın mücadelesinin bitmesine bağlıdır," dediler. Ebû Müslim: "İnşallah onları ben öldüreceğim," dedi.

Gençler döndüler ve Nasr b. Seyyâr'a giderek ona durumu anlattılar. Nasr onlara: "Allah sizi hayırla mükâfatlandırsın. Sizler bu adamı gidip gördünüz ve tanıdınız," dedi. Şeybân'a gittiler ve ona durumu bildirdiler. Bunun üzerine Nasr'a: "Bizler birbirimize zarar verdik," diye haber gönderdi. Nasr ona:

"Dilersen bana dokunma, ben onunla savaşayım, dilersen de benimle birlikte hareket et ki onu öldüreyim veya onu uzaklaştırayım," diye haber gönderdi. Sonra tekrar "Seninle kozlarımızı paylaşalım," diye haber gönderdi. Şeybân bunu yapmaya yeltendi ve durum askerleri arasında kabul gördü. Bunun üzerine Ebû Müslim'in casusları gelip ona durumu haber verdiler. Süleyman: "Bunlar bir şeyler duymuşlar. Sen kimsenin yanında bir şey konuştun mu?" diye sordu. Ebû Müslim ona gelen gençleri anlattı. Süleyman: "Sebep odur," dedi. Ali b. el-Kirmânî'ye şöyle yazdılar: "Senin baban öldürüldü. Onun intikamını almak için savaşıyorsun. Şeybân'ın görüşünde olmadığını biliyoruz. Şeybân'ın Nasr ile sulh yapmasına mani ol." Kirmânî, Şeybân'a giderek onunla konuştu ve onu caydırdı. Bunun üzerine Nasr, Şeybân'a: "Sen kandırılmışsın. Allah'a yemin ederim ki bu iş çığırından çıkacak ve beni onun yanında ehemmiyetsiz göreceksin," diye haber gönderdi.

Onlar bu durumdayken Ebû Müslim, Nadr b. Nuaym [365]
ed-Dabbî'yi Herat'a gönderdi. Herat'ın başında Îsâ b. Akîl el-Leysî vardı. Nadr onu Herat'tan kovdu. Îsâ kaçarak Nasr'a geldi. Nadr, Herat'ı ele geçirdi. Bunun üzerine Yahyâ b. Nuaym b. Hübeyre: "İki şıktan birini seçin. Ya siz Mudar'dan önce helak olacaksınız ya da Mudar sizden önce helak olacak," dedi. Onlar: "Nasıl yani?" Yahyâ: "Bu adam bir ay önce zuhur etti ve sizin gibi askeri oldu," dedi. "O zaman ne yapmak lazım?" dediler. Yahyâ: "Nasr ile sulh yapın. Eğer onunla sulh yaparsanız sizi bırakıp Nasr ile savaşacaklar. Zira hâkimiyet Mudar'dadır. Nasr ile sulh yapmazsanız onunla sulh yapıp sizinle savaşacaklar ve tekrar size yönelecekler," dedi. "Ne yapmak lazım?" dediler. Yahyâ: "Bir saatliğine de olsa onları önünüze alın ve onların öldürülmesiyle gözünüz aydın olsun," dedi. Bunun üzerine Şeybân, Nasr'a haber göndererek onu mütarekeye davet etti. Nasr ona icabet etti. Nasr, Selm b. Ahvez'e haber göndererek onu çağırdı ve iki taraf arasında bir antlaşma metni yazdı. Bunun üzerine sağında İbnü'l-Kirmânî, solunda Yahyâ b. Nuaym olduğu hâlde Şeybân geldi. Selm, İbnü'l-Kirmânî'ye: "Ey tek gözlü! Mudar'ı helake götüreceği bize haber verilen tek gözlü sen olmalısın. Bu sana ne kadar yaraşır!"

dedi ve bir yıllık mütareke konusunda anlaşarak aralarında bir ahitname yazdılar. Haber Ebû Müslim'e ulaşınca Şeybân'a: "Seninle birkaç ay mütareke yapalım. Sen de üç ay boyunca bizimle mütareke yap," diye haber gönderdi. İbnü'l-Kirmânî: "Ben Nasr ile sulh yapmadım. Onunla Şeybân sulh yaptı. Bundan dolayı da hoşnut değilim. Ben babamın intikamını alacağım. Nasr ile savaşmaktan vazgeçmeyeceğim," dedi. Nitekim tekrar onunla savaştı. Ancak Şeybân ona yardım etmekten imtina etti. "İhanet etmek caiz değildir," dedi. Bunun üzerine İbnü'l-Kirmânî, Ebû Müslim'e haber göndererek Nasr'a karşı ondan yardım istedi. Ebû Müslim yola çıkarak Mâhuvân'a geçti. İbnü'l-Kirmânî'ye destek olarak Şibl b. Tahmân'ı gönderdi. Şibl ona: "Nasr'a karşı seninle birlikteyim," dedi. İbnü'l-Kirmânî: "Ben Ebû Müslim'in benimle buluşmasını arzu ediyorum," dedi. Şibl bu talebi Ebû Müslim'e bildirdi. Ebû Müslim on dört gün ikamet ettikten sonra İbnü'l-Kirmânî'ye gitti ve askerlerini Mâhuvân'da bıraktı. Osman b. el-Kirmânî bir süvari birliğiyle onu karşıladı; onunla birlikte ordugâha girerek
[366] Ali'nin odasının önünde durdu. Ona izin verince içeri girdi. Ali'ye emîrlik unvanıyla selam verdi. Ali ona Muhalled b. Hasan el-Ezdî'nin konağında bir ikametgâh tahsis etmişti. Ebû Müslim iki gün ikamet ettikten sonra 5 Muharrem 130 tarihinde Mâhuvân'daki ordugâhına döndü.

Ebü'l-Hattâb ise şöyle dedi: Ebû Müslim'in kampında Şia iyice çoğalınca Sefîzenc onlara dar gelmeye başladı ve geniş bir yer aradı. Bunun için Mâhuvân'ı –burası Alâ b. Hureys ve Ebû İshak Hâlid b. Osman'ın köyü olup Ebü'l-Cehm b. Atiyye ve kardeşleri de burada ikamet ediyorlardı– uygun gördü. Sefîzenc'te kırk iki gün ikamet etti ve buradan Mâhuvân'a göçtü; 9 Zilkade 129 Çarşamba günü Mâhuvân'da konakladı; Ebû İshak Hâlid b. Osman'ın evinde ikamet etti. Burada bir hendek kazdırdı, hendeğin iki giriş kapısı vardı. Şia ile birlikte bu hendeğin içinde konuşlandı. Kapılardan birinden Mus'ab b. Kays el-Hanefî ve Behdel b. İyâs ed-Dabbî'yi, diğer kapıdan da Ebû Şerâhîl ve Ebû Amr el-A'cemî'yi sorumlu tuttu. Emniyetin başına Ebû Nasr Mâlik b. Heysem'i, korumaların başına Ebû İshak Hâlid b. Osman'ı, askerî divanın başına Kâmil b. Muzaf-

fer Ebû Sâlih'i, yazı ve mektup işlerine Eslem b. Subeyh'i, yargının başına Kāsım b. Mücâşi' en-Nakīb et-Temîmî'yi getirdi. Ebü'l-Vaddâh ve Sakādim'den bazı adamları Mâlik b. Heysem ile görevlendirdi. Nevşan halkını da –onlar seksen üç kişiydiler– Ebû İshak'ın emrine verdi.

Kāsım b. Mücâşi' aynı zamanda Ebû Müslim'e hendekte beş vakit namazı kıldırıyordu ve ikindiden sonra kıssalar anlatarak Benî Hâşim'in faziletlerini, Benî Ümeyye'nin kötülüklerini dile getiriyordu. Ebû Müslim, Mâhuvân hendeğinde bir Şiî olarak konuşlandı. Sonra Abdullah b. Bistâm ona revaklar, çadırlar, mutfak malzemeleri, yemlikler ve su depoları getirdi. Ebû Müslim'in atadığı ilk amil Dâvûd b. Kerrâz oldu. O kölelerin ezilmesine karşı çıktı; onlar için Şevvâl köyünde bir hendek kazdırdı. Kölelerden bir grup oluşunca onları Ebîverd'de Mûsâ b. Ka'b'a yönlendirdi. Ebû Müslim, Kâmil b. Muzaffer'e emir vererek hendektekilerin isimlerini, babalarının isim ve nispetleriyle kayda geçirmesini emretti ve bunu bir defter- [367]
de muhafaza etmesini söyledi. Kâmil b. Muzaffer bu işi yaptı. Böylece yedi bin kişi tespit edilmiş oldu. Önce herkese üç dirhem verdi. Sonra Ebû Sâlih, Kâmil'in eliyle onlara dörder dirhem verdi.

Ardından Mudar, Rebîa ve Kahtan kabileleri mütarekede ve Ebû Müslim ile savaşmak hususunda birlik içinde hareket etmek hususunda anlaştılar. Onu Merv'den sürerlerse kendi aralarında bir durum değerlendirmesi yapacaklar ve işbirliği imkânlarını gözden geçireceklerdi. Bunun için de kendilerini bağlayan bir ahitname yazdılar. Ebû Müslim durumdan haberdar olunca durumun vahametini gördüğü için bir durum değerlendirmesi yaptı. Mâhuvân su kaynaklarının aşağısında kaldığını gördü. Bu nedenle Nasr'ın suları üzerlerinden kesebileceğini düşündü. Bunun üzerine 6 Zilhicce 129 Perşembe günü, Mâhuvân'da dört ay ikamet ettikten sonra Ebû Mansûr Talha b. Ruzeyk en-Nakīb'in köyü olan Âlîn'e göçtü. Ebû Müslim burada bir hendek kazdırdı. Hendek köyün önünde köy ile Bilâş Cerid arasında kazıldı. Köy hendeğin arkasında kaldı. Muhtefiz b. Osman b. Bişr el-Müzenî'nin evinin cephesi hendeğe nazırdı. Âlîn'in sakinleri Harakān Nehri'nden su alıyor-

lardı. Nasr'ın bu suyu kesme imkânı yoktu. Bu sırada bayram geldi. Ebû Müslim, Kāsım b. Mücâşi' et-Temîmî'ye emir vererek bayram namazını kıldırmasını emretti. Kāsım, Ebû Müslim'e ve Şiaya Âlîn namazgâhında bayram namazını kıldırdı. Ebû Müslim de İyâz Nehri üzerinde konuşlandı. Nasr, Âsım b. Amr'ı Belâş Cerid'de, Ebü'z-Zeyyâl'ı Tûsân'da, Bişr b. Uneyf el-Yerbûî'yi Celfer'de ve Hâtim b. Hâris b. Süreyc'i Harak'ta konuşlandırdı. Kendisi de Ebû Müslim ile karşılaşmaya hazırlanıyordu. Ebü'z-Zeyyâl askerlerini Ebû Müslim'in karşısında hendeğin önünde yerleştirdi. Bunlar Tûsân halkına eziyet ettiler; tavuklarını, sığırlarını ve güvercinlerini kestiler; yem ve yiyeceklerini aldılar. Şia durumu Ebû Müslim'e şikâyet edince onlara süvariler vererek Ebü'z-Zeyyâl'in üzerine gönderdi. Ebü'z-Zeyyâl ile karşılaşarak onu yendiler ve adamlarından Meymûn el-A'ser el-Harezmî'yi ve otuz kadar adamını esir aldılar. Ebû Müslim esirleri giydirdi ve onların yaralarını tedavi ettikten sonra onları serbest bıraktı.

***

Kirmânî'nin Öldürülmesi

Ebû Ca'fer dedi: "Bu yılda Cüdey' b. Ali el-Kirmânî öldürüldü ve asıldı.

[368] Öldürülmesi hakkında nakledilen rivayetler:

Daha önce Hâris b. Süreyc'in öldürülmesi ve onu öldürenin Kirmânî olduğu zikredildi. Nitekim Kirmânî, Hâris'i öldürmekle Merv'e hâkim oldu ve Nasr b. Seyyâr da Merv'den çekilerek Ebreşehr'e gitti. Kirmânî daha da güçlendi. Nasr onun üzerine –rivayete göre– Selm b. Ahvez'i gönderdi. Selm Nasr'ın rabıtası ve süvarileriyle harekete geçti ve Kirmânî'nin askerleriyle karşılaştı. Selm karşıda Yahyâ b. Nuaym Ebü'l-Mîlâ'nın Rebîa'dan bin adamla, Muhammed b. Müsennâ'yı yedi yüz Ezd süvarisiyle, İbnü'l-Hasan b. Şeyh el-Ezdî'yi bin kadar genciyle, el-Hazmî es-Soğdî'nin bin kadar Yemenliyle vaziyet aldıklarını gördü. Karşı karşıya geldiklerinde Selm b. Ahvez, Muhammed b. Müsennâ'ya: "Ey Muhammed b. Müsennâ! Bu kayıkçıya emret de karşımıza çıksın," dedi. Muhammed, Selm'e: "Ey zaniyenin oğlu! Benim için mi bunu diyorsun?" dedi ve birbirlerine

saldırarak kılıçlarla vuruştular. Selm b. Ahvez hezimete uğradı, adamlarından yüzden fazla kişi öldürüldü. Muhammed'in adamlarından da yirmiden fazla kişi öldürüldü. Nasr'ın adamları kaçarak ona gittiler. Akîl b. Ma'kıl ona: "Ey Nasr! Arapları uğursuz yaptın. Eğer bir şey yapacaksan ciddiyetle hareket et ve paçaları sıva," dedi. Bunun üzerine Nasr, İsmet b. Abdullah el-Esedî'yi gönderdi. İsmet, Selm b. Ahvez ile aynı tavrı takındı. "Ey Muhammed! Balıkların köpek balıklarına güç yetiremeyeceğini bilirsin," dedi. Muhammed ona: "Ey kötü kadının oğlu! Bizim için dur," dedi ve Muhammed es-Soğdî'ye emir vererek Yemenli askerlerle karşısına çıkmasını istedi. Şiddetli bir muharebede bulundular. Ancak İsmet hezimete uğradı ve Nasr'ın yanına gitti. Adamlarından dört yüz kişi öldürüldü.

Ardından Nasr b. Seyyâr, Mâlik b. Amr et-Temîmî'yi gönderdi. Mâlik askerleriyle üzerlerine gitti. "Ey İbnü'l-Müsennâ! Adamsan karşıma çık!" diye seslendi. İbnü'l-Müsennâ karşısına çıktı. Temîmî omuzla boyun arasındaki damara kılıçla vurdu ancak etkili olamadı. Muhammed b. Müsennâ da ona bir sırıkla vurdu ve kafasını yardı. Bunun üzerine muharebe şiddetlendi. Çok çetin bir muharebeden sonra Nasr'ın adamları yine hezimete uğradılar, yedi yüz kayıp verdiler. Kirmânî'nin adamlarından üç yüz adam öldürüldü. Aralarındaki husumet sürdü ve topyekûn iki hendeğin etrafında çok şiddetli bir muharebede bulundular. Ebû Müslim iki tarafın birbirine [369]
ağır hasar verdiğine inanınca, artık takviye alamayacaklarını anlayınca Şeybân'a mektup yazmaya başladı. Elçiye: "Mudar muhitindeki yoldan git. Zira onlar senin yoluna çıkıp seni durduracaklar ve mektubu alıp okuyacaklar," diyordu. Nitekim de mektupta şu ifadelerin yazıldığını görüyorlardı: "Yemenlilerde vefa görmedim. Onlarda hayır yoktur. Onlara güvenme. Umarım ki Allah sana dilediklerini gösterir. Eğer kalırsam onlara ne ekin ne de hayvan bırakırım." Sonra başka bir yoldan başka bir elçi gönderir ve mektupta Mudarlıları kötüleyip Yemenlilerden iyilikle bahsederdi. Böylece her iki taraf ona meyletmeye başladılar. Sonra Nasr'a ve Kirmânî'ye şöyle yazmaya başladı: "İmam sizin hakkınızda bana iyi tavsiyelerde bulundu. Onun tavsiyelerine aykırı bir harekette bulunmaya-

cağım," diyordu. Akabinde de beldelere yazarak harekete geçmelerini söyledi. Rivayete göre ilk siyahlara bürünen Nesâ'da Esîd b. Abdullah idi. "*Yâ Muhammed, yâ Mansûr!*" diye seslendi. Onunla birlikte Mukātil b. Hakîm ve İbn Gazvân da siyahları giydiler. Ebîverd, Merverrûz ve Merv'in köyleri de siyahları kullanmaya başladılar.

Ardından Ebû Müslim harekete geçerek Nasr b. Seyyâr'ın hendeğiyle Cüdey' el-Kirmânî'nin hendekleri arasında konuşlandı. İki taraf da ondan korktular. Onun adamları gittikçe çoğaldılar. Bunun üzerine Nasr, Mervân b. Muhammed'e yazarak Ebû Müslim'in durumunu ve başkaldırmasını ve taraftarlarının çokluğunu, İbrâhim b. Muhammed namına davette bulunduğunu bildirdi. Şu beyitleri de yazdı:

Küller arasında bir ateşin parlamakta olduğunu görüyorum. Bunun tutuşacağını düşünüyorum.

Ateş ağaçlarla tutuşur. Savaş da kelamla başlar.

Hayretler içinde diyorum ki Ümeyyeoğulları uyanıklar mı yoksa uykudalar mı?

Mervân b. Muhammed ona şöyle yazdı: "Şahit olan uzak olanın göremediğini görür. Sendeki et benini kes." Nasr: Sizin adamınız zafer imkânına sahip olmadığını size bildirdi diye söyledi. Sonra Yezîd b. Ömer b. Hübeyre'ye yazarak ondan yardım istedi ve şu beyitleri dillendirdi:

Yezîd'e haber ver. Sözün hayırlısı doğru olanıdır. Yalanda hayır olmadığını da bilirim.

[370] *Horasan topraklarında yumurtalar vardır ki içinden civciv çıksa hayretler içinde kalırsın.*

İki yıllık yavrulardır. Ancak büyüdüğü hâlde henüz uçmadı ve tüylerle vücutları örtüldü.

Uçacak olsalar ve onlara karşı bir çare bulunmazsa alevi büyük bir ateş tutuşturacaklar.

Yezîd galibiyet için kesret gerekir. Oysa yanımda adam yoktur. Nasr, Mervân'a yazarak Ebû Müslim'in durumunu, ortaya çıkışını, gücünü ve İbrâhim b. Muhammed namına davette bulunduğunu anlattı. Mervân mektubu alınca Ebû Müslim'in İbrâhim'e gönderdiği ve İbrâhim'in Ebû Müslim'e yazdığı cevabi mektupla dönen elçisi yanına gelmişti. Mektupta

Ebû Müslim'e lanet okuyor ve ona sövüyordu. Zira eline fırsat geçtiği hâlde Nasr ve Kirmânî'ye dokunmamıştı. Ayrıca ona Horasan'da tek bir Arap bırakmayarak onları öldürmesini emrediyordu. Elçi mektubu Mervân'a teslim edince Mervân, Dımaşk Valisi Velîd b. Muâviye b. Abdülmelik'e yazarak Belkā amiline yazarak Kerrâr el-Humeyme'ye gitmesini ve İbrâhim b. Muhammed'i bağlayıp süvarilerle onu kendisine göndermesini emretti. Velîd, Belkā amiline yazınca İbrâhim'in üzerine gitti ve onu bulunduğu köy mescidinden aldı, onu bağlayarak Velîd'e götürdü. O da onu Mervân'a götürdü. Mervân onu hapse attı.

***

Şimdi söz tekrar Nasr ve Kirmânî hakkındaki rivayetine döndü. Kirmânî ile Nasr arasındaki ilişki ileri bir safhaya bürününce Ebû Müslim, Kirmânî'ye: "Ben seninleyim," diye haber gönderdi. Kirmânî onu kabul edince Ebû Müslim ona katıldı. Bu durum Nasr'a ağır geldi ve Kirmânî'ye: "Aldanma. Vallahi senin ve adamların için ondan endişe etmekteyim. Gel mütareke yapalım. Bunun için Merv'e gel de aramızda bir sulhname yazalım," diye haber gönderdi. Nasr bununla Ebû Müslim ile Kirmânî'nin arasını bozmayı düşünüyordu. Bunun üzerine Kirmânî evine geçti. Ebû Mülim de ordugâhta kaldı. Sonra Kirmânî yüz süvariyla meydana çıktı. Üzerinde bir kaftan vardı. Sonra Nasr'a: "Çık seninle mütarekeyi yazalım," diye haber gönderdi. Nasr bu hareketini bir baskın olarak gördü ve üzerine İbnü'l-Hâris b. Süreyc'i üç yüz süvariyle gönderdi. [371] İki taraf meydanda karşılaştılar ve uzun bir süre vuruştular.

Sonra Kirmânî mızrakla böğründen vuruldu ve bineğinden düştü. Onun adamları onu korudular. Ancak güç yetiremeyecekleri kadar kalabalık bir grubun saldırısına maruz kaldılar ve Nasr, Kirmânî'yi öldürdü ve astı. Yanında bir balık vardı. Derken oğlu Ali geldi. –Kendisi Ebû Müslim'e gitmiş ve büyük bir grup toplamıştı.– Bu grupla Nasr'ın üzerine gitti ve onunla savaşarak onu Emaret Konağı'ndan çıkardı, Merv'in bir evine yöneldi. Akabinde Ebû Müslim geldi ve Merv'e girdi. Bunun üzerine Ali b. Cüdey' el-Kirmânî yanına geldi, emîr unvanıyla ona selam vererek onunla birlikte olacağını, ona yardım ede-

ceğini bildirdi. Ona: "Emret," dedi. Ebû Müslim ona: "Bekle sana emrimi vereceğim," dedi.

***

Abdullah b. Muâviye Fars Bölgesinde

Bu yılda Abdullah b. Muâviye b. Abdullah b. Ca'fer b. Ebû Tâlib Fars bölgesine galip geldi.

Bu konuda varit olan rivayetler ve Abdullah'ın galip gelmesinin sebebi:

Ali b. Muhammed, Âsım b. Muhammed et-Temîmî ve başkasından naklen şöyle anlattı:

Abdullah b. Muâviye, Kûfe'de hezimete uğrayınca Medain'e çıktı. Medain halkı ona biat ettiler. Akabinde de bazı Kûfeliler ona katılınca Dağlık Bölge'ye geçti ve buraya egemen oldu. Ayrıca Hulvan, Kümis, Asbahan ve Rey'e de hâkim oldu. Bu kez Kûfe halkının köleleri de ona iltihak ettiler. Bu bölgelere hâkim olunca Asbahan'da ikamet etti. Öte yandan Benî Yeşkür'ün azatlısı Muhârib b. Mûsâ, Fars bölgesinde kıymeti büyük bir kişiydi. İstahr'da Emaret Konağı'na ayakkabısıyla geldi, İbn Ömer'in amilini kovdu, Umâre adında bir adama: "İnsanlardan biat al," dedi. İstahrlılar ona: "Ne üzerine biat edelim," dediler. Umâre: "Sevdiğiniz ve sevmediğiniz hususlar üzerinde biat edin," dedi. Bunun üzerine İbn Muâviye namına ona biat ettiler. Sonra Muhârib, Kirman üzerine yürüdü ve onlara baskın yaparak Sa'lebe b. Hassân el-Müzenî'ye ait develere el koyarak onları sürüp götürdü. Sa'lebe çıktı ve Eşher adındaki köyüne giderek develerini aramaya koyuldu. Bir azatlısı da yanındaydı. Azatlısı ona: "Muhârib'i ortadan kaldırmaya var mısın? Dilersen beni himaye etmen kaydıyla onu vurayım. Dilersen de onu vurayım, seni insanlardan koruyayım," dedi. Sa'lebe: "Nasıl olur? Ortadan kaldırmayı nasıl dü-
[372] şünürsün? Hem develer de gidecek ve adamı bulamayacağız," dedi. Sonra Muhârib'in yanına gitti. Muhârib ona: "Hoş geldin," dedi ve ihtiyacını sordu. Adam: "Develerimi istiyorum," dedi. (Muhârib: "Doğrudur, develerin alındı," dedi.) "Ancak onları tanımam. Sen onları tanıyorsun. Git al," dedi. Bunun üzerine Sa'lebe azatlısına: "Bu senin yapmak istediğinden daha hayır-

lıdır," dedi. Azatlısı: "Develeri benim dilediğim gibi alsaydık daha çok sadra şifa olacaktı," dedi. Şam halkından emîr ve komutanlar da Muhârib'e katıldılar. Ardından Şiraz'da bulunan ve İbn Ömer'in amili olan Müslim b. Müseyyeb'in üzerine yürüdü, onu 128 yılında öldürdü. Ardından Muhârib, Asbahan'a geçti; Abdullah b. Muâviye'yi İstahr'a nakletti. Abdullah da kardeşi Hasan'ı Dağlık Bölge'ye amil yaptı. Akabinde geldi ve İstahr'dan bir manastırda konakladı, kardeşi Yezîd'i Fars bölgesine amil yaptı. Benî Hâşim ve başkaları ona geldiler. Vergi topladı ve amillerini tayin etti. Yanında Mansûr b. Cumhûr, Süleyman b. Hişâm b. Abdülmelik, Şeybân b. Hils b. Abdülazîz eş-Şeybânî el-Hâricî de vardı. Ebû Ca'fer, Abdullah, Abdullah b. Ali ve Îsâ b. Ali de ona geldiler. Sonra Yezîd b. Ömer b. Hübeyre Irak'a vali olarak geldi. Yezîd, Nübâte b. Hanzale el-Kilâbî'yi Abdullah b. Muâviye'ye gönderdi. Süleyman b. Habîb, İbn Hübeyre'nin Nübâte'yi Ahvaz'a tayin ettiğini haber aldı. Bunun üzerine Dâvûd b. Hâtim'i gönderdi. Dâvûd, Nübâte'yi Ahvaz'a sokmamak için Kerbuc Dînâr'da ikamet etti. Ancak Nübâte geldi ve onunla savaşarak onu öldürdü. Süleyman, Sâbûr'a kaçtı. Ancak oraya Kürtler galip gelmişler ve Mesîh b. el-Himârî'yi oradan kovmuşlardı. Süleyman onlarla savaştı ve onları Sâbûr'dan çıkararak Abdullah b. Muâviye'ye mektupla biat ettiğini bildirdi. Ancak Abdurrahman b. Yezîd b. Mühelleb, Abdullah'a: "Adam sana vefa göstermeyecek, o kendini senden korumak için biat etti. O Sâbûr'u yiyecek, ona yaz sana gelsin. Eğer doğru söylüyorsa gelecek," dedi. Abdullah ona yazarak gelmesini istedi. Nitekim geldi ve adamlarına: "Benimle birlikte girin. Size mani olurlarsa onlarla vuruşun," dedi. İçeri girdiler, İbn Muâviye'ye: "İnsanların için sana en muti olan benim," dedi. İbn Muâviye ona: "Görevinin başına dön," dedi.

Sonra Muhârib b. Mûsâ, İbn Muâviye'ye karşı husumete girdi ve topladığı bir grupla Sâbûr'a geldi. Oğlu Muhalled b. Muhârib, Sâbûr'da hapisteydi. Yezîd b. Muâviye onu hapse atmıştı. Muhârib'e: "Oğlun onun elindeyken onunla savaşıyorsun. Onu öldüreceğinden korkmuyor musun?" dedi. Muhârib: "Allah onu uzak etsin," dedi. Yezîd onunla savaştı ve Muhârib hezimete uğradı ve Kirman'a giderek Muhammed b. Eş'as ge-

[373] linceye kadar orada kaldı. Bu kez de Muhammed'e katıldı. Bir müddet sonra İbnü'l-Eş'as ile bozuştu. İbnü'l-Eş'as onu ve yirmi dört oğlunu öldürdü. Abdullah b. Muâviye, onun üzerine İbn Dubâre ve Dâvûd b. Yezîd b. Ömer b. Hübeyre gelinceye kadar İstahr'da kaldı. İbn Muâviye bu durum karşısında Kûfe Köprüsü'nün kesilmesini emretti. Bunun üzerine İbn Hübeyre, Ma'n b. Zâide'yi başka bir yoldan gönderdi. Süleyman, Ebân b. Muâviye b. Hişâm'a: "Bunlar senin üzerine geldiler," dedi. Ebân: "Bunlarla savaşmam bana emredilmedi," dedi. Süleyman: "Vallahi hiçbir zaman onlarla savaşman emredilmeyecek," dedi. Ancak onların üzerine gitti ve Merv Şâzân'da onlarla vuruştu. Ma'n da şu beyti dillendiriyordu:

Kavmin emîri kandırıcının biri değildir. O ölümden kaçarken ölüme rast geldi.

İbnü'l-Mukaffa' veya başkası ise:

Ölümden kaçtı ve ona düştü, şeklinde ifade etmiştir.

İbn Muâviye hezimete uğradı. Ancak Ma'n onlardan vazgeçti. Muharebede Ebû Leheb ailesinden bir adam öldürüldü. Nitekim Merv Şâzân'da Benî Hâşim'den bir adam öldürülecek deniliyordu. Çok sayıda esir aldılar. İbn Dubâre çok adam öldürmüştü. Rivayete göre öldürülenler arasında Hakîmü'l-Ferd Ebû Mecd de vardı. Bir rivayete göre bu adam Ahvaz'da Nübâte tarafından öldürüldü, denilmektedir.

İbn Muâviye hezimete uğrayınca Şeybân, İbn Kâvân adasına, Mansûr b. Cumhûr Sind'e, Abdurrahman b. Yezîd Umman'a ve Amr b. Sehl b. Abdülazîz Mısır'a kaçtılar. Geri kalan esirler de İbn Hübeyre'ye gönderildi.

Hamîd et-Tavîl şöyle dedi: Esirler, Husayn b. Va'le es-Sedûsî hariç serbest bırakıldılar. Husayn'ın öldürülmesi emredilince: "Esirler içinde ben öldürülüyorum öyle mi?" dedi. Ma'n: "Evet sen müşriksin. Nitekim sen,

Güneşe emretsem doğmayacak,

diye söylüyorsun," dedi.

İbn Muâviye doğruca Sicistan'a gitti. Sonra Horasan'a geçti. Mansûr b. Cumhûr da Sind'e gitti. Ma'n b. Zâide ve Atiy-

ye es-Sa'lebî onun peşine düştüler. Ancak ona yetişemeyince geri döndüler. Husayn b. Va'le es-Sedûsî, Yezîd b. Muâviye ile hareket ediyordu. Ancak onu bırakıp Abdullah b. Muâviye'ye katıldı. Mûri' es-Sülemî, bir su yatağına girdiğini gördü ve onu esir aldı, onu Ma'n'a götürdü. Ma'n da onu Vâsıt'ta bulunan İbn Dubâre'ye gönderdi. İbn Dubâre de İstahr'da bulunan Abdullah b. Muâviye üzerine yürüdü ve İstahr Nehri üzerinde Abdullah'ın karşısında konuşlandı. İbnü's-Sahsah bin kişiyle nehri geçti. Abdullah'ın adamlarından Ebân b. Muâviye b. [374] Hişâm, Süleyman b. Hişâm'ın yanında olanlardan maiyetindeki Şamlılarla onu karşılayıp vuruştular. Bunun üzerine İbn Nübâte köprüye doğru yöneldi. İbn Muâviye ile birlikte olan Hâricîler onlarla karşılaştılar. Ebân ve Hâricîler hezimete uğradılar ve onlardan bin kişi esir alındı. Onları İbn Dubâre'ye götürdüler. İbn Dubâre onları serbest bıraktı, esirlerden Abdullah b. Ali b. Abdullah b. Abbâs'ı alıkoydu. İbn Dubâre onun nesebini zikrederek ona: "Seni İbn Muâviye'ye getiren sebep nedir? Onun Müminlerin Emîri'ne olan muhalefetini biliyorsun," dedi. Ali b. Abdullah: "Borcum vardı da onu ödedim," dedi. Harb b. Katan el-Kinânî kalktı: "Bizim kız kardeşimizin oğludur," dedi. İbn Dubâre onu ona bağışladı. "Kureyş'ten bir adamın üzerine gidecek değildim," dedi. İbn Dubâre ona: "Onunla birlikte hareket ettiğin kişi bazı ayıplarla itham edildiğinden haberin var mı?" diye sordu. Abdullah: "Evet," dedi; onu ve adamlarını livatayla suçladı. Sonra İbn Dubâre'ye Kühi kumaştan rengarenk kaftanlar giymiş çocuklar getirildi. Yüz kadar kişiydiler. Onları görsünler diye onları insanların karşısına çıkardı. Sonra İbn Dubâre, Abdullah b. Ali'yi posta binek hayvanlarıyla İbn Hübeyre'ye gönderdi. İbn Hübeyre de onu Şamlı askerlerle Mervân'a gönderdi. İbn Hübeyre onu ayıplı işlerle suçluyordu. Bu sırada İbn Dubâre, Kirman Çölü'nde Abdullah b. Muâviye'nin peşindeydi. Nübâte'nin öldürüldüğünü haber alınca İbn Hübeyre, Kereb b. Maskale, Hakem b. Ebü'l-Ebyad el-Absî ve İbn Muhammed es-Sekûnî'yi gönderdi. Üçü de hatip kişilerdi. Bunlar İbn Dubâre'yi methettiler. Bunun üzerine İbn Hübeyre ona yazarak askerleriyle Fars bölgesi üzerine gitmesini istedi. Ondan sonra da ona: "Asbahan üzerine git!" diye emreden mektubu geldi.

***

Ebû Hamza el-Hâricî Hacda

Bu yılda hac mevsimine Ebû Hamza el-Hâricî, Abdullah b. Yahyâ tarafından hak ve tahkim iddiasıyla Mervân'a muhalefetini izhar ederek hac mevsimine geldi.

Bu konuda varit olan rivayetler: Abbâs b. Îsâ el-Ukaylî bana Hârûn b. Mûsâ el-Ferve'den naklen Sâidiyyin'in azatlısı Mûsâ b. Kesîr'in şöyle dediğini anlattı: 129 yılının sonunda insan-
[375] lar aniden siyah harkânî kumaştan bayrakların mızrakların ucuna takıldığını gördüler. Bu grup yedi yüz kişiydi. İnsanlar onları görünce onlardan korktular ve dediler ki: "Ne istiyorsunuz ve durumunuz nedir?" Onlar Mervân'a ve Mervân hanedanına muhalif olduklarını ve ondan beri olduklarını ifade ettiler. Bunun üzerine Mekke ve Medine Valisi Abdülvâhid b. Süleyman onlarla sükûnetin muhafaza edilmesi için yazıştı. Onlar: "Haccımız konusunda taviz vermeyiz, o konuda çok hassasız," dediler. Abdülvâhid insanlar hac ibadetlerini tamamlayıp emniyette olduklarına dair onlarla anlaştı. Ancak ertesi gün Arafat'ta yalnız durdular. Abdülvâhid b. Süleyman b. Abdülmelik b. Mervân onlara sert davrandı. Mina'ya gelindiğinde Abdülvâhid'i âdeta yaptıklarından dolayı pişman ettiler ve şöyle dediler: "Onlar hakkında yanlış yaptın. Hacıları onlara karşı harekete geçirseydin bir başla doyacak kadar az bir gruptu." Hamza, Kureyn es-Saâlib'den inerken Abdülvâhid ise sultanın makamından indi. Abdülvâhid, Ebû Hamza'ya Abdullah b. Hasan b. Hasan b. Ali, Muhammed b. Abdullah b. Amr b. Osman, Abdurrahman b. Kāsım b. Muhammed b. Ebû Bekir, Ubeydullah b. Ömer b. Hafs b. Âsım b. Ömer b. Hattâb, Rebîa b. Ebû Abdurrahman ve benzeri şahsiyetleri gönderdi. Bu zevat Ebû Hamza'nın yanına gittiler. Adamın üzerinde kalın dokumalı pamuklu bir elbise vardı. Abdullah b. Hasan ve Muhammed b. Abdullah grubun önünden gittiler. Ebû Hamza onları unutmuştu. Ona neseplerini söylediler. Ancak suratını astı ve hoşnutsuzluğunu ifade etti. Sonra Abdurrahman b. Kāsım ve Ubeydullah b. Ömer'e kimlerden olduklarını sordu. İkili neseplerini ona ifade ettiler. Onların yüzüne tebessüm etti ve hoşnutluğunu gösterdi ve onlara: "Vallahi biz ancak baba-

larınızın yolundan gitmek için çıktık," dedi. Abdullah b. Hasan ona: "Vallahi biz babalarımız arasında bir ayırım yapman için gelmedik. Emîr bizi bir mesajla sana gönderdi. İşte mesajı sana Rebîa iletecek," dedi. Rebîa ahdin ihlalini zikredince Belc ve Ebrehe –ikisi onun komutanlarıydı–: "Hemen şu anda," dediler. Ebû Hamza onlara dönerek: "Ahdi bozmaktan veya hapsedilmekten Allah'a sığınırım. Vallahi boynum kesilse de bunu yapmam. Ancak aramızdaki sükûnet hâli sona erecek," dedi. Ebû Hamza onları reddedince çıktılar ve Abdülvâhid'e durumu bildirdiler. Mina'dan Mekke'ye hareket vakti gelince ilk hareket edenlerle çıktı ve Mekke'yi Ebû Hamza için tahliye etti. Ebû Hamza savaşmadan Mekke'ye girdi. Abbâs, Hârûn'un şöyle dediğini anlattı: "Ya'kūb b. Talha el-Leysî, Abdülvâhid'i hicveden şu beyitleri dile getirdi. Ancak bunların ait olduğu şairin adını aklımda tutamadım:

Bir çete hacca gitti ve Allah'ın dinine muhalefet ettiler, Abdülvâhid de kaçtı. [376]

Helalliklerini ve emareti bıraktı kaçan deve gibi rastgele gitti.

Babasının ırkı arınsaydı babanın ırkıyla vuruşları temiz olurdu.

Sonra Abdülvâhid gitti ve Medine'ye girdi. Akabinde de divanın getirilmesini istedi ve insanları sefere yazdı. Onların atiyyesini on dirhem artırdı. Abbâs, Hârûn'un şöyle dediğini anlattı: Ebû Damre Enes b. İyâz bana bunu anlattı ve şöyle dedi: Yazdıkları arasında ben de vardım. Ancak adımı sildirdim.

Abbâs, Hârûn'un şöyle dediğini anlattı:

Birçok arkadaşımız bana şöyle anlattılar: Abdülvâhid, Abdülazîz b. Abdullah b. Amr b. Osman'ı insanlara amil tayin etti. Ardından yola çıktılar. Harre'deyken kesilmiş hayvanlara rast geldiler, yollarına devam ettiler.

***

Bu yılda hac işlerini Abdülvâhid b. Süleyman b. Abdülmelik b. Mervân icra etti. Ahmed b. Sâbit bu rivayeti bana bir raviden naklen İshak b. Îsâ ve Ebû Ma'şer'den rivayet etti. Muhammed b. Ömer ve başka raviler de aynı görüştedir.

Bu yılda Mekke ve Medine Valisi Abdülvâhid b. Süleyman iken Irak Valisi Yezîd b. Ömer b. Hübeyre idi. Kûfe Kādısı Hac-

câc b. Âsım el-Muhâribî, Basra Kādısı Abbâd b. Mansûr idi. Horasan Valisi Nasr b. Seyyâr idi ve bölgede fitne yayılmıştı.

[377] **Hicretin 130. Yılı**

Bu Yılda Vuku Bulan Olaylar

***

Bu yılda meydana gelen olaylardan biri de Ebû Müslim'in Merv'in surlarından şehre girmesi ve Emaret Konağı'na yerleşerek Ali b. Cüdey' el-Kirmânî'nin Nasr b. Seyyâr'a karşı savaşmakta mutabık kalmasıdır.

Bu konuda varit olan rivayetler:

Ebü'l-Hattâb'ın anlattığına göre Ebû Müslim 9 Cemâziyelâhir 130 Perşembe günü Merv şehrine girdi ve Horasan valilerinin ikametgâhı olan Emaret Konağı'na yerleşti. Ali b. Cüdey''in Ebû Müslim ile hareket etmesinin sebebi şudur: Ali b. Cüdey', Ebû Müslim'e karşı savaşmak için anlaştıklarında Süleyman b. Kesîr, Ali b. el-Kirmânî'ye: "Ebû Müslim sana diyor ki: Daha dün senin babanı öldürüp asan Nasr b. Seyyâr ile sulh yapmaktan çekinmiyor musun? Nasr b. Seyyâr ile aynı mescitte bile namaz kılacağını sanmazdım!" Bunun üzerine Ali b. el-Kirmânî öç alma hissine kapıldı ve görüşünden dönerek Arap sulhundan vazgeçti. Sulhları bozulunca Nasr b. Seyyâr, Ebû Müslim'e haber göndererek Mudar ile ittifak yapmasını rica etti. Rebîa ve Kahtan da Ebû Müslim'e benzer bir teklifte bulundu. Bu konuda günlerce mektuplaşmalar oldu. Ebû Müslim iki taraftan birini tercih etmek için her iki taraftan heyetlerini göndermelerini istedi. İki taraf heyetlerini gönderdiler. Ebû Müslim Şiaya Rebîa ve Kahtan'ı seçmesini istedi. Zira iktidar Mudar'daydı ve onlar Mervân el-Ca'dî'nin amilleriydi. Aynı zamanda Yahyâ b. Zeyd'in katilleriydiler. İki heyet geldi. Mudar heyetinde Akīl b. Ma'kıl b. Hassân el-Leysî, Ubeydullah b. Abdurabbih el-Leysî, Hattâb b. Muhriz es-Sülemî ve başka bazı adamlar vardı. Kahtan heyetinde ise Osman b. el-Kirmânî, Muhammed b. Müsennâ, Sevre b. Muhammed b. Azîz el-Kindî ve diğer bazı kişiler vardı.
[378] Ebû Müslim, Osman b. el-Kirmânî ve adamlarına Muhtefiz'in

bostanına girmelerini istedi. Nitekim onlar için orada sergiler serilmişti. Onlar orada oturdular. Ebû Müslim de Muhtefiz'in evinde oturmuştu. Sonra Mudar heyetinden Akîl b. Ma'kıl ve adamlarına izin vererek yanına girdiler. Ebû Müslim'in yanında yetmiş kadar Şiî vardı. Ebû Müslim, Şiaya taraflardan birini seçmeleri için bir mektup yazmış ve mektup onlara okunmuştu. Mektubun okunması tamamlanınca Süleyman b. Kesîr –o bir hatipti– konuştu ve Ali b. el-Kirmânî'yi ve adamlarını seçti. Onların nakiplerinden Ebû Mansûr Talha b. Ruzeyk –o da belagat sahibi bir hatipti– de kalktı ve Süleyman b. Kesîr gibi konuştu. Ardından Mezîd b. Şakîk es-Sülemî kalktı ve şöyle dedi: "Mudar, Âl-i Muhammed'in katilleri ve Benî Ümeyye'nin yardımcıları ve Mervân el-Ca'dî'nin taraftarıdırlar. Kanlarımız onların boynunda ve mallarımız onların zimmetindedir. Sorumluluklar onlarındır. Nasr b. Seyyâr da Mervân'ın Horasan valisi olup onun emirlerini uygulamakta, minberde onun için dua etmekte, ona Müminlerin Emîri sıfatını yakıştırmaktadır. Biz ise bundan ve Mervân'ın müminlerin emîri sıfatından ve Nasr'ın hidayet üzere olmasından berîyiz. Kahtan ve Rebîa'dan Ali b. el-Kirmânî'yi ve adamlarını tercih ettik." Evde bulunan yetmiş kişi Mezîd b. Şakîk'in görüşünü paylaştılar.

Bunun üzerine Mudar heyeti zelil ve hüzünlü bir şekilde ayrıldılar. Ebû Müslim, Kāsım b. Mücâşi''i bir grup süvarinin başında onlarla gönderdi. Onları emin bir yere ulaştırıncaya kadar onlara refakat ettiler. Ali b. el-Kirmânî'nin heyeti ise sevinçli ve muzaffer bir edayla döndü. Ebû Müslim'in Âlîn'deki ikameti yirmi dokuz gün sürdü. Akabinde Âlîn'den ayrılarak Mâhuvân'daki hendeğine döndü. Sonra Şiaya emir vererek mesken edinmelerini ve kışa hazırlanmalarını istedi. Zira Allah onları Arapların ittifakından muaf tuttu ve onların ittifakını bozdu. Bu, Allah'ın takdir ettiği bir kaderdi.

Ebû Müslim'in Âlîn'den ayrılarak Mâhuvân'a intikal etmesi 130 yılının Safer ayının ortasında gerçekleşmişti. Ebû Müslim'in buradaki hendeğinde ikameti doksan gün sürdü, ardından 9 Cemâziyelevvel 130 tarihinde Merv bostanına girdi.

Ravi dedi: Merv bostanı o sırada Nasr b. Seyyâr'ın elindeydi. Zira o Horasan'ın amiliydi. Ali b. el-Kirmânî, Ebû Müslim'e: "Sen [379]

kendi istikametinden bostana gir. Ben ve aşiretim de kendi istikametimizden girerek bostanı ele geçireceğiz," diye haber gönderdi. Ebû Müslim ona: "Sen ve Nasr bana karşı birleşebileceğinizden endişe ediyorum. Bu sebeple sen gir, ona ve adamlarına karşı savaşı başlat," diye haber gönderdi. Bunun üzerine Ali b. el-Kirmânî girdi ve savaşı başlattı. Ebû Müslim de nakip Ebû Ali Şibl b. Tahmân'ı askerî bir birliğin başında gönderdi. Bunlar da bostana girdiler ve Buhara Huzah Konağı'na yerleşti. Bunun üzerine Ebû Müslim'e girmesi için haber yolladılar. Bunun üzerine Ebû Müslim, Mâhuvân hendeği tarafından girdi. Öncü birliğinin başında Esîd b. Abdullah el-Huzâî, sağ kanadın başında Mâlik b. Heysem el-Huzâî, sol kanadın başında Kāsım b. Mücâşi' et-Temîmî olduğu hâlde ve iki taraf savaşırken bostana girdi. Ebû Müslim iki tarafa savaşa son vermelerini emretti ve şu ayeti okudu: "*Ahalisinin habersiz olduğu bir sırada şehre girdi. Orada biri kendi tarafından, diğeri düşman tarafından olan iki adamı birbirleriyle dövüşürken buldu.*"[31] Sonra ilerleyerek 9 Cemâziyelevvel 130 Perşembe günü, Merv'de Horasan valilerinin ikametgâhı olan Emaret Konağı'na yerleşti.

Nasr b. Seyyâr ertesi gün yani 10 Cemâziyelevvel 130 Cuma günü Merv'den kaçtı ve Merv şehri, Ebû Müslim'in eline geçti. Ebû Müslim Merv bostanına girince Ebû Mansûr Talha b. Ruzeyk'a emir vererek askerden, özellikle Hâşimîlerden biat almasını istedi. Nitekim Ebû Mansûr belagat ve asalet sahibi, ağzı laf yapabilen, Hâşimîlerin iddialarını ve sırlarını bilen bir kişi olup on iki nakipten biriydi. On iki nakip ise Muhammed b. Ali'nin yetmiş kişinin içinden seçtiği kişilerdir. Nitekim Muhammed b. Ali, 103 veya 104 yılında Horasan'a elçisini göndermiş ve ona emir vererek isim zikretmeden ve adalet sıfatından dem vurarak Rızâ için davette bulunmasını istedi. Elçi Horasan'a gitmiş ve gizlice davette bulunmuştur. Bazı insanlar davetine icabet ettiler. Bunların sayısı yetmişi bulunca bunlardan on iki kişiyi nakip olarak seçti. Bu grubun içinde Huzâa'dan Süleyman b. Kesîr, Mâlik b. Heysem, Ziyâd b. Sâlih, Talha b. Ruzeyk
[380] ve Amr b. A'yen vardı. Tay'dan ise Kahtabe –adı Ziyâd b. Şebîb b. Hâlid b. Ma'dân'dır–, Temîm'den Mûsâ b. Ka'b Ebû Uyeyne,

31 Kasas, 28/15.

Lâhiz b. Kureyz, Kāsım b. Mücâşi' –Bu son grubun tamamı Benî İmruülkays'tandırlar.– ve Eslem b. Selâm Ebû Selâm; Bekir b. Vâil'den Ebû Dâvûd Hâlid b. İbrâhim –Benî Amr b. Şeybân'dan Sedûs'un kardeşi– ve Ebû Ali el-Herevî.

Bir rivayete göre de Amr b. A'yen yerine Şibl b. Tahmân, Ebû Ali el-Herevî yerine Îsâ b. Ka'b ve Ebü'n-Necm İmrân b. İsmâil –o Ebû Müslim'in damadıdır–.

Nakipler arasında babası hayatta olan tek kişi Ebû Mansûr Talha b. Ruzeyk b. Es'ad; o Ebû Zeyneb el-Huzâî'dir ve Abdurrahman b. Muhammed b. Eş'as'ın savaşında ve Mühelleb b. Ebû Sufre'nin gazalarında bulunmuştur. Bu yüzden Ebû Müslim işlerinde ona danışır, savaş ve gazalarda yaşadıkları hakkında sorular sorardı. Ona Ebû Mansûr künyesi hakkında: "Ey Ebû Mansûr! Ne diyeceksin? Görüşün nedir?" diye sordu.

Ebü'l-Hattâb dedi: Ebû Mansûr'un Hâşimîlerden biat aldığını gören bize şöyle biat aldığını haber verdi: "Allah'ın kitabı ve Peygamber'in sünneti ve Resulullah'ın (sav.) Ehl-i beytinden Rızâ'ya itaat etmek üzere biatinizi alıyorum. Allah'ın ahdi ve misakıyla sorumlusunuz. Aykırı davranmanız hâlinde eşleriniz boş olsun, köleleriniz hür olsun ve Allah'ın evine yürüyerek gitmekle mükellefsiniz. İdarecileriniz size vermedikçe sizler erzak istemeyecek ve tamah etmeyeceksiniz. Sizin düşmanınız ayağınız altında da olsa idarecilerinizin emri olmadan onu tahrik etmeyeceksiniz." Ebû Müslim; Selm b. Ahvez, Yûnus b. Abdurabbih, Akîl b. Ma'kıl, Mansûr b. Ebû Harkā ve adamlarını hapsedince Ebû Mansûr'a danıştı. Ebû Mansûr şöyle dedi: "Kırbacın kılıç, hapishanen kabir olsun." Bunun üzerine Ebû Müslim onları getirtti ve onları öldürdü. Yirmi dört kişiydiler.

Ali b. Muhammed ise Cebrâil'in azatlısı Sabbâh'tan naklen Mesleme b. Yahyâ'nın şöyle dediğini anlattı:

Ebû Müslim korumalarının başına Hâlid b. Osman'ı, emniyet kuvvetlerinin başına Mâlik b. Heysem'i, yargının başına Kāsım b. Mücâşi''i ve divanın başına Kâmil b. Muzaffer'i getirdi; her adama dört bin dirhem verdi. Ebû Müslim, Mâhuvân'daki kampında üç ay ikamet ettikten sonra gece vakti Mâhuvân'dan büyük bir toplulukla hareket ederek İbnü'l-Kirmânî'nin kampına gitmeye karar verdi. Sağ kanadının başın- [381]

da Lâhiz b. Kureyz, sol kanadının başında Kāsım b. Mücâşi' ve öncülerinin başında da Ebû Nasr Mâlik b. Heysem vardı. Ebû Abdurrahman el-Mâhuvânî'yi de hendeğin üzerinde bıraktı. Sabah vakti Şeybân'ın kampına vardı. Nasr, Ebû Müslim ile İbnü'l-Kirmânî'nin ittifak ederek kendisine karşı savaşmalarından korktu. Bu sebeple Ebû Müslim'e haber göndererek Merv'e girmesini ve kendisiyle mütareke yapacağını söyledi. Ebû Müslim ona icabet etti. Nasr da Ebû Müslim ile mütareke yaptı. Nasr b. Ahvez ile gün boyunca mektuplaştı. Ebû Müslim de Şeybân'ın kampındaydı. Nasr ve İbnü'l-Kirmânî de sabahlayınca savaşmak için harekete geçtiler. Ebû Müslim de Merv'e yöneldi. Nitekim Nasr ve İbnü'l-Kirmânî'nin süvarilerini geriye püskürterek 7 veya 9 Rebîülâhir 130 tarihinde şehre girdi. Şehre girerken şu ayeti okuyordu: "*Ahalisinin habersiz olduğu bir sırada şehre girdi. Orada biri kendi tarafından, diğeri de düşman tarafından olan iki adamı birbiriyle dövüşür buldu.*"[32]

Ali dedi: Ebü'z-Zeyyâl ve Mufaddal ed-Dabbî bize şöyle anlattılar:

Ebû Müslim, Merv şehrine girince Nasr adamlarına şöyle dedi: "Bu adamın güçlendiğini ve insanların süratle ona yöneldiklerini görüyorum. Ben de onunla mütareke yaptım. İstediğini gerçekleştirecektir. Bu beldeden çıkalım ve onu bırakalım." Ancak adamları ihtilaf ettiler. Bazıları evet derken bazıları hayır dediler. Nasr: "Benim sözümü hatırlayacaksınız," dedi ve Mudar'dan has adamlarına: "Gidin ve Ebû Müslim ile görüşün ve payınızı ondan alın," dedi. Akabinde Ebû Müslim, Lâhiz b. Kureyz'i Nasr'a göndererek onu davet etti. Lâhiz ona: "*İleri gelenler seni öldürmek için hakkında müzakere ediyorlar.*"[33] ayetini ve ondan önceki bazı ayetleri okudu. Nasr meseleyi kavradı ve hizmetçisine: "Abdest almama yardımcı ol," dedi ve abdest almak istiyormuş gibi kalktı ve bir bostana girdi, oradan çıkarak atına binip kaçtı.

Ali dedi: Ebü'z-Zeyyâl bize İyâs b. Talha'dan naklen şöyle haber verdi:

Babam ile birlikteydim. Amcam ise biat etmek için Ebû
[382] Müslim'e gitmişti. Ancak gecikince ikindiyi kıldım. Gündüz de kısaydı. Onu bekliyorduk ve ona yemek hazırlamıştık. Ba-

32 Kasas, 28/15.
33 Kasas, 28/20.

bamla otururken Nasr bir at üzerinde geçti. Onun yanında ondan daha süratli bir at yoktu. Maiyetinde hâcibi ve Hakem b. Nümeyle en-Nümeyrî vardı. Babam: "Kaçıyor. Zira yanında kimse yok. Önünde harbe ve sancak da yok," dedi. Yanımızdan geçerken hafif bir selam verdi. Biraz bizden uzaklaşınca atına vurdu, Hakem b. Nümeyle adamlarına seslendi. Bunun üzerine binek hayvanlarına binip onlara yetiştiler.

Ali, Ebü'z-Zeyyâl'dan naklen İyâs'ın şöyle dediğini söyledi:

Menzilimiz ile Merv arasında dört fersah vardı. Nasr yatsıdan sonra yanımızdan geçti. Bunun üzerine köylüler gürültü patırtı içinde kaçtılar. Yakınlarım ve kardeşlerim bana: "Öldürülmeyesin, çık!" dediler ve ağladılar. Bunun üzerine ben ve amcam Mühelleb b. İyâs çıktık, gece vakti sessizlik hâkim olduktan sonra Nasr'a yetiştik. Nasr'ın maiyetinde kırk kişi vardı. Atı hareket etmemekte direniyordu. Nasr sırtından indi ve Bişr b. Bistâm b. İmrân b. Fazl el-Bürcimî onu atına bindirdi. Nasr: "Takipten kurtulacağımızdan emin değilim. Kim bizi süratle sevk edecek?" dedi. Abdullah b. Arara ed-Dabbî: "Ben sizi süratle götürürüm," dedi. Nasr: "Sen bunu başarırsın," dedi. Gece boyunca bizi koşturdu ve sabah olunca çölde bir kuyunun başında ve yirmi fersah veya daha az mesafe katetmiştik. Altı yüz kişiydik. Gün boyunca yürüdük ve ikindi vakti konakladık; Serahs'ın evlerine ve konaklarına bakıyorduk. Bu sırada bin beş yüz kişiydik. Sonra amcam ile Benî Hanîfe'den Miskîn adında bir dostumuza gittik. Geceyi onun evinde geçirdik. Bir şey yememiştik. Sabahlayınca bize tirit yemeği getirdi. Bir gün ve bir gece boyunca bir şey yememiştik. Çok acıkmıştık. İkram edilen yemekten yedik. İnsanlar bir araya geldiler. Üç bin oldular. Serahs'ta iki gün ikamet ettik. Üzerimize gelen kimse olmayınca Nasr, Tûs'a geçti ve onlara Ebû Müslim'in durumunu haber verdi. Burada on beş gün ikamet ettikten sonra onunla birlikte Nîsâbûr'a gittik ve Nasr burada ikamet etti. Nasr kaçınca Ebû Müslim, Vilayet Konağı'na geçti. Ardından İbnü'l-Kirmânî geldi ve Ebû Müslim ile birlikte Merv'e girdi. Nasr kaçınca Ebû Müslim dedi ki: Nasr benim sihirbaz olduğumu iddia ediyor. Oysa asıl sihirbaz odur.

Zikrettiğim kişiler dışındaki bazı raviler ise İbnü'l-Kirmânî, Şeybân ve Nasr hakkında şöyle dediler: Ebû Müslim

130 yılında Süleyman b. Kesîr'in köyündeki kampından Mâhuvân adındaki köye intikal etti; Ali b. Cüdey' ve maiyetindeki Yemenlilerden destek almaya karar verdi. Aynı şekilde Nasr b. Seyyâr ve maiyetindekileri de yardımına davet etti. Böylece her iki tarafa haber göndererek her kesime sulh içinde yaşa-
[383] maya, birlik olmaya ve itaat etmeye davet etti. Ali b. Cüdey' daveti kabul etti ve görüşüne tâbi olduğu için onunla anlaşma yaptı. Ebû Müslim, Ali b. Cüdey''in biatine güvenince Nasr b. Seyyâr'a yazarak bir heyet göndermesini istedi. Ebû Müslim, Nasr'ın kendisine olan vaadi hakkında onun ve adamlarının söyleyeceklerini öğrenmek istiyordu. Aynı şekilde haber göndererek bir heyet göndermesini istedi.

Ravi dedi: Yemenli Şiî komutanların tercih edilmesi ve Mudarlıların tercih edilmemeleri konusunda, daha önce bu bölümde zikrettiğimiz hususları nakletti. Ayrıca Ebû Müslim'in Şibl b. Tahmân'ı Merv şehrine göndermesi ve Buhara Huzah Konağı'nda konaklamasının Ali b. el-Kirmânî'ye destek vermeye matuf olduğunu zikretti.

Ravi dedi: Sonra Ebû Müslim bütün adamlarıyla Mâhuvân'daki hendeğinden ayrılarak Ali b. Cüdey''in yanına gitti. Ali'nin yanında Osman ile kardeşi, Yemen'in eşrafıyla onların müttefikleri, Rebîa'dan yanında yer alanlar vardı. Ebû Müslim, Merv şehrinin yanına yaklaşınca Osman b. Cüdey' onu kalabalık bir süvari grubuyla karşıladı. Osman ile birlikte Yemen eşrafı ve Rebîa da vardı. Sonra Ebû Müslim maiyetindeki nakiplerle Ali b. el-Kirmânî ve Şeybân b. Seleme el-Harûrî'nin kampına girdi. Akabinde Ali b. Cüdey''in odasının önünde durdu. Sonra yanına girdi, ona hoşnutluğunu ifade ederek kendisine ve adamlarına aman verdi. Ardından ikili Şeybân'ın odasına çıktılar. Şeybân'a hilafet unvanıyla selam verilirdi. Ebû Müslim, Ali'ye Şeybân'ın yanında oturmasını söyledi. Ona kendisinin Şeybân'a selam vermesinin caiz olmadığını, bu sebeple Ali'ye emîrlik unvanıyla selam vereceğini, Şeybân'ın kendisine selam verildiğini sanacağını ifade etti. Ali, Şeybân'ın yanında otururken Ebû Müslim içeri girdi ve Ali'ye emîrlik sıfatıyla selam verdi. Şeybân'a da nezaketle hitap etti, ona kıymet verdi. Sonra oradan ayrıldı, Muhammed b. Hasan el-Ezdî'nin konağında iki

gün ikamet ettikten sonra Mâhuvân'daki hendeğine döndü ve orada üç ay ikamet etti. Ardından rebîülâhirin yedisinde hendeğinden ayrılarak Merv'e hareket etti, Mâhuvân'daki kampında Ebû Abdurrahman el-Mâhuvânî'yi bıraktı. Merv'e giderken askerin sağ kanadına Lâhiz b. Kureyz, sol kanadına Kāsım b. Mücâşi' ve öncü birliğinin başına da Mâlik b. Heysem'i getirdi. Gece vakti hareket etti. Sabah vakti Merv'in kapısının önüne vardı. Ali b. Cüdey''e haber göndererek süvarilerini göndermesini istedi. Emaret Konağı'nın kapısına varınca iki tarafın Merv bostanında şiddetli bir şekilde savaşmakta olduklarını gördü. Bunun üzerine iki tarafa da haber göndererek savaşmaktan [384] vazgeçmelerini ve kendi kamplarına dönmelerini istedi. İki taraf savaşı durdurdular. Sonra Ebû Müslim Lâhiz b. Kureyz, Kureyş b. Şakīk, Abdullah b. el-Bahterî ve Dâvûd b. Kurrâz'ı Nasr'a göndererek onu Allah'ın kitabına ve Âl-i Muhammed'e (sav.) itaat etmeye davet etti.

Nasr, Yemenlilerden, Rebîa'dan ve Acemlerden gelenleri ve onlara güç yetiremeyeceğini görünce daveti kabul ettiğini açıklayıp Ebû Müslim'e giderek biat etmekten başka bir çaresi olmadığını anladı. Bu sebeple onları oyalamaya başladı ve gece kaçmayı düşündü. Nitekim adamlarına emir vererek gece vakti emin bir yere kaçmayı emretti. Ancak o gece adamlarının yola çıkması mümkün olmadı. Selm b. Ahvez ona: "Bu gece yola çıkmamız mümkün olmadı. Gelecek gece çıkarız," dedi. Sabah olunca Ebû Müslim birliklerini seferber etti. Bu iş öğleden sonraya kadar devam etti. Akabinde Nasr'a Lâhiz b. Kureyz, Kureyş b. Şakīk, Abdullah el-Bahterî, Dâvûd b. Kurrâz ve Şiî Acemlerden bazı adamları gönderdi. Nasr'ın yanına girdiklerinde onlara: "Kötü bir şey için mi döndünüz?" dedi. Lâhiz ona: "Mutlaka gelmen gerekir," dedi. Nasr: "Öyleyse bir abdest alayım ve ona gideyim," dedi. Nasr, Ebû Müslim'e: "Eğer görüşü ve emri buysa gözüm üstüne ona geleceğim ve benim elçim dönünceye kadar hazırlanacağım" diye haber gönderdi. Sonra Nasr ayağa kalktı ve Lâhiz: "İleri gelenler seni öldürmek için müzakere ediyor, çık git. Ben sana nasihat edenlerdenim," dedikten sonra şu ayeti okudu: "*Ahalisinin habersiz olduğu bir sırada şehre girdi. Orada biri kendi tarafından, di-*

ğeri de düşman tarafından olan iki adamı birbiriyle dövüşür buldu."[34] Nasr evine girdi ve onlara: "Elçimin Ebû Müslim'in yanından dönmesini bekliyorum," dedi. Gece olup da karanlık basınca odasının arkasından çıktı. Yanında oğlu Temîm, Hakem b. Nümeyle en-Nümeyrî, koruması ve eşi vardı. Kaçarak ayrıldılar. Geciktiğini gören Lâhiz ve arkadaşları evine girdiler. Ancak kaçtığını gördüler. Durum Ebû Müslim'e haber verilince Nasr'ın kampına gitti ve Nasr'ın yakın adamları ve büyüklerini alıkoydu, onları bağladı. Bunların içinde Nasr'ın emniyet kuvvetlerinin başı Selm b. Ahvez, kâtibi Bahterî, iki oğlu, Yûnus b. Abdurabbih, Muhammed b. Katan, Mücâhid b. Yahyâ b. Hudayn, Nadr b. İdrîs, Mansûr b. Ömer b. Ebû Harkā, Akīl b. Ma'kıl el-Leysî, Seyyâr b. Ömer es-Sülemî ve bazı Mudar ileri gelenleri vardı. Onları demir kelepçelerle bağlayıp Îsâ b. A'yen'e teslim etti. Bir süre hapiste tuttuktan sonra hepsinin
[385] öldürülmesini emretti. Nasr ve Mudar'dan ona tâbi olanlar Serahs'a geçtiler. Üç bin kişiydiler. Ebû Müslim ve Ali b. Cüdey' onun peşine düştüler. O gece takip ettiler ve Nasrâniyye diye bir köyde sabahladılar. Nasr'ın karısı Merzübâne'yi o köyde bıraktığını ve kaçarak kurtulduğunu gördüler.

Bunun üzerine Ebû Müslim ve Ali b. Cüdey' Merv'e geri döndüler. Ebû Müslim, Nasr'a gönderdiği kişilere: "Sizden nasıl şüphelendi?" diye sordu. Onlar: "Bilmiyoruz," dediler. Ebû Müslim: "Sizden konuşan oldu mu?" dedi. Onlar: "Lâhiz: *'İleri gelenler seni öldürmek için müzakere ediyorlar,'* ayetini okudu," dediler. Ebû Müslim: "Onu kaçmaya sevk eden budur ey Lâhiz! Dine ihanet mi ediyorsun?" dedi ve boynunu vurdu.

***

Şeybân el-Hâricî'nin Öldürülmesi

Bu yılda Şeybân b. Seleme el-Harûrî öldürüldü.

Öldürülmesinin Sebebi

Rivayete göre öldürülmesinin sebebi şöyledir: Ali b. Cüdey' ve Şeybân, Nasr b. Seyyâr'a karşı savaşmak üzere anlaşmışlardı. Zira o Mervân b. Muhammed'in valilerindendi. Şeybân

34 Kasas, 28/20.

ise Hâricî fikirlere bağlıydı. Ali b. Cüdey"in Nasr'a muhalefet etmesi; kendisinin Yemenli, Nasr'ın da Mudarlı olmasından kaynaklanıyordu. Aynı zamanda Nasr onun babasını öldürüp astı. Nitekim iki taraf arasında bir asabiyet davası söz konusuydu. Ali b. el-Kirmânî, Ebû Müslim'le sulh yapıp Şeybân'dan ayrılınca Şeybân Merv'den sarfınazar etti. Zira onun Ebû Müslim ve Ali b. Cüdey' ile savaşmaya gücü yetmezdi. Ayrıca ikisi ona muhalefet etmekte anlaşmışlardı. Nasr da Merv'den kaçarak Serahs'a intikal etmişti.

Ali b. Muhammed, Ebû Hafs'tan naklen Hasan b. Reşîd ve Ebü'z-Zeyyâl şöyle anlattılar:

Ebû Müslim ile Şeybân arasındaki müddet bitince Ebû Müslim, Şeybân'a haber göndererek onu biate davet etti. Şeybân ona: "Ben seni biatime davet ediyorum," dedi. Bunun üzerine Ebû Müslim ona: "Bizim davamıza dâhil olmazsan ikamet etmekte olduğun evden ayrıl," diye haber gönderdi. Şeybân İbnü'l-Kirmânî'ye haber göndererek ondan yardım istedi. Ancak İbnü'l-Kirmânî bundan imtina etti. Bunun üzerine Şeybân, Se- [386]
rahs'a gitti, Bekir b. Vâil'den birçok kişi ona katıldı. Bunun üzerine Ebû Müslim ona Ezd'den dokuz adam gönderdi. Bunların içinde Münteci' b. Zübeyr de vardı. Münteci' onu davet etti ve savaşmaktan imtina etmesini istedi. Şeybân adam göndererek Ebû Müslim'in elçilerini alıkoydu, onları hapse attı. Bunun üzerine Ebû Müslim Bîverd'de bulunan ve Benî Leys'in azatlısı Bessâm b. İbrâhim'e yazarak Şeybân'ın üzerine gitmesini, onunla savaşmasını istedi. Bessâm üzerine gitti, onu hezimete uğrattı ve peşine düştü ve şehre girdi. Burada Şeybân ve Bekir b. Vâil'den bazı kişiler öldürüldü. Ebû Müslim'e: "Bessâm babasının intikamını alıyor ve suçlunun yanında masumu da öldürüyor," dediler. Ebû Müslim ona yazarak yanına gelmesini istedi. Bessâm askerin başında bir adam bırakarak geldi.

Ali, Mufaddal'dan naklen şöyle dediğini anlattı:

Şeybân öldürülünce Bekir b. Vâil'den bir adam –adı Hafâf'tır– Ebû Müslim'in Şeybân'a gönderdiği elçilerine bulundukları evde uğradı ve onları çıkarıp öldürdü.

Rivayete göre Ebû Müslim, Şeybân üzerine asker gönderdi. Bunların başında Huzeyme b. Hâzim ve Bessâm b. İbrâhim vardı.

***

Ali ve Osman b. Cüdey''in Öldürülmesi

Bu yılda Ebû Müslim Cüdey' el-Kirmânî'nin iki oğlu Ali ve Osman'ı öldürdü.

Ebû Müslim'in Onları Öldürmesinin Sebebi

Rivayete göre Ebû Müslim, Mûsâ b. Ka'b'ı Ebîverd'e gönderdi. Mûsâ şehri fethetti ve Ebû Müslim'e durumu bildirdi. Ebû Dâvûd'u da Belh'in üzerine gönderdi. Belh'in başında Ziyâd b. Abdurrahman el-Kuşeyrî vardı. Ziyâd, Ebû Dâvûd'un Belh üzerine yürüdüğünü haber alınca Belh, Tirmiz ve Tohâristan bölgesinin bazı beldelerin ahalileriyle Cüzcan'a geçtiler. Ebû Dâvûd onlara yaklaşınca Tirmiz'e kaçtılar. Ebû Dâvûd da Belh şehrine girdi. Ancak Ebû Müslim ona yazarak geri çağırdı. Onun yerine de Yahyâ b. Nuaym Ebü'l-Mîlâ'yı Belh'e gönderdi. Ebû Dâvûd çıkınca Ebû Müslim'den bir mektup aldı. Mektupta gitmesini emrediyordu. Bunun üzerine gitti. Ebü'l-Mîlâ yanına vardı. Ebü'l-Mîlâ, Ziyâd b. Abdurrahman'a yazarak el birliği içinde hareket etmelerini istedi. Ziyâd onun davetine icabet
[387] etti. Akabinde de Ziyâd b. Abdurrahman el-Kuşeyrî, Müslim b. Abdurrahman b. Müslim el-Bâhilî, Îsâ b. Zür'a es-Sülemî, Belh, Tirmiz ve Tohâristan liderleri ve nehrin arkası ve önündeki yerlerin büyükleri döndüler. Ziyâd ve adamları Belh'in bir fersah uzağında konakladı. Yahyâ b. Nuaym maiyetindekilerle ona gitti. İki taraf görüştüler ve söz birliği içinde hareket etmeye karar verdiler. Mudarlı, Yemenli, Rebîalı ve Acem olarak Siyah Sancaklılarla birlikte savaşmaya karar verdiler. Başlarına da Mukātil b. Hayyân en-Nebatî'yi getirdiler. Zira üç gruptan birine mensup olmasını istemiyorlardı. Ebû Müslim, Ebû Dâvûd'a dönmeyi emretti. Bunun üzerine Ebû Dâvûd maiyetindekilerle döndü ve Sercenan Nehri üzerinde toplandılar. Ziyâd b. Abdurrahman ve adamları Ebû Dâvûd'un askerleri tarafından arkadan saldırıya maruz kalmamak için Ebû Saîd el-Kureşî'yi Ûd ile Emdiyân köyü arasında konuşlandırdılar. Ebû Saîd'in bayrak ve sancakları siyahtı. Ebû Dâvûd, Ziyâd ve adamları toplanıp da savaşmak için saf düzenine girince Ebû Saîd el-Kureşî adamlarına emir vererek Ziyâd ve adamlarına arkadan saldırmalarını

istedi. Bunun üzerine döndü ve Ûd yolundan onlara karşı harekete geçti. Sancakları da siyahtı. Ziyâd'ın adamları onların Ebû Dâvûd için kurulan pusu olduklarını sandılar. İki taraf arasında savaş başladı. Ziyâd ve maiyetindekiler hezimete uğradılar. Ebû Dâvûd onların peşine düştü. Ziyâd'ın askerlerinin çoğu Sercenan Nehri'ne düştüler. Geride kalanlar da öldürüldüler. Ebû Dâvûd onların kampını bastı ve içindekilere el koydu. Ziyâd ve adamlarını takip etmedi. Onları takip edenler Ebû Dâvûd'un süratli bazı süvarileriydi ve Belh'e kadar gittiler. Ancak Belh'i geçmediler. Ziyâd, Yahyâ ve maiyetlerindekiler Tirmiz'e kadar gittiler. Ebû Dâvûd o gün ve ertesi gün bulunduğu yerde ikamet ederek Belh şehrine girmedi. Sercenan'da öldürülen ve kaçan Arapların ve başkalarının mallarının kıymetlisini seçti. Böylece Belh, Ebû Dâvûd'un emrine girdi.

Ardından Ebû Müslim ona yazarak onu çağırdı ve Nadr b. Subeyh el-Mürrî'yi Belh'e gönderdi. Ebû Dâvûd geldi. Ebû Dâvûd ile Ebû Müslim, Kirmânî'nin iki oğlu Ali ve Osman'ı birbirinden ayırma hususunda fikir birliğine vardılar. Bunun üzerine Ebû Müslim Osman'ı Belh'e amil olarak gönderdi. Osman Belh'e varınca Furâfisa b. Zuḥeyr el-Absî'yi vekil olarak bıraktı. Mudarlılar Tirmiz'den geldiler. Başlarında Müslim b. Abdurrahman el-Bâhilî bulunuyordu. Osman b. Cüdey''in adamlarıyla Berûkān ile Destecerd arasında bir köyde karşılaştılar. Şiddetli bir muharebeye tutuştular. Osman b. Cüdey''in adamları hezimete uğradılar. Mudarlılar ve Müslim b. Abdurrahman Belh [388] şehrini ele geçirdiler ve Furâfisa'yı oradan çıkardılar. Haber Merverrûz'da bulunan Osman b. Cüdey' ve Nadr b. Subeyh'e ulaştı. Bunun üzerine ikili onlara doğru yöneldiler. Haber Ziyâd b. Abdurrahman'ın adamlarına ulaşınca aynı gecede kaçtılar. Nadr, geçip gitmeleri ümidiyle onların peşine düşmekte gecikti. Ancak Osman b. Cüdey''in adamları onlarla karşılaştılar. İki taraf şiddetli bir muharebeye tutuştular ve Osman b. Cüdey''in adamları hezimete uğradılar. Onlarda çok sayıda can kaybı vardı. Mudarlılar adamlarına gittiler. Ebû Dâvûd da Merv'den Belh'e döndü. Ebû Müslim yanında Ali b. Cüdey' olduğu hâlde Nîsâbûr'a yürüdü. Ebû Müslim ile Ebû Dâvûd, Ebû Müslim'in Ali'yi, Ebû Dâvûd'un da Osman'ı aynı günde öldürmek husu-

sunda görüş birliğine vardılar. Ebû Dâvûd, Belh'e amil olarak gidince Osman'ı maiyetinde bulunan Belh ve Merv halkından Yemenli ve Rebîalı adamlarıyla birlikte Huttel'e amil olarak gönderdi. Belh'ten ayrılınca Ebû Dâvûd onun peşinden gitti ve Huttel bölgesinde Bûhaş Nehri'nin kenarında ona yetişti. Bunun üzerine Ebû Dâvûd ona ve adamlarına saldırdı, hepsini hapsetti, daha sonra onların boynunu vurdu. Aynı günde Ebû Müslim de Ali b. el-Kirmânî'yi öldürdü. Ayrıca Ebû Müslim kendilerine görev vermek ve onları ödüllendirip giydirmek üzere has adamlarının isimlerini vermesini istedi. Ali isimlerini verdi. Ebû Müslim onları da öldürdü.

***

Kahtabe b. Şebîb'in Ebû Müslim'e Gitmesi

Bu yılda Kahtabe b. Şebîb, İbrâhim b. Muhammed b. Ali'nin yanından Horasan'a Ebû Müslim'e geldi. Yanında İbrâhim'in kendisine verdiği sancağı da vardı. Kahtabe gelince Ebû Müslim onu öncü birliğinin başına getirdi ve askeri ona bağladı. Azil ve görevlendirme yetkisini de ona verdi. Askerlere de yazarak ona itaat etmelerini emretti.

Bu yılda Ebû Müslim, Nasr ile karşılaşmak üzere Kahtabe'yi Nîsâbûr'a gönderdi. Ali b. Muhammed'in Ebü'z-Zeyyâl, Hasan b. Reşîd ve Ebü'l-Hasan el-Cüşemî'den naklen kendisine şöyle anlattıklarını söyledi: Şeybân b. Seleme el-Harûrî öldürülünce adamları Nîsâbûr'da bulunan Nasr'a iltihak ettiler. Nâbî b. Süveyd el-İclî ona yazarak yardım talebinde bulundu. Bunun üzerine Nasr, oğlu Temîm b. Nasr'ı iki bin savaşçıyla ona gönderdi. Nasr da Tûs'a gitmek üzere hazırlık yaptı. Ebû Müslim de Kahtabe b. Şebîb'i aralarında Kāsım b. Mücâşi' ve Cehver b.
[389] Merrâr'ın da bulunduğu bazı komutanlarla gönderdi. Kāsım Serahs istikametinde, Cehver de Ebîverd tarafında seyretti. Temîm, Âsım b. Umeyr es-Soğdî'yi Cehver'in üzerine gönderdi çünkü onlara en yakın mesafede oydu. Âsım onları hezimete uğrattı. Bunun üzerine Kebadekān'da kaleye çekildi. Kahtabe ve Kāsım da Nâbî'ye musallat oldular. Bunun üzerine Temîm, Âsım'a: "Cehver'i bırak, bana gel," diye haber gönderdi. Âsım, Cehver'i bırakıp ayrıldı. Bunun üzerine Kahtabe onlarla savaştı.

Ebû Ca'fer dedi: Ali b. Muhammed'in kendilerinden nakilde bulunduğu ravilerden başkası ise Kahtabe'nin durumu, Ebû Müslim'in onu Nasr ve adamlarının üzerine göndermesi hakkında şöyle anlattı:

Ebû Müslim, Şeybân el-Hâricî'yi ve Kirmânî'nin iki oğlunu öldürüp Nasr'ı da Merv'den sürerek Horasan'da üstünlük sağlayınca amillerini beldelerine gönderdi. Sibâ' b. Nu'mân el-Ezdî'yi Semerkant'a, Ebû Dâvûd Hâlid b. İbrâhim'i Tohâristan'a Muhammed b. Eş'as'ı Tabeseyn ve Fars bölgesine gönderdi. Emniyetin başına Mâlik b. Heysem'i getirdi. Kahtabe'yi bazı komutanlarla birlikte Tûs'a yönlendirdi. Bunların içinde Ebû Avn Abdülmelik b. Yezîd, Mukātil b. Hakîm el-Akkî, Hâlid b. Bermek, Hâzim b. Huzeyme, Münzir b. Abdurrahman, Osman b. Nehîk, Cehver b. Merrâr el-İclî, Ebü'l-Abbâs et-Tûsî, Abdullah b. Osman et-Tâî, Seleme b. Muhammed, Ebû Gānim Abdülhamîd b. Rib'î, Ebû Humeyd, Ebü'l-Cehm –Ebû Müslim onu Kahtabe'nin asker işleri kâtibi yaptı–, Âmir b. İsmâil ve Muhriz b. İbrâhim vardı. Kahtabe, Tûs'takilerle karşılaştı ve onları hezimete uğrattı. İzdihamdan dolayı ölenler öldürülenlerden fazlaydı. Öldürülenler on bin küsurdu. Ebû Müslim, Kāsım b. Mücâşi''i ana yoldan Nîsâbûr'a gönderdi. Kahtabe'ye da yazarak Temîm b. Nasr b. Seyyâr ve Nâbî b. Süveyd ile Horasan halkından onlara iltihak edenlerle savaşmasını ve Ebîverd'de bulunan Mûsâ b. Ka'b'ı da kendisine göndermesini emretti. Kahtabe, Ebîverd'e varınca Mûsâ b. Ka'b'ı Ebû Müslim'e gönderdi; Mukātil b. Hakîm'e yazarak Nîsâbûr'a bir adam göndermesini, Kāsım b. Mücâşi''i oradan göndermesini emretti. Ebû Müslim, Ali b. Ma'kıl'ı on bin savaşçıyla Temîm b. Nasr üzerine gönderdi ve ona: "Kahtabe Tûs'a girerse maiyetindeki savaşçılarla onu karşıla ve ona katıl," diye emir verdi. Ali b. Ma'kıl yol alarak Hulvan adlı bir köyde konakladı. Kahtabe, Ali'nin söz konusu yerde konakladığını haber alınca Sûzekān'a gitmek üzere acele etti. Burası Temîm [390]
b. Nasr ve Nâbî b. Süveyd'in ordugâhıydı. Öncü birliğinin başına Esîd b. Abdullah'ı üç bin savaşçıyla gönderdi. Bunlar Nesâ ve Ebîverd ahalisinin Şiasından idiler. Esîd hareket etti ve Habûsân adında bir köyde konakladı. Temîm ve Nâbî onunla savaşmak için seferber oldular. Bunun üzerine Esîd, Kahtabe'ye yazarak Temîm ve Nâbî'nin savaşmak üzere seferber olduklarını, acilen gelmezse kendilerini Allah'a havale edeceğini, onların

Horasan'ın ileri gelen silahşorlarından oluşan otuz bin savaşçı olduklarını bildirdi. Kahtabe, Mukātil b. Hakîm el-Akkî'yi bin kişiyle Hâlid b. Bermek'i de bin savaşçıyla gönderdi. İkili Esîd'e yetiştiler. Haber Temîm ile Nâbî'ye ulaşınca maneviyatları kırıldı. Ardından Kahtabe maiyetindekilerle onlara yetişti ve Temîm ile savaşmak için seferber oldu. Sağına Mukātil b. Hakîm, Ebû Avn Abdülmelik b. Yezîd ile Hâlid b. Bermek'i aldı. Soluna da Esîd b. Abdullah el-Huzâî, Hasan b. Kahtabe, Müseyyeb b. Züheyr ve Abdülcebbâr b. Abdurrahman'ı aldı. Kendisi de merkezde yerini aldı. Akabinde de saldırıya geçti. Önce onları Allah'ın kitabına ve Peygamber'in sünnetine ve Âl-i Muhammed'e razı olmaya davet etti. Ancak davetine icabet etmeyince sağ ve sol kanatlara taarruz emrini verdi. Çok şiddetli bir muharebeye tutuştular. Muharebede Temîm b. Nasr öldürüldü. Onunla beraber çok sayıda savaşçı da öldürüldü ve kampları basıldı. Nâbî ise bir grupla kaçıp kurtuldu; onlar şehre kapandılar. Asker onları kuşattı ve duvarı delerek şehre girdiler ve Nâbî'yle maiyetindekileri öldürdüler. Âsım b. Umeyr es-Semerkandî ile Sâlim b. Râviye es-Saîdî, Nasr b. Seyyâr'a Nîsâbûr'a kaçtılar; ona Temîm ile Nâbî ve onların maiyetindekilerin öldürüldüğünü haber verdiler. Kahtabe ordugâhlarını ele geçirince Mukātil b. Hakîm el-Akkî'yi öncülerinin başında Nîsâbûr'a gönderdi. Nasr b. Seyyâr durumu haber alınca Ebreşehr halkının izinde kaçarak Kūmis'te konakladı. Ancak adamları dağıldılar. Bunun üzerine Cürcan'da bulunan Nübâte b. Hanzale'ye gitti. Kahtabe da ordusuyla Nîsâbûr'a girdi.

***

[391] **Nübâte b. Hanzale'nin Öldürülmesi**

Bu yılda Yezîd b. Ömer b. Hübeyre'nin Cürcan Amili Nübâte b. Hanzale öldürüldü.

Bu konuda varit olan haberler:

Ali b. Muhammed, Züheyr b. Hüneyd, Ebü'l-Hasan el-Cüşemî, Cebele b. Ferrûh ve Ebû Abdurrahman el-Asbahânî'den naklen şöyle anlattı:

Yezîd b. Ömer b. Hübeyre, Nübâte b. Hanzale el-Kilâbî'yi Nasr'a gönderdi. Nübâte, Fars bölgesi ve Asbahan'a geldi, buradan Rey'e, oradan da Cürcan'a geçerek Nasr b. Seyyâr'a ka-

tılmadı. Bunun üzerine Kayslılar Nasr'a: "Kûmis bizi taşımaz!" diyerek Cürcan'a geçtiler. Nübâte hendek kazdırdı. Hendeğinin uzunluğu bir fersaha yakındı. Hendek birilerinin evinden geçse ona rüşvet vererek hendeği geriden kazdırırdı.

Kahtabe 130 yılının Zilkade ayında Cürcan'a geldi. Maiyetinde Esîd b. Abdullah el-Huzâî, Hâlid b. Bermek, Ebû Avn Abdülmelik b. Yezîd, Mûsâ b. Ka'b el-Merâi, Müseyyeb b. Züheyr ve Abdülcebbâr b. Abdurrahman el-Ezdî vardı. Sağında Mûsâ b. Ka'b, solunda da Esîd b. Abdullah, öncülerinin başında da Hasan b. Kahtabe vardı. Kahtabe şöyle dedi: "Ey Horasan halkı! Kimlerin üzerine gitmekte olduğunuzu ve kimlerle savaştığınızı biliyor musunuz? Sizler Allah'ın evini yakan bir kavmin devamı olan insanlarla savaşıyorsunuz." Hasan ilerleyerek Horasan civarına kadar geldi. Akabinde de Osman b. Rufey', Nâfi' el-Mervezî, Ebû Hâlid el-Mervezî ve Mes'ade et-Tâî'yi Nübâte'nin askerî merkezi üzerine gönderdi. Merkezin başında Züeyb adında bir adam vardı. Gece vakti ona baskın yaparak onu ve yetmiş kadar adamını öldürdüler. Ardından da Hasan'ın kampına döndüler. Sonra Kahtabe geldi ve Nübâte'nin karşısında konuşlandılar. Şam halkı âdeta benzeri görülmemiş bir sayıdaydı. Horasan halkı onları görünce onlardan korktular. Bu korkularını da ifade ettiler. Kahtabe bunu duyunca kalktı ve onlara hitap etti. Şöyle dedi:

Ey Horasan halkı! Bu ülke atalarınızın yurduydu. Onlar adaletleri ve güzel davranışlarıyla düşmanlarına karşı galip geliyorlardı. Kendilerini değiştirip zulme yönelince Allah onlara gazap etti, iktidardan uzaklaştırarak onların eli altında zillet [392]
içinde olan insanları onlara musallat etti. Onlara galip geldiler ve kadınlarını nikâhladılar ve çocuklarını köleleştirdiler. Onlar adaletle hükmediyor, ahde vefa gösteriyor, mazluma yardım ediyorlardı. Sonra değiştiler ve zulümle yönettiler; Resulullah'ın (sav.) Ehl-i beytinden hayır ve takva ehlini korkuttular. Bunun üzerine Allah sizleri onlara musallat etti. Allah sizinle onlardan intikam alacak ve onlar için ağır bir azap olacaksınız. Sizler onlardan intikam almak istiyorsunuz. İmam bana söz vererek bu sayılarına rağmen onlarla karşılaşacağınızı, onlara galip geleceğinizi, onları bertaraf edeceğinizi ifade etti.

Ebû Müslim'in mektubu Kahtabe'ye okundu: Ebû Müslim'den Kahtabe'ye! Bismillahirrahmânirrahîm. Düşmanına karşı harekete geç. Allah seni muzaffer kılacaktır. Onlara galip geldiğinde onları öldürmekte ileri git.

İki taraf 130 yılının Zilhicce ayının başında cuma günü karşılaştılar. Kahtabe şöyle dedi: "Ey Horasan halkı! Allah bugünü diğer bütün günlerden üstün kılmıştır. Bugünün amelinin sevabı diğer günlerin iki katıdır. Bu ay da büyük bir aydır, Allah indinde en büyük bayramınız içindedir. İmam bize bu ayın bugününde galip geleceğinizi haber verdi. O zaman düşmanınızla ciddiyetle, sabırla ve sevabını Allah'tan umarak karşılaşın. Allah sabredenlerle beraberdir." Akabinde de sağında Hasan b. Kahtabe, solunda Hâlid el-Bermek ve Mukātil b. Hakîm el-Akkî olduğu hâlde saldırıya geçti. İki taraf savaştılar ve birbirlerine karşı sabır ve sebat ettiler. Nübâte öldürüldü ve Şam halkı hezimete uğradı. Onların can kaybı on bindi. Kahtabe, Nübâte'nin ve oğlu Hayye'nin kellesini Ebû Müslim'e gönderdi.

Ravi dedi: Benî Adî'den yaşlı bir zattan ve babasından naklen bize şöyle anlattı:

Sâlim b. Râviye et-Temîmî, Ebû Müslim'den kaçan, Nasr ile hareket eden sonra da Nübâte'ye katılanlardandı. Cürcan'da da Kahtabe'ye karşı savaştı. Hezimete uğradıklarında da yalnız başına savaşmaya devam etti. Derken Kahtabe'nin silahşorlarından Abdullah et-Tâî ona saldırdı. Sâlim onun yüzüne vurdu ve gözünü çıkardı. Onlarla vuruşmaya devam etti, sonra mescide sığındı ancak mescide girdiler. Yine de onlara saldırınca onları püskürtüyordu. Bunun üzerine: "Bir içimlik su, vallahi bugün onları şerle doyuracağım!" diye seslenmeye başladı. Mescidin çatısını yaktılar, onu taşlayarak öldürdüler
[393] ve kellesini Kahtabe'ye götürdüler. Başında ve yüzünde sağlam bir yer kalmamıştı. Kahtabe: "Bunun gibisini hiç görmedim," dedi.

***

Kudeyd'de Ebû Hamza el-Hâricî Vakası

Ebû Ca'fer dedi: Bu yılda Kudeyd'de Ebû Hamza el-Hâricî ile Medine halkı arasında Kudeyd vakası vuku buldu.

Bu konuda varit olan rivayetler:

Abbâs b. Îsâ el-Akîlî bana Hârûn b. Mûsâ el-Ferve'den naklen şöyle dediğini anlattı: Birçok arkadaşımız bana şöyle anlattılar:

Abdülvâhid b. Süleyman, Abdülazîz b. Abdullah b. Amr b. Osman'ı insanların başına amil olarak tayin etti. Maiyetindekilerle birlikte yola çıktılar. Harre mevkiine vardıklarında kesilmiş hayvanlarla karşılaştılar. Onlar yollarına devam ettiler. Ancak Akîk mevkiindeyken sancakları bir semür ağacına takıldı ve asılı olduğu mızrak kırıldı. Bunun üzerine insanlar kötümserliğe kapıldılar, yollarına devam ederek gece vakti Kudeyd'de konakladılar. Kudeyd bugün mevcut olan konağın yakınındaydı. Havuzlar da aynı mekândaydı. Aynı yere savaşçı vasıfları olmadığı anlaşılan mağrur bir grup geldi. Derken Medineliler konaktaki insanların saldırısına maruz kaldılar.

Bazılarına göre Huzâa, Medine halkının aleyhine bilgi vererek onları onlara saldırtarak öldürttüler. En çok Kureyşliler can kaybına uğradılar. Zira onlar toplulukta çoğunluktaydı, kuvvet onlardaydı. Bu sebeple çok sayıda can kaybına uğradılar.

Abbâs, Hârûn'dan naklen şöyle dedi: Bazı arkadaşlarımız bana şöyle anlattılar:

Kureyşli bir adam: "Kureyşlilerin öldürülmesiyle gözümü aydınlatan Allah'a hamdolsun," diyen bir Yemenliye baktı ve oğluna: "Ey oğlum! Bu adamdan başla – adam Medineliydi–," dedi. Bunun üzerine oğlu adama yaklaştı ve boynunu vurdu. Sonra oğluna: "İlerle!" dedi ve ikisi öldürülünceye kadar savaştılar. Ardından kaçan Medineliler Medine'ye döndüler. İnsanlar öldürülen yakınları için ağladılar. Nitekim kadın, sevdiği yakını için ağıt töreni düzenlerdi. Oradayken kadınlar, kocalarının ölüm haberini alırlar ve peş peşe taziye meclisinden ayrılıp sevdiğine ağıt yakmaya giderdi. Ancak çok geçmeden kadınlar, erkeklerinin haberini alır ve sevdiğinin matemine giderdi, böylece ilk kadının yanında hiç kimse kalmazdı.

Ravi dedi: Ebû Damre kavminden öldürülen Kudeyd maktulleri hakkında arkadaşlarının söylediği şu beyitleri bana okudu:

Ah! Ruhumun hasreti! Hasretim yalan değil. Bathâ'da o silahşor ve yiğit insanlara hasret duyuyorum.

Onların içinde Amr, Amr ve Abdullah ve iki oğullarıyla beş ve altıncısı Hâris vardır.

***

Ebû Hamza'nın Medine'ye Girmesi

Bu yılda Ebû Hamza el-Hâricî Resulullah'ın (sav.) şehrine girdi ve Abdülvâhid b. Süleyman b. Abdülmelik, Şam'a kaçtı.

Ebû Hamza'nın Medine'ye girmesi hakkında varit olan rivayetler:

Abbâs b. Îsâ bana Hârûn b. Mûsâ el-Ferve'den naklen Mûsâ b. Kesîr'in şöyle dediğini anlattı: 130 yılında Ebû Hamza Medine'ye girdi; Abdülvâhid b. Süleyman b. Abdülmelik Şam'a gitti. Ebû Hamza minbere çıktı ve Allah'a hamdüsenada bulunduktan sonra şöyle dedi:

Ey Medine halkı! Valileriniz hakkında size sorduk. Sizler onların kötü olduklarını söylediniz. "Bunlar zan üzere adam öldürüyorlar mı?" diye sorduk, "Evet," dediniz. "Haram malı yerler mi?" dedik, "Evet," dediniz. "Bunlar zina ederler mi?" dedik. Yine "Evet," dediniz. "Öyleyse gelin bunların çekilmeleri için onlara çağrıda bulunalım," dedik. "Çekilmezler," dediniz. "O zaman gelin birlikte bunlarla savaşalım. Galip gelirsek Allah'ın kitabı ve Peygamber'in sünnetini hâkim kılacak olanları işbaşına getirelim," dedik. "Gücümüz yetmez," dediniz. "Bırakın biz onlarla savaşalım, muzaffer olursak size adaletle hükmedecek, sizi Peygamberinizin sünnetiyle amel etmeye yöneltecek ve feyinizi aranızda hakkıyla dağıtacağız," dedik. Ancak imtina ettiniz ve onlar için bizimle savaştınız. Bunun üzerine biz de
[395] sizinle savaştık. Allah sizi uzaklaştırdı, sizi kahretti.

Muhammed b. Ömer, Hizâm b. Hişâm'dan naklen şöyle dediğini anlattı:

Harûriyye grubu dört yüz kişiydi. Harûriyyeden bir grubun başında Hâris bulunuyordu. Bir grubun başında ise Bekkâr b. Muhammed el-Adevî, Kureyşli Adî vardı. Bir grubun başında da Ebû Hamza bulunuyordu. İnsanlar, Hâricîler onları uyardıkları ve onlara: "Vallahi sizinle savaşmak istemiyoruz. Bırakın düşmanımız üzerine gidelim," dedikleri hâlde savaşa hazırlandılar. Böylece Medine halkı uyarıyı dinlemediler, 7 Safer 130 Perşembe günü karşılaştılar. Nitekim Medine hal-

kı öldürüldü ancak kaçanlar kurtulabildi. Onların komutanı Abdülazîz b. Abdullah da öldürüldü. Kureyş Huzâa'yı Harûriyyeye yardım etmekle suçladılar. Hizâm bana dedi ki: "Vallahi insanlar amana kavuşuncaya kadar bazı Kureyşlileri himaye ettim. Balh onların öncülerinin başındaydı. Harûriyye 19 Safer'de Medine'ye girdiler.

Abbâs b. Îsâ, Hârûn b. Mûsâ'dan naklen bana şöyle dediğini anlattı: Bazı üstatlarımız bana şöyle anlattılar:

Ebû Hamza, Medine'ye girince insanlara şöyle hitap etti:

Ey Medine halkı! Hişâm b. Abdülmelik zamanında size uğradım. Meyve bahçeleriniz afete maruz kalmıştı. Hişâm'a yazarak sizi haraçtan muaf tutmasını istemiştiniz. Hişâm size yazarak haracınızı kaldırdı. Zengin daha zengin, fakir de daha fakir oldu. Ona: "Allah iyiliğini versin," dediniz. Allah size de ona da iyilik vermesin.

Abbâs, Hârûn'un şöyle dediğini anlattı: Yahyâ b. Zekeriyyâ bana şöyle anlattı:

Ebû Hamza bu konuşmayı yapmak için minbere çıktı. Allah'a hamdüsenada bulunduktan sonra şöyle dedi:

Ey Medine halkı! Biliyorsunuz ki biz evlerimizden şımarıklık ve kibirle veya abesle iştigal olsun diye çıkmadık. Devlet ve mülk sahibi olmak için de çıkmadık. Kadîm bir öç alma davası için de çıkmadık. Bizler hakkın kandillerinin söndürüldüğünü ve hakkı söyleyenlere şiddet uygulandığını, adaleti ayakta tutanların öldürüldüğünü görünce genişliğine rağmen dünya bize dar geldi ve Rahmân'a itaat etmeye davet eden, Kur'an'la hükmedenlere kulak verdik ve Allah'a davet edene icabet ettik: *"Allah'a davet edene uymayan kimse yeryüzünde Allah'ı âciz bırakacak değildir."*[35] Çeşitli kabilelerden geldik. Her gru- [396]
bun bir tek devesi vardır. Onları ve erzaklarını taşır. Bir tek yorganı sırayla kullanırlar. Yeryüzünde müstazaf olarak görülen küçük bir topluluğuz. Allah bizi himaye etti, bize yardım etti. O'nun nimeti sayesinde kardeş olduk. Sonra Kudeyd'de adamlarınızla karşılaştık. Biz onları Rahmân'a itaat etmeye davet ederken onlar bizi şeytana ve Âl-i Mervân'a itaat etmeye davet ettiler. Rüşdle kötülük birbirinden ne kadar uzaktır.

35 Ahkâf, 46/32.

Sonra koşarak ve süratle üzerimize geldiler. Şeytan onların içine yerleşmiş, kazanları onların kanlarıyla kaynadı ve onların hakkındaki tahmini de doğru çıktı. Allah'ın dinine yardım edenler ise grup ve birlikler hâlinde güzel ve keskin kılıçlarıyla ortaya çıktılar. Bizim değirmenimiz döndü, onların değirmeni bâtıl ehlini şaşırtan darbelerle döndürüldü. Ey Medine halkı! Sizler Mervân'a ve ailesine yardım ederseniz Allah azabıyla veya bizim ellerimizle onları helak edecek ve müminlerin sadrına şifa verecektir. Ey Medine halkı! Başlangıcınız en hayırlı başlangıçtır. Ancak sonunuz en kötü sondur. Ey Medine halkı! İnsanlar bizdendir biz de onlardanız. Ancak müşrik ve puta tapan ya da Kitap ehlinden olan müşrikler veya zalim imamlar hariç. Ey Medine halkı! Kim ki Allah insana takatinin üstünde bir mükellefiyet yüklediğini ya da vermediği şeyi ondan talep ettiğini iddia ederse o Allah'ın düşmanıdır ve bizimle savaş hâlindedir. Ey Medine halkı! Allah'ın kitabında güçlüye ve zayıfa farz kıldığı sekiz pay hakkında bana bilgi verin. Sonra bunda hakkı olmayan dokuzuncu bir şahıs geldi ve hepsini kendi şahsına aldı. Hem de büyüklük taslayarak ve Rabbine karşı gelerek. Ey Medine halkı! Duyduğuma göre sizler arkadaşlarımı küçümsüyorsunuz. Onlar genç insanlar ve kaba bedevilerdir, diyorsunuz. Ey Medine halkı! Yazık size! Peygamber'in (sav.) sahabileri genç değil miydi? Evet onlar gençti veya gençlik dönemiyle olgunluk dönemini aşıp olgunluk dönemine girmiş insanlardı. Onların kötülükte gözleri yoktur ve bâtıla doğru adım atmazlar. Ölümlü canlarını ölümsüz canlar mukabilinde Allah'a sattılar. Zahmet üstüne zahmete katlandılar. Geceyi namazla gündüzleri de oruçla geçirdiler. Kur'an cüzlerini okumaya eğilmişlerdir. Korkutan bir ayeti okuduklarında ateş korkusuyla hıçkırarak ağlarlar. Teş-
[397] vik edici bir ayetle karşılaştıklarında cennet iştiyakıyla hıçkırırlar. Kılıçların kınlarından çıkarıldığına, mızrakların hedefe yöneltildiğine, oklara gez yapıldığına, ölüm saikalarıyla birliğin sarsıldığına şahit olunca Allah korkusu karşısında birliğin tehditlerini hafife aldılar. Onlara ne mutlu! Onların dönüşü ne güzeldir! Allah korkusuyla geceleri gözyaşı döken nice gözler yırtıcı kuşların gagasıyla çıkarılmış, sahibi Allah korkusuyla secdeye kapanırken dayanılan nice eller mafsaldan kesilmiş,

nice güzel yanaklar ve parlayan alınlar demir çubuklarla yarılmıştır. Allah o bedenlere rahmet etsin, ruhlarını cennete girdirsin. Sözlerime son verirken taksiratım sebebiyle Allah'tan mağfiret diliyorum. Tevfik ancak Allah'tandır. O'na tevekkül ettim ve dönüşüm O'nadır.

Abbâs bana Hârûn'un şöyle dediğini anlattı: Dedem Ebû Alkame bana şöyle anlattı: Ebû Hamza'nın Resulullah'ın (sav.) minberinde şöyle dediğini gördüm:

Zina eden kâfir olur. Şüphe eden kâfir olur. Çalan kâfir olur. Onun küfründen şüphe eden de kâfir olur.

Abbâs, Hârûn'un şöyle dediğini anlattı: Dedemin şöyle dediğini işittim:

Ebû Hamza Medineliler hakkında güzel bir sirete sahipti. Ancak o "Zina eden kâfir olur," sözünü sarf edince insanlar ondan uzak durdular.

Abbâs, Hârûn'un şöyle dediğini anlattı: Bazı dostlarımız bana şöyle anlattılar:

Ebû Hamza minbere çıkınca gizlilik kalmadı. Sende var olan her şey gidicidir. Kim zina ederse kâfir olur, kim çalarsa kâfir olur," dedi.

Abbâs, Hârûn'un şöyle dediğini anlattı:

Bazıları Kudeyd vakası hakkında bana şu beyitleri naklettiler:

Zamana ne oldu? Bana ne oldu? Kudeyd benim adamlarımı yok etti.

Ağlayacağım. Gizlice ağlayacak ve açıkça ağlayacağım.

Evet, hüzünlenince mutlaka havlayan köpeklerle ağlayacağım.

Ebû Hamza ve adamlarının Medine'ye girişleri safer ayının [398] bitimine on üç gün kala gerçekleşti.

Medine'de ikamet sürelerine ilişkin farklı rivayetler mevcuttur. Vâkıdî dedi: Medine'de üç ay ikamet ettiler. Diğer raviler ise saferin kalan günlerinde ve iki rebî ayı ve cemâziye ayının birkaç gününde Medine'de ikamet ettiler.

Kudeyd'de öldürülen Medinelilerin sayısı –Vâkıdî'ye göre– yedi yüzdü.

Ebû Ca'fer dedi: Anlatıldığına göre Ebû Hamza adamlarından bir grubu öncü olarak seçmiş ve başlarına Ebû Bekir b. Muhammed b. Abdullah b. Ömer el-Kureşî ve Benî Adî b.

Ka'b mensubu ve Basra halkından Belc b. Uyeyne b. Heysam el-Esedî'yi getirdi. Mervân b. Muhammed de Şam'dan Benî Sa'd'dan Abdülmelik b. Muhammed b. Atiyye'yi Şam süvarilerinin başında gönderdi.

Abbâs b. Îsâ bana Hârûn b. Mûsâ'dan naklen Mûsâ b. Kesîr'in şöyle dediğini anlattı:

Ebû Hamza, Medine'den çıktı ve bazı arkadaşlarını bıraktı. O vadiye kadar yürüdü ve orada konakladı.

Abbâs, Hârûn'un şöyle dediğini anlattı: Ebû Yahyâ ez-Zührî'nin onlardan bana naklettiği bazı dostlarımız bana şöyle anlattılar:

Mervân, ordusundan dört bin asker seçti. Onların başına da İbn Atiyye'yi getirdi. Ona ciddiyetle sefere çıkmasını emretti. Her birine de yüz dinar ve bir Arap atıyla yükleri için bir katır verdi. Ona emir vererek onlarla savaşmasını istedi. Eğer muzaffer olursa Yemen'e kadar gitmesini, Abdullah b. Yahyâ ve maiyetindekilerle savaşmasını söyledi. Bunun üzerine İbn Atiyye yola çıktı, Ulâ'ya kadar giderek orada konakladı. Medine halkından Alâ b. Eflah adında Ebü'l-Gays'ın azatlısı olan bir adam vardı. Şöyle dedi: O gün İbn Atiyye'nin adamlarından bir zatla karşılaştım. Bana: "Ey çocuk! Adın nedir?" diye sordu. "Alâ," dedim. "Kimin oğlusun?" dedi. "Eflah'ın oğluyum," dedim. "Kimin kölesi?" diye sordu. "Ebü'l-Gays'ın," dedim. Bana: "Neredeyiz?" diye sordu. "Ulâ'da," diye cevap verdim. "Yarın nerede olacağız?" dedi. "Gâlib'de," diye söyledim. Alâ dedi: Adam benimle konuştuktan sonra beni arkasına bindirdi ve İbn Atiyye'ye götürdü. Ona: "Bu çocuğa adının ne olduğunu sor," dedi. İbn Atiyye sordu ve ben de cevap verdim. İbn Atiyye
[399] buna sevindi ve bana birkaç dirhem verdi.

Abbâs, Hârûn'un şöyle dediğini anlattı: Abdülmelik b. Mâceşûn bana şöyle anlattı:

Ebû Hamza ve İbn Atiyye karşılaştıkları zaman Ebû Hamza: "Onlarla iletişime geçmeden onlarla savaşmayın," dedi. Bunun üzerine onlara: "Kur'an hakkında ve onunla amel etmek konusunda ne diyorsunuz?" diye seslendiler. İbn Atiyye: "Onu heybenin içine koyarız," dedi. Onlar: "Yetimin malı hakkında ne dersiniz?" diye sordular. İbn Atiyye: "Onu yeriz ve annesine kötülük ederiz," diyerek sordukları bazı sorulara bu

şekilde cevap verdiler. Ravi dedi: Bu sözleri duyunca akşama kadar onlarla savaştılar. Akşam olunca şöyle seslendiler: "Ey İbn Atiyye! Allah geceyi bir sükûnet vakti kıldı. Dur ki biz de duralım," diye seslendiler. Ravi dedi: Ancak İbn Atiyye durmadı ve onları bertaraf edinceye kadar onlarla savaştı.

Abbâs, Hârûn'un şöyle dediğini anlattı:

Ebû Hamza, Mervân'la savaşmak için Medine'den ayrılınca Medinelilere veda etti ve şöyle dedi: "Ey Medineliler! Mervân'la karşılaşmak için çıkıyoruz. Muzaffer olursak adaletle hükmedecek, sizi Peygamberiniz Muhammed'in (sav.) sünnetinden sorumlu tutacak, feyinizi aranızda taksim edeceğiz. Eğer temenni ettiğiniz netice olursa zalim olanlar nasıl bir devrilişle karşılaşacaklarını bilecekler."

Abbâs, Hârûn'un şöyle dediğini anlattı: Bazı dostlarımız bize şöyle haber verdiler:

İnsanlar onun öldürüldüğünü haber alınca onun adamlarına saldırarak onları öldürdüler.

Muhammed b. Ömer şöyle dedi:

Ebû Hamza ve adamları Mervân'ın üzerine gittiler. Mervân'ın süvarileri Vâdilkurâ'da onları karşıladılar. Başlarında Kays'tan İbn Atiyye es-Sa'dî vardı. Onları hezimete uğrattılar. Bunun üzerine Medine'ye kaçtılar. Ancak Medineliler onları karşılayarak onları öldürdüler. Ravi dedi: Mervân'ın ordusuna komuta eden Hevâzin'den Abdülmelik b. Muhammed b. Atiyye es-Sa'dî Medine'ye dört bin Arap süvariyle geldi. Her süvarinin bir de bir katırı vardı. Bazılarının üzerinde iki zırh veya bir zırh ile halkalı bir zırh ve deriden bir zırh vardı. Ayrıca o zamanda benzeri görülmemiş bir teçhizatları vardı. Sonra Mekke'ye gittiler.

Bazı raviler ise şöyle dediler: İbn Atiyye, Medine'de bir ay kaldı. Sonra Velîd b. Urve b. Muhammed b. Atiyye'yi Medine'de halef olarak bıraktı ve Mekke'ye gitti. Oradan da Yemen'e geçti. Mekke'de de halef olarak Şam halkından İbn Mâiz'i bıraktı.

İbn Atiyye gidince San'â'da bulunan Abdullah b. Yahyâ onun [400]
gelişini haber aldı. Bunun üzerine maiyetindekilerle onu karşıladı. İkili karşılaşınca İbn Atiyye, Abdullah b. Yahyâ'yı öldür-

dü ve oğlu Beşîr'i Mervân'a gönderdi. İbn Atiyye yürüyüşünü sürdürerek San'â'ya girdi ve Abdullah b. Yahyâ'nın kellesini Mervân'a gönderdi. Bunun üzerine Mervân, İbn Atiyye'ye yazarak süratle intikal etmesini ve hac işlerinde insanlara öncülük etmesini emretti. Abbâs b. Îsâ'nın Hârûn'dan bana naklettiğine göre İbn Atiyye bir grup arkadaşıyla yola çıkarak Curf'a geçti. Köyün bir kısım ahalisi onu fark ederek: "Vallahi bunlar kaçkındır," dediler ve onlara saldırdılar. İbn Atiyye onlara: "Size ne oluyor? Ben hac emîriyim ve Müminlerin Emîri'nin bu konuda bana yazısı var," dedi.

Ebû Ca'fer dedi: İbn Ömer ise Ebü'z-Zübeyr b. Abdurrahman'dan naklen şöyle dediğini anlattı:

İbn Atiyye es-Sa'dî ile birlikte çıktım. On iki kişiydik ve Mervân'ın ahdiyle çıkmıştık. İbn Atiyye'nin heybesinde kırk bin dinar vardı. Hac yolculuğunda Curf'ta konakladı. Ordusunu ve süvarilerini San'â'da bırakmıştı. Biz emniyet ve huzur içinde olduğumuzu hissediyorduk. Derken bir kadının şöyle dediğini duydum: "Allah, Cümâne el-Murâdî'nin iki oğlunu kahretsin. Ne uğursuz adamlardır!" Su dökecek gibi yerimden kalktım. Yüksek bir yerden etrafa baktım. Bir de ne göreyim, adamlardan, süvarilerden ve okçulardan oluşan kalabalık bir topluluk ve Cümâne'nin iki oğlu yanı başımızda duruyorlardı. Her taraftan bizi kuşatmışlardı. Onlara: "Ne istiyorsunuz?" dedik. "Hırsızsınız," dediler. Bunun üzerine İbn Atiyye görev yazısını çıkararak: "Bu, Müminlerin Emîri'nin mektubu ve hac ahdidir. Ben de İbn Atiyye'yim," dedi. "Hayır, bu doğru değildir ve sizler hırsızsınız," dediler. Karşımızda şerri gördük. Safer b. Habîb atına bindi ve öldürülünceye kadar güzelce savaştı. Ardından İbn Atiyye atına bindi ve öldürülünceye kadar savaştı. Sonra diğer arkadaşlarımız öldürüldüler. Ben yalnız kaldım. Bana: "Kimsin?" dediler. "Hemdan'danım," dedim. "Hangi Hemdan?" dediler. Ben de onlardan olan bir batına intisap ettim. Nitekim Hemdan'ın batınları hakkında malumatım vardı. Bunun üzerine bana dokunmadılar. "Emniyettesin, bütün yük senin olsun, onu alabilirsin," dediler. Bütün malın bana ait olduğunu iddia etseydim onu bana vereceklerdi. Sonra benimle süvarileri gönderdiler ve beni Sa'dat'a kadar geçirdiler. Artık Mekke'ye kadar emniyet içinde gidebilirdim.

***

Ebû Ca'fer dedi: Bu yılda Velîd b. Hişâm yaz gazasına çıktı [401] ve seferinde Rum diyarında derinliğe girerek Maraş Kalesi'ni inşa etti.

Yine bu yılda Basra'da veba salgını vuku buldu.

Bu yılda Kahtabe b. Şebîb, Cürcan halkından çok sayıda kişiyi öldürdü. Rivayete göre bu sayı yaklaşık otuz bindir. Rivayete göre Kahtabe, Nübâte b. Hanzale'nin öldürülmesinden sonra kendisine karşı çıkmaya karar verdiklerini haber almıştı. Kahtabe bunu duyunca Cürcan'a girdi ve onlara saldırarak –zikrettiğimiz gibi– onları bertaraf etti. Nasr b. Seyyâr, Kahtabe'nin Nübâte'yi ve Cürcan halkının bir kısmını öldürdüğünü haber alınca Kümis'teyken oradan ayrıldı ve Rey'in Huvâr'ında konakladı.

Nasr'ın Kümis'te ikamet etmesinin sebebini –Ali b. Muhammed'in belirttiği gibi– Ebü'z-Zeyyâl, Hasan b. Reşîd ve Ebü'l-Hasan el-Cüşemî'den naklen şöyle anlattı:

Temîm b. Nasr ve Nâbî b. Süveyd el-İclî'nin öldürülmesinden sonra Ebû Müslim, Ziyâd b. Zürâre el-Kuşeyrî'ye yazarak onu Nîsâbûr'a amil olarak tayin etti ve buna dair atama yazısını Minhâl b. Fettân ile gönderdi. Kahtabe'ye de yazarak Nasr'ın peşine düşmesini emretti. Bunun üzerine Kahtabe el-Akkî'yi öncü olarak gönderdi. Kahtabe de yoluna devam ederek Nîsâbûr'a geçti; 130 yılının Ramazan ve Şevvâl aylarında burada ikamet etti. Bu sırada Nasr da Kümis'in Bezeş köyünde ikamet ediyordu. Kays'tan maiyetinde bulunanlar da Memde adındaki köyde konaklıyorlardı. Nasr, Horasan'ın bazı ileri gelenleriyle Vâsıt'ta bulunan İbn Hübeyre'ye yazarak ondan yardım istedi ve ona durumun vahametini izah etti. Ancak İbn Hübeyre, Nasr'ın elçilerini hapse attı. Bunun üzerine Nasr, Mervân'a şöyle yazdı: İbn Hübeyre'ye Horasan'ın ileri gelenlerini gönderdim, onlara Horasan'ın durumunu anlatmalarını söyledim, ondan yardım talebinde bulundum. Ancak o benim elçilerimi hapse attı ve bana yardım etmedi. Âdeta evinden çıkarılıp bir odaya kapatılan ya da odasından çıkarılıp avlusuna sürülen biri gibiyim. Kendisine yardım edilse umulur ki evine döner ve evine sahip çıkar. Aksi takdirde sokağa atılsa evini de avlusunu da kaybeder.

Bunun üzerine Mervân, İbn Hübeyre'ye yazarak ona Nasr'a yardım etmesini emretti. Nasr'a da yazarak durumu bildirdi.
[402] Nasr da Benî Leys'in azatlısı Hâlid ile İbn Hübeyre'ye yazarak acilen kendisine asker göndermesini istedi: Horasan halkı beni yalancı bilecek ve hiçbir sözüme inanmayacaklar. Bu sebeple bana on bin asker gönder. Aksi takdirde daha sonra göndereceğin yüz bin asker bile fayda etmeyecektir.

***

Bu yılda hac emîrliği görevini Muhammed b. Abdülmelik b. Mervân icra etti. Ahmed b. Sâbit bir raviden naklen İshak b. Îsâ ve Ebû Ma'şer'den rivayetle bana anlattı.

Nitekim o Mekke, Medine ve Tâif valisiydi.

Bu yılda Irak Valisi Yezîd b. Ömer b. Hübeyre idi.

Aynı yılda Kûfe Kādısı Haccâc b. Âsım el-Muhâribî iken Basra Kādısı Abbâd b. Mansûr, Horasan Valisi Nasr b. Seyyâr idi ve Horasan'ın durumu zikrettiğimiz gibiydi.

[403] **Hicretin 131. Yılı**

Bu Yılda Vuku Bulan Olaylar

***

Nasr b. Seyyâr'ın Ölümü

Bu yılın olaylarından biri Kahtabe'nin oğlu Hasan'ı Kūmis'te bulunan Nasr üzerine göndermesidir.

Ali b. Muhammed, Züheyr b. Hüneyd, Hasan b. Reşîd ve Cebele b. Ferrûh et-Tâcî'den naklen şöyle dediklerini anlattı:

Nübâte öldürülünce Nasr b. Seyyâr, Bezeş'ten ayrıldı ve Huvâr'a intikal etti. Buranın emîri Ebû Bekir el-Akīlî idi. Kahtabe de 131 yılının Muharrem ayında oğlu Hasan'ı Kūmis'e gönderdi. Sonra yedi yüz askerle Ebû Kâmil ve Ebû Kāsım Muhriz b. İbrâhim ve Ebü'l-Abbâs el-Mervezî'yi Hasan'a yönlendirdi. Ona yaklaştıklarında Ebû Kâmil saf değiştirerek askerden ayrıldı; Nasr'a giderek ona katıldı. Nasr'a bıraktığı komutanın yerini haber verdi. Bunun üzerine Nasr onların üzerine asker gönderdi. Onları bir bostanda buldular ve onları kuşattılar.

Cemîl b. Mihrân duvarı delerek adamlarıyla eşyalarının bir kısmını bırakarak kaçtılar. Nasr'ın askerleri o eşyayı aldılar. Nasr o eşyayı İbn Hübeyre'ye gönderdi. Ancak Rey'de Utayf yolunu keserek Nasr'ın mektubunu ondan aldı ve kendisi eşyayı İbn Hübeyre'ye gönderdi. Nasr öfkelendi. "İbn Hübeyre benimle mi oynuyor? Yoksa Kays'ın zayıf adamları vasıtasıyla bana karşı kargaşa mı çıkarıyor? Vallahi kendisi ve eşyayı tarassutla ele geçiren oğlunun bir şey olmadıklarını onlara göstereceğim," dedi. Sonra yola çıktı ve Rey'e geçti. Rey'de amil olarak Habîb b. Büdeyl en-Nehşelî vardı. Nasr, Rey'e gelince Utayf, Rey'den ayrılarak Hemezan'a gitti. Burada Sahsahiyenin başı olarak Mâlik b. Edhem b. Muhriz el-Bâhilî vardı. Hemezan'da Mâlik'i görünce orayı bırakıp Asbahan'da bulunan Âmir b. Dubâre'ye gitti. Utayf'ın emri altında üç bin kişi vardı. İbn Hübeyre onu Nasr'a destek olarak göndermişti. Ancak Rey'de konaklayarak Nasr'a gitmedi. Nasr, Rey'de iki gün ikamet ettikten sonra hastalandı. Hastalığın etkisiyle taşınarak bir yerden bir yere götürülüyordu. Sâve'de Hemezan'a yakınken öldü. Bunun üzerine adamları Hemezan'a girdiler. Rivayete göre Nasr Rebîülevvel [404] ayının on ikisinde 85 yaşında vefat etti.

Bir rivayete göre de Nasr, Rey'e gitmek üzere Huvâr'dan ayrılınca Rey'e girmeyerek Rey ile Hemezan arasındaki çöl yolunu takip etti ve burada vefat etti.

***

Şimdi söz Ali'nin üstatlarından naklettiği rivayete döndü. Onlar şöyle dediler: "Nasr b. Seyyâr ölünce Hasan Hâzim b. Huzeyme'yi Simnân adlı köye gönderdi. Kahtabe ise Cürcan'dan yola çıktı, Ziyâd b. Zürâre el-Kuşeyrî'yi öncü olarak gönderdi. Ziyâd, Ebû Müslim'e uyduğu için pişman olmuş ve Kahtabe'den ayrılarak Âmir b. Dubâre'ye gitmek üzere Asbahan yolunu izlemişti. Bunun üzerine Kahtabe, Müseyyeb b. Züheyr ed-Dabbî'yi onun üzerine gönderdi. Müseyyeb ertesi gün ikindiden sonra ona yetişti ve onunla savaştı. Ziyâd hezimete uğradı ve maiyetindekilerin çoğu öldürüldü. Akabinde Müseyyeb b. Züheyr, Kahtabe'ye döndü. Ardından Kahtabe, Kümis'e gitti. Orada oğlu Hasan vardı. Hâzim de Hasan'ın onu gönderdiği yönden geldi. Kahtabe oğlu Hasan'ı önden Rey'e gönderdi. Habîb b. Büdeyl

en-Nehşelî ve maiyetinde bulunan Şamlılar Hasan'ın yola çıktığını haber alınca Rey'den ayrıldılar, Hasan şehre girdi. Babası gelinceye kadar burada ikamet etti.

Kahtabe Rey'e girince Ebû Müslim'e yazarak Rey'e girişini haber verdi.

***

Rey'e Girişinden Sonra Kahtabe ile Ebû Müslim'in İlişkileri

Ebû Ca'fer dedi: Bu yılda Ebû Müslim Merv'den Nîsâbûr'a intikal etti ve orada ikamet etti.

Ebû Müslim'in Merv'de ve Kahtabe'nin Rey'deki Durumları

Kahtabe, Rey'e girdiğini haber verince Ebû Müslim Merv'den ayrılarak Nîsâbûr'a intikal etti ve burada bir hendek kazdırdı. Kahtabe de Rey'e girdikten üç gün sonra oğlu Hasan'ı Hemezan'a gönderdi. Ali'nin üstatlarından ve başkalarından naklettiğine göre Hasan b. Kahtabe, Hemezan'a yönelince orada bulunan Mâlik b. Edhem ile Şamlı ve Hora-
[405] sanlılar oradan ayrılarak Nihavend'e geçtiler. Mâlik onları erzaklarını almaya davet etti. "Kimin divanda kaydı varsa erzakını alsın," dedi. Ancak divanda kayıtlı olan birçok kimse bırakıp gittiler. Mâlik de yanında kalan ve Nasr'ın adamlarından oluşan Şamlı ve Horasanlılarla ikamet etti. Bunun üzerine Hasan Hemezan'dan Nihavend'e yöneldi ve şehirden dört fersah uzakta konuşlandı. Kahtabe, Bâhile'nin azatlısı Cehm b. Atiyye'yi yedi yüz kişiyle onun yardımına gönderdi. Akabinde Hasan şehri kuşattı.

***

Âmir b. Dubâre'nin Öldürülmesi ve Kahtabe'nin Asbahan'a Girmesi

Ebû Ca'fer dedi: Bu yılda Âmir b. Dubâre öldürüldü.

Bu konuda varit olan haberler:

Âmir b. Dubâre'nin öldürülmesinin sebebi Abdullah b. Muâviye b. Abdullah b. Ca'fer, İbn Dubâre'nin karşısında he-

zimete uğrayınca Horasan'a doğru kaçtı. Horasan'a kaçışında Kirman yolunu izledi. İbn Dubâre de onun peşine düştü. Bu sırada Yezîd b. Ömer, Cürcan'da Nübâte b. Hanzale'nin öldürüldüğü haberini aldı. Ali b. Muhammed Ebü's-Serî, Ebü'l-Hasan el-Cüşemî, Hasan b. Reşîd, Cebele b. Ferrûh ve Hafs b. Şebîb'den naklen şöyle anlattı: Nübâte öldürülünce İbn Hübeyre, Âmir b. Dubâre ve oğlu Dâvûd b. Yezîd b. Ömer'e yazarak Kahtabe üzerine gitmelerini emretti. İkili Kirman'da bulunuyorlardı. Bunun üzerine elli bin kişiyle yola çıktılar ve Asbahan'da Cey şehrinde konakladılar. İbn Dubâre'nin askerlerine askerlerin askerleri deniliyordu. Kahtabe onların üzerine Mukātil, Ebû Hafs el-Mühellebî, Benî Süleym'in azatlısı Hammâd el-Mervezî, Mûsâ b. Akīl, Eslem b. Hassân, Züeyb b. Eş'as, Külsûm b. Şebîb, Mâlik b. Tarîf, Muhârık b. Gıfâr ve Heysem b. Ziyâd'ı gönderdi. Hepsinin başına da Akkî'yi getirdi. Akkî yola çıktı ve Kum'da konakladı. İbn Dubâre, Hasan'ın Nihavend'e geçtiği haberini alınca yardım etmek için onlara gitmek istedi. Haber Akkî'ye ulaşınca Kahtabe'ye durumu haber verdi. Bunun üzerine Kahtabe, Züheyr b. Muhammed'i Kāşân'a gönderdi. Akkî de Kum'da Tarîf b. Gaylân'ı bırakarak yola çıktı. Ancak Kahtabe ona yazarak Kum'a dönüp kendisini beklemesini söyledi. Akabinde Kahtabe Rey'den çıktı. İki ordunun öncüleriyle karşılaştı. Mukātil b. Hakîm el-Akkî'ye ulaşınca Akkî'nin askerlerini kendi askerlerine kattı. Âmir b. [406]
Dubâre onların üzerine yürüdü. Kahtabe'nin ordusuyla aralarında bir fersah mesafe vardı. Burada birkaç gün bekledi. Akabinde Kahtabe onların üzerine yürüdü. İki taraf karşılaştılar. Kahtabe'nin sağında Akkî ve Hâlid b. Bermek, solunda Abdülhamîd b. Rib'î ve Mâlik b. Tarîf vardı. Kahtabe'nin ordusu yirmi bin, İbn Dubâre'nin ordusu ise yüz, bir rivayete göre de yüz elli bindi. Kahtabe bir mushafın bir mızrağın ucuna takılmasını emretti. Sonra da şöyle seslendi: "Ey Şamlılar! Sizi bu mushafın muhtevasına davet ediyoruz." Ancak Şamlılar ona küfrettiler ve galiz ifadeler kullandılar. Bunun üzerine Kahtabe komutanlarına: "Onlara karşı taarruza geçin!" diye haber gönderdi. Akkî taarruza geçti. Şamlıları bir heyecan ve telaş aldı, çok geçmeden Şamlılar hezimete uğradılar. Çok can kaybına maruz kaldılar, ordugâhları kuşatıldı. Kahtabe'nin or-

dusu sayısız silah, eşya ve esir ele geçirdiler. Zafer haberini Şüreyh b. Abdullah ile oğlu Hasan'a gönderdi.

Ali dedi: Ebü'z-Zeyyâl bize şöyle anlattı:

Kahtabe, Âmir b. Dubâre ile karşılaştı. İbn Dubâre'nin maiyetinde bazı Horasanlılar vardı. Bunların içinde Sâlih b. Haccâc en-Nümeyrî, Bişr b. Bistâm b. İmrân b. Fazl el-Bercemî, Abdülazîz b. Şemmâs el-Mâzinî vardı. İbn Dubâre'nin maiyetinde süvariler vardı ancak piyadeleri yoktu. Kahtabe'nin maiyetinde süvariler ve piyadeler vardı. Süvarileri ok yağmuruna tuttular. Bunun üzerine İbn Dubâre kaçarak ordugâhına girdi. Kahtabe peşine düştü. İbn Dubâre ordugâhını terk etti ve askerlerine: "Bana gelin!" diye seslendi. Ancak askerleri hezimete uğradılar, kendisi de öldürüldü.

Ali, Mufaddal b. Muhammed ed-Dabbî'den naklen şöyle dediğini anlattı:

Kahtabe, İbn Dubâre ile karşılaşınca Dâvûd b. Yezîd b. Ömer kaçtı. Âmir onu sordu. Kaçtığını söylediler. Bunun üzerine: "Allah kötü döneklerimize lanet etsin," dedi ve öldürülünceye kadar savaştı.

Ali, Hafs b. Şebîb'den naklen şöyle dediğini anlattı: Kahtabe'nin maiyetinde olan bana şöyle anlattı:

Şamlıların İsbahan'da topladıkları süvariler, silahlar ve köleler kadar hiçbir orduda toplandığına şahit olmadım. Âdeta bir şehri ele geçirmiş ve orada sayılamayacak kadar ut, tambur ve zurna ele geçirdik. Hangi mesken ve çadıra girdiysek muhakkak orada bir kap veya bir kırba şarap bulduk. Bunun üzerine bir şair şöyle dedi:

Mudar'ı reis ile vurduk. Yiyici Kahtabe onları iştahla yedi.

Onlar Mervân'a Rabbe seslenir gibi seslenirler.

[407] **Kahtabe Nihavend'te**

Kahtabe'nin Nihavendlilerle Savaşması ve Nihavend'e Girmesi

Bu yılda Kahtabe, Nihavend'e sığınan Mervân b. Muhammed'in askerleriyle savaştı. Bir rivayete göre de bu savaş İsbahan'nın Câbelk bölgesinde Receb ayının bitimine yedi gün kala vuku buldu.

Bu savaş hakkında varit olan rivayetler:

Ali b. Muhammed, Hasan b. Reşîd ve Züheyr b. Hüneyd'den naklen şöyle dediklerini anlattı:

İbn Dubâre öldürülünce Kahtabe oğlu Hasan'a yazarak olayı haber verdi. Mektup Hasan'ın eline geçince kendisi ve askerleri tekbir getirerek onun öldürülüşünü ilan ettiler. Bunun üzerine Âsım b. Umeyr es-Soğdî: "Bunların İbn Dubâre hakkında söyledikleri doğrudur. Hasan b. Kahtabe ve adamları üzerine gidin. Babası ona gelmeden veya ona takviye gönderilmeden üzerlerine gitmeden sakın bir yere gitmeyin," dedi. Piyadeler: "Sizler atlarınızın sırtındasınız. Onlara saldırmadan bizi ortada bırakıp kaçacaksınız," dediler. Mâlik b. Edhem el-Bâhilî onlara: "İbn Hübeyre bana yazdı ve o gelmeden herhangi bir yere gitmeyeceğim," dedi. Bunun üzerine beklemeye başladılar. Kahtabe de İsbahan'da yirmi gün ikamet etti. Ardından da Hasan ile buluşmak üzere Nihavend'e hareket etti. Kahtabe, Nihavend'i birkaç ay muhasara altında tuttu. Sonra onlara aman vereceğini söyledi. Ancak onlar imtina ettiler. Bunun üzerine şehre karşı mancınıklar kurdu. Mâlik vaziyeti görünce kendisi ve Şamlılar için –Horasanlılara haber vermeden– aman istedi. Kahtabe ona aman verdi ve ahdine vefa göstererek onlardan hiç kimseyi öldürmedi. Ancak Hakem b. Sâbit b. Ebû Müsir el-Hanefî dışında Nihavend'de bulunan Horasanlıları öldürdü. Bunların içinde Ebû Kâmil, Hâtim b. Hâris b. Şüreyh, Nasr b. Seyyâr'ın oğlu, Âsım b. Umeyr, Ali b. Akîl ve Benî Süleym'den Beyhes b. Büdeyl vardı. Bunlar aynı zamanda Cezîre halkındandı. Yine bunların içinde Kureyş'ten ve Ömer b. Hattâb'ın oğullarından Bahterî –Ancak rivayete göre Hattâb'ın ailesi onu tanımıyordu.– ve Katan b. Harb el-Hilâlî de vardı.

Ali, Yahyâ b. Hakem el-Hemdânî'den naklen şöyle dediğini anlattı: Bir azatlımız bana şöyle anlattı:

Mâlik b. Edhem, Kahtabe'yle barışınca Beyhes b. Büdeyl şöyle dedi: "İbn Edhem bizim aleyhimize sulh yaptı. Vallahi onu yok edeceğim." Ancak Horasanlılar kapının kendileri için açıldığını gördüler. Bunun üzerine girdiler ve Kahtabe de maiyetinde bulunan Horasanlıları bir bostana aldı.

[408] Ali dışındaki raviler ise şöyle dediler:

Kahtabe, Nihavend şehrinde bulunan Horasanlılara haber göndererek onlara aman vereceğini, kendisine teslim olmalarını istedi. Ancak bu daveti reddettiler. Bunun üzerine Şamlılara aynı daveti yaptı. Şamlılar daveti kabul ettiler ve şâban, ramazan ve şevvâl olmak üzere üç ay muhasara altında kaldıktan sonra aman aldılar. Şamlılar Kahtabe'ye haber göndererek Horasanlıların haberi olmadan kapıyı açmak için onları bir şekilde oyalamasını istediler. Kahtabe savaşla onları meşgul etti. Şamlılar da fırsat bulup onların kontrolü altında bulunan kapıyı açtılar. Şehirde bulunan Horasanlılar Şamlıların çıktıklarını görünce niçin çıktıklarını sordular. Şamlılar: "Kendimiz ve sizin için aman aldık," dediler. Bunun üzerine Horasanlıların reisleri çıktılar. Ancak Kahtabe onlardan her birini maiyetindeki Horasanlı bir komutana teslim ettikten sonra çağırıcısına şöyle seslenmesini emretti: "Şehirden çıkıp da bize teslim olanlardan kimin elinde bir esir varsa onun boynunu vursun ve kellesini bize getirsin!" Böylece Ebû Müslim'den kaçıp da şehre sığınan ne kadar adam varsa öldürüldü. Şamlıları ise serbest bıraktı. Onlardan söz alarak kendisine karşı düşmanlarına destek olmayacaklarına dair söz verdiler.

***

Söz Ali'nin zikrettiğim üstatlarından naklettiği rivayete döndü. Kahtabe, Nihavend'de bulunan Horasanlılarla Şamlıları bir bostana alınca Âsım b. Umeyr onlara: "Yazıklar olsun size! Bostana girmez misiniz?" dedi. Sonra zırhını giyip çıktı. Horasan'da kendisine hizmet eden bir kişiye rast geldi. Onu tanıdı ve Ebû Esved misin?" dedi. Adam: "Evet," dedi. Âsım onu bir dehlize aldı ve hizmetçisine: "Ona bak ve hiç kimseye onun yerini haber verme," dedi. Kahtabe ise: "Kimin yanında bir esir varsa onu bize getirsin," emrini verdi. Âsım'ın hizmetçisi: "Yanımda bir esir var. Korkarım onu yakalarlar," dedi. Bir Yemenli onu duydu. Ona: "Onu bana göster," dedi. Adam esiri ona gösterince Yemenli onu tanıdı ve Kahtabe'ye giderek: "Zorbaların elebaşlarından biridir," diyerek adamı ihbar etti. Kahtabe üzerine adam gönderdi ve onu öldürttü. Ancak Şamlılara vefa gösterdi, onlardan hiçbir kimseyi öldürmedi.

Ali, Ebü'l-Hasan el-Horasânî ve Cebele b. Ferrûh'tan naklen şöyle dediklerini anlattı:

Kahtabe, Nihavend'e geldiğinde Hasan onları muhasara altında tutuyordu. Kahtabe de onlara karşı vaziyet aldı ve Hasan'ı Mercü'l-Kal'a'ya gönderdi. Bunun üzerine Hasan, Hâzim b. Huzeyme'yi Hulvan'a öncü olarak gönderdi. O sırada Hulvan'ın başında Abdullah b. Alâ el-Kindî vardı. Adam Hulvan'ı [409] bırakıp kaçtı.

Ali, Mihrez b. İbrâhim'den naklen şöyle dediğini anlattı:

Kahtabe, Nihavend'i fethedince Kahtabe adına Mervân'a yazmak istediler. Ancak bu isim çirkindir. Onu ters çevirin dediler. Ters çevrilince "*Hebta hak*" oldu. Bunun üzerine "Birinci isim çirkin olmakla beraber telaffuzu daha kolaydır," dediler ve onu reddettiler.

***

Şehrizor Vakası ve Fethi

Bu yılda Ebû Avn'un Şehrizor vakası vuku buldu.

Bu konuda varit olanlar:

Ali, Ebü'l-Hasan ve Cebele b. Ferrûh'tan naklen kendisine şöyle dediklerini anlattı:

Kahtabe, Ebû Avn Abdülmelik b. Yezîd el-Horasânî ile Mâlik b. Tarîf el-Horasânî'yi dört bin askerle Şehrizor'a gönderdi. Burada Abdullah b. Mervân'ın öncülerinin komutanı olarak bulunuyordu. İkili Şehrizor'dan iki fersah mesafede konuşlanmışlardı. Burada bir gün ve bir gece ikamet ettiler. Sonra 20 Zilhicce 131 tarihinde Osman b. Süfyân ile karşı karşıya geldiler. Osman b. Süfyân öldürüldü. Ebû Avn zafer müjdesini İsmâil b. Mütevekkil ile gönderdi. Kendisi de Musul bölgesinde ikamet etti.

Bazılarına göre de Osman b. Süfyân öldürülmeyip Abdullah b. Mervân'a kaçtı. Ebû Avn onun ordugâhını basıp talan etti, çetin bir muharebeden sonra çok sayıda askerini öldürdü. Ravi dedi: Kahtabe, Ebû Müslim'in emriyle Ebû Avn'ı otuz bin askerle Şehrizor'a göndermişti. Mervân, Harran'da bulunduğu sırada Ebû Avn'ın haberini alınca maiyetinde Şam, Cezîre ve Musul askerleri olduğu hâlde Ebû Avn üzerine gitmek üzere Harran'dan hareket etti. Benî Ümeyye bütün oğullarını

onunla gönderdiler. Mervân, Musul'a vardı ve buradan itibaren konakladığı yerlerde hendekler kazdırdı. Sonra Büyük Zap'a geçti ve burada konakladı. Ebû Avn ise 132 yılının Zilhicce'nin kalan günleriyle Muharrem ayında Şehrizor'da ikamet etti, beş bin adama tahsisat bağladı.

[410] **Kahtabe-İbn Hübeyre Savaşı**

Kahtabe'nin Irak'ta Bulunan İbn Hübeyre Üzerine Gitmesi

Bu yılda Kahtabe İbn Hübeyre üzerine gitti.

Ali b. Muhammed, Ebü'l-Hasan'dan naklen Züheyr b. Hüneyd, İsmâil b. Ebû İsmâil ve Cebele b. Ferrûh'un şöyle dediklerini anlattı:

Oğlu Ali b. Hübeyre, Hulvan'dan hezimete uğramış olarak dönünce Yezîd b. Ömer b. Hübeyre çıktı ve maiyetinde Havsere b. Süheyl el-Bâhilî olduğu hâlde çok büyük bir orduyla Kahtabe'yle savaştı. Artçıların başına Ziyâd b. Sehl el-Gatafânî'yi getirdi. Yezîd b. Ömer b. Hübeyre ilerleyerek Celûlâ'ya vardı ve burada hendek kazdırdı. Celûlâ vakasında Acemlerin kazdığı hendeği ıslah etti. Kahtabe de geldi ve Karmâsîn'de konuşlandı. Sonra Hulvan'a geçti. Akabinde Hulvan'dan Hânikîn'e geçti. Akabinde Kahtabe, Hânikîn'den ayrılırken İbn Hübeyre Deskere'ye döndü.

Hişâm ise Ebû Mihnef'ten naklen şöyle dediğini anlattı:

Kahtabe geldiğinde İbn Hübeyre Celûlâ'da konuşlanmıştı. Akabinde Ukberâ'ya geçti. Kahtabe ise Dicle'yi geçerek Enbar'ın civarındaki Demmem'e indi. İbn Hübeyre de maiyetindekilerle Kahtabe'yle karşılaşmak için Kûfe'ye yöneldi ve Fırat'ın doğusuna indi. Havsere de on beş bin kişiyle Kûfe'ye geldi. Kahtabe Demmem'den Fırat'ın batısına ve oradan da Kûfe'ye yöneldi ve İbn Hübeyre'nin konuşlandığı yere geldi.

***

Bu yılda hac işlerini Velîd b. Urve b. Muhammed b. Atiyye es-Sa'dî icra –Hevâzin Sa'dı– etti. Kendisi Ebû Hamza el-Hâricî'yi öldüren Abdülmelik b. Muhammed b. Atiyye'nin kardeşinin oğludur. Kendisi aynı zamanda amcasının Medine valisiydi. Ahmed b. Sâbit bir raviden naklen İshak b. Îsâ ve Ebû

Ma'şer'den rivayet etti. Vâkıdî ve diğerleri de aynı görüştedir.

Rivayete göre Velîd b. Urve, Medine'den ayrılmak üzere çıkmıştı. Mervân da Yemen'de bulunan amcası Abdülmelik b. Muhammed b. Atiyye'ye yazarak ona hac emîrliği görevini vermişti. Onun başına gelenleri daha önce zikretmiştim. Amcası Abdülmelik gecikince amcası adına bir mektup uydura- [411]
rak hac işleri görevini üstlendi ve bu görevi icra etti.

Rivayete göre Velîd b. Urve amcası Abdülmelik'in öldürüldüğünü haber alınca katilleri üzerine gitti ve onlardan çok sayıda kişiyi katletti, kadınlarının karınlarını deşti ve çocukları öldürerek ele geçirebildiklerini yaktı.

***

Bu yılda Mekke, Medine ve Tâif valisi amcası Abdülmelik b. Muhammed'e karşı sorumlu olan Velîd b. Urve es-Sa'dî idi. Irak Valisi Yezîd b. Ömer b. Hübeyre idi.

Kûfe Kādısı Haccâc b. Âsım el-Muhâribî, Basra Kādısı Abbâd b. Mansûr et-Tâcî idi.

Hicretin 132. Yılı [412]

Bu Yılda Vuku Bulan Olayları

Kahtabe b. Şebîb'in Ölümü

Bu yılın olaylarından biri de Kahtabe b. Şebîb'in ölümüdür.

Bu konu hakkında varit olan haberler:

Kahtabe b. Şebîb, Celûlâ'da bulunan İbn Hübeyre üzerine gitmek için Hânikîn'e gidince İbn Hübeyre Celûlâ'dan ayrılarak Deskere'ye gitti. Rivayete göre Kahtabe İbn Hübeyre hakkında bilgi almak için oğlu Hasan'ı öncü olarak gönderdi. Aslında İbn Hübeyre Celûlâ'daki hendeğine dönüyordu. Hasan onu hendeğin içinde gördü. Bunun üzerine babasına döndü ve bilgi verdi. Ali b. Muhammed, Züheyr b. Hüneyd, Cebele b. Ferrûh, İsmâil b. Ebû İsmâil ve Hasan b. Reşîd'den naklen şöyle anlattı: Kahtabe oğlu Hasan dönüp de kendisine İbn Hübeyre hakkında bilgi verince adamlarına: "İbn Hübeyre ile karşılaşmadan bizi Kûfe'ye götürecek bir yol biliyor mu-

sunuz?" dedi. Benî Temîm'den Halef b. Muverri' el-Hemezânî: "Evet, ben sana yol göstereceğim," dedi ve onu Rûstukbâz'dan geçirerek ana yoldan Buzurc Sâbûr'a götürdü. Oradan da Akberâ'ya giderek Dicle'yi geçti ve Evânâ'ya yöneldi.

Ali, İbrâhim b. Yezîd el-Horasânî'den naklen şöyle dediğini anlattı:

Kahtabe, Hânikîn'de konakladığında İbn Hübeyre Celûlâ'da bulunuyordu. İkisi arasındaki mesafe beş fersahtı. Kahtabe öncülerini İbn Hübeyre'nin durumunu öğrenmek için gönderdi. Öncüler dönüp Kahtabe'ye İbn Hübeyre'nin konuşlandığını bildirdiler. Bunun üzerine Kahtabe, Hâzim b. Huzeyme'yi göndererek Dicle'yi geçmesini emretti. Hâzim, Dicle'yi geçerek Dicle ile Düceyl arasında seyrederek Kûsbâ'ya geçti. Sonra Kahtabe ona yazarak Enbar'a gitmesini ve oradaki gemileri kendisine Demimmâ'ya getirmesini emretti. Hâzim gereğini yaptı ve Kahtabe Demimmâ'ya giderek Hâzim ile buluştu. Ar-
[413] kasında Kahtabe 132 yılının Muharrem ayında Fırat'ı geçti ve ağırlıkları çöl yolundan gönderdi. Süvariler ise onunla birlikte Fırat kıyısında seyretti. İbn Hübeyre ise Yukarı Fellûce'de Fırat ağzında kamp kurmuş bulunuyordu. Kûfe'yle aralarındaki mesafe yirmi üç fersahtı. İbn Dubâre askerlerinin kaçkınları da ona katılmıştı. Mervân da ona yirmi bin Şamlıyla Havsere b. Süheyl el-Bâhilî'yi destek olarak gönderdi.

Ali, Hasan b. Reşîd ve Cebele b. Ferrûh'tan naklen kendisine şöyle anlattıklarını söyledi:

Kahtabe, İbn Hübeyre'den sarfınazar edip Kûfe'ye yöneldiği zaman Havsere ve Şam halkının bazı ileri gelenleri İbn Hübeyre'ye: "Kahtabe, Kûfe'ye gitti. Sen de Horasan'a git ve onu Mervân ile baş başa bırak. Böylece onu kırmış olursun. Hatta senin peşinden gelmesi gerekir," dediler. İbn Hübeyre: "Bu doğru değil. Kûfe'yi bırakıp peşimden gelmez. Doğru olan ondan önce davranıp Kûfe'ye gitmemdir," dedi. Kahtabe, Fırat'ı geçip kıyısından seyredince İbn Hübeyre, Fellûce'deki ordugâhından ayrıldı. Havsere b. Süheyl'i öncü olarak yola çıkardı ve Kûfe'ye gitmesini emretti. Her iki ordu Fırat kıyısında yol alıyorlardı. İbn Hübeyre, Fırat ile Sûrâ arasında seyrederken batısında çöl tarafında yol alıyordu. Kahtabe durdu ve bir bedevi bir kayıkla nehri geçip ona geldi. Selam verdik-

ten sonra: "Kimlerdensin?" dedi. Kahtabe: "Tay kabilesindenim," dedi. Bedevi, Kahtabe'ye: "Bu sudan iç ve kalanı bana içir," dedi. Kahtabe bir tası suya daldırdı, içtikten sonra kalanı adama içirdi. Adam: "Allah'a hamdolsun. Ecelimi bugüne kadar geciktirdi de bu ordunun bu sudan içtiğini gördüm," dedi. Kahtabe: "Buna dair rivayeti duymuş olmalısın," dedi. Adam: "Evet," dedi. Kahtabe: "Kimlerdensin," dedi. Adam: "Tay kabilesinin Benî Nebhân kolundanım," dedi. Kahtabe: "İmamım bana doğru söyledi. O bana, bu nehir üzerinde bir savaşım olacağını ve bu savaşta muzaffer olacağımı haber verdi. Ey Benî Nebhânlı! Burada bir geçiş yeri var mı?" dedi. Bedevi: "Evet, ancak yerini bilmiyorum. Onu bileni sana söyleyebilirim. Sindî b. Âsım bilir," dedi. Kahtabe ona haber göndererek gelmesini istedi. Ebû Sindî ve Avn geldiler ve ona geçiş yerini gösterdiler. Akşamladığında İbn Hübeyre'nin ordusunun yirmi bin kişilik öncü birliği Havsere'nin komutasında karşısına çıktı.

Ali, İbn Şihâb el-Abdî'den naklen şöyle dediğini anlattı:

Kahtabe, Cebbâriye'de konuşlandı. Bunun üzerine: "İmam bana doğru söyledi. O bana zaferin bu mekânda gerçekleşeceğini bildirdi," dedi ve askere erzakını verdi. Kâtibi ona on altı bin dirhemi geri getirdi. Bir iki dirhem, daha az veya daha çok kısarak gerisini getirdi. Kahtabe: "Bu anlayışta olduğunuz sürece akıbetiniz hayırlı olacaktır," dedi.[36] Derken Şamlıların süvarileri üzerine geldiler. Kendisine geçiş yerini göstermelerine rağmen o şöyle dedi: 132 yılının Haram (Muharrem) ayını ve aşure gecesini bekleyeceğim. [414]

***

Hişâm b. Muhammed ise Ebû Mihnef'ten naklen şöyle anlattı:

Kahtabe, 8 Muharrem 132 Çarşamba gecesi akşamüzeri kendisine tarif edilen geçiş yerine vardı. Kahtabe geçiş yerine varınca bazı arkadaşlarıyla suyu geçerek İbn Hübeyre'ye saldırdı. Ancak adamları kaçarak nehrin ağzına yöneldiler. Havsere ise gitti ve İbn Hübeyre'nin konağına geçti. Horasan

36 Burada savaş hâlinde bile amme malına gösterilen itinayla israftan kaçınılması ve bunun hayırlı akıbetin şartı olduğunun ifade edilmesi çok önemlidir (çev.).

halkı emîrlerini kaybetmişlerdi. Ne yapacaklarını şaşırdılar. İnsanların başına Hasan b. Kahtabe geçmişti.

***

Söz Ali'nin İbn Şihâb el-Abdî'den naklettiği rivayete döndü. Şöyle ki: Kahtabe alemdarı olan azatlısı Hayrân ya da Yesâr'a: "Geç," dedi. Sancaktarı Mes'ûd b. İlâc –Bekir b. Vâil'dendi– da geç, emniyet kuvvetinin başı olan Abdülhamîd b. Rib'î Ebû Gânim'e –kendisi Tay'ın Benî Nebhân kolundandı–: "Ey Ebû Gânim! Geç, ganimete nail olacaksın," dedi. Ayrıca bir grup daha geçti. Böylelikle dört yüz kişi geçmiş oldu. Bunlar Havsere'nin adamlarıyla vuruştular ve onları su yoluyla uzaklaştırdılar. Akabinde Muhammed b. Nübâte'yle karşılaştılar ve onunla savaştılar. Bunun üzerine ateş yaktılar. Şamlılar hezimete uğradılar. Ancak Kahtabe'yi kaybettiler. Bunun üzerine istemediği hâlde Humeyd b. Kahtabe'ye biat ettiler. Ebû Nasr adında bir adamı iki yüz kişiyle ağırlıkların başında bıraktılar. Humeyd ilerleyerek Kerbelâ'ya kadar gitti. Oradan da Deyrü-la'ver'e, ondan sonra Abbâsiye'ye geçti.

Ali, Hâlid b. Asfah ve Ebü'z-Zeyyâl'dan naklen şöyle dediklerini anlattı:

Kahtabe bulundu; Ebü'l-Cehm onu defnetti. Bunun üzerinde insanlardan biri: "Kim ki Kahtabe'nin vasiyeti hakkında bir şey biliyorsa onu bize haber versin," dedi. Mukātil b. Mâlik el-Akkî şöyle dedi: Kahtabe'nin şöyle dediğini işittim: "Başıma bir şey gelirse Hasan insanların emîri olsun." Bunun üzerine insanlar Hasan adına Humeyd'e biat ettiler ve Hasan'a haber gönderdiler. Elçi, Şâhî köyü civarında ona yetişti. Hasan döndü. Ebü'l-Cehm ona Kahtabe'nin mührünü verdi. İnsanlar da ona biat ettiler. Hasan: "Kahtabe öldüyse ben Kahtabe'nin oğluyum," dedi. Bu gecede İbn Nebhân es-Sedûsî, Harb b. Selm
[415] b. Ahvez, Îsâ b. İyâs el-Adevî ve Esâvire'den Mus'ab adında bir adam öldürüldü. Ma'n b. Zâide ve Yahyâ b. Hudayn, Kahtabe'yi öldürdüklerini iddia ettiler.

Ali, Ebü'z-Zeyyâl'dan naklen şöyle dediğini anlattı:

Kahtabe'yi bir su kanalında öldürülmüş buldular. Harb b. Selem'i de öldürülmüş vaziyette yanında buldular. İkilinin birbirlerini öldürdüklerini sandılar.

Ali, Abdullah b. Bedr'den naklen şöyle dediğini anlattı:

Kahtabe'nin öldürüldüğü gece İbn Hübeyre ile birlikteydim. Üzerinde beş süvari bulunan bir su bendi üzerinde bizimle vuruştular. İbn Hübeyre, Muhammed b. Nübâte'yi gönderdi. İbn Nübâte onları karşıladı. Onları defettik. Ma'n b. Zâide, Kahtabe'nin omuz damarına bir kılıç darbesi indirdi. Kılıç hızlı bir şekilde etkisini gösterdi. Kahtabe suya düştü. Ancak onu çıkardılar. Kahtabe suya düştü ancak onu çıkardılar. Kahtabe: "Ellerimi bağlayın," dedi. Ellerini bir kefiye ile bağladılar. Kahtabe: "Ölürsem beni suya atın ki hiç kimse öldüğümü bilmesin." Derken Horasanlılar onlara saldırmaya başladılar. Ardından İbn Nübâte ve Şam halkı geri çekildiler. Horasanlılar ise peşimize düştüler. Bir grup da başka bir tarafa yöneldi. Sonra Horasanlılardan bir grup bize yetiştiler. Onlarla uzun bir süre vuruştuk. Ancak Şamlı iki adam sayesinde kurtulduk. Onlar çok çetin bir mücadele verdiler. Bunun üzerine bazı Horasanlılar Farsça birbirlerine: "Bu köpekleri bırakın!" dediler ve bizi bırakıp gittiler. Kahtabe ise öldü. Ölmeden önce: "Kûfe'ye varırsanız İmam'ın veziri Ebû Seleme olsun. Bu görevi ona tevdi edin," dedi. Bunun üzerine görevi ona teslim ettiler. Ebû Hübeyre de Vâsıt'a döndü.

Kahtabe'nin ölümü hakkında Ali b. Muhammed'in üstatlarının zikrettiğimiz rivayetlerinden başka farklı görüşler nakledildi. Bu bağlamda Kahtabe'nin Fırat'ın batı kıyısında İbn Hübeyre'nin paralelinde ve ikili arasında Fırat Nehri olduğu hâlde seyredince oğlu Hasan'ı öncü olarak gönderdiği rivayet edilir. Ardından da Abdullah et-Tâî, Mes'ûd b. İlâc, Esed b. Merzûbân ve adamlarına emir vererek atlarıyla Fırat'ı geçmelerini istedi. Bunlar ikindiden sonra nehrin karşı tarafına geçtiler ve burada karşılaştıkları ilk İbn Hübeyre süvarisini mızrakla vurdular. Bunun üzerine İbn Hübeyre'nin grubu kaçtı ve Sûrâ Köprüsü'ne kadar uzaklaştılar. Burada İbn Hübeyre'nin emniyet kuvvetlerinin başı olan Süveyd onları durdurdu, onların ve atlarının yüzüne vurarak onları önceki mevkilerine geri gönderdi. Akşamüzeri Mes'ûd b. İlâc ve adamlarının bulunduğu yere vardılar. Sayıca onlardan fazla olunca Kahtabe, Muhârik b. Gıfâr, Abdullah Bessâm ve Sele-

me b. Muhammed'e –bunlar bir süvari birliğindeydiler– emir
[416] vererek karşı tarafa geçmelerini ve Mes'ûd b. İlâc'ı savunmalarını istedi. Bunlar nehrin karşı tarafına geçince İbn Nübâte onları karşıladı, Seleme ve maiyetindekileri Fırat kıyısındaki bir köyde muhasara etti. Seleme ve adamları atlarından inerek savaşmaya başladılar. Vuruşma şiddetlenince Muhammed b. Nübâte, Seleme ve adamlarına karşı hamleler yapmaya başladı. Onlardan on yirmi kişi öldürürken Seleme ve adamları da karşı hamlelerle yüz iki yüz kişiyi bertaraf ettiler. Seleme, Kahtabe'ye haber göndererek destek talebinde bulundu. Kahtabe bütün komutanlarını destek olmaları için Seleme'ye gönderdi. Ardından Kahtabe süvarileriyle Fırat'ın karşı yakasına geçti. Her bir süvariye yanına bir piyadeyi bindirmesini emretti. Muharremin ilk günlerinden bir perşembe gecesiydi. Kahtabe, İbn Nübâte'ye karşı harekete geçti. Şiddetli bir muharebeye tutuştular. Kahtabe onları hezimete uğrattı, onları İbn Hübeyre'nin karargâhına kadar kovaladı. İbn Hübeyre de İbn Nübâte gibi hezimete uğradı. Ordugâhlarını içindeki mal, silah, eşya ve tabak çanak gibi şeyleri bırakarak kaçtılar. Kaçışları Sarât Köprüsü'nü geçinceye kadar sürdü. Gece boyunca seyrederek sabah vakti Nil'in ağzına vardılar. Sabah olunca Kahtabe'nin adamları Kahtabe'nin kayıp olduğunu anladılar. Öğleye kadar ümitle onu beklediler. Ancak ondan sonra suda boğulduğunu anladılar. Bunun üzerine komutanlar Hasan b. Kahtabe'nin emîrliğinde ittifak ettiler, ona biat ettiler. Hasan görevini üstlendi. İbn Hübeyre'nin ordugâhında ele geçirilenlerin sayım dökümünün yapılmasını, bunun için maiyetinde iki yüz süvari olduğu hâlde Horasan halkından Ebü'n-Nadr'ı görevlendirdi. Ganimetlerin gemilerle Kûfe'ye taşınmasını emretti. Akabinde Hasan askerle yola çıkarak Kerbelâ'ya geçti. Oradan da yola çıkarak Sûrâ'ya gitti, oradan Deyrüla'ver'e, oradan da Abbâsiye'ye gitti. Havsere, İbn Hübeyre'nin hezimete uğradığını duyunca maiyetindekilerle yola çıktı, Vâsıt'ta İbn Hübeyre'ye katıldı.

Bunlara göre Kahtabe'nin ölümü şöyle gerçekleşti: Benî Leys'in azatlısı Ahlem b. İbrâhim b. Bessâm şöyle dedi: Kahtabe'nin Fırat'ı atıyla geçmekte olduğunu gördüm. Atı yüzerek

onu Fırat'ın karşı yakasına ulaştırmak üzereydi. Ben ve kardeşim Bessâm b. İbrâhim de –kendisi Kahtabe'nin öncü birliğinin başıydı– o noktada bulunuyorduk. Tam o sırada Nasr b. Seyyâr'ın öldürülen oğullarını ve onun diğer yaptıklarını hatırladım. Ayrıca kardeşim Bessâm'ın ondan duyduğu bazı hususlardan dolayı başına gelebileceklerden duyduğum üzüntü sebebiyle kendi kendime, "Bu gece kurtulursan öcümü hiçbir zaman alamayacağım," dedim. Atı onu kıyıya çıkardığı sırada onu karşıladım ve kılıcımla alnına bir darbe indirdim. Atı aniden sıçradı ve zırhıyla Fırat'ın sularına gömüldü. Ahlem b. İbrâhim'in ölümünden sonra İbn Husayn es-Sa'dî'ye benzeri [417] bir şeyler anlatılınca: "Eğer ölmek üzereyken bunu itiraf etmeseydi bu hususları ifşa etmezdim," dedi.

***

Muhammed b. Hâlid İsyanı

Muhammed b. Hâlid'in Kûfe'de Siyahlar İçinde Başkaldırması

Ebû Ca'fer dedi: Bu yılda ve Hasan b. Kahtabe, Kûfe'ye girmeden Muhammed b. Hâlid siyahlara bürünerek başkaldırdı. İbn Hübeyre'nin amili de Kûfe'yi terk etti.

Bu konuda varit olan haberler:

Hişâm, Ebû Mihnef'ten naklen şöyle dediğini anlattı:

Muhammed b. Hâlid aşure gecesinde Kûfe'de başkaldırdı. Kûfe'nin başında Ziyâd b. Sâlih el-Hârisî vardı. Emniyet kuvvetlerinin başında da Abdurrahman b. Beşîr el-İclî bulunuyordu. Muhammed siyahlara bürünerek Emaret Konağı'na gitti. Bunun üzerine Ziyâd b. Sâlih ile Abdurrahman b. Beşîr el-İclî ve maiyetlerinde bulunan Şamlılar Kûfe'yi terk ederek Emaret Konağı'nı boşalttılar. Muhammed b. Hâlid konağa girdi. Cuma sabahı olunca –Kahtabe'nin ölümünün ikinci günüydü– Havsere'nin maiyetiyle İbn Hübeyre'nin şehrine gittiğini, Muhammed'in üzerine gitmek için hazırlık yaptığını haber aldı. Bunun üzerine Muhammed'in yanında yer alanlar Havsere'nin İbn Hübeyre'nin şehrine vardığını, Muhammed ile savaşmak üzere harekete geçtiğini duyunca Mervân'dan ve azatlılarından kaçan Yemenli bazı süvariler hariç çoğu da-

ğıldılar. Ebû Seleme el-Hallâl –henüz ortaya çıkmadan– ona haber göndererek konaktan çıkmasını ve Aşağı Fırat'a intikal etmesini emretti. Zira yanında yer alanların azlığı ve Havsere'nin yanındakilerin çokluğunda endişe ediyordu. –Her iki taraf da henüz Kahtabe'nin öldüğünden haberdar değillerdi.– Muhammed b. Hâlid güneş göğün ortasına doğru yükselinceye kadar emri yerine getirmedi. Havsere, Muhammed b. Hâlid'in adamlarının az olduğunu ve insanların çoğunun onu terk ettiklerini haber alınca Muhammed'in üzerine gitmek için hazırlandı. Muhammed konaktayken Havsere'nin öncülerinin bir kısmı geldiler ve ona: "Şam halkından süvariler geldiler," dediler. Muhammed bazı mevalilerini onların üzerine gönderdi. Bunun üzerine Ömer b. Sa'd'ın kapısının önünde beklediler. Bu kez de Şamlıların sancakları görülmeye başladı. Onlarla savaşmak için hazırlandılar. Bunun üzerine Şamlılar: "Biz Becîle'yiz. İçimizde Melîh b. Hâlid el-Becelî de vardır. Emîrin emrine girmek için geldik," dediler ve emrine girdiler. Ardından Bahdel ailesinden bir adamın maiyetinde daha büyük bir süvari grubu geldi. Havsere adamlarının ihanetini
[418] görünce maiyetindekilerle Vâsıt'a doğru hareket etti. Muhammed b. Hâlid aynı gece Kahtabe'ye –ölümünden haberi yoktu– yazarak Kûfe'de muzaffer olduğunu bildirdi. Mektubu bir atlıyla ve süratle gönderdi. Postacı Hasan b. Kahtabe'nin yanına vardı. Mektubu ona teslim edince Hasan b. Kahtabe mektubu insanlara okudu. Akabinde de Kûfe'ye hareket etti. Muhammed Kûfe'de cuma, cumartesi ve pazar günlerini geçirdi ve pazartesi sabahı Hasan yanına vardı. Ebû Seleme'ye gittiler ve onu bulunduğu Benî Seleme'den çıkardılar. İki gün Nuhayle'de kamp kurduktan sonra Hammâm A'yen'e gitti, buradan Hasan b. Kahtabe'yi İbn Hübeyre'yle savaşmak üzere Vâsıt üzerine gönderdi.

Ali b. Muhammed ise Cebrâil b. Yahyâ'nın azatlısı Ammâre'den naklen şöyle dediğini anlattı:

Horasanlılar, Kahtabe'den sonra Hasan'a biat ettiler. Hasan biatten sonra Kûfe'ye yöneldi. O sırada Kûfe'nin başında Abdurrahman b. Beşîr el-İclî bulunuyordu. Benî Dabbe'den bir adam yanına giderek ona: "Hasan bugün veya yarın Kûfe'ye girecektir," dedi. Abdurrahman ona: "Beni korkutmak

için mi geldin?" diyerek üç yüz kırbaç vurdu ve arkasından kaçtı. Bunun üzerine Muhammed b. Hâlid b. Abdullah el-Kasrî siyahlara büründü ve on bir adamla başkaldırdı. İnsanları biate davet etti, Kûfe'yi zapt etti. Ertesi sabah Hasan, Kûfe'ye girdi. Gelirken "Âl-i Muhammed'in veziri Ebû Seleme'nin evi nerede?" diye soruyorlardı. Onlara Ebû Seleme'nin evini gösterdiler. Doğruca onun evinin önüne gittiler. Ebû Seleme çıkıp onları karşıladı. Ona Kahtabe'nin atlarından birini ona takdim ettiler. Ebû Seleme ata bindi ve Sebî' Meydanı'na kadar gelerek burada Horasan halkının biatini aldı. Sebî''in mevlası Ebû Seleme Hafs b. Süleyman –ona Âl-i Muhammed'in veziri deniliyordu– bir müddet bekledikten sonra Muhammed b. Hâlid b. Abdullah el-Kasrî'yi Kûfe'ye amil olarak tayin etti. Ebü'l-Abbâs ortaya çıkıncaya kadar Hâlid'e "Emîr," diye hitap ediliyordu.

Ali, Cebele b. Ferrûh, Ebû Sâlih el-Mervezî, Ebü's-Serî ve Benî Abbâs'ın davetinin başlangıcını idrak eden diğer bazı adamlardan naklen şöyle dediklerini anlattı:

Ebû Seleme ondan sonra Hasan b. Kahtabe'yi Vâsıt'ta bulunan İbn Hübeyre'nin üzerine gönderdi ve aralarında Hâzim b. Huzeyme, Mukātil b. Hakîm el-Akkî, Hufâf b. Mansûr, Saîd b. Amr, Ziyâd b. Mişkân, Fazl b. Süleyman, Abdülkerîm b. Müslim, Osman b. Nehîk, Züheyr b. Muhammed, Heysem b. Ziyâd ve Ebû Hâlid el-Mervezî'nin de bulunduğu on altı komutanı onun emrine verdi. Hepsinin başında Hasan b. Kahtabe bu- [419]
lunuyordu. Humeyd b. Kahtabe'yi de bazı komutanların başında Medain'e gönderdi. Bunların içinde Abdurrahman b. Nuaym ve Mes'ûd b. İlâc da vardı. Her komutan kendi adamlarının başında bulunuyordu. Müseyyeb b. Züheyr ve Hâlid b. Bermek'i Deyr Kinnâ'ya gönderdi. Mühellebî ile Şerâhîl'i dört yüz kişiyle Aynüttemr'e, Bessâm b. İbrâhim b. Bessâm'ı da Ahvaz'a gönderdi. Ahvaz'ın başında Abdülvâhid b. Ömer b. Hübeyre vardı. Bessâm, Ahvaz'a gelince Abdülvâhid Basra'ya gitti. Süfyân b. Muâviye'ye de yazarak onu Basra'ya tayin etti. Yazıyı da Hafs b. Sebî' ile gönderdi. Bunun üzerine Hâris b. Gassân el-Hârisî –Benî Deyyân'dan olup kehanette bulunuyordu– ona: "Bu kararname uygulanamayacak," dedi. Nitekim yazı Süfyân'a takdim edilince Selm b. Kuteybe onunla savaştı, böylece tayin yazısı uygulanamadı. Öte yandan Ebû Seleme

çıktı ve Hammâm A'yen'de kamp kurdu. Burası Kûfe'den üç fersah uzaktaydı. Muhammed b. Hâlid b. Abdullah da Kûfe'de ikamet etti.

Selm b. Kuteybe'nin Süfyân b. Muâviye b. Yezîd b. Mühelleb ile savaşmasının sebebi rivayete göre Ebû Seleme el-Hallâl amillerini muhtelif memleketlere gönderince Benî Leys'in azatlısı Bessâm b. İbrâhim'i Ahvaz'da bulunan Abdülvâhid b. Ömer b. Hübeyre'nin üzerine gönderdi. Bessâm onunla savaştı ve onu dağıttı. Selm b. Kuteybe el-Bâhilî Basra'ya geçti. Kendisi Yezîd b. Ömer b. Hübeyre'nin amiliydi. Bu arada Ebû Seleme, Hasan b. Kahtabe'ye yazarak komutanlarından birini Selm üzerine göndermesini istedi. Süfyân b. Muâviye'ye de yazarak onu Basra amili olarak tayin etti. Ayrıca ona Benî Abbâs davetini Basra'da izhar etmesini, insanları onların davetinden sorumlu olana yönlendirmesini, Selm b. Kuteybe'yi sürmesini emretti. Bunun üzerine Süfyân, Selm'e yazarak Emaret Konağı'ndan ayrılmasını istedi, Ebû Seleme'nin kendisine gönderdiği talimatını haber verdi. Selm bunları kabul etmeyerek ona karşı kendini savunmaya başladı. Bütün Yemenliler, Rebîa ve başkalarından onların müttefikleri Süfyân'ın etrafında kümelendiler. İbn Hübeyre'nin komutanlarından biri ona meyletti. İbn Hübeyre onu Kelb'den iki bin kişiyle destek olarak Selm'e göndermişti. Bunun üzerine Selm b. Kuteybe'nin üzerine yürümeye karar verdi. Selm ona karşı hazırlık yaptı; Kays ile Mudar kabilelerinden ve Basra'da bulunan Benî Ümeyye'den güç yetirdiklerini yanına topladı. Nitekim Benî Ümeyye de yardımına koştular.

Süfyân safer ayının bir perşembe gününde geldi. Selm de Merbid'e geldi, ona karşı Deve Pazarı'nın yanında konuşlandı. Süvarilerini de Süfyân'ın askerlerine karşı Merbid Sokağı'na ve diğer Basra sokaklarına yönlendirerek şöyle seslendi:
[420] "Kim bir kelle getirirse ona beş yüz dirhem ödül verilecek. Kim de bir esir getirirse ona bin dirhem verilecek." Muâviye b. Süfyân b. Muâviye özellikle Rebîa ile birlikte harekete geçti. Ancak Temîm'den bazı süvariler Merbid Sokağı'ndan Benî Âmir'e giden sokakta Amr b. Habîb'in evinin yanında onunla karşılaştılar. Onlardan bir adam Muâviye'nin atını şişledi. At

sıçradı ve onu yere düşürdü. Bunun üzerine Benî Dabbe'den İyâz adında bir adam indi ve onu öldürerek kellesini Selm b. Kuteybe'ye götürdü. Süfyân oğlunun öldürülmesinden dolayı morali bozuldu ve maiyetindekilerle hezimete uğradı. Vakit kaybetmeden ailesiyle Beyaz Konak'a geldiler ve burada konakladıktan sonra Kesker'e gittiler.

Abdurrahman b. Semure'nin oğullarından Câbir b. Tevbe el-Kilâbî ve Velîd b. Utbe el-Farâsî, Basra'ya karşı kazandığı zaferden sonra dört bin adamla Selm'e geldi. İbn Hübeyre, Ahvaz'dayken onlara yazarak Selm'in yardımına gitmeleri için onlara emir verdi. Câbir ertesi sabah maiyetindekilerle Mühelleb'in ve diğer Ezdlilerin evlerinin üzerine gitti. Onlara baskın yaptılar ve Ezd'in adamlarından geride kalanlar onlarla şiddetli bir muharebeye tutuştular. Aralarında can kaybı artmıştı. Akabinde de hezimete uğradılar. Bunun üzerine Câbir ve adamları kadınları esir aldılar, evleri yıktılar ve mallarını talan ettiler. Üç gün boyunca bu eylemleri sürdürdüler. Selm, İbn Hübeyre'nin öldürüldüğünü haber alıncaya kadar Basra'da ikamet etmeye devam etti. Ondan sonra Basra'dan çıktı. Bunun üzerine Basra'da Hâris b. Abdülmuttalib'in oğulları Muhammed b. Ca'fer ile görüşerek onu başlarına getirdiler. Birkaç günlüğüne başlarında kaldıktan sonra Ebû Mâlik Abdullah b. Esîd el-Huzâî, Ebû Müslim tarafından Basra'ya gönderildi. O da beş gün işbaşında kaldı. Ebü'l-Abbâs başa geçince Süfyân b. Muâviye'yi Basra'nın başına getirdi.

***

Ebû Ca'fer dedi: Bu yılda Ebü'l-Abbâs Abdullah b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs b. Abdülmuttalib b. Hâşim'e biat edildi. Biat 13 Rebîülâhir Cuma gecesi gerçekleşti. Ahmed b. Sâbit bir raviden naklen İshak b. Îsâ ve Ebû Ma'şer'den rivayetle bana anlattı. Hişâm b. Muhammed de aynı görüştedir. Vâkıdî ise şöyle dedi: 132 yılının Cemâziyelevvel ayında Medine'de Ebü'l-Abbâs'a biat edildi.

Vâkıdî dedi: Ebû Ma'şer bana şöyle anlattı:

Biat 132 yılının Rebîülevvel ayında gerçekleşti. Doğru olan da budur.

[421] Ebü'l-Abbâs'ın Halife Olması

Ebü'l-Abbâs Abdullah b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs'ın Halife Olması

Halife olmasına dair rivayetler:

Bu meselenin başlangıcı Resulullah'tan nakledilen rivayete dayanmaktadır. Buna göre Resulullah (sav.) Abbâs b. Abdülmuttalib'e, hilafetin evlatlarına geçeceğini haber vermiştir. Evlatları da hep bu beklenti içinde olmuşlar ve bunu kendi aralarında hep konuşmuşlardır.

Ali b. Muhammed, İsmâil b. Hasan ve Reşîd b. Küreyb'den naklen şöyle anlattı:

Ebû Hâşim, Şam'a gitmek üzere yola çıktığında Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs'a rast geldi, ona: "Ey amca oğlu! Bende bir bilgi var. Onu sana vermek istiyorum. Sakın onu kimseye açıklama. Bu da insanların sizde olmasını beklediği mesuliyettir," dedi. Muhammed b. Ali: "Biliyorum. Sakın hiç kimse duymasın," dedi.

Ali dedi: Süleyman b. Dâvûd bize Hâlid b. Aclân'dan naklen şöyle dediğini anlattı:

"İbnü'l-Eş'as başkaldırınca Haccâc b. Yûsuf konuyu Abdülmelik'e yazdı. Abdülmelik, Hâlid b. Yezîd'e: "Başkaldırı Sicistan'daysa mesele yok. Biz Horasan'da olmasından endişe ediyorduk," diye haber gönderdi.

Ali dedi: Hasan b. Rüşeyd, Cebele b. Ferrûh et-Tâcî, Yahyâ b. Tufeyl, Nu'mân b. Serî, Ebû Hafs el-Ezdî ve başkaları bize şöyle anlattılar:

İmam Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs şöyle dedi: Bizim üç vaktimiz var: Azgın Yezîd b. Muâviye'nin ölümü, yüzün başı ve Afrika'da başkaldırı. Bundan sonra davetçilerimiz insanları bize davet edecekler, bizim yardımcılarımız doğudan gelecekler, süvarileri Mağrib'e gelecekler ve zalimlerin oradaki hazinelerini ortaya çıkaracaklar. Yezîd b. Ebû Müslim Afrika'da öldürülünce ve Berberîler anlaşmaları ihlal edince Muhammed b. Ali bir adamını Horasan'a göndererek ona kimsenin adını vermeden Rızâ'ya davette bulunmasını emretti.

Nitekim daha önce Ali b. Muhammed ve onun Horasan'a gönderdiği davetçilere değinmiştik. Ali b. Muhammed ölünce oğlu İbrâhim'i vasî olarak bırakmıştı. İbrâhim b. Muhammed

de Horasan'a Sebî"in azatlısı Ebû Seleme Hafs b. Süleyman'ı gönderdi ve onunla birlikte Horasan'daki nakiplere yazdı. Nakipler mektupları kabul ettiler. Ebû Seleme de onları yönlendirmiştir. Ardından İbrâhim'e döndü. Ancak İbrâhim onu Ebû Müslim ile birlikte geri gönderdi. Nitekim Ebû Müslim'in [422] durumunu daha önce anlatmıştık.

Sonra İbrâhim b. Muhammed'in Ebû Müslim'e yazdığı, Horasan'da Arapça konuşan herkesin öldürülmesi emrini ihtiva eden cevabi mektubu Mervân b. Muhammed'in eline geçti. Bunun üzerine Mervân, Dımaşk'taki amiline yazarak Belkā'daki adamına yazarak Humeyme'ye gitmesini ve İbrâhim b. Muhammed'i yakalayarak kendisine göndermesini emretti.

Ebû Zeyd Ömer b. Şebbe, Îsâ b. Abdullah b. Muhammed b. Ömer b. Ali b. Ebû Tâlib'in Osman b. Urve b. Muhammed b. Ammâr b. Yâsir'den naklen şöyle dediğini anlattı:

Ebû Ca'fer ile birlikte Humeyme'deydik. İki oğlu Muhammed ile Ca'fer de yanındaydı. Onları oynatıyordum. Bana: "Ne yapıyorsun? Ne durumda olduğumuzu görmüyor musun?" dedi. Baktım ki Mervân'ın elçileri İbrâhim b. Muhammed'i yakalamak istiyorlar. Ona: "Bırak onlara çıkayım," dedim. "Ammâr b. Yâsir'in oğlu olarak evimden çıkacaksın, öyle mi?" dedi. Osman b. Urve dedi: Sabah namazından sonra mescidin kapılarını tuttular; yanlarında bulunan Şamlılara: "İbrâhim b. Muhammed nerede?" dediler. Onlar: "İşte burada," dediler. Onu derdest ettiler. Mervân onlara İbrâhim'i yakalamalarını emretmiş ve kitaplarda gördüğü Ebü'l-Abbâs'ın onları öldüreceğine dair vasıflarını anlattı. İbrâhim'i ona götürünce onlara: "Size anlattığım vasıflar bunlar değil," dedi. Onlar da: "Tarif edilen vasfı gördük," dediler. Onları tekrar onu yakalamak üzere geri gönderdi ve onları uyardı. Bunun üzerine Irak'a kaçtılar.

Ömer dedi: Abdullah b. Kesîr b. Hasan el-Abdî bana Ali b. Mûsâ ve babasından naklen şöyle dediğini anlattı:

Mervân b. Muhammed, Humeyme'ye bir elçi göndererek İbrâhim b. Muhammed'i getirmesini istedi; ona onun vasıflarını söyledi. Elçi gelince vasıfların Ebü'l-Abbâs Abdullah b. Ca'fer'e ait olduğunu gördü. İbrâhim b. Muhammed'in du-

rumu ortaya çıkıp da can güvenliği sağlanınca elçiye: "Sana İbrâhim için görev verildi. Bu tuttuğun kişi Abdullah," dediler. Durum açıklığa kavuşunca Ebü'l-Abbâs'ı bırakıp İbrâhim'i derdest etti ve onu götürdü. Ben de Benî Abbâs'tan bazı zevat ve azatlılarıyla birlikte onunla çıktık. Elçi İbrâhim'i götürdü. Yanında hayranlık duyduğu bir ümmüveledi de vardı. Ona: "Seni almaya gelen bir adam var. Gel onu öldürelim ve Kûfe'ye dönelim. Onlar bizim taraftarlarımızdır," dedik. İbrâhim: "Siz bilirsiniz," dedi. "O zaman Irak yoluna döndüğümüz zamana kadar bize mühlet ver," dedik. Sonra yolumuza devam ettik. Biri Cezîre'ye, diğeri de Irak'a giden iki yol ayırımına gelince bir menzilde konakladık. İstirahat etmek istediğinde ümmüveledinin yanına giderdi. Derken karar verdiğimiz işe sıra gel-
[423] mişti. Ona seslendik. İbrâhim çıkmak isteyince ümmüveledi ona mani oldu. "Bu saatte çıkmayacaktın. Seni harekete geçiren nedir?" dedi. İbrâhim lafı dolandırıp ikna etmek istediyse de kadın karşı çıktı Bunun üzerine ona gerçeği söyledi. Kadın ona: "Allah hakkı için onu öldürmeyesin. Aksi takdirde akrabalarını uğursuz bir akıbete maruz bırakmış olursun. Vallahi Mervân, Humeyme'de Âl-i Abbâs'tan ne kadar insan varsa hepsini öldürecek," dedi. Kadın yapmayacağına dair ona yemin ettirdikten sonra çıkmasına müsaade etti. Ardından çıktı ve durumu bize anlattı. Ona: "Sen bilirsin," dedik.

Abdullah dedi: Mervân'ın kâtibi Abdülhamîd b. Yahyâ'nın oğlu bana babasından naklen şöyle dediğini anlattı:

Mervân b. Muhammed'e: "Temennide bulunuyor musun?" dedim. Mervân: "Hayır," dedi. "Hısımlığı senin kıymetini düşürür mü?" dedim. Mervân: "Hayır," dedi. "Sana karşı üstün gelmekte olduğunu görüyorum. Onu evlendir ve evlilik bağıyla ona yakın olmaya çalış. Üstün gelirse aranızdaki bağdan dolayı sana zarar vermeyecek. Sen ona karşı galebe çalarsan onun hısımlığı senin kıymetini düşürmez," dedim. Mervân: "Bu işe meyyal olduğunu bilsem ben ona öncelikle yaklaşırdım. Ancak o bu işe yatkın değildir," dedi.

Rivayete göre İbrâhim b. Muhammed, Mervân'a götürülmek üzere derdest edildiğinde hane halkına öldürüleceğini haber verdi ve onlara emir vererek kardeşi Ebü'l-Abbâs Ab-

dullah b. Muhammed ile birlikte Kûfe'ye gitmelerini, onu dinleyip ona itaat etmelerini istedi. Ebü'l-Abbâs'a vasiyet etti ve kendisinin halifesi olduğunu bildirdi. Bunun üzerine Ebü'l-Abbâs hane halkından maiyetinde olanlarla yola çıktı. Bunlar Abdullah b. Muhammed, Îsâ b. Mûsâ, Ali'nin oğulları Sâlih, İsmâil, Abdullah ile Abdüssamed, Yahyâ b. Muhammed, Îsâ b. Mûsâ b. Muhammed b. Ali, İbrâhim'in oğulları Abdülvehhâb ile Muhammed, Mûsâ b. Dâvûd ve Yahyâ b. Ca'fer b. Temâm idiler. Safer ayında Kûfe'ye vardılar. Ebû Seleme onları Benî Hâşim'in azatlısı Velîd b. Sa'd'ın Benî Evd'deki evinde misafir etti. Ebû Seleme kırk gece boyunca onların durumunu bütün komutan ve Şiadan gizli tuttu. Rivayete göre Ebû Seleme, İbrâhim b. Muhammed'in ölüm haberini alınca velayeti Ebû Tâlib ailesine teslim etmek istedi. Ali b. Muhammed, Cebele b. Ferrûh, Ebü's-Serî ve diğerlerinden naklen şöyle dediklerini anlattı: İmam hane halkından bazı insanlarla Kûfe'ye geldiler ve bunu gizlediler. Ebü'l-Cehm, Ebû Seleme'ye: "İmam ne yaptı?" diye sordu. Ebû Seleme: "Henüz gelmedi," dedi. Ebü'l-Cehm bu konuda ısrarla ona soru sordu. Ebû Seleme ona: "Çok soru soruyorsun. Henüz onun isyan vakti gelmedi," dedi. Bununla yetindiler. Derken Ebû Humeyd, Ebü'l-Abbâs'ın bir hizmetçisiyle karşılaştı. Sâbık el-Harezmî adındaki bu kişiye [424] arkadaşlarını sordu. Adam Kûfe'de olduklarını ve Ebû Seleme'nin onlara durumlarını gizlemelerini söylediğini ifade etti. Bunun üzerine Ebû Humeyd, Sâbık'ı Ebü'l-Cehm'e götürdü ve onların durumunu ona anlattı. Ebü'l-Cehm, Ebû Humeyd'i Sâbık ile birlikte gönderdi. Adam Kûfe'deki ikamet yerlerini Ebû Humeyd'e gösterdi. Akabinde maiyetinde İbrâhim b. Seleme –gruptan bir adam– olduğu hâlde geri döndü. Adam Ebü'l-Cehm'e ikamet ettikleri evi ve İmam'ın Benî Evd semtinde misafir edildiğini haber verdi. Ayrıca geldikleri zaman Ebû Seleme'ye haber vererek yüz dinar istediğini ancak vermediğini söyledi. Bunun üzerine Ebü'l-Cehm, Ebû Humeyd ve İbrâhim, Mûsâ b. Ka'b'a giderek durumu anlattılar. İmam'a iki yüz dinar gönderdiler. Sonra Ebü'l-Cehm, Ebû Seleme'ye gitti ve İmam'ı sordu. Ebû Seleme: "Onun henüz ortaya çıkış vakti gelmedi. Zira Vâsıt henüz fethedilmedi," dedi. Bunun üzerine Ebü'l-Cehm, Mûsâ b. Ka'b'ın yanına döndü ve durumu anlattı.

İmam ile görüşmeye karar verdiler. Bunun üzerine Mûsâ b. Ka'b, Ebü'l-Cehm, Abdülhamîd b. Rib'î, Seleme b. Muhammed, İbrâhim b. Seleme, Abdullah et-Tâî, İshak b. İbrâhim, Şerâhîl, Abdullah b. Bessâm, Ebû Humeyd b. İbrâhim, Süleyman b. Esved ve Muhammed b. Husayn İmam'a gittiler. Ebû Seleme durumdan haberdar olunca onları sordu. Ona: "Bir iş için Kûfe'ye gittiler," denildi.

Grup Ebü'l-Abbâs'a gittiler, huzuruna girerek şöyle dediler: "Hanginiz Abdullah b. Muhammed b. el-Hârisiyye'dir?" "İşte budur," dediler. Bunun üzerine hilafet unvanıyla selam verdiler. Sonra Mûsâ b. Ka'b ve Ebü'l-Cehm dönerken geri kalanlar İmam'ın yanında kaldılar. Ebû Seleme, Ebü'l-Cehm'e adam göndererek nereye gittiğini sordu. Ebü'l-Cehm: "İmam'ıma gitmiştim," dedi. Bunun üzerine Ebû Seleme onlara gitti. Ebü'l-Cehm de Ebû Humeyd'e: "Ebû Seleme size gelecek. İmam'ın yanına yalnız girsin," diye haber gönderdi. Ebû Seleme onların yanına varınca kendisiyle birlikte kimsenin girmesine izin vermediler. Bu sebeple yalnız başına girdi ve Ebü'l-Abbâs'a hilafet unvanıyla selam verdi.

Ebü'l-Abbâs cuma günü alaca bir at üzerinde çıktı, cuma namazını kıldırdı. Cebrâil'in azatlısı Amâre ve Ebû Abdullah es-Sülemî bize şöyle anlattılar: Ebû Seleme hilafet unvanıyla Ebü'l-Abbâs'a selam verince Ebû Humeyd ona: "Ey anasının bızırını emesice adam! Sana rağmen!" deyince Ebü'l-Abbâs: "Sakin ol!" diye söyledi.

[425] Rivayete göre Ebü'l-Abbâs'a halife olarak biat edilince minbere çıktı ve orada durdu. Dâvûd b. Ali yanına çıktı ve âdeta ona siper oldu. Ebü'l-Abbâs bir konuşma yaptı ve şöyle dedi: "İslam'ı kendisi için bir izzet kılan ve dinini tazim edip onurlandıran Allah'a hamdolsun. İslam'ı bizim için seçti ve bizimle onu destekledi. Bizi mensuplarından kıldı. Bizi onun için bir sığınak, bir kale yaptı, onunla kayyum kıldı. Bizi savunucuları, yardımcıları yaptı. Bizi takva sözünden sorumlu kılarak bu söze daha layık ve daha ehil yaptı. Bizi Resulullah'ın (sav.) akrabası olmakla onurlandırdı. Bizi atalarının evlatları kıldı, soy ağacından bitirdi, kaynağından türetti. Onu bizden biri olarak yarattı. Sıkıntıya uğramamız O'na ağır gelir. O bize düşkündür,

müminlere çok şefkatli ve çok merhametlidir. Bizi İslam'da ve Müslümanlar nezdinde yüksek bir makama layık gördü ve bu hususta ayetler inzal buyurdu. Nitekim Kur'an'da şöyle buyurdu: *"Ey Ehl-i beyt! Allah sizden sadece günahı gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor."*[37] Başka bir ayette de şöyle buyurdu: *"De ki: Ben buna karşılık sizden akrabalık sevgisinden başka bir ücret istemiyorum."*[38] Bir ayette de şöyle buyurdu: *"En yakın akrabalarını uyar."*[39] Bir ayette de şöyle buyurmuştur: *"Allah'ın fethedilen ülkeler halkından Peygamberine verdiği ganimetler Allah, Peygamber, yakınları ve yetimler içindir."*[40] Başka bir ayet de şöyledir: *"Bilin ki ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri Allah'a, Resulü'ne, onun akrabasına ve yetimlere aittir."*[41] Böylece Yüce Allah müminlere bizim faziletimizi bildirmiş, hakkımızı teslim etmelerini ve sevgimizi onlara vacip kılmış, bir ikram olarak fey ve ganimette bize pay vermiştir. Allah büyük ihsan sahibidir.

Öte yandan sapık Sebeiler riyaset, hilafet ve siyasette başkaları bizden daha çok hak sahibi olduklarını iddia ettiler. Onların yüzü çirkin olsun! Niçin ve hangi delille ey insanlar! Allah bizim vasıtamızla insanları dalaletten hidayete yöneltmiş, cehaletlerini gidererek basiret sahibi kılmış, helakten kurtarmış, bizimle hakkı zahir kılmış, bâtılı geçersiz kıldı, fesat içinde olanları ıslah etti, alçaklığı giderdi, eksiği tamamladı ve dağınıklığı gidererek birliği sağladı. Böylece insanlar husumetten kurtulup sevgi, hayır, din ve dünya işlerinde da- [426]
yanışmaya yöneldiler, ahirette köşkler üzerinde karşı karşıya oturan kardeşler oldular. Allah bu nimetleri Muhammed (sav.) için bir hediye ve ikram olarak ihsan etmiştir. Allah onu yanına alınca sahabileri bu işi icra ettiler. İşleri kendi aralarında şûrâyla icra ediyorlardı. Milletlerin mirasını derleyip topladılar, onu tadil edip yerli yerine koyarak ehil olanlara tevdi ettiler, haktan yana işin içinden çıktılar. Sonra Benî Harb ve Benî Mervân onun üzerine çullanarak zorla çekip aldılar ve

37 Ahzâb, 33/33.
38 Şûrâ, 26/23.
39 Şuarâ, 26/214.
40 Haşr, 59/7.
41 Enfâl, 8/41.

kendi aralarında dolaşıma soktular. Bu işte zulmettiler, tekellerine aldılar ve ehline zulmettiler. Allah onlara bir süreliğine mühlet verdi. Ancak O'nu öfkelendirince bizim ellerimizle onlardan intikam aldı, hakkımızı bize geri verdi, bizimle ümmetimizin yardımına yetişti, yeryüzünde zayıf düşürülenlere ihsanda bulunmak için bize yardım etti, işlerimizi yoluna koydu. Bizimle başladığı gibi bizimle sonlandırdı. Umarım ki size iyiliğin geldiği yerden zulüm, salahın geldiği yerden fesat gelmesin. Biz Ehl-i beytin muvaffakıyeti ancak Allah'tandır. Ey Kûfe halkı! Sizler sevgimizin yurdu ve menzilimizsiniz. Siz bu konuda hiç değişmediniz. Zulüm ehlinin size yüklenmesi sizi tutumunuzdan caydıramadı, bizim devrimize şahit oldunuz. Allah size devletimizi geri getirdi. Bizimle insanların en mutlularısınız. Bizim için insanların en kıymetlileri sizlersiniz. Sizin atiyyelerinizi yüzer dirhem artırdım. Hazırlıklı olun. Ben seffahım, kan akıtmayı mubah kılacağım ve helak edici başkaldıran olacağım.

Hastaydı ve rahatsızlığı şiddetlenmişti. Bu sebeple minberde oturdu. Bunun üzerine Dâvûd b. Ali minbere çıktı, ona yardım etmek için altındaki basamakta durdu. Şöyle dedi:

Allah'a hamdolsun. O'na çok şükürler, şükürler olsun. Düşmanımızı helak etti ve Peygamberimiz Muhammed'den (sav.) bize intikal eden mirasımızı bize iade etti. Ey insanlar! Şimdi dünyanın karanlıkları yok oldu, perdesi açıldı, yeri göğü aydınlandı, güneş doğuş yerinden doğdu, ay çıkış yerinden çıktı, yay sahibini buldu, ok yaya döndü, hak size merhamet eden ve sizi seven Peygamberinizin Ehl-i beytinde yerini buldu. Vallahi biz gümüş ve altın toplamak, kanal açmak ve köşk inşa etmek için çıkmadık. Biz ancak izzeti nefis ile onların gasbettikleri hakkımız için, amca oğullarımız için, bize ağır gelen durumunuz ve işleriniz için çıktık. Sizin durumunuz yataklarımızdayken dahi kalbimizi yakıyordu. Benî Ümeyye'nin hakkınızdaki uygulamaları, size şiddetle muamele etmeleri, sizi zillete mahkûm etmeleri, feyinizi, zekâtınızı ve ganimetlerinizi tekellerine almaları bize sıkıntı veriyordu. Sizin için Allah'ın, Resulü'nün (sav.) ve Abbâs'ın (ra.) zimmeti vardır. Allah'ın indirdiği hükümlerle sizi yönetecek, avam ve hava-

sınız hakkında Resulullah'ın siretiyle amel edeceğiz. Benî Ümeyye'nin Benî Harb ve Benî Mervân aileleri kahrolsun! Devirlerinde ve çağlarında dünyayı ahirete, geçici yurdu kalıcı yurda tercih ettiler. Günahlara daldılar, Allah'ın haram kıldıklarını ve dokunulmazları çiğnediler. Cinayetlere tevessül ettiler. Kullara ve beldelere zulümle muamele ettiler. Günah giysilerini kuşanmaktan ve günah ağırlıklarını üstlenmekten zevk aldılar. İsyan dizginlerini elde tutmaktan hoşlandılar. Kötülük meydanlarında koştular. Allah'ın onlara mühlet vermesini anlamadılar ve değerlendiremediler. Allah'ın tuzağına karşı gaflete kapıldılar. Bunun üzerine gaflet uykusundayken Allah'ın cezasına maruz kaldılar. Onlar dillere düştüler ve darmadağın oldular. Zalim kavim uzak olsun. Allah bizi Mervân'a galip kıldı. Nitekim şeytan onu Allah hakkında kandırdı. Allah'ın düşmanının dizginini gevşetince ona basarak tökezledi. Allah düşmanı ona güç yetiremeyeceğimizi sandı. Bu nedenle hizbini çağırdı, tuzaklarını kurdu, birliklerini meydana çıkardı. Ancak önden, arkadan, sağından ve solundan Allah'ın tuzakları, azabı ve intikamıyla karşı karşıya kaldılar. Bu onun bâtılını bertaraf etti, dalaletini mahvetti, kötülük çemberine maruz bıraktı. Bizim onurumuzu ve izzetimizi ihya ederek hakkımızı ve mirasımızı bize iade etti.

Ey insanlar! Müminlerin Emîri (Allah onu aziz ve muzaffer eylesin) namazdan sonra tekrar minbere çıktı. Zira cuma hutbesine başka konuları karıştırmak istemedi. Sözlerini tamamlamaması da rahatsızlığının şiddetli seyretmesindendir. Müminlerin Emîri'ne Allah'tan afiyetler dilerim. Allah Rahmân'ın düşmanı, şeytanın halifesi, yeryüzünü ifsat eden, dini değiştiren, Müslümanların harimine tecavüz eden Mervân yerine, yeryüzünü fesattan kurtarıp hidayet işaretleriyle, takva yöntemleriyle ıslah eden, hayırlı seleflerine uyan genç ve olgun şahsiyet sahibini getirdi.

Bunun üzerine insanlar yüksek sesle ona dua etmeye başladılar. Sonra şöyle dedi:

Ey Kûfe halkı! Vallahi hakkımız hususunda mazlumluğumuz ve mağduriyetimiz devam etti. Ne zaman ki Allah Horasan halkı Şiamızı vesile kıldı, onlarla hakkımızı ihya etti, [428]

hüccetimizi galip getirdi, devletimizi onlarla üstün kıldı, işte o zaman Allah beklediğinizi size gösterdi ve Hâşim'ın soyundan halifenizi muzaffer kıldı, onunla yüzünüzü ağarttı, sizi Şamlılara galip kıldı, hâkimiyeti size intikal ettirdi. İslam aziz oldu. Allah adalet sahibi bir imamı size ihsan etti, ona güzel bir mükâfat verdi. Artık Allah'ın size verdiklerini şükrederek alın ve bize itaat edin. Nefsiniz sizi kandırmasın. Dava sizin davanızdır. Her hane halkının bir şehri vardır. Bizim şehrimiz sizsiniz. Bilesiniz ki bu minbere Resulullah'tan (sav.) sonra Müminlerin Emîri Ali b. Ebû Tâlib ve –eliyle Ebü'l-Abbâs'ı işaret ederek– Müminlerin Emîri Abdullah b. Muhammed'den başka gerçek bir halife çıkmış değildir. Bilesiniz ki bu görev bizim hakkımızdır ve onu Îsâ b. Meryem'e devredinceye kadar elimizden çıkmayacaktır. Bize verdiğinden ve sorumluluk yüklediğinden dolayı Allah'a hamdederim.

Sonra Ebü'l-Abbâs önünde Dâvûd b. Ali olduğu hâlde minberden indi ve konağa girerek insanlardan biat alması için Ebû Ca'fer'i mescitte oturttu. Biat almaya ve ikindi namazını kıldırıncaya kadar biat almaya devam etti. Sonra akşam namazını kıldırdı, karanlık basıncaya kadar bu işe devam etti. Karanlık basınca eve girdi.

Rivayete göre Dâvûd b. Ali ve oğlu Mûsâ Irak'ta –ya da başka bir yerde– bulunuyorlardı. Şurât'ta buluşmak üzere yola çıktılar. Ebü'l-Abbâs yanında kardeşi Ebû Ca'fer Abdullah b. Muhammed, Abdullah b. Ali, Îsâ b. Mûsâ, Yahyâ b. Ca'fer b. Temâm b. Abbâs ve bir grup azatlılarıyla Kûfe'ye giderken Dûmetülcendel'de onlarla karşılaştı. Dâvûd onlara: "Nereye gitmek istiyorsunuz? Meseniz nedir?" diye sordu. Ebü'l-Abbâs ona durumu, Kûfe'ye gidip orayı ele geçirmek ve davalarını açığa vurmak istediklerini anlattı. Dâvûd ona: "Ey Ebü'l-Abbâs! Kûfe'ye gidiyorsun. Ancak Benî Mervân'ın büyüğü Mervân b. Muhammed, Harran'da Şam ve Cezîre halkıyla birlikte Irak'a nazır vaziyette, Arap şeyhi Yezîd b. Ömer b. Hübeyre de Irak'ta Arap mücadele alanında bulunuyor." Bunun üzerine Ebü'l-Ganâim: "Hayatı seven zillete mahkûm olur," dedi ve A'şâ'nın şu beytini dillendirdi:

Nefsin azgınlığı ona hâkim olunca acze kapılmadan ölmem ayıp değildir.

Bunun üzerine Dâvûd oğlu Mûsâ'ya dönüp baktı: "Vallahi amcan oğlu doğru söyledin. Onunla birlikte dönelim, ya aziz olarak yaşar ya da onurlu olarak ölürüz," dedi ve onlarla birlikte döndüler. Nitekim Îsâ b. Mûsâ, Kûfe'ye gitmek üzere Hu- [429]
meyme'den çıkışlarını anınca şöyle diyordu: On dört kişiden oluşan bir grup olarak evlerinden ve ailelerinden ayrılıp çıktılar, isteklerimizi talep ediyorlardı. Gerçekten onların himmeti yüce ruhları büyük, kalpleri güçlüydü.

***

Hicretin 132. Yılının Diğer Olayları

Ebü'l-Abbâs Abdullah b. Muhammed b. Ali'ye Biat Edilmesine Dair Rivayetin Tamamı

Ebû Ca'fer dedi: Daha önce Ebü'l-Abbâs Abdullah b. Muhammed b. Ali'nin durumuna değinmiş ve rivayetleri nakleden ravileri zikretmiştik. Bu cümleden olmak üzere onun ve Ebû Seleme'nin ilişkisinden söz etmiş ve hilafet için Ebü'l-Abbâs'a biat edilmesinin sebebini anlatmıştım. Buna göre Ebû Seleme, Mervân'ın İmam olarak kabul edilen İbrâhim'i katlettiğini duyunca Abbâs'ın oğullarına davette bulunmayı, başkasına davetetmeyi gizli tutmuştur. Nitekim Ebû Seleme, Kûfe'ye geldiklerinde Ebü'l-Abbâs ile maiyetindeki hane halkını Benî Evd'deki Saîd b. Velîd'in evinde yerleştirmişti. İmam hakkında ona soru sorulunca da acele etmeyin. O Hammâm A'yen'deydi ve hep böyle söyledi. Ancak bir gün Ebû Humeyd, Künâse'ye gitmek üzere çıktığında İbrâhim'in Sâbık el-Harezmî adındaki hizmetçisine rast gelince onu tanıdı. Nitekim Şam'da onlara giderdi. Ona: "İmam İbrâhim ne yaptı?" diye sordu. Sâbık, Mervân'ın onu suikastla öldürdüğünü, İbrâhim'in kardeşi Ebü'l-Abbâs'a vasiyet ettiğini, onu halefi olarak bıraktığını ve onun hane halkıyla birlikte Kûfe'ye geldiğini haber verdi. Ebû Humeyd, Sâbık'tan kendisini onlara götürmesini söyledi. Sâbık ona: "Seninle yarın burada buluşalım," dedi. Zira onların izni olmadan onların yerini ona göstermeyi uygun görmedi. Ebû Humeyd ertesi gün Sâbık ile anlaştıkları yere gitti ve Sâbık ile buluştu. Sâbık onu Ebü'l-Abbâs'a ve hane halkına götürdü. Huzurlarına girince Ebû Humeyd: "Halife hangisi-

dir?" diye sordu. Dâvûd b. Ali: "İmamınız ve halifeniz budur," diye Ebü'l-Abbâs'ı işaret etti. Ebû Humeyd hilafet unvanıyla ona selam verdi, ellerini ve ayaklarını öptü. Ona: "Bize emret," dedi ve İmam İbrâhim için ona taziyelerini bildirdi.

İbrâhim b. Seleme, Ebû Seleme'nin kampına tebdili kıyafetle girdi ve Ebü'l-Cehm'e giderek ondan aman diledi ve kendisinin Ebü'l-Abbâs'ın ve hane halkının elçisi olduğunu, onun maiyetinde kimlerin bulunduğunu ve bulundukları yeri haber verdi. Ayrıca Ebü'l-Abbâs'ın kendisini Ebû Seleme'ye göndererek yolculukta kendilerini taşıyan develerin sahibine ücretini vermek için yüz dinar vermesini istediğini ancak vermediğini bildirdi. Bunun üzerine Ebû Humeyd, Ebü'l-Cehm'e döndü ve onların durumunu haber verdi. Bunun üzerine Ebü'l-Cehm ve Ebû Humeyd maiyetlerinde İbrâhim b. Seleme olduğu hâlde çıkarak Mûsâ b. Ka'b'a gittiler. Ebü'l-Cehm durumu ve İbrâhim b. Seleme'nin söylediklerini ona anlattı. Mûsâ b. Ka'b: "Dinarları acilen ona ver ve onu gönder," dedi. Ebü'l-Cehm ayrıldı ve dinarları İbrâhim b. Seleme'ye verdi. Onu bir katıra bindirdi ve onu iki adamla gönderdi. Adamlar onu Kûfe'ye kadar götürdüler. Ebü'l-Cehm kampta Mervân'ın İmam İbrâhim'i öldürdüğüne dair haber yayılınca Ebû Seleme'ye: "İmam öldürüldüyse kardeşi Ebü'l-Abbâs imam ve halife olmuştur," dedi. Ebû Seleme ona: "Ey Ebü'l-Cehm! Ebû Humeyd'in Kûfe'ye girmesine izin verme. Zira onlar fitne ve fesat ehlidir," dedi.

Bir sonraki gece İbrâhim b. Seleme, Ebü'l-Cehm ve Mûsâ b. Ka'b'a gelerek Ebü'l-Abbâs ve hane halkından onlara bir mesaj iletti. Aynı gece komutanlar ve Şia ile yürüyerek Mûsâ b. Ka'b'ın evinde toplandılar. Bunların içinde Abdülhamîd b. Rib'î, Seleme b. Muhammed, Abdullah et-Tâî, İshak b. İbrâhim, Şerâhîl, Abdullah b. Bessâm ve diğer komutanlar vardı. Kendi aralarında Ebü'l-Abbâs ve hane halkına gitmeye karar verdiler. Ertesi gün gizlice Kûfe'ye girdiler. Başlarında Mûsâ b. Ka'b, Ebü'l-Cehm ve Ebû Humeyd el-Himyerî –kendisi Muhammed b. İbrâhim'dir– vardı. Doğruca Velîd b. Sa'd'ın evine gittiler. İçeri girince Mûsâ b. Ka'b ve Ebü'l-Cehm: "Hanginiz Ebü'l-Abbâs?" diye sordular. Oradakiler Ebü'l-Abbâs'ı işaret edince

onu selamladılar ve İmam İbrâhim için taziyelerini sundular. Sonra yanında Ebû Humeyd, Ebû Mukātil, Süleyman b. Esved, Muhammed b. Husayn, Muhammed b. Hâris, Nehâr b. Husayn, Yûsuf b. Muhammed ve Ebû Hüreyre, Muhammed b. Ferrûh'u bırakarak kamplarına döndüler.

Ebû Seleme ise Ebü'l-Cehm'e haber göndererek onu çağırdı. Nitekim Ebü'l-Cehm ona Kûfe'ye gittiğini haber vermişti. Ebû Seleme ona: "Ey Ebü'l-Cehm! Neredeydin?" diye sordu. Ebü'l-Cehm: "İmamımın yanındaydım," dedi. Çıkınca Hâcib b. Saddân'ı çağırdı ve onu Kûfe'ye gönderdi. Kendisine: "Git ve Ebü'l-Abbâs'ın huzuruna çıkarak onu hilafet unvanıyla selam- [431]
la," dedi. Ebû Humeyd ve arkadaşlarına haber göndererek: "Ebû Seleme size gelirse yalnız başına girsin. İçeri girip de biat etse mesele yoktur. Aksi takdirde boynunu vurun," dedi. Nitekim çok geçmeden Ebû Seleme geldi ve yalnız başına girdi ve Ebü'l-Abbâs'a hilafet unvanıyla selam verdi. Ebü'l-Abbâs ona kampına gitmesini emretti. Ebû Seleme aynı gece çıkıp gitti. Sabah olunca insanlar silahlarını kuşandılar ve saf düzenine girerek Ebü'l-Abbâs'ın çıkışını beklediler. Binek hayvanlarını getirdiler. Ebü'l-Abbâs ve maiyetindeki hane halkıyla bindiler ve Kûfe'deki Emaret Konağı'na gittiler, 12 Rebîülâhir Cuma günü konağa girdiler. Akabinde Ebü'l-Abbâs konaktan mescide geçti ve minbere çıktı. Allah'a hamdüsenada bulunduktan sonra Rabbin azametini dile getirdi, Peygamber'in (sav.) fazlından söz etti, aslını anlatarak kendisine kadar silsilesini zikretti. Ardından insanlara hayır ve iyilik vaadinde bulunduktan sonra sözlerine son verdi.

Akabinde Dâvûd b. Ali minberde Ebü'l-Abbâs'ın üç basamak aşağısında olduğu hâlde konuştu. Allah'a hamdüsenada bulunduktan sonra Peygamber'e salatüselam getirdi ve şöyle dedi: "Ey insanlar! Vallahi Allah Resulü ile aranızda Ali b. Ebû Tâlib ve arkamda duran Müminlerin Emîri'nden başka gerçek halife gelmemiştir." Akabinde minberden indiler. Ebü'l-Abbâs çıktı. Hammâm A'yen de Ebû Seleme'nin kampında konakladı, Ebû Seleme ile aynı odayı paylaştı. İkisi arasına bir perde çekildi. Ebü'l-Abbâs'ın hâcibi Abdullah b. Bessâm idi. Kûfe'ye ve çevresine amcası Dâvûd b. Ali'yi halef olarak bıraktı. Amcası

Abdullah b. Ali'yi de Ebû Avn b. Yezîd'e gönderdi. Kardeşinin oğlu Îsâ b. Mûsâ'yı, Vâsıt'ta İbn Hübeyre'yi muhasara eden Hasan b. Kahtabe'ye gönderdi. Yahyâ b. Ca'fer b. Temâm b. Abbâs'ı Medain'de bulunan Humeyd b. Kahtabe'ye gönderdi. Ebû Yakzân Osman b. Urve b. Muhammed b. Ammâr b. Yâsir'i Ahvaz'da bulunan Bessâm b. İbrâhim'e gönderdi. Seleme b. Amr b. Osman'ı Mâlik b. Tarîf'e gönderdi. Ebü'l-Abbâs birkaç ay kampta kaldıktan sonra oradan ayrıldı. Hâşimiyye şehrinde Kûfe Konağı'nda konakladı. Ayrılmadan önce Ebû Seleme'yi tebdili kıyafet ederek izlemiştir. Ancak bu durum fark edilmiştir.

[432] **Mervân b. Muhammed'in Zap'ta Yenilgisi**

Bu yılda Mervân b. Muhammed, Zap'ta hezimete uğradı.

Bu vakaya dair haberler:

Ali b. Muhammed, Ebü's-Serî, Cebele b. Ferrûh, Hasan b. Reşîd, Ebû Sâlih el-Mervezî ve diğer bazı ravilerden naklen şöyle anlattı:

Ebû Avn Abdülmelik b. Yezîd el-Ezdî, Kahtabe tarafından Nihavend'in Şehrizor beldesine gönderdi. Ebû Avn Osman b. Süfyân'ı öldürdü ve Musul bölgesinde konuşlandı. Mervân, Osman'ın öldürüldüğünü haber alınca Harran'dan hareket etti. Yolda bir mevkide istirahat etti. "Bu mevkiin adı nedir?" diye sordu. "Belvâ," dediler. Mervân, Alvâ ve Büşrâ olsun," dedi.[42] Ardından Re'sül'ayn'a, oradan da Musul'a geçti. Burada Dicle kenarında konakladı ve bir hendek kazdırdı. Ebû Avn onun üzerine yürüdü ve Zap tarafında konakladı. Bunun üzerine Ebû Seleme Uyeyne b. Mûsâ, Minhâl b. Fettân ve İshak b. Talha'yı destek olmak üzere üçer bin askerle Ebû Avn'a gönderdi. Ebü'l-Abbâs zahir olunca destek olmaları için Seleme b. Muhammed'i iki bin, Abdullah et-Tâî'yi bin beş yüz, Abdülhamîd b. Rib'î et-Tâî'yi iki bin, Vidâs b. Nadle'yi beş yüz askerle Ebû Avn'a gönderdi. Sonra "Hane halkımdan kim Mervân üzerine gitmek ister?" dedi. Abdullah b. Ali: "Ben," dedi. Ebü'l-Abbâs: "Allah'ın bereketiyle git," dedi. Abdullah yola çıktı ve Ebû Avn'a iltihak etti. Ancak Ebû Avn çadırlarını

42 Belvâ bela, *alvâ* yükseklik. *büşrâ* müjde demektir. Kötülüğü çağrıştıran kelime yerine hayrı çağrıştıran bir kelimeyi zikrederek uğursuzluğu defetmeyi murat etmiştir (çev.).

onun için tahliye etti. Bunun üzerine Abdullah b. Ali emniyet kuvvetinin başına Ayyâş b. Habîb et-Tâî'yi, muhafızlarının başına da Nusayr b. Muhtefiz'i getirdi. Ebü'l-Abbâs Mûsâ b. Ka'b'ı otuz kişiyle posta olarak Abdullah b. Ali'ye gönderdi. 2 Cemâziyelâhir 132 tarihinde Abdullah b. Ali nehirde bir geçiş yerini sordu. Zap'ta bir geçiş yerini gösterdiler. Bunun üzerine Uyeyne b. Mûsâ'ya emir vererek geçmesini söyledi. Uyeyne beş bin kişiyle nehirden karşıya geçerek Mervân'ın ordusuna geldi. Onlarla akşama kadar savaştı. Onlar için meşaleler yakıldı, muharebeye ara verdiler. Ancak Uyeyne tekrar geçiş yerinden karşıya geçerek Abdullah b. Ali'ye iltihak etti. Mervân sabahlayınca köprüyü kurdu ve oğlu Abdullah'ı göndererek Abdullah b. Ali'nin karşısında hendek kazmasını emretti. Bunun üzerine Abdullah b. Ali el-Muhârik b. Gıfâr'ı dört bin askerle üzerine gönderdi. Abdullah geldi ve Abdullah b. [433] Ali'nin ordugâhına beş mil mesafede konuşlandı. Abdullah b. Mervân, Velîd b. Muâviye'yi üzerine gönderdi. Velîd, Muhârik ile karşılaştı; Muhârik'ın adamları hezimete uğradı, bir kısmı esir alınırken bir kısmı da öldürdü. Velîd onları Abdullah b. Mervân'a gönderdi. Abdullah da onları kellelerle birlikte Mervân'a gönderdi. Mervân: "Bana esirlerden birini getirin," dedi. Ona Muhârik'ı getirdiler –o sıskaydı–. Mervân ona: "Muhârik sen misin?" dediğinde Muhârik: "Hayır, ben bir köleyim," dedi. Mervân: "Muhârik'ı tanıyor musun?" Muhârik: "Evet," dedi. Mervân: "O zaman şu kellelere bak, içlerinde o var mı?" dedi. Muhârik kellelerden birine bakarak: "Bu o," dedi. Bunun üzerine Mervân, Muhârik'ı serbest bıraktı. Mervân'ın maiyetindeki adamlardan biri tanımadığı Muhârik'a bakarak: "Allah, Ebû Müslim'e lanet etsin! Bu adamları bize karşı çıkarıyor, bunlarla bize karşı savaşıyor," dedi.

Ali dedi: Horasan'dan yaşlı bir zat bize şöyle anlattı:

Mervân, Muhârik'a: "Muhârik'ı görsen tanır mısın? Bize getirilen bu kelleler arasında olduğunu iddia ettiler," dedi. Muhârik: "Görsem tanırım," dedi. Mervân: "Ona o kelleleri gösterin," dedi. Muhârik: "Bu kelleler arasında kellesi yok. O muhakkak kaçmıştır," dedi. Bunun üzerine Mervân onu serbest bıraktı. Abdullah b. Ali, Muhârik'ın yenildiğini haber alın-

ca Mûsâ b. Ka'b ona: "Kaçkınlar gelmeden, Muhârik'ın başına gelenler ortaya çıkmadan Mervân'ın üzerine yürü," dedi. Bunun üzerine Abdullah b. Ali, Muhammed b. Savl'ı çağırdı ve onu kampın başında bıraktı ve yola çıktı. Sağında Ebû Avn, Mervân'ın solunda ise Velîd b. Muâviye vardı. Mervân'ın ordusunda Muhammire'den üç bin kişi vardı. Ayrıca Zekvâniye, Sahsahiye ve Râşidiye fırkaları da onunla birlikteydi. Mervân iki ordu karşılaşınca Abdülazîz b. Ömer b. Abdülazîz'e: "Eğer öğleye kadar bizimle savaşmazlarsa emaneti Îsâ b. Meryem'e devredecek olan biz olacağız. Öğleden önce bize savaş açarlarsa o zaman *innâ lillâhi ve innâ ileyhi râci'ûn* diyeceğiz," dedi. Mervân ayrıca Abdullah b. Ali'ye haber göndererek mütareke talebinde bulundu. Abdullah: "İbn Züreyk yalan söyledi. İnşallah öğle vakti girmeden süvarilerle onu basacağım," dedi. Mervân Şamlılara: "Durun ve savaşı başlatmayın," dedi ve güneşin durumuna baktı. Derken Velîd b. Muâviye –Mervân'ın damadı– saldırıya geçti. Mervân öfkelendi ve ona küfretti. İbn Muâviye, Abdullah b. Ali'nin ordusunun sağ kanadıyla muharebeye girişti. Ebû Avn, Abdullah b. Ali'ye doğru çekildi. Mûsâ b. Ka'b, Abdullah'a: "İnsanlara emir ver, insinler," dedi. Bunun üzerine: "Yere in!" diye seslenildi. İnsanlar atlardan
[434] yere indiler ve mızraklarını karşı tarafa doğru yönelttiler ve dizleri üzerine vaziyet alarak savaştılar. Şam halkı gerilemeye başladılar. Âdeta itiliyorlardı. Abdullah ilerlemeye başladı. "Yâ Rab! Senin uğruna daha ne kadar öldürüleceğiz!" dedi. Sonra "Ey Horasan halkı! İbrâhim için intikam! Yâ Muhammed! Yâ Mansûr!" diye seslendi. Muharebe şiddetlendi. Bunun üzerine Mervân, Kudâa'ya: "Yere inin," dedi. Onlar: "Benî Süleym'e söyle onlar insin," dediler. Mervân, Sekâsik'e: "Saldırın!" diye haber gönderdi. Ancak onlar: "Benî Âmir'e söyle onlar saldırsınlar," dediler. Mervân, Sekûn'e: "Saldırın!" diye haber gönderdi. Ancak onlar da: "Gatafân'a söyle onlar saldırsınlar," dediler. Bu kez de emniyet kuvvetinin başındaki adama: "Yere in," dedi. Adam: "Kendimi hedef yapacak değilim," dedi. Mervân ona: "Allah'a yemin ederim seni cezalandıracağım," dedi. Adam: "Keşke gücün yetse," dedi. Bunun üzerine Şam askerleri hezimete uğradılar. Mervân da kaçtı, köprüyü kesti. O gün boğulanlar ölenlerden fazlaydı. O gün boğulanlar

arasında tahttan indirilen İbrâhim b. Velîd b. Abdülmelik de vardı. Abdullah b. Ali, Zap'taki köprünün tutulmasını emretti. Boğulanları çıkardılar, üç yüz kişi çıkardılar. Çıkarılanların arasında İbrâhim b. Velîd b. Abdülmelik de vardı. Abdullah b. Ali şu ayeti okudu: "*Bir zamanlar biz sizin için denizi yardık ve sizi kurtardık. Firavun'un taraftarlarını da siz bakıp dururken denizde boğduk.*"[43]

Abdullah b. Ali yedi gün ordugâhında ikamet etti. Saîd b. Âs'ın oğullarından biri Mervân'ı ayıplayarak şu beyitleri dile getirdi:

Kaçış ve hezimet Mervân'a musallat oldu. Ona: Zalim zulme maruz kaldı ve kaçış onun şanından oldu, dedim.

Kaçış nereye? Mülkü terk ettin. Senin için ağır yürüyüş yok artık din ve hasep de yok.

Kelebek yumuşaklığı görünümlü ancak Firavun gibi zalim olup cömertliğini ararsan onu tamah eden bir köpek olarak bulursun.

Abdullah b. Ali, Müminlerin Emîri Ebü'l-Abbâs'a yazarak zaferi müjdeledi. Mervân kaçtı. Abdullah b. Ali, Mervân'ın ordugâhını ve içindekileri ele geçirdi. Ordugâhta çok miktarda silah ve mal vardı. Ordugâhta Abdullah b. Mervân'ın cariyesi dışında kadın bulamadılar. Abdullah b. Ali'nin mektubu Ebü'l-Abbâs'ın eline geçince iki rekât namaz kıldı. "*Talut askerlerle beraber ayrılınca: Biliniz ki Allah sizi bir nehirle imtihan edecek.*" sözüyle başlayan ve "*dilediği ilimlerden ona öğretti,*"[44] sözüyle biten ayetleri okudu ve savaşa katılan herkese beş yüz dirhem verilmesini emretti ve onların erzakını [435] seksene çıkardı.

Ahmed b. Züheyr bize Ali b. Muhammed'den naklen Abdurrahman b. Ümeyye'nin şöyle dediğini anlattı:

Mervân, Horasan ordusuyla karşılaşınca ne yapsa muhakkak işine halel ve fesat karışırdı. Bana anlatıldığına göre hezimete uğradığı gün, insanlar savaşırken kendisi ayakta duruyordu. Bu sırada bazı malların çıkarılmasını emretti. İnsanlara: "Sabırlı olun ve sebat edin. Bu mallar sizindir." Bunun üzerine bazı insanlar mallara yönelerek bir kısmını aldılar.

43 Bakara, 2/50.
44 Bakara, 2/249.

Ona haber göndererek insanların mallara yöneldiklerini ve malları alıp götüreceklerinden endişe ettiklerini bildirdiler. Oğlu Abdullah'a haber göndererek: "Adamlarınla geride kalan askerlerin yanına git ve o maldan alanları öldür, diğerlerinin bir şey almasına mani ol," dedi. Abdullah adamları ve sancağıyla gitmeye yeltenince askerleri onun kaçtığını düşünerek kaçmaya başladılar.

Ahmed b. Ali bize Ebü'l-Cârûd es-Sülemî'den naklen Horasanlı bir adamın şöyle dediğini anlattı:

Zap'ta Mervân ile karşılaştık. Şam halkı âdeta demir dağlar gibi bize saldırdılar. Biz diz çöküp mızrakları hedefe doğru yönlendirerek vaziyet aldık. Âdeta bir bulut gibi bizden uzaklaşmaya başladılar. Allah onlara karşı bize bir üstünlük verdi. Nehri geçtiklerinde köprü kırıldı. Üzerinde Şamlılardan bir adam kaldı. Bizden bir adam ona saldırdı. Ancak Şamlı onu öldürdü. Sonra bir kişi daha ona saldırdı. Şamlı onu da öldürdü, ardından üçüncüsünü de bertaraf etti. Bu kez bizden bir adam bize: "Bana keskin bir kılıç ve sert bir kalkan bulun," dedi. Ona verdik. Bunun üzerine Şamlının üzerine yürüdü. Şamlı ona bir darbe indirdi. Ancak bizim adam kalkanla ondan korundu ve bir darbeyle karşılık vererek ayağını kesti ve onu öldürerek geri döndü. Onu omuzlar üzerinde taşıyarak tekbir getirdik. Baktık ki Ubeydullah Kâbulî'dir.

Mervân'ın Zap'taki hezimeti –rivayete göre– 11 Cemâziyelâhir Cumartesi sabahı gerçekleşti.

***

İmam İbrâhim'in Öldürülmesi

Bu yılda İbrâhim b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs öldürüldü.

Öldürülmesinin Sebebi

Siyerciler İbrâhim b. Muhammed'in durumunda ihtilaf etmişlerdir. Bazılarına göre İbrâhim öldürülmedi. O Mervân b. Muhammed'in hapishanesinde vebadan öldü.

[436] Buna dair rivayetler:

Ahmed b. Züheyr bana Abdülvehhâb b. İbrâhim b. Hâlid b. Yezîd b. Hüreym'den naklen Ebû Hâşim Muhalled b. Muhammed b. Sâlih'in şöyle dediğini anlattı:

Muhammed b. Mervân, Dahhâk üzerine gitmek için Rakka'ya geldiğinde, Saîd b. Hişâm b. Abdülmelik ve iki oğlu Osman ile Mervân'ı bağlı vaziyette yanında bulunuyorlardı. Ancak daha sonra onları Harran'daki vekiline gönderdi. Mervân'ın vekili onları Harran Hapishanesi'nde hapsetti. Aynı hapishanede İbrâhim b. Ali b. Abdullah b. Abbâs, Abdullah b. Ömer b. Abdülazîz, Abbâs b. Velîd ve Ebû Muhammed es-Süfyânî –ona Baytâr diyorlardı– de bulunuyordu. Harran'da vuku bulan bir veba sebebiyle hapishanede bulunan Abbâs b. Velîd, İbrâhim b. Muhammed ve Abdullah b. Ömer b. Abdülazîz öldü. Ravi dedi: Mervân'ın Zap hezimetinden önce –nitekim Abdullah b. Ali bir cuma gününde onu hezimete uğrattı–, Saîd b. Hişâm ve beraberindeki mahkûmlar hapishane sorumlusunu öldürerek kaçtılar. Muhammed es-Süfyânî ise yanındakilerle kaçmayı meşru görmeyerek kaçmadı. Bunun üzerine Harran halkı ve ayaktakımı bazı kimseler; Saîd b. Hişâm, Şerâhîl b. Mesleme b. Abdülmelik, Abdülmelik b. Bişr et-Tağlibî ile adı Kûşân olan dördüncü Erminye patriğini taşlayarak öldürdüler. Mervân onları öldürdükten yaklaşık on beş gün sonra Zap yenilgisinden kaçarak Harran'a döndü. Ebû Muhammed'i ve hapistekileri serbest bıraktı.

Ömer, Abdullah b. Kesîr el-Abdî'den naklen Ali b. Mûsâ ve babası Mûsâ'dan şöyle rivayet etti:

Mervân, içinde bulunduğu evi üzerine yıkarak İbrâhim b. Muhammed'i öldürdü.

Ömer dedi: Muhammed b. Ma'rûf b. Süveyd, babası ve Mühelhil b. Safvân'dan naklen anlattı. Ömer dedi: Sonra Mufaddal b. Ca'fer b. Süleyman, Mühelhil b. Safvân'dan naklen bana şöyle dediğini anlattı:

Hapiste İbrâhim b. Muhammed'e hizmet ederdim. Onunla birlikte hapiste Abdullah b. Ömer b. Abdülazîz ve Şerâhîl b. Mesleme b. Abdülmelik de vardı. Birbirlerini ziyaret ederlerdi. Özellikle İbrâhim ile Şerâhîl arasında bir samimiyet vardı. Bir gün onun adamı ona süt getirdi ve ona: "Kardeşin sana diyor [437] ki: Bu sütten içtim, güzel buldum. İstedim ki sen de ondan içesin." İbrâhim sütü aldı ve içti. Ancak hemen rahatsızlandı, vücudunda bir kırgınlık hissetti. O gün Şerâhîl'i ziyaret edecekti. Ancak gecikince Şerâhîl ona haber göndererek: "Kurban olayım, neden geciktin?" dedi. İbrâhim ona: "Bana gönderdiğin

sütü içince rahatsızlandım," diye haber verdi. Bunun üzerine Şerâhîl korku içinde ona gelerek: "O'ndan başka ilah olmayan Allah'a yemin ederim ki bugün süt içmedim, sana da süt göndermedim. *İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râci'ûn.* Sana tuzak kurmuşlar." Ravi dedi: Vallahi İbrâhim o geceyi geçirdikten sonra sabah vakti hayatını kaybetti. Bunun üzerine İbrâhim b. Ali b. Seleme b. Âmir b. Hereme b. Hüzeyl b. Rebî' b. Âmir b. Sabîh b. Adî b. Kays –o İbnü'l-Hâris b. Fihr– onu şu beyitlerle andı:

Kendimi celadet sahibi sanırdım. Ancak Harran'da dinin ismetini içine alan bir kabir beni yıktı.

O kabirde levhalar, taşlar ve çamur arasında insanların hepsinin en hayırlısı olan bir imam yatmaktadır.

Musibeti umum Müslümanlar için bir musibettir, âdeta zengin ve fakir herkesi çaresiz bırakmıştır.

Zulmünden dolayı Allah Mervân'ı affetmesin, bu duaya âmin diyen herkesi affetsin.

***

Mervân b. Muhammed'in Öldürülmesi

Bu yılda Mervân b. Muhammed b. Mervân b. Hakem öldürüldü.

Mervân b. Muhammed'in öldürülmesi ve takibattan kaçış yolunda Şamlıların onunla savaşmasına dair haberler:

Ahmed b. Züheyr bana şöyle anlattı: Abdülvehhâb b. İbrâhim bize Ebû Hâşim Muhalled b. Muhammed'den naklen şöyle dediğini anlattı:

Mervân Zap'tan kaçtığında ben de onun askeriydim. Mervân'ın komutası altında altmış bin, oğlu Abdullah'ın komutası altında da altmış bin asker olmak üzere yüz yirmi bin asker vardı. Zap Nehri ikisi arasındaydı. Abdullah b. Ali'nin ordusu, aralarında Ebû Avn ve Humeyd b. Kahtabe'nin de bulunduğu bir grup komutanla birlikte Mervân ile karşılaştı. Hezimete uğrayınca Mervân Harran'a kaçtı. Harran'da kardeşinin oğlu ve amili olarak Ebân b. Yezîd b. Muhammed b. Mervân
[438] vardı. Mervân burada yirmi küsur gün kaldı. Abdullah b. Ali, Harran'a yaklaşınca Mervân akrabalarını, oğullarını ve ailesini yanına alarak kaçtı. Harran şehrinde de Ebân b. Yezîd'i bıraktı. Ebân aynı zamanda Mervân'ın kızı Ümmü Osman'ın

kocasıydı. Abdullah b. Ali gelince Ebân siyah bayraklarla onu karşıladı, ona biat ederek emrine girdi. Abdullah ona ve Harran ile Cezîre'de bulunan insanlara aman verdi. Mervân ise yoluna devam ederek Kinnesrîn'e uğradı. Abdullah b. Ali ise onu takip ediyordu. Sonra Kinnesrîn'den Humus'a geçti. Humus halkı onu çarşılarda karşıladılar, emrine girdiler. Burada iki üç gün kaldıktan sonra buradan da ayrıldı. Humuslular onun maiyetindekilerin azlığını görünce ona saldırmaya heveslendiler. Korku içinde kaçıyor diyerek peşine düştüler. Birkaç mil ötede ona yetiştiler. Atlarının çıkardıkları tozu görünce azatlılarından biri Yezîd diğeri de Muhalled adında iki komutanına iki vadide pusu kurdurdu. Her iki pusuyu geçip de ona yaklaşıp aileler uzaklaşınca maiyetindekilerle onlara karşı saf düzenine geçti ve onlara seslendi. Ancak sayılarının çokluğuyla onunla savaşmaktan vazgeçmediler. Bunun üzerine iki taraf arasında savaş başladı. Arkada pusuda yatanlar da harekete geçtiler. Mervân onları hezimete uğrattı, süvarileri onları tepeleyerek şehrin yakınına kadar onları kovaladılar.

Sonra Mervân yoluna devam ederek Dımaşk'a uğradı. Dımaşk Valisi Velîd b. Muâviye b. Mervân idi. Kendisi Mervân'ın damadıydı ve Ümmü'l-Velîd adındaki kızının eşiydi. Mervân burayı da terk etti ve Velîd'i burada bıraktı. Abdullah b. Ali gelince birkaç gün şehri muhasara ettikten sonra şehir fethedildi ve Abdullah b. Ali savaşarak şehre girdi. Velîd b. Muâviye de öldürülenler arasındaydı. Abdullah şehrin duvarını yıktı. Mervân ise Ürdün'e uğradı. Oranın amili olan Sa'lebe b. Selâme el-Âmilî onunla birlikte yola çıktı; Ürdün'ü valisiz bıraktı. Abdullah b. Ali gelince buraya vali tayin etti. Ardından Filistin'e geçti ve oranın valisi Ramâhıs b. Abdülazîz'i de yanına alarak Mısır'a geçti. Buradan Bûsîr beldesine geçti. Âmir b. İsmâil ve Şu'be, Musul süvarileriyle gece vakti ona baskın yaparak onu öldürdüler. Mervân'ın iki oğlu Abdullah ve Ubeydullah, Mervân'a baskın yapılan gece Habeşistan topraklarına kaçtılar. Ancak burada da başları beladan kurtulmadı, Habeşliler onlarla savaştılar, Ubeydullah öldürülürken Abdullah ve maiyetindeki birkaç kişiyle kurtuldu. Bunların içinde Bekir b. Muâviye el-Bâhilî de vardı. Bu adam kurtulduysa da Meh-

dî'nin hilafeti döneminde Filistin Amili Nasr b. Muhammed b. Eş'as onu yakaladı ve Mehdî'ye gönderdi.

[439] Ali b. Muhammed, Bişr b. Îsâ, Nu'mân Ebü's-Serî, Mihrez b. İbrâhim, Ebû Sâlih el-Mervezî ve Cebrâil'in azatlısı Amâre'den naklen şöyle dediklerini anlattı:

Mervân yüz yirmi bin kişilik bir orduyla Abdullah b. Ali'ye karşı çıktı. Abdullah b. Ali ise yirmi bin kişiyle savaştı.

O sırada Abdullah b. Ali'nin yanında bulunanların sayısı konusunda ihtilaf ettiler.

Müslim b. Mugîre, Mus'ab b. Rebî' el-Has'amî'den –kendisi Ebû Mûsâ b. Mus'ab olup Mervân'ın kâtibiydi– naklen şöyle dediğini anlattı:

Mervân hezimete uğrayıp da Şam diyarı Abdullah b. Ali'nin eline geçince ondan aman diledim. Abdullah bana aman verdi. Bir gün yanında otururken kendisi yaslanmış vaziyette oturuyordu; Mervân'dan ve hezimetinden söz etti ve bana: "Savaşa şahit oldun mu?" diye sordu. "Evet! Allah, emîri ıslah etsin," dedim. Abdullah: "Bana gözlemlerini anlat," dedi. Mus'ab: "O gün Mervân bana: Kavme karşı bir yararlık göster," dedi. Ona: "Ben kalem adamıyım savaş adamı değilim," dedim. Mervân bir sağa ve bir sola baktıktan sonra: "Onlar on iki bin kişi," dedi. Bunun üzerine Abdullah doğrulup şöyle dedi: "Allah onu kahretsin! On iki binden fazla olan divana kayıtlı sayıyı bile vermemiş."

***

Şimdi söz Ali b. Muhammed'in üstatlarından naklettiği rivayete döndü. Şöyle ki Mervân kaçtı, Musul'a geldi. Musul'un başında Hişâm b. Amr et-Tağlibî ile Bişr b. Huzeyme el-Esedî vardı. Musullular köprüyü kestiler. Bunun üzerine Mısırlılar: "Mervân buradadır," diye seslendiler. Musullular: "Yalan söylüyorsunuz. Müminlerin Emîri kaçmaz," dediler. Bunun üzerine Mervân, Beled'e giderek burada Dicle Nehri'ni geçti ve Harran'a döndü. Ardından Dımaşk'a uğradı ve orada Velîd b. Muâviye'yi amil olarak bıraktı ve ona: "Şam halkı toplanıncaya kadar düşmanla savaş," dedi. Sonra Filistin'e uğradı, Ebû Futrus Nehri'ne indi. Hakem b. Dab'ân el-Cüzâmî, Filistin'e galebe çalmıştı. Mervân, Abdullah b. Yezîd b. Ravh b. Zinbâ''a haber göndererek ona yetki verdi. Ancak beytülmâl Hakem'in

elindeydi. Öte yandan Ebü'l-Abbâs Abdullah b. Ali'ye yazarak Mervân'ın peşine düşmesini emretti. Bunun üzerine Abdullah, Musul'a gitti. Hişâm b. Amr et-Tağlibî ile Bişr b. Huzeyme onu karşıladılar. İkili Musul'da siyah sancakları kaldırmışlardı ve şehrin kapılarını ona açtılar. Ardından Harran'a geçti. Musul'un başında vali olarak Muhammed b. Savl'u bıraktı; İbrâhim b. Muhammed'in içinde hapsedildiği meskeni yıktı. Ardından Menbic'e geçti. Onlar da siyah sancakları kaldırmış- [440]
lardı. Abdullah buraya uğradı ve Ebû Humeyd el-Merverûzî'yi burada amil olarak bıraktı. Kinnesrîn halkı da ona biat ettiklerini bildirmek üzere Ebû Ümeyye et-Tağlibî'yi ona gönderdiler. Bu arada Abdüssamed b. Ali, Ebü'l-Abbâs tarafından destek olarak dört bin askerle gönderildi. Abdullah, Abdüssamed'in gelişinden sonra iki gün daha ikamet etti, ardından Kinnesrîn'e geçti. Kinnesrîn halkı da şehri siyahlarla süslemişlerdi. Abdullah burada da iki gün ikamet ettikten sonra Humus'a geçti. Burada birkaç gün kaldı, Humuslular ona biat ettiler. Ardından Ba'lebek'e gitti, orada iki gün ikamet ettikten sonra buradan ayrıldı ve Aynülhür'e geçti. Burada da iki gün ikamet etti, buradan ayrılarak Şam'da bir köy olan Mezze'ye indi ve orada kaldı. Buradayken Sâlih b. Ali de destek olarak ona geldi, yanında Bessâm b. İbrâhim, Hufâf, Şu'be ve Heysem b. Bessâm olduğu hâlde sekiz bin askerle Merc Azrâ'da konuşlandı. Ardından Abdullah b. Ali harekete geçti ve Doğu Kapısı'na dayandı. Sâlih b. Ali de Câbiye Kapısı karşısında konuşlandı. Ebû Avn, Keysân Kapısı'na dayandı. Bessâm ise Bâbü's-Sağīr'in önünde konuşlandı. Humeyd b. Kahtabe Toma Kapısı'nda, Abdüssamed, Yahyâ b. Safvân ve Abbâs b. Yezîd, Ferâdîs Kapısı'na dayandılar. Dımaşk'ta da Velîd b. Muâviye vardı. Abbasiler Dımaşk ve Belkā'yı muhasara altına aldılar. Şehrin içindekiler asabiyet saikiyle birbirlerini öldürmeye başladılar. Velîd'i de öldürdüler. Bunun üzerine 10 Ramazan 132 Çarşamba günü şehrin kapılarını açtılar. Şehrin surlarına ilk çıkan, Doğu Kapısı tarafından Abdullah et-Tâî, Bâbü's-Sağīr tarafından ise Bessâm b. İbrâhim oldu. Üç saat süreyle savaştılar. Abdullah b. Ali on beş gün Dımaşk'ta ikamet etti; ardından Filistin'e gitmek üzere yola çıktı. Küsve Nehri'nde konakladı. Yahyâ b. Ca'fer el-Hâşimî'yi Medine'ye gönderdi.

Ardından Ürdün'e geçti. Onlar da siyahları kaldırmışlardı. Sonra Beysân'da konakladı. Ardından Merc er-Rûm'a geçti. Oradan da Ebû Futrus Nehri'ne gitti. Mervân ise kaçmıştı. Abdullah Filistin'de ikamet etti. Buradayken Ebü'l-Abbâs'ın mektubu ona geldi. Mektupta: "Sâlih b. Ali'yi Mervân'ın peşine gönder," diye emrediyordu. Bunun üzerine Sâlih b. Ali, Ebû Futrus Nehri'nden yola çıktı. Maiyetinde İbn Fettân, Âmir b. İsmâil ve Ebû Avn vardı. Sâlih b. Ali öncü olarak Ebû Avn ve Âmir b. İsmâil el-Hârisî'yi gönderdi. Yola çıktı ve Remle'ye indi. Ardından yola çıktı ve deniz kıyısına vardı. Sâlih b. Ali gemileri topladı ve Mervân'ı yakalamak için hazırlık yaptı. Kendisi Feremâ'daydı. Abdullah sahilden ilerliyor, gemiler denizde sahil paralelinde seyrediyorlardı. Arkasından Arîş'e indi.

[441] Mervân durumu haber alınca etrafında bulunan yem ve yiyecekleri yakarak kaçtı. Sâlih b. Ali de yürüyüşünü sürdürdü, gece vakti konakladı. Ardından yoluna devam ederek Saîd bölgesine vardı ve burada konakladı. Sâlih, Mervân'ın bir kısım süvarilerinin sahilde yem yaktıklarını haber aldı. Onların üzerine bazı komutanlarını gönderdi. Onlardan bazı adamları yakalayıp onları Fustât'ta bulunan Sâlih b. Ali'ye götürdüler. Mervân ise Nil'i geçti, köprüyü keserek etrafını ateşe verdi. Sâlih de onun peşine düştü. Mervân'ın bir grup süvarileriyle karşılaşınca iki taraf savaştılar. Sâlih onların bir kısmını bertaraf ederek grubu hezimete uğrattı. Ardından başka bir körfeze gitti ve burada Mervân'a ait bir grup süvariye rast geldi ve onların bir kısmını bertaraf etti ve onları hezimete uğrattıktan sonra başka bir körfeze giderek suyu geçti ve bir toz tabakası gördüler. Onu Mervân'a ait sandılar. Onların üzerine Fazl b. Dînâr ve Mâlik b. Kādem komutasında bir öncü birliğini gönderdi. Ancak herhangi bir düşmana rast gelmeyince döndüler. Sâlih tekrar yola çıktı. Sonra Zâtu's-Sâhil diye bilinen bir yerde konakladı. Ebû Avn da Âmir b. İsmâil el-Hârisî ve Şu'be b. Kesîr el-Mâzinî'yi öncü olarak gönderdi. Onlar da Mervân'ın bir grup süvarisine rast geldiler. Onlarla karşılaştılar ve onları yenerek bir kısmını esir aldılar, ele geçirdiklerinin bir kısmını da öldürdüler. Bir kısmını ellerinde bırakarak Mervân'ın nerede olduğunu sordular. Onlar kendilerine aman

verilmesi şartıyla yerini söylediler. Grup harekete geçti, Mervân'ı Bûsîr'de bir kilisede buldular. Gece vakti onun üzerine gittiler. Askerleri kaçtı, kendisi küçük bir grupla onlara karşı mücadele etti. Ancak etrafını kuşatarak onu öldürdüler.

Ali dedi: İsmâil b. Hasan bana Âmir b. İsmâil'den naklen şöyle dediğini anlattı:

Mervân'ı Bûsîr'de bulduk. Ancak küçük bir grup olduğumuz için bize saldırdılar. Bunun üzerine bir hurma bahçesinde toplandık. Az olduğumuzu fark etselerdi bizi yok edebilirlerdi. Yanımdaki arkadaşlarıma: "Sabah vakti olduğunda azlığımızı görürlerse bizden hiç kimse kurtulamaz," dedim. Bükeyr b. Mâhân'ın: "Vallahi sen Mervân'ı öldüreceksin; senin '*dehîd yâ cüvânkesân*'[45] dediğini duyar gibiyim," diye söylediği sözü hatırladım. Bunun üzerine kılıcımın kınını kırdım. Arkadaşlarım da aynısını yaptılar. Ben: "*Dehîd yâ cüvânkesân*," dedim. Bu söz yakıcı bir ateş gibi tesirli oldu ve kaçtılar. Bir adam Mervân'a saldırdı ve kılıcıyla onu öldürdü. Bunun üzerine Âmir b. İsmâil, Sâlih b. Ali'ye gitti. Sâlih Müminlerin Emîri Ebü'l-Abbâs'a şöyle yazdı: "Allah düşmanı Ca'dî'nin peşine düştük. Onu onun benzeri olan Firavun'un yurduna kaçmaya mecbur ettik. Ben de onu orada öldürdüm.

Ali dedi: Ebû Tâlib el-Ensârî bize şöyle anlattı:

Mervân'ı Basra halkından bir adam –adı Mağûd idi ve onu [442]
tanımıyordu– bıçaklayıp yere yıktı. Adam onu öldürünce bir adam: "Müminlerin Emîri öldürüldü!" diye bağırdı. Bunun üzerine süratle ona doğru yöneldiler. Ona ilk yetişen nar satıcısı bir Kûfeli oldu. Adam kellesini kesti. Âmir b. İsmâil onun kellesini Ebû Avn'a, Ebû Avn da kelleyi Sâlih b. Ali'ye, o da onu Yezîd b. Hâni' –Sâlih'in korumasıydı– ile 132 yılının Zilhicce ayının bitimine üç gün kala pazar günü Ebü'l-Abbâs'a gönderdi. Ardından Sâlih b. Ali, Fustât'a geri döndü. Sonra da Şam'a gitti. Ganimetleri Ebû Avn'a teslim etti. Silahları mal ve köleleri de Fazl b. Dînâr'a verdi. Ebû Avn'ı da Mısır'da vekil olarak bıraktı.

Ali dedi: Ebü'l-Hasan el-Horasânî bize şöyle anlattı: Bekir b. Vâil'den yaşlı bir zat bize şöyle dedi:

45 Gençliğine ver (çev.).

Bükeyr b. Mâhân ile birlikte Deyr Kinnâ'daydık. Sohbet ederken bir genç geçti. Yanında iki kırba vardı. Adam Dicle'ye kadar gitti ve iki kırbayı suyla doldurarak geri döndü. Bükeyr onu çağırdı ve ona: "Adın nedir?" diye sordu. "Âmir," dedi. Bükeyr: "Kimin oğlusun?" dedi. "Belhâris'ten İsmâil'in oğluyum," dedi. Bükeyr: "Ben de Belhâris'tenim," dedi. "Benî Müsliye'den misin?" "Ben onlardanım," dedi. Bükeyr: "Vallahi sen Mervân'ı öldüreceksin! Vallahi "*yâ cüvânkesân dehîd*" diye söylerken seni duyar gibiyim," dedi.

Ali dedi: Kinânî bize şöyle anlattı:

Kûfe'de bazı yaşlılarımızın: "Mervân'ın katilleri Benî Müsliye'dir," dediklerini duydum.

Mervân öldürüldüğü gün bazılarına göre 62, bazılarına göre 69, bazılarına göreyse 58 yaşındaydı.

Mervân zilhiccenin bitimine üç gün kala pazar günü öldürüldü. Kendisine biat edildiği günden öldürüldüğü güne kadar geçen süre beş yıl, on ay, on altı gündür. Ebû Abdülmelik künyesiyle çağrılırdı. Hişâm b. Muhammed, Mervân'ın annesi bir Kürttü.

Ahmed b. Züheyr bana Ali b. Muhammed'den naklen Ali b. Mücâhid ve Ebû Sinân el-Cühenî'nin şöyle dediklerini anlattı:

Anlatıldığına göre Mervân b. Muhammed'in annesi İbrâhim b. Eşter'in eşiydi. Muhammed b. Mervân b. Hakem, İb-
[443] nü'l-Eşter öldürüldüğünde onu hamileyken aldı. Giyim kuşamında ve yemek hususunda zevk sahibiydi. Onun yatağında Mervân'ı doğurdu. Ebü'l-Abbâs halife olunca Abdullah b. Ayyâş el-Mentûf huzuruna girdi ve şöyle dedi: Cezîre himârının (Mervân) ve Nehâîlerin cariyesinin oğlu (Nehâîlerden olma Mervân'ın) yerine Resulullah'ın amcasının oğlu ve Abdülmuttalib'in evladını başımıza getiren Allah'a hamdolsun.

***

Bu yılda Abdullah b. Ali, Ebû Futrus Nehri'nde Benî Ümeyye'den yetmiş iki adamı bertaraf etti.

Yine bu yılda Ebû Verd, Kinnesrîn'de Ebü'l-Abbâs'ı haletti ve Kinnesrînlilerle beyaz sancakları kaldırdılar.

***

Ebû Verd'in Siyah Yerine Beyaz Rengi Şiar Edinmesi ve Onun ve Ona Uyanların Akıbeti

Ahmed b. Züheyr bana şöyle dedi: Abdülvehhâb b. İbrâhim, Ebû Hâşim Muhalled b. Muhammed b. Sâlih'ten naklen bana şöyle dediğini anlattı:

Ebû Verd –asıl adı Meczee b. Kevser b. Züfer b. Hâris el-Kilâbî olup Mervân'ın adamlarından, komutan ve silahşorlarındandı.– Mervân hezimete uğradığında kendisi Kinnesrîn'deydi. Abdullah b. Ali, Kinnesrîn'e gelince Ebû Verd ona biat etti ve diğer insanlar gibi onun emrine girdi. Mesleme b. Abdülmelik'in oğulları Bâlis ve Nâûre onun komşularıydılar. Bir süre sonra Abdullah b. Ali'nin Azârmerdîn'den bir komutanı yüz elli süvariyle geldi. Adam Mesleme b. Abdülmelik'in oğullarını ve onların kadınlarını sürdü. Bazıları bu durumu Ebû Verd'e şikâyet ettiler. Bunun üzerine bazı akrabalarıyla birlikte Benî Züfer Mezrası –Husâf olarak da bilinir– adındaki mezradan çıktı, Mesleme'nin müstahkem konutunda bulunan komutana saldırdı, onu ve adamlarını bertaraf etti ve beyazı şiar edinerek Abdullah b. Ali'yi halletti. Kinnesrîn halkını buna davet etti. Nitekim onlar da beyaz şiarını kabul ettiler. Bu sırada Ebü'l-Abbâs Hîre'deydi. Abdullah b. Ali ise Habîb b. Mürre el-Mürrî ile savaşıyordu. Onunla Belkā, Büseniye ve Horan'da savaştılar. Nitekim Abdullah b. Ali onunla ve maiyetindeki gruplarla karşılaşmış ve aralarında bazı muharebeler cereyan etmişti. Habîb, Mervân'ın komutanlarından ve silahşorlarındandı. Beyaz şiarını edinmesinin sebebi, kendisi ve kavmi için endişe etmesiydi. Bu sebeple Kays ve o bölgede Büsniye ve Horan gibi kendisine bağlı diğer gruplar ona biat [444] ettiler. Abdullah b. Ali onların beyaz şiarını benimsediklerini haber alınca Habîb b. Mürre'yi sulha davet etti. Sâlih davetine icabetle onunla sulh yaptı. Abdullah da ona ve adamlarına aman verdi. Akabinde Abdullah, Ebû Verd ile karşılaşmak için Kinnesrîn'e gitmek üzere yola çıktı. Abdullah, Dımaşk'a uğradı; Ebû Gānim Abdülhamîd et-Tâî'yi dört bin askerle burada bıraktı. Abdullah b. Ali'nin karısı ve Amr b. Muhammed'in kız kardeşi Ümmü'l-Benîn bint Muhammed b. Abdülmuttalib en-Nevfelî'ye bu sırada Dımaşk'ta ikamet ediyordu. Abdullah'ın ümmüveledleri ve kıymetli malları da Dımaşk'ta

bulunuyordu. Abdullah, Dımaşk yolundan Humus'a varınca Dımaşk halkının bir kısmı onun biatini bozarak beyaz şiarını benimsediler ve Osman b. Abdüla'lâ b. Sürâka el-Ezdî'ye uyarak harekete geçtiler; Ebû Gânim ve askerleriyle karşılaştılar. Onu hezimete uğratarak çok sayıda askerini bertaraf ettiler. Ayrıca Abdullah'ın Dımaşk'ta bıraktığı mal ve eşyalarına el koydular. Ancak aile fertlerine dokunmadılar. Bunun üzerine Dımaşk halkı beyaz şiarını esas aldılar ve muhalefette karar kıldılar. Abdullah b. Ali yoluna devam etti. Bu arada Kinnesrîn halkından bir grup Ebû Verd'in maiyetinde toplandılar; Humus ve Tedmür halkıyla yazıştılar. Bunun üzerine başlarında Ebû Muhammed b. Abdullah b. Yezîd b. Muâviye b. Ebû Süfyân olduğu hâlde binlerce insan onlara iltihak ettiler. Bunlar da Ebû Muhammed'e davet ettiler ve hakkında yorumlar yapılan "Süfyânî"nin kendisi olduğunu söylediler. Bunlar yaklaşık kırk bin kişiydiler. Abdullah b. Muhammed onlara yaklaşınca –Ebû Muhammed Merc Ahrem'de konuşlanmıştı ancak askerin sevk ve idaresinden ve savaş işlerinden Ebû Verd sorumluydu.– kardeşi Abdüssamed b. Ali'yi on bin süvariyle onların üzerine gönderdi. Ebû Verd onlarla karşılaştı. İki ordugâh arasında karşılaştılar. İki tarafta can kaybı arttı. Ebû Verd'in askerleri sebat ederken Abdüssamed ve askerleri yenildiler, onlardaki can kaybı binleri buldu. Abdüssamed, Humeyd b. Kahtabe ve maiyetlerindeki komutanlar dönünce Abdullah b. Ali bu kez harekete geçti, iki taraf ikinci defa Merc Ahrem'de karşılaştılar, şiddetli bir muharebe oldu, Abdullah'ın bazı askerleri geri çekildiler. Ancak tekrar mevkilerine döndüler. Abdullah ve Humeyd b. Kahtabe sebat ederek karşı tarafı hezimete uğrattılar. Ebû Verd, ailesinden ve kavminden beş yüz kadar kişiyle direndilerse de hepsi bertaraf edildiler. Ebû Muhammed ve maiyetindeki Kelbliler kaçtılar ve Tedmür'e sığındılar. Abdullah, Kinnesrinlilere aman verdi. Onlar da siyahları kaldırdılar ve ona biat ederek emrine girdiler. Bunun üzerine beyazları şiar edindikleri ve Ebû Gânim'i hezimete uğrattıkları için Dımaşk üzerine yürüdü. Abdullah Dımaşk'a yaklaşınca muhalifler kaçtılar, dağıldılar. Bu nedenle aralarında savaş olmadı. Bunun üzerine Abdullah, Dımaşklılara aman verdi ve onları olanlardan dolayı sorumlu tutmadı.

Ravi dedi: Ebû Muhammed izini kaybettirdi ve Hicaz'a [445] kaçtı. Ancak Ebû Ca'fer'in valisi Ziyâd b. Abdullah el-Hârisî, Ebû Muhammed'in gizlendiği yeri haber alınca onun üzerine süvariler gönderdi. Bunlar onunla savaşarak onu öldürdüler. İki oğlu da esir alındı. Ziyâd, Ebû Muhammed'in kellesini ve iki oğlunu Müminlerin Emîri Ebû Ca'fer'e gönderdi. Ebû Ca'fer ikisinin serbest bırakılmasını emretti.

Ali b. Muhammed ise şöyle anlattı: Nu'mân Ebü's-Serî, Cebele b. Ferrûh, Süleyman b. Dâvûd ve Ebû Sâlih el-Mervezî şöyle anlattılar:

Ebû Verd, Kinnesrîn'de biatini bozdu. Bunun üzerine Ebü'l-Abbâs Futrus'ta bulunan Abdullah b. Ali'ye yazarak Ebû Verd'e savaş açmasını emretti. Ardından Abdüssamed'i yedi bin askerle Kinnesrîn'e gönderdi. Muhafızlarının başında Muhârık b. Gıfâr, emniyet kuvvetlerinin başında Külsûm b. Şebîb bulunuyordu. Abdüssamed'den sonra Züeyb b. Eş'as'ı beş bin askerle gönderdi. Daha sonra da peş peşe asker göndermeye devam etti. Ardından Abdüssamed kalabalık bir topluluk hâlinde bulunan Ebû Verd ile karşılaştı. Ancak Abdüssamed'in askerleri onu bırakıp kaçtılar ve Humus'a döndüler. Bunun üzerine Abdullah b. Ali, Abbâs b. Yezîd b. Ziyâd, Mervân el-Cürcânî ve Ebû Mütevekkil el-Cürcânî'yi kendi gruplarıyla birlikte Humus'a gönderdi. Abdullah bizzat kendisi de harekete geçti ve Humus'tan dört mil mesafede konuşlandı. Abdüssamed b. Ali ise Humus'un içinde konaklamıştı. Abdullah b. Ali, Humeyd b. Kahtabe'ye yazarak gelmesini istedi. Bunun üzerine Humeyd b. Kahtabe Ürdün'den geldi. Öte yandan Kinnesrîn halkı Ebû Muhammed es-Süfyânî, Ziyâd b. Abdullah b. Yezîd b. Muâviye ve Ebû Verd'e biat ettiler. Kırk gün ikamet ettikten sonra Abdullah b. Ali, maiyetinde Abdüssamed ve Humeyd b. Kahtabe olduğu hâlde onların üzerine gitti. İki taraf karşılaştılar ve çok şiddetli bir muharebeye tutuştular. Ebû Muhammed onları dar bir boğaza çekti. Bunun üzerine savaşçılar dağılmaya başlayınca Humeyd b. Kahtabe, Abdullah b. Ali'ye: "Neden duruyoruz? Onlar artarken biz azalıyoruz. Onlarla savaş," dedi. Bunun üzerine 133 yılının Zilhicce ayının son gününde salı günü savaşmaya başladılar. Ebû Muhammed'in sağında Ebû Verd yer alırken solunda Asbağ b. Züâle vardı. Ebû Verd yaralandı ve evine taşındı ancak hayatı-

nı kaybetti. Ebû Verd'in bazı askerleri ormana kaçtılar. Ancak orayı ateşe verdiler. Humus halkı da ahitlerini bozdu ve Ebû Muhammed'i tercih etmek istediler. Ancak hezimete uğradığını duyunca yerlerinde kaldılar.

[446] **Habîb b. Mürre'nin İsyanı**

Habîb b. Mürre el-Mürrî'nin Ebü'l-Abbâs'ı Haletmesi

Bu yılda Habîb b. Mürre el-Mürrî Ebü'l-Abbâs'ı haletti ve maiyetindeki Şam halkıyla beyazları şiar edindi.

Bu konuda varit olan rivayetler:

Ali üstatlarından şöyle rivayet etti: Habîb b. Mürre el-Mürrî ve Beseniye ve Havran halkı beyazları şiar edindiler. Bu sırada Abdullah b. Ali, Ebû Verd'in öldürüldüğü kampta bulunuyordu.

Ahmed b. Züheyr bana Abdülvehhâb b. İbrâhim'den naklen Ebû Hâşim Muhalled b. Muhammed'in şöyle dediğini anlattı:

Habîb b. Mürre, Ebû Verd'den önce beyazları şiar edindi ve Abdullah b. Ali ile savaştı. Nitekim Abdullah, Belkâ'da ya da Beseniye ve Havran'da Habîb b. Mürre el-Mürrî ile savaşmakla meşgulken Ebû Verd beyazları şiar edindi. Abdullah onunla karşılaşmış ve aralarında bazı vakalar vuku bulmuştu. Kendisi Mervân'ın komutan ve silahşorlarındandı. Beyazları şiar edinmesinin sebebiyse kendisi ve kavmi için endişe duymasıydı. Bu nedenle Kays ve Beseniye ve Havran bölgelerinde ikamet edenler ona biat ettiler. Abdullah b. Ali, Kinnesrîn halkının beyazları şiar edindiklerini duyunca Habîb b. Mürre'yi sulha davet etti. Habîb onunla sulh yaptı. Abdullah da ona ve ona tâbi olanlara aman verdi. Akabinde de Ebû Verd ile karşılaşmak üzere Kinnesrîn üzerine yürüdü.

***

Cezîrelilerin İsyanı

Cezîrelilerin Beyazlara Bürünmeleri ve Ebü'l-Abbâs'ı Haletmeleri

Bu konuda varit olan rivayetler:

Ahmed b. Züheyr bana Abdülvehhâb b. İbrâhim'den naklen Ebû Hâşim Muhalled b. Muhammed'in şöyle dediğini anlattı:

Cezîre halkı Ebû Verd'in başkaldırdığını ve Kinnesrîn halkının biatlerini bozduklarını duyunca beyazlara bürünüp ahitlerini bozmuş ve Harran'a yürümüşlerdi. O sırada Harran'da üç bin askerle görev yapıyordu. Mûsâ b. Ka'b şehri korumaya teşebbüs etti. Ancak beyazlara bürünenler her taraftan üzerine yürüdüler; onu ve maiyetindekileri kuşattılar. Dağınık bir duruma düştüler. Âdeta onları birleştirecek bir başları yoktu.

Ardından İshak b. Müslim, Mervân'ın hezimete uğradığını [447] haber alınca Erminye'den geldi. Cezîre halkı onu işbaşına getirdiler. Mûsâ b. Ka'b'ı iki ay süreyle muhasara etti. Ebü'l-Abbâs, Ebû Ca'fer'i Vâsıt'ta İbn Hübeyre'yi muhasara eden maiyetindeki askerlerle gönderdi. Ebû Ca'fer, Karkīsya'ya uğradı. Karkīsyalılar beyazlara bürünmüşlerdi. Ancak şehrin kapılarını kapatmışlardı. Bunun üzerine Rakka'ya gitti. Onlar da aynı durumdaydı. Rakka'da amil olarak Bekkâr b. Müslim vardı. Bunun üzerine Harran'a doğru yola çıktı. İshak b. Müslim, Ruhâ'ya gitti. Tarih 133 yılını gösteriyordu. Mûsâ b. Ka'b maiyetindekilerle Harran'dan çıktı ve Ebû Ca'fer ile karşılaştı. Bekkâr ise kardeşi İshak b. Müslim ile buluştu. Bekkâr onu Dara ve Mardin'de bulunan Rebîa grubuna gönderdi. Bu sırada Rebîa'nın başında Harûriyye fırkasından Büreyke adında bir şahıs vardı. Ebû Ca'fer onun üzerine gitti ve onlarla karşılaştı. Onunla şiddetli bir muharebe yaptılar. Ancak Büreyke muharebede öldürüldü. Bekkâr ise Ruhâ'da bulunan kardeşi İshak'ın yanına gitti. İshak onu Ruhâ'da vekil olarak bırakarak askerin büyük bir kısmıyla Sümeysât'a gitti ve ordugâhının etrafında hendek kazdırdı. Ebû Ca'fer emrindeki birliklerle Ruhâ'ya geldi ve burada Bekkâr ile karşılaştı. İkisi arasında muharebeler oldu.

Ebü'l-Abbâs, Abdullah b. Ali'ye yazarak askerleriyle Sümeysât'ta bulunan İshak'ın üzerine gitmesini istedi. Bunun üzerine Abdullah b. Ali, Şam'dan harekete geçti, Sümeysât'a giderek burada İshak'ın karşısında konuşlandı. Bütün Cezîre askerleri altmış bin kişiydi. İki ordu arasında Fırat Nehri bulunuyordu. Ebû Ca'fer de Ruhâ'dan geldi. İshak onlara yazarak onlardan aman istedi. Onun bu talebini kabul ettiler ve durumu Ebü'l-Abbâs'a yazdılar. Ebü'l-Abbâs ona ve maiyetindekilere aman vermelerini emretti. Ona aman verdiler, arala-

rında bir ahitname yazarak ona güvence verdiler. Bunun üzerine İshak, Ebû Ca'fer'in yanına gitti ve iki taraf arasında sulh gerçekleşmiş oldu. Artık İshak, Ebû Ca'fer'in en önde gelen adamlarından oldu. Bunun üzerine Cezîre ve Şam halkı yola geldiler. Ebü'l-Abbâs, Ebû Ca'fer'i Cezîre, Erminye ve Azerbaycan valisi yaptı, halife oluncaya kadar bu görevi icra etti.

Rivayet edildiğine göre İshak b. Müslim el-Akīlî yedi ay Sümeysât'ta kaldı. Ebû Ca'fer bu süre içinde onu muhasara etti. İshak: "Boynumda bir biat vardır. Biat ettiğim kişi ölmedikçe veya öldürülmedikçe bu biati bırakmayacağım," diyordu. Bunun üzerine Ebû Ca'fer ona: "Mervân öldürüldü," diye haber gönderdi. İshak: "Bundan emin olmam gerekir," dedi. Ardından "Mervân'ın öldürüldüğünden emin oldum," diyerek sulh talebinde bulundu. Ebû Ca'fer ona aman verdi. İshak, Ebû Ca'fer'in adamı olup onun nezdinde kıymet sahibi oldu.

[448] Bir rivayete göre de ona Abdullah b. Ali aman verdi.

***

Ebû Ca'fer'in Horasan'a Gitmesi

Bu yılda Ebû Ca'fer, Ebû Müslim'in Ebû Seleme Hafs b. Süleyman'ın öldürülmesi hususunda görüşünü almak üzere Horasan'a gitti.

Ebû Ca'fer'in gidişi ve Ebû Müslim'le görüşmesine dair rivayetler:

Daha önce Ebû Seleme'nin durumuna ve Kûfe'ye geldiklerinde Ebü'l-Abbâs'a ve onunla birlikte olan Benî Hâşim'e nasıl davrandığına değinmiştim. Nitekim onlara olan muamelesi sebebiyle âdeta şüpheli bir duruma düştü.

Ali b. Muhammed, Cebele b. Ferrûh'tan naklen şöyle dediğini anlattı: Yezîd b. Esîd, Ebû Ca'fer'in şöyle dediğini anlattı:

Ebü'l-Abbâs müminlerin emîri olarak ortaya çıkınca bir gece sohbetinde bulunduk. Sohbette Ebû Seleme'nin yaptığını konuştuk. Bizden bir zat: "Belki de Ebû Seleme, Ebû Müslim'in görüşüyle bu tasarrufta bulunmuştur," dedi. Biz bir şey demedik. Ancak Müminlerin Emîri Ebü'l-Abbâs şöyle dedi: "Eğer bunlar Ebû Müslim'in görüşüyle olduysa bir belayla karşı kar-

şıyayız ve ancak Allah bu belayı defeder," dedi. Akabinde de dağıldık. Sonra Ebü'l-Abbâs beni çağırdı. Bana: "Görüşün nedir?" diye sordu. Ona: "Önemli olan senin görüşündür," dedim. Ebü'l-Abbâs: "İçimizde Ebû Müslim'e en yakın kişi sensin. Ona git ve görüşünü öğren. O senden saklamaz. Onunla görüşsen eğer bu olanlar onun görüşüyle olduysa tedbir alacağız. Aksi takdirde kalbimiz mutmain olacak," dedi.

Korku içinde yola çıktım. Rey'e varınca Ebû Müslim'in mektubunun Rey valisinin eline ulaştığını öğrendim. Mektupta: "Abdullah b. Muhammed'in sana gelmekte olduğu bilgisini aldım. Sana gelince onu hemen bana gönder," diye yazılıydı. Rey'e ulaşınca Rey amili bana gelerek Ebû Müslim'in mektubunu tebliğ etti ve yola çıkmamı söyledi. Bu durum beni daha fazla ürküttü. Rey'den tereddüt ve korku içinde yola çıktım. Nîsâbûr'a varınca oranın amili de bana Ebû Müslim'in mektubunu getirdi. Mektupta: "Abdullah b. Muhammed sana gelince onu yola çıkar ve ikamet etmesine izin verme. Zira sizin bölgeniz âdeta Hâricîlerin toprağıdır. Orası onun için emin bir [449] yer değildir," diye yazılıydı. Bunun üzerine içim rahat etti, anlaşılan benimle ilgileniyor, dedim. Sonra yola çıktım. Merv'den iki fersah mesafedeyken Ebû Müslim beni insanlarla birlikte karşıladı. Bana yaklaşınca yürüyerek yanıma geldi ve ellerimi öptü. Ona binmesini söyledim, atına bindi ve Merv'e girdik. Bir evde misafir edildim. Üç gün kaldım ancak bana hiçbir şey sormadı. Dördüncü günde bana gelişimin sebebini sordu. Ona meseleyi anlattım. Ebû Müslim: "Doğru Ebû Seleme yapacağını yaptı. Ancak ben sizin için onun hakkından geleceğim," dedi ve Merrâr b. Enes ed-Dabbî'yi çağırdı ve ona: "Kûfe'ye git ve Ebû Seleme'yi gördüğün yerde öldür, bu konuda İmam'ın görüşüne uy," dedi. Merrâr, Kûfe'ye gitti. Ebû Seleme, Ebü'l-Abbâs'ın gece sohbetlerine iştirak ediyordu. Merrâr yolunda ona pusu kurdu. Ebû Seleme çıkınca onu öldürdü. İnsanlar: "Onu Hâricîler öldürdü," dediler.

Ali dedi: Benî Süleym'den yaşlı bir zat Sâlim'den naklen bana şöyle dediğini anlattı:

Rey'den Horasan'a kadar Ebû Ca'fer'e refakat ettim. Nitekim onun hâcibiydim. Ebû Müslim onun yanına geldiğinde

evin giriş kapısında atından iner ve giriş yerinde oturarak: "Bana izin al," derdi. Ancak Ebû Ca'fer bana kızdı ve "Onu görür görmez kapıyı aç ve ona atıyla bahçeye girmesini söyle," dedi. Bunun üzerine böyle davrandım ve ona: "Ebû Ca'fer bana bunu söyledi," diye anlattım. Ebû Müslim: "Olur ancak yine de bana izin al," dedi.

Rivayete göre Ebü'l-Abbâs, Nuhayle'deki kampından ayrılmadan önce Ebû Seleme'nin hâlini garipsedi. Sonra ondan ayrılarak Hâşimiyye Mahallesi'ne geçti ve Emaret Konağı'nda konakladı, Ebû Seleme'yi görmezden geliyordu. Bu tavrı açıkça görülüyordu. Ebû Müslim'e yazarak bu konudaki görüşünü, Ebû Seleme'nin şüpheli durumunu ve bu hususta kendi endişelerini anlattı. Bunun üzerine Ebû Müslim, Müminlerin Emîri'ne yazarak: "Bu tavrına muttali olduysan onu öldür," dedi. Bunun üzerine Dâvûd b. Ali, Ebü'l-Abbâs'a: "Ey Müminlerin Emîri! Sen bunu yapma. Zira Ebû Müslim ve seninle birlikte olan Horasan halkı bu durumu sana karşı kullanabilirler. Nitekim onun onların nezdindeki durumu iyidir. Ebû Müslim'e yaz onu öldürecek birini göndersin," dedi. Bunun üzerine Ebü'l-Abbâs bu konuyu Ebû Müslim'e yazdı. Ebû Müslim Merrâr b. Enes ed-Dabbî'yi bu iş için gönderdi. Merrâr, Hâşimiyye Mahallesi'nde bulunan Ebü'l-Abbâs'a geldi ve geliş sebebini bildirdi. Bunun üzerine Ebü'l-Abbâs bir tellala: "Müminlerin Emîri Ebû Seleme'den razı oldu, onu davet ederek giydirdi," diye çağrıda bulunmasını istedi. Bir gece sonra Ebû Seleme, Ebü'l-Abbâs'ın huzuruna çıktı ve gecenin geç bir saatine kadar yanında kaldı. Akabinde evine gitmek
[450] üzere ayrıldı, yalnız başına yürümeye başladı, Tâkāt'a varınca Merrâr b. Enes yolunu kesti ve yardımcılarıyla birlikte onu öldürdüler. Şehrin kapıları kapandı ve şöyle dediler: "Hâricîler Ebû Seleme'yi öldürdüler." Ertesi gün onun namazını Yahyâ b. Muhammed b. Ali kıldırdı, Hâşimiyye şehrinde defnedildi. Süleyman b. Muhâcir el-Becelî şöyle dedi:

· *O vezir ki Âl-i Muhammed'in veziriydi, helak oldu. Nitekim seni ayıplayan vezir olur.*

Ebû Seleme'ye Âl-i Muhammed'in veziri, Ebû Müslim'e de Âl-i Muhammed'in emîni deniliyordu. Ebû Seleme öldürülün-

ce Ebü'l-Abbâs kardeşi Ebû Ca'fer'i otuz kişiyle birlikte Ebû Müslim'e gönderdi. Onların içinde Haccâc b. Ertât ve İshak b. Fazl el-Hâşimî de vardı.

Ebû Ca'fer, Ebû Müslim'in yanına varınca Ubeydullah b. Hüseyin el-A'rec, yanında Süleyman b. Kesîr olduğu hâlde ona alaka gösterdi. Süleyman b. Kesîr, A'rec'e: "Ey dostum! Sizin işinizin yoluna girmesini ümit ediyorduk. Dilerseniz bizi istediğiniz işe davet edebilirsiniz," dedi. Ubeydullah, Süleyman'ın Ebû Müslim'in casusu olduğunu sandı, bundan dolayı endişeye kapıldı. Ebû Müslim, Süleyman b. Kesîr'in Ebû Ca'fer'e alaka gösterip ona yanaştığını duydu. Ubeydullah da Ebû Müslim'e giderek Süleyman'ın söylediklerini anlattı. Bunu yapmadığı takdirde ona suikast yapıp öldüreceğini sandı. Ebû Müslim, Süleyman b. Kesîr'e haber göndererek yanına gelmesini istedi. Ona: "İmam'ın bana: 'Kimden şüphelenirsen onu öldür,' dediğini hatırlıyor musun?" dedi. Süleyman: "Evet," dedi. Ebû Müslim ona: "Senden şüphelendim," dedi. Süleyman: "Allah adına sana yalvarıyorum!" dedi. "İmam hakkında içinde bir hile gizlediğin hâlde bana Allah adına yalvarma," dedi ve boynunun vurulmasını emretti. Ebû Müslim ondan başka boynunu vuracağı kimse görmedi. Ebû Ca'fer, Ebû Müslim'in yanından ayrıldı ve Ebü'l-Abbâs'a: "Ebû Müslim'i bu hâlde bırakırsan ve onu öldürmezsen halife değilsin, durumun bir anlam ifade etmez," dedi. Ebü'l-Abbâs: "Nasıl? Ebû Ca'fer: "Vallahi adam yalnızca kendi istediğini yapıyor," dedi. Ebü'l-Abbâs: "Sus ve bunu içinde sakla," dedi.

***

Vâsıt'ta Yezîd b. Ömer b. Hübeyre'ye Karşı Yapılan Savaş

Bu yılda Ebü'l-Abbâs kardeşi Ebû Ca'fer'i Yezîd b. Ömer b. Hübeyre ile savaşması için Vâsıt'a gönderdi. Daha önce Horasanlılardan oluşan ve Kahtabe'nin, daha sonra da Kahtabe'nin oğlu Hüseyin b. Kahtabe'nin komutasındaki ordunun durumuna, İbn Hübeyre'nin hezimete uğramasına ve maiyetindeki Şam askerleriyle Vâsıt'a kapanmasına değinmiştik.

Ali b. Muhammed, Ebû Abdullah es-Sülemî'den naklen Abdullah b. Bedr, Züheyr b. Hüneyd, Bişr b. Îsâ ve Ebü's-Serî'den rivayetle şöyle dediğini anlattı: [451]

İbn Hübeyre bozguna uğradığında halk ondan ayrıldı ve o da geride ağırlıklar üzerinde bir grup bıraktı, onlar da o mallarla gittiler. Bunun üzerine Havsere ona: "Nereye gidiyorsun? Onların adamı öldürülmüştür. Seninle birlikte çok sayıda asker var. Kûfe üzerine yürü ve öldürülünceye veya muzaffer oluncaya kadar onlarla savaş," dedi. İbn Hübeyre ona: "Vâsıt'a gidelim de bakalım," dedi. Havsere ona: "Sadece kendine karşı ona imkân vermiş ve öldürülmüş olursun," dedi. Yahyâ b. Hudayn ona: "Bu askerle Mervân'a gitmen onun için en sevimli şeydir. Fırat'ı takip et ve Mervân'a git. Sakın Vâsıt'a gitme. Aksi takdirde kendini kuşatma altında bulursun. Muhasaradan sonra da sadece öldürülmek vardır," dedi. Ancak İbn Hübeyre dinlemedi. Aslında Mervân'dan korkuyordu. Zira Mervân herhangi bir konuda ona mektup yazardı. Ancak İbn Hübeyre ona muhalefet ederdi. Bu sebeple ona giderse kendisini öldüreceğinden korkuyordu. Bu nedenle Vâsıt'a gitti ve şehre kapanarak savunma vaziyetine geçti.

Ebû Seleme, Hasan b. Kahtabe'yi gönderdi. Hasan ve askerleri Zap ve Dicle arasında konuşlandılar. Hasan çadırlarını Midmâr Kapısı karşısında kurdu. İki taraf arasında ilk olay çarşamba günü vuku buldu. Şamlılar İbn Hübeyre'ye: "Bize izin ver onlarla savaşalım," dediler. İbn Hübeyre onlara izin verdi. Meydana çıktılar. İbn Hübeyre de sağında oğlu Dâvûd olduğu hâlde meydana çıktı. Onun maiyetinde İbn Nübâte de vardı. Aralarında Ebû Avd el-Horasânî'nin de bulunduğu bir grup Horasanlı da Ebû Avd ile birlikteydi. Onun sağ kanadının başında Hasan, Hâzim b. Huzeyme vardı. İbn Hübeyre, Midmâr Kapısı'nın karşısındaydı. Hâzim, İbn Hübeyre'nin üzerine yürüdü. Şamlıları hezimete uğrattılar ve onları siperlerine sığınmaya mecbur ettiler. İnsanlar şehrin kapısına süratle intikal ettiler. Midmâr Kapısı insanlarla dolup taştı. Mancınıkçılar mancınıklarla taşlamaya başladılar. Hasan ayakta duruyordu. Sonra süvarilerle birlikte hendek ile nehir arasında yürüyüşe geçti. Şamlılar geri dönmeye başladılar. Hasan onlara saldırdı. Ancak şehre girmesine engel oldular ve onları Dicle'ye püskürttüler. Onlardan çok sayıda kişi Dicle sularında boğuldu. Ancak gemilerle onları karşılayıp gemilere aldılar. O gün

İbn Nübâte zırhını bırakıp suya atladı. Ancak bir gemiyle ona yetişip onu aldılar ve iki taraf birbirlerinden ayrıldılar. Yedi gün bekledikten sonra salı günü onlara saldırdılar ve iki taraf muharebeye tutuştular. Şamlılardan bir savaşçı Ebû Hafs Hezârmerd'e saldırdı. Ona vurduğunda: "Ben Sülemî gencim," diye nesebini zikretti. Ebû Hafs da ona vurarak: "Ben Atekî gencim," diye mukabelede bulundu ve onu yere yıktı. Şamlılar çok kötü bir hezimete uğradılar, şehre kapanarak duvarın arkasından ok atarak savaştılar.

İbn Hübeyre muhasara altındayken Ebû Ümeyye et-Tağlibî'nin siyahları şiar edindiği haberini aldı. Bunun üzerine Ebû Osman'ı ona gönderdi. Ebû Osman, Ebû Ümeyye'nin çadırına girdi ve ona: "Emîr beni sana gönderdi. Senin çadırını teftiş edeceğim. İçinde siyah şeyler bulursam bir iple onları boynuna asacağım ve seni ona götüreceğim. Evinde siyah bulamazsam sana bu elli bin dirhemi yardım olarak vereceğim," dedi. Ancak Ebû Ümeyye çadırının teftiş edilmesine izin vermediği için onu İbn Hübeyre'ye götürdü. İbn Hübeyre onu hapse attı. Bunun üzerine Ma'n b. Zâide ve Rebîa'dan bazı kişiler adam hakkında girişimde bulundular. Benî Fezâre'den üç adamı alıkoyarak onları hapse attılar ve İbn Hübeyre'ye sövüp saydılar. Yahyâ b. Hudayn onlara geldi ve adamların serbest bırakılmalarını istedi. Ancak Ma'n ve Rebîalılar: "Bizim adamımızı serbest bırakmadıkça onları serbest bırakmayacağız," dediler. İbn Hübeyre bu talebi kabul etmedi. Yahyâ ona: "Kendine kötülük ediyorsun. Kaldı ki muhasara altındasın. Bu adamı serbest bırak," dedi. İbn Hübeyre: "Hayır, onu asla serbest bırakmayacağım," dedi. İbn Hudayn döndü ve onlara durumu haber verdi. Bunun üzerine Ma'n ve Abdurrahman b. Beşîr el-İclî uzlete çekildiler. İbn Hudayn, İbn Hübeyre'ye: "Bunlar senin silahşorlarındır. Onları küstürdün. Eğer bu tutumunu devam ettirirsen sana karşı seni muhasara edenlerden daha sert bir tavır takınacaklardır," dedi. Bunun üzerine İbn Hübeyre, Ebû Ümeyye'yi çağırdı ve onu giydirerek serbest bıraktı. Böylece kendi aralarında anlaştılar ve eski hâllerine geri döndüler. [452]

Ebû Nasr b. Mâlik b. Heysem, Sicistan bölgesinden geldi. Bunun üzerine Hasan b. Kahtabe, Ebü'l-Abbâs'a bir heyet gön-

dererek Ebû Nasr'ın kendisine gelişini haber verdi, heyetin başına Gaylân b. Abdullah el-Huzâî'yi getirdi. Öte yandan Gaylân Hasan'a kızgındı. Zira Hasan onu Ravh b. Hâtim'e destek olarak göndermişti. Ebü'l-Abbâs'ın yanına varınca ona: "Şahitlik ederim ki sen Müminlerin Emîri ve Allah'ın sağlam ipi ve muttakilerin imamısın," dedi. Ebü'l-Abbâs ona: "Ey Gaylân! Senin bir isteyin var mı?" dedi. Gaylân: "Senden af dilerim," dedi. Ebü'l-Abbâs: "Allah seni affetsin," dedi. Dâvûd b. Ali: "Ey Ebû Fudâle! Allah seni muvaffak etsin," dedi. Gaylân: "Ey Müminlerin Emîri! Bana yakın akrabalarından bir adamla bize ihsanda bulun," dedi. Ebü'l-Abbâs: "Sizin başınızda yakınlarımdan olan Hasan b. Kahtabe var," dedi. Gaylân: "Ey Müminlerin Emîri! Yakın akrabalarından bir adamla bize ihsanda bulun," dedi. Ebü'l-Abbâs önceki sözünü tekrarlayınca Gaylân: "Ey Müminlerin Emiri! Yakın akrabalarında bir adamla bize ihsanda bulun ki onun yüzüne bakalım ve onula gözlerimiz aydın olsun," dedi. Ebü'l-Abbâs: "Olur, ey Gaylân!" dedi ve Ebû Ca'fer'i gönderdi; Gaylân'ı emniyet gücünün başına getirdi. Ebû Ca'fer, Vâsıt'a geldi. Ebû Nasr, Gaylân'a: "Ne istedin ve ne yaptın?" dedi. Gaylân:
[453] "Selamette kal," dedi. Birkaç gün emniyetin başında kaldıktan sonra Ebû Ca'fer'e: "Emniyet kuvvetlerine gücüm yetmez. Sana bu konuda benden daha celadetli bir adam söyleyeyim," dedi. Ebû Ca'fer: "Kimdir?" diye sordu. Gaylân: "Cehver b. Merrâr," dedi. Ebû Ca'fer: "Seni görevden alamam zira Müminlerin Emîri seni görevlendirdi," dedi. Gaylân: "Ona yaz ve durumu bildir," dedi. Ebû Ca'fer, Ebü'l-Abbâs'a yazdı. Ebü'l-Abbâs ona: "Gaylân'ın görüşüne uy ve Cehver'i emniyetin başına getir," diye yazdı. Ebû Ca'fer, Hasan'a: "Bana bir adam bul, onu muhafızlarımın başına getireyim," dedi. Hasan: "Kendim için uygun gördüğüm Osman b. Nehîk," dedi. Bunun üzerine Osman b. Nehîk muhafızların başına getirildi.

Bişr b. Îsâ dedi: Ebû Ca'fer, Vâsıt'a gelince Hasan ona odasını verdi. Ebû Ca'fer Vâsıt'taki Şamlılarla savaştı. Ebû Nasr bir gün onlarla savaştıktan sonra Şamlılar hendeklerinin arkasına çekildiler. Ma'n ve Ebû Yahyâ el-Cüzâmî onlara pusu kurmuşlardı. Horasanlılar yanlarından geçerken onlara saldırdılar ve akşama kadar onlarla savaştılar. Ebû Nasr hasımlarına karşı piyade olarak ve hendeklerin yanında savaştılar. Meşaleler yakıldı; İbn

Hübeyre, Hallâlîn Kapısı'nın yanındaki burçta bulunuyordu. Gece vakti bir müddet savaştılar. İbn Hübeyre, Ma'n'a gitmesi için izin verdi. Ma'n ayrıldı. Birkaç gün beklediler. Şamlılar Muhammed b. Nübâte, Ma'n b. Zâide, Ziyâd b. Sâlih ve bazı Şamlı silahşorlarla çıktılar. Horasanlılar onlarla savaştılar; Dicle'ye kadar onları kovaladılar ve Dicle suyuna düşmeye başladılar. Ebû Nasr: "Ey Horasan halkı! "*Merdumâni hâineh beyâbân hestîd u berhazîd.*" Farsça: «Seni öldürdüler evladım, Allah senden sonra âleme lanet etsin!» dedi. Nitekim döndüler ve oğlu öldürüldü. Onun cesedini Ravh b. Hâtim korudu. Babası yanından geçince Farsça şöyle dedi: "Oğulcuğum! Seni öldürdüler. Senden sonra dünyaya lanet olsun!" Akabinde de Şamlılara karşı saldırıya geçtiler ve onları Vâsıt şehrine sığınmaya mecbur ettiler. Bunun üzerine birbirlerine: "Artık bundan sonra iflah olmayız. Onlara karşı Şam halkının silahşorları olarak harekete geçtik. Ancak bizi yendiler ve şehre sığındık," dediler.

O gece Horasan halkından ikisi de silahşor olan Bekkâr el-Ensârî ile bir Horasanlı savaşçı öldürüldü. Ebû Nasr, İbn Hübeyre'yi muhasara etmekte, gemileri odunla doldurup ateşe vermekteydi. Bu gemiler geçtikleri yerleri yakıyordu. Buna karşılık İbn Hübeyre de ateş atan kancalı gemiler hazırlıyordu. On bir ay bu vaziyette kaldılar. Muhasara uzun sürünce sulh talebinde bulundular. Aslında Mervân'ın öldürüldüğü haberi gelinceye kadar sulh talebinde bulunmadılar. İsmâil b. [454] Abdullah el-Kasrî, Mervân'ın öldürülmesi haberini getirdi ve onlara: "Neden kendinizi telef ediyorsunuz," dedi.

Rivayete göre Ebû Ca'fer Horasan'dan dönünce Ebü'l-Abbâs onu İbn Hübeyre ile savaşması için gönderdi. Bunun üzerine yola çıktı ve İbn Hübeyre'yi muhasara eden Hasan b. Kahtabe'ye gitti. Hasan ona ikamet yerini verdi. Ebû Ca'fer orada ikamet etti. Muhasara uzayınca İbn Hübeyre'nin adamları ona zorluk çıkarmaya başladılar. Yemenliler: "Bize yaptıklarından dolayı Mervân'a yardım etmeyiz," dediler. Nizârîler ise: "Yemenliler bizimle birlikte savaşmazlarsa savaşmayacağız," dediler. Onunla birlikte ancak gençler ve yoksullar savaşıyordu. Bunun üzerine İbn Hübeyre, Muhammed b. Abdullah b. Hasan b. Hasan'a davette bulunmak istedi. Bu maksatla ona mektup

yazdı. Ancak cevabı gecikti. Ebü'l-Abbâs ise İbn Hübeyre'nin adamları olan Yemenlilere yazarak onlara vaatlerde bulundu. Bunun üzerine Ziyâd b. Sâlih el-Hârisî ve Ziyâd b. Ubeydullah el-Hârisî ona gittiler, İbn Hübeyre'ye söz vererek kendisi için Ebü'l-Abbâs nezdinde girişimde bulunmayı vadettiler. Ancak ikili bu vaadi yerine getirmediler. Bu arada Ebû Ca'fer ile İbn Hübeyre arasında elçiler gidip gelmeye başladı. Nihayetinde Ebû Ca'fer, İbn Hübeyre'ye aman vererek bu hususta bir yazı yazdı. Bununla ilgili olarak kırk gün âlimlerle danıştıktan sonra İbn Hübeyre razı oldu. Ardından da onu Ebû Ca'fer'e verdi, Ebû Ca'fer de onu Ebü'l-Abbâs'a gönderdi. Ebü'l-Abbâs onu uygulaması için Ebû Ca'fer'e emir verdi. Ebû Ca'fer de verdiği sözü yerine getirmek istiyordu. Aslında Ebü'l-Abbâs, Ebû Müslim'in görüşünü almadan karar vermezdi. Ebü'l-Cehm, Ebû Müslim'in Ebü'l-Abbâs'ın yanındaki casusuydu, Ebü'l-Abbâs ile ilgili her şeyi ona yazıyordu. Ebû Müslim, Ebü'l-Abbâs'a: "Düzgün yola taşlar atılırsa o yol bozulur. Vallahi İbn Hübeyre'nin bulunduğu yol düzelmez," diye yazdı.

Ahitname uygulamaya girince İbn Hübeyre bin üç yüz Buharalı ile Ebû Ca'fer'e gitti. Karargâha atının üstünde gitmek istedi. Ancak hâcib Sellâm b. Süleym onu karşıladı ve ona: "Ey Ebû Hâlid! Hoş geldin. Lütfen in," dedi. Ebû Ca'fer'in karargâhının etrafında on bin kadar Horasanlı konuşlanmışlardı. İbn Hübeyre indi. Sonra oturması için bir yastık istedi. Ardından komutanların girmesini istedi. Sonra Sellâm: "Ey Ebû Hâlid! Gir," dedi. İbn Hübeyre: "Ben ve maiyetimdekilerle mi?" dedi. Sellâm: "Yalnız sana izin istedim," dedi. İbn Hübeyre içeriye girdi ve üzerinde oturması için bir yastık getirildi. Bir müddet sohbet edildikten sonra ayrıldı. İbn Hübeyre kayboluncaya kadar Ebû Ca'fer gö-
[455] zünü ondan ayırmadı. İbn Hübeyre gün aşırı ziyaretlerini beş yüz süvari ve üç yüz piyadeyle yapmaya başladı. Bunun üzerine Yezîd b. Hâtim, Ebû Ca'fer'e: "Ey Emîr! İbn Hübeyre gelince asker âdeta ona boyun eğiyor. Onun iktidarından bir şey eksilmemiştir. Bu süvari ve piyadelerle geziyorsa Abdülcebbâr ve Cehver ne diyorlar?" dedi. Bunun üzerine Ebû Ca'fer, Sellâm'a: "İbn Hübeyre'ye söyle. Kalabalığı bıraksın ve otuz kadar maiyetiyle gelsin." Sellâm ona bu hususu tebliğ edince yüzünün rengi değişti ve otuz kadar maiyetiyle geldi. Sellâm ona: "Sanki gösteriş

yapmak için geliyorsun," dedi. İbn Hübeyre: "Yürüyerek gelmemizi emrederseniz yürüyerek geliriz." Sellâm: "Sizi küçümsemek için bunu söylemedik. Emîr seni düşünerek bu emri verdi." Bu sebeple İbn Hübeyre artık üç kişiyle geliyordu.

Ebû Zeyd, Muhammed b. Kesîr'den naklen şöyle anlattı:

Bir gün İbn Hübeyre, Ebû Ca'fer ile konuşurken: "Ey adam!" dedikten sonra, "Ey Emîr! İnsanlarla konuşurken böyle hitap etmeye alıştım. Bir sürçülisan ettim," dedi. Nitekim Ebü'l-Abbâs, Ebû Ca'fer'i ısrarla uyararak İbn Hübeyre'yi öldürmesini istedi. Bu konuda onunla defalarca tekrarladı. Sonra ona: "Vallahi onu ya öldürürsün ya da birilerini gönderirim, onu odandan –ya da meskeninden– alsın, onu öldürsün," dedi. Bunun üzerine Ebû Ca'fer onu öldürmeye karar verdi. Ardından Hâzim b. Huzeyme' ile Heysem b. Şu'be b. Zahîr'i göndererek onlara beytülmâlleri mühürlemelerini emretti. Sonra onunla birlikte olan Kays ve Mudar'ın ileri gelenlerini çağırdı. Bunun üzerine Muhammed b. Nübâte, Havsere b. Süheyl, Târık b. Kudâme, Ziyâd b. Süveyd, Ebû Bekir b. Ka'b el-Ukaylî, Abdülmelik b. Bişr'in iki oğlu Ebân ve Bişr, Kays'tan yirmi iki adamla, Ca'fer b. Hanzale ve Hezzân b. Saîd geldiler.

Ravi dedi: Sellâm b. Süleym çıktı ve şöyle dedi: "Havsere ve Muhammed b. Nübâte nerede?" Bunun üzerine ikili içeri girdiler. Sellâm b. Süleym, Osman b. Nehîk, Fazl b. Süleyman ve Mûsâ b. Ukayl'i yüz adamla birlikte odasının yanındaki bir odada oturtmuştu. Onların kılıçları alınmış ve elleri bağlanmıştı. Ardından Abdülmelik b. Bişr'in iki oğlu Bişr ve Ebân girdiler. Onlara da aynı muamele yapıldı. Daha sonra Ebû Bekir b. Ka'b ve Târık b. Kudâme girdiler. Akabinde Ca'fer b. Hanzale kalkarak: "Biz askerlerin reisiyiz. Bunlar neden önümüze geçiriliyorlar," dedi. Sellâm: "Kimlerdensin?" dedi. Ca'fer: "Behrâ'danım," dedi. Sellâm: "Arka tarafın senin için daha ge- [456]
niştir," dedi. Sonra Hezzân kalktı ve konuştu. Akabinde geriye alındı. Ardından Ravh b. Hâtim: "Ey Ebû Ya'kūb! Bu insanların kılıçlarına el koydum," dedi. Ancak Mûsâ b. Akīl onlara geldi ve ona: "Allah adına bize söz verdikten sonra ahdinizi bozdunuz. Umarız ki Allah müstahakkınızı verir," dedi. İbn Nübâte de ağzıyla kendi sakalına osurttu. Havsere ona: "Bu sana bir

şey kazandırmaz," dedi. İbn Nübâte: "Bu işi daha önce görmüş gibiyim," dedi. Sonra öldürüldüler ve yüzükleri alındı.

Daha sonra Hâzim, Heysem b. Şu'be ve Ağleb b. Sâlim yüz kadar adamla çıktılar. Sonra İbn Hübeyre'ye: "Malı taşımak istiyoruz," diye haber gönderdiler. İbn Hübeyre korumasına: "Ey Ebû Osman! Git ve onlara malı göster," dedi. Grup her evin yanına bir nefer bıraktılar. Sonra İbn Hübeyre'nin evinin etrafını gözetlemeye başladılar. İbn Hübeyre'nin yanında oğlu Dâvûd, kâtibi Amr b. Eyyûb ve hâcibiyle birkaç azatlısı vardı. Kucağında da küçük bir erkek çocuğu vardı. İbn Hübeyre onların bakışlarını garipseyerek: "Allah'a yemin ederim onların yüzünde kötülük okunuyor," dedi. Derken ona doğru yöneldiler. Bunun üzerine hâcibi onların önüne dikildi ve: "Ne yapmak istiyorsunuz?" dedi. Bunun üzerine Heysem b. Şu'be şah damarına bir kılıç darbesi indirerek işini bitirdi. İbn Hübeyre'nin oğlu Dâvûd onlarla vuruştu. Ancak o ve mevalileri de öldürüldüler. İbn Hübeyre kucağındaki çocuğu bir kenara bıraktı ve: "Bu çocuğa dikkat edin," dedi. Sonra secdeye kapandı. Henüz secdedeyken öldürüldü. Kellesini Ebû Ca'fer'e götürdüler. Bunun üzerine Hakem b. Abdülmelik b. Bişr, Hâlid b. Seleme el-Mahzûmî ve Amr b. Zer dışında herkese aman verdi. Ancak Ziyâd b. Ubeydullah, İbn Zer için aman diledi. Ebü'l-Abbâs ona aman verdi. Hakem kaçtı. Ebû Ca'fer, Hâlid için aman diledi. Ancak Ebü'l-Abbâs onu öldürdü ve Ebû Ca'fer'in aman dileğini kabul etmedi. Ebû Alâka el-Fezârî ve Hişâm b. Hüşeym b. Safvân b. Mezîd el-Fezârî kaçtılar. Ancak Hacer b. Saîd et-Tâî onlara yetişti ve onları Zap muhitinde öldürdü. Bunun üzerine Ebû Atâ es-Sindî onu şöyle andı:

Vâsıt gününde sana hayrı dokunmayan göz senin üzerine yaşarmamaktadır.

Ağıt yakan ve yakalar hüzünlü ellerle yırtılırken gözyaşların akmamaktadır.

Akşam vakti evinin avlusu terk edilmiş ise muhtemelen orada heyetlerden sonra başka heyetler konaklamıştır.

Sen hiçbir zaman himayeye muhtaç olanlardan uzak durmazdın. Ancak toprağın altına her giren uzaktır.

[457] Munkız b. Abdurrahman el-Hilâlî de onu şu beyitlerle andı:

Gönüldeki ateş teselliye engel oldu. Hüzün sabrın azimetine mani oldu.

Saçı ağartan o vakayı duyduğumda teselli bulamaz oldum ve hüzünlendim.

İhanet ve gaddarlık tuzakları vefayı bastırıp ortaya çıkınca aydın yüzlü hamileri bertaraf etti.

Onların tuzakları öyle bir gence kastetti ki o etrafında yıldızların toplandığı bir dolunay gibiydi.

Onların ölüm haberini yüksek sesle haber verince keşke kıyamet sayhasını haber verseydin, dedim.

Sen ne kıymetli adamdın, bize liderlik yapan kişiyi zamanın musibetleri çevreledi.

Onların ölümünden sonra minberlerin hakkını kim verecek? Kim kerem ve iftihar boşluğunu kapatacak?

Onları zikrettiğimde, o parlak ve aydın suratlı yiğitleri kaybetmekten kalbim elem duymaktadır.

Dicle sularına gömülen o insanları kederlendiren şey şiddetli akan nehrin sularıydı.

Kadınlarımız yiğitlerine ağlayadursunlar. Zira onlar korku gecelerinde en hayırlı hamilerdi.

Ebû Zeyd, Ebû Bekir el-Bâhilî'den naklen şöyle anlattı: Horasan'dan yaşlı bir zat bize şöyle nakletti:

Hişâm b. Abdülmelik, Yezîd b. Ömer b. Hübeyre'nin kızını oğlu Muâviye için istedi ancak kızını vermedi. Ondan sonra Yezîd b. Ömer ile Velîd b. Ka'kā' arasında bir konuşma geçti. Hişâm onu Velîd b. Ka'kā''a gönderdi. Onu darbetti ve hapse attı. Bunun üzerine İbn Taysel'e şöyle dedi:

Aklı olmayan adamların iyiliği ne kadar azdır. Onlar Halep'te mahpus olana meylederler.

O adam ki başına bir musibet gelirse onu sakin bir ruh hâliyle karşılar.

Rivayete göre Ebü'l-Abbâs, İbn Hübeyre ile savaşmak için Ebû Ca'fer'i Vâsıt'a gönderince Hasan b. Kahtabe'ye şöyle yazdı: "Asker senin askerin, komutanlar da senin komutanlarındır. Ancak kardeşimin de hazır olmasını istedim. Onu dinle, ona itaat et, ona güzelce destek ol." Ebû Nasr Mâlik b. Heysem'e de aynı şeyi yazdı. Nitekim askerin sevk ve idaresinin sorumlusu Mansûr'un emriyle Hasan b. Kahtabe'ydi.

Bu yılda Ebû Müslim, Muhammed b. Eş'as'ı Fars bölgesine [458] gönderdi, ona Ebû Seleme'nin amillerinin boyunlarını vurmasını emretti. Muhammed b. Eş'as onun emrini yerine getirdi.

Yine bu yılda Ebü'l-Abbâs amcası Îsâ b. Ali'yi Fars bölgesine gönderdi. Burada amil olarak Muhammed b. Eş'as bulunuyordu. Muhammed b. Eş'as onun üzerine yürümeye yeltendi. Ancak ona: "Bu senin için münasip değildir," dediler. Muhammed: "Hayır, Ebû Müslim bana emir vererek bulunduğum bölgeye emîrlik iddiasıyla gelenlerin boyunlarını vurmamı söyledi," dedi. Ancak sonra bu harekete yeltenmekten vazgeçti. Zira işin akıbetinden korktu. Ancak minbere çıkmayacağına, cihad dışında kılıç kuşanmayacağına dair Îsâ'ya ağır yeminler ettirdi. Bu sebeple Îsâ ondan sonra herhangi bir görev üstlenmedi, gazalar dışında kılıç kuşanmadı. Ondan sonra Ebü'l-Abbâs, İsmâil b. Ali'yi Fars bölgesine vali olarak gönderdi.

Yine bu yılda Ebü'l-Abbâs kardeşi Ebû Ca'fer'i Cezîre, Azerbaycan ve Erminye'ye vali olarak gönderirken kardeşi Yahyâ b. Muhammed b. Ali'yi de Musul'a vali olarak gönderdi.

Aynı şekilde bu yılda amcası Dâvûd b. Ali'yi Kûfe ve ona bağlı Sevâd bölgesi valiliğinden azletti; onu Medine, Mekke, Yemen ve Yemâme'ye vali yaptı. Kûfe ve Sevâd bölgesine de Îsâ b. Mûsâ'yı tayin etti.

Bu yılda Mervân –Cezîre'deyken– Velîd b. Urve'yi Medine valiliğinden azletti, kardeşi Yûsuf b. Urve'yi bu göreve getirdi. Vâkıdî'nin anlattığına göre Yûsuf, 4 Rebîülevvel 132 tarihinde Medine'ye geldi.

Bu yılda Îsâ b. Mûsâ, İbn Ebû Leylâ'yı Kûfe kādısı olarak tayin etti.

Bu yılda Basra Valisi Süfyân b. Muâviye el-Mühellebî iken Basra Kādısı Haccâc b. Ertât idi. Fars bölgesi amili Muhammed b. Eş'as, Sind Valisi Mansûr b. Cumhûr, Cezîre, Erminye ve Azerbaycan Valisi Abdullah b. Muhammed, Musul Valisi Yahyâ b. Muhammed, Şam Bölgesi Valisi Abdullah b. Ali, Mısır Valisi Ebû Avn Abdülmelik b. Yezîd, Horasan ve Dağlık Bölge Valisi Ebû Müslim, haraç divanının başında da Hâlid b. Bermek bulunuyordu.

Bu yılda hac işlerini Dâvûd b. Ali b. Abdullah icra etti.[46]

46 III. Ahmed Kütüphanesi'ndeki nüshanın on ikinci cüzünün sonu. (elif) harfiyle simgelenmiştir.

Hicretin 133. Yılı [459]

Bu Yılda Vuku Bulan Olaylar

Bu yılın olaylarından biri de Ebü'l-Abbâs'ın amcası Süleyman b. Ali'yi Basra ve ona bağlı olan yerlerle Dicle havzasındaki beldeler, Bahreyn, Umman ve Mihricankazak'a vali olarak göndermesidir. Amcası İsmâil b. Ali'yi de Ahvaz bölgesine vali olarak gönderdi.

Bu yılda Dâvûd b. Ali, Mekke ve Medine'de ele geçirdiği Emevileri bertaraf etti.

Yine bu yılda Dâvûd b. Ali, Medine'de rebîülevvel ayında öldü. Muhammed b. Ömer'in naklettiğine göre Dâvûd'un buradaki görevi üç ay sürdü.

Dâvûd b. Ali ölmek üzereyken oğlu Mûsâ'yı yerinde bıraktı. Ancak ölüm haberi Ebü'l-Abbâs'a ulaşınca Medine, Mekke, Tâif ve Yemâme'ye vali olarak dayısı Ziyâd b. Ubeydullah b. Abdullah b. Abdülmüdân el-Hârisî'yi gönderdi. Muhammed b. Yezîd b. Abdullah b. Abdülmüdân'ı da Yemen'e gönderdi. Bu zat Yemen'e cemâziyelevvelde vardı. Ziyâd, Medine'de ikamet ederken Muhammed, Yemen'e intikal etti. Sonra Ziyâd b. Ubeydullah, Medine'den İbrâhim b. Hassân es-Sülemî'yi –ona Ebû Hammâd el-Abras da denir– Yemâme'de bulunan Müsennâ b. Yezîd b. Ömer b. Hübeyre üzerine göndererek onu ve adamlarını öldürdü.

Bu yılda Ebü'l-Abbâs, Ebû Avn'a yazarak onun Mısır valiliğini onaylarken Ali'nin iki oğlu Abdullah ve Sâlih'i Ecnâdü'ş-Şâm'a tayin etti.

Yine bu yılda Muhammed b. Eş'as, Afrika'ya yönelerek onlarla şiddetli muharebeler yaparak orayı fethetti.

Bu yılda Şüreyk b. Şeyh el-Mehrî, Horasan'ın Buhara şehrinde Ebû Müslim'e başkaldırdı ve husumet besledi. "Âl-i Muhammed'e kan dökmek ve haksız işler yapmak için ittiba etmedik," dedi. Otuz binden fazla insan ona uydu. Bunun üzerine Ebû Müslim, Ziyâd b. Sâlih'i üzerine gönderdi ve onunla savaşmak suretiyle onu bertaraf etti.

[460] Bu yılda Ebû Dâvûd Hâlid b. İbrâhim Vahş'tan Huttel'e hareket etti. Oraya girince oranın kralı Haneş b. Sebl ona karşı çıkmadı. Huttel'in bazı dihkânları da ona iltihak ederek onunla birlikte kaleye çekildiler. Bazıları da yollarda dağ geçitlerinde ve kalelerde korundular. Ebû Dâvûd, Haneş'i sıkıştırınca gece vakti dihkân ve adamlarıyla kaleden çıktı, Fergana'ya geçti. Akabinde oradan da ayrılarak Türk topraklarına girdi. En son da Çin kralına sığındı. Ebû Dâvûd onlardan ele geçirdiklerini alıp Belh'e götürdü ve onları Ebû Müslim'e gönderdi.

Bu yılda Abdurrahman b. Yezîd b. Mühelleb öldürdü. Onu Esved olarak bilinen Süleyman ona yazdığı amannameden sonra öldürdü.

Yine bu yılda Sâlih b. Ali, Saîd b. Abdullah'ı yaz mevsiminde Rum diyarında gazaya gönderdi. Bu yılda Yahyâ b. Muhammed, Musul valiliğinden azledildi, yerine İsmâil b. Ali atandı.

***

Bu yılda hac işlerini Ziyâd b. Ubeydullah el-Hârisî icra etti. Buna dair rivayeti bir raviden naklen İshak b. Îsâ ve Ebû Ma'şer'den rivayetle Ahmed b. Sâbit bana anlattı. Nitekim Vâkıdî ve diğer raviler de aynı görüştedir.

Bu yılda Îsâ b. Mûsâ, Kûfe ve ona tâbi olan yerlerin valisiyken İbn Ebû Leylâ kādısıydı. Basra ve ona tâbi olan yerlerle Dicle havzası beldeleri ve Bahreyn ile Umman ve Mihrecankazak Valisi Süleyman b. Ali, Basra Kādısı Abbâd b. Mansûr idi. Ahvaz Valisi İsmâil b. Ali, Fars bölgesi amili Muhammed b. Eş'as, Sind Valisi Mansûr b. Cumhûr, Horasan ve Dağlık Bölge Valisi Ebû Müslim; Kinnesrîn, Humus, Dımaşk beldeleri ve Ürdün Valisi Abdullah b. Ali, Filistin Valisi ise Sâlih b. Ali idi.

Mısır Valisi Abdülmelik b. Yezîd Ebû Avn, Musul Valisi İsmâil b. Ali, Erminye Valisi Sâlih b. Sabîh ve Azerbaycan Valisi ise Mücâşi' b. Yezîd idi.

Haraç divanının başında da Hâlid b. Bermek bulunuyordu.

Hicretin 134. Yılı [461]

Bu Yılda Vuku Bulan Olaylar

***

Bessâm b. İbrâhim'in Başkaldırması

Bu yılda Bessâm b. İbrâhim muhalefete başladı ve Halife'yi haletti. Kendisi Horasan'ın silahşorlarındandı. Rivayete göre Müminlerin Emîri Ebü'l-Abbâs'ın askerlerinden iken ona uyan bir grupla gizlice firar ettiler. Nereye gittiklerini araştırınca Medain'de karar kıldıklarını tespit etti. Bunun üzerine Ebü'l-Abbâs, Hâzim b. Huzeyme'yi onların üzerine gönderdi. Hâzim, Bessâm ile karşılaşınca onunla savaşmaya başladı. Bessâm ve adamları hezimete uğradılar ve çoğu öldürüldü. Onların ordugâhı basıldı ve talan edildi. Hâzim, Bessâm ve adamlarının peşine düştü ve Cûhâ topraklarında Mâh'a kadar gitti, ele geçirdiklerini veya ona direnenleri öldürdü. Sonra yönünü değiştirerek Zâtü'l-Metâmîr –ya da ona benzer bir köye– uğradı. Burada Ebü'l-Abbâs'ın dayılarından Benî Abdülmüdân'a mensup Benî Hâris b. Ka'b'ın düşüklerinden bir grup vardı. Hâzim bu grubun meclisinin yanından geçti, –otuz beş kişi olan bu grubun yanında on sekiz kadar başka bir grupla azatlılarından on yedi adam daha vardı– onlara selam vermedi. Geçince ona küfrettiler. Aslında onun da onlara karşı bir garazı vardı. Mugîre b. Feza''ın onlara sığındığını duymuştu. Bu adam Bessâm b. İbrâhim'in adamlarındandı. Hâzim geri döndü ve onlara Mugîre'nin kendilerine sığındığını duyduğunu söyledi ve onu sordu. Onlar: "Tanımadığımız bir adam bize uğradı. Bir gece köyümüzde ikamet etti ve ayrılıp gitti," dediler. Hâzim onlara: "Sizler Müminlerin Emîri'nin dayılarısınız. Onun düşmanı size uğruyor ve köyünüzde emniyet içinde kalıyor. Onu yakalasaydınız," dedi. Onlar kaba bir şekilde karşılık verdiler. Bunun üzerine emir verdi ve hepsinin boynu vuruldu ve evleri yıkılarak malları yağmalandı. Ardından Hâzim, Ebü'l-Abbâs'ın yanına döndü. Yemenliler Hâzim'in yaptıklarını duyunca olay onlara ağır geldi ve bir araya geldiler. Ardından Ziyâd b. Ubeydullah el-Hârisî, Ebü'l-Abbâs'ın emniyet kuvvetlerinin başında bulunan Abdullah b. Rebî' [462] el-Hârisî, Osman b. Nehîk ve Abdülcebbâr b. Abdurrahman ile

birlikte Ebü'l-Abbâs'a giderek: "Ey Müminlerin Emîri! Bir hizmetçi sana karşı cüretkâr davrandı. Öyle ki babanın en yakın çocukları bile sana karşı böyle bir cürete yeltenemez. Senin hukukunu hafife aldı, ülkeleri aşarak sana gelen ve seninle onur duyup iyiliğini uman dayılarını öldürdü. Senin ikametgâhına yaklaşınca Hâzim onlara saldırdı, hiçbir suçları yokken onların boynunu vurdu, evlerini yıktı, mallarını yağmaladı, mezralarını tahrip etti," dediler. Bunun üzerine Ebü'l-Abbâs, Hâzim'i öldürmeyi düşündü. Mûsâ b. Ka'b ve Ebü'l-Cehm b. Atiyye durumdan haberdar olunca Ebü'l-Abbâs'ın huzuruna çıktılar ve ona: "Ey Müminlerin Emîri! Bu insanların seni Hâzim'e karşı öfkelendirdiklerini, sana onu öldürmeni tavsiye ettiklerini, senin de bunu düşündüğünü duyduk. Allah seni böyle bir hareketten korusun. Zira bu insan sana mutidir ve yararlı hizmetleri olmuştur. Yaptıklarından dolayı hoş görülebilir. Zira Horasanlı taraftarlarınız sizi akraba, evlat, kardeş ve babalarına üstün tuttular, size muhalefet edenleri öldürdüler. Sen onlara kötülük yapanları cezalandırmak durumundasın. Eğer muhakkak öldürmeyi düşünüyorsan, bunu bizzat kendin yapma. Onu seferlere gönder. Öldürülürse muradına ermiş olursun. Muzaffer olursa da zafer senin olacaktır," dediler. Ayrıca onu Umman'daki Hâricîlerden Celendâ ve adamları üzerine ve İbn Kâvân Adası'nda İbn Şeybân b. Abdülazîz el-Yeşkürî ile birlikte bulunan Hâricîler üzerine göndermesini tavsiye ettiler. Bunun üzerine Ebü'l-Abbâs yedi yüz adamla sefere gönderilmesini emrett. Bu maksatla Basra Valisi Süleyman gemilerle gönderilmesini emretti. Akabinde yola çıktı.

***

Huzeyme b. Hâzim ile Hâricîler ve Şeybân b. Abdülazîz'in Öldürülmesi

Bu yılda Hâzim b. Huzeyme, Umman seferine çıktı. Orada bulunan Hâricîleri bertaraf etti; orayı ve oraya yakın olan beldeleri ele geçirdi ve Şeybân el-Hâricî'yi öldürdü.

Hâzim'in Orada Yaptıkları

Anlatıldığına göre Hâzim b. Huzeyme, Ebü'l-Abbâs'ın emrine verdiği yedi yüz kişiyle sefere çıktı. Bunlara ilaveten ak-

rabalarından, amcazadelerinden, azatlılarından ve Merverrûz'dan tanıdığı adamları da emrine aldı. Onlara güvenerek [463] Basra'ya gitti. Süleyman b. Ali onları gemilerle taşıdı. Benî Temîm'den de bir grup Hâzim'e katıldı. Gemilerle seyrederek İbn Kâvân Adası'nda demirlediler. Hâzim, Nadala b. Nuaym en-Nehşelî'yi beş yüz adamla Şeybân'ın üzerine gönderdi. İki taraf karşılaştılar ve şiddetli bir muharebeye tutuştular. Bunun üzerine Şeybân ve adamları gemilere binip Umman'a geçtiler. Bunlar Sufriye fırkasından idiler. Umman'a varınca Celendâ ve adamları onlara pusu kurdular. Bunlar İbâdiyye fırkasından idiler. İki taraf şiddetli bir muharebeye tutuştular. Şeybân ve adamları öldürüldüler. Hâzim ise maiyetindekilerle deniz yoluyla Umman sahiline kadar gittiler ve burada demirlediler. Buradan da çöle çıktılar. Celendâ ve adamları onlarla karşı karşıya geldiler. Aralarında şiddetli bir muharebe cereyan etti. Hâzim'in askerleri arasında can kaybı arttı. Deniz kenarında bulunuyorlardı. Öldürülenler arasında Hâzim'in ana bir kardeşi İsmâil ve Merverrûz'dan doksan adam da vardı. İki taraf bir sonraki günde de karşılaştılar. Yine şiddetli bir muharebeye tutuştular. Hâzim'in sağında Merverrûz'dan Humeyd el-Vertekânî adında bir adam, solunda da Merverrûz'dan Müslim el-Ergadî vardı. Öncülerinin başında ise Nadale b. Nuaym en-Nehşelî bulunuyordu. O gün Hâricîlerden dokuz yüz adam öldürüldü. Onlardan doksan kadar kişiyi yaktılar. Ardından Hâzim'in gelişinden yedi gün sonra o diyarda yerleşmiş Soğd'dan bir adamın tavsiyesiyle yine karşılaştılar. Adam Hâzim'e tavsiyede bulunarak adamlarına mızraklarının ucuna keten, pamuk ve saç karışımı bir maddeyi takmalarını, onu neft yağıyla yağlamalarını sonra da onu ateşle tutuşturmalarını ve bu şekilde Celendâ'nın adamlarının evlerine yönelip onları ateşe vermelerini söyledi. Nitekim evler ahşap ve söğüt ağaçlarındandı. Hâzim buna başvurunca ve onların evlerini ateşe verince evleriyle ve içinde bulunan aile ve çocuklarını kurtarmaya yeltenince Hâzim askerleriyle birlikte onlara saldırdılar, kılıçlarıyla onları bertaraf etmeye yeltendiler. Nitekim saldırıya karşı tedbir alacak durumda değillerdi. Öldürülenler arasında Celendâ da vardı. Öldürülenler on bin kadardı. Hâzim kelleleri Basra'ya gönderdi. Birkaç gün

burada bekletildikten sonra Ebü'l-Abbâs'a gönderildi. Hâzim burada birkaç ay ikamet ettikten sonra Ebü'l-Abbâs'ın emriyle geri döndüler.

***

Kis Gazası

Bu yılda Ebû Dâvûd Hâlid b. İbrâhim, Kis gazasına çıktı ve
[464] buranın kralı Ahrîd'i öldürdü. Oysa adam daha önce Belh'e gelerek itaatini göstermişti. Sonra Kis civarında Kendek'te onu karşıladı. Ebû Dâvûd, Ahrîd ve adamlarını öldürdükten sonra işlemeli ve tezhipli ve benzeri görülmemiş Çin tabak ve çanakları, Çin eyer ve emtiasıyla ipek ve çok sayıda sanat eseri ele geçirdi. Bütün bu eşyayı Semerkant'ta bulunan Ebû Müslim'e götürdü. Ebû Dâvûd, Kis'in dihkânlarını da öldürdü. Ancak Ahrîd'in kardeşi Târân'a dokunmadı, onu Kis'in başına getirdi. İbnü'n-Necâh'ı da memleketine götürdü. Ebû Müslim, Soğd ve Buhara halkının bir kısmını öldürdükten sonra Merv'e döndü, Semerkant duvarının inşa edilmesini emretti. Ziyâd b. Sâlih'i de Buhara ve Soğd'da amil olarak bıraktı.

***

Mansûr b. Cumhûr ile Savaş

Bu yılda Ebü'l-Abbâs, Mûsâ b. Ka'b'ı Mansûr b. Cumhûr ile savaşmak üzere Hindistan'a gönderdi. Basra'da Araplardan ve mevalilerden üç bin adama ve Benî Temîm'den bin adama tahsisat bağladı. Sefere çıkınca Ebü'l-Abbâs'ın emniyet kuvvetlerinin başına kendi yerine Müseyyeb'i bıraktı. Sind'e varınca on iki bin askerle Mansûr b. Cumhûr ile karşılaştı ve onu mağlup etti. Sonra yoluna devam etti, kumluk arazide susuzluktan öldü.

Bir rivayete göre de karnından rahatsızlandı. Mansûr'un Mansûre'de bulunan halifesi Mansûr'un ölümünü haber alınca Mansûr'un ailesi ve ağırlıklarıyla ve güvendiği bazı kişilerle yola çıktı ve Hazer diyarına geçti.

***

Bu yılda Yemen Valisi Muhammed b. Yezîd b. Abdullah öldü. Bunun üzerine Ebü'l-Abbâs, Mekke'de Ziyâd b. Ubeydul-

lah'ın amili olan Ali b. Rebî' b. Ubeydullah el-Hârisî'ye yazarak onu Yemen'e atadı. Bunun üzerine görev yerine gitti.

Bu yılın Zilhicce ayında Ebü'l-Abbâs –Vâkıdî'nin rivayetine göre– Hîre'den Enbar'a geçti.

Bu yılda Sâlih b. Sabîh, Erminye valiliğinden azledildi ve [465] yerine Yezîd b. Esîd atandı. Yine bu yılda Mücâşi' b. Yezîd Azerbaycan valiliğinden azledilerek yerine Muhammed b. Sol getirildi.

Yine bu yılda Kûfe'den Mekke'ye kadar yol işaretleri ve milleri ihdas edildi. Bu yılda hac işlerini Kûfe Valisi Îsâ b. Mûsâ icra etti.

Kûfe Kādısı İbn Ebû Leylâ iken Mekke, Medine, Tâif ve Yemâme Valisi Ziyâd b. Ubeydullah, Yemen Valisi Ali b. Rebî' el-Hârisî idi. Basra ve ona tâbi olan yerler, Dicle havzasının beldeleri, Bahreyn, Umman ve Mihrecankazak Valisi Süleyman b. Ali idi. Basra Kādısı Abbâd b. Mansûr, Sind Valisi Mûsâ b. Ka'b idi. Horasan ve Dağlık Bölge'de Ebû Müslim, Filistin'de Sâlih b. Alî, Mısır'da Ebû Avn, Musul'da İsmâil b. Ali, Erminye'de ise Yezîd b. Esîd ve Azerbaycan'da Muhammed b. Savl görev yapmaktaydı.

Haraç divanının başında Hâlid b. Bermek bulunurken Cezîre'de Abdullah b. Muhammed Ebû Ca'fer; Kinnesrîn, Humus ve Dımaşk beldeleri ve Ürdün'de Abdullah b. Ali görev yapmaktaydı.

Hicretin 135. Yılı [466]

Bu Yılda Vuku Bulan Olaylar

***

Ziyâd b. Sâlih'in Başkaldırması

Bu yılın olaylarından biri de Ziyâd b. Sâlih'in Belh Nehri'nin arkasında başkaldırmasıdır. Ebû Müslim onunla karşılaşmak üzere Merv'den yola çıktı. Ebû Dâvûd Hâlid b. İbrâhim, Nasr b. Râşid'i Tirmiz'e göndererek Ziyâd b. Sâlih'in asker göndererek kalesini ve gemilerini ele geçirmesi ihtimaline karşı Tir-

miz şehrinde konuşlanmasını emretti. Nasr, Tirmiz şehrinde konuşlandı ve birkaç gün burada ikamet etti. Ancak Tâlikān halkından Râvendiyeli bir grup Ebû İshak künyesiyle bilinen bir adamın emri altında Nasr'a karşı harekete geçtiler ve onu öldürdüler. Ebû Dâvûd bu durumu haber alınca Nasr'ın katillerinin peşine düşmesi için Îsâ b. Mâhân'ı gönderdi. Nitekim Îsâ onların peşine düştü ve onları bertaraf etti. Ebû Müslim de süratle harekete geçerek Âmül'e geçti. Maiyetinde Sibâ' b. Nu'mân el-Ezdî de vardı. Bu zat Ebü'l-Abbâs'ın Ziyâd b. Sâlih hakkındaki ahdini getiren kişiydi. Ebü'l-Abbâs kendisine bir fırsat bulması hâlinde Ebû Müslim'i öldürmesini emretmişti. Ebû Müslim'e bu durum haber verilince Sibâ' b. Nu'mân'ı Âmül Amili Hasan b. Cüneyd'e teslim ederek onu hapse atmasını emretti. Ebû Müslim ise Buhara'ya geçti. Burada konaklayınca Ebû Şâkir ve Ebû Sa'd eş-Şerevî, Ziyâd'ı haleden bazı komutanlarla Ebû Müslim'e geldiler. Ebû Müslim onlara Ziyâd'ı ve onu kimin bozduğunu sordu. Onlar: "Sa'd b. Nu'mân onu bozdu," dediler. Bunun üzerine Âmül amiline yazarak Sibâ''a yüz kırbaç vurduktan sonra boynunu vurmasını emretti. Âmül amili emri yerine getirdi.

Ziyâd'ın komutanları onu terk edip Ebû Müslim'e iltihak edince kendisi de Bârkes dihkānına sığındı. Ancak dihkān onun boynunu vurdu ve kellesini Ebû Müslim'e götürdü. Diğer yandan Ebû Dâvûd, Ebû Müslim'e iltihak etmekte gecikti Zira başkaldıran Râvendiyelilerle meşguldü. Bunun üzerine Ebû Müslim ona yazarak: "Kalbin mutmain olsun, sürün emin olsun. Zira Allah Ziyâd'ı öldürmüştür. Artık gelebilirsin," dedi. Bunun üzerine Ebû Dâvûd Kis'e geçti; Îsâ b. Mâhân'ı Bessâm'ın üzerine, İbnü'n-Necâh'ı da Şâvegar'a İsbehbez'in üzerine gönderdi ve kaleyi muhasara etti. Şâvegar halkı sulh talebinde
[467] bulundular ve onların talebi kabul edildi. Bessâm'a gelince Îsâ b. Mâhân ona bir şey yapamadı. Derken Ebû Müslim, Îsâ b. Mâhân'ın Ebû Müslim'in adamı Kâmil b. Muzaffer'e yazdığı on altı mektubuna ulaştı. Mektuplarda Ebû Dâvûd'u suçlamakta ve onu asabiyetle, Arapları ve kavmini davetin diğer insanlarına tercih ettiği ve onun kampında aman verilenlerin otuz altı büyük çadır bulunduğu yazılıydı. Ebû Müslim bu mektup-

ları Ebû Dâvûd'a göndererek: "Bu mektuplar o kaba ve köylü adama aittir. Sen onu kendi dengin yaptın. Onu ne yapacaksan yap," diye yazdı. Bunun üzerine Ebû Dâvûd, Îsâ b. Mâhân'a yazarak Bessâm'ı bırakıp dönmesini emretti. Îsâ dönünce Ebû Dâvûd onu hapsetti ve Ömer en-Nağam'a teslim etti. Ancak iki veya üç gün sonra onu çağırdı ve ona yaptığı iyilikleri ve onu evlatlarına nasıl tercih ettiğini hatırlattı. Îsâ bu hususları itiraf etti. Sonra Ebû Dâvûd: "Bunların karşılığı beni öldürmeye azmetmen oldu," dedi. Îsâ bu suçlamaları reddedince Ebû Dâvûd mektupları çıkarıp gösterdi. Îsâ bunların kendisine ait olduğunu kabul etti. Bunun üzerine Ebû Dâvûd o gün ona iki cezaya çarptırarak kırbaçladı. Bir ceza Hasan b. Hamdân içindi. Sonra Ebû Dâvûd şöyle dedi: "Benimle ilgili suçunu sana bırakıyorum. Ancak asker daha iyi bilir. Artık kelepçeler içinde çıkabilirsin." Adam çadırlardan dışarı çıkarılınca Harb b. Ziyâd ve Yahyâ b. Hudayn'ın azatlısı Hafs b. Dînâr ona saldırdılar. Ona sopa ve baltayla vurdular. Bunun üzerine yere yıkıldı. Akabinde Tâlikānlılar ona saldırdılar ve onu bir çuvala koyarak ölünceye kadar sopalarla vurdular. Ondan sonra Ebû Müslim, Merv'e döndü.

***

Bu yılda hac içlerini Basra Valisi Süleyman b. Ali icra etti. Basra Kādısı Abbâd b. Mansûr idi.

Mekke Valisi Abbâs b. Abdullah b. Ma'bed b. Abbâs, Medine Valisi Ziyâd b. Ubeydullah el-Hârisî idi. Kûfe ve kırsalına Îsâ b. Mûsâ iken Kûfe Kādısı İbn Ebû Leylâ idi. Cezîre Valisi Ebû Ca'fer el-Mansûr, Mısır Valisi Ebû Avn idi. Humus, Kinnesrîn, Ba'lebek, Gota, Havran, Cevlân ve Ürdün Valisi Abdullah b. Ali, Belkā ve Filistin Valisi Sâlih b. Ali, Musul Amili İsmâil b. Ali, Erminye Valisi Yezîd b. Esîd ve Azerbaycan Valisi Muhammed b. Savl idi. Haraç divanının başında ise Hâlid b. Bermek bulunuyordu.

[468] **Hicretin 136. Yılı**

Bu Yılda Vuku Bulan Olaylar

***

Ebû Müslim'in Ebü'l-Abbâs'a Gitmesi

Bu yılda Ebû Müslim, Horasan'dan Irak'a giderek Müminlerin Emîri Ebü'l-Abbâs'ın huzuruna çıktı.

Ebû Müslim'in Ebü'l-Abbâs'ın huzuruna çıkmasına dair varit olan rivayetler:

Ali b. Muhammed, Heysem b. Adî'den naklen Velîd b. Hişâm da babasından şöyle rivayet ettiler:

Ebû Müslim, Horasan'da ikamet ediyordu. Derken Ebü'l-Abbâs'a yazarak kendisini ziyaret etmek için izin istedi. Ebü'l-Abbâs izin talebini kabul etti. Ebû Müslim yanına Horasan'dan büyük bir grupla Enbar'dan onlara refakat eden insanlarla Ebü'l-Abbâs'ın huzuruna çıktı. Bunun üzerine Ebü'l-Abbâs, halka kendisini karşılamasını emretti; halk da onu karşıladı. Sonra Ebü'l-Abbâs'ın huzuruna çıktı. Ebü'l-Abbâs ona değer verdi ve ikramda bulundu. Ebû Müslim hacca gitmek için izin istedi. Ebü'l-Abbâs: "Ebû Ca'fer hacca gitmeseydi seni hac emîri yapacaktım," dedi ve onu kendine yakın bir yerde misafir etti. Bu nedenle her gün Ebü'l-Abbâs'ın huzuruna çıkardı. Ebû Ca'fer ve Ebû Müslim arasında bir soğukluk vardı. Zira Ebü'l-Abbâs, Nîsâbûr'da bulunan ve Horasan'da işleri yoluna girdikten ve Ebü'l-Abbâs'a ve Ebû Ca'fer'e biat ettikten sonra Ebû Ca'fer'i ona göndermişti. Ebû Müslim ve Horasan halkı ona biat etmişlerdi. Ebû Ca'fer biat işlerinin tamamlanması için bir müddet ikamet ettikten sonra ayrılmıştı. O ziyaret esnasında Ebû Müslim, Ebû Ca'fer'i hafife almış; o da döndüğünde bu durumu Ebü'l-Abbâs'a bildirmişti.

Ali dedi: Velîd babasından naklen şöyle anlattı:

Ebû Müslim, Ebü'l-Abbâs'ın yanına gelince Ebû Ca'fer, Ebü'l-Abbâs'a: "Ey Müminlerin Emîri! Beni dinle ve Ebû Müslim'i öldür! Vallahi o bir gaddarlık düşünüyor," dedi. Ebü'l-Abbâs: "Ey kardeşim, onun hizmetini ve yaptıklarını biliyorsun,"
[469] dedi. Ebû Ca'fer: "Ey Müminlerin Emîri! O bizim devletimiz sayesinde bu işleri yaptı. Vallahi bir kedi dahi gönderseydin

onun yaptıklarını yapacak, bu devlette ulaştığı seviyeye ulaşacaktı. Ebü'l-Abbâs ona: "Onu nasıl öldüreceğiz?" dedi. Ebû Ca'fer: "Senin huzuruna çıkınca onunla konuşacaksın. O da sana yönelecek. O sırada ben içeri gireceğim ve ansızın arkadan ona işini bitirecek bir darbe indireceğim," dedi. Ebü'l-Abbâs: "Onu din ve dünyalarından üstün tutan adamlarına ne yapacağız?" dedi. Ebû Ca'fer: "Her şey senin istediğin gibi olacak. Onun öldürüldüğünü haber alırlarsa dağılacak ve zillete duçar olacaklar," dedi. Ebü'l-Abbâs: "Ne olur gel bundan vazgeç," dedi. Ebû Ca'fer: "Korkarım ki sabah yemeği gibi onu yemezsen o seni akşam yemeği gibi yiyecek," dedi. Ebü'l-Abbâs: "Onu sana bırakıyorum. Sen daha iyi bilirsin," dedi.

Ravi dedi: Ebû Ca'fer, Ebü'l-Abbâs'ın yanından ayrılırken bu işi yapmaya azmetmişti. Ancak Ebü'l-Abbâs pişman oldu ve Ebû Ca'fer'e: "Sakın o işi yapma," diye haber gönderdi.

Bir rivayete göre de Ebü'l-Abbâs, Ebû Ca'fer'e Ebû Müslim'i öldürmesi için ona izin verdikten sonra Ebû Müslim, Ebü'l-Abbâs'ın huzuruna çıktı. Bunun üzerine Ebü'l-Abbâs bir hadımını göndererek ona: "Git bak Ebû Ca'fer ne yapıyor?" dedi. Adam Ebû Ca'fer'e gitti, onu kıçı üzerinde oturmuş, kılıcıyla bacaklarını kavramış vaziyette gördü. Ebû Ca'fer adama: "Müminlerin Emîri makamında oturuyor mu?" diye sordu. Adam: "Makamına gitmek üzere hazırlanıyordu," dedi. Sonra adam Ebü'l-Abbâs'a döndü ve gördüklerini anlattı. Bunun üzerine Ebü'l-Abbâs onu tekrar Ebû Ca'fer'e gönderdi ve: "Ona söyle yapmaya azmettiği o işten sarfınazar etsin," dedi.

***

Ebû Ca'fer ve Ebû Müslim Hacda

Bu yılda Ebû Ca'fer el-Mansûr maiyetinde Ebû Müslim olduğu hâlde hacca gitti.

İkilinin Hac yolculuğu ve Ebü'l-Abbâs'ın huzuruna çıkmalarına dair rivayetler:

Ebû Müslim –rivayete göre– Ebü'l-Abbâs'a gitmek istediğinde ona yazarak hacca gitmek için izin talebinde bulundu. Ebü'l-Abbâs ona izin verdi ve: "Beş yüz askerle yola çık," diye

yazdı. Ebû Müslim ona yazarak: "İnsanların yakınlarını öldürdüm. Bu sebeple kendimi emniyette hissetmiyorum," dedi. Ebü'l-Abbâs ona: "O zaman bin kişiyle çık. Zaten sen devletinin ve yakınlarının himayesindesin. Mekke yolu da askerî sefere elverişli değildir," dedi. Ancak Ebû Müslim sekiz bin askerle yola çıktı ve onları Nîsâbûr ve Rey arasında yaydı. Kendisi de mal ve hazineleri yanına alarak Rey'de bıraktı. Dağlık Bölge'nin mallarını topladı ve Rey'den bin adamla yola çıktı. Ebü'l-Abbâs'ın yanına varınca komutanlar ve insanlar onu
[470] karşıladılar. Akabinde Ebü'l-Abbâs'tan hacca gitmek için izin istedi. Ebü'l-Abbâs ona izin verdi: "Ebû Ca'fer hacca gitmeseydi hac emîrliği görevini sana verecektim," dedi.

Ebû Ca'fer'e gelince: O Cezîre'de emîrlik görevini icra ediyordu. Vâkıdî şöyle diyordu: Cezîre'nin yanı sıra Ermînye ve Azerbaycan'ı da yönetiyordu. Yerine Mukātil b. Hakîm el-Akkî'yi bırakarak Ebü'l-Abbâs'ın yanına geldi. Ardından Ebü'l-Abbâs'a giderek hacca gitmek için izin istedi.

Ali b. Muhammed'in Velîd b. Hişâm'dan naklen şöyle anlattı:

Ebû Ca'fer, hac görevini ifa etmek üzere 126 yılında Mekke'ye gitti. Ebû Müslim de onunla birlikte hac vazifesini ifa etti. Hac merasimi son bulunca Ebû Ca'fer ile Ebû Müslim geri döndüler. Bostan ve Zât-ı Irk arasındayken Ebû Ca'fer, Ebü'l-Abbâs'ın öldüğüne dair bir mektup aldı. Ebû Ca'fer, Ebû Müslim'in bir merhale kadar ilerisinde bulunuyordu. Ebû Müslim'e: "Bir olay vuku bulmuş. Acilen yetiş," diye yazdı. Elçi, Ebû Müslim'e giderek durumu haber verdi. Bunun üzerine Ebû Müslim harekete geçerek Ebû Ca'fer'e yetişti ve ikili birlikte Kûfe'ye ulaştılar.

Bu yılda Ebü'l-Abbâs Abdullah b. Muhammed b. Ali kendinden sonra hilafet görevinin kardeşi Ebû Ca'fer'e verilmesini kararlaştırarak onu Müslümanların veliahdı yaptı. Buna göre Ebû Ca'fer'den sonra da Îsâ b. Mûsâ b. Muhammed b. Ali bu göreve getirilmesi kararlaştırıldı. Ebü'l-Abbâs buna dair ahitname yazıp onu bir kumaş parçasına koydu, kendisinin ve hane halkının mühürleriyle mühürledi, onu Îsâ b. Mûsâ'ya tevdi etti.

***

Ebü'l-Abbâs es-Seffâh'ın Ölümü

Bu yılda Müminlerin Emîri Ebü'l-Abbâs Enbar'da 13 Zilhicce 136 Pazar günü vefat etti. Rivayete göre suçiçeği hastalığı sebebiyle öldü.

Hişâm b. Muhammed dedi: Ebü'l-Abbâs Zilhiccenin on ikisinde vefat etti. Öldüğünde kaç yaşında olduğu hususu ihtilaflıdır. Bazılarına göre öldüğünde otuz üç yaşındaydı. Hişâm b. Muhammed dedi: Vefat ettiği gün otuz altı yaşındaydı. Bazılarına göre de yirmi sekiz yaşındaydı.

Onun halifelik görevi Mervân b. Muhammed'in ölümünden vefat ettiği güne kadar dört yıl sürdü. Ona biat edildiği günden ölümüne kadar geçen süre dört yıl, sekiz aydır. Bazılarına göre de dört yıl, dokuz aydır. Vâkıdî ise bu süre dört yıl, sekiz aydır demiştir. Bu süre zarfında sekiz ay, dört gün boyunca Mervân ile savaşmıştır.

Mervân'dan sonra dört yıl hüküm sürdü. Rivayete göre kı- [471]
vırcık saçlı, uzun boylu, beyaz tenli, kavis burunlu, güzel yüzlü ve güzel sakallıydı.

Annesi Reyta bint Ubeydullah b. Abdullah b. Abdülmüdân b. Deyyân el-Hârisî idi. Onun veziri Ebü'l-Cehm b. Atiyye idi.

Onun namazını amcası Îsâ b. Ali kıldırdı, onu Eski Enbar'daki konağında defnetti.

Rivayete göre elbise olarak dokuz cübbe, dört elbise, beş tuman, dört taylasan ve üç ipek elbise bıraktı.

***

Ebû Ca'fer el-Mansûr'un Halifeliği

Adı Abdullah b. Muhammed'dir.

Bu yılda Ebû Ca'fer el-Mansûr'a biat edildi ve halife oldu. Biat Ebü'l-Abbâs'ın vefat ettiği gün gerçekleşti. Nitekim o gün Mekke'de bulunan Ebû Ca'fer için biat Irak'ta Îsâ b. Mûsâ tarafından alındı. Îsâ ona yazarak kardeşi Ebü'l-Abbâs'ın öldüğünü ve kendisi için biat alındığını bildirdi.

Ali b. Muhammed, Heysem'den naklen Abdullah b. Ayyâş'ın şöyle dediğini anlattı:

Ebü'l-Abbâs ölüm döşeğindeyken insanlara Abdullah b. Muhammed Ebû Ca'fer'e biat etmelerini emretti. Nitekim insanlar Ebü'l-Abbâs öldüğü gün Enbar'da ona biat ettiler. Îsâ b. Mûsâ insanlara biat etmelerini emretti. Îsâ ayrıca Mekke'de bulunan Ebû Ca'fer'e Muhammed b. Husayn el-Abdî'yi elçi olarak gönderdi; Ebü'l-Abbâs'ın öldüğünü ve kendisine biat edildiğini bildirdi. Muhammed b. Îsâ yolda Zekiyye mevkiinde onunla karşılaştı. Ebû Ca'fer mektubu alınca insanları biat etmeye davet etti. Nitekim insanlar ve Ebû Müslim ona biat ettiler. Ebû Ca'fer: "Bulunduğumuz bu yerin adı nedir?" diye sordu. "Zekiyye," dediler. Ebû Ca'fer: "İnşallah işimiz temiz olarak yoluna girer," dedi.

Bazıları da şöyle dediler: Ebû Ca'fer hac dönüşü yolunun Sufeyye mevkiinde kendisine biat edildiği haberini aldı. Ebû Ca'fer bunu hayra yordu ve: "İnşallah işler bizim için yoluna girdi," dedi.

***

[472] Söz sırası Ali b. Muhammed'in rivayetine döndü.

Ali dedi: Velîd babasından naklen bana şöyle anlattı:

Ebû Ca'fer haberi alınca bulunduğu su mevkiinden Ebû Müslim'e yazdı. Ebû Müslim, Ebû Ca'fer'in gerisinde kalmıştı. Ebû Müslim bunun üzerine Ebû Ca'fer'e yetişti.

***

Bir rivayete göre de Ebû Müslim, Ebû Ca'fer'i geçmişti. Bu sebeple Ebû Ca'fer'den önce haberi aldı ve ona şöyle yazdı:

Bismillahirrahmânirrahîm. Allah sana afiyet versin ve senden yararlandırsın. Beni feci şekilde etkileyen, beni son derece üzen bir haber aldım. Muhammed b. Husayn Müminlerin Emîri Ebü'l-Abbâs'ın ölümünü bildiren Mûsâ b. Îsâ'nın sana gönderdiği mektubunu getirdi. Allah senin ecrini büyük kılsın ve Müminlerin Emîri'nden rahmetini esirgemesin. Allah hilafet makamını senin için mübarek kılsın. Akrabaların içinde benim kadar hakkını tazim eden, sana sadakat gösteren, senin mutluluğunu arzu eden hiç kimse yoktur.

Ebû Müslim mektubu Ebû Ca'fer'e gönderdi. Kendisi ertesi güne kadar bekledi, ondan sonra Ebû Ca'fer'e biat ettiğini

haber verdi. Bir süre biatini geciktirmekle Ebû Ca'fer'i endişelendirmek istedi.

***

Söz sırası tekrar Ali b. Muhammed'in rivayetine geldi: Ebû Müslim oturduktan sonra mektubu ona teslim etti. Ebû Ca'fer mektubu okuyunca ağladı ve *innâ lillahî ve innâ ileyhi râci'ûn*," dedi. Ebû Müslim, Ebû Ca'fer'e dönüp baktı. Çok müteessir olduğunu görünce: "Hilafet makamına getirilmişken bu sıkıntı da neyin nesidir," dedi. Ebû Ca'fer: "Abdullah b. Ali ile Ali'nin taraftarlarından endişeliyim," dedi. Ebû Müslim: "Ondan korkma. İnşallah ben seni onun şerrinden korurum," dedi. Onun askerleri ve taraftarlarının tümü Horasan halkındandır ve onlar bana karşı gelmezler," dedi. Bu, Ebû Ca'fer'in sıkıntısını giderdi. Ardından da Ebû Müslim ve insanlar ona biat ettikten sonra Kûfe'ye döndüler. Ebû Ca'fer, Ziyâd b. Ubeydullah'ı Mekke'ye iade etti. Nitekim daha önce buranın ve Medine'nin valisi olarak Ebü'l-Abbâs tarafından görevlendirilmişti.

Rivayete göre Ebü'l-Abbâs ölmeden önce Ziyâd b. Ubeydullah el-Hârisî'yi Mekke valiliğinden azletmiş; bu göreve Abbâs b. Abdullah b. Ma'bed b. Abbâs'ı getirmişti.

***

Bu yılda Abdullah b. Ali, Enbar'a gelerek Ebü'l-Abbâs ile görüştü. Ebü'l-Abbâs onu yaz mevsimi gazası için Horasan, [473] Şam, Cezîre ve Musul halkının başına getirdi. Abdullah seferinde Delûk'e kadar gitti. Ancak Ebü'l-Abbâs'ın ölüm haberini alıncaya kadar düşman topraklarına girmedi.

Bu yılda Îsâ b. Mûsâ ve Ebü'l-Cehm Yezîd b. Ziyâd, Ebû Gassân'ı Mansûr'a biat almak için Abdullah b. Ali'ye gönderdiler. Ancak Abdullah b. Ali emri altındaki askerlerle ve kendisine biat edilmesini isteyerek Harran'a geçti.

***

Bu yılda hac işlerini Ebû Ca'fer el-Mansûr icra etti. Daha önce bu yılda icra ettiği görevi ve hacca giderken yerine bıraktığı halefini zikretmiştik.

Bu yılda Kûfe Valisi Îsâ b. Mûsâ iken Kûfe Kādısı İbn Ebû Leylâ idi. Basra Valisi Süleyman b. Ali, Basra Kādısı Abbâd b. Mansûr idi. Medine Valisi Ziyâd b. Ubeydullah el-Hârisî, Mekke Valisi Abbâs b. Abdullah b. Ma'bed, Mısır Valisi Sâlih b. Ali idi.

[474] **Hicretin 137. Yılı**

Bu Yılda Vuku Bulan Olaylar

***

Abdullah b. Ali'nin Başkaldırması ve Hezimeti

Bu olaylardan biri Ebû Ca'fer el-Mansûr'un Mekke'den dönmesi ve Hîre'de konaklamasıdır. Ebû Ca'fer, Îsâ b. Mûsâ'nın Kûfe'de Talha b. İshak b. Muhammed b. Eş'as'ı vekil bırakarak Enbar'a geçtiğini öğrendi. Sonra Kûfe'ye geçti ve burada cuma namazını kıldırdı, Hutbeyi okudu ve Kûfe'den ayrılacağını bildirdi. Ebû Müslim, Hîre'de onunla buluştu. Ardından Ebû Ca'fer Enbar'a geçti ve burada ikamet ederek adamlarını etrafında topladı.

Ali b. Muhammed, Velîd'den naklen babasının şöyle dediğini anlattı:

Îsâ b. Mûsâ beytülmâlleri, hazine ve divanları kontrol altına almıştı. Ebû Ca'fer Enbar'a dönünce insanlar halife olarak ona, veliaht olarak da Îsâ b. Mûsâ'ya biat ettiler. Bunun üzerine Îsâ görevi Ebû Ca'fer'e tevdi etti. Öte yandan Îsâ b. Mûsâ, Ebü'l-Abbâs'ın emriyle Ebû Gassân'ı –adı Yezîd b. Ziyâd olup Ebü'l-Abbâs'ın hâcibiydi– Ebü'l-Abbâs ölmeden önce insanlara kendinden sonra Ebû Ca'fer'e biat etmelerini emretmişti. Ebû Gassân, Abdullah b. Ali ile Rum diyarı üzerine yürürken karşılaştı. Ebû Gassân ona Ebü'l-Abbâs'ın ölüm haberini getirdiğinde Delûk denilen bir mevkide bulunuyordu. Bir tellala haber vererek "Namaz birleştiricidir," ifadesiyle çağrıda bulundu. Komutanlar ve askerler de toplandılar. Ali b. Abdullah onlara Ebü'l-Abbâs'ın ölüm haberini okudu, insanları kendisine biat etmeye çağırdı. Onlara şöyle dedi: "Ebü'l-Abbâs, askerleri Mervân üzerine göndermek istediğinde, babasının çocuklarını çağırdı ve onların Mervân b. Muhammed'in

üzerine gitmelerini istedi. Onlara: "Sizden kim görev almak isteyip de Mervân b. Muhammed'in üzerine giderse o benim veliahtımdır," dedi. Benden başka hiç kimse Mervân üzerine gitmek istemedi. Ben bu ahit üzerine Ebü'l-Abbâs'ın yanından çıktım, bu söz üzerine öldürdüklerimi öldürdüm. Ebû Gânim et-Tâî ile Hufâf el-Mervezî bazı Horasanlı komutanlarla birlikte ayağa kalkıp ona şahitlik yaptılar. Bunun üzerine Ebû Gânim, Hufâf, Ebû Asbağ ve maiyetinde olan bütün komutan- [475]
lar ona biat ettiler. Bunların içinde Humeyd b. Kahtabe, Hufâf el-Cürcânî, Hayyâş b. Habîb, Muhârık b. Gıfâr, Turârhudâ ve Horasan, Şam ve Cezîre halkları ve diğerleri vardı. Tel Muhammed'de konaklamıştı. Biat işlerini tamamladıktan sonra yola çıkarak Harran'da konakladı. Harran'da Mukātil el-Akkî bulunuyordu. Ebû Ca'fer, Ebü'l-Abbâs'ın yanına gidince Mukātil'i Harran'da bırakmıştı. Abdullah b. Ali, Mukātil'den biat etmesini istediyse de ona icabet etmedi, şehre kapandı. Bunun üzerine Abdullah b. Ali onu muhasara altına aldı, onu kaleden indirinceye kadar muhasarayı sürdürdü.

Ardından Ebû Ca'fer, Abdullah b. Ali ile savaşmak üzere Ebû Müslim'i gönderdi. Abdullah, Ebû Müslim'in yola çıktığını öğrenince Harran'da ikamet etti. Ebû Ca'fer, Ebû Müslim'e: "Ya ben ya da sen bu görevi üstleneceğiz," dedi. Bunun üzerine Ebû Müslim, Harran'da bulunan Abdullah üzerine yürüdü. Bunun için asker ve silah tedarik ederek hendek kazdırdı. Erzak, yem ve gerekli olan maddeleri de tedarik etti. Enbar'dan itibaren yürüyüşe geçti. Komutanlarından hiçbiri geri kalmadı. Öncü birliğinin başına Mâlik b. Heysem el-Huzâî'yi getirdi. Kahtabe'nin iki oğlu Hasan ve Humeyd de onun maiyetindeydiler. Nitekim Humeyd, Abdullah b. Ali de ayrılmıştı. Bu sebeple de Abdullah onu öldürmek istemişti. Ebû İshak, kardeşi, Ebû Humeyd, kardeşi ve Horasan halkından bir grup da onunla birlikte sefere çıkmıştı. Horasan'dan ayrılınca Horasan'da Hâlid b. İbrâhim, Ebû Dâvûd'u bıraktı.

Heysem dedi: Abdullah b. Ali'nin Mukātil el-Akkî'yi muhasarası kırk gece sürdü. Ebû Müslim'in üzerine gelmekte olduğunu öğrenip de Mukātil'e karşı muzaffer olmayınca ve Ebû Müslim'in saldırmasından korkunca Akkî'ye aman ver-

di. Bunun üzerine Mukātil maiyetindekilerle birlikte indi ve Abdullah b. Ali'nin yanına giderek birkaç gün yanında kaldı. Ardından iki oğluyla birlikte onu Rakka'da bulunan Osman b. Abdüla'lâ b. Sürâka el-Ezdî'ye gönderdi. Osman'a da bir mektup yazdı, onu Akkî'ye teslim etti. Osman'ın yanına varınca Osman el-Akkî'yi öldürdü, iki oğlunu hapse attı. Abdullah b. Ali'nin Nusaybin'de hezimete uğradığını öğrenince iki kardeşi hapisten çıkardı ve onların boynunu vurdu.

Öte yandan Abdullah b. Ali, Horasanlıların kendisine sadakat göstermeyeceklerinden endişe edince onlardan takriben on yedi bin kişi öldürdü. Emniyetten sorumlu adamına emir vererek onları öldürdü. Humeyd b. Kahtabe'ye bir mektup ya-
[476] zarak onu Halep'e yönlendirdi. Halep'te amil olarak Züfer b. Âsım bulunuyordu. Mektupta: Humeyd b. Kahtabe sana gelince onun boynunu vur diye yazılıydı. Humeyd yolda giderken mektubu düşündü ve kendi kendine: "İçinde ne olduğunu bilmediğim bir mektupla gitmek tehlikelidir," dedi ve mektubu açtı ve okudu. İçindekileri görünce has adamlarından bazılarını çağırdı ve durumu onlara haber vererek onlarla istişare etti. Onlara: "Sizden kim kurtulmak ve kaçmak isterse benimle gelsin. Ben Irak yolunu izleyeceğim," dedi ve Abdullah b. Ali'nin onun hakkında yazdıklarını haber verdi. Onlara: "Kim ki yolun zahmetine katlanmak istemezse benim sırrımı ifşa etmesin ve istediği yere gitsin," dedi.

Ravi dedi: Bazı arkadaşları ona uydular. Humeyd binek hayvanlarının nallanmasını emretti. Arkadaşları da hayvanlarını nallayarak onunla yola çıkmak için hazırlandılar. Yola çıktıktan sonra çöl yolunu tercih etti ve normal yoldan saparak Rusâfe –Şam bölgesindeki Hişâm Rusâfesi– yönüne yöneldi. O sırada Rusâfe'de Abdullah b. Ali'nin Saîd el-Berberî adında bir azatlısı vardı. Saîd, Humeyd b. Kahtabe'nin Abdullah b. Ali'ye muhalefet ederek çölde yol almakta olduğunu duyunca maiyetindeki süvarilerle peşine düştü. Yolun bir kesiminde ona yetişti. Humeyd onu görünce atını ona doğru sürdü ve onunla yüz yüze geldi. Saîd'e: "Beni tanımadın mı? Vallahi benimle savaşmanda bir yararın yoktur. Geri dön ve adamlarımı ve adamlarını öldürmeye sebep olma. Bu senin için daha

hayırlıdır," dedi. Adam Humeyd'in sözlerini duyunca onun ne demek istediğini anladı, Rusâfe'deki yerine döndü. Humeyd ise maiyetindekilerle yoluna devam etti. Onun koruması ona: "Rusâfe'de benim bir cariyem var. Uygun görürsen ona gidip bir tavsiyede bulunacağım ve akabinde sana yetişeceğim," dedi. Humeyd ona izin verdi. Adam cariyesine gitti ve bir süreliğine yanında ikamet ettikten sonra Humeyd'e gitmek üzere Rusâfe'den çıktı. Abdullah b. Ali'nin azatlısı Saîd el-Berberî onu görünce onu alıkoydu ve öldürdü. Abdullah b. Ali ise Nusaybin'de konakladı ve hendek kazdırdı.

Ebû Müslim de geldi. Ebû Ca'fer ise Erminye'deki vekili Hasan b. Kahtabe'ye yazarak Ebû Müslim'e yetişmesini istedi. Ebû Müslim henüz Musul'dayken Hasan b. Kahtabe ona yetişti. Ebû Müslim ilerleyerek onunla karşılaşmayacağı bir mevkide konakladı. Sonra Şam yolunu izledi ve Abdullah'a: "Seninle savaşmak için bana emir verilmedi, bunun için bana bir yönlendirme yapılmadı. Müminlerin Emîri beni Şam valisi olarak görevlendirdi. Ben bunun için Şam'a gideceğim," diye yazdı. Şam halkından Abdullah ile birlikte hareket edenler Abdullah'a: "Bu adam dokunulmazlarımızın bulunduğu memleketimize gelip ele geçirebileceği erkeklerimizi öldüreceği, kadın ve çocuklarımızı esir alacağı hâlde biz senin yanında nasıl bekleyebiliriz? Biz memleketimize gidip ona karşı dokunulmazlarımızı, kadın ve çocuklarımızı savunacağız. Bizimle savaşırsa da onunla savaşacağız," dediler. Abdullah b. Ali on- [477]
lara: "Vallahi o Şam'a gitmek istemiyor. O sizinle savaşmak için gönderildi. İkamet ederseniz üzerinize gelecektir," dedi. Ancak onlar hoşnut olmadılar ve Şam'a gitmekten vazgeçmediler.

Ravi dedi: Ebû Müslim geldi ve Abdullah b. Ali'ye yakın bir mevkide konuşlandı. Ancak Abdullah b. Ali yerini terk ederek Şam'a doğru hareket etti. Ebû Müslim de yerini terk ederek Abdullah b. Ali'nin yerine geçti. Çevresindeki su kaynaklarını kapattı ve içine leşler attı. Abdullah b. Ali, Ebû Müslim'in kendi yerine yerleştiğini duyunca Şam halkından olan arkadaşlarına size demedim mi?" dedi. Sonra aynı yere döndü. Ancak Ebû Müslim'in kendi yerine konuşlandığını gördü. Bunun üzerine

kendisi de Ebû Müslim'in daha önceki kamp yerine konuşlandı. Burada beş veya altı ay savaştılar. Şamlıların süvarileri daha fazla ve daha donanımlı idiler. Abdullah'ın sağında Bekkâr b. Müslim el-Akīlî, solda da Habîb b. Süveyd el-Esedî, süvarilerin başında Abdüssamed b. Ali, Ebû Müslim'in sağında Hasan b. Kahtabe, solundaysa Ebû Nasr Hâzim b. Huzeyme bulunuyordu. Ebû Müslim'le aylarca savaştılar.

Ali dedi: Hişâm b. Amr et-Tağlibî şöyle anlattı:

Ebû Müslim'in askerlerindendim. Bir gün insanlar sohbet ederken: "İnsanlar içinde en güçlüsü kimdir?" diye soruldu. Ebû Müslim: "Söyleyin de duyayım," dedi. Bir adam: "Horasanlılar," derken başka bir adam: "Şamlılar daha güçlüdür," dedi. Ebû Müslim şöyle dedi: "Her kavim kendi devletinde insanların en güçlüsüdür." Ravi dedi: Sonra karşılaştık, Abdullah b. Ali'nin adamları bize saldırdılar, bizi fena çarparak yerlerimizden söküp attılar. Akabinde de çekildiler. Ardından Abdüssamed bir süvari birliğiyle bize saldırdı ve bizden on sekiz kişiyi öldürdü. Akabinde adamlarıyla birlikte geri döndü ve adamlarıyla toplanıp tekrar saldırdılar ve safımızı dağıttılar. Bunun üzerine geri çekildik. Ebû Müslim'e: "Binek hayvanımı hareketlendirsem de bu tepeye nazır hâle gelsem insanlara ulaşacağım. Zira onlar hezimete uğradılar," dedim. Ebû Müslim: "Yapabilirsin," dedi. Ona: "Sen de bineğini ileri sürsen dedim. Ebû Müslim: "Akıl sahipleri bu durumda binek hayvanlarını çevirmezler. Ey Horasan halkı! Geri dönün," dedi.

[478] Ravi dedi: Dediğini yaptım. Bunun üzerine karşı taraf gerilemeye başladı. Ebû Müslim ise şu beyti dillendirdi:

Kim ki ailesini düşünürse onun için geri dönüş yoktur. Ölümden kaçan için de ölümden kurtuluş yoktur.

Ravi dedi: Ebû Müslim için bir çardak yapılmıştı. İki taraf karşılaşınca üstünde oturuyor ve muharebeyi izliyordu. Sağ veya sol cenahta bir halel görürse komutanına: "Senin cenahta bir dağılma var. Düşman senin tarafından bize saldırmasın. Şöyle yap. Süvarilerini ileriye al. Ya da filan noktaya doğru çekil," diye haber gönderirdi. Onun elçileri komutalarla arasında gidip gelirlerdi.

Ravi dedi: 7 Cemâziyelâhir 136 Salı –veya Çarşamba günü– olunca iki taraf karşılaştılar ve şiddetli bir muharebeye tutuştular. Ebû Müslim vaziyeti görünce onlara tuzak kurdu. Hasan b. Kahtabe'ye: "Sağ cenahı uzaklaştır, çoğunluğunu sol cenaha kat. Sağ cenahta da arkadaşlarının korumaları ve güçlüleri bulunsun." Şamlılar bu durumu görünce sol cenahlarını uzak tuttular ve sağ cenahlarına katılarak Ebû Müslim'in sol cenahına karşı vaziyet aldılar. Bunun üzerine Ebû Müslim, Hasan'a haber göndererek: "Merkez birliğine sağ cenahta kalanlarla birlikte Şamlıların sol cenahına saldırmasını emret," diye talimat verdi. Bunun üzerine saldırdılar ve onları yıktılar. Merkez ile sağ cenah da geri çekildi.

Ravi dedi: Bunun üzerine Horasanlılar onların peşine düştüler. Bunun sonucunda Şamlılar hezimete uğradılar. Abdullah b. Ali maiyetinde bulunan İbn Sürâka el-Ezdî'ye: "Ey İbn Sürâka! Vaziyeti nasıl görüyorsun?" dedi. İbn Sürâka: "Görüşüm odur ki sabredeceksin ve ölünceye kadar savaşacaksın. Zira senin gibiler için firar etmek çirkindir. Nitekim daha önce bundan dolayı Mervân'ı ayıpladın. Allah Mervân'ı kötü etsin. Zira ölümden korktu ve kaçtı," dedi. Abdullah: "Ben Irak'a gidiyorum," dedi. İbn Sürâka: "Ben de seninle geliyorum," dedi. Bunun üzerine ordugâhlarını bırakıp kaçtılar. Ebû Müslim onu bastı ve durumu Ebû Ca'fer'e yazdı. Bunun üzerine Ebû Ca'fer, Abdullah b. Ali'nin ordugâhında ele geçirdiklerinin sayımını yapması için azatlısı Ebü'l-Hasîb'i gönderdi. Ebû Müslim bu duruma kızdı. Abdullah b. Ali ve Abdüssamed b. Ali ayrılıp gittiler. Abdüssamed, Kûfe'ye gitti ve Mûsâ b. Îsâ onun için aman diledi. Ebû Ca'fer ona aman verdi. Abdullah b. Ali ise Basra'da bulunan Süleyman b. Ali'ye gitti ve yanında ikamet etti. Ebû Müslim insanlara aman verdi ve kimseyi öldürmeyerek onlara dokunulmamasını emretti.

Bir rivayete göre de İsmâil b. Ali, Abdüssamed için aman [479] dilemiştir.

Başka bir rivayete göre de Abdullah b. Ali hezimete uğradıktan sonra kardeşi Abdüssamed ile birlikte Rusâfetu Hişâm'a gittiler. Abdüssamed, başlarında Cehver b. Merrâr el-İclî'nin bulunduğu Mansûr'un süvarileri gelinceye kadar bu-

rada ikamet etti. Cehver gelince onu yakalayarak bağladı ve Mansûr'a gönderdi. Mansûr'a götürülünce onu Îsâ b. Mûsâ'ya gönderdi. Îsâ ona aman vererek ikramda bulundu, onu giydirdi ve serbest bıraktı.

Abdullah b. Ali ise Rusâfe'de yalnızca bir gece kaldıktan sonra komutan ve mevalileriyle birlikte Basra Valisi Süleyman b. Ali'ye gitti. Süleyman onları barındırdı ve onlara ikramda bulundu. Bir müddet görünmeden onun yanında ikamet ettiler.

***

Ebû Müslim el-Horasânî'nin Öldürülmesi

Bu yılda Ebû Müslim el-Horasânî öldürüldü.

Horasânî'nin Öldürülmesinin Sebebi

Ahmed b. Züheyr bana şöyle anlattı: Ali b. Muhammed bize anlattı: Seleme b. Muhârib, Müslim b. Mugîre, Saîd b. Evs, Ebû Hafs el-Ezdî, Nu'mân Ebü's-Serî, Muhriz b. İbrâhim ve başkaları bize şöyle anlattılar:

Ebû Müslim –136 yılında– Ebü'l-Abbâs'a yazarak hacca gitmek için izin talebinde bulundu. Ebü'l-Abbâs ona izin verdi. Aslında insanlara namaz kıldırmak istiyordu. Ebü'l-Abbâs; Cezîre, Erminye ve Azerbaycan Valisi Ebû Ca'fer'e yazarak: "Ebû Müslim hac için benden izin istedi. Ben de ona izin verdim. Sanırım geldiğinde benden hac emîrliği görevini isteyecek. Sen de bana yazarak hac için izin talebinde bulun. Sen Mekke'de olursan senin önüne geçmek istemeyecektir," dedi. Bunun üzerine Ebû Ca'fer, Ebü'l-Abbâs'a yazarak hac için izin istedi. Ebü'l-Abbâs izin verdi. Ebû Ca'fer Enbar'a geldi. Ebû Müslim: "Ebû Ca'fer hac için başka bir yıl bulamadı mı?" dedi ve bundan dolayı içinde ona karşı bir garaz peyda oldu.

***

Ali Müslim b. Mugîre'den naklen şöyle dediğini anlattı:

[480] Ebû Ca'fer o yılda Erminye'de Hasan b. Kahtabe'yi vekil olarak bıraktı. Başkaları sütkardeşi Yahyâ b. Müslim b. Urve'yi –onların siyahi bir azatlısıydı– amil olarak bıraktı demişlerdir. İkili Mekke'ye gitmek üzere yola çıktılar. Ebû Müslim su kanallarını ıslah eder, her menzilde çöl Araplarını giydirir, yardım talebinde bulunanlara yardım eder, çöl Araplarına kalın

yün hırkalar ve dış elbiseler verir, kuyular kazar, yolları ıslah ederdi. Böylece onun sesi çıkardı. Badiye Arapları onun için, bu adam hakkında yalan iddialarda bulunulmuştur. Mekke'ye varınca Yemenlilere baktı ve Nîzek'in böğrüne vurarak: "Ey Nîzek! Bunlar ne biçim asker? Dili zarif ve gözyaşı bol akan bir adam onlarla karşılaşsa!"

***

Söz önceki ravilerin rivayetine döndü. Şöyle dediler: Hac mevsimi sona erince Ebû Müslim, Ebû Ca'fer'den önce yola çıktı ve öne geçti. Derken Müminlerin Emîri'nin ölümü ve Ebû Ca'fer'in halife oluşuna dair bir mektup aldı. Bunun üzerine Ebû Müslim, Ebû Ca'fer'e yazarak taziyede bulundu. Ancak halifelik için onu tebrik etmediği gibi onu beklemedi veya onun yanına dönmedi. Ebû Ca'fer öfkelendi ve Ebû Eyyûb'a: "Ona sert bir mektup yaz," dedi. Ebû Ca'fer'in mektubu eline ulaşınca ona yazarak halifelik için onu tebrik etti. Yezîd b. Esîd es-Sülemî, Ebû Ca'fer'e: "Yolda onunla karşı karşıya gelmeni hoş görmüyorum. Zira insanlar onun askerleridir, daha çok ona itaat eder ve ondan çekinirler. Senin etrafındaysa hiç kimse yok," dedi. Ebû Ca'fer onun görüşünü kabul etti. Bu sebeple Ebû Ca'fer gecikiyor, Ebû Müslim ise ilerliyordu. Ebû Ca'fer adamlarına emir vererek toplanmalarını istedi. Bunun üzerine toplandılar. Onların silahlarını topladı. Onun kampında altı askerî kol vardı. Ebû Müslim, Enbar'a geçti; ona biat etmesi için Îsâ b. Mûsâ'yı davet etti. Îsâ geldi. Ebû Ca'fer de Kûfe'ye geçti. Burada Abdullah b. Ali'nin onu halettiğini haber aldı. Bunun üzerine Enbar'a döndü. Ebû Müslim'i çağırdı ve ona sancak verdi. Ona: "İbn Ali üzerine git," dedi. Ebû Müslim ona: "Abdülcebbâr b. Abdurrahman ve Sâlih b. Heysem beni ayıplıyor. Onları hapse at," dedi. Ebû Ca'fer ona: "Abdülcebbâr benim emniyet kuvvetlerimin başındadır –daha önce de Ebü'l-Abbâs'ın emniyet kuvvetlerinin başındaydı–, Sâlih b. Heysem de Müminlerin Emîri'nin sütkardeşidir. Onları senin ithamınla hapse atamam," dedi. Ebû Müslim: "Görüyorum ki onları bana tercih ediyorsun," dedi. Ebû Ca'fer bundan dolayı kızdı. Ebû Müslim: "Böyle olsun istemezdim," dedi.

Ali dedi: Müslim b. Mugîre şöyle anlattı: **[481]**

Erminye'de Hasan b. Kahtabe ile birlikteydim. Ebû Müslim'i Şam'a gönderince Ebû Ca'fer, Hasan'a yazarak Ebû Müslim'e katılmasını ve onunla birlikte hareket etmesini istedi. Bunun üzerine Musul'da bulunan Ebû Müslim'e iltihak ettik. Ebû Müslim birkaç gün bekledikten sonra yola çıkmak isteyince Hasan'a: "Siz savaşmaya gidiyorsunuz. Bana ihtiyacın yok. Bana izin versen de Irak'a gitsem ve orada kalsam. Geldiğinizde inşallah görüşürüz," dedim. Hasan: "Olur. Ancak yola çıkmak istediğinde bana haber ver," dedi. "Olur," dedim. İşlerimi yoluna koyup hazırlandıktan sonra ona haber verdim. Ona: "Sana veda etmek için geldim," dedim. Hasan: "Kapıda beni bekle sana geleyim," dedi. Bunun üzerine çıktım ve bekledim. Hasan çıkıp geldi ve bana şöyle dedi: "Ebû Eyyûb'a tebliğ etmen için sana bir şey söyleyeceğim. Sana güvenmeseydim bunları haber vermezdim. Ebû Eyyûb nezdindeki konumun olmasaydı yine bunları sana haber vermezdim," dedi. Ebû Eyyûb şöyle haber verdi: Ebû Müslim'in yanına geldiğimden beri ondan şüphelendim. Müminlerin Emîri'nin mektubu ona geldiğinde onu okuyor ve dudağını bükerek Ebû Nasr'a veriyor. O da onu okuduktan sonra ikisi alaylı bir üslupla gülüyorlar. Evet, anlıyorum dedim. Ebû Eyyûb ile karşılaştığımda çok önemli bir haber getirdiğimi sanıyordum. Ancak o güldü ve: "Biz Ebû Müslim'i Abdullah b. Ali'den daha fazla suçluyoruz. Yalnız Abdullah konusunda bir tek ümidimiz var. Biliyoruz ki Horasanlılar Abdullah b. Ali'yi sevmezler. Nitekim onlardan epey adam öldürdü. Zira Halife'yi halettiğinde Horasan halkından korktuğu için onlardan on yedi bin adam öldürdü. Emniyet kuvvetlerinin başı olan Hayyâş b. Habîb'e emir verdi ve onları öldürdü.

Ali dedi: Ebû Hafs el-Ezdî şöyle anlattı:

Ebû Müslim, Abdullah b. Ali ile savaştı ve onu hezimete uğrattı, ordugâhındaki mal ve eşyayı toplayarak çitle çevrilmiş bir mekânda muhafaza altına aldı. Çok miktarda ayni eşya, meta ve cevher madde elde etti. Bu eşya söz konusu mekânda serpiştirilmişti. Bir komutanını da bu eşyayı korumakla görevlendirmişti. Ben de onun adamlarından biriydim. Bize nöbet tutturuyordu. Söz konusu mekândan bir adam çıkarsa

onu teftiş ederdi. Bir gün arkadaşlarım çıktılar, ben geciktim. Bunun üzerine komutan onlara: "Ebû Hafs ne yaptı?" diye sordu. Onlar: "Çitli yerdedir," dediler. Komutan geldi ve kapıdan bakmaya başladı. Ben onun niyetini fark ettim. O bakar- [482]
ken ayakkabımı çıkardım ve silkeledim. Sonra tumanımı ve kollarımı silkeledim. Akabinde ayakkabımı giydim. Ardından komutan yerine geçti ve oturdu. Ben de çıktım. Bana: "Seni alıkoyan nedir?" dedi. "İyilik," dedim. Beni bıraktı ve: "Yaptıklarını gördüm. Neden böyle yaptın," dedi. "Ağılda serpiştirilmiş inciler ve dirhemler var. Bazen onlara basarak geçiyoruz. Ayakkabıma bir şeylerin girmesinden korktum. Bu nedenle ayakkabımı ve çoraplarımı çıkarıp silkeledim," dedim. Komutan söylediklerimi beğendi: "Gidebilirsin," dedi. Ancak ondan sonra muhafızlarla birlikte içeri girer ve dirhemlerden ve kıymetli elbiselerden alır, bir kısmını karnımın üzerine bağlar, bir kısmını da ayakkabımda saklardım. Arkadaşlarım çıkınca teftiş edilirken ben teftiş edilmezdim. Böylece bir miktar mal toplamış oldum. İncilere gelince onlara dokunmadım.

***

Şimdi söz sırası tekrar rivayetin başında isimlerini zikrettiğimiz ravilerin rivayetine döndü. Şöyle dediler: Abdullah b. Ali hezimete uğrayınca Ebû Ca'fer, Ebü'l-Hasîb'i Ebû Müslim'e göndererek ele geçirdiği malların sayım ve dökümünü yapmasını istedi. Ancak Ebû Müslim ona iftirada bulundu ve öldürülmesini düşündü. Bunun için kendisiyle konuşuldu, onun bir elçi olduğu ifade edildi ve serbest bırakılması istendi. Bunun üzerine Ebû Ca'fer'e döndü. Sonra komutanlar Ebû Müslim'in yanına giderek: "Biz bu adama galip geldik, ordugâhını ganimet olarak ele geçirdik. Elimize geçenler hakkında ona bir şey sorulmadı. Ancak Müminlerin Emîri'nin bunda humus hakkı vardır," dediler. Ebü'l-Hasîb, Ebû Ca'fer'e gidince Ebû Müslim'in kendisini öldürmek istediğini haber verdi. Ebû Ca'fer, Ebû Müslim'in Horasan'a gitmesinden endişe etti. Bu nedenle ona bir mektup yazarak Yaktîn ile gönderdi. Kendisini Şam ve Mısır'a vali tayin ettiğini bildirerek: "Bunlar senin için Horasan'dan daha iyidir. Dilediğin kimseyi Mısır'a tayin edebilirsin. Kendin Şam'da ikamet et. Müminlerin Emîri'ne yakın olursun.

Seninle görüşmek istediğinde gelirsin." Ebû Müslim mektubu alınca öfkelendi. "O mu beni Mısır ve Şam'a tayin edecek? Asıl Horasan benimdir," dedi ve Horasan'a gitmeye azmetti. Bunun üzerine Yaktîn durumu Ebû Ca'fer'e yazdı.

Diğer bazı raviler ise şöyle dediler: Ebû Müslim, Abdullah b. Ali'nin ordugâhını ele geçirince Mansûr Yaktîn b. Mûsâ'yı göndererek ordugâhta bulunan ganimetin sayım ve dökümünü yapmasını emretti. Ebû Müslim ona bir deli anlamında
[483] "*yek dîn*" diyordu. Ebû Müslim: "Ey Yaktîn! İnsanların kanları hususunda emin olan mallarında ihanet mi edecek?" dedi ve Ebû Ca'fer'e sövdü. Yaktîn ona bunu haber verdi. Ebû Müslim muhalefet etmeye karar vererek Cezîre'den yola çıkıp Horasan'a yöneldi. Ebû Ca'fer de Enbar'dan Medain'e geçerek Ebû Müslim'e mektup yazdı ve kendisine uğramasını söyledi. Ancak Ebû Müslim, Zap'ta konaklamış ve Hulvan yoluna çıkmak üzereyken Ebû Ca'fer'e şöyle yazdı: "Müminlerin Emîri'nin ne kadar düşmanı varsa Allah kendisini onlara galip kılmıştır. Bizler Sâsânî krallarından naklettiğimiz rivayetlere göre vezirlerin en korkulu hâlleri fitnenin durduğu zamandır. Bizler senin yakınından sefere çıkıyoruz ancak vefa gösterdiğin sürece ahdine vefa göstermekte hırslıyız, itaat etmeye hazırız. Ancak bunlar uzaktan ve selameti haiz olacaktır. Buna razı olursan senin en iyi kulun olacağım. Aksi takdirde nefsinin arzu ve iradesine boyun eğersen kendime kıymamak için sana verdiğim ahdi bozacağım." Mektup Mansûr'un eline geçince Ebû Müslim'e şöyle yazdı: "Mektubunu anladım. Senin vasfın, krallarını kandıran o vezirlerin vasfı gibi değildir. Zira onlar suçlarının çokluğu sebebiyle devletin ipinin karışmasını istiyorlardı. Zira onların rahatı cemaatin nizamının dağılmasındadır. Neden kendini onlarla bir tutuyorsun! Oysa sen itaat ve sadakatinde, bu davanın yükünü taşımakta iyi bir konumdasın. Sen bir şarta veya bir nişana bağlı olarak itaat ediyor değilsin. Müminlerin Emîri sana Îsâ b. Mûsâ eliyle bir mesaj göndermiş bulunuyor. Bu mesaja kulak verirsen kalbin mutmain olacaktır. Allah'tan dileğim seni şeytanın dürtülerinden korusun. O senin niyetini bozmak için sana karşı girdiği kapıdan daha kuvvetli ve daha büyüleyici bir kapı bulamamıştır." Ebû

Ca'fer, Ebû Müslim'e Cerîr b. Yezîd b. Cerîr b. Abdullah el-Becelî'yi gönderdi. Zira kendisi zamanının âdeta bir dâhisiydi. Nitekim onu kandırdı ve geri döndürdü. Ebû Müslim: "Vallahi Rumlar arasında öldürüleceğim," diyordu. Müneccimler ona öyle diyorlardı. Geri dönünce Mansûr, Rûmiye'de Madârib'de bulunuyordu. İnsanlar Ebû Müslim'i karşıladılar; Ebû Ca'fer birkaç gün ona ikramda bulundu.

Ali'ye gelince daha önce zikrettiğimiz üstatlarından naklen şöyle dediklerini anlattı:

Ebû Müslim, Ebû Ca'fer'e şöyle yazdı: Ben Allah'ın kullarına farz kıldığı konuda bir adamı İmam ve rehber edindim.[47] O ilim mahallesinde ikamet etmekteydi. Allah Resulü'nün yakın [484] akrabasıydı. Kur'an'ın cahili olduğumu sanarak Allah'ın kulları için hoşlanmadığı az bir menfaat uğruna onun anlamını tahrif etti. Kandırılmış ve tamaha sürüklenmiş gibiydi. Kılıcı kınından çıkarmamı, rahmeti kaldırmamı, mazereti kabul etmememi, tökezlemeyi görmezden gelmememi istedi. Ben de iktidarınızı pekiştirmek için istediklerini yaptım. Böylece Allah sizi tanımayanlara tanıttı. Sonra Allah tövbeyle beni kurtardı. Beni affederse bu O'nun şanındandır. Beni cezalandırırsa bu yaptıklarımdan dolayıdır. Allah kullarına zulmedici değildir.

Akabinde Ebû Müslim hasmane bir tavır içinde ve muhalif olarak Horasan'a gitmek üzere yola çıktı. Irak topraklarına girince Mansûr, Enbar'dan ayrılarak Medain'e geçti. Ebû Müslim, Hulvan yolunu tuttu. Bunun üzerine: "Hulvan'dan önce Allah'ın bir emri tecelli edebilir," dedi. Ebû Ca'fer, Îsâ b. Ali, Îsâ b. Mûsâ ve yanında bulunan Hâşimîlere: "Ebû Müslim'e yazın," dedi. Bunun üzerine ona yazarak şanını yücelttiler, yaptıklarından dolayı ona teşekkür ederek itaatini devam ettirmesini istediler ve ihanetin akıbetinden sakındırdılar. Ona, Müminlerin Emîri'nin yanına dönmesini ve hoşnutluğunu talep etmesini rica ettiler. Ebû Ca'fer mektubu Ebû Humeyd el-Merverûzî ile gönderdi. Ona: "Ebû Müslim ile en yumuşak üslupla konuş. Onu ümitlendir ve vaatlerde bulun. Onun rütbesini yükselteceğimi ve ıslah olup da istediğim gibi hareket etmeye yeltenirse kimsenin ona yapmadığı iyiliği yapacağımı söyle. Dön-

47 Kastedilen zat, Ebû Ca'fer'in kardeşi İmam İbrâhim'dir (çev.).

mekten imtina ederse ona: 'Müminlerin Emîri sana der ki: Ben Abbâs'ın soyundan değilim. Muhammed'den berî olayım. Eğer sen bana dönmez ve husumetim üzere gidersen senin üzerine bizzat ben geleceğim, bizzat ben seninle savaşacağım. Denize girersen ben de denize gireceğim, ateşe atlarsan ben de ateşe atlayacağım. Ya seni öldürecek ya da senden önce öleceğim.' Onun dönüşünden ümidini kesmeden ve herhangi bir hayır umamaz duruma düşmeden bu sözü söyleme," dedi.

Ebû Humeyd arkadaşlarından güvendiği bir grupla yola çıktı ve Hulvan'da bulunan Ebû Müslim'e gittiler. Ebû Humeyd, Ebû Hâlid ve başkaları Ebû Müslim'in yanına girdiler. Ebû Humeyd mektubu ona teslim etti ve ona şöyle dedi: "İnsanlar sana Müminlerin Emîri'nin söylemediği şeyleri ve senin hakkındaki düşüncelerinden farklı şeyleri söylüyorlar. Bunu kıskançlık saikiyle ve zulmen yapıyorlar. Onlar nimetin yok olmasını ve
[485] değişmesini istiyorlar. Sen kendini değiştirme ve onunla konuş. Ey Ebû Müslim! Sen hâlâ Âl-i Muhammed'in emînisin. İnsanlar seni öyle tanıyor. Allah indindeki ecrin, içinde bulunduğun dünya nimetinden daha büyüktür. Sakın ecrini heba etme, şeytan seni kandırmaya yeltenmesin." Ebû Müslim ona: "Benimle ne zaman böyle konuşuyordun?" dedi. Ona: "Sen bizi bu işe, Peygamber'in (sav.) ehli beytinden olan Benî Abbâs'a itaat etmeye, buna muhalefet edenlerle vuruşmaya davet ettin. Farklı memleketlerden, farklı yollardan gelen bizleri davet ettin. Allah bizleri onlara itaat etmekte birleştirdi, kalplerimizi onların sevgisiyle kaynaştırdı, onlara yardım etmekte aziz kıldı. Onlardan kimle buluştuysak Allah onların sevgisini kalbimize yerleştirdi. Onların ülkelerine nüfuz edici basiretle ve halis bir itaatle geldik. Dileklerimize ve emelimize kavuştuktan sonra bu işi bozmak ve söz birliğimizde tefrikayı sokmak mı istiyorsun? Sen bize: 'Size muhalefet edeni öldürün. Hatta ben size muhalefet etsem beni bile öldürün,' diyordun." Ebû Müslim, Ebû Nasr'a yöneldi ve şöyle dedi: "Ey Mâlik! Bu adamın bana söylediklerini duyuyor musun? Bu sözler onun sözleri değil!" Mâlik: "Onun sözlerini dinleme. Bu sözleri seni ürkütmesin. Yemin ederim doğru söyledin. Bu sözler onun sözleri değildir. Bundan sonrakiler bundan daha şiddetli olacak. Sen

yoluna git ve geri dönme. Vallahi ona gidersen seni öldürecek. Sana karşı içinde bir güvensizlik duymaktadır ve hiçbir zaman sana güvenmeyecek," dedi. Ebû Müslim: "Kalkın," dedi. Onlar da kalktılar. Ebû Müslim, Nîzek'e haber göndererek: "Ey Nîzek! Vallahi senden daha akıllı, uzun boylu birini görmedim. Senin görüşün nedir? Mektuplar geldi ve bu insanlar söyleyeceklerini söylediler," dedi. Nîzek: "Görüşüme göre ona gitmemelisin. Sen Rey'e git ve orada ikamet et. Horasan ve Rey arasındaki bölge senin olacak. Buradaki insanlar da senin askerlerindir. Burada sana muhalefet eden yoktur. Ondan sonra Ebû Ca'fer sana iyi davranırsa sen de ona iyi davranırsın. Sana iyi davranmazsa askerlerinin arasındasın, Horasan senin arkandadır, ona göre kararını verirsin," dedi. Bunun üzerine Ebû Humeyd'i çağırdı ve ona şöyle dedi: "Adamına gidebilirsin. Ona gitmeyi düşünmüyorum." Ebû Humeyd: "O zaman ona muhalefet etmeye azmetmişsin," dedi. Ebû Müslim: "Evet," dedi. Ebû Humeyd: "Yapma," dedi. Ebû Müslim: "Ona gitmek istemiyorum," dedi. Ebû Humeyd bu konuda yese düşünce Ebû Ca'fer'in sözlerini söyledi. Ebû Müslim uzunca bir süre sustuktan sonra "Gidebilirsin," dedi. Zira Ebû Humeyd'in sözleri onun maneviyatını kırmış ve onu ürkütmüştü.

Öte yandan Ebû Ca'fer, Ebû Müslim'i suçladığı zaman –Ebû Müslim'in Horasan'daki halifesi– Ebû Dâvûd'a yazarak: "Hayatta kaldığım sürece Horasan emîrliği sana ait olacaktır," dedi. Ebû Dâvûd, Ebû Müslim'e şöyle yazdı: "Allah'ın halife- [486]
sine ve Peygamberinin (sav.) Ehl-i beytine isyan etmek için çıkmadık. Sakın İmam'ına muhalefet etme, izni olmadan geri dönme. O sırada Ebû Dâvûd'un mektubu ona ulaşınca korkusu ve sıkıntısı daha da arttı. Bunun üzerine Ebû Humeyd ve Ebû Mâlik'e haber göndererek: "Horasan'a gitmeye karar vermiştim. Ancak sonradan Ebû İshak'ı Müminlerin Emîri'ne göndermeyi ve onun görüşünü almayı düşündüm. Zira ona güveniyorum," dedi. Ebû Müslim, Ebû İshak'ı gönderdi. Ebû İshak, Ebû Ca'fer'e gidince Hâşimîler onu arzu ettiği şekilde karşıladılar. Ebû Ca'fer ona: "Ebû Müslim'i Horasan'a gitmekten alıkoyarsan Horasan vilayeti senin olsun," dedi ve ona ödül verdi. Bunun üzerine Ebû İshak, Ebû Müslim'e gitti ve

ona: "Kötü bir şeye rastlamadım. Senin hukukuna saygı gösterdiklerini gördüm. Kendileri için arzu ettiklerini senin için de arzu ettiklerini gördüm," dedi ve ona Müminlerin Emîri'nin yanına dönmesini ve olanlardan dolayı ondan özür dilemesini tavsiye etti. Bunun üzerine Ebû Müslim dönmeye karar verdi. Nîzek ona: "Dönmeye karar mı verdin?" dedi. Ebû Müslim: "Evet," dedi ve şu beyti dillendirdi:

İnsanların kadere karşı bir çareleri yoktur. Kader insanların çarelerini geçersiz kılar.

Nîzek şöyle dedi: Eğer buna karar verdiysen Allah senin için hayırlı kılsın ancak bir tavsiyemi aklından çıkarma. Onun yanına girdiğinde onu öldür ve dilediğine biat et. Zira insanlar sana muhalefet etmezler. Ebû Müslim, Ebû Ca'fer'e yazarak ona gideceğini bildirdi.

Raviler Ebû Eyyûb'den naklen şöyle dediğini anlattılar:

Bir gün Rûmiye'de bir kıl çadırda bulunan Ebû Ca'fer'in yanına girdim. İkindiden sonra bir seccadenin üzerinde oturmaktaydı. Ebû Müslim'in mektubu elindeydi. Mektubu bana uzattı. Mektubu okuduktan sonra: "Vallahi gözüme kestirsem onu öldüreceğim," dedi. Kendi kendime "*İnnâ lillahî ve innâ ileyhi râci'ûn,*" dedim. Kâtip olmayı arzu ettim. Kâtip olunca da halifenin kâtibi oldum. Derken insanlar arasında bu mesele ortaya çıktı. "Vallahi öldürülürse adamlarının buna razı olacaklarını sanmıyorum. Bu zatı ve bir şekilde onunla bağlantılı olan insanları sağ bırakacaklarını sanmıyorum," dedim. Uykum kaçtı ve şöyle dedim: "Muhtemelen adam emin olarak gelirse istediğine nail olacak. Eğer tedbirli olarak gelirse ancak bir kötülükle ona güç yetirebilir. Bunun için bir çare bulabilsem." Bunun üzerine Seleme b. Saîd b. Câbir'e haber göndererek ona: "Senin yanında şükür var mı?" dedim. "Evet," dedi. Ona: "Sana Irak vilayeti kadar kazandıracak bir vilayetin başına getirsem kardeşim Hâtim b. Ebû Süleyman'ı yanına alır mısın?" dedim. Seleme: "Evet," dedi. Bunun üzerine ben
[487] –istedim ki bilsin ve inkâr etmesin–: "Ona gelirin yarısını vereceksin," dedim. "Olur," dedi. Ona: "Kesker önceki yıl şu kadar mahsul verdi. Bu yıl da önceki yılın kat kat fazlasını verdi. Onu sana önceki yılın mahsulü kadar bir mahsul karşılığın-

da götürü olarak veya emaneten versem seni yoracak kadar bir gelir elde edersin," dedim. Seleme: "Bu mala nasıl sahip olabilirim?" dedi. "Yarın Ebû Müslim'e gidecek ve onunla konuşacaksın. Ondan Kesker'i önceki yılın mahsulü kadar bir mahsul mukabilinde isteyeceksin. Zira Müminlerin Emîri'ne geldiği takdirde kapısının ötesini onun emrine vermek istediğini, bununla rahat etmek istediğini, böylece rahata kavuşmayı arzu ettiğini söyleyeceksin," dedim. Seleme: "Müminlerin Emîri bana Ebû Müslim ile görüşmek için nasıl izin verecek?" dedi. "Ben senin için ondan izin alacağım," dedim. Nitekim Ebû Ca'fer'e gittim ve konuyu bütün detaylarıyla ona anlattım. Ebû Ca'fer: "Seleme'yi çağır," dedi. Seleme'yi çağırınca Ebû Ca'fer ona: "Ebû Eyyûb senin için izin istedi. Ebû Müslim ile buluşmak istiyor musun?" dedi. Seleme: "Evet," dedi. Ebû Ca'fer: "Sana izin veriyorum. Ona selam söyle ve onu özlediğimizi bildir." Bunun üzerine Seleme çıktı ve onunla görüştü. Ona: "Müminlerin Emîri senin hakkında iyi düşünmektedir," dedi. Bunun üzerine Ebû Müslim hoşnut oldu. Oysa daha önce hüzünlüydü. Seleme ona gelince söylediklerinden dolayı sevindi ve onu tasdik etti. Ebû Müslim, Ebû Ca'fer'in yanına gelinceye kadar sevinçliydi.

Ebû Eyyûb dedi: Ebû Müslim Medain'e yaklaşınca Müminlerin Emîri insanlara emir vererek onu karşılamalarını istedi. Geldiği günün akşamı Müminlerin Emîri'nin yanına gittim. Çadırında seccade üzerinde oturuyordu. Ona: "Bu adam bu akşam senin yanına gelecek. Ne yapmayı düşünüyorsun?" dedim. Halife: "Görür görmez onu öldürmek istiyorum," dedi. Ona: "Allah için sana yalvarıyorum. Bu adam insanları da yanına alarak girecek. İnsanlar onun yaptıklarını bilirler. Senin yanına girip de çıkmazsa beladan emin olamayız. Senin yanına girdikten sonra çıkmasına izin ver. Ertesi gün yanına geldiğinde kararını verirsin," dedim. Aslında bununla onu bu işten alıkoymak istiyordum. Zira onun ve bizim hayatımız Ebû Müslim'in adamları tarafından tehdit altındaydı. Ebû Müslim akşam vakti Ebû Ca'fer'in yanına girdi. Selam verdi ve huzurunda durdu. Ebû Ca'fer ona: "Ey Ebû Abdurrahman! Git istirahat et! Hamama gir zira yolculuğun kiri, pası vardır. Sabah

bana gelirsin," dedi. Bunun üzerine Ebû Müslim ve insanlar ayrıldılar. Ebû Eyyûb dedi: Ebû Müslim çıkınca Müminlerin Emîri beni suçladı ve dedi ki: "Bu adamın durumuna nasıl kayıtsız kalabilirim. Ayakları üzerinde benim karşımda duruyordu. Gece ne olacağını bilemiyorum." Sonra ben de ayrıl-
[488] dım. Sabah vakti ona geldim. Beni görünce: "Ey sünnetsizin oğlu, hoş gelmedin. Dün sen bana engel oldun. Vallahi uyku gözüme girmedi," dedi ve bana küfretti. Öyle ki beni öldürmeyi emredeceğinden korktum. Sonra "Bana Osman b. Nehîk'i çağır," dedi. Onu çağırınca ona: "Ey Osman! Senin yanında Müminlerin Emîri'nin hakkı nedir?" dedi. Osman: "Ey Müminlerin Emîri! Ben senin kulunum vallahi bana kılıcımı karnıma saplayıp sırtımdan çıkarmayı emretsen onu yaparım," dedi. Ona: "Sana Ebû Müslim'i öldürmeyi emretsem ne dersin?" dedi. Adam bir müddet sustu ve konuşmadı. Ona: "Niçin konuşmuyorsun?" dedim. Osman cılız bir sesle: "Öldürürüm," dedi. Ona: "Çık korumalardan celadet sahibi dört kişiyi getir," dedi. Adam gitti. Ancak revakların yanındayken ona: "Ey Osman geri dön!" diye seslendi. Osman dönünce ona: "Otur ve güvendiğin dört korumanın gelmesi için haber gönder," dedi. Osman bir hizmetçisine: "Şebîb b. Vâc ve Ebû Hanîfe ile diğer iki adamı çağır," dedi. Adam onları çağırdı. İçeri girdiklerinde Ebû Ca'fer onlara Osman'a söylediklerini söyledi. Onlar: "Onu öldüreceğiz," dediler. Müminlerin Emîri onlara: "Revakların arkasında durun. Ellerimi birbirine çırptığım zaman yerinizden çıkın ve onu öldürün," dedi.

Ebû Ca'fer art arda Ebû Müslim'e adamlar gönderdi. Ebû Müslim'in hareket ettiğini söylediler. Bir hizmetçisi Îsâ b. Mûsâ geldi diye haber verdi. Ona: "Ey Müminlerin Emîri! Çıksam ve kampta bir tur atıp insanların ne konuştuklarını öğrensem. İnsanlar bir şüphe içinde olup olmadıklarını veya bir şeyler konuşup konuşmadıklarını öğrensem," dedim. Ebû Ca'fer: "Çık," dedi. Çıkınca Ebû Müslim ile karşılaştım. Gülümsedi. Ona selam verdim. Sonra içeri girdi. Geri döndüğümde yerde yatıyordu. Benim dönüşümü beklemeden işini bitirmişti. Derken Ebü'l-Cehm içeri girdi. Ebû Müslim'in cesedini görünce "*İnnâ lillahî ve innâ ileyhi râci'ûn*," dedi. Ona: "Muhalefet edin-

ce onu öldürmesini söyledin. Öldürülünce de bu sözü söyledin," dedim. Onu uyarınca gafletinden sıyrıldı ve daha uygun sözler sarf etti. Sonra şöyle dedi: "Bekleyen insanları uzaklaştırsam mı?" Ebû Ca'fer: "Olur," dedi. Ebü'l-Cehm: "Emir ver de başka bir revaka döşekler vs. taşınsın." Sanki istirahat için yer hazırlanıyormuş gibi döşekler götürüldü. Ebü'l-Cehm çıktı ve insanlara: "Gidin emîr, Müminlerin Emîri'nin yanında öğle istirahatini yapmak istiyor," dedi. İstirahat için döşeklerin taşındığını görünce inandılar ve dağıldılar. Ebû Ca'fer ödüllerin dağıtılmasını emretti. Ebû İshak'a yüz bin dirhem verdi.

Ebû Eyyûb dedi: Müminlerin Emîri bana anlattı: [489]

Ebû Müslim yanıma girince ona serzenişte bulundum sonra da sövdüm. Osman ona vurdu. Ancak etkili olamadı. Bunun üzerine Şebîb b. Vâc ve adamları çıktılar ve ona vurdular. Bu kez yere düştü, onlar vururken af diledi. Ona: "Ey sünnetsizin oğlu! Kılıçlar seni bulmuşken af mı diliyorsun?" dedim. Onlara: "Onu boğazlayın," dememle onu boğazladılar.

Ali, Ebû Hafs el-Ezdî'den naklen şöyle dediğini anlattı:

Ebû Müslim ile birlikteydim. Ebû İshak, Ebû Ca'fer'in yanından Benî Hâşim'in mektuplarıyla ona geldi. Ona: "İnsanları senden farklı gördüm. Hepsi Halife'yi takdir ettikleri gibi seni takdir ediyorlar ve senden dolayı Allah'ın onlara ihsanda bulunduğunu düşünüyorlar," dedi. Bunun üzerine Ebû Nasr'ı ağırlıkları üzerinde sorumlu olarak bıraktı ve Medain'e gitmek üzere yola çıktı. Ona: "Benim mektubum sana ulaşıncaya kadar bekle," dedi. Ebû Nasr: "Mektubun sana ait olduğunu bilmem için bir işaret söyle," dedi. Ebû Müslim: "Mührün yarısı basılmış vaziyette gelirse bil ki mektup bana aittir. Tam mühürlü olarak gelirse onu ben yazmamış ve mühürlememişim. Ebû Müslim Medain'e yaklaşınca komutanlarından biri onu karşıladı ve ona selam vererek: "Sözümü dinle ve geri dön. Zira seni görür görmez öldürecektir," dedi. Ebû Müslim: "Onlara yakın bir noktaya gelmiş bulunuyorum. Artık dönmek istemiyorum," dedi. Nitekim üç bin askerle Medain'e girdi ve geri kalan askerleri Hulvan'da bıraktı. Ebû Müslim, Ebû Ca'fer'in huzuruna girdi. Ebû Ca'fer gitmesini söyledi ve ertesi sabah onu çağırdı. Ancak Ebü'l-Hasîb onu karşıladı ve şöyle dedi:

"Müminlerin Emîri meşguldür. Bir saat kadar bekle ki Ebû Ca'fer ile baş başa görüşesin." Bunun üzerine Îsâ b. Mûsâ'nın evine gitti. –Nitekim onu seviyordu– Îsâ ona sabah yemeğini verdi. Bu arada Müminlerin Emîri, Ebü'l-Hasîb'in hizmetçisi Vasîf'e: «Ebû Müslim'e git. Ancak hiç kimse bilmesin. Ona: "Merzûk sana: Müminlerin Emîri ile görüşeceksen acele gel," dedi. Ebû Müslim kalktı ve atına bindi. Îsâ ona: "Girmekte acele etme. Ben seninle girerim," dedi. Ancak Îsâ abdest almakta gecikince Ebû Müslim içeri girdi ve öldürüldü. Îsâ gelince Ebû Müslim'in cesedi bir abayla örtülmüştü. Îsâ: "Ebû Müslim nerede?" dedi. Ebû Ca'fer: "Abayla örtülmüş vaziyette," dedi. Îsâ: "*İnnâ lillah...*" dedi. Ebû Ca'fer: "Sus. Senin hâkimiyetin ve emrin ancak bugün gerçekleşti," dedi ve cesedini Ḍicle'ye attı.

Ali, Ebû Hafs'tan naklen şöyle anlattı:

[490] Müminlerin Emîri Osman b. Nehîk korumalarından dört kişiyi çağırdı. Onlara: "Ellerimi çırparsam Allah'ın düşmanına vurun," dedi. Akabinde Ebû Müslim içeri girdi. Ebû Ca'fer ona: "Abdullah b. Ali'nin malları arasında ele geçirdiğin iki kılıcı ne yaptın?" diye sordu. Ebû Müslim: "Biri işte üzerimdedir," dedi. Ebû Ca'fer: "Onu göreyim," dedi. Onu kınından çekip Ebû Ca'fer'e verdi. Ebû Ca'fer onu salladı ve yatağının altına koydu. Sonra onu suçlamaya başladı. Ona: "Ebü'l-Abbâs'a gönderdiğin ve işlenmeyen araziyi almasını yasakladığın mektup hakkında ne dersin? Yoksa dini bize öğretmek mi istiyorsun?" dedi. Ebû Müslim: "Onu almanın caiz olmadığını sanıyordum. Ancak Ebü'l-Abbâs bana yazdı. Mektup elime ulaşınca Müminlerin Emîri ve Ehl-i beytin ilmin kaynağı olduklarını anladım," dedi. Ebû Ca'fer: "Bana söyle, yolculukta neden beni geçiyordun?" Ebû Müslim: "İkimizin beraber suyun başında bulunmamızı hoş görmedim. Zira insanlar rahatsız olabilirlerdi. İnsanları rahatlatmak için öne geçtim." Ebû Ca'fer: "Ebü'l-Abbâs'ın ölüm haberi sana ulaştığında bana dönmeni ve buluşup ne yapacağımızı kararlaştırırız. Sen devam ettin ve beni beklemediğin gibi bana dönmek istemedin." Ebû Müslim: "Dediğim gibi insanları rahatsız etmek istemedim. Kûfe'de buluşuruz ve benim bir muhalefet düşüncem yoktu." Ebû Ca'fer: "Abdullah b. Ali'nin cariyesini almak istedin," dedi.

Ebû Müslim: "Hayır, kaybolmasından endişe ettim. Bu sebeple onu bir çadırda tuttum ve koruyacak kimselere tevdi ettim." Ebû Ca'fer: "Ya senin husumetin ve Horasan'a gitmeye karar vermen neyin nesidir?" Ebû Müslim: "Bana kızmış olabileceğini düşündüm. Bunun için Horasan'a gideyim ve oradan sana yazarak özrümü beyan edeyim diye düşündüm. Böylece bana duyduğun öfke son bulmuş olacak," dedi. Ebû Ca'fer: "Vallahi bugüne kadar sıkıntı duymuş değildim. Sen ancak benim öfkemi artırdın," dedi ve ellerini çırptı. Bunun üzerine Osman ve adamları saklandıkları yerden çıktılar ve onu öldürdüler.

Ali, Yezîd b. Esîd'den naklen şöyle dediğini anlattı:

Müminlerin Emîri şöyle dedi: Abdurrahman'ı sorguladım. Ona: "Harran'da ele geçirdiğin malı ne yaptın?" dedim. "Onu infak ettim ve askeri güçlendirmek için onlara verdim," dedi. Ona: "Horasan'a bir sığınak olarak dönme kararına ne dersin?" dedi. Ebû Müslim: "Bunu bırak. Artık Allah'tan başka kimseden korkmuyorum," dedi. Bundan dolayı öfkelendim ve ona küfrettim. Akabinde de çıktılar ve onu öldürdüler.

Ebû Müslim hakkında zikrettiğim raviler dışında diğer bazı raviler ise şöyle dediler:

Öldürüldü gün çağrılınca Îsâ b. Mûsâ'ya gitti ve ona kendisiyle birlikte gitmesini istedi. Îsâ ona: "Sen git. Sen benim zimmetimdesin," dedi. Bunun üzerine Ebû Ca'fer'in otağına girdi. [491] Muhafızların başı Osman b. Nehîk'e emir verilmişti. Bunun üzerine Ebû Müslim'in işini bitirmek için korumalardan Şebîb b. Vâc el-Merverûzî ile Ebû Hanîfe Harb b. Kays'ı görevlendirdi. Ebû Ca'fer onlara: "Ellerimi çırparsam artık görev sizde," dedi. Ebû Müslim'e giriş için izin verildi. Kapıcı Muhammed en-Neccârî'ye: "Ne haber?" diye sordu. Kapıcı: "İyilik. Emîr kılıcını bana teslim etsin," dedi. Ebû Müslim: "Bana böyle muamele edilmiyordu," dedi. Kapıcı: "Sana ne zararı var?" dedi. Ebû Müslim: "Bu durumu Ebû Ca'fer'e şikâyet etti." Ebû Ca'fer: "Kim bunu yaptı? Allah onu kötü etsin!" dedi. Sonra Ebû Ca'fer onu sorgulamaya başladı. "Sen bana mektup yazarken neden kendi adınla başlıyorsun? Sen bana yazarak Emîne bint Ali'yi istiyorsun. Sen Selît b. Abdullah b. Abbâs'ın oğlu olduğunu iddia ediyorsun. Davetimize hizmet eden ve seni bu işle gö-

revlendirmeden önce nakibimiz olan Süleyman b. Kesîr'i öldürmenin sebebi neydi?" dedi. Ebû Müslim: "Muhalefet etmeye yeltendi ve bana isyan etti, ben de onu öldürdüm," dedi. Mansûr: "Bizim nezdimizde yeri malum olduğu hâlde onu öldürdün! Sen de bana muhalefet ediyorsun ve bana başkaldırıyorsun. Seni öldürmesem Allah beni öldürsün," dedi ve bir çubukla ona vurdu. Bunun üzerine Şebîb ve Harb onu öldürdüler. Bu olay 130 yılının Şâban ayının bitimine beş gün kala gerçekleşti. Bunun üzerine Mansûr şu beyitleri dile getirdi:

Borcun kapatılamayacağını iddia ettin. Ey mücrim, bu tartıyla müstahakkını al.

Öyle bir bardakla ölüm şerbetini içirildin ki onunla insanlara daha acı bir ölüm şerbeti içiriyordun.

Ravi dedi: Ebû Müslim iktidarında ve savaşlarında altı yüz bin esiri öldürmüştü. Rivayete göre Ebû Ca'fer, Ebû Müslim'i sorguladığı zaman ona: "Neler neler yaptın!" dedi. Ebû Müslim ona: "Bu kadar hizmetimden sonra bana söylenecek söz bu olmamalı," dedi. Ebû Ca'fer: "Ey habis ananın oğlu! Vallahi senin yerinde bir cariye dahi olsaydı kendisine düşen görevi ifa edecekti. Yaptıklarını devletimizde ve gücümüzle yaptın. Bu iş senin uhdende olsaydı ince bir zarı bile kesemezdin. Sen değil misin k, bana yazarken adınla başlıyorsun. Bir de bana yazarak Emîne bint Ali'yi istiyorsun. Bir de Selît b. Abdullah b. Abbâs'ın oğlu olduğunu iddia ediyorsun. Ananı kaybedesin! Zor bir merdivene tırmandın," dedi. Bunun üzerine Ebû Müslim, Ebû Ca'fer'in eline sarıldı ve onu öperek özür dilemeye başladı.

Rivayete göre Osman b. Nehîk, Ebû Müslim'e kılıçla hafif
[492] bir darbe indirdi. Bu darbeyle onun kılıcının askısını kesti ve onunla Ebû Müslim'i bağladı. Şebîb b. Vâc ayağına vurdu. Diğer adamları da ona musallat oldular ve onu öldürdüler. Mansûr ise: "Allah elinizi kessin! Vurun!" diye bağırıyordu.

Rivayete göre Ebû Müslim ilk vuruşa maruz kalınca: "Ey Müminlerin Emîri! Düşmanlarına karşı beni bırak," dedi. Ebû Ca'fer: "Seni bırakırsam Allah beni bırakmasın. Benim için senden daha büyük düşman mı var?" dedi.

Yine rivayet edilir ki: Ebû Müslim öldürüldükten sonra Îsâ b. Mûsâ, Ebû Ca'fer'in makamına girerek: "Ey Müminlerin

Emîri! Ebû Müslim nerede?" diye sordu. Ebû Ca'fer: "Biraz önce buradaydı," dedi. Îsâ: "Ey Müminlerin Emîri! Onun itaatini ve sadakatini, İmam İbrâhim'in onun hakkındaki görüşünü bilirsin," dedi. Ebû Ca'fer: "Ey Envek! Vallahi yeryüzünde senin ondan daha büyük bir düşmanın olduğunu bilmiyorum. İşte onun cesedi o kilimin içinde," dedi. Îsâ: "*İnnâ lillahî ve innâ ileyhi râci'ûn*," dedi. Nitekim Îsâ, Ebû Müslim hakkında farklı bir görüşü vardı. Mansûr ona: "Allah kalbini koparsın! Ebû Müslim ile birlikte sizin bir mülkünüz, bir iktidarınız, bir emriniz, bir nehyiniz mi vardı?"

Ravi dedi: Daha sonra Ebû Ca'fer, Ca'fer b. Hanzale'yi çağırdı ve ona: "Ebû Müslim hakkında ne dersin?" diye sordu. Ca'fer: "Eğer başından bir kıl kopardıysan öldür, sonra öldür ve tekrar öldür," dedi. Mansûr: "Allah seni muvaffak etsin," dedi ve ona emir vererek kalkıp Ebû Müslim'in cesedini görmesini istedi. Ca'fer: "Ey Müminlerin Emîri! Bu adam senin hilafetinin düşmanıydı," dedi. Ardından İsmâil b. Ali'nin girmesi için izin istendi. İsmâil girince dedi ki: "Ey Müminlerin Emîri! Bu gece rüyamda bir koçu kestiğini, benim de onun üzerinde tepindiğimi gördüm." Ebû Ca'fer: "Ey Ebü'l-Hasan! Gözün aydın. Kalk ve rüyanın doğruluğunu gör. Allah o fâsığı öldürdü," dedi. İsmâil kalktı, Ebû Müslim'in cesedinin bulunduğu yere gitti ve üzerinde tepindi.

Ebû Ca'fer, Ebû Müslim'in korumalarının başı ola Ebû İshak ile Ebû Müslim'in emniyet kuvvetlerinin başı olan Ebû Nasr Mâlik'i de öldürmeyi düşündü. Ancak Ebü'l-Cehm onunla konuşarak: "Ey Müminlerin Emîri! Onun askerleri senin de askerlerindir. Ona itaat etmelerini söyledin. Onlar da itaat ettiler," dedi. Mansûr, Ebû İshak'ı istedi. Ebû İshak içeri girip de Ebû Müslim'i göremeyince Ebû Ca'fer ona: "Allah düşmanı Ebû Müslim'in bütün yaptıklarına ortaksın," dedi. Ebû İshak [493] sustu, Ebû Müslim'den korkarak sağa sola bakmaya başladı. Ebû Ca'fer ona: "İstediğin gibi konuşabilirsin. Zira Allah o fâsığı öldürdü," dedi ve parçalanmış cesedinin ona gösterilmesini istedi. Ebû İshak onu görünce secdeye kapandı. Secdeyi uzatınca Mansûr ona: "Başını kaldır ve konuş," dedi. Ebû İshak başını kaldırdı ve şöyle dedi: "Bugün beni seninle emin

kılan Allah'a hamdederim. Vallahi onunla çalışmaya başladığım günden beri ondan emin olamadım. Ona her gittiğimde vasiyetimi yapar, kefenimi giyer ve güzel kokuları sürerdim." Sonra üst elbisesini kaldırdı. Elbisesinin altında keten kumaştan hanut sürülmüş yeni bir elbise vardı. Ebû Ca'fer durumunu görünce ona acıdı ve şöyle dedi: "Halifenin itaatine sarıl ve seni fâsıktan kurtaran Allah'a hamdet." Sonra ona: "Bu kalabalığı dağıt," dedi. Sonra Mâlik b. Heysem'i çağırdı ve ona da aynı şeyi söyledi. Ona itaat etmesini emrettiği için ondan özür diledi. Ona hizmet etmesini ve insanların ona itaat etmesi onun rızası dâhilindeydi. Kaldı ki henüz Ebû Müslim'i tanımadan onların hizmetindeydi. Ebû Ca'fer onun mazeretini kabul etti, Ebû İshak'a emrettiği hususları ona da emretti ve Ebû Müslim'in askerlerini dağıtmasını söyledi.

Ebû Ca'fer, Ebû Müslim'in bazı komutanlarına kıymetli ödüller verdi ve bütün askerlerini razı edecek atiyyeler verdi. Hatta adamları dönerken: "Biz efendimizi dirheme sattık," dediler. Ardından Ebû Ca'fer, Ebû İshak'ı çağırdı ve ona: "Allah'a yemin ederim eğer çadırımın bir ipini keserlerse senin boynunu vuracağım ve onlarla mücadele edeceğim," dedi. Bunun üzerine Ebû İshak çıktı ve onlara: "Ey köpekler dağılın!" dedi.

Ali, Ebû Hafs el-Ezdî'den naklen şöyle dediğini anlattı:

Ebû Müslim öldürülünce Ebû Ca'fer, Ebû Nasr'a Ebû Müslim'in diliyle bir mektup yazarak ağırlıklarını ve ona bıraktıklarını alıp gelmesini emretti. Mektubu Ebû Müslim'in mührüyle mühürledi. Ebû Nasr mührün nakışlarının tam olduğunu görünce mektubun Ebû Müslim'e ait olmadığını anladı. "Yapacağınızı yaptınız," dedi ve Horasan'a gitmek üzere Hemedan'a yöneldi. Bunun üzerine Ebû Ca'fer, Ebû Nasr'a yazarak onu Şehrizor'a amil olarak tayin etti. Buna dair ahdini bir elçisi vasıtasıyla gönderdi. Elçi gittikten sonra Ebû Nasr'ın Horasan'a intikal ettiğini haber aldı. Bunun üzerine Hemezan Amili Züheyr b. Türkî'ye yazarak: "Ebû Nasr senin muhitinden geçse onu hapse at," dedi. Ebû Nasr henüz Hemezan'deyken mektup amilin eline geçti. Bunun üzerine onu yakalayıp konakta alıkoydu. Züheyr,
[494] Huzâa'nın azatlısıydı. Ebû Nasr, İbrâhim b. Arîf'e yönelerek – bu zat Ebû Nasr'ın ana bir kardeşinin oğludur–: "Ey İbrâhim!

Sen amcanı mı öldüreceksin?" dedi. İbrâhim: "Hayır, asla," dedi. Bunun üzerine Züheyr, İbrâhim'e yöneldi ve şöyle dedi: "Vallahi ben bir emir eriyim. O benim indimde insanların en değerlisidir. Ancak Müminlerin Emîri'nin emrini geri çeviremem. Vallahi biriniz bir ok atacak olsa onun kellesini size atacağım." Ardından Ebû Ca'fer, Züheyr'e bir mektup daha yazarak: "Ebû Nasr'ı yakaladıysan onu öldür," diye söyledi.

Ardından Ebû Ca'fer'in Ebû Nasr'ın tayiniyle ilgili ahdini taşıyan elçi geldi. Bunun üzerine Züheyr ona olan meyli sebebiyle onu serbest bıraktı. Bir gün sonra da öldürülmesini emreden mektup Züheyr'e ulaştı. Züheyr: "Onun atamasını içeren mektup gelince onu serbest bıraktım," dedi.

Sonra Ebû Nasr, Ebû Ca'fer'in yanına geldi. Ebû Ca'fer ona: "Ebû Müslim'e Horasan'a gitmesini tavsiye ettin değil mi?" dedi. Ebû Nasr: "Evet, ey Müminlerin Emîri. Onun bana iyilikleri vardı. Bana danışınca ona nasihatte bulundum. Ey Müminlerin Emîri! Sen de bana iyilik yapsan sana da teşekkür edecek ve nasihatte bulunacağım," dedi. Bunun üzerine onu affetti. Nitekim Râvendiye gününde Ebû Nasr, konağın kapısında durdu ve şöyle dedi: "Bugün ben kapıcıyım. Hiç kimse ben sağken konağa giremez!" Ebû Ca'fer: "Mâlik b. Heysem nerede?" dedi. Bunun üzerine ona durumunu anlattılar. Ebû Ca'fer onun kendisine samimi davrandığını gördü.

Bir rivayete göre de Ebû Nasr, Mâlik b. Heysem, Hemezan'a gidince Ebû Ca'fer, Züheyr b. Türkî'ye yazarak: "Mâlik'i elden kaçırırsan senin kanını akıtmak mubah olacak," dedi. Bunun üzerine Züheyr, Mâlik'e giderek: "Senin için bir yemek ziyafeti hazırladım. Benim evime teşrif edersen memnun kalacağım," dedi. Mâlik: "Olur," dedi. Bunun üzerine Züheyr kırk adam seçti, onları hazırladığı mekâna açılan iki eve yerleştirdi. Mâlik içeri girince ona: "Ey Edhem! Yemeğini çabuk hazırla," dedi. Derken malum kırk kişi Mâlik'e baskın yaptılar ve onu sağlam bir şekilde bağlayarak ayaklarına kelepçe vurdular. Züheyr bu vaziyette onu Mansûr'a gönderdi. Ancak Mansûr onu affederek Musul'a tayin etti.

***

Bu yılda Ebû Ca'fer el-Mansûr, Ebû Dâvûd Hâlid b. İbrâhim'i Horasan'a tayin ederek buna dair ahdini yazdı.

***

[495] **Sünbaz İsyanı**

Ebû Müslim'in Kanını Dava Edinen Sünbaz'ın Başkaldırması ve Öldürülmesi

Bu yılda Sünbaz, Ebû Müslim'in kanının davacısı olarak başkaldırdı.

Sünbaz Meselesi

Rivayete göre Sünbaz Mecûsî olup Nîsâbûr köylerinden Ehen köyündendi. Ortaya çıkınca taraftarları çoğaldı. Rivayete göre Ebû Müslim'in öldürülmesine öfkelenerek onun öcünü almak için başkaldırdı. Nitekim kendisi de onun yetiştirmelerindendi. Başkaldırınca Nîsâbûr, Kümis ve Rey'i ele geçirdi ve Feyrûz İsbehbez adıyla nam saldı. Rey'i ele geçirince Ebû Müslim'in hazinelerine el koydu. Nitekim Ebû Müslim, Ebû Ca'fer'e gittiği zaman hazinesini burada bırakmıştı. Sünbaz'ın askerlerinin büyük çoğunluğu dağlıydılar. Ebû Ca'fer onların üzerine Cehver b. Merrâr el-İclî'yi on bin askerle gönderdi. İki taraf Hemezan ile Rey arasında çölün kenarında karşılaştılar. Muharebede Sünbaz yenilgiye uğradı ve altmış bin kadar askerini kaybetti. Onların kadın ve çocukları esir alındı. Sünbaz da Taberistan ile Kümis arasında öldürüldü. Onu Lûnân et-Taberî öldürdü. Bunun üzerine Mansûr, Taberistan eyaletini Vendâ Hürmüz b. Ferhân'a bağladı ve ona taç giydirdi.

Sünbaz'ın başkaldırmasıyla öldürülmesi arasında yetmiş gün vardı.

***

Mülebbed eş-Şeybânî'nin Başkaldırması

Yine bu yılda Mülebbed b. Harmele eş-Şeybânî başkaldırarak Cezîre yöresinde Hâricîlik yaptı. Bunun üzerine Cezîre'nin rabıtası onların üzerine gitti. Bin kadar askerleri vardı. Mülebbed onlarla savaşarak onları hezimete uğrattı, bir kısmını öldürdü. Sonra Musul rabıtası üzerlerine gitti. Ancak onları

da hezimete uğrattı. Daha sonra Yezîd b. Hâtim el-Mühellebî onların üzerine yürüdü. İkisi arasında meydana gelen şiddetli muharebe Mülebbed hasmını hezimete uğrattı. Mülebbed, Yezîd'in bir cariyesini de ele geçirdi. Komutanlarından biri de öldürüldü. Ardından Ebû Ca'fer ordunun seçkinlerinden iki bin askeri azatlısı Mühelhil b. Safvân komutasında üzerlerine gönderdi. Ancak Mülebbed onları da mağlup etti ve ordugâhlarını ele geçirdi. Sonra Horasanlı bir komutan olan Nizâr'ı gönderdi. [496] Mülebbed onu da öldürdü ve adamlarını mağlup etti.

Ardından Ziyâd b. Mişkân'ı onların üzerine gönderdi. Mülebbed onlarla karşılaştı ve onları yendi.

Akabinde onun üzerine Sâlih b. Sabîh komutasında süvarileri çok, teçhizatı iyi, kalabalık bir orduyu gönderdi. Ancak onları da yendi.

Sonra Cezîre Valisi Humeyd b. Kahtabe üzerlerine yürüdü. Ancak Mülebbed onlarla karşılaştı ve onları hezimete uğrattı. Bunun üzerine Humeyd kaleye çekilerek ondan korundu, ondan vazgeçmesi için yüz bin dirhem verdi.

Vâkıdî ise şöyle dedi: Mülebbed'in başkaldırması ve Hâricîlik faaliyeti 138 yılında gerçekleşti. Bu yılda sultanın Sünbaz savaşıyla meşgul olması sebebiyle yaz mevsimi gazası yapılamadı.

***

Bu yılda hac merasimi İsmâil b. Ali b. Abdullah b. Abbâs yönetiminde icra edildi. Vâkıdî ve diğerleri bu görüştedirler. İsmâil aynı zamanda Musul valisiydi.

Bu yılda Medine Valisi Ziyâd b. Ubeydullah iken Abbâs b. Abdullah b. Ma'bed Mekke valisi olarak görev yapıyordu. Hac mevsiminin sonunda Abbâs vefat edince İsmâil onun görevini Ziyâd b. Ubeydullah'a tevdi etti. Ebû Ca'fer de bu işlemi onayladı.

Yine bu yılda Kûfe Valisi Îsâ b. Mûsâ iken Basra ve ona bağlı yerlerin Valisi Süleyman b. Ali idi. Basra Kādısı Ömer b. Âmir es-Sülemî iken Horasan Valisi Ebû Dâvûd Hâlid b. İbrâhim idi. Cezîre Valisi Humeyd b. Kahtabe, Mısır Valisi ise Sâlih b. Ali b. Abdullah b. Abbâs idi.

[497] **Hicretin 138. Yılı**

Bu Yılda Vuku Bulan Olaylar

Bu yılda vuku bulan olaylardan biri de Rumların zorbası Kostantin'in zorla Malatya'ya girmesi ve surunu yıkarak ve içindeki savaşçı ve sivillere dokunmaması.

Buna mukabil Abbâs b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs –Vâkıdî'ye göre– yaz mevsiminde Sâlih b. Ali b. Abdullah ile birlikte gazaya çıkması. Sâlih ona kırk bin dinar mali destekte bulundu. Onlarla birlikte Îsâ b. Ali de gazaya çıktı ve kırk bin dinar destek verdi. Bunun üzerine Sâlih b. Ali, Rum kralının Malatya'da yıktıklarını yeniden inşa etti.

Bir rivayete göre de Sâlih ve Abbâs'ın Malatya gazası 139 yılında gerçekleşti.

Yine bu yılda Basra'da kardeşi Süleyman b. Ali ile birlikte ikamet eden Abdullah b. Ali, Ebû Ca'fer'e biat etti.

***

Cehver b. Merrâr'ın Mansûr'u Haletmesi

Bu yıl içinde Cehver b. Merrâr el-İclî, Mansûr'u haletti.

Cehver'in Mansûr'u Haletmesinin Sebebi

Rivayete göre bunun sebebi Cehver, Sünbaz'ı mağlup edince onun ordugâhında bulunan şeyleri ele geçirdi. Ordugâhta aynı zamanda Ebû Müslim'in Rey'de bıraktığı hazinesi de vardı. Cehver hazineyi Ebû Ca'fer'e göndermediği için korktu ve Ebû Ca'fer'i haletti. Bunun üzerine Ebû Ca'fer, Muhammed b. Eş'as el-Huzâî'yi büyük bir orduyla üzerine gönderdi. Muhammed onunla karşılaştı ve şiddetli bir muharebeye tutuştular. Cehver ile birlikte Acemlerin Ziyâd ve Eştâhnec gibi seçkin savaşçıları vardı. Buna rağmen Cehver ve askerleri hezimete uğradılar. Cehver Azerbaycan'a iltihak etti. Ancak bilahare Esbâzrû'da ele geçirilerek öldürüldü.

[498] **Mülebbed el-Hâricî'nin Öldürülmesinin Haberi**

Bu yılda Mülebbed el-Hâricî öldürüldü.

Mülebbed'in Öldürülmesi

Rivayet edildiğine göre Mülebbed, Humeyd b. Kahtabe'yi yenilgiye uğratınca Humeyd kaleye çekilerek ondan korundu. Bunun üzerine Ebû Ca'fer, Mülebbed'in üzerine Abdülcebbâr b. Abdurrahman'ın kardeşi Abdülazîz b. Abdurrahman'ı gönderdi. Ziyâd b. Mişkân'ı da ona destek olarak ilhak etti. Mülebbed ona kaşı yüz süvariyi pusuya yerleştirdi. Abdülazîz onunla karşılaşınca pusudakiler saldırıya geçerek onu hezimete uğrattılar ve bütün askerlerini öldürdüler. Bunun üzerine Ebû Ca'fer, Hâzim b. Huzeyme'yi sekiz bin Merverûzlu asker ile Mülebbed'in üzerine gönderdi. Hâzim yürüyüşe geçerek Musul'a vardı. Bazı askerlerini Mülebbed'in üzerine gönderdi. İçlerinde ameleler de vardı. Beled'de hendek kazdılar ve pazar kurdular. Mülebbed bunu haber alınca yola çıktı ve Beled'de Hâzim'in kazdırdığı hendekte konuşlandı. Hâzim durumu öğrenince Musul'un etrafında korunaklı bir yere çıkarak burada konuşlandı. Mülebbed bunu haber alınca Beled'de Dicle'yi geçti ve Hâzim'in üzerine yürüdü. Hâzim durumu öğrendi. Musul Valisi İsmâil b. Ali de bu durumdan haberdar olunca Hâzim'e emir vererek bulunduğu mevkiden ayrılarak Musul Köprüsü'nden karşıya geçmesini söyledi. Ancak Hâzim onu dinlemeyerek bulunduğu yerde bir köprü kurdu ve oradan Mülebbed'in üzerine yürüdü. Öncü birliğinin başında Nadale b. Nuaym b. Hâzim b. Abdullah en-Nehşelî vardı. Sağ cenahının başında Züheyr b. Muhammed el-Âmirî, sol cenahının başında da Benî Süleym'in azatlısı Ebû Hammâd el-Abras vardı. Merkezde de Hâzim bulunuyordu. Hâzim, Mülebbed ve askerlerine karşı fırsat kollamaya çalıştı. Gece vakti girince iki taraf durdular. Çarşamba sabahı olunca Mülebbed ve adamları Hazze beldesine yöneldiler. Hâzim ve adamları onlara karşı yürüyüşlerini sürdürdüler. Tekrar gece oldu. Perşembe sabahı Mülebbed ve askerleri kaçıyorlarmış gibi davranarak harekete geçtiler. Hâzim ve askerleri onların peşine düşerek hendeklerini terk ettiler. Nitekim Hâzim hendeğin etrafına demir dikenler serpiştirmişti. Hendeklerini terk edince Mülebbed ve askerleri onlara saldırdılar. Hâzim bunu görünce onların önüne demir dikenleri serpiştirdi. Onun üzerine Hâ- [499]

zim'in sağ kanadına saldırarak onları çembere aldılar. Sonra sol kanada saldırdılar, onu da kuşattılar. Sonra başında Hâzim'in bulunduğu merkeze yöneldiler. Hâzim vaziyeti görünce "Yere in!" diye seslendi. Bunun üzerine yere inerek vaziyet aldılar. Mülebbed ve askerleri de inerek binek hayvanlarının çoğunu öldürdüler ve kılıçlarla vuruştular. Âdeta kılıçlar parçalandı. Hâzim, Nadale b. Nuaym'a emir vererek toz ortalığı kapladığında ve göz gözü görmeyince atlarına binip harekete geçmelerini ve oklarla karşı tarafı vurmalarını istedi. Hâzim emri yerine getirdi ve Hâzim'in sağ kanattan sol kanada doğru yönelerek Mülebbed ve adamlarını ok yağmuruna tuttular. Bunun üzerine Mülebbed ve yaya olarak savaşan sekiz yüz adamı öldürüldüler. Yaya olarak savaşmaya başlamadan önce de üç yüz kayıp vermişlerdi. Geri kalanlar da kaçtılar. Nadale onların peşine düşerek kaçanlardan da yüz elli kişi öldürdü.

***

Bu yılda hac merasimini Fazl b. Sâlih b. Ali b. Abdullah b. Abbâs icra etti. Vâkıdî ve diğer raviler bu görüştedirler. Rivayete göre Fazl, Şam'da babası Sâlih'in yanından hacca gitmek üzere yola çıktı. Yolda hac emîrliği görevi ona tebliğ edildi. Sonra Medine'ye uğradı ve orada ihrama girdi.

Bu yılda Medine, Mekke ve Tâif Valisi Ziyâd b. Ubeydullah iken Îsâ b. Mûsâ Kûfe ve kırsalında görev yapıyordu. Basra Kâdısı Sevvâr b. Abdullah iken Horasan'da Ebû Dâvûd Hâlid b. İbrâhim görev yapmaktaydı. Mısır Valisi Sâlih b. Ali idi.

[500] **Hicretin 139. Yılı**

Bu Yılda Vuku Bulan Olaylar

Bu olaylardan biri Sâlih b. Ali ve Abbâs b. Muhammed'in Malatya'da şehrin inşasını bitirinceye kadar ikamet etmeleridir. Ardından Rum diyarında "el-Hadîs"[48] yolundan gazaya çıktı ve bu diyarda uzak mesafelere gitti. Sâlih ile birlikte iki kız kardeşi Ümmü Îsâ bint Ali ve Lübâbe bint Ali de gazaya

48 Bazı kaynaklarda "Hades" olarak geçer, bölgede bir kale veya bir beldenin adıdır. Adını da fetheden Müslümanlar koymuştur (çev.).

çıktılar. Nitekim ikisi Emevi hâkimiyeti son bulursa Allah yolunda cihat edeceklerini nezretmişlerdi.

Ca'fer b. Hanzale el-Behrânî de Malatya yolundan gazaya çıktı.

Bu yılda Mansûr ile Bizans Kralı arasında fidye antlaşması oldu. Bu antlaşmayla Mansûr, Müslüman esirleri esaretten kurtardı. Bundan sonra 146 yılına kadar bu diyarda gazaya çıkmadılar. Zira Ebû Ca'fer Abdullah b. Hasan'ın iki oğlunun meselesiyle meşguldü. Ancak bazı ravilere göre Hasan b. Kahtabe, Abdülvehhâb b. İbrâhim el-İmâm ile birlikte 140 yılında gazaya çıktı. Rum Kralı Kostantin yüz bin kişilik bir orduyla sefere çıkarak Ceyhan'a kadar geldi. Ancak Müslümanların çok olduğunu öğrenince onlarla karşılaşmaktan imtina etti. Bundan sonra da 146 yılına kadar yaz mevsimi gazasına çıkılmadı.

Yine bu yılda Abdurrahman b. Muâviye b. Hişâm b. Abdülmelik b. Mervân Endülüs'e geçti. Endülüs halkı onu başlarına geçirdiler. Günümüze kadar onun oğulları oranın hükümdarlarıdırlar.

***

Bu yılda Ebû Ca'fer, Mescid-i Harâm'ı genişletti. Rivayete göre bu yıl, verimli ve bereketli bir yıldı. Bu nedenle *el-hasb* yani bereket yılı olarak anıldı.

Bu yılda Süleyman b. Ali, Basra ve ona bağlı yerlerin valiliğinden azledildi. Bir rivayete göre de bu azil işi 140 yılında gerçekleşti.

Yine bu yılda Mansûr, ramazan ayının ortasında çarşamba günü Süleyman'ın yerine Süfyân b. Muâviye'yi atadı. Ebû Ca'fer, Süleyman'ı azledip Süfyân'ı atayınca Abdullah b. Ali ve [501] adamları korkuya kapılarak izlerini kaybettirdiler. Ebû Ca'fer bunu öğrenince Süleyman b. Ali ve Îsâ b. Ali'ye haber gönderdi ve onlara yazarak Abdullah b. Ali'yi ortaya çıkarmalarını emretti. Onlara kesin talimat vererek bu emri yerine getirmelerini ve bir gecikmeye meydan vermemelerini istedi. Ayrıca Abdullah b. Ali için razı olacakları ve güvenecekleri bir aman

verdi. Süfyân b. Muâviye'ye de yazarak durumu haber verdi; ona ikiliyi sıkıştırarak Abdullah ve has adamlarını ortaya çıkarmalarını sağlamasını istedi. Bunun üzerine Süleyman ve Îsâ, Abdullah'ı, komutanlarıyla has adamlarını ve mevalilerini ortaya çıkardılar. Onları zilhicce ayının bitimine on iki gün kala perşembe günü Ebû Ca'fer'e götürdüler.

***

Abdullah b. Ali'nin Hapse Atılması

Bu yılda Ebû Ca'fer, Abdullah b. Ali ile maiyetinde olan adamlarından bazılarının hapse atılmasını, bazılarının da öldürülmesini emretti.

Bu konuda nakledilen rivayetler:

Süleyman b. Ali ve Îsâ b. Ali, Ebû Ca'fer'in yanına geldiklerinde onları kabul etti. Kendisine Abdullah b. Ali'yi getirdiklerini ve kabul etmesini rica ettiler. Ebû Ca'fer olur dediyse de onları sohbetle meşgul etti. Aslında o, Abdullah b. Ali için kendi konağında bir gözaltı odası hazırlamış; Süleyman ve Îsâ'nın Ebû Ca'fer tarafından kabul edilmesinden sonra Abdullah'ın oraya alınmasını emretmişti. Nitekim Abdullah, mezkûr mekânda alıkonulmuştu. Sonra Ebû Ca'fer yerinden kalktı, Süleyman ile Îsâ'ya: "Süratle Abdullah'ı getirin," dedi. İkili çıkınca Abdullah'ın yerinde olmadığını görünce hapse atıldığını anladılar. Bunun üzerine tekrar Ebû Ca'fer'in yanına döndüler. Ancak ona ulaşmalarına izin verilmedi. O sırada Abdullah b. Ali'nin adamlarının kılıçları alındı ve hapse atıldılar. Nitekim Hufâf b. Mansûr onları sakındırdığına ve geldiğine pişman olmuştu. Onlara: "Sözümü dinlerseniz Ebû Ca'fer'e hep beraber bir saldırıda bulunalım. Hiçbir engel tanımadan onu bertaraf edelim; bu kapılara yönelerek kılıçlarımızla mu-
[502] sallat olalım. Bize karşı gelen olursa onun işini bitirelim ve çıkıp kurtulalım," dedi. Ancak onu dinlemediler. Kılıçları alınıp da hapse atıldıklarında ise sakalına ağzıyla zurtlamaya ve arkadaşlarının yüzüne tükürmeye başladı. Ardından Ebû Ca'fer bazılarının huzurunda öldürülmelerini emretti. Geri kalanları da Horasan'da bulunan Ebû Dâvûd Hâlid b. İbrâhim'e gönderdi. Hâlid de onları öldürdü.

Bir rivayete göre de Abdullah b. Ali 140 yılında Ebû Ca'fer tarafından hapse atıldı.

***

Bu yılda hac emîrliği görevini Abbâs b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs icra etti.

Bu yılda Mekke, Medine ve Tâif Valisi Ziyâd b. Ubeydullah el-Hârisî iken Kûfe ve ona bağlı olan yerlerin Valisi Îsâ b. Mûsâ, Basra ve ona bağlı olan yerlerin Valisi de Süfyân b. Muâviye idi. Basra Kādısı Sevvâr b. Abdullah, Horasan Valisi de Ebû Dâvûd Hâlid b. İbrâhim idi.

Hicretin 140. Yılı [503]

Bu Yılda Vuku Bulan Olaylar

***

Horasan Valisi Ebû Dâvûd'un Ölümü ve Abdülcebbâr'ın Vali Olması

Bu vakaya dair rivayetler:

Rivayet edildiğine göre bu yılda orduda bazı askerler gece vakti Ebû Ca'fer el-Mansûr'un Horasan Valisi Ebû Dâvûd Hâlid b. İbrâhim'e karşı ayaklandılar. Bu sırada Ebû Dâvûd, Merv şehrinin Küşmâhen Kapısı'nda ikamet etmekteydi. Aṣiler onun bulunduğu evin önüne kadar geldiler. Bunun üzerine Ebû Dâvûd duvar üzerinde dışarıya açılan tuğla bir duvarın kenarından sesini tanımaları için adamlarına seslenmeye başladı. Derken sabaha doğru tuğla duvar yıkıldı ve Ebû Dâvûd evin damının önünde bulunan bir sofanın çatısına düştü ve sırtı kırıldı. İkindi vakti de hayatını kaybetti. Bunun üzerine emniyet kuvvetlerinin başı İsâm, Abdülcebbâr b. Abdurrahman el-Ezdî gelinceye kadar Ebû Dâvûd'a vekalet etmeye başladı.

Bu yılda Ebû Ca'fer, Abdülcebbâr b. Abdurrahman'ı Horasan valiliğine atadı. Abdülcebbâr Horasan'a giderek görevine başladı. Ardından Ali b. Ebû Tâlib'in oğullarına davette bulunduklarını iddia ettiği bazı komutanları tutukladı. Bun-

ların içinde Buhara Emîri Mücâşi' b. Hureys el-Ensârî, Benî Temîm'in azatlısı ve Kohistan Amili Ebû Mugîre künyesiyle bilinen Hâlid b. Kesîr ve Dâvûd'un amcasının oğlu Harîş b. Muhammed ez-Zühelî vardı. Nitekim onları öldürdü. Cüneyd b. Hâlid b. Hüreym et-Tağlibî ve Ma'bed b. Halîl el-Müzenî'yi şiddetli bir şekilde darbettikten sonra onları hapse attı. Horasanlı bazı ileri gelen komutanları da hapse attı. Sonra Ebû Dâvûd'un amillerini sıkıştırarak onların zimmetindeki alacakları tahsil etme cihetine gitti.

***

Bu yılda Ebû Ca'fer el-Mansûr hacca gitti ve Hîre'de ihrama girdi. Hac görevini ifa ettikten sonra Medine'ye geçti ve oradan Kudüs'e gitti.

[504] Bu yılda bir önceki yılın valileri vilayetlerini yönetmeye devam ettiler. Ancak Horasan valisi bu yılda Abdülcebbâr oldu.

Ebû Ca'fer, Kudüs'e gelince mescidinde namaz kıldı ve ardından Şam'a gitti. Buranın valisi Abdülcebbâr idi.

Ebû Ca'fer, Kudüs'e gelince mescidinde namaz kıldı ve Şam üzerinden Rakka'ya geçti. Rakka'da bir müddet ikamet etti. Burada Benî Âmir b. Sa'saa'dan Mansûr b. Ca'vene b. Hâris el-Âmirî getirildi. Ebû Ca'fer onu öldürdükten sonra Rakka'dan ayrıldı; Fırat kıyısını takip ederek Kûfe'nin Hâşimiyye beldesine geçti.

[505] **Hicretin 141. Yılı**

Bu Yılda Vuku Bulan Olaylar

Râvendiye'nin Başkaldırması

Bu olaylardan biri de Râvendiye'nin başkaldırmasıdır. Bazı raviler şöyle dediler: Râvendiye'nin başkaldırması ve Ebû Ca'fer'in bunlara karşı koyması olayı 137 yılında gerçekleşti.

Onların başkaldırması ve Ebû Ca'fer'in onlara karşı durması hakkında varit olan rivayetler:

Ali b. Muhammed'den anlatıldığına göre Râvendiye Horasanlı bir kavim olup Benî Hâşim'e davet eden Ebû Müslim'in

görüşlerini paylaşan insanlardı ve ruhların tenasühüne inanırlardı. Onlar Âdem'in ruhunun Osman b. Nehîk'e geçtiğini ileri sürerlerdi. Onları doyuran ve içiren rablerinin Ebû Ca'fer el-Mansûr olduğunu iddia ediyorlardı. Heysem b. Muâviye'nin de Cebrâil olduğunu söylüyorlardı.

Ravi dedi: Bu insanlar Mansûr'un konağının önüne geldiler ve etrafında dönüp "Bu, rabbimizin konağıdır," dediler. Bunun üzerine Mansûr onların ileri gelenlerinden iki yüz kişiyi hapse attı. Onların adamları kızdılar ve "Niçin hapse atıldılar?" dediler. Bunun üzerine bir tabut hazırladılar ve onu taşıdılar. Tabut boştu. Şehrin ortasından geçip hapishanenin önüne kadar gittiler. Sonra tabutu yere attılar ve insanlara saldırdılar. Akabinde de hapishaneyi basarak içeri girdiler, adamlarını çıkardılar, Mansûr'a gitmek için harekete geçtiler. Altı yüz kadar idiler. İnsanlar bağrışmaya başladılar. Şehrin kapıları kapatıldı ve hiç kimse giriş yapamadı. Mansûr konaktan yürüyerek çıktı. Zira konakta binek hayvanı bulunmuyordu. Bu sebeple o günden sonra Hilafet Konağı'nda ve sarayında bir at bulunduruluyor.

Ravi dedi: Mansûr çıkınca ona bir binek hayvanı getirildi. Mansûr ata bindi ve onlara gitti. Derken Ma'n b. Zâide geldi, Ebû Ca'fer'in yanına vardı ve kendini yere atarak yaya olarak geldi, kaftanının eteğini kuşağına bağlayarak Ebû Ca'fer'in atının yularını tuttu. "Ey Müminlerin Emîri! Allah için dön. Senin yerine bu işi yapacak olanlar vardır," dedi. Sonra Ebû Nasr [506]
Mâlik b. Heysem geldi ve konağın kapısında durarak: "Bugün ben kapıcıyım," dedi. Çarşı pazar halkına da seslenildi. Onları attılar, onlarla vuruşarak çok sayıda can kaybına uğrattılar. Ardından şehrin kapısı açıldı ve insanlar içeri girdiler.

Ardından Hâzim b. Huzeyme kuyruğu kesik bir at üzerinde geldi. Hâzim: "Ey Müminlerin Emîri! Onları öldüreyim mi?" dedi. Halife: "Evet," dedi. Bunun üzerine onlara saldırdı ve onları bir duvarın arkasına sürdü. Arkasından onlar saldırdılar ve Hâzim ile askerlerini püskürttüler. Bunun üzerine Hâzim tekrar saldırdı ve onları şehrin surlarına sığınmak zorunda bıraktı. Heysem b. Şu'be'ye: "Tekrar bize saldırırlarsa sen onlardan önce surlara dayan. Surlara dönerlerse onları

bertaraf et," dedi. Nitekim Hâzim'e saldırdılar. Ancak Hâzim onları püskürtünce arkadan Heysem b. Şu'be onlara saldırdı ve tümü öldürüldü.

Osman b. Nehîk de geldi ve onlarla konuştu. Ancak geri dönünce ona bir ok attılar. Ok iki omuz arasına isabet etti. Birkaç gün yarasından çekti ve akabinde öldü. Ebû Ca'fer namazını kıldırdı ve defin gerçekleşinceye kadar kabrin başında durdu. "Allah sana rahmet etsin ey Ebû Yezîd!" dedi. Ebû Ca'fer onun yerine muhafızların başına Ebü'l-Abbâs et-Tûsî'yi getirdi.

O gün İsmâil b. Ali gelince kapıların kapatıldığını gördü. Kapıcıya: "Kapıyı aç sana bin dirhem vereceğim," dedi. Ancak kapıcı kapıyı açmadı. O gün Ka'kā' b. Dırâr da şehirdeydi. Kendisi Îsâ b. Mûsâ'nın emniyet kuvvetlerinin başıydı. İyi bir eda gösterdi. Bütün hadise Kûfe'nin Hâşimiyye Mahallesi'nde cereyan etti.

Ravi dedi: O gün Rebî', Mansûr'un atının geminden tutmak istedi. Ancak Ma'n ona: "Bugün senin günün değil," dedi. Dünbâvend Reisi Ebrûvîz b. Masmugān ise iyi bir performans gösterdi. Nitekim kardeşine muhalefet etmişti. Ebû Ca'fer'in yanına gelince onu takdir etti ve ona erzak tahsisatında bulundu. Asiler harekete geçtiği gün Mansûr'a geldi ve ona: "Bunlarla savaşayım mı?" dedi. Ebû Ca'fer: "Evet," dedi. Adam birini vurup da öldürünce geride kalırdı. Asiler bertaraf edilince Mansûr öğle namazını kıldı, akşam yemeğinin getirilmesini istedi. Onlara: "Ma'n b. Zâide'ye bakın nerede kaldı?" dedi ve Ma'n gelinceye kadar yemek yemedi. Ma'n gelince Ebû Ca'fer, Kusem'e: "Kalk ve buraya geç!" dedi ve Ma'n'ı onun yerine oturttu. Akşam yemeğini yedikten sonra Îsâ b. Ali'ye:
[507] "Ey Ebü'l-Abbâs! En güçlü adamları gördün mü?" dedi. Îsâ b. Ali: "Evet," dedi. Ebû Ca'fer: "Bugün Ma'n'ı görseydin onun o aslanlardan olduğunu görecektin," dedi. Ma'n: Ey Müminlerin Emîri! Vallahi kalbimde korku olduğu hâlde sana geldim. Onları hafife aldığını ve onların üzerine gitmekteki kararlılığını görünce hiçbir savaşta hiç kimsede daha önce görmedim bu durum benim kalbimi güçlendirdi ve bende gördüğün duruma sevk etti.

Ebû Huzeyme: "Ey Müminlerin Emîri! Onlardan bir bakiye kaldı." Ebû Ca'fer: "Onları sana bıraktım. Onları öldürebilirsin," dedi. Ebû Huzeyme: "Rizâm onlardandır onu öldüreyim," dedi. Bunun üzerine Rizâm, Ca'fer b. Ebû Ca'fer'e sığındı. Ca'fer onun için aman diledi. Ebû Ca'fer ona aman verdi.

Ali, Ebû Bekir el-Hüzelî'den naklen şöyle dediğini anlattı:

Müminlerin Emîri'nin kapısında duruyordum. Yanımda duran bir adam: "Bu, rabbü'l-izzedir! Bizi yediren ve içiren odur," dedi. Müminlerin Emîri dönüp de insanlar huzuruna çıkınca ben de içeri girdim. Yalnız kalınca ona: "Bugün acayip bir söz duydum," dedim ve ona durumu anlattım. Bunun üzerine yere bakarak düşündü ve şöyle dedi: Ey Hüzelî! Allah bize itaat ettikleri için onları cehenneme atması bize isyan ettikleri için cennete almasından daha sevimlidir.

Ca'fer b. Abdullah'tan şöyle rivayet edildi: Fazl b. Rebî' bana babasından naklen şöyle dediğini anlattı:

Mansûr'un şöyle dediğini işittim. Üç hata yaptım. Allah beni bunların şerrinden korudu. Ebû Müslim'i öldürürken âdeta bir yarığın içindeydim. Etrafımdakiler ise ona itaat etmekte ve itaati üstün tutmaktaydılar. Eğer o yarık açığa çıksaydı kayıplara karışacaktım. Râvendiye gününde de meydana çıktım. Eğer kör bir ok bana isabet etseydi yine kayıplara karışacaktım. Şam'a gitmek üzere yola çıktım. Irak'ta iki kılıç karşı karşıya gelseydi hilafet kaybolacaktı.

Rivayet edildiğine göre Ma'n b. Zâide, Ebû Ca'fer'den saklanıyordu. Zira defalarca İbn Hübeyre ile birlikte siyah sancaklara karşı savaşmıştı. Ma'n, Merzûk Ebü'l-Hasîb'in yanında saklanıyordu. Onun için aman dilemek üzereydi. Râvendiye isyan ettiğinde kapıda durdu. Mansûr, Ebü'l-Hasîb'e –o sırada Mansûr'un hâcibi olarak görev yapıyordu–: "Kapıda kim var?" dedi. Ebü'l-Hasîb: "Ma'n b. Zâide," dedi. Mansûr: "Şahsiyeti güçlü, savaş adamı ve asil bir Arap onu içeri al," dedi. Ma'n girince Mansûr ona: "Ey Ma'n! Görüşün nedir?" dedi. Ma'n: "İnsanlara çağrıda bulunacak ve onlara para vereceksin," dedi. Mansûr: "İnsanlar ve para nerede? Ey Ma'n, tatmin edici bir şey söylemedin. Sonra kim bu kaba insanlara karşı ortaya [508] atılacak? Doğrusu benim ortaya çıkıp meydanda durmamdır.

İnsanlar beni görürlerse savaşacak ve fedakârlık yapacaklar, benim etrafımda toplanacaklar, dönecekler. Ben yerimden ayrılmazsam zaafa düşecek ve savaşmaktan geri duracaklar," dedi. Ma'n onun elini tutarak: "Ey Müminlerin Emîri! Vallahi böyle yaparsan hemen öldürüleceksin. Allah için kendine kıyma," dedi. Akabinde Ebü'l-Hasîb geldi ve ona aynı şeyi söyledi. Ebû Ca'fer elbisesini onların elinden çekti ve bir binek hayvanı getirmelerini istedi. Ata üzengisiz ve sıçrayarak bindi, elbiselerini düzeltti. Harekete geçti. Ma'n da atının yularını tutuyordu. Ebü'l-Hasîb ise peşinden yürüyordu. Bir an için durdu ve bir adam ona yöneldi. Ebû Ca'fer: "Ey Ma'n! Bu kaba adamın icabına bak," dedi. Ma'n ona saldırdı ve onu öldürdü. Sonra dört kişi arasında ilerledi. Bunun üzerine insanlar dönüp etrafında toplanmaya başladılar. Bir saat geçmeden hasımlarını bertaraf ettiler. Ondan sonra Ma'n kayıplara karıştı. Ebû Ca'fer, Ebü'l-Hasîb'e: "Ma'n nerede?" dedi. Ebü'l-Hasîb: "Vallahi nerede olduğunu bilmiyorum," dedi. Ebû Ca'fer: "Yoksa bu kadar yararlıktan sonra Müminlerin Emîri'nin onu eski davranışlarından dolayı affetmeyeceğini mi sanıyor. Ona aman ver ve yanıma getir," dedi. Ebü'l-Hasîb onu Ebû Ca'fer'in huzuruna getirdi. Ebû Ca'fer ona on bin dirhem verilmesini emretti ve Yemen valiliğine getirdi. Ebü'l-Hasîb: "Atiyyesini dağıttı, bir şeye güç yetiremez," dedi. Ebû Ca'fer: "Senin aldığının bin katını istese ona güç yetirecektir," dedi.

***

Bu yılda Ebû Ca'fer el-Mansûr oğlu Muhammed'i –o sırada veliaht idi– orduyla Horasan'a gönderdi ve Merv'de konaklamasını emretti. Muhammed emri yerine getirdi.

***

Horasan'da Abdülcebbâr'ın Halli ve Mehdî'nin Üzerine Gitmesi

Bu yılda Ebû Ca'fer'in Horasan Valisi Abdülcebbâr b. Abdurrahman Halife'yi haletti. Ali b. Muhammed bir raviden naklen Ebû Eyyûb el-Huzâî'den şöyle rivayet etti: Mansûr, Abdülcebbâr'ın Horasan'ın ileri gelenlerini öldürmekte olduğunu haber alınca ve bu konuda bazılarından aldığı mektup-

larda: "Deri tabaklama işlemin de bozuldu," diye bildirilince Ebû Eyyûb el-Huzâî'ye: "Abdülcebbâr şiamızı yok etti. Bunu haletmek için yapmaktadır," dedi. Ebû Eyyûb: "Çaresi kolaydır. Ona Rumlara karşı sefere çıkacağını yaz. O da başlarında silahşor ve ileri gelenleri olduğu hâlde Horasan'daki askerleri sana gönderecek. Bunlar Horasan'dan ayrılınca istediğin kimseyi Horasan'a gönder. Adam buna karşı gelemez," dedi. Bu- [509]
nun üzerine bu konuda Abdülcebbâr'a mektup yazdı. Abdülcebbâr: "Türkler harekete geçtiler. Askeri dağıtacak olursam Horasan elden çıkacak," diye karşılık verdi. Ebû Ca'fer gelen mektubu Ebû Eyyûb'e verdi ve ona: "Ne düşünüyorsun?" dedi. Ebû Eyyûb: "Kendisini yönetmene fırsat vermiş oldu. Ona: 'Benim için Horasan diğerlerinden daha önemlidir. Ben sana asker göndereyim,' diye yaz. Sonra Horasan'a asker gönder. Haletmeye yeltenirse yakasına yapışsınlar," dedi.

Mektup Abdülcebbâr'ın eline ulaşınca ona şöyle yazdı: "Horasan bu yıl kadar hiç kötü olmamıştı. Askerler Horasan'a girerlerse geçim darlığından ve fiyatların yüksek olmasından dolayı helak olacaklar," diye yazdı. Mektup eline geçince Halife onu Ebû Eyyûb'e verdi. Ebû Eyyûb: "Artık kendini gösterdi ve haletti. Ona mühlet verme," dedi.

Bunun üzerine Halife, Muhammed b. Mansûr'u onun üzerine gönderdi ve Merv'de konuşlanmasını emretti. Mehdî, Horasan'a gitti. Öncü olarak ve Abdülcebbâr'a karşı savaşması için Hâzim b. Huzeyme'yi gönderdi. Hâzim b. Huzeyme, Abdülcebbâr'ın üzerine gidince Merverrûz halkı durumu haber aldılar. Bunun üzerine Abdülcebbâr'ın üzerine giderek onunla şiddetli bir muharebeye tutuştular ve onu yenilgiye uğrattılar. Bunun üzerine kaçtı ve Maktane'ye sığındı, orada izini kaybettirdi. Ancak Merverrûz halkından Müceşşir b. Müzâhim nehri geçerek onun üzerine gitti ve onu esir aldı. Hâzim gelince Müceşşir onu ona teslim etti. Hâzim ona yünden bir cübbe giydirdi, bir deveye ters bindirerek Mansûr'a gönderdi. Yanında oğulları ve has adamları da vardı. Mansûr onlara işkence yaptırdı ve kırbaçlanarak onlardan alabildiği kadar mal ve para aldıktan sonra Müseyyeb b. Züheyr'e emir vererek Abdülcebbâr'ın el ve ayaklarının kesilmesini ve boynunun

vurmasını istedi. Müseyyeb emri yerine getirdi. Mansûr onun oğullarının Dehlek'e –Yemen'de sahilde bir adadır– sürülmelerini emretti. Onlar orada kaldılar. Ancak Hintliler oraya bir baskın yaparak onları esir aldılar. Daha sonra da fidye karşılığında serbest kaldılar. Böylece onların bir kısmı kurtuldu. Onlardan kurtulanlardan biri olan Abdurrahman Divan'a yazıldı ve halifelere refakat etti. Bu zat Hârûn'un hilafeti döneminde 170 yılında Mısır'da vefat etti.

***

Bu yılda Mussaysa'nın Cebrâil b. Yahyâ el-Horasânî tara-
[510] fından inşası tamamlandı ve Muhammed b. İbrâhim el-İmâm sınırı korumak için Malatya'da sınırda ikamet etti.

Horasan Valisi Abdülcebbâr'ın meselesi konusunda da ihtilaf vardır. Vâkıdî bu olay 142 yılında vuku buldu derken başkası 141 yılında vuku bulduğunu söylemiştir.

Ali b. Muhammed'den naklen şöyle dediği rivayet edilmiştir:

Abdülcebbâr, Horasan'a 10 Rebîülevvel 141 –bir rivayete göre de 14'ünde– vali olarak geldi ve 6 Rebîülevvel 142 Cumartesi günü hezimete uğradı.

Ahmed b. Hâris'ten naklen şöyle rivayet edildi: Halîfe b. Hayyât kendisine şöyle anlattı:

"Mansûr, Mehdî'yi Rey'e gönderince –Bu olay Bağdat'ın kuruluşundan önce gerçekleşti. Nitekim Halife, Mehdî'yi Abdülcebbâr b. Abdurrahman ile savaşmak üzere göndermiş ancak onun yerine başkaları onunla savaşmış ve onu mağlup etmişlerdi.– Ebû Ca'fer, Mehdî'ye yapılan harcamaların heder olmaması için ona yazarak Taberistan gazasına çıkmasını, Rey'e gitmesini, Ebü'l-Hasîb ve Hâzim b. Huzeyme ile askerlerin İsbehbez üzerine gitmesini emretti. O sırada İsbehbez, Dünbâvend Reisi Masmugān'a karşı konuşlanmış olup savaş hâlindeydi. Derken memleketine askerin girdiğini ve Ebü'l-Hasîb'in gece vakti girdiğini haber aldı. Masmugān bu duruma kızdı: "İsbehbez üzerine gelirlerse benim üzerime gelmiş olurlar," dedi. Bunun üzerine İsbehbez memleketine gitti ve Müslümanlarla savaşmaya başladı. Savaş uzayınca Ebû Ca'fer, Ömer b. A'lâ'yı gönderdi. Nitekim şair onun hakkında şöyle demiştir:

Halife'ye gidersen ona nasihat et ve şüpheli kimselerde hayır olmadığını söyle.

Düşmana karşı savaşlar seni uykusuz bırakırsa onun için Ömer'i uyandır ve uyu.

O bir enkaz ve mezbele üzerinde uyumaz ve suyu kansız içmez.

Ebû Ca'fer, Ömer b. A'lâ'yı Masmugān'ın kardeşi Ebrûvîz'in yönlendirmesiyle göndermişti. Ona: "Ey Müminlerin Emîri! Ömer Taberistan'ı en iyi bilen kişidir. Onu gönder." Ebrûvîz, Ömer'i Sünbaz ve Râvendiye savaşlarında tanımıştı. Ebû Ca'fer, Hâzim b. Huzeyme'yi ona bağladı. Ömer, Rûyân'a girdi ve orayı fethetti. Tâk Kalesi'ni ve içindekileri de ele geçirdi. Ancak savaş uzadı. Buna rağmen Hâzim savaşmakta ısrar etti, [511] Taberistan'ı fethederek düşmanlardan çok sayıda savaşçıyı bertaraf etti. Bunun üzerine İsbehbez Kalesi'ne çekildi, kaleyi ve içindeki zahireleri teslim etmek karşılığında aman istedi. Bunun üzerine Mehdî durumu Ebû Ca'fer'e yazdı. Ebû Ca'fer musallanın sorumlusunu bazı adamlarla birlikte göndererek kalede bulunan malların sayımını yaptılar ve geri döndüler. Akabinde İsbehbez, Deylem'in Cîlân bölgesine girdi ve orada öldü. Onun kızı Ümmü İbrâhim b. Abbâs alıkonuldu. Asker Masmugān'a karşı direnişini sürdürdü; onu ve Bahteriye Ümmü Mansûr b. Mehdî'yi ve Ali b. Rayta'nın ümmüveledi ve Masmugān'ın kızı Busaymir'le geçirdiler. Birinci Taberistan fethi böyle gerçekleşti.

Ravi dedi: Masmugān ölünce bu dağın sakinleri uzlete çekilerek yabani eşekler gibi yabanileştiler.

***

Bu yılda Ziyâd b. Ubeydullah el-Hârisî Medine, Mekke ve Tâif valiliğinden azledildi. Akabinde Medine'ye Muhammed b. Hâlid b. Abdullah el-Kasrî vali olarak atanarak receb ayında gelip görevine başladı. Tâif ve Mekke valiliğine ise Horasan halkından Heysem b. Muâviye el-Atekî atandı.

***

Bu yılda Mûsâ b. Ka'b vefat etti. Kendisi Mansûr'un emniyet kuvvetlerinin başında bulunuyordu. Ayrıca Mısır ve Hint valisiydi. Oğlu Uyeyne ise onun Hint üzerindeki vekiliydi.

Yine bu yılda Mûsâ b. Ka'b, Mısır valiliğinden alındı, yerine Muhammed b. Eş'as getirildi. Sonra o da azledildi, yerine Nevfel b. Furât getirildi.

Bu yılda hac merasimini Sâlih b. Ali b. Abdullah b. Abbâs icra etti. Kendisi Kinnesrîn, Humus ve Dımaşk valisiydi. Medine Valisi Muhammed b. Hâlid b. Abdullah el-Kasrî iken Mekke ve Tâif Valisi Heysem b. Muâviye idi. Kûfe ve kırsalının Valisi Îsâ b. Mûsâ, Basra ve ona bağlı olan yerlerin Valisi Süfyân b. Muâviye iken bu vilayetin kādısı Sevvâr b. Abdullah idi. Horasan Valisi Mehdî, onun oradaki vekili Serî b. Abdullah idi. Mısır Valisi Nevfel b. Furât idi.

[512] **Hicretin 142. Yılı**

Bu Yılda Vuku Bulan Olaylar

***

Sind'de Uyeyne b. Mûsâ b. Ka'b'ın Haledilmesi

Uyeyne b. Mûsâ b. Ka'b'ın Sind'de halledilmesi rivayetlerde geçmektedir.

Haledilmesinin Sebebi

Rivayet edildiğine göre onun haledilmesinin sebebi şöyledir: Müseyyeb b. Züheyr, Mûsâ b. Ka'b'ın emniyet kuvvetlerinde vekiliydi. Mûsâ ölünce emniyetin başına getirildi. Müseyyeb, Mansûr'un Uyeyne'ye yazarak çağırmasından ve onu yerine atamasından korkuyordu. Bu sebeple ona bir beyit yazdı. Ancak mektubun kendisine ait olduğunu belirtmedi:

Yerinde kalmaya bak. Zira bize gelirsen rüyası olmayan bir uykuya dalarsın.

Uyeyne'nin kendisini halettiğini haber alınca Ebû Ca'fer çıktı ve Basra'da büyük köprünün yanındaki kampına gitti. Akabinde Ömer b. Hafs b. Ebû Sufre el-Atekî'yi Sind ve Hind'e vali olarak gönderdi. Aynı zamanda Uyeyne b. Mûsâ ile savaşmakla da görevlendirildi. Ömer b. Hafs, Sind ve Hind'e vardı ve oraya egemen oldu.

***

Taberistan İsbehbezi'nin Ahdi Bozması

Bu yılda Taberistan İsbehbezi Müslümanlarla arasındaki ahdi bozdu ve memleketinde bulunan Müslümanları katletti.

Bu vakaya dair rivayetler:

Rivayete göre Ebû Ca'fer, İsbehbez'in ahdi bozduğunu ve Müslümanları katlettiğini haber alınca Hâzim b. Huzeyme ile Ravh b. Hâtim ve onlarla birlikte Ebû Ca'fer'in azatlısı Merzûk [513] Ebü'l-Hasîb'i onun üzerine gönderdi. Üçlü kalesini kuşattılar ve onunla savaştılar. Ancak kuşatma uzadı. Bunun üzerine Ebü'l-Hasîb bu hususta bir hile düşündü ve arkadaşlarına: "Beni dövün ve saç ve sakalımı kesin," dedi. Nitekim de öyle yaptılar. Bunun üzerine Ebü'l-Hasîb kalenin sahibi İsbehbez'e gitti ve ona: "Bana büyük haksızlık yapıldı. Darbedildim ve saçım ve sakalım kesildi. Sana meylim var ithamıyla bana bunu yaptılar," dedi. Ona: "Seninleyim ve karşı tarafın askerlerinin açıklarını size haber vereceğim," dedi. İsbehbez onun söylediklerini kabul etti, onu has adamları arasına aldı, ikramda bulundu. Onların şehrinin kapısı taştandı. İnsanların gücüyle kapatılır ve açılırdı. İsbehbez kapıyı güvendiği adamlarına teslim etmişti. Onlar da bu işi kendi aralarında sırayla yapıyorlardı. Ebü'l-Hasîb ona: "Bana güvenmediğini ve nasihatlerimi dinlemediğini görüyorum," dedi. İsbehbez: "Bunu nereden çıkarıyorsun?" dedi. Ebü'l-Hasîb: "Zira sen işlerinde benden yardım talep etmiyor ve güvendiğin kişilere bıraktığın işlerini bana bırakmıyorsun," dedi. Bunun üzerine bundan sonra işlerinde Ebü'l-Hasîb'in yardımını almaya başladı. Ebü'l-Hasîb de onun güvenini kazanacak işler yapıyordu. İsbehbez onu şehir kapısının açılıp kapatılmasını sırayla yapan grubun arasına dâhil etti. Bu işi onun güvenini kazanacak şekilde yaptı. Ardından Ebü'l-Hasîb, Ravh b. Hâtim ve Hâzim b. Huzeyme'ye bir mektup yazdı ve onu bir okla onlara attı. Onlara düşündüğü hileyi icra edecek imkânı bulduğunu bildirdi. Ayrıca onlara hangi gecede kapıyı açmak suretiyle hileyi icra edeceğini haber verdi. Kararlaştırdığı gecede de onlara kapıyı açtı. Onlar da kalede bulunan savaşçıları öldürdüler ve zürriyeti (kadın ve çocukları) esir aldılar. Bahterîye'yi ele geçirdiler. Kendisi Ümmü Mansûr b. Mehdî'dir. Annesi Bâkend bint İsbehbez

el-Asam'ı –reis olan İsbehbez değildir– da ele geçirdiler. Şekle Ümmü İbrâhim b. Mehdî'yi de esir aldılar. Kendisi Honâdân Kahramân el-Masmugān'ın kızıdır. Bunun üzerine İsbehbez zehirli yüzüğünü emerek intihar etti.

Bir rivayete göre Ravh b. Hâtim ve Hâzim b. Huzeyme'nin Taberistan'a girmeleri 143 yılında gerçekleşti.

***

Bu yılda Mansûr, Basra'nın Hammân mevkiinde bayram namazlarının kılınacağı bir namazgâh yaptı. Namazgâhın kurulması sorumluluğunu Seleme b. Saîd b. Cebbâr'a verdi. Ken-
[514] disi o sırada Ebû Ca'fer'in Fırat ve Übülle amiliydi. Ebû Ca'fer ramazan orucunu tuttuktan sonra bu namazgâhta bayram namazını kıldı.

***

Yine bu yılda Süleyman b. Ali b. Abdullah, cemâziyelâhir ayının bitimine dokuz gün kala cumartesi gecesi Basra'da vefat etti. Vefat ettiğinde elli dokuz yaşındaydı. Onun namazını Abdüssamed b. Ali kıldırdı.

Bu yılda Nevfel b. Furât, Mısır valiliğinden azledildi. Onun yerine Muhammed b. Eş'as vali oldu. Sonra Muhammed azledildi, Nevfel b. Furât vali oldu. Ardından Nevfel tekrar alındı ve Humeyd b. Kahtabe Mısır valisi oldu.

***

Bu yılda hac emîrliği görevini İsmâil b. Ali b. Abdullah b. Abbâs icra etti.

Medine Valisi Muhammed b. Hâlid b. Abdullah, Mekke ve Tâif Valisi Heysem b. Muâviye idi. Kûfe ve bölgesinde Îsâ b. Mûsâ valilik görevini icra ederken Basra ve bölgesinin Valisi Süfyân b. Muâviye idi. Basra Kādısı Sevvâr b. Abdullah, Mısır Valisi Humeyd b. Kahtabe idi.

***

Yine bu yılda –Vâkıdî'ye göre– Ebû Ca'fer kardeşi Abbâs b. Muhammed'i Cezîre ve sınır boyları bölgesine vali olarak atadı ve bazı komutanları ona bağladı. Abbâs b. Muhammed bir müddet burada kaldı.

Hicretin 143. Yılı [515]

Bu Yılda Vuku Bulan Olaylar

***

Deylem Gazası

Bu yılda Mansûr insanları Deylem gazasına gönderdi.

Bu konuda nakledilen rivayetler:

Rivayet edildiğine göre Ebû Ca'fer, Deylemlilerin Müslümanlara saldırdıkları ve onlardan çok sayıda insanın hayatına son verdikleri haberini aldı. Bunun üzerine Ebû Ca'fer, Basra'ya Habîb b. Abdullah b. Rağbân'ı gönderdi. Bu sırada Basra Valisi İsmâil b. Ali idi. Ona, on bin dirhem ve daha fazla parası olanları saymasını; bunları Deylem'e karşı cihat etmek üzere sefere çıkarmasını emretti. Başka bir komutanı da bu maksatla Mekke'ye gönderdi.

***

Heysem b. Muâviye'nin Mekke ve Tâif Valiliğinden Azledilmesi

Bu yılda Ebû Ca'fer, Heysem b. Muâviye'yi Mekke ve Tâif valiliğinden azlederek yerine Serî b. Abdullah b. Hâris b. Abbâs b. Abdülmuttalib'i atadı. Serî, Yemâme'deyken bu görev kendisine tebliğ edildi. Bunun üzerine Mekke'ye hareket etti. Ebû Ca'fer, Yemâme'ye de Kusem b. Abbâs b. Abdullah b. Abbâs'ı gönderdi.

***

Humeyd b. Kahtabe'nin Mısır valiliğinden azledildi ve bu göreve Nevfel b. Furât atandı. Ancak bir müddet sonra Nevfel azledildi ve bu göreve Yezîd b. Hâtim getirildi.

Bu yılda hac merasimini Îsâ b. Mûsâ b. Muhammed b. Ali [516] b. Ubeydullah b. Abbâs icra etti. Bu yılda Kûfe ve kırsalında valilik görevinde bulunuyordu.

Bu yılda Mekke Valisi Serî b. Abdullah b. Hâris iken Basra ve ona bağlı beldelerin Valisi Süfyân b. Muâviye, Mısır Valisi ise Yezîd b. Hâtim idi.

[517] **Hicretin 144. Yılı**

Bu Yılda Vuku Bulan Olaylar

Bu olaylardan biri Muhammed b. Ebû Abbâs b. Abdullah b. Muhammed b. Ali'nin Kûfe, Basra, Vâsıt, Musul ve Cezîre ahalisinden oluşan bir orduyla Deylem gazasına çıkmasıdır.

Yine bu yılda Muhammed b. Ebû Ca'fer el-Mehdî Horasan'dan Irak'a hareket etti. Ebû Ca'fer ise Karmâsîn'e geçti ve Horasan'dan ayrılan oğlu Muhammed ile karşılaştı ve birlikte Cezîre'ye gittiler.

Bu yılda Muhammed b. Ca'fer Horasan dönüşü amcasının kızı Rayta bint Ebü'l-Abbâs ile evlendi.

Bu yılda Ebû Ca'fer el-Mansûr hac ibadetini yerine getirdi ve insanlara öncülük etti. Ordusunun ve erzak işlerinin sorumluluğunu Hâzim b. Huzeyme'nin uhdesine verdi.

***

Reyyâh b. Osman'ın Medine Valiliği ve Abdullah b. Hasan'ın İki Oğlunun Durumu

Bu yılda Ebû Ca'fer, Reyyâh b. Osman el-Mürrî'yi Medine valiliğine atadı, Muhammed b. Hâlid b. Abdullah el-Kasrî'yi bu görevden azletti.

Muhammed b. Hâlid'in Azledilmesi ve Reyyâh b. Osman'ı Atamasının ve Ziyâd b. Ubeydullah el-Hârisî'yi Muhammed b. Hâlid Vasıtasıyla Azletmesinin Sebebi

Ziyâd'ı Medine'den azletmesinin sebebi Ebû Ca'fer'in, Abdullah b. Hasan b. Hasan b. Ali b. Ebû Tâlib'in iki oğlu Muhammed ve İbrâhim'in durumlarını ve huzurunda yapılan buluşmadan geri kalmalarını sıkıntılı olarak görmüştü. Oysa kardeşi Ebü'l-Abbâs döneminde Ebû Müslim ile birlikte yaptığı hac ziyaretinde Benî Hâşim, Ebû Ca'fer'i ziyaret etmişlerdi. Rivayete göre Muhammed, Benî Mervân'ın ve onlarla birlikte olanların durumu karışınca Benî Hâşim toplanmış ve hilafete kimi uygun göreceklerini görüşünce Ebû Ca'fer'in kendisine biat ettiğini söylüyordu. Ebû Ca'fer ikiliyi sorunca Ziyâd b.
[518] Ubeydullah ona: "Onların durumunu sıkıntı yapma ben ikisini

sana getireceğim," dedi. Nitekim Ziyâd 136 yılında Mekke'ye geldiğinde Ebû Ca'fer'in yanında bulunuyordu. Bu sebeple Ebû Ca'fer onu görevine iade etti; Muhammed ve İbrâhim'i onun sorumluluğuna verdi.

Ebû Zeyd Ömer b. Şebbe, Muhammed b. İsmâil'den naklen şöyle dediğini anlattı: Abdülazîz b. İmrân bana Abdullah b. Ebû Ubeyde b. Muhammed b. Ammâr b. Yâsir'den naklen şöyle dediğini anlattı:

Ebû Ca'fer halife olunca onun en büyük derdi Muhammed'i takip etmek, onun hakkında bilgi toplamak, ne istediğini öğrenmeye çalışmaktı. Bu sebeple Benî Hâşim'i tek tek topladı. Onları ayrı ayrı kabul ederek onlara Muhammed'i soruyordu. Onlar ona: "Ey Müminlerin Emîri! O senin daha önce onun bu makamı istediğinden haberdar olduğunu bildiği için senden çekinmektedir. Haddi zatında sana muhalefet etmek istemediği gibi sana karşı gelmeyi de arzu etmemektedir," şeklinde ona cevap vermişlerdir. Ancak Hasan b. Zeyd ona Muhammed'in durumunu anlatırken: "Vallahi sana karşı çıkmayacağından emin değilim. Senden dolayı onun uykusu kaçmıştır. Sen görüşünü belirle," dedi. İbn Ebû Ubeyde dedi: Uykusu kaçanı uyandır.

Muhammed dedi: Dedem Mûsâ b. Abdullah'ın şöyle dediğini işittim: Allah'ım! Hasan b. Zeyd'i kanımızın akmasından dolayı sorumlu tut. Vallahi babamın da şöyle dediğini duydum: Ebû Ca'fer benim hakkımda bir söz söyledi ki o sözü benden yalnızca Hasan b. Zeyd benden duymuştu.

Muhammed b. İsmâil bana Kāsım b. Muhammed b. Abdullah b. Amr b. Osman b. Affân'dan naklen şöyle dediğini anlattı: Muhammed b. Vehb es-Sülemî babamdan naklen bana şöyle dediğini anlattı:

Ebû Ca'fer bana bir sözümü hatırlattı. O sözü benden yalnızca kardeşim Abdullah b. Hasan ve Hasan b. Zeyd duymuşlardı. Bilirim ki kardeşim Abdullah onu Ebû Ca'fer'e naklet-medi. Ebû Ca'fer de gaybı bilmezdi.

Muhammed dedi: Ebû Ca'fer hacca gittiğinde onu Abdullah b. Hasan'a sordu. Ancak o da Hâşimîler gibi konuştu. Ebû Ca'fer ona onu getirmezse hoşnut olmayacağını haber verdi.

Muhammed dedi: Annem bana babasından naklen şöyle dediğini anlattı:

Babam dedi: Süleyman b. Ali'ye şöyle dedim: "Kardeşim! [519] Hısım dersen hısım, akraba dersen akraba. Görüşün nedir?"

Süleyman: "Vallahi Abdullah b. Ali'ye bakar gibiyim. Onunla aramıza perde girince bizim hakkımızda bunları siz bana yaptınız, öyle mi? Dediğini duyar gibiyim. Affedici olsaydı amcasını affederdi." Ravi dedi: Adam Süleyman'ın görüşünü kabul etti. Nitekim Abdullah'ın akrabaları bu tavrı Süleyman'ın onlara bir iyiliği olarak görüyorlardı.

Ebû Zeyd dedi: Saîd b. Hüreym bana Külsûm el-Merâî'den naklen şöyle dediğini anlattı: Yahyâ b. Hâlid b. Bermek'in şöyle dediğini işittim:

Ebû Ca'fer Arap köleler satın aldı. Sonra bazılarına bir deve, bazılarına iki deve, bazılarına da üç ile on deve arasında deve verdi. Medine etrafında Muhammed'i aramalarını istedi. Bir yolcu ve yolunu şaşıran biri gibi suya uğruyor, izini sürüyor ve tecessüste bulunuyorlardı.

Ravi dedi: Muhammed b. Abbâd el-Mühellebî bana Müminlerin Emîri'nin azatlısı Sindî'den naklen şöyle dediğini anlattı:

"Ukbe b. Selm'i Müminlerin Emîri nezdinde o dereceye yükseltenin ne olduğunu bilir misin?" dedi. "Hayır," dedim. Sindî: Amcam Ömer b. Hafs, Sind'den bir heyeti Ebû Ca'fer'e gönderdi. Onların içinde Ukbe de vardı. Heyet olarak Ebû Ca'fer'in huzuruna çıktılar. İşleri bitince kalkıp çıktılar. Ancak Ebû Ca'fer, Ukbe'yi geri çağırdı ve oturttu. Ona: "Kimsin?" dedi. Ukbe: "Müminlerin Emîri'nin asker ve hizmetlilerindenim. Ömer b. Hafs maiyetinde bulunuyorum," dedi. Ebû Ca'fer: "Adın nedir?" dedi. Adam: "Ukbe," dedi. Ebû Ca'fer: "Kimlerdensin?" diye sordu. Ukbe: "Ezd'in Benî Hünae kolundanım." Ebû Ca'fer: "Senin hâl ve hareketini iyi gördüm. Seni özel bir işim için görevlendirmek istiyorum. Bu iş için hep uygun bir adam arıyordum. Umarım ki bu işi başarırsan senin dereceni yükselteceğim," dedi. Ukbe: "Umarım ki Müminlerin Emîri'nin ümidine layık olurum," dedi. Ebû Ca'fer: "O zaman kimliğini gizle ve yapacağın işi gizli tut. Bana falanca gün ve saatte bana gel," dedi. Ukbe aynı gün ve saatte Ebû Ca'fer'e gitti. Ebû Ca'fer ona: "Amca oğullarımız bizim mülkümüze tuzak kurmakta ve ona son vermekte kararlıdırlar. Onların Horasan'ın falanca köyünde taraftarları vardır. Onlarla yazışıyorlar ve onlara zekâtlarını ve memleketlerinin hediye ve güzel eşyalarından gönderiyorlar. Sen de yanına elbiseler ve güzel hediyelik ve nefis şeyler alarak çık. Onlara kimliğini

saklayarak git ve bu köy halkına bir mektup yaz, onların hâllerini derinliğine araştır. Eğer vazgeçmişlerse onlara sevgiyle yakınlık göstererek yaklaş. Eğer görüşlerinde bir değişiklik yoksa [520] bunu bilmiş olacak ve onlardan sakınıp tedbir alacağım. Çık ve git; Abdullah b. Hasan ile üstü başı dağınık vaziyette ve huşu içinde karşılaş. Eğer sana yüz vermezse –nitekim öyle davranacak– sabırlı ol ve tekrar ona git. Aynı şekilde davranırsa sana alışıncaya, yumuşayıncaya kadar sabret. İçindekileri sana izhar ederse bana acilen bildir." Ravi dedi: Ukbe yola çıktı ve Abdullah'a gitti ve ona mektubu verdi. Abdullah inkâr etti ve onu azarladı. Bu şahısları tanımam," dedi. Ancak Ukbe gidip gelmeye devam etti. Sonunda Abdullah onun mektubunu ve hediyeleri kabul ederek ona ünsiyet gösterdi. Ukbe cevabi mektubunu istedi. Ancak Abdullah: "Mektuba gelince, ben kimseye mektup yazmam. Sen benim onlara mektubum ol. Onlara selam söyle ve iki oğlumun şu zamanda çıkacaklar," dedi. Ravi dedi: Bunun üzerine Ukbe yola çıktı ve Ebû Ca'fer'e giderek durumu bildirdi.

Ebû Zeyd dedi: Eyyûb b. Ömer bana Mûsâ b. Abdülazîz b. Ömer b. Abdurrahman b. Avf'tan naklen şöyle dediğini anlattı:

Ebû Ca'fer 138 yılında hac işlerinden sorumlu olarak Fazl b. Sâlih'i gönderdi. Ona: "Eğer gözün Abdullah b. Hasan'ın iki oğlu İbrâhim ve Muhammed'e ilişirse onları yanından ayırma. Onları görmezsen onlar hakkında kimseye bir şey sorma. Fazl b. Sâlih Medine'ye varınca bütün Medine halkı onu karşıladılar. Bunların içinde Abdullah b. Hasan ve Hasan'ın diğer oğullar vardı. Ancak Abdullah b. Hasan'ın iki oğlu Muhammed ve İbrâhim yoktu. Fazl b. Sâlih hac merasimi bitip de hacdan dönünce, Seyyâle'ye varınca Abdullah b. Hasan'a: "İki oğlun neden yakınlarıyla benimle buluşmak istemediler?" diye sordu. Abdullah: "Vallahi onları bundan alıkoyan herhangi bir kötülük ve bir şüpheli durum söz konusu değildir. Onlar avlanmaya düşkünler ve yakınlarıyla hayırlı veya hayırsız hiçbir münasebete katılmazlar," dedi. Fazl ona cevap vermedi ve Seyyâle'de kendisi için yapılan bir seki üzerinde oturdu. Abdullah çobanlarına emir vererek develerini serbest bıraktılar. Sonra birine emir vererek büyük bir çanaktaki bal üzerine süt sağmasını istedi. Çoban süt ve bal karışımı içecekle sekiye çıktı. Abdullah ona işaret ederek Fazl'a ikram etmesini

söyledi. Bunun üzerine ona yöneldi. Fazl'a yaklaşınca Fazl öfkeyle ona: "Ey anasının uzvunu emen! Uzak dur!" dedi. Çoban döndü ve Abdullah yerinden fırlayarak –çok nazik bir kişiliğe
[521] sahipti– kabı tuttu ve Fazl'a yöneldi. Fazl yürüyerek ona giden Abdullah'tan utandı ve kabı alıp içti.

Ebû Zeyd dedi: Muhammed b. Yahyâ bana şöyle anlattı: Babam bana babasından naklen şöyle dediğini anlattı:

Ziyâd b. Ubeydullah'ın Hafs b. Ömer adında bir kâtibi vardı. Kûfeli olan bu zat Şiîlik yapıyordu. Ziyâd'ı da Muhammed'i takip etmekten alıkoyuyordu. Bunun üzerine Abdülazîz b. Sa'd durumu Ebû Ca'fer'e yazdı ve onu ona götürdü. Ziyâd onun durumunu Îsâ b. Ali ve Abdullah b. Rebî' el-Hârisî'ye yazdı. İkili onu kurtardılar; Hafs tekrar Ziyâd'a döndü.

Ali b. Muhammed dedi: Muhammed gizlice ve kırk kişiyle birlikte Basra'ya geldi. Grup Abdurrahman b. Osman b. Abdurrahman b. Hâris b. Hişâm'a gittiler. Abdurrahman ona: "Beni helak ettin ve deşifre ettin. Adamlarını dağıt ve benim yanımda kal," dedi. Ancak Muhammed bu teklifi kabul etmedi. Abdurrahman ona: "Yanımda yerin yoktur. Benî Râsib'de kal," dedi. Bunun üzerine Benî Râsib'de kaldı.

Ömer dedi: Süleyman b. Muhammed es-Sârî bana Ebû Hebbâr el-Müzenî'den naklen şöyle dediğini anlattı:

Muhammed b. Abdullah ile birlikte Basra'da ikamet ettik. Kendisi insanları kendisine biat etmeye davet ediyordu.

Ravi dedi: Îsâ b. Abdullah bana şöyle dedi: Ebû Ca'fer dedi ki:

Basra'da Benî Râsib'in mekânını hatırladığım zaman başka hiçbir gayeye tamah etmiyorum.

Ravi dedi: Ebû Âsım en-Nebîl bana İbn Ceşîb el-Lihbî'den naklen şöyle anlattı:

İbn Muâviye döneminde Benî Râsib'de ikamet ettim. Bir gün onlardan bir genç bana adımı sordu. Onlardan yaşlı bir zat ona bir tokat atarak: "Sana ne adından?" dedi ve yanında oturan başka yaşlı bir zata bakarak dedi ki: Şu zatı görüyor musun? Onun babası Haccâc zamanında bize geldi, aramızda ikamet ederek bu çocuğu dünyaya geldi ve bu yaşa geldi. Vallahi ne onun ne babasının ne de kimlerden olduğunu biliriz.

Ravi dedi: Muhammed b. Hüzeyl bana Zaferânî'den naklen şöyle dediğini anlattı:

Muhammed gelince Benî Mürre b. Ubeyd'den Abdullah b. Şeybân'ın evinde kaldı. Burada altı gün kaldıktan sonra ayrıldı. Ebû Ca'fer onun Basra'ya gelişini haber alınca süratle harekete geçti, büyük köprüye kadar geldi. Onunla görüşmesi için [522] Amr'dan rica ettik. Ancak o imtina etti. Biz ısrar edince Amr gidip görüştü. Ebû Ca'fer ona: "Ey Ebû Osman! Basra'da hâkimiyetimiz hususunda endişe edeceğimiz bir kimse var mı?" diye sordu. Amr: "Hayır," dedi. Ebû Ca'fer: "Senin sözünü yeterli buluyorum ve gidiyorum," dedi. Amr: "Evet gidebilirsin," dedi. Bunun üzerine Ebû Ca'fer gitti. Nitekim Muhammed, Ebû Ca'fer gelmeden ayrılmıştı.

Ali b. Muhammed dedi: Âmir b. Ebû Muhammed bana şöyle anlattı:

Ebû Ca'fer, Amr b. Ebû Ubeyd'e: "Muhammed'e biat ettin mi?" diye sordu. Amr: "Vallahi ümmet bana işlerini tevdi ederse o ikilinin yerini bilmem," dedi.

Ali dedi: Eyyûb el-Kazzâz bana şöyle anlattı:

Amr'a: "Dininin kaybolmasına sabreden adam için ne dersin?" dedim. Amr: "Ben oyum," dedi. Ona: "Nasıl öyle olursun? Oysa bir çağrı yapsan otuz bin kişi sana icabet eder," dedim. Amr: "Vallahi söylediğinde sözünde duran üç kişi bilmem. Bu vasıfta üç kişi olsa ben onların dördüncüsü olurdum," dedi.

Ebû Zeyd dedi: Ubeydullah b. Muhammed b. Hafs bana şöyle anlattı: Babam bana dedi ki:

Muhammed ve İbrâhim, Ebû Ca'fer'den korktular. Bu sebeple Aden'e geldiler. Sonra Sind'e, oradan da Kûfe'ye ve ardından Medine'ye geçtiler.

Ömer dedi: Muhammed b. Yahyâ bana Hâris b. İshak'tan naklen şöyle dediğini anlattı:

Ziyâd, Müminlerin Emîri'ne söz vererek Abdullah'ın iki oğlunu bulup ona teslim etmeyi taahhüt etti. Ebû Ca'fer de onu Medine'ye vali yaptı. Hasan b. Zeyd ise ikili hakkında malumat sahibi olunca bekler ve yerlerinden ayrılınca Ebû Ca'fer'e bilgi verirdi. Durumun anlattığı gibi olduğunu görünce verdiği bilginin doğru olduğuna inanırdı. 140 yılında Ebû Ca'fer hacca gidince Ebû Tâlib ailesine bazı ikramları oldu. Ancak Abdullah'ın iki oğlunu göremedi. Bunun üzerine Abdullah'a

haber göndererek ikiliyi sordu. Abdullah: "Onlar hakkında bir bilgim yok," dedi. Ebû Ca'fer ona: "Ey anasının bızırını emen" anlamına gelen deyimle sövdü. Abdullah ona: "Ey Ebû Ca'fer!
[523] Benim hangi anamla bana sövüyorsun? Resulullah'ın kerimesi Fâtıma ile mi? Yoksa Fâtıma bint Esed ile mi? Yoksa Fâtıma bint el-Hüseyin ile mi? Yoksa Ümmü İshak bint Talha mı? Yoksa Hadîce bint Huveylid mi?" Ebû Ca'fer: "Hiçbiriyle. Ancak Cerbâ bint Kasâme b. Züheyr ile –Tay'dan bir kadındır–," dedi. Bunun üzerine Müseyyeb b. Züheyr yerinden fırlayarak: "Ey Müminlerin Emîri! Bırak veledizinanın boynunu vurayım," dedi. Ziyâd b. Ubeydullah kalktı ve kendi abasını üzerine atarak: "Ey Müminlerin Emîri! Onu bana bağışla. Ben iki oğlunu senin için bulacağım," dedi ve onu kurtardı.

Ömer dedi: Velîd b. Hişâm b. Kahzem şöyle anlattı: Hazîn ed-Deylî, Abdullah b. Hasan'ı Cerbâ ile ayıplayarak şöyle dedi:

Sen Cerbâ ile Ümmü'l-Fazl'a ve Bint Mişrah'a karşı öğünüyor musun?

Her biri asil bir dişi at gibidir ve kavminde yükselen bir ḥasebi vardır.

Ömer dedi: Muhammed b. Abbâd bana Müminlerin Emîri'nin azatlısı Sindî'den naklen şöyle dediğini anlattı:

Ukbe b. Selm, Ebû Ca'fer'e elde ettiği bilgileri aktarınca hacca gitmeye azmetti ve Ukbe'ye falan mevkie varınca Hasan'ın oğulları beni karşılayacaklar. Abdullah da aralarında olacak. Ben ona kıymet verecek ve üstte oturtacağım. Sonra sabah yemeğinin getirilmesini isteyeceğim. Yemeğimizi yedikten sonra sana baktığımda onun önüne dikil. O yüzünü senden çevirecek. O zaman arkasına dön ve ayağının başparmağıyla sırtına dokun. Sana dikkatli baktıktan sonra artık başka bir şey yapmana gerek yok. Yemek yediği zaman sakın ona görünme," dedi. Yolculukta merhaleleri katettikten sonra Hasan'ın oğulları onu karşıladılar. Ebû Ca'fer, Abdullah'ı yanında oturttu ve yemeğin getirilmesini istedi. Karınlarını doldurduktan sonra sofranın kaldırılmasını söyledi. Sofra kaldırıldıktan sonra Abdullah'a döndü ve şöyle dedi: "Ey Ebû Muhammed! Bana kötülük yapmayacağına, benim iktidarıma tuzak kurmayacağına dair verdiğin sözleri ve ahitleri biliyorsun." Abdullah: "Ey

Müminlerin Emîri! Ben aynı yerdeyim," dedi. Bunun üzerine Ebû Ca'fer, Ukbe'ye baktı. Ukbe döndü ve onun önüne dikildi. Abdullah yüzünü çevirince Ukbe arkasına geçti ve parmağıyla sırtını dürttü. Dönüp dikkatli bir bakışla ona baktıktan sonra kalktı ve Ebû Ca'fer'in önünde oturdu. Ona: "Ey Müminlerin Emîri! Beni affet. Allah seni affetsin," dedi. Ebû Ca'fer: "Seni affedersem Allah beni affetmesin!" dedi ve hapse atılmasını emretti.

Ömer dedi: Kureybe bint Abdurrahman b. Ebû Bekir es-Sıddîk'ın azatlısı Bekir [524]
b. Abdullah b. Âsım, İbrâhim'in kardeşi Ali b. Rebâh b. Şebîb ve namazgâhtan sorumlu Sâlih'ten naklen bana şöyle anlattı:

Mekke yolculuğunda Evtas'ta sabah yemeğini yerken Ebû Ca'fer'in yanı başında duruyordum. Sofrasında Abdullah b. Hasan, Ebü'l-Kirâm el-Ca'ferî ve Benî Abbâs'tan bir grup vardı. Abdullah'a yüzünü döndü ve şöyle dedi: "Ey Ebû Muhammed! Muhammed ve İbrâhim'in benden uzak durduklarını görüyorum. Onların bana ünsiyet duymalarını arzu ediyorum. Bana gelmelerini, onlara iyilik yapmayı ve onlarla haşir neşir olmayı istiyorum." Abdullah başını önüne eğmiş vaziyette düşündü: "Haklısın ey Müminlerin Emîri! Ancak onlar hakkında ve hangi beldede olduklarına dair bir bilgim yok, benden kopmuşlardır," dedi. Ebû Ca'fer: "Ey Ebû Muhammed yapma! Onlara veya mektubunu onlara ulaştıracak kimselere yaz," dedi. Ebû Ca'fer yemek yemeyi bıraktı ve Abdullah'a yöneldi. Abdullah da yeminler ederek onların nerede olduklarını bilmediğini söylüyordu. Ebû Ca'fer: "Ey Ebû Muhammed yapma!" sözünü tekrarlıyordu. Ravi dedi: Muhammed'in ısrarla Ebû Ca'fer'den kaçmasının sebebi, daha önce Mekke'de uzlete çekilen bir grupla ona biat etmesiydi.

Ömer dedi: Eyyûb b. Ömer –İbn Ebû Amr– bana Muhammed b. Hâlid b. İsmâil b. Eyyûb b. Seleme el-Mahzûmî'den naklen şöyle dediğini anlattı: Babam bana şöyle anlattı: Abbâs b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs bana şöyle anlattı:

140 yılında Ebû Ca'fer hacca gittiğinde Hasan'ın iki oğlu Abdullah ve Hasan yanına gittiler. Ben ve onlar onun yanında otururken kendisi bir mektubu okumakla meşguldü. Bu sırada Mehdî konuştu ve yanlış sözler sarf etti. Bunun üzerine Abdullah: "Ey Müminlerin Emîri! Bu adamın dilini düzeltecek birilerine emir vermez misin? O âdeta bir cariye gibi davran-

maktadır," dedi. Ancak Ebû Ca'fer farkına varmadı. Abdullah'ı uyarmak için ona göz attım. Ancak fark etmedi ve Ebû Ca'fer'e tekrar aynı sözle hitap edince Ebû Ca'fer tepki göstererek: "Senin oğlun nerede?" dedi. Abdullah: "Bilmiyorum," dedi. Ebû Ca'fer: "Onu mutlaka getireceksin," dedi. Abdullah: "İki ayağımın altında olsa ayaklarımı kaldırmam," dedi. Ebû Ca'fer: "Ey Rebî'! Onu hapse at," dedi.

[525] Ömer dedi: Mûsâ b. Saîd b. Abdurrahman el-Cumahî bana şöyle anlattı:

Abdullah b. Hasan Ebü'l-Abbâs'a:

Görmez misin ki Havşeb Benî Bukayle'ye kalacak evler inşa etmektedir,

beytini hatırlatınca Ebû Ca'fer bunu unutmamış ve hapse atılmasını emrettiğinde ona: "*Görmez misin ki Havşeb Benî Bukayle'ye kalacak evler inşa etmektedir,*" beytini Ebü'l-Abbâs'a söyleyen sen değil misin? Oysa o sana karşı insanların en emini ve en çok sana iyilik yapandı," dedi.

Ömer dedi: Muhammed b. Yahyâ bize Hâris b. İshak'tan naklen Ebû Huneyn'in şöyle dediğini rivayet etti:

Abdullah b. Hasan'ı hapiste ziyaret ettim. "Bugün bir şeyler oldu mu?" dedi. "Evet, bugün senin mal ve kölelerinin satılmasını emretti. Ancak satın alacak kimse çıkmayacağını düşünüyorum," dedim. Abdullah: "Ey Ebû Huneyn! Vallahi ben ve kızlarım köleler olarak çıkarılırsak satın alınacağız," dedi.[49]

Ömer dedi: Muhammed b. Yahyâ bana Hâris b. İshak'tan naklen şöyle dediğini nakletti:

Ebû Ca'fer, Abdullah b. Hasan'ı hapse attıktan sonra yola çıktı. Abdullah üç yıl hapiste kaldı.

Ömer dedi: Abdullah b. İshak b. Kāsım b. İshak b. Abdullah b. Ca'fer b. Ebû Tâlib bana Amr b. Osman'ın akrabalarının azatlısı Ebû Harmele Muhammed b. Osman'dan naklen şöyle dediğini anlattı: Ebû Hebbâr el-Müzenî bana şöyle nakletti:

Ebû Ca'fer 140 yılında hac ibadetini eda edince Abdullah'ın iki oğlu Muhammed ve İbrâhim de gizli saklı bir şekilde hac ibadetini ifa ettiler. Mekke'de bir araya gelerek Ebû Ca'fer'e

49 Nitekim Hz. Hüseyin'e daha kötüsü de yapıldı. İki olay arasındaki fark bunu yakın akrabalar olan Hâşimîler yaparken Hüseyin'e yapılanlar ise daha uzak akrabalar olan Emevilerin eseridir (çev.).

suikast düzenlemek istediler. Eşter: "Abdullah b. Muhammed b. Abdullah onlara sizin yerinize ben onun işini bitireyim," dedi. Muhammed: "Hayır, vallahi onu davet etmeden suikastla öldürmeyeceğim," dedi. Bu durum onların ittifakını ve karar- [526]
ların bozdu. Aslında Ebû Ca'fer'in Horasanlı komutanlarından biri de bu komplonun içindeydi. Ancak İsmâil b. Ca'fer b. Muhammed el-A'rec önüne çıktı ve durumu ona haber verdi. Ebû Ca'fer komutanın peşine düşmelerini istedi. Ancak onu yakalayamadılar. Onun bazı adamlarını ele geçirdiler. Adam ve hizmetçisi kurtuldular. Hizmetçinin yanında iki bin dinar vardı. Parayı getirip Muhammed'in yanında bulunan komutana verdi. Onu kendi adamları arasında taksim etti. Ebû Hebbâr dedi: Muhammed bana emir vererek adama develer satın aldım, onu hazırlayarak bir mahfede taşıdım ve develeri birbirine bağlayarak seyrettirdim. Nihayet onu Medine'ye yetiştirdim. Muhammed gelince onu babası Abdullah'a terfik ederek Horasan'a gönderdi. Ebû Ca'fer ise o komutanın adamlarını tasfiye etmeye başladı.

Ömer dedi: Muhammed b. Yahyâ b. Muhammed bana şöyle anlattı: Babam basından naklen bana şöyle dediğini anlattı:

Ebû Ca'fer, Medine'deyken Ziyâd b. Ubeydullah'a sabah vakti uğradım. Ziyâd dedi ki: "Bu gece karşılaştığım hayret verici durumu haber vereyim. Gece yarısı Müminlerin Emîri'nin elçileri bana geldiler. –Ziyâd Müminlerin Emîri'nin gelişi vesilesiyle Emaret Konağı'na intikal etmişti.– Elçiler kapımı çaldılar. Tek kat bir elbiseye bürünmüş olarak çıktım ve evin barakasında kalan bazı hizmetçi ve hadımlarıma tembihte bulunarak, evi yıksalar bile onlarla konuşmayın, dedim. Uzun bir süre kapıyı çaldıktan sonra çekip gittiler. Bir saat kadar kaldıktan sonra bu kez muhtemelen onlarda bir benzeri daha bulunmayan bir demir çubukla bir veya iki kere çıktılar ve kapıyı demir çubuklarla çaldılar ve seslendiler. Ancak hiç kimse onlara cevap vermedi. Tekrar geri gittiler, bir müddet kaldıktan sonra geri geldiler, sabırla karşılanamayacak bir tavır sergilediler. Âdeta evi başımıza yıkacak şekilde davranıyorlardı. Bunun üzerine kapının açılmasını emrettim ve yanlarına çıktım. Beni sıkıştırdılar ve taşımak istediler. Bazılarından teselli ifadeleri duymaya başladım. Derken beni Mervân'ın evine

götürdüler. Orada da iki adam kollarımdan tuttular ve beni yavaşça yürüttüler. Beni büyük çadıra kadar götürdüler. Rebî' ayakta duruyordu. Bana: "Ey Ziyâd! Gece boyunca kendine ve bize neden böyle davrandın?" dedi ve beni çadırın kapısına kadar götürüp çadırın kapısı üzerindeki perdeyi kaldırıp beni içeriye aldı ve iki kapı arasında arkamda durdu. Mumlar içeriyi pırıl pırıl aydınlatıyordu. Bir hizmetçi de yanında duruyordu. Ebû Ca'fer de kılıcının askısını dizlerine asmış vaziyette altında bir minder veya seccade olmadan bir kilim
[527] üzerinde oturuyordu. Başını önüne eğmiş ve bir çubukla yeri karıştırıyordu. Rebî' bana yatsı namazını kıldığından beri bu vaziyette olduğunu söyledi. Ben ayakta duruyordum ve sabah ezanının okunmasını bekliyor, bundan bir çıkış yolu umuyordum. Benimle tek bir kelime konuşmadı. Sonra başını kaldırıp bana bakarak: "Ey kötü ananın oğlu! Muhammed ve İbrâhim nerede?" dedi; başını öne eğdi ve daha çok yeri demir çubukla tıklamaya başladı. Sonra tekrar başını kaldırarak: "Ey kötü kadının oğlu! Muhammed ve İbrâhim nerede? Seni öldürmezsem Allah canımı alsın," dedi. Ona: "Beni dinle. Bırak sana anlatayım," dedim. O: "Bana anlat. Onları sen kaçırttın. Benî Hâşim'e taksim edilecek malı bir elçiyle gönderdim. Kādisiye'ye varınca bıçağını çıkardı ve onu bileyerek, Muhammed ve İbrâhim'i kesmek için Müminlerin Emîri beni gönderdi," dedi. Onlar bunu haber alınca kaçtılar.

Ömer dedi: Abdullah b. Râşid b. Yezîd –Feyd halkından olup Ekkâr lakabıyla tanınırdı– bana Benî Muhavvel el-Hannâtîn'in azatlısı Nasr b. Kādem'den naklen şöyle dediğini anlattı:

Abdeveyh ve bazı adamları Ebû Ca'fer'in hacca gittiği yıl Mekke'de ikamet ediyorlardı. Adam arkadaşlarına: "Safâ ve Merve arasında şu harbeyi Ebû Ca'fer'e saplamak istiyorum," dedi. Abdullah b. Hasan bunu duyunca onu uyardı ve bundan imtina etmesini söyleyerek: "Sen yüce bir mekândasın bunu yapmanı uygun görmüyorum," dedi. Ebû Ca'fer'in Hâlid b. Hassân adında ve Ebü'l-Asâkir olarak bilinen bir komutanı vardı. Bin kişinin başında bulunuyordu. Bu adam Abdeveyh ve adamlarına yardımcı olmuştu. Ebû Ca'fer ona: "Bana söyle, Abdeveyh ve Utâridî ile birlikte Mekke'de ne yapmak istediniz?" diye sordu. Adam: "Şöyle şöyle yapmak istedik," dedi.

Ebû Ca'fer: "Size kim mani oldu?" dedi. Komutan: "Abdullah b. Hasan," dedi. Bunun üzerine onu toprağa gömdü ve bir daha görülmedi.

Ömer dedi: Muhammed b. Yahyâ bana Hâris b. İshak'tan naklen şöyle dediğini anlattı:

Ebû Ca'fer, Abdullah'ı hapse attıktan sonra iki oğlunu yakalamak için çaba harcadı. Bunun için bir casusunu gönderdi; Şiîlerin adına Muhammed'e vermesi için ona bir mektup verdi. Mektupta itaatlerini, bu dava için çaba harcadıklarını ifade ediyorlardı. Ayrıca ona para ve hediyeler de verdi. Casus Medine'ye vardı ve Abdullah b. Hasan'a gitti. Ona Muhammed'i sordu. Abdullah onun Cüheyne Dağı'nda olduğunu söyledi. [528] Ona: "Salih insan ve 'ak alınlı' olarak anılan Ali b. Hasan'a uğra. O Zü'l-Ebr'dedir ve seni yönlendirecektir," dedi. Casus ona gitti. Ali b. Hasan onu yönlendirdi. Öte yandan Ebû Ca'fer'in özel bir kâtibi vardı. Bu adam Şiî idi. Bu adam Abdullah b. Hasan'a yazarak casusun durumunu ve kendisine gönderilen şeyleri haber verdi. Mektup Abdullah'ın eline geçince endişeye kapıldılar ve kendilerini uyarmak için Ebû Hebbâr'ı Ali b. Hasan ile Muhammed'e gönderdiler. Ebû Hebbâr yola çıktı ve Ali b. Hasan'a uğradı. Ona adamı sordu. Ali: "Onu yönlendirdiğini söyledi. Ebû Hebbâr dedi: Bunun üzerine Muhammed'e gittim. Kendisi bir mağarada oturuyordu. Yanında Abdullah b. Âmir el-Eslemî, Şucâ''ın iki oğlu ve başkaları vardı. Casus kişi de onların yanındaydı ve onlardan daha yüksek bir sesle ve daha neşeli bir şekilde konuşuyordu. Beni görünce garipsedi. Ben de onlarla oturdum ve bir müddet konuşmalarına katıldım. Sonra Muhammed'in konuşmasına kulak verdim. Akabinde Ona: "Seninle bir işim var," dedim. Bunun üzerine ayağa kalktı. Ben de onunla kalktım ve ona durumu haber verdim. Muhammed: "*İnnâ lillahî ve innâ ileyhi râci'ûn*, dedikten sonra ne yapmak lazım?" diye sordu. Ona: "Üç şeyden birini yapmak lazım," dedim. Muhammed: "Nedir o üç şey?" dedi. "Bırak adamı öldüreyim," dedim. "Mecbur bırakılmazsam kimsenin kanını heder edemem. Başka bir şey söyle," dedi. "Onu demir bağlarla bağlarsın ve gittiğin yerlere onu da götürürsün," dedim. Muhammed: "Buna zamanımız yetmez. Kaldı ki korku içinde ve aceleyle hareket buna imkân vermez. Başka bir şey

söyle," dedi. "Onu sağlam bir şekilde bağlarsın ve Cüheyne'de güvendiğin bir dostuna tevdi edersin," dedim. Muhammed: "Bu olabilir," dedi. Sonra dönünce adamın korkup kaçtığını gördük. Onlara: "Adam nerede?" dedim. "Küçük bir kırbaya su aldı, abdest alarak bu tepede yol aldı ve gözden kayboldu," dediler. Bunun üzerine dağda ve dağın çevresinde gezerek iz sürdük ancak yer yarılmış ve içinde kaybolmuş gibiydi. Adam yürüyerek yola çıktı. Yolda bazı bedeviler yük taşıyan hayvanlarıyla ona rastladılar. Onlardan birine: "Bu heybenin bir gözünü boşalt ve beni yerine al ki öbür gözü dengeleyeyim. Bunun karşılığında şu kadar ücret vereyim," dedi. Adam, olur dedi ve yükü boşaltarak onu aldı ve Medine'ye kadar götürdü. Ardından Ebû Ca'fer'e gitti ve durumu haber verdi. Ancak Ebû Hebbâr'ın adını ve künyesini unutmuş ve aklında Vebr kalmıştı. Bunun üzerine Ebû Ca'fer Vebr el-Müzenî'nin yakalanması için mektup yazdı. Bunun üzerine Vebr adında bir adam yakalanıp ona götürüldü. Ebû Ca'fer ona Muhammed'in hikâyesini sordu. Ancak adam yemin ederek bu konuda hiçbir şey bilmediğini söyledi. Bunun üzerine emir verdi ve ona yedi yüz kırbaç vuruldu. Sonra Ebû Ca'fer ölünceye kadar hapiste kaldı.

Ömer dedi: Muhammed b. Yahyâ bana Hâris b. İshak'tan naklen şöyle dediğini anlattı:

Ebû Ca'fer, Muhammed'in yakalanması için ısrarlı oldu. Bu-
[529] nun için Ziyâd b. Ubeydullah el-Hârisî'ye yazarak taahhüdünü yerine getirmesini istedi. Bir gün Muhammed Medine'ye geldi. Ziyâd geldiğini haber alınca ona nazik davrandı ve aman verdi. Buna karşılık ondan ortaya çıkmasını istedi. Muhammed ortaya çıkacağını vadetti. Bunun üzerine Ziyâd henüz aydınlık çökmeden atına bindi ve ona söz verdiği üzere Binek Hayvanı Pazarına gitti. İkili burada karşılaştılar. Muhammed saklanmaktan vazgeçti ve kendini açığa vurdu. Ziyâd onun yanında durdu ve insanlara: "Ey insanlar! İşte Muhammed b. Abdullah b. Hasan!" dedi ve ona yönelerek: "Allah'ın hangi memleketine istersen gidebilirsin," dedi. Bunun üzerine Muhammed ortalıktan çekildi. Buna dair haberler de Ebû Ca'fer'e peş peşe ulaştı.

Ömer dedi: Îsâ b. Abdullah bana şöyle anlattı: Güvendiğim bir zat bana şöyle nakletti:

İbrâhim b. Abdullah, Ziyâd'a gitti. Üzerinde, elbisenin altında bir zırh vardı. Ziyâd eliyle ona dokundu. "Ey Ebû İshak! Sanki benden şüpheleniyorsun. Vallahi hiçbir zaman benden sana bir zarar gelmez," dedi.

Ömer dedi: Îsâ bana babasından naklen şöyle dediğini anlattı:

"Ziyâd, Muhammed ile birlikte çarşıya çıktı. Bunun üzerine Medine'nin ahalisi: "Mehdî! Mehdî!" diye tezahüratta bulununca ortalıktan kayboldu; Medine'den çıkıncaya kadar ortalıkta görülmedi.

Ömer dedi: Muhammed b. Yahyâ bana Hâris b. İshak'tan naklen şöyle dediğini anlattı:

Ziyâd b. Ubeydullah'ın yaptıklarının haberleri Ebû Ca'fer'e peş peşe gidince Ebü'l-Ezher'i (Horasanlı bir adam) Medine'ye gönderdi. Ona bir mektup verdi. Ayrıca bazı mektuplar daha verdi. Ona emir vererek Medine'den bir posta mesafesi uzakta olan Avs'a varıncaya kadar mektubunu okumamasını tembih etti. Oraya varınca mektubu okudu. Mektupta Abdülazîz b. Muttalib b. Abdullah Medine'ye vali olarak tayin edildiği –Ziyâd b. Ubeydullah'ın kādısıydı–, Ziyâd'ın zincirlerle bağlanması, mallarına el konulması, ona ait olan her şeyin müsadere edilmesi, amillerinin görevden alınması ve Ziyâd ile amillerinin Ebû Ca'fer'e gönderilmesi hususları ifade edilmişti. Ebü'l-Ezher 141 yılının Cemâziyelâhir ayının bitimine yedi gün kala Medine'ye vardı ve Ziyâd'ın bir törende olduğunu buldu. "Emîr nerede?" diye sordu. Binip gitti denildi. Bunun üzerine elçiler Ziyâd'a giderek Ebü'l-Ezher'in gelişini haber verdiler. Ziyâd süratle geldi ve Mervân'ın evine girdi. Ebü'l-Ezher yanına girdi ve ona Ebû Ca'fer'in mektubunu verdi. Mektupta dinlemesini ve itaat etmesini emrediyordu. Ziyâd: "Ey Ebü'l-Ezher! Dilediğini emret," dedi. Ebü'l-Ezher: "Bana Abdülazîz b. Muttalib'i çağır," dedi. Ab- [530]
dülazîz'e haber gönderdi. Gelince ona Ebü'l-Ezher'e itaat etmesini emreden bir mektup verdi. Mektubu okuyunca: "Dinleyip itaat edeceğim," dedi. Ardından Ziyâd'a görevini İbn Muttalib'e teslim etmesini emreden bir mektup verdi. İbn Muttalib'e de görevlendirildiğine dair bir mektup verdi. Ardından İbn Mut-

talib'e: "Bana dört pranga ve bir demirci getir," dedi. Bunlar getirilince: "Ebû Yahyâ'yı bağla," dedi. Bunun üzerine bağlandı ve mallarına el konuldu. Beytülmâlde de seksen beş bin dinar olduğu tespit edildi. Akabinde amilleri derdest edildi ve hiçbiri ayrılamadı. Ebü'l-Ezher, Ziyâd'ı ve amillerini yola çıkardı. Medine'nin yakınındayken amilleri durup onu selamladılar. Ziyâd onlara: "Size feda olayım. Vallahi Ebû Ca'fer sizi görürse bana yapılanlara aldırmam," dedi. Onların heyet ve yiğitliklerine işaret etti.

Ömer dedi: Muhammed b. Yahyâ bana Hâris b. İshak'ın dayısı Ali b. Abdülhamîd'in şöyle dediğini nakletti:

Ziyâd'ı yolcu ettik. Bir gece onun tahtırevanını taşıdım. Bana yöneldi ve şöyle dedi: "Vallahi Müminlerin Emîri'ne karşı herhangi bir suçum olmadı. Sanırım o, Abdullah'ın iki oğluyla ilgili tutumum ve Fâtıma'nın oğullarının kanını aziz bilmem sebebiyle bana kızmıştır." Sonra yollarına devam ederek Şakrâ mevkiine vardıklarında Muhammed b. Abdülazîz kaçıp kurtuldu ve Medine'ye döndü. Ebû Ca'fer geri kalanları hapsetti, sonra da onları serbest bıraktı.

Ömer dedi: Îsâ b. Abdullah bana şöyle anlattı: Güvendiğim bir ravi bana şöyle dedi:

Ebû Ca'fer, Muhammed'i yakalamak için Mebhût ve İbn Ebû Âsiye'yi gönderince Mebhût, Ziyâd'ı derdest etti. Bunun üzerine Ziyâd şöyle dedi:

Kendilerinden olmadığım bir kavimden mükellef tutuluyorum. Oysa sol el sağ ele karşı bir günahı olmadı.

Ömer dedi: Îsâ b. Abdullah bana Abdullah b. İmrân b. Ebû Ferve'den naklen şöyle dediğini rivayet etti. Ben ve Şa'bânî – Ebû Ca'fer'in bir komutanı– Ziyâd b. Ubeydullah ile birlikte Ebû Ca'fer'in Hasan'ın oğullarını yakalamak için gönderdiği Ebü'l-Ezher'e gider gelirdik. Bir gün Ebü'l-Ezher ile birlikte yürürken bir adam gelip ona yapıştı ve şöyle dedi: "Muhammed ve İbrâhim hakkında bir nasihatim var." Ebü'l-Ezher: "Başımızdan git," dedi. Adam: "Müminlerin Emîri için bir nasihattir," dedi. Ebü'l-Ezher: "Başımızdan git, adam insanları öldürdü!" dedi. Ancak adam gitmedi. Ebü'l-Ezher onu bıraktı ve yol tenha hâle gelince kılıcıyla karnını yarıp bir tarafa attı.

Ebû Ca'fer, Ziyâd'dan sonra Muhammed b. Hâlid'i Medine [531] valiliğine getirdi.

Ömer, Muhammed b. Yahyâ'dan naklen Hâris b. İshak'ın şöyle dediğini anlattı:

Ebû Ca'fer, Ziyâd'dan sonra Muhammed b. Hâlid'i Medine valiliğine tayin etti ve ona Muhammed'i ciddiyetle aramasını emretti. Onu arayıp bulmak için bol bol harcamalarda bulundu. Süratle Medine'ye intikal ederek 150 yılının Receb ayının başında Medine'ye vardı. Onun elçisi Şükre –Avs ile Tarf arasında olup Medine'den iki gün mesafede bulunmaktadır– gelinceye kadar Medineliler ondan haberdar olmamışlardı. Beytülmâlde yetmiş bin dinar ve bir milyon dirhem buldu. Hâlid bu malı aldı ve Muhammed'i arayıp bulmak için bol miktarda mali harcama yaptı. Ancak Ebû Ca'fer onun geç kaldığını söyleyerek onu suçladı. Ona yazarak Medine'yi ve evlerini teftiş etmesini emretti. Bunun üzerine Muhammed b. Hâlid divan sorumlularına teftiş işlerini icra edenlere ücret vermelerini emretti. Nitekim güldürücü Gâdirî'nin yaptığı gibi yaptılar. –Adam insanlara bin dinar borç para veriyordu.– Ancak paralar bitti. Akabinde Muhammed'i bulmak için evleri teftiş etmeye çıktılar. Kasrî, Medine halkına emir vererek yedi gün boyunca evlerinden çıkmamalarını istedi. Onun elçileri ve askerleri evlerini teftiş ettiler. Ancak bir şey bulamadılar. Kasrî kendisine yardım edenlere moral bulmaları ve kimsenin onlara karşı gelmemesi için senetler yazdı. Ebû Ca'fer geciktiğini ve çok miktarda harcama yaptığını görünce Muhammed b. Hâlid'i azletti.

Ravi dedi: Îsâ b. Abdullah bana Hüseyin b. Yezîd'den naklen İbn Dabbe'nin şöyle dediğini anlattı:

Ebû Ca'fer, Muhammed ve İbrâhim'in meselesinden dolayı sıkıntıya girdi. Bunun üzerine Kays b. Aylân'dan Ebü's-Sealâ'ı çağırdı ve ona: "Bana bu iki adam hakkında bir şey söyle. Zira onların meselesi canımı sıktı," dedi. Ebü's-Sealâ ona: "Görüşüm odur ki Zübeyr veya Talha'nın oğullarından birini amil tayin edeceksin. Zira onların onlarla kan davaları vardır. Benim kanaatim odur ki çok geçmeden onları bulup ortaya çıkaracaklar," dedi. Ebû Ca'fer: "Allah seni kahretsin! Ne güzel(!) bir görüşle karşıma çıkıyorsun. Allah'a söz veriyorum, benim

ve onların düşmanlarıyla hane halkımdan intikam almalarına imkân vermeyeceğim. Onların üzerine senin dediğini yapacak züğürt bir Arap'ı göndereceğim," dedi.

[532] Ömer dedi: Muhammed b. Yahyâ bana Abdullah b. Yahyâ'dan naklen Mûsâ b. Abdülazîz'in şöyle dediğini anlattı:

Ebû Ca'fer, Muhammed b. Hâlid'i Medine valiliğinden azletmek istediğinde bir gün atına binip çıktı. Evinden çıkınca Yezîd b. Üseyd es-Sülemî ile karşılaştı. Ebû Ca'fer onu çağırdı. Yezîd onunla birlikte yürüdü. Ebû Ca'fer ona: "Bana Kays'tan sefil bir adam söyle. Onun ihtiyacını gidereyim ve onu onurlandırıp Yemen efendisinin onuruyla oynamasına imkân vereceğim," dedi. Yezîd: "Ey Müminlerin Emîri! Onu buldum," dedi. Ebû Ca'fer: "Kimdir?" dedi. Yezîd: "Reyyâh b. Osman b. Hayyân eş-Mürrî," dedi. Ebû Ca'fer: "Bu hususu kimseye anlatma dedi ve ayrıldı. Akabinde asil atlar ve yol ihtiyaçlarının hazırlanmasını istedi. Hazırlıklar yapıldı. Yatsı namazından sonra Reyyâh'ı çağırdı ve ona Ziyâd ve İbn Kasrî'nin Abdullah'ın iki oğlu meselesinde ona oynadıkları oyunları anlatarak onu Medine'ye tayin etti. Bir an önce ve evine varmadan yola çıkmasını söyledi. Onları yakalamak için ciddiyetle çaba harcamasını istedi. Bunun üzerine Reyyâh süratle intikal etti ve 144 yılının Ramazan ayının bitimine yedi gün kala Medine'ye vardı.

Ömer dedi: Muhammed b. Ma'rûf bana Fazl b. Rebî"den naklen babasının şöyle dediğini anlattı:

Muhammed ve İbrâhim meselesi Ebû Ca'fer'i alabildiğine rahatsız ettiği bir hâl alınca bir gün onun yanından –ya da evimden– onun yanına gitmek istedim. Derken bir şahıs bana yaklaşarak: "Ben Reyyâh b. Osman'ın elçisi olup sana geldim," dedi. Sana diyor ki: Muhammed ve İbrâhim'in durumlarını ve valilerin bu konudaki kandırma ve idareyi maslahatçılıkları hakkında malumat aldım. Müminlerin Emîri beni Medine'nin başına getirirse onlardan birini ona teslim etmeyi tekeffül edeceğim ve onları ortaya çıkarmayacağım," dedi. Bunun üzerine durumu Müminlerin Emîri'ne haber verdim. O da ona yazarak valiliğe atadığını bildirdi. Oysa kendisi duruma şahit olmamıştı.

Ömer b. Şebbe, Muhammed b. Yahyâ'dan naklen Mûsâ b. Abdülazîz'in şöyle dediğini anlattı:

Reyyâh, Mervân'ın evine girip de kameriyesine geçince yanındakilere dönüp: "Bu Mervân'ın evi mi?" dedi. "Evet," dediler. Reyyâh: "Çok gelinen ve çok terk edilen bir mekândır. Şimdi ilk göç edecekler biziz," dedi.

Ömer dedi: Eyyûb b. Ömer bana Abdurrahman b. Avvâm'ın azatlısı Zübeyr b. Münzir'in şöyle dediğini anlattı:

Reyyâh b. Osman, Medine'ye gelince onunla birlikte Ebü'l-Bahterî künyesiyle bilinen hâcibi de geldi. Bu zat Velîd b. Yezîd zamanında babamın dostuydu. Babamın dostu oldu- [533]
ğu için ona uğrardım. Bir gün bana şöyle dedi: «Ey Zübeyr! Reyyâh bu eve girdiği zaman bana: "Bu ev Mervân'ın evi olup çok gelinen ve çok terk edilen bir mekândır," dedi. İnsanlar dağılınca bana: "Ey Ebü'l-Bahterî! Birlikte bu yaşlı zata –Maksûre'ye giden yolun üzerinde bulunan kubbeli yapıda mahpus olan Abdullah– uğrayalım," dedi. Reyyâh bana yaslanarak ilerledi ve Abdullah b. Hasan'ın yanında durdu. Ona: "Ey ihtiyar! Müminlerin Emîri bir akrabaya veya ona uzanan bir ele merhamet etmek için beni amil yapmadı. Vallahi Ziyâd ve İbn Kasrî'ye oynadığın gibi bana oynayamayacaksın. Vallahi ya iki oğlun İbrâhim ile Muhammed'i getireceksin ya da senin canını alacağım," dedi. Abdullah başını kaldırdı ve şöyle dedi: "Evet, vallahi sen Kayslı Üzeyrik olarak bu evde koyun gibi kesileceksin!" Ebü'l-Bahterî dedi: "Vallahi Reyyâh elimden tutarak ayrıldı ve elinin soğuduğunu hissettim. Ona sarf ettiği sözün etkisiyle ayaklarını yere sürterek yürüyordu. Ona: "Bu adam gaybı bilmiyor," dedim. Reyyâh: "Vallahi o duyduğundan başkasını söylememiştir," dedi. Nitekim de koyun gibi o evde kesildi.

Ravi dedi: Muhammed b. Yahyâ bana Hâris b. İshak'tan naklen şöyle dediğini anlattı:

Reyyâh Medine'ye gelince Kasrî'yi çağırdı ve ona malları sordu. Kasrî: "İşte kâtibim. O bu konuyu benden daha iyi bilir," dedi. Reyyâh: "Ben sana soruyorum, sen beni kâtibine yönlendiriyorsun," dedi ve emir vererek boğazı sıkıldı ve kırbaçlandı. Ardından Muhammed b. Hâlid el-Kasrî'nin kâtibi ve azat-

lısı Rizâm'ı işkenceye tâbi tuttu. Aralıklarla her defasında eli boynuna bağlı olduğu hâlde ona on beş kırbaç vuruluyordu. Bu işkence sabahtan gece vaktine kadar sürdü. Onu mescidin avlusunda ve meydanda bu vaziyette dolaştırıyordu. İbn Hâlid aleyhinde bulunması için onu sıkıştırdı. Ancak buna imkân bulamadı. Bunun üzerine Ömer b. Abdullah el-Cüzâmî –bir süre için emniyet sorumlusunun vekiliydi– onu dövmek için çıkardı. Oysa tepeden tırnağa kadar yaralıydı. Ona: "Bugün senin ceza günündür. Nereni kırbaçlayalım?" dedi. Adam: "Vücudumda vurulacak yerim kalmadı. Ancak avuçlarımın içine vurabilirsin," dedi ve ellerini açtı, avuçlarına on beş kırbaç vuruldu. Reyyâh'ın elçileri ona gidip geliyorlar ve İbn Hâlid aleyhine ifade vermesi hâlinde serbest bırakılacağını söylüyorlardı. Bunun üzerine ona: "Emir ver beni kırbaçlamaktan vazgeçsinler ki mektup yazayım," dedi. Bunun üzerine onu
[534] kırbaçlamaktan vazgeçmelerini emretti. Sonra ısrarını sürdürdü ve ona: "Bu akşam gel ve insanların huzurunda mektubu bana ver," dedi. Akşam olunca onu çağırdı. Adam ona gitti. Yanında bir grup oturuyordu. Onlara: "Ey insanlar! Emîr bana bir mektup yazmamı ve İbn Hâlid'i şikâyet etmemi istedi. Ben de kurtulmak için bir mektup yazdım. Sizi şahit tutarım ki mektubun içindekilerin hepsi bâtıldır," dedi. Bunun üzerine Reyyâh ona yüz kırbaç vurulmasını ve hapse geri götürülmesini emretti.

Ömer dedi: Îsâ b. Abdullah bana şöyle anlattı: Amcam Ubeydullah b. Muhammed b. Ömer b. Ali bana şöyle nakletti:

"Allah Âdem'i cennetten indirince onu Ebû Kubeys Dağı'na çıkardı. Akabinde de yeryüzünü yükselterek ona gösterdi. Ona: "Bu dünya bütünüyle senindir," dedi. Âdem: "Ey Rabbim! İçindekileri nasıl bileceğim?" dedi. Bunun üzerine Allah, yıldızları onun için rehber kıldı. Ona: "Falan yıldızı görürsen şu şu olacak. Falanca yıldızı görürsen de şunlar olacak," dedi. Böylece bazı şeyleri yıldızlarla biliyordu. Sonra bu konuda sıkıntıya girince Allah gökten bir ayna indirdi ve bu aynayla yeryüzündeki şeyleri görüyordu. Âdem vefat edince Faktas adında bir şeytan bu aynayı kırdı ve üzerinde doğuda Câbert adında bir şehir kurdu. Süleyman b. Dâvûd işbaşına geçince aynayı sordu. Ona: "Faktas aldı," dediler. Süleyman onu çağır-

dı ve aynayı ona sordu. Faktas: "Câbert bambuları altındadır," dedi. Süleyman: "Onu bana getir," dedi. Faktas: "Câbert'i kim yıkacak?" dedi. Süleyman'a: "Ona söyle o yıksın," dediler. Süleyman ona: "Sen yıkacaksın," dedi. Faktas onu Süleyman'a getirdi. Aynanın parçalarını birbirine yapıştırır, deri bir kuşakla bağlar ve ona bakardı. Süleyman ölünce şeytanlar harekete geçip onu götürdüler. Ancak ondan bir parça kaldı. İsrailoğulları ona vâris oldular. Sonra Re's Câlût'a geçti. Daha sonra da Mervân b. Muhammed'e verildi. Mervân onu ovar ve başka bir aynanın üzerine koyarak hoşlanmadığı şeyleri görürdü. Bunun üzerine onu attı ve Re's Câlût'un boynunu vurdu. Aynayı da onun bir cariyesine verdi. Cariye onu bir pamuğun içine koyduktan sonra bir taşın içine aldı. Ebû Ca'fer halife olunca onu sordu. Ona falanca kadında olduğunu söylediler. Ebû Ca'fer onu arattı ve buldu. Ayna onun yanındaydı ve onu ovarak başka bir aynanın üzerine koyarak ona bakardı. Onunla Muhammed b. Abdullah'ı da görürdü. Bunun üzerine Reyyâh b. Osman'a yazarak: "Muhammed turunç ve üzümün bulunduğu bir memlekettedir. Onu orada ara diye söyledi. Ebû Ca'fer'in bazı adamları Muhammed'e yazarak bir yerde postanın Irak'tan Medine'ye kadar giderken geçen süreden fazla kalma diye bildirdiler. Bu nedenle Muhammed bir yerden bir [535]
yere intikal ederdi. Ebû Ca'fer onu Beydâ'da görüyordu. Burası ormandan yirmi mil kadar mesafedeydi ve Eşca''a bağlıydı. Bunun üzerine Reyyâh b. Osman'a yazarak onun dağların ve çukurların olduğu bir memlekettedir, diye bildirdi. Ancak onu arasa da bulamadı. Sonra ona yazarak onun melengiç ağaçlarının ve katranın bulunduğu bir dağdadır, dedi. Reyyâh: "Orası Radvâ olmalıdır," diyerek orada aradı ancak onu bulamadı.

Ebû Zeyd dedi: Ebû Safvân Nasr b. Kudeyd b. Nasr b. Seyyâr bana şöyle anlattı:

Kendisine anlatıldığına göre Ebû Ca'fer'in yanında dostunu düşmanından ayıran bir ayna vardı.

Ravi dedi: Muhammed b. Yahyâ bana Hâris b. İshak'tan naklen şöyle dediğini anlattı:

Reyyâh, Muhammed'i yakalamak için ciddiyetle çalıştı. Kendisine Radvâ'nın –Cüheyne Dağı olup Yenbu''a bağlıdır– dar bir geçidinde olduğunu haber verdiler. Bunun üzerine

Benî Cüşm'den Amr b. Osman b. Mâlik el-Cühenî'yi oraya amil olarak tayin etti ve Muhammed'i bulup yakalamakla görevlendirdi. Onu aramak isteyince Radvâ'nın bir geçidinde olduğunu ona haber verdiler. Bunun üzerine süvari ve piyadelerle üzerine gitti. Muhammed ondan çekindi. Muhammed bağlanarak getirildi. Ancak kaçtı. Onun küçük bir oğlu vardı. Çocuk bu korkulu süreç içinde doğmuştu. Bir cariyesiyle birlikteydi. Çocuk uçurumdan yuvarlandı ve parçalandı. Amr b. Osman da ayrıldı.

Ravi dedi: Abdullah b. Muhammed b. Hakîm et-Tâî bana şöyle anlattı:

Muhammed'in oğlu uçurumdan yuvarlanıp öldüğünden Muhammed'in başına bu musibet gelince şöyle dedi:

Elbisesi yırtılmış ve ayaklarının yaralanmasından şikâyetle cilalı ve keskin taşlar onu perişan etti.

Korku onu yollara düşürdü ve onu küçük düşürdü. Savaşmanın yakıcılığına dayanamayanın hâli öyledir.

Aslında ölümde onun için bir rahatlık vardı. Ölüm ki bütün kullar için mukadderdir.

Ravi dedi: Îsâ b. Abdullah bana şöyle anlattı: Amcam Ubeydullah b. Muhammed'den naklen Muhammed b. Abdullah'ın şöyle dediğini anlattı:

Radvâ'da oğlumun annesi cariyem ile birlikteyken Medinelilerin azatlısı İbn Senûtâ bulunduğumuz dağda beni yakalamak için bana saldırdı. Ben çıktım ve kaçtım. Cariye de kaçarken bebek kucağından uçuruma düştü ve parçalandı. Muhammed ortaya çıktıktan sonra İbn Senûtâ ona götürüldü. Muhammed: "Ey İbn Senûtâ! Bebeğin meselesini biliyor musun?" dedi. İbn Senûtâ: "Evet, vallahi biliyorum," dedi. Muhammed onun hapse atılmasını emretti. Muhammed öldürülünceye kadar İbn Senûtâ hapiste kaldı.

[536] Ravi dedi: Abdülazîz b. Ziyâd bana babasından naklen Muhammed'in şöyle dediğini anlattı:

Harre'de gâh yukarı çıkıyor gâh aşağı iniyordum. Reyyâh'ın süvarileriyle birlikte yaklaştığını gördüm. Bunun üzerine bir su kuyusuna yöneldim ve iki çıkrığı arasında durarak su almaya başladım. Reyyâh yanımdan geçerek benden sarfınazar etti ve bir bedevi: "Kahrolası ne güçlü kolları var," dedi.

Ravi dedi: İbn Zebâle bana Osman b. Abdurrahman el-Cühenî'den naklen Osman b. Mâlik'in şöyle dediğini anlattı:

Reyyâh'ın Muhammed'i yakalamak için gösterdiği gayret onu tedirgin etti. Bana: "Sabah vakti Fetih Mescidi'ne gidelim de orada dua edelim," dedi. Bunun üzerine sabah namazını kıldıktan sonra ona gittim. Sabah vakti çıktık. Onun üzerinde kalın, dokuma bir elbise ve Karkabî bir fitilli aba vardı. Bulunduğu yerden çıktıktan kısa bir süre sonra dönüp baktım ve Reyyâh'ın bir grup süvariyle birlikte olduğunu gördüm. Muhammed'e: "İşte Reyyâh! *İnnâ lillahî ve innâ ileyhi râci'ûn*," dedim. Muhammed bana aldırmadan: "Git," dedi. Gitmeye başladım ancak ayaklarım âdeta beni taşımıyordu. Kendisi yoldan çıktı, sırtını yola dönerek oturdu ve abasının eteğiyle yüzünü örttü. Muhammed iri yarı bir kişiydi. Reyyâh hizasına geldiğinde adamlarına: "Kadın bizi görünce mahcup olup yüzünü örttü," dedi. Ben de güneş doğuncaya kadar yürüdüm. Bu arada Reyyâh da geldi, mescide girerek iki rekât namaz kıldı, ayrılarak Buthan tarafından yola çıktı. Akabinde Muhammed b. Abdullah geldi ve namaz kılıp dua etti. Muhammed ortaya çıkıncaya kadar bir yerden bir yere intikal etmeye devam etti.

Abdullah b. Hasan hapiste olduğu hâlde Ebû Ca'fer, Muhammed'i ele geçiremeyip bu mesele uzun süre onu meşgul edince –Îsâ b. Abdullah ve Abdullah b. İmrân b. Ebû Ferve'den nakledildiğine göre– Abdülazîz b. Saîd ona: "Ey Müminlerin Emîri! Hasan'ın oğulları serbest gezdikleri hâlde Muhammed ve İbrâhim'in ortaya çıkacaklarını mı sanıyorsun? Vallahi insanların kalbindeki mehabetleri aslanların mehabetinden fazladır," dedi. Bu söz Ebû Ca'fer'i onları hapsetmeye teşvik etti. Sonra onu çağırdı ve ona: "Bu görüşü kim sana tavsiye etti?" diye sordu. Abdülazîz b. Saîd: "Füleyh b. Süleyman," dedi. Nitekim Abdülazîz b. Saîd –Ebû Ca'fer'in casusu ve zekâttan sorumlu valisiydi– ölünce Füleyh b. Süleyman'ı onun yerine getirdi. Ebû Ca'fer, Hasan'ın oğullarının tevkif edilmesini emretti.

Îsâ dedi: Abdullah b. İmrân b. Ebû Ferve bana şöyle anlattı:

Ebû Ca'fer, Reyyâh'a emir vererek Hasan'ın oğullarının [537]
tevkif edilmelerini istedi. Bunun için Ebü'l-Ezher el-Mehrî'yi yönlendirdi. Daha önce Abdullah b. Hasan'ı hapse atmıştı. Abdullah üç yıldan beri hapisteydi. Hasan b. Hasan, Abdullah

b. Hasan'a olan hasreti sebebiyle rengi solmuştu. Ebû Ca'fer ise: "Henüz sertliğimi göstermedim," diyordu. Bunun üzerine Reyyâh, Hasan b. Hasan'ın iki oğlu Hasan ile İbrâhim, Hasan b. Ca'fer b. Hasan b. Hasan, Dâvûd b. Hasan b. Hasan'ın iki oğlu Süleyman ile Abdullah, İbrâhim b. Hasan b. Hasan'ın oğulları Muhammed, İsmâil ile İshak ve Abbâs b. Hasan b. Hasan b. Hasan b. Ali b. Ebû Tâlib'i tutukladı. Abbâs kapısının önünde yakalandı. Annesi Âişe bint Talha b. Ömer b. Ubeydullah b. Ma'mer: "Bırakın onu koklayayım," dedi. Onlar: "Hayır, vallahi hayatta onu koklayamayacaksın," dediler. Tutuklananlar arasında Ali b. Hasan b. Hasan el-Âbid de vardı.

Ravi dedi: İsmâil b. Ca'fer b. İbrâhim bana şöyle anlattı:

Ebû Ca'fer ayrıca Ali'nin kardeşi Abdullah b. Hasan b. Hasan'ı da adı geçenlerle birlikte hapse attı.

Ravi dedi: Muhammed b. Yahyâ bana Hâris b. İshak'tan naklen şöyle dediğini anlattı:

Reyyâh, Abdullah'ın iki oğlu Muhammed ve İbrâhim ile Medine halkına alenen sövdü. Hatta bir gün minberden onlara iki fâsık, iki asi, iki gasıp dedikten sonra annelerine çattı, sözlerinde aşırı gitti ve çirkin ifadeler kullandı. İnsanlar Allah'ı tenzih ederek sözlerine tepki gösterdiler. Bunun üzerine Reyyâh onlara yönelerek: "İkiliye sövmekten rahatsız oldunuz. Allah zillet ve zafiyeti yüzünüze yapıştırsın. Vallahi halifenize yazarak sizin ihanetinizi ve samimiyetsizliğinizi ona bildireceğim," dedi. İnsanlar: "Seni dinlemek istemiyoruz ey hayırsızın oğlu!" dediler ve çakıl taşlarıyla taşladılar. Bunun üzerine Mervân'ın evine kaçtı ve kapıları kapattı. İnsanlar çıktılar, saf hâlinde vaziyet alarak onu taşladılar ve ona sövdüler. Sonra birbirlerini uyararak bundan vazgeçtiler.

Ravi dedi: Muhammed b. Yahyâ bana güvendiği bir raviden naklen şöyle dediğini anlattı:

Reyyâh adı geçenlere ilaveten Mûsâ b. Abdullah b. Hasan b. Hasan b. Ali ve Mısır'dan dönünce Ali b. Muhammed b. Abdullah b. Hasan b. Hasan'ı da hapse attı.

Abdullah b. Ömer b. Habîb bana şöyle anlattı:

Muhammed b. Abdullah oğlu Ali'yi Mısır'a gönderdi. Harekete geçmek üzereyken oranın valisi ondan haberdar edil-

di. Bunun üzerine onu kelepçeleyerek Ebû Ca'fer'e gönderdi. Ali, Ebû Ca'fer'e itirafta bulunarak babasının adamlarını ha- [538]
ber verdi. İsmi bildirilenler arasında Abdurrahman b. Ebü'l-Mevâlî ve Ebû Huneyn de vardı. Ebû Ca'fer hapse atılmalarını emretti ve Ebû Huneyn'e yüz kırbaç vuruldu.

Ravi dedi: Îsâ bana şöyle anlattı:

Hasan b. Hasan b. Hasan develerine yem verirken İbrâhim b. Hasan'a uğradı. Ona: "Abdullah hapiste olduğu hâlde sen develerine yem mi veriyorsun? Ey genç, onların bağlarını çöz," dedi. Hasan onların bağını çözdü. Sonra onlara seslendi ancak hiçbiri geri dönmedi.

Ravi dedi: Îsâ bana Ali b. Abdullah b. Muhammed b. Ömer b. Ali'den naklen şöyle dediğini anlattı:

Reyyâh'ın Maksûre'deki kapısına gittik. Reyyâh: "Hâcib, Benî Hüseyin'den kim bekliyorsa içeri girsin," dedi. Bunun üzerine amcam Ömer b. Muhammed bana: "Bak bunlar ne yapacaklar," dedi. Nitekim onlar Maksûre'nin kapısından girip Mervân'ın kapısından çıktılar. Ardından "Hasan'ın oğullarından bekleyenler içeri girsinler," dedi. Onlar Maksûre'nin kapısından içeri girerken demirciler Mervân'ın kapısından içeri girdiler ve kelepçelerin getirilmesi istendi.

Ravi dedi: Îsâ bana babasından naklen şöyle dediğini anlattı:

Reyyâh sabah namazını kılınca beni ve Kudâme b. Mûsâ'yı çağırır ve bir müddet bizimle sohbet ederdi. Bir gün yine yanındayken hava aydınlanınca cübbesine bürünmüş bir adam geldi. Reyyâh ona: "Hoş geldin. İhtiyacın nedir?" diye sordu. Adam: "Beni akrabalarımla hapse atman için geldim." Adam Ali b. Hasan b. Hasan b. Hasan idi. Reyyâh: "Vallahi Müminlerin Emîri bu davranışını anlayacaktır," dedi ve onu akrabalarının yanında hapsetti.

Ravi dedi: Ya'kūb b. Kāsım bana Ca'fer b. Süleyman'ın azatlısı Saîd b. Nâşire'den naklen şöyle dediğini anlattı:

Muhammed oğlu Ali'yi Mısır'a gönderdi. Ancak tutuklandı ve Ebû Ca'fer'in hapishanesinde öldü.

Ravi dedi: Mûsâ b. Abdullah Mûsâ b. Abdullah b. Hasan bana babasından naklen şöyle dediğini anlattı: Babası Mûsâ b. Abdullah kendisine şöyle dedi:

Hapse atıldığımızda hapis hayatı canımızı sıktı. Babam Reyyâh'a başvurarak bir ev satın almasına ve orada hapsedilmemize izin vermesini talep etti. Reyyâh izin verince babam bir ev satın aldı ve oraya nakledildik. Hapis hayatımız uzayınca Muhammed annesi Hind'e gelerek: "Babama ve amcalarıma ve amca oğullarıma taşıyamayacakları bir yük yükledim. Ben teslim olmayı düşündüm. Umarım ki onlar serbest bırakılırlar," dedi. Bunun üzerine kadın tebdili kıyafetle hapisha-
[539] neye bir elçi gibi gitti. Ona izin verildi. Babam onu görünce onu tanıdı ve onunla görüştü. Kadın ona Muhammed'in söylediklerini aktardı. Abdullah: "Hayır, sabredeceğiz. Umarım ki Allah hayırlı bir kapı açar. Ona söyle davetine devam etsin ve ciddiyetle bu konuda gayret etsin. Bizim kurtuluşumuz Allah'ın elindedir," dedi. Bunun üzerine kadın ayrıldı ve Muhammed davasını sürdürdü.

***

Hasanoğulları Irak'ta

Bu yılda Hasan b. Hasan b. Ali'nin oğulları Medine'den Irak'a götürüldüler.

Irak'a Götürülmelerinin Sebebi ve Nasıl Götürüldükleri

Ömer dedi: Mûsâ b. Abdullah bana şöyle anlattı: Babam babasından naklen bana şöyle dediğini anlattı:

Ebû Ca'fer hacca gittiği zaman Muhammed b. İmrân b. İbrâhim b. Muhammed b. Talha ve Mâlik b. Enes'i adamlarımıza göndererek Abdullah'ın iki oğlu Muhammed ile İbrâhim'i teslim etmelerini istedi. İki adam bize geldiler. Babam namaz kılıyordu. Ebû Ca'fer'in iki elçisi onlara tebliğ ettiler. Hasan b. Hasan: "Bu mesele iki oğlumun uğursuz işidir. Vallahi bu iş bizim görüşümüzün eseri değildir, bu iş bizim telkinimizle olmadı, onda bir dahlimiz yoktur," dedi. İbrâhim ona döndü ve: "Neden kardeşini, iki oğlunu ve kardeşinin oğlunu annesi hakkında incitiyorsun?" dedi. Sonra babam namazını bitirince ikili, Ebû Ca'fer'in talebini ona tebliğ ettiler. Babam onlara: "Vallahi tek bir harfle size cevap vermem. İstiyorsa gelip onunla görüşeyim," dedi. İkili ayrıldılar ve Ebû Ca'fer'e duru-

mu bildirdiler. Ebû Ca'fer: "O beni kullanmak istiyor. Vallahi iki oğlunu getirmeden benimle görüşemeyecek," dedi.

Ömer dedi: İbn Zebâle bana şöyle anlattı: Bazı ulemamızın şöyle dediklerini işittim:

Abdullah b. Hasan kiminle diyaloğa girerse muhakkak onun görüşünü değiştirirdi.

Ömer dedi: Mûsâ b. Abdullah bana babasından naklen dedesinin şöyle dediğini anlattı:

Müminlerin Emîri Ebû Ca'fer doğruca hacca gitti ve Medine'ye uğramadan döndü. Rebeze'nin su toplanan çukurca yerine kadar gitti.

Ömer dedi: Muhammed b. Yahyâ bana Hâris b. İshak'tan naklen şöyle dediğini anlattı: [540]

Hasan'ın oğulları Ebû Ca'fer 144 yılında hacca gidinceye kadar Reyyâh'ın yanında hapiste kaldılar. Reyyâh onu Rebeze'de karşıladı. Onu Medine'ye geri gönderdi ve ona emir vererek Hasan'ın oğullarını ve Muhammed b. Abdullah b. Amr b. Osman'ı –bu zat onların ana bir kardeşleridir. Anneleri Fâtıma bint Hüseyin b. Ali b. Ebû Tâlib'dir– çıkarıp getirmelerini istedi. Muhammed b. Abdullah, Bedir'de kendi malikanesindeydi. Reyyâh ona haber göndererek onu da Medine'ye getirtti. Ardından Reyyâh, Hasan'ın oğullarını ve Muhammed b. Abdullah b. Amr'ı Rebeze'ye götürdü. Medine'den üç mil uzakta buluna Nefis Konağı'na varınca demircilerle kelepçe ve prangaların getirilmesini istedi ve hepsini bağladı. Abdullah b. Hasan b. Hasan'ın bağlandığı demir halkalar dar gelince canını acıttı ve ahh, dedi. Bunun üzerine kardeşi Ali b. Hasan daha geniş ise kendi halkalarını ona vereceğine yemin etti. Nitekim halkaları değiştirildi. Ardından Reyyâh onları Rebeze'ye götürdü.

Saîd b. Âmir'in kız kardeşinin oğlu İbrâhim b. Hâlid bana annesinin dayısı Cüveyriye b. Esmâ'dan naklen şöyle dediğini anlattı:

Hasan'ın oğulları Ebû Ca'fer'e götürüldüklerinde bağlanacakları prangalar getirildi. Bu arada Ali b. Hasan b. Hasan namazda kıyamdaydı. Prangalardan biri ağırdı. Sıra kime gelirse o prangadan uzak dururdu. Ali namazını bitirince bağlanmaktan kaçındığınız pranga bana kaldı dedi ve ayaklarını uzatarak söz konusu pranga ayaklarına bağlandı.

Ravi dedi: Îsâ bana Abdullah b. İmrân'dan naklen şöyle dediğini anlattı:

Onları Rebeze'ye Ebü'l-Ezher götürdü.

Ömer dedi: İbn Zebâle bana Hüseyn b. Zeyd b. Ali b. Hüseyin'den naklen şöyle dediğini anlattı:

Sabah mescide gittiğimde Hasan'ın oğullarının Ebü'l-Ezher'in refakatinde Rebeze'ye götürülmek üzere Mervân'ın kapısından çıkarıldıklarını gördüm. Sonra ayrıldım. Ardından Ca'fer b. Muhammed bana haber gönderdi. Bunun üzerine ona gittim. Bana ne haber?" dedi. Ona: "Hasan'ın oğullarının tahtırevanlar üzerinde götürüldüklerini gördüm," dedim. "Otur," dedi. Oturunca bir hizmetçisini çağırdı, uzun uzun dua etti. Sonra hizmetçisine: "Git bak taşındıkları zaman gel bana söyle," dedi. Derken adam geldi ve götürüldüklerini söyledi. Bunun üzerine Ca'fer b. Muhammed kalktı ve arkasında duranın dışardakileri
[541] gördüğü ama kimsenin onu görmediği kıldan bir perdenin arkasında durdu. Bu sırada Abdullah b. Hasan bir tahtırevanda çıkarıldı. Onu dengeleyen muadili siyahtı. Bütün yakınları da aynı vaziyetteydiler. Ca'fer onları görünce gözyaşları sakalına dökülmeye başladı. Sonra bana dönerek: "Ey Ebû Abdullah! Vallahi bunlardan sonra Allah hiçbir hürmeti korumayacaktır," dedi.

Ravi dedi: Muhammed b. Hasan b. Zebâle bana Mus'ab b. Osman'dan naklen şöyle dediğini anlattı:

Hasan'ın oğulları götürülürken Hâris b. Âmir b. Abdurrahman b. Hâris b. Hişâm onlara rast geldi. Onlara: "Sizi memleketimizden çıkaran Allah'a hamdolsun," dedi. Hasan b. Hüseyin boynunu uzatıp ona baktı. Abdullah ona: "Senden rica ediyorum sus!" dedi.

Ravi dedi: Îsâ bana Muhammed b. Abdullah'ın koruması İbn Ebrived'den naklen şöyle dediğini anlattı:

Hasan'ın oğulları nakledilince Muhammed ve İbrâhim bedeviler gibi karanlık çöktükten sonra gelirler ve babalarıyla birlikte yürüyerek ona sorular sorarlar ve isyan için iznini talep ederlerdi. Baba onlara: Acele etmeyin. İmkânlarınız el verince isyan edersiniz. Ebû Ca'fer onurlu yaşamanıza mani olursa onurlu ölmenize engel olamaz.

Ömer dedi: Muhammed b. Yahyâ bana Hâris b. İshak'tan naklen şöyle dediğini anlattı:

Hasan'ın oğulları Rebeze'ye varınca Muhammed b. Abdullah b. Amr b. Osman, Ebû Ca'fer'in yanına girdi. Üzerinde bir elbise, bir cübbe ve elbisenin altında ince bir elbise vardı. Ebû Ca'fer'in huzurunda durunca ona: "Ey deyyus!" diye hitap etti. Muhammed: "Süphanallah! Vallahi beni öyle tanımadın. Ne küçüklüğümde ne de büyüklüğümde," dedi. Ebû Ca'fer: "Senin kızın nasıl hamile kaldı? Oysa o İbrâhim b. Abdullah b. Hasan b. Hasan'ın eşiydi. Bana talakla köleleri hürriyete kavuşturmakla yemin ederek beni kandırmayacağını ve bana karşı düşmana destek vermeyeceğini taahhüt ettin. Sonra kına yakmış ve güzel koku sürmüş kızının yanına giriyorsun ve hamile olduğunu görüyorsun, bundan dehşete kapılmıyorsun. Sen bu sebeple ya yeminini bozan birisin ya da deyyussun. Allah'a yemin ederim ki onu recmetmeyi düşünüyorum." Muhammed: "Yeminime gelince, eğer seni kesin olarak kandırdığımı biliyorsan bu benim şahsi kusurumdur. Bu cariyeyi itham etmene gelince Allah, Resulullah'ın (sav.) doğumuyla onu böyle bir durumdan muhafaza ederek onurlandırmıştır. Hamile olduğu belli olunca kocasının bizden habersiz onunla [542] birlikte oldu," dedi.[50] Ebû Ca'fer sözlerine içerledi ve elbisesinin yırtılmasını emretti. Bunun üzerine elbisesi yırtıldı ve şeffaf olan alt elbiseden avreti göründü. Akabinde de ona yüz elli kırbaç vurulmasını emretti. Bu onun canını çok acıttı. Ebû Ca'fer ona iftira ediyor ve bunu imayla yapmıyordu. Kırbaçlardan biri yüzüne isabet edince: "Bari yüzüme vurmayın. Zira onda Resulullah'ın (sav.) hatırasından bir iz var," dedi. Bu Ebû Ca'fer'in gururuna dokundu ve cellada: "Başına vur, başına!" diye seslendi. Bunun üzerine başına otuz kadar kırbaç vuruldu. Sonra ona uygun uzunca bir ahşap halka getirilmesini istedi. –Nitekim uzun boyluydu.– Halka boynuna geçirildi, eli de ona bağlandı ve tasmalı vaziyette çıkarıldı. Ebû Ca'fer'in makam odasından çıkarılınca bir azatlısı ona doğru koşarak: "Sana kurban olayım, seni abamla örteyim mi?" dedi. Muham-

50 Muhammed b. Abdullah el-Osmanî'nin kızı İbrâhim b. Abdullah'ın eşidir. İbrâhim, kardeşi Muhammed ile başkaldırdığı için ortalıkta görünmüyordu. Ebû Ca'fer, İbrâhim'in kayınbabasına: "Kızın hamileyse kocası İbrâhim içinizde demektir. Aksini iddia ediyorsan kızın kimden hamiledir?" demek istiyor. Muhammed el-Osmanî, İbrâhim eşiyle birlikte olmuştur ancak bundan haberimiz yok demektedir (çev.).

med: "Evet, Allah seni hayırla mükâfatlandırsın. Vallahi şeffaf alt elbiseyle çıkarılmam canımı acıtan kırbaçlanmaktan daha fazla beni incitti," dedi. Azatlısı abasıyla onu örttü ve mahpus yakınlarının yanına götürüldü.

Ravi dedi: Velîd b. Hişâm bana Abdullah b. Osman'dan naklen Muâviye'nin azatlısı Muhammed b. Hişâm b. Berîd'in şöyle dediğini anlattı:

Rebeze'deydim. Hasan'ın oğulları bağlanmış vaziyette getirildiler. Osmanî de onlarla birlikteydi, âdeta gümüş gibiydi. Oturtuldular. Çok geçmeden Ebû Ca'fer'in yanından bir adam çıktı ve Muhammed b. Abdullah el-Osmanî: "Nerede?" dedi. Muhammed kalktı ve içeri girdi. Çok geçmeden kırbaçların sesini duyduk. Bunun üzerine Eyyûb b. Seleme el-Mahzûmî oğullarına: "Kimseye müsamahası olmayan bir adam görüyorum. Kendinizi düşünün ve sakın düşmeyin." Sonra Muhammed çıkarıldı. Âdeta bir siyahi adam gibiydi. Kırbaçlar rengini değiştirmiş, kan revan içinde bırakmıştı. Bir kırbaç gözüne isabet etmiş ve gözünün sıvısı akmıştı. Kardeşi Abdullah b. Hasan b. Hasan'ın yanında oturtuldu. Susamıştı ve su istedi. Abdullah b. Hasan: "Ey insanlar! Kim Resulullah'ın (sav.) evladına su verecek?" dedi. Ancak ona su vermekten kaçındılar. Bunun üzerine bir Horasanlı su getirip ona verdi. Kısa bir süre bekledikten sonra Ebû Ca'fer sarı bir katır üzerindeki iki kişilik bir tahtırevanda oturuyordu ve sağ tarafta Rebî' oturuyordu. Abdullah ona: "Ey Ebû Ca'fer! Bedir'de esirlerinize böyle davranmadık," diye seslendi. Ebû Ca'fer ona: "Uzak ol!"
[543] dedi ve ona tükürdü. Sonra arkasına bakmadan gitti.

Rivayet edildiğine göre Muhammed b. Abdullah el-Osmanî, Ebû Ca'fer'in huzuruna girince ona İbrâhim'i sordu. Muhammed: "Malumatım yok," deyince onun yüzüne demir çubukla vurdu.

Ömer, Muhammed b. Ebû Harb'den naklen şöyle dediğini anlattı:

Ebû Ca'fer hâlâ Muhammed hakkında iyi düşünüyordu. Ancak Reyyâh ona: "Ey Müminlerin Emîri! Horasanlılar senin taraftarların ve yardımcılarındır. Iraklılar ise Ebû Tâlib'in oğullarının taraftarlarıdır. Ama halkı ise Ali'yi kâfir olarak bilirler, oğullarını saymazlar. Ancak kardeşleri Muhammed b. Abdullah b. Amr ise Şam halkını ne zaman çağırırsa onlardan

tek bir kişi dahi davetine icabet etmekten geri durmaz. Bu söz Ebû Ca'fer'in içine oturdu. Ebû Ca'fer hacca gidince Muhammed yanına gitti. Ebû Ca'fer ona: "Ey Muhammed! Senin kızın İbrâhim b. Abdullah b. Hasan'ın karısı değil mi?" dedi. Muhammed: "Evet, ancak falan yılda Mina'da karşılaşmam dışında onu görmüş değilim," dedi. Ebû Ca'fer: "Kızının saçına kına yakıp saçını taradığını görmüyor musun?" dedi. Muhammed: "Evet, gördüm," dedi. Ebû Ca'fer: "O zaman zaniyedir," dedi. Muhammed: "Yapma, ey Müminlerin Emîri! Amcanın kızına bunu nasıl diyorsun?" Ebû Ca'fer: "Ey sünnetsizin oğlu!" dedi. Muhammed: "Hangi annem için bu ifadeyi kullanıyorsun?" dedi. Ebû Ca'fer: "Ey zaniyenin oğlu!" dedi ve yüzüne bir demir çubukla vurup yüzünü yaraladı. Nitekim Rukıyye bint Muhammed, İbrâhim b. Abdullah b. Hasan b. Hasan'ın eşiydi. İbrâhim onun için şu beyitleri terennüm etmiştir:

Kays'tan iki dostum, eleştiriyi bırakın ve oturun. Yoksa siz uyurken benim uykusuz kalmama mı seviniyorsunuz?

Gecemi geçiriyorum ve Rukıyye'yi hatırladığım için âdeta yanan odunların koruyla tutuşuyorum.

Ömer dedi: Îsâ b. Abdullah b. Muhammed bana Süleyman b. Dâvûd b. Hasan'dan naklen şöyle dediğini anlattı:

Abdullah b. Hasan başına gelen hiçbir şeyden bu kadar kızdığını görmedim. Bir gün Muhammed b. Abdullah b. Amr b. Osman'ın devesi ansızın kaçtı. Onun ayakları zincirle bağlıydı. Boynunda da tasma vardı. Muhammed düştü, boynundaki tasma tahtırevana asılı kalınca çırpınmaya başladı. Abdullah b. Hasan bu duruma çok ama çok ağladı.

Ömer dedi: Mûsâ b. Abdullah b. Mûsâ bana şöyle anlattı: Babam babasından naklen şöyle anlattı:

Rebeze'ye ulaştığımızda Ebû Ca'fer babama haber gönde- [544]
rerek: "Bana sizden bir kişiyi gönder. Bilesin ki göndereceğin kişi bir daha sana dönmeyecektir," dedi. Bunun üzerine kardeşlerinin oğulları gönüllü olarak ona kendilerini göndermelerini istediler. Onlara Allah'tan hayırlar diledi ve size feci bir muamelede bulunmalarını istemiyorum. Ancak ey Mûsâ, sen git," dedi. Mûsâ dedi: Bunun üzerine gittim. Çok gençtim. Beni görünce bana: "Gözün aydın olmasın. Ey genç kırbaçla," dedi. Bayılıncaya kadar kırbaçlandım. Artık hissetmiyordum.

Kırbaçlamayı durdurdular. Sonra beni çağırdı. Beni yakınına götürdüler. Beni yakınına çağırdı. Bana: "Bunun ne olduğunu biliyor musun? Bu benden akan seldir. Ondan geri çeviremediğim büyük bir kova boşaltmış oldum. Arkası ölümdür veya ölümün fidyesini verirsin," dedi. Ona: "Ey Müminlerin Emîri! Benim bir günahım yoktur. Bu işten uzağım," dedim. Ebû Ca'fer: "Git bana iki kardeşini getir," dedi. Ona: "Ey Müminlerin Emîri! Beni Reyyâh b. Osman'ın yanına göndereceksin. Beni casuslarla takip edecek. Bir yola çıkacak olsam onun casusu benim peşime düşecek. Kardeşlerim bunu duyunca benden kaçacaklar dedim. Bunun üzerine Reyyâh'a: "Mûsâ'nın üzerinde bir yetkin yoktur," diye yazdı. Ebû Ca'fer benimle muhafızlar gönderdi ve onlara benim haberlerimi kendisine yazmalarını emretti. Medine'ye vardım. İbn Hişâm'ın konağında ikamet ettim. Birkaç ay kaldım. Bunun üzerine Reyyâh ona: "Mûsâ evinde ikamet etmekte ve Müminlerin Emîri'nin başına belaların gelmesini beklemektedir," diye yazdı. Ebû Ca'fer ona şöyle yazdı: "Mektubumu okur okumaz onu bana gönder," diye yazdı. Bunun üzerine Reyyâh beni ona gönderdi.

Ömer dedi: Muhammed b. İsmâil bana Mûsâ'dan naklen şöyle dediğini anlattı:

Babam Ebû Ca'fer'e: "Muhammed ve İbrâhim'e yazdım. Mûsâ'yı gönder belki onlarla karşılaşır," diye haber gönderdi. Bana da: "Benden onlara tebligatta bulun. Asla ona teslim olmasınlar," dedi. O bununla beni onun elinden kurtarmak istedi. Zira bana karşı yüreği çok merhametliydi. Nitekim Hind'in en küçük evladı idim. Muhammed ve İbrâhim'e de şöyle yazdı:

Ey Ümeyye'nin iki oğlu, benim size bir ihtiyacım yoktur. Bu istiğnanın sebebi fâni olmam ve ızdırap içinde olmamdandır.

Ey Ümeyye'nin iki oğlu, benim yaşlılığıma merhamet etmezseniz sevdiğini kaybedenler gibi olursunuz.

Mûsâ dedi: Ebû Ca'fer'in adamlarıyla Medine'de ikamet etmeye devam ettim. Ancak Reyyâh geç kaldığımı düşünerek beni Ebû Ca'fer'e şikâyet etti ve beni ona gönderdi.

[545] Ömer dedi: Ya'kūb b. Kāsım b. Muhammed bana Benî Bekkâ'dan İmrân b. Muhriz'den naklen şöyle dediğini anlattı:

Hasan'ın oğullarını Rebeze'ye götürüldüler. İçlerinde Hasan b. Hasan b. Hasan'ın iki oğlu Ali ve Abdullah da vardı. An-

neleri Hubâbe bint Âmir b. Abdullah b. Âmir b. Bişr b. Âmir Mulâibu'l-Esinne'dir. Hasan b. Hasan ve Abbâs b. Hasan, annesi Âişe bint Talha b. Ömer b. Ubeydullah, Abdullah b. Hasan ve İbrâhim b. Hasan hapiste öldüler.

Ömer dedi: Medâinî bana şöyle anlattı: Hasan'ın oğulları çıkarılıp götürüldükleri zaman İbrâhim b. Abdullah b. Hasan dedi: Ömer dedi:

Ebü'l-Hasan'dan başkası da bu şiiri bana okudu:

Issız harabeleri ne diye anıyorsun. Oysa ev halkı senden ya uzaktır ya da yakındırlar.

Bu bir sefahattir. Nitekim ihtiyarlık pamuk gibi bir renkle sana hâkim oldu.

Senin ömründen elli yıl geçti. Hesap bilenler senin yıllarını öyle hesapladılar.

Gençliği anmayı geç. Zira ne sen ona ne de o sana dönecek değildir.

Sıkıntılar bana musallat oldu. Üzüntü yastığıma nüfuz etti ve bundan dolayı kalp bölündü.

İnsanlar şekavet için çıkarıldılar. Ben de sırtı kambur bir zamana bırakıldım.

Yamuktur ve deni insanlar ondan zevk alırlar. Asil insanlar da çıktıklarında onu ihata ederler.

Ruhum orada ihtiyarlığa feda oldu ve bacaklarda zincirlerin etkisiyle yaralar vardır.

Oğullarından aydın yüzlü efendileri hakkında ne Allah'ın hukuku ne de soy sop gözetildi.

Pranganın halkalarında hilm diye bir şey olmadığı gibi hasepten mütevellit bir hayır da yoktur.

Asil anneler sana samimiyetlerini verdiler. Beyazlar sığınak gibiler ve Arap'tır.

Allah'a mazeretimi nasıl ifade edeyim? Onlar sende o eserleri bariz bir şekilde göstermediler.

İçinde asil insanların kızlarının yüksek sesle ağladıkları derli top- [546]
lu bir baskını sevk ve idare etmedim.

Yarışan asil atlar ve solmuş hasır otu içinde keskin mızraklar var.

Benî Nüteyle'nin sağdıklarının karşılığı olan müstahaklarını verelim.

Ölüme ölümle, prangalara vurulmuş ve malları gasbedilmiş esirlere karşılık verilsin.

Peygamber Ahmed'in Ehl-i beyti insanlar arasında âdeta uyuz muamelesi görmektedirler.

Yaptıklarından dolayı onların hasımları kahrolsun! Onlar ümmetin ipini nasıl kopardılar?

Hangi ipe yalanla bağlılık taahhüdünde bulunarak mülk sahibine ihanet ettiler?

Abdullah b. Râşid b. Yezîd şöyle dedi: Cerrâh b. Ömer, Hakân b. Zeyd ve başka bazı dostlarımızın şöyle dediklerini işittim:

Abdullah b. Hasan ve yakınları bağlı vaziyette getirildiklerinde Necef'i gördüklerinde Abdullah b. Hasan akrabalarına: "Bu beldede bizi bu azgından koruyacak kimse yok mu?" diye sordu. Derken Hasan ve Ali'nin kardeşinin iki oğlu kılıçlarını kuşanmış olarak geldiler ve ona: "Ey Resulullah'ın evladı, sana geldik. Bize dilediğini emret," dediler. Abdullah: "Görevinizi yaptınız. Bunlara karşı bir şey yapamazsınız, gidebilirsiniz," dedi.

Ravi dedi: Îsâ bana Abdullah b. İmrân b. Ebû Ferve'den naklen şöyle dediğini anlattı:

Ebû Ca'fer, Ebü'l-Ezher'e emir vererek Hasan'ın oğullarını Hâşimiyye'de hapsetmesini istedi.

Ravi dedi: Muhammed b. Hasan bana Muhammed b. İbrâhim'den naklen şöyle dediğini anlattı:

Ebû Ca'fer onları getirdi. Muhammed b. İbrâhim b. Hasan'a bakarak: "Sarı ipek sen misin?" dedi. Muhammed b. İbrâhim: "Evet," dedi. Ebû Ca'fer: "Vallahi seni öyle bir öldüreceğim ki senin akrabalarından hiç kimseyi böyle öldürmedim," dedi. Akabinde onun emriyle bir sütun getirildi ve taşları dağıtıldıktan sonra sağ olarak içine alındı ve tekrar inşa edildi.

Muhammed b. Hasan şöyle dedi: Zübeyr b. Bilâl bana şöyle anlattı:

İnsanlar Muhammed'in güzelliğini görmek için onlara gidip gelirlerdi.

Ömer dedi: Îsâ bana Abdullah b. İmrân'dan naklen şöyle dediğini anlattı: Ebü'l-Ezher bana şöyle anlattı:

Abdullah b. Hasan bana: "Benim için bir hacamatçı bul.
[547] Buna ihtiyacım var," dedi. Bunun üzerine Müminlerin Emîri'nden izin istedim. O: "Ona usta bir hacamatçı getireceğim," dedi.

Ömer dedi: Fazl b. Dükeyn Ebû Nuaym bana şöyle anlattı:

Hasan'ın oğullarından on üç adam hapsedildiler. Osmanî ve iki oğlu da onlarla birlikte İbn Hübeyre'nin konağında hapsedildiler. Burası Kûfe'nin doğusunda Bağdat tarafında bulunuyordu. Onlardan ilk ölen İbrâhim b. Hasan idi. Ardından Abdullah b. Hasan öldü ve öldüğü yere yakın bir yerde defne-

dildi. Hâlen kabri olarak bilinen yer gerçek kabri değilse bile oraya yakın bir yerde defnedilmiştir.

Muhammed b. Ebû Harb bana şöyle anlattı:

Muhammed b. Abdullah b. Amr, Ebû Ca'fer tarafından hapse atıldı. Oysa onun masum olduğunu biliyordu. Hatta Ebû Avn, Horasan'dan ona şöyle yazdı: "Müminlerin Emîri'ne haber vermeliyim ki Horasan halkı beni umursamaz oldular. Zira Muhammed b. Abdullah'ın durumunun sürüncemede kaldığını düşünüyorlar. Bunun üzerine Ebû Ca'fer, Muhammed b. Abdullah'ın boynunun vurulmasını emretti. Kellesi Horasan'a gönderildi. Onlara yemin ederek kellenin Muhammed b. Abdullah'ın kellesi olduğunu ve annesinin Resulullah'ın (sav.) kızı Fâtıma olduğunu söyledi.

Ömer dedi: Velîd b. Hişâm bana şöyle anlattı: Babam bana şöyle dedi:

Ebû Ca'fer, Kûfe'ye varınca: "Bir fısk hane halkından olan bu fâsığın durumuna sevinemiyorum," dedi ve onu çağırdı. Ona: "Kızını Abdullah'ın oğluyla evlendirdin mi?" diye sordu. Muhammed b. Abdullah: "Hayır," dedi. Ebû Ca'fer: "Onun karısı değil mi?" Muhammed: "Evet, onu amcası, İbrâhim'in babası Abdullah b. Hasan evlendirdi, ben de nikâhlarını onayladım," dedi. Ebû Ca'fer: "Senin bana verdiğin ahitlerin nerede?" dedi. Ebû Ca'fer: "Onlar benim zimmetimdedir," dedi. Ebû Ca'fer: "Kına yakmalardan ve güzel kokudan haberdar olmadın mı?" Muhammed: "Malumatım yok. İnsanlar benim üzerimdeki hakkın olan ahitleri bilmelerine rağmen bunu benden sakladılar." Ebû Ca'fer: "Benden özür dilemek ister misin? Ben de seni affedeceğim ve geleceğe matuf olarak bana taahhütlerde bulunacaksın," dedi. Muhammed: "Yeminimi bozmadım ki yeniden taahhütte bulunayım. Sana karşı bir suç işlemedim ki senden özür dileyim ve af talebinde bulunayım," dedi. Bunun üzerine Ebû Ca'fer'in emriyle boynu vuruldu, kellesi gövdesinden ayırarak Horasan'a gönderildi. Abdullah b. Hasan olanları duyunca: "*İnnâ lillahî ve innâ ileyhi râci'ûn*. Vallahi Emeviler döneminde onunla aman bulurduk. Ancak o bizim dönemimizde ve bizim tarafımızdan öldürüldü," diye hayıflandı.

Ömer dedi: Îsâ b. Abdullah bana Miskîn b. Amr'dan naklen şöyle dediğini anlattı:

[548] Muhammed b. Abdullah b. Hasan zuhur edince Ebû Ca'fer, Muhammed b. Abdullah b. Amr'ın boynunun vurulmasını emretti ve onu Horasan'a gönderdi. Bir grup da gönderdi. Bunlar Allah'a yemin ederek kellenin Muhammed b. Abdullah b. Fâtıma bint Resulullah'ın olduğunu söylüyorlardı. Bunun üzerine Muhammed b. Ca'fer b. İbrâhim'e: "Muhammed b. Amr hangi sebeple öldürüldü?" diye sordum. Muhammed b. Ca'fer: "Kellesine ihtiyaçları olduğu için," diye cevap verdi.

Ömer dedi: Muhammed b. Ebû Harb bana şöyle anlattı:

Avn b. Ebû Avn Müminlerin Emîri'nin kapısında babasının halifesiydi. Muhammed b. Abdullah b. Hasan öldürülünce Ebû Ca'fer kellesini Muhammed b. Ebû Abdullah b. Ebü'l-Kirâm ile Horasan'da bulunan Ebû Avn'a gönderdi. Kelleyi Horasan'a götürünce insanlar şüphelenerek: "Daha önce öldürülüp de kellesi bize getirilmedi mi?" diye sordular. Sonra mesele aydınlanınca işin gerçeğini öğrendiler. Ebû Ca'fer'in bundan başka yalan söylediği vaki olmadı, dediler.

Îsâ b. Abdullah bana Abdullah b. İmrân b. Ebû Ferve'den naklen şöyle dediğini anlattı:

Ben ve Şa'bânî Hâşimiyye'ye Ebü'l-Ezher'e gidiyorduk. Ebû Ca'fer ona şöyle yazıyordu: "Müminlerin Emîri Abdullah Abdullah'tan azatlısı Ebü'l-Ezher'e." Ebü'l-Ezher de ona: "Azatlısı ve kulu Ebü'l-Ezher'den," diye yazardı. Bir gün yine yanındaydık. Ebû Ca'fer ona üç gün istirahat izni vermişti. Biz de o üç günde ona uğrardık. Derken Ebû Ca'fer'den ona bir mektup geldi. Onu okuduktan sonra onu bıraktı ve hapiste olan Hasan'ın oğullarına gitti. Ben de mektubu alıp okudum. Mektupta: "Ey Ebü'l-Ezher! Bak o meczubu acilen infaz et," diye yazılıydı. Şa'bânî de mektubu okudu. "Meczubun kim olduğunu bilir misin?" dedi. "Hayır," dedim. "Vallahi o Abdullah b. Hasan'dır. Şimdi ne yapacağını gör," dedi. Çok geçmeden Ebü'l-Ezher geldi ve oturduktan sonra şöyle dedi: "Vallahi Abdullah b. Hasan öldü," dedi. Az bir şey oturduktan sonra hüzünlü olarak girip çıktı. Bana: "Ali b. Hasan'ı anlat nasıl bir adamdır," dedi. Ona: "Bana inanıyor musun?" dedim. "Evet, hem de fazlasıyla," dedi. Ona: "Vallahi yerin taşıdığı ve göğün gölgelediği insandır," dedim. Ebü'l-Ezher: Vallahi o da gitti.

Muhammed b. İsmâil bana şöyle anlattı: Dedem Mûsâ b. Abdullah'ın şöyle de- [549]
diğini duydum:

Hapiste namaz vakitlerini Ali b. Hasan'ın okuduğu hiziplerle anlıyorduk.

Ömer dedi: İbn Âişe, Benî Dârem'in bir azatlısının şöyle dediğini işittim:

"Beşîr er-Rahhâl'e seni bu adama isyanda aceleye sevk eden nedir?" diye sordum. Şöyle dedi: Abdullah b. Hasan'ı alıkoyduktan sonra bana haber gönderdi ve kendisine gitmemi istedi. Gidince bana bir eve gitmemi emretti. Söz konusu eve gittim, orada Abdullah b. Hasan'ın öldürüldüğünü gördüm. Bu durum karşısında kendimden geçerek yere yıkıldım. Uyanınca Allah'a söz vererek bu adam hakkında iki kılıç karşı karşıya gelince ben onun aleyhinde olanın yanında olacağım dedim. Yanımda bulunan elçisine gördüklerini ona anlatma. Zira bilirse beni öldürecek dedim. Adam Allah'a yemin ederek onun bunu yağmadığını, ancak ona Muhammed'in zuhur ettikten sonra öldürüldüğünü haber veren birini gönderdi. Bu haberi kendisine iletince kalbi dayanamadı ve öldü.

Ömer dedi: Îsâ b. Abdullah bana şöyle anlattı: Onlardan geride kalanlar şöyle dediler:

Onlara içiriliyordu. Neticede Dâvûd b. Hasan b. Hasan'ın iki oğlu Süleyman ile Abdullah, İbrâhim b. Hasan b. Hasan'ın iki oğlu İshak ile İsmâil ve Ca'fer b. Hasan dışında hepsi öldürüldü. Öldürülenler Muhammed'in isyanından sonra öldürüldüler.

Îsâ dedi: Hasan ailesinin azatlısı bir cariye Ca'fer b. Hasan'a baktı ve şöyle dedi: Ebû Ca'fer'e ruhum feda olsun. O adamları ne iyi tanır, seni serbest bırakırken Abdullah b. Hasan'ı öldürdü.

***

Hicretin 144. Yılının Diğer Olayları

Bu olaylardan biri Ebû Ca'fer el-Mansûr'un Benî Hasan b. Ali'yi Medine'den Irak'a taşıdı.

Hasan'ın Oğullarının Irak'a Taşınmasının Sebebi [550]

Hâris b. Muhammed bana Muhammed b. Sa'd'dan naklen Muhammed b. Ömer'in şöyle dediğini anlattı:

Ebû Ca'fer, Reyyâh b. Osman b. Hayyân el-Mürrî'yi Medine valiliğine atayınca ciddiyetle Muhammed ve İbrâhim'in peşine düşmesini ve azami derecede gaflete kapılmamasını emretti.

Muhammed b. Ömer dedi: Abdurrahman b. Ebü'l-Mevâlî bana şöyle anlattı:

Reyyâh ciddiyetle onların peşine düştü ve bu konuda yağcılık etmekten kaçındı ve oldukça sert davrandı. Bu sebeple ikili korkuya kapılarak bir yerden başka bir yere intikal ettiler. Ebû Ca'fer onların bâgîliğinden endişe ederek Reyyâh b. Osman'a yazarak onların babası Abdullah b. Hasan'ı ve kardeşleri Hasan b. Hasan, Dâvûd b. Hasan, İbrâhim b. Hasan ve Muhammed b. Abdullah b. Amr b. Osman b. Affân'ı –bu zat onların ana bir kardeşleridir ve anneleri Fâtıma bint Hüseyin'dir– alıkoymasını, onları bağlayarak kendisinin de uğrayacağı Rebeze'ye göndermesini istedi. Ebû Ca'fer bu yılda hacca gitmiş ve Reyyâh'a yazarak beni de onlarla birlikte tevkif etmesini ve onlarla ona göndermesini istemişti. Haccı idrak etmiş ve ihrama girmiştim. Ancak alıkonuldum ve yere yatırılarak bağlandım. Yol istikametim değiştirildi, Rebeze'de onlara ulaştırıldım.

Muhammed b. Ömer dedi:

Ben bizzat Abdullah b. Hasan ve akrabalarının ikindiden sonra demir bağlarla bağlı vaziyette ve tahtırevanlar üzerinde, mindersiz olarak Mervân'ın evinden çıkarıldıklarını gördüm. O sırada ergenlik çağındaydım ve gördüklerimi dikkatlice hafızamda tutuyordum.

Muhammed b. Ömer dedi: Abdurrahman b. Ebü'l-Mevâlî şöyle anlattı:

Cüheyne, Müzeyne ve diğer kabilelerden yaklaşık dört yüz kişi daha onlarla birlikte alıkonuldu. Onları Rebeze'de güneşte bağlı vaziyette gördüm. Abdullah b. Hasan ve akrabalarıyla birlikte ben de hapsedildim. Ebû Ca'fer de hac dönüşü Rebeze'ye geldi. Abdullah b. Hasan, Ebû Ca'fer ile görüşme talebinde bulunduysa da Ebû Ca'fer bu talebi reddetti ve hayata veda edinceye kadar da onunla görüşemedi. Sonra Ebû Ca'fer içlerinden beni çağırdı. Huzuruna çıkarılıncaya kadar beklemeye alındım. Huzuruna girince yanında Îsâ b. Ali vardı. Îsâ beni görünce: "İşte bu adam, onu sıkıştırırsan onların yerini sana haber verecek," dedi. Selam verdim. Ebû Ca'fer: "Allah senin selamını ka-

bul etmesin! İki fâsık yalancının iki yalancı oğlu nerede?" dedi. Ona: "Ey Müminlerin Emîri! Senin nezdinde doğruluk bana fayda verir mi?" dedim. Ebû Ca'fer: "Ne demek istiyorsun?" dedi. "Onun karısı boştur. Onların yerini bildiğim ortaya çıkarsa ce- [551]
zama razıyım," dedim. Ancak benim sözlerimi kabul etmedi ve: "Kırbaçlayın," dedi. Dört yüz kırbaçla cezalandırdım. Artık hissedemeyecek hâle gelince kırbaç durduruldu. Sonra o hâlde adamlarımın yanına taşındım. Sonra Dîbac Muhammed b. Abdullah b. Amr b. Osman b. Affân götürüldü. Onun kızı İbrâhim b. Abdullah b. Hasan'ın eşiydi. Huzuruna çıkarılınca ona: "İki yalancı hakkında bana haber ver. Ne yaptılar ve neredediler?" diye sordu. Ben ona: "Vallahi ey Müminlerin Emîri! Onların hakkında malumatım yok," dedim. Ebû Ca'fer: "Sana söyledim bana haber vereceksin," dedi. Ona: "Sana malumatım yok dedim ve bu konuda doğruyu söyledim. Daha önce bilirdim ancak bugün vallahi bir malumatım yok," dedim. Ebû Ca'fer: "Onu soyun," dedi. Ravi dedi: Bunun üzerine soyuldu ve ona yüz kırbaç vuruldu. Boynunda bir demir halka vardı ve kolu da ona bağlanmıştı. Kırbaçlama işi bitince kühî bir elbise giydirildi ve bize getirildi. Elbise vücuduna yapıştığı için elbiseyi çıkaramadılar. Sonunda bir keçi getirildi, sütü sağıldıktan sonra sütüyle elbise ıslatıldı ve ancak o şekilde çıkarıldı ve tedavi edildi. Ebû Ca'fer dedi: "Onları Irak'a götürün," dedi. Bunun üzerine Hâşimiyye'ye götürüldük ve orada hapsedildik. Hapishanede ilk ölen Abdullah b. Hasan oldu. Hapishane sorumlusu geldi ve: "En yakını kimse namazını o kıldırsın," dedi. Bunun üzerine kardeşi Hasan b. Hasan b. Hasan çıktı ve namazını kıldırdı. Ardından Muhammed b. Abdullah b. Amr b. Osman öldü ve kellesi alınarak Şiadan bir grupla Horasan'a gönderildi. Horasan beldelerinde gezdirdiler, Allah'a yemin ederek kellenin Muhammed b. Abdullah b. Fâtıma bint Resulullah'a ait olduğunu söylediler. Yani rivayette Ebû Ca'fer'e isyan edeceğini gördükleri Muhammed b. Abdullah b. Hasan olduğu vehmini yayıyorlardı.

***

Bu yılda Mekke Valisi Serî b. Abdullah iken, Medine Valisi Reyyâh b. Osman el-Mürrî, Kûfe Valisi Îsâ b. Mûsâ ve Basra Valisi de Süfyân b. Muâviye idi.

Basra Kādısı Sevvâr b. Abdullah, Mısır Valisi de Yezîd b. Hâtim idi.

[552] **Hicretin 145. Yılı**

Bu Yılda Vuku Bulan Olaylar

Bu yılın olaylarından biri de Muhammed b. Abdullah b. Hasan'ın Medine'de, ondan sonra kardeşi İbrâhim'in Basra'da başkaldırmaları ve öldürülmeleri idi.

***

Muhammed b. Abdullah'ın Başkaldırması ve Öldürülmesi

Ömer, Muhammed b. Yahyâ'dan naklen Hâris b. İshak'ın şöyle dediğini anlattı:

Ebû Ca'fer, Hasan'ın oğullarını Irak'a götürünce Reyyâh, Medine'ye döndü ve ikiliyi daha sık ve yoğun bir şekilde takip etmeye başladı. Muhammed'i tahrik ederek ve tazyik altında bırakarak vaktinden önce başkaldırmasını sağladı.

Ömer dedi: İbrâhim b. Muhammed b. Abdullah el-Ca'ferî'ye: "Muhammed sıkıştırıldı ve kardeşi İbrâhim'den ayrılırken üzerinde anlaştıkları vakitten önce isyan etti," dedim. Ancak İbrâhim b. Muhammed bu görüşü kabul etmedi ve şöyle dedi: Muhammed en sıkı şekilde takip ediliyordu. Hatta oğlu düşerek öldü. Takip edilmekten yorgun düşmüştü. Öyle ki Medine'nin kuyularından birine inerek başına kadar suya daldı –kendisi iri olduğu için gözlerden kaybolmuyordu– ve adamlarına su veriyordu. İbrâhim suçiçeği hastalığına yakalandığı için gecikmişti.

Ömer dedi: Muhammed b. Yahyâ bana Hâris b. İshak'tan naklen şöyle dediğini anlattı:

Medine halkı Muhammed'in ortaya çıktığını dillendirmeye başladı. Bunun üzerine yiyecek almak için acele ettik. Hatta bazı insanlar bunun için kadınlarının ziynet eşyasını sattılar. Derken Reyyâh, Muhammed'in Mezâd'a kadar geldiği haberini aldı. Bunun askerleriyle birlikte atlarına binerek onu karşılamak için çıktılar. Muhammed ondan önce mezkûr yere gitmek üzere hareket etmişti. Onun maiyetinde Cübeyr

b. Abdullah es-Sülemî, Cübeyr b. Abdullah b. Ya'kūb b. Atâ ve Abdullah b. Âmir es-Sülemî vardı. Su almaya giden bir kadın arkadaşına şöyle diyordu: "Reyyâh harekete geçerek Muhammed'i Mezâd'da karşılamak istemektedir. Onlar ise çarşıya kadar gidip Cüheyne'ye ait bir eve kapanmışlar ve kapısını kapatmışlar. Reyyâh kapının yanından geçmesine rağmen olaydan haberi olmamıştır. Sonra Mervân'ın evine döndü. Yatsı olunca evde namaz kıldı ve dışarı çıkmadı.

Rivayete göre Muhammed hakkında Reyyâh'a malumat ve- [553]
ren Benî Âmir b. Lüey'den Süleyman b. Abdullah b. Ebû Sebre idi.

Fazl b. Dükeyn'den naklen şöyle dediği anlatıldı: Bana anlatıldığına göre Ubeydullah b. Amr b. Ebû Züeyb ve Abdülhamîd b. Ca'fer başkaldırmadan önce Muhammed'e giderek ona şöyle dediler:

"Başkaldırmak için daha neyi bekliyoruz? Vallahi bu ümmetin içinde ona karşı senden daha karamsarını bulamadık. Yalnız başına da olsan seni başkaldırmaktan alıkoyan nedir?

Ömer dedi: Îsâ bana şöyle anlattı: Babam bana dedi ki:

Reyyâh bizi çağırdı. Ben, Ca'fer b. Muhammed b. Ali b. Hüseyin, Hüseyin b. Ali b. Hüseyin b. Ali, Ali b. Ömer b. Ali b. Hüseyin b. Ali, Hasan b. Ali b. Hüseyin b. Ali b. Hüseyin b. Ali ve aralarında İsmâil b. Eyyûb b. Seleme b. Abdullah b. Velîd b. Mugīre ve oğlu Hâlid'in de bulunduğu Kureyş'ten bir grupla ona gittik. Mervân'ın evinde yanında otururken tekbir sesinin her şeyi bastırdığını gördük. Sesin muhafızlardan çıktığını sandık. Onlar da evden çıktığını sandılar. Bunun üzerine –Reyyâh'ın maiyetinden– İbn Müslim b. Ukbe yerinden fırladı ve kılıcına yaslanarak Reyyâh'a: "Sözümü dinlersen bunların boynunu vuracağım," dedi. Ali b. Ömer dedi: "Vallahi o gece az kalsın işimiz bitiriliyordu. Ta ki Hüseyin b. Ali ayağa kalktı ve şöyle dedi: "O seni aşan bir durumdur. Biz itaat üzereyiz." Sonra Reyyâh ve Muhammed b. Abdülazîz kalktılar; Yezîd'in evindeki bir kubbenin altına girdiler ve orada saklandılar. Biz de kalktık, Abdülazîz b. Mervân'ın evinden çıktık ve Âsım b. Amr Sokağı'nda bulunan tepecikler üzerinden gitmeye başladık. İsmâil b. Eyyûb oğlu Hâlid'e: "Ey oğlum! Vallahi kalkmaya gücüm yok, bana yardım et," dedi. Oğlu ona yardım etti.

Muhammed b. Yahyâ bana Abdülazîz b. İmrân'dan naklen şöyle dediğini anlattı: Babam bana şöyle dedi:

Reyyâh, Mervân'ın evindeyken gece vakti Muhammed'in isyan edeceğini haber aldı. Bunun üzerine kardeşim Muhammed b. İmrân, Abbâs b. Abdullah b. Hâris b. Abbâs ve başkalarına haber gönderdi. Bunun üzerine |554|kardeşimle beraber çıktık ve yatsıdan sonra yanına vardık. Ona selam verdik ancak selamımızı almadı. Oturduktan sonra kardeşim ona: "Emîr nasıl akşamladı?" diye sordu. O zayıf bir sesle iyi dedi ve uzun süre ses çıkarmadı. Sonra kendine gelmiş gibi: "Ey Medineliler! Müminlerin Emîri yeryüzünün doğusunda veya batısında olsun hasmının takipçisidir. O aranızda geçinip gitmektedir. Allah'a yemin ederim bu adam isyan ederse hepinizi kılıçtan geçireceğim," dedi. Kardeşim ona: "Vallahi bu bâtıl bir iddiadır. Allah seni ıslah etsin. Bu iş için seni uyarıyorum," dedi. Emîr: "Burada oturanların içinde aşireti en büyük olan sensin. Aynı zamanda Müminlerin Emîri'nin kādısısın, aşiretini çağır," dedi. Bunun üzerine kardeşim ayağa kalktı. Ancak Emîr: "Otur, sen git ey Sâbit," dedi. Bunun üzerine ayağa kalktım ve Talha muhitinde, Sa'd ile Ezher'in evinin civarında oturan Benî Zühre'ye: "Silahlı olarak hazır olun!" diye haber gönderdim. Bunun üzerine onlardan Bişr geldi. İbrâhim b. Ya'kūb b. Sa'd b. Ebû Vakkās omzunda yayı olduğu hâlde –nitekim çok mahir bir okçuydu– geldiler. Kalabalık olduklarını görünce Reyyâh'ın yanına girdim ve Benî Zühre silahlı olarak geldiler. "Onlara izin verecek misin?" dedim. Reyyâh: "Gece vakti silahlı insanları yanıma getirmek mi istiyorsun? Onlara söyle meydanda otursunlar. Bir vukuat olursa savaşsınlar," dedi. Bunun üzerine onlara: "Girmenize izin vermiyor. Şimdilik anormal bir durum yok. Oturup sohbet edelim," dedim.

Ravi dedi: Az bir müddet bekledikten sonra Abbâs b. Abdullah b. Hâris bir süvari grubuyla çıktı ve Seniyye'nin başına kadar geldi, etrafı kolaçan ettikten sonra evine gidip içine kapandı. Biz bu hâldeyken Zevrâ tarafından koşarak gelen ve Abdullah b. Mutî"in eviyle Rahbetü'l-Kadâ arasında su dağıtım noktasında durdular. Ravi dedi: Birbirimize: "Vallahi durum kötü ve ciddidir," dedik. Sonra uzaktan bir ses duyduk. Uzun bir geceydi. Derken Muhammed b. Abdullah, Mezâd'dan

iki yüz elli adamıyla geldi. Benî Selime ve Buthan'a vardığında: "Benî Selime'den Allah'ın izniyle geçin," dedi. Bu sırada tekbir seslerini duyduk. Sonra ses kesildi. Grup geliyordu. İbn Hubeyn Sokağı'ndan geçince çarşı güzergâhını takip ederek Hurmacılar (*Temmârîn*) tarafından Kafesçiler (*Ashâbu'l-Akfâs*) noktasından İbn Hâşim'in evinde bulunan hapishaneye geldi. Kapıyı kırdı ve içindekileri çıkardı. Sonra ilerledi ve [555]
Yezîd'in eviyle Üveys'in evi arasındayken korkulu bir manzarayla karşı karşıya kaldık.

Ravi dedi: İbrâhim b. Ya'kūb indi ve ok torbasını boşaltarak: "Atayım mı?" dedi. "Hayır, yapma," dedik. Muhammed'in evi Rahbe'deydi. Ardından Âtike bint Yezîd'in evine kadar geldi ve kapısında oturdu. İnsanlar kapışmaya başladılar. Bu arbedede mescitte sabahlayan bir Sindli adam öldürüldü. Onu Muhammed'in adamlarından biri öldürdü.

Ravi dedi: Saîd b. Abdülhamîd b. Ca'fer bana Cehm b. Osman'dan naklen şöyle dediğini anlattı:

Muhammed yanında olduğumuz hâlde Mezâd'dan bir merkep üzerinde çıktı. Piyadelerin başına Havvât b. Bükeyr b. Havvât b. Cübeyr'i getirdi. Abdülhamîd b. Ca'fer'i kısa mızrakla silahlandırdı. "Bununla iş çıkaracaksın," dedi. Abdülhamîd onu taşıdıktan kısa bir müddet sonra onu bundan muaf tutmasını istedi. Muhammed onu muaf tuttu ve oğlu Hasan b. Muhammed ile görevlendirdi.

Ravi dedi: Îsâ bana Ca'fer b. Abdullah b. Yezîd b. Rükâne'den naklen şöyle dediğini anlattı:

İbrâhim b. Abdullah kardeşine iki yük kılıç gönderdi ve onları Mezâd'da bıraktı. İsyan ettiği gece bize şöyle haber gönderdi: Ne kadardık sanıyorsunuz? Sayı olarak yüz kadardık. Siyah bir Arap merkebi üzerindeydi. Karşımıza iki yol çıktı. Buthan ve Selime yolları. Ona: "Hangi yolu izleyelim," dedik: "Benî Selime yolunu izleyin Allah sizi selamete kavuştursun," dedi. Bu yolu izledik ve Mervân'ın evine vardık.

Ravi dedi: Benî Yerbu"dan Muhammed b. Amr b. Rutbîl b. Nehşel bana Ebû Amr el-Medînî'nin –Kureyşli bir zat– şöyle dediğini anlattı:

Medine'de yağmur birkaç gün yağdı. Yağmur durunca ardından süratle çıktım. Medine'den uzaklaşmıştım. Ben yü-

kümü indirmiş istirahat ederken yanıma nereden geldiğini bilmediğim bir adam geldi ve oturdu. Üzerinde çürümüş ve kirli bir elbiseyle yine çürümüş bir sarık vardı. Ona "Nereden geliyorsun?" dedim. "Küçük bir sürüm var. Çobanına bir işim vardı, ona tavsiyede bulundum. Sonra dönüp ailemin yanına gideceğim," dedi. Ne kadar ilmî bir konuya değinsem adam beni geride bırakıyor, fazlasıyla beni aydınlatıyordu. Gittikçe onu ve ileri sürdüğü hususları takdir etmeye başladım. "Hangi inançtansın?" dedim. "Müslümanlardanım," dedi. "Tamam, hangi gruptan?" dedim. Adam: "Önemli değil. Başka bir sözün var mı?" dedi. "Evet, kimsin?" dedim. Adam:

[556] *Ayakkabısı delik ve yarasından şikâyet etmektedir.*

Üç beyitten oluşan bir kıtadır.

Ravi dedi: Sonra arkasını dönüp gitti. Vallahi gözümün görebildiği kadar gitmeden onu tanımadığıma pişman oldum, kim olduğunu sormak için peşine düştüm. Ancak sanki yer yarılıp içine girmişti. Sonra yükümün bulunduğu noktaya döndüm. Ardından Medine'ye döndüm. Bir gün ve bir gece geçmeden Medine'de sabah namazına gittim. Baktım bir zat bize namaz kıldırıyordu. Sesi bana tanıdık gelmedi. Namazda Fetih suresini okudu. Namazı bitirip minbere çıkınca çölde karşılaştığım zat olduğunu gördüm. Yani Muhammed b. Abdullah b. Hasan.

Ravi dedi: Kureyş'in azatlısı İsmâil b. İbrâhim b. Hûd bana şöyle anlattı: İsmâil b. Hakem b. Avâne'nin ismini zikrettiği bir zattan naklen benzer bir olayı naklettiğini işittim. İsmâil dedi:

Olayı Enbar'dan Ebû Ubeyd adında bir adama anlattım. Kendisi şöyle dedi: "Muhammed veya İbrâhim Benî Dabbe'den –İsmâil b. İbrâhim b. Hûd'un sandığına göre– bir adamı göndererek Ebû Ca'fer hakkında bazı bilgileri almasını istedi. Bunun üzerine adam emniyetin başında bulunan Müseyyeb'e gitti ve ona akrabalık bağını anlattı. Müseyyeb: "Senin durumunun Müminlerin Emîri'ne arz edilmesi gerekir," dedi ve onu Ebû Ca'fer'in huzuruna çıkardı. Bunun üzerine itiraf etti. Ona: "Ondan neleri duydun?" diye sordu. Şöyle dedi:

Korku onu yollara düşürdü ve onu tahkir etti. Savaşın ateşine dayanamayanın hâli böyledir.

Ebû Ca'fer dedi: Ona haber ver. Biz şöyle deriz:

Bir zillet planı ki onun önüne ölümü dikeriz. Ona, ölüm gelirse buyurun gelsin deriz.

Ebû Ca'fer: "Git ona tebliğ et," dedi.

Ömer dedi: Ezher b. Saîd b. Nâfi' –olayın şahidi olarak– bana şöyle anlattı:

Muhammed 1 Receb 145 tarihinde isyan etti. Adamlarıyla birlikte Mezâd'da geceledi. Sonra bir gece vakti geldi, hapishaneyle beytülmâli bastı. Ardından Reyyâh, ve İbn Müslim'in hapse atılmalarını emretti. İkili birlikte İbn Hişâm'ın evinde hapsedildiler.

Ömer dedi: Ya'kūb b. Kāsım bana Ali b. Ebû Tâlib'den naklen şöyle dediğini anlattı: [557]

Muhammed, 145 yılında cemâziyelâhir ayının bitimine iki gün kala isyan etti.

Ömer b. Râşid bana şöyle anlattı:

Muhammed cemâziyelâhirin bitimine iki gün kala isyan etti. İsyan ettiği gece başında sarı bir Mudar külahı, üzerinde de sarı bir aba vardı. Ayrıca biriyle belini diğeriyle de başını sardığı iki kefiyesi vardı. Kılıcını kuşanmıştı. Adamlarına: "Öldürmeyin! Öldürmeyin!" diyordu. Ev onlara açılmayınca Maksûre Kapısı'ndan girin," dedi. Bunun üzerine Maksûre Kapısı'ndan geçerek içindeki küçük kapıyı yaktılar. Bu sebeple hiç kimse geçemedi. Bunun üzerine Kasrî'nin azatlısı Rizâm kalkanını ateşin üzerine koyup geçince diğer insanlar da aynı şeyi yaparak geçtiler. Reyyâh'ın bazı adamları kapıyla uğraşmışlardı. Reyyâh ile birlikte bulunanlar Abdülazîz'in evindeki hamamdan çıktılar. Reyyâh ise Mervân'ın evinde bir odada tutundu ve merdiveninin yıkılmasını istedi. Ancak yine de bulunduğu yere çıktılar, onu indirerek Mervân'ın evinde alıkoydular. Kardeşi Abbâs b. Osman'ı da onunla birlikte alıkoydular. Muhammed b. Hâlid ve kardeşinin oğlu Nezîr b. Yezîd ve Rizâm hapiste bulunuyorlardı. Muhammed onları hapisten çıkardı; Nezîr'e emir vererek Reyyâh ve adamlarını gözetim altında tutmasını istedi.

Ömer dedi: Îsâ bana şöyle anlattı: Babam bana dedi ki:

Muhammed, Reyyâh ile kardeşinin oğlunu ve İbn Müslim b. Ukbe'yi Mervân'ın evinde hapsetmişti.

Ömer dedi: Muhammed b. Yahyâ bana Abdülazîz b. Ebû Sâbit'ten naklen dayısı Râşid b. Hafs'ın şöyle dediğini anlattı:

Rizâm, Nezîr'e: "Beni onunla baş başa bırak. Bana nasıl işkence ettiğini gördün," dedi. Nezîr ona: "Bu, ikinizin arasındaki bir meseledir," dedi. Nezîr çıkmak için kalkınca Reyyâh ona: "Ey Ebû Kays! Size yapacaklarımı yaptım. Hâlbuki onurlu insanlar olduğunuzu biliyordum," dedi. Nezîr: "Sen sana yakışanı yaptın, biz de bize yakışanı yapacağız," dedi. Rizâm ona yöneldi ancak Reyyâh ona yalvarmaya devam edince ondan vazgeçti ve şöyle dedi: "Vallahi güçlüyken şımarık sıkıntı anında denîsin."

Ömer dedi: Mûsâ b. Saîd el-Cumahî bana şöyle anlattı:

Reyyâh, Ensardan Benî Amr b. Avf'tan Mervân b. Ebû Salît'i hapsetti. Adam hapisteyken onu şöyle methetti:

[558] *Hukuku unutmadı Kays'ın mert adamı. O erkekleri erkeklere teslim eden biri değildir.*

Saîd kapıyı çalınca deve kuşu yavrusu gibi ona doğru ağır adımlarla gideriz.

Küçük karıncalar yürüyünce adımları küçük olur, mütevazı olarak seyreder.

Ömer dedi: Muhammed b. Yahyâ bana İsmâil b. Ya'kūb et-Teymî'den naklen şöyle dediğini anlattı:

Muhammed minbere çıktı. Allah'a hamdüsenada bulunduktan sonra şöyle dedi:

Ey insanlar! Allah düşmanı bu azgın Ebû Ca'fer'in durumu malumunuzdur. Âdeta Allah'a mülkünde meydan okur gibi ve Kâbe'yi küçümseyerek Yeşil Kubbe'yi bina etti. Oysa Firavun "*Ben sizin en yüce rabbinizim,*"[51] dediği için Allah onu yakalayıverdi. Şüphesiz bu dinde sorumluluk ve öncülük etme işi ilk Muhacirlerle onlara destek veren Ensara aittir. Allah'ım, bunlar haram kıldığını helal kıldılar. Helal kıldığını haram kıldılar. Senin korkuttuğuna aman verdiler. Senin aman verdiğini tehdit ettiler. Allah'ım onları tek tek cezalandır, onları dağıtarak öldür, onlardan hiç kimseyi muaf tutma. Vallahi kuvvet ve takat ehli olduğunuz için içinizden çıkmadım. Ben sizi kendim için seçtim. Vallahi buraya gelmeden Allah'a ibadet edilen beldelerde benim için biat alındı.

51 Nâziât, 79/24.

Ömer dedi: Mûsâ b. Abdullah bana şöyle anlattı: Babam bana babasından naklen şöyle anlattı:

Reyyâh, beni gönderince aynı gece haber Muhammed'e ulaştı. Bunun üzerine Muhammed isyan etti. Reyyâh beni götüren askerlere, Medine tarafından onlara doğru seyreden bir adam görürlerse boynumu vurmalarını söylemişti. Reyyâh, Muhammed'e götürülünce Muhammed ona: "Mûsâ nerede?" diye sordu. Reyyâh: "Ona ulaşılamaz. Vallahi onu Irak'a gönderdim," dedi. Muhammed: "Peşine adam gönder geri getir," dedi. Reyyâh: "Onu götüren askerlere: 'Medine tarafından onlara doğru seyreden kimse olursa onu öldürün,' diye söyledim," dedi. Bunun üzerine Muhammed adamlarına: "Kim Mûsâ'yı kurtarmak ister?" dedi. İbn Hudayr: "Ben varım," dedi. Muhammed: "Kendine adam seç ve git," dedi. Ravi dedi: Vallahi bizi ürkütmeden, sanki Irak tarafından gelmiş gibi karşımıza çıktı. Askerler onu görünce: "Müminlerin Emîri'nin elçileridir," diye söylediler. Tam yüz yüze geldiğimizde silahlarını çektiler ve grubun komutanıyla adamları beni aldılar. Devemi çöktürdüler ve bağımı çözdüler. Sonra beni Muhammed'e götürdüler.

Ömer dedi: Ali b. Ca'd bana şöyle anlattı: [559]

Ebû Ca'fer komutanlarının diliyle Muhammed'e mektuplar yazarak onu isyana davet ediyor, onun yanında olduklarını söylüyorlardı. Muhammed de: "Karşılaşacak olsak bütün komutanlar bana iltihak edecek," diyordu.

Ömer dedi: Muhammed b. Yahyâ bana Hâris b. İshak'tan naklen şöyle dediğini anlattı:

Muhammed, Medine'yi ele geçirince başına Osman b. Muhammed b. Hâlid b. Zübeyr'i getirdi. Abdülazîz b. Muttalib b. Abdullah el-Mahzûmî'yi de kādı olarak tayin etti. Emniyet kuvvetlerinin başına Ebü'l-Kalmes Osman b. Ubeydullah b. Abdullah b. Ömer b. Hattâb'ı getirdi. Divanın başına Abdullah b. Ca'fer b. Abdurrahman b. Misver b. Mahreme'yi getirdi. Muhammed b. Abdülazîz'e: "Bize yardım edeceğini ve bizimle ikamet edeceğini sanıyordum," dedi. Muhammed b. Abdülazîz özür diledi ve yardım edeceğini söyledi. Ancak gizlice ondan ayrıldı ve Mekke'ye geçti.

Ömer dedi: İsmâil b. İbrâhim b. Hûd bana Saîd b. Yahyâ Ebû Süfyân el-Himyerî'den naklen şöyle dediğini anlattı: Abdülhamîd b. Ca'fer bana şöyle anlattı:

Muhammed b. Abdullah'ın emniyet kuvvetlerinin başındaydım. Beni göreve gönderince yerime Zübeyrî'yi atadı.

Ömer dedi: Ezher b. Saîd b. Nâfi' bana şöyle anlattı:

Aralarında Dahhâk b. Osman b. Abdullah b. Hâlid b. Hizâm, Ebû Seleme b. Ubeydullah b. Abdullah b. Ömer b. Hattâb ve Hubeyb b. Sâbit b. Abdullah b. Zübeyr'in bulunduğu bir grup dışında insanların ileri gelenlerinden hiç kimse Muhammed'den ayrı düşmedi.

Ömer dedi: Ya'kūb b. Kāsım bana şöyle anlattı: Ninem Külsûm bint Vehb bana şöyle anlattı:

Muhammed isyan ettiğinde Medineliler ortalıktan çekildiler. Medine'den çıkanlar arasında kocam Abdülvehhâb b. Yahyâ b. Abbâd b. Abdullah b. Zübeyr de vardı. Kendisi Bakī''e gitmişti. Ben de Esmâ bint Hasan b. Abdullah b. Abdullah b. Abbâs'ın yanında saklandım. Abdülvehhâb bana birkaç beyit yazdı. Bunun üzerine ben de ona şöyle yazdım:

Seniyye gününde savaşan o gençlere Allah rahmet eylesin.
[560] *Onun için savaştılar: Kızcağızlar ve tertemiz soylar.*
Esed'in süvarileri dışında insanlar tümüyle onu bırakıp kaçtılar.

Külsûm dedi: İnsanlar da şu beyti ilave ettiler:

Nefsü'z-Zekiyye'yi öldüren Îsâ'yı Allah öldürsün.

Ömer dedi: Ensarın kardeşi Saîd b. Abdülhamîd b. Ca'fer b. Abdullah b. Hakem b. Sinân el-Hakemîi bana şöyle anlattı: Birden fazla ravi bana şöyle naklettiler:

Mâlik b. Enes'e, Muhammed ile birlikte isyan etmenin hükmü sorulduğunda "Boynumuzda Ebû Ca'fer'in biati vardır," denildi. Mâlik: "Kerhen biat ettiniz. Kerhen edilen yeminlerin hükmü yoktur," dedi. Bunun üzerine insanlar Muhammed'e koştular. Ancak Mâlik evinde oturdu.

Muhammed b. İsmâil bana Abdullah b. Ca'fer'in azatlısı İbn Ebû Müleyke'den naklen şöyle dediğini anlattı:

Muhammed isyan ettiğinde İsmâil b. Abdullah b. Ca'fer'e –yaşını başını almış bir zattı– haber göndererek kendisine biat etmesini istedi. İsmâil: "Ey kardeşimin oğlu! Vallahi sen öldürüleceksin. Ben sana nasıl biat edeceğim?" dedi. Bunun üzerine insanlar kısmen Muhammed'den uzaklaştılar. Benî

Muâviye de süratle Muhammed'in etrafında toplanmışlardı. Nitekim Hamâde bint Muâviye ona gelerek: "Ey amcam! Kardeşlerim dayılarının oğlunun etrafında toplandılar. Bu sözleri sarf ettiğin zaman insanları ondan uzaklaştırmış olacaksın, netice dayımın oğlu ve kardeşlerim öldürülmüş olacaklar," dedi. Ancak adam insanları caydırmaktan vazgeçmedi. Rivayete göre Hamâde ona saldırdı ve onu öldürdü. Muhammed namazını kıldırmak isteyince Abdullah b. İsmâil ona yönelerek: "Babamın öldürülmesi için emir veriyorsun sonra da onun namazını kıldırmak istiyorsun," dedi. Ancak muhafızlar onu uzaklaştırdılar ve Muhammed namazını kıldırdı.

Ömer dedi: Îsâ bana şöyle anlattı: Babam bana şöyle nakletti:

Ubeydullah b. Hüseyin b. Ali b. Hüseyin b. Ali gözleri bağlanmış vaziyette Muhammed'e götürüldü. Muhammed: "Eğer gözüm ona ilişirse onu öldüreceğim diye yemin ettim," dedi. Bunun üzerine Îsâ b. Zeyd: "Bırak boynunu vurayım," dedi. Ancak Muhammed ona mani oldu.

Ravi dedi: Eyyûb b. Ömer bana Muhammed b. Ma'n'dan naklen Muhammed b. Hâlid el-Kasrî'nin şöyle dediğini anlattı:

Muhammed isyan ettiğinde İbn Hayyân'ın hapishanesinde [561] bulunuyordum. Muhammed beni serbest bıraktı. Minberde yaptığı çağrıyı dinleyince: "Bu haklı bir davettir. Vallahi bunda güzel bir imtihan vereceğim," dedim. Ona: "Ey Müminlerin Emîri! Sen bu diyarda isyan ettin. Bu beldenin bir gediği üzerinde durulsa ahalisi açlıktan ve susuzluktan ölecektir. Benimle kalk on gecede yüz bin kılıçla onu vuracağım," dedim. Ancak razı olmadı. Bir gün yanındayken bana: "Ebü'l-Hasîb'in damadı İbn Ebû Ferve'nin –yağmaladığı– yanında bulduğumuz eşyadan daha kıymetlisini bulamadık. Ona: "Görüyorum ki eşyanın kıymetlisini görmüşsün," dedim. Sonra Müminlerin Emîri'ne yanındakilerin azlığını yazarak haber verdim, bana şefkatle baktı. Bunun üzerine Muhammed beni hapse attı ve Îsâ b. Mûsâ onu öldürdükten sonra da beni serbest bıraktı.

Ömer dedi: Saîd b. Abdülhamîd b. Ca'fer bana şöyle anlattı: Kız kardeşim Büreyke bint Abdülhamîd babasından naklen bana şöyle anlattı:

Bir gün Muhammed'in yanındaydım. Ayağı kucağımdaydı. Havvât b. Bükeyr b. Havvât b. Cübeyr içeri girdi ve ona selam

verdi. Zayıf bir sesle selamını aldı. Ardından Kureyşli bir genç içeri girdi ve ona selam verdi. Muhammed selamını güzelce aldı. Abdülhamîd: "Ona hâlâ asabiyetini bırakmıyorsun," dedim. Bana: "Nasıl yani?!" dedi. Ona: "Ensarın efendisi sana geldi, selam verdi. Ona zayıf bir şekilde karşılık verdin. Oysa Kureyş'in sıradan insanlarından biri sana geldi, selam verdi. Ona karşılık vermek için âdeta onun için kutlama yaptın," dedim. O: "Böyle yapmadım ancak sen çok hassas bir şekilde ve kimsenin yapmadığı kadar hassas baktın," dedi.

Ömer dedi: Abdullah b. İshak b. Kāsım bana şöyle anlattı:

Muhammed Hasan b. Muâviye b. Abdullah b. Ca'fer'i Mekke'ye tayin etti. Kāsım b. İshak'ı da onunla birlikte göndererek Yemen valiliğine getirdi.

Ravi dedi: Muhammed b. İsmâil akrabalarından naklen şöyle anlattı:

Muhammed davetini yaymak üzere Kāsım b. İshak'ı Yemen'e; Mûsâ b. Abdullah'ı Şam'a gönderdi. Ancak yerlerine ulaşmadan öldürüldüler.

Ravi dedi: Ezher b. Saîd bana şöyle anlattı:

Muhammed isyan ettiği zaman Abdülazîz b. Derâverdî'yi silahlanma işinden sorumlu tuttu.

[562] Ravi dedi: Muhammed b. Yahyâ, Muhammed b. Hasan b. Zebâle ve başkaları bana şöyle anlattılar:

Muhammed isyan ettiği zaman İbn Herme başkalarının söylemediğini Ebû Ca'fer hakkında dile getirdi:

Hilafet mücadelesinde hayal kuran ve dalalet içinde olanların sapık telkinleriyle temennilerde bulunanları dize getirdin.

Onlar sefahat ve korkaklıklarıyla kendilerini helak ettiler ve bu iddiasından bir çekirdek zarı kadar pay almadılar.

Tamah ve hırs sahipleri ona destek oldular. Ancak selin topladığı köpük gibi ortada kaldılar.

Yalan söyleyerek ve zulmederek İblis'i çağırdılar ancak o dalalet sahibi ve gaddar bile onlara icabet etmedi.

Onlar İblis'in itaatkâr kişileridir. Ancak o onlardan yüz çevirdi. Buna rağmen onlar onun peşine takılan hizbi oldular.

Onlar bu konuda ellerinden geleni yapmaktan kaçınmadılar ve dalalet yolundan geri durmadılar.

İnsanlar bu konuda seni kayırmadılar. Ne var ki celil olan Allah sana ihsanda bulundu.

Muhammed'in mirası sizin oldu. Siz esas ve usul kaybolduğu zaman hak ve hakikatin aslı oldunuz.

Ravi dedi: Mahmûd b. Ma'mer b. Ebü'ş-Şedâid el-Fezârî ve Mevhûb b. Reşîd b. Hayyân el-Kilâbî bana şöyle anlattılar:

Muhammed isyan edip de Îsâ onun üzerine gidince Ebü'ş-Şedâid şöyle dedi:

Asil atlar Îsâ b. Mûsâ ile senin üzerine gelmek üzereler. Artık acele etme.

Ömer dedi: Îsâ bana şöyle anlattı:

Muhammed esmerdi hatta koyu esmerdi. İri yarıydı. Koyu esmer olduğu için çöl karasal iklim insanı anlamında *kārî* lakabıyla da tanınırdı. Ebû Ca'fer ise ona kararmış anlamında *Muhammem* diyordu.

Ravi dedi: Îsâ bana İbrâhim b. Ziyâd b. Anbese'den naklen şöyle dediğini anlattı:

Muhammed ne kadar minbere çıktıysa mutlaka altından sert ve sürekli bir ses çıkardı. Ben yerimden onu izliyordum.

Ömer dedi: Abdullah b. Ömer b. Habîb bana şöyle anlattı: Minberde hitabesini yaparken Muhammed'in sohbetinde bulunan bir zat bana şöyle anlattı:

Muhammed konuşurken boğazında bir tıkanma oldu ve öksürerek boğazını temizlemeye çalıştı. Sonra tekrar boğazını temizlemek için öksürdü. Etrafına baktı ancak yer bulamayınca balgamını mescidin tavanına yapıştırdı.

Ömer dedi: Abdullah b. Nâfi' bana Ebû Râfi' ailesinden İbrâhim b. Ali bana şöyle [563] anlattı:

Muhammed kekemeydi. Minberde konuşurken sözün göğsünde gidip geldiğini ve eliyle göğsüne vurarak sözü çıkardığını gördüm.

Ravi dedi: Îsâ babasından naklen bana şöyle dediğini anlattı:

Bir gün Îsâ b. Mûsâ, Ebû Ca'fer'in yanına girdi. Ey Müminlerin Emîri! Allah seni sevindirsin," dedi. Ebû Ca'fer: "Neyle?" dedi. Îsâ: "Abdullah b. Ca'fer'in evini Benî Muâviye'den Hasan, Yezîd ve Sâlih'ten satın aldım." Ebû Ca'fer: "Seviniyor musun? Vallahi onu sana sattılar ki parasıyla sana karşı harekete geçecekler," dedi.

Ömer dedi: Muhammed b. Yahyâ bana Abdülazîz b. İmrân'dan naklen şöyle anlattı: Muhammed b. Abdülazîz Abdullah b. Rebî' b. Ubeydullah b. Abdülmüdan b. Ubeydullah şöyle dedi:

Muhammed Medine'de isyan etti. Bu sırada Mansûr Bağdat şehrini kamışlarla planını çizmiş ve Kûfe'ye gitmişti. Ben de onunla birlikte gittim. Bana seslendi. Yanına gittim. Uzun süre suskun kaldıktan sonra şöyle dedi: "Ey İbnü'r-Rebî'! Muhammed isyan etti." "Nerede isyan etti?" diye sordum. Medine'de," dedi. "Vallahi helak oldu ve başkalarını da helak etti. Ey Müminlerin Emîri! Vallahi doğru dürüst adamları olmadan başkaldırdı. Saîd b. Amr b. Ca'de el-Mahzûmî'nin bana anlattığı bir hikâyeyi anlatayım mı? Saîd şöyle anlattı: «Zap gününde Mervân ile birlikteydim. Mervân: "Ey Saîd! Bu süvarilerle bana karşı savaşan kim?" dedi. Ona: "Abdullah b. Ali b. Abdullah b. Abbâs'tır," dedim. Mervân: "Hangisidir? Onu bana tanıt," dedi. Ona: "O sarı benizli, güzel yüzlü ve kolları ince bir adamdır. Senin yanına girip hezimete uğradığında Abdullah b. Muâviye'ye küfreden kişidir," dedim. Mervân: "Onu tanıdım. Vallahi isterdim ki onun yerine Ali b. Ebû Tâlib benimle savaşsaydı. Zira Ali ve oğullarının bu işte bir nasipleri yoktur. Bu adam ise Benî Hâşim'dendir ve Resulullah'ın (sav.) amcası Abbâs'ın oğludur, Şam'ın kokusunu ve zaferinin kokusunu taşıyan bir zattır. Ey İbn Ca'de! Mervân'ın iki oğlu Abdullah ve Ubeydullah'a sancak verip Ubeydullah'tan daha büyük olan Abdülmelik'e sancak vermememin sebebini bilir misin?" "Hayır," dedim. Mervân: "Zira bu işin Abdullah'ın eline geçeceğini biliyordum. Ubeydullah ismi de Abdullah ismine Abdülmelik isminden daha yakındır. Bu sebeple ona sancak verdim," dedi.» Ebû Ca'fer: "Allah hakkı için İbn Ca'de sana bunu anlattı mı?" dedi. Ben: "Eğer sana anlattığımı İbn Ca'de bana anlatmadıysa Süfyân b. Muâviye'nin kızı boş olsun," dedim.

[564] Ömer dedi: Muhammed b. Yahyâ bana Hâris b. İshak'tan naklen şöyle dediğini anlattı:

Muhammed'in isyan ettiği gece Benî Âmir b. Lüey'den Üveys b. Ebû Serh ailesinden bir adam, Medine'den çıktı ve dokuz gün sonra gece vakti vardı ve şehrin kapısına dayandı ve seslenmeye başladı. Kapıyı açtılar ve onu içeri aldılar. Rebî' ona: "Bu saatte ne istiyorsun? Müminlerin Emîri henüz uykudadır," dedi. Adam: "Muhakkak onunla görüşmem lazım," dedi. Rebî': "Bize söyle, biz ona ileteceğiz," dedi. Adam kabul etmedi. Bunun üzerine Rebî', Müminlerin Emîri'nin yanına

girdi ve durumu anlattı. Ebû Ca'fer: "Ona talebini sor ve bana söyle," dedi. Rebî': "Adam seninle görüşmekten başka bir şey istemiyor," dedi. Bunun üzerine Ebû Ca'fer ona izin verdi. Huzuruna girince: "Ey Müminlerin Emîri! Muhammed b. Abdullah Medine'de başkaldırdı," dedi. Ebû Ca'fer: "Vallahi doğru söylüyorsan o öldürülecektir. Bana söyle kimler onunla beraberdir," dedi. Adam akrabalarından ve Medine'nin ileri gelenlerinden onunla birlikte olanların isimlerini söyledi. Ebû Ca'fer: "Sen onu gördün mü?" dedi. Adam: "O Resulullah'ın (sav.) mescidinde minberde otururken onu gördüm, izledim ve onunla konuştum," dedi. Bunun üzerine Ebû Ca'fer adamı bir eve aldı. Sabahlayınca Saîd b. Dînâr'ın bir elçisi ona geldi. Kendisi Îsâ b. Mûsâ'nın Medine'deki mallarına bakan adamıydı. O da Ebû Ca'fer'e Muhammed'in durumunu haber verdi. Ardından haberler gelmeye devam etti. Sonra Üveysliyi huzuruna çağırdı ve ona: "İnsanların senin izinden gitmelerini sağlayacak ve seni zengin edeceğim," diyerek yolda geçirdiği her bir gece için bin dirhem olmak üzere dokuz bin dirhem verdi.

Ömer dedi: İbn Ebû Harb bana şöyle anlattı:

"Ebû Ca'fer, Muhammed'in başkaldırdığını duyunca endişe etmeye başladı. Bunun üzerine Hâris el-Müneccim ona: "Ey Müminlerin Emîri! Neden ondan çekiniyorsun? Vallahi yeryüzüne hâkim olsa bile doksan günden fazla kalmaz," dedi.

Ömer dedi: Sehl b. Akîl b. İsmâil babasından naklen bana şöyle dediğini anlattı:

Muhammed'in başkaldırdığını haber alınca Ebû Ca'fer acilen Kûfe'ye gitti ve: "Ben Ebû Ca'fer'im, tilkiyi ininden çıkardım," dedi.

Ömer dedi: Abdülmelik b. Süleyman bana Habîb b. Merzûk'tan naklen Tesnîm b. el-Havârî'nin şöyle dediğini anlattı:

Abdullah'ın iki oğlu Muhammed ve İbrâhim zuhur ettikleri zaman Ebû Ca'fer yanında hapiste yatan Abdullah b. Ali'ye haber göndererek: "Bu adam isyan etti. Senin bir tavsiyen varsa onu bize söyle –nitekim onların nezdinde görüş ve kanaat [565] ehliydi–," dedi. Abdullah b. Ali: "Hapiste olan insanın fikri de mahpustur. Beni çıkar ki görüşüm de hür olsun," dedi. Ebû Ca'fer ona: "Adam gelip de kapımı çalsa bile seni çıkarmam. Ben senin için ondan iyiyim. O senin hane halkının kölesidir,"

dedi. Abdullah ona: "Hemen Kûfe'ye geç ve onların göğsüne çök. Zira onlar bu ailenin taraftarı ve yardımcılarıdırlar. Sonra etrafına askerî merkezler kur. Ondan çıkan, ona girenlerin boyunlarını vur. Selm b. Kuteybe'ye haber gönder –Rey'de bulunuyordu– sana gelsin. Şamlılara da yaz postaların taşıyabildiği kadar savaşçı ve yiğitleri sana göndersinler. Onları mükâfatlandır ve Selm ile birlikte sefere çıkar," diye tavsiyede bulundu. Nitekim de bu tavsiyeleri yerine getirdi.

Ömer dedi: Abbâs b. Süfyân b. Yahyâ b. Ziyâd bana şöyle anlattı: Üstatlarımızın şöyle dediklerini işittim:

Muhammed zuhur ettiği zaman Abdullah b. Ali hapisteydi. Bunun üzerine Ebû Ca'fer kardeşlerine: "Bu ahmağın savaş konusundaki görüşü hâlâ bizim için bir kıymet ifade eder. Ona gidin ve ona danışın. Ancak size söylediğimi ona haber vermeyin," dedi. Nitekim ona gittiler. Onları görünce: "Bir iş için mi geldiniz? Uzun zamandır beni terk ettiğiniz hâlde toplu hâlde bana gelmenizin bir sebebi olmalı," dedi. Onlar: "Müminlerin Emîri'nden izin istedik o da izin verdi," dediler. Abdullah: "Önemli değil. Sizde ne haber var?" dedi. Onlar: "Abdullah'ın oğlu isyan etti," dediler. Abdullah: "Sizce İbn Selâme –Ebû Ca'fer– ne yapacak?" dedi. Onlar: "Vallahi bilmiyoruz," dediler. Abdullah: "Cimrilik onu öldürdü. Ona söyleyin malları çıkarsın ve askerlere dağıtsın. Galip gelirse malı tekrar ona dönecektir. Mağlup olursa tek bir dirheme bile sahip çıkamayacak," dedi.

Ömer dedi: Abdülmelik b. Şeybân bize şöyle anlattı: Misma b. Abdülmelik'in azatlısı Zeyd bana şöyle nakletti:

Muhammed zuhur edince Ebû Ca'fer, Îsâ b. Mûsâ'yı çağırdı ve ona şöyle dedi: "Muhammed zuhur etti. Onun üzerine git." Îsâ: "Ey Müminlerin Emîri! Etrafında amcaların ve amcazadelerin var. Onları çağır ve onlara danış," dedi. Ebû Ca'fer: İbn Herme'nin şu sözlerine ne demeli:

Bir adam görürsünüz. O sırrını kimseyle paylaşmaz, yapmak istediğini kimsenin kulağına fısıldamaz.

Bir şey getirirse imtina etmiş olan gibi gider ve ben yapacağım derse yapar.

[566] Ömer dedi: Muhammed b. Yahyâ bana şöyle anlattı: Bu nüshaları Muhammed b. Beşîr'den istinsah ettim. Nitekim Beşîr onları tashih ediyordu. Ebû Abdurrahman da onları Iraklıların kâtiplerinden ve Hakem b. Sadaka b. Nizâr'dan bana nakletti. İbn Ebû Harb'in de onları tashih ettiğini işittim:

Onun iddiasına göre Muhammed'in mesajı Ebû Ca'fer'in eline geçince Ebû Eyyûb: "Bırak ben ona cevap vereyim," dedi. Ebû Ca'fer: "Hayır, onun cevabını ben vereceğim. Soy sop üzerine çatışırsak beni onunla baş başa bırakın.

Ebû Ca'fer el-Mansûr, Muhammed b. Abdullah'ın Medine'de isyan ettiğini duyunca ona şöyle yazdı:

Bismillahirrahmânirrahîm. "*Allah ve Resulü'ne karşı savaşanların ve yeryüzünde fesat çıkarmaya çalışanların cezası ancak ya öldürülmeleri, ya asılmaları ya el ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi ya da bulundukları yerden sürülmeleridir. Bu onların dünyadaki rüsvalığıdır. Ahirette de onlar için büyük azap vardır. Ancak siz kendilerini yenip ele geçirmeden önce tövbe edenler müstesna; biliniz ki Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir.*"[52] Sana güç yetirmeden tövbe eder ve bulunduğun hâlden dönersen senin için boynumda Allah'ın ahdi, misakı ve zimmetiyle Resulü'nün (sav.) zimmeti vardır. Sana aman veriyorum. Bütün oğullarına, kardeşlerine, hane halkına ve size uyanlara mallarınız ve canlarınız konusunda aman veriyorum. Ele geçirdiğin mallarla akıttığın kanlardan da seni sorumlu tutmayacağım. Sana bir milyon dirhem vereceğim, bütün taleplerini karşılayacağım. İstediğin memlekette ikamet etmene yardımcı olacağım. Hane halkından hapiste olanları serbest bırakacağım. Sana gelen, sana biat eden, sana uyan veya senin hareketine dâhil olan herkese aman verecek ve onları yaptıklarından sorumlu tutmayacağım. Bundan emin olmak istersen bana istediğin kimseyi gönder istediğin aman, ahit ve misakı senin için alsın.

Ebû Ca'fer başlık olarak "Allah'ın kulu ve Müminlerin Emîri Abdullah'tan Muhammed b. Abdullah'a!" diye yazdı.

Muhammed b. Abdullah da ona şöyle yazdı:

Bismillahirrahmânirrahîm. Allah'ın kulu Mehdî Muham- [567]
med b. Abdullah'tan Abdullah b. Muhammed'e! "*Tâ-Sîn-Mîm. Bunlar apaçık kitabın ayetleridir. İman eden bir kavim için Mûsâ ile Firavun'un haberlerinden bir kısmını sana gerçek şekliyle nakledeceğiz. Firavun yeryüzünde gerçekten azmış, halkı-*

52 Mâide, 5/33-34.

nı çeşitli sınıflara bölmüştü. Onlardan bir zümreyi küçümsüyor ve onların oğullarını boğazlıyor kadınlarını ise sağ bırakıyordu. O bozgunculardandı. Biz ise yeryüzünde güçsüz düşürülenlere lütufta bulunmak ve onları yeryüzüne mirasçı kılmak istiyorduk. Yeryüzünde onları hâkim kılmak, Firavun ile Haman'a ve askerlerine onlardan korktukları şeyi göstermek istiyorduk."[53]
Ben de sana, bana vadettiğin amanı sana vadediyorum. Zira bu hak bizimdir. Siz bizim vesilemizle bu hakkı iddia ettiniz ve Şiamızla bu yola çıktınız. Bizim sayemizde nasiplendiniz. Babamız Ali vasi ve imamdı. Onun evlatları varken siz ona nasıl vâris oldunuz? Sonra biliyorsun ki bu işe talip olan hiç kimse sahip olduğumuz nesep, onur, meziyet ve babalarımızın şerefi gibi meziyetleri yoktur. Biz lanetlilerin, kovulmuşların ve Tulekā'nın oğulları değiliz. Benî Hâşim içinde hiç kimse akrabalıkta, İslam'daki kıdemde ve fazilette bizim seviyemizde değildir. Bizler Cahiliye döneminde Resulullah'ın (sav.) annesi Fâtıma bint Amr'ın, İslam döneminde de kızı Fâtıma'nın oğullarıyız. Allah bizi seçti ve bizim için seçti. Babamız Muhammed (sav.) peygamberlerdendir. Babamız Ali de ilk Müslümandır. Resulullah'ın en faziletli zevcesi Hadîce et-Tâhire'dir. Kıbleye ilk yönelen de odur. En hayırlı kızı da Fâtıma'dır ve cennet kadınlarının büyüğüdür. İslam döneminde doğan Hasan ve Hüseyin cennet gençlerinin efendileridirler. Hâşim, Ali'nin dedesi ve babasının dedesidir. Abdülmuttalib de benim ve babamın dedesidir. Resulullah da Hasan ve Hüseyin
[568] vasıtasıyla iki taraftan da dedemdir. Ben nesep olarak Benî Hâşim'in ortancasıyım. Babası ayan beyan olanım. Acemlerle bir alakam yoktur. Benim hakkımda cariyelerle çekişilmedi. Cahiliye döneminde de İslam döneminde de Allah babalarımı ve annelerimi seçmiştir. Hatta ateş ehlinden olanları bile seçmiştir. Cennette makamı en yüksek olanın oğluyum. Azabı en hafif olanın da oğluyum. Hayırlıların en hayırlısının oğluyum. Kötülerin en hayırlısının evladıyım. Cennet ehlinin en hayırlısının evladı ve aynı zamanda ateş ehlinin en iyisinin de evladıyım. Bana itaat eder ve davetime icabet edersen canın ve malın konusunda sana aman vereceğim. Ancak hududa

53 Kasas, 28/1-5.

giren konularla Müslüman veya antlaşmalıların hukukunu ilgilendiren konular hariç. Bu konularda senin sorumluluğunu gerektirenleri biliyorsun. Emîr ehli olarak ben senden daha haklıyım ve daha çok ahde vefa gösteririm. Zira bana verdiğin sözlerin aynısını daha önce başka adamlara vermiştin. Bana hangi sözü veriyorsun? İbn Hübeyre'ye verdiğin söz mü? Yoksa amcan Abdullah b. Ali'ye verdiğin söz mü? Yoksa Ebû Müslim'e verdiğin söz mü?

Ebû Ca'fer ona şöyle yazdı:

Bismillahirrahmânirrahîm. Senin sözlerini gördüm ve mektubunu okudum. En çok kadın akrabalığı ile övünüyorsun. Bu ise kaba ve sıradan insanların itibar ettiği bir unsurdur. Allah kadınları baba ve amca gibi unsurların akrabalık bağı gibi kılmadı. Asabe ve velayet gibi de kılmadı. Zira Allah kitabında amcayı baba olarak zikretti, onunla başladı ve onu yakın babaya takdim etti. Eğer Allah kadınları akrabalıkları nispetinde seçseydi Âmine en yakınları, hakkı en büyük olanı ve cennete ilk gireni olurdu. Bu sebeple Allah'ın yarattıklarını seçmesi O'nun ilmiyle alakalıdır ve bunun sonucudur.

Ebû Tâlib'in annesi Fâtıma hakkında söylediklerine gelince Allah, erkek olsun kız olsun hiçbir evladına İslam'ı nasip [569]
kılmadı. Eğer akrabalık bağıyla İslam kimseye nasip olsaydı Abdullah'a nasip olurdu ve dünyada ve ahirette her türlü hayra nail olurdu. Bu nedenle bunlar Allah'ın elindedir ve Allah dini için dilediğini seçer. Allah şöyle buyurur: "*Sen sevdiklerini hidayete erdiremezsin. Allah dilediğini hidayete erdirir, hidayet ehlini en iyi bilendir.*"[54] Allah, Muhammed'i peygamber olarak gönderdiğinde dört amcası vardı. Allah ona: "*En yakın akrabalarını uyar,*"[55] ayetini vahyetti. Bunun üzerine onları uyardı ve İslam'a davet etti. İki amcası icabet ederken ki bunlardan biri de benim babamdır. İkisi de imtina ettiler, onlardan biri de senin babandır. Bu sebeple Allah onlarla olan velayet bağını kesti; aralarında ne ahit ne zimmet ne de miras bağı bıraktı. Azabı en hafif olanın ve kötülerin en hayırlısının evladı olduğunu iddia ettin. Oysa küfrün küçüğü olmadığı gibi Allah'ın

54 Kasas, 28/56.
55 Şuarâ, 26/214.

azabının hafifi veya azı olmaz. Şerde de hayır yoktur. Allah'a iman eden bir kimsenin ateşle iftihar etmesi yaraşmaz. Oraya gittiğinde anlayacaksın. "*Zulmedenler nasıl devrildiklerini anlayacaklardır.*"[56] Ali'nin annesi Fâtıma ile iftihar etmene, Hâşim'in iki taraftan da dedesi olduğunu, Hasan'ın annesi olmasına, Abdülmuttalib'in iki taraftan onun dedesi olduğunu Peygamber'in iki taraftan deden olduğunu söylemene gelince, öncekilerle sonrakilerin en hayırlısı Resulullah'tır (sav.). Hâlbuki Hâşim yalnızca bir taraftan, Abdülmuttalib de bir taraftan onun dedesidir.

Nesèp olarak Benî Hâşim'in ortancası olduğunu, ana ve baba olarak en açık seçik olanları olduğunu iddia ediyorsun. Cariyelerden doğma olmadığını söylüyorsun. Sen bununla bütün Benî Hâşim'e karşı öğünüyorsun. Bir bak yarın Allah'a ne hesap vereceksin? Sen haddini aştın; kendisi, babası, öncesi ve sonrasıyla senden hayırlı olana yani İbrâhim b. Resulullah'a karşı, dolayısıyla onun babasına karşı övünmüş oluyorsun. Babanın oğulları içinde en hayırlıları ve en faziletlileri cariyelerden doğanlardır. Resulullah'ın (sav.) vefatından sonra doğan Ali b. Hüseyin'den daha faziletlisi yoktur. O da bir cariyeden doğmadır. O senin deden Hasan b. Hasan'dan üstündür. Ondan sonra içinizde onun oğlu Muhammed b. Ali gi-
[570] bisi de yoktur, ninesi cariyedir. O babandan da hayırlıdır. Oğlu Ca'fer gibisi de yoktur. Onun da ninesi cariyedir, o da senden hayırlıdır.

Sizin, Resulullah'ın (sav.) oğullarıyız sözünüze gelince, Allah kitabında "*Muhammed sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir.*"[57] buyurmaktadır. Sizler onun kızının oğullarısınız. Tabii ki yakın bir akrabalıktır ancak mirası ve velayeti haiz bir bağ değildir. Onun için imamet caiz değildir. Öyleyse onunla imamet nasıl vâris olunur? Baban her vesileyle ona talip oldu. O onu gündüz çıkardı, hastalığını gizli tuttu ve gece defnetti. Ancak insanlar Ebû Bekir ve Ömer'de ısrar ettiler, üstün tuttular. Müslümanlar arasında ihtilaf götürmeyen Sünnet'e göre annenin babası yani dede, dayı ve teyze vâris olmazlar.

56 Şuarâ, 26/227.
57 Ahzâb, 33/40.

Ali ve İslam'daki kıdemiyle iftihar etmene gelince, Resulullah (sav.) vefat edeceği zaman namaz kıldırmayı başkasına emretti. Sonra insanlar peş peşe halife seçerken ona yer vermediler. Sonra altı kişinin içinde olmasına rağmen onu uzak tuttular; Abdurrahman, Osman'ı ona tercih etti. Osman öldürülünce ölümünden dolayı suçlandı. Talha ve Zübeyr onunla savaştılar. Sa'd ise ona biat etmekten kaçındı ve kapısını yüzüne kapattı. Ondan sonra da Muâviye'ye biat etti. Sonra her vesileyle hilafete talip oldu ve uğrunda savaştı. Sonra taraftarları dağıldılar. Hakem olayından önce adamları ona karşı şüphe ve tereddüde düştüler. Ardından iki hakeme razı oldu, onlara söz verdi ve taahhütte bulundu. Ancak ikili onu görevden almakta anlaştılar. Ardından Hasan halife oldu. Ancak hilafeti Muâviye'ye bez parçalarıyla, parayla sattı ve Hicaz'a geçti. Taraftarlarını da Muâviye'ye bıraktı. İşi ehline bırakmadı, haksız yere mal ve para elde etti. Hilafette bir hakkınız olsa bile onu satmış oldunuz ve parasını aldınız. Sonra amcan Hüseyin b. Ali, İbn Mercâne'ye isyan etti. Ancak insanlar ona karşı İbn Mercâne'nin safında durdular, onu öldürdüler, kellesini ona verdiler. Sonra Benî Ümeyye'ye isyan ettiniz. Ancak sizi öldürdüler, hurma ağaçlarına astılar. Sizi ateşle yaktılar, beldeden beldeye sürdüler. Bu cümleden olmak üzere Yahyâ b. Zeyd, Horasan'da öldürüldü. Erkeklerinizi öldürdüler, çocuk- [571]
larla kadınları esir aldılar. Onları Şam'a götürülen esirler gibi mindersiz tahtırevanlarda taşıdılar. Bunun üzerine öcünüzü almak için isyan ettik. Nitekim kanınızı yerde bırakmadık. Sizi onların topraklarına ve diyarına hâkim kıldık. Selefinizi tekrar ikame ettik, itibarını koruduk. Ancak bunları bizim aleyhimize bir hüccet gibi kullandın.

Babanı anmamızı onu Hamza, Abbâs ve Ca'fer'e takdim ettiğimiz anlamında zannettin. Oysa sandığın gibi değildir. Bunlar dünyadan salimen göçtüler. Onlar hakkında herhangi bir ihtilaf söz konusu değildir, faziletleri hakkında bir ittifak vardır. Oysa baban savaşlarla müptela oldu. Benî Ümeyye farz namazlarında kâfirlere lanet okudukları gibi onu lanetliyorlardı. Onun için mücadele ettik ve onun faziletini onlara hatırlattık. Hatta onlara şiddetle karşı koyduk, ona yaptıklarının

zulüm olduğunu söyledik. Bildiğin gibi hacılara su verme ve Zemzem hizmeti bize ait bir ikramdır. Bu hak Abbâs'a geçti. Baban bu konuda bizimle ihtilafa düştü. Ancak Ömer bizim lehimize karar verdi. Bu nedenle Cahiliye döneminde olduğu gibi İslam döneminde de bu hizmet bizde kaldı. Hatta Medine halkı kuraklığa maruz kalınca Ömer Rabbine tevessül ederken babamızın adıyla tevessül etti. Bunun üzerine Allah onlara hayat verdi ve yağmuru indirdi. Oysa baban hazır bulunduğu hâlde onunla tevessül etmedi. Bildiğin gibi Peygamber'den sonra Abdülmuttalib'in oğulları içinde Abbâs'tan başka kimse kalmamıştı. Bu sebeple vârisi amcasıdır. Benî Hâşim'den birçok kimse bu işe talip olduysa da ancak Abbâs'ın oğullarına kısmet oldu. Hacılara su verme hizmeti, Peygamber'e vâris olma ve hilafet hakları Abbâs'ın oğullarındadır. Böylece Cahiliye ve İslam dönemlerinde dünya ve ahirete ait şeref ve faziletlere Abbâs vâris oldu ve onları miras bıraktı.

Bedir ile ilgili söylediklerine gelince, İslam geldiğinde Abbâs, Ebû Tâlib'i ve ailesini besliyordu. Karşı karşıya kaldıkları geçim darlığı sebebiyle onlara infak ediyordu. Abbâs kerhen Bedir'e götürülmeseydi Tâlib ve Akîl açlıktan öleceklerdi. Utbe ve Şeybe'nin haşlama kazanları vardı. Abbâs yediren bir kişiydi. Bu nedenle sizi ayıptan ve eleştiriden uzak tuttu, geçiminizi sağladı. Sonra Bedir günü fidye vererek Akîl'i esaretten kurtardı. Öyleyse Cahiliye döneminde sizin geçiminizi sağladığımız, fidye vererek esaretten kurtardığımız, babaların kerem ve alicenaplığına sahip olduğumuz, peygamberlerin sonuncusunun mirasçısı olduğumuz, sizin âciz kaldığınız yerde almaya muvaffak olamadığınız öcünüzü aldığımız hâlde bize karşı nasıl övünürsün? Allah'ın selamı ve rahmeti senin üzerinde olsun.

[572] Ömer b. Şebbe dedi: Muhammed b. Yahyâ bana Hâris b. İshak'tan naklen şöyle dediğini anlattı:

İbnü'l-Kasrî, Muhammed'e ihanet etmeye karar verdi. Bu maksatla ona: "Ey Müminlerin Emîri! Mûsâ b. Abdullah ile azatlım Rizâm'ı Şam'a gönder ki insanları sana davet etsinler," dedi. Muhammed onları gönderdi. Rizâm, Mûsâ ile birlikte Şam'a gitti. Muhammed, Kasrî'nin onun aleyhinde Ebû Ca'fer'e

yazdığını anladı. Bunun üzerine maiyetindeki birkaç kişiyle onu İbn Hişâm'ın evinde hapsetti. Burası cenazelerin namazının kıldırıldığı kıblegâhtır. Bugün bu mekân hadımların iğdiş edildikleri yerdir. Rizâm, Mûsâ ile birlikte Şam'a gittiler. Sonra ondan ayrılarak Ebû Ca'fer'e gitti. Mûsâ, Muhammed'e şöyle yazdı: Sana bildirmeliyim ki Şam'ı gördüm ve insanlarıyla görüştüm. En güzel konuşan bile şöyle demiştir: "Vallahi beladan yeterince usandık ve canımız sıkıldı. Artık bu işe yer verecek imkânımız yok. Aslında buna ihtiyacımız da yok." Onlardan bir grup da şöyle demektedir: "Sabahladığımızda veya akşam vakti olunca bizim durumumuz üst makamlara iletilecek, bizler hedef olarak gösterileceğiz." Sana yazarken kendimi kamufle ettim. Zira kendim için korku duymaktayım. Hâris dedi: Rivayete göre Mûsâ, Rizâm ve Abdullah b. Ca'fer b. Abdurrahman b. Misver bir grup ile birlikte Şam'a gittiler. Teymâ'ya vardıklarında Rizâm onlara yiyecek almak gerekçesiyle onlardan ayrıldı ve Irak'a yöneldi. Mûsâ ve adamları da Medine'ye döndüler.

Ömer dedi: Îsâ bana şöyle anlattı: Mûsâ b. Abdullah Bağdat'ta yanımızda Rizâm olduğu hâlde bana şöyle anlattı:

Muhammed insanları ona yönlendirmek için beni ve Rizâm'ı bazı adamlarla birlikte Şam'a gönderdi. Dûmetülcendel'deyken bunaltıcı bir sıcağa maruz kaldık. Bunun üzerine bineklerimizden inerek bir gölette yıkandık. Derken Rizâm kılıcını kınından çıkardı, başımın ucunda durdu ve şöyle dedi: "Ey Mûsâ! Senin boynunu vurup kelleni Ebû Ca'fer'e götürsem onun nezdinde benden daha kıymetlisi olur mu?" Ona: "Ey Ebû Kays! Şakanı devam ettir! Kılıcını kınına koy. Allah seni bağışlasın," dedim. Bunun üzerine kılıcını kınına koydu ve bineklerimize bindik. Îsâ dedi: Mûsâ, Şam'a varmadan geri döndü. O, Osman b. Muhammed ile birlikte Basra'ya gitti. Ancak hedef gösterildiler ve tutuklandılar.

Ömer dedi: Abdullah b. Nâfi' b. Sâbit b. Abdullah b. Zübeyr bana şöyle anlattı: Kardeşim Abdullah b. Nâfi' el-Ekber bana şöyle nakletti:

Muhammed zuhur ettiği zaman babam Nâfi' b. Sâbit ona gitmedi. Bunun üzerine onu çağırdı. Babam Mervân'ın evin- [573]
de bulunan Muhammed'e gitti. Ona: "Ey Ebû Abdullah! Bize

geldiğini görmedim," dedi. Nâfi': "Senin istediğin bende yok," dedi. Ancak Muhammed ısrar ederek: "Silahını kuşan ki başkaları seni örnek alsınlar," dedi. Nâfi': "Ey adam! Vallahi senin durumunu iyi görmüyorum. Bir memlekette isyan ettin ki onda mal yok, adam yok, hayvan yok, silah yok. Kendimi seninle helak edecek değilim. Kanımın heder olmasına da vesile olmak istemiyorum," dedi. Muhammed: "Gidebilirsin. Bundan sonra senden bir şey istemiyorum," dedi. Nâfi' bir müddet bu şekilde mescide gidip geldi ve sonunda Muhammed öldürüldü. Öldürüldüğü gün Resulullah'ın (sav.) mescidinde namaz kılan tek kişi Nâfi' idi.

Muhammed b. Abdullah zuhur ettiği zaman –Ömer'in Ezher b. Saîd b. Nâfi''den naklettiğine göre– Hasan b. Muâviye'yi Mekke'ye amil olarak gönderdi. Maiyetinde Abbâs b. Kāsım –Ebû Leheb ailesinden– da vardı. Bunlar Mekke'ye yaklaşıncaya kadar Serî b. Abdullah onlardan haberdar olmadı. Haberdar olunca onları karşılamaya çıktı. Azatlısı ona: "Ne düşünüyorsun? Onlara yaklaştık," dedi. Serî: "Allah'ın bereketiyle kaçın. Buluşacağınız yer Bi'r Meymûn'dur," dedi. Bunun üzerine kaçtılar. Hasan b. Muâviye de Mekke'ye girdi. Üveys ailesinden Hüseyin b. Sahr da aynı gece yola çıktı ve Ebû Ca'fer'e gitti. Dokuz gün sonra vardı ve ona durumu haber verdi. Ebû Ca'fer: "Kāre ile atışan ona insaflı davranmış olur," dedi ve ona üç yüz dirhem verdi.

Ömer dedi: Eyyûb b. Ömer bana Muhammed b. Sâlih b. Muâviye'den naklen şöyle dediğini anlattı: Babam bana şöyle anlattı:

Hasan b. Muâviye'yi Mekke'ye tayin ettiğinde Muhammed'in yanındaydım. Hasan ona: "Onlarla aramızda muharebe olursa Serî hakkında ne düşünüyorsun?" dedi. Muhammed: "Ey Hasan! Serî bizim hoşlanmadığımız şeyden kaçınmakta ve Ebû Ca'fer'in yaptıklarını hoş görmemektedir. Eğer ona galip gelirsen onu öldürme, yakınlarına dokunma ve hiçbir şeyini alma. Eğer uzak durursa onun peşine düşme," dedi. Hasan: "Ey Müminlerin Emîri! Abbâs'ın ailesinden herhangi bir kimse hakkında böyle söyleyeceğini sanmazdım," dedi. Muhammed: "Evet, Serî, Ebû Ca'fer'in yaptıklarına hâlâ kızmaktadır," dedi.

Ömer dedi: Anc'ın azatlısı Ömer b. Râşid bana şöyle anlattı:

Mekke'de bulunuyordum. Muhammed zuhur edince bize [574] Hasan b. Muâviye, Kāsım b. İshak ve Muhammed b. Abdullah b. Anbese'yi –Ebû Cebr olarak da tanınır– gönderdi. Hasan b. Muâviye onların emîriydi. Bunun üzerine Serî b. Abdullah kâtibi Miskîn b. Hilâl'i bin kişiyle, Nâfi' adındaki azatlısını da bin askerle, Mekkeli İbn Feres –cesur bir adamdı– adında bir adamı da yedi yüz kişiyle onların üzerine gönderdi ve ona beş yüz dinar verdi. İki taraf Ezâhir'de İki Seniyye arasında karşılaştılar. Seniyyelerden biri Zî Tûvâ'ya açılıyor. Nitekim Resulullah (sav.) ve ashabı buradan Mekke'ye giriş yapmışlardı. Bu mevki aynı zamanda Harem bölgesine dâhildir. Önce birbirlerine elçi gönderdiler. Hasan, Serî'ye: "Mekke'ye girmemize izin ver, Allah'ın Hareminde kan akıtmayın," diye haber gönderdi. İki elçi Serî'ye yemin ederek Ebû Ca'fer öldükten sonra sana geldik diye söylediler. Serî onlara: "Ben de sizin gibi yemin ederim ki Müminlerin Emîri'nin elçisi bana geleli henüz dört gün geçmedi. Bana dört gece mühlet verin benim başka bir elçim daha gelecek. Sizin ve hayvanlarınızın ihtiyacını bu süre zarfında ben karşılayacağım. Sizin dediğiniz doğru çıkarsa Mekke'yi size teslim edeceğim. Eğer doğru çıkmazsa size karşı cihat edeceğim. Ya siz beni mağlup edeceksiniz ya da ben sizi mağlup edeceğim," dedi. Ancak Hasan kabul etmedi ve şöyle dedi: "Seninle savaşacağız." Hasan'ın yanında yetmiş savaşçı ve yedi süvari vardı. Ona yaklaştıklarında Hasan onlara: "Boru çalmadan sizden hiç kimse ilerlemesin. Çalındığı zaman da hep birlikte saldırıya geçin," dedi. Biz onları yorduğumuzda Hasan, kendisini ve adamlarını kuşatacağımızdan korkmaya başlayınca: "Boruyu çal!" diye seslendi. Boruyu çalınca bize karşı hep birlikte saldırıya geçtiler. Serî'nin adamları hezimete uğradı, onlardan yedi kişi öldürüldü. Ravi dedi: Akabinde Serî Seniyye'nin arkasında bulunan bir grup Kureyşli süvariyle onlara musallat oldu. Onlardan kendisine yardım edeceklerine dair söz almıştı. Kureyşliler adamlarının hezimete uğradıklarını görünce ona: "Adamların hezimete uğradılar," dediler. "Acele etmeyin," dedi. Sonra süvariler ve piyadeler dağlara tırmanmaya başlayınca ona: "Ne kaldı?"

denildi. Serî: "Allah'ın bereketiyle kaçın," dedi. Bunun üzerine kaçtılar ve Emaret Konağı'na girerek savaş teçhizatlarını bıraktılar. Sonra askerlerden Ebû Rizâm künyesiyle bilinen bir adamın duvarının üzerinden evine geçtiler. Hasan b. Muâviye de mescide geçti, insanlara hitap ederek Ebû Ca'fer'in öldüğünü söyledi ve Muhammed'e dua etti.

Ömer dedi: Ya'kūb b. Kāsım bana Abbâs b. Abdülmuttalib'in azatlısı Gamr b. Hamza b. Ebû Remle'den naklen şöyle dediğini anlattı:

[575] Hasan b. Muâviye Mekke'yi ele geçirip de Serî kaçınca Ebû Ca'fer olayı haber aldığında: "Ebü'l-Adal kalbimi üzdü," dedi.

Ömer dedi: Benî Abdullah b. Muays'tan Benî Nâile'nin azatlısı İbn Ebû Müsâvir b. Abdullah b. Müsâvir bana şöyle anlattı:

Mekke'de Serî b. Abdullah ile birlikteydim. Hasan b. Muâviye, Muhammed'in başkaldırmasından önce Serî'nin yanına geldi. O sırada Serî Tâif'te, vekili Benî Adî b. Ka'b'dan İbn Sürâka Mekke'de görev yapmaktaydı. Bu sırada Utbe b. Ebû Hidâş el-Lehebî bir alacak meselesi yüzünden Hasan b. Muâviye'yi şikâyet etti. Bunun üzerine hapse atıldı. Serî, İbn Ebû Hidâş'a yazarak: "İbn Muâviye'yi hapse atmakla hata yapmışsın. Kendin için yaptığın değerlendirme isabetli olmamıştır. Malı kardeşinden tahsil ettin." Ayrıca İbn Sürâka'ya yazarak onu serbest bırakmasını istedi. İbn Muâviye'ye de yazarak ona ikamet etmesini ve kendisi geldiğinde onun borcunu ödeyeceğini bildirdi. Çok geçmeden Muhammed zuhur etti. Bunun üzerine Hasan b. Muâviye'yi Mekke'ye amil olarak gönderdi. Serî'ye: "İbn Muâviye sana geldi," dediler. Serî: "Hayır, ona iyiliğim vardır bunu yapmaz. Medine halkı bana karşı nasıl isyan eder? Vallahi orada iyilik yapmadığım tek bir ev yok," dedi. Ona: "İndi ve geldi," dediler. Ravi dedi: "İbn Ebû Cüreyc onu karşıladı ve ona: "Ey adam! Vallahi Mekke'ye zor ulaşırsın. Zira Mekke halkı Serî ile birliktedir. Kureyş'i kahrederek onu evinde gasbedeceğini mi sanıyorsun?" Hasan b. Muâviye: "Ey dokumacının oğlu! Beni Mekke halkıyla mı korkutuyorsun? Vallahi ondan vazgeçmem veya uğrunda öleceğim," dedi. Sonra adamlarıyla harekete geçti. Serî de onu Fah'ta karşıladı. Hasan'ın adamlarından biri Serî'nin kâtibi Miskîn b. Hilâl'i darbetti ve kafasını kırdı. Bunun üzerine Serî ve adamları

kaçtılar ve Mekke'ye girdiler. Bunun üzerine Ebû Rizâm –Benî Abdüddâr ve Şeybe ailesinden bir zat– Serî'yi evinde sakladı. Hasan ise Mekke'ye girdi. Ancak Hasan'ın Mekke'de ikameti kısa sürdü. Nitekim Muhammed ona yazarak kendisine iltihak etmesini emretti.

Ömer, Abdullah b. İshak b. Kāsım'dan naklen şöyle dediğini anlattı:

Arkadaşlarımızdan çok sayıda kişiden işittiğime göre Hasan ve Kāsım, Mekke'yi ele geçirdikleri zaman hazırlandılar ve çok sayıda asker topladılar. Ardından Muhammed'e giderek Îsâ b. Mûsâ'ya karşı ona yardım etmek istediler. Mekke'de de Ensardan bir adamı vekil olarak bıraktılar. İkili Kudeyd'e vardıklarında Muhammed'in öldürüldüğünü haber aldılar. [576] Bunun üzerine insanlar onları bırakıp dağıldılar. Hasan, Beska –Kumluk arazide kara taşlık bir mevki olup Beskatu Kudeyd olarak bilinir– istikametinde yol aldı ve İbrâhim'e iltihak etti. İbrâhim öldürülünceye kadar Basra'da ikamet etti. Kāsım b. İshak da İbrâhim'e katılmak için yola çıktı. Ancak Fedek'in Yedî' mevkiindeyken İbrâhim'in öldürüldüğü haberini aldı. Bunun üzerine Medine'ye döndü. Ancak Îsâ b. Mûsâ'nın zevcesi ve Abdullah b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Ca'fer'in kızı ona ve kardeşlerine aman alıncaya kadar yerini gizli tuttu. Bunun üzerine Benî Muâviye ve Kāsım ortaya çıktılar.

Ravi dedi: Anc'ın azatlısı Ömer b. Râşid bana şöyle anlattı:

Hasan b. Muâviye, Serî'ye galip gelince kısa bir süre için Mekke'de ikamet ettikten sonra Muhammed ona mektup yazarak kendisine iltihak etmesini emretti. Ayrıca ona Îsâ b. Mûsâ'nın Medine'ye yaklaştığını haber vererek acilen gelmesini söyledi. Hasan şiddetli bir yağmur yağarken bir pazartesi günü Mekke'den yola çıktı. –Rivayete göre aynı günde Muhammed öldürülmüştü.– Yolda Emec'de –Usfan ve Kudeyd arasında Huzâa'ya ait bir su– Îsâ b. Mûsâ'yı postasıyla karşılaştı. Muhammed'in ölüm haberini alınca adamlarıyla birlikte kaçtılar.

Ömer dedi: Muhammed b. Yahyâ bana Abdülazîz b. Ebû Sâbit'ten naklen Ebû Seyyâr'ın şöyle dediğini anlattı:

Muhammed b. Abdullah'ın hâcibiydim. Bir süvari gece vakti bana geldi. Şöyle dedi: "Basra'dan geliyorum. İbrâhim orada

isyan etti ve şehri ele geçirdi." Bunun üzerine Mervân'ın evine gittim. Sonra da Muhammed'in evine gittim. Kapıyı çaldım. Muhammed en yüksek sesiyle: "Kim o?" dedi. "Ebû Seyyâr," dedim. Muhammed: "*Lâ havle velâ kuvvete illâ billah*! Allah'ım Senden gelen hayırlı bir haberci haricinde gecenin habercilerinin şerrinden Sana sığınırım. Bir haber mi?" dedi. "Evet," dedim. "Nedir?" dedi. "İbrâhim Basra'yı ele geçirdi," dedim. Muhammed akşam ve sabah namazlarını kıldıktan sonra bir çağırıcı: "Basralı kardeşlerinize ve Hasan b. Muâviye'ye dua edin, düşmanlarınıza karşı Allah'ın yardımını dileyin," diye sesleniyordu.

***

Ömer dedi: Îsâ bana şöyle anlattı:

Şam halkından bir adam bize geldi ve misafirimiz oldu. –Ebû Amr künyesiyle tanınırdı– Babam ona: "Bu adamı nasıl buluyorsun?" diye sorardı. O da: "Onunla buluşayım, onu tanıyayım sonra sana haber veririm," dedi. Îsâ dedi: "Sonra ba-
[577] bam onunla buluştu ve ona sordu. Adam: "Vallahi adam gibi adamdır. Ancak sırtında bir arşın yağ gördüm. Savaşçı adam böyle olmamalıdır," dedi. Ravi dedi: Nitekim ona biat etti ve onun safında savaştı.

Ömer dedi: Abdullah b. Muhammed b. Selm –Mansûr'un azatlısı ve İbnü'l-Bevvâb olarak tanınır– bana şöyle anlattı:

Ebû Ca'fer, Muhammed adına A'meş'e mektup yazdı. Kendisinden yardım talebinde bulundu. A'meş mektubu okuyunca şöyle dedi: "Ey Benî Hâşim! Sizi denedik. Sizler tirit yemeğini seversiniz." Elçi dönünce Ebû Ca'fer'e bunu haber verdi. Ebû Ca'fer: "Bu sözün A'meş'e ait olduğuna şahitlik ederim," dedi.

Hâris bana İbn Sa'd'dan naklen Muhammed b. Ömer'in şöyle dediğini anlattı:

Muhammed b. Abdullah Medine'ye hâkim oldu. Haber bize ulaşınca gençler olarak yola çıktık. O sırada on beş yaşındaydım. Yanına vardığımızda insanlar etrafında toplanmış, onu temaşa ediyorlardı. Hiç kimse ondan uzak tutulmuyordu. Yanına kadar sokuldum ve onu yakından görüp temaşa ettim. Atının üzerindeydi. Üzerinde beyaz ve astarlı bir elbise vardı. Sarığı da beyazdı. İriydi. Yüzünde suçiçeği izi vardı. Mekke'ye adam gönderdi ve onun adına alındı. Beyaz semboller kullan-

dılar. Kardeşi İbrâhim'i de Basra'ya gönderdi. O da orayı aldı, onunla birlikte Basralılar beyazları kullandılar.

***

Şimdi söz tekrar Ömer'in rivayetine döndü.

Ömer dedi: Muhammed b. Yahyâ bana Hâris b. İshak'tan naklen şöyle dediğini anlattı:

Müminlerin Emîri Ebû Ca'fer, Îsâ b. Mûsâ'yı Muhammed ile savaşmak üzere sefere gönderdi. Ebû Ca'fer: "Hangisi hangisini öldürecek umurumda bile değil," dedi. Ona dört bin asker verdi. Onunla birlikte Müminlerin Emîri Ebü'l-Abbâs'ın oğlu Muhammed b. Ebû Abbâs'ı da gönderdi.

Ömer dedi: Abdülmelik b. Şeybân bana Musmi''in azatlısı Zeyd'den naklen şöyle dediğini anlattı:

Ebû Ca'fer, Îsâ b. Mûsâ'ya yola çıkmasını emredince ona: "Amcalarına danış," dedi. Ebû Ca'fer: "Ey adam, git. Vallahi benden ve senden başkası hedef alınmamaktadır. Ya sen çıkacaksın ya da ben çıkacağım," dedi. Bunun üzerine Îsâ b. Mûsâ yola çıktı ve Medine'ye geldi.

Ömer dedi: Abdülmelik b. Şeybân bana şöyle anlattı:

Ebû Ca'fer, İbn Hanzale el-Behrânî'yi çağırdı. Abraş ve uzun boylu olup savaş işlerini bilen bir kimseydi. Mervân ile birlikte savaşlara katılmıştı. Ona: "Ey İbn Hanzale! Muhammed hâkim oldu. Sende ne var?" dedi. İbn Hanzale: "Nereye hâkim oldu?" dedi. Ebû Ca'fer: "Medine'ye," dedi. İbn Hanzale: "Ham- [578]
dolsun ki paranın, askerin, silahın ve hayvanların olmadığı bir yere hâkim oldu. Azatlılarından güvendiğin birini gönder. Vâdilkurâ'da konuşlansın, Şam'dan gelen erzaktan mahrum etsin. Böylece yerinde ölsün," dedi. Ebû Ca'fer de öyle yaptı.

Ömer dedi: Abdullah b. Râşid b. Yezîd bana şöyle anlattı: İsmâil b. Mûsâ, Îsâ b. Nadr ve başkaları gibi adamlarımızın şöyle anlattıklarını işittim:

Ebû Ca'fer, Kesîr b. Hüseyin el-Abdî'yi öncü olarak gönderdi. Kesîr, Feyd'de konuşlandı ve etrafına hendek kazdırdı. Ardından Îsâ b. Mûsâ ona yetişti ve onunla birlikte Medine'ye gitti. Abdullah dedi: Söz konusu hendeği gördüm ve uzun bir süre yerinde kaldı. Sonra üzerinden zaman geçti ve eseri kalmadı.

Ravi dedi: Ya'kūb b. Kāsım bana şöyle anlattı: Ali b. Ebû Tâlib –onunla San'â'da karşılaştım– bana şöyle anlattı:

Ebû Ca'fer, Îsâ b. Mûsâ'yı Muhammed'in üzerine gönderdiğinde ona: "Ebü'l-Asker Musmi' b. Muhammed b. Şeybân b. Mâlik b. Musmi''i ihmal etme ve onu beraberinde götür. Zira onun Saîd b. Amr b. Ca'de b. Hübeyre'yi Basra halkının saldırısına karşı koruduğunu gördüm. O zaman insanları Mervân'a davet ediyordu. Mervân da Ebü'l-Asker'in yanında, baltayla beyinleri parçalıyordu. Îsâ onu yanına alarak götürdü. Batnı Nahl'deyken Mes'ûdî b. Abdurrahman b. Abdullah b. Abdurrahman b. Abdullah b. Mes'ûd ile birlikte geride kaldılar. Muhammed de bu sırada öldürüldü. Ebû Ca'fer bundan haberdar olunca Îsâ b. Mûsâ'ya: "Keşke boynunu vursaydın," dedi.

Îsâ b. Abdullah b. Muhammed b. Ömer b. Ali b. Ebû Tâlib bana şöyle anlattı: Babam bana şöyle dedi:

Onu yolcu ettiğinde Ebû Ca'fer, Îsâ b. Mûsâ'ya –iki yanını işaret ederek–: "Ey Îsâ! Seni bu iki şey için gönderiyorum: Adamı ele geçirirsen kılıcını kınına geçir ve herkese aman ver. Adam firar ederse onu teslim edinceye kadar onları sorumlu tut. Zira onlar onun gidiş yerlerini bilirler," dedi. Îsâ Medine'ye girince bunu yaptı.

Hâris bana İbn Sa'd'dan naklen şöyle dediğini anlattı: Muhammed b. Ömer dedi:

Ebû Ca'fer, Îsâ b. Mûsâ b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs'ı Medine'ye, Muhammed b. Abdullah üzerine gönderdi. Onunla birlikte Müminlerin Emîri Ebü'l-Abbâs'ın oğlu Mu-
[579] hammed ile bir grup Horasanlı komutan ve askeri de gönderdi. Îsâ'nın öncü birliğinin başında Humeyd b. Kahtabe et-Tâî bulunuyordu. Askerleri atlar, katırlar, silah ve erzakla donattı ve inmedi. Îsâ b. Mûsâ ile birlikte İbn Ebi'l-Kirâm el-Ca'ferî'yi de gönderdi. Bu zat da Ebû Ca'fer'in maiyetinde bulunuyordu ve Benî Abbâs'ın taraftarlarındandı. Ebû Ca'fer ona güvendi ve onu gönderdi.

***

Söz Ömer b. Şebbe'nin rivayetine döndü.

Ömer dedi: Îsâ bana babasından naklen şöyle dediğini anlattı:

Ebû Ca'fer, Îsâ b. Mûsâ'ya şöyle yazdı: "Ebû Tâlib ailesinden karşılaştıklarının adını yaz ve bana bildir. Bulamadıklarının mallarına el koy." Ravi dedi: Bunun üzerine Ebû Ziyâd'ın malına el koydu. –Nitekim Ca'fer b. Muhammed ortalıkta görünmüyordu.– Ebû Ca'fer gelince Ca'fer onunla konuşarak: "Malım nerede?" diye sordu. Ebû Ca'fer: "Mehdîniz ona el koydu," diye cevap verdi.

***

Ömer dedi: Muhammed b. Yahyâ bana Hâris b. İshak'tan rivayetle şöyle dediğini anlattı:

Îsâ, Feyd'e varınca Medine'deki bazı adamlara ipek bezler üzerinde mektuplar yazdı. Bu zevatın içinde Abdülazîz b. Muttalib el-Mahzûmî ve Ubeydullah b. Muhammed b. Safvân el-Cumahî de vardı. Mektupları Medine'ye varınca Muhammed'in etrafındaki insanların çoğu dağıldılar. Abdülazîz b. Muttalib de bunların içindeydi. Ancak alıkonuldu ve geri gönderildi. Kısa bir süre için ikamet etse de tekrar çıktı, tekrar geri gönderildi. Onun kardeşi Ali b. Muttalib, Muhammed'in en sert taraftarlarındandı. Muhammed ile kardeşinin durumunu konuştu. Onu ondan vazgeçirdi.

Ravi dedi: Îsâ bana şöyle nakletti:

Îsâ b. Mûsâ babama sarı bir ipek bezde mektup yazdı ve onu ayakkabısında saklayan bir bedevi getirdi. Îsâ dedi: Bedeviyi evimizde otururken gördüm. Henüz küçük bir çocuktum. Adam mektubu babama verdi. Mektupta şunlar yazılıydı:

Muhammed, Allah'ın vermediğini almaya kalktı. Allah şöyle buyurdu: *"De ki: Ey Mülkün sahibi! Mülkü dilediğine verirsin ve dilediğinden alırsın. Dilediğini aziz, dilediğini de zelil kılarsın. Hayır Senin elindedir ve Sen her şeye kadirsin."*[58] Bir [580] an önce işlerini bitir ve beklemekte zamanını israf etme. Kavminden sana itaat edenleri seninle çıkmaya davet et.

Îsâ dedi: Bunun üzerine yanında Ömer b. Muhammed b. Ömer ve Ebû Akîl Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. Akîl olduğu hâlde çıktı. Eftas Hasan b. Ali b. Ebû Tâlib'i de onlarla birlikte çıkmaya davet ettiler. Ancak çıkmadı ve Muham-

58 Âl-i İmrân, 3/26.

med'in yanında kaldı. Muhammed'e çıktıkları haber verilince adam gönderip onların develerine el koydu. Bunun üzerine Ömer b. Muhammed ona gitti ve şöyle dedi: "Sen adalete davet ediyor, zulme karşı çıkıyorsun. Sonra da develerim alınıyor. Oysa ben o develeri hac veya umre için hazırladım," dedi. Bunun üzerine develerini ona verdi. Akabinde aynı gece yola çıktılar, Medine'den dört –veya beş gecelik– mesafede Îsâ b. Mûsâ ile karşılaştılar.

Ravi dedi: Eyyûb b. Ömer b. Ebû Amr b. Nuaym b. Mâhân bana şöyle anlattı:

Ebû Ca'fer, Kureyş'ten bazı adamlara ve başkalarına mektuplar yazdı; Îsâ'ya emir vererek Medine'ye yaklaştığında bu mektupları muhataplarına göndermesini istedi. Îsâ Medine'ye yaklaşınca mektupları muhataplarına gönderdi. Muhammed'in korumaları elçiyi ve mektupları ele geçirdiler. Mektuplar arasında İbrâhim b. Talha b. Ömer b. Ubeydullah b. Ma'mer ve bir grup Kureyşli reise yazılan mektuplar buldu. Bunun üzerine Muhammed, İbn Ömer ve Ebû Bekir b. Sebre hariç hepimize adamlar gönderdi ve hepimiz namazgâh mevkiinde bulunan İbn Hişâm'ın evinde hapsedildik. Babam dedi: Bana ve kardeşime de adam göndererek alındık ve bize üç yüz kırbaç vuruldu. Bana vururken: "Beni öldürmek istedin," diyordu. Ona: "Seni terk ettiğimde bir taşın arkasında veya bir kıl çadırında saklanıyordun. Medine senin eline geçince ve güçlenince sana karşı durdum. Kimle sana karşı duracağım? Gücümle, malımla yoksa aşiretimle mi?" dedim. Ardından hapse atılmamızı emretti. Ayrıca seksen rıtıl ağırlığındaki demir kelepçe ve zincirlerle bağlandık. Ravi dedi: Muhammed b. Aclân ona giderek: "Ben bu ikiliyi haddi aşan ölçüde vurdum ve namaz kılamayacak şekilde bağladım," dedi. Îsâ b. Mûsâ gelinceye kadar ikili hapiste kaldılar.

Ömer dedi: Muhammed b. Yahyâ bana Abdülazîz b. Ebû Sâbit'ten naklen Abdülhamîd b. Ca'fer b. Abdullah b. Ebü'l-Hakem'in şöyle dediğini anlattı:

Bir gece vakti Muhammed'in yanındaydık. O sırada Îsâ b. Mûsâ Medine'ye yaklaşmıştı. Muhammed dedi ki: "Bana söyleyin Medine'den çıkalım mı, yoksa kalalım mı?" Ancak onlar ihtilaf ettiler. Bunun üzerine bana dönerek: "Ey Ebû Ca'fer!
[581] Bana ne tavsiye edersin?" dedi. Ona: "Bilmez misin ki at, er-

zak, silah ve asker olarak en zayıf olan sensin?" dedim. Muhammed: "Evet, öyledir," dedi. Ona: "Bilmelisin ki askeri, malı ve silahı çok olan bir kuvvete karşı savaşacaksın!" dedim. Muhammed: "Doğrudur," dedi. "Öyleyse doğru olan maiyetinle birlikte Mısır'a gideceksin. Vallahi hiç kimse seni geri göndermez. O zaman adama karşı denk bir silah, asker ve mal ve hayvanla savaşacaksın," dedim. Bunun üzerine Huneyn b. Abdullah: "Sakın Medine'den dışarı çıkma!" diye bağırdı ve ona Peygamber'in "Rüyada kendimi koruyucu bir zırhta gördüm. Bunu Medine ile tefsir ettim," hadisini anlattı.

Ömer dedi: Muhammed b. İsmâil b. Ca'fer bana güvenilir olarak bildiği bir raviden naklen şöyle anlattı:

Muhammed zuhur edince Medine halkı, şehrin etrafını, aralarında Cüheyne, Müzeyne, Süleym, Benî Bekr, Eslem ve Gıfâr'ın da bulunduğu bazı Arap kabileleri ona icabet ettiler. Ancak Kays kabileleri bundan dolayı infiale kapıldılar.

Muhammed dedi: Benî Reyyâh b. Mâlik b. Usayye b. Hufâf'tan –olayın şahidi olarak– Abdullah b. Ma'rûf bana şöyle anlattı:

Benî Süleym reisleriyle Muhammed'e geldiler. Onların sözcüsü Câbir b. Enes er-Reyyâhî şöyle dedi: "Ey Müminlerin Emîri! Biz dayıların ve komşularınız. Silah ve hayvanlar bizdedir. Vallahi İslam geldiğinde Hicaz'ın en çok atları Benî Süleym'deydi. Bize kalan bakiyesiyle badiye ona dayanabilir. Bu sebeple hendeği devreye sokma. Nitekim Resulullah (sav.) Allah kendisine bildirince hendeği kazdı. Eğer hendeği devreye sokarsan piyadeler başarılı bir savaş çıkaramaz. Süvariler de sokaklar arasında yönlendirilemeyecek. Hendeğin dışında kalanların hareket imkânı olmakla beraber hendeğin içinde kalanların hareket imkânı kısıtlı kalacaktır." Bunun üzerine Benî Şucâ'dan bir zat şöyle dedi: "Resulullah hendeği kazdırdı. Sen de onun görüşüne uy. Yoksa Resulullah'ın (sav.) görüşünü bırakıp kendi görüşünü mü tercih ediyorsun?" dedi. Câbir b. Enes: "Ey İbn Şucâ! Onlarla karşılaşmak sana ve senin adamlarına çok ağır gelmektedir. Benim ve adamlarım için onlarla karşılaşmak en sevimli şeydir." Bunun üzerine Muhammed şöyle dedi: "Hendek konusunda Resulullah'ın (sav.) izinden gidiyoruz. Hiç kimse beni bundan alıkoyamaz. Ben bundan vazgeçmeyeceğim."

Ömer dedi: Muhammed b. Yahyâ bana Hâris b. İshak'tan naklen şöyle dediğini anlattı:

[582] Muhammed, Îsâ'nın Medine üzerine gelmekte olduğundan emin olunca hendeği kazdırdı. Yani Peygamber'in (sav.) Ahzâb'a karşı kazdırdığı hendeği kazdırdı.

Ravi dedi: Saîd b. Abdülhamîd b. Ca'fer bana Muttalibîlerin azatlısı Muhammed b. Atiyye'den naklen şöyle dediğini anlattı:

Muhammed hendeği kazmak istediğinde üzerinde beyaz bir kaftan ve bir kuşak olduğu hâlde atına binip kazma işinin başlayacağı yere gitti. İnsanlar da binip onunla gittiler. Kazma işinin yapılacağı yere varınca indi ve ilk kazmayı o vurdu ve Peygamber'in (sav.) hendeğinden bir kerpiç çıkardı. Bunun üzerine kendisi ve maiyetindekiler tekbir getirdiler: "Zafer için müjdeler olsun. Bu deden Resulullah'ın hendeğidir," dediler.

Ömer dedi: Muhammed b. Hasan b. Zebâle bana Mus'ab b. Osman b. Mus'ab b. Urve b. Zübeyr'den naklen şöyle dediğini anlattı:

Îsâ, Avs'ta konaklayınca Muhammed minbere çıktı. Allah'a hamdüsenada bulunduktan sonra şöyle dedi: Allah düşmanı ve sizin düşmanınız Îsâ b. Mûsâ, Avs'ta konaklamıştır. Bu dinin sorumluluğunu yerine getirmek, öncelikle ilk Muhacirlerin ve onlara destek veren Ensarın görevidir.

Ravi dedi: İbrâhim b. Ebû İshak el-Absî –Gatafânlı bir zat– bana şöyle anlattı: Muhammed b. Abdurrahman b. Süleyman'ın müeddibi Ebû Amr bana şöyle dedi: Ebû Ca'fer'in yani Osman b. Muhammed b. Hâlid'in öldürdüğü Zübeyrî'nin şöyle dediğini işittim:

Muhammed'in etrafında bir benzerine daha şahit olmadığım büyük ve kalabalık bir topluluk toplandı. Sanırım yüz bin kadar vardık. Îsâ yaklaşınca Muhammed bize hitap etti ve şöyle dedi: "Ey insanlar! Bu adam sayı ve teçhizatı tam olan bir orduyla üzerinize gelmektedir. Sizi biatimden muaf tutuyorum. Dileyen benimle kalır, ayrılmak isteyen de ayrılabilir." Bunun üzerine çaktırmadan ayrılmaya başladılar ve geride ancak küçük bir grup kaldı.

Ömer dedi: Benî Karît b. Abdullah b. Ebû Bekir b. Kilâb'dan Mevhûb b. Reşîd b. Hayyân b. Ebû Süleyman b. Sem'ân bana şöyle anlattı: Babam bana anlattı ve şöyle dedi:

Muhammed zuhur edince insanları etrafında topladı ve ayrılmamaları için sokakları kapattı. Îsâ ve Humeyd b. Kah-

tabe'nin gelmekte olduklarını duyunca minbere çıktı ve şöyle [583]
dedi: "Ey insanlar! Savaşmanız için sizi topladık ve sokakları kapattık. Ancak düşman size yaklaştı. Sayısı çoktur. Zafer Allah'tandır ve işler O'nun elindedir. Düşündüm ki size izin vereyim ve yolları açayım. Dileyen kalır, ayrılmak isteyen de ayrılabilir." Bunun üzerine büyük bir topluluk ayrıldı. Aralarında ben de vardım. Medine'den üç mil mesafede bulunan Urayd'a vardığımızda Rühbe'nin berisinde Îsâ b. Mûsâ'nın öncü birliğiyle karşılaştık. Onların adamları âdeta çekirge topluluğu gibiydi. Biz ayrılırken onlar Medine üzerine yürüdüler.

Ömer dedi: Muhammed b. Yahyâ bana Hâris b. İshak'tan naklen şöyle dediğini anlattı:

Medine halkından çok sayıda insan çocukları ve aileleriyle Medine'nin etrafına ve dağlara çıktılar. Bunun üzerine Muhammed, Ebü'l-Kalmes'e emir vererek geri dönmelerini sağlamasını istedi. Ancak bir kısmını ikna etmesine karşılık onların çoğu onu âciz bıraktılar. Bunun üzerine onlardan vazgeçti.

Ravi dedi: Îsâ bana Gâdirî'den naklen şöyle dediğini anlattı:

Muhammed bana: "Sana silah vereyim de benimle birlikte savaş!" dedi. Ona: "Evet, bana mızrak verirsen onlar Avs'tayken onunla onlara vururum. Kılıç da verirsen onlar Heyfâ'dayken onunla onlara vuracağım," dedim. Sonra kısa bir süreliğine bekledikten sonra bana haber göndererek: "Neyi bekliyorsun?" dedi. Ona: "Allah seni korusun. Senin için ne kolay şey. Ben öldürüleceğim, sizler geçeceksiniz ve o bir bedeviydi diyeceksiniz," dedim. Muhammed: "Be adam! Şamlılar, Iraklılar ve Horasanlılar beyazlara büründüler," dedi. Ona: "Dünyayı beyaz bir köpük yap, ben de mürekkep divitinde bir yün gibiyim. Îsâ, Avs'tayken bunların bana bir faydası yok," dedim.

Ravi dedi: Îsâ bana babası ve dedesinden rivayetle şöyle anlattı:

Ebû Ca'fer, İbnü'l-Asam'ı Îsâ b. Mûsâ ile gönderdi. Ona konaklayacağı yol menzillerini gösterdi. Medine'ye vardıklarında Resulullah'ın mescidine bir mil mesafede konakladılar. İbnü'l-Asam: "Bilesiniz ki süvarilerin piyadelerle bir işi yoktur. Korkarım ki bir kere sizi püskürtürlerse ordugâhlarına gireceklerdir," dedi. Bunun üzerine onları Süleyman b. Abdül-

melik'in Curf'taki sulama mevkiine yönlendirdi. –Bu mevki
[584] Medine'den dört mil uzaktadır.– Ravi dedi: Yaya kişi atlar onu alana kadar iki üç milden fazla hızlı yürümemelidir.

Ravi dedi: Îsâ bana Muhammed b. Ebü'l-Kirâm'dan naklen şöyle dediğini anlattı: Îsâ, Kadûm tarafında konaklayınca gece yarısı bana haber göndererek gitmemi istedi. Gidince onu mumların ışığında, önünde mallar olduğu hâlde oturmuş vaziyette buldum. Şöyle dedi: "Benim casuslarım gelip bana dediler ki: Bu adam bir zaaf içindedir. Onun hezimete uğramasından korkuyorum. Sanırım Mekke'ye gitmekten başka bir yolu yok. Yanına beş yüz adam al ve yoldan saparak Şecere'ye git ve orada konakla." Ravi dedi: Onlara mum ışığında atiyyelerini verdi ve onları yola çıkardım. Basra'da Bathâ'ya –İbn Ezher'in Bathâsı olup Basra'dan altı mil uzaktadır– uğradım. Oranın ahalisi korktular. Onlara: "Size beis yoktur. Ben Muhammed b. Abdullah'ım. Sevik çorbanız var mı?" dedim. Bunun üzerine bize sevik çorbası çıkardılar. Çorbayı içtik ve Muhammed öldürülünceye kadar orada ikamet ettik.

Ömer dedi: Muhammed b. İsmâil bana güvenilir olarak bildiği bir raviden naklen şöyle dediğini anlattı:

Îsâ, Medine'ye yaklaşınca Kāsım b. Hüseyin b. Zeyd'i Muhammed'e göndererek üzerinde bulunduğu hâlden dönüş yapmasını istedi. Ona, Müminlerin Emîri'nin ona ve yakınlarına aman verdiğini bildirdi. Muhammed, Kāsım'a: "Vallahi elçiler öldürülseydi senin boynunu vuracaktım. Zira gençliğinden beri iki zıt fırkadan birinde yer aldıysan muhakkak hayra karşı şer olan tarafta yer aldın," dedi. Muhammed de Îsâ'ya şöyle yazdı: "Sen Resulullah'ın (sav.) yakın akrabasısın. Seni Allah'ın kitabına, Peygamber'in sünnetine ve ona itaat etmeye davet ediyorum. Seni Allah'ın gazabından ve azabından sakındırıyorum. Vallahi Allah'a mülaki oluncaya kadar bu yoldan ayrılmayacağım. Sakın seni Allah'a davet eden seni öldürmesin. O takdirde en kötü maktul olursun ya da sen onu öldürürsün de senin günahın daha büyük ve senin yükün daha ağır olur." Bu mesajı İbrâhim b. Ca'fer ile gönderdi. İbrâhim ona mesajı iletti. Îsâ ona: Git ve adamına söyle. Aramızda savaştan başka bir şey yok.

Ömer dedi: İbrâhim b. Muhammed b. Ebü'l-Kirâm b. Abdullah b. Ali b. Abdullah b. Ca'fer bana babasından naklen şöyle anlattı:

Îsâ, Medine'ye yaklaşınca beni Muhammed'e göndererek [585] ona aman verdiğini bildirdi. Muhammed bana: "Niçin benimle savaşıyorsunuz ve kanımı helal kılıyorsunuz! Oysa ben öldürülmekten kaçan bir kişiyim," dedi. Ona: "Hasımların sana aman veriyor. İlla onlarla savaşmak istiyorsan senin en hayırlı baban Ali, Talha ve Zübeyr'e karşı hangi sebeple savaştıysa onlar da aynı sebeple seninle savaşacaklardır, yani biatlerini bozdukları ve hükümdarlarına tuzak kurdukları ve onların aleyhinde çalıştıkları için," dedim. Sonra durumu Ebû Ca'fer'e bildirdim. Ebû Ca'fer: "Vallahi ona başka bir şey demediğine ve benim şu şu meselelerim var diye söylemediğine sevindim," dedi.

Ravi dedi: Hişâm b. Muhammed b. Urve b. Hişâm b. Urve bana şöyle anlattı: Kahtabe'nin azatlısı Mâhân b. Baht bana şöyle dedi:

Medine'ye vardığımızda İbrâhim b. Ca'fer b. Mus'ab bize öncü olarak geldi. Askerimizi gözden geçirdi ve hakkında bir fikir edindi. Sonra arkasını dönüp gitti. Vallahi ondan çok korktuk. Hatta Îsâ ve Humeyd b. Kahtabe de onun durumuna hayret ettiler ve şöyle dediler: "Tek bir süvari olarak ordusunun öncüsü olarak görev yapmaktadır." O gittikten sonra gözlerimizin görebildiği kadar gitti ve bir yerde durdu. Humeyd: "Görebiliyor musunuz? Adam ne hâldedir. Onun bineği kıpırdamadan bir yerde mıhlanıp kaldı," dedi. Bunun üzerine Humeyd adamlarından iki kişiyi onun üzerine gönderdi. İkili atının tökezleyip onu düşürerek boynundaki halkanın boğazını sıktığını ve ölümüne yol açtığını gördüler. İkili onun özel eşyasını aldılar. Bize bir etek getirildi –rivayete göre Mus'ab b. Zübeyr'e aitti– benzeri görülmemiş vasıfta ve altın suyuyla tezhip edilmişti.

Ömer dedi: Muhammed b. Yahyâ bana Hâris b. İshak'tan naklen şöyle dediğini anlattı:

Îsâ, Curf'ta Süleyman'ın konağında konakladı. 12 Ramazan 145 Cumartesi günüydü. Burada cumartesi pazar ve pazartesi günü öğle vaktine kadar kaldı. Öğle vakti Sel' üzerinde karar kıldı; buradan Medine'yi ve buraya giren ve çıkanları temaşa

etti. Şehrin bütün yönlerine süvari ve piyadeleri konuşlandırdı. Ancak Ebû Cerrâh Mescidi muhitini açık bıraktı. Buthan mevkii olan bu muhit kaçmak isteyenler için açık tutuldu. Muhammed, Medine halkı içinde zuhur etti.

Ömer dedi: Îsâ bana Muhammed b. Zeyd'den naklen şöyle dediğini anlattı:

Îsâ ile birlikte Medine'ye geldik. Îsâ, cuma, cumartesi ve pazar günler olmak üzere üç gün boyunca Muhammed'e çağrıda bulundu.

Ömer dedi: Abdülmelik b. Şeybân bana Misma'ın azatlısı Zeyd'den naklen şöyle
[586] dediğini anlattı:

Îsâ konakladıktan sonra bineği üzerinde ve etrafında beş yüz kadar asker olduğu hâlde önünde taşınan bir sancakla yürüdü. Sonra Seniyye'nin üzerinde durdu ve şöyle seslendi: "Ey Medine halkı! Allah birbirimizin kanını akıtmayı bize haram kıldı. Hepiniz amana gelin. Kim sancağımızın altına girerse amandadır. Kim evine kapanırsa amandadır, kim mescide girerse amandadır. Kim silahını bırakırsa amandadır, kim Medine'nin dışına çıkarsa amandadır. Bizi adamımızla baş başa bırakın. Ya o ya da biz galip olacağız." Bunun üzerine insanlar ona küfrettiler ve kötü söz söylediler. Ona: "Ey koyunun oğlu, ey şunun bunun oğlu!" dediler. Bunun üzerine o gün karargâhına çekildi. Ertesi gün aynı şeyi yaptı. Ancak yine ona küfrettiler. Üçüncü gün benzerini görmediğim süvariler, piyadeler ve silahlarla geldi. Çok geçmeden bize galip geldi ve insanları amana davet etti. Akabinde de ordugâhına gitti.

Ömer dedi: İbrâhim el-Gatafânî bana şöyle anlattı: Muhammed b. Abdurrahman'ın müeddibi Ebû Amr'ın Zübeyrî'den –Osman b. Muhammed b. Hâlid– naklen şöyle dediğini işittim:

Karşılaştığımızda Îsâ bizzat şöyle seslendi: "Ey Muhammed! Müminlerin Emîri bana sana aman vermeden seninle savaşmamamı emretti. Senin, ailen, oğulların ve adamların benden yana amandasınız. Sana şu kadar mal ve para verilecek. Senin borcun kapatılacak ve sana şu şu işler yapılacak," dedi. Bunun üzerine Muhammed şöyle seslendi: "Bunları geç. Vallahi hiçbir korku beni sizden vazgeçirmeyeceğini, hiçbir tamahın beni size yaklaştıramayacağını bilsen bunlara gerek kalmayacak." Akabinde de savaş hızlandı, Muhammed yere

inerek savaşmaya başladı. Sanırım o gün kendi eliyle yetmiş kadar savaşçıyı öldürdü.

Ömer dedi: Îsâ bana Muḥammed b. Zeyd'den naklen şöyle dediğini anlattı:

Pazartesi günü olunca Îsâ bir yerde durdu ve maiyetinde, zırhlı atlı birliğin başında bulunan Abdullah b. Muâviye'nin azatlısını çağırdı. Ona: "Adamlarından yani zırhlı birliğinden on kişiyi yanına al," dedi. Adam yanına on kişiyi alarak geldi Îsâ bize: "Ey Ebû Tâlib ailesi! Sizden on kişi onunla birlikte olsun," dedi. Bunun üzerine yanında durduk. Yanımızda Muhammed b. Ömer b. Ali'nin iki oğlu Abdullah ile Ömer, Muhammed b. Abdullah b. Akîl, Kāsım b. Hasan b. Zeyd b. Hasan b. Ali, Abdullah b. İsmâil b. Abdullah b. Ca'fer ve bizden on kişi de vardı. Bize: "Hasımlarımıza gidin ve onlara aman verin. Artık Allah'ın [587] amanı kaldı," dedi. Bunun üzerine çıktık ve Oduncular Çarşısı'na gittik. Onlara seslendik. Ancak onlar bize küfrettiler ve ok atarak: "Bu Resulullah'ın (sav.) oğludur. Biz onunlayız o da bizimledir," dediler. Bunun üzerine Kāsım b. Hasan b. Zeyd onlarla konuştu. Onlara: "Ben de Resulullah'ın oğluyum, birçok evladı Resulullah görüyorsunuz. Sizi Allah'ın kitabına ve Peygamber'in sünnetine davet ediyoruz. Kanlarınızı heder etmeyin. Sizin için aman vardır," dedi. Ancak onlar bize küfretmeye ve ok atmaya başladılar. Bunun üzerine Kāsım hizmetçisine: "Bu okları topla," dedi. Adam okları topladı. Kāsım onları eline aldı ve onları Îsâ'ya götürdü ve şöyle dedi: "Daha neyi bekliyoruz. Bak bize ne yaptılar?" Bunun üzerine Îsâ, Humeyd b. Kahtabe'yi yüz kişiyle onların üzerine gönderdi.

Ravi dedi: Ezher b. Saîd b. Nâfi' bana şöyle anlattı: İki kardeşim Osman b. Saîd ve Muhammed b. Saîd –ikisi de Muhammed ile birlikteydiler– bana şöyle anlattılar:

Kāsım b. Hasan ve Ebû Tâlib'in oğullarından bir adamla Seniyyetü'l-Vedâ' da durdular ve Muhammed'i barışa davet ettiler. Ancak onlara küfredince geri döndüler. Bunun üzerine Îsâ harekete geçti ve komutanları konuşlandırdı. Hezârmerd'i Ebü's-Sa'be'nin hamamı yanında konuşlandırırken Kesîr b. Husayn'ı Bekī'u'l-Garkad'de bulunan İbn Eflah'ın evinin yanında konuşlandırdı. Muhammed b. Ebü'l-Abbâs'ı Benî Seleme'nin kapısında konuşlandırırken diğer komutanları Medi-

ne'nin sokaklarının başında görevlendirdi. Îsâ da adamlarıyla birlikte Seniyye'nin başında durdu. Bir müddet oklar ve sapanlarla karşı tarafa atışlar yaptılar.

Ezher bana şöyle nakletti:

Muhammed, mescidin sütrelerini adamları için zırh gibi kullandı.

Ravi dedi: Abdullah b. İshak b. Kāsım bana Ensardan yaşlı bir zat olan Ömer'den naklen şöyle dediğini anlattı:

Muhammed mescidin sütrelerini adamları için haftanlar hâline getirdi. Cüheyne'den iki adam ona geldiler. Birine kaftan verirken öbürüne vermedi. Bunun üzerine kaftan alan savaşırken öbürü savaşmadı. Savaş başladıktan sonra kaftan sahibi bir okla vuruldu ve öldürüldü. Bunun üzerine arkadaşı şöyle dedi:

Rabbim, beni ihanet eden ve kalan ömrünü bir kaftanla satan adam gibi yapma!

Ravi dedi: Eyyûb b. Ömer bana İsmâil b. Ebû Amr'dan rivayetle şöyle dediğini anlattı:

İbn Gıfâr'ın hendeği üzerinde dururken bir süvari geldi. Sa-
[588] dece gözleri görülüyordu. Şöyle seslendi: "Aman verin!" Ona aman verildi. Sonra "İçinizde benden Muhammed'e tebliğde bulunacak kimse var mı?" dedi. "Evet ben tebliğ edeceğim," dedim. Adam: "Ona benden tebliğ et!" dedi ve yüzünü açtı. Sakalını boyamış yaşlı bir zattı. Ona söyle: "Falanca Temîmli –kendisi seninle Cüheyne Dağı'nda falan yılda bir kayanın gölgesinde oturmuştu– sana der ki: Gece vaktine kadar sabırlı ol. Askerlerin çoğu seninledir," dedi. Bunun üzerine sabah vakti hareket etmeden önce ona gittim. Pazartesi günüydü ve öldürüldüğü gündü. Önünde bir kırba beyaz bal vardı. Kırba ortadan yarılmıştı. Bir adam da avuç dolusu bal alıp suya batırıyor ve ona ikram ediyordu. Bir adam da onun beline kuşak bağlıyordu. Ona mesajı ilettim. O: "Mesajı ilettin," dedi. Ona: "İki kardeşim senin elindedir," dedim. O: "Onların yeri onlar için daha hayırlıdır," dedi.

Ömer dedi: İbrâhim b. Mus'ab b. Umâre b. Hamza b. Mus'ab b. Zübeyr bana Muhammed b. Osman b. Muhammed b. Hâlid b. Zübeyr'den naklen şöyle dediğini anlattı:

Muhammed'in sancağı babamın uhdesindeydi ve onun yerine ben onu taşıyordum.

Ravi dedi: Îsâ babasından naklen bana şöyle anlattı:

Eftas Hasan b. Ali b. Hüseyin'in üzerinde yılan resmi bulunan sarı bir sancağı vardı. Ali b. Ebû Tâlib'in oğullarından her birinin bir sancağı vardı. Onların şiarı *ahad, ahad* idi. Nitekim Peygamber'in (sav.) Huneyn günündeki şiarı da aynıydı.

Ravi dedi: Saîd b. Abdülhamîd b. Ca'fer b. Abdullah b. Ebü'l-Hakem bana şöyle anlattı: Benî Behz'den ve Benî Süleym'in azatlısı Cehm b. Osman bize şöyle nakletti:

Abdülhamîd b. Ca'fer, Îsâ'nın askerleriyle karşılaştığımız gün bana dedi ki: "Bugün sayı olarak müşriklerle karşılaştıkları gün Bedir ehli kadarız." Nitekim üç yüz küsurduk.

Ravi dedi: İbrâhim b. Mûsâ b. Îsâ b. Mûsâ b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs bana şöyle anlattı: Babamın şöyle dediğini işittim:

Îsâ b. Mûsâ 103 yılında doğdu. Muhammed ve İbrâhim'in savaşlarına kırk üç yaşındayken şahit oldu. Öncü birliğinin başında Humeyd b. Kahtabe, sağ kanadının başında Halife Ebü'l-Abbâs'ın oğlu Muhammed, sol kanadının başında Horasan halkından Dâvûd b. Kirrâz ve artçılarının başında da Heysem b. Şu'be bulunuyordu.

Ömer dedi: Îsâ bana babasından naklen şöyle dediğini an- [589]
lattı: Ebü'l-Kalemmes Muhammed b. Osman, Oduncular Çarşısı'nda Esed b. Merzübân'ın kardeşiyle karşılaştılar, kılıçları parçalanıncaya kadar vuruştular. Sonra geri çekildiler. Esed'in kardeşi başka bir kılıç alırken Ebü'l-Kalemmes de ocağın sacayağını aldı, eyerinin ön tarafına koydu ve zırhıyla onu örttü. Ardından yine karşılaştılar. Yüz yüze geldiklerinde Ebü'l-Kalemmes üzengilerinin üzerinde dikilerek sacayağıyla hasmının göğsüne vurdu ve onu yere yıktı. Sonra indi ve kellesini gövdesinden ayırdı.

Ravi dedi: Muhammed b. Hasan b. Zebâle bana Abdullah b. Ömer b. Kāsım b. Abdullah el-Ömerî'den naklen şöyle dediğini anlattı:

Muhammed ile birlikteydik. Medine halkından ve Zübeyr ailesinin azatlısı Kāsım b. Vâil meydana çıkarak karşı tarafı mübarezeye davet etti. Karşısına donanımı mükemmel ve teçhizatı tam bir adam çıktı. İbn Vâil onu görünce çekildi. Bunun

üzerine çok üzüldük. Böyleyken arkamda bir adamın sesini duydum. Dönüp baktım. Onun Ebü'l-Kalemmes olduğunu gördüm. Şöyle dediğini duydum: "Allah, akılsızların emîrine lanet etsin! Bunun gibisinin bize karşı cüretkâr davranmasına fırsat verdi. Bazen adam ehil olmadığı bir iş için ortaya atılır." Akabinde de onunla karşılaştı ve onu öldürdü.

Ravi dedi: Ezher b. Saîd b. Nâfi' bana şöyle nakletti:

O gün Kāsım b. Vâil hendekten çıktı ve karşı tarafı mübarezeye davet etti. Karşısına Hezârmerd çıkınca Kāsım ondan çekinip geri döndü. Bunun üzerine Ebü'l-Kalemmes karşısına çıkarak: "Bugün kılıcından hiç yararlanamayacak," dedi ve şah damarına bir darbe indirerek onu öldürdü. Vururken: "İbnü'l-Fârûk'tan al," diye söyledi. Bunun üzerine Îsâ'nın askerlerinden bir adam: "Bin tane Fârûk'tan daha hayırlı bir kişi öldürdün," dedi.

Ömer dedi: Kûfe halkından Ali Ebü'l-Hasan el-Hazzâ bana Mes'ûd er-Rahhâl'dan naklen şöyle dediğini anlattı:

Medine'de Muhammed'in öldürülüşüne şahit oldum. Dağdan –Sel' Dağı– onları Ahcâru'z-Zeyt mevkiinde izliyordum. Baktım ki Îsâ'nın adamlarından biri yüzünü demir zırhla örtmüş, yalnızca gözleri görülüyordu. At üzerindeydi, bulunduğu saftan çıkarak iki saf arasında durdu ve karşı tarafı mübarezeye davet etti. Muhammed'in adamlarından biri ona karşı çıktı. Üzerinde beyaz bir kaftan, başında da beyaz bir külah
[590] vardı. Yayaydı. Hasmıyla bir süre konuştu. Sanırım ona, atından inmesini ve eşit şartlarda mübarezede bulunmak istediğini söyledi. Bunun üzerine süvari atından indi. Ardından karşı karşıya geldiler. Muhammed'in adamı demir miğferine bir darbe indirerek kıçının üzerine düşürdü. Adam hareketsizdi. Hasmı başındaki miğferi çıkardı, başına bir darbe indirerek onu öldürdü. Akabinde de arkadaşlarının yanına döndü. Bunun üzerine Îsâ'nın safından başka bir adam çıktı. Sanki öncekinin arkadaşıydı. Aynı adam ona karşı çıktı. Ona da öncekine yaptığı gibi yaptı ve kendi safına döndü. Sonra üçüncü bir şahıs çıkıp adamı mübarezeye davet etti. Ancak Muhammed'in adamı onu da öldürdü. Ardından adamlarının yanına dönmek istedi ancak Îsâ'nın adamları ona ok atarak isabet ettiler. Sü-

ratle arkadaşlarına doğru koştu ancak onlara ulaşamadı ve yere yığılıp kaldı. Bunun üzerine onu öldürdüler.

Îsâ bana Muhammed b. Zeyd'den naklen şöyle dediğini anlattı:

Îsâ'ya: "Bize ok attıklarını haber verdiğimizde Humeyd b. Kahtabe'ye ilerle," dedi. Bunun üzere Humeyd yüz okçuyla ilerledi. Kendisi dışında hepsi yayaydı, ok ve kalkan taşıyorlardı. Çok geçmeden hendeğin yanındaki bir duvara doğru saldırıya geçtiler. Duvarın üzerinde Muhammed'in adamları vardı. Onları püskürttüler ve duvarın yanında vaziyet aldılar. Humeyd, Îsâ'ya haber göndererek duvarın yıkılmasını tavsiye etti. Îsâ ameleler gönderdi ve duvarı yıktırdı. Akabinde hendeğe ulaştılar. Humeyd, Îsâ'ya haber göndererek hendeğe ulaştıklarını bildirdi. Îsâ onlara hendeğin genişliğinde kapılar gönderdi. Asker bunların üzerinden karşı tarafa geçtiler. Ardından sabahtan ikindiye kadar kıyasıya vuruştular.

Hâris bana İbn Saîd'den naklen şöyle dediğini anlattı: Muhammed b. Ömer şöyle dedi:

Îsâ b. Mûsâ maiyetindekilerle geldi ve Medine'de konakladı. Muhammed b. Abdullah ve maiyetindekiler onun karşısına çıktılar. Günlerce şiddetli bir şekilde savaştılar. Cüheyne'den Benî Şucâ' olarak bilinen bir grup sabır ve sebat ile Muhammed b. Abdullah'ın yanında yer aldılar. Bertaraf edildilerse de yararlık gösterdiler.

***

Söz Ömer'in rivayetine döndü. Ezher bana şöyle dedi: Îsâ onlara emir vererek develerin sırtındaki heybelerini hendeğe atmalarını istedi. Sonra Sa'd b. Mes'ûd'un Seniyye'deki evinin iki kapısının hendeğin üstüne konulmasını emretti. Atlar bunların üstünden hendeğin karşı tarafına geçtiler. Akabinde Mefâtih Haşram'da karşılaştılar. Karşılaşma ikindiye kadar sürdü.

Muhammed b. Yahyâ bana Abdülazîz b. Ebû Sâbit'ten naklen şöyle anlattı:

O gün öğleden önce Muhammed ayrılarak Mervân'ın evine gitti, yıkandı ve güzel koku sürdü. Sonra çıktı. [591]

Abdülazîz b. Ebû Sâbit dedi: Abdullah b. Ca'fer bana şöyle anlattı:

Ona yaklaştım ve şöyle dedim: "Sana canım feda. Vallahi gördüklerine güç yetiremezsin. Senin maiyetinde samimiyetle

savaşacak kimse yok. Bu nedenle hemen şu saatte çık ve Mekke'de Hasan b. Muâviye'ye iltihak et. Senin kıymetli adamların onun yanındadır." Muhammed: "Ey Ebû Ca'fer! Vallahi çıkacak olsam Medineliler öldürülecek. Vallahi öldürülünceye veya öldürünceye kadar dönmeyeceğim. Benden yana sen serbestsin. Dilediğin yere gidebilirsin," dedi. Bunun üzerine onunla birlikte çıktım. Deve Pazarı'nda bulunan İbn Mes'ûd'un evine varınca koştum, Zeytinyağcıları Pazarı'ndan geçtim. Kendisi de Seniyye'ye gitti. Onun maiyetindekiler oklarla öldürüldüler. Sonra ikindi vakti girince namazını kıldı.

Muhammed b. Hasan b. Zebâle bana İbrâhim b. Muhammed'den naklen şöyle dediğini anlattı:

Muhammed'i Benî Sa'd'ın iki evi arasında gördüm. Üzerinde kırmızı bir cübbe vardı ve bir atın üzerindeydi. İbn Hudayr da yanındaydı, ona Allah hakkı için Basra'ya veya başka bir yere gitsin diye yalvarıyordu. Muhammed şöyle diyordu: "Vallahi benim için iki kere belaya maruz kalmayacaksınız. Sen benden yana serbestsin. Dilediğin yere gidebilirsin." İbn Hudayr: "Senden ayrılıp nereye gideceğim?" dedi ve gidip divanı yakarak Riyâh'ı öldürdü. Akabinde de Seniyye'de Muhammed'e iltihak etti ve öldürülünceye kadar savaştı.

Hâris bana İbn Sa'd'dan naklen Muhammed b. Ömer'in şöyle dediğini anlattı:

Muhammed b. Abdullah ile birlikte İbn Hudayr de isyan etti. Kendisi Mus'ab b. Zübeyr'in oğullarındandır. Muhammed'in öldürüldüğü gün Muhammed'in adamları arasındaki başıbozukluğu görünce Medine'ye girmek için Muhammed'den izin istedi. Muhammed ne yapmak istediğini bilmemesine rağmen ona izin verdi. Bunun üzerine Riyâh b. Osman b. Hayyân el-Mürrî ve kardeşini basarak ikisini kesti ve geri dönerek durumu Muhammed'e haber verdi. Akabinde de savaştı ve aynı saatte öldürüldü.

***

Şimdi söz tekrar Ömer'in rivayetine döndü.

Ezher bana şöyle anlattı: Kardeşim bana şöyle dedi:

İbn Hudayr, Medine'ye dönünce Riyâh'ı ve İbn Müslim b. Ukbe'yi öldürdü.

Muhammed b. Yahyâ bana Hâris b. İshak'tan naklen şöyle dediğini anlattı:

İbn Hudayr, Riyâh'ı bıçakladı ancak işini bitirmedi, ölünceye kadar kafasını duvara çarptı. Onunla birlikte kardeşi Ab- [592]
bâs'ı da öldürdü. Adam istikamet ehliydi. Bu sebeple insanlar onu ayıpladılar. Ardından İbn Hişâm'ın evinde mahpus olan İbnü'l-Kasrî'nin üzerine gitti. Onun gelişinden haberdar edilince evin iki kapısına toprak yığdı. İbn Hudayr kapıları açmaya çalışınca mahpuslar toplanıp kapıları kapattılar. İbn Hudayr buna güç yetiremeyince Muhammed'in yanına döndü, öldürülünceye kadar Muhammed'in yanında savaştı.

Miskîn b. Habîb b. Muhammed bana şöyle anlattı:

İkindi vakti girince Muhammed ikindi namazını Seniyye'deki Benî Deyl Mescidi'nde kıldı. Selam verince su istedi. Rebîha bint Ebû Şâkir el-Kureşiyye ona su içirdi. Ona: "Kurban olayım canını kurtar," dedi. Muhammed: "O zaman Medine'de öten bir horoz olmayacak," dedi ve gitti. Sel' Dağı'nın su mecrasının içindeyken indi ve bineğinin ökçe sinirini kesti. Benî Şucâ' da bineklerinin ökçe sinirlerini kestiler. Ayrıca herkes kılıcının kınını kırdı. Miskîn dedi: Ben henüz çocuktum ve kınlarının süslerinden üç yüz dirhem kadar topladım. Muhammed onlara: "Bana biat ettiniz. Ancak öldürülünceye kadar meydanı terk etmeyeceğim. Gitmek isteyen varsa ona izin veriyorum," dedi ve İbn Hudayr'a dönüp: "Divanı yaktın öyle mi?" diye sordu. İbn Hudayr: "Evet, oradaki sicille insanların sorumlu tutulmasından endişe ettim," dedi. Muhammed: "İsabetli oldu," dedi.

Ezher bana iki kardeşinden naklen şöyle dediklerini anlattı:

O gün Îsâ'nın askerlerini iki veya üç kere hezimete uğrattık. Biz ise hezimet nedir bilmezdik. Hatta Yezîd b. Muâviye b. Abdullah b. Ca'fer'in şöyle dediğini işittik: Onları hezimete uğrattık. Askeri olsaydı o ne fetih adamıydı!

Îsâ bana şöyle nakletti:

O gün Muhammed'in adamlarından kaçıp firar edenlerden biri Abdülazîz b. Abdullah b. Abdullah b. Ömer b. Hattâb idi. Muhammed peşinden adam gönderdi ve getirildi. Çocuklar ona: "Karın gürültüsüyle borazan sesi olmaz," diye takıldılar.

Daha sonra Abdülazîz: "Bana en ağır gelen çocukların takılmasıydı," diyordu.

Îsâ bana şöyle anlattı: Hişâm b. Umâre b. Velîd b. Adî b. el-Hıyâr'ın bir azatlısı bize şöyle nakletti:

Muhammed ile birlikteydik. Hişâm b. Umâre ona başvurdu. Ben de yanındaydım. Ona: "Gördüğün bu insanların sana ihanet etmeyeceklerinden emin değilim. Şahit ol, eğer başka bir [593] şeye râm olursam, sen, ben öldürülür veya mağlup olursak bu kölem Allah için hür olsun." Bunun üzerine dedim ki: "Vallahi onun kalkanına bir ok isabet eder ve onu ikiye bölerse veya onun zırhına saplanırsa ben onunlayım." Muhammed dönüp bana: "Ey adam!" diye seslendi. "Lebbeyk!" dedim. O: "Böyle bir şey gördün, hangisi sana daha sevimlidir: Beni mi kendini mi önde tutuyorsun?" dedi. "Hayır, seni önde tutuyorum," dedim. O: "Sen Allah için hürsün. Kaç git," dedi.

Mütevekkil b. Ebü'l-Fahve bana Muhammed b. Abdülvâhid b. Abdullah b. Ebû Ferve'den naklen şöyle dediğini anlattı:

Sel' Dağı'nın üzerinde gözetliyorduk. Cüheyne Arapları da dağın üzerindeydiler. Elinde mızrak bulunan bir adam bize doğru seyrediyordu. Mızrağın ucuna bir adamın kellesi, boğazı, karaciğeri ve bağırsakları asılmıştı. Onun manzarası korkutuyordu. Araplar onu uğursuz addettiler. Hatta kaçtılar ve düzlüğe açıldılar. Adam ise dağa çıktı ve dağın zirvesinde Farsça *kûhebân*[59] diye seslendi. Bunun üzerine adamları ona doğru çıktılar ve Sel' Dağı'nın tepesine konuşlanarak siyah sancak diktiler. Ardından Medine'ye doğru harekete geçtiler ve Medine'ye girdiler. Esmâ bint Hasan b. Abdullah b. Ubeydullah b. Abbâs b. Abdülmuttalib –kendisi Abdullah b. Hüseyin b. Abdullah b. Ubeydullah b. Abbâs'ın eşiydi– emir vermesiyle siyah bir başörtüsü Resulullah'ın (sav.) mescidinin minaresine asıldı. Muhammed'in adamları vaziyeti görünce birbirlerine: "Medine'ye girildi!" diye seslendiler ve kaçmaya başladılar. Muhammed, Sel' Dağı'ndan Medine'ye girildiğini haber alınca: "Her kavmin sığındığı bir dağı varken bizim bir dağımız var ancak oradan saldırıya maruz kalıyoruz," dedi.

Muhammed b. İsmâil bana güvendiği bir raviden naklen şöyle anlattı:

59 Farsça, dağcı demektir (çev.).

Benî Ebû Amr el-Gıfârîler Benî Gıfâr'da Abbasiler için bir yol açtılar. Abbasiler bu yoldan girerek Muhammed'in adamlarını arkadan kuşattılar.

Muhammed b. Yahyâ bana Abdülazîz b. İmrân'dan naklen şöyle dediğini anlattı:

O gün Muhammed, Humeyd b. Kahtabe'ye: "Eğer silahşor isen nitekim Horasanlılara karşı bunu iddia ediyorsun, bana karşı çık. Ben Muhammed b. Abdullah'ım." Humeyd: "Seni tanıdım. Sen Kerim oğlu kerimsin. Şerif oğlu şerifsin. Ey Ebû Abdullah! Hayır, önümde bu tecrübesizler varken sana karşı çıkmayacağım. Yemin ederim bunların işini bitirirsem sana karşı çıkacağım," dedi.

Osman b. Münzir b. Mus'ab b. Urve b. Zübeyr bana Benî Sa'lebe b. Sa'd'dan bir [594]
adamdan naklen şöyle dediğini anlattı:

Muhammed b. Abdullah b. Hasan'ın öldürüldüğü gün Seniyye'deydim. İbn Hudayr da onunla birlikteydi. İbn Kahtabe, İbn Hudayr'ı amana davet ediyor, onu ölümden sakınmaya çağırıyordu. Buna karşılık İbn Hudayr yaya olarak kılıcıyla hasımlarına saldırıyor ve şu beyitleri tekrarlıyordu:

Hızlı akan bir nehir gibi koştuğunu görmesen ona ekşi ayran veya süt içirme.

Toprağı âdeta yutan bir akışı vardır. Ya da yakın bir avı takip eden bir kurt gibidir.

İzleri süratle takip eder ve oradan gidenler dönmesinler diye gayret eder. Güneş batmadan süratle varacağı yere varır.

Ravi dedi: İbn Hudayr hasımlarının arasına dalmaya başladı. Bunun üzerine birisi onun uyluğuna bir darbe indirerek onu yaraladı. İbn Hudayr adamlarının yanına döndü ve bir kumaş parçasıyla yarasını bağladı ve tekrar savaşmaya başladı. Bu kez de birisi onun kaşının üstüne bir darbe indirdi. Kılıç gözünü yardı. Yere yığılınca da karşı tarafın savaşçıları üzerine çullandılar ve kellesini gövdesinden ayırdılar. Bunun üzerine Muhammed atından inerek İbn Hudayr'ın cesedinin üzerinde hasımlarıyla vuruşmaya başladı ve öldürülünceye kadar savaştı.

Muhalled b. Yahyâ b. Hâdır b. Muhâcir el-Bâhilî bana şöyle anlattı: Benî Nümeyr'in azatlısı Fazl b. Süleyman kardeşinden naklen –nitekim bir kardeşi Muhammed'in safında savaşırken öldürülmüştü– bana şöyle nakletti:

Horasanlılar, İbn Hudayr'a bakınca: "Hudayr geldi, Hudayr geldi," manasında *Hudayr âmed, Hudayr âmed!* diye seslenıyor ve dağılıyorlardı.

Hişâm b. Muhammed b. Urve b. Hişâm b. Urve bana Kahtabe'nin azatlısı Mâhân b. Baht'tan naklen şöyle dediğini anlattı:

İbn Hudayr'ın kellesi bize getirildi. Vallahi o kadar yarası vardı ki onu taşıyamıyorduk. Âdeta yarılmış bir patlıcan gibiydi, onun bütününü bir arada tutmaya çalışıyorduk.

Ezher b. Saîd bana şöyle anlattı:

Muhammed'in adamları siyah bayrağı mescidin minaresinde görünce moralleri bozuldu. Bunun üzerine Humeyd b. Kahtabe, Eşca' Sokağı'ndan Muhammed'e saldırdı ve onu öldürdü. Muhammed saldırının farkına varmadı. Onun kellesini Îsâ'ya götürdü. Onunla birlikte pek çok kişiyi de öldürdü.

Ravi dedi: Ebü'l-Hasan el-Hazzâ bana Mes'ûd er-Rahhâl'dan naklen şöyle de-
[595] diğini anlattı:

O gün Muhammed'in savaşı başlattığını gözümle gördüm. Bir savaşçı kılıcıyla sağ kulağının altına vurduğunu ve dizleri üzerine çöktüğünü gördüm. Akabinde üzerine çullandılar. Bunun üzerine Humeyd b. Kahtabe: "Onu öldürmeyin!" diye seslendi. Onlar öldürmekten vazgeçtiler. Ancak Humeyd b. Kahtabe bizzat gelip başını gövdesinden ayırdı.

Muhammed b. Yahyâ bana Hâris b. İshak'tan naklen şöyle dediğini anlattı:

Muhammed iki dizi üzerine çöktü ve kendini savunmaya çalışarak: "Yazık size! Peygamberinizin evladıyım. Zordayım ve mazlumum," diyordu.

Muhammed b. Yahyâ bana İbn Ebû Sâbit'ten naklen Abdullah b. Ca'fer'in şöyle dediğini anlattı:

İbn Kahtabe mızrakla göğsüne vurdu ve onu yere yıktı. Ardından da atından indi, başını gövdesinden ayırdı ve onu Îsâ'ya götürdü.

Muhammed b. İsmâil bana Ebü'l-Haccâc el-Minkarî'den naklen şöyle dediğini anlattı:

O gün Muhammed'i gördüm. Allah'ın onda yarattığı en çok Hamza b. Abdülmuttalib hakkında zikredilen, "İnsanları kılıcıyla kesip duruyordu," şeklinde ifade edilen vasfına benzi-

yordu. Ona yaklaşanları bertaraf ediyordu. Yanında bir kılıç vardı. Bir şeye vursa muhakkak onu ikiye bölüyordu. Derken bir adamın ona bir ok attığını gördüm. Kırmızı, mavi biri. Sonra süvariler bizi bastılar. O bir duvarın dibinde durdu. İnsanlar ondan uzak durmaya çalıştılar. Ancak ölümü buldu. Kendi kılıcına yüklenerek onu kırdı. Dedemin şöyle dediğini işittim: "Resulullah'ın (sav.) kılıcı Zülfikār yanındaydı.

Bâhile'nin azatlısı Hürmüz Ebû Ali bana Amr b. Mütevekkil'den –annesi Fâtıma bint Hüseyin'e hizmet ediyordu– naklen şöyle dediğini anlattı:

Muhammed öldürüldüğünde Peygamber'in (sav.) kılıcı Zülfikār üzerindeydi. Öleceğini anlayınca maiyetinde olan ve kendisine dört yüz dinar borcu bulunan bir tüccara verdi. Ona: "Bu kılıcı al ve Ebû Tâlib ailesinden kimle karşılaşırsan bu kılıcı senden alacak ve alacağını sana ödeyecektir," dedi. Adam kılıcı yanında muhafaza etti. Ca'fer b. Süleyman, Medine valisi olunca kendisine kılıcın hikâyesi anlatıldı. Bunun üzerine adamı çağırdı ve ona dört yüz dinarını vererek kılıcı ondan aldı. Kılıç yanında kaldı. Mehdî halife olup da Ca'fer [596] Medine valisi olup kılıcın nerede olduğunu haber alınca onu aldı. Arkasında Mûsâ'ya geçti. O da onu bir köpek üzerinde denedi, kılıç ikiye bölündü.

Abdülmelik b. Kureyb el-Asmaî bana şöyle anlattı:

Müminlerin Emîri Reşîd'i Tûs'ta gördüm. Üzerinde bir kılıç vardı. Bana: "Ey Asmaî! Sana Zülfikār'ı göstereyim mi?" dedi. "Evet, sana kurban olayım," dedim. "Kılıcımı çek," dedi. Kılıcını çektim ve onda on sekiz oyma işleme gördüm.

Ebû Âsım en-Nebîl bana Fazl b. Süleyman en-Nümeyrî'nin kardeşinden naklen şöyle dediğini anlattı:

Muhammed ile beraberdik. Kırk bin asker bizi kuşattılar. Etrafımız âdeta siyah taşlarla kaplı bir arazi manzarası gibiydi. Ona: "Onlara karşı bir hamlede bulunsan bu kuşatmayı yarabilirsin," dedim. O: "Müminlerin Emîri hamle yapmaz. Hamle yapacak olsa bakiyesi olmaz." Ona aynı şeyi tekrarlayınca hamle yaptı. Bunun üzerine etrafını sardılar ve onu öldürdüler.

Abdullahy b. Muhammed b. Abdullah b. Selm'den –İbnü'l-Bevvâb olarak da bilinir, Fazl b. Rebî''in halefi olup Hârûn'un edip ve âlimlerle ilişkilerinden sorumluydu.– naklen şöyle dediğini anlattı: Babam bana Eslemî'den –Abdullah b. Âmir– naklen şöyle anlattı:

Kendisiyle birlikte Îsâ'ya karşı savaşırken Muhammed bana şöyle dedi: "Bir bulut bizi gölgelemektedir. Eğer yağarsa muzaffer olacağız. Bize yağmadan onlara geçerse kanımın zeytinyağı taşlarına döküldüğünü göreceksin," dedi. Ravi dedi: Vallahi çok geçmeden bir bulut bizi gölgeledi. Yağacak dedim. Ancak bizi pas geçti, Îsâ ile adamları üzerine yağdı. Asla ve hayır kelimelerinden başka bir şey olmadı; onu zeytinyağı taşları arasında öldürüldüğüne şahit oldum.

İbrâhim b. Muhammed b. Abdullah b. Ebü'l-Kirâm bana şöyle nakletti:

İkindi vakti Îsâ, Humeyd b. Kahtabe'ye: "Bu adamın meselesinde geciktiğini görüyorum. Savaşını Hamza b. Mâlik'e devret," dedi. İbn Kahtabe: "Vallahi sen bu işe râm olsan seni terk etmem. Hem de adamları bertaraf ettiğim ve fethin kokusunu aldığım hâlde mi bırakacağım?" dedi. Humeyd daha ciddi savaşmaya başladı ve Muhammed'i öldürdü.

Benî İcl'in azatlısı Cevvâd b. Gâlib b. Mûsâ bana Muhammed b. Ebü'l-Abbâs'tan
[597] naklen şöyle dediğini anlattı:

O gün Îsâ, Humeyd b. Kahtabe'yi itham etti. –Nitekim süvarilerin başındaydı.– Ona: "Ey Humeyd! Bu işi abarttığını görüyorum," dedi. Humeyd: "Beni suçluyor musun? Vallahi Muhammed'e rast gelsem kılıçla ona vuracağım veya bu uğurda öldürüleceğim," dedi. Ravi dedi: Humeyd yemininin gereğini yapmak için Muhammed'in cesedinin yanından geçti ve kılıcıyla ona vurdu.

Ya'kûb b. Kâsım bana Ali b. Ebû Tâlib'den naklen şöyle dediğini anlattı:

Muhammed 14 Ramazan'da ikindiden sonra öldürüldü.

Eyyûb b. Ömer babasından naklen bana şöyle anlattı:

Îsâ, hapishaneye adam göndererek bizi çıkardı ve ona götürüldük. Savaş devam ediyordu. Yanında bekletiliyorduk. Bu arada Muhammed'in kellesi getirildi. Kardeşim Yûsuf'a: "Îsâ bizden onu teşhis etmemizi isteyecek ancak onu teşhis edemeyiz. Korkarım bir hata yaparız," dedim. Getirilince bize: "Onu tanıyor musunuz?" dedi. "Evet," dedik. O: "Öyleyse bakın o, bu mu?" dedi. Babam dedi: Yûsuf'tan önce davrandım. "Üzerinde çok kan var ve darbe izi çok. Emin olamıyorum," dedim. Akabinde bizim bağlarımızı çözdü ve sabaha kadar yanında

kaldık. Sonra beni Mekke ile Medine arasındaki bölgeye tayin etti. Ca'fer b. Süleyman gelinceye kadar bölgeyi ben yönettim. Gelince beni ona gönderdi ve onun maiyetinde kaldım.

Ali b. İsmâil b. Sâlih b. Heysem bana Ebû Ka'b'dan naklen şöyle dediğini anlattı:

Muhammed'i öldürdüğünde Îsâ'nın huzurundaydım. Onun kellesini önüne koydu ve adamlarına dönerek: "Bunun hakkında ne dersiniz?" dedi. Onun aleyhinde konuştular. Bunun üzerine komutanlarından biri onlara yöneldi ve şöyle dedi: "Vallahi yalan söylediniz bâtıl iddialarda bulundunuz. Bu söylediklerinizi için onunla savaşmadık. O Müminlerin Emîri'ne muhalefet etti ve Müslümanların birliğini ve gücünü böldü. Ancak oruç tutan ve gecelerini ibadetle ihya eden bir insandı." Adamlar sustular.

İbnü'l-Bevvâb Abdullah b. Muhammed bana şöyle nakletti: Babam bana Eslemî'den naklen şöyle anlattı:

Ebû Ca'fer'e bir ziyaretçi geldi. Adam: "Muhammed kaçtı," dedi. Ebû Ca'fer: "Yalan söyledin. Biz Ehl-i beyt kaçmayız," dedi.

Abdullah b. Râşid b. Yezîd bana Ebü'l-Haccâc el-Cemmâl'dan naklen şöyle dediğini anlattı:

Ebû Ca'fer'in yanı başında duruyordum. Muhammed'in isyanı hakkında bana sorular soruyordu. Zira Îsâ'nın hezimete uğradığı haberini almıştı. Yaslanmış vaziyette oturuyordu. Bu [598] haber üzerine doğruldu, elindeki değnekle seccadesine vurdu ve şöyle dedi: Hayır, bizim çocuklarımız minberlerde ve kadınların nasihatiyle nerede oynuyorlardı. Ben bundan sonra bunda yokum.

Muhammed b. Hasan bana şöyle anlattı: Bazı dostlarımız bana şöyle naklettiler:

Bir ok Ebü'l-Kalemmes'in dizine isabet etti. Ucu dizinde kaldı. Onu çıkarmaya çalıştı. Ancak bu onu usandırdı. Ona: "Onu bırak irin toplayınca çıkar," denildi. Bunun üzerine onu bıraktı. Hezimetten sonra aranınca Harre'ye gitti. Dizindeki yara sebebiyle de gecikti. Okun ucu hâlâ dizindeydi. Sonra onu çıkardı ve iki dizi üzerinde vaziyet alarak ok torbasını boşalttı ve onlara ok atmaya başladı. Bunun üzerine etrafından dağıldılar. Kendisi de arkadaşlarına iltihak etti ve kurtuldu.

Muhammed b. Hasan bana Abdullah b. Ömer b. Kāsım'dan naklen şöyle dediğini anlattı:

Hezimete uğradığımızda içlerinde Ebü'l-Kalemmes'in de bulunduğu bir grubun içindeydim. Dönüp ona baktım. Garipsemiş bir vaziyette güldüğünü gördüm. "Vallahi gülme sırası değil," dedim ve bakışımı kıstım. Derken kaçanlardan birine gözüm ilişti. Elbisesi yırtılmış, elbisenin yakasıyla göğsünü örten tarafı kalmıştı. Avreti görünüyordu ama kendisi farkında değildi. Ben de Ebü'l-Kalemmes gibi gülmeye başladım.

Îsâ bana babasından naklen şöyle dediğini anlattı:

"Ebü'l-Kalemmes Fur'a'da saklanmaya devam etti. Bir müddet orada kaldıktan sonra bir kölesi taşla kafasını yararak onu öldürdü. Sonra evladının annesi olan cariyesine giderek: "Senin efendini öldürdüm. Gel seninle evleneyim," dedi. Kadın: "Sabırlı ol kendimi bu işe hazırlayayım," dedi. Adam ona mühlet verdi. Ancak kadın gidip onu ilgili makama şikâyet etti. Bunun üzerine köleyi alıp kafasını yardı.

Mahmûd b. Ma'mer b. Ebü'ş-Şedâid bana babasından naklen şöyle dediğini anlattı:

Îsâ'nın süvarileri Benî Fezâre'nin sokağından Medine'ye girip de Muhammed öldürülünce bir grup Ebü'ş-Şedâid'e saldırarak onu öldürdüler. Kellesini de aldılar. Bunun üzerine kızı Nâime bint Ebü'ş-Şedâid: "Vah benim adamlarım!" diye seslenmeye başladı. Askerlerden biri ona: "Senin adamların kim?" diye sordu. Kadın: "Benî Fezâre," dedi. Asker: "Vallahi bilsey-
[599] dim senin evine girmezdim. Artık sana beis yok. Ben senin de aşiretin olan Bâhile'denim," dedi ve ona kefiyesinden bir parça vererek kapısına astı. Onun kellesi de Îsâ'ya götürüldü. Ebü'l-Kirâm ve Muhammed b. Lût b. Mugīre b. Nevfel b. Hâris b. Abdülmuttalib onun yanında oturuyorlardı. *İnnâ lillahî ve innâ ileyhi râci'ûn*. Vallahi Medine halkından kimse kalmadı. Bu da Ebü'ş-Şedâid Fâlih b. Ma'mer –Benî Fezâre'den âmâ bir adam– dediler. Bunun üzerine bir tellala emir vererek: "Kim bir kelle getirirse onun boynunu vuracağız," diye seslenmesini söyledi.

Ali b. Zâdân bana Abdullah b. Berkā'dan naklen şöyle dediğini anlattı:

Îsâ'nın komutanlarından birinin bir grupla birlikte gelip İbn Hürmüz'ün evini sorduğunu gördüm. Ona evini gösterdik. Adam üzerinde ince ve yumuşak bir elbise olduğu hâlde çıktı.

Komutanlarını indirip onu atına bindirdiler ve süratle Îsâ'ya götürüp huzuruna çıkardılar. Ancak adam heyecanlanmadı.

Kudâme b. Muhammed bana şöyle anlattı:

Abdullah b. Yezîd b. Hürmüz ve Muhammed b. Aclân, Muhammed ile birlikte isyan ettiler. Savaş başlayınca her biri bir yay kuşandı. Biz de sandık ki ikili bu işe ehil olmuşlardır.

Îsâ bana Hüseyin b. Yezîd'den rivayetle şöyle dediğini nakletti:

Muhammed öldürüldükten sonra İbn Hürmüz, Îsâ'ya götürüldü. Îsâ ona: "Ey ihtiyar! Senin anlayışın seni isyan edenlerle birlikte başkaldırmaktan alıkoymadı mı?" İbn Hürmüz: "Bir fitneydi ve herkes gibi bizi de içine aldı," dedi. Îsâ ona: "Selametle gidebilirsin," dedi.

Muhammed b. Hasan b. Zebâle bana Mâlik b. Enes'ten naklen şöyle dediğini anlattı:

İbn Hürmüz'e giderdim. Cariyeye kapıyı kapatmasını ve perdeleri salıvermesini söylerdi. Sonra ümmetin ilk dönemini anarak gözyaşlarıyla sakalı ıslanıncaya kadar ağlardı. Ondan sonra Muhammed ile isyan etti. Ona: "Vallahi senin bir zararın olmadı," denildi. O: "Biliyorum ancak bir cahil beni görse beni taklit edebilir," dedi.

Îsâ bana Muhammed b. Zeyd'den rivayetle şöyle dediğini nakletti:

Muhammed öldürülünce sema âdeta yarılmışçasına yağdı. Bunun üzerine Îsâ'nın tellalı şöyle seslendi: "Husayn ve birliği hariç askerden hiç kimse Medine'de gecelemesin." Îsâ da Curf'taki askere intikal etti ve sabaha kadar orada kaldı. Sonra Kāsım b. Hasan b. Zeyd ile zafer müjdesini, Muhammed'in başını da İbn Ebü'l-Kirâm ile Ebû Ca'fer'e gönderdi.

Muhammed b. Yahyâ bana Hâris b. İshak'tan naklen şöyle dediğini anlattı: [600]

Muhammed öldükten sonraki günün sabahında kız kardeşi Zeyneb bint Abdullah ile kızı Fâtıma, Îsâ'ya elçi göndererek: "Bu insanı öldürdünüz ve muradınıza erdiniz. Bari izin verin de onu toprağa verelim," dediler. Îsâ onlara: "Ey amcamın kızları! Onun başına gelenler konusunda söylediklerinize gelince, vallahi bu hususta emir vermediğim gibi malumatım da olmadı. Onu toprağa verebilirsiniz," diye haber gönderdi. Bunun üzerine Zeyneb ve Fâtıma adamlar göndererek cena-

zeyi aldırdılar ve kesilen boynu pamukla kapatılarak Bakī''de defnedildi. Onun kabri Ali b. Ebû Tâlib'in evinin karşısında, yolun civarında veya ona yakın bir mekândaydı. Ardından Îsâ sancaklar göndererek Esmâ bint Hasan b. Abdullah, Abbâs b. Abdullah b. Hâris, Muhammed b. Abdülazîz ez-Zührî, Ubeydullah b. Muhammed b. Safvân ve Ebû Amr el-Gıfârî'nin kapısı üzerinde bunların dikilmesini istedi. Sonra onun tellalı şöyle seslendi: "Bu sancaklardan hangisinin altına girerse veya bu evlerden birine girerse emniyettedir." Akabinde çok şiddetli bir yağmur yağdı. İnsanlar çarşılarında sükûnet ve huzur içinde sabahladılar. Îsâ da Curf'tan mescide gidip geliyordu; birkaç gün Medine'de ikamet etti. Ardından 19 Ramazan'da Medine'den ayrılarak Mekke'ye hareket etti.

Ezher b. Saîd bana şöyle anlattı:

Muhammed'in öldürülüşünün ertesi günü Îsâ cenazesinin defnedilmesine izin verdi. Aynı zamanda Muhammed'in adamlarının Seniyyetü'l-Vedâ' ile Ömer b. Abdülazîz'in evi arasında asılmalarını emretti ve emir infaz edildi. Ezher dedi: İki saf hâlinde asıldıklarını gördüm. İbn Hudayr'ın darağacını koruyacak bir görevliye emanet etti. Ancak gece vakti bir grup onu alıp defnettiler ve engellenemediler. Diğerleriyse üç gün darağacında bırakıldılar. İnsanlar bu durumdan rahatsız oldular. Bunun üzerine Îsâ cesetlerin Sel' Dağı'nın Mefrah denen Yahudi mezarlığına bırakıldılar ve orada kaldılar. Sonra Zübâb'ın zeminindeki bir hendeğe gömüldüler.

Îsâ b. Abdullah bana şöyle anlattı: Annem –Hüseyin'in annesi olup Abdullah b. Muhammed b. Ali b. Hüseyin'in kızı– bana şöyle dedi:

Amcam Ca'fer b. Muhammed'e –sana kurban olayım–: "Muhammed b. Abdullah'ın bu durumu hakkında ne diyorsun," diye sordum. O şöyle dedi: Kendi fitnesinde ve Rûmî'nin
[601] evinin yanında öldürülecek. Ana baba bir kardeşi ise Irak'ta atının ayakları suyun içindeyken öldürülecek.

Îsâ bana babasından naklen şöyle dediğini anlattı:

Hamza b. Abdullah b. Muhammed b. Ali –amcası Ca'fer onu sakındırdığı hâlde Muhammed'in maiyetindekilerin en sertiydi– Muhammed ile isyan etti. Ca'fer ona: "Vallahi Muhammed öldürülecek," diyordu. Ravi dedi: Ca'fer onlardan uzak durdu.

Îsâ bana İbn Ebü'l-Kirâm'dan naklen şöyle dediğini anlattı:

Îsâ bana Muhammed'in kellesiyle gönderdi. Bana yüz asker verdi. Yola çıktık. Necef'i görünce tekbir getirdik. –Ravi dedi: O sırada Âmir b. İsmâil, Vâsıt'ta Hârûn b. Sa'd el-İclî'yi muhasara ediyordu.– Ebû Ca'fer, Rebî''e: "Bu tekbir neyin nesi?" dedi. Rebî': "Bu İbn Ebü'l-Kirâm'dır ve Muhammed b. Abdullah'ın kellesini getirdi," dedi. Ebû Ca'fer: "Ona ve maiyetindekilerden on kişiye izin ver girsinler," dedi. İbn Ebü'l-Kirâm dedi: Bana izin verdi. Ben Muhammed'in kellesini bir kalkanın içinde önüne koydum. Ebû Ca'fer: "Hane halkından onunla birlikte kim öldürüldü?" dedi. "Vallahi tek bir kişi bile öldürülmedi," dedim. Ebû Ca'fer: "Süphanallah! Öyle mi?" dedi. Bunun üzerine Ebû Ca'fer başını kaldırıp Rebî''e: "Ondan önceki adam bize ne demişti?" diye sordu. Rebî': "O onlardan çok kişi öldürüldü iddiasında bulundu," dedi. Ben: "Hayır, vallahi tek bir kişi öldürülmedi," dedim.

Ali b. İsmâil b. Sâlih b. Meysem bana şöyle anlattı:

Muhammed'in kellesi Kûfe'ye Ebû Ca'fer'e getirilince beyaz bir tabakta dolaştırılmasını emretti. Onu gördüm. Koyu esmer ve alacaydı. Aynı gün akşam vakti olunca muhtelif bölgelerde dolaştırılmak üzere onu gönderdi.

Yenbu' ahalisinden Abdullah b. Ömer b. Habîb bana şöyle anlattı:

Benî Şucâ''ın kelleleri Ebû Ca'fer'e getirilince: "İnsanlar böyle olmalı. Muhammed'in yakalanmasını istedim. Ancak bunlar onun etrafında toplandılar. Sonra onu yerden yere naklettiler, onlar da ona refakat ettiler. Sonra onunla birlikte savaştılar ve öldürülünceye kadar sebat ettiler," dedi.

Ömer dedi: Îsâ b. İbrâhim ve İbrâhim b. Mus'ab b. Umâre b. Hamza b. Mus'ab, Muhammed b. Yahyâ, Muhammed b. Hasan b. Zebâle ve başkaları Abdullah b. Mus'ab b. Sâbit b. Abdullah b. Zübeyr'in Muhammed'e mersiye olarak dile getirdiği şu şiiri naklettiler:

Îsâ onların ipini çektiği için ve Osman isabetle onları hedef aldığından aşk ve hüzünle ağlamaktadır.

Mehdî ve Mus'ab'ın iki oğlu için gözyaşlarını akıtmadın mı? Hem [602]
de gözyaşların tekrar tekrar döküldü.

İbrâhim için de, etrafındaki gruplar dağılıp hasımlarıyla baş başa kalınca da gözyaşlarını döktün.

Gözyaşların heder oldu. Vecdin meşakkat ve hüznüyle heyecanlandın ve hüzün dağıttın.

Vallahi analar onlar gibilerini doğurmadılar, onlardan daha asil ve derecesi daha yüksek olan yoktur.

Onlardan daha hareketli, adaleti gözeten sözlerinden daha doğrusu ve bühtanı bertaraf eden daha doğru sözlü kimse yoktur.

Orada gözlerini hüzün ve gözyaşıyla ve hüzünle gözlerini patlatırsan açıkça mazur görülürsün.

Bir musibettir ki onun gibisine maruz kalan geniş havsala sahibinin karnı parçalanır.

İbn Mus'ab da şöyle dedi:

Ey iki arkadaşım, kınamayı bırakın ve bilin ki ben bu konuda sizden daha kınayıcı değilim.

İkiniz Peygamber'in oğlunun mezarı başında durup selam verin. Yanı başında durup selam vermenizde bir beis yoktur.

Bir kabir ki hasep ve güzel seciye ve kerem olarak çağının en hayırlı insanını içine almıştır.

O bir adamdır ki adaletle memleketimizin zulmünü ortadan kaldırmış, büyük hata ve kusurları affetmiş, iyilikte bulunmuştur.

Yolun doğrusundan kaçınmadı. Zulmetmedi ve ağzında haddi aşan bir kelime çıkmadı.

Daha önce gece ve gündüz Peygamber'den başkasını tazim etseydi tazim edilen sen olurdun.

Ondan önce kimseyi selametle taltif etseydi onun taksiratı selamete dönüşürdü

İbrâhim'i feda ettiler. Hem de en güzel kurbandır. Bunun üzerine günleri parçalandı ve dağıldı.

Bir kahramandı ve derin sularına bizzat daldı. Ancak maceracı, korkak ve teslimiyetçi değildi.

Hasan'ın oğullarının mahremleri çiğnendi ve onların malları yağmalanarak taksim edildi.

Kadınları evlerinde feryat ve figan etmekte, güvercinlerin terennümü gibi terennüm ederler.

Onların öldürülmeleriyle tevessül ederler, onu İmam nezdinde kendileri için bir şeref ve ganimet olarak görürler.

Vallahi Peygamber Muhammed –Allah'ın salat ve selamı ona olsun– buna şahit olsaydı,

[603] *Evet ümmetinin oğluna kılıç ve mızraklarıyla saldırdıklarını, kılıç ve mızraklarından kanlarının aktığını görseydi,*

Gerçekten akrabalık hukukunu kaybettiklerini ve mahremleri çiğnediklerini yakinen görecekti.

İsmâil b. Ca'fer b. İbrâhim bana Mûsâ b. Abdullah b. Hasan'dan naklen şöyle dediğini rivayet etti:

Muhammed b. Abdullah isyan etmeden önce gece vakti Süveyka'daki evlerimizden çıktım. Birkaç kadın da evlerimizden çıkmışlar gibi geldi bana. Kıskançlık hissiyle nereye gideceklerini merak ederek onları takip ettim. Humeyrâ tarafından ağaçların yanına vardıklarında onlardan biri bana döndü ve şöyle dedi:

Süveyka sakinlerinden sonra bir harabedir. Gece vakti girince harap oldu.

Bunun üzerine muhitin sakinleri olduklarını anladım ve döndüm. Îsâ bana şöyle anlattı: Îsâ b. Mûsâ, Muhammed'i öldürünce Hasan'ın oğullarının bütün mallarına el koydu. Ebû Ca'fer de bunu onayladı.

Eyyûb b. Ömer bana şöyle nakletti:

Ca'fer b. Muhammed, Ebû Ca'fer ile karşılaştı. Ona: "Ey Müminlerin Emîri! Benim arazim olan Ayn Ebû Ziyâd'ı bana iade et ki onun hurma ağaçlarından besleneyim," dedi. Ebû Ca'fer: "Benimle nasıl böyle konuşursun? Senin canını alacağım," dedi. Ca'fer: "Acele etme. Yaşım altmış üçe geldi. Babam ve dedem Ali b. Ebû Tâlib aynı yaşta vefat ettiler. Yeminim olsun eğer herhangi bir şey için sana râm olursam. Senden sonra yaşayacak olsam da senden sonra gelene de râm olmam," dedi. Bunun üzerine Ebû Ca'fer ona merhamet etti ve onu hoş gördü.

Hişâm b. İbrâhim b. Hişâm b. Râşid bana anlattı:

Ebû Ca'fer, Ayn Ebû Ziyâd'ı ölünceye kadar geri vermedi. Ebû Ca'fer ölünce Mehdî burayı Ca'fer'in oğullarına geri verdi.

Hişâm b. İbrâhim bana nakletti:

Muhammed öldürülünce Ebû Ca'fer deniz yolunu Medinelilere kapattı, deniz yolundan onlara hiç bir şey taşınmadı. Mehdî halife olunca deniz yolunun Medinelilere açılmasını emretti, eşyanın bu yoldan taşınmasına izin verdi.

Muhammed b. Ca'fer b. İbrâhim bana şöyle nakletti: Annem Ümmü Seleme bint Muhammed b. Talha b. Abdullah b. Abdurrahman b. Ebû Bekir, Mûsâ b. Abdullah'ın karısı şöyle dedi:

Benî Mahzûmiyye, Îsâ, Süleyman ve İdrîs, Benî Abdullah b. Hasan b. Muhammed b. Abdullah b. Hasan'ın oğullarıyla Abdul-

lah'ın mirası konusunda çekiştiler. Onlar: "Babanız Muhammed öldürülünce Abdullah ona vâris oldu," dediler. Bunun üzerine konuyu Hasan b. Zeyd'e götürdüler. O da meseleyi Ebû Ca'fer'e yazdı. Ebû Ca'fer ona şöyle yazdı: Mektubum sana ulaşınca onları dedelerine mirasçı kıl. Zira ben sılayırahim ve akrabalık hukukuna riayet etmek için mallarını onlara iade ettim.

Îsâ bana anlattı: Muhammed ile birlikte Benî Hâşim'den Muâviye b. Abdullah b. Ca'fer b. Ebû Tâlib'in oğulları Hasan, Yezîd ele Sâlih ve Zeyd b. Ali b. Hüseyin b. Ali b. Ebû Tâlib'in iki oğlu Hüseyin ile Îsâ isyan ettiler.

Îsâ bana şöyle anlattı: Bana anlatıldığına göre Ebû Ca'fer şöyle diyordu:

Hayret vericidir. Zeyd b. Ali'nin iki oğlu bize nasıl başkaldırırlar? Oysa biz babalarının katilini öldürdük, babalarını astığı gibi onu astık, onu yaktığı gibi onu yaktık. Ayrıca Hamza b. Abdullah b. Muhammed b. Ali b. Hüseyin b. Ebû Tâlib, Hasan b. Zeyd b. Hasan b. Ali b. Ebû Tâlib'in iki oğlu Ali ile Zeyd de isyan etmişlerdi.

Îsâ dedi: Ebû Ca'fer, Hasan b. Zeyd'e dedi ki:

İki oğlunu görür gibiyim. İkisi Muhammed'in yanı başında, kılıçları ellerinde ve üzerlerinde kaftanları olduğu hâlde duruyorlar." Hasan b. Zeyd şöyle dedi: "Ey Müminlerin Emîri! Daha önce de sana onların bana itaat etmeyişlerini şikâyet etmiştim." Ebû Ca'fer: "Bu da o itaatsizliğin bir sonucudur," dedi. İsyan hareketine katılanlar arasında Kāsım b. İshak b. Abdullah b. Ca'fer b. Ebû Tâlib, Müreccâ Ali b. Ca'fer b. İshak b. Ali b. Abdullah b. Ca'fer b. Ebû Tâlib de vardı. Îsâ dedi: Ebû Ca'fer, Ca'fer b. İshak'a: "Bu Müreccâ kimdir Allah cezasını versin," dedi. Ca'fer b. İshak: "Ey Müminlerin Emîri! O benim oğlumdur. Vallahi onu reddetmemi istersen reddederim. İsyan edenlerden biri de Benî Abdüşems'ten Muhammed b. Abdullah b. Amr b. Saîd b. Âs b. Ümeyye b. Abdüşems'dir.

Ravi dedi: Ebû Âsım en-Nebîl bana Abbâd b. Kesîr'den naklen şöyle dediğini anlattı:

İbn Aclân, Muhammed ile birlikte hareket etti. İbn Aclân, Muhammed'in ağırlıklarından sorumluydu. Ca'fer b. Süleyman Medine valisi olunca onu derdest etti. Onun yanına git-

tim. "Hasan'ı derdest eden bir adam hakkında Basra halkı ne düşünür dersin," dedim. "Vallahi kötü düşünürler," dedi. Bu durumda İbn Aclân, Hasan gibidir," dedim. Bunun üzerine on- [605]
dan vazgeçti. Muhammed b. Aclân, Fâtıma bint Utbe b. Rebîa b. Abdüşems'in azatlısıdır.

Saîd b. Abdülhamîd b. Ca'fer b. Abdullah bana anlattı:

Ubeydullah b. Ömer b. Hafs b. Âsım, Muhammed ile birlikte başkaldırdı. Muhammed katledildikten sonra o Ebû Ca'fer'e götürüldü. Ebû Ca'fer ona: "Muhammed ile birlikte bana isyan eden sen misin?" diye sordu. Ubeydullah: "Başka çarem yoktu. Yoksa Allah'ın Muhammed'e (sav.) indirdiklerine küfretmiş olacaktım." Ömer dedi: "Bu bir vehimdir.

Ravi dedi: Abdülazîz b. Ebû Seleme b. Ubeydullah b. Abdullah b. Ömer bana şöyle anlattı:

Ubeydullah, Muhammed'in davetine icabet etmişti. Ancak Ubeydullah henüz isyan etmeden Muhammed öldürüldü. İsyan edenler arasında Ebû Bekir b. Abdullah b. Muhammed b. Ebû Sebre b. Ebû Rühm b. Abdüluzza b. Ebû Kays b. Abdüvüd b. Nasr b. Mâlik b. Hisl b. Âmir b. Lüey, Ezd'in azatlısı Abdülvâhid b. Ebû Avn, Abdullah b. Ca'fer b. Abdurrahman b. Misver b. Mahreme, Abdülazîz b. Muhammed ed-Deraverdî, Abdülhamîd b. Ca'fer, Benî Sibâ''ın azatlısı Abdullah b. Atâ b. Ya'kūb, Benî Zühre'nin müttefiki Huzâa'dan İbn Sibâ', Benî İbrâhim, İshak, Rebîa, Ca'fer, Abdullah, Atâ, Ya'kūb, Osman, Abdülazîz ve Benî Abdullah b. Atâ gibi isimler vardı.

İbrâhim b. Mus'ab b. Umâre b. Hamza b. Mus'ab b. Zübeyr bana anlattı: Zübeyr b. Hubeyb b. Sâbit b. Abdullah b. Zübeyr bana şöyle nakletti:

İdam'ın içinde Mürre'deydik. Eşim Emîne bint Hudayr da yanımdaydı. Medine'den gelen bir adam yanımızdan geçti. Ona: "Muhammed ne yaptı?" diye sordum. "Öldürüldü," dedi. Eşim: "İbn Hudayr ne yaptı?" diye sordu. Adam: "O da öldürüldü," dedi. Bunun üzerine eşim secdeye kapandı. Ona: "Kardeşin öldürüldü diye secdeye kapanıyorsun," dedim. Kadın: "Evet, kaçmadı ve esir düşmedi ya!"

Îsâ dedi: Babam bana dedi ki:

Ebû Ca'fer, Îsâ b. Mûsâ'ya: "Muhammed'e kim yardım etti?" diye sordu. Îsâ b. Mûsâ: "Zübeyr ailesi," dedi. Ebû Ca'fer: "Baş-

[606] ka kim?" dedi. Îsâ: " Ömer'in ailesi," dedi. Ebû Ca'fer: "Vallahi onu ve Ehl-i beytini sevmedikleri hâlde bunu yaptılar," dedi. Ravi dedi: Ebû Ca'fer şöyle diyordu: Zübeyr ailesinde bin kişi iyi olsa onlardan bir kişi kötü olsa hepsini öldüreceğim. Ömer ailesinden bin kişi kötü ve biri iyi olursa hepsini affederdim.

Ömer dedi: İbrâhim b. Mus'ab b. Umâre b. Hamza b. Mus'ab bana Muhammed b. Osman b. Muhammed b. Hâlid b. Zübeyr'den naklen şöyle dediğini anlattı:

Muhammed öldürülünce babam ve Mûsâ b. Abdullah kaçtılar. Ben ve Ebû Hebbâr el-Müzenî de onlarla birlikteydik. Mekke'ye gittik. Oradan da Basra'ya geçtik ve Hakîm adında bir adamdan deve kiraladık. Basra'ya varınca –gecenin üçte birinden sonraydı– yolların kapalı olduklarını gördük. Bunun üzerine tan yeri ağarıncaya kadar oturup bekledik. Sonra girdik ve Mirbed'de konakladık. Sabahlayınca yiyecek almak için Hakîm'i gönderdik. Hakîm döndü ve yiyecekleri siyah bir adama yüklemişti. Ayağında bir demir vardı. Hakîm onu içeriye aldı ve ona ücretini verdi. Ancak adam bize kızdı. Hakîm'e: "Ücretini artır," dedik. Adam yine kızdı. Hakîm'e: "Verdiğinin bir katı daha ver," dedik. Ancak Hakîm imtina etti. Adam bizden şüphelendi ve yüzlerimize dikkatle bakmaya başladı. Akabinde de çıkıp gitti. Çok geçmeden süvariler evin etrafını kuşattılar. Evin sahibi kadına: "Bu atlar neyin nesidir," dedik. Kadın: "Beis yok. Benî Sa'd'dan Nümeyle b. Mürre adında ve İbrâhim ile birlikte isyan eden bir adamı arıyorlar," dedi. Ancak kısa bir süre sonra siyah adamı yüzü ve başı örtülmüş vaziyete içeriye getirdiler. İçeride yüzü açıldı ve ona: "Bunlar mı?" diye soruldu. Adam: "Evet, bunlar. Bu adam Mûsâ b. Abdullah'tır. Bu diğeri Osman b. Muhammed'dir ve bu da onun oğludur. Dördüncü şahsı tanımıyorum. Ancak adamlarıdır," dedi. Ardından hepimiz götürüldük, Muhammed b. Süleyman'ın yanına alındık. Bizi görünce Mûsâ'ya döndü ve "Allah senin sılayı rahimini kessin. Bütün memleketleri bırakıp beni mi buldun? Seni serbest bıraksam Müminlerin Emîri'nin hışmına uğramış olacağım. Seni alıkoysam sılayı rahimi kesmiş olacağım," dedi. Ardından da durumumuzu Müminlerin Emîri'ne yazdı. Bir müddet sonra Müminlerin Emîri'nin cevabı geldi ve ona götürülmemiz emredildi. Askerlerin refakatinde ona gönderildik. Batîha'ya vardığımızda başka bir grup asker bizi bekli-

yordu. Bundan sonra yol boyunca askerî noktalardan geçtik. [607] Sonra Bağdat'a vardık. Ebû Ca'fer'in huzuruna çıkarıldık. Babamı görünce: "Eh, Muhammed ile birlikte bana isyan ettin. Öyle mi?" dedi. Babam: "Öyle oldu," dedi. Ebû Ca'fer babama galiz ifadelerle yüklendi. Sonra düşündü, emir vererek boynu vuruldu. Mûsâ'ya da kırbaçla vurulmasını emretti. Sonra ona yaklaştırılmamı emretti. Benim için: "Onu babasının yanına götürün. Babasını görünce onun leşi üzerinde boynunu vurun," dedi. Îsâ b. Ali onunla konuştu. "Vallahi, baliğ olmadığını sanıyorum," dedi. Ben de: "Ey Müminlerin Emîri! Saf bir çocuktum. Babam bana emretti ben de ona itaat ettim," dedim. Bunun üzerine bana elli kırbaç vurulmasını emretti. Akabinde de yeraltı hapishanesine attı. Aynı hapishanede Ya'kūb b. Dâvûd vardı. Ona refakat eder, onu sever ve sayardım. O da yediğinden yedirir, içtiğinden içirirdi. Ebû Ca'fer vefat edinceye kadar bu durum devam etti. Mehdî halife olunca Ya'kūb serbest bırakıldı. Benim için de tavassutta bulundu, beni de serbest bıraktı.

Ravi dedi: Eyyûb b. Ömer bana Muhammed b. Hâlid'den naklen Muhammed b. Urve b. Hişâm b. Urve'nin şöyle dediğini anlattı:

Ebû Ca'fer'in yanında otururken ona: "Osman b. Muhammed b. Hâlid getirildi," dediler. Ebû Ca'fer onu görünce: "Sendeki mal nerede?" dedi. Osman b. Muhammed: "Onu merhum Müminlerin Emîri'ne verdim," dedi. Ebû Ca'fer: "Müminlerin Emîri kimdir?" dedi. Osman: "Muhammed b. Abdullah," dedi. Ebû Ca'fer: "Ona biat ettin mi?" diye sordu. "Evet, senin de biat ettiğin gibi," dedi. Ebû Ca'fer: "Ey sünnetsizin oğlu!" dedi. Osman: "Sünnetsizin oğlu cariyelerin doğurduğu kimsedir," dedi. Ebû Ca'fer: "Boynunu vur," dedi ve boynu vuruldu.

Ravi dedi: Saîd b. Abdülhamîd b. Ca'fer bana Muhammed b. Osman b. Hâlid ez-Zübeyrî'den naklen şöyle dediğini anlattı:

Muhammed isyan edince onunla birlikte Kesîr b. Salt ailesinden bir adam da isyan etti. Öldürülünce, adamları hezimete uğrayınca izlerini kaybettirdiler. Babam ve Kesîrî, izini kaybettirenlerdendiler. Bu durum bir müddet sürdükten sonra Ca'fer b. Süleyman, Medine'ye vali olarak gelince Muhammed'in adamlarının yakalanması için sert tedbirler aldı.

Bunun üzerine babam Kesîrî'den develer kiraladı ve Basra'ya müteveccihen yola çıktık. Ca'fer durumdan haberdar olunca kardeşi Muhammed'e yazarak Basra'ya gitmekte olduğumuzu haber verdi; bizi takip etmesini, teyakkuzda olmasını emretti. Basra'ya varınca Muhammed gelişimizi ve nerede bulunduğumuzu öğrendi; bunun üzerine emniyet kuvvetlerini gön-
[608] derdi ve bizi derdest etti. Ona götürüldük. Babam ona dönüp: "Allah'tan sakın! Bu kiracısı olduğumuz şahıs bir bedevidir, bizi tanımaz. O rızkını ararken develerini bize kiraladı. Bizim suç ve hatamızı bilseydi hayvanlarını bize kiralamazdı. Sen onu Ebû Ca'fer'e teslim edeceksin. Onun yapısını biliyorsun. Onun katili olacaksın ve günahını alacaksın." Bunun üzerine Muhammed uzun bir süre susup düşündü ve dedi ki: "Vallahi Ebû Ca'fer'e karşı zor durumda kalmak istemiyorum." Akabinde hepimiz Ebû Ca'fer'e götürüldük ve huzuruna çıkarıldık. Onun yanında Hasan b. Zeyd dışında Kesîrî'yi bilen yoktu. Önce Kesîrî'ye yöneldi. "Ey Allah düşmanı, Müminlerin Emîri'nin düşmanlarına hayvanlarını kiralıyorsun, onları memleket memleket gezdiriyorsun. Bazen onları saklıyorsun bazen de ortaya çıkarıyorsun." Adam: "Ey Müminlerin Emîri! Ben onların durumunu, suç ve kusurlarını, senin hasmın olduğunu nereden bilecektim. Onları tanımadığım hâlde onlara kiraladım. Sadece bir Müslüman olduğunu, suçsuz ve sağlam yapılı olduğunu biliyordum. Onun durumunu bilseydim ona kiralamazdım." Hasan b. Zeyd ise başını öne eğdi, başını kaldırmadı. Ebû Ca'fer ise Kesîrî'yi tehdit etti. Sonra onu serbest bıraktı. Adam çıkar çıkmaz ortalıktan kayboldu. Sonra Ebû Ca'fer babama yöneldi ve şöyle dedi: "Ey Osman! Müminlerin Emîri'ne karşı geliyorsun ve onun hasımlarına destek veriyorsun," dedi. Babam: "Ben ve sen Mekke'de bir adama biat ettik. Ben biatime vefa gösterirken sen biatini ihlal ettin," dedi. Bunun üzerine boynunun vurulmasını emretti ve emir infaz edildi.

Ravi dedi: Îsâ bana babasından naklen bana şöyle anlattı:

Abdülazîz b. Abdullah b. Abdullah b. Ömer b. Hattâb, Ebû Ca'fer'in huzuruna getirildi. Ebû Ca'fer ona baktı ve şöyle dedi: "Bu adam gibisine Kureyşlidir desem kimi bırakmış ola-

cağım?" Sonra onu serbest bıraktı. Akabinde Osman b. Muhammed b. Hâlid getirildi. Ebû Ca'fer onu öldürdü. Ardından bazı Kureyşlileri serbest bıraktı. Îsâ b. Mûsâ ona: "Ey Müminlerin Emîri! Onların içinde bu adam senden yana ne kadar bedbahttır?" dedi. Ebû Ca'fer: Bu kişi benim iki elim gibidir.

Ravi dedi: Îsâ bana şöyle anlattı: Hasan b. Zeyd'in şöyle dediğini işittim:

Bir gün sabah vakti Ebû Ca'fer'e uğradım. O bir seki yapılmasını emretti. Akabinde Hâlid'i üzerinde durdurdu. Sonra Ali b. Muttalib b. Abdullah b. Hantab'ın getirilmesini emretti. Ona beş yüz kırbaç vurulmasını istedi. Sonra Abdülazîz b. İbrâhim b. Abdullah b. Mutî' getirildi. Ona da beş yüz kırbaç vurulmasını istedi. İkisi de hareket etmediler. Bu kez bana: [609] "Bu ikisinden daha sabırlısını gördün mü? Vallahi bize maişetin zahmetlisini ve zorluğunu çekmiş olanlar getiriliyorlar ancak bu sabrı gösteremiyorlar. Bunlar ise bolluğun, nimetin ve rahat meskenlerin insanlarıdırlar." Ona: "Ey Müminlerin Emîri! Bunlar senin kavmindir; şeref ve kıymet sahibidirler," dedim. Ancak benden yüzünü çevirerek: "Asabiyetinden vazgeçmiyorsun," dedi. Sonra Abdülazîz b. İbrâhim'i dövmek için onu tekrar getirtti. Abdülazîz: "Ey Müminlerin Emîri! Bizim hakkımızda Allah'tan sakının. Vallahi kırk gecedir yüz üstü vaziyette uzanıyorum. Namaz kılamıyorum!" dedi. Ebû Ca'fer: "Siz bunları başınıza getirdiniz," dedi. Abdülazîz: "Ey Müminlerin Emîri! Af nerede kaldı?" dedi. Ebû Ca'fer: "Neyse artık affediyorum," dedi ve onu serbest bıraktı.

Hâris bana İbn Sa'd'dan naklen Muhammed b. Ömer'in şöyle dediğini anlattı:

Muhammed'i sıkıştırdılar ve savaşmakta ısrar ettiler. Neticede 145 yılının Ramazan ayının ortasında Muhammed öldürüldü. Kellesi Îsâ b. Mûsâ'ya götürüldü. Îsâ, İbn Ebü'l-Kirâm'ı çağırdı. Adam Muhammed'i teşhis etti. Bunun üzerine Îsâ secdeye kapandı. Ardından Medine'ye girdi ve herkese aman verdi. Muhammed'in ortaya çıktığı günden öldürüldüğü güne kadar iki ay, on yedi gün geçti.

***

Bu yılda Îsâ b. Mûsâ, Muhammed b. Abdullah b. Hasan'ın öldürülmesinden sonra Medine'den ayrılınca vekil olarak

Kesîr b. Husayn'ı bıraktı. Kesîr burada bir ay valilik yaptı. Ardından Abdullah b. Rebî' el-Hârisî, Ebû Ca'fer el-Mansûr tarafından vali olarak atandı.

Bu yılda Siyahlar Medine'de Abdullah b. Rebî''e karşı ayaklandılar. Abdullah bunun üzerine kaçtı.

***

Siyahların Medine'de Ayaklanmalarının Sebepleri

Ömer b. Şebbe, Muhammed b. Yahyâ'dan naklen Hâris b. İshak'ın şöyle dediğini anlattı:

Riyâh b. Osman, Ebû Bekir b. Abdullah b. Ebû Sebre'yi Esed ve Tay bölgesi zekât amili olarak görevlendirmişti. Muhammed başkaldırınca topladığını getirip ona destek çıktı. Îsâ, Kesîr b.
[610] Husayn'ı Medine'de vekil olarak bırakınca Ebû Bekir'i yakaladı ve ona yetmiş kırbaç vurdu, bağlayarak hapse attı. Ardından Abdullah b. Rebî' 145 yılının Şevvâl ayının bitimine beş gün kala cumartesi günü Ebû Ca'fer'in valisi olarak Medine'ye geldi. Onun askerleri alışveriş yaptıkları tüccarlarla çekiştiler. Tüccarlar Mervân'ın evine giderek İbnü'r-Rebî''e şikâyet ettiler. Ancak İbnü'r-Rebî' onları azarladı ve onlara küfretti. Asker onlara tamah ettiler ve kötü düşünmekte ileri gittiler.

Ömer dedi: Ömer b. Râşid bana şöyle anlattı:

Askerler çarşıdaki bazı emtiayı yağmaladılar. Sarraflardan Osman b. Zeyd adındaki sarrafa sabah vakti saldırarak onun para kesesini gasbetmeye çalıştılar. Ancak yardım çığlığı atarak malını onlardan kurtardı. Bunun üzerine Medine ileri gelenleri toplandılar ve İbnü'r-Rebî''e şikâyette bulundular. Ancak adam duruma karşı kayıtsız kaldı, herhangi bir tedbir almadı. Sonra cuma günü bir asker kasaba giderek et aldı ve parasını vermedi. Hatta ona kılıç çekti. Kasap da tezgâhın altındaki bıçağı aldı ve askerin böğrüne sapladı. Asker bineğinden düştü. Kasaplar da üzerine çullanarak onu öldürdüler. Sonra Siyahlar cumaya giderken askerlere saldırdılar, sırıklarla onları öldürdüler. Bu eylem akşama kadar sürdü. Ertesi sabah İbnü'r-Rebî' kaçtı.

Ömer dedi: Muhammed b. Yahyâ bana Hâris b. İshak'tan naklen şöyle dediğini anlattı: Siyahlar borazanlarını çaldılar. Âliye'de ve Sâfile'de bulunan bazı insanlar bana şöyle anlattılar:

Bu iki bölgede ikamet eden Siyahlar işlerinde borazanların sesini duyunca sese kulak verirlerdi. Sesten emin olunca elindeki işi bırakır, sese yönelerek oraya giderdi. Bu olay 145 yılının Zilhicce ayının bitimine yedi gün kala gerçekleşti. Siyahların reisleri Vesîk, Ya'kıl ve Remka olmak üzere üç kişiydiler. Sabah vakti İbnü'r-Rebî''in üzerine gittiler. İnsanlar cumadaydılar. Onları aceleyle namazdan ayırdılar. İbnü'r-Rebî' onlara karşı çıktı. Ancak onu kovaladılar. Çarşıya kadar gitti. Mescit yolunda beş dilenciyle karşılaştı. Maiyetindekilerle onlara saldırıp onları öldürdüler. Sonra bir evin bahçesinin duvarı üzerinde bir grup çocukla karşılaştılar. Onların asilerden olduklarını sandı. Bunun üzerine onları kandırarak, onlara aman vererek onları indirdi ve onların boynunu vurdu. Sonra güzel koku ve yağ satı- [611]
cıları çarşısına kadar gitti ve orada durdu. Derken Siyahlar ona saldırdılar. Bunun üzerine kaçmaya başladı. Onu Bakī''e kadar kovalayıp onu bitkin düşürdüler. Bunun üzerine evini onlara açtı, bununla onları meşgul etti ve kendisi resen Batnı Nahle'ye gitti. Burası Medine'den iki gün uzaktadır.

Ravi dedi: Îsâ bana şöyle anlattı:

Siyahlar İbnü'r-Rebî''e karşı ayaklandılar. Onların reisleri Vesîk, Hadyâ, Unkūd ve Ebû Kays idiler. İbnü'r-Rebî' onlarla savaştıysa da onu yendiler. Bunun üzerine Medine'den çıktı, Batnı Nahle'ye giderek orada konakladı.

Ömer b. Râşid bana anlattı: İbnü'r-Rebî' kaçınca Siyahlar Ebû Ca'fer'e ait erzaka el koydular. Kavut, un, zeytinyağı ve kuru hurma gibi maddeleri yağmaladılar. Bir yük un iki dirhem, bir kırba zeytinyağı dört dirhem değerindeydi.

Muhammed b. Yahyâ bana Hâris b. İshak'tan naklen şöyle dediğini anlattı:

Siyahlar Mervân'ın ve Yezîd'in evlerine saldırdılar. Her iki evde de asker için deniz yoluyla getirilen erzak vardı. Her iki evi tamamen yağmaladılar. Aynı gün Süleyman b. Füleyh b. Süleyman, Ebû Ca'fer'e gitti ve durumu ona haber verdi.

Ömer dedi: Muhammed b. Yahyâ bana Hâris b. İshak'tan naklen şöyle dediğini anlattı:

"Siyahlar bir grup askeri öldürdüler. Bu sebeple askerler onlardan çekiniyorlardı. Hatta süvari üzerinde avret yerlerini

örten iki kumaş parçası ve yünden bir elbise olan bir Siyahla karşılaşınca onu küçümseyerek sırtını dönerdi. Ancak Siyahlardan olan adam bir sırıkla ona saldırır ve öldürürdü. Bunun için insanlara göre bu Siyahlar ya sihirbaz ya da şeytandır.

Ömer dedi: Usâme b. Amr es-Sehmî bana Misver b. Abdülmelik'ten rivayetle şöyle dediğini nakletti:

İbnü'r-Rebî', Ebû Bekir b. Ebû Sebre'yi hapse atınca zira Tay ve Esed bölgelerinden topladığı malları Muhammed'e teslim etmişti. Bu sebeple Kureyşliler ona acıyorlardı. Siyahlar İbnü'r-Rebî''e isyan edince İbn Ebû Sebre hapisten çıktı ve insanlara hitap ederek onları itaate davet etti; İbnü'r-Rebî' dönünceye kadar insanlara namaz kıldırdı.

[612] Ravi dedi: Muhammed b. Yahyâ bana Hâris b. İshak'tan naklen şöyle dediğini anlattı:

İbn Ebû Sebre bağları içinde hapisten çıktı. Doğru mescide gitti ve Muhammed b. İmrân, Muhammed b. Abdülazîz ve başkalarına haber göndererek onları çağırdı. Bunun üzerine onun yanında toplandılar. İbn Ebû Sebre onlara: "Allah için size sesleniyorum. Bu vuku bulan bir musibettir. Vallahi bir önceki vakadan sonra bu hadise Müminlerin Emîri'ne intikal ederse memleket ve ahali için kökten bir savrulmadır. Köleler tamamen çarşılardadır. Allah için sizden rica ediyorum. Onlara gidin ve onlarla konuşun. Bu hareketten dönsünler. Sizin görüşünüzü kabul etsinler. Onların bir nizamı yoktur. Herhangi bir davaları da yoktur. Onlar hamiyet saikiyle harekete geçtiler," dedi. Bunun üzerine kölelere gittiler ve onlarla konuştular. Köleler onlara: "Hoş geldiniz efendilerimiz. Vallahi biz size reva görülen muamele sebebiyle kıyam ettik. Ellerimiz ellerinizle beraberdir. Emir sizindir," dediler. Bunun üzerine onları mescide götürdüler.

Muhammed b. Hasan b. Zebâle bana Hüseyin b. Mus'ab'dan naklen şöyle dediğini anlattı:

Siyahlar başkaldırıp da İbnü'r-Rebî' kaçınca bir grupla birlikte onlara gittim. Çarşıda konuşlanmışlardı. Dağılmaları için onlarla konuştuk. Onlara: "Biz ve siz planladığınız bu işe güç yetiremeyiz," dedik. Vesîk bize: "Gördüğünüz gibi olan oldu. Bizi de, sizi de bitirecek. Ancak bırakın sizi ve kendimizi ra-

hatlatalım," dedi. Ancak onlar dağılıncaya kadar onları ikna etmek için uğraştık.

Ömer b. Râşid bana şöyle nakletti:

Onların reisi Vesîk onun halifesi de Ya'kıl el-Cezzârî'di. İbn İmrân yanına gitti ve ona: "Ey Vesîk! Bu işi kimin uhdesine vereceksin?" dedi. Vesîk: "Benî Hâşim'den dört adam, Kureyş'ten dört adam, Ensardan dört adam ve mevaliden dört adamın uhdesine vereceğim. Onlar da şûrâyla amel edecekler," dedi. İbn İmrân: "Dilerim ki Allah bizim idaremizi sana nasip ederse bize senin adaletini nasip etsin," dedi. Vesîk: "Vallahi Allah sizin idarenizi bana nasip etmiştir," dedi.

Ravi dedi: Muhammed b. Yahyâ bana Hâris b. İshak'tan naklen şöyle dediğini anlattı:

Siyahlar İbn Ebû Sebre ile birlikte mescitte toplandılar. İbn Ebû Sebre demirden bir bağla bağlı olduğu hâlde minbere çıktı ve Resulullah'ın (sav.) oturduğu yerde oturdu. Ardından Muhammed b. İmrân çıktı, onun altında oturdu. Onların arkasından Muhammed b. Abdülazîz çıktı, onların altında oturdu. Sonra Süleyman b. Abdullah b. Ebû Sebre çıktı, onların altında oturdu. İnsanlar her kafadan bir sesle konuşmaya başladılar. İbn Ebû Sebre sessiz bir şekilde oturuyordu. Bunun üzerine İbn İmrân: "Ben çarşıya gidiyorum," dedi ve indi. Arkasından altındakiler de indiler. İbn Ebû Sebre ise yerinde kaldı ve konuştu. Konuşmasında Müminlerin Emîri'ne itaat edilmesi [613] üzerinde durdu. Muhammed b. Abdullah'ın durumuna da değindi ve beliğ bir konuşma yaptı. İbn İmrân çarşıya gitti ve bir buğday çuvalının üzerine çıkarak konuştu. Bunun üzerine insanlar geri çekildiler. Namazı da müezzin kıldırıyordu. Yatsı vakti girince insanlar dönmüşlerdi. Kureyşliler Maksûre'de toplandılar. Müezzin Muhammed b. Ammâr –Kesâkis lakabıyla tanınır– kamet getirdi ve Kureyşlilere: "Kim namazı kıldıracak?" diye sordu. Ancak hiç kimse cevap vermedi. Adam: "Duymuyor musunuz?" dedi. Ancak yine cevap vermediler. Bunun üzerine "Ey İbn İmrân! Ey İbn filan!" dedi. Ancak yine cevap vermediler. Bunun üzerine Asbuğ b. Süfyân b. Âsım b. Abdülazîz b. Mervân ayağa kalkarak: "Ben kıldıracağım," dedi. Sonra makama geçti ve insanlara: "Saflarınızı düzeltin," dedi.

Saflar düzeltilince insanlara yöneldi ve yüksek sesle: "Duyuyor musunuz? Ben Asbuğ b. Süfyân b. Âsım b. Abdülazîz b. Mervân'ım. Ebû Ca'fer'e itaat etmek kaydıyla insanlara namazı kıldıracağım," dedi ve bu sözü iki veya üç kere tekrarladıktan sonra tekbir getirerek namaza başladı. Sabah olunca İbn Ebû Sebre insanlara: "Dün yaptıklarınız malumunuzdur. Amilinizin hanesini yağmaladınız. Müminlerin Emîri'nin askerlerinin erzakına el koydunuz. Aldıklarınızı geri getirin. Yediemîn olarak Hakem b. Abdullah b. Mugīre b. Mevhib'i seçtim," diye seslendi. Bunun üzerine insanlar yağmaladıklarını ona teslim ettiler. Rivayete göre bin dinar değerinde erzak ve emtia teslim aldı.

Usâme b. Amr bana Misver b. Abdülmelik'ten naklen şöyle dediğini rivayet etti:

Kureyşliler İbnü'r-Rebî''i çağırıp kendisine İbn Ebû Sebre'yi Medine'de vekil olarak bırakmasını söylemeyi kararlaştırdılar. Böylece Müminlerin Emîri'nin ona karşı duyduğu kızgınlık son bulacaktı. Siyahlar onu Medine'den çıkarınca İbn Abdülazîz ona: "Bir vekil vali bırakmadan nasıl çıkarsın? Birini vekil bırakman lazım," dediler. İbnü'r-Rebî': "Kimi vekil bırakayım?" dedi. İbn Abdülazîz: "Kudâme b. Mûsâ'yı bırak," dedi. Bunun üzerine Kudâme çağrıldı. Kudâme geldi ve İbnü'r-Rebî' ile İbn Abdülazîz arasında oturdu. İbnü'r-Rebî' ona: "Ey Kudâme! Dön ben seni Medine'ye vekil vali olarak bırakıyorum," dedi. Kudâme: "Vallahi bunu sana telkin eden sana nasihat etmemiş, arkasındakine dönüp bakmamıştır. Bununla fitne ve fesat istemiştir. Bu göreve benden ve ondan daha layık olan evinde oturduğu hâlde insanların işlerini sevk ve idare eden kişidir –yani İbn Ebû Sebre– ey adam geri dön, senin hiçbir mazeretin yok," dedi. Bunun üzerine İbnü'r-Rebî' geri döndü.

[614] Ravi dedi: Muhammed b. Yahyâ bana Hâris b. İshak'tan naklen şöyle dediğini anlattı:

İbn Abdülazîz Kureyş'ten bir grupla İbnü'r-Rebî''e gittiler; Batnı Nahl'de ona görev yerine dönmesini söylediler. İbnü'r-Rebî' bu talebi kabul etmedi. Bunun üzerine İbn Abdülazîz onunla baş başa görüştü ve dönmesi için ısrar etti. Nihayet İbnü'r-Rebî' geri döndü ve insanları teskin etti.

Ravi dedi: Ömer b. Râşid bana şöyle nakletti:

İbnü'r-Rebî' Avs'ta konaklamıştı. İbn İmrân ve başkası ona gittiler ve onunla konuşarak ikna ettiler. Bunun üzerine geri döndü ve Vesîk, Ebü'n-Nâr, Ya'kıl ve Mis'ar'ın ellerini kesti.

***

Bağdat'ın Kuruluşu

Bu yılda Bağdat kuruldu. Ona Medînetü'l-Mansûr da denilir.

Ebû Ca'fer'in Bağdat'ı Kurmasının Sebebi

Bunun sebebi şöyledir: Ebû Ca'fer el-Mansûr halife olunca İbn Hübeyre şehrinin karşısında Hâşimiyye şehrini kurdu. İkisinin arasında geniş bir yol vardı. İbn Hübeyre şehri Kûfe şehrinin civarındaydı. Ebû Ca'fer'in Hâşimiyye şehri de Kûfe'nin civarındaydı. Mansûr Kûfe'nin yukarısında Rusâfe adında bir şehir daha kurdu. Râvendiye, Ebû Ca'fer'e karşı Hâşimiyye şehrinde isyan edince orada ikamet etmek istemedi. Zira Râvendiye'nin isyanı sebebiyle bu şehirde işler karışmıştı. Kûfe'ye yakındı. Aslında Hâşimiyye sakinlerine de güveni kalmamıştı. Bu nedenle onlardan uzak durmak istiyordu. Rivayete göre Ebû Ca'fer kendisi ve askerleri için bir şehir kurmak üzere uygun bir yer tespiti için bizzat çıktı. Önce aşağıya doğru inerek Cercerâyâ'ya oradan da Bağdat'ın kurulduğu yere geçti. Bunun üzerine: "İşte burası askerin ikameti için uygun bir yer. İşte Dicle Nehri Çin ile aramızda bir engel yok. Deniz yoluyla bize gelen her şey bu su yoluyla gelebilir. Cezîre ve Erminye'den zahire ve erzak gelecek. Fırat yoluyla da Şam, Rakka ve diğer bölgelerden her çeşit emtia gelecektir," dedi ve atından inerek askerini Sarât Nehri üzerinde konuşlandırdı. Sonra şehrin planını çizdi. Her bir mahallenin başına bir komutan getirdi.

Ömer b. Şebbe, Muhammed b. Ma'rûf b. Süveyd'den naklen şöyle anlattı: Babam bana Süleyman b. Mücâlid'den rivayetle şöyle dediğini nakletti: [615]

Kûfe halkı Müminlerin Emîri Mansûr'un askerlerini ona karşı bozuyorlardı. Bunun üzerine ikamet etmek için bir yer aramak üzere Dağlık Bölge'ye doğru çıktı. O gün yol Medain üzerinden geçiyordu. Sâbât üzerinden yol aldık. Bir arkada-

şım gözündeki iltihap sebebiyle geri kaldı ve gözünü tedavi etti. Tabip ona: "Müminlerin Emîri nereye gidecek?" diye sordu. Adam: "Bir yer arıyor," dedi. Tabip: "Elimizdeki bir kitapta Miklâs adında bir adamın Dicle ile Sarât arasında Zevrâ adında bir şehir kuracak. Şehrin temellerini atınca Hicaz'da bir karışıklık çıkacak. Bunun üzerine inşa işini bırakıp o karışıklığı düzeltmekle meşgul olacak. Bu karışıklığı düzeltince bu kez de Basra'da daha büyük bir karışıklık çıkacak. Her iki karışıklığı düzelttikten sonra inşa işine dönecek ve bu işi bitirdikten sonra da uzun bir ömür sürecek. Mülkü ondan sonra da devam edecek." Süleyman dedi: "Müminlerin Emîri Dağlık Bölge'nin etrafında yer ararken arkadaşı geldi ve hikâyeyi bana anlattı. Ben de hikâyeyi Müminlerin Emîri'ne anlattım. Bunun üzerine geri döndü ve şöyle dedi: "Vallahi o kişi benim. Ben çocukken bana Miklâs diyorlardı. Sonra o isim anılmaz oldu."

Heysem b. Adî'den naklen İbn Ayyâş'ın şöyle dediği anlatıldı:

Ebû Ca'fer, Hâşimiyye'den ayrılmak istediği zaman bazı adamları yer bulmak üzere gönderdi. Bu yerde asker ve ahaliyle birlikte ikamet edecekti. Ona Bârimâ'ya yakın bir yerden bahsedildi. Oranın gıda ve besin imkânlarının güzel olduğu anlatıldı. Bunun üzerine Ebû Ca'fer bizzat çıkıp yeri görmek istedi. Ebû Ca'fer söz konusu yere gitti, iyice inceledi ve orada geceledi. Sonra tekrar baktı ve yeri beğendi. Aralarında Süleyman b. Mücâhid, Ebû Eyyûb el-Hûzî ve Abdülmelik b. Hamîd el-Kâtib'in de bulunduğu bir grup arkadaşına: "Bu yer hakkında ne düşünüyorsunuz?" diye sordu. Onlar: "Bu yer gibisini görmedik. Yer güzeldir ve muvafıktır," dediler. Ebû Ca'fer: "Doğru söylediniz. Yer güzeldir. Ancak orduyu ve insanları taşıyamaz. Ben öyle bir yer istiyorum ki insanlar orada rahat etsinler; onlara da, bana da muvafık olsun. Emtianın fiyatları yükselmesin. Erzak sıkıntısı olmasın. İkamet edeceğim yer kara ve deniz ulaşımına kapalı olursa fiyatlar yükselecek, em-
[616] tia azalacak, geçim sıkıntısı olacak ve insanlar zorda kalacak. Yolda bir yere rastladım. Orada bu zikrettiğim vasıflar vardı. Ben orada konaklayacağım ve geceyi orada geçireceğim. İstediğim gibiyse, gecesi güzelse, ordu ve insanları taşımaya müsaitse oraya şehri kuracağım," dedi.

Heysem b. Adî dedi: Bana anlatıldığına göre köprüye doğru gitti. Kasru's-Selâm mevkiinden nehri geçtikten sonra ikindi namazını kıldı. Bir yaz günüydü. Konağın yerinde bir papazın kilisesi vardı. Ebû Ca'fer geceyi orada geçirdi. Güzel bir geceydi. Ardından gündüz de orada kaldı, arzu etmediği bir durumla karşılaşmadı. Bunun üzerine: "Burası şehri kuracağım mekândır. Buraya Dicle, Fırat ve diğer nehirler yoluyla erzak ve zahire tedarik edilebilir. Ordu ve ahaliyi de barındırabilir," dedi. Ardından şehrin planını çizdi ve "*Bismillah, elhamdü lillah*, yeryüzü Allah'ındır. Oraya istediği kullarını mirasçı kılar. Akıbet takva sahiplerinindir," dedi ve kendi eliyle ilk kerpici koydu. Akabinde de: "Allah'ın bereketiyle bina edin," dedi.

Bişr b. Meymûn eş-Şervî ve Süleyman b. Mücâlid'den naklen rivayet edildi:

Mansûr, Dağlık Bölge tarafından dönünce kendisine komutanın naklettiği doktorun kitaplarında Miklâs hakkında okudukları hikâye hakkında bilgi almak istedi. Ebû Ca'fer, Huld adıyla bilinen konağının karşısında bulunan manastırda konakladı. Manastırın sahibinin gelmesini istedi. Patrik de Patrik değirmeninin sahibini, Bağdat'ın sahibini, Muharrem'in sahibini, Büstânü'l-Kis adıyla bilinen manastırın sahibini ve Uteyka'nın sahibini de getirdi. Ebû Ca'fer onlara köylerinin durumunu, havanın soğuk ve sıcaklığını, yağış, çamur, sivrisinek ve böcek durumunu sordu. Herkes kendi ikamet yeri hakkında bilgi verdi. Sonra bu yerlere adamlarını göndererek oralarda gecelemelerini istedi. Her biri bir köyde yattı ve onun hakkında Ebû Ca'fer'e bilgi verdi. Mansûr çağırdığı insanların verdiği bilgileri değerlendirdi. Neticede Bağdat üzerinde karar kılındı. Ebû Ca'fer, Bağdat'ın sahibini çağırdı. Ona danıştı ve sorular sordu. –Bu adamın köyü bugüne kadar mevcuttur. Yeri Ebü'l-Abbâs el-Fazl b. Süleyman et-Tûsî adıyla bilinen ve kare biçimindeki bölgedir. Köyün kubbe biçimindeki meskenleri bugüne kadar ayaktadır. Adamın evi de olduğu gibi duruyor.– Adam: "Ey Müminlerin Emîri! Mevkileri ve güzellikleriyle tercih edilen bu mekânları sordun. Görüşüme göre dört mevkide konaklayacaksın. Batısında Katarbül ve Bâdûreyâ [617] mevkileri, doğusunda Bûk Nehri ve Kelvâzâ mevkileri. Bu takdirde hurma ağaçları arasında ve suya yakın bir mevkide

olursun. Bir mevkide kuraklık baş gösterir ve imarı gecikirse öbür mevkideki imar işleri ve meskenler durumu telafi edecek. Ey Müminlerin Emîri! Sarât Nehri üzerinde olacaksın ve batıdan gelen erzak ve emtia gemilerle Fırat yoluyla sana ulaşacaktır. Mısır ve Şam tuhafiyeleri de Fırat yoluyla ulaşacak. Çin, Hindistan, Basra ve Vâsıt'tan gelen emtia da yine suyoluyla sana gelecek. Erminye ve ona bağlı olan yerlerden gelen mallar da Zap yoluyla gelecektir. Rum diyarından, Âmid, Cezîre, Musul ve Sevâd (Aşağı Mezopotamya) bölgesinden gelen mallar Dicle yoluyla gelecektir. Nehirler arasında ikamet ettiğin için düşman anca köprüler vasıtasıyla ulaşabilir. Dicle ve Fırat arasında bulunacağın için üzerine gelen Fırat ve Dicle'yi aşmak zorunda kalacaktır. Basra, Vâsıt, Kûfe, Musul ve Sevâd arasında orta yerde bulunuyorsun. Karaya, denize ve Dağlık Bölge'ye yakınsın." Bunun üzerine Mansûr gözüne kestirdiği yerde ikamet etmek için azmi arttı. Ona: "Ey Müminlerin Emîri! Bunun yanında Allah Müminlerin Emîri'ne büyük ordu, komutan ve asker ihsan etmiştir. Bu şartlarda düşmanlarından hiç kimse ona yaklaşmaya cüret edemez. Şehirleri korumak için surlar, kaleler ve hendeklerle etrafını çevireceksin. Dicle ve Fırat Müminlerin Emîri'nin hendekleridir.

İbrâhim b. Îsâ'dan nakledildiğine göre Hammâd et-Türkî şöyle dedi:

Mansûr 145 yılında bazı adamlar göndererek kuracağı şehir için bir yer bulmalarını istedi. Arayıp araştırdılar. Ancak ona bir yer beğendiremediler. Bu kez kendisi çıktı ve Sarât'ta manastırda konakladı. "Burayı beğendim. Zahire ve erzak Dicle ve Fırat yoluyla ulaşacaktır. Hatta Sarât'tan da ulaşabilir," dedi.

Muhammed b. Sâlih b. Nattâh'tan naklen Muhammed b. Câbir ve babasından şöyle rivayet edildi:

Ebû Ca'fer Bağdat şehrini kurmak istediği zaman bir rahiple görüştü. Ona seslendi. Rahip cevap verdi. Ebû Ca'fer ona: "Kitaplarınızda bu mekânda bir şehir kurulacağını okuyormuşsunuz," dedi. Rahip: "Evet, Miklâs adında bir şahıs kuracaktır. Ebû Ca'fer: "Çocukluğumda bana Miklâs diyorlardı," dedi. Rahip: "O zaman bu şehrin sahibi sensin," dedi. Aynı şe-
[618] kilde Rum diyarında Râfika şehrini kurmak istediğinde Rakka

halkı karşı çıktılar, onunla savaşmak istediler. Ona: "Çarşı ve pazarlarımızı atıl vaziyete getireceksin, geçimimizi bozacaksın. Evlerimizi daraltacaksın," dediler. Ebû Ca'fer onlara savaş açmayı düşündü. Manastırdaki rahibe haber göndererek: "Bu mekânda bir şehir kurulacağına dair sizde bir bilgi var mı?" diye sordu. Rahip ona: "Duyduğuma göre Miklâs adında bir zat bu şehri kuracak," dedi. Ebû Ca'fer, Miklâs benim," dedi. Surlar, demir kapılar ve hendek hariç bu şehri Bağdat şehrinin planına göre kurdu.

Serî'den naklen Süleyman b. Mücâlid'in şöyle dediği rivayet edildi:

Mansûr Şam, Musul, Dağlık Bölge, Kûfe, Vâsıt ve Basra'dan usta ve işçilerin gönderilmesini emretti. Bunlar getirildiler. Ayrıca hak, adalet, fıkıh, emanet ve mühendislikten anlayan insanların getirilmesini istedi. Bu sınıftan da Haccâc b. Ertât ve Ebû Hanîfe Nu'mân b. Sâbit getirildi. Sonra şehrin planının çizilmesini ve temellerin kazılmasını emretti. Akabinde kerpicin yapılmasını, tuğlanın pişirilmesini istedi. Önce bununla başlandı. Şehrin kurulması işine 145 yılında başlandı.

Rivayete göre Mansûr, Bağdat şehrini kurmaya karar verince şehrin planını somut olarak görmek istedi. Bunun için külle çiziminin yapılmasını istedi. Akabinde kapılardan girdi; sokaklarından, kemerlerinden ve sahalarından geçti. Çalışanları izledi, hendeklere göz attı. Ardından o çizgilerin üzerine pamuk çekirdeklerinin serpilmesini ve neft dökülerek ateşe verilmesini emretti. Böylece somut olarak resmini ve planını gördü. Aynı çizim ve resme göre de temelin kazılmasını istedi. Ardından da inşa işine başlandı.

Hammâd et-Türkî'den şöyle nakledildi:

Mansûr adamlar göndererek şehri kurmak için bir yer bulmalarını istedi. Bunlar 144 yılında, Muhammed b. Abdullah'ın başkaldırmasından bir yıl veya ona yakın bir zaman önce yer aradılar ve Bağdat'ın yerini uygun gördüler. Sarât kenarında bir köydü. Huld'un civarındaydı. Doğu tarafında da bir köy ve büyük bir manastır vardı. Burası da Sûku'l-Bakar olarak bilinirdi. Köyün adı Atîka idi. Burayı Müsennâ b. Hârise eş-Şeybânî fethetmişti. Mansûr bu mevkie gelince Huld mevkiinde bulunan ve Sarât üzerinde yer alan manastırda konakladı.

Burada sivrisineğin az olduğunu gördü. Ebû Ca'fer: "Burayı beğendim. Buraya erzak Dicle ve Fırat yoluyla gelecek. Bu
[619] rası şehir kurmaya uygundur," dedi ve manastırdaki rahibe: "Ey Rahip! Burada bir şehir kurmak istiyorum," dedi. Rahip: "Hayır, burada Ebü'd-Devânîk adında bir kral şehir kuracak," dedi. Ebû Ca'fer güldü ve şöyle dedi: "Ebü'd-Devânîk benim." Ardından şehrin planının çizilmesini emretti. Şehrin sorumluluğunu dört komutana tevdi etti. Yani her biri bir mahallesinden sorumluydu.

Süleyman b. Mücâlid'den rivayet edildi: Mansûr, Ebû Hanîfe'ye kādılık görevini vermek istedi. Ancak Ebû Hanîfe kabul etmedi. Mansûr ona görev vereceğine dair yemin etti. Ebû Hanîfe de yapmayacağına dair yemin etti. Bunun üzerine Ebû Ca'fer onu şehrin kurulması, kerpicin yapılmasıyla sayımı ve çalışanları yönlendirmekle görevlendirdi. Mansûr bu görevi vermekle yemininin sorumluluğundan kurtulmak istedi. Ebû Hanîfe bu görevle mükellefti. O hendek tarafındaki şehrin surlarını tamamlayıncaya kadar görevini ifa etti. Bu görevi 149 yılında tamamladı.

Heysem b. Adî'den rivayet edildi:

Mansûr, Ebû Hanîfe'ye kādılık görevini teklif etti, mazlumların davalarına bakmasını istedi. Ancak Ebû Hanîfe imtina etti. Ebû Ca'fer de yemin ederek görev yapana kadar Ebû Hanîfe'den vazgeçmeyeceğini söyledi. Ebû Hanîfe'ye bu durum tebliğ edilince bir kamış getirilmesini istedi ve bu kamışla kerpiç yapan kişinin yaptığı kerpiçleri saydı. Bu işi ilk yapan Ebû Hanîfe oldu. Bununla Ebû Ca'fer'i yemininin mesuliyetinden kurtardı. Ardından hastalandı ve Bağdat'ta öldü.

Rivayete göre Ebû Ca'fer hendeğin kazılması, inşaata başlanması ve temelin muhkem şekilde atılması emrini verince surun alt tarafının genişliğinin elli arşın, üst tarafının ise yirmi arşın olmasını istedi. Her katta kiriş direği olarak ağaç yerine kamış kullandı. Duvar bir boy seviyesine gelince –145 yılında– Muhammed'in isyan haberini aldı. Bunun üzerine inşaatı durdurdu.

Ahmed b. Humeyd b. Cebele'den şöyle dediği rivayet edildi: Babam bana dedem Cebele'den naklen şöyle anlattı:

Ebû Ca'fer'in kurduğu şehir daha önce Bağdatlıların mezrasıydı. Mübâreke adıyla anılırdı. Altmış kişiye aitti. Ebû Ca'fer orayı istimlak etti ve sahiplerini razı etti. Dedem de ondan bir pay aldı.

İbrâhim b. Îsâ b. Mansûr'dan rivayet edildiğine göre Hammâd et-Türkî şöyle dedi:

Ebû Ca'fer Bağdat şehrini kurmadan önce etrafında köyler vardı. Şam Kapısı'nın yanında Hattâbiye köyü vardı. Der- [620]
bü'n-Nûre Kapısı civarında Derbü'l-Akfâs'a kadar yaygın vaziyette bulunurdu. Hurma ağaçlarının bazıları tahttan indirilme günlerine[60] kadar Bâbü'ş-Şâm Caddesi'nde yolda bulunuyordu. Ancak fitne günlerinde bu ağaçlar kesildi. Hattâbiye köyü bazı dihkânlara aitti. Bunlara Benî Ferve ve Benî Kanûrâ denirdi. Bu adamlar arasında İsmâil b. Dînâr, Ya'kūb b. Süleyman ve arkadaşları vardı.

Muhammed b. Mûsâ b. Furât'tan nakledildi:

Ebü'l-Abbâs'ın arazisinde bulunan köy, annesinin babasına aitti. Onlar Benî Zürâre dihkânlarından idiler. Köyün adı Verdâniyye idi. Ebû Ferve arazisinin mücaviri bir köy daha vardı.

İbrâhim b. Îsâ'dan rivayet edildi:

Bugün Dâr Saîd el-Hatîb olarak bilinen yer ise Şerefâniyye diye bilinen bir köydü. Onun hurma ağaçları hâlâ vardır ve Ebû Cevn Köprüsü'nün civarındadır. Ebû Cevn ise bu köyün dihkânlarındandır.

Rebî''in iktaı olan arazi Bâdûryâ'nın Ferveseyec nahiyesine ait Benâveri köyünün mezralarıydı.

Muhammed b. Mûsâ b. Furât'tan anlatıldığına göre babası veya dedesinden – şüphe ravidendir– naklen şöyle dediğini rivayet etti:

Bâdûryâ dihkânlarından biri yanıma geldi. Taylasanı yırtıktı. Ona: "Taylasanını kim yırttı?" dedim. Adam: "Vallahi bugün izdihamda yırtıldı. Orası her zaman tavşan ve ceylanları kovaladığım bir yerdi. Kastettiği yer Kerh semti idi.

Rivayete göre Rebî''e ait dışarıdaki arazi parçası; Mehdî'nin ona ikta ettiğidir. Mansûr ise ona içerideki arazi bölümünü ikta etmiştir.

60 Emîn'in tahtan indirilmesi kastediliyor olmalıdır. Çünkü Abbasilerde ilk tahtan indilen ve öldürülen halifedir. (Ed.)

Rivayete göre Tâbık Kesrevî Nehri, bu aslında Bâbek b. Behrâm b. Bâbek'e aitti. Bâbek ise Îsâ b. Ali'nin konağının üzerinde bulunduğu yeri mahalle olarak edinmiş ve bu nehri kazmıştı.

Rivayete göre Ca'fer'in nehirdeki su içme yeri Ebû Ca'fer'in oğlu Ca'fer'e ikta ettiği yerdir. Eski köprü de Farslardan kalmadır.

Hammâd et-Türkî'den şöyle dediği rivayet edilmiştir:

Mansûr, Dicle kenarında Huld adıyla bilinen yerdeki ma-
[621] nastırda konaklamıştı. Bir yaz günüydü ve şiddetli bir sıcak vardı. Sene 145 idi. Çıkmış, Rebî' ve arkadaşlarıyla oturmuştum. Derken bir adam geldi ve korumaları geçerek Maksûre'ye yöneldi. İzin istedi. Bunun üzerine Mansûr'dan izin istedik. Selm b. Selm de onunla birlikteydi. Ebû Ca'fer izin verdi. Adam Ebû Ca'fer'e Muhammed'in isyan ettiğini bildirdi. Mansûr: "Hemen Mısır'a yazarak Mekke ve Medine'ye erzak göndermeyi kesmelerini söyleyelim. Sonra Mısır zahire ve erzak göndermeyi kesse bir hayvan sürüsü durumuna düşecekler," dedi. Ardından Cezîre Valisi Abbâs b. Muhammed'e yazarak Muhammed'in isyanını haber verdi. Ona: "Mektubu yazar yazmaz Kûfe'ye hareket edeceğim. Her gün gücün yettiği kadar Cezîre halkından bana adam gönder," dedi. Aynı şeyi Şam diyarındaki emîrlere de yazdı. Eğer her gün bana bir asker bile gelse onunla yanımda bulunan Horasanlıları çoğaltsam o yalancı bunu haber alsa maneviyatı kırılacak," dedi. Akabinde hemen hareket edilmesi için seslenildi. Bunun üzerine şiddetli sıcakta yola çıktık ve Kûfe'ye ulaştık. Ebû Ca'fer, Muhammed ile İbrâhim arasındaki savaş bitene kadar Kûfe'de kaldı. İkilinin işini bitirdikten sonra Bağdat'a döndü.

Ahmed b. Sâbit'ten rivayet edildiğine göre şöyle dedi: Kureyş'ten yaşlı bir zatın şöyle dediğini işittim:

Ebû Ca'fer, Muhammed b. Abdullah'ın Medine'de başkaldırdığına dair gelen postanın kendisine haber vermesi üzerine Kûfe'ye gitmek üzere Bağdat'tan ayrıldı. Binek hayvanı üzerinde seyrederken etrafında babasının çocukları vardı. Onun arkadaşlarından Osman b. Umâre b. Harîm, İshak b. Müslim el-Akîlî ve Abdullah b. Rebî' el-Medânî de maiyetindeydiler. Osman ona baktı ve şöyle dedi: "Sanırım Muhammed ve mai-

yetinde olan Ehl-i beyti kaybedecekler. Bu Abbasinin elbisesinin şişirilmesi tuzaktır, inkârdır ve musibettir. Muhammed'in ona kurduğu savaş tuzağı tıpkı İbn Cizl et-Tiân'ın şu beyitlerde ifade ettiği gibidir:

Nice baskın ve süvari topluluğu karşılaşma vuku bulunca onlara yetişti.

Böylece hilesini bozdu ve yamukluğu olmayan esmerle onu geri püskürttü.

Ravi dedi: İshak b. Müslim şöyle dedi:

Onu ölçüp biçtim. Ağacına dokundum, haşin olduğunu gördüm. Ona göz kırptım onu sert ve kavi buldum. Tadına baktım acı olduğunu hissettim. O ve etrafında bulunan babasının evlatları Rebîa b. Mükeddem'in şu beyitlerde ifade ettiği gibidir:

Bazı süvariler bana göründü. Onların yüzleri âdeta karanlıkta parlayan kandiller gibidir.

Onları kız kardeşi kavi ve öfkeli olan bir koç yönetiyordu. Yüzü [622] *asık ve rengini güneş değiştirdi.*

Ravi dedi: Abdullah b. Rebî' şöyle dedi:

O inindeki aslandır. Huysuz aslandır. Akranı avlayan ve ruhları aşırandır. O savaştan coşup hareketlenendir. Tıpkı Süfyân b. Hâris'in şu beyitte söylediği gibidir:

Bizim bir yaşlımız vardır. Savaş paçalarını sıvasa onun fıtratı atılganlıktır. Hem de seferber olanlardan önce ortaya atılandır.

Ravi dedi: Ebû Ca'fer yoluna devam ederek İbn Hübeyre'nin konağında konakladı. Kûfe'ye yerleşti ve orduları Muhammed ile İbrâhim'in üzerine gönderdi. Savaş bitince Bağdat'a döndü ve şehrin kuruluşunu tamamladı.

***

İbrâhim b. Muhammed'in Başkaldırması ve Öldürülmesi

Bu yılda Muhammed b. Abdullah b. Hasan'ın kardeşi İbrâhim b. Abdullah b. Hasan Basra'da başkaldırdı ve Ebû Ca'fer el-Mansûr ile savaştı ve Basra'da öldürüldü.

Başkaldırmasının Sebebi ve Öldürülmesi

Abdullah b. Muhammed b. Hafs'tan şöyle dediği nakledildi: Babam bana şöyle anlattı:

Ebû Ca'fer, Abdullah b. Hasan'ı yakalayınca Muhammed ile İbrâhim bu olay karşısında korkuya kapıldılar ve Aden'e gittiler. Ancak burada da korktular ve deniz yoluyla Sind'e gittiler. Burada da Ömer b. Hafs'a şikâyet edildiler. Bunun üzerine oradan ayrılarak Kûfe'ye gittiler. Ebû Ca'fer de buradaydı.

Ömer b. Şebbe, Ebû Sâc ed-Dubaî'nin kızının oğlu Saîd b. Nûh ed-Dubaî'den naklen şöyle dediğini anlattı: Mine bint Ebû Minhâl bana şöyle anlattı:

İbrâhim, Benî Dubey'a'nın mahallesinde Hâris b. Îsâ'nın evinde misafir oldu. Gündüz ortalıkta görünmüyordu. Yanında evladının annesi olan cariyesi vardı. Onunla konuşurdum. Kim olduklarını bilmiyorduk. İbrâhim zuhur edince cariyesine gittim ve ona dedim ki: "Sen benim arkadaşımsın." Kadın: "Evet, vallahi beş senedir bir yerde karar kılamadık. Bazen Fars diyarında, bazen Kirman'da, bazen Hicaz'da, bazen de Yemen'deyiz," dedi.

Ömer dedi: Ebû Nuaym Fazl b. Dükeyn bana Mutahhir b. Hâris'ten naklen şöyle dediğini anlattı:

İbrâhim ile birlikte Basra'ya gitmek üzere Mekke'den yola
[623] çıktık. On kişiydik. Yolda bir bedevi bize katıldı. Ona: "Adın nedir?" dedik. Adam: "Falân b. Masâd el-Kelbî," dedi. Basra'ya yaklaşıncaya kadar bizden ayrılmadı. Bir gün bana yöneldi ve: "Bu adam İbrâhim b. Abdullah b. Hasan değil mi?" dedi. Ben: "Hayır, o Şamlıdır," dedim. Basra'ya bir günlük mesafedeyken İbrâhim öne geçti ve gerisinde kaldık. Ertesi gün Basra'ya girdik.

Ömer dedi: Ebû Safvân Nasr b. Kudeyd b. Nasr b. Seyyâr bana şöyle nakletti:

İbrâhim'in Basra'ya gelişi 143 yılının başıydı. İnsanların hacdan dönüşü sıralarındaydı. Onu getiren, kirasını veren ve tahtırevanda ona denk olarak bulunan Yahyâ b. Ziyâd b. Hassân en-Nebatî idi. Onu Benî Leys'teki evinde misafir etti, ona Sindli bir cariye satın aldı. Yahyâ b. Zeyd'in evinde bu cariyeden bir çocuğu oldu.

İbn Kudeyd b. Nasr bana anlattı:

Kendisi bu çocuğun cenazesine iştirak etmiş ve namazını Yahyâ b. Ziyâd kıldırmıştır.

Ömer dedi: Muhammed b. Ma'rûf bana babasından rivayetle şöyle dediğini anlattı:

İbrâhim, Şam diyarında Hıyâr'da Ka'kā' b. Huleyd el-Absî ailesinin misafiri oldu. Bunun üzerine Fazl b. Sâlih b. Ali –Kinnesrîn Valisi– İbrâhim'in durumunu bir pusulaya yazdı ve mektubuna ekleyerek Ebû Ca'fer'e gönderdi. Ayrıca İbrâhim'in peşine düştüğünü ancak Basra'ya doğru yöneldiğini bildirdi. Mektup Ebû Ca'fer'in eline geçince mektubun ilk kısmını okudu ve olumsuz bir şey fark etmedi. Bunun üzerine mektup Ebû Eyyûb el-Mûriyânî'ye havale edildi. O da mektubu divana bıraktı. Valilere mektuplarının cevabını vermek istediklerinde Ebân b. Sadaka –Ebû Eyyûb'ün kâtibi– Fazl'ın mektubunun tarihine bakmak için mektubu açtı ve gözü pusuladaki "Müminlerin Emîri'ne haber verin," ifadesine ilişti. Bunun üzerine onu mektuba ekledi ve Ebû Ca'fer'e gitti. Mektubu okuyunca casusların uyarılmasını ve gözetleme noktalarıyla silahlı merkezlerin devreye sokulmasını emretti.

Ömer dedi: Fazl b. Abdurrahman b. Fazl bana babasından naklen İbrâhim'in şöyle dediğini anlattı:

Takibat Musul'da beni Ebû Ca'fer'in sofralarına oturmayı mecbur bıraktı. Nitekim o sofraları beni bulmak için kuruyordu. Hayrette kaldım. Yer âdeta beni ortada bıraktı. Bir çare [624]
bulamadım. Araştırma ve gözetleme noktaları kuruldu. İnsanlar yemeğe davet edildiler. Ben de onlarla birlikte gittim ve onlarla birlikte yedim. Çıkınca aramalara son verildiğini gördüm.

Ravi dedi: Ebû Nuaym Fazl b. Dükeyn bana anlattı:

Bir adam Mutahhir b. Hâris'e: "İbrâhim Kûfe'den geçti ve ona rast geldim," dedi. Mutahhar: "Hayır, vallahi hiç Kûfe'ye uğramadı. O Musul'daydı, sonra Enbar, Bağdat, Medain, Nil ve Vâsıt'a uğradı," dedi.

Ömer dedi: Nasr b. Kudeyd b. Nasr bana şöyle anlattı:

İbrâhim, Şiîlik yapan bazı askerlere yazardı. Onlar ona yazarak kendisini yanlarına çağırdılar ve Ebû Ca'fer'e karşı harekete geçmeyi vadettiler. İbrâhim çıktı ve Ebû Ca'fer'in ordugâhına gitti. O sırada Ebû Ca'fer manastırda ikamet ediyordu. Aynı zamanda Bağdat'ın planını çizmiş ve inşaat işlerine başlamayı kararlaştırmıştı. Ebû Ca'fer'in gizemli bir aynası vardı. O aynaya bakarak düşmanını dostundan ayırabiliyordu. Bir

iddiaya göre o aynaya bakmış ve şöyle demiş: Ey Müseyyeb! Vallahi İbrâhim'i ordugâhımda gördüm. Oysa yeryüzünde benim için ondan daha büyük bir düşman yoktur. Bak ne yapacaksan yap!

Ravi dedi: Abdullah b. Muhammed b. Bevvâb bana anlattı:

Ebû Ca'fer Sarât'ın eski köprüsünün yeniden kurulmasını emretti. Kendisi de çıkıp ona göz attı. Derken gözü İbrâhim'e ilişti. Ancak İbrâhim saklandı ve insanlara karıştı. Sonra bir bakkala sığındı. Bakkal onu bir odasına çıkarıp sakladı. Ebû Ca'fer onu aramaya koyuldu ve bunun için gayret gösterdi. Her yere gözetleme noktaları kurdu. İbrâhim bulunduğu yerde âdeta saplanıp kaldı. Ebû Ca'fer onu çok aradıysa da bulamadı.

Ömer dedi: Muhammed b. Ma'rûf bana şöyle anlattı: "Babam bana anlattı. –Nasr b. Kudeyd bana babasından naklen şöyle anlattı. Babam bana anlattı. Abdullah b. Muhammed b. Bevvâb ve Kesîr b. Nadr b. Kesîr, Ömer b. İdrîs ve İbn Ebû Süfyân el-Amî anlattılar: Rivayetin büyük kısmı hususunda ittifak ederken bir kısmında ihtilaf ettiler.–

Buna göre İbrâhim başkaldırınca, tarassutla yakalanmaktan endişe edince maiyetinde Benî Amm'dan bir adam vardı. Ömer: "Ebû Safvân bana bu zat Ravh b. Sekaf'tır," dedi. İbnü'l-Bevvâb bana: "Ebû Abdullah künyesiyle bilinir," dedi. Diğer raviler bana: "Ona Süfyân b. Hayyân b. Mûsâ denilmektedir," dediler. Ömer: "O bana rivayeti nakleden Ammî'nin
[625] dedesiydi," dedi. Adam: İbrâhim'e dedim ki: "Olup bitenleri görüyorsun. Artık tehlikeyi göze almak gerekir." İbrâhim: "Ne yapacaksan yap," dedi. Bunun üzerine Ammî, Rebî''e gitti ve Ebû Ca'fer'e gitmek için izin istedi. Ona: "Sen kimsin?" dedi. "Ben Süfyân el-Ammî'yim," dedi. İbnü'r-Rebî' onu Ebû Ca'fer'in huzuruna çıkardı. Ebû Ca'fer onu görünce ona küfretti. Süfyân: "Ey Müminlerin Emîri! Söylediklerini hak ediyorum. Ancak ben sana dönmüş ve tövbe etmiş olarak geldim. Bana istediğimi verirsen senin için bende arzu ettiğin her şey var." Ebû Ca'fer: "Benim için sende ne var?" dedi. Süfyân: "Sana İbrâhim b. Abdullah b. Hasan'ı getireceğim. Ben onu ve hane halkını denedim. Ancak onlarda bir hayır görmedim. Bunu yapsam bana ne vadediyorsun?" dedi. Ebû Ca'fer: "Ne istersen vereceğim. İbrâhim nerede?" dedi. Süfyân: "Bağdat'a girdi veya yakında girecek," dedi.

Ömer dedi: Ebû Safvân bana dedi:

Süfyân: "İbrâhim, Abdesî'dedir. Onu Hâlid b. Nehîk'in evinde bırakıp geldim. Bana, hizmetçime ve rehbere bir geçiş ruhsatnamesi ver; bizi posta binekleriyle gönder," dedi.

Ömer dedi: Bazı raviler de Süfyân'ın şöyle dediğini naklederler:

"Bana asker ver, bana ve hizmetçime bir geçiş ve intikal ruhsatnamesi ver sana İbrâhim'i getireceğim." Bunun üzerine Ebû Ca'fer, Süfyân'a bir intikal ruhsatnamesi yazdı ve ona asker verdi. Ayrıca ona bin dinar vererek: "Bunlarla ihtiyaçlarını karşıla," dedi. Süfyân: "Hepsine ihtiyacım yok," dedi ve yalnızca üç yüz dinar aldı. Sonra İbrâhim'in yanına gitti. Bir evdeydi ve üzerinde yünden bir elbise ve kefiye vardı. –Bir rivayete göre de üzerinde kölelerin giydiği türden bir elbise vardı.– Süfyân ona kalk diye seslendi. İbrâhim korku içinde yerinden fırladı. Medain'e varıncaya kadar ona emir ve uyarılarını yapıp duruyordu. Medain'e varınca köprüdeki sorumlu onu geçirmedi. Bunun üzerine ona geçiş ruhsatını gösterdi. Adam ona: "Hizmetçin nerede?" dedi. Süfyân: "İşte budur," dedi. Adam: "Vallahi bu senin hizmetçin değildir. Bu şahıs İbrâhim b. Abdullah b. Hasan'dır. Ancak yine de gidebilirsiniz," dedi ve ikisini serbest bırakarak kaçtı.

Ömer dedi: Bazı raviler şöyle dediler:

İkili posta bineğine bindiler ve Abdesî'ye kadar gittiler. Sonra gemiye binerek Basra'ya gittiler ve burada saklandılar. Ömer dedi: Bir rivayete göre Süfyân, Ebû Ca'fer'in yanından ayrıldı ve Basra'ya intikal etti. Burada da onları bir eve kadar götürür ve bir kapısından girip öbür kapıdan çıkardı. On askeri de kapının önünde bırakarak onlara: "Ben gelinceye kadar beni bekleyin," dedi. Sonra diğer kapıdan çıkıp onları bırakıyordu. Böylece onları dağıtmış oldu ve yalnız kaldı. Süfyân saklandıktan sonra haber Süfyân b. Muâviye'ye ulaştı. Bunun üzerine onlara haber göndererek onları topladı. Ammî'yi aradı ancak onu bulamadı.

Ömer dedi: İbn Âişe bana anlattı: Babam bana şöyle dedi:

İbrâhim için hile yapıp ikisini kurtaran kişinin Amr b. Şed- [626]
dâd'dır.

Ömer dedi: Medain ahalisinden bir adam bana Hasan b. Amr b. Şeddâd'dan naklen şöyle anlattı: Babam bana nakletti:

İbrâhim, Medain'de gizlice bana uğradı. Onu Dicle kenarında bulunan evimde misafir ettim. Ancak şehrin valisine şikâyet edildim. Bunun üzerine bana yüz kırbaç vurdu. Buna rağmen ona bir şey anlatmadım. Beni serbest bırakınca İbrâhim'e durumu haber verdim. Bunun üzerine ayrılıp gitti.

Ömer dedi: Haccâc b. Yûsuf'un azatlısı Abbâs b. Süfyân b. Yahyâ b. Ziyâd –bu zat Katarî b. Fücâe'nin askerlerinden iken esir alınmıştı– bana şöyle nakletti:

İbrâhim başkaldırınca beş yaşında bir çocuktum. Yaşlılarımızın şöyle dediklerini duydum: O Şam'dan gelip Basra'ya gidiyordu. Bunun üzerine Katarî'nin esir alınan askerlerinden, Haccâc'ın azatlısı Abdurrahim b. Safvân çıktı; onunla yürüyerek onu hapishane muhitinden geçirdi. Onu gören bir adam gelip dedi ki: "Abdurrahim'i yavuz ve elbisesini beline bağlamış, elinde kurşun yayı bulunan ve onunla atış yapan bir adamla gördüm." Abdurrahim geri gelince ona soruldu. Ancak inkâr etti. Nitekim İbrâhim o şekilde kendini gizliyordu.

Ömer dedi: Nasr b. Kudeyd bana şöyle anlattı:

İbrâhim Bağdat'tan ayrılınca Kinde'de Ebû Ferve'nin misafiri oldu ve orada saklandı. İnsanlara haber göndererek isyan etmeleri için onlara telkinde bulunuyordu.

Ömer dedi: Ali b. Sâlih b. Meysem el-Ehvâzî bana Abdullah b. Hasan b. Habîb'den naklen şöyle dediğini anlattı: Babam bana dedi ki:

İbrâhim, Düceyl kenarında Ahvaz şehrinin muhitinde benim yanımda saklanmıştı. Muhammed b. Husayn onu arıyordu. Bir gün şöyle dedi: "Müminlerin Emîri bana yazarak müneccimlerin kendisine İbrâhim'in Ahvaz'da iki nehir arasındaki bir adacıkta ikamet etmekte olduğunu söylediler, diye bildirdi. Onu söz konusu adada –yani Şahcürd ve Düceyl arasındaki ada– aradım. Ancak orada olmadığı kanaatine vardım. Bu sebeple yarın onu şehirde aramaya karar verdim. Zira Müminlerin Emîri Düceyl ile Mesrikân arasını kastetmiş olabilir,"
[627] dedi. Bunun üzerine İbrâhim'e: "Yarın bu muhitte aranacaksın," dedim. Sonra gün boyunca onunla birlikte kaldım. Karanlık basınca onu çıkardım ve Erbük Çölü'nün aşağısına Kes civarına götürdüm. Sonra aynı gece döndüm ve Muhammed'in

sabah itibarıyla onu aramaya çıkacağını bekledim. Ancak arama olmadı, akşama doğru güneşin batmasına az bir süre kala çıktım ve İbrâhim'e gittim. Onu aldım ve iki eşek üzerinde döndük. Şehre girince ve Maktû' Dağı'nın yanına varınca İbn Husayn'ın süvarilerinin öncüleri göründüler. Bunun üzerine İbrâhim eşeğin sırtından indi ve uzaklaştıktan sonra oturup idrarını yaptı. Süvariler beni geçtiler ve bana dönüp bakmadılar. İbn Husayn'ın yanıma varınca bana: "Ebû Muhammed! Bu saatte nereden geliyorsun?" dedi. "Akşamı akrabalarımda geçirdim," dedim. O: "Seni ulaştıracak kimseler vereyim mi?" dedi. "Hayır, aileme yaklaştım," dedim. Bunun üzerine o aramaya devam etti. Ben de yoluma devam ettim. İbn Husayn'ın son süvarileri de geçince İbrâhim'e geri döndüm. Onun eşeğini bulunca ona bindi ve birlikte gittik. Geceyi bizde geçirdik. İbrâhim: "Bilir misin? Gece idrarımı yaparken idrarımdan kan aktı. Birilerini gönder de baksın," dedi. İdrarını yaptığı yere gittim. Gerçekten idrarında kan olduğunu gördüm.

Fazl b. Abdurrahman b. Süleyman b. Ali bana şöyle anlattı:

Ebû Ca'fer dedi: Basra'nın bahçeleri onu içine alınca İbrâhim'in durumu benim için meçhul kaldı.

Ömer dedi: Muhammed b. Mis'ar b. Alâ bana anlattı:

İbrâhim, Basra'ya gelince insanları davet etti. Mûsâ b. Ömer b. Mûsâ b. Abdullah b. Hâzim ona icabet etti ve İbrâhim'i Nadr b. İshak b. Abdullah b. Hâzim'e gizlice götürdü. Nadr b. İshak'a: "Bu İbrâhim'in elçisidir," dedi. İbrâhim onunla konuştu ve onu başkaldırmaya davet etti. Nadr ona: "Senin adamına nasıl biat edebilirim? Zira dedem Abdullah b. Hâzim onun dedesi Ali b. Ebû Tâlib'e muhalefet etmişti, ona karşı gelenlerin içindeydi," dedi. İbrâhim ona: "Babaların yaptıklarını bırak ve dine bak. Ben seni hakka davet ediyorum," dedi. Nadr: "Vallahi bunları sana bir mizah olarak söylüyorum. Vallahi bunlar beni senin adamına yardım etmekten alıkoyamaz. Ancak ben savaşmaktan yana değilim ve ona inanmam," dedi. Sonra İbrâhim ayrıldı. Mûsâ ise kaldı ve şöyle dedi: "Vallahi bu İbrâhim'in kendi- [628]
siydi." Nadr: "Allah'a yemin ederim kötü ettin. Bana doğruyu söyleseydin onunla farklı konuşurdum," dedi.

Nasr b. Kudeyd bana anlattı:

İbrâhim insanları davet etti. Kendisi Ebû Ferve'nin evinde kalıyordu. Ona ilk biat eden Nümeyle b. Mürre, Afvullah b. Süfyân, Abdülvâhid b. Ziyâd, Amr b. Seleme el-Hüceymî ve Ubeydullah b. Yahyâ b. Hudayn er-Rakkāşî idi. İnsanları ona yönlendirdiler. Onlardan sonra bazı Arap gençler ona icabet ettiler. Bunların içinde Mugīre b. Feza' ve benzerleri vardı. Hatta divanında kaydedilenlerin sayısının dört bine ulaştığını tahmin ediyorlardı. Onun durumu artık göz önündeydi. Ona: "Basra'nın orta yerine yerleşsen insanlar rahat bir şekilde sana gelmiş olacaklar," dediler. Bunun üzerine Basra'nın ortasına taşındı ve Benî Süleym'in azatlısı Nîsâbûrlu Ebû Mervân'ın evinde konakladı.

Ömer dedi: Yûnus b. Necde bana anlattı:

İbrâhim, Benî Râsib'den Abdurrahman b. Harb'in misafiriydi. İbrâhim bir grup arkadaşıyla onun evinden çıktı. Bunların içinde Afvullah b. Süfyân, Benî Yeşker'den Bürd b. Lebîd, Mudâ et-Tağlibî, Tuhevî, Mugīre b. Feza', Nümeyle b. Mürre ve Yahyâ b. Amr el-Hümânî de vardı. Benî Akīl'in geniş kuyusunun yanından geçerek Tufâve'ye, oradan da Dâru Kürzem ve Nâfi' İblîs'in yanından geçtiler, Benî Yeşkür Mezarlığı muhitindeki Ebû Mervân'ın evine gittiler.

Ömer dedi: İbn Afvullah b. Süfyân bana şöyle anlattı: Babamın şöyle dediğine şahit oldum:

Bir gün İbrâhim'e gittim, onun korkuya kapıldığını gördüm. Bana, kardeşinden mektup geldiğini ve başkaldırdığını söyleyerek kendisinin de isyan etmesini istediğini anlattı. Bu yüzden hüzne kapılıp suskun kalmıştı. Ben kendisini teselli etmeye çalıştım ve şöyle dedim: "Sen işlerini toparladın. Maiyetinde Mudâ, Tuhevî ve Mugīre var. Ben ve bir grup da senin yanındayız. Gece vakti çıkıp hapishaneyi açalım. Sabahladığında kalabalık bir insan topluluğunu yanında göreceksin," dedim.

Ömer dedi: Sehl b. Akīl b. İsmâil bana babasından naklen şöyle dediğini anlattı:

Muhammed isyan edince Ebû Ca'fer, Ca'fer b. Hanzale el-Behrânî'ye –görüş ehliydi– haber göndererek: "Görüşünü
[629] söyle. Muhammed Medine'de isyan etti," dedi. Ca'fer b. Hanzale: "Askeri Basra'ya gönder," dedi. Ebû Ca'fer: "Git sana gön-

dereceğim," dedi. İbrâhim Basra'ya varınca Ca'fer b. Hanzale, Ebû Ca'fer'e: "İbrâhim, Basra'ya vardı," dedi. Ebû Ca'fer: "Ben bundan korkuyordum! Askerle acilen üzerine git," dedi. Ca'fer b. Hanzale: "Basra'dan nasıl korktun?" dedi. Ebû Ca'fer: "Zira Muhammed Medine'de isyan etti. Oysa Medine halkı savaş ehli değiller ve kendi hâllerinde olan insanlardır. Kûfe halkı ise ayaklarının altındadır. Şam halkı ise Ebû Tâlib ailesinin düşmanıdır. Kala kala Basra kaldı." Bunun üzerine Ebû Ca'fer, Akīl'in iki oğlunu –Horasanlı ve Tay kabilesinden iki komutan– Basra'ya gönderdi. Basra'nın başında Süfyân b. Muâviye vardı. Süfyân her iki komutanı misafir etti.

Sehl b. Ömer dedi: Benî İcl azatlısı Cevvâd b. Gālib b. Mûsâ bana Yahyâ b. Büdeyl b. Yahyâ b. Büdeyl'den naklen şöyle dediğini anlattı:

Muhammed isyan edince Ebû Ca'fer, Ebû Eyyûb ve Abdülmelik b. Humeyd'e: "Tanıdığınız akil bir insan var mı? Onun görüşüyle görüşümüzü birleştireceğiz," dedi. İkili: "Kûfe'de Büdeyl b. Yahyâ var. Nitekim Ebü'l-Abbâs da ona danışırdı. Ona haber gönder," dediler. Bunun üzerine Ebû Ca'fer ona haber gönderdi. Kendisine: "Muhammed, Medine'de başkaldırdı," dedi. Büdeyl: "Öyleyse Ahvaz'ı askerle doldur," dedi. Ebû Ca'fer: "Anladım ancak Ahvaz onların giriş kapısıdır," dedi. Ebû Ca'fer onun görüşünü kabul etti. Ravi dedi: İbrâhim Basra'ya intikal edince Büdeyl'e haber göndererek: "İbrâhim Basra'ya gitti," dedi. Büdeyl: "Acilen üzerine asker gönder ve Ahvaz ile irtibatını kes," dedi.

Kureyş'in azatlısı Muhammed b. Hafs ed-Dımaşkī bana şöyle anlattı: "Muhammed başkaldırınca Ebû Ca'fer, Şam halkından akil bir adama danıştı. Adam: "Basra'ya dört bin Şamlı asker gönder," dedi. Ancak Ebû Ca'fer onun görüşüne, "İhtiyar bunamış," diyerek itibar etmedi. Sonra yine ona haber göndererek: "İbrâhim, Basra'da başkaldırdı," dedi. Adam: "Ona Şam halkından asker gönder," dedi. Ebû Ca'fer: "Orada kimim var?" dedi. Adam: "Oradaki valine yaz, her gün postayla sana on adam göndersin," dedi. Bunun üzerine Ebû Ca'fer, Şam'a yazdı. Ömer b. Hafs dedi: Ben o sırada çocuktum. Lambayı tutardım, babam askerlere atiyyelerini verirdi.

Ömer dedi: Sehl b. Akīl bana Selm b. Ferkad'dan naklen şöyle dediğini anlattı: [630]

Ca'fer b. Hanzale, Ebû Ca'fer'e Şam askerlerinin kendisine gönderilmesini emretmesini tavsiye edince bu askerler gruplar hâlinde geliyorlardı. Yani birbirlerinin izinde ve peş peşe geliyorlardı. Aslında bunlarla Kûfe halkını korkutmak istiyordu. Karanlık bastıktan sonra ordugâhındaki askerlere emir vererek geri dönmelerini, sabah olunca tekrar ordugâha dönmelerini söylüyordu. Böylece Kûfe halkı gelenlerin yeni bir birlik olduğundan şüphe etmiyorlardı.

Abdülhamîd –Ebü'l-Abbâs'ın hizmetçilerindendi– bana şöyle anlattı:

Muhammed b. Yezîd Ebû Ca'fer'in komutanlarındandı. Onun koyu kahverengi bir atı vardı. Biz Kûfe'deyken bazen atına biner, yanımızdan geçerdi. Onun başıyla atının başı aynı hizadaydı. Ebû Ca'fer onu Basra'ya gönderdi. O Basra'da kaldı. İbrâhim isyan edince onu alıp hapse attı.

Saîd b. Nûh b. Mücâlid ed-Dubaî bana anlattı:

Ebû Ca'fer, Ebîverd halkından Yezîd b. İmrân'ın iki oğlu Mücâlid ve Muhammed'i komutan olarak gönderdi. Mücâlid, Muhammed'den önce Basra'ya ulaştı. Muhammed ise İbrâhim'in başkaldırdığı gece Basra'ya geldi. Ancak Süfyân onları Emaret Konağı'nda hapsetti. İbrâhim galip gelince onları alıp bağladı. Ebû Ca'fer onlarla Abdülkays'tan Ma'mer adında bir komutan gönderdi.

Yûnus b. Necde bana anlattı:

Mücâlid b. Yezîd ed-Dubaî, Ebû Ca'fer tarafından bin beş yüz süvari ve beş yüz piyadeyle Süfyân'a gönderildi.

Saîd b. Hasan b. Tesnîm b. Havârâ b. Ziyâd b. Amr b. Eşref bana şöyle anlattı: Arkadaşlarımızdan çok sayıda kişinin şöyle dediklerini işittim:

Ebû Ca'fer, İbrâhim hakkında istişarelerde bulundu. Ona: "Kûfe halkı onun taraftarıdır. Kûfe ise kaynayan bir kazandır. Kapağı da sensin. Çık ve orada konakla," denildi. Ebû Ca'fer öyle yaptı.

Muhammed b. Süleyman'ın azatlısı Müslim el-Hassî bana şöyle anlattı:

İbrâhim başkaldırınca on küsur yaşındaydım. Ebû Ca'fer'in emrindeydim. Bizi Hâşimiyye'de misafir etti. Kendisi ise Kûfe'nin yukarısında Rusâfe'de ikamet ediyordu. Onun askerlerinin sayısı bin beş yüz kişiydi. Müseyyeb b. Züheyr onun muha-

fızlarının başındaydı. Askeri üç gruba ayırdı. Her grup beş yüz [631]
kişiydi. Her gece Kûfe'de bir tur atıyorlardı. Bir tellala emir vererek şöyle seslenmesini istedi: "Kim karanlık bastıktan sonra yakalanırsa kendini cezaya müstahak etmiştir." Karanlık bastıktan sonra yakalanan bir abaya sarılıp götürülür ve sabaha kadar tutulurdu. Sabah olunca sorguya çekilirdi. Masum olduğu anlaşılırsa serbest bırakılırdı. Aksi takdirde hapse atılırdı.

Ravi dedi: Ebü'l-Hasan el-Hazzâ bana şöyle anlattı:

Ebû Ca'fer insanları siyahlarla mükellef tuttu. Bu sebeple insanların elbiselerini siyaha boyadıklarını gördüm.

Ali b. Ca'd bana şöyle anlattı:

O dönemde bakkallar dâhil Kûfe halkının siyah elbiseler giymekle mükellef tutulduklarını gördüm. Öyle ki kişi elbisesini mürekkeple boyar, öyle giyerdi.

Cevvâd b. Gâlib bana Kahtabe'nin azatlısı Abbâs b. Selm'den naklen şöyle dediğini anlattı:

Müminlerin Emîri Ebû Ca'fer, Kûfe halkından bir kimseyi İbrâhim'e meyletmekle suçlarsa Ebû Selm'e emir vererek onu yakalamasını isterdi. Ebû Selm karanlık basınca, insanlar sükûnete kavuşunca adamın evine bir merdiven dayar ve gece vakti ona baskın yaparak onu evinden çıkarır ve öldürürdü. Yüzüğünü de alırdı. Ebû Sehl Cevvâd şöyle dedi: Muhammed b. Ebû Abbâs'ın azatlısı Cemîl'in Abbâs b. Selm'e: "Vallahi baban sana bu yüzüklerden başka bir miras bırakmasa bile oğulların en varlıklısı olurdun," dediğine şahit oldum.

Sehl b. Akîl bana Süleyman b. Mücâlid'in hâcibi Selm b. Ferkad'dan naklen şöyle dediğini anlattı:

"Kûfe'de bir dostum vardı. Bana geldi ve şöyle dedi: "Ey adam! Bilesin ki Kûfe halkı adamınıza karşı harekete geçmek için hazırlık yapmaktadır. Akrabalarını korunaklı bir yere alabilirsen al." Bunun üzerine Süleyman b. Mücâlid'e giderek durumu haber verdim. O da durumu Ebû Ca'fer'e bildirdi. Ebû Ca'fer'in Kûfe'de İbn Mukarrin adında sarraf bir casusu vardı. Ona haber vererek yanına gitmesini istedi. Ebû Ca'fer ona: "Kûfe halkı harekete geçmek üzere." Adam: "Hayır ey Müminlerin Emîri! Ben onlara karşı seni kollarım," dedi. Bunun üzerine Ebû Ca'fer onun sözüne itimat etti ve onlara dokunmadı.

Kâdisiye halkından Yahyâ b. Meymûn bana şöyle anlattı: Bazı Kâdisiye halkının şöyle dediklerini işittim:

Künyesi Ebü'l-Fazl ve adı Fulân b. Ma'kıl olan bir Horasanlı Kâdisiye amili oldu ve Kûfelilerin İbrâhim'e iltihak etmelerine
[632] mani olması istendi. İnsanlar Basra yolunda gözetleniyorlardı. Önce Kâdisiye'ye, sonra Uzeyb'e oradan da Vâdissibâ''a ve oradan sola dönüp Basra'ya gidiyorlardı. Ravi dedi: Bir gün Kûfe'den on iki adam çıktı. Vâdissibâ''a ulaştıklarında Vâkısa'dan Mevâlî Mescidi'ne iki mil mesafede Benî Esed'in azatlısı ve Şerâf halkından Bekir adında bir adam onlarla karşılaştı. –Adam İbn Ma'kıl'a gitti ve onları ihbar etti.– Bunun üzerine İbn Ma'kıl onların peşine düştü –Kâdisiye'den dört fersah uzaklıktaki Hafân'da onlara yetişti– ve hepsini öldürdü.

İbrâhim b. Selm bana şöyle anlattı:

Furâfisa el-İclî, Kûfe'de başkaldırmak istemişti. Ancak Ebû Ca'fer'in Kûfe'deki konumu ve orada ikamet etmesi sebebiyle bundan vazgeçti. İbn Mâiz el-Esedî ise Kûfe'de gizlice İbrâhim için biat alıyordu.

Abdullah b. Râşid b. Yezîd bana şöyle anlattı: İsmâil b. Mûsâ el-Becelî es-Sümmânî ve Îsâ b. Nadr es-Sümmânî ve başkalarının şöyle anlattıklarını işittim:

Gazvân, Ka'kā' b. Dırâr ailesinin kölesiydi. Ebû Ca'fer onu satın aldı. Bir gün ona: "Ey Müminlerin Emîri! Musul'dan gelen gemiler vardır. Bunların içinde Basra'ya gidecek Mubeyyida'dan insanlar vardır," dedi. Ravi dedi: "Bunun üzerine ona askerler verdi. Gazvân, Bağdat ile Musul arasındaki Bâhamşâ'da onlarla karşılaştı ve hepsini öldürdü. Bunlar tüccar olup içlerinde âbid ve hayırsever insanlar vardı. Aralarında Ebû İrfân adında Şuayb es-Semmân ailesinden bir adam vardı. Adam: "Ey Gazvân ne yapıyorsun? Beni de tanımıyor musun? Benin senin komşunum bazı köleleri satmak için çıktım," dedi. Ancak Gazvân dinlemedi ve hepsini öldürüp kellelerini Kûfe'ye götürdü. Kelleler İshak el-Ezrak'ın eviyle Îsâ b. Mûsâ'nın evi ve İbn Hübeyre şehri arasında teşhir edildi. Ebû Ahmed Abdullah b. Râşid dedi: Kelleri bir toprak yığını üzerinde teşhir edildiğini gördüm.

Ömer dedi: Ebû Ali el-Kaddâh bize Dâvûd b. Süleyman, Nîbaht ve bir grup Kaddâhîn'den naklen şöyle dediklerini anlattı:

Musul'daydık. Orada Râvendî Savaşı vardı. Hâricîlerin Cezîre bölgesindeki konumları sebebiyle iki bin kişiden oluşan bir rabıtayla burada konuşlanmıştık. Bu sırada Ebû Ca'fer'in mektubu komutana ulaştı ve ona dönüş emrini verdi. Bunun üzerine yola çıktı. Bâhamşâ'dayken ahali yolunu kestiler ve ona: "İbrâhim'e karşı Ebû Ca'fer'e destek vermene izin vermeyeceğiz," dediler. Onlara: "Size kötülük yapmak istemiyorum. Ben yolcuyum bırakın geçeyim dediyse de onlar: Hayır, val- [633]
lahi sana izin vermeyeceğiz," dediler. Bunun üzerine onlarla savaştı ve onları helak etti. Onlardan beş yüz kelleyi alıp gitti. Ebû Ca'fer'in varınca yanına bu kellelerle gitti ve ona onların hikâyesini anlattı. Ebû Ca'fer: "Bu fethin ilkidir," dedi.

Ömer b. Hafs'ın azatlısı Hâlid b. Hidâş b. Aclân bana şöyle anlattı: Üstatlarımızdan bir grup bana anlattılar:

Kendileri İbrâhim'in başkaldırmasından bir gece önce Yezîd b. Hâtim'in azatlısı Defîf b. Râşid'in Süfyân b. Muâviye'ye gittiğini gördüler. Ona: "Bana süvariler ver sana İbrâhim'i veya kellesini getireyim," dedi. Süfyân b. Muâviye ona: "Senin işin yok mu? Sen işine git," dedi. Bunun üzerine aynı gece Defîf çıktı ve Mısır'da bulunan Yezîd b. Hâtim'e iltihak etti.

Hâlid b. Hidâş bana şöyle anlattı: Ezd'den bir grup –Süfyân'ın emniyet kuvvetlerinin başında bulunan– Câbir b. Hammâd'ın İbrâhim'in başkaldırmasından bir gün önce Süfyân'a şöyle dediğini anlattılar: Benî Yeşkür Mezarlığı'na uğradım. Bana bağırıp çağırdılar ve bana taş attılar. Süfyân ona: "Başka gidecek bir yolun yok muydu?" dedi.

Ebû Ömer el-Havdî Hafs b. Ömer bana şöyle nakletti:

Süfyân'ın emniyet kuvvetlerinin başında bulunan Âkib, İbrâhim'in başkaldırmasından bir gün önce pazar günü Benî Yeşkür Mezarlığı'ndan geçti. Ona: "İbrâhim başkaldırmak istiyor," dediler. Onlara: "Yalan söylüyorsunuz," dedi ve o tarafa yönelmedi.

Ebû Ömer el-Havdî dedi: "İbrâhim'in adamları muhasara edilen Süfyân'a seslenerek Mahzûmîlerin evindeki biatini hatırla dediler.

Ebû Ömer dedi: Muhârib b. Nasr bana şöyle dedi:

Süfyân, İbrâhim'in öldürülmesinden sonra bir gemide seyrediyordu. Ebû Ca'fer de konağından bakıyordu. "Bu, Süfyân olsa gerek," dedi. "Evet," dediler. Ebû Ca'fer: "Hayret verici bir durum. Zaniyenin oğlu, benden nasıl kurtulur?" dedi. Havdî dedi: Süfyân, İbrâhim'in komutanlarından birine yanımda kal. Zira senin adamlarının tümü İbrâhim ile aramızda olup bitenleri bilmez.

Ömer dedi: Nasr b. Ferkad bana şöyle anlattı:

Kerzem es-Sedûsî sabah akşam Süfyân'a İbrâhim'in haberini getiriyor, ona gelenleri bildiriyordu. Ancak Süfyân ona karışmıyor ve takip etmiyordu.

[634] Rivayete göre o günlerde Mansûr'un Basra Valisi Süfyân b. Muâviye idi. Ancak İbrâhim b. Abdullah'ı davasında üstü kapalı bir şekilde desteklemiş ve Ebû Ca'fer'e sadakat göstermemişti.

***

İbrâhim b. Abdullah'ın Basra'ya geliş tarihi hakkında ihtilaf edilmiştir. Bazı raviler İbrâhim b. Abdullah Basra'ya 145 yılının Ramazan ayının başında geldi, demişlerdir.

Bu konuda varit olan rivayetler:

Hâris bana İbn Sa'd'dan naklen Muhammed b. Ömer'in şöyle dediğini anlattı:

Muhammed b. Abdullah b. Hasan başkaldırıp Medine ve Mekke'ye hâkim olunca, hilafet unvanıyla ona selam verilince kardeşi İbrâhim'i Basra'ya gönderdi. İbrâhim 1 Ramazan 145 tarihinde Basra'ya girdi ve şehre hâkim oldu. Bunun üzerine beyazlara büründü, Basra halkı da beyazlara büründüler. Onunla birlikte Îsâ b. Yûnus, Muâz b. Muâz b. Avvâm, İshak b. Yûsuf el-Ezrak, Muâviye b. Hişâm ile fakih ve âlimlerden oluşan büyük bir grup ona katıldılar. İbrâhim ramazan ve şevvâl aylarında Basra'daki vaziyetini muhafaza etti. Kardeşi Muhammed'in öldürüldüğü haberini alınca hazırlandı ve Kûfe'de bulunan Ebû Ca'fer üzerine gitmek için yola çıktı.

İbrâhim'in 143 yılının başında Basra'ya gittiğini ancak burada gizlice ikamet ettiğini ve kardeşi Muhammed için biat aldığını rivayet edenlerin görüşlerini daha önce zikretmiştik.

Bu konuda Sehl b. Akîl babasında naklen şöyle rivayet etti: Süfyân, İbrâhim başkaldırmadan önce Ebû Ca'fer'in bazen kendisine destek olarak gönderdiği iki komutana haber göndererek yanına çağırırdı. Süfyân o gece iki komutanı yanında alıkoydu; İbrâhim harekete geçerek Süfyân ile yanındaki iki komutanı kuşattı ve onları yakaladı.

Muhammed b. Ma'rûf b. Süveyd'den bana şöyle dediği anlatıldı: Babam bana dedi ki:

Ebû Ca'fer henüz İbrâhim başkaldırmadan önce Mücâlid, Muhammed ve Yezîd kardeşleri komutan olarak gönderdi. Bunlar askerlerini birbirleri ardınca Basra'ya soktular. İbrâhim askerlerin intikalinin çoğalarak sürmesinden endişe edince harekete geçti.

Nasr b. Kudeyd şöyle anlattı: [635]

İbrâhim 1 Ramazan 145 Pazartesi gecesi isyan etti. Önce on küsur süvariyle Benî Yeşkür Mezarlığı'na gitti. Bu grubun içinde Ubeydullah b. Yahyâ b. Husayn er-Rakkāşî de vardı. Aynı gece Ebû Hammâd el-Abras, Süfyân'a destek olarak iki bin askerle geldi ve Rahbe Meydanı'na indi. İbrâhim harekete geçti ve ilk olarak bu askerlerin binek hayvanlarını ve silahlarını ele geçirdi. Sabah namazını da Mescidü'l-Câmi''de kıldırdı. Vali Süfyân ikametgâhında korunmaya çalıştı. Yanında yakın akrabalarından bir grup vardı. Kimisi yardım etmek için kimisi de vaziyeti izlemek üzere insanlar İbrâhim'in etrafında toplandılar. Kalabalık gittikçe çoğaldı. Süfyân vaziyeti görünce aman istedi. Onun talebi kabul edildi. Bunun üzerine Mutahhar b. Cüveyriye es-Sedûsî'yi İbrâhim'e göndererek aman aldı. Akabinde de konağın kapısını açtı. Bunun üzerine İbrâhim konağa girdi. İbrâhim girince girişe bir hasır serildi. Ancak bir rüzgâr esti ve hasırı ters yüz etti. İnsanlar bu durumu uğursuzluk alameti olarak gördüler. İbrâhim: "Bizde uğursuzluğa yormak yoktur," dedi ve o şekilde hasırın üzerinde oturdu. Ancak yüzünde bir hoşnutsuzluk ifadesi vardı. Rivayete göre İbrâhim konağa girince Süfyân b. Muâviye dışında, içerideki herkesi serbest bıraktı. Süfyân'ı hafif bir şekilde bağladı ve konakta hapsetti. İbrâhim bununla Ebû Ca'fer'e onun hapiste olduğunu göstermek istedi. Süleyman b. Ali'nin iki oğlu Ca'fer ve

Muhammed –bu sırada Basra'da bulunuyorlardı– İbrâhim'in Emaret Konağı'na girdiği haberini alınca süvari, piyade ve okçulardan oluşan altı yüz askerle İbrâhim'in üzerine yürüdüler. Bunun üzerine İbrâhim, Mudâ b. Kāsım el-Cezerî'yi on sekiz süvari, otuz piyadeyle onların üzerine gönderdi. Mudâ onları yendi. Bu sırada Mudâ'ın askerlerinden biri Muhammed'i bacağından yaraladı. İbrâhim'in çağırıcısı: "Kaçanlar takip edilmeyecek!" diye seslendi. Sonra İbrâhim bizzat Zeyneb bint Süleyman'ın kapısına kadar gidip Süleyman ailesinin amanda olduğunu söyledi, kimsenin onlara zarar vermemesini istedi.

Bekir b. Kesîr şöyle anlattı:

İbrâhim, Ca'fer ve Muhammed'e galip gelip de Basra'yı ele geçirince beytülmâlde altı yüz bin dirhem olduğunu gördü ve paranın korumaya alınmasını emretti. Bir rivayete göre de iki bin dirhem buldu. Bununla güçlendi ve her kişiye elli dirhem
[636] taksim etti. Basra'ya hâkim olunca –rivayete göre Ahvaz'a– Hüseyin b. Sevlâ'ı göndererek onları biate davet etti. Adam gitti ve onlardan biat aldıktan sonra İbrâhim'in yanına döndü. Bunun üzerine İbrâhim, Mugīre'yi elli kişiyle Ahvaz'a gönderdi. Mugīre Ahvaz'a varıncaya kadar askerleri iki yüz oldu. O sırada Ebû Ca'fer'in Ahvaz Valisi Muhammed b. Husayn idi. İbn Husayn Mugīre'nin Ahvaz'a yaklaştığını haber alınca –rivayete göre– maiyetindeki dört bin askerle onu karşılamaya çıktı. İki taraf Ahvaz kasabasının bir mil uzağında Deşt Erbük denilen yerde karşılaştılar. İbn Husayn hezimete uğradı. Mugīre, Ahvaz'a girdi.

Bir rivayete göre de İbrâhim, Basra'dan çıkıp Bâhamrâ'ya gittikten sonra Mugīre, Ahvaz üzerine gitti.

Muhammed b. Hâlid el-Murabbaî şöyle anlattı:

İbrâhim, Basra'yı ele geçirip de Kûfe bölgesi üzerine gitmek istediğinde Basra'da vekil olarak Nümeyle b. Mürre el-Abşemî'yi bıraktı, Benî Behdele b. Avf'tan Mugīre b. Feza''ı da Ahvaz'a gönderilmesini emretti. O sırada Ebû Ca'fer'in Ahvaz Amili Muhammed b. Husayn el-Abdî idi. Fars bölgesine de amil olarak Amr b. Şeddâd'ı gönderdi. Amr Râmhürmüz'de Ya'kūb b. Fazl'a uğradı. Ya'kūb onun peşinden gitti ve onunla birlikte Fars bölgesine vardı. Burada da Ebû Ca'fer'in amili

olarak İsmâil b. Ali b. Abdullah bulunuyordu. Yanında kardeşi Abdüssamed b. Ali vardı. İsmâil b. Ali ve Abdüssamed b. Ali, Amr b. Şeddâd ve Ya'kūb b. Fazl'ın üzerlerine gelmekte olduklarını –ikili İstahr'daydılar– haber alınca hemen Dârâbcird'e geçtiler ve orada korunmaya çalıştılar. Bunun üzerine Fars bölgesi Amr b. Şeddâd ve Ya'kūb b. Fazl'ın eline geçti. Böylece Basra, Ahvaz ve Fars bölgesi İbrâhim'in hâkimiyetine geçti.

Süleyman b. Ebû Şeyh'ten bana şöyle rivayet edildi:

İbrâhim, Basra'yı ele geçirince Hakem b. Ebû Gaylân el-Yeşkürî on yedi bin askerle harekete geçerek Vâsıt'a girdi. Burada Ebû Ca'fer'in valisi Hârûn b. Humeyd el-İyâdî görev yapıyordu. Hârûn konaktaki bir tandırda saklandı. Ancak onu oradan çıkardılar. Vâsıt halkı Hafs b. Amr b. Hafs b. Amr b. Abdurrahman b. Hâris b. Hişâm b. Mugīre'ye gelerek ona: "Sen bu Hüceymî'den evlasın," dediler. Bunun üzerine Hafs şehri teslim aldı ve Yeşkürî çıktı. Hafs, emniyet kuvvetlerinin başına Ebû Mukarrin el-Hüceymî'yi getirdi.

Fazl b. Amr el-Fukaymî'nin kardeşinin oğlu Ömer b. Abdülgaffâr b. Amr el-Fukaymî şöyle anlattı: [637]

İbrâhim, Hârûn b. Saîd'e dargındı ve onunla konuşmazdı. İbrâhim üstün gelince Hârûn b. Sa'd geldi ve Selm b. Ebû Vâsıl'a giderek ona: "Adamından bana söz et. Davasında bize ihtiyaç duymayacak mı?" dedi. Selm b. Vâsıl: "Allah'a yemin ederim var," dedi. Bunun üzerine kalktı ve İbrâhim'in yanına gitti. Ona: "Hârûn b. Sa'd sana gelmiş bulunuyor," dedi. İbrâhim: "Ona ihtiyacım yok," dedi. Müslim: "Yapma, Hârûn zahit bir adamdır," dedi ve ısrar etti. İbrâhim onu kabul etti. Ona görüşme izni verdi. Bunun üzerine huzuruna çıktı. Hârûn ona: "Bana işlerinin en önemlisini tevdi et," dedi. İbrâhim ona Vâsıt'ın amilliğini verdi.

Süleyman b. Ebû Şeyh dedi: Ebü's-Sa'dî bana şöyle anlattı:

Kûfe halkından Hârûn b. Sa'd el-İclî bize geldi. İbrâhim onu Basra'dan gönderdi. Yaşlı bir zattı. Onun maiyetindekilerin en meşhuru Basralı Tuhevî idi. Vâsıt halkından yiğitliğiyle Tuhevî'ye benzeyen Abdurrahim el-Kelbî idi. Cesur bir adamdı. Onun getirdiği veya ona gelenlerden biri de Abdeveyh Kerdâm el-Horasânî idi. Silahşorlarından biri de Sadaka b. Bek-

kâr idi. Mansûr b. Cumhûr şöyle demiştir: Sadaka b. Bekkâr yanımda olsa kiminle karşılaşacağıma aldırmam. Ebû Ca'fer, Hârûn b. Saîd ile savaşmak üzere Vâsıt'a Âmir b. İsmâil el-Müsellî'yi beş bin, bazılarına göre de yirmi bin askerle gönderdi. İki taraf arasında vakalar oldu.

İbn Ebü'l-Kirâm'dan şöyle dediği nakledildi:

Muhammed'in kellesini Ebû Ca'fer'e götürdüm. Bu sırada Âmir b. İsmâil Vâsıt'ta Hârûn b. Sa'd'ı muhasara ediyordu. Vâsıt halkıyla Ebû Ca'fer'in adamları arasındaki savaş İbrâhim'in Basra'dan çıkışında önce başlamıştı. Süleyman b. Ebû Şeyh şöyle anlattı: Asker Amr b. İsmâil, Nil'in arkasında kamp kurdu. Hârûn ile arasında ilk muharebe vuku buldu. Sucu bir köle ona vurdu ve onu yaraladı ve yere düşürdü. Ancak onu tanımıyordu. Bunun üzerine Ebû Ca'fer ona Arap zamkı bulunan bir dişi geyik gönderdi ve ona: "Onunla yaranı tedavi et," dedi. Birden fazla karşılaştılar. Basra ve Vâsıt halklarından çok sayıda asker öldürüldü. Hârûn onları savaşmamaları için uyarıyor ve şöyle diyordu: "Bizim adamımızla onların adamı karşılaşsalar iş bize tebeyyün edecek. Bu nedenle kendinizi telef etmeyin." Ancak dinlemiyorlardı. İbrâhim Bâhamrâ'ya yönelince Vâsıt halkıyla Âmir b. İsmâil'in askerlerinden olu-
[638] şan iki taraf muharebeyi durdurdular ve mütareke yaptılar. İki taraf karşılaşıncaya kadar savaşa son verdiler. İki taraftan hangisi galip gelirse ona tâbi olacaklardı. İbrâhim öldürülünce Âmir b. İsmâil Vâsıt'a girmek istedi ancak Vâsıt halkı ona mani oldular. Süleyman dedi: İbrâhim'in öldürüldüğü haberi gelince Hârûn b. Sa'd kaçtı. Vâsıt halkı da Âmir b. İsmâil ile kendilerine aman vermesi mukabilinde anlaştılar. Ancak birçoğu ona güvenmedi ve şehri terk etti. Âmir b. İsmâil şehre girdi, orada ikamet etti ve kimseyi huzursuz etmedi.

Rivayete gire Âmir b. İsmâil, Vâsıt halkıyla Vâsıt'ta kimseyi öldürmemek üzere anlaşmıştı. Ancak Vâsıt'tan çıkanları öldürüyorlardı. İbrâhim'in öldürülmesinden sonra Vâsıt halkı ile Âmir b. İsmâil arasında anlaşma olunca Hârûn b. Sa'd Basra'ya kaçtı. Ancak rivayete göre Basra'ya ulaşmadan vefat etti.

Bir rivayete göre Hârûn b. Sa'd saklandı, Muhammed b. Süleyman Kûfe valisi oluncaya kadar saklı kaldı. Süleyman ona

aman verdi; ortaya çıkıncaya kadar ona mühlet verdi ve hane halkından iki yüz kişiye tahsisat verilmesini emretti. Süleyman talebini karşılamayı düşüneceğini söyledi. Muhammed'e gitmek için çıktı. Ancak bir amcazadesiyle karşılaşınca ona: "Seni kandırıyorlar," dedi. Bunun üzerine dönüp saklandı, ölünceye kadar saklı kaldı. Muhammed b. Süleyman onun evini yıktı.

Ravi dedi: İbrâhim zuhur ettikten sonra Basra'da ikamet etmeye devam etti; çeşitli nahiyelere amillerini gönderdi ve muhtelif beldeler üzerine askerlerini sevk etti. Derken kardeşi Muhammed'in ölüm haberini aldı. Nasr b. Kudeyd şöyle nakletti: İbrâhim Basra'da tahsisatlar verdi. Ramazan Bayramından üç gün önce kardeşi Muhammed'in ölüm haberini aldı. İnsanlarla birlikte bayramlaşmaya çıktı. İnsanlar onun moralinin bozuk olduğunu fark ettiler. İnsanlara Muhammed'in öldürüldüğünü haber verdi. Bunun üzerine Ebû Ca'fer'e karşı savaşmak hususundaki azimleri arttı. Ertesi gün sabah kamp kurdu ve Nümeyle'yi Basra'da vekil bıraktı. Oğlu Hasan'ı da yanında bıraktı.

Saîd b. Hüreym dedi: Babam bana şöyle anlattı: Ali b. Dâvûd dedi ki:

Bayram günü bize hitap edince İbrâhim'in yüzünde âdeta ölümün izini gördüm. Eve dönünce vallahi adam öldürülmüştür, dedim.

Muhammed b. Ma'rûf babasından naklen şöyle anlattı:

Süleyman'ın iki oğlu Ca'fer ve Muhammed, Basra'dan çıkınca kendisini Ebû Ca'fer'e göndererek İbrâhim'in durumunu haber vermemi istediler. Ebû Ca'fer'e onların mesajını iletince: "Vallahi ne yapacağımı bilemiyorum. Vallahi yanımda yalnızca iki bin asker var. Askeri muhtelif yerlere dağıttım. Rey'de Mehdî ile otuz bin, Afrika'da Muhammed b. Eş'as ile [639]
kırk bin ve geri kalanlar da Îsâ b. Mûsâ'yladır. Vallahi bu vartadan kurtulursam yanımda otuz bin askerden az asker olmayacak," dedi.

Abdullah b. Râşid dedi:

Ebû Ca'fer'in ordusunda çok sayıda asker yoktu. Siyahlar ve az sayıdaki başka kimseler vardı. Ebû Ca'fer gece vakti

odun getirilmesini ve gece vakti yakılmasını emrederdi. İnsanlar ateşi görünce yanında kalabalık bir ordu olduğunu sanıyorlardı. Oysa yakılan ateşin yanında kimse yoktu.

Muhammed b. Ma'rûf b. Süveyd babasından naklen şöyle dediğini anlattı:

İbrâhim'in harekete geçtiği haberi Ebû Ca'fer'e ulaşınca Medine'de bulunan Îsâ b. Mûsâ'ya yazarak: "Mektubumu okur okumaz her şeyi bırak ve gel," dedi. Ravi dedi: Çok geçmeden Îsâ geldi ve Ebû Ca'fer onu askerin başına geçirdi. Selm b. Kuteybe'ye de yazdı, o da Rey'den geldi. Onu Ca'fer b. Süleyman'a ilhak etti.

Yûsuf b. Kuteybe b. Müslim'den şöyle dediği rivayet edildi: Kardeşim Selm b. Kuteybe b. Müslim bana şöyle anlattı: Ebû Ca'fer'in yanına varınca bana şöyle dedi:

"Yola çık. Zira Abdullah'ın iki oğlu da çıktılar. İbrâhim'in üzerine git. Onun topluluğu seni korkutmasın. Vallahi ikisi Benî Hâşim'in maktul iki develeridir. Elini aç ve sana söylediklerime güven. Sana söylediğim sözleri hatırlayacaksın. Selm dedi: Vallahi çok geçmeden İbrâhim öldürüldü. Ben de Ebû Ca'fer'in sözlerini hatırladım ve hayret ettim.

Saîd b. Selm dedi: Onu sağ kanadın başına getirdi ve ona Beşşâr b. Selm el-Ukaylî, Ebû Yahyâ b. Hureym ve Ebû Hürase Sinân b. Muhayyes el-Kuşeyrî'yi ilhak etti. Selm, Basra'ya yazdı, bunun üzerine Bâhile Arapları mevalileriyle birlikte ona katıldı. Mansûr Rey'de bulunan Mehdî'ye yazarak ona Hâzim b. Huzeyme'yi Ahvaz'a göndermesini emretti. Rivayete göre Mehdî, Hâzim'i dört bin askerle Ahvaz'a gönderdi. Hâzim, Ahvaz'a vardı ve Mugîre'ye karşı savaştı. Mugîre, Basra'ya geçti ve Hâzim Ahvaz'a girdi ve üç gün boyunca orayı mubah kıldı.

Fazl b. Abbâs b. Mûsâ ve Amr b. Mâhân'dan naklen Sindî'nin şöyle dediği rivayet edildi:

Muhammed'in savaşı günlerinde hizmetçiydim. Mansûr'un yanı başında sinek kovucuyla sinekleri kovuyordum. İbrâhim'in mücadelesi yoğunlaşıp sertleşince elli küsur geceyi bir seccade üzerinde geçirdiğine şahit oldum. Onun üzerinde yatıyor ve onun üzerinde oturuyordu. Onun üzerinde renkli bir cübbe vardı. Yakaları ve sakalının altındaki kısımları kirlenmişti. Bu süre zarfında fetih gerçekleşinceye

kadar ne cübbesini değiştirdi ne de seccadeyi terk etti. Ancak insanlara göründüğünde cübbenin üstünü siyahla örter ve [640] yatağının üzerinde otururdu. Yalnız kalınca eski vaziyetine dönerdi. Ravi dedi: O günlerde kendisine Medine'den iki kadın hediye edilmişti. Bunlardan biri Fâtıma bint Muhammed b. Îsâ b. Talha b. Ubeydullah diğeri Emetü'l-Kerîm bint Abdullah'tır. –Bu zat Hâlid b. Useyd b. Ebü'l-Âs'ın oğullarındandır.– Ancak Ebû Ca'fer bunlara dönüp bakmamıştı. Bunun üzerine eşi Reysane[61] ona geldi ve şöyle dedi: "Ey Müminlerin Emîri! Bu iki kadının ruhları karardı ve kötü şüphelere kapıldılar. Zira onlara kayıtsız kaldın." Ebû Ca'fer onu azarladı ve şöyle dedi: "Bugünler kadınlarla meşgul olunacak günler değildir. İbrâhim mi kellemi alacak yoksa ben mi İbrâhim'in kellesini alacağım? Bu belli oluncaya kadar kadınlarla bir işim yok!" dedi.

Rivayete göre Süleyman'ın iki oğlu Muhammed ve Ca'fer Basra'dan çıktıktan sonra Ebû Ca'fer'e –başka bir şey bulamadıkları için bir deri parçası üzerine yazarak– durumu bildirdiler. Mektup Ebû Ca'fer'e ulaşıp elçinin elinde deri parçasını görünce: "Vallahi Basra halkı İbrâhim ile birlikte beni halettiler," dedi ve mektubu okudu. Akabinde de Abdurrahman el-Huttelî ve Mâlik b. Heysem'in damadı Ebû Ya'kūb'u çağırarak onları kalabalık bir süvari birliğiyle Muhammed ve Ca'fer'e yönlendirdi. Onlara onları buldukları yerde onları hapse atmalarını, onlarla aynı kampta konaklamalarını ve onları dinleyip onlara itaat etmelerini emretti. Ayrıca onlara yazarak onların âciz ve zayıf olduklarını söyledi, bulundukları şehre tamah ettikleri ve onun haberlerinden bihaber oldukları için galip geldiğinden onları tevbih etti. Mektubunun sonunda şu beyitleri yazdı:

Benî Hâşim'e benden bir mesaj götürün. Artık uyanın. Zira bu iş uykuda olanların işidir.

Kurtlar köpeği olmayanlara saldırır. Ancak hazır bekleyen koruyucunun barınağından sakınır.

Ca'fer b. Rebîa el-Âmirî, Haccâc b. Kuteybe b. Müslim'den naklen şöyle anlattığı rivayet edildi:

61 Reysane Ebû Ca'fer el-Mansûr'un eşi olup Türk'tür (çev.).

Muhammed ve İbrâhim ile savaştıkları günlerde Mansûr'a gittim. O sırada Basra, Ahvaz, Fars bölgesi, Vâsıt, Medain ve Sevâd bölgesinin düştükleri haberi gelmişti. Ebû Ca'fer asasıyla yere vuruyor ve şu beyti dile getiriyordu:

Kendimi mızraklar için dikmiş, hedef kılmış bulunuyorum. Reis olan bunu yapar.

Ona: Ey Müminlerin Emîri! İzzetin ve düşmanlarına karşı zaferin daim olsun. Sen A'şâ'nın dediği gibisin:

Onların harbi onlar arasında tutuştu. Ateşi soğuduktan sonra tekrar tutuştu.

[641] *Sıcaklığına sabır ve sebat gösterdin. Savaşın saldırılarına ve gidip gelişlerine dayandıkça dayandın.*

Ebû Ca'fer dedi ki: Ey Haccâc! İbrâhim benim zor ve aşılmaz bir adam olduğumu ve sert mizacımı bilir. Ancak onu Basra'dan bana karşı hareket etmeye yüreklendiren Müminlerin Emîri'nin askerine nazır olan beldelerle Sevâd halkının isyan ve muhalefette onunla birleşmesidir. Buna rağmen her beldeyi taşıyla, her bölgeyi okuyla vurdum; cesur, mert, mübarek ve muzaffer insan Îsâ b. Mûsâ'yı kalabalık ve donanımlı kuvvetlerle onların üzerine gönderdim, ona karşı Allah'ın yardımını diledim. O ona yeter. Müminlerin Emîri'nin kuvveti ancak Allah'tandır.

Ca'fer b. Rebîa dedi: Haccâc b. Kuteybe şöyle dedi:

O gün Müminlerin Emîri Mansûr'un huzuruna çıktım ve selam verdim. Ona karşı peş peşe gelen isyan ve muhalefetlerle onu kuşatan askerlerden başka Kûfe'de pusuda bekleyen yüz bin kılıç harekete geçmek için bir çağrıyı bekliyordu. Bu sebebiyle âdeta selama karşılık veremeyecek durumdaydı. Buna rağmen onu mahir, kolları ve paçaları sıvayan bir kişi olarak gördüm. Âdeta bir şahin gibiydi. Karşı karşıya kaldığı bela ve musibetleri bertaraf etmeyi ve onlara karşı nasıl hareket edeceğini bildi. Bunlara karşı dikildi, oturup seyretmedi. O âdeta şairin dediği gibiydi:

Îsâm'ın ruhu onu efendi yaptı. Ona düşmanın üzerine gitmeyi ve atılganlığı öğretti.

Ve onu heybetli ve kahraman bir melik yaptı.

Ebû Ubeyde şöyle anlattı:

Kendisi Yûnus el-Cermî'nin yanındaydım. O sırada Muhammed b. Abdullah kardeşini Ebû Ca'fer'e karşı savaşmaya göndermişti. Yûnus dedi ki: Bu adam bir hükümdarı ortadan kaldırmaya gelmişti. Ancak Ömer b. Seleme'nin kızı onu asıl işinden alıkoydu. Yine aynı günlerde Teymiyye, Ebû Ca'fer'e hediye edildi. Ancak onu köpek kulübesinde bıraktı, İbrâhim'in işini bitirinceye kadar yüzüne bakmadı. Nitekim İbrâhim Basra'ya geldikten sonra Ömer b. Seleme'nin kızı Behkene ile evlenmişti. Kadın süslü ve rengarenk elbiseleriyle İbrâhim'in yanına giderdi.

İbrâhim, Ebû Ca'fer'in üzerine gitmek istediğinde –Bişr b. [642]
Selm'in anlattığına göre– Nümeyle et-Tuhevî Basralı komutanlarından bir grupla yanına gittiler ve ona dediler ki: "Allah seni ıslah etsin. Basra'ya, Ahvaz'a, Fars bölgesine ve Vâsıt'a hâkim oldun. Sen yerinde kal, askerleri hasımlarının üzerine gönder. Askerlerin hezimete uğrarsa onlara takviye olarak asker gönderirsin. Bir komutanın yenilirse onun yerine başka bir komutan gönderirsin. Böylece senin yerinden korkulur ve düşmanın senden çekinmiş olur. Haraç ve zekât malları toplanmış ve ayağın yere sağlam basmış olur. Sonra görüşün de hâkim olur." Bunun üzerine Kûfeliler: "Allah seni ıslah etsin. Kûfe'de bazı insanlar var ki bunlar seni görürlerse senin için ölürler. Görmezlerse bazı sebeplerle sana gelmezler," dediler ve onun nezdinde ısrarcı oldular. Bunun üzerine İbrâhim harekete geçti.

Abdullah b. Ca'fer el-Medînî'den şöyle nakledildi:

İbrâhim ile birlikte Bâhamrâ'ya gittik. Kamp kurunca bir gece bize geldi ve şöyle dedi: "Gidelim de kampımızda bir tur atalım." İbrâhim tambur ve şarkı sesi duyunca geri döndü. Sonra başka bir gecede yine bana geldi: "Haydi gidelim," dedi. Onunla gittik. Yine aynı sesleri duyunca geri döndü ve şöyle dedi: "Böyle davranan askerden zafer beklemem."

Affân b. Müslim es-Saffâr'dan şöyle dediği nakledildi:

İbrâhim kamp kurunca komşularımızdan bazı adamlara atiyyeler verdi. Ben de kampa gittim. Benim tahminim askerleri on binden azdı. Dâvûd b. Ca'fer b. Süleyman ise şöyle dedi: İbrâhim'in divanında yüz bin Basralı sayıldı. Ebû Ca'fer, Îsâ b.

Mûsâ'yı –İbrâhim b. Mûsâ b. Îsâ'nın anlattığına göre– on beş bin askerle gönderdi. Ordunun öncü birliği üç bin kişiydi ve başına Humeyd b. Kahtabe'yi getirdi. Îsâ b. Mûsâ yola çıkınca Ebû Ca'fer onunla çıktı ve Nehrü'l-Basriyyîn'e kadar ona refakat etti. Bu noktadan sonra Ebû Ca'fer döndü. İbrâhim de Mâhûr'daki kampından ayrılarak Hureybetü'l-Basra'dan Kûfe'ye doğru yürüdü.

Benî Teymullah'tan bazı adamlar Evs b. Mühelhil el-Kataî'nin şöyle dediğini anlattılar:

İbrâhim yolda bizim yanımızdan geçti. Bizim menzilimiz Evs kubbelerindeydi. Babam ve amcamla onu karşılamaya çıktık. Yanına vardığımızda bir at üzerindeydi ve konaklamak için uygun bir yer arıyordu. Kutâmî'nin bazı beyitlerini mırıldanıyordu:

[643] *Bazı işler vardır ki hilm sahibi onları düşünse gücü yettiği kadar ondan sakındırır ve korkulu olarak anlatır.*

Sana merhamet edene muhalefet etmemek için ona fazlasıyla kulak vermene sebep olur.

İşin hayırlısı senin önüne gelendir. Peşine düşüp kovaladığın değil.

Deri yırtılıp da delik deşik olur ve delikleri çoğalırsa mahir sanatkârları âciz bırakır.

Bunun üzerine yanımdakine: "Yola çıktığına pişman olan bir adamın sözlerini duyuyorum," dedim. Sonra yoluna devam etti. Kerhasâ'ya varınca –Süleyman b. Ebû Şeyh'in Abdülvâhid b. Ziyâd b. Lebîd'den naklettiğine göre– ona: "Burası kavmimin yurdudur. Ben onu daha iyi bilirim. Sakın Mûsâ b. Îsâ'nın ve senin üzerine gönderilen bu askerlerin üzerine gitme. İzin verirsen ben seni öyle bir yoldan götüreceğim ki Ebû Ca'fer senin gidişini fark etmeyecek ve aniden seni Kûfe'de yanında görecektir." Ancak İbrâhim bu teklifini kabul etmedi. Adam: "Biz Rebîalılar gece tuzaklarına düşkünüz. Bırak Îsâ'nın adamlarına bir tuzak kurayım," dedi. İbrâhim: "Ben tuzakları sevmem," dedi.

Saîd b. Hüreym'in babasından naklen şöyle dediği rivayet edildi:

İbrâhim'e, Kûfe'yi almayıncaya kadar bu adama galip gelmiş olmazsın. Orada korunaklı bir yerde de olsa Kûfe senin hâkimiyetine geçerse ondan sonra o bir daha ayağa kalkamaz. Orada

benim yakınlarım var. Bırak oraya gizlice gideyim ve gizliden sana davette bulunayım, sonra da bu daveti açığa vurayım. Onlar senin davetini duyarlarsa ona icabet edecekler. Ebû Ca'fer korkunç sayhayı duyarsa Hulvan'a kadar arkasına bakmadan gider. Ravi dedi: İbrâhim dönüp Beşîr er-Rahhâl'e: "Ey Ebû Muhammed ne dersin?" dedi. Beşîr: Eğer senin anlattıklarına güvenirsek bu bir görüş olur, fakat onlardan bir grubun sana icabet edeceğinden emin değiliz. Bu yüzden Ebû Ca'fer onların üzerine süvariler gönderir; masum olan, suçlu olan ve büyük küçük herkesi ayaklar altına alır. Böylece onların günahlarına girmiş, muradına da ermemiş olursun." Beşîr'e: "Ebû Ca'fer ve adamlarına karşı savaşmak için çıktığımda sen çıktın mı? Sen zayıfı, küçükleri, kadınları ve erkekleri öldürmekten sakınıyorsun. Oysa Resulullah (sav.) seriyyeleri gönderiyordu, bu seriyyeler savaşırken senin hoşlanmadığın bu durumlar oluyordu," dedi. Beşîr: "Onlar müşriklerdi. Bunlar ise bizim milletimizden, dava ve kıblemizin ehlidir. Onlarla bunların hükmü ayrıdır." Bu- [644]
nun üzerine İbrâhim onun görüşünü benimsedi ve Hüreym'e izin vermedi. İbrâhim yürüyüşünü sürdürerek Bâhamrâ'ya kadar gitti ve burada konakladı.

Hâlid b. Esîd el-Bâhilî anlattı:

İbrâhim, Bâhamrâ'da konaklayınca Selm b. Kuteybe ona Hakîm b. Abdülkerîm'i gönderdi ve ona şöyle dedi: Çöle yöneldin. Senin gibi bir insan ölüm karşısında tedbirli olmalıdır. Etrafına hendek kazdır ki senin üzerine gelinirse tek bir yönden gelinsin. Eğer böyle davranmazsan Ebû Ca'fer askerini sana yönlendirir. O gelinceye kadar bir grup askerle bekle ve nihayet gider onu ensesinden yakalarsın.

Ravi dedi: Bunun üzerine İbrâhim adamlarını topladı ve bu durumu dikkatlerine sundu. Onlar: "Biz onlardan üstün olmamıza rağmen hendek mi kazacağız? Hayır, vallahi hendek kazamayacağız." İbrâhim: "O zaman onun üzerine gidelim," dedi. Onlar: "Neden, o nasıl olsa elimizdedir," dediler. İbrâhim Hakîm'e: "Duyuyorsun, rüşdünle dön," dedi.

İbrâhim b. Selm anlattı: Babasından naklen kardeşi ona şöyle anlattı:

Karşılaştığımızda adamlarımız bizi saf düzeni içine soktular. Bunun üzerine saftan çıktım ve İbrâhim'e: "Safın bir kısmı

hezimete uğrarsa geri kalanın da düzeni bozulur. Onları gruplara ayır. Bir grup hezimete uğrarsa diğer grup sebat eder." Bunun üzerine: "Hayır, Müslümanların tarzı olan saf düzeni içinde savaşacağız," diye bağırdılar. Bununla *"Saf hâlinde Allah yolunda savaşırlar."*[62] ayetine atıf yaptılar.

Muhammed b. Süleyman'ın azatlısı Yahyâ b. Şükür şöyle anlattı: Mudâ dedi:

Bâhamrâ'ya indiğimiz zaman İbrâhim'e gittim ve ona dedim ki: "Bu insanlar senin üzerine sabah vakti gelecekler. Onlar silah ve atlarıyla güneşin batışını sana kapatacak durumdadırlar. Oysa seninle Basra halkından açıkta olan adamlar var. Bırak gece ona baskın yapayım. Vallahi onun askerlerini dağıtacağım," dedim. İbrâhim: "Öldürmeyi sevmiyorum," dedi. Ona: "Mülkü istiyorsun ancak öldürmeyi istemiyorsun öyle mi?" dedim.

Hâris bana İbn Sa'd'dan naklen Muhammed b. Ömer'in şöyle dediğini anlattı:

İbrâhim kardeşi Muhammed b. Abdullah'ın öldürüldüğünü haber alınca Kûfe'de bulunan Ebû Ca'fer'in üzerine gitmek için Basra'dan çıktı. Ebû Ca'fer, Îsâ b. Mûsâ'ya yazarak durumu haber verdi ve dönmesini emretti. Ebû Ca'fer'in elçisi yanına varınca Îsâ umre için ihrama girmişti. Bunun üzerine umreyi bıraktı ve Ebû Ca'fer'e gitti. Ebû Ca'fer onu komutan ve as-
[645] kerlerin başında İbrâhim b. Abdullah'ın üzerine gitti. İbrâhim de geldi ve yanında sıradan ve ayaktakımı olarak çok sayıda insan vardı. Onun kalabalığı Îsâ b. Mûsâ'nın kalabalığından fazlaydı. İki taraf Kûfe'den on altı fersah mesafede olan Bâhamrâ'da karşılaştılar. Aralarında şiddetli bir muharebe oldu. Humeyd b. Kahtabe hezimete uğradı. Kendisi Îsâ b. Mûsâ'nın öncü birliğinin başında bulunuyordu. Asker de onunla birlikte hezimete uğradı. Îsâ b. Mûsâ onlara yöneldi ve Allah adına onlardan itaat etmelerini istedi. Ancak ona dönüp bakmadılar ve kaçtılar. Humeyd b. Kahtabe de kaçtı. Îsâ ona: "Ey Humeyd! Allah'tan ve itaatsizlikten sakın," dedi. Humeyd: "Hezimet anında itaat olmaz," dedi. Bütün herkes çekildi ve Îsâ'nın etrafında kimse kalmadı. İbrâhim b. Abdullah karargâhındaydı. Îsâ b. Mûsâ yerinden ayrılmayarak sebat etti. Yanında, maiyetinden ve has adamlarından yüz kişi vardı. Ona: "Allah seni

62 Saf, 61/4.

ıslah etsin bu yerden ayrıl da askerlerin tekrar yanına dönüp toplansınlar. Sonra da saldırıya geçersin," denildi. Ancak o: "Öldürülünceye kadar veya Allah bana zafer ihsan edinceye kadar bu yerimden asla ayrılmayacağım. Benim için kaçtı denilmeyecek," dedi.

Abdurrahim b. Ca'fer b. Süleyman b. Ali, İshak b. Îsâ b. Ali'den naklen şöyle anlattı: Îsâ b. Mûsâ'nın babama şöyle anlattığını duydum: Îsâ dedi ki:

Müminlerin Emîri beni sefere göndermek istediğinde bana: "Bu habisler derler ki sen bu adamla karşılaşacaksın. Onunla karşılaştığında önce hezimete uğrayacaksın. Sonra askerlerin sana dönecek neticede galip geleceksin." Vallahi onun dediği gibi oldu. İlk karşılaştığımızda bizi mağlup ettiler. Hatta etrafıma baktım yanımda üç veya dört kişi olduğunu gördüm. Derken benim atımın yularını tutan bir azatlım bana yöneldi ve şöyle dedi: "Sana kurban olayım, ne duruyorsun? Senin adamların kaçtılar." Ona: "Hayır, vallahi akrabalarım düşmanlarından kaçarsam yüzüme bakmayacaklar," dedim. Îsâ dedi: Benim yağabildiğim tek şey kaçanlardan tanıdıklarıma yanımdan geçerlerken: "Akrabalarıma selam söyleyin, ruhumdan başka onlara feda edebileceğim bir şeyim kalmadı. Onu da sizin için verdim," diye söylediğimi iletin dedim. Vallahi biz bu durumdayken ve asker kaçıp kimse kimseye dönüp bakmazken Süleyman'ın iki oğlu Ca'fer ve Muhammed, İbrâhim'in karşısında direniyorlardı ve arkasından ona yanaştılar. İbrâhim'in gerimizde olan adamları durumu fark [646]
edemediler. Birbirlerine baktılar ve arkalarındaki vuruşmayı gördüler. Bunun üzerine İbrâhim'e doğru koştular. Biz de onların arkasından geri döndük ve olan oldu. Îsâ'nın babama şöyle dediğini duydum: Ey Ebü'l-Abbâs! Vallahi Süleyman'ın iki oğlu olmasaydı o gün rezil olacaktık. Allah'ın bir yardımı olarak da bizim askerlerimiz kaçınca önlerine, kenarında iki tepe bulunan bir nehir çıktı, bir geçiş yeri bulamadılar. Bunun üzerine hepsi geri döndüler.

Muhammed b. İshak b. Mihrân'dan nakledildi; o şöyle dedi:

Bâhamrâ'da Talha ailesinden insanlar vardı. Bunlar İbrâhim ve arkadaşlarını suyun altında bıraktılar. Nehrin suyunu onların ordugâhına verdiler; İbrâhim ve adamları çamura

saplandılar. Bazılarına göre de suyu ordugâhın etrafına akıtan İbrâhim idi. Zira tek yönden savaşmak istiyordu. Hezimete uğradıklarında su kaçmalarına engel oldu. İbrâhim'in adamları hezimete uğradıklarında, yanındaki bir grup adamıyla sebat ederek savaşmaya devam ettiler. Onların sayısı hakkında muhtelif rivayetler vardır. Bazılarına göre beş yüz kişi, bazılarına göre dört yüz ve bazılarına göre de yetmiş kişiydiler.

Hâris bana İbn Sa'd'dan naklen Muhammed b. Ömer'in şöyle dediğini anlattı:

Îsâ b. Mûsâ'nın adamları hezimete uğrayınca Îsâ sebat etti. Derken İbrâhim b. Abdullah askerleriyle yönelip geldi. O yaklaştıkça askerin ayakları altından yükselen toz da yaklaşıyordu. Onlar böyleyken bir süvarinin saldırdığı görüldü. Bu süvari Humeyd b. Kahtabe'ydi; savaş teçhizatını değiştirmiş, başını sarı bir kefiyeyle bağlamıştı. İnsanlar da peşinden gelerek saldırdılar. Böylece kaçanların hepsi tekrar dönüp saldırdılar, hasımlarıyla yüz yüze geldiler. İki taraf şiddetli bir muharebeye tutuştular ve birbirlerinden çok sayıda insan öldürüldü. Humeyd kelleleri Îsâ b. Mûsâ'ya gönderiyordu. Sonra bir kelle götürüldüğünde yanında büyük bir grup vardı. Naralar atılıyordu: "Kelle İbrâhim b. Abdullah'ın kellesidir," dediler. Îsâ b. Mûsâ, İbn Ebü'l-Kirâm el-Ca'ferî'yi çağırdı ve kelleyi ona gösterdi. Adam: "O değil," dedi. O gün boyunca muharebe devam etti. Derken nereden atıldığı belli olmayan bir ok İbrâhim b. Abdullah'ın boynuna isabet etti ve boğazını
[647] kesti. Durduğu yerde eğilerek: "Beni indirin," dedi. Onu atından indirdiler. İbrâhim: "*Allah'ın emri mutlaka yerine gelecek, yazılmış bir kaderdir,*"[63] ayetini okuyordu. "Biz bir iş murat ettik ancak Allah başka bir şey murat etti," dedi. Ağır yaralı olarak yere indirildi. Arkadaşları ve adamları etrafında toplandılar, onu korudular, savaşmak suretiyle onu savunmaya çalıştılar. Humeyd b. Kahtabe onların toplandığını görünce rahatsız oldu ve adamlarına: "O gruba saldırın, onları yerlerinden atın, neden orada toplandıklarını öğrenin," dedi. Bunun üzerine onlara saldırdılar. Çok şiddetli bir şekilde onlarla vuruştular ve onları püskürterek İbrâhim'e ulaştılar, başını gövdesinden ayırarak onu Îsâ b. Mûsâ'ya götürdüler. Îsâ onu

63 Ahzâb, 33/38.

İbn Ebü'l-Kirâm el-Ca'ferî'ye gösterdi. İbn Ebü'l-Kirâm: "Evet, bu onun başıdır," dedi. Bunun üzerine Îsâ b. Mûsâ yere kapanarak secdeye vardı ve kellesini Ebû Ca'fer'e gönderdi. İbrâhim 145 yılının Zilkade ayının bitimine beş gün kala pazartesi günü öldürüldü. Öldürüldüğünde kırk sekiz yaşındaydı. Onun isyan hareketi iki ay, yirmi beş gün sürdü.

Abdülhamîd, Ebû Salâbe'ye: "İbrâhim nasıl öldürüldü?" diye sorduğunu zikretti. Ebû Salâbe dedi ki: Onu izliyordum. Atının sırtındaydı, Îsâ'nın arkalarını dönüp kaçan askerlerine bakıyordu. Îsâ da bineğinin sırtında geriye doğru çekiliyordu. İbrâhim'in adamları onları öldürüyordu. Üzerinde boğazını da örten bir kaftan vardı. Sıcaktan bunalınca kaftanının düğmelerini açtı ve zırhın halkalarını açarak göğsüne saldı ve boğazını açıkta bıraktı. Tam bu sırada nereden atıldığı belli olmayan bir ok geldi ve boğazına saplandı. Bunun üzerine atının boynuna tutundu ve geri döndü. Zeydiye de onun etrafında toplandılar.

İbrâhim b. Muhammed b. Ebü'l-Kirâm dedi: Babam bana şöyle anlattı:

Îsâ'nın adamları hezimete uğrayınca İbrâhim'in birlikleri onların izini takip etti. Bunun üzerine İbrâhim'in tellalı: "Kaçanların peşine düşmeyin!" diye seslendi. Bunun üzerine askerler geriye döndüler. Îsâ'nın adamları bu vaziyeti görünce İbrâhim'in askerlerinin kaçtıklarını sandılar ve onların peşine düştüler. İbrâhim'in askerleri hezimete uğradılar.

Rivayete göre Ebû Ca'fer, Îsâ'nın adamlarının geriye çekildikleri haberini alınca Rey'e gitmeye karar verdi.

Süleyman b. Mücâlid'in hâcibi Selm b. Ferkad'dan naklen şöyle rivayet edildi:

İki taraf karşılaşınca Îsâ'nın adamları çok kötü bir mağlubiyete maruz kaldılar. Hatta ilk kaçanlar Kûfe'ye vardılar. Kûfeli bir dostum bana geldi ve şöyle dedi: "Biliyor musun? Vallahi senin adamların Kûfe'ye girdiler. İşte Ebû Hüreyre'nin [648] kardeşi falancanın evindedir ve filan adamın evindedir. Artık kendini, aileni ve malını düşün." Ravi dedi: Durumu Süleyman b. Mücâlid'e haber verdim. O da durumu Ebû Ca'fer'e bildirdi. Ebû Ca'fer: "Bu durumu ifşa etme ve buna dönüp takılma. Zira istemediğim taraftan bana bir saldırı gelebilir. Şehrin

bütün kapılarının önünde deve ve binek hayvanlarını hazır beklet. Bir taraftan saldırıya maruz kalırsak öbür tarafa geçeriz. Selm'e: "Ebû Ca'fer kötü bir durumla karşı karşıya kalırsa nereye gitmek istiyordu?" diye soruldu. O: Rey'e gitmeye karar vermişti," dedi. Duyduğuma göre müneccim Nîbaht[64] Ebû Ca'fer'e gitti. "Ey Müminlerin Emîri! Zafer senindir. İbrâhim öldürülecek," dedi. Ancak Ebû Ca'fer buna inanmadı. Adam Ebû Ca'fer'e: "Beni yanında hapset. Benim dediğim doğru çıkmazsa beni öldür," dedi. Tam o sırada ona İbrâhim'in hezimete uğradığı haberi geldi. Bunun üzerine Muakkir b. Evs b. Himâr el-Bârikī'nin beytini mırıldandı:

Asasını bıraktı ve arzuları içinde karar kıldı. Tıpkı dönüşle misafirin gözünün aydın olduğu gibi.

Bunun üzerine Ebû Ca'fer Nîbaht'a Cevber Nehri kenarında iki bin cerîb arazi ikta etti. Ebû Nuaym el-Fazl b. Dükeyn anlattı: Ebû Ca'fer, İbrâhim'in kellesinin getirildiği gecenin sabahında –zilkade ayının bitimine beş gün kala salı gecesi– emir vermesi üzerine İbrâhim'in kellesi çarşıda dikilerek teşhir edildi.

Rivayet edildiğine göre İbrâhim'in kellesi getirilip de Ebû Ca'fer'in önüne konulunca ağladı ve gözyaşları İbrâhim'i yanakları üzerine aktı ve şöyle dedi: Vallahi bunu arzu etmezdim. Ancak sen benimle ben de seninle müptela oldum.

Mansûr'un azatlısı Sâlih'ten nakledildiğine göre İbrâhim b. Abdullah'ın kellesi Ebû Ca'fer'e getirilince onu önüne koydu ve umuma açık bir mekânda oturduktan sonra insanların girmesine izin verdi. Girenler girince selam verdikten sonra İbrâhim hakkında kötü konuşuyorlardı. Bununla da Ebû Ca'fer'i hoşnut etmek istiyorlardı. Ebû Ca'fer ise yüzünün rengi değişmiş ve suskun vaziyette duruyordu. Ca'fer b. Hanzale el-Behrânî girince durdu ve selam verdikten sonra şöyle dedi: "Ey Müminlerin Emîri! Amcanın oğlunun vefatı sebebiyle Al-
[649] lah ecrini ihsan etsin, senin hukukun hususunda taksiratta bulunduğu için Allah onu affetsin." Ebû Ca'fer'in rengi değişti ve ona dönerek: "Ey Ebû Hâlid! Hoş geldin gel şurada otur,"

64 Bazı kaynaklarda Nûbaht olarak geçmektedir. Ahvazlı bir astrologdur (çev.).

dedi. İnsanlar bu sözlerin Ebû Ca'fer'in hoşuna gittiğini anladılar ve girenler Ca'fer b. Hanzale gibi konuştular.

***

Bu yılda Türkler ve Hazarlılar Bâbü'l-Ebvâb'da isyan ettiler ve Erminye'de çok sayıda Müslümanı katlettiler.

***

Bu yılda hac işlerini Serî b. Abdullah b. Hâris b. Abbâs b. Abdülmuttalib icra etti. Kendisi aynı zamanda Mekke valisiydi.

Bu yılda Medine Valisi Abdullah b. Rebî' el-Hârisî iken Kûfe ve Kırsalının Valisi Îsâ b. Mûsâ idi. Basra Valisi Selm b. Kuteybe el-Bâhilî, Basra Kādısı Abbâd b. Mansûr'du. Mısır Valisi Yezîd b. Hâtim idi.

Hicretin 146. Yılı [650]

Bu Yılda Vuku Bulan Olaylar

Bağdat'ın Kuruluşunun Tamamlanması ve Ebû Ca'fer'in Ona Taşınması

Ebû Ca'fer'in Bağdat'ı Nasıl Kurduğu

Bu yılın olaylarından biri Ebû Ca'fer'in Bağdat şehrinin kuruluşunu tamamlamasıdır. Muhammed b. Ömer şöyle anlattı: Ebû Ca'fer 146 yılının Safer ayında İbn Hübeyre şehrinden Bağdat'a taşındı ve şehri kurdu.

Bağdat'ı Nasıl Kurdu?

Daha önce Ebû Ca'fer'in Bağdat şehrini kurmasının sebebini zikretmiştik. Aynı şekilde bu şehri kurmak için seçtiği mevkii ve bunun sebebini de anlatmıştık. İşimdi de onu nasıl kurduğuna değineceğiz.

Reşîd Ebû Dâvûd b. Reşîd'den şöyle rivayet edildi:

Ebû Ca'fer, Muhammed b. Abdullah'ın isyan haberini alınca Kûfe'ye intikal etti. Bu sırada Bağdat şehrini kurmak için ihtiyaç duyduğu ahşap ve sâc ağacını hazırlamıştı. Yola çıkınca hazırladığı malzemeyi kullanmak için azatlısı Eslem'i görevlendirmişti. Eslem, İbrâhim'in Ebû Ca'fer'in askerlerini he-

zimete uğrattığını haber alınca Ebû Ca'fer'in bıraktığı ahşap ve sâc ağacı malzemesini yaktı. Zira efendisi mağlup olursa bu malzemenin hasımlarının eline geçmesinden endişe ediyordu. Ebû Ca'fer bundan haberdar olunca azatlısına yazarak onu eleştirdi. Bunun üzerine Eslem ona yazarak malzemenin İbrâhim tarafından ele geçirilmesinden korktuğu için bu işe tevessül ettiğini anlattı. Ebû Ca'fer bu sebeple ona bir şey söylemedi.

İshak b. İbrâhim el-Mevsılî'den naklen babası İbrâhim el-Mevsılî'nin şöyle dediği rivayet edildi: Mansûr, Bağdat şehrini kurmak istediğinde adamlarına danıştı. Danıştıklarından biri de Hâlid b. Bermek idi, onunla ilgili görüşünü ifade etti. Ali b. İsmet'ten anlatıldığına göre Hâlid b. Bermek, Ebû Ca'fer'in şehrinin planını çizdi ve ona bununla ilgili bilgi verdi. Enkaza ihtiyacı olunca ona: "Medain'deki Kisrâ şehrini yıkıp enkazını şehrime taşımaya ne dersin?" diye sordu. Hâlid: "Hayır ey Müminlerin Emîri! Bunu uygun görmüyorum," dedi.
[651] Ebû Ca'fer: "Niye?" diye sordu. "Çünkü o da İslam'ın eserlerinden biridir. Sahipleri gibi dünyevi bir emirle yıkılmamalı. Belki dinî bir emirle olmalıydı. Bununla beraber Ali b. Ebû Tâlib'in (*salâtullah aleyh*) orada mescidi vardır," dedi. Ebû Ca'fer: "Heyhat ey Hâlid! Yine Acemlere meylettin," dedi ve Beyaz Ev'in yıkılmasını emretti. Bunun üzerine bir cephesi yıkıldı ve enkazı taşındı. Yıkım ve enkazın taşınmasına yapılan harcamayla imal edilecek yeni malzemenin masrafı karşılaştırıldı, yeni malzemenin daha ucuza mal olduğu anlaşıldı, bu durum Mansûr'a bildirildi. Bunun üzerine Hâlid'i çağırdı, ona lazım olan ve yıkılması gereken malzemeyi söyledikten sonra ona: "Ne dersin?" diye sordu. Hâlid: "Ey Müminlerin Emîri! Daha önce yıkım olmamalı demiştim. Ancak yapacaksan temeline kadar yık ki yıkmakta âciz kaldı denilmesin," dedi. Ancak Mansûr bundan vazgeçti ve yıkımın olmamasını emretti. Bunun üzerine Mühendis Mûsâ b. Dâvûd dedi: Me'mûn bana şöyle dedi: Ey Mûsâ! Bana bir bina yapsan, yıkılması mümkün olmayan bir yapı olsun, o eser ve görüntü olarak kalıcı olsun.

Rivayete göre Ebû Ca'fer şehrin kapıları için kapılara ihtiyaç duydu. Ebû Abdurrahman el-Hümânî şu iddiada bulundu:

Süleyman b. Dâvûd, Haccâc'ın kurduğu Vâsıt'a yakın bir şehir kurmuştu. Adı Zendeverd idi. Cinler ona demirden beş kapı yapmışlardı. İnsanlar bugün o kapıların bir benzerini yapamazlar. Süleyman o kapıları taktı. Haccâc Vâsıt'ı kuruncaya kadar o kapılar yerinde kaldılar. Süleyman'ın kurduğu şehir bozulunca Haccâc o kapıları aldı ve şehrinin kapılarına taktı. Ebû Ca'fer Bağdat'ı kurunca o kapıları aldı ve şehrinin kapılarına taktı. O kapılar bugüne kadar o kapılarda duruyor. Şehrin sekiz kapısı vardı. Dört kapısı dış kapı, dördü de iç kapıdır. İç kapılardan dördüne bu beş kapıdan dördü takıldı. Sarayın dış kapısına beşinci kapı takıldı. Horasan Dış Kapısı'na Şam'dan getirilen Firavnî (kadîm Mısır) kapı takıldı. Kûfe Dış Kapısı'na da Kûfe'den getirilen bir kapı takıldı. Bu kapı Hâlid b. Abdullah el-Kasrî tarafından yaptırılmıştı. Şam Kapısı'na da bir kapı yapılmasını emretti. Kapı Bağdat'ta imal edilmiş olup kapıların en zayıfıdır. Hükümdar ortasına yerleşince şehrin her tarafına eşit mesafede olması için şehir yuvarlak bir plana göre inşa edildi. Savaşlarda askerin sevk ve idaresi düşünülerek şehir dört kapılı bina edildi. Şehrin iki suru vardı. İç sur, dış [652]
surdan daha uzundu. Ebû Ca'fer sarayını şehrin ortasına kurdu. Mescidü'l-Câmi' sarayın yanında yapıldı.

Rivayete göre Haccâc b. Ertât, Ebû Ca'fer'in emriyle caminin planını çizdi ve temelini attı. Bir rivayete göre cami tam kıbleye göre yapılmadı. Namaz kılanlar biraz Basra Kapısı'na doğru yönelmeleri gerekir. Rusâfe Mescidi'nin kıblesi Mescidü'l-Câmi''in kıblesinden daha düzgündür. Zira Cami saraya göre yapıldı. Rusâfe Mescidi ise saraydan önce inşa edildi. Bu sebeple kıble istikameti daha doğrudur.

Yahyâ b. Abdülhâlik babasından naklen şöyle anlattı:

Ebû Ca'fer şehrin her çeyreğine bir komutan tayin etti. Bunların sorumluluğu şehrin kuruluşunun tamamlanmasıdır.

Hârûn b. Ziyâd b. Hâlid b. Salt babasından naklen şöyle dediğini anlattı:

Halife Mansûr, Hâlid b. Salt'ı şehir kurulurken şehrin çeyreğine harcama yapmakla görevlendirdi. Hâlid dedi: Şehrin dörtte birini tamamlayınca yaptığım toplam harcamayı Ebû Ca'fer'e arz ettim. O kendi eliyle hesabı yaptı. Ben on beş dirhem borçlu çıktım. Borcumu kapatana kadar beni birkaç gün

Şarkiye Hapishanesi'nde tuttu. İnşaatta kullanılan kerpiçler bire bir arşın ebadındaydı.

Bazılarından şöyle nakledildi: Muhavvel Kapısı civarında surdan bir miktar yıkıldı. Yıkılan kısımda kitabeli bir kerpiç üzerinde ağırlığının yüz yedi rıtıl oldu yazılıydı. Onu tarttık ve ağırlığını yazılı oldu gibi olduğunu gördük. Ebû Ca'fer'in bazı komutan ve kâtiplerinin maksûrelerinin kapısı mescidin avlusuna açılıyordu.

Fazl b. Rebî''in dayısı Yahyâ b. Hasan b. Abdülhâlik'tan naklen şöyle anlatıldı:

Îsâ b. Ali, Ebû Ca'fer'e şikâyette bulundu. Şöyle dedi: "Ey Müminlerin Emîri! Rahbe kapısından saraya yürümek bana güç geliyor, halsizim." Ebû Ca'fer: "Mahfede taşınırsın," dedi. Îsâ b. Ali: "İnsanlardan utanırım," dedi. Ebû Ca'fer: "Kendisinden utanacağın kimse kaldı mı?" dedi. Îsâ: "Ey Müminlerin Emîri! Beni saka gibi kabul et," dedi. Ebû Ca'fer: "Şehre saka veya binici giriyor mu?" dedi. Sonra Ebû Ca'fer emir vererek insanların kapılarını sokaklara açmalarını istedi. Böylece herkes yürüyerek avluya girerdi. Ravi dedi: Mansûr avludaki kapıların kapatılıp sokaklara açılmasını emredince çarşılar
[653] şehrin dört caddesinde açıldı. Her birinde bir çarşı kurulmuş oldu. Durum bir süre bu minval üzere devam etti. Bir gün Rum patriği ziyaretçi olarak Ebû Ca'fer'e geldi. Ebû Ca'fer patriğin imar ve bina durumunu görmesi için Rebî''e onu şehirde ve etrafında gezdirmesini istedi. Rebî' onunla bir tur attı. Patrik ayrılmak isteyince Ebû Ca'fer ona: "Şehrimi nasıl buldun?" dedi. –Nitekim adam şehrin surlarına ve kapıların kubbelerine çıkarılmıştı.– Patrik: "İmar durumunu güzel buldum. Ancak düşmanlarını şehrin içinde gördüm," dedi. Ebû Ca'fer: "Onlar da kim?" dedi. Patrik: "Pazarcılar," dedi. Ebû Ca'fer sustu ve düşündü. Patrik gidince Ebû Ca'fer, çarşının şehrin dışına çıkarılmasını emretti. Bunun için İbrâhim b. Hubeyş el-Kûfî'ye emir verdi ve azatlısı Cevvâs b. Müseyyeb el-Yemânî'yi de onunla görevlendirdi. İkisine çarşıyı Kerh tarafında kurmalarını istedi. Pazarı sıralar hâlinde ve evler (dükkânlar) hâlinde, sınıflara ayırarak inşa edip insanlara teslim etmelerini söyledi. İkili bu işi ikmal ettikten sonra çarşı pazarı şehrin içinden oraya taşıdılar. Onları arşın ölçüsü nispetinde vergiye

tâbi tuttu. İnsanlar çoğalınca İbrâhim b. Hubeyş ve Cevvâs'ın sıralar hâlinde yapılamadığından boş bıraktıkları yerlerde iş yerlerini kurdular. Ancak bunların verdiği vergi devletin verdiği iş yerinde kalanların verdikleri vergiden daha azdı.

Bazıları şöyle anlattılar: Ebû Ca'fer'in tüccarları şehrin içinden Kerh mıntıkasına ve civarına taşımasının sebebi ona, yabancıların ve başkalarının gece orada kaldıklarını haber vermeleridir. Bunların içinde, casusların ve istihbarat unsurlarının veya gece vakti pazar için şehrin kapısını açanların olmamasından emin olunamaz. Bu sebeple tüccarları çıkardı ve yerlerini emniyet kuvvetlerine ve muhafızlara vererek Tâk el-Harrânî Kapısı, Şam Kapısı ve Kerh'te tüccarlara yerler inşa etti.

Fazl b. Süleyman el-Hâşimî babasından naklen şöyle anlattı:

Ebû Ca'fer'in çarşıları Medînetüsselâm ve Medînetüşşarkıyye'den Bâbü'l-Kerh, Bâbü'ş-Şaîr ve Bâbü'l-Muhavvel'e taşımasının sebebi şudur: Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Abdullah adında bir adam vardı. Mansûr 157 yılında bu adama Bağdat ve çarşılarla şehrin çarşısının hisbe işini vermişti. Öte yandan Mansûr, Abdullah b. Hasan'ın iki oğlu Muhammed ve İbrâhim ile birlikte isyan edenleri takip ediyordu. Bu muhtesip kişinin onlarla bir irtibatı vardı. Adam ayaktakımından bir grup topladı ve onları kandırarak Mansûr'a karşı harekete geçirdi. Bunlar kargaşa çıkardılar ve bir grup oluşturdular. Mansûr, Ebü'l-Abbâs et-Tûsî'yi onların üzerine gönderdi ve onları [654] teskin etti. Ebû Zekeriyyâ'yı hapse attı. Ebû Ca'fer ona emir vererek adamı öldürmesini söyledi. Ebü'l-Abbâs et-Tûsî'nin koruması onu Rahbe'de Bâbü'z-Zeheb'de öldürdü. Ayrıca Ebû Ca'fer şehrin yolunda kurulan evlerin yıkılmasını, yolun kırk arşın olarak genişletilmesini de emretti. Bu ölçü dâhilinde kalan evlerin de yıkılmasını istedi. Çarşının da Kerh muhitine taşınmasını emretti.

Rivayete göre Ebû Ca'fer tüccarların şehrin içinden çıkarılıp Kerh bölgesine taşınmasını emredince Ebân b. Sadaka bir bakkal hakkında Ebû Ca'fer ile konuştu. Ebû Ca'fer yalnızca sirke ve yeşillik satması kaydıyla ona izin verdi. Ardından şehrin dört köşesinde dört bakkalın aynı şartlarda bulunmasına izin verdi.

Ali b. Muhammed, Fazl b. Rebî''den naklen şöyle anlattı:

Mansûr şehirde sarayını tamamladıktan sonra saraya girdi ve içinde gezerek onu güzel, temiz buldu ve her tarafını beğendi. Ancak yapılan harcamaları çok buldu. Sonra saraydaki bir köşeye baktı ve çok beğendi. Bana dedi ki: "Git ve Rebî''e söyle Müseyyeb'e gitsin ve ona söylesin hemen bana mahir bir mimar getirsin." Rebî' dedi: Müseyyeb'e gittim ve ona durumu haber verdim. Bunun üzerine başmimarı çağırdı ve onu Ebû Ca'fer'e götürdü. Ebû Ca'fer'in huzurunda durunca Ebû Ca'fer ona: "Bu sarayda adamlarımızla nasıl çalıştın? Her bin tuğla veya her bin kerpiç için ne kadar ücret aldın?" Mimar sustu ve bir cevap veremedi. Müseyyeb, Ebû Ca'fer'den korktu. Ebû Ca'fer ona: "Neden konuşmuyorsun?" dedi. Adam: "Ey Müminlerin Emîri! Bilgim yok," dedi. Ebû Ca'fer: "Söyle ve her türlü korkudan eminsin," dedi. Mimar: "Ey Müminlerin Emîri! Vallahi vâkıf değilim ve bilgim yok." Bunun üzerine onun elinden tuttu ve ona: "Gel, Allah sana hayır öğretmesin," dedi ve onu beğendiği bir odaya götürdü. Odanın içinde güzel bulduğu bir oturma yerini gösterdi ve ona: "Bu oturma yerini bak, karşısında bana eve benzeyen bir eyvan yap. Ancak yapıya ahşap sokma," dedi. Mimar: "Tamam, ey Müminlerin Emîri!" Ravi dedi: Mimar ve maiyetinde çalışanlar onun mühendislik ve mimarlık konularına olan vukufuna hayret ettiler. Mimar ona: "Bunu diğeri gibi ve senin arzu ettiğin şekilde güzel yapamayacağım," dedi. Ebû Ca'fer: "Ben sana yardımcı olacağım," dedi ve tuğlayla alçı getirilmesini emretti. Malzeme getirilince eyvanda harcanan tuğla ve alçıyı sayıp tespit etti. Ebû Ca'fer oradan ayrılmadı; işi bir tam ve ikinci günün birkaç saatinde
[655] bitirdi. Ardından Müseyyeb'i çağırdı ve ona: "Seninle çalıştığı gibi ücret ver," dedi. Müseyyeb onunla ücretini hesapladı. Ücreti beş dirhemdi. Ancak Mansûr ücretin fazla olduğunu ve ona razı olmayacağını söyledi. Mansûr ısrar etti ve ücreti bir dirhem eksiltti. Sonra yapılan işi daha önce yapılan işle karşılaştırdı ve yapılan harcamaların ne kadar olduğunu tespit etti. Bunun üzerine müteahhit ile Müseyyeb'i fazla harcamalardan sorumlu tuttu. Mansûr mimar ve mühendisleri yanına alarak gerçek kıymetin ne olduğunu anladı. Müseyyeb altı bin kadar

bir borçtan sorumlu tutuldu. Ebû Ca'fer onu sorumlu tuttu ve onu alıkoydu. Adam borcunu ödeyinceye kadar tutuklu kaldı.

Îsâ b. Mansûr'dan şöyle dediği anlatıldı: Ebü'l-Mansûr'un hazinelerindeki arşivlerde Ebû Ca'fer'in Bağdat şehrine, camisine, Kasrü'z-Zeheb, çarşılar, sokaklar, hendekler, kubbeler ve kapılar için dört milyon sekiz yüz otuz üç dirhem harcadığı kayıtlıdır. Ustalar günlük yevmiye olarak bir kırat gümüş alırken bir işçi iki ila üç habbe alıyordu.

***

Selm b. Kuteybe'nin Basra'dan Azli

Bu yılda Mansûr, Selm b. Kuteybe'yi Basra valiliğinden azletti ve yerine Muhammed b. Süleyman b. Ali'yi getirdi.

Selm'in Azledilmesinin Sebebi

Abdülmelik b. Şeybân, Ya'kūb b. Fazl b. Abdurrahman el-Hâşimî'den naklen şöyle dediğini anlattı:

Ebû Ca'fer, Selm b. Kuteybe'yi Basra'ya atadığında ona şöyle yazdı: "İbrâhim ile birlikte başkaldıranların evini yık, onların hurma ağaçlarını kes." Selm ona şöyle yazdı: "Hangisinden başlayayım? Evlerden mi, yoksa hurma ağaçlarından mı?" Ebû Ca'fer ona: "Sana yazarak hurma ağaçlarını bozmanı istedim. Sen bana: 'Hangisinden başlayayım, Bernî hurmasından mı Şehrîz olandan mı?' diye yazıyorsun," diye yazdı ve onu azle- [656]
derek yerine Muhammed b. Süleyman'ı atadı. Muhammed gelir gelmez Basra'yı bozguncu bir yöntem uygulayarak yönetti.

Yûnus b. Necde'den şöyle dediği rivayet edildi:

Hezimetten sonra Selm b. Kuteybe bize vali olarak geldi. Onun muhafızlarının başında Ebû Berka Yezîd b. Selm vardı. Selm beş ay süreyle görev yaptıktan sonra azledildi. Onun yerine başımıza vali olarak Muhammed b. Süleyman geldi.

Abdülmelik b. Şeybân dedi:

Muhammed b. Süleyman gelir gelmez Ya'kūb b. Fazl, Avn b. Mâlik, Abdülvâhid b. Ziyâd ve Afvullah b. Süfyân'ın evlerini, Ebû Mervân'ın Benî Yeşkür'deki ve Halîl b. Husayn'ın Benî Adî'deki evlerini yıktı, onların hurma ağaçlarını kesti.

***

Bu yılda yaz gazasına Ca'fer b. Hanzale el-Behrânî çıktı.

Bu yılda Abdullah b. Rebî' Medine valiliğinden azledildi, yerine Ca'fer b. Süleyman tayin edildi. Ca'fer rebîülevvel ayında Medine'ye geldi.

Yine bu yılda Serî b. Abdullah Mekke valiliğinden alındı, yerine Abdüssamed b. Ali atandı.

Bu yılda hac işlerini Abdülvehhâb b. İbrâhim b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs icra etti. Muhammed b. Ömer ve diğer raviler de bu görüştedir.

***

Yedinci Cildin Sonu

DİZİN

A

Abbâd b. Mansûr 404, 430, 439, 494, 499, 501, 508, 695

Abbâs 250, 252, 258, 261, 262, 266, 299, 300, 403, 421, 423, 425, 426, 427, 533, 534, 609, 610

Abbâs b. Abdullah b. Hâris 592, 642

Abbâs b. Abdullah b. Ma'bed 501, 507, 508, 533

Abbâs b. Abdülmuttalib 197, 450, 614

Abbâs b. Hasan 574, 583

Abbâs b. Îsâ 422, 423, 426, 428

Abbâs b. Îsâ el-Akīlî 421

Abbâs b. Îsâ el-Ukaylî 373, 402

Abbâs b. Kāsım 612

Abbâs b. Muhammed 170, 534, 536, 539, 550, 559, 664

Abbâs b. Osman 595

Abbâs b. Saîd 194, 197, 199

Abbâs b. Selm 675

Abbâs b. Süfyân b. Yahyâ b. Ziyâd 604, 670

Abbâs b. Velîd 227, 250, 258, 262, 263, 277, 299, 467

Abbâs b. Yezîd 471, 477

Abbasiler 471, 635

Abbâsiye 442, 444

Abdullah 173, 302, 303, 323, 324, 399, 463, 466, 475, 476, 509, 512

Abdullah b. A'lâ 221, 437

Abdullah b. Ali 399, 401, 458, 462, 463, 464, 465, 467, 468, 469, 470, 471, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 492, 494, 499, 501, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 526, 534, 537, 538, 539, 554, 603, 604, 607

Abdullah b. Ali b. Abdullah b. Abbâs 342, 401, 602

Abdullah b. Âmir 591, 637

Abdullah b. Ayyâş 170, 474, 505

Abdullah b. Bedr 443, 483

Abdullah b. Bessâm 454, 460, 461

Abdullah b. Bistâm 79, 80, 87, 393

Abdullah b. Ca'fer 97, 597, 598, 611, 631, 636, 647

Abdullah b. Ebû Abdullah 40, 86, 88, 90, 91

Abdullah b. Hasan 19, 173, 180, 402, 403, 552, 553, 555, 558, 559, 560, 562, 563, 569, 573, 574, 577, 578, 580, 581, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 666, 699

Abdullah b. Hâzim 101, 671

Abdullah b. Hüseyin b. Abdullah b. Ubeydullah b. Abbâs 634

Abdullah b. İmrân 566, 573, 578, 584, 586

Abdullah b. İshak b. Kāsım 560, 600, 615, 628

Abdullah b. İsmâil 599, 627

Abdullah b. Kays 241, 242

Abdullah b. Kays b. Ubâd 241

Abdullah b. Kesîr 451, 467

Abdullah b. Ma'mer 81, 82

Abdullah b. Meccâa 357, 358

Abdullah b. Mervân 437, 463, 465

Abdullah b. Mezyed el-Esedî 357

Abdullah b. Muâviye 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 341, 377, 398, 399, 400, 401, 602, 627

Abdullah b. Muâviye b. Abdullah b. Ca'fer 322, 325, 398, 432

Abdullah b. Muhammed 20, 453, 458, 481, 492, 499, 561, 605, 615, 639

Abdullah b. Mübârek 64, 65, 303
Abdullah b. Nâfi' 49, 601, 611
Abdullah b. Osman 417, 580
Abdullah b. Ömer 301, 302, 303, 304, 312, 322, 323, 324, 325, 326, 328, 329, 330, 338, 339, 340, 341, 342, 344, 350, 351, 352, 369
Abdullah b. Ömer b. Abdülazîz 301, 310, 313, 318, 322, 324, 327, 338, 339, 341, 349, 372, 467
Abdullah b. Ömer b. Habîb 574, 601, 643
Abdullah b. Ömer b. Kāsım 629, 640
Abdullah b. Râşid 562, 584, 617, 639, 676, 683
Abdullah b. Rebî' 652, 665, 702
Abdullah b. Rebî' el-Hârisî 495, 556, 652, 695
Abdullah b. Rebî' el-Medânî 664
Abdullah b. Ukbe el-Fihrî 51, 60
Abdullah b. Yahyâ 373, 402, 426, 427, 568
Abdullah el-Battâl 96, 203
Abdullah et-Tâî 385, 420, 443, 454, 460, 462, 471
Abdurabbih b. Ebû Sâlih 54, 75
Abdurabbih b. Sîsen 357, 358
Abdurrahim b. Ca'fer b. Süleyman b. Ali 691
Abdurrahman 446, 527, 546, 609
Abdurrahman b. Beşîr el-İclî 351, 445, 446, 485
Abdurrahman b. Ebü'l-Mevâlî 575, 588
Abdurrahman b. Masâd 254, 255, 256, 265
Abdurrahman b. Nuaym 41, 44, 45, 86, 114, 447
Abdurrahman b. Nuaym el-Gāmidî 54, 91, 110, 306, 357
Abdurrahman b. Subh 53, 85
Abdurrahman b. Süveyb 271, 272
Abdurrahman b. Yezîd 399, 400, 494
Abdurrahman el-Kuşeyrî 13, 14
Abdülazîz 257, 258, 259, 260, 262, 263, 264, 280, 281, 320, 332
Abdülazîz b. Abdullah b. Abdullah b. Ömer b. Hattâb 633, 650
Abdülazîz b. Abdullah b. Amr b. Osman 314, 403, 421
Abdülazîz b. Abdurabbih 309, 331
Abdülazîz b. Ebû Sâbit 596, 615, 620, 631
Abdülazîz b. Haccâc 211, 256, 257, 261, 277, 279, 280, 293, 314, 319, 320, 324, 331
Abdülazîz b. İmrân 553, 592, 601, 635
Abdülazîz b. Muttalib 565, 597, 619
Abdülazîz b. Ömer 95, 372, 464
Abdülcebbâr 488, 540, 544, 545, 546
Abdülcebbâr b. Abdurrahman 418, 419, 495, 515, 535, 539, 544, 546
Abdülcebbâr b. Şuayb 307, 308
Abdülhamîd 593, 674
Abdülhamîd b. Ca'fer 591, 593, 598, 620, 629, 647
Abdülhamîd b. Rib'î 433, 442, 454, 460, 462
Abdülkays 85, 93, 109, 241, 674
Abdülkerîm 166, 168
Abdülmelik 31, 118, 201, 308, 320, 335, 340, 439
Abdülmelik b. Alkame 340, 344, 350
Abdülmelik b. Bişr et-Tağlibî 370, 371, 467
Abdülmelik b. Disâr el-Bâhilî 58, 64
Abdülmelik b. Harmele 307, 308
Abdülmelik b. Mervân 213, 222, 301, 315, 317, 335
Abdülmelik b. Muhammed b. Atiyye 426, 427, 438, 439
Abdülmelik b. Muhammed b. Haccâc 246, 253, 254, 255
Abdülmelik b. Şeybân 604, 617, 626, 701
Abdülmuttalib 474, 606, 608, 610

Abdülvâhid b. Abdullah b. Bişr 20, 21
Abdülvâhid b. Abdullah en-Nadrî 27, 35
Abdülvâhid b. Ömer b. Hübeyre 447, 448
Abdülvâhid b. Süleyman 402, 403, 421
Abdülvâhid b. Süleyman b. Abdülmelik 402, 403, 422
Abdülvâhid b. Ziyâd 672, 688
Abdülvehhâb b. İbrâhim 290, 319, 320, 331, 333, 337, 346, 369, 371, 374, 468, 475, 478
Abdülvehhâb b. İbrâhim b. Hâlid b. Yezîd b. Hüreym 315, 466
Abdüssamed 223, 471, 477, 512, 513
Abdüssamed b. Abdüla'lâ 221, 223
Abdüssamed b. Ali 35, 46, 471, 476, 477, 512, 513, 550, 681, 702
Abdüsselâm 260, 263, 264
Abs 248, 255, 271
Acemler 62, 71, 116, 124, 125, 135, 148, 219, 257, 311, 411, 438, 534, 606, 696
Âdem 541, 570
Aden 557, 666
Afrika 315, 450, 493, 683
Afşin 28, 45
Afvullah b. Süfyân 672, 701
Ahcem b. Abdullah 379, 388
Ahlem b. İbrâhim 444, 445
Ahmed 214, 215, 216, 219, 231, 252, 260, 261, 264, 265, 267, 277, 278, 280, 281, 283, 298, 299, 318, 320, 322, 331, 333, 337
Ahmed b. Muâviye 270, 297
Ahmed b. Sâbit 27, 29, 42, 49, 51, 59, 73, 94, 96, 97, 104, 169, 191, 203, 209, 211, 240, 266, 317, 352, 372, 403, 430, 438, 449, 494, 664
Ahmed b. Züheyr 137, 212, 213, 218, 219, 220, 221, 244, 245, 247, 249, 250, 254, 255, 256, 276, 277, 290, 292, 314, 315, 319, 346, 369, 371, 374, 465, 466, 468, 474, 475, 478, 514
Ahvaz 350, 375, 376, 399, 400, 447, 448, 449, 462, 493, 670, 673, 680, 681, 684, 686, 687
Âişe bint Talha b. Ömer b. Ubeydullah 574, 583
Âize kolu 374, 375, 376
Akîl 241, 311, 610
Akîl b. Ma'kıl 166, 240, 311, 355, 356, 360, 395, 404, 405, 407, 412
Akkāl b. Şebbe 213, 230, 231, 273
Akkār b. Ukbe el-Ûdî 64
Akkî 433, 509, 510
Alâ b. Hureys 381, 392
Albâ b. Manzûr el-Leysî 218
Ali 179, 184, 205, 216, 219, 237, 244, 245, 246, 250, 252, 254, 256, 260, 261, 264, 265, 267, 277, 278, 280, 283, 298, 299, 303, 308, 365, 390, 408, 409, 413, 431, 434, 435, 437, 440, 441, 442, 443, 447, 450, 463, 473, 474, 478, 481, 502, 512, 514, 516, 519, 525, 526, 527, 530, 543, 557, 609, 625
Ali b. Abdullah 401, 508
Ali b. Abdullah b. Abbâs 117, 214
Ali b. Ca'd 597, 675
Ali b. Cüdey' 397, 404, 410, 411, 412, 413, 415
Ali b. el-Kirmânî 391, 404, 405, 406, 410, 413, 416
Ali b. Hasan 563, 577, 586, 587
Ali b. Hasan b. Hasan 574, 575, 577
Ali b. Muhammed 22, 24, 28, 29, 38, 39, 45, 47, 49, 53, 55, 56, 58, 64, 74, 77, 93, 97, 98, 111, 115, 119, 137, 143, 144, 157, 165, 204, 207, 210, 212, 213, 214, 218, 219,

220, 221, 247, 249, 255, 276, 277, 281, 289, 290, 292, 294, 302, 312, 314, 318, 319, 322, 327, 329, 330, 352, 379, 386, 398, 407, 413, 416, 417, 418, 429, 430, 435, 438, 439, 443, 446, 450, 453, 462, 465, 470, 474, 477, 480, 483, 502, 504, 505, 506, 507, 508, 514, 540, 544, 546, 556, 557, 700
Ali b. Mûsâ 451, 467
Ali b. Muttalib 619, 651
Ali b. Mücâhid 24, 474
Âl-i Muhammed 405, 447, 482, 493, 520
Âlîn 393, 405
Âliye 120, 332, 652
Amâre 454, 470
A'meş 136, 616
Âmid 301, 660
Âmir 135, 191
Âmir b. Dubâre 327, 375, 376, 377, 378, 431, 432, 433, 434
Âmir b. İsmâil 417, 469, 472, 473, 643, 682
Âmir b. Mâlik 75, 355
Âmir b. Mâlik el-Himmânî 40, 74, 79
Âmir b. Ubeyde 191, 319
Ammâr el-İbâdî 46, 49
Amr 38, 557
Amr b. A'yen 381, 389, 406, 407
Amr b. Kays 261, 264, 278, 281
Amr b. Mervân 264, 279, 280, 282
Amr b. Mervân b. Beşşâr 279
Amr b. Mervân el-Kelbî 254, 255, 256, 260, 261, 265, 278, 281, 283, 299
Amr b. Muhammed 278, 288, 475
Amr b. Müslim 37, 38, 39, 86, 165, 167
Amr b. Osman 560, 572
Amr b. Şeddâd 669, 680, 681
Amr b. Zürâre 241, 242
Âmül 44, 63, 74, 88, 110, 115, 238, 313, 389, 500
Anadolu 73, 104, 114
Anc 613, 615
Araplar 67, 72, 119, 124, 135, 256, 274, 275, 364, 367, 395, 405, 415, 498, 500, 514, 634
asabiyet 99, 168, 325, 327, 343, 362, 363, 379, 413, 471, 500, 651
Asbağ b. Züâle 120, 477
Asbahan 323, 398, 399, 401, 418, 431, 433
Asbuğ b. Züâle 245, 321, 323, 333, 334, 337, 341
Âsım 99, 100, 102, 103, 107, 108, 109, 110, 187, 325, 340, 342, 356, 436
Âsım b. Abdullah 42, 98, 99, 102, 104, 108, 109
Âsım b. Kays 380, 381
Âsım b. Kays el-Harûrî 388, 389
Âsım b. Kays es-Sülemî 379, 380
Âsım b. Muavvil 111, 112
Âsım b. Umeyr 185, 186, 355, 365, 435, 436
84, 418
Âsım b. Umeyr es-Soğdî 186, 416, 435
A'şâ 458, 686
Atâ 14, 160
Atâ b. Müslim 172, 177, 179
Atâ ed-Debûsî 14, 89, 102, 104
Atâ Köprüsü 100, 127
Atiyye es-Sa'lebî 339, 369, 400
Avs 567, 622, 623, 657
A'yen 356, 361
Aynüttemr 287, 351, 375, 376, 447
Azerbaycan 21, 73, 77, 96, 97, 113, 118, 147, 169, 191, 317, 480, 492, 494, 499, 501, 504, 514, 534

B

Bâb 77, 87, 316
Bâblılar 315, 316

Bağdat 546, 584, 602, 611, 649, 657, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 667, 668, 670, 676, 695, 697, 699, 701
Bâhamrâ 680, 682, 687, 689, 690, 691
Bâhamşâ 676, 677
Bâhile 37, 238, 432, 637, 640
Bahrâ 257, 258, 261, 262
Bahreyn 376, 493, 494, 499
Bahterî 37, 38, 78, 166, 169, 412, 435
Bahterî b. Dirhem 36, 38
Bahterî b. Ebû Dirhem 54, 127
Bahterî b. Mücâhid 86, 126, 166
Bakī' 36, 598, 642, 653
Ba'lebek 254, 471, 501
Basra 24, 42, 59, 73, 86, 91, 163, 169, 182, 191, 208, 286, 404, 426, 429, 447, 448, 449, 493, 494, 496, 497, 498, 513, 533, 534, 537, 539, 548, 550, 551, 552, 556, 557, 590, 611, 615, 616, 617, 624, 632, 648, 650, 658, 660, 661, 665, 666, 667, 669, 670, 671, 672, 673, 674, 676, 678, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 685, 686, 687, 690, 701
Basra halkı 136, 473, 618, 647, 678, 685, 690
Bathâ 421, 624
Batnı Nahl 618, 653, 656
Bâzgarî 67, 68
Becîle 38, 155, 161, 271, 272, 446
Bedir 577, 580, 610, 629
Bedr Tarhân 143, 144, 145
Behrâmsis 28, 184
Bekir 41, 177, 295
Bekir b. Vâil 37, 38, 39, 45, 82, 103, 289, 311, 326, 350, 407, 413, 442, 473
Bekkâr b. Müslim 479, 512
Bekr 36, 37
Beled 470, 535
Belencer 21, 28, 76
Belh 36, 37, 48, 55, 56, 75, 100, 101, 111, 112, 113, 115, 116, 117, 125, 126, 127, 128, 131, 132, 133, 145, 148, 150, 167, 168, 184, 238, 240, 383, 414, 415, 494, 498
Belh Nehri 28, 77, 100, 121, 361, 386, 499
Belkā 29, 289, 290, 291, 397, 451, 471, 475, 478, 501
Belkīn 282, 297
Benî Abbâs 55, 56, 95, 113, 114, 150, 210, 380, 381, 447, 448, 452, 520, 559, 618
Benî Abs 39, 108, 183, 197, 208, 328
Benî Adî 420, 701
Benî Adî b. Ka'b 425, 614
Benî Âide 350, 351
Benî Âmir 257, 260, 261, 263, 281, 299, 312, 448, 464
Benî Âmir b. Lüey 591, 602
Benî Bekr 82, 621
Benî Dabbe 60, 446, 449, 594
Benî Esed 201, 676
Benî Evd 453, 459
Benî Fezâre 23, 485, 640
Benî Hanîfe 101, 165, 167, 242, 409
Benî Hanzale 79, 168, 341
Benî Harb 455, 457
Benî Hâşim 32, 269, 322, 381, 390, 393, 399, 400, 453, 480, 525, 540, 552, 553, 562, 602, 606, 608, 610, 616, 646, 655, 684, 685
Benî Hüseyin 173, 575
Benî İcl 325, 638, 673
Benî Kays b. Sa'lebe 56, 130
Benî Kilâb 24, 48, 289
Benî Leys 85, 109, 238, 327, 413, 430, 444, 448, 666
Benî Mervân 55, 56, 111, 214, 250, 251, 252, 259, 264, 275, 277, 305, 322, 354, 385, 455, 457, 458, 552

Benî Muâviye 598, 601, 615
Benî Nâciye 71, 72, 262, 306
Benî Nebhân kolu 441, 442
Benî Nizâr 105, 332
Benî Nümeyr 290, 635
Benî Râsib 353, 556, 672
Benî Rebîa b. Hanzale 83, 307
Benî Sa'd 367, 426, 632, 648
Benî Seleme 32, 354, 446, 627
Benî Süleym 40, 54, 86, 164, 188, 197, 348, 349, 433, 435, 464, 481, 535, 621, 629, 672
Benî Şeybân 86, 126, 140, 166, 343, 370
Benî Şucâ 621, 631, 633, 643
Benî Tağlib 37, 165, 183
Benî Temîm 36, 38, 39, 54, 64, 69, 79, 85, 91, 109, 110, 129, 130, 187, 189, 191, 241, 313, 331, 332, 348, 356, 359, 366, 440, 497, 498, 540
Benî Ümeyye 65, 107, 108, 176, 178, 185, 200, 239, 245, 298, 393, 405, 438, 448, 456, 457, 474, 609
Benî Yeşkür 398, 701
Benî Yeşkür Mezarlığı 672, 677, 679
Benî Zühre 592, 647
Berberîler 315, 450
Berûkān 36, 37, 38, 39, 45, 48, 54, 76, 415
Berûkān Savaşı 38, 39
Bessâm 308, 495, 500, 501
Bessâm ailesi 15
Bessâm b. İbrâhim 386, 413, 445, 447, 448, 462, 471, 495
Beşîr 157, 199, 200, 428
Beşîr er-Rahhâl 587, 689
Beyân 136, 137
Beyân el-Anberî 39, 61
Beyhak 110, 206, 242
Beyhes 350, 380
Beyhes b. Büdeyl 380, 435
Beykent 63, 65, 75
Bilâl b. Ebû Bürde 59, 73, 118, 162
Birzevn b. Merzûk eş-Şeybânî 340, 351
Bişr 320, 365
Bişr b. Cermûz ed-Dabbî 61, 331
Bişr b. Cürmûz 99, 101, 111, 363, 365, 366
Bişr b. Huzeyme 470, 471
Bişr b. Îsâ 159, 470, 483, 486
Biverd 379, 381
Buğday Pazarı 254, 255
Buhara 39, 57, 61, 64, 65, 66, 75, 88, 89, 91, 113, 165, 166, 187, 188, 389, 493, 498, 500, 540
Buhara Huzah 187, 188
Buhara Huzah Konağı 330, 353, 406, 410
Buharalılar 62, 63, 74, 75, 89, 185, 355, 364, 488
Buthan 573, 593
Bühlûl 138, 139, 140, 141
Bükeyr 32, 151, 314, 474
Bükeyr b. Mâhân 32, 46, 47, 49, 114, 210, 352, 473

C-Ç

Câbert 570, 571
Câbiye Kapısı 254, 256, 332, 471
Ca'fer 308, 340, 609, 637, 642, 645, 650, 680, 685
Ca'fer b. Abbâs el-Kindî 193, 194, 339, 340
Ca'fer b. Abdullah 543, 593
Ca'fer b. Hanzale 129, 131, 147, 150, 164, 165, 169, 489, 529, 537, 672, 673, 674, 694, 695, 702
Ca'fer b. Hasan 174, 587
Ca'fer b. Muhammed 193, 578, 591, 619, 642, 645
Ca'fer b. Süleyman 214, 575, 637, 639, 646, 649, 684, 702
Cahiliye 606, 610
Cebbül 146, 147
Cebele 110, 662
Cebele b. Ebû Revvâd 98, 126

Cebele b. Ferrûh 418, 430, 433, 437, 438, 439, 440, 447, 450, 453, 462, 477, 480
Cebrâil 100, 387, 390, 407, 454, 470, 541
Cebrâil b. Yahyâ 446, 546
Cehm b. Mes'ûd 306, 356
Cehm b. Osman 593, 629
Cehm b. Safvân 353, 354, 358
Cehver 416, 488, 514, 534
Cehver b. Merrâr 416, 417, 486, 513, 532, 534
Celenc 15, 16
Celendâ 496, 497
Celûlâ 438, 439, 440
Cemâa b. Muhammed b. Azîz 359
Cerîr b. Yezîd b. Cerîr 286, 519
Cerrâh 77, 87, 120
Cerrâh b. Abdullah 28, 74, 76
Cevn b. Kilâb 377, 378
Cevvâd b. Gālib 638, 673, 675
Cevvâs b. Müseyyeb el-Yemânî 698
Ceyş 135, 136
Cezîre 49, 104, 141, 254, 301, 314, 315, 317, 319, 320, 332, 337, 338, 339, 342, 350, 369, 370, 371, 377, 437, 452, 469, 474, 479, 480, 492, 499, 504, 507, 509, 514, 518, 532, 533, 550, 552, 657, 660, 677
Cezîre halkı 141, 317, 320, 321, 324, 370, 374, 435, 458, 479, 664
Cezîreliler 317, 337
Cezze 125, 126, 131, 135
Cibgaveyh 87, 116, 117, 126, 130, 132
cizye 60, 61, 62, 170, 184, 285
Curf 428, 624, 625, 641, 642
Cûzecan 208
Cüdey' el-Kirmânî 115, 164, 394, 396, 414
Cüheyne 199, 255, 564, 588, 591, 621, 628, 631, 634
Cüheyne Dağı 563, 571, 628
Cüneyd 32, 75, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 97, 99, 100, 101, 110, 205
Cüneyd b. Abdurrahman 32, 74, 76, 77, 97, 98
Cürcan 305, 312, 389, 418, 419, 420, 429, 431, 433
Cüveyriye b. Esmâ 173, 221, 577
Cüzam 249
Cüzcan 101, 126, 128, 129, 130, 131, 134, 135, 208, 242, 414
Cüzcan b. Cüzcan 129, 188
Çin 16, 118, 136, 494, 498, 657, 660

D

Dağlık Bölge 119, 328, 377, 398, 399, 492, 494, 504, 657, 658, 659, 660, 661
Dahhâk 71, 337, 338, 339, 340, 343, 344, 349, 350, 351, 369, 370, 371, 372, 375, 467
Dandanakān 109, 379
Dârü'r-Rızk muhiti 196, 197
Dâvûd 159, 179, 351, 376
Dâvûd b. Ali 170, 172, 178, 179, 200, 454, 456, 458, 460, 461, 482, 486, 492, 493
Dâvûd b. Hasan b. Hasan 574, 587
Dâvûd b. Hâtim 376, 399
Dâvûd b. Şuayb 120, 307, 358, 364
Dâvûd b. Yezîd b. Ömer 400, 433, 434
Dâvûd el-A'ser 102, 112, 116
Debûsiye 13, 70, 71, 72, 120
Delûk 507, 508
Deskere 438, 439
Deve Pazarı 448, 632
Deylem 547, 551
Deylem gazası 551, 552
Deyr Eyyûb 335, 336, 337, 346
Deyr Hind 325, 341
Deyr Kinnâ 447, 474
Deyrüla'ver 442, 444
Deyrü'l-Lesek 337
Deyr Zekkâ halkı 255

Deyvaşne 16
Dıb'ân b. Ravh 282, 283, 284
Dımaşk 29, 32, 56, 129, 223, 252, 253, 256, 262, 264, 265, 269, 270, 271, 272, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 286, 299, 318, 321, 325, 331, 332, 334, 335, 336, 354, 397, 451, 469, 470, 471, 475, 476, 494, 499, 548
Dımaşk halkı 245, 253, 264, 282, 476
Dımaşk Hapishanesi 271, 320
Dımaşklılar 282, 476
Dımaşk Mescidi 285, 335
Dicle 152, 350, 374, 377, 438, 440, 462, 474, 484, 487, 491, 493, 499, 526, 535, 658, 659, 660, 662, 664, 670
Dicle Nehri 470, 657
divan 22, 214, 215, 216, 392, 403, 407, 432, 470, 508, 567, 667, 672, 687
Divan 597, 633
Dîvâşnî 17, 18, 21
Doğu Kapısı 255, 471
Dûmetülcendel 458, 611
Dûrîn 216, 336, 346
Düceyl 376, 440, 670
Dükeyn b. Şemmâh el-Kelbî 256, 265
Dünbâvend 542, 546

E

Ebân b. Abdurrahman en-Nümeyrî 247, 274
Ebân b. Muâviye b. Hişâm 400, 401
Ebân b. Sadaka 667, 699
Ebân b. Velîd 158, 161, 341
Ebîverd 388, 389, 393, 396, 414, 416, 417
Ebîverd halkı 389, 674
Ebraş 44, 176, 212, 217, 218, 261, 263, 269, 271, 272, 336, 337
Ebraş el-Kelbî 204, 260
Ebred b. Kurre 102, 356
Ebreşehr 56, 101, 110, 165, 168, 241, 362, 394
Ebrûvîz 542, 547
Ebû Abdurrahman el-Mâhuvânî 408, 411
Ebû Amerras 269, 270
Ebû Amr 616, 622, 626
Ebû Amr el-A'cemî 385, 392
Ebû Âsım en-Nebîl 556, 637, 646
Ebû Atâ es-Sindî 342, 490
Ebû Avn 389, 437, 438, 462, 464, 468, 471, 472, 473, 493, 499, 501, 585, 586
Ebû Avn b. Yezîd 417, 418, 419, 437, 462, 492
Ebû Bekir 115, 174, 175, 192, 608
Ebû Ca'fer el-Mansûr 501, 503, 505, 507, 508, 532, 539, 540, 541, 544, 552, 587, 605, 652, 657, 665
Ebû Ca'fer Îsâ 362, 363
Ebû Damre 81, 403, 421
Ebû Dâvûd 109, 381, 386, 387, 388, 389, 414, 415, 416, 494, 498, 499, 500, 501, 509, 521, 539, 540, 695
Ebû Dâvûd Hâlid b. İbrâhim 389, 407, 417, 498, 532, 533, 536, 538, 539
Ebû Eyyûb 515, 516, 522, 523, 524, 545, 605, 673
Ebû Eyyûb el-Huzâî 544, 545
Ebû Fâtıma 61, 101, 112
Ebû Ferve 663, 670
Ebû Futrus Nehri 470, 472, 474
Ebû Gânim 417, 442, 475, 476, 509
Ebû Gassân 297, 507, 508
Ebû Hafs 413, 517, 526
Ebû Hafs el-Ezdî 450, 514, 516, 525, 530
Ebû Hâlid 217, 520
Ebû Hâlid el-Mervezî 419, 447
Ebû Hammâd el-Abras 535, 679
Ebû Hamza 373, 402, 403, 420, 422, 423, 425, 426, 427, 438
Ebû Hanîfe 312, 524, 661, 662

Ebû Hâşim 314, 450
Ebû Hâşim Muhalled b. Muhammed 290, 315, 319, 320, 331, 333, 346, 349, 371, 374, 466, 468, 475, 478
Ebû Hebbâr 334, 556, 560, 561, 563, 564, 648
Ebû Hebbâr el-Müzenî 556, 560
Ebû Hişâm Muhalled 337, 369
Ebû Humeyd 417, 453, 454, 459, 460, 461, 520, 521
Ebû Humeyd el-Merverûzî 471, 519
Ebû Huneyn 560, 575
Ebû Hüreyre 461, 693
Ebû İlâka 256, 334
Ebû İshak 180, 393, 509, 521, 525, 529, 530
Ebû İshak Hâlid b. Osman 385, 392
Ebû Kâmil 430, 435
Ebû Kāsım Muhriz b. İbrâhim 382, 430
Ebû Kays 596, 611, 653
Ebû Leheb ailesi 400, 612
Ebû Leys 208, 209
Ebû Mâlik 388, 521
Ebû Mansûr 406, 407
Ebû Mansûr Talha b. Ruzeyk 393, 405, 406, 407
Ebû Ma'şer 28, 29, 42, 49, 51, 59, 73, 94, 96, 97, 104, 169, 191, 203, 209, 211, 212, 240, 266, 317, 352, 372, 403, 430, 438, 449, 494
Ebû Mihnef 170, 176, 177, 182, 191, 192, 193, 240, 286, 322, 350, 369, 371, 376, 438, 441, 445
Ebû Muhammed 118, 256, 332, 467, 477, 671
Ebû Muhammed b. Abdullah b. Yezîd b. Muâviye 256, 476
Ebû Muhammed es-Sâdık 21, 46
Ebû Muhammed es-Süfyânî 227, 265, 278, 279, 281, 322, 332, 467, 477
Ebû Mühenned 165, 167
Ebû Müsennâ 22, 23
Ebû Müslim el-Horasânî 137, 514
Ebû Müslim Kirmânî 397, 415
Ebû Nasr 384, 385, 442, 486, 487, 516, 520, 525, 530, 531
Ebû Nasr Mâlik b. Heysem 392, 408, 541
Ebû Nuaym 136, 275, 584
Ebû Nuaym Fazl b. Dükeyn 666, 667, 694
Ebû Nümeyle 54, 208
Ebû Nümeyle Sâlih el-Ebbâr 187, 208
Ebû Rizâm 614, 615
Ebû Safvân 571, 666, 668, 669
Ebû Saîd 339, 340, 378, 414
Ebû Sâlih el-Mervezî 447, 462, 470, 477
Ebû Seleme 352, 379, 443, 446, 447, 448, 451, 453, 454, 459, 460, 461, 462, 480, 481, 482, 484, 491
Ebû Seleme el-Hallâl 379, 446, 448
Ebû Seleme Hafs b. Süleyman 447, 451, 480
Ebû Seyyâr 615, 616
Ebû Şâkir 147, 222, 500
Ebû Tâlib 607, 610
Ebû Tâlib ailesi 56, 453, 557, 619, 627, 637, 673
Ebû Tâlib'in oğulları 580, 627
Ebû Ubeyde 50, 138, 142, 161, 172, 177, 178, 201, 301, 324, 328, 350, 377, 378, 686
Ebû Ubeyde Ma'mer b. Müsennâ 146, 339
Ebû Ümeyye et-Tağlibî 471, 485
Ebû Verd 335, 474, 475, 476, 477, 478, 479
Ebû Yahyâ 19, 22, 32, 426, 486, 566, 684
Ebû Ya'kūb 57, 489, 685
Ebû Zeyd 136, 270, 275, 297, 451, 489, 491, 553, 554, 555, 556, 557, 571
Ebü'l-Abbâs 275, 447, 449, 451, 452, 453, 454, 458, 459,

460, 461, 462, 465, 471, 472, 473, 474, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 495, 496, 498, 500, 502, 503, 504, 505, 507, 508, 509, 514, 515, 526, 560, 618, 629, 663, 673, 674
Ebü'l-Abbâs Abdullah b. Muhammed 21, 449, 452, 459, 504
Ebü'l-Abbâs el-Mervezî 382, 430
Ebü'l-Abbâs et-Tûsî 70, 417, 542, 699
Ebü'l-Âc 253, 254
Ebü'l-Berîd 48, 53
Ebü'l-Cehm 417, 442, 453, 454, 460, 461, 524, 529
Ebü'l-Cehm b. Atiyye 381, 392, 496, 505
Ebü'l-Esed 144, 264, 290, 322
Ebü'l-Ezher 565, 566, 573, 578, 584, 586
Ebü'l-Hasan el-Cüşemî 386, 416, 418, 429, 433
Ebü'l-Hasan el-Hazzâ 636, 675
Ebü'l-Hasan el-Horasânî 437, 473
Ebü'l-Hasîb 513, 517, 525, 543, 544, 546, 549, 599
Ebü'l-Hattâb 270, 297, 381, 392, 404, 407
Ebü'l-Heysem 160, 270, 272
Ebü'l-Hüseyin 176, 198
Ebü'l-Kalemmes 629, 630, 639, 640
Ebü'l-Kalmes 597, 623
Ebü'l-Kirâm 559, 640
Ebü'l-Vaddâh 382, 393
Ebü'n-Necm 57, 219, 386, 407
Ebü's-Saydâ' 60, 61, 62
Ebü's-Serî 447, 453, 462, 483
Ebü'z-Za'ferân 305, 307
Ebü'z-Zeyyâl 24, 74, 79, 83, 394, 408, 409, 413, 416, 429, 434, 442
Ebü'z-Zinâd 43, 211
Ebü'z-Zübeyr 225, 226, 271, 428
Efkam Yezîd b. Hişâm 244, 285
Ehl-i beyt 178, 184, 192, 200, 380, 387, 407, 419, 456, 521, 526, 583, 639, 648, 665
Emaret Konağı 25, 278, 302, 325, 329, 341, 397, 398, 404, 406, 411, 445, 448, 461, 482, 561, 614, 674, 680
Emeviler 313, 383, 493, 585
Emîne bint Ali 527, 528
Enbar 438, 440, 499, 502, 505, 506, 507, 508, 509, 514, 515, 518, 519, 594, 667
Ensar 30, 173, 175, 202, 596, 600, 615, 622, 628, 655
Erminye 21, 74, 76, 96, 97, 104, 113, 118, 147, 169, 191, 251, 314, 315, 316, 317, 319, 333, 339, 467, 479, 480, 492, 494, 499, 501, 504, 511, 514, 515, 657, 660, 695
Esed 45, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 136, 143, 144, 145, 147, 148, 149, 164, 193, 305, 361, 652, 654
Esed b. Abdullah 39, 41, 42, 46, 47, 49, 52, 55, 58, 104, 105, 107, 110, 113, 115, 118, 136, 143, 147, 148, 150, 156, 165, 166, 222, 305, 306, 355
Esed b. Merzübân 443, 629
Esîd 379, 388, 417
Esîd b. Abdullah 379, 389, 396, 406, 417, 418, 419
Eslem 621, 695
Eslemî 637, 639
Esmâ bint Hasan b. Abdullah 598, 634, 642
Esved b. Bilâl el-Muhâribî 239, 283
Eş'arîler 200, 248
Eşheb b. Ubeyd el-Hanzalî 78, 89
Eşkend 84, 112, 122

Eşres 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 72, 74
Eşres b. Abdullah 58, 59, 73, 74
Eşrûsene 13, 188
Eyyûb b. Ebû Hassân 15, 145
Eyyûb b. Ömer 555, 559, 569, 599, 612, 628, 638, 645, 649
Eyyûb b. Ömer b. Ebû Amr 175, 620
Ezd 36, 37, 38, 39, 79, 80, 81, 87, 102, 112, 121, 127, 129, 130, 145, 183, 187, 194, 255, 295, 297, 303, 306, 307, 308, 309, 311, 359, 366, 367, 394, 413, 554, 647, 677
Ezdliler 129, 308, 449
Ezher 116, 592, 628, 631, 632, 633
Ezher b. Cürmûz en-Nümeyrî 116
Ezher b. Saîd 595, 598, 600, 612, 627, 630, 636, 642

F
Fâdıla bint Mühelleb 98, 145
Faktas 570, 571
Fars diyarı 350, 375, 376, 378, 398, 401, 417, 418, 491, 492, 666, 681, 686, 687
Farslar 375, 398, 399, 664
Faryab 99, 100, 101, 205
Fâtıma 174, 558, 606, 607, 608
Fâtıma bint Hüseyin 19, 577, 588, 637
Fazl 241, 555
Fazl b. Bessâm 14, 86
Fazl b. Dînâr 472, 473
Fazl b. Dükeyn 584, 591
Fazl b. Rebî' 543, 568, 637, 698, 700
Fazl b. Sâlih 203, 555
Fazl b. Sâlih b. Ali 536, 667
Fazl b. Süleyman 388, 447, 489, 635
Fenîn köyü 381, 389
Ferâdîs Kapısı 255, 471
Fergana 13, 14, 39, 40, 66, 69, 79, 186, 188, 189, 190, 205, 494
Fergana gazası 44, 205
Feyd 617, 619
Fezâre 222, 296
Fırat 23, 139, 142, 199, 243, 317, 337, 340, 376, 438, 440, 443, 444, 445, 446, 479, 484, 540, 550, 657, 659, 660, 662
Filistin 281, 283, 284, 334, 335, 469, 470, 471, 494, 499
Filistin halkı 281, 282, 283, 284, 315, 316
Filistinliler 129, 333
Firavun 473, 596, 605, 606
fitne 404, 518, 642, 656
Fudayl b. Hennâd 79, 80
Fudayl el-Hârisî 80
Fulân b. Ma'kıl 676
Fur'a 640
Furâfisa 37, 126, 333, 415
Furâfisa b. Zuheyr el-Absî 415
Furâfisa el-İclî 676
Fustât 472, 473
Futrus 477
Füleyh b. Süleyman 573

G
Gādirî 567, 623
Galatân 308
Gālib 56, 227
Gālib b. Saîd 379, 388
Gamr b. Yezîd 239, 298, 315
Garşistan 47, 189
Gaylân 215, 274, 486
Gaylân b. Abdullah el-Huzâî 382, 486
Gaylân b. Fudâle 379, 388
Guzek 61, 65, 66, 71, 83, 84
Guzeyyil Ebû Kâmil el-Muganni 265

H
Habâbe 29, 30, 31
Habîb b. Hadre 344, 378
Habîb b. Mürre 475, 478
Habîb b. Mürre el-Mürrî 475, 478
Haccâc 24, 70, 84, 343, 556, 697
Haccâc b. Abdullah 76, 287
Haccâc b. Âsım el-Muhâribî 403, 430, 439
Haccâc b. Ertât 298, 483, 492, 661, 697

Haccâc b. Hârûn 36, 111, 207
Haccâc b. Humeyd en-Nadrî 68, 69
Haccâc b. Kuteybe 191, 685, 686
Haccâc b. Yûsuf 450, 670
Hadrâ 281, 291
Hadramut 373
Hadr b. Temîm 359, 361
Hadyâ 653
Hafân 676
Hafs b. Ömer 165, 167, 556
Hafs b. Şebîb 433, 434
Hakān 39, 40, 49, 50, 52, 60, 63, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 75, 77, 78, 79, 81, 82, 83, 84, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 95, 96, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 128, 129, 130, 131, 132, 134, 135, 136, 149, 204, 318, 330, 353
Hakem 230, 235, 244, 261, 320, 321, 332
Hakem b. Nu'mân 246, 265, 350
Hakem b. Nümeyle 207, 208, 409, 412
Hakem b. Salt 161, 192, 193, 194, 199, 200, 204, 205, 206
Hakîm b. Şerîk 201, 203
Hakîm b. Velîd 264
Halef b. Halîfe 107, 275, 308, 376
Halep 491, 510
Hâlid 24, 38, 92, 94, 105, 110, 133, 134, 136, 138, 139, 140, 141, 142, 146, 147, 152, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 170, 173, 175, 177, 222, 247, 248, 249, 265, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 286, 312
Hâlid b. Abdullah 39, 47, 52, 53, 55, 59, 73, 76, 86, 91, 104, 105, 110, 113, 133, 142, 147, 151, 170, 172, 195, 210, 214, 219, 220, 222, 244, 245, 246, 247, 250, 268
Hâlid b. Abdullah el-Kasrî 32, 33, 35, 39, 44, 46, 58, 99, 222, 264, 268, 324, 343, 697
Hâlid b. Abdurrahman 355, 362
Hâlid b. Abdülmelik 96, 97, 113, 117, 118, 174, 175
Hâlid b. Bermek 48, 389, 417, 418, 419, 433, 447, 492, 494, 499, 501, 696
Hâlid b. Hüreym 101, 353
Hâlid b. İbrâhim 113, 381, 509
Hâlid b. Osman 262, 407
Hâlid b. Şedîd 145, 146
Hâlid b. Ubeydullah b. Habîb 85, 103, 361
Hâlid b. Yezîd b. Muâviye 263, 278, 301
Hâlid b. Ziyâd 312, 313
Hâlid el-Kasrî 136, 152
Hamele b. Nuaym 206, 207, 208
Hammâd b. Amr es-Soğdî 242, 243
Hammâd et-Türkî 660, 661, 663, 664
Hammâm A'yen 446, 448, 459, 461
Hamme 159, 160
Hamza 333, 337, 340, 402, 609
Hamza b. Abdullah b. Muhammed b. Ali 642, 646
Hamza b. Züneym 382, 384
Hânâ Harre 130, 132
Hâni' 45, 61, 62
Hâni' b. Bişr 291
Hâni' b. Hâni' 44, 61
Hânikīn 438, 439, 440
Harâ Buğra 130, 132
haraç divanı 492, 494, 499, 501
Harak 362, 394
Harb 169, 528
Hareşî 13, 14, 15, 16, 17, 18, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 338
Harezm 168, 295, 296, 381
Hâricîler 72, 142, 311, 340, 342, 344, 351, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 401, 413, 422, 481, 482, 496, 497, 677
Hâricîlik 46, 138, 532, 533

Hâris b. Abbâs b. Velîd 263, 287
Hâris b. Abdullah b. Haşrec 168, 304
Hâris b. Abdülmuttalib 449
Hâris b. Âmir b. Abdurrahman b. Hâris b. Hişâm 578
Hâris b. İshak 557, 560, 563, 564, 565, 566, 567, 569, 571, 574, 577, 578, 590, 597, 602, 610, 617, 619, 622, 623, 625, 633, 636, 641, 652, 653, 654, 655, 656
Hâris b. Süreyc 64, 99, 100, 101, 102, 109, 110, 124, 125, 126, 129, 131, 132, 149, 185, 187, 188, 205, 309, 312, 313, 329, 330, 352, 355, 357, 359, 364, 394
Harkān bölgesi 381, 384
Harran 314, 315, 317, 320, 333, 370, 376, 437, 438, 458, 462, 467, 468, 469, 470, 471, 479, 507, 509, 527
Harre 403, 572, 639
Hârûn 89, 403, 421, 423, 425, 426, 427, 428
Hârûn b. Mûsâ 423, 426
Hârûn b. Mûsâ el-Ferve 402, 421, 422
Hârûn b. Sa'd 643, 681, 682
Hârûn b. Saîd 681, 682
Hârûn b. Siyavuş 188, 207
Harûrîler 90, 143, 337, 375, 422, 423, 479
Hasan 56, 179, 324, 419, 432, 433, 435, 437, 439, 442, 443, 446, 447, 486, 509, 516, 609, 613
Hasan b. Ali 171, 591
Hasan b. Amerrata 45, 60
Hasan b. Hasan 573, 576, 583, 588, 608
Hasan b. Hasan b. Hasan 173, 575, 582, 589
Hasan b. Kahtabe 418, 419, 420, 432, 435, 442, 444, 445, 446, 447, 448, 462, 484, 485, 487, 491, 511, 513, 514, 516, 537
Hasan b. Muâviye 612, 613, 614, 615, 616, 632
Hasan b. Reşîd 386, 413, 416, 429, 430, 433, 435, 439, 440, 462
Hasan b. Şeyh 56, 80
Hasan b. Zeyd 241, 242, 553, 557, 646, 650, 651
Hasan'ın oğulları 173, 558, 566, 573, 575, 577, 578, 580, 582, 583, 584, 586, 590, 644, 645
Hassân 152, 341
Hassân b. Hâlid el-Esedî 36, 355
Hassân en-Nebatî 152, 159, 163, 246
Hâşim 458, 608
Hâşimîler 406, 407, 519, 521, 553
Hâşimiyye 462, 482, 540, 584, 586, 589, 657, 658, 674
Hattâb b. Muhriz es-Sülemî 74, 99, 404
Havran 478, 501
Havsere 41, 110, 438, 440, 441, 442, 444, 445, 446, 484, 489
Havsere b. Süheyl 438, 440, 489
Havsere b. Yezîd el-Anberî 91, 110
Havvât b. Bükeyr b. Havvât b. Cübeyr 593, 599
Havzân 307, 308
Hayberî 343, 344, 371, 372, 373, 374, 377
Hayrân 442
Hayyân 356
Hayyân b. Ubeydullah b. Züheyr 79
Hayyân en-Nabatî 59, 110
Hayyâş b. Habîb 509, 516
Hayye 420
Hayye b. Selâme el-Kelbî 280
Hâzim 431, 440, 490, 495, 496, 497, 498, 535, 536, 545, 547
Hâzim b. Huzeyme 385, 386, 389, 417, 431, 437, 440, 447, 484, 489, 495, 496, 535, 541, 545, 546, 547, 549, 550, 552, 684
Hedbe eş-Şa'râvî 312, 354
Hemdan 177, 194, 428
Hemedan 323, 530

Hemezan 431, 432, 530, 531, 532
Herat 22, 54, 75, 78, 101, 148, 168, 242, 309, 377, 391
Herim b. Abdullah b. Dıhye 256, 259
Hevâzin 427
Heyfâ 623
Heysem 162, 164, 505, 509
Heysem b. Adî 161, 162, 170, 247, 269, 275, 373, 502, 658, 659, 662
Heysem b. Bessâm 471
Heysem b. Minhal el-Abdî 65
Heysem b. Muâviye 541, 547, 548, 550, 551
Heysem b. Şu'be 489, 490, 541, 542, 629
Heysem b. Yezîd b. Keysân 382
Heysem b. Ziyâd 433, 447
Hezârmerd 627, 630
Hibâl b. Amr 245, 260
Hicaz 181, 183, 477, 609, 621, 658, 666
Hidâş 115, 118, 150, 151
hilafet 225, 226, 227, 228, 229, 266, 269, 292, 300, 318, 319, 332, 410, 454, 455, 459, 460, 461, 504, 506, 543, 610, 678
Hind 92, 548, 576, 582
Hindistan 98, 139, 498, 660
Hirâş b. Havşeb 202, 203, 243
Hîre 139, 140, 142, 160, 178, 192, 194, 196, 256, 268, 275, 286, 287, 302, 323, 325, 326, 327, 338, 339, 341, 343, 475, 499, 508, 540
Hişâm b. Abdülmelik 31, 32, 35, 36, 42, 43, 53, 58, 75, 96, 104, 110, 114, 133, 138, 151, 171, 172, 174, 175, 180, 191, 200, 203, 204, 211, 212, 217, 218, 219, 240, 245, 276, 335, 347, 423, 491
Hişâm b. Amr et-Tağlibî 470, 471, 512
Hişâm b. Masâd 253, 279, 333
Hişâm b. Muhammed 29, 170, 176, 212, 220, 240, 266, 286, 318, 319, 369, 373, 376, 441, 449, 474, 505, 625, 636
Horasan 14, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 35, 41, 44, 45, 46, 47, 53, 55, 56, 58, 59, 60, 65, 66, 73, 74, 76, 78, 85, 87, 90, 95, 97, 98, 99, 101, 104, 105, 107, 109, 110, 113, 114, 118, 120, 123, 134, 143, 147, 148, 149, 150, 151, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 190, 191, 200, 201, 202, 204, 205, 206, 207, 210, 213, 230, 236, 237, 238, 240, 242, 268, 273, 294, 295, 297, 302, 303, 306, 309, 311, 312, 314, 319, 352, 353, 355, 368, 369, 372, 378, 379, 380, 386, 388, 390, 397, 400, 404, 405, 406, 416, 417, 418, 419, 420, 429, 430, 433, 436, 440, 447, 450, 451, 463, 464, 465, 480, 481, 487, 491, 492, 493, 494, 495, 499, 502, 507, 509, 512, 517, 518, 519, 521, 527, 530, 531, 532, 533, 536, 538, 539, 540, 544, 545, 546, 548, 552, 554, 561, 565, 585, 586, 589, 609, 629, 697
Hristiyan 141, 213
Hucende 13, 14, 15, 17, 18, 41
Hufâf 471, 509
Hufâf b. Mansûr 447, 538
Huld 659, 661, 664
Huleys b. Gâlib eş-Şeybânî 82, 84
Hulm 126, 134
Hulvan 375, 398, 417, 437, 438, 518, 519, 520, 525, 689
Humeyd 294, 297, 442, 509, 510, 511, 625, 631, 638, 692
Humeyd b. Habîb el-Lahmî 255, 256

Humeyd b. Kahtabe 442, 447, 462, 468, 471, 476, 477, 509, 510, 533, 535, 550, 551, 618, 622, 625, 627, 629, 631, 635, 636, 638, 688, 690, 692
Humeyd b. Nasr el-Lahmî 245, 260
Humeyme 117, 451, 452, 459
Humus 29, 249, 257, 261, 263, 270, 277, 278, 281, 284, 320, 333, 334, 336, 348, 349, 370, 372, 469, 471, 476, 477, 494, 499, 501, 548
Husâf 349, 475
Husayn b. Va'le es-Sedûsî 400, 401
Huttel 119, 121, 123, 124, 134, 135, 143, 145, 188, 189, 416, 494
Huttel gazası 49, 51, 134, 143
Huvâr 429, 430, 431
Huzâa 124, 381, 388, 389, 406, 421, 530, 615, 647
Huzeyme b. Hâzim 385, 386, 413
Hübeyre b. Şerâhîl 331, 355, 358
Hüseyin 175, 179, 195
Hüseyin b. Ali 591, 609
Hüseyin b. Hasan el-Kindî 28, 35
Hüseyin b. Yezîd 220, 567, 641

I-İ

Irak 14, 18, 22, 24, 28, 32, 33, 35, 38, 39, 44, 46, 52, 55, 73, 76, 98, 105, 113, 118, 135, 147, 152, 153, 154, 155, 157, 159, 160, 161, 164, 167, 169, 172, 173, 191, 205, 214, 230, 238, 239, 243, 246, 268, 269, 270, 274, 285, 286, 287, 288, 291, 294, 295, 296, 297, 301, 303, 305, 310, 318, 324, 327, 330, 337, 338, 339, 341, 343, 346, 350, 352, 353, 372, 375, 378, 399, 403, 430, 439, 451, 452, 458, 502, 505, 510, 513, 516, 519, 522, 543, 552, 571, 576, 587, 589, 590, 597, 611, 642
Irak halkı 131, 141, 301
Iraklılar 107, 291, 302, 580, 604, 623
Îsâ 240, 321, 347, 538, 573, 575, 578, 584, 587, 591, 593, 595, 598, 599, 601, 611, 616, 618, 619, 620, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 633, 634, 636, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 646, 647, 650, 651, 652, 653, 693
Îsâ b. Abdullah 556, 565, 566, 567, 570, 572, 573, 585, 586, 587, 642
Îsâ b. Ali 399, 492, 505, 519, 534, 537, 538, 542, 556, 588, 649, 698
Îsâ b. Meryem 358, 458, 464
Îsâ b. Mûsâ 453, 458, 459, 462, 492, 494, 499, 501, 504, 505, 506, 507, 508, 514, 515, 518, 519, 524, 526, 527, 528, 533, 536, 539, 542, 548, 550, 589, 599, 601, 603, 604, 615, 617, 618, 619, 620, 622, 623, 629, 631, 645, 647, 651, 683, 684, 686, 687, 688, 690, 691, 692, 693, 695
Îsâm 92, 99, 686
İblis 181, 202, 600
İbn Aclân 646, 647
İbn Ahvez 356, 357
İbn Âişe 587, 669
İbn Amr 153, 154
İbn Atiyye 426, 427, 428
İbn Ayyâş 161, 162, 163, 164, 658
İbn Bistâm 65, 78
İbn Dubâre 375, 377, 378, 400, 401, 432, 433, 434, 435, 440
İbn Ebû Harb 603, 604
İbn Ebû Leylâ 203, 318, 492, 494, 499, 501, 508
İbn Ebû Sebre 654, 655, 656

İbn Ebü'l-Kirâm 641, 643, 651, 682, 692, 693
İbn Herme 600, 604
İbn Hişâm'ın evi 595, 611, 620, 633
İbn Hudayn 108, 165, 485
İbn Hudayr 597, 632, 633, 635, 636, 642, 647
İbn Husayn 284, 445, 671
İbn Hübeyre 18, 22, 23, 24, 26, 27, 42, 47, 249, 337, 346, 351, 353, 375, 376, 377, 399, 400, 401, 429, 430, 431, 433, 435, 438, 439, 440, 441, 443, 444, 445, 447, 448, 449, 462, 479, 483, 484, 487, 488, 489, 490, 491, 543, 584, 607, 657, 676, 695
İbn Hürmüz 19, 20, 641
İbn İmrân 655, 657
İbn Kahtabe 635, 636, 638
İbn Kâvân Adası 378, 496, 497
İbn Muâviye 323, 326, 328, 377, 398, 399, 400, 401, 556, 614
İbn Müslim b. Ukbe 591, 595, 632
İbn Nübâte 401, 443, 444, 485, 489
İbn Ömer 313, 323, 324, 325, 326, 327, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 350, 369, 376, 398, 399, 428, 620
İbn Sa'd 616, 618, 632, 651, 678, 690, 692
İbn Sâicî 119, 135, 136
İbn Süheyl 223, 224, 225
İbn Sürâka 283, 513, 614
İbn Süreyc 107, 131
İbn Şihâb el-Abdî 441, 442
İbn Şihhîr 51, 87, 131
İbn Şübrüme 169, 191, 203
İbnü'l-Akta' 205, 310, 360, 368
İbnü'l-Bevvâb 616, 637, 639, 668
İbnü'l-Eş'as 400, 450
İbnü'l-Hareşî 338, 339, 341
İbnü'l-Kasrî 610, 633
İbnü'l-Kirmânî 391, 392, 407, 408, 409, 413
İbnü'l-Müsennâ 189, 395
İbnü'n-Nasrâniyye 161, 173, 246, 247
İbnü'n-Necâh 498, 500
İbnü'r-Rebî' 602, 652, 653, 654, 656, 657, 668
İbnü'z-Zübeyr 107, 363
İbn Zebâle 572, 577, 578
İbrâhim b. Abdullah 565, 593, 678, 690, 692, 694, 699, 701
İbrâhim b. Abdullah b. Ebû Ferve 20
İbrâhim b. Abdullah b. Hasan 579, 581, 583, 589, 665, 666, 668, 669
İbrâhim b. Abdurrahman 148, 353
İbrâhim b. Bessâm 77, 206, 360
İbrâhim b. Ca'fer 624, 625
İbrâhim b. Hasan 575, 583, 584, 588
İbrâhim b. Hasan b. Hasan 574, 587
İbrâhim b. Hişâm 32, 35, 46, 49, 51, 59, 73, 76, 94, 95, 96, 133, 172, 173, 275
İbrâhim b. Îsâ 660, 663
İbrâhim b. Muhammed 43, 240, 314, 352, 368, 379, 386, 389, 396, 397, 450, 451, 452, 453, 466, 467, 471, 590, 632
İbrâhim b. Muhammed b. Ali 378, 416, 466
İbrâhim b. Muhammed b. Ebü'l-Kirâm 625, 693
İbrâhim b. Muhammed el-İmâm 314, 352
İbrâhim b. Mus'ab b. Umâre b. Hamza 628, 643, 647, 648
İbrâhim b. Mûsâ b. Îsâ 629, 688
İbrâhim b. Seleme 368, 453, 454, 460
İbrâhim b. Selm 676, 689
İbrâhim b. Velîd 284, 314, 319, 320, 322, 324, 331, 333, 341, 465
İbrâhim b. Ya'kûb 592, 593
İbrâhim b. Yezîd 384, 440
İdrîs b. Ma'kıl 210, 386
İlbâ b. Ahmer el-Yeşkürî 17, 102

İmam 35, 100, 157, 379, 380, 381, 382, 386, 388, 389, 395, 419, 420, 441, 443, 450, 453, 454, 459, 460, 461, 483, 519, 521, 529, 644
İmam İbrâhim 381, 386, 388
İsbahan 434, 435
İsbehbez 546, 547, 549, 550
İshak 316, 354, 479
İshak b. Îsâ 28, 29, 42, 49, 51, 59, 73, 94, 96, 97, 104, 169, 191, 203, 209, 211, 240, 266, 317, 352, 372, 403, 430, 438, 449, 494, 691
İshak b. İbrâhim 454, 460, 696
İshak b. Müslim 321, 479, 665
İsḥak b. Müslim el-Akîlî 315, 372, 480, 664
İsmâil 173, 176, 271, 326, 327, 533
İsmâil b. Abdullah 268, 269, 324, 341
İsmâil b. Abdullah el-Kasrî 326, 339, 341
İsmâil b. Ali 492, 493, 494, 499, 501, 513, 529, 533, 535, 542, 550, 551, 681
İsmâil b. Ca'fer b. İbrâhim 574, 645
İsmâil b. Ebû İsmâil 438, 439
İsmâil b. Hasan 450, 473
İsmâil b. İbrâhim b. Hûd 594, 598
İsmâil b. Mûsâ 617, 676
İsmet b. Abdullah el-Esedî 238, 297, 305, 306, 309, 310, 356, 359, 395
İsmet b. Mukşair 333, 336
İstahr 398, 399, 400, 401, 681
İyâz b. Müslim 223, 224, 227

K

Kâbe 64, 221, 596
Kaderiye 245, 279, 282, 299, 318
Kādisiye 177, 178, 179, 339, 350, 562, 676
Kahtabe 363, 380, 416, 417, 418, 419, 420, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 462, 483, 509, 625, 636, 675
Kahtabe b. Şebîb 210, 240, 381, 388, 389, 416, 429, 439
Kahtabe el-Akkî 429
Kahtan 393, 404, 405
Kahtan b. Şebîb 352
Kâmil 348, 379
Kâmil b. Muzaffer 393, 407, 500
Karkisya 346
Karmâsîn 438, 552
Kāsım b. İshak 600, 613, 615
Kāsım b. Mücâşi' 388, 389, 393, 405, 407, 408, 411, 416, 417
Kāsım b. Mücâşi' et-Temîmî 394, 406
Kāsım b. Vâil 629, 630
Kāsım eş-Şeybânî 61, 111, 313, 357, 364
Kastal 250, 336
Kāşân 433
Katan 65, 66, 250, 253, 255, 355
Katan b. Kuteybe 63, 64, 65, 75, 76, 88, 165, 168
Katarî 258, 670
Kâvus 129, 132
Kays 23, 38, 64, 78, 99, 141, 146, 208, 209, 248, 255, 287, 297, 343, 353, 362, 363, 427, 429, 431, 448, 475, 478, 489, 568, 581, 596
Kayseriye 49, 73, 96
Kaysîler 133, 167
Kays kabileleri 621
Kays kabilesi 149, 315, 320
Kayslılar 332, 419
Kefertûsâ 337, 350, 370
Kelb 48, 248, 261, 275, 278, 281, 291, 297, 299, 332, 333, 336, 344, 448
Kelbliler 334, 476
kelle vergisi 184
Kemerce 66, 68, 70, 71, 72
Kemerceliler 68, 69
Kerbelâ 199, 442, 444

Kerh 698, 699
Kesîr b. Abdullah 169, 373
Kesîr b. Husayn 627, 652
Kesîr b. Hüseyin el-Abdî 617
Kesîr b. Ümeyye 120, 124
Kesker 350, 449, 522, 523
Kıbrıs 46, 239
Kîkâniye 194, 198
Kinâne 266, 297
Kinde 108, 194, 248, 297, 303, 364, 670
Kinnesrîn 149, 207, 218, 249, 284, 320, 338, 339, 346, 469, 471, 474, 475, 477, 478, 494, 499, 501, 548, 667
Kirman 167, 304, 305, 309, 377, 398, 399, 433, 666
Kirmânî 116, 117, 127, 132, 164, 165, 166, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 331, 352, 353, 354, 357, 358, 359, 360, 361, 363, 364, 365, 366, 381, 390, 391, 394, 395, 397, 417
Kis 17, 18, 78, 81, 86, 88, 185, 498, 500
Korsol 70, 71, 72, 132, 184, 185, 186
Kostantin 96, 259, 534, 537
Kudâme b. Mûsâ 575, 656
Kudâme b. Mus'ab el-Abdî 297
Kudeyd 310, 311, 420, 421, 423, 425, 615
Kudeyd b. Menî' 167, 356
Kûfe 28, 32, 34, 35, 59, 73, 86, 105, 110, 137, 139, 140, 142, 156, 158, 159, 160, 161, 163, 169, 172, 176, 177, 178, 179, 180, 182, 183, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 199, 200, 202, 203, 210, 241, 247, 289, 290, 297, 302, 312, 313, 318, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 337, 338, 339, 340, 341, 343, 350, 351, 369, 374, 375, 376, 386, 398, 403, 430, 438, 439, 440, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 452, 453, 454, 456, 458, 459, 460, 461, 474, 480, 481, 484, 492, 494, 499, 501, 504, 507, 508, 513, 515, 526, 533, 536, 539, 540, 542, 548, 550, 551, 552, 557, 584, 585, 589, 602, 603, 604, 643, 657, 660, 661, 664, 665, 666, 667, 673, 674, 675, 676, 678, 680, 682, 686, 687, 688, 690, 693, 695, 697
Kuhistan 148, 295
Kümis 242, 323, 378, 380, 381, 387, 398, 418, 429, 430, 431, 532
Kurban Bayramı 57, 59
Kureyş 44, 84, 109, 152, 162, 163, 172, 173, 194, 238, 248, 280, 296, 332, 350, 355, 374, 375, 376, 401, 423, 435, 591, 594, 600, 614, 620, 655, 656, 664, 673
Küleyb b. Kanân 70, 71
Külsûm 269, 270, 271
Külsûm bint Vehb 598
Külsûm b. İyâz 271, 315
Külsûm b. Şebîb 433, 477
Künâse 195, 200, 459
Kürtler 113, 399

L

Lâhiz 411, 412
Lâhiz b. Kureyz 113, 114, 210, 240, 407, 408, 411
Lahm 249, 255, 334
Lakît 364
Lân gazası 28, 35
Lü'lüe 261, 262

M

Ma'n 400, 401, 486, 487, 543, 544
Ma'n b. Zâide 400, 442, 443, 485, 487, 541, 542, 543

Mâcan 238, 294, 355
Mağrâ 206, 207, 208, 209
Mağrâ b. Ahmer 205, 207
Mâhân b. Baht 625, 636
Mahmûd b. Ma'mer b. Ebü'ş-Şedâid 601, 640
Mâhuvân 383, 384, 390, 392, 393, 405, 406, 407, 410, 411
Ma'kıl b. Urve 22, 23, 24
Maksûre 569, 575, 655, 664
Maksûre Kapısı 358, 595
Malatya 76, 534, 536, 537, 546
Mâlik 384, 435, 531, 598
Mâlik b. Edhem 431, 432, 435
Mâlik b. Enes 576, 598, 641
Mâlik b. Heysem 113, 114, 210, 240, 384, 393, 406, 411, 417, 491, 509, 530, 531, 685
Mâlik b. Münzir 46, 52
Mâlik b. Tarîf 433, 437, 462
Ma'mer b. Müsennâ 138, 324
Mansûr 263, 266, 286, 287, 288, 289, 297, 314, 326, 327, 344, 345, 351, 356, 491, 498, 507, 514, 518, 519, 528, 529, 531, 532, 537, 541, 542, 543, 545, 547, 548, 550, 551, 602, 616, 657, 659, 660, 661, 662, 664, 678, 684, 685, 686, 694, 696, 697, 698, 699, 700, 701
Mansûr b. Cumhûr 238, 245, 256, 258, 260, 262, 265, 285, 286, 288, 289, 290, 291, 293, 294, 297, 301, 302, 305, 310, 326, 335, 341, 343, 344, 351, 369, 376, 377, 399, 400, 492, 494, 498, 682
Mansûr b. Ebû Harkā 100, 166, 167, 184, 185, 407, 412
Mansûr b. Ömer 184, 313, 314
Mansûr b. Sâlim 116, 128
Mansûre 335, 498
Manzûr b. Cumhûr 294, 295
Maskala 100, 111
Masmugān 546, 547
Mâverâünnehir 60, 69, 74, 124, 126, 184, 238, 354
Mecûsîler 138, 184, 532
Medain 323, 326, 329, 378, 398, 447, 462, 495, 518, 519, 523, 525, 657, 667, 669, 670, 686, 696
Medâinî 97, 104, 148, 174, 212, 248, 583
Medine 19, 20, 21, 28, 32, 35, 39, 43, 46, 51, 59, 73, 96, 97, 113, 117, 118, 147, 169, 170, 172, 173, 174, 175, 178, 179, 191, 193, 201, 202, 222, 239, 314, 318, 347, 372, 373, 402, 403, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 430, 438, 439, 449, 471, 492, 493, 499, 501, 507, 508, 533, 536, 539, 540, 547, 548, 550, 552, 554, 555, 557, 561, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 571, 574, 576, 577, 582, 587, 588, 589, 590, 593, 594, 597, 598, 602, 603, 605, 611, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 630, 631, 632, 633, 634, 637, 639, 640, 641, 642, 646, 647, 649, 651, 652, 653, 656, 664, 672, 673, 678, 684, 685, 695, 702
Mehdî 469, 545, 546, 547, 548, 559, 637, 645, 649, 663, 683, 684
Mekke 19, 28, 32, 35, 46, 51, 59, 73, 96, 97, 113, 117, 118, 138, 147, 152, 169, 191, 210, 222, 239, 240, 318, 352, 362, 368, 372, 373, 402, 403, 427, 428, 430, 439, 492, 493, 498, 499, 501, 504, 505, 506, 507, 508, 514, 515, 533, 536, 539, 547, 548, 550, 551, 553,

559, 560, 562, 589, 597, 600, 612, 613, 614, 615, 616, 624, 632, 639, 642, 648, 650, 664, 666, 678, 695, 702
Merrâr b. Enes 481, 482
Mersed 366
Mersed b. Abdullah el-Mücâşi'î 366
Merv 18, 38, 47, 56, 62, 75, 85, 99, 100, 101, 102, 105, 108, 110, 115, 116, 120, 128, 134, 145, 148, 150, 164, 165, 184, 185, 238, 313, 314, 329, 330, 354, 355, 359, 362, 363, 365, 366, 367, 380, 381, 384, 386, 389, 390, 393, 394, 396, 397, 404, 406, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 415, 417, 432, 481, 498, 501, 539, 544, 545
Mervân b. Abdullah 277, 278, 279
Mervân b. Hakem 96, 97, 104, 113, 118, 147, 148, 169, 170, 191, 213, 228, 251, 258, 276, 285, 298, 299, 314, 315, 318, 319, 324, 331, 333, 345, 373, 374, 375, 390, 396, 412, 426, 434, 451, 452, 458, 462, 466, 468, 474, 505, 508, 509, 571
Mervân el-Ca'dî 404, 405
Mervân'ın evi 561, 565, 569, 574, 588, 591, 592, 593, 595, 611, 616, 631, 652, 653
Mervânoğulları 217, 300
Merv bostanı 405, 406, 411
Merverrûz 93, 101, 110, 132, 168, 308, 309, 383, 385, 386, 389, 396, 415, 497, 545
Merverrûz Kapısı 308, 309
Merverûz 381, 535
Merv halkı 101, 102, 117, 382, 390
Merzûk 357, 526
Merzûk Ebü'l-Hasîb 543, 549
Mescid-i Harâm 169, 537
Mescidü'l-Câmi' 136, 679, 697
Mesîh b. el-Himârî 399
Mesleme 31, 60, 222
Mesleme b. Abdülmelik 20, 46, 49, 60, 77, 95, 96, 214, 475
Mesleme b. Hişâm 170, 213, 221, 222, 227
Mesleme b. Yahyâ 390, 407
Mesrûr b. Velîd 278, 279, 284, 320
Mes'ûd b. Amr el-Kirmânî 127
Mes'ûd b. İlâc 442, 443, 444, 447
Mes'ûd er-Rahhâl 630, 636
Metâmîr 170, 495
Mevâlî Mescidi 676
Meymûn b. Mihrân 46, 215
Mezâd 590, 591, 592, 593, 595
Mezhic 177, 193, 275
Mezze 334, 471
Mezze halkı 334
Mısır 73, 335, 400, 473, 492, 493, 494, 499, 517, 546, 547, 550, 574, 575, 621, 660, 664, 677
Midmâr Kapısı 343, 484
Mîhan Kapısı 358, 359
Mihrecankazak 494, 499
Mihrez b. İbrâhim 384, 437, 470
Mihzem b. Câbir 26, 27
Mikdâm b. Abdurrahman 128, 129
Mikdâm b. Nuaym el-Gāmidî 357
Miklâs 658, 659, 660, 661
Milhân 339, 350, 351, 369
Milhân eş-Şeybânî 341, 343, 350
Mina 59, 402, 403, 581
Minhâl b. Abdülmelik 31, 244
Minhâl b. Fettân 429, 462
Miskîn 409, 633
Miskîn b. Hilâl 613, 614
Misma 604, 626
Mizze 253, 255
Mizze halkı 253, 254, 299
Muâviye 114, 179, 219, 448, 491, 580, 609
Muâviye b. Hişâm 46, 51, 60, 73, 76, 95, 96, 97, 98, 104, 219, 678
Muâviye b. İshak 178, 183, 193, 197, 198, 200
Muâviye b. Yezîd 278, 279, 281, 332
Muâviye es-Seksekî 333, 348

Mudar 36, 37, 53, 55, 76, 166, 276, 305, 325, 326, 327, 338, 360, 361, 363, 367, 369, 391, 393, 395, 404, 405, 408, 412, 434, 448, 489
Mugîre b. Feza' 495, 672, 680
Mugîre b. Saîd 136, 137
Mugîre b. Şu'be 295, 307, 353
Muhâcir b. Meymûn 116, 117
Muhâcir b. Osman 379, 380, 388
Muhacirler 596, 622
Muhalled b. Hasan 366, 392
Muhammed b. Abbâd 200, 554, 558
Muhammed b. Abdullah 81, 402, 556, 571, 572, 573, 574, 577, 578, 585, 586, 592, 598, 603, 605, 612, 615, 616, 618, 624, 631, 632, 635, 642, 643, 645, 649, 655, 661, 664, 682, 683, 684, 685, 687, 690, 695, 699
Muhammed b. Abdullah b. Amr 402, 577, 579, 580, 581, 585, 586, 588, 589, 646
Muhammed b. Abdullah b. Hasan 487, 564, 585, 586, 589, 590, 594, 651, 665, 678
Muhammed b. Abdurrahman 136, 203, 622, 626
Muhammed b. Abdülazîz 566, 591, 597, 601, 654, 655
Muhammed b. Abdülmelik 282, 283
Muhammed b. Aclân 620, 641, 647
Muhammed b. Ali 21, 32, 47, 49, 56, 115, 150, 151, 220, 240, 314, 352, 386, 406, 450, 608
Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs 55, 211, 270, 450
Muhammed b. Ca'fer b. İbrâhim 586, 645
Muhammed b. Ebû Abbâs 552, 617, 675
Muhammed b. Ebû Harb 580, 585, 586
Muhammed b. Ebü'l-Abbâs 627, 638
Muhammed b. Eş'as 399, 417, 491, 492, 493, 494, 534, 548, 550, 683
Muhammed b. Fazl b. Atiyye el-Absî 329
Muhammed b. Hâlid 269, 445, 446, 567, 568, 595, 649
Muhammed b. Hâlid b. Abdullah 447, 448, 547, 548, 550, 552
Muhammed b. Hâlid el-Kasrî 569, 599
Muhammed b. Hâris 330, 461
Muhammed b. Hasan 373, 584, 639, 640
Muhammed b. Hasan b. Zebâle 578, 600, 622, 629, 632, 641, 643, 654
Muhammed b. Hasan el-Ezdî 410
Muhammed b. Hişâm 96, 97, 113, 117, 118, 147, 169, 191, 203, 211, 275
Muhammed b. Huneys 32, 46, 47
Muhammed b. Husayn 454, 461, 506, 670, 680
Muhammed b. İbrâhim 460, 584
Muhammed b. İmrân 592, 654, 655
Muhammed b. İsmâil 553, 582, 587, 598, 600, 624, 634, 636
Muhammed b. Katan 356, 357, 360, 362, 412
Muhammed b. Mâlik el-Hemdânî 107, 194
Muhammed b. Ma'rûf 467, 568, 657, 666, 668, 679, 683, 684
Muhammed b. Mervân 466, 474
Muhammed b. Müsennâ 102, 128, 189, 307, 308, 358, 360, 361, 394, 395, 404
Muhammed b. Müslim 102, 103, 109, 110
Muhammed b. Nübâte 286, 442, 443, 444, 487, 489
Muhammed b. Osman b. Hâlid 628, 648, 649
Muhammed b. Ömer 20, 32, 49, 51, 76, 95, 211, 212, 220, 266,

403, 422, 427, 493, 587, 588, 616, 618, 631, 632, 651, 678, 690, 692, 695, 702
Muhammed b. Ömer b. Ali 170, 171, 172, 182, 627
Muhammed b. Râşid 282, 291
Muhammed b. Saîd 290, 291, 372, 627
Muhammed b. Savl 464, 471, 499, 501
Muhammed b. Süleyman 648, 674, 682, 683, 690, 701
Muhammed b. Urve b. Hişâm b. Urve 649
Muhammed b. Yahyâ 327, 556, 557, 560, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 571, 574, 577, 578, 590, 592, 596, 597, 600, 601, 602, 604, 610, 615, 617, 619, 620, 622, 623, 625, 631, 633, 635, 636, 641, 643, 652, 653, 654, 655, 656
Muhammed b. Yezîd b. Abdullah 493, 498
Muhammed b. Zeyd 58, 218, 626, 627, 631, 641
Muhammed'in isyanı 662, 664, 672
Muhârık b. Gıfâr 433, 477, 509
Muhârib b. Mûsâ 398, 399
Muhriz b. İbrâhim 382, 383, 384, 417, 514
Mukātil 134, 433, 509
Mukātil b. Ali es-Soğdî 205, 238
Mukātil b. Hakîm 396, 417, 418, 420, 433, 447, 504
Mukātil b. Hayyân 58, 100, 103, 133, 312, 313, 353, 354, 363, 414
Mukātil b. Süleyman 353, 355, 364, 365
Mûsâ 582, 611, 637
Mus'ab 144, 442, 643
Mûsâ b. Abdullah 553, 575, 576, 577, 587, 597, 600, 610, 611, 645, 648
Mûsâ b. Abdullah b. Hasan' 574, 645
Mûsâ b. Abdülazîz 555, 568, 569
Mûsâ b. Akīl 433, 489
Mus'ab b. Amr el-Huzâî 124, 129, 143
Mus'ab b. Kays 384, 392
Mus'ab b. Osman 578, 622
Mus'ab b. Zübeyr 31, 625, 632
Mûsâ b. Dâvûd 453, 696
Mûsâ b. Îsâ 506, 513, 688
Mûsâ b. Ka'b 113, 114, 381, 389, 393, 406, 414, 417, 419, 453, 454, 460, 463, 464, 479, 496, 498, 499, 547, 548
Mûsâ b. Kesîr 373, 402, 422, 426
Musul 138, 140, 141, 206, 274, 338, 351, 370, 374, 375, 376, 377, 378, 437, 438, 462, 470, 471, 492, 494, 499, 511, 516, 531, 533, 535, 552, 660, 661, 667, 676
Musul halkı 182, 369, 370, 507
Mutahhir b. Hâris 666, 667
Mübârek 147, 161
Mücâşi' b. Yezîd 494, 499
Müceşşir 18, 62, 75, 78, 85, 101, 105, 129, 145, 165, 166, 545
Mühelhil b. Safvân 467, 533
Mühelleb 40, 67, 249, 449
Mülebbed 533, 535, 536
Müleyke 261, 262
Münzir b. Esed b. Abdullah 268, 269
Mürcie 105, 106
Müsennâ 261, 351
Müsennâ b. İmrân 350, 374, 375, 376
Müseyyeb 498, 594, 700
Müseyyeb b. Bişr 17, 40
Müseyyeb b. Züheyr 418, 419, 431, 447, 545, 548, 558, 674
Müslim 25, 26, 27, 39, 40, 42, 45, 76
Müslim b. Abdurrahman 75, 78, 111, 167, 168, 208, 355, 360, 362, 415
Müslim b. Büdeyl el-Adevî 16

Müslim b. Mugîre 23, 470, 514, 515
Müslim b. Müseyyeb 399
Müslim b. Saîd 23, 24, 25, 26, 28, 36, 37, 39, 40, 41, 42, 44, 47
Müslim b. Saîd b. Eslem b. Zür'a 23, 24
Müslim b. Zekvân 283, 291, 299, 300
Müzeyne 588, 621

N
Nâbî 417, 418
Nâbî b. Süveyd 416, 417, 429
Nadale b. Nuaym 497, 535, 536
Nadr 343, 350
Nadr b. Muhammed 136, 356
Nadr b. Saîd 327, 338, 339, 340, 341, 343, 350
Nadr b. Subeyh 386, 415
Nâfi' 612, 613
Nasr b. Huzeyme 178, 183, 194, 195, 196, 197, 200
Nasr b. Kudeyd 667, 668, 670, 671, 683
Nasr b. Seyyâr 18, 36, 38, 41, 50, 53, 54, 62, 63, 66, 75, 80, 87, 91, 100, 105, 123, 127, 150, 165, 166, 167, 168, 169, 184, 187, 191, 204, 205, 230, 236, 240, 241, 242, 294, 295, 302, 319, 329, 330, 352, 366, 372, 379, 381, 383, 384, 385, 386, 388, 390, 394, 395, 396, 404, 405, 406, 410, 412, 418, 429, 430, 431, 435, 445
Necef 160, 584, 643
Nesâ 379, 380, 388, 389, 396, 417
Nesâ halkı 388
Nesef 18, 66, 86, 88, 122
Nesef Emîri 84
Neseffiler 307
Nestâs 225
Nevbân 364
Nevfel b. Furât 548, 550, 551
Nîbaht 676, 694
Nihavend 186, 432, 433, 434, 435, 436, 437
Nihya yolu 262
Nîk Kapısı 356, 357
Nil 326, 444, 472, 667
Nîlân 13
Ninevâ 199
Nîsâbûr 294, 297, 362, 384, 409, 416, 417, 418, 429, 432, 481, 502, 504, 532
Nizâr 38, 92, 249, 276, 533
Nîzek 188, 515, 521, 522
Nuaym 41
Nuhayle 199, 340, 375, 446, 482
Nûh b. Amr 258, 260
Nu'mân b. Serî 450
Nu'mân Ebü's-Serî 470, 477, 514
Nusaybin 370, 371, 510, 511
Nusayr b. Muhtefiz 463
Nübâte 399, 400, 419, 420, 429, 430
Nübâte b. Hanzale 327, 376, 399, 418, 429, 433
Nümeyle b. Mürre 648, 672, 680

O-Ö
Oduncular Çarşısı 627, 629
Osman 230, 235, 244, 306, 320, 321, 527, 609, 643
Osman b. Abdullah eş-Şihhîr 51, 79, 89, 121, 130, 165
Osman b. Abdüla'lâ b. Sürâka el-Ezdî 476, 510
Osman b. Affân 290, 315, 331
Osman b. Cüdey' 410, 415
Osman b. Dâvûd 282, 283
Osman b. el-Kirmânî 359, 392, 404
Osman b. Muhammed 611, 648
Osman b. Muhammed b. Hâlid 597, 622, 626, 649, 651
Osman b. Münzir b. Mus'ab b. Urve b. Zübeyr 635
Osman b. Nehîk 388, 417, 447, 486, 489, 495, 524, 526, 527, 528, 541, 542
Osman el-Haşebî 258, 262

Ömer 31, 159, 161, 174, 192, 451, 467, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 568, 569, 570, 576, 577, 578, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 590, 591, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 603, 604, 608, 610, 611, 612, 614, 615, 616, 617, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 630, 631, 643, 648, 652, 653, 654, 666, 667, 668, 669, 670, 671, 672, 673, 676, 678
Ömer b. Abdülazîz 43, 285
Ömer b. A'lâ 546, 547
Ömer b. Gadbân 302, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 341
Ömer b. Hafs 548, 554, 666, 673, 677
Ömer b. Hübeyre 16, 21, 24, 25, 28, 32, 35, 41, 42, 350
Ömer b. Muhammed 575, 620
Ömer b. Râşid 595, 613, 615, 652, 653, 655, 657
Ömer b. Şebbe 29, 31, 175, 569, 610, 618, 652, 666
Ömer b. Velîd 180, 244
Ömer b. Yezîd 32, 52

R

rabıta askerleri 320, 334, 348, 370, 375
Radvâ 571, 572
Rahbe 593, 699
Râika 220, 269
Rakka 320, 337, 346, 348, 370, 371, 467, 479, 510, 540, 657, 660
Râvendiye 500, 531, 540, 543, 547, 657
Ravh b. Hâtim 486, 487, 489, 549, 550
Ravh b. Mukbil 260, 265
Rebeze 577, 578, 579, 580, 581, 582, 588
Rebî' 133, 562, 602, 603, 643, 663, 664, 668, 698
Rebîa 23, 36, 37, 79, 129, 130, 166, 194, 295, 297, 305, 325, 326, 327, 328, 329, 337, 354, 355, 360, 362, 364, 369, 393, 394, 403, 404, 405, 410, 411, 448, 479, 647, 665
Rebîalılar 485, 688
Rebî' b. İmrân et-Temîmî 60, 61
Rebincan 18, 88
Remle 284, 472
Re's Câlût 571
Re'sül'ayn 462
Reşîd 637, 695
Rey 34, 35, 109, 294, 323, 354, 398, 418, 429, 431, 433, 481, 504, 521, 532, 534, 546, 604, 683, 684, 693, 694
Reyyâh 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 580, 582, 588, 590, 591, 592, 595, 596, 597
Reyyâh b. Osman 552, 568, 569, 571, 582, 588, 589
Reyyân b. Seleme 194, 195, 196, 197
Rezîn b. Mâcid 254, 255
Rızâ 406, 407, 450
Riyâh b. Osman 632, 652
Rizâm 543, 570, 595, 596, 610, 611
Rum diyarı 28, 60, 95, 96, 97, 98, 104, 118, 170, 203, 239, 269, 270, 429, 494, 508, 536, 660
Rûmî'nin evi 642
Rûmiye 519, 522
Rumlar 219, 269, 519, 534, 545
Rusâfe 32, 171, 212, 218, 223, 227, 270, 271, 315, 337, 346, 510, 511, 514, 657, 674
Ruzeyk 357, 361

S-Ş

Sabbâh 359, 390, 407
Sâbık 199, 453, 459
Sâbit 65, 315, 316, 335, 336

Sâbit b. Nuaym 315, 316, 317, 333, 334, 335, 336
Sâbit Kutne 16, 41, 45, 47, 52, 57, 61, 62, 63, 64
Sâbûr 157, 161, 399
Sa'd 592, 609
Sadaka b. Bekkâr 681, 682
Saġānîyânlar 36, 120, 124
Sağān Huzah 120, 124
Sağra b. Ahmer 129
Sahârâ 146, 147
Sahsahiye 431, 464
Saîd 18, 22, 472, 596
Saîd b. Abdullah 43, 494
Saîd b. Abdülhamîd b. Ca'fer 593, 598, 599, 622, 629, 647, 649
Saîd b. Abdülmelik 28, 35, 251, 281, 282, 337
Saîd b. Amr 76, 77, 447
Saîd b. Amr el-Hareşî 18, 23, 24, 76
Saîd b. Âs 254, 465
Saîd b. Atiyye 71, 72
Saîd b. Behdel 337, 338, 339
Saîd b. Hişâm 73, 349, 467
Saîd b. Hişâm b. Abdülmelik 467
Saîd b. Hüreym 554, 683, 688
Saîd b. Nûh ed-Dubaî 666, 674
Saîd b. Râşid 158, 159
Sakālibe 347
Sakīf 192, 271, 343
Sakīfliler 157
Sakr b. Safvân 281
Sa'lebe 398
Sa'lebe b. Hassân el-Müzenî 398
Sa'lebe b. Safvân el-Benânî 312
Sa'lebe b. Selâme el-Âmilî 469
Sa'lebiye 179
Sâlih 472, 536, 694
Sâlih b. Ali 471, 472, 473, 494, 499, 501, 508, 533, 534, 536, 548
Sâlih b. Haccâc en-Nümeyrî 434
Sâlih b. Ka'kā' el-Ezdî 116, 360
Sâlih b. Sabîh 494, 499, 533
Sâlih b. Süleyman ed-Dabbî 384
Sâlim 157, 159, 160, 199, 214, 481
Sâlim b. Abdullah 21, 35, 36
Sâlim b. Mansûr el-Becelî 116, 128
Sarât 375, 376, 658, 660, 661, 668
Sarât Köprüsü 376, 444
Sarât Nehri 657, 660
Sebeha 197, 198
Sebî' Meydanı 199, 447
Sebl 50, 52, 135
Sebl halkı 111
Sefîzenc 381, 382, 384, 385, 392
Sehl b. Akīl 603, 672, 673, 675, 679
Sehreb 100, 102
Sekādim halkı 308, 382
Sekâsik 255, 259, 464
Seksekî 334, 336, 347, 348, 349
Sekûn 248, 464
Sel' Dağı 630, 633, 634, 642
Seleme 145, 179, 180, 198, 444, 523
Seleme b. Amr b. Osman 462
Seleme b. Ebû Abdullah 102, 144, 365
Seleme b. Küheyl 178, 179
Seleme b. Muhammed 417, 443, 454, 460, 462
Selît b. Abdullah b. Abbâs 527, 528
Sellâm 488, 489
Sellâm b. Süleym 488, 489
Selm 167, 309, 310, 354, 356, 357, 358, 359, 449, 694
Selm b. Ahvez 50, 91, 238, 242, 243, 294, 303, 306, 307, 309, 310, 329, 353, 354, 355, 356, 357, 359, 360, 361, 362, 363, 391, 394, 395, 407, 411, 412
Selm b. Ferkad 673, 675, 693
Selm b. Kuteybe 164, 167, 207, 447, 448, 449, 604, 684, 689, 701
Selm b. Kuteybe el-Bâhilî 448, 695
Semâve yolu 257, 289
Semerkant 17, 44, 45, 60, 61, 66, 70, 71, 75, 76, 77, 78, 79, 82, 83, 84, 85, 86, 88, 89, 91, 94, 112, 113, 115, 132, 185, 187, 238, 313, 353, 417, 498
Seniyye 254, 592, 613, 626, 628, 631, 632, 633, 635

Seniyyetü'l-Ukāb 279, 280
Seniyyetü'l-Vedâ' 627, 642
Serahs 165, 167, 241, 363, 409, 412, 413, 416
Sercenan Nehri 414, 415
Serî 612, 613, 614, 615, 661
Serî b. Abdullah 548, 551, 589, 612, 613, 614, 695, 702
Sevâd 138, 161, 302, 329, 660, 686
Sevâd halkı 181, 182, 686
Sevre 82, 83, 85, 86, 89, 243
Sevre b. Hür 18, 40, 75, 77, 86, 87
Sevre b. Muhammed el-Kindî 243, 359, 364, 404
Sevvâr b. Abdullah 536, 539, 548, 550, 590
Sibâ' 72, 500
Sibâ' b. Nu'mân 71, 72, 305, 417, 500
Sicistan 120, 203, 288, 377, 400, 450, 485
Simt b. Sâbit 278, 281
Sin 375, 377, 378
Sinân el-A'rabî 36, 111, 120, 362
Sind 32, 288, 376, 400, 498, 548, 554, 557, 666
Sindî 554, 558, 684
Siyahlar 362, 652, 653, 654, 655, 656, 683
Soğd 14, 28, 44, 85, 92, 168, 497, 498
Soğdî b. Abdurrahman 144, 358, 359
Soğdlar 13, 16, 18, 40, 61, 62, 63, 68, 71, 74, 79, 88, 123, 130, 204
Sufriye 339, 340, 351, 497
Sûrâ 440, 444
Suriye 336, 337
Sübeyt 280, 348, 349
Süfyân 447, 448, 669, 674, 677, 678, 679
Süfyân b. Muâviye 447, 448, 449, 492, 537, 538, 539, 548, 550, 551, 589, 602, 669, 673, 677, 678, 679
Sülemî 183, 348
Süleym 58, 621
Süleyman 17, 114, 244, 264, 279, 280, 281, 283, 284, 289, 321, 322, 328, 331, 337, 346, 347, 348, 349, 400, 483, 494, 496, 537, 538, 625, 685
Süleyman b. Abdullah b. Ebû Sebre 591, 655
Süleyman b. Abdullah en-Nevfelî 327
Süleyman b. Abdülmelik 30, 279, 281, 623
Süleyman b. Ali 493, 494, 497, 499, 501, 508, 513, 514, 533, 534, 537, 538, 550, 553, 679
Süleyman b. Amr el-Mukrî 129
Süleyman b. Dâvûd 450, 477, 570, 581, 697
Süleyman b. Ebû Şeyh 681, 682, 688
Süleyman b. Ebü's-Serî 17, 18, 62
Süleyman b. Esved 454, 461
Süleyman b. Füleyh b. Süleyman 653
Süleyman b. Habîb 316, 376, 399
Süleyman b. Hişâm 94, 96, 211, 215, 244, 254, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 320, 321, 333, 336, 337, 346, 349, 370, 371, 374, 375, 401
Süleyman b. Hişâm b. Abdülmelik 104, 147, 277, 345, 349, 373, 399
Süleyman b. Kesîr 41, 113, 150, 151, 210, 240, 352, 368, 369, 379, 380, 382, 383, 386, 387, 388, 404, 405, 406, 410, 483, 528
Süleyman b. Mücâlid 657, 659, 661, 662, 675, 693
Süleyman b. Süleym b. Keysân 287, 288
Sümâme b. Abdullah 73, 372
Sümeysât 479, 480
Sünbaz 532, 533, 534, 547

Şam 24, 33, 46, 97, 98, 99, 109, 110, 111, 112, 116, 117, 126, 131, 139, 141, 152, 156, 159, 173, 177, 179, 216, 218, 229, 238, 239, 246, 250, 268, 270, 286, 287, 288, 289, 290, 298, 302, 311, 316, 317, 324, 326, 327, 332, 333, 336, 337, 341, 350, 374, 377, 378, 399, 419, 420, 422, 426, 427, 437, 440, 443, 446, 450, 458, 459, 464, 466, 470, 471, 473, 478, 479, 480, 483, 487, 492, 507, 509, 511, 516, 517, 536, 540, 543, 580, 600, 609, 610, 611, 616, 617, 657, 661, 663, 664, 670, 673, 697, 699
Şaş 40, 69, 79, 185, 187, 188, 204, 238
Şebîb b. Vâc 386, 524, 525, 527, 528
Şeddâd b. Hâlid el-Bâhilî 74, 76, 83
Şehrizor 339, 378, 437, 438, 462, 530
Şerâhîl 454, 460
Şerât mezhebi 146, 147
Şeybân 70, 343, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 381, 390, 391, 392, 395, 400, 408, 409, 410, 412, 413, 497
Şeybân el-Hâricî 417, 496
Şeybân el-Harûrî 371, 410, 412, 416
şeytan 387, 423, 457, 520, 570
Şia 325, 328, 352, 379, 383, 385, 388, 392, 394, 404, 405, 417, 453, 457, 460, 589, 606
Şibl b. Tahmân 392, 407, 410
Şi'b vakası 87, 88, 91
Şiî 389, 393, 405, 563
Şiîler 177, 178, 182, 183, 200, 379, 382, 388, 389, 563
Şiîlik 556, 667
Şu'be 469, 471, 472
Şuburkān 129, 133
Şurât 339, 343, 344, 350, 351, 371, 458
Şübeyl 206

T
Taberistan 189, 532, 547, 549, 550
Taberiye 283, 334
Tağlib 37, 255
Tâif 20, 28, 35, 46, 51, 59, 73, 97, 113, 118, 147, 169, 191, 239, 318, 372, 430, 439, 493, 499, 536, 539, 547, 548, 550, 551, 614
Talha 609, 625
Talha ailesi 691
Talha b. Ruzeyk 113, 388, 406
Tâlikān 47, 100, 101, 102, 104, 381
Tâlikān dağları 47
Tâlikānlılar 78, 500, 501
Tarebend 66, 69
Tarhân 58, 379
Târık 156, 157, 160
Tavâvîs 90, 91
Tay 406, 558, 652, 654
Tay kabilesi 441, 673
Tedmür 257, 333, 334, 336, 349, 476
Temîm 28, 58, 79, 87, 102, 121, 135, 167, 177, 194, 297, 353, 358, 367, 386, 406, 417, 418, 448
Temîm b. Nasr 190, 359, 360, 361, 363, 416, 417, 418, 429
Tirmiz 75, 111, 237, 414, 415, 499
Tirmiz halkı 111, 112, 312
Tohâristan 18, 77, 115, 117, 125, 126, 132, 133, 208, 295, 353, 355, 360, 381, 383, 389, 414, 417
Toma Kapısı 255, 471
Tufeyl 299, 300
Tufeyl b. Hârise 245, 280, 281, 299, 333, 336
Tufeyl b. Zürâre el-Habeşî 280
Tuhâriye 355, 356
Tuhevî 672, 681
Tumanşah 148

Tûs 241, 409, 416, 417, 637
Tuz Dağı 121
Türkler 18, 21, 28, 39, 40, 41, 45, 52, 60, 62, 63, 64, 65, 67, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 91, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 127, 128, 130, 131, 132, 134, 148, 185, 186, 187, 204, 205, 238, 312, 313, 329, 352, 353, 494, 545, 695

U-Ü

Ubeyd b. Cennâd 156, 172, 177, 179
Ubeyde 375, 376
Ubeyde b. Sevvâr 345, 351, 375, 376, 377
Ubeydullah 196, 208, 335, 483, 647
Ubeydullah b. Abbâs 196, 297, 302, 340, 341, 342
Ubeydullah b. Amr b. Ebû Züeyb 591
Ubeydullah b. Bessâm 208, 294, 306, 357
Ubeydullah b. Habîb 82, 85, 89
Ubeydullah b. Ömer b. Hafs b. Âsım 402, 647
Ubeydullah b. Züheyr 16, 28, 79, 80
Ubeydullah Kâbulî 466
Ukbe 555, 558, 559
Ukbe b. Selm 554, 558
Umâre 146, 398
Umâre b. Ebû Külsûm el-Ezdî 258, 272
Umâre b. Hureym 75, 77, 78, 97, 99, 110, 145
Umeyre b. Sa'd eş-Şeybânî 61, 66
Umman 244, 247, 257, 277, 378, 400, 493, 494, 496, 497, 499
Usâme b. Amr 654, 656
Utayf 375, 431
Uyeyne 547, 548
Uyeyne b. Mûsâ 463, 548
Uzâfir b. Yezîd 128, 149
Uzeyb 177, 676

Ümmü Bekir 127, 330
Ümmü Hişâm 278, 335
Ümmü Îsâ bint Ali 536
Ümmü İbrâhim b. Abbâs 547
Ümmü İshak bint Talha 558
Ümmü Kesîr ed-Dabbiyye 367
Ürdün 157, 262, 263, 281, 283, 284, 469, 472, 477, 494, 499
Ürdün halkı 282, 283, 284
Ürdünlüler 282, 283

V

Vâdilkurâ 427, 617
Vâkıdî 28, 29, 32, 43, 49, 51, 59, 60, 73, 96, 97, 104, 117, 118, 170, 191, 203, 209, 211, 212, 266, 318, 352, 372, 425, 439, 449, 492, 494, 499, 504, 505, 533, 534, 536, 546, 550
Vâsıl 75, 188
Vâsıl b. Amr 75, 188
Vâsıt 96, 98, 139, 146, 158, 161, 268, 286, 288, 337, 339, 341, 342, 343, 346, 348, 351, 369, 376, 377, 401, 429, 443, 444, 446, 447, 453, 462, 479, 483, 484, 486, 487, 490, 491, 552, 643, 660, 661, 667, 681, 682, 686, 687, 697
Vâsıt halkı 681, 682
veba 46, 96, 97, 98, 250, 429, 467
Vecef b. Hâlid 83, 84
Vecih 64, 65
Velîd b. Hâlid 260, 263
Velîd b. Hişâm 429, 502, 504, 558, 580, 585
Velîd b. Ka'kā' 75, 89, 118, 249, 491
Velîd b. Masâd el-Kelbî 321
Velîd b. Muâviye 463, 464, 469, 470, 471
Velîd b. Muâviye b. Abdülmelik 397
Velîd b. Muâviye b. Mervân 333, 469
Velîd b. Ravh 253, 256, 278
Velîd b. Sa'd 453, 460
Velîd b. Saîd 324, 325

Velîd b. Urve 427, 438, 439, 492
Velîd b. Yezîd 104, 220, 221, 230, 237, 239, 240, 241, 243, 247, 260, 263, 266, 276, 277, 286, 287, 291, 294, 298, 303, 331, 569
Verağser 113, 185
Vesîk 653, 654, 655, 657

Y
Yahudiler 29, 184
Yahyâ 107, 108, 110, 199, 202, 242, 295, 327, 391
Yahyâ b. Akīl el-Huzâî 56, 103
Yahyâ b. Amr el-Hümânî 672
Yahyâ b. Ca'fer b. Temâm 453, 458, 462
Yahyâ b. Hudayn 16, 59, 103, 105, 107, 109, 129, 165, 166, 187, 355, 357, 442, 484, 485, 501
Yahyâ b. Muhammed 453, 482, 492, 494
Yahyâ b. Nuaym 391, 394, 414
Yahyâ b. Nuaym eş-Şeybânî 111, 115, 359
Yahyâ b. Zeyd 201, 202, 208, 240, 241, 242, 243, 273, 404, 609
Ya'kıl 653, 655, 657
Yaktîn 517, 518
Ya'kūb b. Abdurrahman 245, 256, 258, 259
Ya'kūb b. Dâvûd 353, 649
Ya'kūb b. Fazl 680, 681, 701
Ya'kūb b. Kāsım 575, 582, 595, 598, 614, 618, 638
Ya'kūb b. Umeyr 255, 278
Ya'kūb b. Yahyâ b. Hudayn 295
Yemâme 180, 492, 493, 499, 551
Yemen 46, 47, 55, 159, 166, 426, 427, 439, 445, 492, 493, 499, 546, 568, 600, 666
Yemen halkı 295, 312
Yemenliler 32, 38, 109, 114, 245, 247, 250, 287, 290, 297, 302, 315, 323, 324, 326, 327, 334, 338, 339, 343, 351, 358, 361, 362, 366, 395, 410, 411, 448, 487, 488, 495, 515
Yenbu' 571, 643
Yezîd b. Abdülmelik 16, 19, 28, 29, 30, 43, 52, 220, 249, 260, 281
Yezîd b. Anbese 250, 254, 259, 260
Yezîd b. Esîd 480, 499, 501, 515, 527
Yezîd b. Ferve 264, 265
Yezîd b. Hâlid 170, 171, 172, 257, 264, 268, 270, 273, 290, 321, 322, 334
Yezîd b. Hâlid b. Yezîd b. Muâviye 257, 281
Yezîd b. Hâtim 488, 551, 590, 677, 695
Yezîd b. Masâd 245, 265, 279
Yezîd b. Muâviye 179, 324, 399, 401, 450, 633
Yezîd b. Mufaddal 37, 80, 81
Yezîd b. Mühelleb 24, 26, 52, 134
Yezîd b. Ömer 167, 249, 320, 336, 350, 372, 374, 375, 376, 396, 399, 403, 418, 430, 433, 438, 439, 448, 458, 483, 491
Yezîd b. Süleyman 281, 282, 283
Yezîd b. Velîd 243, 245, 250, 254, 255, 256, 257, 259, 262, 264, 265, 276, 277, 278, 281, 282, 283, 284, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 294, 299, 301, 303, 312, 314, 317, 318, 319, 320, 324, 329, 332, 339, 341, 352, 353
Yezîd en-Nahvî 306, 307, 361
Yezîd en-Nâkıs 318, 343
Yezîd'in evi 591, 593, 653
Yûnus b. Abdurabbih 167, 294, 355, 362, 407, 412
Yûnus b. Necde 672, 674, 701
Yûsuf 157, 159, 160, 161, 167, 172, 177, 178, 179, 180, 191, 200, 201, 203, 206, 207, 242, 246, 247, 268, 269, 271, 274, 275, 287, 288, 289, 290, 291, 294

Yûsuf b. Muhammed 239, 246, 314, 461
Yûsuf b. Ömer 38, 46, 157, 164, 167, 169, 170, 171, 172, 176, 180, 186, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 207, 210, 230, 236, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 245, 268, 274, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 294, 297, 306, 322, 332, 343
Yûsuf b. Urve 492
Z
Zâmil b. Amr 332, 334
Zap 376, 462, 463, 466, 467, 468, 484, 490, 518, 660
Zap günü 345, 602
Zap Kapısı 343, 344
Zekvâniye 281, 333, 346, 464
Zem 74, 88, 101, 111, 112
Zem yolu 111, 126
Zenebe 256, 258
Zevrâ 592, 658
Zeyd 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 182, 183, 191, 195, 197, 198, 199, 201, 202, 243, 300, 604, 617
Zeyd b. Ali 170, 171, 172, 173, 175, 176, 177, 178, 180, 183, 191, 192, 193, 194, 195, 197, 198, 199, 203, 269, 646
Zeydiye 323, 327, 329, 693
Zıl 382
zimmet ehli 60, 138, 317
Zî Tûvâ 613
Ziyâd 47, 56, 57, 414, 431, 500, 534, 565, 566
Ziyâd b. Abdurrahman 13, 167, 168, 414, 415
Ziyâd b. Mişkân 447, 533, 535
Ziyâd b. Sâlih 406, 445, 487, 488, 493, 498, 499, 500
Ziyâd b. Tarîf 36, 37, 38
Ziyâd b. Ubeydullah 33, 488, 490, 493, 494, 495, 498, 499, 501, 507, 508, 533, 536, 539, 547, 552, 556, 558, 561, 564, 565, 566
Ziyâd b. Zürâre el-Kuşeyrî 429, 431
Ziyâd Ebû Muhammed 55, 56
Zübeyr 609, 625
Zübeyr ailesi 629, 647, 648
Zübeyrî 598, 622, 626
Züeyb 419
Züeyb b. Eş'as 433, 477
Züheyr b. Hüneyd 365, 386, 418, 430, 435, 438, 439, 483
Züheyr b. Muhammed 433, 447, 535
Züheyr b. Türkî 530, 531
Zührî 20, 267